

STUDIA BASILIANA 2

STUDIA BASILIANA 2

SPÂNȚUL DASILE CEL MARE

ÎNCHINARE LA 1630 DE ANI

Ediție îngrijită

de Emilian POPESCU și Adrian MARINESCU

TIPĂRITĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

EDITURA *BASILICA*
A PATRIARHIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI - 2009

Viziunea grafică: Maria COMAN

Corectură: Diac. Mihai CĂȚOI, Cristian ANTONESCU, Octavian MARINESCU

Traducere și revizuire – *limba engleză*: Maria BĂNCILĂ

– *limba franceză*: Măriuca ALEXANDRESCU

Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă

Consilier Patriarhal – Preot Valer ULICAN

Ilustrația copertei:

Sf. Vasile cel Mare, altarul bolniței M-rii Cozia (1542-1543)

© – 2009

Editura ***Basilica***
a Patriarhiei Române

ISBN 978-606-92109-1-8

С^ВТ^Ы ВАСИЛІЕ
ВЕЛИКІЙ

CUVÂNT ÎNAINTE

Bunul Dumnezeu ne-a ajutat ca, la scurtă vreme după apariția primului volum din seria *Studia Basiliana*, publicată în anul 2009 la Editura *Basilica* a Patriarhiei Române, să dăm luminii tiparului și cel de-al doilea volum, care completează în mod fericit contribuțiile teologice și istorice românești aduse de-a lungul timpului cunoașterii vieții și activității Sfântului Vasile, Mare Ierarh și Dascăl al Ortodoxiei.

În volumul de față, studiile au fost grupate tematic, oarecum după modelul primului volum, în patru Secțiuni, și anume: I. *Sf. Vasile cel Mare și teritoriul României*, II. *Scriptură, Spiritualitate, Cultură*, III. *Sf. Vasile cel Mare și monahismul* și IV. *Sf. Vasile, Grigorie și Ioan – mari dascăli și ierarhi*. Și din aceste studii reiese măreția personalității și operei sale, care a lăsat omenirii o moștenire prețioasă și a devenit nu numai un izvor nesecat de învățături și experiențe, ci și un model de viață pentru toate timpurile.

Ne dăm seama din aceste studii de varietatea preocupărilor Sfântului Vasile în domeniul teologiei, al spiritualității și al vieții practice, devenind un model de preot, ierarh și teolog. Cu toate că viața lui a fost scurtă (49 de ani) și plină de suferință – din cauza șubredei sănătăți, dar și a mediului social-politic, total ostil Bisericii Ortodoxe, pe care marele ierarh o reprezenta –, realizările lui atât de mari ne impresionează profund și astăzi. Înzestrat de Dumnezeu cu daruri native, dezvoltate și perfecționate în familie, apoi la renumite școli și universități ale timpului, Sfântul Vasile a devenit nu numai un intelectual și teolog desăvârșit în cunoștințe, care a putut interpreta Sfânta Scriptură și a dat soluții valabile unor probleme teologice dificile ale vremii, adoptate de Sinodul al II-lea Ecumenic și alte sinoade, ca norme de conduită în viața Bisericii Ortodoxe, ci și un dârz apărător al dreptei credințe și al unității eclesiale. Totodată, el a alcătuit norme de trăire morală și a creat instituții de manifestare filantropică a Bisericii.

În volumul de față sunt și studii care arată implicarea Sf. Vasile cel Mare în misiunea creștină desfășurată pe teritoriul țării noastre. În acest cadru, aflăm de legături directe ale sale cu personalități religioase și politice, cum au fost Sf. Bretanion, episcop de Tomis, și guvernatorul militar al Dobrogei de atunci, Junius Soranus, compatrioți ai săi. Prin mijlocirea acestora, Sfântul Vasile află de soarta misionarilor creștini de pe pământul românesc încheiată cu martiriul lor, cum au fost Sf. Sava Gotul și alții, și solicită aducerea moștelor lor „în patrie”. Comuniunea dintre Sfântul Vasile și personalitățile dobrogene era bazată și pe Ortodoxia pe care împreună o mărturiseau cu bărbăție în fața stăpânilor arieni.

Popularitatea Sf. Vasile cel Mare la români a fost puternică în cursul timpului, fapt dovedit și de numeroasele manuscrise care au fost copiate și sunt păstrate astăzi în mari biblioteci bisericești și academice. Nu putem uita că această legătură cu Sfântul Vasile este explicabilă și pentru faptul că organizarea monahală la români s-a făcut dintru început pe baza normelor sale și a rămas până astăzi la fel, iar Liturghia lui face parte din cultul ortodox în Postul Mare, când ea se săvârșește preponderent. În mănăstiri, învățăturile sale sunt citite în mod obișnuit la mesele comune, în trapeză, dar și în chilia fiecărui monah.

Sf. Vasile cel Mare rămâne un model pentru monahi și pentru orice credincios creștin, viața și opera lui devenind un izvor nesecat de apă vie pentru toți cei care doresc să dobândească mântuirea veșnică. Românii îl cinstesc pe Sfântul Vasile purtându-i numele, cântându-l în colinde sau luându-l ca patron al multor biserici.

Studiile din acest volum ne prezintă astfel aspecte din toată această gamă de spiritualitate. Bindecuvântăm pe toți cititorii care se vor împărtăși din roadele acestui tezaur prețios de viață creștină.

† DANIEL,
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

CUPRINS

Preafericitul Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române	
<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Cuprins</i>	7

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ȘI TERITORIUL ROMÂNIEI

Pr. Gheorghe SIBIESCU	
<i>Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu</i>	
<i>Scythia Minor (Dobrogea)</i>	17
Pr. Ioan G. COMAN	
<i>Sf. Vasile cel Mare și Biserica din Gothia. Despre misionarii capadocieni în</i>	
<i>Scythia Minor și în Dacia</i>	33
Pr. Ștefan C. ALEXE	
<i>Sfântul Vasile cel Mare și creștinismul românesc</i>	
<i>în secolul al IV-lea</i>	49
Emilian POPESCU	
<i>Sfinții Vasile cel Mare, Bretanion de Tomis și Martiriul Sfântului Sava</i>	
<i>„Gotul”</i>	61
Pr. Gheorghe ALEXE	
<i>Sfântul Vasile cel Mare în colindele religioase românești</i>	79
Nicolae A. URSU	
<i>Dascălul Ilarion, primul traducător și comentator român al Hexaameronului</i>	
<i>Sfântului Vasile cel Mare</i>	93
Pr. Ene BRANIȘTE	
<i>Traduceri românești din scrierile omiletice ale</i>	
<i>Sfântului Vasile cel Mare</i>	109
Pr. Nicolae DONOS	
<i>Un călugăr, meșter caligraf și o carte minunată</i>	123
Pr. Ion IONESCU	
<i>Traduceri din opera Sfântului Vasile cel Mare în manuscrisele românești din</i>	
<i>Biblioteca Academiei Române</i>	133
Diac. Ion IVAN	
<i>Lucrări ale Sfântului Vasile cel Mare în manuscrise și tipărituri la</i>	
<i>Mănăstirea Neamț</i>	155

Ioan D. LĂUDAT <i>Manuscrise și tipărituri ale Sfântului Vasile cel Mare în limba română</i>	179
†Nestor VORNICESCU <i>Opere ale Sfântului Vasile cel Mare în literatura noastră bisericească</i>	187
Adrian MARINESCU <i>Receptarea Sfântului Vasile cel Mare în literatura de specialitate din România (comentariu și listă bibliografică)</i>	210
SCRIPTURĂ, SPIRITUALITATE, CULTURĂ	
Pr. Nicolae NEAGA <i>Vechiul Testament în preocupările Sfântului Vasile cel Mare</i>	239
Pr. Mircea BASARAB <i>Sfânta Scriptură și interpretarea ei în concepția Sfântului Vasile cel Mare</i>	255
Pr. Ilie MOLDOVAN <i>Sensul duhovnicesc al înțelegerii Scripturii în concepția teologică a Sfântului Vasile cel Mare</i>	275
Teodor M. POPESCU <i>Sfântul Vasile cel Mare, model de viață și maestru al cuvântului</i>	297
Pr. Dumitru BELU <i>Activitatea omiletică a Sfântului Vasile cel Mare</i>	305
Pr. Ioan D. POPA <i>Sfântul Vasile cel Mare, predicatorul milosteniei</i>	329
Diac. Teodor DAMȘA <i>Bogăția și sărăcia în lumina omiliilor Sfântului Vasile cel Mare</i>	345
Ciprian STREZA <i>Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele? Argumente interne pentru paternitatea vasiliană din Rugăciunea teologică a acestui text euharistic</i>	361
Vasile AXINIA <i>Dispoziții canonice ale Sfântului Vasile cel Mare, privind femeia creștină</i>	387
Pr. Vasile JURAVLE <i>Reprezentarea Sfântului Vasile cel Mare în iconografia biseri-cească ortodoxă (în pictura murală și în icoane)</i>	405

Pr. Ioan G. COMAN <i>Sfântul Vasile cel Mare despre folosul culturii elene pentru educația creștină</i>	417
Gheorghe VLĂDUȚESCU <i>„Cunoaște-te pe tine însuți”, Sfântul Vasile cel Mare</i>	449

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ȘI MONAHISMUL

Pr. Mihai COLIBĂ <i>Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare în istoria vieții religioase monahale și a cultului creștin</i>	459
Pr. Vasile PRESCURE <i>Viața morală creștină după „Regulile monahale” ale Sfântului Vasile cel Mare</i>	475
Diac. Vasile AXINIA <i>Influența regulilor monahale ale Sfântului Vasile cel Mare asupra regulilor Sfântului Benedict de Nursia</i>	485

SFINȚII VASILE, GRIGORIE ȘI IOAN - MARI DASCĂLI ȘI IERARHI

Pr. Ioan G. COMAN <i>Studiile universitare ale Părinților Capadocieni</i>	505
Pr. Ioan G. COMAN <i>Idei misionare, pastorale și sociale înnoitoare la Sfinții Trei Ierarhi</i>	537
Pr. Ioan G. COMAN <i>Atitudinea practică a Sfinților Trei Ierarhi</i>	547
Cezar VASILIU <i>Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de societatea vremii lor</i>	557
Pr. Constantin GALERIU <i>Teologie, preoție și slujire la Sfinții Trei Ierarhi</i>	577
Pr. Ion BRIA <i>Teologie și Biserică la Sfinții Trei Ierarhi</i>	593
Pr. Constantin COMAN <i>Teologia și Sfântul Duh la Sfinții Trei Ierarhi</i>	607
<i>Index nominum personarum et locorum (Mihai Ovidiu Cățoi)</i>	617
<i>Scurtă prezentare a autorilor a acestui volum (Cristian Antonescu)</i>	642

SOMMAIRE

Sa Béatitude DANIEL, le Patriarche de l'Eglise Orthodoxe Roumaine <i>Avant propos</i>	5
<i>Sommaire</i>	7
ST. BASILE LE GRAND ET LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE	
P. Gheorghe SIBIESCU <i>Les liens de Saint Basile le Grand avec Scythia Minor (Dobrogea)</i>	17
P. Ioan G. COMAN <i>Saint Basile le Grand et l'Eglise de Gothie. Sur les missionnaires cappadociens en Scythie Mineure et en Dacie</i>	33
P. Ștefan C. ALEXE <i>S. Basile le Grand et le christianisme roumain au IVe siècle</i>	49
Emilian POPESCU <i>Les saints Basile le Grand, Bretanion de Tomis et le Martyrium de Saint Sabas «le Goth»</i>	61
P. Gheorghe ALEXE <i>Saint Basile le Grand dans les cantiques de Noël roumains</i>	79
Nicolae A. URSU <i>Ilarion Dascălul, le premier traducteur et commentateur roumain de l'Hexaéméron de Saint Basile le Grand</i>	93
P. Ene BRANIȘTE <i>Traductions roumaines des écrits homélétiques de Saint Basile le Grand</i>	109
P. Nicolae DONOS <i>Un moine, maître calligraphe et un merveilleux livre</i>	123
P. Ion IONESCU <i>Traductions de l'œuvre de S. Basile le Grand dans les manuscrits roumains de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine</i>	133
Ion IVAN <i>Œuvres de S. Basile le Grand dans des manuscrits et des ouvrages imprimés du Monastère de Neamț</i>	155
Ioan D. LĂUDAT <i>Manuscrits et ouvrages imprimés de S. Basile le Grand en roumain</i>	179

†Nestor VORNICESCU <i>Oeuvres de Saint Basile le Grand dans notre littérature ecclésiastique</i>	187
Adrian MARINESCU <i>Réception de Saint Basile le Grand dans la littérature scientifique en Roumanie (commentaire et liste bibliographique)</i>	210
ECRITURE, SPIRITUALITE, CULTURE	
P. Nicolae NEAGA <i>L'Ancien Testament dans les préoccupations de Saint Basile le Grand</i>	239
P. Mircea BASARAB <i>La Sainte Ecriture et son interprétation dans la conception de Saint Basile le Grand</i>	255
P. Ilie MOLDOVAN <i>Le sens spirituel de la compréhension de la Sainte Ecriture dans la conception théologique de Saint Basile le Grand</i>	275
Teodor M. POPESCU <i>Saint Basile le Grand, modèle de vie et maître de la parole</i>	297
P. Dumitru BELU <i>L'activité homéletique de Saint Basile le Grand</i>	305
P. Ioan D. POPA <i>Saint Basile le Grand – prédicateur de la miséricorde</i>	329
Diac. Teodor DAMȘA <i>La richesse et la pauvreté à la lumière des homélies de Saint Basile le Grand</i>	345
Ciprian STREZA <i>Saint Basile le Grand est-il l'auteur de la Liturgie qui porte son nom? Arguments internes en faveur de la paternité basilienne de la Prière théologique de ce texte eucharistique</i>	361
P. Vasile AXINIA <i>Dispositions canoniques de Saint Basile le Grand concernant la femme chrétienne</i>	387
P. Vasile JURAVLE <i>Représentation de S. Basile le Grand dans l'iconographie ecclésiastique orthodoxe (peinture murale et icônes)</i>	405
P. Ioan G. COMAN <i>Saint Basile le Grand sur l'utilité de la culture hellène pour l'éducation chrétienne</i>	417
Gheorghe VLĂDUȚESCU <i>„Connais-toi toi-même”. Saint Basile le Grand</i>	449

SAINT BASILE LE GRAND ET LE MONACHISME

P. Mihai COLIBĂ

Les Règles monacales de S. Basile le Grand dans l'histoire de la vie religieuse monacale et du culte chrétien..... 459

P. Vasile PRESCURE

La vie morale chrétienne selon „les Règles monacales” de Saint Basile le Grand..... 475

Diac. Vasile AXINIA

L'influence des Règles monacales de Saint Basile le Grand sur les Règles de Saint Benoît de Nursie..... 485**SAINTS BASILE, GREGOIRE ET JEAN – GRANDS DOCTEURS****ET HIERARQUES**

P. Ioan G. COMAN

Les études universitaires des Pères Cappadociens..... 505

P. Ioan G. COMAN

Idées missionnaires, pastorales et sociales rénovatrices chez les Trois Saints Hiérarques..... 537

P. Ioan G. COMAN

L'attitude pratique des Trois Saints Hiérarques..... 547

Cezar VASILIU

L'attitude des Trois Saints Hiérarques à l'égard de la société de leur temps..... 557

Constantin GALERIU

The three Holy Hierarchs: theology, priesthood, ministration..... 577

P. Ion BRIA

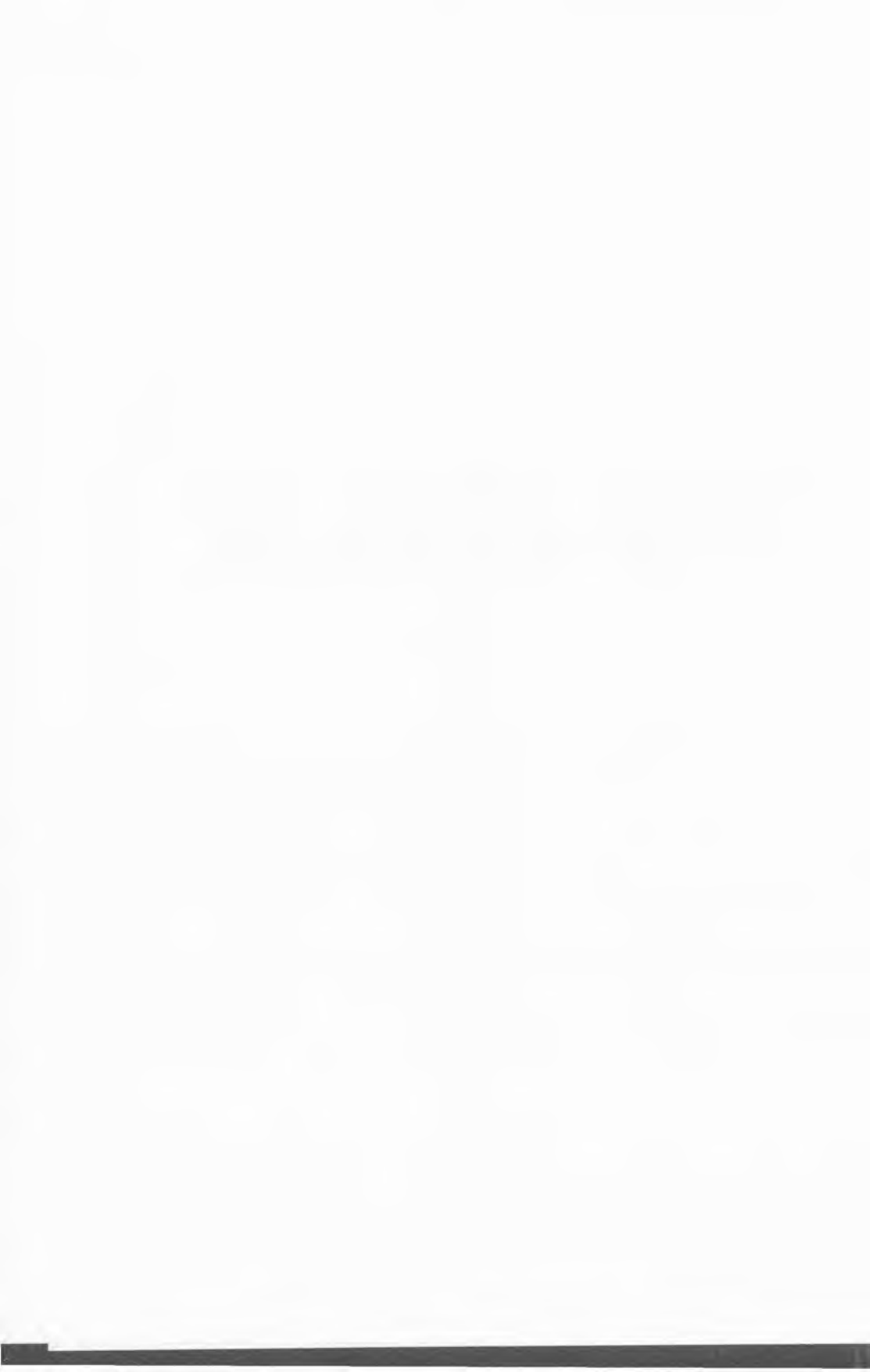
Théologie et Eglise chez les Trois Saints Hiérarques..... 593

P. Constantin COMAN

La théologie et le Saint Esprit chez les Trois Saints Hiérarques..... 607*Index nominum personarum et locorum (par Mihai Ovidiu Căţoi).....* 617*Courte présentation des auteurs du volume (Cristian Antonescu).....* 642

SFÂNTUL VASILE CEL MARE
ȘI TERITORIUL ROMÂNIEI

LEGĂTURILE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE CU SCYTHIA MINOR (DOBROGEA)*

Bogata corespondență a Sf. Vasile cel Mare – peste trei sute de scrisori – este icoana vieții sale interioare și o dovadă grăitoare despre multipla sa activitate în vremuri turburi pentru Ortodoxie¹, când în unele părți mai persistau prigoane, erezia ariană făcea ravagii, iar viața unor creștini nu mai era pătrunsă de duhul dragostei și de spiritul de sacrificiu al primilor creștini, care înfruntaseră atâtea suferințe. Îndeosebi răspândirea ereziei ariene, sprijinită atunci de împăratul Valens, mort în lupta cu goții, în dezastrul de la Adrianopol, la 9 aug. 378², producea multă îngrijorare și provoca multe necazuri ierarhului capadocian, pe care le va împărtăși multora dintre cei cărora le scria. Disparația tragică a împăratului Valens va fi salvatoare pentru Ortodoxie, căci urmașul său, Teodosie I, va sprijini restaurarea dreptei credințe prin Sinodul II Ecumenic (381), când se vor condamna aderenții ereziarhului Eunomiu³, anomeian raționalist, care nu admitea nicio asemănare a Fiului cu Tatăl (ὁμόμοιος), apoi pe partizanii ereziarhului Eudoxiu (homeani), următori ai formulei de la Rimini-Constantinopol, (359-360), care susțineau că Fiul este doar asemenea cu Tatăl (ὁμοιος), formulă împărtășită și de împăratul Valens.

Sinodul de la 381 va mai condamna pe *semiarieni* și *pnevmatomahi*, adversari ai dumnezeirii Sfântului Duh, și pe *sabelieni* și *apolinariști*⁴. Arianismul va fi interzis sub pedepse grave după un Sinod din 383, de către

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *Ort* 1/1979, pp. 146-159.

¹ A. PUECH, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, t. III, le IVe siècle, Paris, 1930, p. 304 ș.u.; G. BARDY, *Littérature grecque chrétienne*, Paris, 1927, pp. 124-125.

² AMMIANUS MARCELLINUS, „Istoria Romană”, XXXI, 13, 8, în: *Fontes Historiae Daco-Romanae, II, Scriptores*, București 1930, p. 161 (se va cita în continuare *Fontes*); SOZOMEN, *Istoria Bisericească*, VI, XI, trad. de Iosif Gheorghian, București, 1890, p. 270; Radu VULPE, Ion BARNEA, *Din Istoria Dobrogei, II, Românii la Dunărea de jos*, București, 1968, p. 401.

³ Istorical cu tendințe ariene, Filostorgiu („Istoria Bisericească”, X, 6 în: *Fontes*, pp. 204-205), ne relatează că împăratul Teodosie, aflând că unii din slujitorii săi urmează erezia lui Eunomiu, i-a alungat din palat, iar pe acest ereziarh l-a exilat la Halmyris, în nordul Scythiei Minor. Aceasta arată că această provincie era în circuitul vieții Imperiului.

⁴ După E. AMANN, *L'Eglise des premiers siècles*, Paris, 1928, p. 129.

împăratul Teodosie I⁵, care sprijinea acum formula trinitară niceeană (ὁμοούσιος), adică deoființimea Fiului cu Tatăl⁶. Apriga erezie, împotriva căreia va scrie cu temeinicie și va lupta cu curaj Sf. Vasile cel Mare, va dispărea încet din imperiu și își va căuta ultimul refugiu la migratorii goți⁷. Aceasta era o satisfacție *post mortem* a marelui ierarh, care se stinsese din viață la 1 ian., 379, în vârstă de numai 49 de ani. El fusese însă promotorul rezistenței, mai întâi în provincia sa, Capadocia, apoi în toată lumea creștină, față de politica împăratului Valens de a sprijini erezia ariană în dauna Ortodoxiei.

Arianismul homeian al lui Valens va fi stăvilit prin prestigiul vieții, curajul și perseverența vajnicului episcop al Cezareei Capadociei⁸. În scurta sa păstorire, numai de 9 ani, acest mare ierarh va lupta pentru a recâștiga la credința ortodoxă terenul răpit de arieni, de a menține în sânul Bisericii pe cei care nu o părăsiseră încă, de a organiza viața monahală și caritatea creștină, tot cu același scop. Toate aceste preocupări l-au făcut să intervină prin scrisori pline de talent, de duh și dragoste creștină pe lângă episcopi credincioși, sau magistrați civili, sau către persoane care-i cereau sprijin moral, cu grijă și devotament părintesc, urmărind mereu păstrarea și întărirea dreptei credințe⁹. Vasta corespondență care ne-a rămas de la el este, o imagine vie a vieții și activității sale, o comoară de informații despre locuri, oameni și întâmplări din timpul său, în ținuturi apropiate sau depărtate, și totodată, in-structivă din punct de vedere al învățaturii, vieții și disciplinei bisericești¹⁰.

Un deosebit interes, și chiar satisfacție, prezintă pentru noi *Scrisorile 155, 164 și 165* din corespondența Sfântului Vasile¹¹, care se referă la întâmplări petrecute pe meleagurile noastre, în Scythia Minor (Dobrogea) și în ținuturile de dincolo de *Istru* (Dunărea), adică în sud-estul Daciei, locuite de daco-romanii băștinași și de goții migratori. Este vorba în aceste scrisori despre oameni de mare prestigiu spiritual, care au trăit pe pământul românesc de acum 1600 de ani. Totodată, se poate vedea din ele că locuitorii acestor ținuturi strămoșești n-au trăit izolați în spațiul acesta vast carpato-dunărean, dacă în sec. al IV-lea existau legături așa de frecvente ale lor cu o provincie îndepărtată din Asia Mică, Capadacia. Se continuau însă pe această cale vechi legături, căci chiar de la întemeierea primului stat organizat, daco-

⁵ *Istoria Bisericii Române*, manual pentru Institutele teologice I, București, 1957, p. 56.

⁶ După E. AMANN, *op. cit.*, p. 129.

⁷ *Sf. Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Kesariei Kapadociei (330-379)*, trad. de Iosif, Mitropolit Primat, București, 1898, p. 463.

⁸ E. AMANN, *op. cit.*, p. 126.

⁹ G. BARDY, *op. cit.*, p. 125; A. PUECH, *op. cit.*, p. 304.

¹⁰ F. CAYRE, *Précis de Patrologie*, t. I, Paris, 1928, p. 204.

¹¹ Am folosit colecția J.P. MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus, series graeca* (se va cita prescurtat PG) XXXII, 636 ș.u.

get, de către Burebista, aceste ținuturi vor năzui spre legături cu lumea exterioară – Imperiul Roman, peste Dunăre, și îndeosebi, prin porturile vest-pontice, spre spațiul răsăritean al lumii civilizate de atunci. Pentru aceasta Burebista, printr-o politică bine chibzuită, va integra în statul său bogatele cetăți-porturi grecești din vestul Pontului Euxin, de la Olbia până la Apolonia¹². Prin acest vast țărm maritim aveau să se facă legături economice și culturale cu Orientul, adică cu metro-polele acestor cetăți vest-pontice grecești și cu provinciile răsăritene ale Imperiului Roman¹³.

Din punct de vedere administrativ bisericesc, episcopii de la Tomis, unii de mare prestigiu, vor fi în legătură directă cu ierarhii constantinopolitani și îi vor sprijini în misionarismul lor peste Dunăre și în nordul Mării Negre¹⁴. Așezarea Scythiei Minor față de capitala Imperiului va înlesni legături bisericești frecvente și directe între creștinii din ținuturile noastre cu Constantinopolul, precum și cu alte centre bisericești, cum au fost cu Capadocia, de unde au plecat prețioasele scrisori ale Sf. Vasile cel Mare, de care ne ocupăm¹⁵. Ca un paradox, legăturile meleagurilor noastre cu Orientul civilizată au fost favorizate și de prezența goșilor în părțile sud-estice ale Daciei. Acești migratori năzuiău mereu să treacă Dunărea în Imperiul Roman și au organizat de multe ori adevărate expediții navale, de-a lungul țărmurilor Pontului Euxin, până în Marea Egee și pe uscat până în Grecia și Capadocia. Din aceste razii ei au adus mulți captivi – unii zic peste 100.000 – dintre care mulți creștini, *laici* și chiar *clerici*, pe care i-au așezat în teritoriile nord-dunărene de sub stăpânirea lor¹⁶. Din rândul acestor captivi creștini au făcut parte și strămoșii lui Ulfila, apostolul goșilor, capadocian de origine, din satul Sadagolthina, de lângă Parnassos, în Capadocia¹⁷, precum și cei ai martirului Sava, ale cărui rămășițe pământești le va primi cu mare cinste Sf. Vasile cel Mare¹⁸.

Acești captivi capadocieni, de cultură și viață morală superioară, așezați în Dacia stăpânită de goși, vor face începutul unor trainice și îndelungate legături bisericești dintre strămoșii noștri, setoși de evlavie creștină

¹² Ion Horațiu CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, București, 1975, pp. 227, 233 și 234.

¹³ R. VULPE, I. BARNEA, *op. cit.*, p. 379; M. PIPPIDI, *Studii de istoria religiilor antice*, cap. „Sfârșitul păgânismului în Scitia Mică”, București, 1969, p. 285.

¹⁴ După Pr. V. Gh. SIBIESCU, „Sf. Sava «Gotul»”, în: *GIBis* 3-4/1972, pp. 340-341 și pp. 345-346. Prin canoanele 2 și 3 ale Sinodului II Ecumenic și Canonul 28 al Sinodului IV Ecumenic, ierarhii de la Constantinopol aveau jurisdicție și la «barbarii» de peste Dunăre. La A. ALIVISATOS, *Sfintele canoane* (în limba greacă), Athena, 1927, pp. 43-44 și p. 68.

¹⁵ Pr. V. Gh. SIBIESCU, *op. cit.*, p. 346.

¹⁶ ZOSIMA, „Istoria contemporană”, în: *Fontes*, p. 302; AMMIANUS MARCELLINUS, „Istoria Romană”, *Fontes*, p. 161; R. VULPE, I. BARNEA, *op. cit.*, p. 245.

¹⁷ Cf. FILOSTORGIU, *op. cit.*, p. 200.

¹⁸ Cum vom vedea mai departe.

și creștinii din Asia Mică, mai ales din Capadocia, patria lor neuitată, de unde fuseseră smulși și care, la rândul ei, nu-i va uita. Sf. Vasile cel Mare va împărtăși suferințele lor și va insista pentru a se readuce rămășițe pământești de martiri în patria lor de mult părăsită prin silnicie. Așadar, și datorită acestor capadocieni și unui misionarism ce radia din patria lor îndepărtată s-a răspândit creștinismul în părțile noastre¹⁹, iar faptul acesta reiese cu deosebire din cele trei scrisori ale Sf. Vasile cel Mare, prima către comandantul militar al Scythiei Minor, Iunius Soranus, compatriot și rudenie²⁰, iar celelalte două către Bretanion de la Tomis, episcopul întregii Scythia Minor, care s-a împotrivit cu curaj împăratului Valens²¹ și care era cunoscut ca bărbat strălucit prin toate virtuțile sale²².

Acești doi destinatari ai scrisorilor Sfântului Vasile, reprezentanți străluciți ai puterii romane și ai vieții creștine la Dunăre, erau mândria patriei lor îndepărtate, Capadocia. Ei au dat posibilitatea marelui ierarh capadocian să actualizeze și să întărească legăturile patriei sale cu îndepărtatele noastre meleaguri. Cele trei scrisori, de care se ocupă studiul de față, exprimă grija părintească a marelui ierarh capadocian pentru ținuturile «barbare», adică Dacia stăpânită de goți, unde mai erau încă prigoane, apoi bucuria de a trăi prin suferințele martirilor de acolo elanul și viața primilor creștini. Totodată, se arată preocuparea de a se stăvili erezia ariană, care și în Capadocia producea mult rău creștinilor dreptcredincioși.

Cea dintâi scrisoare a Sf. Vasile cel Mare, însemnată cu nr. 155²³ este trimisă în anul 373-374, unui compatriot, care, după părerea cercetătorilor²⁴, este Iunius Soranus, atunci comandant militar al Scythiei Minor, așa cum reiese din conținutul ei și mai ales din *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia, adică Pătimirea Sfântului Sava* «Go-

¹⁹ J. MANSION, „A propos des chrétiens de Gothie”, în: *Annalecta Bollandiana*, tom. XLVI, fasc. I și II, 1928, pp. 365-366. Într-o perioadă în care producea campioni ai Ortodoxiei, arată J. Mansion, (*ibidem*), după cum Irlanda a trimis misionari și a convertit Occidentul, tot așa și Capadocia, deși n-a organizat în mod strict o misiune în Gothia, va purta totuși grijă de fiii ei duși de vitregia vremurilor departe, peste Istru, și-i va revendica după moartea lor martirică, cum a făcut Sf. Vasile cel Mare.

²⁰ «Λαπροτὰ τὰς δοῦξ τῆς Σκυθίας», în: *Viața Sf. Sava*, cap. 8, la H. Delehay, *Saints de Thrace*, p. 221.

²¹ SOZOMEN, „Istoria Bisericească”, VI, 21, în: *Fontes*, pp. 224-225 și traducerea Iosif Gheorghian, pp. 236-237.

²² TEODORET AL CIRULUI, „Istoria Bisericească”, IV, X, XXI, în: *PG LXXXII*, 1196 A: «Παντοδαπῆ μὲν λαμπρυνόμενος ἀρετῆ».

²³ *PG XXXII*, 611-614.

²⁴ J. MANSION, „Les origines du Christianisme chez les Goths”, în: *Annalecta Bollandiana*, XXXII, 1914, p. 12; H. DELEHAYE, „Saints de Thrace et de Mésie”, în: *Annalecta Bollandiana*, tom. XXXI, 1912, p. 228.

tul»²⁵, în care este vorba de strălucitul comandant al Scythiei Minor, care a dăruit patriei sale un dar de preț, adică rămășițele pământești ale Sfântului Sava «Gotul». Destinatarul acestei scrisori cu nr. 155, este totuși un cunoscut mai de demult, un prieten, căruia îi scrie cu un ton de confidență folosind formule uzuale de politețe și-i arată profundă stimă pentru meritele lui²⁶. Se străduiește apoi să se dezvinovățească de faptul că nu i-a scris spunându-i că n-a găsit pe nimeni care să plece în Scythia, sau pe vreunul din ai lui care să vină de acolo spre a-i încredința scrisorile sale. Aceasta arată că erau legături frecvente între Scythia Minor și Capadocia.

Sf. Vasile cel Mare îi arată apoi lui Iunius Soranus că, deși nu i-a scris, nu l-a uitat în rugăciunile lui, căci ar însemna să uite misiunea ce i-a fost încredințată de Dumnezeu, de a se ruga pentru alții, mai ales că Soranus urma învățăturile bisericești și era încrezător în harul divin, adică era un creștin fervent. Îi scrie apoi că se roagă pentru cei din oaste, pentru cei care sunt departe, între străini²⁷, pentru cei care mărturisesc cu curaj numele lui Dumnezeu și fac roduri duhovnicești, iar în toate acestea este pomenit îndeosebi el, Soranus. Nu ar putea să-l uite când acolo, în Capadocia, Soranus are un neam atât de bun care-i amintește de el și de bunele lui sentimente; o soră, nepoți de soră care-l iubesc, familie, prieteni.

După cum scria Sfântul Vasile, Iunius Soranus făcea atâtea fapte bune prin care-și aduna comori în cer. El aducea mângâiere celor prizoniți pentru numele lui Dumnezeu. Era vorba de creștinii de peste Dunăre, prizoniți de Atanaric, căpetenie gotă, păgână, între anii 348-372, când au suferit martiriul mulți creștini, între care și Sava «Gotul»²⁸. Comunitățile creștine ortodoxe de sub stăpânirea lui Atanaric vor rezista numai datorită legăturilor cu Scythia Minor, unde găseau sprijin și mângâiere de la Iunius Soranus și de la episcopul Bretanion.

Știindu-l cu așa de bune sentimente pentru cei care sufereau prigoane, Sfântul Vasile îl roagă pe comandantul militar al Scythiei Minor, compatriotul său, să-i trimită în patria sa (Capadocia) rămășițe pământești de

²⁵ *Acta Sanctorum* (Colecția aghiografică), Bruxelles, Parisii et Romae, 1866, Aprilis, tomus secundus pp. 962-963, folosit în ediția H. Delehaye, „Saints de Thrace et de Mésie”, în: *Annalecta Bollandiana*, tom. XXXI, pp. 216-222.

²⁶ J. MANSION, *Les Origines*, p. 13.

²⁷ «ὅπερ τῶν ἐν ἀποδημίαις ἀδελφῶν»; Ἡ ἀποδημία ținut îndepărtat, străin, de la verbul ἀποδημῶ, a fi departe de neamul tău, între străini (*Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, editat de A. Ghazy, A-E, Vienna, 1835, p. 241). Este o aluzie directă la capadocienii din ținutul îndepărtat, stăpânit de goți, adică Dacia sud-estică.

²⁸ SOCRATE, „Istoria Bisericească”, IV, XXXIII, în: *Fontes*, pp. 218-219; SOZOMEN, „Istoria Bisericească”, în: *Fontes*, pp. 226-227, și traducerea Iosif Gheorghian, pp. 264-266; H. LECLERCQ, „Goth.”, în: *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. VII, 1936 ș.u., R. VULPE, I. BARNEA, *op. cit.*, p. 398; Pr. V.Gh. SIBIESCU, *op. cit.*, pp. 356-359.

martiri, din ținuturile vecine de peste Dunăre unde auzise că încetaseră prigoanele, care făceau și acum martiri ai Domnului.

După primirea scrisorii din Capadocia, Iunius Soranus a trimis bărbați de încredere, care au adus din pământul «barbar», în *Romania* (adică în Scythia Minor) ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ εἰς τὴν Ῥωμανίαν, rămășițele martirului Sava, capadocian de origine²⁹. După aceea a organizat expedierea lor în Capadocia, dar de preț și rod slăvit al credinței, în bună înțelegere cu episcopul Bretanion și cu aprobarea presbiteriului său³⁰. Trimiterea acestor scumpe rămășițe pământești ale capadocianului Sava, va fi însoțită de un act oficial, alcătuit de un cleric învățat, ortodox, în stil aghiografic, sub forma unei *Scrisori a Bisericii din Gothia, către Biserica din Capadocia*, în realitate *Pătimirea Sfântului Sava „Gotul”*, având informații poate de la preotul Sansala, cel care cunoscuse cel mai bine viața martirului³¹. La această scrisoare oficială s-a atașat și una particulară³², a episcopului Bretanion, trimisă odată cu rămășițele pământești ale Sfântului Sava, care, după un timp oarecare și desigur cu multe greutate, vor ajunge în Capadocia, la Sfântul Vasile.

Despre sosirea lor în patrie ne informează scrisorile nr. 164³³ și nr. 165³⁴ ale Sfântului Vasile, adresate în același timp³⁵ unui episcop însemnat în manuscris cu numele de Ascholius, care era arhiepiscopul Tesalonicului și pe care unii cercetători, în mod greșit îl socotesc destinatarul acestor două scrisori³⁶. Totuși, studii serioase³⁷, ajung la concluzia că este o greșeală în manuscris și că în loc de Ἀσכולίς trebuie să fi fost Βετρανίωνι.

Ascholius nu era capadocian, ci era din *Ahaia* (Grecia)³⁸ și lui îi adresase mai multe scrisori Sfântul Vasile, ultima fiind *Scrisoarea 154*³⁹ cu

²⁹ *Pătimirea Sfântului Sava*, cap. 8, la H. Delehay, p. 221. Se pare că în Scythia Minor era un fel de *depositum sacrum*, de rămășițe pământești de martiri, aduse cu mari greutate din Barbaricum (de peste Dunăre), ca să fie ocrotiți și în siguranță și unde se trimiteau diferitelor comunități creștine (cf. Pr. V.Gh. SIBIESCU, *op. cit.*, 374).

³⁰ *Pătimirea Sfântului Sava*, cap. 8, la H. Delehay, p. 221.

³¹ J. MANSION, „Les origines”, p. 12; H. LECLERCQ, *op. cit.*, 1439; H. DELEHAYE, *Saints de Thrace*, p. 289. *Prin Biserica din Gothia* nu trebuie să înțelegem o instituție bine organizată, ci micile comunități creștine, rare și izolate, care găseau sprijin peste Dunăre, în *Romania* (cf. Pr. V.Gh. SIBIESCU, *op. cit.*, p. 367).

³² J. ZEILLER, *Origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, pp. 431, 432.

³³ PG XXXII, 633-637.

³⁴ PG XXXII, 637-640.

³⁵ J. MANSION, *Les origines*, p. 15.

³⁶ *Istoria Bisericii Române*, manual, pp. 62, 63.

³⁷ J. MANSION, „Les origines”, p. 14; J. ZEILLER, *Origines*, pp. 430-442; H. LECLERCQ, *op. cit.*, 1439.

³⁸ Cf. J. MANSION, *Les origines*, p. 20.

fraze retorice și de prietenie, ceea ce ar sprijini părerea că el ar fi destinatarul *Scrisorilor 164 și 165*. Însă aceste două scrisori nu sunt cu ton familiar, de prietenie și intimitate, încât pe bună dreptate cercetătorii amintiți socotesc pe Bretanion, singurul episcop al Scythiei Minor, capadocian de origine, care cunoștea împrejurările și care, împreună cu presbiteriul tomitan dăduse încuviințarea trimerii rămășițelor pământești ale Sfântului Sava, ca adevăratul destinatar al acestor două scrisori ale Sfântului Vasile⁴⁰.

Soluția posibilă și judicioasă ni se pare cea dată de J. Mansion⁴¹ și anume că episcopul din Scythia Minor, cel ce împreună cu comandantul militar Iunius Soranus și cu aprobarea presbiteriului tomitan, a trimis rămășițele pământești ale Sfântului Sava în Capadocia, este episcopul Bretanion. Cu această ocazie el trimisese și o scrisoare personală, pe lângă relatarea oficială, care era *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia*, cum am văzut. La această scrisoare a lui Bretanion, Sfântul Vasile răspunde cu *Scrisoarea 165*, când au sosit rămășițele Sfântului Sava. Primind însă și relatarea oficială, va răspunde cu *Scrisoarea 164*, de o ținută solemnă, adresată tot lui Bretanion, care avea autoritate supremă bisericească și era apreciat mult de ierarhul capadocian. Aceste considerații și însuși cuprinsul celor două scrisori arată că nu arhiepiscopul Tesalonicului, Ascholiuș, așa de departe, ci numai un episcop chiar din părțile unde erau martiri pentru credință, adică Bretanion de la Tomis, putea fi destinatarul. Acesta era cunoscut ca desăvârșit în toate vir-tuțile, cu sufletul aprins de râvna dumnezeiască și a stricat dogmele și vio-lențele lui Valens împotriva creștinilor dreptmăritori⁴².

Despre opoziția lui Bretanion față de împăratul Valens ne relatează și istoricul Sozomen⁴³ spunând că, venind la Tomis, împăratul Valens s-a dus la biserica unde slujea episcopul Bretanion, ca să-l convingă să-i pri-mească pe arieni în comunitatea sa, dar acesta a refuzat susținând credința Sinodului de la Niceea și a plecat împreună cu poporul credincios la o altă biserică.

³⁹ PG XXXII, 610-612.

⁴⁰ J. MANSION, „Les Origines”, p. 16. Dacă destinatarul ar fi fost Ascholiuș, ar trebui să ne gândim la ocolul prin Tesalonic al itinerariului rămășițelor pământești ale Sfântului Sava, lucru imposibil, căci ar fi trebuit să treacă prin provinciile balcanice, infestate de arianism (cf. J. ZEILLER, *Origines*, p. 432, nota 1). Ar fi fost și un drum lung prin ocolire, pe când de la episcopul Bretanion și de la Tomis aceste rămășițe pământești au luat, desigur, drumul direct pe apă, spre țarmurile Asiei Mici. Nici Ulfila nu putea fi destinatarul, căci era arian, iar Sfântul Vasile n-ar fi putut să fie în legătură epistolară cu el (cf. J. ZEILLER, *Origines*, p. 431 și H. LECLERCQ, *op. cit.*, 440).

⁴¹ J. MANSION, „Les Origines”, pp. 19-20. A se vedea și H. LECLERCQ, *op. cit.*, 1439-1440.

⁴² TEODORET AL CYRULUI, *Istoria Bisericească*, IV, XXXII (PG LXXXII, 1095).

⁴³ *Istoria Bisericească*, VI, 21 (*Fontes*, pp. 224-225 și trad. Iosif Gheorghian, p. 237).

Jignit că a fost lăsat singur în biserică, Valens a hotărât exilarea curajosului episcop, dar temându-se de răscoala poporului, dăunătoare imperiului, a revocat hotărârea și l-a lăsat pe Bretanion să revină în scaunul episcopal. El a câștigat astfel un prestigiu deosebit mai ales că era cunoscut prin curăția sa morală la care se adăuga curajul. Astfel, cum continuă istoricul Sozomen⁴⁴, Bretanion s-a arătat mai puternic decât fanaticul Valens, fiind bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale, așa cum îl laudau scitii, adică păstoriții săi. Un astfel de episcop, pe măsura prestigiului Sfântului Vasile, a meritat desigur să-i fie trimise cele două scrisori.

Începând *Scrisoarea 165*, ca răspuns al scrisorii personale pe care i-o adresase Bretanion, Sfântul Vasile își exprima bucuria de a comunica, cel puțin prin scrisori, dacă nu puteau să se întâlnească din cauza depărtării și a unor împrejurări personale, care-i rețineau⁴⁵. Prin scrisori își hrăneau, astfel, sufletele cu dragostea creștină. Când a primit scrisoarea de la Bretanion, Sfântul Vasile a spus că a simțit că i s-a dublat puterea sufletească, căci a văzut în ea, ca într-o oglindă, sufletul său și, așa cum îl arăta mărturia tuturor, podoaba patriei lor comune, Capadocia⁴⁶. Bretanion este ca o mlădiță plină de suc sufletească, care a umplut cu roade duhovnicești ținuturile vecine (aluzie la ținuturile de peste Dunăre); totodată, a cinstit patria sa (Capadocia), care în luptele cu ereticii arieni, slăvea pe Dumnezeu, auzind de credința Sfinților Părinți, păstrată prin episcopul tomitan. Mai departe, Sfântul Vasile își exprima bucuria pe care a avut-o când a primit rămășițele pământești ale Sfântului Sava. Așa cum se vedea din scrisoarea atât de mișcătoare pe care i-o adresase, Bretanion cinstea patria în care s-a născut (Capadocia), cu un martir de curând luptător, în pământul vecin, «barbar», adică peste Dunăre, ca și un agricultor care dă pârga roadelor sale celor ce i-au dat sămânța cea bună. Capadocia dăduse prin fiii ei sămânța creștină peste Dunăre, iar acum primea pârga martirului, care nu de mult obținuse coroana dreptății. Pentru aceasta, Capadocia slăvea pe Dumnezeu, care a împlinit la toate neamurile, deci și peste Dunăre, Evanghelia Hristosului Său. Scrisoarea se încheie cu rugămintea de a-l pomeni în rugăciunile sale ca să slujească amândoi lui Dumnezeu pe calea poruncilor Lui.

Scrisoarea 164, trimisă în același timp cu cea cu nr. 165⁴⁷, de o ținută mai solemnă, este în realitate răspunsul la scrisoarea oficială prin care

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Este vorba de Scythia Minor și de Capadocia îndepărtată, cât și de dificultățile amândurora: prigoana goșilor păgâni și tulburările ereticilor arieni.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Cf. J. MANSION, „Les Origines”, p. 15.

se trimiseseră rămășițele pământești ale Sfântului Sava, după ce, prin *Scrisoarea 165*, răspunsese la scrisoarea personală a episcopului Bretanion⁴⁸.

Sfântul Vasile începe această scrisoare prin a-și exprima, poate nu destul de clar, zice el, bucuria pe care i-a provocat-o. Zice că vede iubirea de Dumnezeu, admirația pentru martiri, ca Sfântul Sava, căruia i se descria așa de amănunțit felul suferințelor, încât parcă le vedea în față; observă, totodată, dragostea față de el (Sfântul Vasile). Mai departe îi arată că recitind scrisoarea, s-a transportat în veacurile primare ale Bisericilor, întemeiate pe credință și unite prin dragoste, ca o singură respirație a unui trup cu mai multe mădulare. Bisericile erau atunci persecutate, dar rezistau prigonitorilor; sângele martirilor stropea Bisericile și susținea zelul pentru credință.

Creștinii trăiau atunci în pace, acea pace pe care a adus-o Domnul și din care, în vremea când scria, nu mai rămăsese nicio urmă, căci fusese alungată prin păcatele multora. Sfântul Vasile zugrăvea, în comparație cu trecutul înălțător, tabloul trist al vieții creștinilor din vremea sa, când scăzuse elanul martiric, iar dragostea și pacea erau tulburate de ereticii arieni.

O mare bucurie avea însă să-i risipească tristețea și să-i întoarcă sufletul spre fericirea de la început, când a primit *Scrisoarea Bisericii din Gothia*, care-l vestea că un martir de la «barbarii» de dincolo de Istru (Dunăre) s-a întors acasă (Μάρτυς δὲ ἡμῖν ἐπεδήμησεν⁴⁹ ἐκ τῶν ἐπέκεινα Ἰστρου Βαρβάρων), adică Sfântul Sava, descendent din captivii capadocieni aduși de goți în nordul Dunării, în Dacia sud-estică, cu vreo sută de ani în urmă, se întorcea prin rămășițele sale pământești în patria sa, Capadocia⁵⁰. Acest martir arăta tăria credinței peste Dunăre, la populația băștinașă, dacoromană, ca și la goții creștini, cu care captivii capadocieni erau într-o simbioză cu adevărat creștină, până la prigoanele lui Atanaric.

Pe lângă admirația pentru martirul revenit în patria sa, Sfântul Vasile fericește și pe cel ce îl îndrumase duhovnicește, ca un antrenor, care va lua și el cununa dreptății pentru că a întărit pe mulți în lupta pentru credință. Antrenorul a fost, preotul Sansala, sau poate chiar episcopul Bretanion, cum presupune și Mansion⁵¹, sau vreun altul dintre misionarii veniți în nordul Dunării. Sfântul Vasile face apoi aluzie la faptul că în scrisoarea sa personală, Bretanion îi amintise de misionarul Eutyches, laudând

⁴⁸ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁹ Aoristul de la verbul ἐπιδημέω, mă întorc acasă, în patrie (cf. *Λεξικόν...*, de A. Ghazi, *AE* 693).

⁵⁰ La Pr. V.Gh. SIBIESCU, *op. cit.*, p. 365.

⁵¹ *Les Origines*, p. 20.

zelul său și arătând că a cinstit patria sa Capadocia, ca una care oferise semințele credinței⁵².

Neobositul ierarh capadocian își arată însă tristețea, când vede că acum nimeni nu se mai aseamănă lui Eutyches, în ceea ce privește virtutea. Cei de azi nu mai pot îmblânzi pe «barbari», ca Eutyches, ba dinpotrivă, îi sălbătesc și mai mult prin păcatele lor. Ereticii (arieni) s-au răspândit peste tot din cauza păcatelor creștinilor⁵³.

Scrisoarea din Gothia îi amintea despre rezistența martirilor de altă dată: trupuri sfâșiate, disprețuirea furiei barbarilor prin tăria în suferință, rezistența luptătorilor, chinuri diferite, cum era legarea pe lemn și afundarea în apă⁵⁴, toate acestea au desăvârșit pe martiri. Dar acum, în lumea creștină, scria Sfântul Vasile, dragostea s-a răcit, învățătura Sfinților Părinți s-a devastat de către eretici; sunt multe naufragii, adică lepădări de credință; gurile creștinilor tac, adică nu mai mărturisesc cu curaj pe Hristos. Acestea se refereau la prigoanele din partea arienilor, când creștinii ortodocși erau alungați din bisericile lor și se rugau în aer liber. Suferințele acestea erau mari, dar nu mai erau martiri ca cei de la începuturile Bisericii, observa Sfântul Vasile, pentru că prigonitorii purtau și ei numele de creștini și amăgesc și împilează pe ortodocși ca să îmbrățișeze erezia lor, ceea ce reușeau în multe cazuri din cauza slăbirii elanului care susținuse pe primii creștini în prigoanele contra lor. În încheiere, Bretanion este sfătuit să adune la rugăciunea pentru Bisericile creștine⁵⁵ pe toți atleții plini de zel pentru ca, atât cât mai este timp, Dumnezeu, împăcându-Se cu Bisericile Lui, să le readucă la pacea primelor veacuri.

*

Vechile legături ale provinciei Capadocia cu Scythia Minor și cu ținuturile de peste Dunăre, stăpânite de goți, au fost actualizate și întărite prin această corespondență a Sfântului Vasile cu guvernatorul militar, Iunius Soranus și cu episcopul Bretanion. Marele ierarh capadocian dorea să obțină și să aducă în Capadocia rămășițe pământești de martiri, descendenți ai captivilor compatrioți ai săi, duși așa departe de țara lor de năvălitorii goți, ceea

---

⁵² Eutyches era dintre captivii aduși de goți din Capadocia și a fost misionar, mai întâi la goții din Crimeea și apoi în nordul Dunării, în Gothia, adică Dacia sud-estică (cf. J. ZEILLER, *Origines*, p. 409 și H. LECLERCQ, *op. cit.*, 1439).

⁵³ Este o atestare precisă a misionarismului capadocian în Dacia stăpânită de goți în sec. al III-lea, prin captivii aduși de aceștia.

⁵⁴ Ca în pătımirea Sfântului Sava, cap. 7, la H. DELEHAYE, „Saints de Thrace”. Chinuirea prin lemn și apă era generală în timpul persecuțiilor, căci Biserica și azi se roagă pentru cei morți prin lemn și apă. A se vedea rugăciunea pentru morți de la Proscomidie.

⁵⁵ Comunitățile creștine.

ce a reușit, datorită devotamentului și sentimentului de solidaritate creștină ale conducătorilor de acolo.

Cele trei scrisori ale Sfântului Vasile sunt însă și documente de necontestat în legătură cu începuturile și dezvoltarea vieții creștine pe meleagurile noastre. Strămoșii noștri n-au trăit izolați și uitați de frații lor creștini, chiar din ținuturi îndepărtate, cum era Capadocia. Puterea credinței și curajul lor martiric în timpul prigoanelor lui Atanaric au atras îndeosebi admirația Sf. Vasile cel Mare, care se bucura că, pe când în multe părți ale lumii creștine de atunci scăzuse elanul din timpurile primare ale Bisericii, când cei prigoniți pentru numele Domnului înfruntau totul cu bărbăție și jertfelnicie, la Dunăre, în ținutul „barbar”, sângele martirilor dădea putere de rezistență și celor din alte părți, înmulțindu-se, ca la început, numărul iubitorilor lui Hristos⁵⁶. Aici suferințele de tot felul desăvârșiseră pe creștini și creaseră o pace interioară în sufletele lor prin iubirea dintre ei și iubirea lui Hristos.

Eroismul martiric al creștinilor de «dincolo de Istru» impresionase adânc pe ierarhul capadocian. Însă cunoștințele lui despre acele locuri erau puține și vagi. Știa, desigur, despre compatrioții săi de acolo, urmașii vechilor captivi aduși din Capadocia și de stăpânitorii acestor pământuri, goții, după care, deși formau minoritatea populației, ținuturile stăpânite de ei se numeau Gothia⁵⁷. Majoritatea populației o formau însă băștinașii dacoromani, pe care documentele vremii îi ignoră, dar a căror vitalitate spirituală se remarcă și în noua lor situație politică și religioasă. Unii dintre înaintașii lor, mai numeroși, *daco-geții*, crezuseră în nemurirea sufletului, ceea ce îi făcea să disprețuiască moartea și să lupte cu curaj⁵⁸.

În *Scrisoarea 164*, Sfântul Vasile împărtășise episcopului Bretanion îngrijorarea sa față de furibunda ofensivă ariană, susținută de autoritatea imperială, care producea derută printre creștinii dreptmăritori, fiindcă aceștia erau timorați prin diferite mijloace de opresiune. Martiriul dătător de ozon spiritual din timpul Bisericii primare, în lupta sa cu păgânismul, era acum mai rar. Totuși, Sfântul Vasile nu va înceta lupta, și-l socotea un prețios aliat pe Bretanion, încercat în astfel de suferințe. Ierarhul capadocian va combate pe eretici prin scris⁵⁹ și, totodată, și prin atitudini curajoase față de autori-

⁵⁶ Aceasta amintește de ceea ce spusese scriitorul creștin Tertulian, că orice picătură de sânge de martir era o sămânță pentru alți creștini: «Semen est sanguis christianorum» (la Eusebie POPOVICI, *Istoria Bisericească*, trad. de Athanasie Mironescu și Gherman Timus, vol. I, de la 1-1054, București, 1900, p. 200).

⁵⁷ Cf. D. PROTASE, „Dacia, (236-275)”, în: *Magazin Istoric*, 8/1971, p. 63; Pr. V.Gh. SIBESCU, *op. cit.*, p. 340 și nota 43.

⁵⁸ Ion Horațiu CRIȘAN, *Burebista*, p. 417; IDEM, *Origini*, București, 1976, p. 165.

⁵⁹ El a scris *Împotriva lui Eunomiu* (PG XXIX, 497-774) și *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 87-218).

tățile de stat care îi susțineau. Armele sale erau asemănătoare cu cele ale episcopului tomitan, adică curajul, puterea cuvântului și a faptei și mai ales sfințenia vieții personale, încât nu îngăduia niciun compromis cu „stricătorii” credinței.

Venind în Capadocia, împăratul Valens încercase să convingă pe Sfântul Vasile să intre în comuniune cu ereticul Eudoxiu, căpetenia arianismului homeian, împărtășit și de el; în acest scop se va folosi de prefectul Modestus⁶⁰ care îi va cere episcopului capadocian, în numele împăratului, ca nu din cauza unui mic amănunt dogmatic să facă atâta vrajbă în Biserici. Acesta însă îi răspunde că cei hrăniți cu cuvintele sfinte nu admit să se schimbe nicio silabă din sfintele dogme⁶¹. Totuși, Valens nu va merge până la capăt în ura sa; nu-i va cere o formulă nouă de credință și-l va lăsa să trăiască în Cezareea, fără să-l exileze, socotind că un astfel de episcop este greu de înlăturat⁶².

Sfântul Vasile și Bretanion s-au opus cu mult curaj amenințărilor imperiale și au biruit numai cu puterea armelor sufletești. Cauza lor dreaptă va birui însă definitiv după moartea lui Valens și urcarea pe tronul imperial a lui Teodosie I. Marele ierarh capadocian a fost un adevărat martir fără să-și fi vărsat sângele, a fost învingător fără să fi avut vreo rană. Cu echilibrul sufletesc n-a tăgăduit autoritatea imperială, dar a apărat adevărul creștin conținut în învățăturile Sfinților Părinți⁶³.

Scrisorile cercetate ne arată activitatea neobosită a Sf. Vasile cel Mare pentru apărarea dreptei credințe, pentru pacea și dragostea dintre creștini și pentru colaborarea la susținerea credincioșilor din locurile cele mai primejduite. El a angajat la preocupările sale pe conducătorii eminenți de atunci ai ținuturilor noastre, Iunius Soranus și Bretanion și prin ei desigur, și poporul credincios, adică pe descendenții captivilor capadocieni și, îndeosebi, pe băștinașii daco-romani, a căror structură sufletească era receptivă față de tot ceea ce se referea la apărarea valorilor spirituale.

---

⁶⁰ Se cunosc răspunsurile pline de curaj ale Sf. Vasile cel Mare în fața prefectului Modestus (SOZOMEN, *Istoria Bisericească*, VI, XVI, trad. Gheorghian, p. 230 și SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Oratio XLIII*, 48-51, la F. Cayré, I, p. 398 nota 1). De venalitatea acestui prefect se folosea împăratul Valens în lupta împotriva ortodocșilor. Despre cruzimea lui Modestus ne relatează istoricul Sozomen (*ibidem*, trad. Gheorghian, p. 228), când scrie că la ordinul lui au fost arși pe o corabie, în mijlocul mării, 80 de clerici, care prezentaseră împăratului Valens, la Nicomidia, un memoriu despre prigonirea celor ce nu erau arieni (și la L. DUCHESNE, *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. II, Paris 1910, p. 388).

⁶¹ TEODORET AL CYRULUI, *Istoria Bisericească*, IV, XVI (PG LXXXII, 1160CD).

⁶² L. DUCHESNE, *op. cit.*, p. 302; P. ALLARD, „Basile (Saint)”, în: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tom. II, I, 442.

⁶³ A se vedea Sf. Vasile cel Mare, trad. de Iosif Gheorghian, pp. 339-345.

Eforturile Sf. Vasile cel Mare de a restabili pacea și unitatea creștină, de a înlătura pericolul arianismului, erau înțelese și susținute ca un imperativ al vremii de conducătorii și credincioșii din ținuturile de la Dunăre, cărora li se adresase. Se văd în aceasta rădăcini adânci în veacuri depărtate ale Ecumenismului creștin, care prinde azi puteri mai multe la poporul nostru dreptcredincios și în Biserica noastră Ortodoxă.

ANEXA:

SCRISOAREA 155:

«Îmi vine greu să mă dezvinovățesc în fața multor învinuiri cuprinse în prima și singura scrisoare pe care înălțimea ta a găsit de cuviință să-mi fie trimisă. Nu pentru că nu aș avea dreptate, ci pentru că în mulțimea acuzațiilor ce mi se aduc este greu să aleg pe cele mai importante. Mai întâi de unde să încep cu dezvinovățirea? Sau mai degrabă trebuie ca, folosind ordinea în care au fost scrise, să răspund la fiecare în parte? Mai întâi, nu am aflat până acum pe cineva, care să plece de aici spre Scythia și nici vreunul dintre ai tăi, când a plecat acolo, nu m-a anunțat, ca prin el să mă adresez ție. Și totuși m-am străduit ca în orice prilej să cinstesc meritele tale. Îmi este cu neputință să te uit în rugăciunile mele, doar dacă mai înainte de aceasta aș uita de lucrul la care m-a rânduit Dumnezeu. Desigur, ți-ai amintit de învățăturile bisericești, fiindcă ești încrezător în harul lui Dumnezeu. Noi ne rugăm și pentru frații care sunt departe, între străini⁶⁴, și pentru cei care sunt rânduiți în oaste și pentru cei care mărturisesc fără frică numele lui Dumnezeu, ca și pentru cei care dau roade duhovnicești; pentru toți noi facem rugăciuni în Sfânta Biserică. Între acestea, adică în cele mai multe, sau în toate, socotim să fie cuprinsă și Înălțimea ta. Dealtfel, cum te-am uita tocmai pe tine având aici atâtea lucruri care ne trezesc amintirea ta: o astfel de soră și astfel de fii ai surorii, un neam așa de ales, care așa de mult ne iubește, o casă, prieteni, datorită cărora chiar dacă nu vrem ne amintim de bunele tale sentimente? Pe lângă aceasta, acel frate⁶⁵ nu ne-a adus nicio supărare și nu s-a luat nicio hotărâre care să-l lovească. Deci îndreaptă-ți supărarea către cei care au spus minciuni, scăpând de orice învinuire pe horepiscop și pe mine. Iar dacă vreun avocat vrea judecată, are la dispoziție tribunalele publice și legile. Deci aș vrea ca din această cauză să nu ai nicio nemulțumire. Iar tu însuși, câte fapte bune faci, îți strângi comoară (în cer). Și mângâierea pe care o aduci celor care sunt urmăriți pentru numele Domnului ți-o pregătești mai înainte pentru ziua răsplății. Bine vei face dacă vei trimite în patrie rămășițe pământești de martiri, dacă cu adevărat, după cum ne-ai scris, acolo prigoana face și acum mucenici Domnului».

⁶⁴ Compatrioții săi capadocieni, din țara goșilor.

⁶⁵ Fusese poate acuzat că atacase pe un frate al lui Soranus.

SCRISOAREA 164:

«De câtă bucurie ne-a umplut sufletul cele scrise de Sanctitatea ta, n-aș putea să arăt așa de ușor, slăbindu-mi-se cuvântul de exprimare clară. Tu însuși trebuie să-ți închipui ținând seama de frumusețea celor ce mi-ai scris. Căci ce nu are scrisoarea ta? Oare nu iubirea față de Dumnezeu? Nu admirația pentru maritiri datorită căreia se descrie așa de lămurit felul suferințelor lor, încât ne vin în față întâmplările acelea? Nu cinstirea și iubirea față de mine? Nu oare tot ceea ce este foarte frumos, cum ar zice cineva? Încât, când am luat în mâini scrisoarea și am citit-o de mai multe ori, am văzut chiar harul Sfântului Duh, care se revărsa prin ea. Mi s-a părut atunci că m-am întors la timpurile de la început, când înfloreau Bisericele lui Dumnezeu, înrădăcinate în credință și unite prin dragoste, așa cum într-un trup există o singură respirație a diferitelor membre. Când au apărut însă persecutorii, au apărut și persecutații. Fiindcă se înmulțeau luptătorii, care se împotriveau, și sângele martirilor, stropind Bisericele, hrănea cu mult mai mulți luptători pentru credință, iar urmașii se înflăcărau în luptă prin ardoarea înaintașilor lor. Atunci creștinii trăiau în pace între ei, acea pace pe care ne-a lăsat-o Domnul, din care acum nicio urmă nu ne-a mai rămas, așa de crud am alungat-o dintre noi. Numai că sufletele noastre s-au întors la acea fericire de demult, când au sosit scrisori de departe împodobite cu frumusețea iubirii: un martir ni s-a întors acasă de la „barbarii de dincolo de Istru”, predicând prin el însuși curățenia credinței de acolo. În aceste împrejurări cine ar putea să descrie bucuria sufletelor noastre? Ce putere a cuvântului și-ar închipui că poate să exprime clar bucuria lăuntrică a sufletului nostru? Desigur, când am văzut pe atlet, am fericit pe îndrumătorul lui, care va primi și el de la Judecătorul Cel Drept cununa dreptății, pentru că a pregătit pe mulți pentru lupta pentru credință. Când ne-ai amintit de fericitul bărbat, Eutyches și ne-ai lăudat patria noastră, ca pe una care a oferit semințele credinței, ne-ai bucurat cu această amintire a celor trecute, dar ne-ai și întristat cu expunerea celor ce vedem acum. Căci nimeni dintre noi nu se aseamănă cu Eutyches, în ce privește virtutea. Noi suntem așa de departe de a fi îmblânzit pe barbari cu puterea Duhului și cu lucrarea darurilor Sale, încât și pe cei care sunt blânzi, noi îi sălbăticim prin mulțimea păcatelor noastre. Căci socotesc că din cauza noastră și a păcatelor noastre s-a răspândit atât de mult puterea ereticilor. Aproape nicio parte a lumii n-a scăpat de pârjolul ereziei. Relatările tale despre rezistențele atletice (ale martirilor): trupuri jupuite, furia barbară disprețuită de oameni cu sufletul tare... *rezistențele prin toți care luptau, lemnul și apa*, toate acestea au desăvârșit pe martiri. Dar care sunt mijloacele noastre de desăvârșire? Dragostea s-a răcit; s-a devastat învățătura Sfinților Părinți; naufragiile în privința credinței sunt unul după altul; gurile credincioșilor tac; oameni alungați din casele lor de rugăciune își înalță mâinile către stăpânul din ceruri, în aer liber. Suferințele sunt mari, dar nicăieri martiriul, fiindcă cei care ne fac rău (ereticii arieni) au același nume ca și noi (creștini). Pentru aceasta tu însuși roagă-te lui Dumnezeu și adună la

rugăciunea pentru Biserici pe toți atleții plini de zel ai lui Hristos, pentru ca, dacă totuși se lasă ceva timp pentru orânduirea lumii și nu se strâng toate printr-o mișcare contrară, Dumnezeu, împăcându-Se cu Bisericile Lui, să le readucă la pacea de la început».

SCRISOAREA 165:

«Dumnezeu cel Sfânt mi-a îndeplinit vechea dorință, învrednicindu-mă să primesc scrisorile dreptcredincioșiei tale. Mai important și mai vrednic de cea mai mare dorință ar fi însă ca să te văd pe tine însuși și să fiu văzut de tine și să folosim împreună darurile lui Dumnezeu, care sunt în tine. Dar, fiindcă acest lucru este imposibil din cauza depărtării, cât și a împrejurărilor personale, care ne rețin pe fiecare dintre noi, a doua dorință este ca să ne hrănim sufletul cu scrisori dese din dragostea cea în Hristos. Așa mi s-a întâmplat și mie acum, când am luat în mână scrisoarea înțelepciunii tale; m-am îmbogățit sufletește, gustând cu bucurie cele scrise de tine. Căci în realitate apare însuși sufletul tău, străvâzându-se prin cuvintele ca printr-o oglindă. Mi s-a mărit bucuria, nu numai că tu ești așa cum te arată mărturiile tuturor, ci că virtuțile tale sunt mândria patriei noastre (Capadocia). Căci ca a ramură vâjnoasă despărțită de rădăcina neamului ai umplut ținuturile străine de roade duhovnicești, încât pe drept patria noastră este cinstită prin vlăstarele ei. Și când ea ducea lupte pentru credință (cu arienii), slăvea pe Dumnezeu, fiindcă auzea de buna moștenire a Sfinților Părinți păstrată prin tine. Nu tot așa și cele ce se întâmplă acum? Cu un martir nu de mult luptător în pământul barbar, vecinție (peste Dunăre), ai cinstit patria, care te-a născut ca un agricultor recunoscător, care trimite pârga roadelor sale celor care i-au dat semințe. Cu adevărat daruri demne de un atlet al lui Hristos: un martir al adevărului, care de curând a primit cununa dreptății, pe care noi l-am primit bucurându-ne, și am slăvit pe Dumnezeu Care a împlinit la toate neamurile de acum Evanghelia Hristosului Său. Roagă-te pentru cei ce te iubim, pomenește-ne în rugăciunile tale. Să te rogi cu căldură Domnului pentru sufletele noastre ca să fim învredniciți, odată, să începem și noi să slujim Lui Dumnezeu pe calea poruncilor Lui, pe care ni le-a dat nouă spre mântuire».

THE RELATIONSHIP OF SAINT BASIL THE GREAT WITH SCYTHIA MINOR (DOBRUDJA)

St. Basil the Great's extensive correspondence – over three hundred letters – renders his inner life and provides telling proof of his manifold activities in harsh times for the Orthodoxy, when persecutions persisted in certain areas, the Arian heresy raged, and many Christians' life was no longer imbued with the spirit of love and sacrifice proper to the first Christians who had endured so much suffering. Of this rich correspondence, Epistles 155, 164 and 165 refer to events occurred in Scythia Minor (Dobrudja) as well as the area beyond Istros (the Danube), that is in the south-east of Dacia, inhabited by native Dacian-Romans and the migratory

Goths. These letters mention people of high spiritual standing, living on today's Romanian land 1600 years ago. They also show that the inhabitants of these ancestral lands did not live in isolation within the Carpathian-Danube region, since the 4th century witnessed so frequent contacts with a remote province of Asia Minor, Cappadocia.

The first of the three letters is addressed to the military commander of Scythia Minor, Iunius Soranus, a fellow countryman and a relative, and the other two to Bretanion of Tomis, bishop of the entire Scythia Minor, who valiantly opposed emperor Valens and who was known as a highly virtuous man. These two addressees of St. Basil the Great's letters, were officials of the Roman authority, representatives of Christian life on the Danube, and the pride of their remote land, Cappadocia. They made it possible for the great Cappadocian hierarch to establish and tighten the bonds between his country and our remote land. The three epistles express the fatherly care of the great Cappadocian hierarch for the „barbaric” regions, that is Dacia under Gothic rule, where perse-cutions still continued, as well as his joy in partaking of the impetus of early Christian life through the sufferings of martyrs in this area. They also demonstrate his concern with fighting Arian heresy, which caused much harm to Orthodox Christians in Cappadocia as elsewhere.

The epistles are also incontestable documents regarding the beginnings and development of Christian life in our land. Our forefathers were not isolated from, nor forgotten by their Christian brethren, even in remote areas such as Cappadocia. The strength of their faith, and their martyric courage during Athanaric's persecutions, stirred the admiration of St. Basil the Great. He rejoiced that, while elsewhere the fervour of early Christian times (when the persecuted ones faced everything in a spirit of sacrifice) had abated, in the „barbaric” land the martyrs' blood lent strength even to foreigners, and thus the number of Christ-loving people multiplied as at the beginnings of Christianity. Here, the many sufferings had perfected the worshippers and had brought inner peace in their souls, through mutual love and love for Christ.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ȘI BISERICA DIN GOTHIA. DESPRE MISIONARI CAPADOCIENI ÎN SCYTHIA MINOR ȘI ÎN DACIA*

Cel de-al XVI-lea centenar al morții Sfântului Vasile, numit „cel Mare” încă din timpul vieții sale, este o ocazie pentru numeroase reflecții asupra vieții și a activității sale atât de bogate și de variate, asupra contribuțiilor sale teologice și morale la tezaurul Bisericii în atmosfera spirituală atât de tumultuoasă a epocii sale, asupra calităților literare ale operei sale, asupra umanismului său atât de generos și de profund, asupra a ceea ce a constituit idealul fervent și farmecul inimitabil al profilului său special, adică al spiritului său misionar. Sfântul Vasile a fost unul dintre marii misionari ai epocii patristice. Misionar prin credința sa arzătoare, prin vocația sa apostolică, prin tradiția familială căci bunica sa, *Macrina cea bătrână*, fusese ucenica credincioasă a Sf. Grigorie Taumaturgul¹, celebrul misionar din Capadocia și din Pont în sec. al III-lea, prin puternica influență pe care a avut-o din partea surorii sale, *Macrina cea tânără*, prin înalta sa viziune universală grație credinței, studiilor și călătoriilor sale, prin marea sa iubire de Dumnezeu și de oameni și prin frumusețea nepieritoare ce rezultă din acestea, prin munca sa fără de răgaz pentru un nou umanism fondat pe adevăratul logos, imagine a Logosului Hristos, Cel Unul Născut din Dumnezeu. Amintirile pe care ni le-au lăsat Sf. Grigorie Teologul, Sf. Grigorie de Nyssa ca și operele sale scrise, în special corespondența lui, o arată în mod deosebit. Corespondența Sfântului Vasile ar oferi materiale pentru mai multe volume cuprinzând inițiativele, metodele și rezultatele sale misionare. Ne vom limita aici numai la prezentarea *Epistolelor 155, 164 și 165*, în care se vorbește de anumiți misionari în Scythia Minor și în Dacia.

---

* Acest studiu a fost publicat cu titlul „Saint Basile le Grand et l’Eglise de Gothie. Sur les missionnaires cappadociens en Scythie Mineure et en Dacie”, în: *The Patristic and Byzantine Review*, 3/1984. pp. 54-68. Traducerea în limba română: Eduard Florin Tudor.

¹ SAINT BASILE, *Epître 204, 6; Epître 207, 4; Epître 210, 3* (ed. Y. Courtonne: SAINT BASILE, *Lettres*, tome II, text stabilit și tradus de..., Collection des Univ. de France, Paris, Les Belles Lettres, 1961, pp. 178, 187, 191-192). Există o bogată bibliografie despre Sf. Grigorie Taumaturgul ca misionar și despre școala lui Origen la Cezareea Palestinei, unde Sfântul Grigorie își făcuse studiile (cf. St. PAPAPOULOS, *Patrologie*, (în greacă), tom I, Atena, 1977, pp. 460-461).

Un număr suficient de mare de creștini pătrunseră în Scythia Minor și în Dacia înaintea episcopatului Sfântului Vasile (370-379). În Scythia Minor exista chiar o episcopie la Tomis (Constanța actuală) iar doi dintre episcopii săi suferiseră martiriul sub Dioclețian și Licinius. Misionarii ce-și desfășurau activitatea în regiunile de la Dunărea de Jos veneau din sudul fluviului (din Illyric), din Moesia Inferior, din Moesia Superior, din cele două Dacii: Mediterranea și Ripensis, din Bizanț, din est (Siria, Capadocia, Palestina), din Nord-Est, ajungând ca prizonieri ai popoarelor migratoare, în sfârșit, din Vest (din Panonii).

Perioada pre-vasiliană

Capadocia era de mult timp în contact cu litoralul de la Pontul Euxin prin nevoi comerciale, economice și culturale. Uneori, circumstanțe politice și militare intensificau raporturile Capadociei cu litoralul stâng al acestui Pont Euxin, așa cum a fost cazul în 258, când migrația goților a adus prizonieri clerici și credincioși creștini din regiunile capadociene (*Sadagolthna*, aproape de Parnassos, etc) până în Geto-Dacia, prizonieri dintre care unul dintre descendenți a fost episcopul Ulfila², născut în Valahia, spre 310-311. Descendenții acestor dislocați păstrau legătura cu țara lor de origine. Influența ariană exercitată asupra creștinismului got, mai ales de la investirea lui Ulfila ca șef religios al goților creștini (în special din Valahia), a determinat anumite cercuri ortodoxe capadociene sau chiar pe episcopii din Cezareea Capadociei să îmbunătățească situația trimițând misionari bine calificați. «Preafericitul Eutyches» a fost unul dintre acești misionari a căror acțiune și comportament în ținutul barbar sunt descrise de Ascholius într-o scrisoare către Sfântul Vasile, ce rezumă astfel informația primită:

«Ai adus în memoria noastră pe preafericitul bărbat Eutyches și... ai cinstit patria noastră care, spui tu, furnizează semințele milei, tu ne-ai bucurat prin amintirea celor din trecut... Niciunul dintre noi, într-adevăr, nu îl egalează pe Eutyches în virtute. Suntem atât de departe în a-i împlânzi pe barbari prin puterea Duhului și prin eficacitatea darurilor Sale, încât excesul greșelilor noastre îi sălbăticește chiar și pe cei care sunt blânzi»³.

² PHILOSTORGE, *Histoire ecclésiastique*, II, 5 (ed. Philostorgius, *Kirchengeschichte*, Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte [GGS] herausgegeben von J. Bidez, Zweite überarbeitete Auflage, besorgt von T. Winkelmann, Akademie-Verlag, Berlin, 1972, pp. 17-18).

³ SAINT BASILE, *Epître 164*, 2, pp. 98-99. Vom cita corespondența Sfântului Vasile după ediția și traducerea lui Y. Courtonne.

Text de altfel prețios, deoarece ne dă informații utile: mai întâi, au existat înainte de Sfântul Vasile misionari capadocieni care au activat la barbarii de dincolo de Dunăre, dintre care «preafericitul Eutyches» a fost un exemplu glorios, apoi, din proprie inițiativă Capadocia, patria Sfântului Vasile dar și a lui Ascholius, oferă semințele milei, ceea ce a dus la celebrarea sa de către Ascholius. Aceasta este – fără îndoială – o aluzie la bogăția duhului misionar capadocian disponibil astfel pentru *barbaricum* chiar cu prețul sacrificiului vieții, dar în același timp această ofertă directă a Bisericii Capadociene poate semnifica o contribuție misionară a oamenilor din interior, a indigenilor din Scythia Minor și din Dacia. Știm că existau dintre aceștia, cel puțin printre descendenții prizonierilor goșilor veniți cu un secol înainte în Geția - Dacia - Gothia. În sfârșit, metoda misionară în această perioadă pre-vasiliană era cea practică de un Sf. Grigorie Taumaturgul și un Eutyches, adică o învățătură încoronată de virtute, prin puterea Sfântului Duh, prin eficacitatea darurilor sale. În timpul lui Vasile nu mai era la fel: «excesul păcatelor noastre îi sălbățește chiar pe barbarii care sunt blânzi»⁴.

Sfântul Vasile despre misiunea în Scythia Minor și în Dacia. Iunius Soranus

Sfântul Vasile intră în contact cu Scythia Minor și cu Dacia mai întâi prin intermediul lui Iunius Soranus, «dux Scythiae-Minoris», menționat la sfârșitul textului *Martiriului Sfântului Sava* și destinat al unei *Epistole* a Sfântului Vasile, cea de-a 155-a. Este adevărat că cele trei manuscrise VLC ale acestei Epistole comportă la început numai cuvintele: «ἀνεπίγραφος ἐπὶ ἀλείπτῃ» («fără titlu, către antrenor»), dar conținutul indică, spre final, în mod clar, personajul căruia Sfântul Vasile îi cere să trimită moaștele martirilor în patrie, adică în Capadocia⁵, ceea ce după *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia* sau din *Martiriul Sfântului Sava* a fost săvârșit în mod expres de guvernatorul militar din Scythia Minor, Iunius Soranus⁶.

Mai mult, după detaliile date de Sfântul Vasile, se pare că Iunius Soranus era rudă a arhiepiscopului, ca soț al uneia dintre nepoatele acestuia, care precizează:

⁴ SAINT BASILE, *Epître 164*, 2, p. 99.

⁵ SAINT BASILE, *Epître 155*, p. 81.

⁶ H. DELEHAYE, „Saints de Thrace et de Méesie”, în: *AnalBoll*, tome XXXI, 1912. *Scrisoarea Bisericii din Gothia...* 8 (utilizăm aici versiunea română a acestei scrisori datorată Pr. V.G. SIBIESCU, în: *GIBis* 3-4/1972, pp. 385-388; pentru Iunius Soranus, textul în română, 8, p. 388).

«Cum am putea, personal, să te uităm, din atât de multe motive care ne vin în minte: o asemenea nepoată, asemenea nepoți, o familie atât de bună, care ne iubește atât de mult, pe noi, casa noastră, cei din familie, prietenii noștri»?⁷.

Iunius Soranus deținea deci, mai multe titluri prielnice care puteau favoriza și chiar ajuta acțiunea misionară în Scythia Minor și în Dacia; el era capadocian de origine sau prin alianță prin căsătorie, creștin «credincios prin mila lui Dumnezeu», care-și amintea de «predicarea Bisericii», rudă a arhiepiscopului, guvernator militar al Scythiei Minor, care dădea ajutor tuturor celor care sufereau «persecuții din cauza numelui Domnului»⁸. Calitatea sa de guvernator al Scythiei Minor la Tomis și ajutorul pe care-l oferea celor persecutați fie aici, în provincia romană, probabil de către arieni, fie în *barbaricum*, adică în Dacia-Gothia de către barbari, făceau din Iunius Soranus și din creștinii din juru-i, în frunte cu episcopul, un centru sau un nucleu misionar bine stabilit pentru capadocieni și probabil, pentru alți creștini care vroiau să activeze printre păgânii de dincolo de Dunăre. Acesta era, într-adevăr, un centru de antrenament misionar cu profil capadocian, dirijat de guvernatorul Iunius Soranus și de episcopul de Tomis. Astfel se explică titlul de «îndrumător/antrenor» de la începutul *Epistolei 155*. Acesta este probabil acest centru de îndrumare a martirilor din Scythia Minor care l-a făcut pe Sfântul Vasile să îi facă lui Soranus această declarație puțin sur-prinzătoare: «Nu i-am cunoscut până azi pe cei care pleacă de aici în Scythia și nici măcar nu ni s-au menționat cei care au plecat de la tine, pentru a ne permite să te salutăm prin mijlocirea lor»⁹. Este probabil ca prin această «primă și unică scrisoare» a lui Soranus, Sfântul Vasile să afle exact situația misionarilor capadocieni în Scythia Minor și în Dacia, situație pe care el nu o cunoștea decât în parte până acum, deoarece, în general, înflăcărea misionarilor în regiunile îndepărtate era mai curând, opera Sfântului Duh decât dispoziția oficială a unei Biserici. «Nu i-am cunoscut până azi pe cei care pleacă de aici în Scythia» semnifică, probabil, două lucruri: mai întâi, o scuză pentru lipsa de contact epistolar cu Soranus prin mijlocirea capadocienilor care plecau în Scythia din orice motiv, inclusiv pentru cel misionar; apoi, o recunoaștere oficială a acțiunii capadocienilor aflați pe lângă Soranus, ca centru de antrenament care-i pregătește pe acești capadocieni și poate, pe cei dintre alte neamuri pentru misiune. Această recunoaștere oficială este pecetluită prin cererea ca Soranus să binevoiască să trimită «și în patria noastră (Capadocia) moaștele martirilor»¹⁰. Sfântul Vasile nu cere, în

⁷ *Epître 155*, p. 81.

⁸ *Ibidem*, pp. 80-81.

⁹ *Ibidem*, p. 80.

¹⁰ *Ibidem*, p. 80.

special, moaștele martirilor capadocieni, dar Iunius Soranus îi va trimite în patria sa pe cei ce-i aparțineau sigur acesteia.

Ascholius

Dar Sfântul Vasile primea informații privitoare la misiunea în Scythia Minor și în Dacia, și prin intermediul episcopului de Tomis din anii 372-374. Cine era acest episcop? Era Bretanion, cum se presupune de obicei, sau un altul, Ascholius, al cărui nume apare la începutul celor patru manuscrise VPMB ale ambranșamentului A, care au servit drept bază pentru stabilirea textului celei mai recente ediții ale corespondenței Sfântului Va-sile, cea a lui Y. Courtonne?¹¹ Cele trei scrisori 154, 164 și 165, din manu-scrisele LC ale ambranșamentului B îi sunt adresate unui Ascholius, episcop de Tesalonic¹². Numele de Bretanion nu apare în nicio parte din corespon-dența Sfântului Vasile, nici în alte opere ale sale. Pe de altă parte, Ascho-lios, «călugăr și preot» în scrisoarea 154, este același personaj cu episcopul din scrisorile 164 și 165? Se pare că nu sau nu în mod sigur deoarece în *Scrisoarea 154* Sfântul Vasile nu face aluzie la o patrie comună (Capado-cia), cum face în Scrisorile 164 și 165. A existat la Tomis un Ascholius, succesor al lui Bretanion, și diferit de arhiepiscopul Ascholius de Tesalonic? Simultaneitatea celor doi Ascholius i-a putut determina pe copiiști să-l ia pe Ascholius din Tomis drept pe cel din Tesalonic, deoarece toate manuscrisele purtând în titlu numele lui Ascholius au ca adăugire imediată formula: ἐπισκόπος, Θεσσαλονίκης¹³. Fără îndoială, Ascholius de Tesalonic, personaj cu mare faimă eclesiastică și spirituală, cunoscut nu numai în Macedonia ci și la Constantinopol, în Ahaia, în Epir, în Italia¹⁴, era mai în măsură să poarte corespondență cu faimosul Vasile de Cezareea, decât cu un omonim din Tomis. Pe de altă parte, nu este exclus ca Ascholius de Tesalonic să fi fost, chiar în perioada 372-374, vicar, un *locum-tenens* al scaunului eventual la Tomis, după moartea posibilă a lui Bretanion. Iar Sfântul Vasile și Sfântul Ambrozie laudă nu numai virtutea și înalta spiritualitate ale lui Ascholius, ci și *vizitele sale frecvente* în numeroase ținuturi creștine: din Italia unde l-a întâlnit pe Sfântul Ambrozie¹⁵, până la Constantinopol¹⁶. Cu permisiunea arhiepiscopului de Constantinopol, Ascholius a putut să ocupe pentru ceva vreme scaunul, posibil vacant, de Tomis, timp ce putea să coincidă cu păti-

¹¹ SAINT BASILE, *Lettres*, II, p. 97.

¹² *Ibidem*, pp. 97-98.

¹³ *Ibidem*, p. 78, nota 97 și nota 100.

¹⁴ SAINT AMBROISE, *Epître 16*, 2 (PL XVI, 1000B).

¹⁵ SAINT AMBROISE, *Epître 15*, 10 (PL XVI, 998C).

¹⁶ SAINT AMBROISE, *Epître 16*, 2 (PL XVI, 16B): «ita enim percurrebat omnia excursu frequenti, Constantinopolim, Achaïam, Epirum, Italiam, ut juniores eum non possent consequi».

mirea și mutarea moaștelor Sfântului Sava în Capadocia. Acest Ascholiuș trăia și el printre goții a căror persecuție o suporta¹⁷. Sfântul Vasile afirmă și repetă că Ascholiuș era capadocian¹⁸ așa cum fusese, în mod evident, și Bretanion. Notița Sfântului Ambrozie despre Ascholiuș după care acesta își petrecuse copilăria și tinerețea într-o mănăstire din Ahaia¹⁹, nu conține în realitate, nimic împotriva originii capadociene a personajului nostru, căci destul de mulți capadocieni se instalaseră sau călătoreau departe. La fel se întâmpla și cu câteva personalități scite, ca Sf. Ioan Cassian și Sf. Dionisie cel Mic, care se stabiliseră, primul în Galia și al doilea, în Italia. După mai mulți cercetători, ca J. Mansion²⁰, J. Zeiller²¹ și alții, episcopul destinat al *Scrisorilor 164 și 165* ale Sfântului Vasile nu poate fi decât Bretanion. Această teză este susținută chiar și astăzi²².

Ea ar fi irevocabilă dacă ma-nuscritele *Epistolelor 164 și 165* ar confirma-o sau ar face să se întrevadă posibilitatea prezenței numelui Bretanion, cel puțin o singură dată, în textul corespondenței vasiliene, text editat recent de Y. Courtonne (în *Collection des Universités de France*); dar nu există nimic din toate acestea. Trebuie deci, să îl menținem pe Ascholiuș ca destinat al *Epistolelor 164 și 165* ale Sfântului Vasile, ca rezultat al celei mai bune ediții critice a textului și să respingem formula: „Trebuie citit în mss. Βετρανωίον și nu greșit Ἀσχολίω”²³, formulă ce nu se sprijină pe nimic în text. Destinatarul Ascholiuș este, probabil, sau un Ascholiuș din Tomis, succesor al lui Bretanion și ocultat sau absorbit de marele său omonim din Tesalonic, sau arhiepiscopul Ascholiuș însuși, care ocupa pentru ceva vreme scaunul vacant de Tomis, după moartea lui Bretanion. Sfântul Vasile, spune, el însuși, spre 375, că purta corespondență cu episcopii din Macedonia, deci, și cu cel de Tesalonic²⁴. Episcopia din Tomis era vizitată de numeroși călători bisericești din epocă, din motive spirituale, administrative etc., așa cum a fost cazul Sf. Niceta de Remesiana, care, venind din Italia, a trecut prin Filipi în Macedonia, și de aici prin orașul Tomis pentru a merge apoi acasă, în Dacia Mediterranea²⁵. Tomis mai era,

¹⁷ SAINT AMBROISE, *Epître 15*, 5-7 (PL XVI, 997BC-998A).

¹⁸ SAINT AMBROISE, *Epître 164*, 2; *165*, pp. 98, 101.

¹⁹ SAINT AMBROISE, *Epître 15*, 12 (PL XVI, 999B).

²⁰ J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths”, în: *AnalBoll*, XX-XXIII, p. 14sqq.

²¹ J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918, p. 431.

²² Pr. V.G. SIBIESCU, „Sfântul Sava «Gotul» la 1600 de ani de la mucenicia sa”, în: *GIBis* 3-4/1972, pp. 363-364.

²³ *Ibidem*, p. 363 (vezi și nota 267).

²⁴ *Epître 204 (Lettres II, p. 179)*.

²⁵ SAINT PAULIN DE NOLE, *Carmen XVII*, V, 194: «Per Tomitanem gradieris urbem».

spre anii 398 și 402, unul dintre cele mai mari centre misionare pentru barbarii din Sud-Estul Europei, în așa măsură încât, spre 400, episcopul Teotim I de Tomis era numit de către huni «zeu al romanilor»²⁶.

Pe lângă Iunius Soranus, episcopul de Tomis a avut un rol de prim rang în organizarea centrului misionar „scit”. Sfântul Vasile primește scrisori din partea lui Ascholiu care-l informează despre acțiunea misionară pe care el o desfășoară printre barbarii de la Istru și despre efectele acesteia. Ca Eutycheș și ca Bretanion, probabil, Ascholiu acționează cu darurile Duhului și «ca o mlădiță plină de sevă» el a umplut de ale sale «roade duhovnicești pământul străin», lucru cu care patria (Capadocia) se mândrește și se laudă²⁷. Ascholiu luptă pentru credință în Scythia²⁸, așa cum luptase, sau cum va lupta în Macedonia, de unde îi alunga deseori, pe goți prin rugăciune²⁹. La Tomis, înaintea lui, Bretanion nu-l înfruntase pe împăratul arian Valens, în 368-369, și îl determinase să plece învins? În Scythia Minor se proceda în buna tradiție capadociană. În epistolele sale către Sfântul Vasile, Ascholiu se arată un admirator și un îndrumător al martirilor. Rezumând acestea, cu delicatețe, arhiepiscopul capadocian îi scrie:

«Relatăriile tale, acestea sunt rezistența atleților, trupurile sfârtecate pentru credincioșie, furia barbară disprețuită de cei a căror inimă nu se tulbură, pedepsele variate aplicate de persecutori, constanța luptătorilor în toate suferințele lor extreme, lemnul, apa, tot ceea ce-i poate împlini pe martiri»³⁰.

Aceasta este o enumerare cu multă fidelitate, făcută de cineva care a asistat personal la torturile martirilor sau le-a reprodus relatăriile, de un martor direct. Nu există numai o descriere precisă, există și un puternic atașament moral față de martirii care au devenit eroi, marii susținători ai Bisericii, ceea ce-l face pe Sfântul Vasile să-l îndemne pe Ascholiu: «Pomenește-i pe toți nobilii atleți ai lui Hristos în rugăciunea ta pentru Biserică»³¹.

Ascholiu nu s-a limitat să organizeze, cu Iunius Soranus, și să îndrume misiunea printre barbarii de pe partea stângă a Pontului Euxin și a

²⁶ SOZOMEN, *Hist. Eccl.*, VII, 26 (ed. G. Christian, GGS, Berlin, 1960, pp. 341, 342, 368). Cf. Ion BARNEA, *Din istoria Dobrogei*, II, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1968, pp. 406-407.

²⁷ *Epître 165*, p. 100.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ SAINT AMBROISE, *Epître 15*, 6 (PL XVI, 997BC): «Sanctus autem Ascholiu precibus suis fecit ut de partibus Macedoniai victores fugaret... Sed urgebat et proeliabatur Sanctus Ascholiu non gladiis, sed orationibus non telis sed meritis».

³⁰ SAINT BASILE, *Epître 164*, 2 (p. 99).

³¹ *Epître 164*, 2 (p. 99).

Daciei; de acord cu Iunius Soranus și la cererea Sfântului Vasile, el îi trimite acestuia moaștele unuia dintre acești martiri. Arhiepiscopul de Capadocia nu întârzie să confirme primirea moaștelor trimise:

«Pământul în care te-ai născut, pe acesta l-ai onorat cu un martir care a înflorit recent într-o țară barbară, vecină cu a voastră, asemenea unui cultivator recunoscător ce trimite primele roade ale recoltelor sale celor care i-au dat sămânța. Darurile într-adevăr demne ale unui atlet al lui Hristos: un martir al adevărului care tocmai și-a pus cununa dreptății. L-am primit cu bucurie și L-am lăudat pe Dumnezeu, pe Cel care a împlinit de acum în toate neamurile Evanghelia Hristosului Său»³².

Iată un elogiu vibrant la adresa Capadociei, patrie a martirilor, a atleților lui Hristos și a îndrumătorilor de martiri. Dar cine este acest martir?

Sfântul Sava

În *Scrisoarea 164*, către Ascholiu, care pare să fie puțin posterioară *Scrisorii 165*, Sfântul Vasile precizează că a primit dintr-un «ținut îndepărtat» o scrisoare

«înflorind de frumusețea iubirii» și că un «martir a ajuns la noi de la bar-barii ce locuiesc dincolo de Istru, pentru a proclama chiar prin el integritatea credinței care domnește acolo. Cine ar putea relata bucuria trăită de sufletele noastre?... Sigur, când l-am văzut pe atlet, l-am proclamat preafe-ricit pe cel care îl pregătise. Și el va primi pe lângă dreptul Judecător coroa-na dreptății, pentru a fi întărit pe mulți în vederea luptei pentru evlavie»³³.

Scrisoarea «înflorind de frumusețea iubirii», ce însoțea moaștele martirului, era *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia* sau *Pătimirea ori Martiriul Sfântului Sava*. Conform *Martiriului* său, Sfântul Sava era got de origine dar descinzând probabil din foști prizonieri capadocieni aduși de goți în Dacia în jurul anului 258. Faptul că presbiteriul Bisericii Gothiei și centrul misionar din Tomis au trimis în Capadocia moaștele Sfântului Sava și nu pe cele ale unui alt martir, poate adevăra această ipoteză. El aparținea sigur unei vechi familii creștine care-i imprimase profund credința în suflet, deoarece nu vroia să utilizeze niciuna dintre posibilitățile ce i se ofereau pentru a scăpa de moarte³⁴. De altminteri, Sfântul Vasile însuși confirmă, mai mult sau mai puțin evident, originea capa-

³² *Epître 165* (p. 101).

³³ *Epître 164*, 1 (p. 98).

³⁴ *La lettre de l'Eglise de Gothie...*, ed. H. Delehay, 3, 7.

dociană a Sfântului Sava, când spune că moaștele reprezintă primele roade ale recoltelor trimise celor care au furnizat sămânța (*Epistola 165*, p. 101), adică capadocienilor. Profund atașat tradiției ortodoxe, refuzând constant să atingă idolii și să admită minciuna prin care consătenii lui încercau să-l ascundă de autoritățile persecutoare, Sfântul Sava se bucura de respectul sătenilor, contrar mulțimilor păgâne din ținuturile greco-latine care, în general, îi maltratau pe creștini în asemenea circumstanțe. Acești săteni din Gothia-Dacia erau nu numai goți, ci și daci și daco-romani, a căror credință în nemurire și a căror ospitalitate făceau legătura cu credința monoteistă și cu iubirea creștină a lui Sava. Propovăduirea lui Ulfila, mai înainte, în aceeași regiune a Valahiei, pregătise terenul din punct de vedere spiritual și psihologic.

Sfântul Sava era sărac, modest, liniștit și cânta la Biserica unde slujea preotul Sansala³⁵. Aceasta înseamnă că ei făceau misiune împreună, că în regiunea Mousaios-Buzăului existau biserici, deci o viață creștină organizată, că existau sate cu case din lemn³⁶, și, evident, corturi ale goșilor. Sfântul Sava vorbea cu tot curajul întru Domnul punând în evidență adevărul credinței sale. Faptul de a fi sărbătorit Paștele cu preotul Sansala, și nu cu preotul Gusicass, îi indică ortodoxia care a putut, la un moment dat, să fie încercată de credința celui din urmă, sigur un got și poate arian³⁷. Elementul miraculos nu apare decât de două ori³⁸. Torturat împreună cu preotul Sansala, Sfântul Sava a fost executat prin lemn și prin apă în râul Mousaios-Buzău, în ziua a V-a după Paști, cu o zi înainte de *idele lui aprilie* (12 apr.), sub domnia lui Valentinian și a lui Valens și sub consulatul lui Flavius Modestus și Flavius Arintheus; martirul avea vârsta de 38 de ani³⁹. El era deci, cu patru ani mai tânăr decât Sfântul Vasile. Înștiințat de moartea lui Sava, guvernatorul din Scythia Minor, Iunius Soranus, trimise oameni de încredere pentru a-l aduce din pământul barbar în *Romania*. De aici (adică de la Tomis), cu permisiunea presbiteriului, el a făcut să fie dus în patria sa, Capadocia, acest dar prețios și glorios⁴⁰, ce ajunse la Cezareea unde Sfântul Vasile îl primi cu atâta bucurie.

Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia care a însoțit mutarea moaștelor Sfântului Sava este un document istoric, religios, misionar și literar de prim rang. Sub raport istoric, el este confirmat prin *Scrisorile 164 și 165* ale Sfântului Vasile, dar în același timp el completează prin bogate materiale aceste scrisori. Documentul subliniază aspecte im-

³⁵ *Ibidem*, 2,4.

³⁶ *Ibidem*, 5.

³⁷ *Ibidem*, 2.

³⁸ *Ibidem*, 4, 7.

³⁹ *Ibidem*, 7.

⁴⁰ *Ibidem*, 8.

portante, relații comerciale, în special religioase, între Capadocia pe de o parte, și Scythia Minor și Dacia pe de altă parte, prin centrul politic, comercial, militar și religios care era Tomisul, dar și relațiile între *barbaricum* din nordul Dunării și *Romania* din sudul fluviului. Documentul arată, în regiunea Mousaios-Buzău, existența satelor cu case din lemn, și chiar a unui oraș⁴¹, o populație gotă și non-gotă care se comporta respectuos și prietenește cu Sava și care a făcut să fie ridicată o biserică în care Sava cânta și păstra buna rânduială printre credincioși⁴². Se știe să goții își aveau bisericile în corturi. Această populație mixtă goto-daco-romană trăia sub regișori locali, ca *Rodesteos* cu fiul său *Atarid* și avea adunări populare pentru a lua decizii în anumite circumstanțe, cum a fost în cazul Sfântului Sava⁴³. Aceste populații goto-daco-romane din nordul Dunării aveau relații sigure cu *Romania* din sudul fluviului, adică din Scythia Minor, din Moesia Inferior și din cele două Dacii – *Mediterranea* și *Ripensis* –, lucru confirmat pentru epoca anterioară, prin viața lui *Ulfila* care, spre 348-350, trecu din aceleași regiuni ale Valahiei dincolo de Dunăre în *Romania*⁴⁴. *Sansala* nu era singurul care trecea Dunărea în *Romania*, din cauza persecuțiilor, teritoriu din care revenea odată ce criza dispărea. Alte motive – *de familie, economice, spirituale* – îndemnau populațiile la o pendulare continuă de la un țărm la celălalt al Dunării. Tocmai în aceste teritorii din nordul și din sudul Dunării de Jos, în această Gothie – nume geografic ce înlocuia de circa un secol numele de *Geția*⁴⁵ – și în *Romania* s-a format poporul român, singurul popor neo-latin ce va moșteni numele de la *Romania*.

Sub raport religios și misionar, *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia*, ne oferă câteva informații care merită efortul de a fi relevate. Din titlu și din formula de adresare de la începutul documentului – «Biserica lui Dumnezeu, care este departe, în Gothia, către Biserica lui Dumnezeu care este departe, în Capadocia, și către toate comunitățile împăraștiate pe tot cuprinsul Bisericii universale, iertare, pace și milă...» –, reiese că este vorba aici de o Biserică organizată, de același nivel ca cea din Capadocia, doar dacă această formulă nu este o simplă imitație festivă a formulei *Scrisorii Bisericii din Smirna către Biserica din Filomelium*, ce prezintă *Pătımirea* Sfântului *Policarp*⁴⁶. Sigur, exista o Biserică în Gothia-Dacia, după datele din această *Scrisoare*, cum o dovedesc: existența a doi

⁴¹ *Ibidem*, 3-4.

⁴² *Ibidem*, 2.

⁴³ *Ibidem*, 3-4.

⁴⁴ AUXENCE DE DOROSTORUM, *De fide, vita et obitu Wulfilae*, 56 (ed. F. Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila*, Strasbourg, 1899, p. 75).

⁴⁵ PHILOSTORGIUS, *His. Eccl.*, II, 5 (p. 17).

⁴⁶ J. ZEILLER, *op. cit.*, p. 429.

preoți în regiune – Sansala și Guticas –, desfășurarea misiunii Sfântului Sava în acord cu acești preoți, înălțări de biserici unde acești preoți săvârșeau slujbe iar Sava cânta, existența creștinilor printre sătenii care-i ascundeau de autoritățile păgâne⁴⁷, presbiteriul Gothiei care a permis mutarea moaștelor în Capadocia. Dacă acest presbiteriu ar fi aparținut Bisericii din Tomis, documentul ar fi specificat. În Gothia exista, probabil, un *horepiscop* dependent de episcopul de Tomis sau de o altă episcopie din sudul Dunării, cum putea fi pe vremea lui Ulfila. Biserica Gothiei era Biserica martiră, ceea ce îi sporea demnitatea și prestigiul în fața celorlalte Biserici, mai ales față de cele care nu mai dădeau martiri. Sfântul Vasile subliniază faptul că sângele martirilor uda Bisericele și îi hrănea pe luptători și că Scrisoarea (*Martiriul Sfântului Sava*) venind dintr-un ținut îndepărtat «era împodobită de frumusețea iubirii»⁴⁸. Deci, Biserica din Gothia fiind o unitate istorică și spirituală aparte, acționa în acord cu Biserica din Scythia Minor în privința problemelor importante. Cele două Biserici, din Scythia Minor și din Gothia, erau Biserici martire.

Opera misionară a Sfântului Sava o continua pe cea a predecesorilor săi de origine capadociană și necapadociană, ca de exemplu, Ulfila și ucenicii lui, Audius și ucenicii lui, Eutyches etc. El predica printre goți și dacoromani adevărul creștin, închizându-le gura păgânilor. El se comporta cu smerenie, cu credință nepătată, activă prin milostenie⁴⁹. Teologia lui era foarte simplă, dar el ținea mult la tradiția ortodoxă a vieții creștine, în special la refuzul de a mânca din carnea sacrificată idolilor și își manifesta înflăcărarea ofilind minciuna⁵⁰. Sfântul Sava, născut între goți, predica și cânta în limba gotă, dar foarte probabil și în latină, cum făcuseră Ulfila și Audius, înaintea lui, în aceeași regiune a Valahiei. Ne putem întreba dacă Sfântul Sava nu era un călugăr aparținând poate de o mănăstire ortodoxă, fondată ca reacție la mănăstirile audiene, deoarece sărăcia sa absolută, modestia lui, lipsa lui de interes pentru bani și pentru orice avere pământească – cu excepția a ceea ce era necesar – echilibrul și stăpânirea patimilor, postul de fiecare zi, persistența sa în rugăciune⁵¹ și intransigența sa pledează pentru această posibilitate. Capadocienii, mai ales cei care veneau direct din țara lor, nu puteau să nu se intereseze de mănăstiri, chiar și la barbari, cum probabil făcuse «preafericitul Eutyches». Sfântul Vasile era marele organizator al monahismului oriental în acea vreme.

⁴⁷ *Scrisoarea Bisericii din Gothia...*, 3.

⁴⁸ *Epître 164*, 1 (p. 98).

⁴⁹ *Scrisoarea Bisericii din Gothia...*, 2.

⁵⁰ *Ibidem*, 3, 6.

⁵¹ *Ibidem*, 2.

Din *Martiriul Sfântului Sava* aflăm că acest misionar nu era singurul care activa în Gothia. Preotul Sansala îl ajuta în misiune, dar nu în totalitate căci, pe timpul persecuțiilor, el se refugia în *Romania*, teritoriul oficial al Imperiului. Acest Sansala avea o casă a lui în satul în care, a treia noapte după Paști, el și Sava au fost prinși, arestați și apoi torturați⁵². Faptul că Sansala nu a fost ucis, ca Sfântul Sava, a dus la apariția ideii că el era un preot indigen⁵³, adică non-got. S-a putut chiar spune că el a fost primul preot creștin ortodox daco-roman atestat în documente⁵⁴. Sansala, poate alături de ceilalți, menținea contactul între misionarii din Gothia și centrul misionar din Tomis. El l-a ajutat direct și cât a putut pe Sfântul Sava, dar nu în totalitate, cum ar fi procedat Sfântul Sava dacă ar fi fost în locul său. Strigătul indignat al acestuia, în momentul în care era înecat – «Ce păcat a comis (preotul Sansala), ca el să nu moară cu mine?»⁵⁵ – este o probă a acestui fapt, dar nu exhaustivă deoarece nu aceasta a fost voința lui, ci cea a persecutorilor lui care i-au salvat viața. Orice ar fi, titulatura de „antrenor” sau de „pregătitor” pentru martiriu (ἀλείπτης) a Sfântului Sava, folosită de Sfântul Vasile în *Scrisoarea 164*, nu poate fi decât parțial aplicată lui Sansala, deoarece textul pare să aibă în vedere un personaj de o sonoritate și de un prestigiu spirituale marcante în mod special:

«Când l-am văzut pe atlet, l-am proclamat preafericit pe cel care-l pregătise. Și el va primi pe lângă dreptul Judecător cununa dreptății, pentru a fi întărit un mare număr de oameni în vederea luptei pentru evlavie»⁵⁶.

Aceste rânduri fac aluzie nu atât la Sansala cât la Ascholiuș, conducător cu Iunius Soranus, din centrul misionar din Tomis, succesor probabil al lui Bretanion sau al lui Vetranio. Antrenorul îl instruisese nu numai pe Sfântul Sava, ci și un mare număr de creștini «în vederea luptei pentru evla-vie», ceea ce nu poate să fie spus de Sansala care, uneori, fugea de perse-cuție. Evident, Ascholiuș nu îl „antrenase” numai pe Sfântul Sava, ci și pe mulți alții, nu numai capadocieni pentru diferite zone de la Dunărea de Jos, inclusiv Gothia. Sansala, în aceeași măsură, a putut fi unul dintre acești „antrenați” la Tomis. Eutyches a putut fi un altul. Pe scurt, Sfântul Vasile, odată ajuns episcop, a găsit un puternic angajament misionar al credincioșilor săi în Scythia Minor și în Dacia. Guvernatorul militar al Scythiei Minor

⁵² *Ibidem*, 4.

⁵³ J. ZEILLER, *Les origines...*, p. 431.

⁵⁴ Pr. I. IONESCU, „Sansala, primul preot creștin daco-roman”, în: *MitrOlt*, 5-8/1970, pp. 485-495.

⁵⁵ *Scrisoarea Bisericii din Gothia...*, 7.

⁵⁶ SAINT BASILE, *Epître 164*, 1 (p. 98).

și episcopul de Tomis erau – la începutul activității sale – dintre capadocieni care au organizat un centru misionar în diverse regiuni de la Dunărea de Jos. Erau antrenați indigeni de origine capadociană ca Sfântul Sava și Sansala, sau recruți proveniți din Capadocia ca cei care «plecau în Scythia», după exemplul mai vechi al «preafericitului Euthyches», sau după exemplul recent al marilor antrenori care erau însuși Iunius Soranus și episcopii Bretanion și Ascholius, stâlpi și izvoare ale activității misionare prin darurile Sfântului Duh. Misionarii erau pregătiți pentru a întâlni și pe păgâni și pe eretici. De origine capadociană sau de o alta, ei puteau să se constituie ca nuclee misionare și în alte părți, ca în Gothia etc.

Sfântul Vasile cel Mare a îndrăgit misiunea și în interiorul Bisericii sale și în țara sa și în alte părți străine. Capadocia elenizată, romanizată și apoi creștinată făcea misiune din Armenia până la gurile Dunării, și în Scythia Minor și în Dacia-Gothia. Prin misionarii săi, pe urmele negustorilor, soldaților, coloniștilor, călătorilor etc., din secolele anterioare, Capadocia pune în contact și unea Asia cu Europa într-un loc foarte sensibil din punct de vedere istoric și religios. Invazia goților a avut rolul ei prin dislocarea grupurilor de creștini pe care le-a adus până în Dacia și Scythia Minor, grupuri care au însămânțat Evanghelia printre indigeni. Aceste grupuri și apoi descendenții lor au consolidat calea misiunii între Daco-Gothia și Capadocia prin noi recruți. Prin circumstanțe prielnice, comandantul militar Iunius Soranus din Scythia Minor și episcopul de Tomis, mai întâi Bretanion și apoi Ascholius, erau capadocieni. Ei au format un centru *mi-sionar* unde pregăteau recruții voluntari pentru sarcinile lor multiple, inclusiv pentru cea a sacrificiului până la martiriu. Șeful religios și cel militar din Scythia Minor erau considerați de Sfântul Vasile „antrenori” ai „atle-ților” care vor duce „lupte” pentru evlavie. Acești termeni, ἀλείπτης, ἀθλητής și ἀγών, împrumutați din limbajul sportiv al palestreii sau din amfiteatrul antic exprimau acum o realitate total diferită: *arena martiriului*.

Au existat numeroși misionari capadocieni și necapadocieni care au activat în zona de la Dunărea de Jos. Nu cunoaștem dintre aceștia decât puține nume: cel al lui Ulfila, ai cărui strămoși veneau din Capadocia, cel al lui Eutyches «preafericitul», cel al Sfântului Sava transmis de *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia*, confirmat de *Scrisorile 164 și 165* ale Sfântului Vasile, cel al preotului Sansala, a cărui origine precisă nu o cunoaștem, dar al cărui nume însă pare să fie tot capadocian; să adăugăm pe cele a doi episcopi Bretanion și Ascholius de la începutul perioadei episcopatului lui Vasile, și chiar pe cel al lui Iunius Soranus. Dar numărul misionarilor anonimi a fost mai mare. Sfântul Vasile ne spune că

Ascholius «încuraja un mare număr în vederea luptei pentru evlavie»⁵⁷. Mulți dintre ei îndurau martiriul îndemnați de darurile Duhului Sfânt. Capadocienii se angajau ca misionari în Scythia Minor și în Dacia poate și pentru că auziseră vorbindu-se de nemurirea și de quasi-monoteismul geților, cum demonstrează Sf. Grigorie Teologul în poemul său dedicat lui Nemesius pe care vroia să-l convertească la creștinism, poem în care afirmă că Zalmoxis «zeifică pe orice (adorator)»⁵⁸; doctrina îndumnezeirii, esențial ortodoxă, a fost dezvoltată în mod special de marii capadocieni: Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie Teologul și Sf. Grigorie de Nyssa⁵⁹.

Sfântul Vasile este fericit, plin de bucurie spirituală când primește moaștele Sfântului Sava, capadocian, pe care îl compară mereu cu un atlet⁶⁰, iar arhiepiscopul nu mai contenește să aducă laude Capadociei care a dat o asemenea roadă. Dar, în același timp, el apreciază acest pământ al «barbarilor» în care a înflorit martiriul și își exprimă satisfacția față de Ascholius care a cultivat această sămânță într-o țară îndepărtată de unde trimite acum primele roade ale recoltelor respective⁶¹. Sfântul Sava a fost «un martir al dreptății» în Daco-Gothia, el și-a pus «cununa dreptății», în aceeași țară. *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia* care a însoțit moaștele Sfântului Sava, era «înflorită de frumusețea iubirii»⁶², frumusețe nu numai a pătimirii martiriului, ci și a integrității credinței care domnea acolo⁶³. Sfântul Vasile nu a putut să nu rețină din *Scrisoarea Bisericii din Gothia* atmosfera prietenească a populației necreștine față de Sfântul Sava și față de grupurile creștine, existența preoților, a bisericilor, a credincioșilor și a unui presbiteriu care a trimis *Scrisoarea*, un nivel de civilizație, cu orașe și sate cu case de lemn, și mai ales un spirit de înțelegere între creștini și necreștini, spirit ce domnea de multă vreme, revigorat de un Ulfila, de un Audius, de un Eutyches și, mai ales, de către misionarii recentii.

Opera misionară a capadocienilor a lăsat urme profunde în credința și spiritualitatea din Scythia Minor și din Dacia, și prin aceasta, în cea din România actuală: prin ortodoxia încă păstrătoare a purității credinței apostolice și luptătoare împotriva ereziei, printr-o morală personală și so-

⁵⁷ *Ibidem*, I (p. 98).

⁵⁸ SAINT GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *A Nemesius*, 27, 275 (PG XXXVII, 1572; J. COMAN, „Grégoire de Nazianze et Nemesius”, în: *Studia in honorem Acad. D. Decev*, Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1958, Tirage à part, p. 721).

⁵⁹ Doctrina îndumnezeirii vine din Biblie. Ea s-a născut și a fost împărtășită de Sfinți Părinți precum Sfântul Irineu, Sfântul Atanasie, Sf. Chiril al Alexandriei, Sfinții Capadocieni, Sf. Maxim Mărturisitorul etc.

⁶⁰ *Epître 164*, 1; *Epître 165* (pp. 98, respectiv 101).

⁶¹ *Epître 165*, I (p. 101).

⁶² *Epître 164*, I (p. 98).

⁶³ *Ibidem*.

cială ce se prelungește în crearea fundamentelor sociale după modelul celor ale Sfântului Vasile la Cezareea, printr-o spiritualitate monahală deprinsă din Regulile Sfântului Vasile, prin liturgia și rugăciunile euharistice vasiliene, prin numele lui Vasile pe care-l primesc numeroși copii români cu ocazia botezului, prin două zile de sărbătoare care-i sunt dedicate în calendarul ortodox (la 1 și 30 ian.), prin numărul mare al bisericilor al căror patron este, prin frecvența numelui marelui arhiepiscop în folclorul româ-nesc. Un volum de 400 de pagini i-a fost dedicat ca omagiu de Biserica Ortodoxă Română cu ocazia celui de-al XVI-lea centenar al morții sale.

Evident, spiritualitatea ortodoxă românească a primit din substanța și din interpenetrările și din Illyric, și din Bizanț, și din cele două Moesii și din Panonii și nu a încetat să își elaboreze propriile-i elemente. Dar ea poartă în suflet pe Sfântul Vasile și toată Capadocia creștină, acordându-le o importanță deosebită în teologie, în monahism, în acțiunea socială, în omiletică și în „umanioare”, în general. Spiritualitatea românească datorează Sfântului Vasile și misionarilor săi la fel de mult pe cât datorează Sf. Ioan Hrisostom și misionarilor pe care acesta i-a trimis să facă misiune în ținutul «scit».

SAINT BASILE LE GRAND ET L'EGLISE DE GOTHIE SUR LES MISSIONNAIRES CAPPADOCIENS EN SCYTHIE MINEURE ET EN DACIE

Le XVIe centenaire de la mort de Saint Basile le Grand a été une bonne occasion pour souligner quelques points importants de son activité concernant le christianisme en Scythie Mineure et en Dacie. L'un des grands missionnaires de l'époque patristique, Saint Basile, appartenant à une grande famille de chrétiens remarquables, a laissé une riche correspondance. Les Epîtres 155, 164, 165 révèlent des informations précieuses sur l'état du christianisme au Pont Euxine au IVe siècle et sur les missionnaires chrétiens en Scythie Mineure et en Dacie. Selon ses Epîtres, il y avait déjà dans cette région une riche vie chrétienne, même avant son ascension à une importante fonction ecclésiastique. L'évêché de Tomis, actuelle Constantza, donna auparavant 2 martyrs sous Dioclétien et Licinius. Le pays de Saint Basile avait depuis longtemps des contacts divers avec cette région. Il y avait des missionnaires cappadociens dans ces territoires, selon les informations données dans une lettre à saint Basile par Ascholius. Le contact de Saint Basile avec la Scythie Mineure et la Dacie se réalise par le biais de son parent, Iunius Soranus, «Dux Scythiae Minoris». Dans une lettre, Saint Basile demande à ce parent d'envoyer en Cappadoce les reliques des martyrs originaires de ce pays.

Dans les années 372 -374 un évêque de Tomis donnait des informations à Saint Basile sur la situation des chrétiens en Scythie Mineure et en Dacie. Cet évêque dont on ne connaît pas sûrement la personne (soit Bretanion, soit un Ascholios), par sa correspondance montre l'importance de la mission chrétienne dans ces régions. En même temps, c'était un centre missionnaire important car l'évêque de

Tomis et le gouverneur de la ville, Iunius Soranus, portaient soin à cela. Dans une lettre à Ascholius, Lettre 164, Saint Basile fait mention du reçu des reliques d'un martyr d'un «pays lointain». Une autre lettre importante, celle accompagnant les reliques, nommée *La Lettre de l'Eglise de Gothie à l'Eglise de Cappadoce*, est un document de valeur inestimable. Le martyr de Saint Sabas, dans la région de Mousaios-Buzău, est un témoignage précieux de vie chrétienne, parmi les barbares, en «pays goth». Dans cette *Lettre de l'Eglise de Gothie*, on distingue aussi l'existence d'une Eglise organisée dans ces territoires. Personnalité patristique de premier rang, Saint Basile nous offre des témoignages remarquables sur la vie chrétienne dans cet espace du Pont Euxine. La spiritualité roumaine doit au Saint Basile autant qu'elle doit aux missionnaires envoyés pour faire de la mission en pays «scythe».

Sf. Vasile cel Mare, Mân. Bistrița, altarul bolniței, 1520

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ȘI CREȘTINISMUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL IV-LEA*

Cea de-a 1600-a comemorare a morții Sf. Vasile cel Mare, arhiepiscop al Cezareei Capadociei, are o semnificație aparte pentru Biserica Ortodoxă Română. Prin operele sale teologice, prin Liturgia care îi poartă numele, prin activitatea socială, prin regulile monahale, Marele Capadocian a influențat și continuă să influențeze spiritualitatea ortodoxă românească. În cele ce urmează, vom evoca o pagină din istoria creștinismului românesc din sec. al IV-lea, legată de numele și de activitatea misionară a Sfântului Vasile¹, în care scrie despre aducerea moaștelor Sf. Sava Gotul în Capadocia. Sfântul Sava a fost omorât de către goți, care, la 12 apr. 372, l-au înecat în râul Buzău, în nordul Dunării, în Dacia, adică în Valahia de astăzi. Vom interpreta conținutul acestor trei scrisori ale Sfântului Vasile având în vedere *Scrisoarea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia* sau *Martiriul Sfântului Sava*, care au fost trimise în Capadocia în același timp cu moaștele acestui sfânt martir².

---

* Acest studiu fost publicat cu titlul: „Saint Basile le Grand et le christianisme roumain au IVe siècle”, în: *Studia Patristica*, XVII (1982), partea a III-a, pp. 1049-1059. Traducerea în limba română: Marius Portaru.

¹ PG 32, 612C-613B; 633C-637A; 637B-640A și ediția lui Yves Courtonne, *Saint Basile, Lettres*, tome II, texte établi et traduit par..., Les Belles Lettres, Paris, 1961, pp. 80-81; 97-99; 100-101. Vom cita după ediția și traducerea lui Yves Courtonne, indicând *Scrisoarea* și pagina.

² *Scrisoarea Bisericii din Gothia*, care relatează martiriul Sf. Sava Gotul, a fost păstrată în două manuscrise grecești: *manuscrisul grecesc nr. 359*, din biblioteca Sfântul Marcu din Veneția, scris în sec. X-XI (după acest manuscris a fost făcută traducerea latină publicată de Lipomanus: Tomus Septimus, *Vitarum Sanctorum Patrum*, Romae, 1559, ff. 72-78^v); *manuscrisul grecesc nr. 1660*, din biblioteca Vaticană, scris în 912. Textul a fost publicat pentru prima dată de către călugării bolandiști în *Acta Sanctorum*, cu o traducere în latină de Franciscus Zinus și reprodusă de către T. Ruinart în colecția *Acta martyrum*, Ratisbonae, 1859, pp. 617-620. Mai târziu, textul a fost reeditat de către Hippolyte Delehaye: „Sfinți din Tracia și din Moesia”, în: *AnalBoll*, XXXI (1912), pp. 216-221. Această versiune a fost reluată de către Rudolf Knopf și Gustave Krüger în: *Ausgewählte Märtyrerakten*, vierte Auflage, Tübingen, 1965, pp. 119-124. În limba română, au fost publicate traduceri următoare: G. ZOTU, „Sfântul Sava Gothu”, în: *BORom* 3/1883, pp. 175-180; G. TIMUȘ, „Epistola Bisericii Gotiei pentru martirul Sf. Sava”, în: *BORom* XIV (1891), pp. 817-823;

În *Scrisoarea* 155, adresată guvernatorului militar din Scythia minor, *Iunius Soranus*, Sfântul Vasile se interesează de situația creștinilor care trăiau în nordul Dunării. Este adevărat că manuscrisele *Scrisorii* 155 nu menționează numele lui Iunius Soranus, dar către sfârșit este indicat totuși personajul căruia Sfântul Vasile îi cere să trimită moaștele în patrie, adică în Capadocia, fiindcă a aflat că prin părțile de dincolo de Istru s-au dezlănțuit persecuțiile. În actul care se referă la martiriul Sf. Sava Gotul se spune că «prea strălucitul guvernator al Scythiei, Iunius Soranus, slăvindu-L pe Domnul, a trimis oameni demni de încredere, care l-au purtat din regiunile barbare în *Romania*. Și aducând patriei sale un dar prețios și un fruct slăvit al credinței, l-a trimis în Capadocia» (VIII, 1-2).

Conform *Scrisorii* 155, se pare că Iunius Soranus era rudă cu Sf. Vasile cel Mare și că îi unea o legătură strânsă. Sfântul Vasile îl asigură că nu vrea să piardă niciun prilej de a-i trimite salutările sale și de a afla de la el lucruri noi. Se roagă pentru familia acestuia, pentru sora și pentru fiii săi, pentru rude, pentru casă, pentru servitorii și pentru prietenii săi. Îl îndeamnă să nu se întristeze din cauza anumitor zvonuri false și îi dă sfaturi duhovnicești creștine:

«Orice bine pe care îl faci, îți este ca o comoară pe care o strângi, iar ușurarea pe care o aduci celor care suferă persecuție pentru numele Domnului, și-o pregătești ție însuși pentru ziua răsplății. Vei fi generos dacă vei trimite și în țara noastră moaște ale sfinților, dacă este adevărat ceea ce ne-ai scris, că persecuția care face ravagii acolo jos sporește și astăzi numărul martirilor Domnului»³.

Iunius Soranus a îndeplinit dorința Sf. Vasile cel Mare și i-a trimis moaștele Sfântului Sava în Capadocia. Scrisoarea care însoțește moaștele provine de la «preoții» Bisericii din Gothia, adică din Scythia, care au permis mutarea lor; în realitate, toate acțiunile gravitează în jurul guvernatorului Iunius Soranus: de la el pleacă oamenii care ridică moaștele Sfântului, în prezența lui este compusă scrisoarea și cu ajutorul lui sunt trimise moaștele mai departe, în Capadocia. În consecință, în jurul guvernatorului Soranus trebuia căutat destinatarul *Scrisorii* 164 a Sf. Vasile cel Mare, atribuită în ediția Migne lui Ascholiuș, episcop al Tesalonicului⁴. Numele lui Soranus ca destinatar al acestei scrisori este exclus, fiindcă Sf.

Constantin ERBICEANU, „Ulfila, viața și doctrina sa”, în: *BORom*, 4/1898-1899, pp. 375-381; Pr. V.G. SIBIESCU, „Sfântul Sava Gotul. La 1600 de ani de la mucenicia sa”, în: *GIBis* 3-4/1972, pp. 385-388 și Pr. Ștefan C. ALEXE, „1600 de ani de la moartea Sfântului Sava Gotul”, în: *BORom* 5-6/1972, pp. 557-560.

³ *Scrisoarea* 155, p. 81.

⁴ *Scrisoarea* 164, p. 97.

Vasile cel Mare i se adresează cu calificativul Θεοσεβής, termen impropriu pentru un laic. Boehmer a propus numele lui Ulfila⁵, dar în urma convingătoarei demonstrații a lui Pfeilschifter⁶, care printre alte argumente se referă la faptul că Sfântul Vasile, vestit apărător al Ortodoxiei, nu putea să întrețină corespondență cu un episcop arian, a renunțat la această ipoteză⁷. Pfeilschifter și mai târziu, J. Mansion și J. Zeiller, văd în Bretanion, episcop al cetății Tomis (astăzi Constanța), atât pe redactorul scrisorii despre martiriul Sfântului Sava, cât și pe destinatarul *Scrisorii* 164⁸. O ipoteză nouă a formulat profesorul Ioan G. Coman (București), care consideră că

„destinatarul Ascholius este probabil sau un Ascholius din Tomis, succesor al lui Bretanion (Betranion) și trecut cu vederea sau asimilat de numele marelui său omonim din Tesalonic, sau poate chiar arhiepiscopul Ascholius, care ar fi ocupat pentru un timp scaunul vacant al Tomisului, după moartea lui Bretanion”⁹.

În *Scrisoarea* 164, scrisă probabil în 374, Sfântul Vasile confirmă că a primit prețiosul dar, adică moaștele Sfântului Sava. Referindu-se la scrisoarea Bisericii din Gothia, Sfântul Vasile mărturisește că aceasta l-a făcut să vadă cu ochii spiritului cum s-au întâmplat faptele povestite și evocă pacea care domnea altădată în Biserica sa, pace alungată de disputele ariane. Totuși, fericirea prezentă este mai mare decât necazurile, continuă Sfântul Vasile,

«sufletele noastre au regăsit această fericire de altădată, după ce a sosit o scrisoare dintr-o țară îndepărtată, țară înfloritoare prin frumusețea iubirii, și că a venit la noi un martir de la barbarii care locuiesc dincolo de Istru, pentru a proclama prin sine integritatea credinței de acolo»¹⁰.

⁵ Heinrich BOEHMER-ROMUNDT, „Ein neues Werk des Wulfila?“, în: *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, XI, Leipzig, 1903, p. 288.

⁶ G. PFEILSCHIFTER, „Kein neues Werk des Wulfila“, în: *Festgabe Alois Knöpfler*, München, 1907, pp. 192-224.

⁷ H. BOEHMER, „Wulfila“, în: *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, ediția a 3-a, editată de către Albert Hauck, vol. XXI, Leipzig, 1908, p. 90.

⁸ G. PFEILSCHIFTER, „Kein neues Werk des Wulfila“, p. 244; Joseph Mansion, „Les origines du christianisme chez les Gots“, în: *AnalBoll*, XXXIII (1914), p. 14; Jacques ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire Romain*, Paris, 1918, p. 431.

⁹ Pr. I.G. COMAN, *Saint Basile le Grand et l'Eglise de Gothie. Sur les missionnaires cappadociens en Scythie-Mineure et en Dacie*, articol dactilografiat, p. 7. În corectură se arată că studiul a fost publicat în *Patristic and Byzantine Review*.

¹⁰ SF. VASILE, *Scrisoarea* 164, p. 98.

Acest fapt a adus Sfântului Vasile o bucurie de nespus și l-a făcut să se gândească la îndrumătorul duhovnicesc al martirului:

«Desigur, când am vazut atletul, am numit prefericît pe cel care l-a pregătît. Va primi și el de la dreptul Judecător coroana dreptății, pentru că a întărit un mare număr în lupta pentru credință»¹¹.

Este aceasta o aluzie la Bretanion? Ipoteza este plauzibilă¹², mai ales pentru că Sfântul Vasile vorbește în continuare de feri-citul Eutyches, care a onorat țara Capadociei răspândind semințele credinței, căci «niciunul dintre noi de fapt nu îl egalează pe Eutyches prin virtute»¹³. Dar cine a fost Eutyches? Conform spuselor Sfântului Vasile, reiese că Eutyches a predicat mai înainte cuvintele Evangheliei în regiunile barbare, unde a răspândit «semințele credinței»¹⁴. Nu știm nimic despre timpul și locul activității sale misionare. Totuși, merită sa fie reținut faptul că Sfântul Vasile atribuie Capadociei meritul de a fi aruncat sămânța credinței creștine în Gothia și afirmă acest lucru cu ocazia primirii moaștelor Sfântului Sava, martirizat pe valea râului Buzău, în timpul persecuției goților¹⁵.

Către sfârșitul *Scrisorii* 164, Sfântul Vasile se referă încă o dată la persecuția din Gothia în raport cu «incendiul ereziei» ariene.

«Povestirile tale redau rezistența atleților, corpurile sfâșiate pentru credință, furia barbarilor disprețuită de aceia ale căror inimi nu se înfricoșează, numeroasele torturi folosite de persecutori, răbdarea tuturor luptătorilor în fața tuturor chinurilor, lemnul, apa, tot ceea ce îi face desăvârșiți pe martiri. Și aici, cum stau lucrurile?»¹⁶.

Prin cuvintele ξύλον și τὸ ὕδωρ, Sfântul Vasile face o aluzie directă la tipul de torturi și la moartea Sfântului Sava: «Τελειοθεῖς διὰ ξύλου καὶ ὕδατος» (*Martiriul...*, VII, 6). În același timp, trebuie să analizăm *Scrisoarea* 165 a Sf. Vasile cel Mare, scrisă în același an, 374 și editată sub numele lui Ascholiuș, episcop de Tesalonic. Ținând cont de conținutul său, se poate afirma că în realitate această scrisoare a fost de asemenea adresată episco-

¹¹ SF. VASILE, *Scrisoarea* 164, p. 98.

¹² Pr. I. IONESCU, „Sansala, primul preot creștin daco-român atestat documentar”, în: *MitrOlt* 5-8/1970, pp. 485-490, presupune că „antrenorul” ar fi fost preotul Sansala, de care este vorba în *Martiriul*.

¹³ *Scrisoarea* 164, pp. 98-99.

¹⁴ *Scrisoarea* 164, p. 98.

¹⁵ J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths...”, pp. 8-9.

¹⁶ *Scrisoarea* 164, p. 99.

pului Bretanion¹⁷. Totuși, printre scrisorile Sf. Vasile cel Mare se găsește una (nr. 154), care într-adevăr a fost scrisă pentru episcopul Tesalonicului, Ascholius. Stilul său simplu dovedește că a fost scrisă unei vechi cunoștințe, un vechi prieten. Dimpotrivă, *Scrisorile* 164 și 165 sunt încărcate de formule retorice care seamănă între ele și care arată că Sfântul Vasile este mai rezervat în ceea ce privește manifestarea sentimentelor de prietenie¹⁸, deși îl admiră pe acest faimos episcop, pentru că este așa cum a fost descris, «mărturie tuturor»¹⁹. *Scrisoarea* 165 este adresată unui personaj ale cărui virtuți onorează Capadocia:

«Calitățile tale sunt mândria țării noastre... Ai umplut pământurile străine de fructul virtuților tale. Astfel, cu drept cuvânt țara noastră se slăvește prin propriile fructe... Ai onorat pământul care te-a născut printr-un martir care a înflorit de curând în țara barbară vecină de a voastră..., un martir al adevărului, care tocmai s-a urcat pe tronul dreptății! L-am primit cu bucurie și am dat slavă Domnului, care de acum a împlinit în toate popoarele Evanghelia Hristosului Său!»²⁰.

Nu se cunoaște modul în care au fost transportate moaștele Sf. Sava Gotul, mai întâi la Tomis și de aici în Capadocia. Dar este sigur că la acea vreme se aflau în Scythia doi creștini influenți, care făceau legătura cu centrul ortodox din Capadocia: *episcopul Bretanion și guvernatorul Soranus*. Cea mai bună mărturie pentru credința ortodoxă și pentru personalitatea episcopului Bretanion ne este oferită de istoricul Sozomen (sec. al V-lea). Acesta spune că credincioșii nu își lepădau vechea credință, dacă Biserica era condusă de oameni curajoși; în acest sens, dă ca exemplu Biserica din Scythia Minor (Dobrogea). Sozomen precizează că, până în vremea sa, în această regiune era obiceiul ca «Biserica de orice etnie să aibă un singur episcop». În timpul episcopului Bretanion, împăratul arian Valens a venit la Tomis. Intrând în biserica în care se găsea episcopul, l-a îndemnat să treacă la arianism. Bretanion, după ce a ținut cu curaj o predică despre dogma Sinodului de la Niceea, a părăsit biserica împreună cu credincioșii lui. Ofensat, Valens a ordonat mai întâi ca episcopul să fie exilat, dar fiindu-i frică de sciți și din motive politice, a anulat ordinul. «În acest fel – concluzionează Sozomen –, Bretanion s-a arătat mai puternic

¹⁷ J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths...”, pp. 15-17. Cf. de asemenea J. ZEILLER, *op. cit.*, pp. 431-432 și H. LECLERCQ, „Goths”, în: *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. VI, 2e partie, Paris, 1925, col. 1439.

¹⁸ J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths...”, p. 16; a se vedea, de asemenea, Pr. Gh.I. MOISESCU, „Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească”, în: *Ort* 1/1960, p. 9.

¹⁹ SF. VASILE, *Scrisoarea* 165, p. 100.

²⁰ SF. VASILE, *Scrisoarea* 165, pp. 100-101.

decât zelul stăpânului. De altfel, era un om capabil și renumit pentru virtutea în care își trăia viața, după cum spun chiar scitii»²¹.

Remarca lui Sozomen că episcopul de Tomis controlează toate Bisericele din Scythia Minor, ca și fermitatea în credință a lui Bretanion, duc la concluzia că creștinii din această parte nordică a Dunării au beneficiat de asemenea de asistența spirituală a acestui episcop. *Martiriul Sfântului Sava* relatează că în timpul persecuțiilor, creștinii găseau protecție în Scythia, cum a fost cazul preotului Sansalas. Cererea Sf. Vasile cel Mare adresată lui Iunius Soranus de a-i trimite moaștele martirilor din aceste regiuni, avea ca fundament conștiința că între Biserica din Capadocia și Biserica din nordul Dunării exista o legătură de filiație. S-a spus că Biserica gotă era fiica Bisericii din Capadocia²², deși această afirmație a fost contestată²³, considerându-se accidentale intervențiile Sfântului Vasile în această regiune, intervențiile lui Bretanion, ca și activitatea lui Ulfila. De altfel, Ulfila însuși era capadocian de origine. Bunicii săi, locuitori ai satului Sadagolthina, în apropierea orașului Parnassos, au fost aduși de către goți ca prizonieri în Valahia, în a doua jumătate a sec. al III-lea²⁴.

Sunt trei fapte care arată rolul capadocienilor în evanghelizarea „goților”: 1. Eutyches, despre care vorbește Sfântul Vasile în *Scrisoarea* 164 era fără îndoială un misionar în rândurile goților stabiliți în regiunile nordice ale Dunării; 2. predica lui Ulfila, care a răspândit credința creștină timp de șapte ani printre goții din nordul Dunării, până în 355, când Alaric a declanșat prima persecuție, și a fost obligat să treacă în sudul Dunării, cu o parte din credincioși. Stabilit în Moesia, a devenit adeptul ereziei ariene²⁵; 3. *Martiriul Sfântului Sava Gotul* relatează că doi capadocieni au contribuit mult la convertirea goților²⁶.

²¹ SOZOMEN, *Istoria bisericescă*, VI, 21, 2; cf. de asemenea TEODORET, *Istoria bisericescă*, IV, 31. A se vedea comentariul textului la G. PFEILSCHIFTER, *op. cit.*, pp. 209-210.

²² H. BOEHMER-ROMUNDT, *op. cit.*, p. 272.

²³ JELLINEK, „Die angeblichen Beziehungen der gothidchen zur kappadokischen Kirche”, în: *Festschrift Fr. Kluge zum 70. Geburtstag am 21 Juni 1926 dargebracht*, Tübingen, 1926, apud J. MANSION, „A propos des chrétiens de Gothie”, în: *AnalBoll*, CLVI (1928), pp. 365-366.

²⁴ C. ERBICEANU, „Ulfila. Viața și doctrina lui sau starea creștinismului în Dacia Traiană și Aureliană în secolul al IV-lea”, extras din *BORom*, București, 1898, p. 26.

²⁵ Documentele referitoare la activitatea misionară a lui Ulfila, ca și a goților creștinați de el, au fost colaționate de către C. ERBICEANU, *op. cit.*, pp. 6-25. Fer. Augustin vorbește de ortodoxia credinței goților din timpul persecuției lui Atanaric, după mărturia «anumitor frați care în acea vreme erau copii și își aminteau de cruzimea persecuției» (*De civitate Dei*, XVIII, 52).

²⁶ J. MANSION, „A propos...”, *loc. cit.* La fel, G. Pfeilschifter (*art. cit.*, p. 213), consideră ortodoxia credinței Sfântului Sava ca fruct al misiunii capadociene printre goți.

Martiriul Sfântului Sava Gotul se distinge de alte povestiri de același gen prin faptul că nu se conformează stilului clasic hagiografic, în care predomină miracolul, ci descrie faptele într-o manieră originală, dând impresia că redactorul a transcris pe de-a-ntregul povestirea unui martor ocular²⁷. Această particularitate face din acest document un act de o importanță excepțională. Totuși, am fi dorit să cunoaștem și numele satului în care locuia Sfântul Sava, originea sa, amănunte despre familia sa, numele satului în care s-a oprit și a fost spânzurat de o grindă, numele satului în care trăia preotul Guticas și alte lucruri de acest fel, care ne-ar fi lămurit situația etnică a credincioșilor și a locuitorilor care au participat într-un mod sau în altul la drama sfântului martir. Dar din *Martiriul Sfântului Sava* se vede de departe că autorul era preocupat mai ales de conduita ireproșabilă a Sfântului Sava și de atitudinea sa față de goții persecutori.

Reiese din *Martiriul Sfântului Sava* că ultima dintre cele trei persecuții ale lui Alaric nu s-a desfășurat într-un mod organizat și că atât persecutorii, adică autoritățile locale, cât și executorii și consătenii nu au dat dovadă de fanatism în urmărirea creștinilor. Dimpotrivă, de două ori locuitorii satului au încercat să îi înșele pe persecutori pentru a-și salva rudele creștine. Cărei etnii aparțin acești creștini? Este dificil de admis că toți erau de origine gotă, mai ales că în timpul celor două incursiuni ale șefilor goți în acest sat, locuitorii „goți” nu s-au raliat la planul persecutorilor.

Pe de altă parte, se pare că persecuția avea un caracter politic, căci, atunci când Sfântul Sava mărturisește pentru a doua oară că este creștin, conducătorul got se interesează numai dacă avea avere. Constatând că Sava era sărac²⁸, dă ordin să fie alungat ca unul care nu avea nicio greutate, adică nicio influență asupra consătenilor (III, 4). De altfel, chiar în atitudinea goților care trebuiau să îndeplinească sarcina de a-l executa pe Sfântul Sava, se vede mai multă milă decât zel, pentru că ar fi vrut mai degrabă să îl salveze, decât să îl omoare. Aceste remarci duc la concluzia că spre sfârșitul

---

²⁷ H. DELAHAYE, *Les Passions des Martyrs et les Genres litteraires*, Bruxelles, 1921, p. 148.

²⁸ P.P. PANAITESCU, în opera sa: *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, 1964, p. 23, luând în considerare starea de sărăcie a lui Sava, autorul identifică o diferențiere socială în rândul goților și remarcă solidaritatea comunității sătești în fața persecutorilor. Din nefericire, anumite informații pe care autorul le ia din *Martiriul Sfântului Sava* sunt înfățișate într-o manieră greșită din cauza unei traduceri defectuoase a textului grec (pp. 22-23). A se vedea de asemenea E.A. THOMPSON, *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford, 1966 (mai ales capitolul: *The Passion of St. Sava and village life*, pp. 64-77). Autorul socotește că expulzarea Sfântului Sava din sat se datorează faptului că acesta a refuzat să mănânce carne consacrată idolilor, act care simboliza adeziunea sa la comunitatea gotă. În acest sens, greșeala Sfântului Sava a fost lipsa de solidaritate cu comunitatea și nu faptul că era creștin (p. 68).

sec. al IV-lea, creștinismul se răspândise și se organizase nu numai în orașe, ci și în sate. În acest sens, *Martiriul Sfântului Sava* menționează două comunități creștine: una în orașul (πόλις) preotului Guticas, și alta în satul în care locuiau preotul Sansala și Sfântul Sava.

În sec. al IV-lea, nu puteau fi fondate două comunități creștine cu biserici, preoți și cântăreți într-un oraș și într-un sat în cursul câtorva ani. *Martiriul* mai notează că în anul 372, când suferă martiriul, Sava avea 38 de ani. De asemenea, se precizează că era creștin din fragedă pruncie (ἔξέτι νηπίου) și putem presupune că și părinții săi erau creștini, ceea ce înseamnă că creștinismul ortodox pe teritoriul Daciei exista de cel puțin 4 decenii. Fără îndoială, această remarcă este de o importanță specială referitor la problema pătrunderii creștinismului în nordul Dunării în perioada de formare a poporului român. Putem relaționa această remarcă cu predica lui Eutyches, despre care vorbește Sf. Vasile cel Mare, cu activitatea misionară a episcopilor de Tomis²⁹, cu influența exercitată de cinci episcopi care se găseau de-a lungul Dunării, reprezentați de episcopii lor la Sinodul de la Sardica în 343³⁰ și cu opera misionară îndeplinită mai târziu de către Niceta de Remesiana și de ucenicii săi³¹.

Existau creștini de origine gotică în comunitățile conduse de către preoții Sansala și Guticas? Săpăturile arheologice, ca și observațiile privind fondul principal al lexicului românesc atestă continuitatea daco-romană în regiunea nord-dunăreană³². În sprijinul a ceea ce am spus mai înainte vine și faptul că *Martiriul Sfântului Sava* nu vorbește de locașul sfânt în care se

²⁹ A se vedea I. BARNEA, capitolul „Cultura Sciției Mici în sec. IV-VII”, în: Radu VULPE, Ion BRANEA, *Din istoria Dobrogei*, vol. II (*Româniile de la Dunărea de Jos*), Academia RSR, București, 1968, pp. 457-458; Pr. Gh.I. MOISESCU, Pr. Ștefan LUPȘA, Alexandru FILIPAȘCU, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, București, 1957, pp. 80-83; Pr. Ioan G. COMAN, „Însemnări asupra lui Teotim de Tomis”, în: *GLBis* 1-2/1957, pp. 46-50; Ilie GEORGESCU, „Viața creștină în vechiul Tomis”, în: *MitrMold* 1-2/1962, pp. 15-32; IPS NICOLAE AL BANATULUI, „Prima mărturie documentară despre episcopia Tomisului”, în: *BORom* 9-10/1969, pp. 959-965; Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența episcopiei Tomisului”, în: *BORom* 9-10/1969, pp. 966-1014.

³⁰ Pr. I RĂMUREANU, „Sinodul de la Sardica din 343. Importanța lui pentru istoria pătrunderii creștinismului la geto-daco-romani”, în: *StTeol*, 3-4/1962, p. 177.

³¹ V. PĂRVAN, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, pp. 162-176 și 199. A se vedea de asemenea Pr. Ioan G. COMAN, „Aria misionară a Sfântului Niceta de Remesiana”, în: *BORom* 5-6/1948, pp. 337-356; Ștefan C. ALEXE, *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din secolele IV și V*, București, 1969 (extras din *StTeol*, 7-8/1969, pp. 24-29).

³² Pentru istoricul Iordanes (sec. al VI-lea), geții și dacii sunt goți, iar țara geto-dacilor este numită Gothia. La fel, poetul Claudius (365-408) consideră goții ca fiind geți. A se vedea textele respective la G. POPA-LISSEANU, *Dacia în autorii clasici*, vol. I, București, 1943, p. 118. A se vedea de asemenea D.M. PIPPIDI, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 494, n. 42 și p. 496, n. 50.

celebrau serviciile religioase. Sozomen scrie în *Istoria bisericească*³³ că goții se adună pentru cult în corturi. Am putea deci presupune că creștinii din satul Sfântului Sava ar fi avut biserica într-o casă de lemn, precum cele cu grinzi în care a fost spânzurat Sfântul Sava. Chiar și astăzi se pot găsi astfel de case pe valea Buzăului. La fel, putem presupune că acești creștini erau nu numai de origine gotă, ci și indigeni daco-romani. De altfel, deși *Martiriul Sfântului Sava* afirmă că sfântul martir era «got de origine» (Γότθος ὄν τῷ γένει), observația imediat următoare că trăia «în mijlocul unui popor încăpățânat și perfid», ca și tratamentul inuman la care l-au supus soldații goți, lasă să se înțeleagă că, de fapt, el aparține unei alte etnii, dar că a fost considerat „got” pentru că era locuitorul unei regiuni numită la vremea aceea „Gothia”³⁴. Cât despre proții Sansala și Goticas, după nume, ultimul era de origine gotică³⁵. Dar orașul în care acesta își îndeplinea misiunea preoțească era latin, deși până în prezent arheologia nu a adus nicio dovadă despre existența sa la est de Valahia. Arheologul român, I. Barnea, consideră deosebit de important faptul că *Martiriul Sfântului Sava* menționează un oraș (πόλις) diferit de satele (κώμαι) în care locuia „goții”. „Astfel, din text rezultă existența unui oraș roman în timpul stăpânirii goților în acest teritoriu”³⁶.

Considerat de „origine gotă”, capadocian sau frigian sau chiar „daco-roman”³⁷, preotul Sansala se impune în fața goților prin prestața sa; astfel se explică de ce aceștia au față de el o atitudine mai puțin dură. Probabil din cauza vârstei lui a fost transportat într-o căruță (IV, 5). Ferm în credința sa, pe care o mărturisește cu curaj, preotul Sansala caută totuși să nu stârnească mânia persecutorilor, care în cele din urmă îl lasă în pace (VII, 1). Ipoteza lansată de profesorul I. Ionescu, conform căreia Sansala era de origine daco-romană poate fi întărită de asemenea de faptul că preotul Sansala avea raporturi cu Biserica din *Romania*, adică din Scythia Minor, mai ales cu cea din Tomis, unde a primit poate Taina Preoției și unde găsea adăpost în timpul persecuției începute în 370. Revenirea sa printre

³³ SOZOMEN, *Istoria bisericească*, VI, 37, 13-14 (PG LXVII, 1408AB).

³⁴ J. MANSION, „Les origines...”, p. 12. W. Bessel („Gothen”, în: *Allgemeine Encyclopädie des Wissenchaften und Künste*, hrsg. I.S. Ersch und I.G. Gruber, 1 Sektion, 75. Teil, Leipzig, 1862, p. 144) îl consideră got prin naștere. De aceeași părere este H. Boehmer-Romundt (*op. cit.*, p. 286, n. 1), deși recunoaște că numele de Sava era frecvent în sec. al IV-lea în Capadocia. V. Pârvan (*op. cit.*, p. 157) îl consideră grec din Asia. Ludwig Schmidt (*Geschichte der deutschen Stämme. Die Ostgermanen*, München, 1934, p. 237) spune că Sava era capadocian; iar, pe de altă parte, Gh.I. Moisescu și colaboratorii (*op. cit.*, p. 63) afirmă că era got.

³⁵ Georg WAITZ, *Über das Leben und die Lehre des Ulfila*, Hannover, 1840, p. 43. A se vedea de asemenea Pr. I. IONESCU, *op. cit.*, p. 488, n. 13.

³⁶ R. VULPE, I. BARNEA, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, p. 398.

³⁷ Pr. I. IONESCU, „Sansala...”, pp. 489-490.

credincioși pentru a sărbători împreună Paștele anului 372, vorbește suficient despre felul în care el își îndeplinea misiunea preoțească. Înfruntă atât oboseala călătoriei din Scythia în munții Buzăului, cât și persecuția goților împotriva creștinilor. Și toate acestea, pentru a aduce credincioșilor săi, de aceeași origine, bucuria Învierii lui Iisus Hristos.

Desigur, exemplul preotului Sansala va fi avut o influență specială asupra cântărețului bisericii, Sava. Trăsăturile dominante ale sufletului Sfântului Sava sunt constant puse în relief de către autorul *Martiriului*, care subliniază într-un mod tot mai accentuat bunătatea lui Sava și fermitatea sa în credința creștină ortodoxă. Prin sufletul său cinstit și drept s-a impus în fața consătenilor săi, care prin diverse subterfugii încearcă să îl salveze. Punctul culminant al relatării este momentul în care o femeie îl dezleagă și îl îndeamnă să fugă, dar el rămâne liniștit și ia parte la lucrul casei acesteia. Se poate ghici deznodământul. Chiar și bărbații care au primit ordinul să îl îneco sunt copleșiți de personalitatea morală a Sfântului martir și, afirmând că este nevinovat, sunt aproape să îi dea drumul. Dar Sava persistă în atitudinea sa, amintindu-le că neexecutarea ordinului ar putea să atragă asupra lor o severă pedeapsă. În consecință, au îndeplinit ordinul și l-au înecat în râul Musaios. Critica istorică a identificat în unanimitate Museos cu râul Buzău³⁸.

Atât *Maririul Sfântului Sava Gotul*, cât și *Scrisorile* scrise cu ocazia acestui eveniment, pun în evidență raporturile duhovnicești dintre Biserica din Capadocia, condusă în acel timp de către Sf. Vasile cel Mare și Biserica din Scythia și din Dacia-Gothia. Aceste raporturi erau vechi și adânci. Sfântul Vasile amintește cu evlavie numele lui Eutyches și apreciază puritatea și integritatea credinței ortodoxe într-o țară considerată „barbară”,

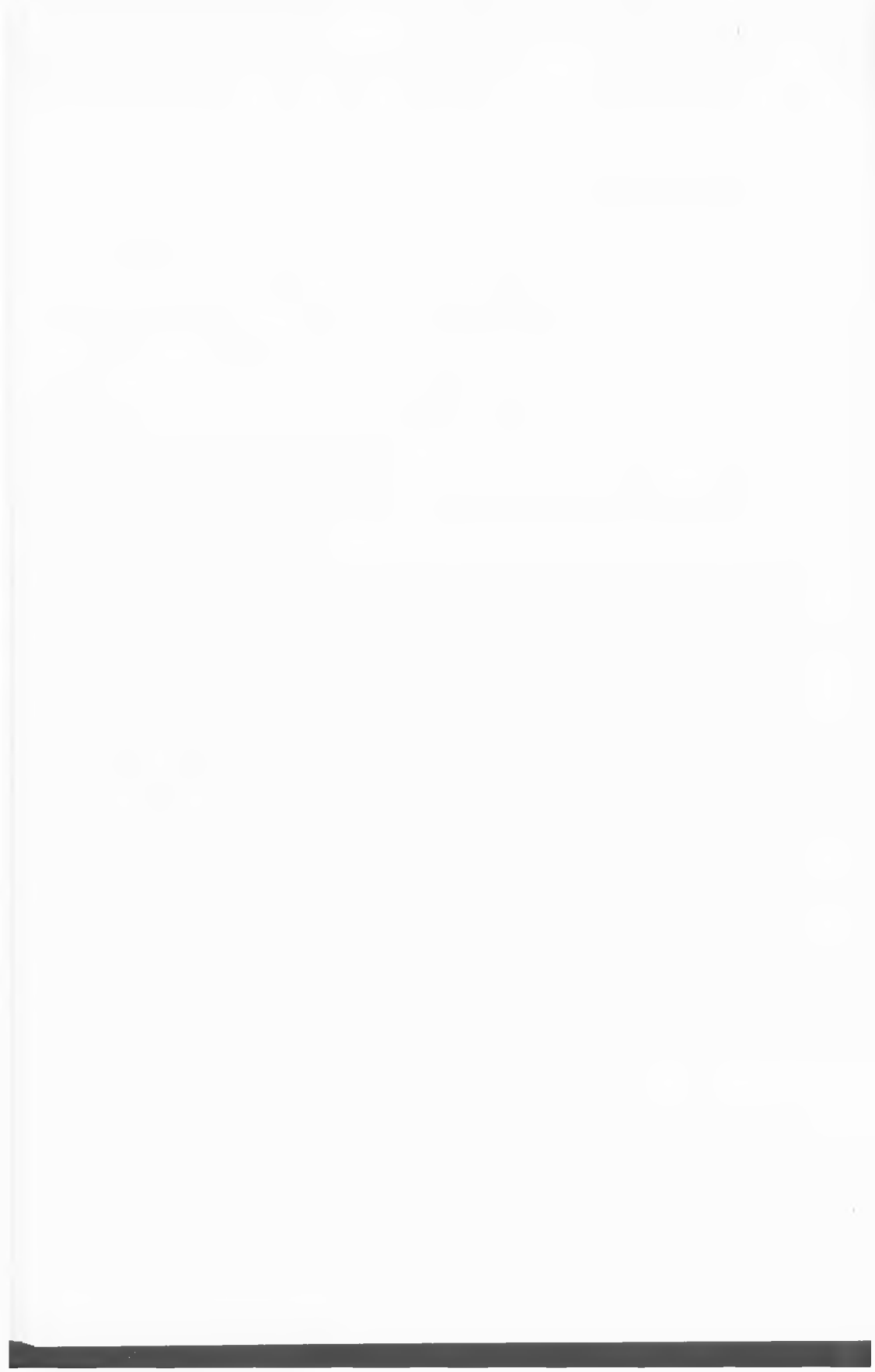
³⁸ Pentru echivalența hidronimului Museos-Buzău, a se vedea operele următoare: W. BESSEL, *op. cit.*, p. 144; Gherasim TIMUȘ, *Dicționar aghiografic cuprinzând pe scurt Viețile Sfinților*, București, 1908, p. 742; L. NIEDERLE, *Slovanski starozitnosti*, Prague, 1902, II, 1, p. 30; H. BOEHMER-ROMUNDT, *op. cit.*, p. 284, n. 4; C. PFEISCHIFTER, *op. cit.*, p. 203, n. 2; V. PÂRVAN, *op. cit.*, p. 157; J. ZEILLER, *op. cit.*, p. 426; Vasile PÂRVAN, „Considerațiuni asupra unor nume de răuri daco-scitice”, în: *Analele Academiei Române*, Memoriile secțiunii istorice, seria a III-a, tomul I, București, 1923, p. 12: „Museos ar putea să fie deci, eventual, pronunțarea tragică a lui Buseos”; A.D. XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, București, 1925, p. 229; Nicolae DRĂGANU, „Românii din veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii”, în: *Studii și cercetări*, XXI București, 1933, pp. 248-249. El afirmă că „Buzău” este un cuvânt de origine daco-tracă, provenind de la Museos; G. POPALISSEANU, *op. cit.*, p. 115, n. 1; Pr. Gh.I. MOISESCU și colaboratorii, *op. cit.*, p. 64; P.P. PANAITESCU, *op. cit.*, p. 23; E.A. THOMPSON, *op. cit.*, p. 66; *Mineul lunii aprilie*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1967, p. 154; R. VULPE, I. BARNEA, *op. cit.*, p. 398; Al. ROSETTI, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Ed. pentru Literatură, București, 1968, p. 227; C.C. GIURESCU, D.C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Ed. Albatros, București, 1971, p. 165.

dar în care înflorea martiriul. Intervenția Sfântului Vasile pe lângă guvernatorul Iunius Soranus pentru a trimite în Capadocia moaște ale martirilor arată că știa că dincolo de Istru, în «regiunea barbară», misionarii capadocieni își deasfășurau activitatea. Această intervenție suscită redactarea *Martiriului Sfântului Sava*, document extrem de important din punct de vedere istoric, religios, misionar și literar privind istoria sec. al IV-lea. Acest document aruncă o rază de lumină asupra unei comunități creștine de la țară, de pe valea Buzăului, asupra ortodoxiei acestei comunități și asupra raporturilor cu Biserica din *Romania-Scythia-Minor-Dobrogea* și cu Biserica din Capadocia.

SAINT BASILE LE GRAND ET LE CHRISTIANISME ROUMAIN AU IVE SIÈCLE

La 1600e commémoration de la mort de Saint Basile, archevêque de Césarée en Cappadoce, a pour l'Église Orthodoxe Romaine une signification particulière. Par son œuvre théologique, par sa Liturgie, par son action sociale, par ses règles monacales, le grand Cappadocien a profondément inspiré et continue à inspirer la spiritualité orthodoxe roumaine. Dans cet article l'auteur a évoqué une page de l'histoire de la christianisation du peuple roumain, au IVe siècle, liée au nom et à l'activité missionnaire de Saint Basile. Il s'agit des *Lettres 155, 164 et 165* de Saint Basile, où on fait mention du transfert des reliques de Saint Sabas le Goth en Cappadoce. Saint Sabas a été tué par le Goths qui l'ont noyé le 12 avril 372 dans la rivière Buzau, au nord du Danube, en Dacie, c'est à dire dans la Valachie d'aujourd'hui. L'étude interprète le contenu de ces trois *Lettres* de Saint Basile en relation avec la *Lettre de l'Église de Gothie à l'Église de Cappadoce*, ou la *Passion de Saint Sabas*, qui a été envoyée en même temps avec les reliques de ce Saint martyr à Cappadoce.

Tant la *Passion de Saint Sabas le Goth*, que les *Lettres* écrites à l'occasion de cet événement, mettent en évidence les rapports spirituels entre l'Église de Cappadoce, dirigée en ce temps-là par Saint Basile le Grand, et l'Église de Scythie et Dacie-Gothie. Ces rapports étaient anciens et profonds. Saint Basile rappelle avec piété le nom d'Eutyhès et apprécie la pureté et l'intégrité de la foi orthodoxe dans un pays qu'on estime «barbare», mais où fleurissait le martyr. L'intervention de Saint Basile auprès du gouverneur Iunius Soranus pour faire envoyer en Cappadoce les reliques des martyrs démontre qu'il était en connaissance du fait qu'au-delà de l'Ister, dans «la région barbare», des missionnaires cappadociens déployaient leur activité. Cette intervention suscite la rédaction de la *Passion de Saint Sabas*, document extrêmement important au point de vue historique, religieux, missionnaire et littéraire concernant le IVe siècle. Ce document jette un rayon de lumière sur une communauté chrétienne de la campagne, dans la vallée de Buzau, sur l'orthodoxie de cette communauté, et sur les rapports avec l'Église de *Romania-Scythie-Mineure-Dobroudja* et avec l'Église de Cappadoce.

SFINȚII VASILE CEL MARE, BRETANION DE TOMIS ȘI MARTIRIUL SFÂNTULUI SAVA „GOTUL”*

I. *Bretanion* (Betranion, Vetranio) a fost strălucit episcop în a doua jumătate a sec. al IV-lea și pentru faptele sale și viața sa curată Biserica din Tomis l-a trecut în rândul sfinților, sărbătorindu-l la 25 ianuarie¹.

Despre viața și activitatea acestui sfânt episcop avem destul de puține știri. Cunoaștem însă sigur că el păstora Biserica tomitană și a întregii provincii Sciția (Dobrogea), în vremea când pe tronul imperial al Constantinopolului se afla împăratul Valens (364-378). Acest împărat, venit în părțile Dunării de jos cu prilejul unor războaie purtate cu goții prin anii 367-369, a poposit în anul 369 și la Tomis și atunci l-a întâlnit pe ierarhul tomitan în catedrala orașului. Întâlnirea aceasta dintre împărat și episcopul Bretanion din anul 369, relatată de istoricii bisericești Sozomen și Teodoret din Cyr², este momentul sigur al intrării episcopiei Tomisului în istorie. Cum se știe, știrile despre episcopia Tomisului sunt pînă aici mai mult sau mai puțin sigure. Deși din punct de vedere logic, istoric și chiar documentar se poate susține că episcopi tornitani au putut exista chiar de la sfîrșitul sec. al III-lea, totuși documente neîndoielnice despre ei nu avem pînă în anul 369. Cu acest an și cu numele lui Bretanion, Tomisul trece din așa-zisa perioadă legendară în filele reale ale istoriei.

---

* Prima parte a acestui studiu a fost publicată și în: *StTeol* 2/1988, pp. 116-123, iar o variantă a ei, în limba franceză în *Christianitas Daco-Romana, Florilegium Studiorum*, București, 1994, pp. 111-116; partea a doua a fost publicată în: *Études byzantines et post-byzantines*, IV, 2001, pp. 7-17 și în *Pontica*, XXXIII-XXXIV, 2000-2001, pp. 515-523.

¹ Despre viața și activitatea episcopului Bretanion de Tomis, principalele lucrări unde se pot găsi și alte indicații bibliografice sunt: R. NETZHAMMER, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, Bukarest, 1918, pp. 26-38; Pr. N. ȘERBĂNESCU, „1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența episcopiei Tomisului”, în: *BORom* 9-10/1969, pp. 999-1007; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfinți și martiri la Tomis-Constanța”, în: *BORom* 7-8/1974, pp. 1001-1006 (vezi și vol. *Actele martirice*, col. Părinți și scriitorii bisericești, 11, București, 1980, pp. 325-341).

² SOZOMENOS, *Kirchengeschichte*, herausg. von Joseph Bidez und Christian Hansen, Berlin, 1960, VI, 21, 5-6; THEODORETOS, *Kirchengeschichte*, herausg. von Leon Parmentier und Felix Scheidweiler, Berlin, 1954, IV, 35, 1; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, pp. 225, 235.

Dar momentul acesta, al întâlnirii dintre împăratul Valens și episcopul Bretanion, relatat de istoricii amintiți, ne prilejuiește constatarea că Biserica tomitană era condusă de ierarhi destoinici, apărători ai credinței ortodoxe stabilite la primul Sinod ecumenic de la Niceea (325). Istoricii Sozomen și Teodoret din Cyr ne spun că Valens, care era un aprig susținător al arianismului, a venit la Tomis și, intrând în catedrala orașului, a încercat să-l determine pe episcopul Bretanion să îmbrățișeze credința lui eretică:

«Și era acolo popor mult, aproape tot orașul, fiindcă voia să-l vadă pe împărat, bănuind că se va întâmpla și ceva deosebit. Însă Bretanion, plin de credință, și-a aprins cugetul de râvnă (dumnezeiască) și a discutat cu mult curaj în fața stăpânitorului, apărând dogmele Sinodului de la Niceea, asemănându-se dumnezeiescului David, care a zis: „Grăit-am, întru mărturiile Tale, înaintea împăraților și nu m-am rușinat” (Ps. CXVIII, 46). După aceea l-a părăsit pe împărat mergând în altă biserică, iar poporul l-a urmat».

Istoricul Sozomen ne dă amănuntul că Valens, «părăsit acolo, a suportat cu greu această înfruntare și prinzându-l pe Bretanion a poruncit să fie trimis în exil, dar nu după mult timp l-a readus la locul său». Motivul restabilirii episcopului în drepturile sale a fost, după Sozomen, teama împăratului de o revoltă a poporului, fiindcă știa că «locuitorii ținutului sunt viteji din fire și prin poziția locurilor necesari lumii romane, fiind așezați ca un zid în fața presiunii barbarilor»³.

Din cele relatate de Sozomen, deducem că Bretanion trebuie să fi fost de mai multă vreme în fruntea episcopiei Tomisului, fiindcă poporul se simțea legat de el, încât n-a ezitat să-l părăsească pe împărat și să meargă cu episcopul în altă biserică. Comportarea aceasta a poporului este cu atât mai semnificativă, cu cât trebuie să ne imaginăm că vizitele împăratești în orașele de graniță, cum erau și cele din Scitia, nu reprezentau evenimente curente în viața de atunci a Imperiului și, pe de altă parte, că împărații dispuneau de puteri discreționare în a decide pedepse împotriva celor care li se opuneau. În confruntarea dintre ierarhul tomitan și împărat constatăm, deci, că primul a ieșit biruitor față de cel de al doilea. Istoricul bizantin, la ale cărui cuvinte ne-am referit mai sus, își încheie relatarea cu următoarele considerații:

«în acest chip Bretanion s-a arătat mai puternic decât zelul stăpânitorului; era, de altfel, un bărbat destoinic și renumit prin virtutea vieții sale, după cum mărturisesc chiar scii (locuitorii Scitiei) înșiși»⁴.

³ *Ibidem*.

⁴ SOZOMENOS, *op. cit.*, VI, 21, 6; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 225.

Teodoret din Cyr amintește și el că «Bretanion strălucea prin tot felul de virtuți și că păstorea ca arhieru peste cetățile întregii Sciții»⁵. Căruțul și virtuțile care-i împodobeau viața l-au impus în fața poporului, în așa măsură că nici măcar împăratul bizantin n-a putut să-l pedepsească pe lungă durată. Bretanion a fost foarte iubit și respectat de credincioșii săi, el numărându-se printre acei păstori sufletești, despre care Sozomen spune că «dacă se întâmpla ca bisericile să fie bine conduse de oameni îndrăzneți, poporul nu-și schimba credința de mai înainte»⁶. Desigur, istoricul bizantin se referă aici la statornicia în vechea credință niceeană (ortodoxă).

Alte știri despre viața și activitatea episcopului Bretanion le dobândim din evenimentele legate de martiriul Sfântului Sava de la Buzău („Gotul”) și de trimiterea moaștelor sale în Capadocia, la cererea Sf. Vasile cel Mare. Unii învățați consideră că *Actul martiric* al Sfântului Sava a fost scris de Bretanion sau de oamenii din imediata lui apropiere și că Sfântul Vasile i se adresează episcopului tomitan în legătură cu aceasta și cu primirea moaștelor în Capadocia în *Scrisorile* sale nr. 164 și 165⁷. Alți învățați contestă că Bretanion ar fi avut vreun rol în redactarea *Actului martiric* și trimiterea moaștelor, susținând că, de fapt, istorisirea vieții și suferințelor Sfântului Sava s-ar fi făcut în stînga Dunării, adică în Gothia, care, la vremea respectivă, cuprindea regiunea din nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. Cât privește adresantul *Scrisorilor* 164 și 165, el ar fi episcopul Ascholiu al Tesalonicului, care ar fi îndeplinit rolul de mijlocitor în trimiterea moaștelor în Capadocia⁸.

Învățații din fiecare grupă aduc în favoarea tezei lor argumente care li se par plauzibile. Nu pătrundem pe făgașul întortocheat al acestei dispute, care ne-ar duce prea departe de obiectivul nostru, ci preferăm să adăugăm la

⁵ THEODORETOS, *op. cit.*, *loc. cit.*; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 235: «Και Βετράνιον δὲ, παντοδαπῆ μὲν λαμπρυνόμενος ἀρετῆ πάσης δὲ Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς ἰθύνειν πεπιστευμένους».

⁶ SOZOMENOS, *op. cit.*, VI, 21, 2; *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 225.

⁷ J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths”, în: *Anal. Boll.*, 33, 1914, pp. 15-20; B. PFEILSCHIFTER, *Kein neues Werk des Wulfila*. Festgabe Alois Knöpfler zur Vollendung des 60. Lebensjahres, München, 1907, pp. 192-224; J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes*, Paris, 1918, pp. 431-432; L. SCHMIDT, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, München, 1941, p. 234; I. DINU, „Citind martiriul Sfântului Sava”, în: *Tomis*, 12/1941, pp. 9-13; Pr. N. ȘERBĂNESCU, *op. cit.*, pp. 1005-1007; Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, pp. 101-102, 134.

⁸ H. DELEHAYE, „Saints de Thrace et de Mésie”, în: *Anal. Boll.*, 31, 1912, p. 291; Pr. I. RĂMUREANU, „Sfântul Vasile cel Mare și creștinii din Scythia Minor și Dacia nord-dunăreană”, în: *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 ani de la săvârșirea sa*, București, 1980, pp. 378-393; IDEM, „Sfântul Bretanion episcop de Tomis”, în: *Actele martirice*, pp. 335-341, cu ample indicații bibliografice.

dosarul argumentelor în favoarea rolului activ jucat de Bretanion în legătură cu Sfântul Sava câteva argumente noi.

Din citirea atentă a *Actului martiric al Sfântului Sava* reiese că redactarea lui s-a făcut «pe pământ roman» (εις τὴν Ῥωμανίαν), unde fuseseră aduse moaștele din ordinul guvernatorului Iunius Soranus de dincolo de Dunăre, «din țara barbară» (ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ)⁹. Același guvernator, care era capadocian de neam, trebuie să fi dispus și redactarea *Actului martiric* (unii au susținut că l-a redactat personal), fapt care a fost realizat, foarte probabil, de episcopul Bretanion sau de oamenii din jurul său. De altfel, limba în care a redactat *Actul martiric* este o greacă frumoasă, pe care cu greu o putem admite că se vorbea în mediul etnic atât de amestecat din stânga Dunării, unde predominau latina și gotica. Această limbă era însă la ea acasă la Tomis, cetate de veche tradiție greacă. În afară de aceasta, autorul *Actului martiric* se dovedește un om cu aleasă cultură teologică și cu profunde cunoștințe ale Sfintei Scripturi, mai ales ale Noului Testament, elemente care ne duc cu gândul la Tomis, centru teologic atât de important în această vreme.

Există însă în *Scrisoarea* nr. 165 a Sf. Vasile cel Mare câteva amănunte care, credem, constituie dovezi clare în favoarea adresării ei lui Bretanion; totodată, din aceasta se poate deduce participarea directă a episcopului tomitan la trimiterea moaștelor în Capadocia¹⁰.

Sfântul Vasile îl consideră pe adresantul scrisorii «un concetățean al patriei sale, care întocmai ca o creangă înflorită din rădăcina nobilă a umplut cu fructele Duhului o țară îndepărtată (subl.n.)»¹¹. Această «țară îndepărtată» nu putea fi decât Sciția, nu Tesalonicul episcopului Ascholiuș; deoarece acesta se afla în inima Imperiului și nu putea părea nimănu, oriunde s-ar fi aflat, atât de inaccesibilă. De altfel, în partea de început a scrisorii, Sfântul Vasile se plânge «de marea depărtare» dintre el și adresantul scrisorii, care împiedică întâlnirea personală și «împărtășirea reciprocă a darurilor duhovnicești»¹².

⁹ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 714.

¹⁰ O utilizare comodă a *Scrisorilor* Sfântului Vasile, la care ne referim, o oferă edițiile lui Yves Courtonne: SAINT BASILE, *Lettres*, t. II, Paris, 1961 (Belles Lettres) și Wolf-Dieter Hauschildt: BASILIUS VON CAESAREA, *Briefe*, Zweiter Teil, eingeleitet, übersetzt und erläutert, Stuttgart, 1973 (Bibliothek der griechischen Literatur, Band 3).

¹¹ *Scrisoarea* 165 în ediția lui Courtonne; p. 100: «Ὅτιον γὰρ εὐθαλής τις κλάδος ρίζης γενναίος ἀφορμηθεὶς τῶν πνευματικῶν καρπῶν τὴν ὑπεροχίαν ἐνεπλήσας».

¹² *Ibidem*: «Τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ τῆς μεγίστης σπουδῆς ἄξιον αὐτὸν δεῖδεῖν καὶ ὀφθῆναι σοὶ καὶ τῶν ἐν σοὶ τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων δι' ἑαυτῶν ἀπολαῦσαι. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἢ τε τοῦ τόπου διάστασις ἀφαιρεῖται».

Acest destinatar al scrisorii este considerat mai departe «mlădiță cu care patria mumă se poate mândri pe drept»¹³, iar motivul arătat pentru aceasta este faptul că «a reușit în luptele pentru credință, arătându-se o bună moștenire a Părinților»¹⁴. Se pune acum întrebarea: *cine a biruit în luptele pentru credință? Nu Bretanion, care l-a înfruntat pe împăratul Valens, apărând dogmele de la Niceea? Sfântul Vasile scrie imediat, mai departe:*

«Dar care este realizarea ta *cea mai nouă*? Ai redat patriei tale un martir, care lucra atât de strălucit în țara barbară vecină cu tine, oferind, ca un grădinar iscusit, ca răsplată, primele fructe acelora care i-au dat lui sămânța»¹⁵.

Martirul trimis în patrie este Sfântul Sava, iar «țara barbară» nu poate fi decât Gothia, adică nord-estul Munteniei și sudul Moldovei. Dacă scrisoarea ar fi fost adresată de Sfântul Vasile lui Ascholiuș, atunci în ea nu s-ar fi putut vorbi de vecinătatea lui cu o «țară barbară», căci Tesalonicul la vremea respectivă nu se afla într-o asemenea situație.

Se surprind, astfel, doua momente în *Scrisoarea* nr. 165 a Sfântului Vasile: *primul* este lauda pe care Marele Părinte capadocian o aduce adresantului pentru lupta în apărarea credinței ortodoxe; *al doilea* este mulțumirea pentru trimiterea martirului în țara sa natală. *Cine putea fi acesta mai bine decât Bretanion?* Lui i s-ar potrivi și epitetul de «pios» (θεοσεβής)¹⁶, pe care îl folosește Sfântul Vasile în scrisoarea sa pentru adresant. La toate acestea s-ar putea adăuga faptul că Sfântul Vasile își încheie textul scrisorii cu cuvintele:

«Te rog, amintește-ți în rugăciunile tale și de noi, cei care te iubim, rugându-te cu osârdie Domnului pentru sufletele noastre, ca să fim vrednici să slujim lui Dumnezeu, pe calea poruncilor Lui, pe care ni le-a dat spre mântuirea noastră»¹⁷.

¹³ *Ibidem*: «Ὡστε εἰκότως ἡ πατρις ἡμῶν τοῖς οικείοις βλαστήμασιν ἐπαγάζεται».

¹⁴ *Ibidem*, pp. 100-101: «Καὶ ἡνίκα τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγῶνας διήθλεις, ἐδόξαζε τὸν Θεὸν ἀκούουσα τὴν τῶν Πατέρων ἀγαθὴν κληρονομίαν διαφυλαττομένην ἐν σοί».

¹⁵ *Ibidem*, p. 101: «Οἷα δὲ σου καὶ τὰ παρόντα; Μάρτυρι νέον ἀνθήσαντι ἐπὶ τῆς γείτονος ὑμῖν βαρβάρου τὴν ἐνεγκοῦσαν ἐτίμησας, οἷόν τις ἐγνώμων γεωργὸς τοῖς παρασχομένοις τὰ σπέρματα τὰς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν ἀποπέμπων».

¹⁶ *Ibidem*, p. 100: «Παλαιὰν ἡμῖν εὐχὴν ὁ ἅγιος Θεὸς ἐξεπλήρωσε καταξιώσας ἡμᾶς γράμμασι τῆς ἀληθινῆς σου θεοσεβείας ἐντυχεῖν».

¹⁷ *Ibidem*, p. 101: «Παρακέκλησο δὲ καὶ ἡμῶν τῶν ἀγαπώντων σε μεμνησθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ σπουδαίως ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν προσεύχεσθαι τῷ Κυρίῳ, ἵνα καταξιωθῶμέν ποτε ἄρξασθαι καὶ αὐτοὶ δουλεῖν τῷ Θεῷ, κατὰ τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἃς ἔδοκεν ἡμῖν εἰς σωτηρίαν».

Se putea adresa sfântul Părinte capadocian cu asemenea cuvinte altcuiva decât unui episcop? Desigur că nu, și acesta a fost Bretanion.

După sosirea în Capadocia, a moaștelor Sfântului Sava, a *Actului martiric* și a unei scrisori însoțitoare, Sfântul Vasile se adresează din nou cu o scrisoare de mulțumire: este *Scrisoarea* nr. 164. După cum am spus, adresantul ei ar fi, după unii învățați, *Ascholi*, după alții, *Bretanion*. Ceea ce pledează pentru Bretanion este faptul că marele părinte capadocian mulțumește expeditorului, care i-a scris cu cea mai frumoasă dragoste «dintr-o țară îndepărtată» (aceeași expresie ca mai sus, în *Scrisoarea* nr. 165) și totodată i-a trimis pe un martir «din țara barbară de dincolo de Dunăre»¹⁸.

Nu este oare potrivit să credem că cel mai indicat în expedierea scrisorii și a moaștelor a fost episcopul Bretanion de Tomis, vecin cu «țara barbară»? Putem oare concepe ca Bretanion, episcop de Tomis să se fi ținut departe de evenimentele legate de Sfântul Sava și în care a fost implicat direct guvernatorul provinciei Iunius Soranus, și el capadocian de neam? Nu își aveau ambele personalități sediul în același oraș? Nu erau asemenea lucruri, în primul rând de competența ierarhului? Se putea dezinteresa Bretanion de activitatea misionarilor din stânga Dunării, mai ales când aceștia erau în majoritate originari din Capadocia? De altfel, un argument în plus în favoarea identificării adresantului *Scrisorilor* nr. 164 și 165 ale Sfântului Vasile cu Bretanion este amănuntul, dat de Sfântul Vasile, că scrisoarea primită de el cuprinde știri și despre *Eutyches*, misionar și martir capadocian în mediul gotic. Nu erau goții vecini cu eparhia lui Bretanion?

În sfârșit, un ultim element cuprins în *Scrisoarea* nr. 164 a Sfântului Vasile și care sugerează redactarea *Actului martiric* de Bretanion sau de către cei apropiați lui este faptul că marele Părinte află despre furia barbarilor, despre feluritele chinuri la care sunt supuși martirii, despre statornicia lor în toate încercările, din scrisoarea pe care el o numește: «raportul tău» (τὰ δὲ σὰ διηγήματα). Este sigur că această scrisoare conținea știri importante despre activitatea misionară la Dunărea de Jos și despre suferințele celor care o împlineau. Nimeni nu cunoștea mai bine aceste realități ca episcopul de Tomis.

În lumina acestor considerații putem afirma că Bretanion a fost în strânsă legătură cu Sf. Vasile cel Mare, că a purtat cu el o corespondență și că *Scrisorile* nr. 164 și 165 i-au fost adresate de marele părinte. Activitatea misionară la Dunăre, de care Sfântul Vasile se interesa, și în care Bretanion era direct implicat, i-a apropiat. În plus, amândoi erau capadocieni de neam și apărători ai ortodoxiei, așa cum aceasta fusese stabilită la primul Sinod

¹⁸ *Scrisoarea* 164, la Courtonne, *op. cit.*, p. 98: «...ἐπειδὴ γράμματα μὲν ἦλθεν ἐκ γῆς μακρόθεν ἀνοθούνα τῷ τῆς ἀγάπης κάλλει, μάρτυς δὲ ἡμῖν ἐπεδήμησεν ἐκ τῶν ἐπέκεινα Ἰστροῦ βαρβάρων δι' ἑαυτοῦ κηρύσσων τῆς ἐκεῖ πολιτευομένης πίστεως τὴν ἀκριβείαν».

ecumenic de la Niceea. Obiectivele comune și afinitățile sufletești i-au legat într-o strânsă colaborare și prietenie. Bretanion ne apare astfel nu numai ca primul episcop tomitan atestat sigur în documente, dar și ca cel dintâi care a făcut o legătură a Bisericii noastre cu unul dintre cei mai mari Părinți ai creștinătății.

Sfântul Vasile laudă sfințenia, evlavia și darurile duhovnicești ale lui Bretanion. Din păcate, nu cunoaștem scrisorile adresate de Bretanion Sfântului Vasile, ca să apreciem și mai mult pregătirea teologică și darurile sufletești ale ierarhului tomitan. Nu cunoaștem nici alte aspecte ale activității sale, practice ori spirituale. Este sigur însă că ele l-au impus în fața poporului, că «viața sa strălucea prin tot felul de virtuți» și că aceasta l-a ajutat să înfrunte numeroase pericole. Împodobit cu toate virtuțile, plin de credință și neînfricat păstor duhovnicesc, Bretanion a condus Biserica Tomisului până aproape de anul 381, când a închis ochii în ziua de 25 ian. Locuitorii cetății Tomis l-au păstrat în amintirea și dragostea lor, sărbătorindu-l în fiecare an cu mare evlavie.

II. Pățimirea (*passio*) Sf. Sava «Gotul» a preocupat neobișnuit de mulți cercetători, ea prilejuind nu numai scrierea de numeroase studii, ci chiar cărți¹⁹. Temeiul principal al acestei atenții pentru un document hagiografic constă în conținutul său bogat în informații istorice originale. Pe drept cuvânt, unul dintre cei mai mari hagiografi ai sec. al XX-lea, Hippolyte Delehaye, l-a caracterizat: „une des perles de l'hagiographie antique en

---

¹⁹ *Actul martiric al sfântului Sava* editat științific de: H. DELEHAYE, „Saints de Thrace et de Mésie”, în: *AnalBoll*, 31/1912, pp. 216-224; Knopf G. KRÜGER, *Ausgewählte Märtyrerakten*, 3. Aufl., Tübingen, 1929. Traduceri recente în limba română: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, București, 1970, pp. 711-714 (texte alese); Vasile SIBIESCU, în: *GLBis* 3-4/1972, pp. 385-388; Pr. Ștefan ALEXE, „1600 de ani de la moartea Sfântului Sava «Gotul»”, în: *BORom* 1972, pp. 557-568 (traducere integrală și comentariu); Ion RĂMUREANU, *Actele martirice* (PSB, II), București, 1982, pp. 318-324. Studii și comentarii: B. PFEILSCHIFTER, *Kein neues Werk des Wulfila*. Festgabe Alois Knöpfler zur Vollendung des 60. Lebensjahres, München, 1907, pp. 192-224; J. MANSION, „Les origines du christianisme chez les Goths”, în: *AnalBoll*, 33/1914, fasc. I, pp. 5-30; J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918, pp. 42, 422, 423, 429-432, 436, 473; H. DELEHAYE, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, Bruxelles, 1921, pp. 145-150; J. MANSION, „À propos des chrétientés de Gothie”, în: *AnalBoll*, 46/1928, fasc. 3-4, pp. 365-366; Ion DINU, „Citind martiriul sfântului Sava «Gotul»”, în: *Tomis*, 15/1941, 12, pp. 7-19; E.A. THOMPSON, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1960; Enrica Follieri, „Saba Goto e Saba Stratelata”, în: *AnalBoll*, 80/1962, pp. 249-397; P.S. NĂSTUREL, „Les actes de Saint Sabas le Goth (BHG, 3, 1607). Histoire et archéologie”, în: *RÉSEE* 7/1969, I, pp. 175-197; Herwig WOLFRAM, *Geschichte der Goten*. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie, München, 1979, pp. 73, 86, 91, 92, 94 și urm., 117, 118, 129-123, 126ș.u.; Emilian POPESCU, *Christianitas Daco-Romana*. Florilegium studiorum, București, 1994, pp. 112-116, 161-173.

même temps qu'une source de l'histoire de l'église des Goths"²⁰. Într-adevăr, el a contribuit la zgrăvirea vieții sociale, politice și religioase a zonei în care s-au așezat goții și au constituit acolo puternice formațiuni politice, cunoscute global sub numele de „Gothia Romana”²¹. Spațiul geografic al acestor formațiuni cuprindea sudul Moldovei, al Basarabiei și nord-estul Munteniei, cu centrul militar-administrativ pe zona Buzăului²².

Actul martiric ne dă amănunte importante despre viața, activitatea misionară și sfârșitul martiric al Sfântului Sava, săvârșit prin înecare în râul Buzău (*Mousaios*). La alcătuirea acestui *Act* trebuie să fi contribuit preotul Sansalas, care, ca martor ocular, a cunoscut viața și faptele curajosului misionar și le-ar fi oferit spre redactare unor clerici din jurul episcopului Bretanion din Tomis. Așa s-ar explica frumoasa documentare scripturistică și limba greacă îngrijită²³. Există și opinia că redactarea *Actului* s-ar fi făcut în nordul Dunării, în Gothia (Dacia est-carpatică), de un preot necunoscut sau de Sansalas însuși²⁴. Actul martiric redactat sub forma unei scrisori de informare din partea Bisericii din Gothia către Biserica din Capadocia și toate parohiile de acolo, conduse pe atunci de Sf. Vasile cel Mare, însoțea moaștele Sfântului, iar aprobarea pentru trimiterea lor s-a făcut prin voința *presbyteriului* (διὰ θελήματος τοῦ πρεσβυτερίου)²⁵.

În privința momentului când a fost scris *Actul*, nu există deosebiri de opinii, admițându-se anii 373 sau 374, deci la scurtă vreme după trecerea la cele veșnice a Sfântului, care a avut loc în ziua de 12 apr. 372, cum se precizează în partea finală a textului. În acțiunea de căutare a moaștelor și de aducere a lor din «barbaricum» în teritoriul roman (= bizantin; εἰς τὴν Ῥωμαίαν), s-a implicat direct, la cererea Sf. Vasile cel Mare, guvernatorul militar al provinciei Scythia (*dux provinciae Scythiae*), Iunius Soranus, originar din Capadocia și prieten al marelui ierarh²⁶.

²⁰ H. DELEHAYE, *Saints de Thrace*, p. 129; J. MANSION, *Les passions des martyrs*, p. 148.

²¹ Ev. CHRYSOS, *Tō Bvζάντιον καὶ οἱ Γόθοι*, Tesalonic, 1972; IDEM, „Gothia Romana. Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4. Jahrhundert”, în: *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, Freiburg/München, I, 1973, pp. 53-64.

²² Em. POPESCU, „Le christianisme dans le diocèse de Buzău jusqu'au VIIe siècle”, în: *Christianitas...*, pp. 157-162.

²³ PFEILSCHIFTER, *op. cit.*, p. 210; Delehay, *op. cit.*, p. 291; Em. POPESCU, în *Christianitas...*, pp. 112-116.

²⁴ RĂMUREANU, *op. cit.*, pp. 315-316, 338-339.

²⁵ DELEHAYE, *op. cit.*, p. 221, nr. 8.

²⁶ *Epistola 155* (SAINT BASILE, *Lettres*. Texte établi et traduction par Yves Courtonne, Belles Lettres, tome II, Paris, 1961, pp. 80-81; Wolf-Dieter HAUSSCHILD, *Basilii von Kaisarea, Briefe*. Zweiter Teil, eingeleitet, übersetzt und erläutert, Bibliothek der griechischen Literatur, Bd. 3, Stuttgart, 1973, pp. 75-76) și *Actul martiric al Sfântului Sava* (DELEHAYE, *op. cit.*, p. 221).

O ipoteză recentă, privind autorul *Actului martiric*, aparține lui Constantine Zuckerman, care a făcut-o cunoscută în anul 1991 într-un studiu mai amplu despre Părinții capadocieni și goți²⁷. După câte cunosc, autorul ipotezei provine din Rusia și este imigrant la Paris. Această origine poate explica, eventual, și interesul pentru regiunile noastre. Zuckerman își propune să arate unde stă originea actualelor controverse privitoare la autor și alcătuirea *Actului* și să sugereze o soluție, care ar avea în ochii săi avantajul *simplității*; el spera să poată arăta că datele din manuscrisele scrisorilor Sfântului Vasile pot aduce cheia rezolvării. În același timp, el își propune să facă unele observații asupra textului *Actului martiric*, subliniind că autorul lui nu este altul decât unul din adresanții scrisorilor²⁸.

Teza pe care încearcă s-o susțină Zuckerman poate fi rezumată precum urmează. Autorul *Actului martiric* a fost *călugărul și preotul (presbyterul) Ascholius* din Scythia Minor. Numele acestuia și calitatea sunt menționate o singură dată la începutul *Scrisorii 154* a Sfântului Vasile²⁹. Citind însă textul scrisorii, se constată că el nu conține nici cel mai mic amănunt în legătură cu Sfântul Sava. O astfel de scrisoare putea fi trimisă oricărui cleric ortodox din imperiul bizantin³⁰. În fapt, Sfântul Vasile mulțumește lui Ascholius doar pentru că a avut inițiativa să-i scrie și laudă zelul acestuia pentru Sf. Atanasie cel Mare, decedat de curând (3-4 mai 373), exprimându-și totodată speranța că schimbul de scrisori va continua.

Zuckerman consideră că Sfântul Vasile i-a adresat lui Ascholius și alte două scrisori, *164* și *165*; în ele s-ar afla amănunte privitoare la situația religioasă de la Dunărea de jos, la persecuțiile care au produs multe victime printre care și Sava, în toate acestea fiind implicat călugărul și preotul nostru. Adresantul *Scrisorii 164* însă este indicat în edițiile de până acum: *Ascholius*, episcopul Tesalonicului³¹, iar în cazul celei de-a doua (*165*), reconstituită de editori, aceeași persoană. Zuckerman crede că adevăratul

²⁷ Constantine ZUCKERMAN, „Cappadocian Fathers and the Goths. A. A scythian presbyter Ascholius, the biographer of St. Sabas the Goth”, în: *Travaux et Mémoires* [Collège de France. Centre de recherches d'histoire et civilisation de Byzance], vol. 11, Paris, 1991, pp. 473-479.

²⁸ IDEM, *op. cit.*, p. 474: „This note aims to trace the origin of the existing controversies and to suggest a solution which has, in our eyes, the advantage of simplicity: as we hope to show, the manuscript date provide a reliable clue. We will then add some observations on the text of the Passio, for - as we will argue elaborating upon a suggestion already made - its author is none other than the addressee of Basil's letters”.

²⁹ Ἀσכולίῳ μονάζοντι καὶ πρεσβύτερι.

³⁰ Constatare făcută și de ZUCKERMAN, *ibidem*.

³¹ Ἀσכולίῳ ἐπισκόπῳ Θεσσαλονίκης; vezi la Yves COURTONNE, *op. cit.*, p. 97. Același adresant la Wolf Dieter HAUSCHILD, *op. cit.*, p. 86: „An Ascholius, den Bischof von Thessalonike”.

adresant ar trebui să fie *monahul* și *preotul scit Ascholiu*³², iar între acesta și omonimul lui de la Tesalonic n-ar fi nicio legătură, decât o simplă coincidență de nume. Argumentul cel mai de seamă, care-l determină să susțină această părere, ar fi că în manuscrisele scrisorilor Sfântului Vasile, și anume cele din categoria A, Ascholiu apare ca destinatari la trei scrisori: 154, 164, 165. Valoarea superioară a manuscriselor din categoria A, față de categoria B, a fost recunoscută de mai mulți învățați, care au subliniat precizia numelor și aranjamentul scrisorilor mai aproape de original³³. Trebuie precizat însă că în manuscrisele din categoria A, destinatarii celor două scrisori, 164 și 165, nu este desemnat exact la fel ca în *Scrisoarea 154*, din ele lipsind mențiunile de călugăr și presbyter (μονάζων καὶ πρεσβύτερος), ceea ce lasă posibilitatea să ne gândim la cu totul altă persoană.

Zuckerman continuă în argumentarea sa zicând că de acum înainte nu mai trebuie admis că Sfântul Vasile a corespondat cu un episcop, fie Ascholiu de Tesalonic, fie Bretanion de Tomis, ci cu un smerit presbyter și monah. În cazul acesta, precizarea din *Actul martiric* că trimiterea în Capadocia a moaștelor a fost aprobată de *presbyterium* (διὰ θελήματος τοῦ πρεσβυτερίου), nu de vreun ierarh, ar fi și ea sugestivă și normală. *Presbyterium*, un colegiu format din preoți, s-ar fi bucurat de o largă autonomie în cadrul eparhiei Scythia, deoarece aceasta fiind prea mare nu putea fi administrată de singurul episcop de Tomis cunoscut până acum. Situația aceasta ar fi fost caracteristică sec. al IV-lea, când, potrivit informațiilor lui Sozomen și Teodoret, Scythia, deși avea multe orașe, sate și

³² În timp ce COURTONNE, *op. cit.*, p. 100 îl consideră fără rezerve ca adresant pe Ascholiu de Tesalonic (Ασχολίω ἐπισκόπω Θεσσαλονίκης), W.-D. Hausschild se îndoiește de acest lucru și pune numele lui Ascholiu de Tesalonic între paranteze, iar în nota 184 adoptă ipoteza lui PFEILSCHIFTER, *op. cit.*, p. 223, potrivit căreia ar fi vorba de Bretanion, episcopul Tomisului.

³³ ZUCKERMAN, *op. cit.*, p. 476: „In fact, in each manuscript Ascholiu's ecclesiastical position is mentioned only once, in the superscription of Ep. 154. Thus only one indication either bishop or monk and presbyter, has its source in the earliest collection of Basil's letters. Even if no other indicator existed to guide our choice, it would have been difficult to imagine why a famous bishop should be transformed into an obscure monk. The logic of an opposite transformation is obvious. But there is more to it. The readings are over helingly more precise and the arrangement of letters is closer to the original than in B”. Pentru a-și susține această afirmație, trimite la următoarele lucrări: M. BESSIERES, *La tradition manuscrite de la correspondance de saint Basile*, Oxford, 1923; A. CAVALLIN, *Studien zu den Briefen des hl. Basilios*, Lund, 1944; S. RUDBERG, *Etudes sur la tradition manuscrite de saint Basile*, Lund, 1953.

fortărețe, era condusă de un singur episcop cu sediul în metropola tomitană³⁴.

În structura argumentării lui Zuckerman, mi se pare curios modul în care preotul și monahul (= ieromonahul) Ascholius a intrat în corespondență cu Sfântul Vasile și anume printr-o *întâmplare*: el ar fi auzit de intenția lui Iunius Soranus de a scrie celebrului arhiepiscop de Cezareea și atunci s-ar fi adăugat și el cu o scrisoare³⁵. Răspunsurile date de Sfântul Vasile ar fi *Scrisoarea 154* către Ascholius și *155* către Iunius Soranus.

Din *Scrisoarea 155* aflăm într-adevăr că Sfântul Vasile îi adresează rugămintea lui Soranus de a trimite în patrie moaștele martirilor, care au murit în urma persecuțiilor din regiune. Pentru căutarea acestor moaște și dobândirea de amănunte privind aceste persecuții, Soranus ar fi apelat, după Zuckerman, la călugărul Ascholius. Cea de-a doua scrisoare (*164*) adresată, după opinia lui Zuckerman, tot lui Ascholius, după alții lui Ascholius de Tesalonic sau lui Bretanion, ar cuprinde mulțumiri aduse acestuia pentru informațiile privitoare la recenta persecuție din Gothia și la moartea noului martir; totodată, marele ierarh își exprima bucuria la aflarea veștii că Ascholius este de origine capadociană și că a trimis în patria lui un martir, care a înflorit într-o țară barbară vecină cu a adresantului. Zuckerman consideră că schimbul de scrisori între Sfântul Vasile și Ascholius a încetat odată cu încheierea misiunii în Scythia, probabil către sfârșitul anului 374, a lui Iunius Soranus.

Sintetizând cele spuse până aici, înțelegem că presbiterul și călugărul Ascholius era din Scythia, probabil un apropiat al guvernatorului Iunius Soranus. Dacă Soranus era o personalitate cunoscută pe plan mai larg din alte documente³⁶, Ascholius rămâne mai departe pentru noi o enigmă, un simplu cleric cu preocupări teologice legate de Sfântul Atanasie. El capătă profil, în gândirea lui Zuckerman, în urma scrisorilor Sfântului Vasile *164* și *165*, unde s-ar vorbi de evenimente bine cunoscute lui Ascholius și în care acesta s-a și implicat.

Construcția ipotezei lui C. Zuckerman privitoare la alcătuirea actului martiric al Sfântului Sava și la mijlocirea preotului Ascholius pentru trimiterea moaștelor, fapt care ar fi prilejuit scrisorile de apreciere și

³⁴ SOZOMENOS, *Kirchengeschichte*, hrsg. Von J. Bidez und G. Chr. Hansen, Berlin, 1960, VI, 21, p. 263; cf. THEODORETOS, *Kirchengeschichte*, hrsg. von Léon Parmentier und Felix Scheidweiler, Berlin, 1954, IV, 35, 1 (*Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, p. 235): «Καὶ Βρετάνιον δὲ, παντοδαπῆ μὲν λαμπρυνόμενος ἀρετῆ, πάσης δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς, ἰθύνειν πεπιστευμένος».

³⁵ ZUCKERMAN, *op. cit.*, p. 477.

³⁶ A.H.M. JONES, J.R. MARTINDALE, J. MORRIS, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, I, A.D. 260-395, Cambridge, 1971, p. 484.

mulțumire din partea Sf. Vasile cel Mare, este interesantă, dar ridică multe semne de îndoială. Mai întâi, socot că, așa cum s-a mai susținut³⁷, episcopul Ascholius de Tesalonic n-a putut avea un rol în cunoașterea și relatarea persecuțiilor din Gothia, apoi a martirilor care și-au dat viața și prin urmare implicarea sa directă sau indirectă în trimiterea moaștelor Sfântului Sava în Capadocia la rugămintea Sfântului Vasile nu este verosimilă; deci, el nu mai trebuie considerat adresant al *Scrisorilor 164 și 165*, lucru afirmat cu mult înainte de mai mulți cercetători. Înlocuirea lui cu preotul Ascholius, adică un om al locului, unde s-au produs evenimentele, ar fi mai rațională. Ieromonahul Ascholius, cu preocupări teologice înalte, cu relații locale până la guvernatorul militar al provinciei și apoi în corespondență cu unul dintre cei mai mari Părinți ai Bisericii, Sf. Vasile cel Mare, n-ar contraveni nivelului superior pe care îl atinsese monahismul dobrogean în a doua jumătate a sec. al IV-lea³⁸. În cazul lui Ascholius am putea să-i acordăm acest nivel spiritual, pe de o parte, ținând seama de contextul local, pe de alta, de originea lui capadociană, pe care Sfântul Vasile i-ar acorda-o în *Scrisoarea 165*.

Întrebarea este dacă un asemenea ieromonah putea prelua sarcina redactării *Actului martiric* al Sfântului Sava, de a se implica în aducerea moaștelor din *barbaricum* pe pământ roman numai cu sprijinul lui Iunius Soranus, făcând abstracție de episcopul locului, la vremea respectivă marele ierarh Bretanion de Tomis. Ignorarea episcopului este explicată de Zuckerman, așa cum am spus, prin aceea că Scythia condusă de el era o eparhie mare, cu multe orașe, sate și fortărețe greu de administrat de un singur ierarh și atunci rolul lui pentru anumite regiuni l-ar fi preluat *presbyteriul*, cu aprobarea căruia s-ar fi făcut trimiterea moaștelor în Capadocia. Zuckerman nu se ocupă deloc de definirea *presbyteriului* în Biserica veche. Sfinții Părinți din primele veacuri creștine ne dau însă amănunte asupra acestei probleme.

Sf. Ap. Pavel, în *Epistola întâia către Timotei* (IV, 14), zice: «Nu nesocoti harul care este întru tine, care ți s-a dat prin profeție prin punerea mâinilor preoțimii (presbyteriului)». Înțelegem din aceasta că presbyteriul participa alături de episcop la hirotonirea clericilor și că în biserica apostolică forma un colegiu de conducere. Participarea alături de episcop la conducerea Bisericii și supunerea credincioșilor față de această autoritate sunt arătate clar de Sf. Ignatie al Antiohiei. În *Epistola către Tralieni* (XIII, 2), el zice: «Fiți sănătoși în Iisus Hristos. Supuneți-vă episcopului ca

³⁷ J. MANSION, *Les origines du christianisme...*, pp. 15-20; B. PFEILSCHIFTER, *op. cit.*, pp. 192-224; J. ZEILLER, *op. cit.*, pp. 431-432; Em. POPESCU, în: *Christianitas*, pp. 113-116, cu bibliografie.

³⁸ Vezi studiul meu: „Friihes Monchtum in Rumänien”, în: *Christianitas...*, pp. 217-234.

poruncii lui Dumnezeu, de asemenea și presbyteriului»³⁹. Colegiului presbyterilor trebuie să i se dea ascultare și cinstire alături de episcop, într-o unitate nedespărțită, așa cum spune același Sfânt Părinte, în aceeași *Epistolă către Tralieni* (II, 2): «Este așadar de neapărată trebuință, precum și faceți, să nu întreprindeți nimic fără episcop, ci să vă supuneți și presbyteriului ca Apostolilor lui Hristos, nădejdea noastră, în care vom fi găsiți dacă vom trăi așa» (I *Tim.* I, 1)⁴⁰. Aceeași ascultare o recomandă Sfântul Ignatie și în *Scrisoarea către Smirneni* (VIII, 13): «Cu toții urmați pe episcop, după cum urmează Iisus Hristos pe Tatăl, iar pe preoți (presbyteriu) ca pe Apostoli»⁴¹. Unitatea între episcop și presbyteriu este atât de strânsă, încât este comparată cu coardele unei chitare față de corpul (cutia) ei: «De aceea și voi trebuie să mergeți împreună cu voința episcopului, lucru pe care îl și faceți, căci venerabilul vostru presbyteriu este așa de unit cu episcopul ca și coardele cu chitara» (*Efes.* IV, 1)⁴². Cel care nu procedează așa, nu are conștiința curată, «căci numai cel ce se află înăuntrul locașului altarului este curat; cel care este în afară de altar, nu-i curat»⁴³. Cu alte cuvinte, cel care face ceva fără episcop, fără preoți și fără diaconi, acela nu are conștiința curată. Nesupunerea față de episcop echivalează cu neascultarea de harul lui Dumnezeu, iar față de presbyteriu, ca legii lui Hristos (*Ep. ad Magn.* II)⁴⁴. Puterea pe care o aveau presbyterii era reală, de aceea în *Constituțiile apostolice* se atrage atenția asupra ispitei de a provoca o schismă în Biserică prin neascultarea față de episcop⁴⁵. Cele mai importante contribuții ale lor

³⁹ *Scrierile Părinților Apostolici*, traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, București, 1979, p. 173 (PSB, 1); IGNACE D'ANTIOCHE, POLYCARPE DE SMYRNE, *Lettres, Martyre de Polycarpe*, col. SChr 10bis, texte grec, traduction et notes par Pierre Thomas Camelot. Réimpression de la quatrième édition revue et corrigée, Paris, 1998, p. 104: «Ἐρωσθε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὑποτασσόμενοι τῷ ἐπισκόπῳ ὡς ἐντολῇ. ὁμοίως καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ»; cf. *Ep. către Smirneni*, XII, 2 (PSB, 1, p. 186) și în SChr 10bis, p. 142: «Ἀσπάζομαι τὸν ἀξιόθεον ἐπίσκοπον καὶ θεοπρεπὲς πρεσβυτέριον».

⁴⁰ PSB, 1, p. 170; SChr 10bis, p. 96: «Ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν, ὡσπερ ποιεῖτε, ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν πράσσειν ὑμᾶς ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδας ἡμῶν, ἐν ᾧ διάγοντες εὐρεθισόμεθα».

⁴¹ PSB, 1, p. 184; SChr 10bis, p. 139: «Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ, καὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ὡς καὶ τοῖς ἀποστόλοις».

⁴² PSB, 1, p. 158, *Efeseni*, IV, 1; SChr 10bis, p. 60: «Ὅτεν πρέπει ὑμῖν συντρέχειν τῇ τοῦ ἐπισκόπου γνώμῃ, ὅπερ καὶ ποεῖτε. Τὸ γὰρ ἀξιονόμαστον ὑμῶν πρεσβυτέριον τοῦ Θεοῦ ἄξιον, οὕτως συνήρμωστοι τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς χορδαὶ κιθάρᾳ».

⁴³ PSB, 1, p. 172, *Către Tralieni*, VII, 2; SChr 10bis, p. 100: «Ὁ ἐντὸς θυσιαστηρίου ὦν καθαρὸς ἐστίν, ὁ δὲ ἐκτὸς θυσιαστηρίου ὦν, οὐ καθαρὸς ἐστίν. τοῦτ' ἐστίν, ὁ χωρὶς ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου καὶ διακόνων πράσσων τί, οὗτος οὐ καθαρὸς ἐστίν τῇ συνειδήσει».

⁴⁴ *Ep. ad Magn.* II.

⁴⁵ *Les constitutions apostoliques*, tomes I-III, introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Metzger, Paris, 1985, 1986, 1987 (= SChr 320, 329, 336); în cazul de față

erau însă legate de activitatea învățătoarească, de asigurarea botezului și a binecuvântării poporului⁴⁶. Oricum, presbyteriul ne apare ca un *consiliu și senat* al bisericii⁴⁷.

Alegerea pentru presbyteriu era un act aparte și o cinste pentru cel ales⁴⁸, el însemna primirea rangului protiei (primul rang)⁴⁹ și astfel intrarea în presbyteriu. Sf. Ioan Gură de Aur semnaleză drept ceva semnificativ pentru cineva, faptul de a fi fost preot în cadrul presbyteriului, într-o grupare pe care el o numește *tagma* (τάγμα)⁵⁰, adică o categorie a clerului bine definită prin rangul și poziția ei. Presbyteriul participa la alegerea și hirotonirea episcopului⁵¹ și ca una din cele mai mari prețuiri era pomenirea lui în cadrul Sfintei Liturghii, la rugăciunea de după epicleză:

«Noi Te chemăm, invocăm și pentru mine, care deși nevrednic Îți aduc jertfă, și pentru întreg presbyteriul, pentru diaconi și întreg clerul; umple-ne pe noi de înțelepciune și de Duhul Sfânt»⁵².

Având în vedere aceste lucruri, ne putem întreba dacă presbyteriul Bisericii din Scythia, care trebuia să lucreze într-o unitate nezdruincată cu episcopul, putea să ia o decizie atât de importantă fără știrea lui. S-ar putea crede că în afară de presbyteriul din cetatea Tomis, sediul episcopului, existau altele în cetățile mai îndepărtate ale Scythiei, lucrând într-un fel de

---

VIII, 47, 31, p. 283: „Si un presbytre, méprisant son évêque, tient une assemblée séparément et érige un autre autel, sans avoir rien eu à reprocher à son évêque, au point de vue de la foi et de la justice, on le déposera comme aimant le pouvoir, car c'est un tyran; de même les autres clercs, dans la mesure où ils prennent partie pour lui, et on excluera les laïcs. Mais on ne le fera qu'après une première, une seconde où même une troisième mise en garde de l'évêque”.

⁴⁶ *Canst. Apost.*, II, 26, 7; 28, 4; 57, 7-9; VII, 22, 1; VIII, 28, 3; 32, 2; 47, 47, 49-50.

⁴⁷ *Ibidem* II, 28, 4: «εἰσὶν γὰρ συνέδριον καὶ βουλή τῆς Ἐκκλησίας».

⁴⁸ PIONIUS, *Vita Polycarpi*, 17 (Lightfoot, p. 1015, sf. sec. IV): «κατέστησεν αὐτὸν εἰς τὸ πρεσβυτέριον».

⁴⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Comment. in Isaiam prophetam*, 103 (PG XXX, 285A: «Ἄρ' οὖν ὁ ὁπωσοῦν τῆς προεδρίας ἀξιοθεῖς, καὶ ἐγκαταλεγείς τῷ πρεσβυτερίῳ, οὗτος πρεσβύτερος»).

⁵⁰ PALLADIUS, *Dialogus de vita Ioannis Chrysostomi* (PG XLVII, 16, 53: «τοῦ δὲ τάγματος τῶν κληρικῶν πρεσβύτεροι δύο, διάκονοι πέντε, οἱ μὲν ἐξ ἀκαθάρτου οἱ δὲ ἐκ κακωτικοῦ ἀριθμοῦ συναγόμενοι; Πορφύριος οὗτος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐχρόνισε, καὶ διακονίᾳς καὶ ἱερατεύσας ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ τῶν μέντοι χρόνων ἀλλότριον τὸ ἦθος φέρων εἰς οὐδὲν πνευματικῶν ἐχρησίμους ποτε τῇ Ἐκκλησίᾳ»). Despre *presbyter* și *presbyterium*, vezi și F. CHIOVARO, în: *New Catholic Encyclopedia*, XI, 1967, pp. 745-747.

⁵¹ *Les constitutions apostoliques*, VIII, 4, 3: «Οὐ μὲν ὀνομασθέντος καὶ ἀρέσαντος συνελθῶν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὁ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐπατάτω τὸ πρεσβυτέριον καὶ τὸν λαὸν, εἰ αὐτὸς ἐστίν, ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα» (pp. 140-143).

⁵² *Ibidem*, VIII, 12, 41.

autonomie, că unul din acestea și-ar fi dat acordul de strămutare a moaștelor Sfântului Sava. Lucrul este greu de admis având în vedere autoritatea episcopală și faptul că ierarhii tomitani în acea perioadă de misiune erau prezenți în regiuni îndepărtate de capitală, cum știm, de exemplu, despre Sfântul Teotim⁵³, un succesor al Sfântului Bretanion.

Ne-am mai putea gândi la posibilitatea ca în anii 373-374, când s-a redactat *Actul martiric* și au fost mutate moaștele, scaunul tomitan să fi fost vacant, prin decesul lui Bretanion, iar presbyteriul să fi girat conducerea eparhiei. Vom vedea însă că această eventualitate nu este probabilă.

Ținând seama de aceste considerente, socot că presbyteriul, care a îngăduit strămutarea moaștelor Sfântului Sava, a fost al *Bisericii din Gothia*. În urma persecuției dezlănțuite de Atanaric împotriva creștinilor din Gothia, episcopul locului va fi pierit sau fugit în *Romania*, iar Biserica a rămas doar în grija presbyteriului. Textul *Actului martiric* permite o asemenea interpretare și așa a și fost înțeles de unii cercetători⁵⁴. De fapt, *Scrisoarea adresată Bisericilor din Capadocia* este trimisă în numele *Bisericii din Gothia*, între cele două părți se poartă, deci, corespondența. Frumusețea alcătuirii *Actului martiric*, cu preluări de formule din *Scrisoarea Bisericii din Smirna*, precum și limba îngrijită ne îndeamnă să credem că autorul (autorii) l-au redactat pe pământ roman, adică în Dobrogea. Printre acești autori trebuie să vedem în primul rând pe *Sansalas*, apropiat al Sfântului Sava și tovarășul lui de suferință în timpul persecuției de dinaintea martiriului. El cunoștea ca nimeni altul toate amănunțele și le va fi oferit spre redactare, participând el însuși la ea. Este firesc să credem că *Sansalas* avea prieteni și cunoscuți în *Romania*, fiindcă el mai fugise aici din cauza persecuțiilor din Gothia. Personal rămân la convingerea mai veche că *Actul martiric* a fost redactat în imperiul roman, cu știința și chiar participarea directă a episcopului Bretanion de Tomis și cu contribuția colaboratorilor săi⁵⁵. El trăia sigur atunci, fiindcă sunt convins că *Scrisorile 164 și 165* i-au fost adresate lui de Sfântul Vasile. De altfel, guvernatorul Iunius Soranus, care își avea sediul la Tomis, nu putea renunța la ajutorul episcopului Bretanion în rezolvarea unei probleme strict religioase.

În *Scrisoarea 164*, Sfântul Vasile se referă la istorisirile primite de la destinatarul căruia i se adresează acum, istorisiri care nu puteau fi relatate decât de un *om al locului*, informat și implicat în misiune «în țara barbară vecină de dincolo de Dunăre»: adevărate lupte atletice pentru credință, de trupuri sfărțecate, despre furia barbară, muncirile de tot felul, la care chinuitorii i-au pus pe martiri. Această relatare o numește Sfântul Vasile

⁵³ Em. POPESCU, în: *Christianitas*, pp. 118-123.

⁵⁴ Pr. I. RĂMUREANU, *Actele martirice*, p. 315.

⁵⁵ Em. POPESCU, *op. cit.*, p. 113.

raportul tău (τὰ δὲ σὰ διεγήματα), deci îl socoate pe raportor ca autor al scrisorii. Important este și faptul că sfântul Vasile, în înșiruirea de chinuri la care sunt supuși martirii, menționează și *moartea prin apă și lemn*, aluzie clară la modul în care a pierit Sfântul Sava, înecat în râul Buzău, cu un trunchi de copac legat de gât⁵⁶. Totodată marele Părinte capadocian fericește în *Scrisoarea 164* nu numai pe martirul Sava, ci și pe îndrumătorul, antrenorul (ἀλείπτης) său, care l-a pregătit pentru luptă. Dar acest îndrumător s-a ocupat nu numai de Sfântul Sava, ci «a întărit un mare număr de creștini pentru dreapta credință». Pentru aceasta, «el va dobândi în fața Dreptului Judecător cununa dreptății». Este vorba, deci, de un îndrumător de anvergură, a cărui funcție, pregătire și autoritate puteau împlini aceste sarcini misionare. Un simplu ieromonah ca Ascholiuș, oricât de pregătit și zelos ar fi fost, n-ar fi putut acționa cu atâta eficiență ca Bretanion, persoană oficială.

De altfel, Sfântul Bretanion nu s-a îngrijit numai de *misiune* în teritoriul barbar vecin, ci a apărat ortodoxia și în *interior*, împotriva ereziei ariene. Așa socotesc că trebuie înțelese cuvintele din *Scrisoarea 165*, unde se spune: «...iar când desfășurai luptele pentru credință» (καὶ ἡνίκα τοὺς ὑπὲρ πίστεως ἀγῶνας διήθλεις). Este o aluzie la rezistența manifestată cu dârzenie împotriva introducerii arianismului în Scythia Minor, chiar de către împăratul Valens, când acesta i-a cerut Sfântului Bretanion în catedrala din Tomis să renunțe la ortodoxia stabilită de Sinodul I Ecumenic (325):

Sfântul Vasile se bucură spunând că «prin el (Bretanion) se păstrează buna moștenire a Părinților», că se confirmă încă o dată bunul său renume, constatând că «este întocmai așa cum te prezintă mărturia tuturor». Destinatarul *Scrisorii 165* este, deci, o personalitate cunoscută din imperiu, prin misiunea creștină *in partibus infidelium*, dar și pentru apărarea ortodoxiei în interior. Este greu de crezut că toate acestea se potrivesc ieromonahului Ascholiuș.

Împotriva atribuirii *Scrisorilor 164 și 165* ieromonahului Ascholiuș pledează, socot eu, și unele epitete pe care Sfântul Vasile le folosește în corespondența cu adresanții săi. Chiar la începutul *Scrisorii 164* Sfântul Vasile folosește cuvântul ὁσιότης în expresia «scrisoarea sfinției (sanctității) tale» (= τὰ γράμματα ὁσιότητός σου), termen care se dădea, în genere, episcopilor. În cealaltă scrisoare (165), el utilizează cuvântul σύνησις = «înțelepciune»; «când am luat în mână scrisoarea *înțeleptiei* tale» (ὅτε ἐλάβομεν εἰς χεῖρα τὴν ἐπιστολὴν τῆς συνήσεώς σου) și un altul poate mai caracteristic: θεοσεβεία (θεοσεβῆς) cu sensul de cucernicie, evlavie, în ultimă instanță: dreapta credință, ortodoxie. Θεοσεβεία este o formulă de

⁵⁶ DELEHAYE, *op. cit.*, p. 221.

adresare obișnuită în corespondența cu episcopii, chiar cu papa al Romei⁵⁷. Cu totul semnificativ mi se pare faptul că Biserica din Gothia către cea din Capadocia folosește același termen la adresa Sfântului Vasile: εἰς τὴν Καπαδοκίαν τὴν ὑπέστειλε θεοσεβείαν.

Această terminologie, folosită de Sfântul Vasile, ne determină să credem că ea avea în vedere un ierarh, în convingerea mea Bretanion, și nu un simplu ieromonah, ca Ascholiuș, oricât de pasionat ar fi fost el de personalitatea Sfântului Atanasie. Mai mult decât atât, întregul conținut al *Scrisorilor 164 și 165* nu se potrivește decât unei persoane de prim rang din structura Bisericii. Numai acesta putea să dirijeze misiunea creștină în afara granițelor imperiului în stil mare, să formeze misionari și să-i atașeze Evangheliei Mântuitorului până la moartea martirică. Tot acesta a fost în stare să apere ortodoxia chiar în fața unui fervent eretic ca împăratul Valens. Bretanion a îndeplinit aceste condiții ca teolog și înalt cârmuitor al Bisericii. Originea sa capadociană, la care se referă cu bucurie și mândrie Sfântul Vasile, poate explica, pe de o parte, pregătirea sa teologică, iar pe de alta, succesul operei sale în Scythia, unde a lucrat alături de un alt mare capadocian, Iunius Soranus, și cu care desigur s-a ajutat.

LES SAINTS BASILE LE GRAND, BRETANION DE TOMIS ET LE MARTYRE DE SAINT SABBAS «LE GOTH»

Dans le premier partie d'étude l'auteur présente la personnalité de Brétanion, évêque de Tomis, comme fervent défenseur de l'orthodoxie établie au concile de Nicée (325) et en même temps comme destinataire de deux lettres (164 et 165) envoyées à lui par Saint Basile et qui concernent aussi le martyr de Saint Sava le Goth. (La version français de cette partie, este publiée dans *Christianitas Daco-Romana*, et de la deuxième dans *Études byzantines et postbyzantines*, nr. IV, 2001, pp. 7-17).

L'auteur critique l'hypothèse formulée par Constantine Zuckerman dans une étude intitulée *Cappadocian Fathers and the Goths. A Scythian presbyter Ascholiuș, the biographer of St. Sabas the Goth* et publiée dans *Travaux et Mémoires* (Collège de France. Centre de recherches d'histoire et civilisation de Byzance), vol. 11, 1991, pp. 473-479. Zuckerman soutient que l'auteur de l'Acte du martyr serait un moine (presbyteros) appelé Ascholiuș de Scythie Mineure. Mais le nom de celui-ci et sa qualité ne sont mentionnés qu'une seule fois au début de la

⁵⁷ La MARCELLUS DE ANCYRA, *Epistula ad lulium papam* (ap. Epiph. Panarion, 72, 2); PG XLII, 384C: «κατ'ἐμοῦ γράψαι τῇ θεοσεβείᾳ σου ἐτόλησεν»; iar la Sfântul Vasile o mai întâlnim în *Scris. 48* (PG. XXXII, 348 – Saint Basile, *Lettres*, tome I, texte établi et traduit par Yves Courtonne, Paris, 1957, p. 128): «Εὐσεβίω, ἐπισκόπῳ Σαμοσάτων. Μόλος ἡμῖν ὑπῆρξεν ἐπιτυχεῖν διακόνου γραμμάτων πρὸς τὴν θεοσεβείαν», și altele.

lettre n° 154 de Saint Basile et en lisant le texte de cette lettre on constate qu'il ne contient ni même le moindre détail au sujet de Saint Sabas. Or, une telle lettre pourrait être envoyée à n'importe quel ecclésiastique orthodoxe de l'empire byzantin. En fait, Saint Basile remerciait Ascholius seulement d'avoir eu l'initiative de lui écrire et loue son zèle à l'égard de Saint Athanase le Grand, récemment endormi dans le Seigneur (les 3-4 mai 373), en exprimant en même temps l'espoir que l'échange des lettres va continuer.

Ni les lettres 164 et 165 qui renfermeraient des détails sur la situation religieuse au Bas-Danube et Saint Sabas aussi ne concernent pas le moine et prêtre en question, parce que le vrai destinataire a été l'évêque Bretanion de Tomis. La terminologie utilisée par Saint Basile nous fait croire qu'il s'agissait d'un hiérarque, c'est à dire de Bretanion, et non d'un simple hiéromoine comme Ascholius, si passionné fut-il par la personnalité de Saint Athanase. Et même encore, tout le contenu des lettres 164 et 165 ne convient qu'à une personne de premier rang dans la structure de l'Église. Il n'y a qu'une telle personne qui soit en mesure de diriger la mission chrétienne en dehors des frontières de l'Empire, de former des missionnaires et de les attacher à l'Évangile de Sauveur jusqu'au martyre et, enfin, de défendre l'orthodoxie de la foi devant un hérétique fervent comme l'empereur Valens. Bretanion remplissait toutes ces conditions en tant que théologien et haut hiérarque. Son origine cappadocienne, à laquelle se repère Saint Basile, peut expliquer, d'une part, sa solide formation théologique et, d'autre part, le succès de son œuvre en Scythie, où il avait travaillé auprès d'un autre grand cappadocien, Iunius Soranus, et certainement collaboré avec lui.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE ÎN COLINDELE RELIGIOASE ROMÂNEȘTI*

Nu numai vestiții imnografi de odinioară au cântat în stihuri alese belșugul de sfințenie și de înțelepciune al Sf. Vasile cel Mare, așa cum aflăm în cărțile bisericești de slujbă, ci și melozii anonimi ai neamului nostru și-au adus ofranda slujirii lor duiaose, preamărind pe marele ierarh ortodox în colindele noastre strămoșești. Credinciosul ortodox român sărbătorește praznicul Sf. Vasile cel Mare nu numai la biserică în zilele de 1 ian. și 30 ian. (odată cu Sf. Grigorie Teologul și Sf. Ioan Gură de Aur), ci și la el acasă, împodobind seara ajunului și dimineața Sfântului Vasile cu frumoase datini și colinde. Atât în sărbătorirea bisericească cât și în cea populară se află același prilej de bucurie duhovnicească, de înălțare sufletească și de înfrățire între credincioși, prin mijlocirea și trăirea slujbelor bisericești și a frumoaselor tradiții și datini strămoșești.

Cum apare Sf. Vasile cel Mare în conștiința și evlavia credincioșilor noștri? Este interesant de observat ce spun colindele în această privință. Icoana Sf. Vasile cel Mare ne apare cu totul originală în viziunea colindelor românești. Fără a neglija elementele biografice, istorice, ale sfântului și fără a contrazice erminiile în privința reprezentării iconografice, colindele ne înfățișează pe Sf. Vasile cel Mare cu totul familiar duhului ortodoxiei noastre populare, umanizat și transfigurat de aureola sfințeniei, crescut și asimilat spațiului nostru etnic și spiritual. Dacă ținem seama de legăturile istorice, reale, pe care Sfântul Vasile le-a avut cu ținuturile noastre, de molitfele sale, atât de mult apreciate de credincioșii noștri, de Liturgia care-i poartă numele și de sinaxarul său, ne dăm și mai bine seama de deosebita prețuire de care se bucură Sf. Vasile cel Mare în sânul poporului nostru dreptcredincios.

Cele mai multe colinde despre Sf. Vasile cel Mare se găsesc în Muntenia, mai puține în Moldova și aproape deloc în Transilvania. Acest fapt stă în legătură directă cu zona de influență a Sfântului în părțile noastre, probabil chiar din timpul vieții sale. Și acum, să lăsăm colindele să depene,

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *StTeol* 1-2/1959, pp. 73-84.

singure, amintirile și laudele credincioșilor români închinată marelui ierarh. Chiar din seara Sfântului Vasile se aud urările:

«Astă seară-i seară mare
Seara Sfântului Vasile¹
Să vă fie el cu bine
Și nouă și Dumneavoastră...»².

«Seara Sfântului Vasile
Să vă fie tot spre bine
La mulți ani cu sănătate
S-aibă și plugarii parte...»³.

«Sfânt Vasile cel frumos
Să vă fie de folos...»⁴.

«Seara Sfântului Vasile
Fie-vă, gazde, cu bine
La mulți ani cu sănătate
Și spor mare la bucate...»⁵.

«Sfânt Vasile într-ajutor
La mulți ani cu sănătate...»⁶

sau: «Să vă fie de bine
Cu ziua de mâine
Cu Sfântul Vasile
Și cu Anul nou...»⁷

Satul întreg freamătă de emoție, primind, la ferestre, în tinde și în odăi, pe colindătorii Sfântului Vasile.

«Dintre toate serile de peste an, – zice Părintele Simion Florea Marian, – cea mai bogată în datine și în credințe, cea mai misterioasă și totodată una din

1 Gh. CUCU, *200 colinde populare*, culese de elevii seminarului «Nifon» în anii 1924-1927, ediție postumă, îngrijită de C. Brăiloiu, București, 1936, colinda 139 (din Dâmbovița).

2 Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 134 (din Dâmbovița).

3 Simion FI. MARIAN, *Sărbătorile la Români*, studiu etnografic, vol. I: Cirnelegile, București, 1898, p. 32.

4 Vasile I. POPOVICI, *Cântece (colinde) de Crăciun și Anul nou din județele Dâmbovița și Ialomița*, București, 1934, colinda nr. 12 (din Dâmbovița).

5 Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 62 (din Teleorman).

6 Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 148 (din Argeș).

7 Dr. Ion al lui G. SBIERA, *Colinde, cântece de stea și urările la nunți*, 1888, p. 36.

cele mai plăcute pentru poporul român este seara Sfântului Vasile sau a Anului nou»⁸.

De aceea, în rândul Sfinților, marele ierarh capadocian este așezat, atât de scrierile hagiografice, cât și de evlavia credincioșilor noștri, la loc de frunte. În această privință, colindele românești ne stau de mărturie. Credem că nu este deloc lipsit de interes să arătăm aici câteva exemple de ierarhizare populară a sfinților, luate chiar din colinde⁹. În felul acesta vom descoperi și locul ocupat de Sfântul Vasile. Iată cum este prezentată o asemenea ierarhizare într-o «colindă de Sfântul Vasile»:

«Sub aripa cerului
La umbrița mărilor
Este-un scăunel de prun.
Dar în scaun cine șade?
Șade bunul Dumnezeu,
Șade bătrânul Crăciun;
După bătrânul Crăciun,
Șade Sfântul Sfânt Ștefan;
După Sfântul Sfânt Ștefan,
Șade Sfântul Sfânt Vasile;
După Sfântul Sfânt Vasile,
Șade Sfântul Sfânt Ion;
După Sfântul Sfânt Ion,
Șade Sfântul Sfânt Ilie;
După Sfântul Sfânt Ilie,
Șade toți sfinții la rând...»¹⁰.

Această ierarhizare nu este întâmplătoare, deoarece se repetă și în alte colinde. De data aceasta sfinții nu mai stau la sfat cu Dumnezeu, ci sunt pomeniți cu altă împrejurare. Din picăturile a nouă lumânări, ce ard în vârful a nouă meri se formează, spune colindul, un râuleț:

«Dar în el cine se scaldă?
Scaldă-se Sfântul Crăciun,
Scaldă-se Sfântul Vasile?
Scaldă-se Sfântul Ion?
Se scăldară,
Se-mbrăcară,
Cu vestmânt

⁸ Simion Fl. MARIAN, *Sărbătorile la Români*, p. 1.

⁹ Folosim o parte din colecțiile de colinde cele mai cunoscute, publicate până acum.

¹⁰ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 139 (din Ilfov).

Până-n pământ,
Ce n-am văzut de când sunt...»¹¹.

În altă variantă, din cele nouă picături se formează un pârâu de vin și mir. În el se scaldă Moș Crăciun. Dar mai jos de «dumnealui»...

«Se scaldă și Sfânt Vasile,
Se scaldă, se iordănește
Și-n vestmânt se primenește.
Și vestmântu-i mohorât
Lungu-i, lat până-n pământ.
Mai jos de dumnealui
Se scaldă sfinții mărunți...»¹².

Firește, această ierarhizare populară a fost sugerată credincioșilor de chiar ordinea sărbătorilor de la Crăciun, Anul nou și Bobotează. Așa cum se și cuvine, și cum ne învață sfânta noastră Biserică, în frunte stă Bunul Dumnezeu, izvorul sfințeniei. Urmează Crăciunul, adică Nașterea Domnului, apoi Sfântul Ștefan, primul mucenic creștin, Sfântul Vasile și Sfântul Ioan Botezătorul. Exact ca în calendarul nostru ortodox. Așa se explică de ce Sfântul Vasile cel Mare apare după «Sfântul Crăciun» și Sfântul Ștefan, și înaintea Sfântului Ioan Botezătorul.

«Vestmântul mohorât», din colinda citată mai sus, este în deplin acord cu firea austeră, severă cu sine însuși, a Sfântului Vasile, după cum este prins, de altfel, și de zugrăveala bisericilor și icoanelor creștine, răsăritene. Dar colindele religioase românești ne prezintă pe Sfântul Vasile și în alte vecinătăți înalte de sfințenie, ocupând un loc de cinste alături de Sfântul Petru, stând de-a dreapta Maicii Domnului, sau locuind chiar în aceeași casă cu Dumnezeu. După predaniile sfintei noastre Biserici, în cetele sfinților, Sfântul Vasile cel Mare este orânduit în ceata ierarhilor. Credincioșii ortodocși români, urmând ierarhizarea lor intimă, populară, a sfinților, așează pe Sfântul Vasile, alături de chiar ucenicii Domnului, de Sfinții Apostoli. Colindele ni-l înfățișează totdeauna cu Sfântul Petru. De pildă:

«În curtea divanului
Mare masa Domnului
Dar la masă cine șade?
Șade Petre, Sfântul Petre
Și cu marele Vasile,

¹¹ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 74 (din Ilfov).

¹² Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 73 (din Putna).

C-a lui e ziua de mâine...»¹³.

Sau: «Cine-i-n curtea lui Ioan?
Este unul Sfântul Petre
Și unul Sfântul Vasile
Să-i cântăm ziua de mâine...»¹⁴.

Dar nu numai atât. În evlavia credincioșilor și a colindătorilor, Sfântu Vasile stă de-a dreapta Maicii Domnului, după cum ne încredințează colindul următor:

«Șade Maica Precista
Cu toți sfinții lângă ea.
Dar în dreapta cine șade?
Șade Sfânt Vasile, sfânt...»¹⁵.

Așezat de evlavia credincioșilor după Moș Crăciun și Sfântul Ștefan, alături de Sfântul Petru și de-a dreapta Maicii Domnului, Sfântul Vasile cel Mare se bucură de toată cinstirea noastră, ca unul care prin viața sa sfințită și-a agonisit cinstea de a locui, spun colindele, în aceeași casă cu Dumnezeu. Tot colindând, vestitorii Nașterii Domnului și ai Anului nou nimeresc la niște case «nalte albe și frumoase»:

«Dar în ele cine șade?
Dumnezeu cu Sfânt Vasile...»¹⁶.

În alte colinde Sfântul Vasile stă în același scaun de judecată cu Dumnezeu și judecă pe... Vasilca:

«Dar în scaun cine șade?
Șade bunul Dumnezeu
Și cu Sfântul Sfânt Vasile
Și judecă pe Vasilca...»¹⁷.

¹³ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 92 (din Vlașca).

¹⁴ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 109 (din Ilfov).

¹⁵ Vasile I. POPOVICI, *Cântece (colinde) de Crăciun și Anul nou*, colinda nr. 3 (din Dâmbovița).

¹⁶ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 36 (din Vlașca) și nr. 37 (din Dâmbovița).

¹⁷ Vasile I. POPOVICI, *Cântece (colinde) de Crăciun și Anul nou*, colinda nr. 18 (din Dimbovita).

Credincioșii ortodocși români cinstesc pe Sfântul Vasile și datorită faptului ca a scris Sfânta Liturghie care îi poartă numele. Colindele românești înregistrează și acest fapt însemnat din viața Sfântului în versurile următoare:

«Ieși (cutare) până afară
Sa vezi curtea vinecioara;
Nu e curte vinecioara,
Ci vre-o doi, trei, sfinți de-ai săi:
Unul e Sfântul Vasile,
Care scrie liturghie
Cu condei de Vineție...»¹⁸.

Semnalarea acestui amănunt important din biografia Sfântului dovedește din partea credincioșilor noștri, nu numai dragostea lor, ci și cunoașterea vieții marelui ierarh capadocian. Această cunoaștere a fost prilejuită, în primul rând, prin intermediul frumoaselor slujbe și cântări bisericești din cultul ortodox. Dar colindele religioase românești ne dezvăluie, într-o formă deosebit de originală, și alte înfățișări și trăsături sufletești ale marelui ierarh capadocian. Cine citește cu atenție viața minunată a Sfântului Vasile, își poate da seama de ecoul stârnit în rândurile credincioșilor de această lectură pioasă, adevărată merinde duhovnicească pentru suflete, dar și pentru imaginația populară.

Așa se explică de ce Sfântul Vasile apare în conștiința creștinilor ca un mare sfânt luptător împotriva duhurilor necurate și ca un mare iubitor și împărțitor de dreptate. Chipul acesta de luptător și judecător este zugrăvit, în colinde, într-un mod surprinzător de original. În iconografia ortodoxă, în zugrăveala bisericilor, Sfântul Vasile nu este reprezentat ca un sfânt militar, ca Sfântul Gheorghe de pildă. Colindele ni-l înfățișează însă pe Sfântul Vasile și ca pe un sfânt militar, călare pe un cal plin de spume, înarmat cu ghioaga și cu arcul strămoșesc. Acest fapt își are explicația, credem noi, într-o contaminare a colindei cu balada. Se știe că aceste două genuri folclorice, colinda și balada, sunt apropiate. Cercetătorii pot urmări motive de baladă în colinde și invers: amintim, în treacăt, de Miorița. Fragmente întregi din această baladă nemuritoare se găsesc și în colinde. Există deci împrumuturi de motive în genurile de creație populară apropiate. În cazul nostru, chipul luptătorului și al judecătorului este redat în colinde aproape la fel ca și în balade. Numai că în colinde eroul nu mai este ca în balade, pandurul sau haiducul, ci sfântul. Sfântul se luptă pentru desăvârșirea sa și a aproapelui, pentru sfințenia și pentru dreptatea lui Dumnezeu în lume.

---

¹⁸ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 143 (din Prahova).

Iată un colind din regiunea Ploiești. Gazda se uită pe fereastră:

«...Și-l văzu pe Sfânt Vasile
Pe-un cal negru, alb în spume
și cu ghioaga frântă-n mână.
- Eu cu Iuda m-am bătut;
M-am bătut și l-am bătut;
Tot Iuda m-a biruit;
Mi-a luat luna cu lumina
Și soarele cu lumina
Și câmpul cu florile
Și cerul cu stelele.
- Taci, Vasile, Sfânt Vasile,
Că-i trimite pe Ilie
Cu trăsnet și cu mânie»¹⁹.

Am arătat mai sus cum Sfântul Vasile, în ierarhizarea populară a sfinților, este așezat alături de Sfântul Petru. Iată cum Sfântul Vasile este încărcat chiar cu atributele Sfântului Petru de portar și păzitor al raiului. În această ipostază Sfântul Vasile se luptă cu Iuda. De fapt, credem că poporul, în colindul pomenit, face aluzie la însușirile de mare luptător și apărător al dreptei credințe, de care a dat dovadă Sfântul Vasile. Prin răpirea strălucirii soarelui și lunii, precum și a obiectelor sfințite din rai se înțelege pierderea harului dumnezeiesc în urma căderii în păcatul strămoșesc²⁰.

Imaginea Sfântului Vasile călare, proprie în iconografia bisericească mai mult Sfântului Gheorghe, o mai găsim și în alte colinde. De pildă, Sfânta Fecioară șade într-un leagăn împletit în șase vițe, coase și...

«Se uită-ntre icoane,
Că vine Sfântul Vasile
Pe-un cal negru, plin de spume»²¹.

Sau: «Iată vine Sfânt Vasile
Pe-un cal negru, alb în spume,
Cu sulia-n mâna dreaptă,
Scăunel de judecată,
De judecă florile
Ce-au făcut miroasele.
Numai floarea soarelui

¹⁹ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 128 (din Prahova).

²⁰ Vezi: „Idei dogmatice în colinde”, în: *StTeol* 9-10/1950, și „Legătura între om și firea înconjurătoare în colindele românești”, în: *MitrOlt* nr. 4-5/1956.

²¹ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 145 (din Ilfov).

Și cu spicul grâului
Șed în poarta raiului»²².

Iată-l pe Sfântul Vasile judecătorul florilor! Faptul, nelipsit de gingășie și grație, merită reținut și precizat. Să mai dăm, însă, câteva exemple.

«În seara de Sfânt Vasile
Câte flori sânt pe pământ
Toate merg la jurământ
Numai floarea Paștelui
Șade-n poarta raiului
Și judecă florile...»²³.

Sau în altă colindă:
«Seara Sfântului Vasile,
Pe poteca lunecoasă
Nemerii la astă casa.
Dar în ea cine-mi se află?
Sfânt Vasile, Sfânt Vasile.

.....
Și judecă pământul,
Pământul și cu cerul,
Pământul cu florile
Și cerul cu stelele...»²⁴.

De data aceasta suntem puși de colinde în fața unei probleme nu tocmai așa ușor de rezolvat: Sfântul Vasile ne apare ca judecătorul cosmosului, înțelegând pământul cu florile și cerul cu stelele. Judecata are loc în seara de Sfânt Vasile. Avem înaintea ochilor o judecată de proporții cosmice, o adevărată «eshatologie cosmică». Nu numai omul trebuie să dea socoteală de faptele sale, cum sună învățătura creștină, ci, după credința populară exprimată în colinde, natura întregă (pământul cu florile și cerul cu stelele) este chemată la judecată.

Legătura dintre om și firea înconjurătoare nu se sfârșește astfel pe planul acesta natural, ci apare, desigur transfigurată, și pe planul spiritual. Cu alte cuvinte, și natura este înzestrată cu anumite potențe spirituale, pe care trebuie să le îplinească, fiind, într-un fel sau altul, răspunzătoare de însușirea sau pierderea lor. Firește, energiile necreate ale lui Dumnezeu se revarsă și

²² Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 126 (din Dâmbovița)

²³ Gh. CUCU, *200 colinde populare*, colinda nr. 150 (din Dâmbovița)

²⁴ Tudor PAMFILE, *Culegere de colinde, cântece de stea, vicleime, sorcove și plugușoare*, București (fără an), pp. 56-57.

asupra naturii, nu numai asupra omului. De altfel, omul are misiunea ca prin munca lui să sfințească natura înconjurătoare. La rândul ei, natura este constrânsă să nu cadă în paragină, să nu-și piardă «miroasele», adică posibilitățile, mai precis, calitățile ei superioare. Desigur, de acest lucru este responsabil omul, în primul rând. Dar să revenim. Departe de noi gândul de a da o legitimitate dogmatică credinței populare. La judecata de apoi se prezintă numai omul. Posibilitatea unei judecăți de apoi de proporții cosmice este deci exclusă de eshatologia ortodoxă, nu însă și de imaginația populară.

Cum rămâne atunci cu credința populară? Răspunsul la această întrebare este legat de felul cum a fost asimilată de poporul dreptcredincios cultura biblică, și mai ales învățătura creștină ortodoxă. Poporul nostru dreptcredincios își însușește corect eshatologia creștină, dar nu se mărginește numai la atât, ci o extinde de la om la cosmosul întreg. Este aici o depășire, o lărgire a perspectivelor eshatologice creștine, ceea ce dovedește din partea credincioșilor noștri un dezvoltat simț eshatologic. Periclitează, oare, aceasta depășire, dogma ortodoxă? Răspunsul este categoric: nu. Această viziune eshatologică nu este în stare să genereze vreo schismă în cadrul ortodoxiei noastre populare, neavând nicio paternitate, ea pierzându-se în anonim. Această viziune poate fi socotită cel mult un joc al imaginației populare, o apocrifă pioasă pe marginea credinței celei adevărate.

O nedumerire se ivește, însă, cu privire la persoana judecătorului. Cine investeste pe marele ierarh capadocian cu această putere? Noi știm că la sfârșitul lumii, atunci când va fi «coada veacului», cum spun colindele, omenirea va fi judecată de Domnul nostru Iisus Hristos, însoțit de cei doisprezece ucenici ai Săi. Nedumerirea formulată mai sus poate fi explicată numai prin marea încredere pe care credincioșii noștri o acordă Sfântului Vasile. Faima autorității sale, prestigiul său moral, identificarea absolută cu virtutea dreptății, au constituit temeiurile pentru investirea Sfântului Vasile cu această virtute supremă. Desigur, de aici nu se poate trage concluzia că Sfântul Vasile cel Mare sau credincioșii noștri uzurpă dreptul de judecător al Mântuitorului și al Apostolilor Săi. Nu. Concluzia este alta și ea se referă la însemnătatea deosebită de care se bucură Sfântul Vasile în ochii credincioșilor noștri.

De altfel, Sf. Vasile cel Mare nu apare ca judecător al oamenilor, ci colindele ni-l arată în primul rând ca împărțitor de dreptate în lumea delicată a florilor. Ierarhul capadocian îndeplinește această calitate de judecător - nu ca estet, ci ca sfânt. Credincioșii noștri ilustrează astfel însușirile morale ale Sfântului printr-un fapt plin de grație, ca acela al judecății florilor, ceea ce ne arată că personalitatea Sfântului Vasile se împlinește numai sub categoria severului și austerului, ci și sub aceea a frumosului.

Sfântul Vasile mai este reprezentat în colinde și ca plugar și agricultor. Se știe că de ziua Sfântului Vasile, copiii și flăcăii români merg din casă în casă cu «plugușorul» sau cu «plugul cel mare». Datina este îndeajuns de cunoscută pentru a insista acum asupra detaliilor etnografice. Originea datinii nu este însă lămurită definitiv. Vechimea ei trece de pragul creștinismului. Caracterul ei agrar ne determină să o legăm de sărbătoarea bătrânului Saturn, care, la origine era considerat ca zeu al semănăturilor. Nu este exclusă însă nici posibilitatea ca această datină să fie chiar autohtonă și să reprezinte o acțiune magică privitoare la menirea unui an nou pricopsit în roade și cereale bogate. Venind în contact cu datina romană închinată lui Saturn, datina autohtonă s-a păstrat, însă cel care ară și seamănă acum este «Bădica Traian», cuceritorul Daciei, a cărui amintire a rămas până astăzi în multe din plugușoarele noastre.

Dar, în neconținută curgere a vremurilor, străvechea datină agrară a suferit o nouă schimbare, esențială, din partea creștinismului. În forma aceasta, transformată de creștinism, am moștenit-o noi, românii. Din cuprinsul datinii au dispărut sensurile magice. Se cunoaște rostul grâului și al pâinii în creștinism. Tocmai pe acest rost este axat plugușorul creștin. Colindătorii, plugarii cei mititei, izvodesc la ferestrele gazdelor o adevărată poveste a pâinii. De la arat și semănat și până la cules și măcinat, sunt trecute în revistă toate fazele muncii agricole a grâului. Dar cel care ară și seamănă nu mai este Saturn cel de odinioară și nici chiar «Bădica Traian». Pe coarnele plugului apasă acum, cu tărie, Sf. Vasile cel Mare. Iată cum rostesc micuții colindători:

«Într-o zi de dimineață
S-a sculat Sfântul Vasile
Și-a plecat la arat
Cu plug cu doisprezece boi...»²⁵.

Sau: «A venit Sfântul Vasile într-o sântă joi
Cu plugul cu doisprezece boi
Să are câmpul în cruciș și curmeziș...»²⁶.

Într-un plugușor din Moldova, Sfântul Vasile tocmește pe un băiat din sat la arat. Venind la câmp cu demâncare, Sfântul Vasile a găsit plugul stricat. Necăjit, Sfântul Vasile drege fiarele plugului, la fierar, apoi:

²⁵ Gr. TOCILESCU, *Materialuri folcloristice*, vol. I, partea II, București, 1900, p. 1489 (din Viziru, Brăila).

²⁶ *Ibidem*, p. 1492 (din Ilfov).

«...la plug s-a înturnat
 Și s-a apucat de arat
 Și-a arat dealu Garalimului
 Fața Erusalimului...»²⁷.

Sfântul Vasile urmărește de aproape răsăritul, crescutul, seceratul, treieratul și măcinatul grâului. Avem de a face cu o adevărată «istorie a colacului de grâu». La urmă Sfântul Vasile spune «nevastei sale» să facă un colac «mândru și frumos, ca fața lui Hristos»²⁸. În aceste plugușoare, Sf. Vasile cel Mare ne apare ca un gospodar harnic și priceput la agricultură, plin de bunătate și de voieșie, înconjurat de o lume de flăcăi și de fete, de copii și bătrâni. În mijlocul veseliei, Sfântul Vasile conduce muncile câmpului cu pricepere și autoritate, într-un cadru patriarhal și idilic. În unele plugușoare din Moldova de Nord, Sfântul Vasile seamănă:

«Grâu, grâurunt
 Tot de cel mărunt
 Sămânță de peste Prut...»²⁹.

Recolta este bogată, Sfântul Vasile se duce călare la câmp, să vadă cum crește grâul și dacă este gata de secerat. Apoi se duce la Târgu Frumos să cumpere tot felul de seceri «mici» și «mari», pentru secerătorii de toată mâna. După ce grâul este secerat și așezat în clăi, Sfântul dă fuga și mai cumpără de la târg de la Sirete, nouă iepe «tot sirepe» pentru treierat. În cele din urmă, Sf. Vasile cel Mare încarcă «douăsprezece care țigănești și douăsprezece care mocănești»...

«Și-au mers la moară la Ipotești;
 La Ipotești n-au aflat loc.
 S-au dus la moară la Mitoc...»³⁰.

Cu făina, Sfântul Vasile a făcut apoi un colac

«De tot mândru și frumos
 Chiar ca fața lui Hristos...»³¹.

²⁷ *Ibidem*, p. 1470.

²⁸ *Ibidem*, p. 1471.

²⁹ Dr. Ion al lui G. SBIERA, *Colinde...*, colinda intitulată „Cu buhaiul”, pp. 20-26.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

Putem spune că imaginea aceasta de «plugar» a Sfântului Vasile este cea mai familiară poporului din Moldova. În încheiere, trebuie să spunem că cele mai multe colinde în legătură cu Sfântul Vasile se găsesc în Muntenia și Moldova. În Banat și Transilvania se găsesc mai mult colinde în legătură cu Anul nou. Totuși, și în aceste părți apare numele Sfântului Vasile și credem că nu întâmplător. În Brașov, mai apropiat de Țara Românească, într-o colindă, doi berbeci se bat pentru un «fulg de aurel». Cu multă greutate colindătorii pun mâna pe fulg, pentru a-l da:

«La casă de om cinstit
C-are feți și fete mari,
Și fulgu la cumpărare
Și la zile l-a ținere
Întâia zi de Crăciun
Și ziua de *Sfântu Vāsii*
Și ziua de Bobotează
Când creștinii se botează»³².

În felul acesta, vedem că există o seară de colinde, numită «seara Sfântului Vasile». Colindătorii aduc prinosul lor de recunoștință și simțire creștină Sfântului Vasile cel Mare în colinde, plugușoare și cântece de ler.

*

Nu avem pretenția de a fi epuizat tot materialul folcloric din colinde referitor la Sf. Vasile cel Mare. Am căutat numai să desprindem din acest material trăsăturile esențiale ale acestui mare sfânt, așa cum se reflectă ele în versurile colindelor religioase românești. Sfântul Vasile este așezat în colinde după Moș Crăciun, lângă Sfântul Petru, de-a dreapta Maicii Domnului sau locuind chiar în aceeași casă cu Dumnezeu. Tot de aici, din colinde, am văzut cum Sfântul Vasile este înfățișat ca luptător, judecător al florilor și chiar plugar. După colindele românești, Sf. Vasile cel Mare nu apare numai pe plan ceresc, trăind în lumea sfinților, ci și pe plan pământesc, trăind și plugărind în lumea noastră, asemenea plugarilor noștri. Această actualizare a Sfântului Vasile din lumea cerească în lumea pământească își are, desigur, tâlcul ei.

Legătura spirituală între Sf. Vasile cel Mare și credincioșii noștri ortodocși poate fi lămurită prin ceea ce se numește «Comuniunea Sfinților», adică prin legătura care există între Biserica triumfătoare din cer și Biserica de pe pământ. Împăcând supranaturalul cu naturalul într-o unitate superioară de

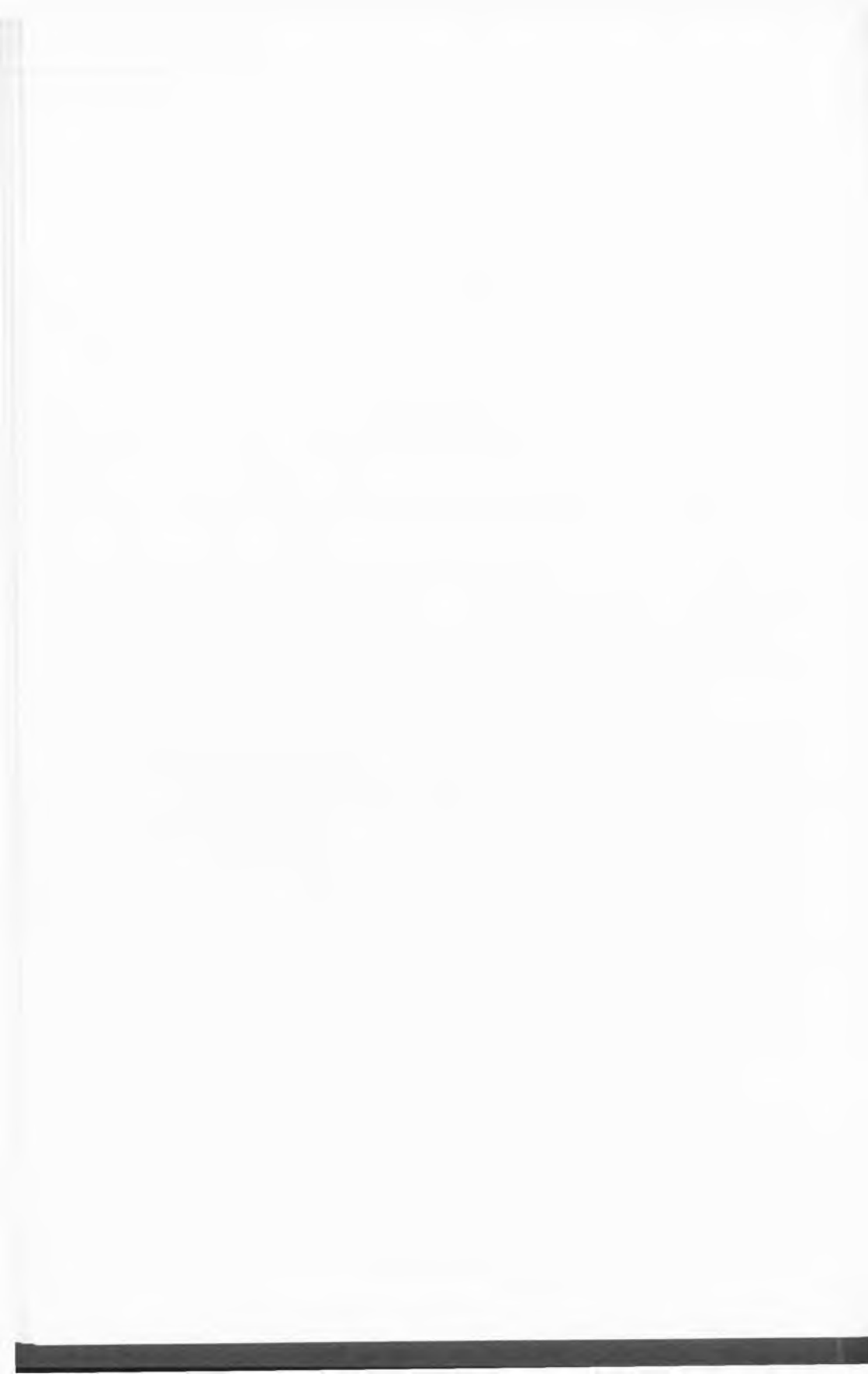
³² Andrei BĂRSEANU, *Cincizeci de colinde*, Brașov, 1890, p. 18.

existență, Sf. Vasile cel Mare este prezent, după credința ortodoxă exprimată în colindele românești, și în lumea cerească și în lumea pământescă, bucurându-se, după vrednicie, și aici și dincolo, de aceeași sfântă cinstire. Desigur, Sf. Vasile cel Mare poate fi întâlnit și în alte domenii ale folclorului românesc. O cercetare în acest sens ar întregi imaginea Sfântului, pe care noi am conturat-o, pentru cititorii noștri, numai în cadrul colindelor religioase românești.

SAINT BASILE LE GRAND DANS LES CANTIQUES DE NOEL ROUMAINS

Non seulement les renommés hymnographes d'autrefois ont loué par leurs chants l'abondance de sainteté et de sagesse de Saint Basile le Grand, tel que nous le découvrons dans les livres d'offices, mais aussi les mélodes anonymes de notre peuple ont apporté leur offrande, en glorifiant le grand hiérarque orthodoxe dans nos cantiques de Noel. Les Roumains orthodoxes célèbrent la fête de Saint Basile non seulement à l'église, le 2 janvier et le 30 janvier, mais aussi chez eux, où ils l'embellissent par de beaux cantiques de Noel et de belles coutumes. Tant la fête ecclésiastique que celle populaire offrent une occasion de haute joie spirituelle et de fraternisation des fidèles par le moyen des saints offices et des merveilleuses traditions ancestrales. L'icône de Saint Basile le Grand nous apparaît tout à fait originale dans la vision des cantiques de Noel roumains. Sans négliger les éléments biographiques, historiques de la vie du Saint, sans contredire les manuels de peinture quant à sa représentation iconographique, les cantiques nous présentent un Saint Basile proche de l'esprit de notre Orthodoxie populaire, humanisé et transfiguré par le nimbe de la sainteté, parfaitement assimilé à notre espace ethnique et spirituel. Si l'on pense aux liens réels, historiques, que Saint Basile a eu avec nos contrées, à ses prières d'exorcisme – ses «Molitva» – si appréciées par nos fidèles, à la Sainte Liturgie qui porte son nom et à son synaxaire, on se rend mieux compte de la haute estime dont Saint Basile jouit parmi les Roumains orthodoxes.

La plupart des cantiques de Noel dédiés à Saint Basile se trouvent en Valachie, moins en Moldavie et presque pas en Transylvanie. Ce fait est en rapport direct avec la zone d'influence du saint, probablement de son vivant, dans nos contrées. Les cantiques de Noel placent Saint Basile immédiatement après Père Noel, près de Saint Pierre, à droite de la Mère de Dieu, ou bien habitant dans la même maison que le Bon Dieu. Leurs vers nous le présentent en tant que combattant, juge des fleurs et même laboureur. Dans les cantiques de Noel roumains, Saint Basile ne vit pas seulement au ciel, parmi les saints, mais aussi sur terre, vivant et travaillant à nos côtés, dans notre monde d'ici-bas. Cette actualisation de Saint Basile du monde céleste dans le monde terrestre a sans doute sa signification, le saint bénéficiant tant ici que dans l'au-delà de la même vénération et honneur, en vertu de sa vie sainte.

DASCĂLUL ILARION, PRIMUL TRADUCĂTOR ȘI
COMENTATOR ROMÂN AL HEXAEMERONULUI
SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

În prefața volumului intitulat *Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile cel Mare și Grigorie Cuvîntătorul de Dumnezeu, tîlmăcire din limba elinească și acum întîi tipărite*, București, 1826, «cel ostenitor întru ale tipografiei, Pafnutie», fost membru al obștei paisiene de la Mănăstirea Neamț, afirmă, între altele:

«Exaimeron al Marelui Vasile au voit răposatul episcopul Rădăușului, chir Dositei, să-l tîlmăcească și să-l tipărească. Voind, au găsit pe dascălul Ilarion răposatul, om cu știință destulă în limba elinească. L-au poftit rugîndu-l să facă această tîlmăcire. Făcînd-o, n-au apucat să o tipărească, din pricini împotrivă ce s-au întîmplat. Am alergat mai pre urmă să se tipărească, și tot nu s-au putut. Au miluit Dumnezeu, în zilele celui acum mitropolit al Ungrovlahiei, chir Grigorie, de și tîlmăcirea s-au îndreptat de preasfinția sa, cît s-au putut, și tipărirea s-au lucrat din porunca preasfinției sale, și alte cîteva cuvinte, precum să văd, tot ale Marelui Vasile, tîlmăcite de singur preasfinția sa, s-au adaos, spre folosul și îndreptarea năravurilor».

Din informațiile aflate în acest pasaj rezultă că traducerea *Hexaemeron*-ului era cu peste cincizeci de ani mai veche. După cum vom vedea, dascălul Ilarion aparținea obștei stareșului Paisie de la Mănăstirea Dragomirna, care, în anul 1775, se mută la Mănăstirea Secu, în timp ce episcopul Dositei Herescu, inițiatorul traducerii, rămâne în continuare în Bucovina încorporată imperiului habsburgic. Ca atare, episcopul Dositei l-a putut ruga pe dascălul Ilarion să efectueze traducerea numai până în anul 1775, când obștea stareșului Paisie se afla în eparhia sa, la Dragomirna. Două adnotări ale traducătorului, pe care le vom cita mai jos, cuprind mărturii exprese asupra faptului că această primă traducere românească a *Hexaemeron*-ului a fost făcută, într-adevăr, în anul 1775.

Disponem pînă acum de relativ puține știri privitoare la viața și activitatea învățatului dascăl Ilarion din obștea lui Paisie. Majoritatea traducerilor lui, nu prea numeroase, se păstrau la începutul secolului trecut în

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *TV* 11-12/1993, pp. 65-75.

biblioteca Mănăstirii Neamț și sunt menționate astfel în primul catalog cunoscut al acestei biblioteci, alcătuit probabil între anii 1800 și 1825, care a fost studiat și editat în anul 1941 de Pr. D. Fecioru:

«Grigorie Bogoslov, 2 cuvinte Izvod» (in-folio), «Exaimerion, o bucată, 5 voroave. Izvod» (in-folio), «Exaimerion și pentru rai, bucata den urmă» (in-cvarto), «Marco Efesean. Izvod» (in-cvarto, 40 de foi), «Calist, cartea 1. Izvod» (in-cvarto), «Maxim Mărturisitorul, 400 capete. Izvod» (in cvarto), «Talasie Livianul, 400 capete» (in-cvarto)¹.

Unele copii după aceste traduceri ale dascălului Ilarion (eventual și texte autografe, căci încă nu-i cunoaștem scrisul) se găsesc astăzi la *Biblioteca Academiei Române*² și la *Biblioteca Patriarhiei Române*³. Alte traduceri ale sale, aflate acum la Biblioteca Academiei Române, vor fi menționate mai jos, cu prilejul semnalării unor prețioase însemnări din care rezultă că dascălul Ilarion era originar din Țara Românească și că studiasse la Academia domnească din București.

În ms. 1552 de la BAR (= Biblioteca Academiei Române), la sfârșitul textului intitulat *Învățăături dintr-ale fericitului Isaii Pustnicul* (ff. 1-138^v), se află următoarea însemnare a copistului:

«Această sfântă și dumnezeiască carte a sfântului preacuviosului părintelui nostru Isaiei Pustnicul, cu bunăvoința preacuvioșiei sale, al meu după Dumnezeu sufletesc bun povățuitori și trupesc chivernisitori, părintelui stariț Paisie, m-am îndemnat de o am prescriș de pre alta, ce să află aici întru această sfântă Mănăstire Dragomirna, scrisă de doritul nostru întru Hs. iubit frate Rafail monah, diortositoriul de la sfânta episcopie a Râmnicului, talmăcindu-o din elenie cuvioșia sa cel din neamul nostru rumânesc mult osârduitori întru

¹ Vezi Pr. D. FECIORU, „Un catalog vechi de manuscrise și cărți al bibliotecii Mănăstirii Neamțului”, în: *BORom* 7-8/1941, pp. 414-443. Unele manuscrise menționate în acest catalog, aflat și în prezent la Mănăstirea Neamț (sub cota 94), au ajuns, pe diferite căi, la Biblioteca Academiei Române, altele s-au pierdut, iar o parte au rămas până astăzi în bogata bibliotecă a Mănăstirii. Vezi și Pr. D. FECIORU, „Manuscrisele de la Neamțu. Traduceri din sfinții părinți și din scriitorii bisericești”, în: *StTeol* 7-8/1952, pp. 459-487.

² Vezi *Catalogul manuscriptelor românești* de la Biblioteca Academiei Române, tom. I (întocmit de Ioan Bianu), București, 1907, tom. II (întocmit de Ioan Bianu și R. Caracaș), București, 1913, tom. III (întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa), Craiova, 1931, tom. IV (întocmit de G. Ștrempele, Fl. Moisiș și L. Stoianovici), București, 1967, precum și Gabriel ȘTREMPELE, *Catalogul Manuscriselor românești*, BAR, vol. I, 1-1600, București, 1978, vol. II, 160-3100, București, 1983.

³ Vezi Pr. Dr. FECIORU, „Catalogul manuscriselor din biblioteca Patriarhiei Române, I. Manuscrisele românești de la internatul teologic”, în: *StTeol* 7-8/1961, pp. 504-515 și 9-10/1961, pp. 606-613.

învățătura dumnezeieștii scripturi chir Ilarion ieromonah și dascăl, tot de la aceeași sfântă episcopie a Râmnicului» (f. 133^v).

Numele copistului nu este menționat în această însemnare, dar un cititor al manuscrisului respectiv îl divulgă în însemnarea următoare:

«Cartea sfântului Isaia, care au scris părintele Sofronie în Dragomirna, în anul 1769, când au luat moscalii Hotinu, bătând pe turci, și au intrat în Moldova» (f. 143^v).

Din aceste două însemnări reținem următoarele informații privitoare la dascălul Ilarion:

1. El este traducătorul cărții lui Isaia Pustnicul, pe care acel Sofronie o copiază, în anul 1769, la Mănăstirea Dragomirna;
2. Sofronie afirmă că a copiat textul după o altă copie făcută de monahul Rafail de la Hurez, diortositorul de la tipografia Râmnicului, și aflată în Mănăstirea Dragomirna. Rezultă că monahul Rafail, bine cunoscut de către Sofronie, a petrecut câțva timp în obștea lui Paisie;
3. Același Sofronie știa că și dascălul Ilarion era venit tot de la episcopia Râmnicului.

Într-o însemnare autografă a lui Rafail de la Hurez, din marti. 1768, aflată în ms. 5110 de la BAR (copie a unor scrisori dintre stareții Atanasie și Paisie), acesta declară că, într-adevăr, el trecuse prin obștea lui Paisie:

«Această cărticică s-au prescris de pre însăși slova și iscălitura acestor stareți, din cuvânt în cuvânt, de mai micul între monahi Rafail, monah de la sfânta Mănăstire Hurezii, care, după întâmplare, vreun an de zile și eu, păcătosul, m-am aflat supt epistașia acestui sfânt stareț Paisie, fiind sfinția sa venit din Sfânta Gora la sfânta Mănăstire Dragomirna, în Țara Moldovei, unde, aflând această cărticică de prigonire la ucenicii sfinții sale, am luat izvod ca să am pentru evlavia, și neuitarea, și dragostea ce am cătră acest sfânt stareț Paisie. Rafail monahul, mart, dni [fără zil, 727 [=17681]]» (f. 93^v)⁴.

Același Rafail, la sfârșitul unei copii din anul 1772 a traducerii celor o sută de «capete pustnicești» ale lui Diadoh, aflată în ms. 3008 de la BAR, afirmă următoarele:

«S-au prefăcut din cea prea cu anevoie de tâlmăcit limbă elinească pre a noastră limbă proastă rumânească de chir Ilarion ieromonahul, ucenicul lui chir

⁴ Vezi și G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, 1959, pp. 198-199.

Manase, în sfântă Mănăstire Dragomirna. Și s-au scris de monahul Rafail, întru folosul celor ce vor ceti. Noiemi[vrie], 23 dni, 1772» (f. 65^v)⁵.

În ms. miscelaneu 1957 de la BAR, copiat în jurul anului 1800 la Mănăstirea Cernica, la sfârșitul textului intitulat *Al celor prea mici între pustnici al lui Calist și Ignatie Xantopolii meștersug și îndreptari* [...] se află însemnarea: «S-au tălmăcit din limba elinească de ieromonahul Ilarion dascălul Bou Rău. 1800, avgust» (f. 218^v). Cuvintele Bou Rău reprezintă, probabil, numele de familie al dascălului Ilarion, pe care copistul textului, monahul Teofil, compatriotul său, îl cunoștea. Dascălul Ilarion mai este menționat ca traducător al «vieții» Sfântului Anastasie (ms. 3168 de la BAR), și ca revizor al traducerii cărții lui Varsanufie, după cum rezultă din următoarea însemnare aflată în ms. 2146 de la BAR:

«Tălmăcitu-s-au această sfântă și de suflet folositoare carte a sfântului Varsanufie acum de nou din limba elinească pre limba rumânească de oarecarele din cei prea mici mai dupre urmă ucenici ai starețului Paisie și s-au îndreptat din cuvânt în cuvânt de sfinția sa părintele dascălul Ilarion, întru anii de la Hristos 1787, în sfânta Mănăstire a Neamțului»⁶.

Anonimul care a tradus cartea aceasta revizuită de Ilarion este Issac dascălul, un alt traducător învățat din obștea lui Paisie. Din însemnările citate reiese și faptul că dascălul Ilarion era o adevărată personalitate în cadrul școlii de traducători de literatură patristică greacă organizată de Paisie Velickovski în obștea lui de la Mănăstirea Dragomirna, Secu și Neamț. După cum se știe, starețul Paisie, ajutat de câțiva ucenici ucraineni și ruși, traducea mai ales în slavonește, pentru conaționali săi, în timp ce două generații de învățați români, între care ieromonahii Macarie, Ilarion, Isaac, Gherontie și Climent, precum și ierodiaconii Ștefan, Grigorie și Iosif, au tradus cu iscusință în românește, îndeosebi din grecește, dar și din slavonește, un mare număr de texte patristice și alte lucrări, care s-au răspândit prin zeci de manuscrise în diverse centre monahale și eparhiale din Moldova și din Țara Românească.

Câțiva dintre traducătorii menționați (*Macarie, Ilarion, Gherontie și Grigorie*) își făcuseră studiile la Academia domnească din București, alții

⁵ *Ibidem*, p. 199. Cuvintele subliniate sunt în limba greacă în original. O altă copie a acestei traduceri a lui Ilarion se află în biblioteca Mănăstirii Neamț; vezi Pr. D. FECIORU, „Manuscrisele de la Neamțu...”, p. 463. Textul se găsește și în ms. Miscelaneu 1957 de la BAR, ff. 425-506, copiat la Mănăstirea Cernica, în jurul anului 1800.

⁶ Alte copii ale acestei traduceri, cu aceeași mențiune că a revizuit-o dascălul Ilarion, se află în ms. 507 de la BAR și în ms. 10 de la biblioteca Patriarhiei Române, descris de Pr. D. Fecioru, în: *SfTeol* 9-10/1959, pp. 599-606.

erau ucenici ai acestora formați în școala de traducători organizată de Paisie. După înființarea tipografiei de la Mănăstirea Neamț, în anul 1807, o parte dintre traduceri românești efectuate de către cărturarii mai vechi au fost revizuite și tipărite de ucenicii lor, ca o valoroasă moștenire culturală a epocii paisiene, iar în prefețele cărților respective, ca și în biografia starețului Paisie, scrisă de Grigorie dascălul, viitorul mitropolit al Țării Românești, și publicată în volumul intitulat *Adunare a cuvintelor cele pentru ascultare [ale lui Paisie]*, apărut la Mănăstirea Neamț, în anul 1817, sunt inserate prețioase informații privitoare la prestigioasa școală de traducători care și-a desfășurat activitatea timp de peste patru decenii în obștea paisiană de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț.

Primii învățați din obștea lui Paisie care au făcut traduceri din grecește în românește și care au întemeiat de fapt această școală de traducători, fiindu-i și lui Paisie dascăli de elină, sunt ieromonahii Macarie și Ilarion. Despre calitatea superioară a traducerilor românești efectuate de către acești doi traducători și despre buna lor cunoaștere a limbii eline vorbește Paisie însuși, în termeni superlativi, într-o scrisoare adresată arhimandritului Teodosie, conaționalul său, aflat la schitul Poiana Mărului, în Țara Românească, de unde a fost chemat de prințul Potemkin să treacă cu ucenicii săi în Rusia, ca să întemeieze sihăstria Sofronia. Fragmente întinse din această scrisoare a reprodus rusul Serghie Cetferikov în monografia consacrată vieții și activității lui Paisie, pe care a tradus-o episcopul Nicodim Munteanu și a tipărit-o la Mănăstirea Neamț, în anul 1933. După ce arată prietenului său greutatea pe care a trebuie să le învingă pentru a duce la bun sfârșit întreprinderea lui de a traduce anumite cărți din literatura patristică greacă în slavonește, Paisie afirmă:

«Lucrarea mea am început-o în chipul următor: În vederea insuficienței lexicoanelor, precum și a neexperienței mele, am luat ca fir conducător pentru mine traducerea cărților sf. Părinți din limba greacă veche în cea moldovenească, făcută de iubiții noștri frați: ieromonahul Macarie și dascălul Ilarion, oameni învățați și experienți în traducerea de cărți. O parte a acestei traduceri era făcută de fratele Macarie, parte în sf. Munte Atos, parte în Dragomirna: asemenea și părintele Ilarion se ostenise cu traducerea sa în obștea noastră. Luând traduceri lor, după socoteala mea, ca neîndoielnic bune, am început să îndrept cărțile slavone, călăuzindu-mă de traducerea lor și urmărind textul grecesc. Astfel am îndreptat eu următoarele cărți patristice: a lui Isihie, a lui Diadoh, a lui Macarie a doua, a lui Filoftei, a lui Nil despre rugăciune, a lui Talasie, a lui Grigorie Sinaitul, a lui Simeon Noul Teolog cuvînt despre luare aminte și rugăciune, a lui Casian Romanul despre cele opt

rînduri, și, altele, ținîndu-mă ginj, ca orbul de gard, de amintitele traduceri moldovenești, și astfel am terminat înțîia îndreptarea a cărților amintite»⁷.

În continuare, Paisie relatează cum a îndreptat, prin anii 1770-1771, călăuzindu-se tot după versiunea românească, traducerea slavonă a cărții lui Isaac Sirul⁸. Vorbind, în alt loc despre dificultățile întâmpinate la traducerea în slavonește a cărții lui Calist și Ignatie, el se referă în următorii termeni la calitatea de traducător a dascălului Ilarion:

«Dar și această carte, deși să vedea cu o ortografie mai bună decît a altora, nu este străină de așa erori, încît nici părintele Ilarion, cel mai iscusit traducător din grecește în moldovenește, n-a putut în unele locuri să dea înțălesul adevărat, ci a trebuie să traducă cum i s-a părut că ar fi mai bine. Păreră lui am urmat-o și eu în traducerea mea»⁹.

Fiind autorul uneia dintre primele gramatici ale limbii române, al unui voluminos lexicon slavono-român, autor de versuri și al unei succinte poetici, precum și traducător al unui mare număr de texte, viața și activitatea lui Macarie, care, în anul 1773, părăsește obștea lui Paisie și se întoarce la București, sunt relativ bine cunoscute¹⁰. Aproape necunoscut a rămas însă numele dascălului Ilarion, pentru că puținele știri privitoare la viața și activitatea lui nu au fost adunate pînă acum într-un studiu ca cel de față. Nu cunoaștem încă locul și data morții lui Ilarion. În pomelnicul ctitoresc al Mănăstirii Neamț, alcătuit în anul 1812 (ms. 172 din biblioteca Mănăstirii Neamț), este menționat astfel: «Ieromonah Ilarion. Sfinția sa Ilarion dascal» (f. 20), iar în același pomelnic, refăcut în anul 1846 (ms. 190 din biblioteca Mănăstirii Neamț), calitatea sa de dascăl este subliniată în următoarea frază: «Sfinția sa au învățat aicea în monastire părinți la limba elinească» (f. 64^v).

Mărturiile de epocă citate mai sus arată în mod limpede că dascălul Ilarion era, ca și ieromonahul Macarie, originar din Țara Românească și că fusese «ucenicul lui chir Manase», adică al profesorului *Manase Eliade*, la Academia Domnească din București. Deoarece Manase Eliade, la rîndul său

⁷ Serghie CETFERIKOV, *Paisie, stareșul Mănăstirii Neamțului din Moldova. Viața, învățătura și influența lui asupra bisericii ortodoxe*, traducere din rusește de episcopul Nicodim, stareșul Mănăstirii Neamț, Mănăstirea Neamț, 1933 (reeditată, tot la Neamț, în 1940), p. 191. Sublinierile sunt ale noastre. După cum am văzut, traducerea de către Nicodim a textelor citate are aici și colo unele stîngăcii de exprimare, care nu afectează însă înțelegerea deplină și corectă a frazelor respective.

⁸ *Ibidem*, pp. 192, 195-196. Traducerea românească a acestei cărți, luată de Paisie ca termen de referință, era făcută de ieromonahul Macarie.

⁹ *Ibidem*, p. 197. Sublinierile sunt ale noastre.

¹⁰ Vezi N.A. URSU, „Dascălul Macarie, autorul Gramaticii Rumânești (1772) și al lexiconului slavono-român (1778)”, în: *Limba română*, 5/1985, nr. 5, pp. 445-449.

elev, prin anii 1755-1757, al profesorilor *Alexandru din Târnovo* și *Teodor din Dristra* de la academia bucureșteană, a fost profesor aici în două perioade (1757-1768 și 1775-1782?)¹¹. Ilarion nu i-a putut fi elev decât în prima perioadă. După anul 1763 (și înainte de anul 1768, cum rezultă din însemnările citate mai sus) el a venit în obștea lui Paisie de la Dragomirna.

Ca și profesorii săi, Manase Eliade predă la Academia Domnească din București cursuri de filozofie alcătuite după tratatele neoaristotelice ale lui Teofil Coridaleu, cum sunt cel de fizică, de logică, tratatul despre suflet, tratatul despre cer, și altele. Cu Manase Eliade și, bineînțeles, cu alți profesori ai academiei, Ilarion a mai putut studia aici retorica, gramatica și literatura elină, limba latină, teologia și alte discipline literare și științifice din programul de studii al școlii respective. Inteligența și cultura lui generală dobândită în Academia Domnească din București se oglindesc, după cum vom vedea, în comentariile pe care le face acest dascăl Ilarion pe marginea *Hexaemeron*-ului, cea mai împodobită dintre traduceri sale.

Este bine știut faptul că această operă a Sf. Vasile cel Mare constă dintr-un ciclu de nouă omilii, în care este explicată concepția biblică despre geneza universului în cele șase zile (de aici titlul *Hexaemeron*), cu referințe directe sau indirecte la teoriile cosmogonice ale mai multor filozofi ai antichității. Exegeții operelor Sf. Vasile cel Mare au încorporat în *Hexaemeron* încă trei omilii (două privitoare la facerea omului și una despre rai), asupra cărora paternitatea sa este însă nesigură. Dascălul Ilarion a tradus în românește toate cele douăsprezece omilii ale edițiilor obișnuite ale *Hexaemeron*-ului. Traducerea a fost făcută după una din cunoscutele ediții de opere complete și comentate ale Sf. Vasile cel Mare, în trei volume, cu text paralel în limba latină, apărute la Paris, în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea. În mai multe locuri, Ilarion se referă, în note, la felul în care sunt traduse cuvintele sau frazele respective în limba latină¹².

Textul inițial al acestei prime traduceri românești a *Hexaemeron*-ului se păstrează în următoarele manuscrise de la BAR: 896 (copie din anul 1789), 1080, ff. 214-265 (copie fragmentară de pe la 1827), 1936 (copie nedată, probabil din sec. al XVIII-lea), 2047 (copie nedată, din jurul anului 1800), 3049 (copie din anul 1782), precum și în ms. 4 din biblioteca

¹¹ Vezi Ariadna CAMARIANO-CIORAN, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Tesalonic, 1974, pp. 397-406.

¹² În biblioteca Mănăstirii Neamț, existau, la începutul secolului trecut, trei exemplare dintr-o astfel de ediție a operelor Sf. Vasile cel Mare (vezi Pr. D. FECIORU, „Un catalog vechi de manuscrise...”, p. 431). Volumul întâi al unei atare ediții, din anul 1638, aflat acum la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (cota CR VI-50), are pe marginea de jos a foilor 1, 3, 5 și 7 următoarea însemnare, în grecește: «Prezenta carte este a obștei răposatului Paisie, arhimandritul mănăstirilor Neamț și Secu», iar pe numeroase pagini glosări marginale în grecește și în latinește.

Episcopiei Romanului (copie ante 1786), în ms. 198 din biblioteca Mănăstirii Neamț (copie de la începutul sec. al XIX-lea) și în ms. VI-3 și 7 de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (copie din anul 1802, făcută de Grigore Hudici, pisarul Episcopiei Romanului, pentru episcopul Gherasim Clipa al Hușilor). Textul aflat în ms. 1485 de la BAR, care are la sfârșit mențiunea: «S-au tălmăcit această carte a Sfântului Vasile, ce să numește Exaimeron, de Rafail, smeritul monah din soborul starețului Paisie, la anii 1805, spre folosul cel de obște» (f. 230^v), nu reprezintă o traducere nouă, cum pretinde Rafail, ci o versiune (copie) puțin remaniată a vechii traduceri a dascălului Ilarion¹³.

Spre deosebire de textul editat în anul 1826 la București, manuscrisele acestei traduceri, menționate mai sus, conțin, unele integral, altele numai în parte, și prețioasele note în care dascălul Ilarion a explicat o serie de noțiuni filozofice și științifice mai greu de înțeles aflate în cele două «voroave» [= omilii] ale *Hexaemeron*-ului. Manuscrisele în care se găsesc toate notele lui Ilarion sunt numai cele trei aflate acum la Roman, la Iași și la Mănăstirea Neamț, care au fost copiate în același centru cultural, la Episcopia Romanului. În manuscrisul de la Mănăstirea Neamț, pregătit pentru tipar, după cum vom vedea, de către învățatul arhimandrit Sofronie Clipa-Barbovschi, fratele episcopului Gherasim Clipa, notele respective sunt ordonate la sfârșitul fiecărei omilii. În total sunt cinci sute de note, însumând (în ms. de la Neamț) 208 pagini in-folio.

Firește, conținutul acestor note este în fond teologic, dascălul Ilarion fiind astfel cel dintâi teolog mai important din istoria culturii noastre. Pentru a facilita înțelegerea de către cititori a unor afirmații sau referințe din textul Sf. Vasile cel Mare, precum și a unor noțiuni filozofice și științifice cu care operează autorul, traducătorul român – om cult și cu pasiune didactică – a considerat necesar să le explice. Astfel, numai în primele 20 de note la prima omilie, care cuprind peste o sută de pagini, dascălul Ilarion discută concepțiile unor filozofi antici despre crearea universului, despre materie și formele ei în univers, despre materialitatea lumii, explică apoi cerul, mișcarea stelelor și a planetelor (bineînțeles, după teoria geocentrică), zodiacul, calendarul, coordonatele pământului și alte noțiuni de geografie și geometrie, cu care prilejuri se referă la filozofi și oameni de știință ca *Platon, Aristotel, Leucip, Democrit, Epicur, Zenon, Heraclit, Pitagora, Anaximene, Parmenide, Empedocle, Anaxagoras, Anaximandru, Tales,*

---

¹³ Același monah Rafail de la Mănăstirea Neamț a tradus, în anul 1804, omiliile Sf. Ioan Gură de Aur, text aflat în ms. 1456, de la BAR. Probabil tot el este acel «Rafail, smeritul monah din sfânta Mănăstire a Neamțului», care traduce din grecește, la București, cartea intitulată *Ușa pocăinței*, pe care o publică la Brașov, în anul 1812, însoțită de o întinsă și interesantă dedicație în versuri adresată lui Dositei, mitropolitul Țării Românești.

Ptolemeu, Euclide, Copernic, la teologi ca Ioan Gură de Aur, Teodorit, Grigore de Nyssa, Ghenadie Presbiterul, Sever al Antiohiei, Vasile al Seleuciei, Ioan Damaschin, Origen, la «păgânul» Voltaire și la alții.

Această parte a comentariilor lui Ilarion poate fi considerată drept cel dintâi tratat de cosmografie alcătuit în limba română. În restul notelor, dascălul Ilarion explică diverse noțiuni de fizică, meteorologie, botanică, zoologie, matematică, logică, gramatică, retorică, muzică și altele. Principala sursă a cunoștințelor pe care le expune traducătorul în notele respective o constituie, desigur, cursurile audiate de el la academia grecească din București, îndeosebi tratatele neoaristotelice de fizică și despre cer ale lui Teofil Coridaleu, predate, cum am văzut, de către profesorul său Manase Eliade și de alți profesori ai academiei. În unele cazuri Ilarion își exprimă dezacordul cu traducerea în latinește sau cu alte interpretări date unor cuvinte ori pasaje din original, asumându-și răspunderea unor traduceri sau interpretări proprii. Rigoarea demonstrațiilor și trimerterile sistematice de la o notă la alta conferă acestor comentarii un pronunțat caracter științific.

Se naște, în mod firesc, întrebarea dacă notele respective nu sunt cumva comentarii aflate în vreun manuscris sau în vreo ediție grecească a *Hexaemeron*-ului, în care eventualitate meritul dascălului Ilarion s-ar limita la faptul că le-a tradus, împreună cu opera Sf. Vasile cel Mare. Lectura lor atentă arată însă că, fără îndoială, ele aparțin traducătorului român. În numeroase cazuri (omilia I, notele 5, 22, 42; omilia II, nota 43; omilia III, notele 22, 39; omilia IV, notele 22, 36, 64; omilia V, nota 9, și altele), Ilarion se referă la dificultățile de a găsi în românește cuvintele sau expresiile corespunzătoare celor din original. Iată, de exemplu, cum începe traducătorul nota 5 de la omilia I, în care se referă la dificultatea de a traduce exact cuvântul grecesc *διάστημα*:

«Limba noastră românească: 1) că este scurtă și nu poate să ajungă ca să zugrăvească cuvintele cu aceeași înțelegere precum sânt în limba elinească, 2) că întru mari știință până acum nu s-au desprins, cât să fie obicnuit cuvinte de ale științelor acelora, și când le-ai fi grăit să se fie putut înțelege, pentru aceasta nici știe cineva nici cuvinte ca acelea cum să le grăiască, și de le-ar și grăi, nu știe ce să va înțelege».

La începutul notei 11 de la aceeași omilie, Ilarion își motivează astfel îndrăzneala de a face comentarii pe marginea operei pe care o traducea:

«La câteva locuri care cuprind pricini astronomicești cu cuviință era ca nicidecum să nu mă fiu atins de dânsese, căci sînt pricini înalte, de care eu nicio știință nu am. Însă de vreme ce o dată am îndrăznit la cele ce sânt preste puțința mea, am socotit ca să nu las lucru știrbit, ci, din cele ce și eu puțin

semuiesc, să însemnez și pentru cetitorii cei de o limbă cu mine, carii cunosc că mai vârtos când ajung cu cetirea la niște lucruri ca acestea grele doresc a ști și a avea oarecare înștiințare de dânsule [...]. Drept aceea, să nu socotească cineva că eu cu părere cum că altul nu poate mai bine decât mine să le descopere m-am apucat a le tâlcui la oarecare locuri mai grele, că fără de minte aș fi fost de aș fi pus în gând una ca aceasta. Ci, văzînd că altul până acum nu au primit asupra-și o osteneală ca aceasta și temându-mă ca nu cumva și de aicea înainte tot așa să rămâie, de vreme ce m-am apucat a le tâlmăci în limba noastră românească, am socotit a le și însemna la oarecare locuri mai grele, ca nu acelea să fie de mare împiedecare celor ce vor ceti, și pentru acelea să se părăsească și de cetirea celorlalte și să se păgubească de atîta cunoștință a dumnezeieștii înțelepciuni și puteri care sînt ascunse întru cunoștința făpturilor. Ci dar, de să va afla altul mai pre urmă iubitori de osteneală și strălucit de minte, cu descurcată cunoștință a unor lucruri ca acestea, lăudat lucru va face, și de pomenire vrednic, de le va descoperi toată adîncimea ce este ascunsă într-însele. Eu acum, din cele ce sîmuiesc puțin fără de știință, însemnez aicea spre umbroasă oarecare pricepere a cetitorilor».

În anexa acestui studiu reproducem un scurt fragment dintr-o astfel de «însemnare» a dascălului Ilarion, pentru a se putea aprecia mai bine nivelul înalt teologic și filozofic al comentariilor sale pe marginea unor afirmații ale Sf. Vasile cel Mare. Faptul că traducerea de către Ilarion a *Hexaameron*-ului s-a făcut în anul 1775, când au fost redactate și comentariile respective, rezultă din următoarele referințe ale sale aflate în două note: «ca cum să zicem, de pildă, la anul de facerea lumii 7283 [- 5508 = 1775], vom să știm în ce zi cade praznicul Stretenei» (omilia I, nota 18), «adecă America, carea s-au aflat de Hristófor oarecarele Columbus, de sînt 283 de ani [+1492 = 1775]» (omilia II, nota 35), iar faptul că Ilarion era originar din Țara Românească, afirmat în însemnarea citată mai sus și dovedit de prezența în limba traducerilor lui a unor particularități ale graiului muntean, rezultă și din următoarele precizări aflate în două note la omilia VII: «barzele, așa să numesc la alte locuri cocostârcii, carii fac cuiburi pre casă» (nota 22), «barza, sau cocostârcul (precum aicea să zice), în limba elinească să numește pelargós» (nota 27).

Adăugînd la cele arătate mai sus și faptul că limba traducerii și a comentariilor lui Ilarion este, pentru acea vreme, deosebit de evoluată și de frumoasă, ne exprimăm bucuria că am descoperit în persoana lui un remarcabil cărturar român din sec. al XVIII-lea, iar în cele peste 200 de pagini ale comentariilor sale originale la traducerea *Hexaameron*-ului Sf. Vasile cel Mare, făcute în anul 1775, un important text de referință pentru istoria preocupărilor teologice, filozofice și științifice în cultura românească. În sfârșit, socotim necesar să elucidăm aici unele probleme privitoare la copia acestei traduceri a lui Ilarion aflată în ms. 198 din biblioteca Mănăstirii

Neamț, pe care am luat-o în studiul de față ca text de referință. Faptul că pe primele două foi ale manuscrisului de la Neamț, mai mici și adăugite târziu, se află următoarea foaie de titlu:

Tâlcuirea celor șase zile ale Facerii, tâlmăcită din elinește, de pe carea celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, și împodobită cu multe însemnări luminătoare de înțales de cătră fostul ierodidascaal arhimandrit Sofronie [adăugat, de aceeași mână: Barbovski]. 1847,

precum și o prefață intitulată *Cătră cetitori, la sfârșitul căreia se află numele Sofronie arhimandrit*, a determinat pe unii cercetători să considere textul din acest manuscris o nouă traducere a *Hexaemeron*-ului, făcută în anul 1847 de către arhimandritul Sofronie Clipa-Barbovski¹⁴. O simplă comparație a textului aflat în ms. 198 de la Mănăstirea Neamț, inclusiv a gloselor de la subsolul paginilor și a comentariilor, cu textul aflat în ms. 3094 și 896 de la BAR, datate 1782, respectiv 1789, în ms. 4 de la Episcopia Romanului, copiat înainte de 24 nov. 1789, și în ms. VI-3 și 7 de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, copiat la Episcopia Romanului, în anul 1802, arată însă că toate aceste manuscrise conțin în întregime aceeași traducere a lui Ilarion, cu deosebirea că glosele și comentariile sale nu au fost reproduse integral în toate copiile. Cea mai bine ordonată copie se găsește în ms. 198 de la Mănăstirea Neamț, care, după cum vom vedea, a fost pregătită pentru tipar de către Sofronie Clipa-Barbovski, viitorul arhimandrit și reputat predicator de la Mitropolia din Iași, precum și egumen la diverse mănăstiri din Moldova.

Scrisul lui Sofronie din copia de la Neamț a traducerii *Hexaemeron*-ului se recunoaște în paginile care cuprind comentariile lui Ilarion la primele nouă omilii și în cele care cuprind textul ultimelor trei omilii (acestea nu au comentarii ale traducătorului). După cât se pare, el a continuat o lucrare începută de un copist neidentificat, care scrisese, cu altă cerneală și pe alt sort de hârtie, textul primelor nouă omilii și glosele de la subsolul paginilor respective. Presupunem că Sofronie a copiat părțile menționate din traducerea lui Ilarion fie în timp ce se găsea la Episcopia Romanului, între anii 1796 și 1803, fie puțin mai târziu, când era ecleziarh, apoi arhimandrit al Mitropoliei din Iași.

Prezența lui Sofronie Clipa-Barbovski la Episcopia Romanului, în calitate de ierodiacon, este atestată de următoarea însemnare a sa, în

¹⁴ Vezi Pr. D. FECIORU, „Manuscrisele de la Neamțu...”, pp. 484 și 486 (unde numele arhimandritului Sofronie a fost citit *Garbovski*), și IPS NESTOR, MITROPOLITUL OLTENIEI, „Opere ale Sfântului Vasilie cel Mare în literatura noastră bisericească”, în: *Ort* 1/1979, pp. 28-52.

grecește, de pe cartea intitulată *Πέτρα σκάνδαλον* a lui Ilie Miniati, Viena, 1783, aflată la BCU Iași (cota CR II-996):

«Și aceasta, între altele, aparține smeritului Sofronie ierodiacon, dată mie în dar de preasfinția sa episcopul chirio chir Vaniamin, al sfintei episcopii a Romanului, în anul 1796, iunie 21».

Pe aceeași carte este aplicată și o pecete inelară în fum, cu inscripția: «Sofronie ierodiacon. 1796». În anul 1799 Sofronie era ieromonah și ecleziarh al Episcopiei Romanului, după cum atestă însemnările autografe de pe ff. 1^r și 144^r ale ms. 1462 de la BAR, primul volum al unor Proloage copiate de el pentru episcopul Veniamin Costache (vezi și ms. 1463-1465 de la BAR). Probabil că Sofronie a venit la Iași în anul 1803, fiind adus, desigur, de același Veniamin Costache, care în acest an este ales mitropolit al Moldovei. O însemnare a sa de la sfârșitul prefetei unui exemplar din Penticostarul apărut la București, în anul 1800, aflat la BCU Iași (cota CR IV-59), este datată «1803, iuni 21» și semnată «Sofronie, eclesiarh mitropoliei Mold.», iar pe o carte grecească de la BCU Iași (cota CR II-607), împreună cu o însemnare datată «1808, ghenar. 28» și semnată «Sofronie arhimandrit Rișcăi», se află și noua sa pecete inelară în fum, cu inscripție: «Sofronie arhimandrit. 1804, sep.». Alte însemnări ale sale de pe diferite cărți și manuscrise îl atestă pe acest Sofronie, la «1806, octv. 26», «arhimandrit mitrop.» (BCU Iași cota RV V-101), în 1810 și 1814 (a doua oară), arhimandrit la Slatina (ms. 31 de la biblioteca Mitropoliei din Iași, ff. 1-2 și 4^v), în «1812, februarie 2», arhimandrit la Căpriană (BCU Iași cota CR I-885, p. 4), în 1817 din nou arhimandrit la Mitropoliei din Iași (BCU Iași, cota CR I-577)¹⁵.

O nedumerire ar putea să persiste totuși cu privire la cele afirmate în foile adăugate la începutul manuscrisului 198 de la Mănăstirea Neamț. După cum vom vedea, aceste foi conțin o mistificare. Persoana care a scris textul foi de titlu, datându-l 1847, și al prefetei aflate pe aceste foi, scrisă în numele arhimandritului Sofronie, a făcut și o serie de corecturi și adaosuri în manuscris. De exemplu, a tăiat în numeroase locuri forma *de-acia*, propunând înlocuirea ei cu formele *de-aicea* sau *de-acolo*, iar în comentariile la omiliile I (nota 15), VII (notele 19 și 32), VIII (notele 27 și 34) și IX (nota

¹⁵ Pentru alte informații referitoare la Sofronie Clipa, privind mai ales activitatea sa de mai târziu, vezi MELCHISEDEC, *Cronica Romanului*, partea II, București, 1875, p. 179, și C. BOBULESCU, *Două chipuri bisericești*, Chișinău, 1929, extras din *Revista Societății istorico-arheologice din Chișinău*, XIX, unde, în capitolul intitulat *Sofronie Barbovski* sau *Barbosul* (pp. 22-34), autorul citează unele date prețioase pentru elucidarea „enigmei” din manuscrisul de la Neamț, aflate într-un articol al lui Isaia Teodorescu despre Sofronie, publicat în gazeta *Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității*, I, 1864, nr. 1.

17) a făcut completări. Curios este îndeosebi adaosul de la începutul notei 15 din comentariile la omilia I. La textul comentatorului, adică al lui Ilarion: «că bine nu știu, fiindcă nici eu nu am luminare de nicăire», este adăugată fraza: «căci unde am învățat era lipsă de instrumenturi și de alte mijlociri, cu care puteam să pășesc». Din prefața intitulată *Cătră cetitori*, care nu este scrisă și nici semnată manu propria de către Sofronie, rezultă că persoana care a alcătuit-o și care a semnat-o *Sofronie arhimandrit* intenționa să publice această traducere comentată a *Hexaameron*-ului sub numele lui Sofronie Clipa-Barbovschi, fapt menționat de aceeași persoană și pe foaia de titlu a textului, pregătită pentru tipar: «tălmăcită din elinește [...] și împodobită cu multe însemnări luminătoare de înțales de cătră fostul ierodidascal arhimandrit Sofronie Barbovschi». Este deci limpede că persoana care a intenționat să editeze lucrarea, probabil după moartea lui Sofronie, petrecută în anul 1850, a recunoscut în manuscris grafia învățatului arhimandrit și, necunoscând istoricul traducerii, l-a considerat pe el drept traducător al *Hexaameron*-ului și autor al comentariilor respective. Cu acest prilej, editorul și-a permis chiar să „colaboreze” cu presupusul traducător, adăugând în comentarii unele fraze, cum este și cea reprodușă mai sus.

Cine este această persoană? Răspunsul ni-l dau cele două versuri aflate, drept motto, pe foaia de titlu a manuscrisului de la Neamț: «Fericirea cea mai mare, mai vrednică de râvnire,/Est-a fi patriei sale folositori cu iubire». Cu aceste versuri își încheie arhimandritul Isaia Teodorescu articolul său despre Sofronie Clipa, citat de C. Bobulescu în studiul menționat:

„Pentru a fi cât mai compleți asupra celor ce am putut să aflăm despre Sofronie – afirmă Bobulescu –, vom încheia cu cuvintele lui Isaia Teodorescu: «Nenorocirea cea mai mare, mai vrednică de râvnire,/Este a fi patriei sale folositori cu iubire» Ușoară să-i fie țărâna!”¹⁶.

Deducem deci că persoana care a produs mistificarea din ms. 198 de la Mănăstirea Neamț, atribuind, în necunoștință de cauză, lui Sofronie Clipa-Barbovschi traducerea *Hexaameron*-ului, elaborată și comentată cu mult înainte de către dascălul Ilarion, este arhimandritul Isaia Teodorescu, personaj bine cunoscut în epoca lui prin felul său original de a se comporta în societate, pe care l-a evocat Ion Creangă în amintirea intitulată *Popa Duhu*. Este posibil ca actualul manuscris 198 de la Mănăstirea Neamț, care va fi fost proprietatea lui Sofronie Clipa, să fi ajuns în biblioteca acestei mănăstiri prin Isaia Teodorescu.

¹⁶ Vezi C. BOBULESCU, *op. cit.*, p. 34.

ILARION DASCĂLUL – LE PREMIER TRADUCTEUR ET
COMMENTATEUR ROUMAIN DE L'HEXAEMERON DE SAINT
BASILE LE GRAND

Dans la préface du volume intitulé *Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile cel Mare și Grigorie Cuvîntătorul de Dumnezeu, tîlmăcire din limba elinească și acum întîi tipărite*, Bucarest, 1826, le moine typographe Pafnutie, ancien membre de la communauté monacale paisienne du Monastère de Neamț, affirme entre autres que l'évêque Dositei de Rădăuți, voulant avoir la traduction de l'Hexaéméron de Saint Basile le Grand, pria Ilarion Dascălul, «homme cultivé et avec des connaissances du grec», de faire la traduction en question. Selon les renseignements offerts par cette notice, il en résulte que la version roumaine de l'Hexaéméron datait déjà de plus de cinquante ans. Ilarion appartenait à la communauté du staretz Paisie, du Monastère de Dragomirna, qui, en 1775, se transféra au Monastère de Secu, tandis que l'évêque Dositei Herescu, l'initiateur de la traduction, demeura en Bucovine, région incorporée à l'empire des Habsbourgs. En cette situation, Dositei n'a pas pu faire cette requête que jusqu'en 1775, quand la communauté monastique de Paisie se trouvait encore en son diocèse, à Dragomirna. De même, deux adnotations du traducteur incluent des témoignages précis du fait que cette première version roumaine de l'Hexaéméron fut vraiment faite en 1775.

D'autres notices, laissées par Ilarion ou se référant à lui, on apprend qu'il venait dans la communauté de Neamț de l'Evêché de Râmnic et qu'il avait réalisé plusieurs traductions des Saints Pères, étant un bon connaisseur du grec et aussi du latin. Dans sa jeunesse, il avait étudié à l'Académie Princière – «Domnească» – de Bucarest, où, grâce à des professeurs érudits (Manase Eliade, Alexandru de Târnovo, Teodor de Dristra) il parvint à connaître des sciences telles la philosophie, la logique, la géographie etc. Dans les notices dont il accompagne ses traductions, il se réfère à des philosophes et des savants tels Platon, Aristote, Leucip, Démocrite, Epicure, Zénon, Héraclit, Pythagore, Anaximène, Parménides, Empédocles, Anaxagoras, Anaximandre, Thales, Ptolémée, Euclide, Copernic, à des théologiens comme Jean Chrysostome, Théodorite, Grégoire de Nysse, Gennadios le Presbytre, Sévère d'Antioche, Basile de Séléucie, Jean Damascène, Origène, au «payen» Voltaire et à d'autres encore.

Des notices mentionnées, il en résulte aussi que Ilarion était une véritable personnalité à l'école de traducteurs de littérature patristique grecque organisée par Paisie Velicikovski à Dragomirna, Secu et Neamț. Comme on le sait, le staretz Paisie, aidé par quelques disciples ukrainiens et russes, traduisait surtout en slavon, pour ses compatriotes, tandis que deux générations d'érudits roumains, dont les hiéromoines Macarie, Ilarion, Isaac, Gherontie et Climent, ainsi que les hiérodiacres Ștefan, Grigorie et Iosif, ont traduit en roumain, surtout du grec mais aussi du slavon, un grand nombre de textes patristiques et d'autres écrits qui se sont diffusés par des dizaines de manuscrits dans divers centres monastiques et diocésains de Moldavie et de Valachie. Les premiers hommes de culture de la communauté de Paisie qui ont fait des traductions du grec en roumain et qui ont fondé en fait une

véritable école de traductions des œuvres des Saints Pères, enseignant le grec à Paisie aussi, sont les hiéromoines Macarie et Ilarion. De la haute qualité des versions roumaines réalisées par ces deux traducteurs et de leur bonne connaissance du grec parle Paisie lui-même, au superlatif, dans une lettre adressée à l'archimandrite Teodosie, son compatriote, trouvé au skyte de Poiana Mărului, en Valachie, d'où il fut appelé par le prince Potemkin à venir en Russie avec ses disciples pour fonder l'ermitage de Sophronia.

TRADUCERI ROMÂNEȘTI DIN SCRIERILE OMILETICE ALE SFÂNTULUI VASILE CE MARE*

Prezentând aceste modeste contribuții la cunoașterea circulației operelor Sfântului Vasile în cultura și spiritualitatea românească, nu ne ocupăm aici decât de traducerea omiliilor și a predicilor lui, lăsând la o parte operele lui de altă natură (*dogmatice, exegetice, polemice, disciplinare, epistole*, ș.a.). Fără îndoială, opera omiletică a Sfântului Vasile nu se poate compara, ca volum, cu cea a Sf. Ioan Gură de Aur, doar că a fost până acum tradusă aproape în întregime în românește. Unele dintre omiliile și predicile lui au conținut exegetic, ocupându-se cu tâlcuirea unor texte sau versete izolate din Sfânta Scriptură (ca cele indicate la nr. 1, 2, 4, 7 din lista traducerilor tipărite); cele mai multe au caracter de exhortații, tratând probleme de viață socială și morală (ca de ex. cele de la nr. 3, 5, 8, 9 11 ș.a. din lista traducerilor tipărite); câteva tratează teme dogmatice (ca cele de la nr. 10, 16, 23-24 din listă), iar alte câteva sunt cuvântări de laudă (panegirice) în cinstea unor sfinți mucenici, gen omiletic în care Sfântul Vasile a excelat, alături de alți mari predicatori ai epocii lui (ca Sf. Grigorie Teologul, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur, episcopul Asterie al Amasiei, ș.a.).

În enumerarea omiliilor și predicilor Sfântului Vasile traduse în românește am menționat mai întâi câteva manuscrise care cuprind asemenea traduceri; în partea a doua a lucrării noastre am enumerat operele traduse și tipărite adoptând ordinea în care lucrările Sfântului Vasile editate în cunoscuta colecție de texte patristice a abatelui J.P. Migne (*PG XXIX-XXXII*) sunt înșirate în *Indicele* lui Ferd. Cavallera (*Patrologiae Cursus Completus accurante J.P. Migne, Series Graeca, Indices*, Paris, 1912, col. 23-25).

La fiecare titlu de omilie (predică) am indicat textul grecesc din *PG* și apoi traducerile succesive în românește ale omiliei respective, în ordinea cronologică a apariției lor, atunci când sunt mai multe. Precum se va vedea,

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 397-404. Au fost folosite următoarele abrevieri: *Cuvinte ale Sf. Vasile* = *Cuvinte puține oarecare, din cele multe ale celor întru Sfinți Părinților noștri: Vasile celui Mare și Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu. Tălmăcite din limba elinească și acum întâi tipărite...*, București 1826; *Sfântul Vasile arhiep. Kesariei Kapadokiei* = *Sfântul Vasile arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei (329-379)*, traducere de Iosif (Gheorghian), mitropolit primat, București 1898.

traducerile acestea încep cu cele ale lui Samuil Micu (Klein), în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (rămase din nefericire în manuscris); ele continuă cu cele făcute și tipărite de ucenicii Sf. Paisie de la Neamț (*Grigorie Dascălul, Ilarion Dascălul, Ștefan ierodiaconul, ș.a.*) la începutul sec. al XIX-lea, care sunt cele mai numeroase. Interesul cărturarilor și teologilor români pentru opera omiletică a Sf. Vasile cel Mare s-a menținut până azi, când se constată o intensificare a lui, prin osteneala unor traducători contemporani, între care locul de frunte îl deține, cantitativ și calitativ, cunoscutul profesor de teologie, Pr. Dumitru Fecioru.

Aproape fiecare dintre cele peste 30 omilii și predici enumerate în bibliografia de față a fost tradusă nu o singură dată, ci de mai multe ori, de către traducători diferiți, uneori distanțați mult în timp, alții chiar contemporani și deseori fără ca să aibă cunoștință de traduceri anterioare. Nu mi-am îngăduit însă să fac aprecieri critice sau comparative asupra calității diferitelor traduceri, decât în câteva cazuri, când acestea nu au fost făcute pe baza textului original (grecesc) sau reprezintă mai mult prelucrări și parafrazări decât traduceri exacte ale textului original respectiv.

Traduceri în manuscrise

În biblioteca Mănăstirii Neamțu se aflau, pe la 1800-1825, între altele:

- un izvod, adică un manuscris original cu traducerea a 30 de cuvinte ale Sfântului Vasile cel Mare în limba moldovenească, făcută de un oarecare ieromonah Macarie și scrisă de el însuși; același cuprins, probabl copie al celui dinainte, dintre care una scrisă de Ștefan Dascălul (Ștefan Ierodiaconul);
- un alt izvod, cuprinzând Cuvinte alese ale Sf. Vasile cel Mare, traduse și transcrise de însuși «Părintele nostru Paisie stareț»;
- în aceeași bibliotecă, se afla pe la 1843, alt izvod (manuscris original) cuprinzând Cinci cuvinte ale Sfântului Vasile cel Mare, fără nicio indicație despre persoana tălmăcitorului sau a traducătorului;
- în aceeași bibliotecă se aflau pe la 1800-1825 nu mai puțin de patru manuscrise cu traducerea lui Ilarion Dascălul la *Hexaameronul Sf. Vasile*¹, două având și *Cuvântul despre raiu, al aceluiași*²; dintre acestea, unul era chiar izvodul traducerii, adică manuscrisul original al lui Ilarion (în două

¹ *Hexaameron* – Comentar sub formă de (nouă) omilii la referatul biblic despre cele șase zile ale creației lumii (*Fac. I, 1ș.u.*), una dintre operele cele mai populare ale Sfântului Vasile. Text grecesc în: *PG XXIX, 3-208.*

² Text grecesc în: *PG XXX, 61-72.*

volume), altul era scris de Gheorghe Ieroshimonahul, altul de Nestor Eclisiarhul³.

În biblioteca fostului seminar Veniamin Costachi din Iași, se afla:

- alt manuscris cuprinzând aceeași traducere a lui Ilarion Dascălul la *Exaimeron*, copiat între 1816-1817 de monahul Platon Craioveanul (Munteanul sau Olteanul) din Mănăstirea Neamț⁴.

În Biblioteca Academiei Române, se află:

- ms. rom. 3094, copiat de monahul Teofan Eșanul, la 1782, cuprinzând aceeași traducere la *Hexaameron*⁵;
 - ms. rom. 896 (229 foi în folio) scrise de un copist nesemnat, în Mănăstirea Neamțu la 1789, cuprinzând⁶: cele 9 voroave (omilii) a celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie arhiepiscopul Kesariei Kappadokiei, la cele șase zile pentru facerea lumii, tâlcuire (ff. 5-192); Cuvânt pentru facerea omului (ff. 192-209); Al doilea cuvânt pentru facerea omului (ff. 209-223); Cuvânt pentru raiu (ff. 223-228)⁷.

În biblioteca fostei Episcopii unite (greco-catolice) din Oradea:

- ms. 163/a (vol. în 4, de 597pp.) cuprinzând: A celui dintru Sfinți Părintelui nostru Vasilie cel Mare Arhiepiscopul de la Chesarea cea din Capadochia Cuvinte, «acum întâiu talmăcite pre românie de Samoil cel Mic de la Sad. În anul 1788... în Bălgrad în mănăstire de mai sus pomenitul Samoil Clain dela Sad Ieromonah» (pe prima pagină are titlul latinesc: «*Sancti Basilii Magni Homiliae, 1778 anno versae ac scriptae per me Samuelem Clein de Sad, monasterio Alba-Carolinensi existensis*»); cuprinde 21 „Cuvinte” sau Omilii traduse din Sf. Vasile cel Mare; la unele este însemnată și ziua în care trebuie zise sau citite⁸;

³ Pentru manuscrisele enumerate până acum, vezi Pr. D. FECIORU, „Un catalog vechi de manuscrise și cărți al bibliotecii mănăstirii Neamțului”, în: *BORom* 7-8/1941, pp. 420-422, 439.

⁴ Vezi Pr. N. DONOS, „Un călugăr, meșter caligraf și o carte minunată”, în: *MitrMold*, ian.-febr. 1940, pp. 38-47. Cf. și Pr. D. FECIORU, în *Introducerea la Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*, partea I, București, 1943, pp. 16-17.

⁵ Vezi Pr. D. FECIORU, „Un catalog vechi...”, pp. 420-422, 439.

⁶ Vezi I. BIANU, G. NICOLĂIAȘA, *Catalogul manuscrisurilor românești* (din *Bibl. Acad. Rom.*), t. III, Craiova, 1931, pp. 115-116.

⁷ Textul grecesc al ultimelor trei *Cuvinte* se află în: *PG XXX*, 9-38, 37-62 și 61-72 (între operele de autenticitate îndoielnică ale Sfântului Vasile).

⁸ Vezi Iacob RADU, *Manuscrisele Episcopiei greco-catolice Române din Oradea Mare*, București, 1923, pp. 29-30. Cf. și Gh. COMȘA, *Ist. predicii la români și Gh.*

- în aceeași bibliotecă, ms. 221 cuprinzând: *A celui dintre Sfinți Părintelui nostru Vasilie cel Mare Arhiepiscopul Cesariei din Capadochia cuvinte către norod zise*; «s-au tălmăcit și acum a doua oară s-au scris de mine Samoil Clain dela Sad Ieromonah din mănăstirea Sfintei Troiță din Blajiu, 1805»; ms. autograf al lui Samuil Micu (vol. în 4; de 598 pp.), cuprinde 22 omilii (probabil aceleași din numărul anterior)⁹.

Traduceri tipărite

1. - *Cele nouă omilii la Hexaemeron*¹⁰:

- trad. de Grigorie Dascălușul¹¹ în vol. *Cuvinte... ale Sf. Vasile... ff. 1346 sub titlul: Voroave 9, la cele șase zile*¹²;
- o expunere sistematică a cuprinsului acestor omilii, cu traducerea câtorva fragmente din unele din ele, în vol. *Sfântul Vasilie arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 407-447;
- scurt fragment din Omilia a VI-a, cu titlul Sf. Vasile cel Mare despre frumusețea lumii, trad. de Ilie Frăcea, în: *Almanahul parohiei Ortodoxe Române din Viena pe 1976*, pp. 221-222.

2. - *Omilii la Psalmi* (13 omilii, dintre care una dublă), text grec în PG XXIX, 209-404:

- o expunere sistematică a comentariilor Sf. Vasile la Psalmi, cu fragmente de texte traduse în românește, în vol. *Sfântul Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 247-263;
- trad. integrală a tuturor celor 13 omilii la Psalmi¹³, de Pr. Ol.N. Căciulă, în: *Sf. Vasile cel Mare, Comentar la Psalmi* (cu o introducere despre viața și opera Sfântului), București, 1939 (col. „Izvoarele Ortodoxiei”, nr. 2); ed. a II-a, 1943; cuprinde: *Omilia I*, la Ps. I, pp. 23-42; *Omilia II*, la Ps. VII, pp.

ADAMESCU, *Contribuțiune la bibliografia românească*, fasc. I p. 31, unde sunt menționate cu titlul: *Ale Sf. Vasile cel Mare, Cuvinte*, trad. 1788.

⁹ Vezi Iacob RADU, *op. cit.*, p. 37. Nu știm unde se află astăzi aceste două manuscrise.

¹⁰ Vezi în urmă, nota 1.

¹¹ De fapt, traducerea a fost făcută de Ilarion Dascălușul din Mănăstirea Neamțului pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea și a fost numai revizuită și tipărită de Grigorie Dascălușul (cf. D. FECIORU, „Bibliografia traducerilor în românește din literatura patristică”, în: *StTeol* VI/1937, vol. I, p. 127.

¹² În traducerea lui Grigorie Dascălușul, cuvântul slavonesc *vorovă*, care înseamnă de fapt *convorbire, dialog*, traduce termenul grecesc Omilia – *omilie*, adică *predică sau cuvântare familiară*.

¹³ De fapt, numărul total al omiliilor este de 14, deoarece la Ps. XIV sunt două omilii diferite, dintre care cea de a doua a fost cunoscută și publicată mai mult sub titlul *Omilia împotriva cămătarilor*.

43-65; *Omilia III*, la Ps. XIV, pp. 65-79; *Omilia IV*, la o parte a Ps. XIV și despre cei ce dau cu camătă, pp. 79-95; *Omilia V*, la Ps. XXVIII, pp. 95-120; *Omilia VI*, la Ps. XXIX, pp. 212-138; *Omilia VII*, la Ps. XXXII, pp. 139-165; *Omilia VIII*, la Ps. XXXIII, pp. 165-203; *Omilia IX*, la Ps. XLIV, pp. 203-231; *Omilia X*, la Ps. XLV, pp. 231-248; *Omilia XI*, la Ps. XLVIII, pp. 248-275; *Omilia XII*, la Ps. LIX, pp. 275-285; *Omilia XIII*, la Ps. LXI, pp. 285-299; *Omilia XIV*, la Ps. CXIV, pp. 299-311.

Două dintre aceste omilii și anume cele numerotate aci cu I și IV, au fost traduse și publicate și separat, precum urmează: *Omilie la partea întâia a psalmului întâiu*, trad. de Arhim. Theoctist Scriban, în: *Vocea Bisericeii*, an. II, nr. 6 (dum. 25 iunie 1872), pp. 45-48; nr. 8, pp. 57-64 și nr. 9, pp. 65-72; *Voroavă la o parte a psalmului al patrusprezecelea și împotriva celor ce iau dobândă*¹⁴, trad. de Grigorie Dascălu, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile...*, ff. 71-74.

Omilia la o parte a Ps. XIV va fi retradusă ulterior sub titlul *Omilia împotriva cămătarilor*, de Pr. Gh. Ioanițescu, în: *Sf. Grigorie dela Nissa și Sf. Vasile cel Mare, două discursuri contra cămătarilor*, trad. și analiză, Ploiești, 1907 (teză de licență), pp. 55-72.

Altă trad. de N.D. (Pr. Nicolae Donos) sub titlul *Sf. Vasile cel Mare contra cămătarilor*, în: *Bulet. Episc. Hușilor*, an IV, nr. 2 (ian. 1928), pp. 15-19.

Altă trad. de P.I. Papadopol, în: *Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie de Nissa, Omiliile împotriva cămătarilor*. Trad. din lb. elină, însoțită de câte un studiu asupra vieții și operii autorilor. Râmnicu-Vâlcei 1939, pp. 7-20.

Tradusă din nou, de Pr. Ol.N. Căciulă, sub titlul *La o parte a psalmului XIV și despre cei ce dau cu camătă*, în: *Comentar la psalmi* (cit. supra), pp. 79-95.

3. Două omilii despre post (text grec în PG XXXI, 163-184 și 185-198):

- traducerea nesemnată, probabil de Ilarion Dascălu și revăzută de Grigorie Dascălu, sub titlul: *Cuvânt pentru post și iarăși pentru post, Cuvânt 2*, în: *Viețile Sfinților din luna Februarie*, trad. de Ștefan Ierodiaconul, Mănăstirea Neamțul, 1812, ff. 178-182 și 182-186¹⁵;

- traduse din nou, de Grigore Dascălu, sub titlul *Voroavă 1 pentru post și Voroavă 2 pentru post*, în vol. *Cuvinte ale Sf. Vasile*, ff. 82-86 și 86-89;

- trad. nouă, de Pr. N. Donos, sub titlul: *Sf. Vasile cel Mare, Postul* (predică ținută probabil la Vecernia din Duminica lăsatului sec de brânză), în: *MitrMold 2-3/1933*), pp. 45-56;

- fragmente, trad. de același, în aceeași rev., an. 1954, nr. 3-4, pp. 26-30;

- altă trad., de Pr. D. Fecioru, în broșura *Sf. Vasile cel Mare, Despre Post*, București, 1941, ed. a III-a, 1943 (col. „Pagini alese din Sfinții Părinți”, nr. 8);

¹⁴ Text grecesc în: PG XXIX, 204-280.

¹⁵ Cf. și D. FECIORU „Bibliografia traducerilor în românește din literatura patristică”, în: *StTeol VI/1937*, vol. I, p. 94.

- același, a retipărit *Cuvântul întâi despre post*, în: *MitrOlt* 9-10/1973, pp. 775-783 și *Cuvântul al doilea*, în aceeași rev., 11-12/1973, pp. 965-970;
- altă trad., de Pr. C. Cornițescu, *Cuvânt I și II despre post* în: *GlBis* 3-4/1978, pp. 249-256 și 256-261;
- o expunere a ideilor Sfântului Vasile din omiliile sale despre post în general, sub titlul *Omilie asupra postului și necumpătării*, în: *Sf. Vasilie cel Mare, arhiep, Kesariei Kapadokiei*, p. 211ș.u.;
- fragmente, trad. de Pr. I.N., în: *Bulet. Episc. Hușilor*, an. III, nr. 4 (apr. 1927), pp. 31-32 (după trad. fr. din Jean Riviere, *Saint Basile, eveque de Cesaree*, Paris 1925).

4. *Omiliile la cuvintele „Ia aminte (ia seama) la tine însuși”* (Deut., XV, 9), text grec. în: *PG XXXI*, 197-218:

- trad. de Grigorie Dascălușul, sub titlul *Voroavă la cuvântul ce zice: Ia aminte de sine*, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile*, ff. 139-143;
- altă trad., sub titlul *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare...*, asupra învățăturii din Scriptura Veche „Ia aminte de tine însuși”, în: *Elocuență bisericească sau Guvinte ale celor dintru Sfinți Atanasie cel Mare, Vasilie cel Mare și Ioan Gură de Aur*, traduse din limba grecească veche, de Medelnicerul I. Papazoglu, București, 1837 (XV-a Colecție din autorii clasici), pp. 11-33;
- alta, de Prot. V.G. Alese, în broșura cu titlul *Omilia Sfântului Vasile cel Mare respectiv la perceptul biblic „Ia seama”*, Târgoviște, 1912, 18pp.;
- alta, de N.D. (Pr. Nicolae Donos), cu titlul *Sf. Vasile cel Mare, Ia seama la tine însuși*, în: *Bulet. Episc. Hușilor*, ian. VI, nr. 7 (iul. 1929), pp. 111-114 și nr. 8 (aug. 1929), pp. 124-126;
- alta, în broșura cu titlul *Sf. Vasile cel Mare, Ia seama la tine însuși!* Trad. din grec., însoțită de o scriere a vieții acestui mare dascăl al lumii și ierarh, de Pr. Matei Pâslaru, Râmnicu-Vâlci 1937, 40 pp. (Bibl. Părinților bis. pentru popor, nr. 2);
- alta, de Pr. D. Fecioru, *Omilie la cuvintele: „Ia aminte de tine însuși”*, în: *MitrOlt* 1-2/1974, pp. 55-63;
- o bună prezentare liberă a conținutului acestei omilii, în: *Sf. Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 174-182.

5. *Omilia despre aducerea de mulțumire (exprimarea recunoștinței)*, text grec. în *PG XXXI*, 217-237:

- trad. de Grigorie Dascălușul, cu titlul *Varoavă pentru mulțumire*, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile cel Mare*, ff. 120-123;
- trad. nouă, de Pr. C. Cornițescu, *Cuvânt despre mulțumire*, în: *GlBis* 7-9/1977, pp. 651-657.

6. *Omilie (predică) la Sfânta Muceniță Iulita*¹⁶, text grec. în *PG XXXI*, 237-262:

- trad. de Grigorie Dascălușul, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile cel Mare*, pp. 123-128, cu titlul Voroavă la muceniță Iulitta și la cele ce lipsesc din voroava ce s-au zis mai înainte pentru mulțămire;
- trad. nouă, de Pr. D. Fecioru, cu titlul Cuvânt la muceniță Iulita și completare la omilia rostită mai înainte, despre mulțumire, în: *MitrOlt* 9-10/1974, pp. 814-823;
- scurt rezumat al cuprinsului acestei predici, în: *Sfântul Vasile, arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei*, pp. 186-189.

7. *Omilie la cuvintele „Strica-voi jitnițele mele...”* (Lc. XII, 18), text grec. în *PG XXXI*, 261-278:

- trad. de Grigorie Dascălușul, cu titlul Voroavă la cuvântul Evangheliei cel de la Luca: „Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi”. Și pentru lăcomie, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile cel Mare*, ff. 68-71;
- trad. nouă de T.M. Popescu, cu titlul Omilia Sfântului Vasile cel Mare la cuvintele Evangheliei după Luca: „Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi” și despre lăcomie, în: *StTeol* 1934-1936, pp. 90-98 și în broșura tip. de același, cu titlul „Sfântul Vasile cel Mare. Două omilii, București”, 1936, pp. 3-11;
- traducerea lui T.M. Popescu a fost prelucrată și „dată pe înțelesul tuturor”, de Pr. Vasile Ionescu, în broșura cu nr. 2 din col. de scrieri alese „Mărgăritarele lumii”, la București (mai multe ediții, fără indicarea anilor de tipărire);
- altă trad., de Pr. D. Fecioru, cu titlul: „Sfântul Vasile cel Mare despre lăcomie”, în: *BORom* 4-5/1945, pp. 126-136 (trad. mai liberă și mai cursivă decât cea precedentă);
- retradusă de același: „Omilie la cuvintele Evangheliei după Luca: «Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi» și despre lăcomie”, în: *MitrOlt* 11-12/1974, pp. 965-972;
- fragmente trad. de Ștefan Ierod., în *Prolog adică Adunarea în scurt din Viețile Sfinților*, Neamțu, 1854, vol. II, la 8 ian.;
- Sf. Vasile cel Mare, *Despre lăcomie*, Cluj, 16 pp. (fără indicația anului și a traducătorului), în col. de broșuri „Biblioteca Cartea Bună”; este o traducere foarte liberă, diferită de cele anterioare, mai mult o prelucrare a acestora;
- altă trad., de Arhim. Serafim Popescu, sub titlul: „Sf. Vasile cel Mare

---

¹⁶ Martiră din Cezarea Capadociei, moartă în persecuția lui Dioclețian (303) și pomenită atât în sinaxarul ortodox cât și în Martirologiul catolic la 30 iul. (vezi *Mineiul* rom. pe iulie, la această zi). Viața și pătımirea ei, la Gherasim TIMUȘ, *Dicționar aghiografic*, București, 398, p. 477.

împotriva lăcomiei”, în: *MitrMold* 3-4/1964, pp. 117-125;
 - scurt fragment (pgf. 3), sub titlul „Împotriva avariției”, trad. de pr. I. Iliescu, în: *Gânduri în liniște*, Râmnicu-Vâlci 1931, pp. 37-40.

8. *Omilie împotriva bogaților*, text grecesc în PG XXXI, 277-304:

- trad. de Grigorie Dascălușul: „Voroavă către cei bogați”, în: *Cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare*, ff. 74-79;
 - altă trad. foarte liberă și fără respectarea ordinii ideilor din original), de Pr. Nic. D. Tănăsescu, sub titlul „Sf. Vasile cel Mare despre iubirea aproapelui”, în: *GLBis* 1-2/1961, pp. 57-64;
 - altă trad. (corectă și completă), sub titlul *Cuvânt la Duminica a XII-a după Rusalii*, de Pr. D. Fecioru, în: *MitrOlt* 9-10/1968, pp. 784-794;
 - trad. nouă, de Pr. C. Cornișescu, în: *GLBis* 5-6/1978, pp. 489-497, sub titlul *Cuvânt către cei bogați*;
 - expunere asupra situației sociale din sec. al IV-lea, care a determinat rostirea acestei omilii, în: *Sf. Vasilie, arhiep. Chesariei Kapadokiei*, p. 268 ș.u.

9. *Omilia (rostită) în vreme de foamete și de secetă*, text grec. în PG XXXI, 303-328:

- trad. de Grigorie Dascălușul, sub titlul „Voroavă carea s-au grăit în vremea foametei și a secetii”, în: *Cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare*, ff. 143-147;
 - trad. nouă, de Pr. N. Donos, sub titlu „Cuvântare cu prilejul unei secete, urmată de foamete” în: *Bulet. Episc. Hușilor*, an. III, nr. 5 (mai 1927), pp. 45-49 și nr. 6 (iun. 1927), pp. 72-73, retip. în: *Modele de cuvântări bisericești*, Huși, 1927, pp. 1-23 (traducerea a avut la bază textul publicat într-o *Crestomație greacă*, de A. Coromila, Atena, 1844);
 - altă trad., de Pr. D. Fecioru, în broșura cu titlul: *Sfântul Vasile cel Mare, Cuvânt rostit în timp de foamete și secetă*, București, 1946, 16 pp. în 8 (Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române);
 - o expunere asupra împrejurărilor în care s-a rostit omilia și un rezumat al cuprinsului ei, în: *Sf. Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, p. 264 ș.u.

10. *Omilie (cu tema) că Dumnezeu nu este autorul răului*, text grec. în PG XXXI, 329-354:

- trad. de Grigorie Dascălușul, cu titlul „Voroavă cum că nu iaste Dumnezeu pricinuitoarul realelor”, în: *Cuvinte... ale Sfântului Vasile*, ff. 112-117;
 - altă trad., de Ion Mălăeșeu, cu titlul „Din Sf. Vasile cel Mare Omilia că Dumnezeu nu este autorul relelor”, în: *BORom* 1/1899-1900, pp. 103-112 și nr. 2, pp. 218-227;
 - altă trad., de Gh. Tatu, cu titlul „Omilia «Dumnezeu nu este autorul

răului»”, în: *Cronica Romanului*, ian. 1934, pp. 17-29.

11. *Cuvânt împotriva celor ce se mânie*, text grec. în PG XXXI, 353-372:

- trad. de Grigorie Dascălul, cu titlul „Voroavă împotriva celor ce se mânie”, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile*, ff. 131-134;
- altă trad., de Pr. D. Fecioru, „Omilie împotriva mâniei”, în: *MitrOlt* 7-8/1975, pp. 547-553;
- alta, de Pr. C. Cornișescu, „Cuvânt împotriva celor ce se mânie”, în: *GlBis* 1-2/1978, pp. 44-50;
- rezumat al cuprinsului omiliei, în: *Sf. Vasilie, arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei*, pp. 194-196.

12. *Omilia despre invidie*, text grec. în PG XXXI, 371-386:

- trad. de Grigorie Dascălul, cu titlul „Voroavă pentru zavistie”, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile*, ff. 117-120;
- trad. nouă, de T.M. Popescu, cu titlul „Omilia Sf. Vasile cel Mare despre invidie”, în: *StTeol* 1934-4936, pp. 99-106 și în extras, împreună cu „Omilia despre lăcomie”, în broșura *Sf. Vasile cel Mare, Două omilii*, București, 1936, pp. 12-19;
- altă trad., de Pr. D. Fecioru, în: *MitrOlt* 5-6/1975, pp. 409-415;
- alta, de Pr. C. Cornișescu, „Cuvânt despre invidie”, în: *GlBis* 10-12/1977, pp. 905-909;
- un rezumat al cuprinsului omiliei, în: *Sf. Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 191-194.

13. *Omilie la începutul Proverbelor*, text grec. în PG XXXI, 385-424:

- trad. de pr. D. Fecioru, în: *MitrOlt* 9-10/1975, pp 718-733;

14. *Omilia despre (îndemn la) botez*, text grec. în PG XXXI, col. 423-444:

- trad. de Pr. C. Cornișescu, cu titlul „Cuvânt de îndemn pentru sfântul botez”, în: *GlBis* 5-6/1978, pp. 497-504;
- expunere, liberă a cuprinsului omiliei în vol. *Sf. Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 148-170.

15. *Omilia împotriva celor ce se îmbată*, text grec. în PG XXXI, 443-464:

- trad. de Grigorie Dascălul, cu titlul „Voroavă asupra celor ce se îmbată”, în:

Cuvinte... ale Sf. Vasile, ff. 79-82;

- trad. nouă, de Pr. C. Cornișescu, cu titlul „Împotriva celor ce se îmbată”, în: *GlBis* 1-2/1978, pp. 50-56;

- fragmente, în *Prolog, adică Adunare în scurt din Viețile Sfinților*, trad. din rus. de Ierom. Ștefan de la Neamțu, Neamț, 1854, t. II, la 8 ian.

16. *Omilia despre credință*, text grec. în *PG XXXI*, 463-472:

- trad. de D. (Pr. N. Donos), în: *Bulet. Episc. Hușilor*, an. IV, nr. 17-18, pp. 166-68;

- altă trad., de Pr. N. Petrescu (Craiova), cu titlul „Omilia XV despre credință. – Cuvânt pentru praznicele: Pogorârea Sfântului Duh și Sfânta Treime”, în: *MitrBan* 7-9/1967, pp. 488-492.

17. *Omilie la cuvintele „La început era cuvântul...”* (Ioan I, 1), text grec. în *PG XXXI*, 471-482:

- trad. de Pr. V. Gheorghiu, cu titlul „Omilia XVI, «La început era Cuvântul...»”, în: *Candela* (Cernăuți), ian. 1912, pp. 457-462;

- alta, de Pr. Nicolae Petrescu (Craiova), „Omilie la textul «La început era Cuvântul» (Ioan I, 1)”, în: *MitrOlt* 3-4/1969, pp. 279-284.

18. *Cuvânt de laudă (panegiric) la Sf. Mucenic Varlaam*¹⁷, text grec. în *PG XXXI*, 483-490:

- trad. nesemnată (probabil de Ilarion Dascălul sau Grigorie Dascălul), sub titlul „Cuvânt de laudă la Sf. mucenic Varlaam”, în: *Viețile Sfinților din luna Noiembrie*, trad. după Dimitrie al Rostovului, Mănăstirea Neamțu, 1811, ff. 160-161.

19. *Cuvânt de laudă (panegiric) la Sf. Mucenic Gordian (Gordie)*¹⁸, text grec. în *PG XXXI*, 489-508:

- expunerea liberă a cuprinsului, în: *Sfântul Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 236-240.

¹⁷ Mucenic din părțile Antiohiei, martirizat în persecuția lui Dioclețian (†19 nov. 304). Pomenirea lui în calendarul ortodox și în Martirologiul roman, la 19 nov. Viața și pătımirea lui la Gherasim TIMUȘ, *op. cit.*, p. 841.

¹⁸ Martir militar (sutaș) din Cezareea Capadociei, mort în persecuția lui Liciniu (314), pomenit în sinaxarul ortodox la 3 ian. (vezi *Mineiul* rom. pe ian. la la ceastă zi). Viața și pătımirea lui la Gherasim TIMUȘ, *op. cit.*, p. 322.

20. *Cuvânt de laudă (panegiric) la Sf. 40 Mucenici*¹⁹, text grec. în PG XXXI, 507-526:

- trad. nesemnată (probabil de Ilarion Dascălul ori Grigorie Dascălul), sub titlul „Cuvânt de laudă la Sfinții patruzeci de mucenici”, în: *Viețile Sfinților din luna Martie*, trad. după Dimitrie al Rostovului, de Ștefan Ierodiaconul, Mănăstirea Neamțu, 1813, ff. 71-75;
- trad. de Grigorie Dascălul, sub titlul „Voroavă la cei patruzeci de mucenici”, în: *Cuvinte al Sf. Vasile...*, ff. 65-68;
- altă trad., de Pr. V. Gheorghiu: „Omilia XIX la cei 40 de martiri”, în: *Candela* (Cernăuți), an. 1912, pp. 356-359 și 404, 408;
- trad. nouă, de Pr. D. Fecioru, sub titlul „Cuvânt de laudă la prăznuirea celor 40 de mucenici”, în: *Fântâna Darurilor* (București), an. VI, nr. 7 (sept. 1934);
- expunere liberă a cuprinsului panegiricului, în: *Sfântul Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 240-5-244.

21. *Omilia despre smerenie (umilință), text în PG XXXI, 525-540:*

- trad. de Grigorie Dascălul, sub titlul „Voroavă pentru smerita cugetare”, în: *Cuvinte ale Sfântului Vasile...*, ff. 128-131;
- trad. nouă, de Pr. C. Cornițescu, „Cuvânt despre smerenie”, în: *GLBis* 10-12/1977, pp. 901-905;
- expunere liberă a cuprinsului omiliei, în: *Sfântul Vasilie, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 182-186.

22. *Omilie (cu temă) că nu trebuie să ne lipim de lucrurile lumii acesteia*, text grec. în PG XXXI, 539-564:

- trad. de Grigorie Dascălul, sub titlul „Voroavă pentru a nu ne pironi la lucrurile vieții aceștia și pentru arderea ce s-au făcut afară de biserică”, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile*, ff. 134-139;
- un fragment (pgf. 3), cu titlul „Motivele pomenii”, trad. de I. Iliescu, în: *Gânduri în liniște*, Râmnicu-Vâlci 1931, pp. 37-40.

23. *Omilia despre cum trebuie citite scrierile păgânilor (omilia către tineri)*, text grec, în PG XXXI, 563-590:

- trad. de I. Zahariad, în broșura cu titlul *Sf. Vasile cel Mare, Consultare*

---

¹⁹ Este vorba de cei patruzeci de mucenici condamnați la moarte prin îngheț în apele lacului din Sevasta Armeniei, în persecuția lui Liciniu, pomeniți atât în sinaxarul ortodox cât și în Martirologiul roman la 9 mart. (vezi *Mineiul* rom. pe luna martie, la această zi).

către tineri, București, 1852, 36pp.;

- alta, de Constantin D. Vasilascu, în: *Sf. Vasile cel Mare, Logos pros tous neous – Cuvânt către tineri*, Ploiești, 1907, 50pp. (teză de licență);

- alta, de Al. Homhoianu, în: *Sf. Vasile cel Mare, Cuvânt către tineri sau despre folosul ce-l putem trage din citirea scriitorilor profani*, Râmnicul-Vâlcei, 1938, 36pp.;

- alta, de Pr. Petre Procopopoviciu, în: *Vasile Arhiepiscopul Kesareei Kapadociei, Cuvânt către tineri, cum pot avea folos din scrierile paginilor*, Cernăuți, 1939, 23pp.;

- alta, de Pr. D. Fecioru, cu titlul „Cum trebuie să citim literatura profană”, în: *Ort* 2/1941, pp. 3-4; de același, cu titlul „Cuvânt către tineri, sau cum poți întrebuița cu folos literatura păgână”, în: *Tinerimea creștină* (București), an. V, nr. 1 și 2;

- trad. de Pr. D. Fecioru a fost publicată și cu titlul „Povață către tineri”, de Pr. Vasile Ionescu, într-o broșură din col. de scrieri alese: *Mărgăritarele lumii*, nr. 24, la București (mai multe ediții, fără indicarea anilor de tipărire).

24. *Cuvinte (două) despre facerea omului*, text grec. în PG XXX, 9-7 și 37-61 (între lucrările neautentice sau îndoielnice ale Sfântului Vasile):

- trad. de Grigorie Dascălul, sub titlul „Pentru facerea omului. Cuvânt 1 și Cuvânt 2”, în: *Cuvinte... ale Sf. Vasile*, ff. 47-53 și 54-59.

25. *Omilia (a treia) despre rai (paradis)*, text grec. în PG XXX, 61-72 (între scrierile de autenticitate îndoielnică ale Sf. Vasile):

- trad. de Grigorie Dascălul, cu titlul „Cuvânt pentru raiu”, în: *Cuvinte ale Sf. Vasile*, ff. 59-62.

26. *Cuvânt de laudă (panegiric) la Sfânta Naștere a lui Hristos*, text grec. în PG XXXI, 1457-1476 (între scrierile neautentice, atribuite Sfântului Vasile):

- trad. de Grigorie Dascălul, sub titlul „Voroavă la Sfânta Naștere a lui Hristos”, în: *Cuvinte ale Sf. Vasile*, ff. 62-65;

- alta, de Pr. Nicolae Petrescu (Craiova), cu titlul „Omilie la Sfânta Naștere a Domnului Hristos”, în: *MitrOlt* 11-12/1968, pp. 970-979.

27. *Despre pocăință*, text grec. în PG XXXI, 1475-1488 (între scrierile de autenticitate îndoielnică):

- expunere liberă și sumară a cuprinsului, în: *Sfântul Vasile, arhiep. Kesariei Kapadokiei*, pp. 196-198.

28. *Cuvânt (al treilea) despre post*, text grec. în *PG XXXI*, 1507-1510 (între scrierile de autenticitate îndoielnică):

- trad. de Grigorie Dascălul: „Voroavă a treia pentru post”, în: *Cuvinte ale Sf. Vasile*, f. 89, ambele pagini.

29. *Cuvânt de sfățuire către preot*, text grec. în *PG XXXI*, 1685-1688 (între scrierile de autenticitate nesigură):

- trad. mai veche, în diferite manuscrise, ca de ex. ms. rom. (miscelaneu) nr. 22 din Bibl. Patriarhiei Române (încep. sec. al XIX-lea), f. 87, cu titlul *Poruncă către preot*²⁰.

- trad. mai nouă, la Ghenadie, *Liturgica*, București 1877, p. 194;

- alta, la Nicolae Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*, trad. rom. de N. Popovici și U. Kovincici, vol. II, part. 2, Arad 1936, pp. 259-260.

- alta, de Pr. N. Petrescu (Craiova), sub titlul „Cuvânt pentru instalarea preoților”, în: *MitrOlt* 5-6/1967, pp. 468-469.

30. *Omilia V-a despre moravuri*, text grec. în *PG XXXII*, 1168-1181:

- trad. de Pr. N. Tănăsescu, sub titlul „Despre înțeleaptă folosire a bunurilor materiale”, în: *GIbis* 11-12/1969, pp. 1264-1268.

31. *Cuvânt despre ieșirea sufletului*, tradus de preotul Samuil Micu (Klein) de la Sadu (Ardeal), în vol. său de predici funebre, cu titlul *Propovedanii sau învățături la îngropăciunea oamenilor morți*, Blaj 1784²¹ (retipărit la Sibiu și Arad 1907); între scrierile Sf. Vasile cel Mare nu aflăm o astfel de predică; poate să fie a Sf. Chiril al Alexandriei, „Despre ieșirea sufletului și a doua venire”, în: *PG LXXVII*, 1071-1090).

TRADUCTIONS ROUMAINES DES ECRITS HOMILETIQUES DE SAINT BASILE LE GRAND

Dès le début de cette étude, l'auteur précise qu'il ne s'occupe que de la version roumaine des homélies et des sermons de Saint Basile, en laissant de côté ses oeuvres d'autre nature (*dogmatiques, exégétiques, polémiques, disciplinaires, épistolaires* s.a.). Certes, l'œuvre homélétique de Saint Basile ne peut se comparer

²⁰ Vezi Pr. D. Fecioru, „Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române”, în: *StTeol* 5-6/1960, p. 454.

²¹ Vezi și Gh. COMȘA, *Istoria predicii la români*, București, 1921, p. 113.

comme volume à celle de Saint Jean Chrysostome, mais elle est traduite presque intégralement en roumain. Quelques-unes de ses homélies et sermons ont un caractère exégétique, s'occupant de l'explication de certains textes ou versets isolés de la Sainte Ecriture. La plupart ont un caractère d'exhortation, abordant des questions de vie sociale et morale. D'autres traitent des thèmes dogmatiques et d'autres sont des panégyriques en l'honneur de saints martyrs, genre en lequel Saint Basile excellait, à côté d'autres prédicateurs de son temps (les Saints Grégoire le Théologien, Grégoire de Nysse, Jean Chrysostome, l'évêque Astérios d'Amassie, etc).

L'énumération des homélies et des sermons de Saint Basile commence par des manuscrits qui contiennent de telles traductions ; dans la seconde partie, sont énumérées les œuvres traduites et imprimées, en respectant l'ordre selon lequel les œuvres basiliennes éditées dans la bien connue collection de textes patristiques de l'abbé J.P. Migne, (*PG XXIX-XXXII*) sont mentionnées dans l'*Index* de Ferd. Cavallera (*Patrologiae Cursus Completus accurante J.P. Migne, Series Graeca, Indices*, Paris, 1912, col. 23-25).

A chaque titre d'homélie est indiqué le texte grec de *PG* et puis les traductions successives en roumain de la respective homélie selon la chronologie de leur apparition, lorsqu'il y en a plusieurs. Tel que le remarque l'auteur de l'étude, les traductions en question débute par celles de Samuil Micu (Klein), dans la seconde moitié du XVIIIe siècle, (restées malheureusement en manuscrit); elles continuent avec celles réalisées et imprimées par les disciples de Saint Paisie de Neamț (*Grigorie Dascălul, Ilarion Dascălul, Ștefan le hiérodiacre* etc) au début du XIXe siècle, qui sont les plus nombreuses. L'intérêt des théologiens et des hommes de culture roumains pour l'œuvre homélétique de Saint Basile s'est maintenu jusqu'à nos jours, où il s'est même intensifié, preuve, l'activité des traducteurs contemporains parmi lesquels au premier rang se situe tant par la qualité que la quantité de son œuvre le renommé professeur de théologie Père Dumitru Fecioru.

Presque chacune de ces plus de 30 homélies et sermons ont été traduites à plusieurs reprises, par des traducteurs différents, parfois éloignés dans le temps, d'autres fois contemporains et souvent ignorant les traductions antérieures. La présente étude ne fait pas des appréciations critiques ou comparatives entre les différentes versions, à quelques exceptions, lorsque celles-ci n'étaient pas faites à partir du texte original (grec) ou représentaient plutôt des adaptations ou des périphrases que des versions exactes de l'original respectif.

UN CĂLUGĂR, MEȘTER CALIGRAF ȘI O CARTE MINUNATĂ¹

Printre manuscrisele din rafturile bibliotecii Seminarului «Veniamin» se găsesc trei, scrise de aceeași mână, foarte frumos și care nu pot să nu atragă, îndeosebi, atenția celui ce-ar avea curiozitatea să le frunzărească. Deși eram grăbit – căci căutam altceva, când am dat peste ele, – am rămas mult timp, admirând acea minunată caligrafie și fără să vreau m-am oprit în acea zi la ele. Ca de obicei, am citit dintâi titlurile. Două din ele interesante în ce privește autorul și cuprinsul; al treilea banal. Caut la sfârșit și citesc însemnările, care rar lipsesc, să văd cine-i ostenitorul. La toate trei, aceeași formulă, care lămurea cine-i transcriitorul – caligraful – și foarte puțin despre traducător. Dar, lucru ciudat, tocmai la manuscrisul banal, în privința autorului și cuprinsului, caligraful nostru își permite să adauge o apreciere personală. La celelalte două spunea: «Această carte, care...»; la aceasta zice: «Această carte *minunată*...».

Această apreciere m-a făcut să cercetez mai amănunțit manuscrisul și mărturisesc sincer că nu mi-a părut rău. Caligraful avea dreptate. Dar cercetarea manuscriselor acestora mi-a luat mult timp; mi-ar fi și rușine să spun cât de mult. Când te-ncurci cu astfel de lucruri, treci din una în alta, ai fi curios să știi și ceea ce fatal nu se poate ști și timpul fuge, iar rezultatul, de cele mai multe ori, nu corespunde așteptărilor. În privința caligrafului, nici la sfârșitul cercetării nu știam mai mult de cât la început. Este smeritul monah, din Mănăstirea Neamțului, *Platon Munteanul*, care-și mai zice și *Olteanul* și *Craiovanul*. Desigur, niciunul din aceste trei nume nu este numele lui de familie ci numai o indicație a locului lui de naștere. Își zice *Munteanul*, după principatul din care venise, *Olteanul* și apoi și *Craiovanul*, după ținutul și probabil orașul său natal. Călugării, la intrarea în mănăstire, se leapădă de toate cele lumești și unii, chiar și de numele de familie. Devine fratele sau părintele Platon, Varsanufie sau Teofil și nimic mai mult.

Cum va fi ajuns smeritul monah Platon din Graiova la Mănăstirea Neamțului, n-am putea spune. Să fi venit de tânăr, dintr-o înclinație firească spre monahism și atras de faima Mănăstirii Neamț, așa cum au făcut Veniamin și Grigorie, ajunși mai târziu mitropoliți, unul în Moldova și altul

---

¹ Comunicare făcută de Pr. N. Donos, cu prilejul patronului Seminarului Veniamin, la 30 ian. 1940. Acest studiu a fost publicat și în: *MitrMold* 1-2/1940, pp. 38-47.

în Muntenia? Nu știm. Să fi venit în mânăstire laic și să se fi călugărit aici? Erau cazuri când venea cineva aici și după ce primise cinul monahal în altă mânăstire. N-avem niciun indiciu în această privință. De altfel, lucrul nici nu prea are mare importanță.

Nu putem ști nici data nașterii și nici a trecerii lui în lumea dreptilor. Nu știi de se țineau pe atunci, cu 130 de ani în urmă, registre regulate de stare civilă prin mânăstiri. Numele Platon, pentru călugări, nu era neobișnuit. În aceeași vreme a trăit în Mânăstirea Neamțului un alt Platon, schimonah, care a fost scriitorul (secretarul), marelui stareț Paisie și care, pe baza mai multor scrieri anterioare, în rusește și moldovenește, a alcătuit o descriere a vieții renumitului stareț, publicată la Neamț în anul 1817. Am crezut, în primul moment, că acesta ar fi caligraful nostru. Dar este cu neputință. Acel Platon schimonahul, după cum se vede din prefața de la *Viața lui Paisie*, a alcătuit lucrarea sa în slavonește și apoi a fost tradusă și în moldovenește. Un *Craioveanu*, admitând că știa și scria și slavonește, ar fi procedat dimpotrivă; căci cine scrie ceva, hotărât că scrie dintâi în limba sa și apoi, de-i nevoie, traduce în altă limbă. Acel Platon era însă rus, căci pe vremea aceea erau foarte mulți ruși în mânăstire, ca și însuși Paisie.

Este deci imposibil de știut ceva despre persoana fizică, să zicem, a lui Platon, caligraful de la Neamț. O fi fost înalt sau scund, gras sau slab, blond sau brun? Cum poți să cunoști așa ceva din niște manuscrise, rămase și păstrate întâmplător? Atât se poate spune sigur, că între 15 ian. 1816 și 3 febr. 1817, el lucra la transcrierea (prescrierea, zicea el) unor *isvoade vechi*, aflate în Mânăstire. Am motive să cred că era în floarea vârstei, că era sănătos la suflet și la trup, că avea ochii ageri și mai ales mâna sigură. Dar, dacă așa de puțin putem spune despre caligraful Platon în carne și oase, din cercetarea manuscriselor ce ne-au rămas și mai ales din caligrafia lui, putem face deducții foarte apropiate de adevăr, în ce privește sufletul lui, firea lui, într-un cuvânt omul dinlăuntru; căci dacă este în afară de îndoială că „stilul este omul” când vorbim de un scriitor și analizăm opera lui, apoi nu-i prea mult departe de adevăr și faptul că scrisul cuiva, caligrafia lui, este un indiciu prețios asupra firii, asupra caracterului lui; scrisul unui om este, în cele mai multe cazuri, oglinda sufletului lui.

Scrisul (înțeleg mereu caligrafia, căci caligraf a fost călugărul nostru) este foarte frumos, regulat, simetric, cu trăsături sigure și uniforme. Are un fel de noblețe și, mai ales, nu-i deloc afectat; căci, după cum există o afectare în gesturile sau în vorbirea cuiva, ușor se observă o oarecare afectare și în multe scrisuri. Din aceste însușiri ale scrisului monahului de la Neamț am făcut următoarele deducții:

- 1) Caligraful Platon era un om foarte *răbdător*. Scrisul frumos cere multă răbdare până să-l înveți; este o meserie cam migăloasă și pretinde exerciții

îndelungate și neîntrerupte mult timp. Un om nerăbdător, pripit, nestatornic, nu poate ajunge să scrie frumos, după cum greu va putea ajunge un bun violonist.

2) Era *supus*, căci meseria aceasta a învățat-o desigur în mănăstire, ca ascultare orânduită de superiorul său. Va fi avut o înclinare firească, dar dacă n-ar fi fost supus, ar fi găsit mijlocul să saboteze această ascultare, constrângând astfel pe stareț să-l orânduiască la alta, mai puțin migăloasă sau poate mai în aer liber.

3) Era o fire ordonată, *atentă*. În toate cele trei manuscrise, destul de voluminoase – fiecare are mai mult de 400 de pagini – nu găsim nicio greșală, nicio corectură, nici măcar o cât de mică pată de cerneală. Aceasta ni-l arată așa de atent, atât de încordat la lucru, atât de izolat de orice alte griji, ca și cum ar fi fost în biserică, la Sfânta Liturghie, și ar fi auzit cântându-se. «Toată grija cea lumească, acum să o lepădăm...».

4) Simetria din scrisul lui ne arată că avea foarte dezvoltat simțul estetic. Rândurile drepte – minunat de drepte! –, literile egale și la egală distanță, păstrând întotdeauna aceeași formă; pe ici-colea podoabe discrete, dar întotdeauna aceleași, și fără să diformeze literile în dauna lizibilității.

5) *Calm, neagitat*. Acelaș scris liniștit de la început și până la sfârșit și în toate cele trei manuscrise.

6) *Harnic*. Aceasta se vede din faptul că a transcris 1500 de pagini, în intervalul de un an și o lună. Dacă ținem socoteală de obligațiile lui călugărești, asistarea la sfintele slujbe și mai scădem și sărbătorile, apoi a lucrat neîntrerupt, zi de zi aproximativ 5 ore pe zi. Și asta nu-i puțin lucru!

7) Era *dornic de cultură*. Altfel, și-ar fi ales altă meserie sau ascultare în mănăstire. Dacă și-a ales el singur manuscrisele pe care să le copieze și nu i-au fi fost impuse de stareț, și le alegea foarte bine; aceasta se vede bine din alegerea celor trei, pe care le avem aici (la Mănăstirea Neamț vor mai fi poate și multe altele). Apoi și-a permis să aprecieze o carte și a apreciat-o bine. Așadar, nu-și îndeplinea mecanic ascultarea, ca o simplă mașină de scris de pe vremuri.

8) În sfârșit, era *modest*. Acest lucru se vede din notele de la sfârșitul manuscriselor, din care nu rezultă că și-ar face vr-un merit mai mare decât al tovarășului său de lucru, care-i dicta sau cu care verifica din cuvânt în cuvânt întreg manuscrisul, după ce termina lucrul.

Acum, după ce-am schițat acest portret aproximativ al meșterului caligraf Platon, să vedem și cartea aceea, care l-a impresionat așa de mult, încât și-a călcat pe inimă, adăugând, în formula consacrată, epitetul de minunată, adică și-a permis să facă și o apreciere personală asupra cărții pe care-o copia. Voi lăsa la urmă *cartea minunată* și voi începe cu cele două, care pentru el nu erau așa de minunate.

Primul manuscris cuprinde traducerea în românește a *Hexaameron*-ului Sf. Vasile cel Mare. În nota de la sfârșit se spune că a fost prescris (transcris) după izvodul aflat în Mănăstirea Neamțului, fără să se amintească cine este traducătorul. Din fericire însă, n-a fost prea greu de găsit numele acestui traducător. Această *minunată* lucrare (zic eu, nu Platon!) a fost publicată în exactă și frumoasă traducere românească, în *Cuvinte puține oarecare din cele ale celor între sfinți, părinților noștri. Vasilie cel mare și Grigorie, cuvântătorul de Dumnezeu...*, București, 1826.

În prefața acestei cărți, scrisă de «Pafnutie, cel ostenitor întru ale tipografiei» se vede că Hexaameronul a fost tradus

«din îndemnul Episcopului de Rădăuți Dosoftei, de către dascălul Ilarion, om de știință destulă în limba elinească... n-a apucat s-o tipărească... Au miluit Dumnezeu în zilele celui acum Mitropolit al Ungrovlahiei Kir Grigorie, de și tălmăcirea s-au îndreptat de Preasfinția Sa, cât s-au putut și tipărirea s-a lucrat din porunca Preasfinției Sale și alte câteva cuvinte, precum se văd, tot ale marelui Vasilie, tălmăcite de singur Prea Sfinția Sa».

Am confruntat manuscrisul cu cartea amintită, tipărită în 1826. Îndreptarea Mitropolitului Grigore se mărginește la mici modificări stilistice. Este vădit că manuscrisul nostru cuprinde transcrierea, după un isvod mai vechi, a traducerii dascălului Ilarion. Dar, ciudat, caligrafului nostru lucrarea nu i s-a părut așa de minunată.

Al doilea manuscris cuprinde *Catehismele Sfântului Kiril al Ierusalimului*. Din nota dela sfârșit se cunoaște traducătorul, căci s-a transcris «după izvodul tâlcuirea părintelui Isaak Dascălul». Manuscrisul cuprinde la început viața Sfântului Kiril, luată din cărțile de ritual sau din *Viețile sfinților* (18 mart.) și pe urmă toate mențiunile făcute de Sfinții Părinți bisericești și de scriitorii mai noi, despre acest Sfânt Părinte. Urmează apoi textul propriu-zis al catehezelor. Limba este ceva mai greoaie decât cea din traducerea Hexaameronului. Dar, fiindcă nici această lucrare nu i s-a părut așa de minunată părintelui caligraf, să trecem acum la lucrarea *minunată*.

Din titlu (care, în treacăt fie zis, nu-i tradus complet) se vede că este vorba de un «catehism, adică explicarea sfintei și dumnezeieștii Liturghii și cercarea celor ce se hirotonisesc». M-am mirat întâi, de ce caligraful nostru găsește lucru mai minunat un catehism sau chiar și o explicare a Sfintei Liturghii. Nu se spune de cine-i făcută traducerea și nici autorul, ci numai din porunca cui a fost alcătuită această carte. Aș fi rămas cu mirarea, dacă n-aș fi avut norocul să găsesc în bibliotecă și originalul, după care s-a făcut traducerea. Iată titlul exact:

Sfințitul Catehism, adică Explicarea sfintei Leturghii și Examinarea celor ce vor să se hirotonisască, cu altele multe din cele foarte potrivite spre folosul credincioșilor. Toate s'au publicat acum dintâi din îndemnul Prea Cucernicului Hristodul, marele protopapa și înainte stătător al Kerkirei; iar compuse au fost de Dl Nicolae Bulgiris, fratele lui, magistrat al orașului, medic și filosof. În Venetia, 1769. Con licenza del superiori.

Cartea aceasta nu-i un catehism obișnuit, dar nicio explicare a Sfintei Liturghii, în felul celor multe, pe care le avem și noi, pentru popularizarea celor mai elementare cunoștinți religioase. Este și una și alta și încă ceva mai mult. Ea cuprinde un rezumat al tuturor cunoștințelor necesare unui preot. Este un manual complet, după care urmau să se pregătească candidații la preoție (probabil învățându-l pe dinafară) pentru examenul ce trebuiau să susțină înaintea episcopului, înainte de hirotonie.

Urzeala (am putea spune portativul) acestei lucrări este într-adevăr, explicarea Sfintei Liturghii, dar bătătura este întreaga știință teologică elementară, introdusă ca niște note muzicale pe portativ, prin digresiuni foarte meșteșugit și firesc întrețesute. La-nceput se enumeră și apoi se vorbește despre Sfintele Taine (ca un fel de introducere, pentru a se ajunge la tema principală Sfânta Liturghie), dar cu acest prilej învățătura creștină despre Sfintele Taine este redată – pe scurt, ce-i dreptul – complet. Se vorbește de *formă, materie, săvârșitor, primitor* și se aduc temeiurile biblice, pe care se bazează fiecare taină. La Cununie, de pildă, se înșiră impedimentele și se insistă destul asupra gradelor de rudenie. La Mărturisire este redată în mod complet învățătura morală despre virtuți și păcate (cu împărțirile și temeiurile lor biblice). Ba chiar se insistă mult asupra circumstanțelor agravante sau atenuante ale păcatelor; apoi asupra epitiimiilor.

Când vine vorba de Fericiri, sunt interpretate. Când vine rândul Simbolului de credință, el este explicat pe larg, ca-ntr-un mic tratat de Dogmatică. Nu lipsesc nici cunoștințele istorice. La cuvântul *Soborniască* din simbol, autorul găsește momentul potrivit să facă un scurt istoric al sinoadelor ecumenice și să arate hotărârile dogmatice și disciplinare, la care s-a oprit fiecare sinod, după ce-a respins ereziile sau schismele ce le-au provocat. Rugăciunea Domnească este de asemenea interpretată, la locul ei, în Sfânta Liturghie. La locuri potrivite s-au întrețesut tot așa, cu explicații scurte, dar complete, *Decalogul, poruncile Bisericii, învățătura despre Ierarhia bisericească* și din punct de vedere liturgic și din punct de vedere al dreptului canonic. Sunt intercalate elemente chiar și din Pastorală.

Planul după care a lucrat autorul este ingenios. Îmbinarea materiei obișnuite a unui catehism cu cea a unei bogate explicații a Sfintei Liturghii este minunată. Se vede bine că-i lucrarea unui om cult, a unei minți limpezi,

care știe să lucreze sistematic. La sfârșit este adăugat și un minunat indice alfabetic, ca la lucrările moderne. Traducătorul a fost lăsat la o parte. Firește, el nu putea fi numai tradus. Era nevoie să fie refăcut, după alfabetul românesc. Îmi vine să cred că traducătorul nu era obișnuit cu astfel de lucruri și nici nu cunoștea modul folosirii unui astfel de indice. Lucrarea aceasta era ca un manual modern, pentru pregătirea candidaților noștri, în vederea examenului de bacalaureat, un rezumat al cunoștințelor neapărat trebuitoare unui preot modest.

Ce să-l fi făcut pe caligraful Platon să numească această carte minunată, în raport cu celelalte două, de care am amintit? Acelea au autori cu mare renume, înscriși în catalogul sfinților; aceasta, un nume aproape necunoscut. Apoi cuprinsul și vechimea, pentru el n-au nicio importanță? Îmi vine să cred – n-aș putea pune mâna pe cruce! – că Platon al nostru era un simplu călugăr, meșter la scris, care nu prea putea aprecia stilul sublim și argumentarea meșteșugită a Sfântului Vasile și chiar a Sfântului Chiril. Lucrările acestora erau prea înalte și prea abstracte, pentru priceperea lui. Pe când *Catehismul*, cu întrebări și răspunsuri scurte și clare și cu explicațiile Sfintei Liturghii, pe care o ascultă zilnic, îi mergea mai bine la inimă. Îi plăcea cu alte cuvinte cartea populară, de popularizare a cunoștințelor teologice, în forma intuitivă, pe când lucrările abstracte de teologie înaltă îl lăseau rece. Și aceasta nu-l scade deloc în ochii noștri.

Cine a tradus această carte? – Mister. A fost publicată? Până acum nu știu; dar de n-a fost publicată este păcat. Ar fi putut fi de mare folos preoțimii, până-n vremea când au apărut lucrările – înțeleg, manuale didactice – ale lui Filaret Scriban și Melchisedec. Ar fi fost un manual minunat pentru acele școli catehetice și pentru candidații la preoție anteriori epocii lui Creangă. Și ce mult bine ar fi prins și la noi o examinare serioasă a candidaților la preoție, cum se făcea pe acea vreme în patria autorului! Căci acestei necesități își datorește apariția această carte *minunată*. Și acum, sunt de acord cu monahul Platon, cu singura deosebire că eu găsesc că și celelalte două nu sunt mai puțin minunate.

Câteva cuvinte despre autor. Cartea aceasta, după cum se vede din titlu, a fost alcătuită din îndemnul întâistătătorului și protopapă al Kerkirei (insula Corfu) Hristodul, de fratele său, Nicolae Bulgaris, medic și filosof, magistrat al orașului. În ce privește titlul de protopapă și întâistătător al lui Hristodul Bulgaris, el nu însamnă protopop (în sensul de azi al cuvântului la noi) și nici *proestos*. Se știe că, după căderea Constantinopolului, Patriarhul a obținut de la sultan și oarecare drepturi politice, mai ales judecătorești, asupra creștinilor de sub jurisdicția sa. Se-nțelege că aceste drepturi erau exercitate, prin delegație, de episcopi și preoți, în eparhiile, respectiv parohiile lor. Pe vremea când s-a publicat această carte, Kerkira (insula Corfu) nu mai era sub dominația turcească. Atunci a fost nevoie ca

preotul cel mai de seamă din Kerkira să fie un fel de exarh, ceva mai mult decât un simplu protopop; iar întâistător se numea din cauza drepturilor sale politice și judecătorești. El a îndemnat pe fratele său, medic și filosof – așa i se spune în titlul cărții – și magistrat al orașului, om cult, cu studii probabil în Italia, unde de obicei mergeau la școli mai înalte conaționali lui, să alcătuiască această carte, care corespundea unei necesități a vremii. Și Nicolae Bulgaris s-a achitat bine de această însărcinare; dovadă, printre altele, și aprobarea tăcutului caligraf Platon de la noi.

Din prefața cărții, care n-a fost tradusă, ca și indicele alfabetic de care am pomenit, se vede că familia Bulgaris juca un rol important în insula Corfu. Se pomenește acolo că au avut rol în *tipărirea* cărții și alți doi Bulgaris, unul Spiridon, epitrop al bisericilor și altul Gheorghe epitrop al Mănăstirilor. De aici se vede că era o familie nobilă, care conducea toate treburile, iar Hristodul, protopapă și întâistător, avea rolul unui senior medieval, în această regiune.

Din această familie face parte de altfel și celebrul Evghenie Vulgaris, mare teolog și filosof, scriitor fecund și variat, cu studii în Italia și Germania, poliglot, dascăl cu mare faimă la mai multe școli grecești, în patria sa, la Sfântul Munte și apoi la Constantinopol. De la el ne-au rămas o mulțime de lucrări de samă, teologice și științifice, tipărite la Leipzig, unde a stat mai mulți ani, iar altele la Moscova. A fost sprijinit și ajutat de Ecaterina II, de principele Moldovei Grigorie Ghica și de renumita familie de negustori greci Zossima, care cheltuia sume enorme pentru tipărituri, pe care le împărțea gratuit la școli și biserici grecești. A fost înainte de 1800 episcop al Poltavei și Kerson-ului; apoi s-a retras la Petersburg, unde și-a încheiat viața laborioasă în anul 1806. El este cel care a dus în toată lumea ortodoxă faima numelui familiei Bulgaris, din Kerkira, la care am ajuns numai fiindcă părintele Platon caligraful nu și-a putut stăpâni admirația și a adăugat epitetul de *minunată* cărții lui Nicolae Bulgaris, a cărei traducere o *prescria* la Neamț în 1817.

Voi încheia cu lămurirea altei chestiuni, pe care mi-am pus-o. Cum a ajuns *Catehismul* lui Nicolae Bulgares la Neamț? În această mănăstire, de la 1777 înainte, era constituit un mare focar cărturăresc, datorită stabilirii aici a marelui stareț Paisie, după ce lucrase mult timp în domeniul traducerii vechilor lucrări teologice și ascetice la Dragomirna și înainte de aceasta la Sfântul Munte. Acolo, Paisie a cunoscut pe dascălul Evghenie Vulgaris și probabil că au păstrat raporturi și după ce unul a plecat în Germania, celălalt în România. Paisie păstra legături, prin ucenicii lui numeroși și prin corespondență cu toți oamenii de seamă și se interesa de toate lucrările teologice tipărite, pe care le aducea la Neamț la minunata lui școală. Prin intermediul lui Evghenie Vulgaris trebuie să fi ajuns la Neamț și Catehismul

lui Nicolae Vulgaris, tradus nu se știe de cine, copiat frumos de Platon Craiovanul, caligraful nostru, care după ce-a terminat transcrierea notează:

«Această *minunată* carte ce se numește Tâlcuirea sfințitei Leturghii, care cuprinde șase sute patruzeci și cinci de fețe, s-au *prescris* aicea în Mănăstirea Neamțului de smeritul monah Platon *Munteanul*, după isvodul ce se află întru această sfântă mănăstire; și s-au urmat din cuvânt în cuvânt cu părintele Ieromonahul Iosif. Pentru aceasta ne rugăm, cel ce pre dânsa va ceti, pre noi a nu ne *ponoslui*, ci către Dumnezeu a ne pomeni. 1816 Oct 30. Platon Craiovanul».

UN MOINE, MAÎTRE CALLIGRAPHE, ET UN MERVEILLEUX LIVRE

Parmi les manuscrits qu'abrite la bibliothèque du Séminaire «Veniamin», il y en a trois, écrits de la même main, qui ne peuvent pas passer inaperçus par celui qui aura la curiosité de les feuilleter. Deux d'entre eux sont intéressants quant à l'auteur et le contenu ; le troisième, banal. Je cherche à la fin les notices, qui ne manquent presque jamais, pour voir qui en est l'auteur. Tous les trois, la même formule, mentionnant le copiste, le calligraphe, mais très peu sur le traducteur. Mais, chose surprenante, justement au manuscrit banal du point de vue de l'auteur et du contenu, le calligraphe se permet d'ajouter une appréciation personnelle : au lieu de dire, comme aux deux autres, «Ce livre, qui...», il dit «Ce *merveilleux* livre, qui...».

Le calligraphe de ces manuscrits est un humble moine du Monastère de Neamț, *Platon Munteanul (le Valaque)*, nommé aussi *Olteanul (d'Oltenie)* et *Craiovanul (de Craiova)*. Certes, aucun de ces trois noms n'est son patronyme, ils indiquent son lieu d'origine. Il se fait appeler *Munteanul*, selon la principauté d'où il venait, et *Olteanul* et puis *Craiovanul*, selon la région et probablement sa ville natale. Comment l'humble moine Platon de Craiova fût-il arrivé au Monastère de Neamț, on n'en sait rien. Nous n'avons aucun indice à ce sens. Nous ne savons ni la date de sa naissance ou de son trépas. On ignore donc tout de la personne physique de Platon, le calligraphe de Neamț. Tout ce que l'on sait c'est qu'entre le 15 janvier 1816 et le 3 février 1817, il travailla à la transcription (la prescription, disait-il) d'anciennes sources trouvées en ce monastère. Il devait être en la fleur de l'âge, sain de corps et d'esprit, car il avait les yeux perçants et surtout la main sûre.

Mais si du calligraphe Platon en chair et en os on ignore presque tout, en étudiant les manuscrits et surtout sa calligraphie, on peut tirer des conclusions bien proches de la vérité quant à son âme, son esprit, sa nature, en un mot, quant à l'homme intérieur ; car s'il est hors de doute que « le style, c'est l'homme » lorsque l'on parle d'un écrivain et que l'on analyse son œuvre, il est tout aussi vrai que l'écriture de quelqu'un, sa calligraphie, est un indice précieux sur son caractère, le plus souvent l'écriture étant le miroir de l'âme. L'écriture (et je pense à la calligraphie, car notre moine était calligraphe) est très belle, régulière, symétrique,

avec des traits sûrs et uniformes. Elle dégage une sorte de noblesse et n'est nullement affectée, car tout comme les gestes ou la manière de parler peuvent être affectés, il en est de même pour les écritures. Des caractéristiques de l'écriture du moine Platon, on peut déduire les suivantes:

1) Il était un homme très *patient*. Un homme impatient, précipité, inconstant ne peut parvenir à avoir une belle écriture. 2) Il était *obéissant*, car ce métier, il a dû l'apprendre au monastère, comme une obéissance établie par son supérieur. Il était certes doué pour cela, mais sans obéissance il aurait pu saboter ce travail et déterminer son supérieur à lui en donner un autre, plus facile ou peut-être au sein de la nature. 3) Il était d'une nature *ordonnée*, attentive. Dans aucun des trois manuscrits, bien volumineux – plus de 400 pages chacun – on ne découvre pas de fautes, pas de bavures, rien. Cela nous le montre très attentif à son travail, concentré, détaché de toute autre préoccupation. 4) La symétrie de son écriture nous révèle qu'il avait un sens *esthétique* bien développé. Les lignes droites, merveilleusement droites, les lettres égales, gardant toujours la même forme, par ci par là des ornements discrets, toujours les mêmes, sans déformer les lettres au dépens de la lisibilité. 5) *Calme, serein*. La même écriture calme du début à la fin et dans tous les trois manuscrits. 6) *Plein de zèle*. Il a transcrit 1500 pages au cours d'une année et un mois ; si l'on tient compte de ses obligations monastiques, de la participation aux offices et des jours de fête, il a dû travailler chaque jour, cinq heures par jour, ce qui n'est pas peu ! 7) Il était assoiffé de culture. Autrement, il aurait cherché une autre tâche. S'il choisissait tout seul les manuscrits à copier, il les choisissait très bien, c'est ce que l'on voit de ces trois manuscrits. Puis, il pouvait apprécier un écrit et le faisait avec justesse. Il ne remplissait donc pas sa tâche de manière mécanique, comme une simple machine à écrire. 8) Enfin, il était *modeste*. Cela transparait de ses notices finales, où il ne s'arrogé pas de mérites supérieurs à son compagnon de travail, qui lui dictait ou avec lequel il vérifiait tout le manuscrit, mot par mot, après l'avoir achevé.

TRADUCERI DIN OPERA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE
ÎN MANUSCRISELE ROMÂNEȘTI
DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE*

Opera scrisă a Sf. Vasile cel Mare (330-379) s-a bucurat în tot timpul, atât în lumea creștină din Răsărit, cât și în cea din Apus, de un interes și o aleasă prețuire, fiind citită, studiată, comentată și luată ca îndreptar de viață și gândire creștină. Ea s-a impus prin conținutul adânc teologic ortodox, care îmbrățișează marile laturi doctrinare, cultice, administrativ-canonice, morale și pastorale, având ca teme revelația Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, iar ca stil, opera se distinge prin calitățile clasicismului greco-roman. Pentru Biserică, opera Sf. Vasile cel Mare a fost îndreptar în problemele legislativ-canonice și dogmatice controversate, pentru ierarhie îndrumător pentru păstorirea credincioșilor, pentru tineri, pedagog spre studiu, pentru nevoitorii mănăstirilor călăuză nedespărțită pe drumul desăvârșirii duhovnicești, pentru creștini model de dăruire și de jertfelnicie față de aproapele. Într-un cuvânt, opera sa se ridică la înălțimea marilor valori spirituale umane, iar autorul este Mare, cu adevărat, sub orice aspect, cum îl caracterizează J. Tixeront, prin inteligența sa, prin cuvântul său, prin caracterul său. Biserica a deținut puțini oameni atât de desăvârșiți și atât de echilibrați¹.

Așa se explică de ce opera scrisă a Sf. Vasile cel Mare² s-a bucurat tot timpul de un deosebit interes și o intensă circulație. Colecția de manuscrise românești a Academiei Române cuprinde un important număr de manuscrise cu traduceri din opera Sf. Vasile cel Mare, provenind, îndeosebi, din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, ca o acțiune culturală desfășurată în acest timp, în special sub influența curentului paisian în viața monahismului românesc, care a adus un important aport și culturii, scrisului și dezvoltării limbii literare românești.

Cunoaștem numele câtorva harnici monahi, de la care ni s-au păstrat numeroase manuscrise, cele mai multe cu conținut religios. În Țara Românească copiază pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea, probabil la Mănăstirea

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *GIBis* 7-8/1979, pp. 737-756.

¹ J. TIXERONT, *Précis de Patrologie*, neuvième édition, Paris, 1927, pp. 223-224.

² PG XXIX-XXXII.

Cernica, *Acachie Ieromonahul*, de la care se păstrează în colecția manuscriselor românești ale Academiei Române zece manuscrise. Contemporan cu el, ieromonahul *Ioachim Bărbătescu*, de la Mănăstirea Bistrița, copiază tot zece manuscrise. *Chiril Ierodiamonul*, de la Cernica, copiază începînd cu anul 1800; ne-a transmis opt manuscrise. *Daniil Monahul* care semnează în criptogramă pe la 1778 este prezent prin paisprezece copii de manuscrise religioase. *Dionisie Ecclesiarhul* de la episcopia Râmnicului, care copiază și în primele decenii ale sec. al XIX-lea, ne-a lăsat opt copii. *Grigore Râmniceanu* este prezent cu cincisprezece manuscrise. De la *Iachint, starețul Cernicăi*, păstrăm șaisprezece manuscrise, de la *Ilarion Ieromonahul* de la Mănăstirea Bistrița păstrăm șapte manuscrise, copiate în prima jumătate a sec. al XVIII-lea; de la *Ion Râmniceanul* și *Naum Râmniceanul*, păstrăm câte patru manuscrise. *Rafail Monahul* de la Mănăstirea Hurez ne-a lăsat cincisprezece manuscrise. *Silvestru Ieromonahul* de la Mănăstirea Câmpulung, care a copiat în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, ne-a lăsat cinci manuscrise, iar *Teofil Monahul* ne-a lăsat douăzeci și șapte de manuscrise, copiate la sfârșitul sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. Printre călugării cărturari de la mănăstirile din Moldova întâlnim numele monahului *Cozma*, de la Neamț, cu șase manuscrise din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, *Ioan Ieroschimonahul* de la Mănăstirea Râșca, cu șapte volume, copiate după anul 1795, *Meletie Ieromonahul* de la Mănăstirea Secu, cu cinci manuscrise, și pe *Micdonia Shimonahia*, probabil de la Mănăstirea Văratec, de la care păstrăm două manuscrise, copiate la anii 1796 și 1804³. Printre copiiști se întâlnesc și tipografi de meserie, cum a fost *Andriotaxitul* (Constantin Paladie, *Andriotaxida*) «dascăl ot Neamț; i tipograf», care a copiat pe la 1782 două miscelane: *Istoria risipirii Ierusalimului și Istoria etiopicească a lui Iliodor* ș.a. (Mss. 3531 și 1747) – sau *Ilarie Ieromonahul*, tipograf sub numele de Ioan, care copiază la schitul Vrancei, în anul 1780 un manuscris religios (Nr. 2566)⁴. Macarie ieromonahul, în prefața *Irmologhionului*, Viena, 1823, arată că «în vremurile noastre, Prea înalta Pronie cu milostivire a suflat râvnă în sufletele a mulți bărbați cuvioși și de Dumnezeu temători, puternici întru toate învățăturile, împodobite cu toate științele filosofiei, a teologiei cu toată dreapta socoteală a tălmăcirii, precum fericiiți întru pomenire părinți dascăli Ilarion, Gherontie și Isac din sfânta mănăstire a Neamțului... și, aceasta urmînd însuși Prea Sfinția Sa părintele Mitropolit Grigorie al Ungrovlahiei». De la ieromonahul *Gherontie Dascălul* se păstrează în colecția Academiei Române câteva manuscrise: ms. 2113, sec. al XVIII-lea (1778), 595ff., 23,5x17cm: *Cuvinte pustnicești ale Sfântului Isaac Sirul*. Însemnări: f. 37: «1778, mai 5»; f. 55: «Sfârșitul cuvintelor precuciviosului părinte Isaacu Sirulu. S-au tălmăcitu dinu limba cea ellinească și s-au scris de nevrednic(ul) întru călugări, monah(ul) Gherontie, a treia oară cu aceasta»; ms. 956, sec. al XVIII-lea

³ G. ȘTREMPEL, *Copiiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Române, 1959, p. XL.

⁴ G. ȘTREMPEL, *op. cit.*, p. XXVII.

(1800), 65ff., 23x16cm: *Slujba Procovului*; însemnare: f. 58: «1800, Gherontie păcătosul, monah»; ms. 267B, sec. al XVIII-lea, 26ff.; 21,5x16cm: *Slujba Procovului*; însemnare, f. 1 - scris de altă mână: «Această cârticică ce are întru sine slujba pocrovului s-au scrisu de cuvioșii sa ieromonahul Gherontie, tipograf de la sf(înta) M(ânăstire) Neamțul și însuș(i) a afierosit-o sf(i)ntei Mânăstiri Slatina, ca să fie pentru trebuința bisericii în vremea rânduită, nedezlipind-o nimine de la acestu sf(înt) lăcașu. 1813, octom(vrie) 1»⁵. Monahii *Gherontie* și *Dorotei* au fost trimiși de starețul lor, Paisie de la Neamț, la școala de la *Sfântul Sava*, din București, unde se împrietenesc cu colegul lor *Gheorghe*, născut în București, la 1765; ajuns mai târziu mitropolitul Țării Românești, Grigorie (IV) Dascălul (8 ian. 1823-22 iun. 1834). După absolvirea școlii, tânărul Gheorghe își urmează colegii săi la Mânăstirea Neamț, unde a și fost tuns în monahism de starețul Paisie, dându-i-se numele *Grigorie*, și intră sub ascultarea duhovnicească a lui Gherontie. Lucrează împreună la traducerea din grecește a felurite cărți. Când mitropolitul Dositei Filitti al Ungrovlahiei a cerut pentru tipografia Mitropoliei de la Neamț «doi părinți procopiști la tâlcuirea sfintelor cărți după elinie», sunt trimiși monahii *Gherontie* și *Grigorie*, care se găseau în București la 1796, unde tipăresc în 1799: *Cartea folositoare de suflet* și în 1801 un *Chiriadromion*, lucrând și la traducerea și îndreptarea altor scrieri. Reîntorși la Mânăstirea Neamț, între 1803-1806 au dat la lumină mai multe cărți teologice, necesare Seminarului de la Socola, din îndemnul mitropolitului Veniamin Costachi. Spre sfârșitul anului 1812, cei doi prieteni, împreună cu alți călugări, ducându-se la Muntele Athos «pentru folosul sufletului», la întoarcere, aproape de orașul Filipopol sunt prădați și chinuiți de tâlhari, Gherontie aflându-și moartea. După șapte ani, Grigorie i-a adus osemintele în țară și le-a îngropat. Între anii 1815-1817, Grigorie a trăit în Mânăstirea Neamț, lucrând îndeosebi la tipărirea unor cărți traduse de prietenul și duhovnicul său Gherontie⁶.

Menționând manuscrisele mai importante, vom căuta să reținem și unele referințe din predosloviile lor, ce ni le-au lăsat truditarii traducători și copişti, cu aprecierile ce le aduc operei Sf. Vasile cel Mare, ca și unele însemnări adăugate în cursul timpului. Indicăm mai întâi manuscrisele care cuprind opera *Hexaameron*, considerată de unii comentatori cea mai originală, dacă nu cea mai elocventă, a Sf. Vasile cel Mare⁷. În timpul unui

⁵ Cf. G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise...*, p. 86.

⁶ Cf. Pr. N. ȘERBANESCU, „Mitropoliții Ungrovlahiei”, în: *BORom* 7-10/1959, p. 808; Constantin N. TOMESCU, *Mitropolitul Grigore IV al Ungrovlahiei (1823-1834)*, 1927; Pr. Nicolae M. POPESCU, *Viața și Faptele părintelui Grigorie Dascălul, mitropolitului Țării Românești*, București, 1942.

⁷ PG XXIX, 3-208; E. FIALON, *Etude littéraire sur Saint Basile*, Paris, 1865; P. ALLARD, *Saint Basile*, IVe ed., 1903; IDEM, „Basile (Saint)”, în: *Dict. de Théol. Cath.*, II, 1, 1923, col. 441-455; Yves COURTONNE, *Saint Basile et l'hellénisme. Etude sur la*

Post de Paște, Sf. Vasile cel Mare a rostit 9 omilii, în care a tratat creația lumii până în ziua a cincea, iar fratele său, Sf. Grigorie de Nyssa, l-a completat, scriind *Despre facerea omului*, în ziua a șasea. Sfântul Vasile interpretează literar crearea lumii și toate fenomenele legate de actul creației pe zile, conform Sfintei Scripturi, folosind toate cunoștințele timpului său din domeniul naturii și filosofiei, fără a face însă o operă de cosmologie științifică. Scopul urmărit, bazat pe revelația divină din Sfânta Scriptură, este să prezinte măreția Creatorului, pe Dumnezeu, în măreția creației Sale, providența divină în ipostaza treimică, contrar concepțiilor antice și ereziilor gnostice, dualiste ale maniheilor și învățării lui Eunomiu (anomeilor).

«Când citesc Hexaameronul său, zice Sfântul Grigorie, mă simt transportat până în sânul lui Dumnezeu, înțeleg toată iconomia universului, înțelepciunea și puterea Creatorului...»⁸.

Cel care a tradus în românește prima dată *Hexaameronul* a fost ieromonahul Ilarion sau Ilarie, dascăl, tipograf și copist, ucenic al Cuviosului Paisie cel Mare de la Neamț și colaborator al său în «tălmăcirea de cărți părintești», care în mirenie a purtat numele de Ioan, după cum el însuși ne-o spune în Mss. 2566⁹: *învățăturile Sfântului Efrem Sirul*, f. 1: «S-au scris în sf(î)ntul schit ot Vrancea în anul de la H(risto)s 1780, prin osteneala lui Ioan tip(ograful), iară acum ieromonah Ilariia, care am scris»; f. 239: «Tuturor plecat și de bine poftitoriu, Ioan. Leat 1780». Cu altă cerneală «Ieromonah Ilarion». În ms. 1844¹⁰, miscelaneu teologic: *Cuvinte ale Sfinților Părinți și Vieți de Sfinți*, f. 38: «1774, dece(mv)rie 20. S-au scris de mine păcătosul Ilarie monah». Pe coperta a II-a interioară semnează: «Mănăsti(re) Dragomirni(i). (S-au scris) această cârticic(ă) de mine păcăt(osul) între ier(o)monaș(i) Ilarie, dec(emv)rie, la anul 1774»; f. 115^v: «Ilarie monah, ucenic starețului Paisie din Neamț, 1782 ghenar(ie) 26, de când am iscălitu»; f. 18^v: «Această sf(ân)tă cârticică s-au scris de mine sme(ri)tu(l) întru ieromonaș(i), Ilarie, nacealnic ot Țibucani(i) 1786, sept(emv)rie 12 zile»¹¹.

---

rencontre de la pensée chrétienne avec la sagesse antique dans l'Hexaémeron de Basile le Grand, Paris, 1934.

⁸ *Sfântul Vasile arhiepiscopul Kesareei Kapodociei (329-379)*, traducere de Iosif, Mitropolitul primat, București, 1898, p. 408; *Ibidem*, „Aceasta este desigur opera sa cea mai originală, dacă nu cea mai eloquentă”.

⁹ Sec. al XVIII-lea (1780), 277ff., 33x22,5cm. Scriere cursivă. Titlurile și inițialele cu roșu. Frontispicii și inițiale ornate. Chenar colorat. Legătură veche în piele.

¹⁰ Sec. al XVIII-lea, (1774), 370ff., 15x 9,5cm. Scriere cursivă. Titlurile și unele inițiale scrise cu roșu. Legătura veche în piele.

¹¹ G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise...*, pp. 108-110. Traducerile din miscelaneu sunt făcute între anii 1774-1786, în Mănăstirile Dragomirna, Neamț, Schitu Țibucani-Neamț;

În 1772, ieromonahul Ilarion traduce și transcrie în mănăstirea Dragomirna ms. 3008: *Diadoh episcopul Fotichiei, Capete postnicești 100* (f. 65^v)¹².

Cel care a inițiat traducerea în românește a *Hexaemeronului*, încredințând traducerea operei ca și tipărirea ei cărturarului ieromonah Ilarion, ucenicul Cuviosului Paisie cel Mare de la Neamț, a fost *Dosoftei Herescu*, episcopul Rădăuților (nov. 1750-12 dec. 1781), când își mută reședința la Cernăuți (la 4 iul. 1783 primește titlul de «episcop al Bucovinei» sau «episcop exempt al Bucovinei») ¹³ cum aflăm din cuvântul *Către Cititoriu, semnat de cel ostenitoriu întru ale tipogratiei Pafnutie*, de la începutul cărții: *Vasile cel Mare și Grigorie Bogoslovul, Cuvinte*, București, 1826¹⁴, «tipărită spre folosul neamului nostru»¹⁵:

«...Exaimeron al marelui Vasile au voit răposatul Episcopul Rădăuțului, Kir Dosithei să-l tălmăcească și să-l tipărească. Voind, am găsit pe dascălul Ilarion răposatul, om cu știință destulă în limba elinească. L-au poftit, rugându-l să facă această tălmăcire. Făcându-o, n-au apucat să o tipărească, din pricini împotrivă ce s-au întâmplat. Am alergat mai pe urmă să se tipărească și tot nu s-au putut. Au miluit D(u)mnezeu în zilele celui acum Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Grigorie, deși tălmăcirea s-au îndreptat de Prea Sfinția-sa, cât s-au putut și tipărirea s-au lucrat din partea Prea Sfinții Sale și alte câteva cuvinte, precum să văd, tot ale marelui Vasile, tălmăcite de singur Prea Sfinția Sa, s-au adaos spre folosul și îndreptarea năravurilor...»¹⁶.

---

nacealnic/nacealnik (rus) = șef sau conducător al unei instituții civile, militare sau religioase (*Dicționarul explicativ al limbii române*, 1975, p. 581). Mss. 1957, sec. al XVIII-lea (1800), 506ff., miscelaneu teologic: *Cuvinte ale Sfinților Părinți*; f. 218 (tradus de): ieromonahul Ilarion Dascălul; mss. 2146, sec. al XVIII-lea, 604ff., *Cartea Avei Varsanufie*; f. 604: «(Tradusă) din limba elinească pre limba românească de Ilarion, între anii de la Hr. 1787»; mss. 3164, sec. al XVIII-lea, 16ff.: *Vedenia lui Chir Daniil și Viața și mucenicia... Sfântului mucenicu Anastasie*; f. 16: «Tălmăcită din grecește de dascălul Ilarion la 1763»; mss. 3008, sec. al XVIII-lea (1772), 65ff.: *Diadoh, episcopul Fotichiei, Capete postnicești 100*; f. 65 (traduse de): Ilarion ieromonahul la Mănăstirea Dragomirna, 1772.

¹² G. ȘTREMPEL, *op. cit.*

¹³ Pr. Mircea PĂCURARIU, „Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române”, în: *BORom* 3-4/1975, p. 338.

¹⁴ *Cuvintele puține oarecare. Din cele piuite ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile celui Mare și Grigorie Cuvântătorului de Dumnezeu, tâlcuite din limba elinească și acum întâi tipărite în zilele prealuminatului și prea înălțatului nostru domn Grigorie Dimitriu Ghica Voevod spre folosul neamului nostru. În București în Sfânta Mitropolie. La anul 1826 de Matei Băbeanul Tipograful».*

¹⁵ *Bibliografia românească veche 1508-1830*, de Ioan Bianu-Nerva Hodoș și Dan Simonescu, tomul III, 1809-1830, București, 1921-1936, pp. 523-524.

¹⁶ *Ibidem*, p. 524; Constantin N. TOMESCU, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, 1927, pp. 144-145.

Deducem, din însemnările păstrate pe manuscrisele semnate de ieromonahul Ilarion, că traducerea și copierea *Hexaameronului* a făcut-o după ce a terminat în schitul Vrancea, în 1780 «de scris» *Cartea, adecă învățăturile ale celui între sfinți a prea cuviosului și de D(u)mnezeu purtătorului părintelui nostru Efrem Sirianul...*, și până în decembrie 1781, când episcopul Dosoftei Herescu părăsește Rădăuții, «din pricini împotriva ce s-au întâmplat», cum lasă să se înțeleagă în cuvântul său «Cătră Cititoriul», «cel ostenitoriu întru ale tipografiei Pafnutie».

Dacă *Hexaameronul* nu a putut fi tipărit la timpul acela, el avea să vadă lumina tiparului în 1826 într-o limbă și mai cuprinzătoare în claritate și expresii, căruia i se mai adăuga traduse un număr de 20 de *Cuvinte* ale Sf. Vasile cel Mare și «Ale Sfântului Grigorie Bogoslovul câteva epistole cătră marele Vasilie și cătră alții»¹⁷ și «Ale Sfântului Grigorie Bogoslovul stihuri oarecare prea puține din cele multe...»¹⁸, tot de un ucenic paisian, venit în mănăstirea Neamț din București, însoțind pe colegul său, monahul moldovean Gherontie, după ce-și terminaseră studiile academice ale Școlii de la Sfântul Sava, și care avea să ajungă Mitropolitul Țării Românești, înscriind o luminoasă pagină de activitate culturală și de patriotism în istoria țării și a Bisericii Ortodoxe Române, cu numele cinstit, de *Grigorie (IV) Dascălul* (1823-1834). Conștient ca și înaintașii săi cărturari, de rolul cărții tipărite în limba română, el dedică această carte de zidire sufletească, «*spre folosul neamului nostru*».

La mănăstirea Secu, aflată ca și Mănăstirea Neamț sub stăreția Sf. Paisie Velicicovski (14 aug. 1779-15 nov. 1796, când moare, fiind înmormântat în biserica cea mare a Mănăstirii Neamț), cu blagoslovenia sa, un ucenic al său, monahul Teofan Eșanul, copiază *Hexaameronul* tradus și copiat de ieromonahul Ilarion, pentru marele clucer Dimitrache Vârnav, care îi semnează prefața la 16 mai 1782. Manuscrisul ni se păstrează sub *cota* 3094¹⁹. Pentru expresivitatea graiului timpului, redăm prefața copistului, încadrată într-un chenar dublu liniat, colorat roșu închis, deasupra cu șase motive florale schițate în peniță: f. 1:

«*Exaimeron. Adecă tâlcu la cele șasă zile ale Facerii, și deosăbitu cuvântu pentru facerea raiului, alu celui întru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare Arhiepiscopulu Chesariei Cappadochiei, acum întâiu scoasă de pre limba*

¹⁷ ff. 180-184.

¹⁸ ff. 184-189.

¹⁹ Sec. al XVIII-lea (1782), 281ff, 22,5x17,5cm, scriere cursivă, titlurile extrase din Biblie, unele inițiale și trimiteri marginale sunt scrise cu roșu; la f. 2^v, într-un desen, Sf. Vasile cel Mare; frontispiciu în peniță la f. 3. Legătura în carton, la cotor și coifuri cu piele (G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise...*, p. 250).

ellinească pre limba rumânească, de cuvioşia sa ieromonahul şi didascălul chir Ilarion în sfântă Mănăstire Neamţul, care prin blagoslovenia preacuvioşiei sale chir Paisie, stareţul al aceştii sfinte Mănăstiri, s-au prescris iubitorului de D(u)mnezeu şi celui întru tot plin de multă râvnă şi dorire a aceştii sfinte cărţi, dumisale marelui cluceru Dimitrachi Vîroav şi cinstului şi a tot sf(ântul) sobor şi al nostru prea iubit duhovnicescu fiu şi multu făcătoriu de bine, cu toată a dumisale cheltuială, în zilele prea luminatului şi prea înălţatului domnului nostru Co(n)stantin Dimitrie Moruzi Voevodu, întru al cincilea anu a(l) domniei mării sale, în sfânta Mănăstire Săcul, de cel mai nevrednic între ascultătorii aceştii sfinte lavre şi între monaşi cel mai păcătos, şi mult smeritul, Theofanu monahul Eşanul. În anii de la Adam 7290, iară de la naşterea lui H(ri)sto(s 1782, mai 16».

Manuscrisul este înzestrat şi cu un frumos desen, reprezentând pe Sf. Vasile cel Mare (f. 2 v). În josul filelor: 3-16, o însemnare din 1791, aprilie 28, în care se arată că a fost cumpărată cu 30 lei de la «dumneaiei stolniceasa Catrina a răposatului Dimitrache Vîrnnav stolnic», cu formula legământului de a nu fi luată cartea de cineva. O altă însemnare (f. 2) din 9 mai, 1837, arată că a fost donată «spre pomenire» la mănăstirea Coşula. Pe versul copertei de carton din faţă, o însemnare cu cerneală: «Cumpărat de la sublocotenentul Em. Gârleanu, la 27 februarie 1906». Manuscrisul, cu tot legământul lui, a circulat, făcând parte şi din lectura lui Emil Gârleanu. Traducerea ieromonahului Ilarion, copiată în mss. 3094 de monahul Theofan Eşanul, are următorul cuprins:

- «Voroava întâia: întru început au făcut Dumnezeu ceriul şi pământul. Pentru facerea ceriului şi a pământului (F. 3-28^v);
- Voroava a doua: Pentru ce pământul era nevăzut şi netocmit (F. 28^v-50);
- Voroava a treia: Pentru ceale dintâiu ale Facerii (F. 50-72);
- Voroava a patra: Pentru adunările apelor (F. 72-101) ;
- Voroava a cincea: Pentru odrăslirea pământului (F. 101-125) ;
- Voroava a şasea: Pentru facerea luminătorilor (F. 125-182);
- Voroava a şaptea: Pentru cele târătoare (F. 182-196);
- Voroava a opta: Pentru cele zburătoare şi pentru cele din ape (F. 196-215^v);
- Voroava a noua: Pentru cele de pe uscat (F. 215^v-235);
- Al acestuiaşi Sfânt: Pentru facerea omului. Voroava întâia (F. 235-261);
- Voroava a doua: Pre toate acestea le veţi mânca ca pe nişte buruieni de iarbă (F. 261-273^v)
- Cuvânt pentru facerea raiului (F. 274-279);
- Trimiterea lui Publie... precum mărturiseşte Evtropie. Prosopografia lui H(ri)sto(s) (F. 279^v-280^v);

- Scriere în scurt în ce feali era cu chipul și cu năravul când viețuia pe pământ Stăpâna Prea Curata Fecioară Născătoare de Dumnezeu. Sfântul Ambrozie (F. 280^v-281^v)».

Cel mai artistic manuscris caligrafiat și miniat cuprinzând *Hexaameronul*, se păstrează sub nr. 896²⁰, realizat în Mănăstirea Neamț, la 1788-1789. F. 5: *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie, arhiepiscopul Chesariei Cappadochiei la cele șasă zile pentru facerea lumii, tâlcuire*. La f. 4, în mijlocul unui cadru artistic colorat, sub chipul unui înger cu aripile întinse, însemnare preliminară:

«Aceasta iaste poarta cărții acesteii, și o am lăsat-o pre ia deschisă, ca ori cine ar vrea ca să intre printr-înșa să-i fie slobod și lesne de călătorit cu cetirea, mergând înlăuntru ei, va afla mari și neștiute lucruri, pre care lucruri puțini din oameni le știu și sunt pre(a) de folos; însă de le va ceti cineva cu luare aminte, fiindcă sunt prea înnalte și cu anevoe de înțales. Și s-au scris cartea aceasta când era curgerea anilor de la mântuirea lumii 1789, fev(ruarie) 25. În mănăstirea Neamț s-au scris».

La f. 178, la sfârșitul *Cuvântului al optelea*, se află însemnat anul 1788²¹, de unde deducem că manuscrisul a fost scris între anii 1788-1789 februarie 25, în tradiția școlii miniaturistice a mănăstirii Neamț, sub îndrumarea starețului Paisie. La f. 228 acest sfârșit de însemnare (foaia precedentă lipsind):

«...și printr-înșii toată lumea au luminat. Primiți dar această puțintică osteneală a ticăloșiei mele, precum au primit și Hristos cei doi bănișori ai văduvei și acel împărat lăudat întru biruință când au priimit un pumn de apă de la plugariul cel sărac, când l-au adăpat, întru trecerea călătoriei către scaunul său mergând».

Manuscrisul a făcut parte din Biblioteca lui G. Asaki, a cărui *ex libris* în relief este imprimat la f. 4 și a fost cumpărat, conform însemnării de la prima filă, de la frații Șaraga din Iași, la 16/28 nov. 1889. Textul

²⁰ f. 4; 228ff., numerotație veche cu cifre chirilice: 1-223 și arabe: 50-223 (ff. 5-227); 36x22cm. Textul cu cerneală neagră și roșie. Frumoase frontispicii colorate și viniete la ff. 4, 5, 27ș.a. Laviuri și desene, reprezentând pe Sf. Vasile cel Mare la ff. 4 și 26. Legătura artistică veche, în piele peste carton, cu chenare de flori aurite (Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești, B.A.R. 1-1600*, București, 1978, p. 191; Ioan BIANU, G. NICOLAIASA, *Catalogul manuscrisurilor românești*, tom. III, Craiova, 1931, pp. 115-116).

²¹ La Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscrisurilor românești*, nu este menționat anul 1788.

Hexaameronului se află și în mss. 1458²²: *A Sfântului părintelui nostru Vasile arhiepiscopul Chesarii Capadochii, 9 Voroave la cele șase zile pentru facerea lumii*. La sfârșitul textului, pe f. 230^v are următoarea însemnare:

«S-au tălmăcit această carte a Sfântului Vasilie, ce să numește Exaimerion, de Rafail smeritul monah din soborul starețului Paisie, la ani 1805, spre folosul cel de opște».

Textul, un exemplar de lucru, nu mai are caligrafia și minuția artistică a manuscrisului 896, dovadă că nu s-a mai copiat sub supravegherea starețului Paisie Velicicovski. Manuscrisul miscelaneu 1080²³ cuprinde traducerea *Hexaameronului*; la f. 215-215^v: «*A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, arhiepiscopului Chesarie Capadochiei*». Pe marginea de jos a textului, ff. 1-4, se află următoarea însemnare:

«...fiu a răposatului ieroshimonah Thoma, ci iaste îngropat la schitul Aathonului, în ținutul Botoșanilor și frate al monahului Iosaf, al căruia trup iaste îngropat la Coșula, în ținutul Hârlăului; și am scris aici în anul 1827 martie 12... Iaste hotărât a-i lăsa întru clironomiia fiilor dumisale, lui Necolache, născutului în anul 1817 dechemvrie 1, și lui Iancul, născutului la 1825 februarie, 2».

De la Mănăstirea Cernica avem două manuscrise cu traducerea *Hexaameronului*: Hs. 1936²⁴, care are același cuprins, și este asemănător ca execuție caligrafică și ca legătură cu ms. 3094, dovedește că provine din Moldova, fiind executat tot în obștea paisiană. Cuprinde două însemnări ale ieromonahului Chiriac cernicanul. Prima însemnare pe f. 1: «Dintr-ale smeritului și nevrednicului călugăr Chiriac ieromonahu arhimandrit Râmniceanu; cumpărat în București leat 1823, t(a)l(e)r (1)50 (?), pentru al meu ceva folos, iar aicea scris (1)825, febr(uarie) 20». Însemnarea ne vorbește despre legăturile culturale dintre Moldova și Țara Românească, prin

²² 1805, 230ff., 34x23cm. Textul cu cerneală neagră, are numeroase ștersături și adăugiri. Legătură modernă în carton, cu pânză la cotor și colțuri (G. ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, p. 338).

²³ Sec. XVIII-XIX, 318ff., numerotație veche, cu lipsuri, redată cu cifre arabe: 2-337 (ff. 1-318); 34x20,5cm. Miscelaneu. Textul cu cerneală neagră și încadrat în chenar liniar. Fost ms. Gaster 19 (G. ȘTREMPEL, *op. cit.*, pp. 220-221). Nici acest manuscris nu se mai apropie de calitățile artistice ale ms. 896.

²⁴ Sec. al XVIII-lea, 291ff., 22x17,5cm; scriere cursivă; titlurile, extrasele din Biblie, unele inițiale și trimiteri marginale sunt scrise cu roșu; la f. 1, într-un desen Sf. Vasile cel Mare binecuvântând, în mâna stângă poartă o carte deschisă cu textul: «Întru început au făcut Dumnezeu ceriul și pământul»; f. 2 în tuș: «Pecetea opștii Schitului Cernichi(i) 1819». ff. 245-284: *Pentru facerea omului*; ff. 284-291^v: *Cuvânt pentru rai*.

mijlocirea manuscriselor mănăstirești. A doua însemnare, f. 291^v, cuprinde indicații pentru materialul și modul de a se copia, probabil, manuscrisul, ca și unele informații despre ucenicia lui Chiriac la Muntele Athos:

«Coale 46; foi 304... de scris cu ortografia sa; hârtia și cerneala în chinovar, iar coala de psaltichie iaste 22, asemenea și de caligrafi(e) grecească. Am văzut în Sfântagora la părinți ce au rocodelia în bani; asemenea și în Țara noastră Rumânească să urmează, unde iaste trebuință. Chiriac Arhi(mandritul)».

Traducerile și copierile de manuscrise intrau în muncile de ascultare, «rocodelii», ale călugărilor, care se vindeau în folosul obștei, și care reprezentau un important rol cultural prin circulația lor și în afară de mănăstiri. Al doilea manuscris al *Hexaameronului* de la Cernica poartă cota 2047, în folio, ff. 106, și este din sec. al XIX-lea, probabil copiat de Chiriac, după manuscrisul moldovenesc 1936 ce-l poseda.

Avem unele mențiuni despre existența și circulația *Hexaameronului* și în alte manuscrise²⁵. În sec. al XVIII-lea avem traducere din *Hexaameron*, ca și din alte opere ale Sf. Vasile cel Mare și a altor Sfinți Părinți, făcute de învățatul ieromonah de la Blaj, Samuil Micu Clain²⁶. Prin circulația sa pe întreg teritoriul românesc, *Hexaameronul* îl putem considera ca făcând parte din „Cărțile de înțelepciune în cultura română”²⁷. Este demn, de reținut că această mare operă de cultură o aflăm existând în original într-un manuscris încă din sec. al XV-lea la noi în țară, păstrat în colecția manuscriselor grecești ale Academiei României, sub cota 559, miscelaneu teologic, provenit de la fostul Seminar Central din București²⁸.

²⁵ N. IORGA, *Istoria literaturii române*, sec. al XVIII-lea, vol. II, București, p. 396 menționează o copie a *Hexaameronului* făcută la Huși în 1802; profesorul Andrei Vizanti avea în biblioteca sa un manuscris din traducerea ieromonahului Ilarion, ca și biblioteca Seminarului Veniamin Costachi din Iași, o copie din 1817 (A.D. XENOPOL, C. ERBICEANU, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior din Moldova...*, Iași, 1885).

²⁶ Nicolae COMȘA, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944 (vezi indicele pentru Sf. Vasile cel Mare); Pr. Ioan BUNEA, „Scrieri patristice traduse de Samuil Micu Clain”, în: *BORom* 9-12/1976, pp. 985-993.

²⁷ Alexandru DUȚU, *Cărțile de înțelepciune în cultura română*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972.

²⁸ Sec. al XV-lea, 301ff., 21x14cm, legătură în lemn; f. 1: Τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ Μεγάλου λόγος εἰς τὴν Ἐξαήμερον (= A *Sfântului nostru părinte Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Chesareei din Capadochia, Cuvântare despre cele 6 zile – PG XXIX*, 1-207). La f. 295 cuprinde «Lista de episcopii cu bisericile care depind ele». Vezi: Constantin LITZICA, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909, cu indicarea a 24 manuscrise grecești din opera Sf. Vasile cel Mare, îndeosebi din sec. al XVIII-lea, provenind de la fostul Colegiu Sf. Sava; Nestor CAMARIANO, *Catalogul manuscriselor grecești*, tom. II, București, 1940, Indicarea a 8 manuscrise din

Între scrierile Sf. Vasile cel Mare, un loc însemnat îl ocupă Regulile vieții monahale: *Regulile mari*, care cuprind 55 de capitole, sub formă de răspunsuri, referitoare la marile principii ale vieții monahale pe baza Sfintei Scripturi, alcătuite între 358-362²⁹, și *Regulile mici*, care cuprind 313 întrebări și răspunsuri, „ce rezolvă în special cazuri de conștiință”³⁰.

Rolul ce i-a revenit, îndeosebi, Sf. Vasile cel Mare a fost de a codifica prescripțiunile monahale care existau deja în timpul său în Răsărit, fiind în parte proprietatea spirituală a lui Eustațiu de Sevasta, care le-a transmis oral³¹. Până la sistematizarea definitivă, ambele colecții de *Reguli* au suferit mai multe remanieri și au influențat prin *Așezămintele Sf. Ioan Casian* și *Regula lui Benedict de Nursia* și viața monahală din Apus³². În mânăstirea înființată de Sf. Vasile cel Mare în Pont, pe malul râului Iris, după ce călătorise pentru cunoașterea monahismului în Siria, Egipt și Mesopotamia, unde și-a chemat și pe prietenul și colegul său, Sf. Grigorie Teologul, punând împreună bazele *Filocaliei*, viața monahală este organizată, conform *Regulilor vieții monahale* (Regulile Mari și Mici), scrise de Sfântul Vasile, după principiul trăirii în obște, chinovitic, urmărindu-se desăvârșirea, după chipul jertfelniciei dragostei lui Hristos, folosind munca manuală însoțită cu rugăciunea neîntreruptă și cu studiul cărților sfinte. După învățătura *Regulilor Monahale* munca în mânăstire nu este considerată numai o datorie a împlinirii nevoilor traiului de toate zilele, ci și împlinirea

---

opera Sfântului Vasile, majoritatea tot din sec. al XVIII-lea. Pentru seria completă a operelor Sf. Vasile cel Mare în trei volume, tipărite la Paris în 1638, care a aparținut lui Constantin Brâncoveanu, procurate de el pentru Biblioteca Mânăstirii Hurez, a se vedea: Corneliu DIMA-DRĂGAN, Mihai CARATAȘU, „Un catalog necunoscut al Bibliotecii Mânăstirii Hurez”, în: *BORom* 5-6/1961, p. 594, iar pentru aceleași volume tipărite, care au aparținut stolnicului Constantin Cantacuzino la Mărgineni, a se vedea: Mario RUFFINI, *Biblioteca Volnicului Constantin Cantacuzino*, trad. de P.P. Panaitescu, București, 1973. Pentru manuscrisele slavone traduceri din opera Sf. Vasile cel Mare, a se vedea: P.P. PANAITESCU, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959; Ioan IUFU, „Despre prototipurile literaturii slavo-române din secolul al XIV-lea”, în: *MitrOlt* 7-8/1963, pp. 518-519 și 532; IDEM, „Un valoros catalog al manuscriselor slave din Biblioteca Academiei R.P.R.”, în: *BORom* 3-4/1961, p. 397; IDEM, „Mânăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă în Banat”, în: *MitrBan* 5-8/1963, p. 240; Damian BOGDAN, „Cărți rusești în Țara Românească sub Constantin Brâncoveanu”, în: *BORom* 6-7/1956, pp. 546-547. Pentru opera Sf. Vasile cel Mare în traduceri românești, a se vedea: IPS NESTOR, MITROPOLITUL OLTENIEI, „Opere ale Sfântului Vasile cel Mare în literatura noastră bisericească”, în: *Ort* 1/1979, pp. 28-52.

²⁹ *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor teologice, București, 1956, p. 165; TIXERONT, *Précis de Patrologie*, neuvième édition, Paris, 1927, p. 226; «On en met la composition en 358-359, ou 362-365».

³⁰ T. TIXERONT, *op. cit.*

³¹ *Patrologie*, manual pentru uzul studenților..., p. 165.

³² *Ibidem*.

poruncii dragostei creștinești a ajutorării aproapelui, după cum aflăm în răspunsul XLII al *Regulilor Mari*:

«Trebuie adică a ști și aceea că cel ce lucrează nu trebuie să lucreze întru a servi necesității prin lucrul său, ci ca să împlinească porunca Domnului, care zice: «Flămând am fost și Mi-ați dat de am mâncat...» (*Mt. XXV, 35*)³³.

La rândul său, munca manuală în mănăstiri este unită cu rugăciunea și cu munca intelectuală, călugărul fiind dator să învețe necentenit cuvântul lui Dumnezeu, citind, studiind, ascultător făcându-se sfaturilor celor mai în vârstă, duhovnicului și îndrumătorului său, ca la rândul său să învețe și el pe alții, mănăstirile fiind alinare pentru cei în suferințe și în nevoi și locașuri de învățatură pentru toți, după modelul *Vasiliadei*. Așa au fost și așa au rămas mănăstirile ortodoxe după rânduiala *Regulilor vieții monahale*, scrise și lăsate de Sf. Vasile cel Mare. Ca exemplificare, redăm un fragment din «Înainte cuvântare a Hotărârilor celor în scurt ale Marelui Vasile», din manuscrisul 443³⁴, f. 25:

«Iubitoriul de oameni Dumnezeu, cela ce învață pe om cunoștința, celor ce adică li s-au încredințat darul învățaturii, le poruncește prin Apostolul a petrece întru învățatură, iar pre ceia ce au trebuință de ea din d(u)mnezezeștile Scripturi, zidite prin Moisi, îi sfătuiește grăind: întrebă pre tatăl tău și-ți va vesti ție, pre

³³ *Regulele (tratatele) pe larg ale celui întru Sfinți Părintelui nostru Vasile, Arhiepiscopul Cesareei Capadociei, după întrebări și răspunsuri*. Traducere după Migne, Ser. Gr. XXXI, de Nicolai Cotoș, Cernăuți, 1907, pp. 76-77. În românește, a se vedea și: *A celui întru Sfinți Părintelui nostru Vasile Arhiepiscopul Chesariei Capadociei, Așezământuri călugărești către cei ce se nevoiesc în viața de obște și deosebi. Retipărire din «Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile cel Mare și Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu, tălmăcite din limba elinească»*, București, 1832, Editată de Dr. Vladimir de Repta, Cernăuți, 1898.

³⁴ Sec. al XVIII-lea (sfârșit), 202ff.; 22,5x17cm.; f. 1: *Carte ale Hotărârilor celor în scurt*; f. 26^v: *A celui întru sfinți Părintelui nostru Vasile (cel Mare) Arhiepiscopul Chesariei Cappadochiei, Hotărâri în scurt*; ff. 195^v-203: *Ale Marelui Vasile Canoane pentru greșale. Epiteimii*. Însemnare: f. 1: «De obște a sfintei mănăstiri Căldărușani». Textul cu cerneală neagră și roșie. Frontispiciu în peniță la f. 25. Legătura originală în piele se păstrează sub legătura modernă. A făcut parte din Biblioteca Facultății de Teologie din București; f. 202^v, în colțul din marginea de jos ștampila: *Universitatea din București – Facultatea de Teologie*. Manuscrisul a fost dăruit Bibliotecii Academiei Române de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (Cf. Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, pp. 112-113). Un alt exemplar, din Biblioteca Patriarhiei Române, a aparținut tot Mănăstirii Căldărușani. Vezi: Pr. D. FECIORU, „Sfântul Vasile cel Mare, Hotărâri în scurt și Epiteimii”, în: *StTeol 7-8/1961*, pp. 601-602; *Ibidem*, p. 613: *Cartea pentru ascultare din fealiuri de cărți adunată în scurt*; f. 1: *A celui întru Sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Chesariei Capadociei*.

cei mai bătrâni decât tine și-ți vor spune ție. Pentru aceasta nevoia iaste ca noi, căroro ni s-au încredințat slujba cuvântului în toată vremea a fi osârduitori spre întărirea sufletelor.

Și pe unele, adecă de obște la toată biserica să le mărturisim, iar pe altele deosebi fiește căruie din ceia ce să apropie a da, pre înșine dupre stăpânire a le întreba și pre cele spre sănătate credinții și cele spre adevărul viețuirii ceii dupre Evanghelia Domnului nostru Iisus Hristos, dintru care amândoa omul lui Dumnezeu cu adevărire să săvârșaste. Iar voao nevoe iaste nimic a lăsa fără de roadă, nimic nelucrat de voi înșivă, ci lângă cele ce de obște vă învățați și de osebi pentru cele ce folosesc a întreba, și pre toată îndeletnicirea vieții la lucrul cel de trebuință a o pune...».

De la Mănăstirea Cernica se păstrează două manuscrise ale *Regulilor Mari* sau *Hotărârilor pe larg*: ms. 2044 (in folio, f. 74): «Ale celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, arhiepiscopului Chesariei Capadochiei, Hotărâri pre larg», cu însemnarea la f. 7: «Din cărțile sfintei monastiri Cernica, să nu să înstreineze. Calinic arhiman(drit) opști(i) »; ms. 2009 (sec. XVIII, f. 102): «Ale celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui mare, arhiepiscopul Chesariei Capadociei. Hotărâri pre larg», tot cu însemnarea, la ff. 7^v și 102: «Din cărțile Sfintei monastiri Cernichii este să nu se înstrăineze».

De la Mănăstirea Cernica se păstrează și manuscrisul miscelaneu 2015/1799; f. 385): «A celui întru sfinți părintele nostru Vasilie arhiepiscopul Cesariei Capadochiei, Hotărâri în scurt» (ff. 121-134^v), cu însemnările la f. 16^v: «Chiriac arhimandritul, 1818, oct(ombrie), 1»; f. 210^v: «Ceslov care cuprinde întru sine șapte laude așazat întru acest chip la anul de la H(ri)s(tos) 1805, mai 17. Chiriac ierodiacon». Pe fila de la început, de legătură, o însemnare, tot de Chiriac arhim(andritul), despre evenimentele petrecute în București la anul 1828, cu ocazia venirii rușilor în țară, importantă ca informație istorică, prin datele consemnate.

Din Moldova, avem ms. 5505 (1807; 22x17cm; f. 148): «Ale celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui Mare Arhiepiscopului Chesariei Cappadochiei, Hotărâri pre larg», cu însemnarea la f. 148^v: «Sfârșit și lui Dumnezeu mărire, S-au scris de monahul Ghervasie 1807, ghenuarie, 7», iar în josul filelor 1-3: «Această carte este a obștii Dobrușanilor»³⁵.

³⁵ Mănăstirea Dobrușa-Soroca (bis. de lemn clădită de monahul Ioasaf 1772; bis. Sf. Nicolae, clădită cu ajutorul lui Toma Cozma de monahul Gherontie). Vezi: Nicolae STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 255.

De la mânăstirea Dobruşa avem şi ms. 5506³⁶: «A celui întru sfinţi părintelui nostru Vasilie Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, Postniceşti aşezământuri cătră cei ce în viaţa de obşte şi deosebi să nevoesc şi Scrisoarea către Hilon». În frontispiciu romboidal, f. 1, este încadrată data: 1804, febr(uarie); f. 25 poartă semnătura «Misail ieromonahul». În josul filelor 1-6, însemnarea: «Această carte este a obştii Dobruşănilor. 1808, august, 30», iar la f. 88^v: «Să fie ştiinţă că la 1894, octombrie 22 zile noaptea la 3 ceasuri şi 2 minuteri s-au dus cătră Domnul împăratul Alecsandru Alecsandrovici»³⁷. Aceleaşi «*Postniceşti aşezământuri*» le păstrăm şi de la Mânăstirea Neamţ, în manuscrisul miscelaneu 952³⁸, importante prin predoslavia traducătorului şi copistului, monahul Vitalie, ucenicul stareşului Paisie Velicicovski, pe care căutăm s-o transcriem, pentru acurateţea graiului în care a fost scrisă, ca şi pentru cuvântul de adâncă, smerită şi sinceră preţuire adus Sf. Vasile cel Mare, cum puţine au fost scrise:

«Pred(o)slovie în scurt pentru cartea aceasta» – «A celui întru sfinţi părintelui nostru Vasilie arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, postniceşti aşezământuri cătră cei ce în viaţă de obşte şi deosebi să nevoescu».

«Din multe cetiri şi istorii ale vieţii sfinţilor părinţi celor mari şi celor mai după vreme, şi de la om cinstit şi din gură sf(â)ntă luându eu înţăleagiriile şi socotealele, cu prostia mea aşa am socotit şi întemeiat am hotărât pentru sf(â)ntul şi cu adevărat marele Vasilie. Că adecă precum marele şi văzătorul şi rugătorul de Dumnezeu Moisi, s-au făcut dătătoriu şi puitoriu de lege norodului iudeilor şi aşezământ puind atuncea la acel neam, s-au slăvit de la Dumnezeu şi de la tot niamul, aşa cu adevărat şi acest sf(â)nt şi d(u)mnezăesc părinte în legea nouă s-au făcut cu darul Duhului Sfânt puitoriu de legi d(u)hovniceşti şi de aşezământuri de canoane, ceale ce agiută la mântuirea sufletelor tuturor credincioşilor. Iară mai vârtos podvigului şi rânduielii călugărilor, acelor ce petrecu viaţa mai deosăbi, şi celor din viaţă deobşte cu d(u)mnezăesc d(u)h şi putere au aşăzat ca nimenea altul; precum Moisi,

³⁶ Sec. al XIX-lea (1804), 88ff., 22x16cm.

³⁷ Alexandru III (1881-1894) al Rusiei.

³⁸ Sec. al XVIII-lea (sfârşit), 123ff; numerotaţie veche cu cifre arabe: 1-91 (ff. 6-96); 23,5x19cm.; ff. 3-5: *Predoslavia*; ff. 6-94: *Cuvinte ale Marelui Vasile*; ff. 94-106: *A marelui Vasilie scrisoare către Hilon, ucenicul său. Pentru pustnicească viaţă*; ff. 106-106^v: *Trimiterea patruzeci şi trei a Marelui Vasilie sfătuire cătră cei tineri*; ff. 106^v-110: *Trimiterea patruzeci şi patra, către un monah căzut*; ff. 111-121: *Arătare în scurt pentru Cuviosul Părintele Arhimandritul Paisie, ce au fost stareş sfintelor mânăstiri Neamţu şi Săcului*; ff. 122^v-123: (Precepte monahale despre cer şi pământ). Vezi şi Gabriel ŞTREMPEL, *Catalogul...*, p. 200; Ioan BIANU, G. NICOLĂIAŞA, *Catalogul manuscrisurilor româneşti*, tom. III, Craiova, 1931, pp. 170-175.

proorocul israil(i)tenilor în legea veche (după cum s-au zis), așa și Sf(â)ntul Vasilie în legea cea după H(risto)s tuturor credincioșilor mare apărătoriu, iar mai vârtos călugărilor chiară cu adevărat puitoriu de bune rânduele și folositoare tocmele ale vieții ceii după Dumnezeu, ale celor ce s-au lăsat de lume și la viața călugărească au venit, cum să urmeze și mai întâi cum să înceapă să-și câștige scoposul pentru care au eșit din valurile lumii ceale de multe fealuri. Luminat și prea cu mare socotință, prea înțeleptul arată mai vârtos printr-aceste capete ce sânt cartea aceasta cu numărul: treizăci și patru osăbit de alte ce mai sânt. Și ori câți d(u)mmezăești părinți din cei pre mari și din cei după aceștia, sau în viețile de obște carii s-au slăvit și sunt slăviți sau și deosăbiți, tot așazământurilor marelui Vasilie s-au făcut următori și bine au plăcut lui Dumnezeu. Multe sunt laudele ceale adevărate ale Sfântului Vasilie. Că zice Besearica: «Bunătățile tuturor sf(i)ntilor ai avut, părinte cuvioase» iproci. Și cine ar fi și îndrăznit după vreadnicie să se atingă de laudele Sf(â)ntului Vasilie? Însă eu, nevrednicul, am avut aceste cuvinte ale sfinții sale scrise de mine cu multă prostime, dar din izvoade adevărate, pre care cuvinte le-am avut întru toată viața mea, nedespărțite de mine, pline de dar și de mult folos, cine le-ar fi citit cu luare aminte și bine ca să le poată înțelege după puterea lor, fiind la unele cam greale noimele ce să află într-însele, dar temeinice și înțelepte. Măcar că de mine suntu prescrise, mai vârtos la osăbită vreme a vieții mele, care și înțelegerea îmi era proastă și slova împreună cu ortografia nu cu desăvârșită priință, însă tot mă (fo)loseam. Și cine va ceti cu luare aminte iarăși să va folosi, că sunt minunate și prea cuprinzătoare, lângă care cuvinte s-au mai pus și alte cuvinte tot ale marelui Vasilie, împreună și cu un sinăcsăraș în scurt, înștiințare adevărată pentru iubit părintele Paisie, starefului și arhimandritului sf(i)ntelor mănăstri Neamțu și Săcul. Pentru care cu multă umilință tuturor de obște mă rog, iar mai vârtos părinților ce să vor întâmpla a fi păzitori și împărțitori cărților de obște după curgerea veacurilor, să se păzească cartea aceasta cu bună păzire, către carea am avut toată evlavia, și nimenea în veaci de la mănăstrie și de la soborul obștimii nici c-un chip să nu o ia sau să o răzlețească; că cine va îndrăzni să o răzlețească ori cu ce tropos de la obște, apoi va avea osândă de la dreptul judecătoriu Dumnezeu, ca un furătoriu de ceale sfinte. Că pentru aceasta și m-am atins și am îndrăznit a scrie această puțină înștiințare».

F. 121: «...După cum și toți părinții câți să vor afla viețuitori într-acestea mănăstiri Neamțul și Săcul după toată datoriia să păzească, ca lumina ochiului rânduiala vieții obște, după cum sunt ponturile cele adevărate, porunci și hotărări de la Sf. Vasilie cel Mare și de la Sfinții Părinți aleasă și puse cu hotărâre de cuviosul părinte Paisie.

Deci dacă, eu nevrednicul nici a mă numi, monahul Vitalie, aducându-mi aminte de prorocul ce zice: «Lăudându-să dreptul, să vor veseli noroadele». Și

iarăși: «Pomenirea dreptilor cu laude» și «pomenirea lor în neam și în neam». Și altele câte ca acestea. Drept aceea, fiindcă nouă celor ce am fost împreună și am privit la toată starea și la fapta a prea iubit părintelui nostru și ucenici ne-am învrednicit a fi al aceluia și ne-am folosit și l-am iubit și sfinția sa ne-a iubit, cu datorie și cu toată dreptatea pururea să ne aducem aminte noi, și, privind la sfârșitul vieții și la faptele și cuvintele lui, să-i urmăm lui, vrednicului de pomenire...»³⁹.

Opera stareșului Paisie Velicicovski, despre care se fac considerații, în ultimul timp, și în *Filocalia*, vol. 8⁴⁰, este, de fapt, restatornicirea în viața monahală din țara noastră (mai întâi îndeosebi, în marile mănăstiri din Moldova: Dragomirna, (1763), Secul (1775), Neamț (1779) și în Țara Românească: Cernica și Căldărușani) a rânduielilor Sf. Vasile cel Mare, chinovitice, iar curentul paisian este înflorirea învățaturii Sf. Vasile cel Mare, reaprinsă în mănăstirile noastre, prin stareșul Paisie și ucenicii săi, cu rânduiala muncii, a rugăciunii, a studiului, a scrisului și culturii, care a avut o influență binefăcătoare nu numai în țările române, ci și în Rusia și la Muntele Athos. Dacă ne gândim la numărul mare de manuscrise păstrate din timpul lui Paisie, aproape 300 dintre care vreo 40 scrise de el însuși, se poate afirma că activitatea culturală, în marile centre mănăstirești, a fost înviorată și îndrumată de către Paisie Velicicovski și ucenicii săi⁴¹, având urmări binefăcătoare și asupra culturii și limbii literare române în acest timp.

«Unificarea limbii literare, constată Ion Gheție, nu s-a produs nici în sec. al XVI-lea și nici în cel de al XIX-lea, cum au crezut aproape toți cercetătorii, ci la mijlocul sec. al XVIII-lea»⁴²,

adică, adăugăm noi, în timpul desfășurării activității curentului paisian în țara noastră⁴³. Opera Sf. Vasile cel Mare, tradusă și pusă în

³⁹ Monahul Vitalie, ucenicul sareșului Paisie Velicicovski, este primul care îi scrie viața în acest manuscris (952): «Arătare în scurt pentru cuviosul părintele arhimandritul Paisie, ce au fost stareș a sfințelor mănăstiri Neamțului și Săcului»; (ff. 111-121), cum o spune la sfârșitul biografiei: «Iară de s-ar fi întâmplat să fie scris altăcinevași pentru viața și petrecerea părintelui acestuia, de care mi-au fost povestire(a), sau mai pre larg sau mai pre scurt, din ucenicii sfinții sale, sau de alți cinevaș, din dascăli sau și mai proști, eu de aceasta nu știu. Eu, după cum am scris, păzindu-mă de toată bârfirea cea mai cu covârșire, și încă din cele știute și adevărate lăsând, socotind starea vremii cum stă acum». Manuscrisul respectiv, după câte se pare, nu a fost folosit de cei ce s-au ocupat de viața stareșului Paisie Velicicovski.

⁴⁰ Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, pp. 576-582.

⁴¹ Alexandru DUȚU, *op. cit.*, p. 35.

⁴² Ion GHEȚIE, *Istoria limbii române literare*, București, 1978, p. 123.

circulație prin numeroase manuscrise, unele tipărite din timp, cum a fost *Hexaameronul*, aflate pe tot cuprinsul țării, în bibliotecile cărturarilor, ca la G. Asachi și Emil Gârleanu, în mănăstiri, în mâinile cititorilor doritori de carte, care le cumpărau la târguri, ieșite din «rucodelia călugărilor cu scrisul», a avut și acest rol pentru cultura și limba literară română, care nu poate fi trecut cu vederea. Fișierul manuscriselor românești de la Biblioteca Academiei Române cuprinde, menționând pe cele de la cota 1400 înainte, un număr de 63 de titluri din opera Sf. Vasile cel Mare.

Ms. 1400, sec. al XVIII-lea, ff. 72-73^v: *Poruncă a Marelui Vasile către preot*; ms. 1455, sec. al XIX-lea, ff. 223-224; 226-227: *Cuvânt al Sfântului Vasilie pentru ca nimenea să nu desnădăjduiască de mântuire...*; ms. 1458, sec. al XIX-lea, f. 230^v: *A sfântului părintelui nostru Vasile arhiepiscopul Chesarii Capadochii, 9 Voroave la cele șase zile pentru facerea lumii*; ms. 1479, ff. 319^v-325^v: *Vasile cel Mare, Cuvinte*, sec. al XIX-lea; ms. 1735, sec. al XVIII-lea, ff. 84-96: *Întrebările Sfântului Vasilie și cu Grigorie Bogoslov(ul)*; ms. 1733, f. I^r: *Vasile cel Mare, Rugăciune de seară* (sec. al XIX-lea); ms. 1898, ff. 35-39^v: *Cuvântul Părintelui nostru Vasilie cel Mare la zioa Sfinților 40 de Mucenici* (sec. al XVIII-lea); ms. 1903, ff. 16^v-17^r: *A Sfântului Vasile cel Mare, Cuvânt pentru un preot ce au trăit ani 170...* (sec. al XVIII-lea); ms. 1936, sec. al XVIII-lea, f. 290: *Exaimeron sau voroave ale Sfântului Vasilie cel Mare despre facerea lumii. Pentru facerea omului. Pentru rai*; ms. 1973, sec. al XIX-lea, ff. 1-46: *Cuvinte ale Sfântului Vasilie pentru ascultare*; ms. 1973, sec. al XIX-lea, ff. 180-194^v: *Din ceale pustnicești ale Marelui Vasilie*; ms. 1980, sec. al XIX-lea, ff. 127-128^v: *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, cuvânt de învățătură pentru călugări*; ms. 1989, sec. al XVIII-lea, ff. 48-57, 60^v: *A celui dintru sfinți... Vasilie celui Mare trimitere către Hilon, către ucenicul lui*; ms. 1944, sec. al XVIII-lea, ff. 1-48^v: *Cuvânt al Sfântului Vasilie cel Mare pentru ascultare*; ms. 2009, sec. al XVI-lea, 102ff.: *Ale celui întru Sfinți părintelui nostru Vasilie celui Mare, Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, Hotărâri pre larg*; ms. 2015, sec. XVIII-XIX, ff. 73-75^v: *Cuvânt de învățătură al Sfântului Vasilie cum să cade să fie călugărului*; ms. 2015, sec. XVIII-XIX, ff. 121-134^v: *înainte cuvântare a Hotărârilor celor în scurt... A celui întru sfinți... Vasilie Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, Hotărâri în scurt*; ms. 2030, sec. al XIX-lea, f. 415^{r-v}: *Marele Vasilie* (fragment din *Pravilă*); ms. 2035, sec. al XIX-lea, f. I^{r-v}: *Poruncă a Marelui Vasilie către preoți*; ms. 2044, sec. al XIX-lea, 74ff.: *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui*

⁴³ *Viața și nevoițele fericitului Paisie*, retipărită de Gh. Racoveanu, R. Vâlcea, 1935, pp. 57-58: «...Iară fericitul (Paisie, n.n.) își cheltuia zilele și nopțile cu frații cei din limba moldovenească, Macarie și Ilarion dascălii și cu cei ce știau bine limba elenogreacă, ostenindu-se cu tâlmăcirea de cărți părintești (= din Sfinții Părinți, n.n.) și blagoslovești (= teologice, n.n.), pe limba moldovenească și slavonească».

Mare, Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei. Hotărâri pre larg; ms. 2046, ff. 250^v-257^v: *Al celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui Mare, Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei, cuvânt...*; ms. 2047, sec. al XVIII-lea, 106ff.: *A celui întru sfinți părintele nostru Vasilie Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei la cele șase zile (nouă omilii)*; ms. 2071, sec. al XIX-lea, ff. 15^v-16^v: *Rugăciunea Marelui Vasilie*; ms. 2100, sec. al XVIII-lea, ff. 86-89^v, 185-219^v: *Învățătură a marelui Vasilie pentru înfrânarea poftelor, pentru rugăciune (și pentru viața călugărească)*; ms. 2115, sec. al XVIII-lea (1789), ff. 2-53: *Cuvinte pentru ascultare*; ms. 2121, sec. al XIX-lea (1914), ff. 204-205: *Din canoanele Sfântului Marelui Vasilie*; ms. 2162, sec. al XVIII-lea (1763), ff. 37^v-42: *Cuvântul Sfântului Vasilie celui Mare, care au scos pre om de la diavolu*; ms. 2336, sec. al XIX-lea (1831), ff. 64-85^v: *Al celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui Mare, Arhiepiscopului Chesariei Capadochiei (Cuvinte)*; ms. 2435, sec. al XIX-lea; ff. 241-250^v: *Cuvântu al Marelui Vasilie (pentru monahism)*; ms. 2479, sec. al XIX-lea (1831), ff. 62-70^v:... *Cuvânt al patrulea pentru ce chipul monahicesc să zice îngeresc...*; ms. 2568, sec. al XVIII-lea (1787), f. 226^v: *Cuvânt al celui dintru sfinți părintelui nostru Vasilie*; ms. 2635, sec. al XVIII-lea (1778), ff. 5-6: *Din Hotărârile Marelui Vasilie (Întrebare și răspuns)*; ms. 2664, sec. al XVIII-lea, ff. 238-242: *Învățătură sihăstrească a Sfântului Vasilie*; ms. 2664, sec. al XVIII-lea, ff. 294-397: *Ale Marelui Vasilie, cuvinte de sihăstrie, adecă învățături*; ms. 2738, sec. al XIX-lea (1820), ff. 247-249: *A celui intru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, Epistolie către Grigorie preotulu*; ms. 2993, sec. al XVIII-lea, ff. 51-61: *Cuvânt al patrulea la Sfântul Vasilie, pentru ce chipul călugăresc să zice îngeresc*; ms. 3031, sec. al XIX-lea, ff. 33^v-41^v: *Cuvântul 4, pentru știința celor ce șad în chilie*; ms. 3051, sec. al XIX-lea, ff. 234-235: *Învățătură a Marelui Vasile către preot*; ms. 3094, sec. al XVIII-lea (1792), ff. 1-179^v: *Exaimeronu; adecă tâlc la ceale șase zile ale facerii și deosăbit cuvânt pentru facerea raiului...*; ms. 3098, sec. al XVIII-lea, ff. 58-77: *Cuvântu alu patrălea a(l) sfântului Vasilie pentru ce chipul călugăresc să zice îngeresc... (și) Cuvântul către fecioarele care voesc să se îmbrace în chipul îngeresc*; ms. 3152, sec. al XVIII-lea, ff. 49-69^v: *Ale Marelui Vasilie cuvinte pusnicești scoase de pre ellinește, grecește proastă, de prea înțeleptulu Marina ieromonahulu Peleponisianului, iară acumu scoase de pre grecească pre limba românească*; ms. 3275, sec. al XVIII-lea, ff. 62-77: *Cuvântul Sfântului Vasilie celui Mare carele au scos pre un om de la diavolu*; ms. 3294, sec. al XIX-lea (1830), ff. 7^v-12^v: *Cuvinte pentru sfântul și marele post*; ms. 3518, sec. al XVIII-lea, ff. 65-69^v: *Întrebările Sfântului Vasilie și cu Grigorie Bogoslovu*; ms. 3538, sec. al XVIII-lea, ff. 357-358^v: *A lui Vasilie cel Mare... mărturisire pentru psalmi și ce putere au*; ms. 3544, sec. al XVIII-lea, ff. 219^v-222^v: *A celui... dintru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare învățătură... către călugări*; ms. 3568, sec. al XVIII-lea, ff. 266^v-269: *A celui întru sfinți părintele nostru Vasilie cel Mare, Cuvânt pentru posnicie cum să cade înfrumusețat a fi călugărul*; ms. 3572, sec. al XVIII-lea (1781), ff. 377-378^v: *Istoria Sfântului Vasilie pentru unii*

preoți ce au trăit o sută și șaptezeci de ani I (Miscelaneu, f. 4: «Anul 1781, martie 10, Popa Sava Popovici, de la Rășinari, am scris; f. 436^v: Popa Sava Popovici, fiul protopopului Coman ot Rășinari); ms. 3574, sec. al XVIII-lea, ff. 21-25: *A sfântului Vasilie celui Mare învățătură*; ms. 3597, sec. al XIX-lea (1801), f. 224; ff. 1-24: *Carte pentru ascultare, din fealuri de cărți adunată în scurt... Cuvinte ale Sfinților Vasile cel Mare și Efreim Sirul*: 1801, mai 24; 1803, ianuarie 5; Acachie ier(o)diacon; Acachie i(e)(ro)monah; ms. 3599, sec. al XVIII-lea, ff. 96-110: *A celui întru sfinți... Vasilie cel Mare... Voroavă a patrusprezecea, împotriva celor ce să îmbată*; ms. 3613, sec. al XVIII-lea, ff. 287^v-291^v: *Cuvântu... pentru postnicie*; ms. 4149, sec. al XIX-lea, ff. 83-95: *Cuvânt pentru monahism*; ms. 4324, sec. al XIX-lea, ff. 250^v-252: *Cuvinte pentru preoții vrednici și nevrednici*; ms. 4618, sec. al XIX-lea, ff. 124-130)... *Cuvânt ce iaste chipul călugăresc și cu ce să aseamănă*; ms. 4871, sec. al XVIII-lea, ff. 72-77^v: *Rânduiala Utreniei și Liturghiei Sfântului Vasile în grecește*; ms. 5053, sec. al XVIII-lea, ff. 210-224: *Cuvânt dintr-ale Sfântului Vasilie*; ms. 5505, sec. al XIX-lea (1807), f. 148: *Ale celui întru sfinți părintelui Vasile celui Mare... Hotărâri pre larg după întrebări și răspunsuri prescris de monahul Ghervasie (f. 148^v)*; ms. 5506, sec. al XIX-lea (1804), ff. 1-77: *A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei pustnicești așezământuri către cei ce în viață de obște și deosebi să nevoesc*. F. 1: prescriere de Misailu ieromonahu; ff. 77-86: *A Marelui Vasilie scrisoare cătră Hilon ucenicul său. Pentru viața pustnicească*; ms. 5548, sec. al XVIII-lea, ff. 1-55: *Cuvinte pentru ascultare*; ms. 5915, sec. al XVIII-lea (1732), ff. 46-72: *Liturghia Sf Vasile cel Mare*; F. 85^v, «Scris-am eu Petrovici logofătul din-Sălagiu această Sfântă Liturghie, în anul de la H(risto)s 1732»; ms. 6048, sec. al XIX-lea, f. 27^v: *Blestemul Marelui Vasilie pre duhuri necurate*. Mai menționăm și următoarele manuscrise prezentate și de Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1978: ms. 341, sec. al XVIII-lea (sfârșit), 306ff.; 32x21cm., cuprinde câteva omilii ale Sf. Vasile cel Mare: ff. 36-39: *Cuvânt la Sfinții Patruzeci de Mucenici al lui Sfântul Vasile cel Mare*; ff. 40-44: *Cuvânt la Săboru Sfinților Îngeri*; ff. 45-49: *Cuvânt la Intrarea în Biserică a Născătoarei de Dumnezeu*; ms. 489, sec. al XVIII-lea (sfârșit), 222ff., 21x14,5cm. (Miscelaneu teologic f. 221^v: *Cuvântul Sfântului Vasile pentru ascultare*. însemnări: F. 1: «De obștea Sfintei Mănăstiri Sinaia»; f. 8: «Această cârticică iaste a mea, Meletie ieromonah»; f. 222: «Meletie ieromonah, 1805, din ținutul Făgărașului»; f. 89^v (dedesuptul unor versuri religioase): «Gherasim arhimandritu, sin Mani Șarban Rătescu, 1815, iulie, 1»; ff. 4 și 114: «A fost dăruit Academiei Române de Eforia Spitalelor civile la 30 nov., 1877»; ms. 1174, sec. al XIX-lea (început), 126ff. + f. 61 bis, 22x19cm (Miscelaneu); ff. 1-5^v: *A sfântului Vasilie cel Mare, Cuvânt ce iaste chipul călugăresc și cu ce să aseamănă și care trebuie să le păzească călugărul dacă voește să se asemene chipului celui îngeresc*, ms. a aparținut mitropolitului Calinic Miclescu, ale cărui parafe în tuș se află la f. 1. Fost ms. Gaster 113; ms. 1455, sec. al XIX-lea (început), 502ff. (Miscelaneu de

literatură monahală). Textul cu cerneală neagră și roșie. Legătură veche în piele, cu chenare și pe cotor imprimat: *Filocalia*; f. 223: *Învățătură a Sfântului Vasilie celui Mare*; ff. 223^v-224: *Cuvânt al Sfântului Vasilie pentru ca nimenea să nu să deznădăjduiască de mântuire căzând întru multe păcate, ci să se pocăiască de dânsule*; f. 224^v: *Cuvânt pentru cei ce greșesc și nu vor să se pocăiască*; f. 226^v-227: *Învățătură a Sf. Vasile cel Mare*.

Ne îngăduim să reproducem în încheiere *Porunca Marelui Vasilie către preoți* din ms. miscelaneu 2035⁴⁴, care poartă la f. 13 însemnarea: «Și am scris, eu smeritu(l) Chiriac ieromonaș, obștea Cernica, 1810, iulie 14», pentru marea răspundere ce stă în fața fiecărui preot slujitor:

«Nevoește-te, o preote, să te faci pre tine slugă nerușinată, ca să înveți cu cuvântul adevărului drept Evanghelia lui D(umne)zeu. Ferește-te în ziua care vei vrea să slujești să nu faci gâlceavă cu cinevași, nici să dai pricină cuiva de sfat și mai vârtos de ți să va întâmpla a avea vrajbă asupra cuiva să nu voiești a sta în biserică în vremea rugăciunii, până nu te vei împăca, ca să nu depărtezi de la tine pre Mântuitorul Duh. La starea rugăciunii să fii răbdător, rugându-te cu multă umilință și cetind fără de lene, până să vie ceasul în care vei să săvârșești dumnezeiasca jărtfă. În sfântul altar să fii cu bună cucernicie, cu inimă curată, cu pază mare, neuitându-te într-o parte și într-alta, nici cugetând nimic de cele pământești, ci cu frică își cu cutremur să stai înaintea împăratului ceresc, ce stă înaintea ta și cătră Dânsul numai să privești cu ochii tăi cei trupești și sufletești și cătră puterile îngerești ce zboară împrejurul Lui să cauți, făcându-te însuși pre tine vrednic sfintelor canoane. Nevoește-te ca să nu treci, nici să scurtezi molitvele cetirilor pentru vreo grabă omenească sau pentru plăcerea celor trândavi sau pentru făcărie. Vezi înaintea cui stai, cum săvârșești înfricoșatele taine și pre cine precestești⁴⁵. Adu-ți aminte de poruncile lui Dumnezeu și ale Sfinților Apostoli, că zice: Nu dați pre cele sfinte câinilor și mărgăritariul nu-l puneți înaintea porcilor. Păzește-te dar să nu dai Fiul lui Dumnezeu lor, nevrednic. Și într-acele ceas să nu te rușinezi de slăviții pământului, nici măcar de însuși împăratul ce poartă stemă pe capul lui, ci celor vrednici dă-le precestanii în dar precum și tu ai luat-o, iar celor oprîți de dumnezeieștile canoane să nu le dai. Cu cei oprîți de aceleași canoane să nu slujăști sfânta liturghie. Să aibi purtare de grijă ca nu care cumva din lenea ta să atingă de dumnezeieștile taine șoarece ori altă dihanie, sau să mucezească, sau să umezească, sau să afume, nici să se poarte prin mâinile celor nesimțiți și nevrednici. Acestea și altele ca acestea păzindu-le vei spăși și pre tine însuși și pre cei ce te vor asculta pre tine».

⁴⁴ Sec. al XIX-lea (început) – (1810), 19ff., 17x14cm.

⁴⁵ = împărtășești.

Ideile din *Porunca Marelui Vasile către preot* au trecut de la început în *Povățuirile* Liturghierului, însoțind sfânta liturghie pe care ne-a lăsat-o ca *Poruncă arhierească*, de la care nu se poate abate niciun liturghisitor. Săvârșirea sfintei liturghii, cu *Porunca* lăsată, în chiliile, în schiturile, în mănăstirile, în bisericile de lemn sau de zid de pe tot cuprinsul românesc a ținut în aceeași credință și limbă pe toți slujitorii și credincioșii uniți într-o mare familie, din timpul formării limbii și poporului român, de când îi pomenim numele sub forma *Sin Văsii*, adică din timpul românei comune sau străromâne (sec. V-VIII).

Menționarea dragostei trudnice a traducerilor și transcrierile ce ni se păstrează în manuscrisele Academiei Române, pentru rolul lor ce l-au îndeplinit, este un smerit omagiu ce-l aducem și în acest chip Sf. Vasile cel Mare, ca și tuturor știuților și neștiuților truditori și trăitori ai *Regulilor* sale din mănăstirile românești, precum și tuturor slujitorilor Sfintei sale Liturghii, dintru începuturile noastre.

TRADUCTIONS DE L'ŒUVRE DE SAINT BASILE LE GRAND DANS
LES MANUSCRITS ROUMAINS DE LA BIBLIOTHEQUE DE
L'ACADEMIE ROUMAINE

L'œuvre écrite de Saint Basile le Grand (330-379) a bénéficié au long du temps, dans le monde chrétien tant de l'Orient que de l'Occident, d'un grand intérêt et d'une haute appréciation, étant longuement étudiée, commentée et prise comme règle de conduite et de pensée chrétienne. Elle s'est imposée par son contenu théologique profondément orthodoxe, qui couvre les grands domaines doctrinaux, culturels, administratifs canoniques, moraux et pastoraux, prenant comme appui la révélation de la Sainte Ecriture et la Sainte Tradition et comme style, les qualités du classicisme gréco-romain.

Pour l'Eglise, l'œuvre de Saint Basile a constitué un véritable repère dans les questions législatives-canoniques et dogmatiques controversées; pour la hiérarchie, un guide dans les activités pastorales : pour les jeunes, un pédagogue pour leurs études; pour les religieux des monastères, un compagnon inséparable sur la voie du progrès spirituel; pour les chrétiens, un modèle de charité et d'abnégation. En un mot, son œuvre s'élève à la hauteur des grandes valeurs spirituelles humaines et son auteur est vraiment «Grand» de tous les points de vue : par son intelligence, par la force de son verbe, par son caractère. Parmi ceux qui ont servi l'Eglise, il y en a peu qui pourraient l'égaliser en perfection et en équilibre.

C'est ce qui explique l'intérêt constant et la large diffusion dont l'œuvre basilienne a joui à toutes les époques. La collection de l'Académie Roumaine contient un nombre important de manuscrits avec des traductions de ses écrits, la plupart datant de la seconde moitié du XVIIIe siècle et le début du XIXe, action culturelle déployée pendant cette période notamment sous l'influence du courant païssien dans la vie du monachisme roumain, qui a constitué une importante

contribution au développement de la culture, de l'écriture et de la langue littéraire roumaine en général.

Les principaux manuscrits sont mentionnés par l'auteur, qui retient également des références des préfaces, laissées par les traducteurs ou les copistes, contenant des appréciations à l'adresse de l'œuvre de Saint Basile, ainsi que des notices ajoutées au cours du temps. Sont indiqués d'abord les manuscrits contenant l'*Hexaéméron*, que certains chercheurs considèrent la plus originale sinon la plus édifiante œuvre du Père cappadocien. Celui qui traduisit pour la première fois en roumain cet écrit fut le hiéromoine Ilarion ou Ilarie – Ioan, par son nom de baptême, comme il nous le dit lui-même dans le Mss 2566 – chantre, typographe et copiste, disciple de Saint Paisie le Grand de Neamt et son collaborateur dans «la traduction de livres patristiques». Celui qui initia la traduction en roumain de cette œuvre, en confiant cette tâche, de même que son imprimation, à l'érudit hiéromoine Ilarion, fut *Dosoftei Herescu*, l'évêque de Rădăuți (nov. 1750-le 12 déc. 1781), quand il transféra sa résidence à Cernăuți (le 4 juillet 1783 il reçoit le titre d'«évêque de Bucovine» ou «évêque exempt de Bucovine»), tel que nous l'apprend l'avant-propos *Către Cititoriul, semnat de cel ostenitoriu întru ale tipografiei Pafnutie*, placé au début du livre: *Vasile cel Mare și Grigorie Bogoslovul, Cuvinte*, București, 1826, «imprimé au bénéfice de notre nation».

La mention des efforts pleins d'amour et d'abnégation faits par les traducteurs et les copistes que l'on trouve dans les manuscrits de l'Académie Roumaine, pour le rôle qu'ils ont joué, est un humble hommage rendu de cette manière à Saint Basile le Grand, de même qu'à tous ceux qui, connus ou inconnus, ont travaillé et ont observé ses *Règles* dans les monastères roumains, ou qui ont célébré et célèbrent sa Sainte Liturgie devant les saints autels.

LUCRĂRI ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN MANUSCRISE ȘI TIPĂRITURI LA MÂNĂSTIREA NEAMȚ*

Împlinirea a 1600 de ani de la moartea Sf. Vasile cel Mare este prilej de analiză și reîmprospătare a principiilor de trăire duhovnicească în viața monahală din întreaga lume ortodoxă. Pentru Mănăstirea Neamț – ca și pentru întreg monahismul românesc – momentul acesta se înscrie ca o subliniere deosebită a ceea ce a reprezentat și reprezintă viața de obște, viața în care s-au dezvoltat cele mai frumoase și mai utile preocupări și îndeletniciri monahale. A prezenta pe Sf. Vasile cel Mare după lucrările sale păstrate în manuscrisele și tipăriturile nemțene este totuna cu a trece în revistă întreg procesul creativ și dinamic rezultat din aplicarea așezământului și regulilor celui mai mare și mai inspirat organizator al vieții monahale. Rândurile de față sunt o modestă încercare pentru o astfel de trecere în revistă.

Concepția Sf. Vasile cel Mare despre viața creștină în general și cea monahală în special

Dezvoltarea și răspândirea monahismului cu viața de obște, temeluit pentru prima oară de Sfântul Pahomie¹, găsește în Sf. Vasile cel Mare un mare sprijinitor în Asia Mică, după cum în Palestina l-a avut pe Sfântul Teodosie cel Mare și în Apus pe Sfântul Ioan Casian, dobrogean de origine. Din Asia Mică transplantându-se la Athos, monahismul cu viața de obște, statornicită de Sf. Vasile cel Mare, a devenit modelul de viață în mănăstirile ortodoxe, printre care la loc de frunte se numără și cele românești².

Pentru a evita confuzia, pentru a îndepărta inovațiile dăunătoare și a statornici un ritm de viață uniformă în toate unitățile monahale, Sf. Vasile cel Mare împreună cu Sf. Grigorie Teologul au statornicit reguli sau legi

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 99-113.

¹ Ierod. Nestor VORNICESCU, „Începutul vieții de obște în monahism”, în: *MitrMold* 3-7/1957, p. 423.

² Irineu CRĂCIUNAȘ, „Mănăstirea Neamț, lavra monahismului din Moldova”, în: *MitrMold* 5-6/1962, p. 343; Cf. Pr. I. RĂMUREANU, Pr. Milan ȘESAN, Pr. Teodor BODOGAE, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I (1-1054), București, 1975, p. 326; Teodor M. POPESCU, Pr. Teodor BODOGAE, George Gh. STĂNESCU, *Istoria Bisericii Universale*, vol. I (1-1054), București, 1956, p. 305.

cunoscute cu numele de *Reguli mari* sau *pe larg* și *Reguli mici* sau *pe scurt*³. Aceste reguli au fost traduse, copiate și multiplicare în mănăstiri, cu aceeași grijă și stăruință ca pentru cuvântul inspirat. Ele au devenit «cârma principală» și sunt valabile până astăzi pentru monahismul răsăritean. Regulile sunt o sinteză, o îngemănare armonioasă între efortul ascetic, ascultare, participare la slujbele bisericești și pravila de chilie, pe de o parte, și preocuparea pentru activitatea practic-gospodărească și de milostenie, pe de altă parte. În spiritualitatea monahismului românesc s-a produs această sinteză în care rugăciunea este socotită o muncă, iar munca o rugăciune. Rugăciunea în această viziune este o lucrare tainică de transfigurare și sfințire a firii materiale⁴.

Sf. Vasile cel Mare ca legislator al monahismului oriental a concentrat activitatea monahală în jurul unei triade alcătuită din: muncă, rugăciune și studii. Această triadă nu-și găsește justificarea decât atunci când este pusă în slujba aproapelui, ajutând pe toți deopotrivă⁵. Viața de obște reprezintă un progres cu munca în comun și este din toate punctele de vedere justificată pentru realizarea unei egalități între oameni care să le facă viața fericită și cu deplină înțelegere. Pentru Sf. Vasile cel Mare, mănăstirea nu este numai o casă de rugăciune, ci și un așezământ de muncă. Monahul împletește teoria cu practica, muncește rugându-se și se roagă muncind. Monahul face ascultare unde este rânduit de stareț și sobor, de unde și conștiința că prin muncă «dobândește viața veșnică»⁶. În viața de obște, patimile dăunătoare vieții omenești în general: desfrânarea, invidia, mânia și altele asemenea se potolesc, supunându-se rațiunii prin permanenta biciuire critică. Față de patimi și păcate nu este îngăduită nicio odihnă, trebuind a fi smulse din rădăcină. Singura mânie îngăduită este cea împotriva diavolului, împotriva

³ Pr. Cicerone IORDĂCHESCU, *Istoria vechii literaturi creștine (Epoca de aur, 325-461)*, Partea II, Iași, 1935, p. 147. Alături de aceste Reguli (mari = κατά πλάτος – 55 la număr și mici = κατ'ἐπιτομήν – 314 la număr), pentru monahi, Sf. Vasile cel Mare a mai compus: canon penitențial (ἐπιτιμία), codice monahal (ἀσκητικαὶ διατάξεις), 60 epitimii pentru monahii ce nu păzesc regulile vieții ascetice și 19 epitimii către canonice (ἐπιτιμία 60 εἰς μοναχοὺς μὴ φυλλάττον τὰς τοὺς ὄρους τῆς ἀσκητικῆς πολιτείας și ἐπιτιμία τις τὰς κανονικὰς) 19, p. 147; cf. Pr. Ioan G. COMAN, *Patrologie*, București, 1956, pp. 163-165.

⁴ Arhim. Irineu CRĂCIUNAȘ, „Purtarea de grijă față de mănăstiri în ultimele două decenii”, în: *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La XX-a aniversare a înscăunării Preafericitului Patriarh Justinian*, București, 1968, p. 218.

⁵ Arh. im. Epifanie NOROCEL, „Egalitatea oamenilor în concepția Sfântului Vasile cel mare”, în: *MitrMold* 5-6/1972, p. 365.

⁶ Ierod. Nestor VORNICESCU, „Munca manuală în monahism după Sf. Vasile cel Mare”, în: *MitrMold* 9/1955, p. 515.

păcatului, în care caz mânia folosită cu rațiune devine «ca un câine supus păstorului»⁷.

Regulile Sf. Vasile cel Mare se sprijină mereu pe Sfânta Scriptură și se bazează în esența lor pe Revelația divină, fiind precise, uniforme și bine rânduite pe temelia iubirii⁸, care unește pe toți în «legătura desăvârșirii» (Col. III, 14). Viața de obște este cea în care s-a eliminat ideea de al meu și al tău. Sf. Vasile cel Mare definea într-o formă ca aceasta viața de obște:

«Numesc cea mai desăvârșită comunitate a vieții aceea din care a fost eliminată proprietatea averii, din care a fost exclusă nepotrivirea de păreri, din care a fost înlăturată toată tulburarea, rivalitatea și certurile. Căci nimic nu este mai omenesc ca a fi în legătură unii cu alții, a avea nevoie unii de alții, a ne iubi unii pe alții»⁹. În această ordine de idei apare și îndemnul: «Prin bogăția ta să te faci mijlocitorul mântuirii spre a ajunge la bunurile cerești»¹⁰.

Astfel de îndemnuri nu au rămas fără rezonanță. Un ucenic al starețului Paisie, cu numele Isaia, pe un manuscris început în 1763 la Athos și continuat la Dragomirna și Pocrov, scria că la Schitul Sfântului Prooroc Ilie din Athos,

«cu viața de obște după cartea Sf. Vasile cel Mare și după așezământul cel de demult al Sfinților Părinți, l-am așezat neavând nimic al său, nimic, nici până la un ac; toate de obște, unde al meu și al tău – aceste două graiuri este rușine a le grai între eiși»¹¹.

Sărăcia personală nu este o rușine în viața de obște, când nu este rezultatul lenevirii. A se neliniști pentru sine înseamnă egoism, însă a se neliniști și a lucra potrivit poruncii este spre lauda sufletului care iubește pe Hristos și pe frații săi, afirmă marele ierarh¹². Născută din dorința de mântuire, sprijinită pe dragostea creștină «plină de bunătate» (I Cor. XIII, 4) și călăuzită de unitatea care trebuie să fie în Biserica al cărei cap este Hristos

⁷ C. PAVEL, „Patimi dăunătoare vieții omenești (desfrânarea, Invidia și mânia)”, în: *MitrMold* 5-7/1957, p. 449.

⁸ Protos. Nestor VORNICESCU, „Învățăături duhovnicești din viața și opera Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrMold* 1-2/1965, p. 50.

⁹ Pr. Șt. SLEVOACĂ, „Temeiuri creștine pentru viața de obște”, în: *MitrMold* 7-8/1960, p. 458; cf. Protos. Nestor VORNICESCU, „Învățăături duhovnicești...”, p. 54.

¹⁰ „Sfântul Vasile cel Mare împotriva lăcomiei”, trad. de Arhim. Serafim Popescu, în: *MitrMold* 3-4/1964, p. 125.

¹¹ Gabriel ȘTREMPEL, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1978, p. 201, nr. 956.

¹² Pr. Ștefan ALEXE, „Critica marei plăgi a cametei la Sfinții Părinți Capadocieni”, în: *MitrMold* 7-8/1960, p. 443.

(Efes. V, 23) și care este «stâlp și temelie adevărului» (I Tim. III, 15), viața de obște este idealul vieții monahale.

Concepția teologică a Sf. Vasile cel Mare, deși profundă este totuși practică. Credința nu este ceva static, osificat. «Credința păstrată și mărturisită de Biserică se află într-un proces de continuă aprofundare, dezvoltare, explicitare și reformulare». Fără a fi vorba de o modificare sau schimbare a credinței, ci numai de «o lărgire de gândire și limbajul teologic în care se îmbracă formulările și exprimările teologice»¹³, credința este o permanență vie, activă și dinamică. În viața de obște, trăirea în credință trebuie să fie clocotitoare. Îndepărtând viziunea îngustă, spiritul obtuz, agitația confesională nesănătoasă, lipsa de pregătire și cultură teologică, inovațiile în doctrină și cult, trăirea la periferia unor forme rituale, viața de obște este chemată a realiza pregătirea spirituală a celor ce s-au dedicat ei. Țelul teologiei este înălțarea vieții până la asemănarea cu Dumnezeu. De aceea, Sf. Vasile cel Mare zice:

«Să nu dăm ascultare, plini de ușurătate, cuvintelor care grăiesc despre Dumnezeu, ci să ne silim să cercetăm cu de-amănuntul sensul ascuns în orice cuvânt și în orice silabă, nu depășind respectul la care suntem datorți, ci cunoscând rostul chemării noastre, că avem datoria să ne asemănăm cu Dumnezeu, pe cât este cu putință mai mult. Dar asemănarea nu poate avea loc fără cunoaștere, iar cunoașterea nu poate avea loc în afară de învățatură. Și se știe că începutul oricărei învățături este cuvântul»¹⁴.

Sf. Vasile cel Mare a turnat în regulile așezământului sau statutului său viață din viață, idei care «înfățișează cel mai înalt ideal cultural și sufletește»¹⁵. Subliniem *umanismul* Sf. Vasile cel Mare fundamentat teologic pe ideea fraternității universale a credincioșilor în Iisus Hristos și pe virtutea dragostei creștine de esență divină, manifestată și actualizată în relațiile dintre semeni. Adevăratul folos al vieții monahale este acela de a aduce alinare celor îndurerați, miluind pe cei săraci «cu duhul» și tămăduind pe cei bolnavi trupește și sufletește.

Toată nevoința spre mântuire a cinului monahal constă în a aduce un real folos fraților din obște. În felul acesta *umanismul* teoretic devine practic. Ca student atenian, Sf. Vasile cel Mare a urmat și studii medicale. În anii

¹³ Arhidiacon. Dr. Ioan ZĂGREAN, „Sfinții Trei Ierarhi în actualitatea Bisericii noastre”, în: *MitrArd* 1-2/1972, pp. 44-51.

¹⁴ Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, în: *PG XXXII*, 69; apud NICOLAE, MITROPOLITUL BANATULUI, „Teologia în slujba vieții”, în: *Două zeci de ani...*, p. 255.

¹⁵ I.D. ȘTEFĂNESCU, *Instituția monahismului*, M. Neamț, 1937, p. 29.

358/369 întemeiază primul spital religios *Vasiliada*, descris de Sf. Grigorie Teologul¹⁶.

Umanismul practic izvorât din cel teoretic se reliefează prin stăruința pentru marea lucrare de alinare a suferințelor, prin îndemnul ca în cazurile mai grele să se cheme doctorul și să se folosească medicamentele. Numai maladiile nervoase, psihice aveau ca tratament rugăciunile. În toate ocaziile de boală, regimul și medicația prescrisă de medic trebuie să fie respectate cu strictețe, îndemna Marele Vasile¹⁷.

Sf. Vasile cel Mare nu a fost numai una din cele mai mari lumini ale Ortodoxiei, ci a fost mai presus de toate întemeietorul vieții călugărești. El a îngădit, în neștrămutate și prea înțelepte canoane, felul de viață a celor asemenea îngerilor. Lui i se datorează «lămurirea menirii ce o au mânăstirile»¹⁸.

Ca simplu monah, ca preot și ca arhiereu, Sf. Vasile cel Mare a calculat cu deosebită atenție timpul și l-a împărțit între rugăciune, muncă, lectură și slujirea aproapelui. Legislator și organizator al vieții monahale, a considerat această viață „adevărată filosofie”¹⁹, în care elementul caracteristic este acțiunea, fapta, lucrarea, pe baza căreia se poate

«organiza viața creștină în comunitate, în mânăstiri, în spitale, aziluri și altele asemenea»²⁰. Omul are nevoie de altul «ca să-și poată vedea ca în oglindă chipul și faptele sale. Căci stadionul luptei și buna mireasmă a înaintării și nevoinței duhovnicești se află în locurile fraților împreună care au drept scop slava lui Dumnezeu»²¹ declara Sfântul Vasile.

Sfânta Liturghie al cărei autor este Sf. Vasile cel Mare, o consideră ca slujba de actualizare a jertfei Mântuitorului de pe cruce, slujbă care are un caracter universal. „Imitarea lui Hristos în măsura întrupării”²², a jertfei și învierii sale se realizează în Sfânta Liturghie unde toți se unesc prin rugăciune – unul se roagă pentru toți, toți se roagă pentru unul – și în această unitate și simfonie de contopire cu iubire se realizează coborârea cerului pe pământ.

¹⁶ Romulus POPESCU, Irina POPESCU, „Însemnătatea medico-istorică a bolnițelor din Județul Vâlcea”, în: *MitrOlt* 11-12/1969, p. 892.

¹⁷ D. DUȚESCU, Nicolae MARCU, „Bolnițe și spitale românești în secolul al XVIII-lea”, în: *MitrOlt* 11-12/1969, p. 889.

¹⁸ A.I. D. ȘTEFĂNESCU, *Sola verba* (publicație postumă), M. Neamț, 1940, p. 236.

¹⁹ Ierod. Nestor VORNICESCU, „Munca manuală...”, p. 516.

²⁰ NICOLAE, MITROPOLITUL ARDEALULUI, *Iisus Hristos, Viața noastră. Cuvântări, tâlcuiri și îndrumări*, Sibiu, 1973, p. 318.

²¹ Ierodiac. Nestor VORNICESCU, „Începutul vieții...”, p. 419.

²² Pr. C.N. GALERIU, *Jertfă și răscumpărare*, București, 1973, p. 14.

Principiile de viață monahală ale Sfântului Vasile cel Mare aplicate în Mănăstirea Neamț

Monahismul din țara noastră s-a dezvoltat pe baza unor legături deosebit de strânse cu monahismul oriental din Egipt, Palestina, Bizanț și Athos. Despre Sf. Vasile cel Mare în părțile nord-dunărene s-a știut încă din secolul trăirii lui, adică din sec. al IV-lea, când el se interesa de viața spirituală din Scythia Minor și cerea să se trimită în Capadocia moaștele unor martiri printre care și cele ale Sfântului Sava Gotul, martirizat în râul Buzău²³.

Mănăstirea Neamț apare în istoria monahismului românesc ca cea mai veche și mai mare unitate monahală. Plecând de la o formă și așezare modestă de viață monahală, se înscrie în a doua jumătate a sec. al XIV-lea cu organizare spirituală și gospodărească, iar la începutul sec. al XV-lea (1497) se unește cu Mănăstirea Bistrița, sub același stareț povățuitor, Domentian, prin hotărârea Mitropolitului Iosif I. Principiile care au călăuzit pe organizatorii Mănăstirii Neamț de la începutul existenței ei nu au fost de improvizație, ci din cele care călăuzeau întregul monahism ortodox și, în special, pe cel din Sfântul Munte Athos²⁴. Chiar și în ipoteza venirii și reorganizării acestei mănăstiri la sfârșitul sec. al XIV-lea prin ucenici ai Sfântului Nicodim cel Sfințit de la Tismana – Sofronie, Pimen și Silvan –, principiile erau aceleași, trecute prin filiera Athosului. Ori, la Athos viața de obște era statornicită pe «codicele fundamental», alcătuit din Regulile Sf. Vasile cel Mare, reactualizate la vremea potrivită de Sfântul Teodor Studitul²⁵. În sec. al XVIII-lea, Paisie Velicicovski venind la Mănăstirea Neamț nu aducea ceva nou și necunoscut pentru viețuitorii de aici, după cum nu adusesese nici la Dragomirna sau Secu. Viețuirea la Athos până la 1763 l-a făcut pe Paisie să aibă în atenție și mai mult „tipicul Sf. Vasile cel Mare și al altor Sfinți Părinți de a trăi în obște”²⁶. Nu ne scapă din vedere faptul că, înainte de a fi ajuns la Athos, Paisie trăise la schiturile Trăistieni, Cârnu și Poiana Mărului din Țara Românească, „acomodându-se repede regulilor

²³ Wladimir GUETTÉE, *Histoire de l'Eglise depuis la naissance de N.S. Jésus Christ jusqu'à nos jours*, Tome quatrième, Paris Bruxelles, (fără an), p. 4; cf. Arhim. Epifanie NOROCEL, „1600 de ani de la moartea martirică a Sfântului Sava Gotul”, în: *MitrMold* 3-4/1972, pp. 146-158.

²⁴ Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 72.

²⁵ Ierodiac. Nestor VORNICESCU, „Munca manuală...”, p. 508.

²⁶ Pr. Paul MIHAIL, „Starețul Paisie de la Neamț, înnoitorul monahismului”, în: *MitrMold* 5-6/1962, p. 412.

monahale și vieții călugărești românești”²⁷, care erau statornicite din vechime pe linia regulilor vasilieni.

Așezământul lui Paisie, introdus la Dragomirna după 1763, la Secu după 1775, la Neamț după 1779 și la Noul Neamț după 1858, este un așezământ bazat pe principiile esențiale ale Sf. Vasile cel Mare. Liniile directorii ale acestui așezământ erau acestea: traiul în comun sau viața de obște; o viață de disciplină severă în spiritul vechilor asceți; îndeletnicirea cu diferite meșteșuguri; preocupări de îmbogățire a culturii teologice pentru fiecare călugăr;²⁸ rugăciunea, lectura Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți; grija pentru cei în suferință trupească și sufletească. Se pare că, la o cercetare atentă și la o analiză critică, se poate arunca o umbră asupra lui Paisie și a ucenicilor săi pentru că în râvna de a aplica *Așezământul* său s-a înlăturat și s-a pierdut urma unor așezăminte mănăstirești românești cu viața de obște, ca cel de la Dragomirna al lui Anastasie Crimca, de la Secu al lui Nestor Ureche, reînnoit de Varlaam, de la Neamț pe cel „din vechime”²⁹.

Așezământul lui Paisie, formulat și reînnoit în cele trei etape: Dragomirna-Secu-Neamț continuă linia tradițională. Privind trecutul Mănăstirii Neamț, observăm că principiile vasilieni au fost mereu respectate și continuate: *rugăciunea* a fost o permanență în biserică și în chilii; *munca* nu a lipsit niciodată și datorită ei avem minunatele produse artistice ale lui Gavriil Uric, Silvan, Nichifor și alții din sec. XV-XVI și următoarele; *lectura* Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți s-a făcut după cuviincioasă trudă, iar *grija față de cei în suferință* trupească și sufletească nu a lipsit niciodată. Bolnița cu spișerie va fi fost întotdeauna la Neamț. Dacă nu pornim de la o altă dată decât cea de la 1734-1735³⁰, când Episcopul Varlaam al Rădăuțului, cu metania de la Neamț, face casă pentru bolnița, ne găsim totuși înainte de cele făcute de Paisie în această privință.

Paisie, prin așezământul său nu a fost un «inovator» sau «reformator», ci un «reamintitor» al marilor principii de existență monahală într-o perioadă de lăncezeală a monahismului. Prin reamintire și întărire cu autoritatea proaspătă a Sfântului Munte, Paisie „a realizat minunea redeșteptării vieții monahale, care s-a menținut, în țara noastră aproape un secol, prin personalități ierarhice și prin numeroși călugări din sfintele

²⁷ Diac. P.I. DAVID, *Cuviosul Paisie cel Mare (Velicovschi) un desăvârșit monah român. Noi cercetări și ipoteze*, București, 1975, p. 7 (extras din BORom 1-2/1975, pp. 162-193).

²⁸ I.D. LĂUDAT, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1968, p. 92.

²⁹ Narcis CREȚULESCU, *Istoria Sfintei Mănăstiri Noul Neamț...*, de la 1858 până la 1880. *M Neamț, 1889*, manuscris nr. 164, în: Biblioteca M. Neamț, pp. 147-150.

³⁰ Manuscris nr. 195, chirilic, *Sinodicul Sfintei Mănăstiri Neamț*, în: Biblioteca M. Neamț, f. 12^v.

noastre mănăstiri»³¹. În viața scrisă pe scurt a starețului Paisie se arată lămurit că:

«toate așezându-le după voia lui Dumnezeu și hotărârile Sfinților, între carii cel întâiu iaste Sfântul Vasilie era a vedea cu adevărat o viață sfântă, o petrecere după Dumnezeu, o povățuire fără de poticnire ducătoare către mântuire, în puțină vreme au năzuit mulți carii doriia de viața aceasta, nu numai moldoveani, ci din toate neamurile megiiase ceale drept credincioase... toți fiind fii ai ascultării».³²

Chipul Sfântului Vasile cel Mare în gravura în lemn a tipografiei de la Mănăstirea Neamț

Pentru înfrumusețarea cărților tipărite în perioada 1807-1874, la tipografia Mănăstirii Neamț s-au folosit clișee – «stampe» executate de gravori nemțeni sau din altă parte. Printre multele piese gravate în lemn găsim și câteva cu chipul Sf. Vasile cel Mare, lucrate de Mihai Strelbițchi, ierodiaconul Nazarie, monahul Teodosie, Damian Pavlov ieromonahul.

Mihail Strelbițchi (ierei, popa, protopopul) «a donat Mănăstirii Neamț nu numai un teasc», cu literă și multe instrumente tipografice, ci și mai multe gravuri care au fost folosite aproape la toate tipărițiile dintre anii 1807-1874. Printre acestea se află și una cu chipul Sf. Vasile cel Mare (106 mm x 159 mm), cu inscripție grecească ó ἄγιος Βασίλειος. Sf. Vasile cel Mare este prezentat cu capul descoperit, înveșmântat în odăjdii arhieresti, în picioare. În mâna stângă ține Evanghelia pe care o atinge cu vârful degetelor de la mâna dreaptă. Privirea îndreptată spre stânga; chipul feții în profil. Jos, în partea stângă a clișeului, semnătura: «Protoierei Mihăilă».³³

Ierodiaconul Nazarie a lucrat la Mănăstirea Neamț și a fost trimis la Kiev pentru a învăța mai bine meșteșugul gravării. La anul 1827 a lucrat o piesă cu «Jertfa lui Avraam și Ilie», în care apar și sfinții ierarhi Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare, cu semnătura «Rezală ierodiaconă Năzării vă monastiră Neamță 1827 goda». Litografia acestei «stampe» se află într-un manuscris «Rânduiala Sf[întei] Liturghii» cota 146 din Biblioteca Mănăstirii

³¹ Diac. I. IVAN, „Actualitatea «așezământului» starețului Paisie Velicovschi”, în: *MitrMold* 8-9/1957, p. 610.

³² *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare de la mulți sfinți și d[u]mnezeesții părinți, spre folosul celor ce întru dânsa vor voi să se grijască de mântuirea lor. Și viața cuviosului părintelui nostru starețului Paisie, împreună cu o oarecare din trimiterile sfinției sale. Acum întâiu tipărite în sfânta M[ănăstire] Neamț la anul 1817, p. 315.*

³³ Gh. RACOVEANU, *Gravura în lemn la Mănăstirea Neamț*, București, 1940, p. 37.

Neamț, înaintea paginilor 1 și 96. Ierodiaconul Nazarie a lucrat până către anul 1830³⁴.

Teodosie monahul a lucrat timp de peste 30 de ani – de la 1821 până la 1856. A fost unul dintre cei mai harnici gravori ai Neamțului. A lucrat întotdeauna „cu grijă și cu multă dragoste..., iar arta lui stă sub semnul migalei, al râvnei, al cuviinței și al discreției”³⁵. În anul 1854, Teodosie gravează chipul Sf. Vasile cel Mare (42mm x 58mm), cu mitra pe cap, înveșmântat în odăjdii arhieresti, în mâna stângă cu toiag arhieresc, cu dreapta binecuvântează, poziția în picioare.

Damian Pavlov ieromonahul, ucenic al lui Teodosie, a lucrat până către 1860. În anul 1860 sapă icoana Sf. Vasile cel Mare (139mm x 218mm)³⁶ cu care s-a împodobit *Dumnezeiasca Liturghie* ieșită din teascurile Mănăstirii Neamț în același an. În această lucrare, Damian imită, la proporții mai mari și cu mai multă finețe, modelul de la clișeu al lui Mihail Strelbițchi. Greu de identificat se află într-un album un clișeu cu chipul Sf. Vasile cel Mare, la dimensiunile și după modelul lui Mihail Strelbițchi, însă destul de stângaci. Tot aici se află și un clișeu ca cel al lui Teodosie din 1854, fără nume și dată³⁷. Se găsesc și frontispicii cu Sfinții Trei Ierarhi, precum și două clișee cu Sfântul Vasile, fără indicarea autorului³⁸. Migala execuției, dorința de a reda prin negativul lucrării fidelitatea realității, evlavia pentru chipurile celor reprezentați sunt aspecte care se degajă și pentru Sf. Vasile cel Mare din cele câteva gravuri nemțene.

Lucrări ale Sfântului Vasile cel Mare în tipăriturile de la Mănăstirea Neamț

Din opera Sf. Vasile cel Mare s-a tipărit destul de puțin în tiparnița de la Mănăstirea Neamț. Nicio lucrare a Sfântului Vasile nu a apărut în întregime, ci doar cuvinte presărate în *Viețile Sfinților* și în *Culegeri de viață monahală*. Așa se face că găsim două cuvinte pentru post în *Viețile Sfinților* pe luna ianuarie tipărite la Neamț, 1812, după traducerea ierodiaconului Ștefan, f. 178-186, și un *Cuvânt de laudă la sfinții patruzeci de mucenici*, în *Viețile Sfinților* pe luna martie, în traducerea aceluiași Ștefan ierodiaconul,

³⁴ Diac. I. IVAN, „Tipografia din M. Neamț”, în: *MitrMold* 5-6/1962, p. 422; IDEM, „Tipografia de la M. Neamț”, în: *MitrMold* 3-4/1958, p. 317, cu rectificarea că „Nectarie” trebuia înlocuit cu Nazarie.

³⁵ Gh. RACOVEANU, *op. cit.*, pp. 18-37.

³⁶ *Ibidem*, p. 18.

³⁷ *Această filadă de stampe s-au tipărit în vremea părintelui nostru Arhiman-dritului și Stareț Timothei a Sfințelor Monastiri Neamțul și Secul, anul 1869, iulie 5, f. 11.*

³⁸ Gh. RACOVEANU, *op. cit.*, pp. 38-39.

apărute în anul 1813, ff. 71^v-75^v³⁹. În lucrări pentru *Rânduiala tunderii în monahism* se găsesc reproduse fragmente «despre ascultare» ale Sf. Vasile cel Mare, alături de ale altor sfinți îndrumători ai acestei discipline monahale. De cele mai multe ori aceste cuvinte sunt numite *Cuvinte postnicești*⁴⁰.

Ceva mai bogată și mai în directă legătură cu *Regulile* Marelui Vasile găsim tipăritura din anul 1817, citată la nota 32 cu titlul *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare...* Sunt aici 16 cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare, în legătură cu votul ascultării necondiționate, care alături de sărăcia de bună voie și de feciorie sau starea de curățenie și nevinovăție sufletească și trupească, sunt cele care asigură pruncia, creșterea și desăvârșirea duhovnicească a trăitorilor în obște⁴¹. Dacă în perioada vechii tipografii de la Mănăstirea Neamț, cu caractere chirilice, din anii 1807-1874, nu au apărut decât fragmentele semnalate, după 1922, când a început a lucra tipografia cu caractere latine, nu găsim nici atât. Doar Patriarhul Nicodim, pe când era stareț, în 1927, a alcătuit un cuvânt la 1 ianuarie în care face și o expunere generală și de popularizare a vieții și activității Sf. Vasile cel Mare, care s-a tipărit la Mănăstirea Neamț⁴².

În ultimii douăzeci și cinci de ani, în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, au apărut mai multe articole, din care am făcut unele citări, privind aspecte ale operei Sf. Vasile cel Mare, unele dintre ele fiind în directă legătură cu viața monahală⁴³.

Lucrări ale Sfântului Vasile cel Mare în manuscrisele din biblioteca mănăstirii Neamț

Perioada de efervescentă literar-teologică din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea de la Mănăstirea Neamț, perioadă caracterizată prin traduceri și multiplicări prin copiere, ne reliefează o preocupare deosebită și oarecum accentuată, pentru o parte a operei Sf. Vasile cel Mare. Este bine știut că fondul de manuscrise al Mănăstirii Neamț a fost cu mult mai mare decât cel din biblioteca actuală a acestei mănăstiri. Multe manuscrise foste ale acestei mănăstiri se găsesc astăzi prinse în fondul altor unități din țară și străinătate.

³⁹ D. FECIORU, *Bibliografia traducerilor în românește din literatura patristică*, vol. I, fascicola I, Epoca de la 1691 până la 1833, București, 1937, p. 25.

⁴⁰ *Cartea cu cel mic și cel mare înțeresc chip*, M. Neamț, 1815.

⁴¹ În anexa nr. 1 dăm titlurile celor 16 capitole din *Adunarea cuvintelor pentru ascultare...*, M. Neamț, 1817. În anexa nr. 2 vom da câteva spicuiuri de „ziceri” ale Sf. Vasile cel Mare din cele 16 titluri.

⁴² NICODEM EPISCOPUL, *Din viețile Sfinților. 1 ianuarie. Tăierea împrejur. Sfântul Vasile. Anul nou*, Mănăstirea Neamț, 1927, p. 15.

⁴³ A se urmări notele: 1, 5, 6, 8, 10, 12.

Manuscrisele din biblioteca Mănăstirii Neamț sunt: românești cu caractere chirilice și latine, slavo-ruse și grecești. În ele se găesc, fie numai titluri din opera Sf. Vasile cel Mare, fie numai unele cuvinte⁴⁴ și într-un singur caz lucrarea completă privind cuvintele la crearea lumii, cunoscută cu numele de *Hexaemeron*. În rândurile care urmează, ne vom ocupa de acest exemplar⁴⁵.

În sec. al XVIII-lea, Episcopul Dositei Herescu al Rădăuțului, vrând să urmeze râvna cărturărească a înaintașilor, a dorit să tipărească *Hexaemeronul* Sf. Vasile cel Mare, în tipografia întemeiată de Varlaam nemțeanul la Rădăuți⁴⁶. În acest scop, s-a adresat *călugărului Ilarion*, cunoscut cu numele de Ilarion Dascălul din Mănăstirea Neamț, ca să traducă din grecește această lucrare. Traducerea s-a făcut, dar împrejurările nu au înlesnit tipărirea ei și, astfel, a rămas în manuscris fiind recopiată în mai multe rânduri⁴⁷. Ilarion a fost un călugăr bine pregătit și bun cunoscător al limbii grecești. L-a ajutat pe Paisie Velicicovski la traducerea și corectările de cărți din grecește în românește⁴⁸. A trăit la Dragomirna, apoi la Secu – unde a fost și egumen după plecarea lui Paisie la Neamț, 1779 – și a trăit și la Mănăstirea Neamț⁴⁹, învățând «pe mulți părinți la limba elinească»⁵⁰ și

⁴⁴ În anexa nr. 3 dăm manuscrise nemțene în alte biblioteci ca și pe cele din Biblioteca Mănăstirii Neamț, pentru cei care ar avea nevoie de bibliografie mai amănunțită a operei Sf. Vasile cel Mare în manuscrise.

⁴⁵ Titlul manuscrisului nr. 198, chirilic, din Biblioteca Mănăstirii Neamț: *Tâlcuirea celor șase zile ale facerii, tâlmăcită din elinește de pe cartea celui întru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare, împodobită cu multe însemnări luminătoare de înțales de către fostul ierodidascal Arhimandrit Sofronie Garboschi, 1847.*

⁴⁶ TEOCTIST, MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI, „Mitropolitul Iacob Putneanul 1778-1978, Făclier al Ortodoxiei românești, al năzuințelor de unitate națională și de apărare a culturii române”, în: *MitrMold* 5-8/1978, p. 461 și extras, p. 6; cf. Pr. Gheorghe I. MOISESCU, Pr. Ștefan LUPȘA, Pr. Alexandru FILIPAȘCU, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, București, 1958, pp. 272-276. Dositei Herescu a fost episcop la Rădăuți de la 13 nov. 1750 până la 1781 când trece la Cernăuți la nou-înființata Episcopie „exemtă” a Bucovinei și rămâne aici până la moarte, întâmplată la 13 oct. 1788.

⁴⁷ Al. PIRU, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, 1977, p. 24, arată că în manuscrisul 3094 din Biblioteca Academiei Române, intitulat *Exaimeron*, «tâlcu la cele șase zile ale facerii și deosebit cuvânt pentru facerea raiului», de Sf. Vasile cel Mare a fost tradus de dascălul Ilarion de la Neamț. Exemplarul în 1782 era al monahului Teofan; Gabriel ȘTREMPEL, *op. cit.*, p. 191. nr. 896, indică un manuscris din 1789, f. 5. A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie, arhiepiscopul Chesariei Cappadochiei la cele șase zile pentru facerea lumii, tâlcuire (= Exaimeron). Însemnări f. 4: «...Și s-au scris cartea aceasta când era curgerea anilor de la mântuirea lumii 1789, februarie-25 în Mănăstirea Neamțul s-au scris». Manuscrisul are și laviuri și desene reprezentând pe Sf. Vasile cel Mare la ff. 4^v și 26. Deși nu ne dă numele traducătorului, considerăm că este tot Ilarion.

⁴⁸ Prot. Sergiu CETFERICOV, *Paisie Starețul M. Neamț din Moldova*, trad. de Nicodim Patriarhul, Mănăstirea Neamț, 1943, p. 357.

⁴⁹ «La dumnezeiasca Liturghie, Rădăuți, 1745», cota 1828 din biblioteca Mănăstirii Neamț, Narcis Crețulescu face însemnarea pe verso foii albe de la sfârșit, cu amănuntul că

«tălmăcind multe cărți din limba elinească»⁵¹, printre care «cărțile lui Calist și Exaimeronul marelui Vasilie»⁵².

Un alt traducător nemțean al *Hexaameronului* a fost *Rafail*, care a tradus această lucrare în anul 1805⁵³. Rafail a mai tradus din «limba elinească pre limba rumânească» și alte lucrări. În anul 1804 a tradus «Omiliile Sfântului Ioan Gură de Aur»⁵⁴. A stat și la Mănăstirea Secu, unde la 20 martie 1751, a copiat urmărind și textul grecesc pe Sfântul Efreim Sirul⁵⁵. Tot el va fi copiat și *Învățăături ale lui Isaia Pustnicul* și a Sfântului Vasile, *Trimitere către un călugăr căzut*⁵⁶, după tălmăcirea făcută de «mult osârduitoriu întru învățătura dumnezeieștii Scripturi, chiriu, chir Ilarion ieromonah».

Manuscrisele cu traducerea *Hexaameronului* în redacția lui Ilarion și a lui Rafail nu se găsesc la Mănăstirea Neamț și nici copii ale lor. În schimb, apare un manuscris, pe care l-am citat la nota 45, tradus de un «ierodidascăl arhimandrit Sofronie Garboschi, 1847». Cine este acest Sofronie? Va fi acela care în 1792 se afla la Dragomirna⁵⁷, sau acela care în 1799 era eclesiarh la Episcopia Romanului și a copiat, din îndemnul lui Veniamin Costachi, patru manuscrise⁵⁸, sau acela care în 1810, la Mănăstirea Slatina, ca arhimandrit, scria un «Epitafion sau Punerea în mormânt a Domnului, care acum s-au alcătuit după calupurile grecești»⁵⁹. Formula «ierodidascăl» ne face să credem că acest Sofronie a fost un profesor care, poate, a funcționat la Seminarul de la Mănăstirea Neamț, în perioada 1843-1848⁶⁰. Excludem posibilitatea ca acest Sofronie să fie tot una cu Sofronie arhimandritul, fost stareț al Mănăstirii Cozia⁶¹, ca și posibilitatea de a fi fost fratele lui Gherasim Episcopul Romanului (1803-1826), un Sofronie care a fost arhimandrit și

---

traducerea *Hexaameronului* s-a făcut de Ilarion, la rugămintea lui Dositei Herescu. Narcis Crețulescu dă și unele date biografice ale lui Ilarion.

⁵⁰ Manuscris chirilic nr. 190, Biblioteca Mănăstirii Neamț, *Pomelnic ctitoricesc al M. Neamț, 1846*, f. 64^v.

⁵¹ *Ibidem*, f. 82^v.

⁵² Manuscris chirilic nr. 161 în Biblioteca Mănăstirii Neamț, *Istoria fondării Mănăstirii Neamț-Secu, 1863*, f. 29.

⁵³ Gabriel ȘTREMPEL, *op. cit.*, p. 338 nr. 1458.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 337, nr. 1456.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 36, nr. 107.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 335; nr. 1552

⁵⁷ *Ibidem*, p. 366, nr. 1552.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 339, nr. 1462, 1453, pp. 339-340, nr. 1464, p. 340, nr. 1455.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 145, nr. 576.

⁶⁰ Ierom. Dionisie I. UDIȘTEANU, *Seminarul monahal*. Studiu istoric și anexe. Contribuții la istoria școalelor călugărești, Cernica, 1937, pp. 37-41. Amintește ca profesor doar pe Neofit Scriban fără a numi și pe titularii celorlalte două catedre.

⁶¹ Gabriel ȘTREMPEL, *op. cit.*, pp. 115, 147, 367, 368.

egumen al Mănăstirii Cetățuia-Iași și care fusese în Orient să studieze la școlile grecești⁶². Avem încredințarea că Sofronie, traducătorul manuscrisului *Hexaameron* de la Mănăstirea Neamț a fost un nemțean și, în 1854, era deja trecut către Domnul, în vârstă de 80-83 de ani. Această presupunere o întemeiem pe faptul că, în anul 1854, ieromonahii Cleopa tipograful și Nechita diortositoriul, făcând întâmpinare către Mitropolitul Sofronie Miclescu, spunea că întâmpină greutatea cu tipărirea «Cuvintelor» răposatului arhimandrit Sofronie⁶³. Aceste «Cuvinte» nu vor fi fost altele decât «Voroavele» din *Hexaameronul* Sf. Vasile cel Mare. Moartea a pus capăt intenției lui Sofronie arhimandritul de a fixa în tipar traducerea sa. Urmașii nu au fost în stare să facă acest lucru și, la plângerea lor, Mitropolitul Sofronie dispune ca în locul *Cuvintelor* arhimandritului Sofronie să se tipărească *Proloagele* după cele slavonești, pentru îndreptarea căroră era invitat să se ocupe duhovnicul Chiriac de la Secu.

Analiza manuscrisului lui Sofronie ni-l arată pe traducător ca un bun cunoscător al limbii grecești și al regulilor ermeneutice. Valoarea acestei traduceri nu poate fi pe deplin stabilită decât prin comparare cu alte lucrări similare și prin urmărirea textului grecesc. Ceea ce apare ca original și demn de subliniat este faptul că traducătorul a alcătuit note lămuritoare la fiecare cuvânt sau voroavă, așa cum reiese și din prefața *Cătră cetitori*, pe care o redăm în anexă fiind bine și simțit alcătuită. Notele întocmite de Sofronie îl prezintă ca pe un veritabil «ierodidascăl», adică un adevărat profesor de teologie⁶⁴. Având intenția de a da în tipar această traducere, Sofronie a dorit să fie o prezentare care să depășească traducerile de până la el și chiar pe cea tipărită la București în 1816, în traducerea lui Ilarion revizuită de Grigore IV Dascălul.

Concepția cosmologică a Sf. Vasile cel Mare nu aduce nimic nou față de ceea ce se gândea în această materie în vremea sa. Sfântul Vasile dorea «să zidească, nu să stâmpere curiozitatea», de aceea în aceste omilii el și-a mărturisit «o dragoste mare pentru natură, care este opera lui Dumnezeu și izvor de frumusețe neîntrecută»⁶⁵. Interpretarea referatului biblic cu privire

⁶² N.C. ENESCU, „Școli particulare în Moldova și studiile în străinătate în perioada domniilor fanariote (1714-1821)”, în: *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, vol. II, București, 1966, p. 133.

⁶³ Diacon. I. IVAN, „Din relațiile, călugărilor de la Mănăstirea Neamț cu Biserica și societatea rusă pe la jumătatea secolului al XIX-lea”, în: *MitrMold* 9-10/1963, p. 62.

⁶⁴ Numai la «cuvântul cel dintâiu», «după numărul cel pus înlăuntru» sunt 70 note – f. 11 până la f. 68. Notele au amănunte de astronomie, cosmografie, calendaristică. Unele note sunt foarte bogate – nota 10 ține de la f. 17 la 33^v, adică 17 foi; nota 11 ține de la f. 33^v la 39; nota 12 ține de la f. 39 la 47^v etc. La anexa nr. 4 dăm prefața lui Sofronie la lucrarea de tâlcuire a *Hexaameronului*.

⁶⁵ N. TERCHILĂ, *Istoria filosofiei*, Sibiu, 1943, p. 93.

la crearea universului, Sf. Vasile cel Mare o face folosind metoda de interpretare verbal-literală. El nu îndrăznește să discute despre «materie», admițând literalmente ce spune Sfânta Scriptură și nu face considerațiuni ai speculații filosofice asupra ei, ca să nu devină ca alți falsificatori ai adevărului παραχάρακται τῆς ἀληθείας⁶⁶. Totuși, folosește toată știința antichității a timpului său în domeniul naturii și al filosofiei, cu toată competența, dezvăluindu-și vasta cultură, pe de o parte, și familiaritatea cu Sfânta Scriptură, pe de altă parte. Omiliile despre crearea lumii au câștigat o mare autoritate și au fost imitate în Apus de către Sfântul Ambrozie⁶⁷.

Manuscrisul în traducerea lui Sofronie cuprinde și două cuvinte pentru facerea omului și unul despre rai, puse pe seama Sf. Vasile cel Mare, dar care, în realitate, sunt alcătuite de fratele său, Grigorie de Nyssa (335-394)⁶⁸. Aceste trei cuvinte formează continuarea interpretării *Hexaemeronului* și încheierea acestuia, dezvoltând o antropologie concisă⁶⁹. Omul este făptura lui Dumnezeu, trăiește în lumea văzută și face parte din aceasta. Între lumea fizică și cea spirituală, omul este o punte de legătură și un factor de unitate cosmică, „este unit cu creația, este conștiința ei”⁷⁰.

Traducerea lui Sofronie, cu bogatele note explicative din multe domenii de activitate, este o lucrare bogată, însumând 220 de foi. Sofronie apare și ca un înflăcărat patriot, lucru ce se desprinde din textul pe care-l folosește drept motto înaintea cuvântului *Cătră cetitori*: «Fericirea cea mai mare, mai vrednică de râvnire este a fi Patriei sale folositor ca iubire!».

*

Mănăstirea Neamț, la împlinirea a 1600 de ani de la trecerea din această viață a celui mai luminat ierarh al Ortodoxiei, se prezintă cu o retrospectivă bogată, având înscrise în istoria ei preocupări deosebite pentru păstrarea regulilor monahale, ca și pentru cunoașterea operei Sf. Vasile cel Mare, «omul apostolic», cum poate fi numit acest părinte al Bisericii. În gândirea acestuia, lumea are o importanță majoră prin iubirea naturii și prin iubirea și slujirea aproapelui. El consideră că cel perfect devine egal cu apostolii. Potrivnic oricărui pesimism Sf. Vasile cel Mare este de un optimism demn de un mare ierarh, de un mare păstor și de un mare dascăl al Bisericii lui Iisus Hristos. Pentru oricare creștin ca și pentru oricare monah, gândirea plină de credință și de iubire de Dumnezeu și de semenii a Sf. Vasile

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Pr. I.G. COMAN, *op. cit.*, p. 165.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ N. TERCHILĂ, *op. cit.*, p. 99.

⁷⁰ Pr. C. GALERIU, *op. cit.*, p. 41.

cel Mare, mărturisită în lucrările sale despre Dumnezeu, despre om, despre păcat și despre rău, despre rugăciune, despre moarte și viață este o adevărată făclie îndrumătoare spre zidire a unei lumi mai bune și mai drepte.

Sf. Vasile cel Mare a dus «o viață de continuă înnoire»⁷¹ și «s-a distins îndeosebi prin organizarea asistenței sociale și prin îndrumarea vieții călugărești»⁷². Deopotrivă, credincioșii creștini de pretutindeni, împreună cu viețuitorii sfintelor mănăstiri și schituri, își unesc gândul în aceste zile și mărturisesc cu toată tăria și convingerea că Sf. Vasile cel Mare a fost cu adevărat «temei neclătit al Bisericii», «arățător de cele cerești», «învățător cu dumnezeiască cuviință», de aceea «în tot pământul a ieșit vestirea» lui⁷³.

ANEXA nr. 1

Titluri din Adunare a cuvintelor pentru ascultare..., Mănăstirea Neamț, 1817, din cele ale Sfântului Vasile cel Mare

- Al celui întru sfinți Părintelui nostru Vasilie cel Mare Arhiepiscopul Chesariei Capadociei. Cuvânt postnicesc și sfătuire pentru lepădarea de lume și pentru săvârșirea duhovnicească (pp. 1-30).

- Din ceale pustnicești ale aceluiași cătră monahi cei ce viețuiesc în monastiri despre rânduiala și așezământul de obște. Cap. 18 (pp. 31-39).

- Că să cuvine monahului cu întemeiată judecată a să apropia de ne voință și pentru ascultare. Cap. 14 (pp. 40-42).

4. Că nu să cuvine a să tăia monahul din frățimea cea duhovnicească. Cap. 21 (pp. 42-52).

Pentru ascultare mai deplin. Cap. 22 (pp. 53-64).

Că să cuvine și cele proaste din lucruri cu multă oserdie a le priimi monahul. Cap. 23 (pp. 64-66).

Că nu să cuvine cinsti și proestoșii a căuta monahul. Cap. 24 (pp. 66-69).

Cum că pre cel ce priveaște spre săvârșire, nimic nu va putea să-l vatăme eșirea afară. Cap. 26 (pp. 69-72).

Cum că nu să cade a avea monahul osebite îndeletniciri ale sale. Cap. 27 (pp. 72-73).

Cum că să cuvine cel mai mare cu părintească dragoste a rândui pre ale ascultătorilor. Cap. 28 (pp. 73-74).

Cum că nu să cuvine să se facă întru adunarea cea monahicească prieteșuguri de doi sau trei frați. Cap. 29 (pp. 74-76).

Că nu să cuvine a căuta monahul alegerea de îmbrăcămînți sau de încălțămînți. Cap. 30 (p. 77).

⁷¹ Jerom. NESTOR (VORNICESCU), „Predică la Anul nou”, în: *MitrMold* 1-2/1959, p. 74.

⁷² Pr. N. DONOS, „La Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrMold* 1-2/1959, p. 76.

⁷³ Din Troparul și Condacul Sf. Vasile cel Mare de la mineiul lunii ianuarie, ziua întfia.

Că să cuvine cel mai mare după măsura puterii trupului a hotărî poruncile, și pentru cei ce ascund despre dânsul a loruși puteare. Cap. 31 (pp. 78-79).

Cum că nu să cuvine a să scârbi frații, când cei mai neputincioși să învrednicesc cruțării. Cap. 32 (pp. 79-80).

Cum că nu să cuvine cei mai mari a da îndrăzneală monahilor celor ce să depărtează de la adunarea sa, sau pre acestea întru împărțășire a vieții a-i priimi. Cap. 33 (pp. 80-84).

Cum că nu să cuvine monahul carele petrece întru adunare deosebi ceva din ceale materialnice a avea. Cap. 34 (pp. 84-89).

ANEXA nr. 2

Spicui de „ziceri” ale Sf. Vasile cel Mare, din cartea tipărită la Mănăstirea Neamț, în 1817: «Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare...».

Din cuvântul 1:

«Nevoiește-te spre cele mai mari fapte bune a te întinde și pentru cele mai mici să nu te lenevești» (p. 14).

«Greșeala să nu o treci cu vederea măcar deși mai mică ar fi cea făcută decât toată sminteala» (p. 14).

«De toată preumblarea leapădă-te, precum îți iaste ție cu putință fugi de răsipirile inimii tale» (p. 14).

Părăsirea chiliei aduce vătămare sufletească.

«Te-ai întors la chilie, însă nu același ești; ci slăbănogit oarecarele și bolnav, și spre tot lucrul faptelor bune dezgustat fiind, și la multă vreme putînd iarăși a te întoarce la a ta deprindere. Că te va strămtora pre tine pofta cu gândurile ei și spre una și spre alta viață. Și cu multă osteneală vei putea să dai sufletului pre cele ale biruinții» (p. 15).

«Sufletul este o urmare a cerului; că într-însul locuiește Dumnezeu; iară trupul din pământ este» (p. 25).

În afară de rugăciunea văzută Sf. Vasile cel Mare îndeamnă: «Mai vârtos aibi și rugăciuni ascunse, pre care le vede Dumnezeu întru ascuns și-ți va răsplăti ție la arătare» (p. 26).

«Cunoașterea cinstirii de Dumnezeu, este cunoaștere a smereniei și a blîndeții. Smerenia, este urmare a lui Hristos, iar înălțarea și îndrăzneala și semeție, a diavolului urmare» (p. 29).

Din cuvântul 2:

Justificarea vieții de obște se face în astfel de cuvinte:

«Pentru că împărțășire a vieții cea prea desăvârșit eu numesc întru care averea adecă cea osebită a agoniseli s-au izgonit, și împotrivirea socotelii s-au alungat, și toată turburarea, și pricire, și prigonirile de parte s-au surgunit,

și toate împreună sunt de obște: sufletele, socotelile, trupurile și cu câte trupurile se hrănesc și să slujesc; de obște este Dumnezeu, de obște neguțătoră blagocestiei, de obște mântuirea, de obște nevoințele, de obște ostenelile, de obște cununile, unul cei mulți, și cel unul nu singur, ci între mai mulți» (p. 32).

Din cuvântul 5:

Definiția povățuitorului în viața duhovnicească:

«Povățuitorul nimic alta nu este, fără numai cela ce ține Fața Mântuitorului, și să face mijlocitor al lui Dumnezeu și al oamenilor, și lucrează lui Dumnezeu cu sfințenie pre mântuirea celor ce să supun lui» (p. 61).

«Să cuvine cei ce sunt după Dumnezeu monahi a se pleca povățuitorilor neiscodind poruncile, când curate ar fi păcat, ci pe cele poruncite cu toată osârdia și sânguina împlinindu-le. Că precum teslarul sau zidarul, pre fieștecăre din uneltele meșteșugului o uneltește după a sa voie, și nu ar fi putut zice unealta, cum că nu va putea împlini trebuința, spre care meșterul o uneltește, ci să supune mâinii celui ce o poartă; întru acest chip să cuvine monahului ca o unealtă cătră împlinirea zidirii cei duhovnicești ajutând meșterului, întru toate a să supune, care ar fi judecat povățuitor că bine este a sluji el, ca nu cumva prin săvârșirea lucrului celui duhovnicesc să vatâme pre a sa trebuință în mijloc neaducându-o» (pp. 62-63).

Din cuvântul 34:

Biciuirea adunării de comoară personală este făcută cu argumente puternice una pentru că strică armonia frățească și al doilea că arată necredință față de Dumnezeu.

«Pentru puținei bănișori își vinde mântuirea, și, dați-mi mie să îndrăznesc puțin, al doilea oarecarele Iudă s-au făcut, de la furtișag începând. Că furtișag este averea cea osebită» (p. 86).

«Cel ce pe dragoste nu o are, de dumnezeescul Daru lipsit iaste» (p. 87).

ANEXA nr. 3

Manuscrise nemțene în alte biblioteci precum și în biblioteca Mănăstirea Neamț cuprinzând opera Sf. Vasile cel Mare

I. în *Biblioteca Mitropoliei Moldovei și Sucevei-Iași*.

Manuscris «*Rânduiala tunderii în monahism*», se găesc două cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare: ff. 71^v-86^v. «Al celui întru sfinți părintelui nostru Vasile celui Mare arhiepiscopului Chesariei Capadochiei. Cuvânt al patrulea. Pentru ce chipul monahicesc să zice îngeresc și la acele care zice monahul când să face. Și cum că să făgăduiesc să le păzească toți, și ce au să pătimească deacă nu le vor păzi»: f. 86^v-91. «Al aceluiaș pentru pustnicie. Cum să cade a să împodobi monahul» (p. 139). Scris de *Artemie* monahul din M. Neamț la 1847 pe când era stareț Neonil, iar la Războieni stareța Iustina Patrașcu. (p. 140). După Pr. Paul MIHAIL, „Manuscrise românești din Biblioteca Mitropoliei Moldovei”, în: *Mitropolia Moldovei și Munteniei*, 1-2/1976, pp.

139-149, ms. nr. 44.

II. în *Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România-București, după Gabriel Ștrempele, Catalogul manuscriselor românești, București, 1978.*

1. p. 209, nr. 952: sec. al XVIII-lea (sfârșit), Miscelaneu..., 1. ff. 6-110. «A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie, arhiepiscopul Chesariei Capadochiei Așezământuri cătră cei ce în viața de obște și deosebi să nevoesc». Însemnări: ff. 121-122: «Deci dară eu nevrednicul (nici a mă numi) monahul *Vitalie* după cum am scris...».

2. p. 191, nr. 896, din anul 1789, f. 5. «A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie, arhiepiscopul Chesariei Cappadochiei la cele șasă zile pentru facerea lumii, tâlcuire (= Exaimeron)». f. 4, însemnare...: «Și s-au scris cartea aceasta când era curgerea anilor de la mântuirea lumii 1789, februarie 25. În Mănăstirea Neamțului s-au scris...».

3. p. 338, nr. 1458-1805 «A Sfântului părintelui nostru Vasilie arhiepiscopul Chesarii Capadochii, 9 voroave la cele șase zile pentru facerea lumii», însemnări f. 230^v: «S-au tâlmăcit această carte a Sfântului Vasilie, ce să numește Exaimeron, de *Rafail*, smeritul monah din soborul starefului Paisie, la anii 1805, spre folosul cel de obște...».

III. în *biblioteca Mănăstirii Neamț.*

a. – *Manuscrise românești cu caractere chirilice și latine.*

1. *Manuscris 94.* «Condică pentru cărțile moldovenești aflătoare în biblioteca M. Neamț»; în acest manuscris se găsesc inventariate 2 manuscrise privind opera Sfântului Vasile cel Mare: la f. 4 «Vasile cel Mare năravurile omenești», f. 8^v. «Exaimeron»/o bucată. Ambele lucrări sunt înscrise la capitolul: «Cărți moldovenești».

2. *Manuscris 93.* «Filocalic-varia», la f. IV: «Ale marelui Vasilie cuvântul călugării. Mai înainte să păzim poruncile D[o]mnului, zic, adecă...».

3. *Manuscris 95.* «*Rândulala tunderii în monahism*», f. 46... «Cuvânt al patrulea al Sfântului Vasilie. Pentru ce chipul călugăresc să chiamă îngeresc, și la acelea care zice călugărul când să face și cum să făgăduesc să le păzească toți și ce au să pătimească deacă nu le vor păzi. Blagoslovește părinte. Mai întâiu, adecă îngeresc chipul călugăresc...».

4. *Manuscris 182.* Miscelaneu, f. 354. III. «A celui întru sfinți Părintelui nostru Vasilie Arhiepiscopul Chesarii Capadochii. Cuvânt 1. Pentru post. Trâmbițași, zice, în lună noao cu trâmbiță, în zi bine însemnată a praznicului vostru...». f. 362^v. «Cuvînt al doilea pentru post. Mângâiași, preoților, norodul, grăiți în urechile Ierusalimului, destulă iaste firea cuvântului, să întinză adecă sârguințele...».

5. *Manuscris 184.* «Cuvinte la praznice», f. 159^v. «Viața celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare arhiepiscopul Chesariei Capadochiei. Cel între ierarși aleși, între dascăli prea înțelept, și între toți sfinții marele plăcutul lui Dumnezeu Vasilie, moșiia avea...».

6. *Manuscris 11.* «Patrologie». p. 200. Sf. Vasile...; p. 202. Scrierile...; p.

204. Se termină la mijlocul paginei cu cuvintele: N. B. «învățatul Caffé călătorind la Ierusalim au găsit un manuscris ce cuprindea 165 epistole cu numele Sf. Vasilie care (se) împart în trei clase...». Manuscrisul a fost al Patriarhului Nicodim, 1889-1890.

7. *Manuscris 17*. «Miscelaneu filocalic», f. I. Scară Tom. 2, 74. Sf. Vasile cel Mare...; f. 11^v; f. 73^v. «A celui dintru sfinți Vasilie cel Mare Episcopul Chesariei Capadochiei cuvânt pustnicesc: Pentru aceasta eu mă mut prin munți ca o pasăre...».

8. *Manuscris 48*. «Varia filocalic». f. 139. «A Sfântului Vasilie celui Mare. Acum mulți din oameni, de poruncile Mântuitorului arătat este adecă că rău să grijesc: acei obiceiului și poruncilor omenești, mai mult să supun...; f. 140^v (sfârșitul cuvântului)... și socotitoriu și blând înainte cinstind totdeauna mai mult decât a sa sporire al altora folos; căruia din gură nu iese înșălăciune...».

9. *Manuscris 156*. «Prolog iunie-august», f. 10 (iunie în 5 zile). «... întru aceeași zi cuvântul Sfântului Vasilie pentru moarte...»; f. 14 (iunie în 6 zile)... «Cuvânt al sfântului Vasilie pentru ca să nu asuprească robii pre ai săi stăpâni...»; f. 24^v. (iunie 12 zile)... «Cuvânt al Sfântului Vasilie, pentru viața cea deșartă a lumii aceștia...»; f. 52^v. (iunie 26)... «al Sfântului Vasilie pentru că nimenea să nu să deznădăjduiască de mântuire căzând întru multe păcate, ci să se pocăiască de dănele...»; f. 68^v (iulie 13) «...învățatură a Sfântului Vasilie pentru toată fapta bună...»; f. 103^v (iulie 27)... «cuvânt al Sfântului Vasilie pentru beție...»; f. 112^v (iulie 31)... «învățatură a Sfântului Vasilie cătră cei leneși de nu vor să lucreze cu mâinile sale și laudă celor lucrători la tot binele...»; f. 115 (luna august 1)... «cuvânt al Sfântului Vasilie, pentru aducere aminte de firea omenească...»; f. 152 (august 17)... «învățatură a Sfântului Vasilie cel Mare...»; f. 155^v (august 18)... «învățatură a Sfântului Vasilie cel Mare...»; f. 157 (august 18)... «(un al doilea cuvânt)... învățatură a Sfântului Vasilie cel Mare pentru pace și dragoste cum că toate sunt mai bune...».

10. *Manuscris 174*. «Parimier...»: f. 47. «întru întâia zi a lunii ianuarie. La cea după trup tăiere împrejur a D[o]mnului nostru Iisus H[risto]s și pomenirea celui dintru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei...»; f. 65. «în 30 zile ale lunii lui ianuarie. La cei dintru sfinți părinții noștri și marii ierarhi: Vasilie cel Mare, Grigorie de D[u]mnezeu cuvântătorul și Ioan Gură de Aur...».

11. *Manuscris 62*. «Rânduiala tunderii în monahism», f. 121. «Al celui întru sfinți Părintelui nostru Vasilie cel Mare arhiepiscopul Chesariei Capadochiei. Cuvânt al patrulea pentru ce chipul monahicesc să zice îngeresc, și la acelea care zice monahul când să face. Și cum că să făgăduia să le păzească toți și ce au să pătimească deacă nu le vor păzi... Mai întâi adecă îngeresc chipul monahicesc să zice, nu numai căci îngerul Avvei aceluia...»; f. 146... «Vedeți o frații miei monahi, ce am făgăduit... de slava acea îngerească întru Hristos] Iis[us] Dfomnul nostru. Căruia iaste slava, în veacii veacilor amin».

12. *Manuscris 63*. «Miscelaneu. Liturgic»: «Adunare», f. 11. «Rugăciunea întâi a Sfântului Vasilie: Stăpâne d[o]amne Iis[us] H[risto]ase

Dumnezeul...»; 20. «Rugăciunea a 6 a marelui Vasilie: Știu D[oa]mne că cu nevrednicie...»; f. 34^v. «Rugăciunea 2: a Sfântului Vasilie: Stăpîne H[ristoa]se D[u]mnezeule, împăratul veacurilor...».

13. *Manuscris 146*. «Rânduiala Sfintei Liturghii». Cu ilustrații litografiate după sculptorul gravor nemțean Nazarie la p. 1 și 96. începutul «D[u]mnezești liturghii a celui întru Sfinți Părintelui nostru Vasilie celui Mare, Arhiepiscopul Cezariei Capadochiei...»; f. 96. «D[u]mnezeasca și sfințita liturghie a celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie celui Mare Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei...».

14. *Manuscris 125*. «Miscelaneu». f. 95^v. «Rugăciunea Sfântului Vasilie ce să cetește seara: Bine ești cuvîntat Stăpîne Atotțiitoriele carele ai luminat zioa cu lumină de soare și noaptea o ai...».

15. *Manuscris 129*. «Tunderea în monahism», ff. 44-53^v. «Cuvânt al patrulea al Sfântului Vasilie: Pentru ce chipul călugăresc să zice îngeresc și la acelea care zice călugăr, când să face și cum să făgăduiesc să le păzească toți și ce au să pătimească, deacă nu le vor păzi...» (sec. al XIX-lea).

b. – *Manuscrise grecești*.

Între manuscrisele grecești nu se găsește niciunul cu opera Sfântului Vasile cel Mare. Într-un manuscris chirilic românesc se găsesc 5 foi cu text grecesc. Manuscrisul este un micelaneu. O notiță de la pag. 75 arată: «mai mult nu mi-au dat mâna a scrie». În celelalte părți a fost scris în 1790 și a fost al lui Constantie monahul. Textul grecesc este din Sf. Vasile cel Mare fragment din cuvântarea către tineri, f. 70-75: Manuscris 62.

c. – *Manuscrise slavo-rusești*.

1. *Manuscris 73*. «Scrieri ale Sfântului Vasilie cel Mare», ff. 1-100 sec. XVIII, fără nicio altă indicație.

2. *Manuscris 78*. «Miscelaneu filocalic», f. 108. «Cuvânt 10 a Sfântului Vasile cel Mare, arhiepiscopul Capadochiei...», f. 114 «a aceluiași cuvânt 12»; f. 114^v «a aceluiași cuvânt 16».

3. *Manuscris 89*. «Miscelaneu filocalic», f. 1. «Pomenirea Sf. Vasile cel Mare arhiepiscop Chesariei Capadociei...».

4. *Manuscris 154*. «Pateric înainte de 1788 », f. 285. « Cuvânt al Sf. Vasile cel Mare...».

5. *Manuscris 134*. «Miscelaneu filocalic», f. 1. «Cuvânt pustnicesc al Sf. Vasile cel Mare...»; f. 19 «al aceluiași Vasile cel Mare...».

6. *Manuscris 138*. «Liturgic», f. 1 «a Sf. Vasile cel Mare...».

7. *Manuscris 224*. «Filocalic». Cartea ascultării, f. 1, «cuvânt pustnicesc al Sfântului Vasile cel Mare...».

8. *Manuscris 249*. «Patristic-Sf. Vasile cel Mare», f. 67, glava 1-34; ff. 73-153^v «al aceluiași...»; f. 154 «întrebări 1-54...»; f. 244 «întrebări 1-310...».

9. *Manuscris 13*. «Culegere de învățături pentru viața călugărilor din sfinții părinți: Vasile cel Mare...».

10. *Manuscris 266*. «Sf. Vasile cel Mare. Cuvânt contra lui Eunomiu».

11. *Manuscris 244*. «Erezia varlaamită», f. 109 sloval, din Sf. Vasile cel Mare...».
12. *Manuscris 245*. «Filocalic Sf. Vasile cel Mare», ff. 1-72 glave 30...
13. *Manuscris 190*. «Filocalic Sf. Vasile cel Mare», f. 1-76...
14. *Manuscris 200*. «Canonic-preoție-duhovnicesc», ff. 11, 13, 13^v, 14, 31 cu canoane din cele ale Sf. Vasile cel Mare.
15. *Manuscris 229*. «Filocalic Sf. Vasile cel Mare», ff. 1-141 circa «80 cuvinte»; 143-206, «55 cuvinte»; ff. 211-275 circa «33 cuvinte»; ff. 276-400^v circa 313 «întrebări-răspunsuri».

ANEXA nr. 4

Cuvânt înainte la manuscrisul nr. 198 «Tâlcuirea celor șase zile ale facerii...»

f. I. «Tâlcuirea celor șase zile ale facerii, tâlmăcită din ellinește de pe cartea celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, și înpodobită cu multe însemnări luminătoare de înțales de către fostul ierodidasca Arhimandrit Sofronie Garboschi 1847».

«Fericirea cea mai mare, mai vrednică de râvnire iasti a fi a Patriei sale folositoriu cu iubire».

f. I^v. albă.

f. II. «Cătră cetitiori

Făpturile lui Dumnezeu, care din începutul lumii au fost materia iscodirii filosoferi și pentru care mintea omenească s-au tâmpit toate puterile sale spre aflarea și cunoștința lucrărilor, sunt chear mijlocirea, cu care minunat să arată înțelepciunea prea puternicului ziditoriu, osăbitele însă pentru aceaste păreri, că după vreamă s-au înfătoșat din scaunele filosofilor acoperite denaintea ochilor noștri în feliori de sistimi, s-au făcut pricinuitoare să alunece cei mulți în oarecare ciudate și basnice năluciri, și cu urmare nepotrivate cu slava besearicii noastre. Drept aceea luminătoriu besearicii Marele Vasilie, carele au strălucit pană la ceriu, plin de înțelepciune și de darul lui Dumnezeu, și cu totul pre sine în cercetările făpturilor dându-să, cu neînfrântă sârguință au tâlcuit în noaă voroave aducerea fiește cării din nimica întru a fi, care, duple cea neînțeleasă bunăvoință a preînțeleptului făcătoriu, s-au împlinit cu lucrul în șase zile. Iar pentru om, care-le iaste cea mai cinstită zidire, osăbită sârguință arătând Sfântul, al alcătuit doaă cuvinte, adăogând lângă aceaste și unul pentru raiu, unde Dumnezeu l-au pus cinstindu-l duple chipul și asemănarea sa. Acestea toate, care să împart în 12 voroave, și împlinesc totimea dumnezeștii zidiri, s-au tâlmăcit din ellinească în limba noastră adăogându-se la toată voroava Sfântului, spre mai bună înțeleagere și însemnări vreadnice di luarea aminte, de toate științele

filosofiei: de astronomie, de geografie.

f. II^v. de fizică, de geometrie, de logică și de ritorică.

Deci fieștecare patriot iubitoriu de învățătură câștegând o așa carte folositoare în limba sa, din care ca dintr-un izvor nesfârșit primind feliori de iiei, și îmbogățându-să și de științe besearicești și de științe filosofești să laude pre ziditoriul a toate, strigând împreună cu prorocul și împăratul David «cât s-au mărit lucrurile Tale Doamne toate întru înțălepciune li-ai făcut!» și tot odată folosindu-să, să s[e] roage Domnului pentru ertarea păcatelor și acelui ce au ostenit, și a celor ce au cheltuit spre a să da la lumină prin tipariu».

Sofronie Arhimandrit"

ANEXA nr. 5

Cuprinsul manuscrisului Arhimandritului Sofronie, pe capitole:

Manuscrisul 198.

f. 1. «A celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare Arhiepiscopul Chesariei Cappadochiei».

«La ceale 6 zile ale Facerii tâlcuire».

«Voroava 1. Intru început au făcut Dumnezeu ceriul și pământul...».

ff. 9^v-10^v albă.

f. 11. «La cuvântul dintâiu însemnări după numărul cei pus înlăuntru...».

f. 69. «Voroava 2. Pentrucă pământul era nevăzut și netocmit...».

f. 77. «însemnări la voroava a 2-a...».

f. 83. «Voroava a 3. Pentru tărie...».

f. 93. «însemnări la voroava a 3-a...».

f. 102. albă.

f. 103. «Voroava a 4. Pentru adunările apelor...».

f. 110^v albă.

f. 111. «însemnări la voroava a 4...».

f. 114^v (face uz de Biblia tipărită la „Lipsiie” 1697).

f. 120 albă.

f. 121. «Voroava a 5. Pentru odrăslirea pământului...».

f. 131. «însemnări la voroava 5...».

f. 135. «Voroava a 6. Pentru ceale târătoare...».

f. 143. «însemnări la voroava a 6...».

f. 144^v. albă.

f. 145. «Voroava a 7. Pentru facerea luminătorilor...».

f. 159. «însemnări la voroava a 7-a...».

f. 172. «Voroava a 8. Pentru ceale zburătoare si pentru ceale din apă...».

f. 183^v. albă.

f. 184. «însemnări la voroava a 8...».

f. 186. «Voroava a 9. Pentru ceale despre uscat...».

f. 195. «Însemnări la voroava a 9...».

f. 198. «A celui întru sfinți părintelui Vasile cel Mare Arhiepiscopul Chesariei Capadochiei. Pentru facerea omului. Cuvântul 1. Pre a unii vechi datorie plătire vin ca să o plătesc, pre a cării plătire o am prelungit nu din nemulțămirea cea înrăutățită a voinții, ci din neputința trupului...».

f. 209. «A aceluiși pentru facerea omului. Cuvânt 2. Înțeleptul Solomon după ce s-au înțeleptit, nu întru cuvinte bine alcătuite, spre a pleca a înțelepciunii omenești, ci întru învățate ale D[u]hului Sfânt (I Corint, cap. 2 s[ti]h 4) întru ceale ce acum mai nainte s-au cetit de noi, slăvind și cinstind pre omul, striga zicând: Mare lucru iaste omul și cinstit bărbatul milostiv...».

f. 217^v. «Ale aceluiși pentru Raiu. Cuvânt al 3. Și au sădit D[u]mnezeu raiu în Edem spre răsărituri, și au pus acolo pre omul pre carele l-au plăsmuit (fac. cap. 2 stih 8)...».

f. 220^v «...(termină cu... „numai dacă cătră dânsul purururea te vei întoarce cu gândul, și vei înțelege de la cine, și pentru ce ne am adus dintru neființă întru ființă: că lui i să cuvine mărirea în veacii veacilor. Amin».

Descrierea manuscrisului:

Legat în tartaje de carton, cu o vigneta florală pe scoarța din față. Legătură nouă. Dimensiuni 402cm. lung x 23,5cm. lat x 4cm. gros. Blocul 30cm.x22,5cm. Oglinda 38cm.x22,5cm. și 34cm.x19,8cm. Hârtie de trei categorii: albastru-cenușiu deschis lucioasă; albastru-cenușiu deschis groasă; albă filigranată cu medalion coroană și numele G.C. Hovig. Cerneala neagră. Scriere de două feluri - cursiv îngrijită și mai puțin îngrijită. Rânduri 35 pe pagină. Fără numerotare originală, numerotarea târzie cu creion negru și cifre arabe – 220, plus 2 foi numerotate cu cifre latine I-II.

OEUVRES DE SAINT BASILE LE GRAND DANS DES MANUSCRITS
ET DES OUVRAGES IMPRIMES DU MONASTERE DE NEAMȚ

La commémoration de 1600 années depuis la mort de Saint Basile le Grand est une occasion d'analyser et de raviver les principes de vie monastique dans tout le monde orthodoxe. Pour le monastère de Neamț – comme d'ailleurs pour le monachisme roumain tout entier – ce moment vient souligner ce qu'a représenté et représente la vie cénobitique, où se sont développées les plus belles et les plus utiles activités monacales. Présenter Saint Basile selon ses écrits gardés dans les manuscrits et les imprimés de Neamț, c'est passer en revue tout le processus dynamique et créatif constitué par la mise en pratique des Règles du plus grand et du plus inspiré organisateur de la vie monastique. Ces lignes en sont une modeste tentative.

A 1600 ans depuis la naissance au ciel du plus grand hiérarque de l'Orthodoxie, le monastère de Neamț se présente avec un riche historique, comptant des préoccupations remarquables pour l'observation de ses règles monastiques, de

même que pour la connaissance de l'œuvre de Saint Basile le Grand, «l'homme apostolique», tel que pourrait être nommé ce Père de l'Eglise. Dans sa pensée, le monde a une importance majeure par l'amour de la nature et par l'amour et le service du prochain. Il considère que celui qui est parfait devient égal aux apôtres. Refusant tout pessimisme, Saint Basile est d'un optimisme digne d'un grand hiérarque, d'un grand pasteur et d'un grand docteur de l'Eglise du Christ. Pour chaque chrétien et pour chaque moine, la pensée pleine de foi et d'amour pour Dieu et pour les semblables de Saint Basile, qui se révèle dans ses écrits consacrés à Dieu, à l'homme, à la question du péché et du mal, à la prière, à la vie et à la mort, est un véritable flambeau qui guide vers l'édification d'un monde meilleur et plus juste.

Saint Basile a mené «une vie de permanent renouveau» et «s'est distingué surtout par l'organisation de l'assistance sociale et de la vie monacale». Les chrétiens de partout, avec les moines des monastères et des skytes reconnaissent d'une seule voix et confessent tous avec fermeté et conviction que Saint Basile a été vraiment «un fondement inébranlable de l'Eglise», «un guide vers les choses célestes», «un maître divinement inspiré», et c'est pour cela que «sa parole a gagné la terre entière». En tant que principales sections du présent matériel, nous énumérons: „La conception de Saint Basile le Grand de la vie chrétienne en général et de celle monastique en spécial”, „Les principes de vie monacale de Saint Basile le Grand mis en pratique au monastère de Neamț”, „L'image de Saint Basile le Grand dans la gravure en bois de l'imprimerie du monastère de Neamț”, „Ecrits de Saint Basile le Grand dans les ouvrages imprimés au monastère de Neamț”, „Ecrits de Saint Basile le Grand dans les manuscrits de la bibliothèque du monastère de Neamț”.

MANUSCRISE ȘI TIPĂRITURI
ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

Liturghiere și mineie

Folosind *Bibliografia românească veche*, în care sunt înregistrate cărțile vechi tipărite în țările românești sau de români în alte țări, am consemnat prezența *Liturghiei Sfinților părinți* menționată ca titlu în toate centrele tipografice românești de la nord, sud și est de Carpați. (Sunt câteva cazuri când Liturghierul publicat nu conținea decât Liturghia Sf. Ioan Hrisostom. În cazul acesta n-am menționat exemplarul respectiv. *Am urmărit numai exemplarele care cuprindeau, alături de Liturghia Sfântului Ioan Hrisostom și pe aceea a Sfântului Vasile cel Mare.* Acesta este cazul cel mai frecvent). Pentru a demonstra prezența celei mai populare opere a marelui părinte bisericesc în spiritualitatea românească voi menționa numai exemplarele din Liturghier tipărite în veacurile al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Sec. al XVI-lea debutează în cultura românească cu cărți slavonești. În acest secol, abia către sfârșitul său începe să pătrundă limba română în Biserică. Pătrunderea limbii române în Biserică se datorează unor împrejurări specifice: întâi, cunoscătorii de limbă slavă erau din ce în ce mai puțini; al doilea, curentele protestante apărute în sânul Bisericii catolice contribuiseră din plin la încurajarea folosirii limbii fiecărui popor în Biserică sa. În sec. al XVI-lea sunt menționate următoarele Liturghiere: *Liturghier slavonesc* (1) tipărit de Macarie în anul 1508 (7016) la Târgoviște¹; *Liturghier* (Sluzebnik) slavonesc (tipărit la Brașov). E. Picot îl datează 1520-1525. Litera sa seamănă mai de grabă cu cărțile tipărite de Coresi în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, decât cu cărțile lui Macarie. *Liturghier* slavonesc (8) tipărit de Coresi (?) Brașov (între anii 1568-1570). *Liturghier* slavonesc (32) tipărit de Șerban, fiul lui Coresi, la Brașov (7096).

Toate cele patru liturghiere sunt tipărite în limba slavonă, fiind grăitoare în privința limbii folosită în biserică în acest veac. Trecând în sec. al XVII-lea, vom observa că în prima perioadă se menține aceeași limbă în

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 114-117.

¹ Toate exemplarele, pe care le vom menționa vor purta numărul respectiv din BRV.

biserică – vechea slavonă. Înregistrăm: *Liturghier* (Sluzebnik) slavonesc (49), tipărit de arhimandritul Ioan în Mănăstirea Dealu. *Sluzebnik slavonesc* (51). Deși nu mai este menționat titlul de Liturghier, deducem aceasta din faptul că în BRV. p. 158, la nr. indicat se dau detalii: «Pe versoul filei 78 se află chipul Sf. Grigorie Dialogul» a cărui Liturghie se oficiază în cultul ortodox în anumite împrejurări și se găsește întotdeauna alături de celelalte două. Am dedus, deci, că „Sluzebnikul” respectiv cuprinde și Liturghia Sf. Vasile cel Mare. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea s-au publicat două Liturghiere marcând situații deosebite.

I. Dosoftei. *Dumnezeiasca Liturghie*, Iași, 1679 (69). În «Cuvântu depreună cătră totă seminția rumâniască» spune:

«Din cât s-a îndurat Dumnedău de ni-au dăruitu mila să dăruim și noi acumu de o dată acest dară limbii rumânești, sfânta liturghie, scosă pre limba rumâniască de pre elinească de lauda lui Dumndău să-nțaliagă toți, cari nu-nțalegii sârbiaste sau elliniaște, cariiia priimind ca un odoru cela mai scump cerescu, pre Dumnedău să lăudat, și pre noi la svânta rugă nu uitareți să fiți sănătoși».

Se știe că Dosoftei – mare cărturar și talentat poet – îndrăznește, împotriva prejudecăților timpului, să officieze integral slujba în limba română. În acest scop a și tipărit cărțile de cult în limba română. În același timp cu Dosoftei, în Țara Românească, era mitropolit Teodosie (1669-1708), cel care va da binecuvântarea pentru tipărirea «Bibliei de la 1688». Și el va tipări: *Liturghie*, București, 1680 (a celor trei Sfinți părinți) (71). Liturghierul are două prefete: una a mitropolitului Teodosie: *Epistolă dedicatorie* și a doua a ieromonahului Inochentie: *Predoslovie cătră cetitoriu*. Fiecare dintre ele subliniază câte o idee, semnificativă pentru timpul când a apărut Liturghierul respectiv. În prefața semnată de mitropolit se arată că numai

«tipicul pre limba noastră am întorsu, venind în ajutorul preoților și diaconilor. Iară liturghia toată a o prepune pre limba noastră și a o muta, nice am vrutu, nice am cutezat». Ieromonahul Inochentie subliniază și el că Liturghierul respectiv are «tipiculu și alte rânduiale pre limba rumânească... spre folosul preoților și diaconilor».

În Moldova, peste câțiva ani de la prima ediție a Liturghierului apare alta: *Liturghie și rugăciuni* (Iași, 1683) (77). Este o ediție tipărită cu litere mici, aduse de la Moscova. Tot în prefață se reproduce un text favorabil folosirii limbii fiecărui popor în cult.

«Mărturie că nu iaste oprit a să cânta liturghia în rumânaște este întrebarea și răspunsul primit de Marcu, patriarhul Alexandriei lui Theodor Balsamon patriarhul Antiochiei: „Cuvini-se oare ca preoții orthodoxi din Siria, Armenia și din alte țări ortodoxe, să ierurgisească în limbile lor proprii”? Balsamon răspunde afirmativ citând cuvintele apostolului Pavel „către Evrei” unde zice că Dumnezeu nu este numai al iudeilor, ci și a tuturor națiunilor».

Sfârșitul sec. al XVII-lea aduce în Moldova, în vremea domnitorului Antioh Cantemir, *Tâlcuirea Liturghiei*, tradusă din grecește de Ieremia Cacavela, Iași, 1697. (104). Sec. al XVIII-lea este mult mai bogat în folosirea Liturghiei în limba română. Astfel, în 1702, apare la Buzău: *Liturghie* (132) cu cheltuiala paharnicului Șerban Cantacuzino, dar tot numai cu tipicul în limba română. În 1743, însă, apare pentru prima oară în Țara Românească, în traducere românească: *Liturghie*, Târgoviște (164), cu cheltuiala mitropolitului Antim Ivireanul, care a încuviințat traducerea respectivă.

În 1715, la Iași, se tipărește *Liturghie în limba rumânească în vremea domniei lui Nicolae Alexandru-Voevod, mitropolit fiind chir Ghedeon* (171). În 1728, se tipărește la București *Liturghie, în vremea domnitorului Ioan Nicolae Alexandru Voevod, mitropolit fiind chir Daniil, în românește* (196.). În 1733, apare la Râmnicu-Vâlcea *Liturghie, cu cheltuiala episcopului localnic, chir Inochentie* (208). În 1741, se tipărește la București *Liturghie, cu cheltuiala mitropolitului Anania al Chesareii Palestinei* (220). În 1747 se tipărește la București *Liturghie cu cheltuiala mitropolitului Neofit de la Krit* (254). În 1747, se tipărește și la Iași *Liturghie* (255). Tot în 1747, se tipărește și la Râmnicu Vâlcea *Liturghie* (256). În 1756 apare și în Transilvania, la Blaj, *Liturghii* (300), în vremea Măriei Tereza, cu blagoslovenia Prea Sfințitului Petru Pavel Aron, Vlădica Făgărașului, în tipografia mănăstirii Sf. Troiță.

Până în anul 1800 mai apar, la diferite intervale, în Iași, Râmnicu-Vâlcea, Buzău, Blaj, București, Iași și Sibiu încă 17 ediții ale Liturghierului, în limba română. Toate aceste ediții ale principalei cărți din cultul nostru sunt mărturia prezenței operei Sf. Vasile cel Mare în spiritualitatea românească. De asemenea, *viața Sfântului Vasile cel Mare și imnele închinat lui le găsim în Mineiele care s-au tipărit în limba română în cele 12 volume apărute în 1689 prin osteneala episcopului Mitrofan, la Buzău*². Volumul I este intitulat:

«Mineiul, luna lui Septemvrie, care acum întâi s-au tipărit, cu tiparul și parimiile și senaxariul pe limba rumânească, den porunca și toată cheltuiala

² BRV, vol. I, nr. 111, p. 365.

prea luminatului domn, Io Constantin Basarab Voevod, oblăduitoriu a toată Țara Românească, Mitropolit fiind a toată țara chir Teodosie. Și s-au tipărit în Sfânta Episcopie de la Buzău în anul de la zidirea lumii 7206, de însuși Episcopul Buzăului chir *Mitrofan fiind tipograf*».

Din *Predoslovie* aflăm că

«pe lângă alți ostenitori», ca să traducă aceste Mineie «fost-am și eu *Radu logofăt Grecianu*, de am tălmăcit «Viețile și Istoriile tuturor sfinților», și tuturor prazdnicilor, și mari și mici, după Sinaxariulu grecescu, și mai vartos îndireptându după Mineele beserecii cele elinești, precumu să vadu fiește care la zioa lui prin câte 12 luni».

Modești, cum erau cărturarii vremii, Radu Greceanu arată și lipsurile traducerilor respective:

«că sântu cuvinte elinești și vorbe dupre locuri, care unele nici la lexicoane nu să află, altele de să și află și să înțelegă, iară pentru îngustare limbii rumânești nu poți veni la tălmăciții. Iară eu am iscoditu și în tot chipulu m-amu nevoit a nu lăsa niciun cuvântu ca să nu de întru înțelegere limbii noastre cei rumânești».

Altă ediție a Mineielor este aceea al lui *Chesarie*, episcopul de Râmnicul Vâlcei, începută în 1776, când a apărut mineiul pe octombrie continuând cu cel de pe noiembrie în 1778 și apoi cu cele de pe lunile următoare: decembrie, ianuarie și celelalte luni în 1779. În titulatura Mineiului de pe octombrie găsim următoarele date explicative:

«Mineiul, luna lui octombrie, care s-au tipărit acum rumânește întru întâia domnie a prea înălțatului domn Io Alexandru Ioan Ipsilante voevod, cu blagoslovenia și toata cheltuiala prea sfințitului mitropolit al Ungrovlahiei, chir Grigorie, prin osârdia sfinției sale iubitorul de Dumnezeu chir Chesarie episcopul Râmnicului, în sfânta episcopie a Râmnicului, la anul de la Hristos (7284) 1776. S-au tipărit de smeritul între ieromonahi Kliment ieromonahul tip. și de popa Costandin tipografal Râmnicului. Deci eu cu toată silința (*Chesarie*, episcopul Râmnicului) îmbrățișând treaba, am dat în tipariu, întâi luna lui octombrie, amu făcutu ca să se înțeleagă tuturor slujbele sfinților ce se laudă întru această lună».

În sfârșit, altă ediție – de referință – este aceea de la Mănăstirea Neamț, din vremea când era mitropolit Veniamin Costachi, iar stareț al mănăstirii, Dositei. (Se vede din prefața lui Dositei, ieromonah și starețul mănăstirii Neamț că Paisie Velicicovski a pus pe Ștefan Ieromonahul de a tradus *Viețile Sfinților* din slavonește în românește, iar în timpul când a fost

mitropolit Veniamin Costachi și stareț Dositei s-au tipărit aceste Mineie, astfel: Cel de pe sept. în 1807; cel de pe oct. în 1809; cele de pe nov. și dec. în 1811, cele de pe ian. și febr. în 1812; cele de pe martie, apr., mai și iun. în 1813, iar cele de pe iul. și aug. în 1815). De atunci, până în prezent, nenumărate ediții ale Liturghiei și Mineiilor perpetuează memoria Sf. Vasile cel Mare în zilele de cinstire a numelui său.

***Tipărituri și manuscrise păstrate în Biblioteca Centrală
Universitară „M. Eminescu” – Iași***

În Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași se găsește un volum intitulat: *Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile cel Mare, tălmăcite din limba elinească și acum întâi tipărite în zilele prea luminatului și prea înălțatului domn Grigore Demitriu Chica, voevod, spre folosul neamului nostru. În București, în sfințita Mitropolie, la anul 1826, de Matei Băbeanul, tipograful.* Sunt trei exemplare. Primul are cota: RVV-56, al doilea RVV-57, al treilea: RVV-58.

Volumele, tipărite cu o literă excepțional de frumoasă, pe hârtie rezistentă, cuprinde următoarele titluri urmate de textele respective:

- Voroava: 1. «Întru început a făcut Dumnezeu cerul și pământul».
 Voroava: 2. «Pământul era nevăzut și netocmit».
 Voroava: 3. «Pentru cele dintâi ale facerii».
 Voroava: 4. «Pentru adunările apelor».
 Voroava: 5. «Pentru odrăslirea pământului».
 Voroava: 6. «Pentru facerea luminătorilor».
 Voroava: 7. «Pentru cele târătoare».
 Voroava: 8. «Pentru cele zburătoare și pentru cele din apă».
 Voroava: 9. «Pentru cele de pe uscat».
 Voroava: 10. «Pentru facerea omului».
 Al acestuiași cuvânt: «Pentru rai».
 A acestuiași voroavă: «La sfânta naștere a lui Hristos».
 A acestuiași voroavă: «La cei 40 de mucenici».
 A acestuiași voroavă: «La cuvântul evangheliei cel de la Luca: (A) «Strică-voi jitițele mele și mai mari le voi zidi. Și pentru lăcomie».
 A acestuiași voroavă: «La o parte a psalmului al 14-lea împotriva celor ce iau dobândă».
 A acestuiași voroavă: «Cătră cei bogați».
 A acestuiași voroavă: «Asupra celor ce se îmbată».
 A acestuiași voroavă: «Pentru post».
 A acestuiași voroavă: «Pentru post».
 A celui între sfinți părintelui nostru Vasile: «Așezământuri călugărești către cei ce se nevoiesc în viața de obște și deosebi. Cuvânt înainte».
 A acestuiași «Epistolie către Hilon, ucenicul său».

A acestuiași voroavă: «Cum că nu este Dumnezeu pricinuitoarea relelor».

A acestuiași voroavă: «Pentru zavistie».

A acestuiași voroavă: «Pentru mulțămire».

A acestuiași voroavă: «La mucenița Iulitta și la cele ce lipsesc din vorba ce s-au zis mai înainte pentru mulțămire».

Voroavă «pentru smerita cugetare».

Voroavă «împotriva celor ce se mânie».

Voroavă «pentru a nu ne pironi la lucrurile vieții aceștia și pentru arderea ce s-au făcut afară de biserică».

La cuvântul ce zice: «ia aminte de sine».

Voroavă care s-a grăit «în vremea foametei și a secetii».

Tot în Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași se mai găsesc trei manuscrise: Primul: Ms. VI-3 cu 184 file, poartă titlul: «A celui dintru sfinți părintelui nostru Vasile cel Mare, arhiepiscopul Chesareii Capadochiei: La cele șasă zile ale Facerii, tâlcuire». Copiat de Grigorie Hudeciu. Deducem că acesta a fost copiat. Este vorba, deci, de *Hexaameronul* Sf. Vasile cel Mare. Al doilea: Ms. III-59, de la pagina 97-108, sunt fragmente din *Hexaameron*. Copistul este Ioanichie Monahul de la Mănăstirea Neamț. Indicându-se anul: 1784, precizăm că este vorba de etapa când mănăstirea respectivă este condusă de Paisie Velicicovski. Al treilea: Ms. III-128 conține pagini alese din Sfinții Părinți (Vasile cel Mare) LOGOS traducere din grecește, 3 septembrie 1815, pp. 444-462.

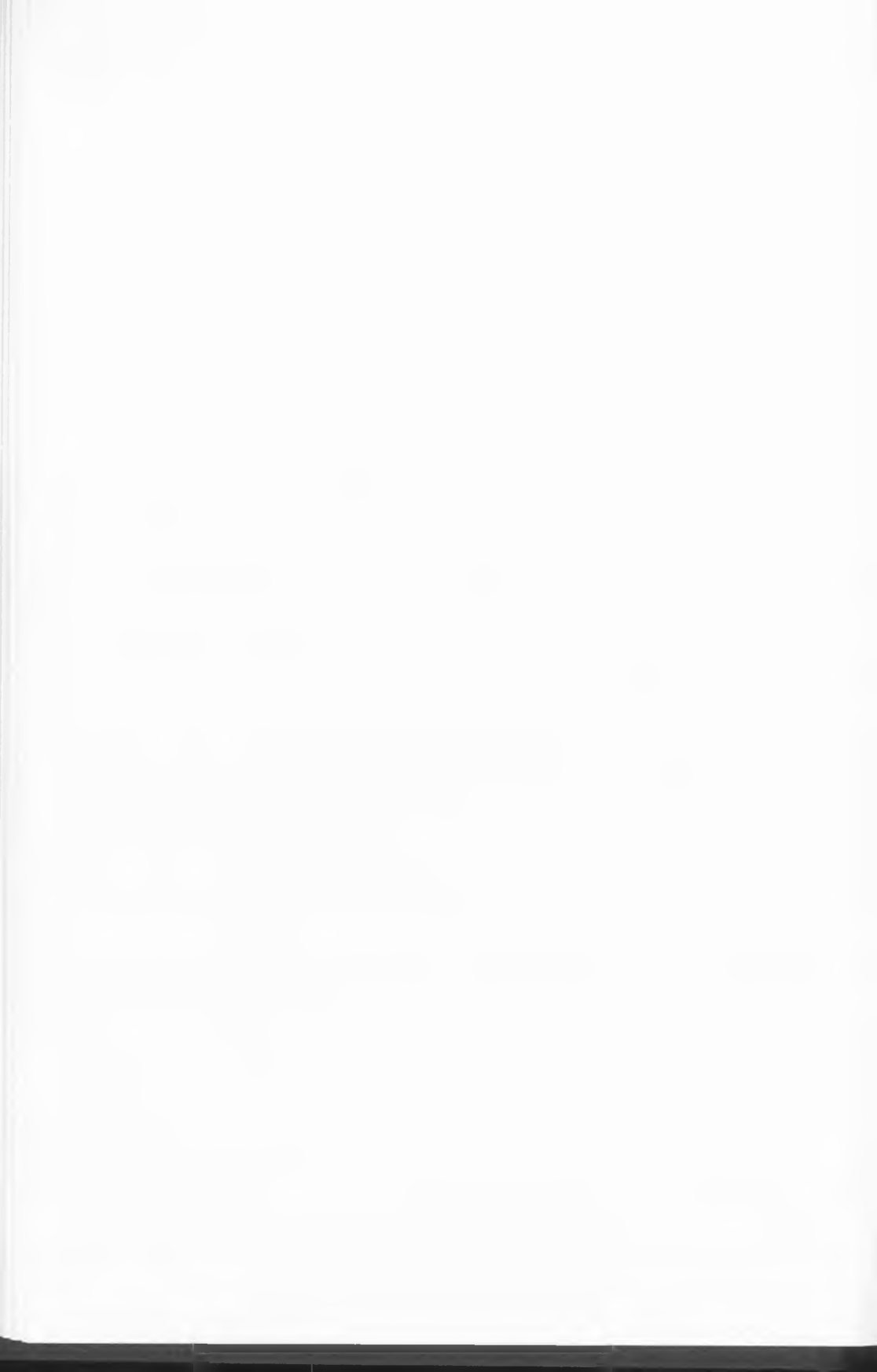
Scrierile teologice ale Sf. Vasile cel Mare au fost cunoscute în Biserica Ortodoxă Română din cele mai vechi timpuri. De mare prestigiu, așa cum era firesc, s-a bucurat Liturghia care-i poartă numele. Scrierile sale ascetice, în special, Regulile monahale, mari și mici, au fost cunoscute de trăitorii vieții monahale din Țara noastră încă de la apariție. De la Nicodim la Pahomie, la Iacob Putneanul, la Paisie Velicicovski, la Veniamin Costachi și în prezent, monahismul din mănăstirile românești este organizat după normele vieții monahale instituite de Sf. Vasile cel Mare, evident, adaptate specificului vieții poporului nostru.

MANUSCRITS ET OUVRAGES IMPRIMES DE SAINT BASILE LE GRAND EN ROUMAIN

Les écrits théologiques de Saint Basile le Grand ont été connus dans l'Eglise Orthodoxe Roumaine depuis les temps les plus anciens. D'un grand prestige a joué la Liturgie qui porte son nom. Ses écrits ascétiques, notamment les Grandes et les Petites Règles, étaient connus dans nos monastères depuis leur apparition. De Nicodème à Pacôme, à Iacob Putneanul, à Paisie Velicicovski, Veniamin Costachi et jusqu'à nos jours, le monachisme roumain fut organisé selon les règles de la vie

monacale instituées par Saint Basile, adaptées, évidemment, au spécifique de notre peuple. L'œuvre la plus populaire de Saint Basile, sa Liturgie, a circulé intensément dans les milieux roumains, tel qu'en témoignent les manuscrits conservés, notamment ceux des XVIe -XVIIIe siècles. On sait que Dosoftei – grand érudit et poète de talent – osa, à l'encontre des préjugés du temps, célébrer l'office intégralement en roumain. C'est à cet effet qu'il imprima les livres de culte en roumain. En même temps que Dosoftei était métropolitain en Moldavie, en Valachie était Teodosie (1669-1708), celui qui donnera sa bénédiction à l'édition de «la Bible de 1688» et fera imprimer aussi *La Sainte Liturgie* (des trois saints Pères) – *Le Hiératikon*, București, 1680. Le livre a deux préfaces: l'une du métropolitain Teodosie: *Epistolă dedicatorie* et l'autre du hiéromoine Inochentie: *Predoslovie către cetitoriu*. Chacune souligne une idée significative pour la période où est apparue cette édition de la Sainte Liturgie.

Jusqu'en 1800 allaient apparaître, à différents intervalles, à Iași, Râmnicu-Vâlcea, Buzău, Blaj, Bucarest et Sibiu 17 éditions encore du *Hiératikon* en roumain. Toutes ces éditions du principal livre de culte témoignent de la présence de l'œuvre basilienne dans la spiritualité roumaine. De même, *La vie de Saint Basile* et les hymnes qui lui sont consacrées se retrouvent dans les Ménologes imprimés en roumain en 12 volumes, parus en 1689 par les soins de l'évêque Mitrofan, à Buzău. Enfin, une autre édition, de référence, est celle du Monastère de Neamț, de l'époque où métropolitain était Veniamin Costachi, et higoumène, Dositei. Depuis lors et jusqu'à présent, de nombreuses éditions de la Sainte Liturgie et des Ménologes perpétuent la mémoire de Saint Basile le Grand les jours où on fête sa mémoire. Plusieurs ouvrages imprimés ou en manuscrit sont conservés aujourd'hui à la Bibliothèque Centrale Universitaire „M. Eminescu” de Iași. L'auteur de cette étude les présente, dans leurs éléments principaux et leur contenu. Ils sont un témoignage éloquent de la manière dont l'œuvre du grand Cappadocien a été accueillie chez les Roumains et l'intérêt de ceux-ci pour les questions de théologie.

OPERE ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN LITERATURA NOASTRĂ BISERICESCĂ*

Între cei „trei sfinți ierarhi și ai lumii mari dascăli” care au contribuit în chip cu totul deosebit la dreapta înțelegere, la aprofundarea și răspândirea învățaturii creștine în timpul cât au viețuit, precum și în cele șaisprezece veacuri adăugate aceluia timp, întâiul pomenit, *Sf. Vasile cel Mare*, este cunoscut și cinstit de tot atâtea veacuri în părțile noastre, ca și în toată lumea creștină. Vasta sa operă scrisă și pilduitoarea-i strădanie de slujire a lui Dumnezeu și a Sfintei Biserici au determinat întemeiata autoritate de care se bucură acest sfânt Părinte capadocian – una dintre cele mai puternice personalități ale creștinismului patristic. Prin trimiși speciali, prin discipoli apropiați și ucenici duhovnicești devotați slujirii creștine, a contribuit la dezvoltarea activității misionare în mijlocul populațiilor daco-romane din regiunea vestică a Pontului Euxin și danubiană – și chiar în „Gothia” –, cultivând raporturi de prietenie cu oameni aleși din aceste locuri. Nu lipsesc argumentele plauzibile care să explice interesul Sf. Vasile cel Mare pentru creștinătatea din aceste ținuturi, alături de acele argumente care exemplifică direct un astfel de interes.

Cercetările asupra sec. al IV-lea înregistrează o serie de evenimente certe privind aspectele vieții creștine din spațiul carpato-danubian-pontic – vechea Dacie. Creștinismul nostru originar daco-roman a fost mult consolidat și extins pe cale misionară, cu deosebire în cel de-al IV-lea secol – când este atestat procesul de creștinare a populației de păstori și plugari din nordul Dunării. Realitatea creștină din acest teritoriu și în acest răstimp este deosebit de semnificativă în întreaga-i complexitate – și relativ sincronizată, în aspectele sale esențiale, cu cea din întreaga arie de răspândire a creștinismului –, fiind vorba nu numai de stadiul propovăduirii credinței în Mântuitorul Iisus Hristos, dar și de preocuparea pentru organizarea bisericească locală, aici în răsăritul romanității, în această perioadă istorică precară, precum și de eforturile evidente pentru apărarea dreptei credințe împotriva arianismului. În Dacia Traiană, ca și în Scythia, creștinismul a constituit parte integrantă a vieții spirituale autohtone, existând legături directe ale populației de aici cu răsăritul creștin, cu nucleele de rezistență și

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *Ort* 1/1979, pp. 28-52.

iradiere a drepteii credințe; condițiile de comunicare erau asigurate, între altele, datorită vechilor raporturi, multiple și frecvente, între cetățile din provinciile Asiei Mici și cele din Dacia, raporturi datând din secolele anterioare erei creștine. În provinciile romane de la Dunăre – între care și Scythia Minor (Dobrogea) – este atestată o temeinică organizare a vieții creștine în primele decenii ale sec. al IV-lea, episcopatele de aici desfășurând o remarcabilă lucrare bisericească misionară.

Fără îndoială că unele evenimente deosebite și cu ecouri largi, petrecute în provinciile de răsărit ale romanității creștine, pe țărmul vestic al Pontului Euxin și în regiunile dunărene, nu au putut fi străine Sf. Vasile cel Mare. Unele dintre aceste evenimente și vicisitudinile lor erau de natură să producă nu numai interes, dar și îngrijorare, dat fiind că arianismul se infiltrasă cu deosebire în provinciile de periferie ale imperiului roman. A putut prezenta interes și faptul că după sinodul local care s-a ținut la Sardica (Sofia), Sf. Atanasie cel Mare al Alexandriei a rămas vreme de peste un an în provinciile romane de la Dunăre, pentru slujire misionară întru păstrarea și apărarea drepteii credințe. Sf. Vasile cel Mare nu a putut rămâne străin de cele petrecute la Tomis în anul 369 – când este atestată cu certitudine existența în această cetate pontică a unui episcop, *Bretanion*; când, față de împăratul Valens cel conventit la arianism, episcopul tomitan făcea o curajoasă apologie a Ortodoxiei, conformă adevărilor de credință formulate la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, din anul 325. Asemenea lucruri nu puteau rămâne necunoscute unui fervent apărător al Ortodoxiei, cum era Sfântul Vasile. Iar corespondența sa cu același episcop *Bretanion* din Tomis și cu Iunius Soranus, guvernatorul Scythiei Minor, referitoare la trimiterea moștelor Sfântului Sava „Gotul” din părțile noastre în Capadocia, precum și opera misionară a unor capadocieni la noi, reflectă „o legătură, o familiaritate și o afecțiune deosebită a marelui Părinte pentru regiunile daco-romane”¹.

Se știe astăzi că alături de textele cărților de cult, de cărțile Sfintei Scripturi, o contribuție remarcabilă la adâncirea și căldura evlaviei dreptcredincioșilor români au adus și aduc scrierile Sfinților Părinți și scriitori bisericești². Cu prilejul împlinirii a 1600 ani de la trecerea Sf. Vasile cel Mare către Domnul, se cuvine a arăta – chiar dacă nu în mod exhaustiv – care au fost, care sunt operele acestui mare Sfânt Părinte ce au circulat, au fost și sunt citite în Biserica noastră, constituind hrană duhovnicească și pentru dreptmăritorii creștini, fiind până astăzi tot mai larg cunoscute, fie în

¹ Pr. Ioan G. COMAN, „Preocupări patristice în literatura teologică românească”, în: *SfTeol* 5-6/1971, p. 309.

² *Ibidem*, p. 310.

limba originală, fie în versiuni latine și mai ales slave, sau, în cea mai mare parte, în traduceri românești.

Începând din sec. XIV-XV, odată cu organizarea mitropoliilor de la Argeș, de la Severin și de la Suceava, avem mărturii despre existența mai multor scrieri vasiliene în *Țările Române*. Manuscrisul slav de la sfârșitul sec. al XIV-lea, care se păstrează în prezent la *Dragomirna*³, cuprinde câteva dintre scrierile Sf. Vasile cel Mare: *Cuvinte pustnicești*, *Învățăături*, *Epitimii*, *Interdicții pentru călugări și călugărițe*. După acest manuscris – sau după un intermediar –, a întocmit o copie⁴ monahul Gavriil Uric de la *Mănăstirea Neamț*, în prima jumătate a sec. al XV-lea. Tot Gavriil Uric este cel care copia la Neamț, în limba slavă – la 1444 –, *Cuvântul Sfântului Vasile cel Mare despre post*⁵. El a copiat, de asemenea, în limba slavă și *Cuvântul Sfântului Vasile despre Sfântul Duh*⁶ – după un manuscris adus de la Constantinopol pentru *Mănăstirea Moldovița*⁷. În sec. al XV-lea, se transcria la noi în limba slavă – probabil în Muntenia –, un sbornic pentru perioada Triodului, care cuprinde mai multe scrieri vasiliene: *Cuvânt despre smerita înțelepciune*⁸, *Cuvânt la „Ia seama la tine însuși”*⁹, *Cuvânt despre recunoștință*, *Cuvânt despre postire și cum se cuvine să fie podoaba călugărului*¹⁰. Trei manuscrise slave din sec. al XV-lea, de proveniență moldovenească¹¹, cuprind câteva opere ale Sf. Vasile cel Mare: *Cuvânt la Bobotează*¹², *„Ia seama la tine însuși”*¹³, *Despre Sfântul Duh*¹⁴, *Cuvânt de laudă a celor patruzeci de sfinți mucenici*¹⁵.

³ Nr. 707, provenind de la Moldovița – unde originalul a fost adus de la Constantinopol din Mănăstirea Studion.

⁴ Manuscrisul lui Gavriil Uric se păstrează în colecția «Hludov», nr. 8, Moscova. Nu se știe dacă textele sunt identice (vezi Ioan IUFU, „Despre prototipurile literaturii slavoromâne din sec. al XIV-lea”, în: *MitrOlt* 7-8/1963, pp. 518-519 și 532).

⁵ PG XXXI, 164-197 (cf. Emil TURDEANU, *La Litterature bulgare du XIVe s. et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947, pp. 37, 39 și 45).

⁶ PG XXXII, 87-218. Manuscrisul lui Gavriil Uric de la Neamț este astăzi la Biblioteca Academiei Române – București, nr. 149 (vezi P.P. PANAITESCU, *Manuscrise slave din Biblioteca Acad. R.P.R.*, vol. I, București, 1959, pp. 194-195).

⁷ I. IUFU, „Un valoros catalog al manuscriselor slave din Biblioteca Acad. RPR”, în: *BORom* 3-4/1961, p. 397.

⁸ PG XXXI, 525-540.

⁹ PG XXXI, 197-217.

¹⁰ Ms. sl. nr. 73, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹ Astăzi, la Bibl. Acad. Rom. – București.

¹² Ms. sl. nr. 150, ff. 33-41 și ms. 153, ff. 1-14.

¹³ Ms. 152, ff. 297-301.

¹⁴ *Ibidem*, ff. 431-433.

¹⁵ PG XXXI, 508-525 (Ms. sl. nr. 150, ff. 316-322, de la Bibl. Acad. Rom. – București).

Un Nomocanon slav din sec. al XV-lea, de la *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, cuprinde *Ale sfințitului și marelui Vasile, din epistolele către Amfilohie, episcopul Iconiei și către Diodor*¹⁶ și *epistolele către alții, canoane 91*¹⁷. O cuvântare despre care se crede a fi a Sf. Vasile cel Mare, pentru *Nașterea Domnului*, se găsește în sbornicul scris de ieromonahul Iacob, la *Putna*¹⁸, în a doua jumătate a sec. al XV-lea¹⁹.

*

Liturghierul tipărit de Macarie în limba slavă la noi, în anul 1508, cuprinde la început *A celui între sfinți Părintelui nostru arhiepiscop al Cezareei Capadociei, Vasile cel Mare, Povățuire către preot despre dumnezeiasca slujbă și despre împărtășire*²⁰. Texte slave traduse din opera Sf. Vasile cel Mare se găsesc și în *Culegerea de istorioare morale și fragmente filosofice și religioase*, copiată de diacul Dragomir la *Mănăstirea Bistrița-Vâlcea* în 1518 – după lucrarea monahului bizantin Antonie, intitulată: „Albina”²¹. În traducere românească, găsim pentru întâia oară fragmente din scrierile Sf. Vasile cel Mare incluse în cunoscuta *Întrebare creștinească*²², de la 1559. Tot în limba română se găsesc, în parte, epistolele canonice ale Sf. Vasile cel Mare, în *Pravila ritorului Lucaci de la Putna*²³.

*

În sec. al XVII-lea, se observă apariția – în chip evident mai rară – a unor versiuni slave cu texte vasiliene în literatura noastră bisericească; continuă însă – după cum era și firesc – să apară diferite scrieri ale Sfântului Vasile în limba română, precum și unele texte în limba greacă, însoțite de versiunea latină, tipărite fie la noi, fie în alte părți ale Europei. Preotul Ioan din *Sânpetru*, pe la 1620-1621, scria pentru folosul Bisericii străbune din

¹⁶ Migne, PG XXXII, 621-628.

¹⁷ Vezi: I. IUFU, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă în Banat”, în: *MitrBan* 5-8/1963, p. 240.

¹⁸ Cota 571/I/1863; PG XXXI, 1457-1476.

¹⁹ Vezi Pr. Paulin POPESCU, „Manuscrisele slavone din mănăstirea Putna”, în: *BORom* 7-8/1962, p. 699.

²⁰ PG XXXI, 1685-1688 (vezi pe larg despre acest *Cuvânt*, considerațiile Pr. Enc Braniște, în: *BORom* LXXVI/1958, pp. 1039-1040.

²¹ Manuscrisul diacului Dragomir a fost adus la București în 1860, de Al. Odobescu (vezi Pr. Ioan G. COMAN, *op. cit.*, p. 311).

²² Pr. Ioan G. COMAN, *op. cit.*, pp. 311-312.

²³ Ms. nr. 692 de la Bibl. Acad. Rom. – București, ff. 204-210: „Pravila svenților oteți după învățătura marelui Vasile”.

părțile Transilvaniei *Pravila sfinților 318 părinți și după învățătura Marelui Vasile*²⁴. Într-un sbornic slav, scris de monahul Averchie, în anul 1626, la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, se găsește *Omilia Sf. Vasile cel Mare despre înțeleapta smerenie*²⁵, *Cuvânt despre „Ia aminte la tine însuși”*²⁶ și *Despre post*²⁷. *Îndreptarea legii* tipărită în limba română la Târgoviște, în anul 1652, cuprinde – în rezumat – epistolele canonice ale Sf. Vasile cel Mare. Sunt 85 de capitole însoțite de tâlcul lor. Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Alexie Aristen, în care apare textul canoanelor Sfântului Vasile însoțit de lămurirea termenilor al căror înțeles nu era îndeajuns de limpede.

Din îndemnul lui Constantin Brâncoveanu s-a procurat pentru *Mănăstirea Hurezi* seria completă a operelor Sf. Vasile cel Mare în trei volume, tipărite la Paris în anul 1638²⁸. Aceste volume de scrieri vasiliene au cunoscut în sec. al XVII-lea – precum și ulterior – o largă circulație în cultura românească. În afară de faptul că erau de un adânc folos pentru clerici, au prezentat interes deosebit și pentru cărturarii mireni. În biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino de la *Mărgineni*, se găseau aceleași volume tipărite la Paris în 1638, conținând text grec și latin, editate de Egidio Moreli²⁹. Volumele aparținuseră mai întâi lui Ignazio Petritzis care l-a ajutat – împreună cu Paisie Ligaridis – pe Daniil Panoneanul să traducă *Îndreptarea legii* publicată în 1652³⁰. În vremea lui Constantin Brâncoveanu, circula la noi un sbornic tipărit la Moscova în anul 1700, care, între cele 18 Cazanii pentru Duminici și praznice împărătești, cuprindea și un număr de

²⁴ *Codex Neogoeanus*, ms. rom. nr. 3821, Bibl. Acad. Rom. – București.

²⁵ Omilia cuprinsă la ff. 6-15, este rânduită a se citi în *Duminica Vameșului și a fariseului*. Textul acestei omilii este identic celui din ms. sl. nr. 702 – Dragomirna, ms. sl. nr. 556 – Putna, 73 și 300 de la Bibl. Acad. Rom. – București.

²⁶ ff. 88-100. Text identic se găsește și în manuscrisele slave menționate în nota precedentă, plus ms. sl. nr. 152 de la Bibl. Acad. Rom. – București. Omilia aceasta este prevăzută a se citi în biserici în Lunea lăsatului sec de brânză.

²⁷ ff. 140-151. Omilia este prevăzută a se citi în Vinerea lăsatului sec de brânză; (vezi despre aceste identificări: I. IUFU, „Mănăstirea Hodoș-Bodrog...”, pp. 252-253).

²⁸ Volumul I cuprinde: *Homiliae I-IX în Hexaemeron, Homiliae in Psalmos, Libri adversus Eunomium* și un Appendix, diverse predici și comentarii; volumul II: *Homiliae de diversis, Ascetica, Homiliae Sancti Basilii quas transtulit Rufinus e graeco in latinum* și un Appendix cu diverse omilii; volumul III: *Vita Sancti Basilii Magni, Liber de Spiritu Sancto și Epistolae* (cf. Corneliu DIMA-DRĂGAN, Mihail CARATAȘU, „Un catalog necunoscut al Bibliotecii Mănăstirii Hurezi”, în: *BORom* 5-6/1961, p. 594).

²⁹ Volumul III se păstrează în prezent la Bibl. Acad. Rom. – București, secția mss., cota III, 49629.

³⁰ Cf. Mario RUFFINI, *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, trad. de D.D. Panaitescu, cu o prefață de Virgil Cândea, București, 1973, p. 120.

Cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare³¹. În sec. al XVIII-lea, se traduc în românește și se transcriu un mare număr de opere vasiliene. Cele mai multe se păstrează și astăzi în manuscris, câteva tipărintu-se în sec. al XIX-lea. Școala paisiană de la Dragomirna, Secu și Neamț a jucat un mare rol în vasta lucrare de traducere, în folosirea și răspândirea scrierilor Sf. Vasile cel Mare în Biserica Ortodoxă Română, același însemnat rol îndeplinindu-l și în privința altor scrieri patristice și postpatristice.

În chinovia de la Dragomirna, în vremea egumeniei Cuviosului Paisie, când venea timpul iernii – mai ales –, toți frații se adunau la trapeză unde îmbunătățitul stareț, folosindu-se de cărțile diortosite, sau de curând traduse, citea *Cartea Sf. Vasile cel Mare*, sau *Cartea Sf. Ioan Scărarul* sau a *Sfântului Dorotei*³². Acest obicei s-a continuat apoi la Secu și la Neamț. După opinia cercetătorului Al. Iațimirschi, lui Paisie direct i se datorează („mâna proprie”) traducerea *Regulilor monahale* ale Sf. Vasile cel Mare, *Învățăături despre viața pustnicească*, și *Cuvânt contra lui Eunomiu*³³. Ucenicilor starețului Paisie le datorăm un mare număr de manuscrise românești care cuprind scrieri patristice, între care și opere ale Sf. Vasile cel Mare³⁴. Multe dintre aceste traduceri le vom întâlni în cele ce urmează, remarcând caracteristicile provenienței lor, chiar dacă nu s-au menționat atunci traducătorii. Au fost răspândite prin mănăstirile din Moldova și Muntenia, probabil și în Transilvania.

Un manuscris românesc datând din sec. al XVIII-lea – păstrat în prezent la Biblioteca Academiei Române, manuscris ce a aparținut „obștei starețului Paisie” – cuprinde *Cuvântul Sf. Vasile cel Mare pentru ca nimenea să nu se deznădăjduiască de mântuire*³⁵ – scriere de cel mai prețios folos duhovnicesc pentru numerosul sobor de părinți și frați, cu harnică osârdie cârmuit de Cuviosul Paisie. Vrednicii ucenici paisieni au tradus *Cuvinte ale Sf. Vasile cel Mare* și *Hotărârile monahale pe scurt*³⁶. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea se „prescria”, după „cartea starețului Paisie”³⁷, *Așezământurile pustnicești ale Sf. Vasile cel Mare către cei ce în viață de obște și deosebi se*

³¹ Pe un exemplar existent astăzi la Bibl. Acad. Rom. - București, se găsește semnătura lui Teodosie Mitropolitul Ungrovlahiei (cf. Damian BOGDAN, „Cărți rusești în Țara Românească sub Constantin Brâncoveanu”, în: *BORom* 6-7/1956, pp. 546-547).

³² Serghie CETFERICOV, *Paisie starețul Mănăstirii Neamț*, trad. de Nicodim Patriarhul României, ed. a II-a, Mănăstirea Neamț, 1940, p. 200.

³³ *PG* XXIX, 497-774.

³⁴ *PG* XXIX, 294 și 297.

³⁵ *Ms. rom. Miscelaneu*, nr. 1455, ff. 223^v-224^v.

³⁶ Cf. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, vol. II, ed. a II-a, București, 1932, pp. 180-181.

³⁷ *PG* XXXI, 1321-1428.

nevoiesc, *Scrisoarea către Hilon*³⁸, *Sfătuirii către tineri*³⁹ și *Scrisoarea (44) către un monah căzut*⁴⁰. Un manuscris românesc din sec. al XVIII-lea, cuprinzând *Cuvântul Sf. Vasile cel Mare, pentru ce chipul călugăresc se zice îngeresc*, era folosit până la începutul secolului nostru în obștea monahală de la Mănăstirea Râșca⁴¹. La începutul *Cuvântului* se află expresia „Blagoslovește, părinte”, – ceea ce înseamnă că se citea în biserică sau la trapeză. Un alt manuscris, datând de asemenea din sec. al XVIII-lea, se afla la Dălhăuți; cuprinde *Cuvinte pustnicești ale Sf. Vasile cel Mare*⁴² și are aceeași formulă introductivă. Alte scrieri vasiliene provenind din aceeași epocă și din aceeași școală duhovnicească, statornic preocupată de a le tălmăci în românește, sunt: *Hotărârile pe scurt*⁴³, fost „de obște a sfintei mănăstiri Căldărușani”⁴⁴ și *Învățăături pentru călugări*, manuscris care a aparținut *Mănăstirii Țigănești*⁴⁵. Multe traduceri românești din scrierile vasiliene se foloseau la *Mănăstirea Cernica: Cuvinte de Învățătură cum se cade să fie călugărul*⁴⁶, *Cuvinte (34) despre ascultare*⁴⁷, *Trimitere către Hilon*⁴⁸, *Porunca către preoți*⁴⁹ și *Cuvântul la sfinți patruzeci de mucenici*, într-un miscelaneu în care Sfântul Calinic menționează că face parte „din cărțile de obște ale sfintei mănăstiri Cernica”, adăugând „să nu se înstrăineze”⁵⁰.

O copie a *Cuvintelor pentru ascultare* exista din sec. al XVIII-lea la *Episcopia Argeșului*⁵¹. Manuscrise din același secol vor ajunge mai târziu în biblioteca episcopului Ghenadie al *Râmnicului*⁵², manuscrise românești cuprinzând scrierile vasiliene: *Învățătură pentru înfrânarea păcatelor și pentru rugăciune*, *Cuvinte (6) despre sihăstrie* și cele 34 *Cuvinte despre ascultare*. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, ultimul manuscris a fost al „maicii Platonida, fata părintelui Ignatie” – probabil la Mănăstirea Dintr-un lemn. La Biblioteca Academiei din București se află în prezent multe manuscrise din sec. al XVIII-lea care cuprind opere vasiliene în traducere

³⁸ PG XXXII, 348-360.

³⁹ PG XXXII, 219-1112 – *Scrisoarea 43*.

⁴⁰ Bibl. Acad. Rom. – București, ms. rom. nr. 952.

⁴¹ În prezent se află la Bibl. Acad. Rom. – București, nr. 2993.

⁴² Ms. rom. nr. 3152, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴³ PG XXXI, 1051-1306.

⁴⁴ Ms. rom. nr. 443, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴⁵ Ms. rom. nr. 3544, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴⁶ Ms. rom. nr. 2015, Miscelaneu, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴⁷ Ms. rom. nr. 1994, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴⁸ Ms. rom. nr. 1889, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁴⁹ Ms. rom. nr. 2035, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁰ Ms. rom. nr. 2046, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵¹ Ms. rom. nr. 5548, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵² Numerele 2100 și 2115, la Bibl. Acad. Rom. – București.

românească, avînd o proveniență încă neidentificată: *Cuvînt de învățătură pentru călugări*⁵³, *Hotărâri în scurt*⁵⁴, *Învățătură sihăstrească*⁵⁵, mai multe *Cuvinte* conținînd formula: „Blagoslovește, părinte”, *Cuvînt pentru ce chipul călugăresc se zice îngeresc și Cuvîntul către fecioarele care voiesc să se îmbrace în chipul îngeresc*⁵⁶, un fragment din opera vasiliană *Mărturisire pentru psalmi și ce putere au*⁵⁷, *Cuvînt pustnicesc și sfățuire pentru lepădarea de lume și pentru desăvârșirea duhovnicească*⁵⁸ (18 capitole) și *Voroava a patrusprezecea, împotriva celor ce se îmbată*⁵⁹.

Ca o nostalgie față de izvoarele Ortodoxiei, apar în Transilvania, în același timp, traduceri ieromonahului Samuil Micu Clain de la Blaj. Dintre talmăcirile din opera Sf. Vasile cel Mare, la care a ostenit cu adîncă știință eruditul transilvan, se mai păstrează astăzi: *Hotărâri pe scurt (313) cu întrebări și răspunsuri*⁶⁰, fiind îndreptate a treia oară și rescrise la Blaj, în 17 iun. 1804 (prima versiune a fost făcută în anul 1768, a doua în 1780); *Rânduielele celor ce pustnicește sau de obște petrec*⁶¹, revăzute și transcrise pentru a treia oară⁶² în anul 1780. Același manuscris mai cuprinde: *Epistolele canonice către Amfilohie, Epistola către Diodor*, două epistole către horepiscopi și alte opt epistole diferite ale marelui capadocian.

În anul 1805, sârguinciosul ieromonah de la Blaj rescria *Cuvintele (Omiliile) Sf. Vasile cel Mare zise către popor*⁶³ – pe care el le tradusese în anul 1788 la Bălgrad (Alba Iulia), în mănăstire⁶⁴. Manuscrisul cuprinde următoarele scrieri vasiliene: *Despre post, Nu da aminte ție însuși (nu te înfumura), De mulțumită (recunoștință)*⁶⁵. *De o muceniță prigonită, Cuvîntul de la Luca „Strica-voi...”*⁶⁶, *Asupra celor bogăți*⁶⁷, *În vreme de foamete și secetă*⁶⁸, *Cum că nu este Dumnezeu pricinuitor al celor rele*⁶⁹,

⁵³ Ms. rom. nr. 1980, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁴ Ms. rom. nr. 2015, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁵ Ms. rom. nr. 2664, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁶ Ms. rom. nr. 3098, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁷ Ms. rom. nr. 3538, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁸ Ms. rom. nr. 3597, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁵⁹ Ms. rom. nr. 3599, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁶⁰ Ms. rom. nr. 536, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁶¹ Ms. rom. nr. 535, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁶² Ms. rom. nr. 410, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁶³ Ms. rom. nr. 534, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁶⁴ Ms. rom. nr. 502, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁶⁵ PG XXXI, 217-237.

⁶⁶ PG XXXI, 261-277.

⁶⁷ PG XXXI, 277-304.

⁶⁸ PG XXXI, 304-328.

⁶⁹ PG XXXI, 329-353.

*Asupra celor ce se mânie*⁷⁰, *Despre pizmă*⁷¹, *La începutul pildelor, îndemnătoriu la Sfântul Botez, Asupra celor bețivi*⁷², *De mucenicul Varlaam*⁷³, *De mucenicul Gordie, De sfinții patruzeci de mucenici, De smerenie, Cum că de lucrurile cele lumești nu trebuie a se lipi și arderea ce s-a făcut afară de biserică*⁷⁴. Pentru unele dintre aceste Cuvinte se indică și ziua când trebuie citite în biserică. La sfârșitul ultimei omilii, nevoitorul traducător a scris: *Către tineri cum să poată culege rod din cărțile păgânilor*, dar textul omiliei lipsește. Tot Samuil Micu a tradus din opera Sfântului Vasile *Învățăture ashiticești*, adică cele 80 de reguli morale (Taithica)⁷⁵, *Hotărâri lungi*⁷⁶, și *Hexaameronul*⁷⁷. Ieromonahul Samuil Micu Clain a ostenit îndelung, traducând cu deosebită grijă, sau revizuind unele traduceri existente din opera vasiliană, nutrind speranța că vor fi tipărite și vor cunoaște astfel o circulație largă în rândurile conaționaliilor săi atât din Transilvania cât și de peste munți. Dar lucrul acesta nu a fost cu puțință din cauza caracterului lor curat ortodox⁷⁸, date fiind condițiile vitrege ale aceluși timp marcat de presiunile exercitate pe diferite căi de uniaticism.

Traducerea românească a uneia dintre operele vasiliene de esențială însemnătate și valoare, *Hexaameronul*, copierea acestuia de mai multe ori, diortosirea și tipărirea lui la București are o istorie cu totul deosebită. În parte, cuviosul tipograf Pafnutie, în 1826, a relatat reconstituind mai mult în chip indirect geneza acestei traduceri românești din ultimul pătrar al sec. al XVIII-lea. Pafnutie, cel mai ostenitor întru ale tipografiei Mitropoliei din București, în *Cuvântul către cetitor* de la începutul cărții: *Cuvinte puține ale Sfinților Părinți Vasilie cel Mare și Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu*, pornind de la textul biblic din Epistola Sf. Ap. Pavel către Romani (IX, 16)⁷⁹, spune că această lucrare nu este a celui ce a voit, nici a celui ce a alergat, ci a lui Dumnezeu care miluiește. Aduagă și o deslușire mai detaliată:

⁷⁰ PG XXXI, 353-372.

⁷¹ PG XXXI, 372-385.

⁷² PG XXXI, 444-464.

⁷³ PG XXXI, 484-489.

⁷⁴ PG XXXI, 540-564.

⁷⁵ Ms. rom. nr. 533, Filiala Acad. Rom. – Cluj.

⁷⁶ PG XXXI, 889-1052 (Ms. rom. nr. 512, Filiala Acad. Rom. – Cluj).

⁷⁷ PG XXIX, 3-208 (Ms. rom. nr. 415, Filiala Acad. Rom. – Cluj).

⁷⁸ Pr. Ion BUNEA, „Scrieri patristice traduse de Samuil Micu Clain”, în: *BORom* 9-12/1976, p. 984.

⁷⁹ „...nu este nici de la cel care voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește”.

„*Exaimerorul* marelui Vasile, a voit răposatul episcop al Rădăuțului, chir Dositei, să-l talmăcească și să-l tipărească. Voind, au găsit pe dascălul Ilarion răposatul, om cu știință destulă în limba elinească. L-au pofit rugându-l să facă această talmăcire. Făcând-o, n-au apucat să o tipărească din pricini împotriva ce s-au întâmplat. Am alergat mai pre urmă să se tipărească și tot nu s-a putut”.

Vrednicul de pomenire Dositei Herescu, cel care arhipăstorea la Rădăuți din anul 1750, în deceniul opt al sec. al XVIII-lea – răstimp de grea încercare pentru istoria zbuciumatei Moldove – a inițiat traducerea românească a acestei opere vasiliene, încredințând lucrarea cea atât de trudnică vestitului ieromonah Ilarion, strălucit dascăl la Academia duhovnicească de la Putna, „mădulariu al filosofilor” din Patmos. Dar vitregia vremurilor a făcut ca episcopul Dositei să nu-și poată vedea desăvârșită această lucrare, mărturie a râvnei sale creștine și laudabilă faptă de cultură românească. El a fost forțat de autoritățile austriece să se mute de la ctitoria și mormintele mușatine din Rădăuți – în 1781 – la Cernăuți; nu avea aici o reședință și se adăpostea în casa fratelui său Ilie, fost mare medelnicer și staroste de Cernăuți. În acea vreme, austriecii imperiali au obligat pe episcopul Dositei Herescu să întrerupă orice legătură canonică cu mitropolitul Moldovei și l-au supus Carlovițului, de unde i se trimiteau „îndreptători” sau „coadintori” sârbești pentru a-l conduce și sfătui, pentru a controla toate măsurile pe care le lua și acțiunile sale.

În aceeași vreme, ieromonahul dascăl Ilarion de la Putna, temându-se de noua stăpânire imperială, părăsise școala putneană trecând peste „cordun”⁸⁰. În asemenea împrejurări Ilarion a terminat traducerea operei capitale vasiliene la Mănăstirea Neamț, unde a devenit colaborator al starețului Paisie, ajutându-l în chip direct atât la traducerea cât și la corectarea unor talmăciri patristice⁸¹ făcute de alții. Traducerea ieromonahului dascăl Ilarion cuprinde 9 *Voroave ale Sf. Vasile cel Mare la cele șase zile ale creației*:

1. „La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul”;
2. „Pentru că pământul era nevăzut și netocmit”;
3. „Pentru cele dintâi ale Facerii”;
4. „Pentru adunările apelor”;
5. „Pentru odrăslirea pământului”;
6. „Pentru facerea luminătorilor”;

⁸⁰ Isidor ONCIUL, „Ceva despre mersul și dezvoltământul culturii teologice clericale”, în: *Candela*, 1/1883, p. 4; Pr. Petru REZUȘ, „În legătură cu Academia duhovnicească de la Putna”, în: *MitrMold* 9/1955, pp. 498-500.

⁸¹ Prot. S. CETFERICOV, *op. cit.*, p. 357.

7. „Pentru cele târătoare”;
8. „Pentru cele zburătoare” și
9. „Pentru cele de pe uscat”.

Urmează două Cuvinte „ale acestuiași” *Pentru facerea omului*⁸², a căror autenticitate nu este sigură; la fel și cu *Cuvânt pentru rai*⁸³. Din traducerea ieromonahului Ilarion, în 1782, monahul Teofan Eșanul din Mănăstirea Secu a transcris o copie⁸⁴ pe care, la 16 mai același an, menționa:

«...scos [*Hexaameronul*] de pe limba elinească pe românească pentru prima oară de Cuvioșia Sa ieromonahul și dascălul chir Ilarion în sfânta mănăstire Neamțul, care prin blagoslovenia Prea Cuvioșiei Sale chir Paisie, starețul acestei sfinte mănăstiri, s-au prescris iubitorului de Dumnezeu [...] marelui clucer Dimitrachi Vârnab cu toată cheltuiala dumisale»⁸⁵.

Un exemplar manuscris din traducerea ieromonahului Ilarion, existent în biblioteca profesorului Andrei Vizanti, a fost prezentat la Iași în 1885⁸⁶. În anul 1789, se „prescrisese” o copie după această traducere la Mănăstirea Neamț⁸⁷; are caracteristicile unui exemplar de lucru, probabil în vederea imprimării, cuprinzând unele indicații, însemnări marginale⁸⁸. Se cunoaște astăzi încă o copie a acestei traduceri, de la sfârșitul sec. al XVIII-lea⁸⁹, Nicolae Iorga semnala o copie făcută la Huși în anul 1802⁹⁰. În obștea starețului Paisie de la Neamț-Secu, se transcria *Hexaameronul* Sf. Vasile cel Mare în anul 1805, având și acesta aspectul unui exemplar de lucru⁹¹. La expoziția menționată, organizată la Iași în anul 1885, se afla o copie a traducerii ieromonahului Ilarion datând din 1817, exemplar care aparținea Bibliotecii Seminarului Veniamin din Iași⁹². În anul 1823, ieroschiarhi-mandritul Chiriac de la Cernica procurase o copie a acestei traduceri de la București⁹³, copia era transcrisă după exemplarul

⁸² PG XXX, 9-61.

⁸³ PG XXX, 61-72.

⁸⁴ Ms. rom. nr. 3094, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁸⁵ G. ȘTREMPEL, *Copiști de manuscrise românești până la 1800*, vol. I, București, 1959, p. 250.

⁸⁶ VEZI A.D. XENOPOL, C. ERBICEANU, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înfișarea învățământului superior din Moldova...*, Iași, 1885.

⁸⁷ Ms. rom. nr. 896, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁸⁸ VEZI ȘI *Catalogul manuscriptelor românești*, tom. III, din Biblioteca Academiei Române, întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa, Craiova, 1931, pp. 115-116.

⁸⁹ Ms. rom. nr. 2047, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁹⁰ *Istoria literaturii române, sec. XVIII*, vol. II, București, p. 396.

⁹¹ Ms. rom. nr. 1458, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁹² A.D. XENOPOL, C. ERBICEANU, *op. cit.*, p. 138.

⁹³ Ms. rom. nr. 1936, Bibl. Acad. Rom. – București.

de la Neamț din anul 1805 și are, la început, executat stângaci, chipul marelui Vasile. La începutul sec. al XIX-lea, se transcrie la Mănăstirea Cernica traducerea ieromonahului Ilarion⁹⁴. În *ținutul Hârlăului* exista o copie a acestei lucrări pe la anul 1827. Într-o însemnare de pe acest manuscris se vorbește de «răposatul ieroschimonah Toma, îngropat la schitul Agafton și de monahul Ioasaf, îngropat la mănăstirea Coșula»⁹⁵.

Tipărirea traducerii ieromonahului Ilarion, după ce această lucrare a fost diortosită de un alt ucenic și apoi colaborator al starețului Paisie la opera vastă de traduceri din scrierile Sfinților Părinți în limba română, s-a săvârșit cu purtarea de grijă a lui Grigorie Dascălușul, după ce a devenit mitropolit al Țării Românești – credem că și la îndemnul și stăruința smeritului Pafnutie. Despre acest eveniment deosebit pentru istoria vieții noastre culturale bisericești, același nevoitor Pafnutie spune:

«A miluit Dumnezeu în zilele celui acum mitropolit al Ungrovlahiei chir Grigorie, deși tâlmăcirea s-a îndreptat de Prea Sfinția Sa cât s-a putut și tipărirea s-a lucrat din porunca Prea Sfinției Sale, și alte câteva Cuvinte precum se văd tot ale marelui Vasile, tâlmăcite de însuși Prea Sfinția Sa s-au adaos spre folosul și îndreptarea năravurilor».

Învățațul mitropolit Grigorie Dascălușul tipărea, astfel, la București, în anul 1826, *Hexaameronul* Sf. Vasile cel Mare, tradus de ieromonahul Ilarion, în culegerea: *Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile cel Mare și Grigorie Cuvântătorul de Dumnezeu*⁹⁶. În aceeași culegere patristică⁹⁷ tipărea un număr de 20 de *Cuvinte* ale Sf. Vasile cel Mare, multe dintre ele fiind atunci pentru întâia oară de el traduse în românește. Aceste Cuvinte sunt:

⁹⁴ Ms. rom. nr. 2047, Bibl. Acad. Rom. – București.

⁹⁵ Ms. rom. nr. 1080, Bibl. Acad. Rom. – București (*Catalogul manuscriselor românești* de la Biblioteca Academiei R.S. România, vol. IV, întocmit de G. Ștrempel, red. responsabil, Fl. Moisiș și L. Stoianovici, București, 1967, pp. 70-71). Manuscrisul românesc nr. 54 din Biblioteca Mănăstirii Neamț cuprinde: *Tâlcuirea celor șase zile ale Facerii tâlmăcite din ellinește și împodobită cu multe însemnări lămuritoare de înțeles de fostul ierodidascăluș arhimandrit Sofronie Garbovschi, 1847*, care pe lângă cele nouă Cuvinte mai are două *Cuvinte pentru facerea omului, Cuvânt pentru rai* (care se află și în traducerea ieromonahului dascăluș Ilarion), precum și *Cuvântul al patrulea (al Sfântului Vasile cel Mare) pentru ce chipul monahicesc se zice îngeresc? Și la acelea care zice monahul când se face. Și cum că se rânduiește să le păzească toți și ce au să pătimească dacă nu le vor păzi* (Pr. D. FECIORU, „Manuscrisele de la Neamțu. Traduceri din Sfinții Părinți și din scriitori bisericești”, în: *SfTeol* 7-8/1952, p. 484).

⁹⁶ ff. 6^r-62^r.

⁹⁷ ff. 62^r-147^v. PG XXXI, 163-618.

1. La Sfânta Naștere a lui Hristos;
2. Voroavă la cei patruzeci de mucenici;
3. Voroavă la cuvântul Evangheliei cel de la Luca (XII, 18) «Voi strica jîtnițele mele și mai mari le voi zidi» și Pentru lăcomie;
4. Voroavă la o parte a Psalmului al paisprezecelea și împotriva celor ce iau dobândă⁹⁸;
5. Voroavă către cei bogați;
6. Voroavă asupra celor ce se îmbată;
7. Voroavă, I, Pentru post⁹⁹;
8. Voroavă, II, Pentru post¹⁰⁰;
9. Voroavă, III, Pentru post¹⁰¹;
10. Așezături călugărești către cei ce se nevoiesc în viața de obște și deosebi (34 capitole cu un Cuvânt înainte);
11. Epistole către Hilon, ucenicul său;
12. Voroavă cum că nu este Dumnezeu pricinuitoriu relelor;
13. Voroavă pentru zavistie;
14. Voroavă pentru mulțumire;
15. Voroavă la mucenița Iulita și la cele ce lipsesc din Voroava ce sau (s-au) zis mai înainte pentru mulțumire¹⁰²;
16. Voroavă pentru smerita cugetare;
17. Voroavă împotriva celor ce se mânia;
18. Voroavă pentru a nu se pironi la lucrurile vieții aceștia și pentru arderea ce s-au făcut afară de biserică;
19. Voroavă la cuvântul ce zice: „ia seama de sine” și
20. Voroavă care s-au grăit în vremea foametei și a secetei.

Astfel, cu timp și fără timp, mitropolitul Grigorie Dascălul s-a dedicat, cu mare râvnă, activității de traducere, îndeosebi a operei Sf. Vasile cel Mare, a Sf. Grigorie Teologul. și a Sf. Ioan Gură de Aur.

*

Pe drept cuvânt, cunoscutul protopsalt Macarie zicea, într-o prefață:

«În vremurile noastre, Preaînalta Pronie cu milostivire a suflat râvnă în sufletele a mulți bărbați cuvioși și de Dumnezeu temători, puternici întru toate învățăturile, împodobiți cu toate științele filosofiei, a teologiei și cu toată dreapta socoteală a tălmăcirii, precum fericirii întru pomenire părinți dascăli

⁹⁸ PG XXIX, 264-280.

⁹⁹ PG XXXI, 164-184.

¹⁰⁰ PG XXXI, 185-197.

¹⁰¹ PG 1508-1509.

¹⁰² PG XXXI, 237-261.

Ilarion, Gherontie și Isaac din sfânta mănăstire a Neamțului [...] și aceasta urmând însuși Preasfinția Sa părintele Mitropolit Grigorie al Ungrovlahiei»¹⁰³.

Acești „paisioți” și ucenicii lor au continuat și în sec. al XIX-lea – mai ales în prima jumătate – a răspândi în Biserica noastră strămoșească, fie prin manuscrise, fie prin tipărituri, scrierile cu atât de adânc tâlc duhovnicesc și ziditoare de suflet ale Sf. Vasile cel Mare. La începutul secolului trecut, se „prescria” la Mănăstirea Neamț opera vasiliană *Pustnicești așezământuri către cei ce în viața de obște și deosebi se nevoiesc; Scrisoare către Hilon; Trimiterea a patruzeci și treia sfățuire către cei tineri; Trimiterea patruzecipatru*, către un monah căzut¹⁰⁴; *Poruncă către preot*¹⁰⁵. Într-un miscelaneu, care pe la anul 1801 aparținea schitului Durău, se găsește *Cuvântul Sf. Vasile cel Mare pentru pustnicie, cum se cade infrumusețat a fi călugărul*¹⁰⁶. Alt manuscris, din 1804, care în 1827 era dăruit aceluiași sfânt așezământ de ieroschimonahul Serafim, cuprinde o parte din *Hotărârile vasiliene, Scurtă cuvântările despre câștigarea faptelor bune și Cuvânt pentru călugări foarte de folos*¹⁰⁷. *Hotărârile pe larg*, „prescrise” de monahul Ghervasie, erau în anul 1807 și în „Obștea dobroșanilor”¹⁰⁸, precum și *Pustniceștile așezământuri, Scrisoarea către Hilon*¹⁰⁹.

Manuscrise de la începutul sec. al XIX-lea, care vor ajunge mai târziu în Biblioteca mitropolitului Calinic Miclescu, cuprind: *A Sf. Vasile cel Mare Cuvânt, ce este chipul călugăresc și cu ce se aseamănă*¹¹⁰. La 1816, *Hotărârile pe scurt și Epitimiile* erau „de obște” ale sfintei Mănăstiri Căldărușani – scrise, probabil, de Acachie ieromonahul¹¹¹ – precum și *Cartea pentru ascultare a Sf. Vasile cel Mare*¹¹². Mănăstirea Ghighiu avea „de obște” un exemplar din traducerea scrierii vasiliene: *Pentru ce cinul călugăresc se zice îngeresc; Ce este chipul monahicesc și cu ce se aseamănă și Pentru pustnicie cum se cade a împodobi monahul*¹¹³. Obștea Sf. Calinic

¹⁰³ MACARIE IEROMONAHUL, „Prefață”, în: *Irmologhion*, Viena, 1823.

¹⁰⁴ *Ms. rom. nr. 952*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹⁰⁵ *Ms. rom. nr. 1400*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹⁰⁶ *Ms. rom. nr. 20*, Bibl. Mitropoliei – Iași (cf. Pr. Paul MIHAIL, „Manuscrise românești din Biblioteca Mitropoliei Moldovei”, în: *MitrMold* 1-2/1975, p. 141).

¹⁰⁷ *Ms. rom. nr. 22*, Bibl. Mitropoliei – Iași.

¹⁰⁸ *Ms. rom. nr. 5505*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹⁰⁹ *Ms. rom. nr. 5506*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹⁰ *Ms. rom. nr. 1174*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹¹ *Ms. rom. nr. 48*, Bibl. Patriarhiei Române de la Mănăstirea Antim București (cf. Pr. D. FECIORU, „Catalogul Manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române”, în: *StTeol* 9-10/1961, pp. 601-602).

¹¹² PG XXXI, 625-648; 1381-1388; 1393-1412; 1416-1424. Manuscrisul se găsește în prezent în Biblioteca Patriarhiei Române, nr. 52.

¹¹³ *Mss. rom. nr. 2336, nr. 2435, nr. 2479*, Bibl. Acad. Rom. – București.

de la Cernica folosea în secolul trecut din opera Sf. Vasile cel Mare, între altele: *Pentru ascultare, Din cele pustnicești, Hotărârile pe larg și Porunca către preoți*¹¹⁴ – pe care ieromonahul Chiriac de la Tismana o citea la 17 mai 1810. Prin alte ținuturi, românești circulau: *Voroavă către cei bogăți*¹¹⁵ *învățătură către călugări*¹¹⁶, *Cuvânt pentru cei ce șed în chilie*¹¹⁷, *Învățătură către preot*¹¹⁸.

Acum vor apărea tot mai multe scrieri vasiliene care se tipăresc, fie aparte, fie în anumite volume antologice sau în periodice. Astfel, *Viețile Sfinților*, tipărite la Neamț, răspândesc și un număr de cuvântări ale Sf. Vasile cel Mare: *Cuvânt la Sfântul mucenic Varlaam*¹¹⁹; *Cuvânt pentru post*¹²⁰; *Cuvânt de laudă la Sfinții patruzeci de mucenici*¹²¹. O antologie patristică tipărită tot în aceeași chinovie cuprinde și fragmente din opera Sf. Vasile cel Mare, odată cu cele ale Sfinților Efreem Sirul și Ioan Casian¹²². Împreună cu omilia hrisostomică despre tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul¹²³ se tipărește la București, în traducerea neobositului Grigorie Dascăluș și *Epistola canonicăască a Sf. Vasile cel Mare către episcopi, cei de supt dânsul ca să nu hirotonisească cu bani*¹²⁴.

„Cartea de pravilă” ce se tipărește la Neamț în 1823 cuprinde *Cuvântul Sf. Vasile cel Mare despre ce este chipul monahicesc...*¹²⁵. În anii următori continuă să se tipărească din scrierile vasiliene: *Epistolie către un Diodor oarecarele*¹²⁶ și *Povățuiri către preot*¹²⁷. Cuvântul Sf. Vasile cel

¹¹⁴ *Mss. rom. nr. 1973, 1811, 2009, 2049 și 2035*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹⁵ *Ms. rom. nr. 1140*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹⁶ *Ms. rom. nr. 72*, Bibl. Patriarhiei Române – București.

¹¹⁷ *Ms. rom. nr. 3031*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹⁸ *Ms. rom. nr. 3051*, Bibl. Acad. Rom. – București.

¹¹⁹ *Viețile Sfinților din luna Noiembrie*, Neamț, 1811, ff. 160^r-161^v.

¹²⁰ *Vieme Sfinților din luna Ianuarie*, Neamț, 1812, ff. 178^r-186^r.

¹²¹ *Viețile Sfinților din luna Martie*, Neamț, 1813, ff. 71^v-75^v.

¹²² *Adunare a cuvintelor celor pentru ascultare...*, Neamț, 1817.

¹²³ SF. IOAN HRISOSTOM, *Cuvânt la tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul*, București, 1820.

¹²⁴ PG XXXII, 392-400.

¹²⁵ *Cartea de pravilă*, Neamț, 1823, ff. 248^r-254^v. Acest *Cuvânt* a fost retipărit și în *Acalistierul* apărut la București în 1830, pp. 342-351.

¹²⁶ PG XXXII, 621-628. *Învățătură pentru nunți*, trad. de Grigorie Dascăluș, București, 1827, pp. 209-212. Epistola retipărită și în ediția de la Iași a acestei cărți, din 1832, pp. 43-46.

¹²⁷ *Catihisis*, Iași, 1828, pp. 118-123. În anul 1828, mitropolitul Veniamin Costachi dorea să tipărească o ediție grecească a „scrierilor teologilor sfinți părinți Vasile și Grigorie cu comentariile lor”, avansând o sumă de bani profesorului Vardalah și asociaților săi de la Academia din București spre a se ocupa de această lucrare. Dar o astfel de bună inițiativă nu a mai putut fi înfăptuită, desigur că, mai ales, pricina schimbărilor politice din țară și oștirilor străine care din nou ne călcau hotarele.

Mare asupra învățaturii din Scriptura Veche: «Ia seama de tine însuși», se tipărește în 1837, fiind tradusă de I. Papazoglu¹²⁸. *Pidalionul*, tipărit la Mănăstirea Neamț, cuprinde textul integral al epistolelor canonice vasiliene traduse de mitropolitul Veniamin Costache: *Epistola către episcopul Amfilohie al Iconiei*¹²⁹, alte trei epistole adresate aceluiași¹³⁰, *Epistola către Diodor*¹³¹, *Epistolă către presbiterul Grigore*¹³², *Epistolă adresată horepiscopilor*¹³³, *Epistolă adresată episcopilor sufragani*¹³⁴ și scrierea vasiliană *Despre Sfântul Duh*¹³⁵. În anul 1852, se tipărește la București *Consultare către tineri de Sfântul Vasile cel Mare*¹³⁶. *Proloagele* tipărite la Neamț cuprind mai multe scrieri vasiliene: *Cuvânt pentru cei ce ies din lumea aceasta spre călugărească rânduială*, *Cuvânt pentru poruncile cele legiuite creștinilor*, *Cuvânt pentru multa avere, pentru moarte, pentru a nu se asupri robii, pentru ca nimenea să nu deznădăjduiască de mântuire*¹³⁷, *Învățătură pentru toată fapta bună, către cei leneși*, *Cuvânt pentru aducerea aminte de firea omenească și Învățătură pentru zavistie*¹³⁸; sunt mai multe fragmente din scrierile Sf. Vasile cel Mare cu titluri date de editorii nemțeni.

După mai vechi lucrări de traducere, arhim. Vladimir de Repta a dat la lumină *Așezământurile călugărești* – la Cernăuți, în anul 1898. „Revista Teologică” de la Iași a publicat în traducerea arhim. Teoctist Scriban, *Admonestațiune a marelui Vasile către clerici*¹³⁹. Ioan Mălăescu a revăzut traduceri mai vechi – sau a contribuit și cu propria tălmăcire – publicând *Omilia Sf. Vasile cel Mare că Dumnezeu nu este autorul relelor*¹⁴⁰.

În acest secol, cei care se osteneau cu traducerea în românește, cu „prescrierea” sau cu tipărirea scrierilor Sf. Vasile cel Mare menționau, pentru fiii Bisericii Ortodoxe Române, că acest mare părinte capadocian este asemenea lui Moisi „dătător de lege pentru mântuirea sufletelor”¹⁴¹.

¹²⁸ *Elocvență bisericească sau Cuvinte...*, traduse din limba grecească veche de D. Medelnicerul I. Papazoglu, București, Tipografia lui Eliad, 1837, pp. 11-33.

¹²⁹ Textul este fragmentat în 16 canoane (*Pidalion*, Neamț, 1844, ff. 405-413).

¹³⁰ Devenite canoane, XVII-LXXXVI, ff. 413-429.

¹³¹ Canonul LXXXVII, ff. 429-431.

¹³² Canonul LXXXVIII, f. 431.

¹³³ Canonul LXXXIX, f. 432.

¹³⁴ Canonul XC, f. 433.

¹³⁵ Canoanele XCI și XCII, ff. 434-437.

¹³⁶ Scrierea Sfântului Vasile este tradusă din limba elină de I. Zahariad și imprimată în Tipografia Sfintei Mitropolii.

¹³⁷ *Prologul pe lunile martie, aprilie și mai*, Neamț, 1855, ff. 19-20 și 21-22.

¹³⁸ *Prologul pe lunile iunie, iulie și august*, Neamț, 1855, ff. 7, 12, 17, 30-31 și 63.

¹³⁹ *Ibidem*, ff. 108-109, 148, 153 și 174.

¹⁴⁰ An. I (1883), nr. 23, pp. 180-181.

¹⁴¹ *BORom* 1/1899, pp. 103-112 și nr. 2, pp. 218-227.

*

În *secolul nostru*, după câte cunoaștem până astăzi – anul mântuirii 1978 –, s-au revizuit și mai ales s-au tălmăcit din nou în românește mai multe scrieri vasiliene, tipărindu-se, fie ca lucrări aparte, fie în aproape toate revistele bisericești din țară, spre folosul slujitorilor Sfintei Bisericii și duhovniceasca zidire a tuturor dreptmăritorilor creștini.

O preocupare deosebită se remarcă, încă de la începutul secolului, pentru a asigura literatura necesară învățământului teologic, tipărindu-se scrieri vasiliene – alături de alte texte patristice. Pentru folosul elevilor din seminariile teologice s-au publicat, în anul 1905, bucăți alese din opera marelui Vasile¹⁴² – texte originale, în limba greacă, cu adnotări de Iuliu Valaori. *Cuvântul către tineri* s-a tipărit în anul 1907 la Ploiești¹⁴³. Omilia care tratează despre textul biblic „Ia seama...” s-a tipărit la Târgoviște peste alți cinci ani¹⁴⁴. Cuvântarea Sf. Vasile cel Mare ținută cu prilejul unei secete urmată de foamete se publică în 1927 la Huși¹⁴⁵. *Ia seama la tine însuși* se traduce și se tipărește în 1937 la Râmnicu Vâlcea¹⁴⁶. *Cuvântul către tineri*¹⁴⁷ s-a publicat din nou tot la Râmnicu Vâlcea în 1938. Peste un an, se tipărește aici și *Omilia asupra unei părți a Psalmului XIV și împotriva cămătarilor*¹⁴⁸, iar la București sunt imprimate *Omiliile asupra Psalmilor*¹⁴⁹. Cam în aceeași

¹⁴² Ms. rom. nr. 952, Bibl. Acad. Rom. – București, f. 3.

¹⁴³ București, din publicațiile „Casei Școalelor”. Bucățile sunt intitulate: *Seceta* (pp. 11-13); *Marea* (Din *Hexaameron*, Omilia a IV-a, pp. 14-16); *Fragilitatea naturii omenești* (din *Hexaameron*, Omilia a V-a, pp. 16-18); *Instinctele și moravurile animalelor. Peștii* (din *Hexaameron*, Omilia a VII-a, pp. 19-23); *Martiriul Sfântului Gordie* (pp. 24-28); *Adevărul creștin nu trebuie să se plângă niciodată de soarta sa* (pp. 29-32); *Povește practice cu privire la smerenie* (pp. 32-34); *Mânia* (pp. 34-36); *Către tineri* (pp. 39-66); *Observă-te pe tine însuși* (pp. 67-69); *Despre invidie* (pp. 72-76); *Asupra unei părți a Psalmului XIV și contra cămătarilor* (pp. 77-81); *Omilie despre cei 40 de mucenici* (pp. 85-91) și *Fragmente din Scrisori* (pp. 95-101).

¹⁴⁴ La Tipografia „Lumina”. Traducerea pentru obținerea titlului de licențiat în teologie s-a făcut de Constantin D. Vasilescu, care a și tipărit lucrarea.

¹⁴⁵ *Omilia Sf. Vasile cel Mare, respectiv despre preceptul biblic „Ia seama”* tradusă după originalul grec de preotul V.G. Alexe, Târgoviște, 1912.

¹⁴⁶ Traducere de preotul N. Donos, publicată în *Modele de Cuvântări bisericești*, Huși, 1927.

¹⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Ia seama la tine însuși*, în românește de Pr. Matei Pâslaru, Biblioteca Părinților Bisericești pentru popor, Rm. Vâlcea, 1937.

¹⁴⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Cuvânt către tineri sau despre folosul ce-l putem trage din citirea scriitorilor profani*, trad. de prof. Al. Horhoianu, Rm. Vâlcea, 1938.

¹⁴⁹ În lucrarea: SF. VASILE CEL MARE, SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Omiliile împotriva cămătarilor*, trad. din limba elină însoțită de către un studiu asupra vieții și operei autorilor, de Petru I. Papadopol, Rm. Vâlcea, 1939, pp. 7-18.

perioadă se publică, la Cluj, Cuvântul Sf. Vasile cel Mare *Despre lăcomie*¹⁵⁰. Este de remarcat faptul că aproape toate revistele noastre bisericești au adus și aduc o contribuție deosebită la răspândirea și cunoașterea tălmăcirilor românești din opera Sf. Vasile cel Mare în cadrul Bisericii Ortodoxe Române.

Pentru întâia oară au văzut lumina tiparului în traducere românească *Regulile pe larg* vasiliene „după întrebări și răspunsuri”, tălmăcite de Nicolae Cotos, fiind publicate într-o prestigioasă revistă¹⁵¹, în anul 1907. În aceeași revistă au mai apărut scrierile vasiliene: *Omlia XIX-a, la cei patruzeci de martiri* și *Omilia XVI-a, la cuvintele: «La început era Cuvântul»*¹⁵², precum și *Cuvânt către tineri, cum pot avea folos din scrierile păgânilor*¹⁵³. *Cuvântul de laudă la prăznuirea celor patruzeci de mucenici* a fost tradus din nou în românește și publicat¹⁵⁴ în anul 1934 de Pr. D. Fecioru – care în anul următor a tipărit, de asemenea, în traducere proprie, *Cuvântul Sf. Vasile cel Mare către tineri sau cum trebuie să citească cu folos tinerii literatura păgână*¹⁵⁵; în traducerea aceluiași s-a publicat în anul 1945, *Despre lăcomie*¹⁵⁶.

Profesorul Teodor M. Popescu a tradus și a publicat – în seria veche a revistei „Studii Teologice” – *Omilia Sf. Vasile cel Mare la cuvintele Evangheliei după Luca: «Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi»*¹⁵⁷ și *Omilia despre invidie*¹⁵⁸. În seria nouă a aceleiași reviste, Pr. Ioan G. Coman a publicat *Scrierea Sf. Vasile cel Mare (197) către Ambrozie, episcopul Milanului*¹⁵⁹. Revista mitropolitană *Glusul Bisericii* a publicat, între altele, până acum, din scrierile Sf. Vasile cel Mare: *Cuvânt despre mulțumire*¹⁶⁰, *Cuvânt despre smerenie* și *Cuvânt despre invidie*¹⁶¹, *Cuvânt*

¹⁵⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Treisprezece Omilii asupra psalmilor* (PG XXIX, 209-424), trad. în românește de Pr. Ol.N. Căciulă și tipărite sub titlul: „Comentar la Psalmi”, în colecția „Izvoarele Ortodoxiei”, nr. 2, București, 1939.

¹⁵¹ SF. VASILE CEL MARE, *Despre lăcomie*, Editura și Tipografia „Viața creștină”, Cluj, f.a., Colecția „Cartea bună”.

¹⁵² *Candela*, XXVI (1907), în mai multe numere și în extras: Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1907.

¹⁵³ *Candela*, XXXI (1912), nr. 7, pp. 356-359 și nr. 8, pp. 404-408 nr. 9, pp. 457-462. Ambele *Omilii* sunt traduse de Vasile Gheorghiu.

¹⁵⁴ „*Candela*”, XLIX (1938), nr. 1-12, pp. 351-367 și 367-371, traducere și adaos explicativ de P. Procopoviciu.

¹⁵⁵ *Fântâna Darurilor*, VI (1934), nr. 7, pp. 195-201.

¹⁵⁶ *Tinerimea creștină*, V (1935), nr. 1-3.

¹⁵⁷ *BORom* 1-3/1945, pp. 126-130.

¹⁵⁸ *StTeol* V (1934-1936), pp. 90-98.

¹⁵⁹ *StTeol* V (193-1936), pp. 99-106.

¹⁶⁰ Tradusă și publicată în cadrul studiului: „Sf. Vasile cel Mare adresează elogiul Sf. Ambrozie al Mediolanului...”, în: *StTeol* 5-6/1975, pp. 360-361.

*împotriva celor ce se mânie*¹⁶² și *Împotriva celor ce se îmbată*¹⁶³ – toate traduse de Pr. Constantin Cornițescu. Revista mitropolitană de la Iași a dat la lumină din opera aceluiași Sfânt Părinte un text *Despre post*¹⁶⁴, o parte din *Cuvântarea ținută cu ocazia unei secete*¹⁶⁵, din nou *Despre post*¹⁶⁶ și *Cuvântare împotriva lăcomiei*¹⁶⁷.

Revista noastră, *Mitropolia Olteniei*, publică multe dintre scrierile Sf. Vasile cel Mare traduse în românește. De exemplu: texte vasiliene cu privire la Rugăciune¹⁶⁸, fragmente din *Hexaameron*¹⁶⁹, *Cuvânt pentru instalarea preoților*¹⁷⁰, *Omilie contra bogaților*¹⁷¹, *Omilie la Sfânta Naștere a Domnului Hristos*¹⁷², *Omilie la textul: «La început era Cuvântul»* (Ioan I, 1)¹⁷³, *Despre post, Cuvântul I*¹⁷⁴, *Cuvântul al doilea*¹⁷⁵, *Omilie la cuvintele: «Ia aminte la tine însuși»*¹⁷⁶, *Cuvânt de mulțumire*¹⁷⁷, *Cuvânt la mucenița Iulita și completare la Omilia rostită mai înainte: Despre mulțumire*¹⁷⁸, *Omilie la cuvintele Evangheliei după Luca: «Strica-voi jîtnițele mele și mai mari le voi zidi» și Despre lăcomie*¹⁷⁹, *Omilia despre invidie*¹⁸⁰, *Omilia împotriva mâniei*¹⁸¹, *Omilie la începutul Proverbelor*¹⁸² și *Învățăture morale*¹⁸³. În revista *Mitropolia Banatului* s-a publicat *Omilia XV, Despre*

¹⁶¹ *GIBis* 7-9/1977, pp. 651-655.

¹⁶² *GIBis* 10-12/1977, pp. 901-905 și 905-909.

¹⁶³ *GIBis* 1-2/1978, pp. 44-50.

¹⁶⁴ *GIBis* 1-2/1978, pp. 50-56.

¹⁶⁵ *MitrMold* 2-3/1933, pp. 45-46, trad. de preotul N. Donos.

¹⁶⁶ *MitrMold* 1-2/1954, pp. 21-22: „Din învățăturile Sfinților Trei Ierarhi”, culegere de texte de pr. N. Donos.

¹⁶⁷ *MitrMold* 3-4/1954, pp. 26-30, trad. rom. de pr. N. Donos.

¹⁶⁸ *MitrMold* 3-4/1964, pp. 117-125, trad. de arhimandrit Serafim Popescu.

¹⁶⁹ *MitrOlt* VIII (1956), nr 8-9, p. 451; aceste texte se află în articolul: *Din culisele Sfinților Părinți*, semnat de Pr. Nicolae M. Popescu.

¹⁷⁰ *MitrOlt* 1957, nr. 1-2, pp. 63-65 și nr. 11-12, pp. 789-793 (Arhim. Benedict Ghiuș, *Material omiletic, Creația lumii la Sfinții Părinți*).

¹⁷¹ *MitrOlt* 1967, nr. 5-6, pp. 468-469, trad. de Pr. Nic. Petrescu.

¹⁷² *MitrOlt* 9-10/1968, pp. 784-794, trad. de Pr. D. Fecioru, sub titlul: *Cuvânt la Duminica XII-a după Rusalii (Despre tânărul din Evanghelie, „Matei”, XIX, 16-26)*.

¹⁷³ *MitrOlt* 11-12/1968, pp. 970-979, trad. de Pr. N. Petrescu.

¹⁷⁴ *MitrOlt* 3-4/1969, pp. 279-284, Cuvânt rostit de Sfântul Vasile cel Mare în Ziua Învierii, trad. de Pr. N. Petrescu.

¹⁷⁵ *MitrOlt* 9-10/1973, pp. 775-783, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁷⁶ *MitrOlt* 11-12/1973, pp. 965-970, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁷⁷ *MitrOlt* 1-2/1974, pp. 55-63, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁷⁸ *MitrOlt* 5-6/1974, pp. 433-440, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁷⁹ *MitrOlt* 9-10/1974, pp. 814-825, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁸⁰ *MitrOlt* 11-12/1974, pp. 965-972, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁸¹ *MitrOlt* 5-6/1975, pp. 409-415, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁸² *MitrOlt* 7-8/1975, pp. 547-553, trad. de Pr. D. Fecioru.

¹⁸³ *MitrOlt* 9-10/1975, pp. 718-733, trad. de Pr. D. Fecioru.

*credință*¹⁸⁴. Între strădaniile meritorii de tălmăcire a unor importante scrieri ale Sf. Vasile cel Mare se cuvine menționate cu acest prilej și alte două contribuții: în 1934, N.G. Alexandrescu a tradus opera vasiliană *Despre Sfântul Duh*¹⁸⁵, iar Andrei N. Constantinescu, *Tratatul împotriva lui Eunomiu*¹⁸⁶.

*

Începând cu cele mai vechi manuscrise cunoscute până acum în literatura noastră bisericească – și totodată în cultura românească veche, date fiind condițiile istorice specifice – între textele pe care le cuprind acestea întâlnim și scrieri ale Sf. Vasile cel Mare. Fără întrerupere a continuat apoi – chiar dacă în ritmuri diferite secol de secol, copierea, tălmăcirea, diortosirea și, în momentele prielnice, tipărirea operelor vasiliene. Astfel, este demn de reținut faptul că în cea mai veche tipăritură românească religioasă ce ni s-a păstrat – *Întrebare creștinească*, imprimată la jumătatea sec. al XVI-lea de către diaconul Coresi, la Brașov –, se află și texte vasiliene. În sec. XV-XVII – după cât cunoaștem astăzi – au existat scrieri ale Sf. Vasile cel Mare incluse, mai adesea, în unele antologii și mai puține în volume aparte – în limba greacă, în versiuni latine și mai ales slave; din sec. al XVI-lea, paralel, se vor întâlni tot mai frecvent tălmăcirile românești. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor, se traduc și se folosesc aproape în exclusivitate scrieri vasiliene în limba română, cu precădere pentru lumea monahală.

În secolul nostru se traduc și se tipăresc scrierile Sf. Vasile cel Mare care interesează pe toți dreptmăritorii creștini. Acesta a fost și scopul Sfântului Părinte capadocian, a zidi duhovnicește toată obștea Bisericii – pe episcopi, pe preoți, pe monahi și pe laici. Și aceasta urmărește și astăzi sfânta noastră Biserică. Scrierile Sf. Vasile cel Mare circulau fie în limba greacă, în latină sau în slavonă, se copiau, se traduceau în românește, având rosturi multiple – cu deosebire pentru a fi de un ajutor direct în organizarea vieții monastice, în statornicirea unui climat de trăire adânc duhovnicească, pentru desăvârșirea morală, pentru mântuire.

Scrierile vasiliene în totalitatea lor, *Regulile monahale* în special, au contribuit mult la instaurarea principiilor morale creștine, a rânduielilor de viață activă, ceea ce a determinat în chip hotărâtor ca locașurile mănăstirești de pe cuprinsul țării noastre să aibă o disciplină și o organizare temeinică a

¹⁸⁴ *MitrOlt* 1-3/1977, pp. 158-160; 11-12/1976, pp. 1019-1020 și 7-9/1977, pp. 571-573, trad. de Pr. N. Petrescu.

¹⁸⁵ *MitrBan* 7-9/1967, pp. 488-493, trad. de Pr. N. Petrescu.

¹⁸⁶ Teză de licență, nr. 864, Biblioteca Institutului Teologic – București.

muncii tuturor viețuitorilor chinoviți, după puterile fiecăruia și urmând preceptului creștin: *Ora et labora!* Este ceea ce a exemplificat cu prisosință, între altele, etapa paisiană a reorganizării și înfloririi vieții monahale în țara noastră în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – tradiție ce a fost continuată și ale cărei roade se văd și până astăzi. Cei care s-au sârguit cu deosebită râvnă creștină la lucrarea trudnică de copiere, tălmăcire, diortosire a operelor vasiliene în veacurile trecute au fost cu deosebire monahii, iar unii dintre ei, ajungând mari ierarhi, au depus toată osârdia pentru a înlesni tipărirea și, în chip firesc, o cât mai largă răspândire a acestor scrieri patristice de însemnătate fundamentală.

Opera vasiliană a îndeplinit un rol deosebit de însemnat în lucrarea de slujire a clericilor noștri, pentru apărarea adevărilor Ortodoxiei, pentru păstrarea unității de credință, mai ales în timpurile vitrege, în momentele de criză și grele încercări – de exemplu, când se exercitau neconținute presiuni pentru uniație în Transilvania. Preocupați de tălmăcirea în românește a scrierilor vasiliene, „spre folosul și îndreptarea năravurilor”, clericii noștri osârduitori au remarcat înalta lor valoare pedagogică, înțelegându-le marea utilitate pentru instruirea tinerilor în spirit educativ-moral creștin ortodox și umanist, prețuind condițiile dobândite de către aceștia a unui amplu orizont de cultură și știință, învățându-i cum „să poată culege rod din citirea scriitorilor profani”. În același sens trebuie menționată și subliniată preocuparea pentru opera vasiliană în rândurile cărturarilor laici – cu deosebire în secolele Renașterii culturale în provinciile românești. Se cuvine apoi remarcată manifestarea unor paralelisme de preocupări, care nu pot fi considerate întâmplătoare – de pildă, strădania atât de asiduă de tălmăcire a scrierilor vasiliene de către Samuil Micu Clain, desfășurată după un adevărat program în aceeași perioadă de timp cu intensa activitate a școlii paisiene din Moldova. Uneori tipărirea a fost mult întârziată, ori chiar nefinalizată, din cauza diferitelor „pricini împotriva ce s-au întâmplat” – cum înștiința, fără a mai adăuga și alte lămuriri, vrednicul de cinstire, cuviosul tipograf Pafnutie.

Opera vasiliană este normativă pentru învățătura noastră ortodoxă. Scrierea *Despre Sfântul Duh* are o importanță deosebită intrinsecă, precum și pentru contactele ecumenice contemporane. *Învățăturile morale* sunt de folos tuturor creștinilor, *Regulile mari și mici* sunt actuale pentru viața mănăstirească. *Hexaameronul* explică creștinilor crearea lumii – expunând și interpretând exegetic actul creației, pe zile-etape ale istoriei zămislirii universului de către Ziditorul-a-toate. Comentariul unor psalmi are aplicații pentru edificarea credincioșilor. Cuvântările Sf. Vasile cel Mare tratează diferite probleme dogmatice, morale și liturgice. Arată că Dumnezeu nu este autorul răului din lume, ne îndeamnă să fim recunoscători celor ce ne fac bine, să fie înlăturată pizma, mânia, avariția. Îndeamnă la smerenie și la fapte bune, arată cum trebuie să ne ferim de săvârșirea păcatelor, a oricăror fapte

dăunătoare vieții noastre spirituale și vieții sociale; sunt un îndreptar prețios pentru cultivarea virtuților creștine.

Constatăm astăzi că în literatura noastră bisericească s-au folosit și există traduse în românește aproape toate scrierile Sf. Vasile cel Mare – cu excepția unor scrisori mai răzlețe. Numărul total al textelor originale vasilieni, cel al traducerilor, al tuturor copiilor manuscrise din vechime, nu poate fi încă precizat. Un interes deosebit ar fi prezentat pentru noi cei de astăzi, unele date și elemente indicative pentru a cunoaște – chiar dacă numai în chip sumar – care au fost operele Sf. Vasile cel Mare ce au stat la îndemâna unor mari ierarhi și sftenicilor lor – cum au fost, de pildă, întâiul mitropolit al Țării Românești, Iachint, care avea strânse legături cu Constantinopolul, Antim al Severinului, fost *sfetagoș* de frunte, Iosif Mușat, Grigore Țamblac, marii ierarhi din vremea lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul și alții. Nu cunoaștem textele vasilieni aduse, sau folosite, poate copiate ori traduse, la stravropighia Patriarhiei ecumenice din Perii Maramureșului în sec. al XIV-ela, la Tismana ori la Prislop și la alte importante locașuri străvechi. Cunoaștem prea puține texte vasilieni dintre cele care, cu siguranță că au circulat și în Transilvania.

Este plauzibilă presupunerea existenței unor manuscrise vechi care conțin din scrierile Sf. Vasile cel Mare în traducere românească – poate și alte versiuni – atât în fondurile unor biblioteci din țară cât și în depozite ale arhivelor, ori în colecții particulare. Altele se găesc, fără îndoială, peste hotare, situație determinată de evenimente istorice, sociale, sau în condiții de natură diferită întocmai cum și la noi au putut ajunge, în împrejurări cunoscute ori rămase fără explicație unele manuscrise sau tipărituri vechi, uneori aduse de cei forțați să peregrineze și care le purtau cu ei tocmai pentru că le prețuiau în chip deosebit. Unele manuscrise fie că s-au pierdut, fie că s-au distrus cu vremea – ori numai datorită faptului că cei care le-au avut la un moment dat în păstrare sau cei cărora le-au parvenit în mod întâmplător nu și-au putut da seama de valoarea pe care o reprezintă. Sunt, poate, câteva cărți din secolul trecut ori din secolul nostru cu scrieri vasilieni pe care nu le-am menționat în expunerea noastră; pot fi de asemenea traduceri răzlețe în unele vechi periodice bisericești, sau în altele mai noi, laice, a căror cercetare nu a fost epuizată în cadrul documentării ce am întreprins.

Cu toate aceste nedesăvârșiri, avem încrederea că paginile de față, consacrate împlinirii a 1600 ani de la trecerea către Domnul a Sf. Vasile cel Mare, vor constitui un ghid și un îndemn către cercetare și noi descoperiri de manuscrise, traduceri imprimate, care conțin opere ale Sf. Vasile cel Mare în limba română. În chip netăgăduit însă, ceea ce cunoaștem cu certitudine până în prezent cu privire la exigența și circulația scrierilor Sf. Vasile cel Mare în

literatura noastră bisericească, ilustrează cu prisosință marea sa autoritate patristică în Biserica Ortodoxă Română.

ST. BASIL THE GREAT'S WORKS IN OUR CHURCH LITERATURE

St. Basil the Great was renowned and venerated in Romanian lands as early as 4th century, when the great Church Father was aware of and concerned himself with Christian matters within Scythia Minor. Moreover, throughout the times, Romanian worshippers have come into contact with the great hierarch's personality and theological thought not only by means of service books, including services honouring St. Basil, but also through his own works which had been circulating among Romanians since early times.

The first evidence of the presence of St. Basil's works in the Romanian Principalities dates from the 14th-15th centuries. During this period were translated not only his canonical works (manuscript kept at Dragomirna Monastery), but also one of his homilies *On Fasting* (Neamt Monastery) as well as his writing *On the Holy Spirit* (Neamt Monastery). The oldest extant Romanian printing, *Christian Enquiry* edited by Coresi in Brașov, also contains some of St. Basil's writings.

Thus his works were transcribed and translated, commented on and printed on Romanian land. During the 15th-17th centuries, St. Basil's writings circulated in text anthologies including them (in Greek, Latin and especially Slavonic versions), and to a lesser extent in self-standing volumes; starting with the 16th century, however, there would be parallel Romanian versions, while during late 18th and early 19th century, St. Basil's writings were translated and employed almost exclusively in Romanian, especially within the Romanian monastic space.

St. Basil's writings as a whole, and especially the *Monastic Rules*, largely contributed to the instauration of Christian moral principles, of active life rules, which was determinant in establishing the discipline and organization of cenobitic monks' labour, depending on each one's capacity, and following the Christian precept *Ora et labora*. This was epitomized by the late 18th century stage of reorganization and flourishing of monastic life in our country under Paisius Velichkovsky, a tradition still continuing and fruitful.

RECEPTAREA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN LITERATURA DE SPECIALITATE DIN ROMÂNIA (COMENTARIU ȘI LISTĂ BIBLIOGRAFICĂ)*

Sf. Vasile cel Mare s-a bucurat de-a lungul timpului de o atenție binemeritată în literatura de specialitate românească. Bineînțeles, teologii sunt cei care s-au oprit în primul rând asupra vieții și a operei sale, și între aceștia profesorii de teologie din România, în încercarea nu numai de a face mai cunoscută activitatea marelui Părinte în mediile creștine românești ci și pentru a recomanda spre adâncire contribuția sa teologică. Opera Sfântului Vasile a circulat în spațiul românesc de-a lungul mai multor secole, așa cum reiese din studiile de specialitate¹ și, prin urmare, nu a fost străină

---

* Pentru realizarea acestui material am folosit următoarele lucrări: Ioana ZMEU, „Sfântul Vasile cel Mare în bibliografia românească”, în: *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 429-454; Pr. Constantin I. BĂJĂU, *Patrologie*, Reprografia Universității din Craiova, 2000, pp. 139-147; Varlaam Vasile MERTICARU, *Spiritualitate și istorie pe teritoriul României în epoca bizantină și postbizantină* (teză de doctorat), partea a II-a: Izvoare. Interpretări. Bibliografie, Iași, 2003, pp. 130-167; Arhid. Constantin VOICU, Pr. Nicu DUMITRAȘCU, *Patrologie*, manual pentru seminariile teologice, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, pp. 163-165. Anexa, constituită în prezentarea literaturii românești de specialitate cu referire la Sf. Vasile cel Mare, nu este una definitivă și completă. Ea a fost realizată pe baza lucrărilor amintite mai sus și adăugită la zi în scurta perioadă avută la dispoziție. Am încercat însă să prezentăm în această anexă principalele lucrări de limbă română închinat marelui ierarh al Bisericii Capadociei. Rămâne ca de-a lungul anului 2009, aniversar pentru Părinții Capadocieni în general și pentru Sf. Vasile cel Mare în special, să completăm această listă cu titlurile lucrărilor pe care nu le-am putut avea la îndemână. Așadar, nu ne-am oprit atenția decât asupra ceea ce reprezintă studii dedicate marelui Părinte, lăsând la o parte traducerile din operele sale care au circulat la noi atât în manuscris cât și în formă tipărită. Am ignorat și scurte prezentări sau articole și note răspândite în special în revistele noastre teologice precum *Teograful Român*, *Vestitorul Ortodoxiei*, *Candela Moldovei* etc. La fel, capitolele de carte (românească sau tradusă în limba română) care se întind doar pe câteva pagini. Parte din acestea pot fi găsite în lucrările amintite de noi mai înainte.

¹ Vezi: Pr. Ion IONESCU, „Traduceri din opera Sfântului Vasile cel Mare în manuscrisele românești din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România”, în: *GIBis* 7-8/1979, pp. 737-756; Diac. Ion IVAN, „Lucrări ale Sfântului Vasile cel Mare în manuscrise și tipărituri la Mănăstirea Neamț”, în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 93-113; I.D. LAUDAT, „Manuscrise și tipărituri ale Sfântului Vasile cel Mare în limba română”, în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 114-117; Nicolae N. SMOCHINĂ, N. SMOCHINĂ, „O prăvălie românească din veacul

românilor² care s-au bucurat de fiecare dată când au dat copiilor lor numele marelui ierarh al Bisericii, alături de cel al Sfântului Gheorghe, purtătorul de biruință, al Sfântului Ioan, înaintemergătorul Domnului și al Sfântului Dimitrie, marele mucenic.

Teme regăsite în literatura de specialitate românească care privește pe Sfântul Vasile cel Mare

Dacă ar fi să încercăm o prezentare a temelor care au preocupat pe scriitorii teologi români, în special pe cei din sec. al XX-lea, atunci privirea noastră s-ar opri asupra *activității sociale* a marelui Părinte, care a avut în centrul ei vestita și cunoscuta *Vasiliadă*, apoi *contribuția liturgică* adusă nu doar prin Liturghia care-i poartă numele până astăzi ci și prin moliftele rostite în cadrul slujbelor Bisericii. Nu în ultimul rând, bineînțeles, dezvoltările sale teologice care au ca nucleu atât învățătura despre Dumnezeu, în unitatea Sa dar și în Treimea de Persoane, cât și pe cea despre

---

al XVI-lea «Pravila Sfinților Părinți după învățătura lui Vasile cel Mare», întocmită de ritorul și scolasticul Lucaci, în 1581», în: *BORom* 11-12/1965, pp. 1043-1062; IPS Nestor VORNICESCU, „Opere ale Sfântului Vasile cel Mare în literatura noastră patristică”, în: *Ort* 1/1979, pp. 28-52; Pr. Ioan ZUGRAV, „Un manuscris din anul 1419 al Liturghiei Sf. Vasile cel Mare”, în: *Candela* 1-12/1937, pp. 263-282.

² Trebuie să spunem că Occidental a acordat multă atenție Sf. Vasile cel Mare, în primul rând prin editarea operei sale în diverse ediții. Nu a ignorat însă nici analizele aprofundate ale operei și alte teologii ale marelui ierarh. Ne vedem aici obligați să amintim monumentală *lucrare* pe care a realizat-o în acest sens P.J. Fedwick, care și-a închinat viața nu doar studiului ci și promovării vieții, operei și contribuției teologice a Sfântului Vasile. Între lucrările scrise de acest învățat, amintim: P.J. FEDWICK, *The Letters*, Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU-PB 1), 1993 (797pp.); P.J. FEDWICK, *The Homiliae Morales, Hexaameron, De Litteris*, with Additional Coverage of the Letters, Part one: Manuscripts, Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 2.1), 1996 (818pp.); P.J. FEDWICK, *The Homiliae Morales, Hexaameron, De Litteris*, with Additional Coverage of the Letters, Part Two: Editions, Translations, Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 2.2), 1996 (510pp.); P.J. FEDWICK, *The Ascetica, Contra Eunomium 1-3, Ad Amphiloichium de spiritu sancto, dubia et spuria*, with supplements to volumes I-II, Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 3), 1997 (858pp.); P.J. FEDWICK, *Testimonia, Liturgical and Canonical compositions, Florilegia, Catenae, Iconography*, IV,1. Testimonia. Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 4.1), 1999 (320pp.); P.J. FEDWICK, *Testimonia, Liturgical and Canonical compositions, Florilegia, Catenae, Iconography*, IV,2. The Manuscripts - Libraries. Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU-PB 4.2), 1999 (970pp.); P.J. FEDWICK, *Testimonia, Liturgical and Canonical compositions, Florilegia, Catenae, Iconography*, IV,3. Liturgical and canonical compositions, Florilegia, Catenae, Iconography. Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 4.3), 2000 (676pp.); P.J. FEDWICK (ed.), *Studies of Basil of Caesarea and his World: An annotated Bio-Bibliography*, Corpus Christianorum, Bibliotheca Basiliana Universalis (CCBBU 5), 2004 (VIII+976pp.).

Sfântul Duh în special. Alături de acestea, *regulile monahale* au atras și ele atenția specialiștilor care au încercat să le observe inclusiv din prisma influențelor pe care ele le-au avut asupra spiritualității răsăritene cât și a celei apusene de după moartea Sfântului Vasile.

O seamă de studii și articole privesc viața și activitatea Sf. Trei Ierarhi, între ei și Sf. Vasile cel Mare. În general, aceste materiale încearcă să ilustreze complementaritatea celor trei Părinți teologi și punctele lor comune, ilustrate în teme precum: *preoția* la Sf. Trei Ierarhi, *studiile* pe care aceștia le-au făcut, *actualitatea mesajului* și *a gândirii lor*, *principiile lor ermineutice* și *omiletice*, *aspectele practice*, *importanța pe care o au pentru învățământul teologic* etc. În toate aceste texte găsim și prezentări, mai mult sau mai puțin ample cu referire la Sf. Vasile cel Mare.

Interesul teologilor pentru o temă sau alta se vede întotdeauna și din subiectele dezbătute, în special, în tezele de doctorat³. Din păcate, nu avem încă la dispoziție un aparat de centralizare la nivel de învățământ teologic universitar ortodox românesc a subiectelor luate ca teză de doctorat, pentru a preciza măsura în care acestea s-au ocupat de viața, activitatea, teologia și opera Sf. Vasile cel Mare. Știm însă că în 2008, la Facultatea de Teologie din Sibiu a fost susținută o teză de doctorat, sub îndrumarea Pr. Constantin Voicu⁴ iar alta, în 2005, sub îndrumarea IPS Laurențiu Streza⁵. O altă teză de doctorat susținută în 2005 la Facultatea din Sibiu, de către Pr. Florin Carebia, are titlul: *Educația religios-morală după învățătura Sf. Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur*.

Spectrul prezenței Sf. Vasile cel Mare în literatura de specialitate din România este foarte larg: *cărți traduse*⁶, *capitole de carte*⁷, inclusiv carte

³ Sf. Vasile cel Mare nu este ignorat însă nici în titlurile lucrărilor de licență. Spre exemplu: Ierod. Ioasaf O. POPA, *Viața monahală la Sfântul Vasile cel Mare*, București, 1950; Ioan POPESCU, *Sf. Vasile cel Mare, Arhiepiscop de Cesareea Capadociei*, București, 1896. Multe alte lucrări de licență au fost redactate de-a lungul timpului cu teme legate de Sfântul Vasile, însă, din diverse motive, este imposibilă astăzi refacerea listei acestora. Între disertațiile de master, amintim doar lucrarea PS Sofian Brașoveanul, redactată la Facultatea de Teologie din Tesalonic (vezi titlul variantei tipărite în limba română mai jos).

⁴ Alcătuită de Părintele Gheorghe Sima, cu titlul: *Cuvântarea omiletică la Sfântul Vasile cel Mare*, încă netipărită în volum separat.

⁵ Publicată deja: Ciprian Ioan STREZA, *Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare. Istorie, text, analiză comparată, comentariu teologic*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2009.

⁶ Stelianos PAPAPOULOS, *Viața Sfântului Vasile cel Mare*, trad. diac. Cornel Coman, Ed. Bizantină, București, 2003.

⁷ Pr. Ioan G. COMAN, *Cenzura invidiei la Plutarh, Sf. Ciprian și Sf. Vasile cel Mare*, București, 1946 (extras din vol. *Omagiu închinat IPS Nicodim, Patriarhul României, la împlinirea a 80 de ani*); IPS Nestor VORNICESCU, „Scrisoarea Bisericii din Goția către Biserica din Capadocia și trei Epistole ale Sfântului Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română până în secolul XVII*, publicată în: *MitrOlt* 1-2/1983, pp. 44-52; IPS Nestor VORNICESCU, „Scrisoarea Bisericii din Goția către Biserica din

tradusă în românește⁸, *manuale de specialitate*⁹, *studii și articole traduse din limbă străină*¹⁰, *articole din periodice bisericești*¹¹, *articole de revistă, ziar*

Capadocia și trei Epistole ale Sfântului Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Primele scrieri patristice în literatura noastră, sec. IV-XVI*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1984, pp. 34-43; IPS NICOLAE CORNEANU, „Actualitatea Sfântului Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, pp. 117-119; IPS NICOLAE CORNEANU, „Correspondența dintre Sfântul Vasile cel Mare și Retorul Libaniu”, în: IDEM, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1987 (pp. 391-396 – studiu introductiv, pp. 397-413 – traducere; ed. a III-a revăzută, Ed. Polirom, Iași, 2001, pp. 313-316 – studiu introductiv, pp. 317-328 – traducere); IPS NICOLAE CORNEANU, „Strădaniile Sfântului Vasile cel Mare pentru unitatea Bisericii”, în: IDEM, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1984, pp. 137-161; IPS NICOLAE CORNEANU, „Sfinții Părinți și unele aspecte ale societății vremii lor. Cenzura luxului feminin”, în: IDEM, *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1984, pp. 229-310 (subcap.: „Grigorie din Nazianz, Vasile cel Mare, Isidor Pelusiotul și Asterie al Amasiei”, pp. 289-299) (ed. a II-a, Ed. Polirom, Iași, pp. 234-241); Gheorghe VLĂDUȚESCU, „«Cunoaște-te pe tine însuși». Sfântul Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Filosofia primelor secole creștine*, col. Biblioteca Enciclopedică de Filosofie, Ed. Enciclopedică, București, 1995, pp. 88-95; Pr. Gheorghe PETRARU, „Creația. Perspective patristice și teologice. Sfântul Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Lumea, creația lui Dumnezeu. Perspective biblice, teologice-patristice și științifice*, Ed. Trinitas, Iași, 2002, pp. 71-79.

⁸ Jean BOSSE, „Vasile (c. 330-379)”, trad. Beatrice Stanciu, în: *Enciclopedia doctrinelor mistice*, vol. I: Șamanism, greci, evrei, gnoză, creștinism primitiv, coord. Marie-Madeleine Davy, Ed. Amarcord, Timișoara, 1997, pp. 302-304; Thomas SPIDLIK, „«Lucrurile lui Dumnezeu» în spiritualitatea vasiliană”, în: IDEM et alii, *Spiritualitatea Răsăritului creștin. III. Monahismul*, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., col. Mistica, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, pp. 156-157; Thomas SPIDLIK, „Critica Sfântului Vasile la adresa anahoreților”, în: IDEM et alii, *Spiritualitatea Răsăritului creștin. III. Monahismul*, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., col. Mistica, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, pp. 182-183; Thomas SPIDLIK, „Vasile cel Mare – mare legiuitor al vieții de obște”, în: IDEM et alii, *Spiritualitatea Răsăritului creștin. III. Monahismul*, trad. Diac. Ioan I. Ică jr., col. Mistica, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, pp. 185-186.

⁹ FILARET AL CERNIGOVULUI, „Sântul Vasilie celu Mare”, în: IDEM, *Patristica seu studiul istoricu asupra Părinților bisericesci*, tradusă de Archimandritul Genadie Enăcenu, Typographia Curții, București, 1878, pp. 110-119; Pr. Cicerone IORDĂCHESCU, „Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Istoria vechii literaturi creștine*, vol. II, Tipografia Terek & Caminschi, Iași, 1935, pp. 141-158; Pr. Ioan G. COMAN, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Patrologie*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1956, pp. 163-167 (retipărire, Marea Dervent, 1999, pp. 111-114); Pr. Constantin I. BĂJĂU, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Patrologie*, Reprografia Universității din Craiova, 2000, pp. 126-147 (unde găsim, la pp. 139-147, și o bogată bibliografie cu lucrări apărute în limba română); Remus RUS, „Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Ed. Lidia, București, 2003, pp. 868-875; R. RUS, „Liturghia Sf. Vasile”, în: IDEM, *Dicționar enciclopedic...*, p. 875; R. RUS, „Regulile Sf. Vasile”, în: IDEM, *Dicționar enciclopedic...*, pp. 875-876; Claudio MORESCHINI, Enrico NORELLI, „Capadocienii”, în: IDEM, *Istoria literaturii creștine veche grecești și latine*, II/1, De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu, Ed. Polirom, Iași, 2004, pp. 147; Arhid. Constantin VOICU, Pr. Nicu DUMITRAȘCU, „Sfântul Vasile cel Mare”, în IDEM, *Patrologie*, manual pentru seminariile teologice, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, pp. 154-165 etc.

sau cotidian, capitole de studiu (inclusiv tradus în limba română)¹², articole de dicționar¹³ sau pur și simplu informații legate de probleme bisericesti (generale)¹⁴. Nu puține sunt cuvântările (omilii, predici) închinatăe marelui Părinte capadocian¹⁵.

Bineînțeles, deși interesul nostru în paginile de față este acela de a urmări măsura în care spațiul românesc a fost și este interesat, în special, de aprofundarea gândirii Sf. Vasile cel Mare, trebuie să spunem că nivelul de receptare a teologiei unui Părinte al Bisericii într-o anumită zonă de cultură și spiritualitate este strâns legat de gradul în care lucrările sale sunt traduse și puse în circulație. La acest capitol, trebuie să recunoaștem, o importanță aparte o au în prezent traduceri organizate de *Comisia Părinți și Scriitori*

¹⁰ R.P. Dom Jean GRIBOMONT, „Concepția Sfântului Vasile cel Mare despre idealul creștin și asceza evanghelică” (trad. Arhim. Benedict Ghiuș), în: *MitrOlt* 1-3/1979, pp. 79-87;

¹¹ Firmilian MARIN, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Albina* 50/21 dec. 1934; Diac. Gheorghe V. NIȚOIU, „Despre Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Cuvânt bun* 2/1938, p. 5; Arhim. Serafim POPESCU, „Din învățăturile Sfântului Vasile cel Mare”, în: *TelRom* 19-20/1961, p. 3; Arhim. Serafim POPESCU, „Sfântul Vasile cel Mare despre mulțumire”, în: *TelRom* 35-36/1961, pp. 2-3; Arhim. Serafim POPESCU, „Sfântul Vasile cel Mare despre mânie”, în: *TelRom* 7-8/1962, p. 4; N., „Sfântul Vasile cel Mare despre lăcomie”, în: *TelRom* 45-46/1962, pp. 3-4; Pr. Constantin VOICU, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *TelRom* 3-4/1963, p. 3; Pr. Constantin VOICU, „Munca după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *TelRom* 7-8/1963, p. 3; P., „Sfinții Trei Ierarhi. Sfântul Vasile cel Mare”, în: *TelRom* 3-4/1964, p. 3; Pr. Ioan Mircea IELCIU, „Sfântul Vasile cel Mare, model de implicare creștină în problematica vieții sociale”, în: *TelRom* 3-4/1997, p. 3. Numărul articolelor de acest tip este foarte mare. Nu trimitem aici decât la câteva dintre ele, în mod ilustrativ.

¹² Ilie MASTROGHIANNOPOULOS, „Bizanț, o lume a spiritului și a dragostei”, în: *MitrOlt* 9-10/1973, pp. 68-74 (cap.: „Vasile cel Mare, primul organizator”).

¹³ PS GHERASIM TIMUȘ, „Vasile cel Mare (279)”, în: *Dicționar Aghiografic cuprinzând pe scurt viețile sfinților*, București, 1898, pp. 848-856; PS GHERASIM TIMUȘ, „Macrina, sora Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Dicționar Aghiografic cuprinzând pe scurt viețile sfinților*, București, 1898, pp. 521-522; Horia C. MATEI, „Vasile cel Mare (Basileios) (c.330-379)”, în: IDEM, *Enciclopedia Antichității*, Ed. Meronia, București, 1995, pp. 339.

¹⁴ PS GHENADIE ENĂCEANU, „Importanța secolului al IV-lea”, în: *BOR* 12/1877-1878, pp. 705-720 (cap. „Sfântul Vasile cel Mare”); Emilian VOIUȚCHI, „Istoria și literatura moralei creștine. Perioada II. Dela Constantin cel Mare până la îndeplinirea dezbinării dintre Biserica Răsăriteană și cea apuseană (325-1054). A. De la Constantin cel Mare până la finea sinodului VII Ecumenic”, în: *Candela* 5/1906, pp. 296-297 și 6/1906, pp. 350-353; Al. MUȘĂTESCU, „Contribuții la Istoria Bisericească”, în: *BORom* 3/1907-1908, pp. 305-314 (cap. „Ereziile primelor veacuri și Sfinții Părinți: Sfântul Ioan Hrisostom, Sf. Grigorie Teologul, Sfântul Vasile cel Mare”); Pr. Ioan RĂMUREANU, „Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381). Învățătura despre Sfântul Duh și Biserica. Simbolul constantinopolitan”, în: *StTeol* 5-6/1969, pp. 327-386; Pr. Ion VICOVAN, „Sfinți comuni în Biserica răsăriteană și cea apuseană”, în: *TV* 11-12/1992, pp. 54-57; vezi mai multe titluri în: Ioana ZMEU, „Sfântul Vasile cel Mare...”, pp. 439-450.

¹⁵ Nu prezentăm aici titluri ale acestor cuvântări. Ele pot fi regăsite în mai toate revistele bisericesti apărute în fiecare an. În special ele sunt legate de sărbătorirea hramului școlilor de teologie din Râmânia: *Sfinții Trei Ierarhi*.

Bisericești a Patriarhiei Române în trei volume, publicate la sfârșitul anilor 80¹⁶. Mare parte din lucrările tipărite aici au fost puse la dispoziția publicului larg de credincioși și cititori, în anii din urmă și prin intermediul unor ediții de popularizare¹⁷. Câteva lucrări, importante, ale Sfântului Vasile nu au fost însă traduse sau încă nu s-a reușit o traducere potrivită a lor: *Comentariu la Isaia, Împotriva lui Eunomiu*¹⁸, *Despre crearea omului* etc.

Sfântul Vasile cel Mare în portalurile electronice de limbă română

În zilele noastre nu putem ignora nici prezența diverselor informații pe site-urile și portalurile românești, poate mai accesate decât literatura scrisă. În tot cazul, cel interesat poate găsi pe platformele electronice cu ușurință, în limba română, informațiile necesare și generale. Bineînțeles, alăturat acestora se regăsesc o serie întreagă de reprezentări iconografice ale marelui ierarh al Bisericii, ilustrative pentru modul în care acesta a fost și este receptat și în spațiul românesc. În prezent, paginile electronice prezintă în limba română, destul de complet viața, opera și activitatea Sf. Vasile cel Mare, și acest lucru nu doar prin simple informații. Întâi de toate, observăm că, la o simplă căutare, sunt adunate nenumărate icoane ale Sfântului Părinte, aparținând unor diverse epoci și școli de tehnică artistică. Fie că este vorba

¹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Scrieri*, partea întâi, *Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și cuvântări*, trad., introd., note și indici Pr. Dumitru Fecioru, col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 17, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986; SF. VASILE CEL MARE, *Scrieri*, partea a doua, *Asceticele*, trad., introd., indici și note de Iorgu Ivan, col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 18, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989; SF. VASILE CEL MARE, *Scrieri*, partea a treia, *Despre Sfântul Duh, Corespondență (Epistole)*, trad., introd., note și indicie de Pr. Constantin Cornițescu, Pr. Teodor Bodogae, col. Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 12, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

¹⁷ Menționăm aici doar o parte din aceste apariții: SF. VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004; SF. VASILE CEL MARE, *Tâlcuiri la Psalmi*, Ed. Sophia, București, 2004; SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, Ed. Sophia, București, 2004; SF. VASILE CEL MARE, SF. IOAN CASIAN, SF. PAHOMIE CEL MARE, SF. BENEDICT, *Rânduiețile vieții monahale*, Ed. Sophia, București, 2006; SF. VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie*, Ed. Crigarux, Piatra Neamț, 2007; SF. VASILE CEL MARE, *Învățătură către fiul duhovnicesc*, Ed. Mitropoliei Olteniei, 2008; SF. VASILE CEL MARE, *Tâlcuire duhovnicească la Psalmi*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008; SF. VASILE CEL MARE, *Despre lăcomie – Către bogăți – Omilie rostită în timp de foamete și secetă*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2009; SF. VASILE CEL MARE, *Despre post*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2009;

¹⁸ O variantă a acestui text a fost pusă la dispoziție pe piața românească de carte în anii din urmă (am amintit-o mai sus). Nu reprezintă totuși o traducere reușită, chiar dacă este urmărit îndeaproape textul grecesc.

de lucrări pe lemn, în tehnica frescă sau în mozaic, atrage atenția unitatea acestor reprezentări, în majoritatea situațiilor predominând aceleași trăsături ale chipului și ale înfățișării marelui Ierarh.

Important este și faptul că Sfântului Vasile i-au fost închinete chiar site-uri întrege românești. Astfel, la adresa www.sfantulvasilecelmare.info, pot fi culese informații privind viața și lucrările sale, acatistul său, lucrări ale sale în traducere și chiar monografiile de limbă română care i-au fost închinete și care pot fi găsite în librării. Wikipedia, „enciclopedia electronică liberă”, prezintă și ea pe scurt¹⁹ întreaga viață și activitate a Sfântului Vasile. La fel enciclopedia ortodoxă online²⁰. Alteori, sunt redete în paginile electronice diverse materiale scrise de teologi români în revistele de specialitate de-a lungul timpului. Așa este cazul cu studiul: Arhim. Ioasaf Popa, „Personalitatea pilduitoare a Sf. Vasile cel Mare (330-379)” publicat în rev. *Glusul Bisericii*, 1-2/2000, pp. 76-84. Materialul apare redat și pe site-ul www.crestinism-ortodox.ro. Tot pe acest site găsim și o parte din scrierile Sfântului Vasile (*Asceticele*, *Constituțiile ascetice*, *Scrisorile 2 și 22*). Un alt studiu²¹, spre exemplu, este al Pr. Mircea Cricovean, publicat pe internet la adresa: <http://teologie.uoradea.ro/publicatii/I-Articole%20-Teologice.pdf>, de această dată în format pdf.

Parcurgând aceste pagini electronice și încercând să ne formăm o imagine despre felul în care este receptat Sfântul Vasile pe net în limba română, găsim la adresa <http://autori.citatepedia.ro> nenumărate pasaje din lucrările sale, și acest lucru arătând interesul românesc pentru gândirea exprimată de marele Părinte al Bisericii. Nenumărate sunt și traducerile (automate) în românește ale diferitelor articole electronice de limbă străină despre Sfântul Vasile. Găsim astfel de materiale traduse simultan de pe *Wikipedia*²², *Enciclopedia Catolică*²³, *Catholic online*²⁴, *Catholic Information Network*²⁵ etc. Este adevărat că aceste pagini oferă variante de text nu întotdeauna clare, însă până la urmă constituie surse de informare pentru cititorul român care nu are în toate cazurile acces la textele de limbă străină.

Observăm însă că aproape întreaga operă a Sfântului Vasile poate fi regăsită pe internet în variantă românească, diverse site-uri afișând anumite lucrări ale Părintelui capadocian, acest lucru și în funcție de profilul și

¹⁹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare.

²⁰ http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare.

²¹ Cu titlul: „Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie de Nazianz, Părinți de elită ai epocii patristice”, publicat în: *Orizonturi Teologice* 1-2/2005, pp. 188-199.

²² en.wikipedia.org/wiki/Basil_of_Caesarea, cu titlul tradus în românește: „Basil de Caesarea”.

²³ www.newadvent.org, cu titlul românesc: „Sf. Vasile cel Mare”.

²⁴ www.catholic.org, cu titlul: „Sf. Vasile cel Mare”.

²⁵ www.cin.org, fără titlu.

interesul site-ului respectiv. De multe ori sunt redată doar pasaje mai mari, ilustrând o problemă sau alta. Lunând în discuție simple citate, pasaje mai mari sau chiar texte complete ale unor lucrări ale Sfântului Vasile, trebuie să spunem că internetul ne oferă uneori chiar lucrări integrale (monografii), cum ar fi, spre exemplu: Episcopul SOFIAN BRAȘOVEANUL, *Martiri, martiriu și mărturie după Sfântul Vasile cel Mare*, Ed. Teognost, 2005, 190pp., pe care o putem găsi pe site-ul paraclisului românesc ortodox din Munchen, la adresa: http://www.cbrom.de/Master_RO/cuprins_mro.htm.

Nenumărate sunt paginile de internet și cu trimitere la hramul Sf. Vasile cel Mare pe care îl au multe din bisericile românești, atât din țară cât și din afara ei. Și acest lucru este determinat de interesul și atenția pe care românii le-au acordat și le acordă marelui Părinte al Bisericii. Bineînțeles, acest lucru este legat și de purtarea numelui Sfântului Vasile de către creștinii români. Ca să completăm această *panoplie* a prezenței Sf. Vasile cel Mare în paginile electronice de limbă română, trebuie să mai spunem că personalitatea sa poate fi găsită redată și în diversele articole din presa românească, articole prezente pe internet, determinate în general de diverse evenimente precum zilele de prăznuire ale Marelui Ierarh, simpozioane, colocvii și congrese, conferințe, lansări de carte etc.

Concluzii

O evaluare critică a felului în care Sf. Vasile cel Mare a fost receptat în literatura de specialitate din România, nu ar trebui să lase sub tăcere faptul că astăzi prea puțini sunt cei care se ocupă de opera basiliană, puțini fiind, de altfel, cei interesați de studiile patristice în general. Și acest lucru trimite spre o oarecare criză. Este binevenit, de aceea, proiectul actual mai larg al Patriarhiei Române de a pune în evidență contribuția Părinților și de a fi avansate formulări teologice doar în urma unei evaluări aprofundate a teologiei patristice. Poate s-ar cuveni, lucru spre care face trimitere opera Sf. Vasile cel Mare, o implicare mai mare sau mai vizibilă în studierea și promovarea teologiei basilieni. Ar trebui ca generația mai tânără de teologi să se întoarcă la motivațiile și condiția teologilor mai străluciți dinainte care, împreună cu Pr. D. Stăniloae, Pr. I.G. Coman, Pr. Ene Braniște ș.a., au avut în preocupările lor studierea directă a operei Părinților, între aceștia un loc privilegiat ocupându-l Sf. Vasile cel Mare.

Apreciem interesul manifestat de generațiile anterioare și prezente de teologi români față de contribuția de specialitate adusă de Sf. Vasile cel Mare, însă credem că ar trebui ca atenția noastră să fie îndreptată spre teme și probleme *inedite* pe care le conțin lucrările marelui Ierarh. Multe aspecte ale teologiei sale nu au fost încă puse în valoare, chiar dacă s-a publicat foarte mult în întreaga lume. Teologia sa nu s-a epuizat. Mai mult, credem că

perspectiva ortodoxă încă nu a spus totul și nu și-a încheiat evaluarea și aprofundarea gândirii marelui Părinte al Bisericii.

LUCRĂRI REFERITOARE LA SF. VASILE CEL MARE

LUCRĂRI ÎN VOLUM

1. *Sfântul Vasile, Arhiepiscopul Cesariei Capadociei (329-379)*, trad. Iosif Gheorghian, București, 1898;
2. *Viața Sfântului Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cesareei Capadociei*, București, f.a.;
3. *Sfântul Vasile cel Mare (329-379)*, Oradea, 1928;
4. *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980 (recenzie: Pr. Teodor Bodogae, în: *MitrArd* 1-3/1981, pp. 192-198);
5. Pr. Ioan G. COMAN, *Rolul social al milei creștine la Părinții Capadocieni*, Tipografia Diecezană, Beiuș, 1945;
6. IPS IOSIF GHEORGHIAN, *Sfântul Vasile cel Mare, Archiepiscopul Cezareei Capadociei*, București, 1898;
7. PS NICODIM MUNTEANU, *Din viețile sfinților. 1 Ianuarie: Tăierea împrejur; Sfântul Vasile; Anul Nou*, Tipografia Monastirei Neamțu, 1924 (ed. a II-a, Ed. Monastirei Neamțu, 1927; ed. a III-a, Ed. și tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, f.a.);
8. Pr. Simeon POPESCU, *Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cesareei Capadociei. Viața și minunile sale*, Sibiu, 1906;
9. Pr. P.I. PROVINCIANU, Pr. N.Șt. GEORGESCU, *Viața Sfântului Vasile. Prelucrare după Viețile Sfinților*, Câmpina, 1933;
10. PS VLADIMIR DE REPTA, *Vasile, Arhiepiscopul Cezareei Capadociei. Așezământuri călugărești*, Cernăuți, 1898;
11. IPS NESTOR VORNICESCU, *Învățătura Sf. Vasile cel Mare despre muncă. La 1600 ani de la trecerea sa la cele veșnice*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1979 (recenzii de Pr. Marcu Bănescu, în: *MitrBan* 4-6/1980, pp. 405-408; în: *Romanian Orthodox Church News* 4/1979, pp. 93-94; Pr. Nicolae C. Buzescu, în: *StTeol* 3-6/1980, pp. 571-575);
12. Ioasaf O. POPA, *Viața monahală la Sfântul Vasile cel Mare*, Ed. Anastasia, București, 2000;
13. Petre COMȘA, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Vasile cel Mare*, Editura ASA, București, 2003;
14. Pr Mircea CRICOVEAN, *Idei dogmatice în epistolele Sfântului Vasile cel Mare*, Ed. Emia, Deva, 2004 (²2006);

15. Episcopul SOFIAN BRAȘOVEANUL, *Martiri, martiriu și mărturie după Sfântul Vasile cel Mare*, Ed. Teognost, 2005 (recenzie de Pr. Mircea Cricovean, în: *Teologia* 1/2007);
16. Ciprian Ioan STREZA, *Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare. Istorie, text, analiză comparată, comentariu teologic*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2005 (Ed. Andreiana, Sibiu, ²2006, ³2009);
17. Constantin ONU, *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare pe înțelesul...*, Ed. Universității..., 2005;
18. Pr. Mircea CRICOVEAN, *Destinatarii și problematica scrisorilor vasiliene*, Ed. Emia, Deva, 2007;
19. Marisan Dania BOGDAN, *Sfântul Vasile cel Mare despre păstorul de suflete*, Ed. Irco Script, Drobeta Turnu Severin, 2007;
20. Camelia MUHA, *Sfântul Ierarh Vasile cel Mare*, Ed. Sf. Mina, 2007;
21. Arhim. Ștefan GUȘĂ, *Influența Sfântului Vasile cel Mare asupra monahismului românesc*, Ed. Vasiliana '98, Iași, 2007 (recenzie de Pr. Gheorghe Drăgulin, în: *Ort* 1-2/2008, pp. 253-257).

STUDII ȘI ARTICOLE

1. „Sfinții Vasile cel Mare (330-379) și Grigorie din Nazianz (330-390)”, în: *Viețile Sfinților*, vol. I, Arhiepiscopia Romano-Catolică, București, 1982, pp. 11-12;
2. Gheorghe ALEXE, „Sfântul Vasile cel Mare în colindele religioase românești”, în: *StTeol* 1-2/1959, pp. 73-84;
3. Ierom. Teofil ANĂSTĂSOAIE, „Fecioria – oglindită în predicile Sfântului Vasile cel Mare”, în: *GI Bis* 1-4/2003, pp. 131-144;
4. Vlasie APOSTOL, „O conferință: Cuprinsul scrierilor morale și ascetice ale Sfinților: Vasile cel Mare, Efrem Sirul și Ioan Scărarul – un resumat asupra biografiei lor”, în: *BORom* 8/1900, pp. 780-788 și 9/1900, pp. 872-885;
5. †Teoctist [ARĂPAȘU], Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei „Sfântul Vasile cel Mare în evlavia credincioșilor ortodocși români”, în: *MitrMold*, 1-2/1979, pp. 69-81 (extras: Iași, 1979);
6. Teoctist ARĂPAȘU, „16 veacuri de la moartea Sfântului Vasile cel Mare (379-1979)”, în: *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena pe anul 1979*, pp. 54-66;
7. Teoctist ARĂPAȘU, „Das Werk des Heiligen Basilus der Grosen in der Frömmigkeit der Rumänisch-Orthodoxen Gläubigen”, în: *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena pe anul 1979*, pp. 54-66;

8. Diac. Vasile AXINIA, „Influența regulilor monahale ale Sfântului Vasile cel Mare asupra regulilor Sfântului Benedict de Nursia”, în: *GlBis* 1/1979, pp. 498-510;
9. Diac. Vasile AXINIA, „Dispoziții canonice ale Sfântului Vasile cel Mare privind femeia creștină”, în: *GlBis*, 7-8/1979, pp. 725-737;
10. Teodor BACONSKY, „Regulile vasiliene”, în: IDEM, *Râsul patriarhilor. O antropologie a deriziunii în patristica răsăriteană*, Ed. Anastasia, București, 1996, pp. 234-238;
11. Pr. Mircea BASARAB, „Sfânta Scriptură și interpretarea ei în concepția Sf. Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 286-300;
12. Arhim. Grigorie BĂBUȘ, „Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare privitoare la cult și rugăciune”, în: *Glasul Bisericii*, 5/1958, pp. 446-453;
13. Pr. Constantin I. BĂJĂU, „Trăirea virtuoaasă după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MO* 1-2/2000, pp. 94-123;
14. Pr. Constantin BĂJĂU, „Tematica morală, liturgică și practică a operei epistolare a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrOlt* 9-12/2005, pp. 67-76;
15. Pr. Constantin BĂJĂU, „Problematica dogmatică a Epistolelor Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Teologia* (Arad), 4/2005, pp. 70-83;
16. Calistrat BĂRLĂDEANUL, „Sfântul Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cezariei Capadociei (330-379)”, în: *BORom* 10/1897-1898, pp. 1038-1046;
17. Pr. Dumitru BELU, „Activitatea omiletică a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrArd* 1-3/1979, pp. 33-50;
18. Pr. Teodor BODOGAE, „Strădaniile Sfântului Vasile cel Mare pentru unitatea Bisericii”, în: *MitrBan* 11-12/1963, pp. 494-506;
19. Pr. Teodor BODOGAE, „O epistolă dogmatică a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrArd* 10-12/1978, pp. 807-812;
20. Pr. Teodor BODOGAE, „Din scrisorile Sfântului Vasile cel Mare către Sfântul Atanasie al Alexandriei”, în: *MitrOlt* 1-2/1979, pp. 70-78;
21. Pr. Teodor BODOGAE, „O importantă epistolă a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrMold*, 1-2/1979, pp. 118-122;
22. Pr. Teodor BODOGAE, „Pagini celebre din activitatea de păstor a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrArd* 1/1979, pp. 51-57;
23. Pr. Teodor BODOGAE, „Tâlcul unei scrisori părintești a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 314-319;
24. Pr. Teodor BODOGAE, „Un apel fierbinte la solidaritatea creștină: Predica Sfântului Vasile cel Mare la vreme de foamete și secetă”, în: *GlBis* 2/1979, pp. 479-488;

25. Pr. Teodor BODOGAE, „File dintr-o prietenie statornică: Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Eusebie, Episcopul de Samosata”, în: *MitrArd* 6/1979, pp. 637-642;
26. Pr. Teodor BODOGAE, „Patru epistole ale Sfântului Vasile cel Mare și tâlcul lor”, în: *MitrArd* 10-12/1979, pp. 824-830;
27. Pr. Teodor BODOGAE, „Câteva știri mai puțin cunoscute despre martiri și despre moaște în corespondența Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrArd* 3/1986, pp. 25-31;
28. Pr. Teodor BODOGAE, „Sfântul Vasile cel Mare în conștiința creștinătății”, în: *AltBan* 4-6/1991, pp. 14-18;
29. Pr. Ene BRANIȘTE, „Traduceri românești din scrierile omiletice ale Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 397-404;
30. Pr. Marin BRANIȘTE, „Elogiul prieteniei și păcii la Sfinții părinți capadocieni”, în: *StTeol* 7-8/1957, pp. 453-478;
31. Pr. Marin BRANIȘTE, „Momente și aspecte ale prieteniei sfinților Părinți Capadocieni”, în: *MitrOlt* 1-3/1962, pp. 40-56;
32. Pr. Marin BRANIȘTE, „Sfânta Macrina, sora marelui Vasile”, în: *MitrBan* 4-6/1989, pp. 21-31;
33. Pr. Nicolae BUZESCU, „Aspectul pnevmatic al eclesiologiei ortodoxe și importanța tradiției la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 90-107;
34. C(alistrat Orleanu), „Sfântul Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cesariei Capadociei (330-379)”, în: *BORom* 10/1898, pp. 1038-1046;
35. C.R., „Viața monahală după Regulele Sfântului Pahomie și Sfântului Vasile”, în: *Ortodoxul* I/1880, nr. 10, pp. 259-263; nr. 11, pp. 298-301;
36. Pr. Gheorghe CALCIU-DUMITREASA, „Crearea lumii, expusă în Hexamerul Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 4/1975, pp. 633-641;
37. Pr. Simion S. CAPLAT, „Unele aspecte omiletice în cuvântările morale și panegirice la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 7-8/1965, pp. 461-471;
38. Diac. Ioan CARAZA, „Revelația divină în Hexamerul Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 115-132;
39. Pr. Dumitru CĂLUGĂR, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Sfinți Părinți ai Bisericii*, col. Popasuri duhovnicești, nr. 7, Tiparul Tipografiei Arhiedezane, Sibiu, 1936, pp. 26-34;
40. Pr. Dumitru CĂLUGĂR, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Îndrumător bisericesc pe anul comun de la Hristos 1986*, Sibiu, 1986, pp. 85-87;
41. Pr. Ion CHIRVASE, „Învățătura despre Sf. Duh la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 7-8/1958, pp. 475-484;

42. Mihai COLIBĂ, „Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare și istoria vieții religioase monahale și a cultului creștin”, în: *StTeol* 3-4/1965, pp. 241-253;
43. Pr. Ioan G. COMAN, „Interpretări postclasice. Sfântul Vasile despre folosul culturii elene pentru educația creștină”, în: *Miracolul clasic*, București, 1940, pp. 218-254;
44. Pr. Ioan G. COMAN, „Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 5-6/1964, pp. 275-302 (publicată cu titlul „La démonstration dans le traité «Sur le Saint Esprit» de Saint Basile le Grand”, și în: *Studia Patristica* IX, Akademie Verlag, Berlin, pp. 172-209);
45. Pr. Ioan G. COMAN, „Elogiul minții conducătoare în Omilia XII a Sfântului Vasile cel Mare intitulată: «La începutul Proverbelor»”, în: *MitrOlt* 7-8/1970, pp. 724-729;
46. Pr. Ioan G. COMAN, „Sfântul Vasile cel Mare adresează elogiul Sfântului Ambrozio al Milanului. Transferul moaștelor Sfântului Dionisie din Capadocia”, în: *StTeol* 5-6/1976, pp. 359-376;
47. Pr. Ioan G. COMAN, „O aniversare patristică de prestigiu. 16 veacuri de la moartea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena*, București, 1979, pp. 74-77;
48. Pr. Ioan G. COMAN, „Sfântul Vasile cel Mare și Atarbios sau între calomnie și onestitate, ignoranță și discernământ, izolare și ecumenicitate”, în: *MitrBan* 9-10/1983, pp. 550-555;
49. PS VASILE [COMAN] EPISCOPUL ORADIEI, „Sfântul Vasile cel Mare, păstor de suflete”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 264-274;
50. Pr. Petre COMȘA, „Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *GlBis* 9-12/2003, pp. 55-63;
51. Petre COMȘA, „Împlinirea chipului omului în asemănarea cu Domnul Iisus Hristos la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *AltBan* 10-12/2003, pp. 7-13;
52. Pr. Petre COMȘA, „Sfântul Vasile cel Mare ca liturghisitor”, în: *MitrOlt* 5-8/2006, pp. 54-64;
53. Galaction CORDUN, „Sfântul Grigorie de Nazianz despre Sfântul Vasile cel Mare”, în *Cuvinte de viață pentru cei trudiți*, București, 1922, pp. 267-271;
54. IPS NICOLAE CORNEANU, „Actualitatea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 249-251;
55. IPS NICOLAE CORNEANU, „Sfântul Vasile cel Mare și Libaniu”, în: *AltBan* 10-12/1995, pp. 67-79;
56. Pr. Constantin CORNÎȚESCU, „Antropologia Sfântului Vasile cel Mare”, în: *GlBis* 1-2/1978, pp. 81-87;

57. Pr. Constantin CORNIȚESCU, „Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh”, în: *Ort* 1/1979, pp. 108-114;
58. Pr. Constantin CORNIȚESCU, „Sfântul Vasile cel Mare, interpret al Sfintei Scripturi”, în: *Ort* 2/1980, pp. 308-320;
59. Pr. Matei CORUGĂ, Sfântul Vasile cel Mare. La 1600 de ani de la trecerea sa la cele veșnice”, în: *MitrMold*, 1-2/1979, pp. 95-98;
60. Pr. Doru COSTACHE, „Experiența Duhului Sfânt în viziunea Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie Palama”, în: *MitrOlt* 5-6/2001, pp. 25-35 (și în: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”*, 2001-2002, Ed. Universității, 2002, pp. 611-623;
61. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Aspecte ale vieții monahale la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Orizonturi Teologice* 2/2003, pp. 94-104;
62. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfântul Vasile cel Mare, îndrumător al monahismului”, în: *Teologia* 1-2/2004, pp. 83-98;
63. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie de Nazianz, Părinți de elită ei epocii patristice”, în: *Orizonturi Teologice* 1-2/2005, pp. 188-199;
64. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfinții Atanasie cel Mare al Alexandriei și Vasile cel Mare al Cezareei Capadociei, mari Părinți ai Bisericii”, în: *Teologia* 1/2006, pp. 59-72;
65. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu creștinii din ținuturile dacice”, în: *OT* 3/2006, pp. 118-129;
66. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfântul Vasile cel Mare și Amfilohiu al Iconiului, în lumina epistolarului vasilian”, în: *AltBan* 4-6/2006, pp. 35-43;
67. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Suferințele Sfântului Vasile cel Mare oglindite în epistolele către Eusebiu al Samosatelor”, în: *MitrOlt* 5-8/2006, pp.;
68. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfinții Atanasie cel Mare al Alexandriei și Vasile cel Mare al Cezareei Capadociei, mari Părinți ai Bisericii”, în: *Teologia* (Arad), 1/2006, pp. 59-72;
69. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Epistolele Sfântului Vasile cel Mare, adresate osârduitorilor vieții monahale”, în: *Teologia* 2/2007, pp. 109-121;
70. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Suferințele Sfântului Vasile cel Mare oglindite în Epistolele către Eusebiu al Samosatelor”, în: *MitrOlt* 5-8/2007, pp. 94-105;
71. Pr. Mircea CRICOVEAN, „Legăturile dintre Biserica din Capadocia și Biserica Apuseană în timpul Sfântului Vasile cel Mare”, în: *AltBan* 4-6/2007, pp. 97-104;
72. Diac. Teodor DAMȘA, „Bogăția și sărăcia în lumina omiliilor Sf. Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 301-313;

73. Diac. Teodor DAMȘA, „Iubirea și mila creștină. Preliminarii la analiza unei concepții creștine despre asistența socială la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 7-9/1980, pp. 440-445;
74. O. DENSUȘIANU, „Vieața Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Anuarul Seminarului de istoria limbei și literaturii române. Studii de filologie română*, pp. 59-106;
75. Florin DOBREI, „Sfântul Vasile cel Mare – organizator al asistenței sociale”, în: *Teologia* (Arad), 4/2005, pp. 140-167;
76. Pr. Gheorghe DRĂGULIN, „Sfântul Vasile cel Mare și Școala Alexandrină”, în: *MitrOlt* 1-3/1979, pp. 87-97;
77. Pr. Gheorghe DRĂGULIN, „Doctrina trinitară a Sfântului Vasile cel Mare în discuțiile teologilor contemporani”, în: *GIBis* 5-6/1979, pp. 489-497;
78. Pr. Gheorghe DRĂGULIN, „Filocalia: de la Sfântul Vasile cel Mare până în zilele noastre”, în: *StTeol* 1-2/1980, pp. 66-80;
79. Pr. Constantin DUȚU, „Aspecte sociale în predica Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 1-4/1979, pp. 324-337;
80. PS GHENADIE ENĂCEANU, „Liturgica. Epicleza la Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Iacob al Ierusalimului, Clement al Romei, Marcu Evanghelistul”, în: *BOR* 11/1875-1876, pp. 681-696;
81. Efrem ENĂCESCU, „Sfântul Vasile cel Mare și învățătura sa pentru monahi”, în: *Privire generală asupra monahismului creștin, după diferiți autori*, partea I, Tipografia „Cozia” a Sfintei Episcopii a Râmnicului-Noul Severin, Râmnicu Vâlcea, 1933, pp. 56-92;
82. G. ERBICEANU, „Discurs la solemnitatea patronală a Seminarului Veniamin din monastirea Socola, pronunțat în 1873 (În acest Discurs s-a pretractat și s-a apreciat literar viața și scrierile Sfântului Vasile cel Mare, Arhiepiscopu Cezariei Capadociei)”, în: *BOR* 8/1875-1876, pp. 526-548;
83. Pr. Ioan FLOCA, „Din viețile sfinților. Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Îndrumător bisericesc pe anul comun de la Hristos 1957*, Sibiu, 1957, pp. 131-134;
84. Pr. Ioan FLOCA, „Sfântul Vasile cel Mare, organizator al vieții monahale”, în: *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 330-354;
85. Pr. Mihai GEORGESCU, „Idei morale și sociale în Comentariul la Psalmi al Sf. Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 7-8/1958, pp. 463-474;
86. Samir GHOLAM, „Vasiliada sau instituția de binefacere a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *GIBis* 7-8/1973, pp. 735-748;
87. G.I. GIBESCU, „Sfântul Marele Ierarh Vasilie, Arhiepiscopul Cezariei Capadociei”, în: *BORom* 1/1911, pp. 76-93;

88. Pr. Vasile GRĂJDAN, „Semnificația ciclului liturgic la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *RTeol* 2/2000, pp. 65-73;
89. Nicolae GROSU, „Sfântul Vasile cel Mare, chip plin de har și de lumină”, în: *Ort* 1/1979, pp. 160-167;
90. PS ADRIAN [HRIȚCU] BOTOȘĂNEANUL, Episcop-vicar, „Aspecte ale vieții sociale oglindite în opera Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrMol* 1-2/1979, pp. 88-94;
91. Pr. Ion IONESCU, „Traduceri din opera Sfântului Vasile cel Mare în manuscrisele românești din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România”, în: *GIBis* 7-8/1979, pp. 737-756;
92. Pr. Viorel IONIȚĂ, „Viața și activitatea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 16-27;
93. Pr. Viorel IONIȚĂ, „Simpozionul panortodox organizat de Biserica Greciei cu ocazia împlinirii a 1600 de ani de la moartea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *BOR* 9-12/1979, pp. 1089-1091;
94. Pr. Viorel IONIȚĂ, „Sfântul Vasile cel Mare, la 1600 de ani de la moartea sa”, în: *GIBis* 5-6/1979, pp. 459-468;
95. Pr. Viorel IONIȚĂ, „La XVIe rencontre de la Commission roumaine d'histoire ecclésiastique comparée”, în: *Romanian Orthodox Church News*, 3-4/1985, pp. 110-111;
96. Nicolae IORGA, „O carte a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino”, în: *Revista Istorică*, 1-3/1933, p. 16 (este vorba de Sf. Vasile cel Mare, *Opere*, vol. III, Paris, 1638);
97. Diac. I. IVAN, „Lucrări ale Sfântului Vasile cel Mare în manuscrise și tipărituri la Mănăstirea Neamț”, în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 99-113;
98. Iorgu D. IVAN, „Câteva îndrumări ale Sfântului Vasile cel Mare pentru cei care doresc să cunoască și să împlinească voia lui Dumnezeu”, în: *BORom* 3-4/1984, pp. 165-174;
99. Pr. Vasile JURAVLE, „Reprezentarea Sfântului Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă (în pictura murală și în icoane)”, în: *BORom* 1-2/1979, pp. 126-144;
100. I.D. LĂUDAT, „Manuscrise și tipărituri ale Sfântului Vasile cel Mare în limba română”, în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 114-117;
101. Pr. Vasile LOICHIȚĂ, „Sfântul Vasile”, în: IDEM, *Cuvântări*, Cernăuți, 1939;
102. Vladimir LOSSKY, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: IDEM, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. Maria Cornelia Oros, col. Dogmatica, Ed. Deisis, Sibiu, 1995, pp. 66-69 (trad. și de Remus Rus, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995, pp. 64-68);

103. †EFTIMIE [LUCA], Episcopul Romanului și Hușilor, „Lumea și observarea de noi înșine în gândirea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrMold* 1-2/1979, pp. 82-87 (publ. și în: *În slujba Bisericii și neamului*, Roman, 1989, pp. 99-109);
104. Pr. L. MAGHEȚ-VALIUC, „Atitudinea Sf. Vasile cel Mare față de cultură”, în: *MitrBan* 10-12/1957, pp. 52-58;
105. Veniamin MICLE, „Sfântul Vasile cel Mare, predicator al Cuvântului lui Dumnezeu”, în: *MitrBan* 10-12/1979, pp. 610-634;
106. Pr. Sandi MEHEDINȚU, „Importanța catehetică a Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 1-2/1982, pp. 43-51;
107. Pr. Alexandru MOISIU, „Sfântul Vasile cel Mare, îndrumător și păstor de suflete”, în: *MitrMold* 1/1988, pp. 18-27;
108. Pr. Ilie MOLDOVAN, „Natura și harul în gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 75-89;
109. Pr. Ilie MOLDOVAN, „Sensul duhovnicesc al înțelegerii Sfintei Scripturi în concepția teologică a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *GLBis* 7-8/1979, pp. 710-724;
110. Pr. Ioan MOLDOVEANU, „Chipul preotului după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Almanahul bisericesc al Episcopiei Sloboziei și Călărașilor*, 2003, pp. 83-90;
111. Longhin MUNTEAN, „Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare – fundament al vieții monahale în Biserica Ortodoxă”, în: *AltBan* 7-9/2005, pp. 75-80;
112. PS NICODIM MUNTEANU, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Semințe evanghelice pentru Ogorul Domnului*, vol. X: Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii, trad. și prelucrare după F. Farrar, partea a II-a, Mănăstirea Neamțu, 1934, pp. 196-269;
113. Pr. Nicolae NEAGA, „Vechiul Testament în preocupările Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 133-145;
114. Pr. Constantin NECULA, „Calea virtuții. Pedagogia Psaltirii în exegeza la Psalmi a Sfinților Vasile cel Mare și Ambrozie al Mediolanului și a Fericitului Augustin”, în: *RTeol* 3-4/2000, pp. 182-191;
115. Pr. Nicolae NECULA, „Ce sunt «Blestemele» Sfântului Vasile cel Mare?”, în: IDEM, *Biserică și cult, pe înțelesul tuturor*, Ed. Europartner, București, 1995, pp. 192-193;
116. Gheorghe A. NICOLAE, „Aspecte din natură și viață în «Comentariul la Psalmi» al Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 5-6/1965, pp. 322-333;
117. Pr. Mircea NIȘCOVEANU, „Teologia Sfântului Vasile cel Mare în rugăciunile euharistice”, în: *StTeol* 5-6/1967, pp. 290-301;

118. Pr. Mircea NIȘCOVEANU, „Doctrina Sfântului Vasile cel Mare în exorcismele sale”, în: *GlBis* 7-8/1976, pp. 742-751;
119. Arhim. Epifanie NOROCEL, „Egalitatea oamenilor în concepția Sfântului Vasile cel Mare”, în: *MitrMold* 5-6/1972, pp. 355-366;
120. Stelian PAPADOPOLO, „Mersul gândirii teologice a Sfântului Vasile cel Mare (Cuvântare rostită la Institutul Teologic Universitar din Sibiu – 31 oct. 1978)”, trad. Pr. Teodor Bodogae, în: *MitrArd* 1-3/1979, pp. 15-32;
121. Pr. Nicolae PETRESCU, „Sfântul Vasile cel Mare, neobosit apărător al unității dreptei credințe. Din scrisorile sale pentru curmarea schismei din Antiohia”, în: *MitrBan* 10-12/1978, pp. 634-637;
122. Protos. Irineu POP, „Învățăături morale și sociale în opera și activitatea Sfântului Vasile cel Mare, necesare activității preoților în vremea noastră”, în: *StTeol* 3-4/1985, pp. 276-290;
123. Pr. Liviu POP, „Doctrina Sfântului Har la mării părinți ai secolului al IV-lea”, în: *Orizonturi teologice*, 2/2000, pp. 127-161 (cap.: „Ființă, har, ipostasuri și distincția dintre acești termeni în gândirea Sfântului Vasile cel Mare”, pp. 137-145);
124. Ioan D. POPA, „Sfântul Vasile cel Mare – predicatorul milosteniei”, în: *StTeol* 3-4/1971, pp. 224-234;
125. Protos. Ioasaf POPA, „Caracterul vasilian al actualului regulament mănăstiresc”, în: *GlBis* 6-7/1958, pp. 578-584;
126. Protos. Ioasaf POPA, „Sfinții Pahomie, Vasile cel Mare și Ioan Cassian”, în: *MitrMold* 3/1987, pp. 16-21;
127. Pr. Ioan POPESCU, „Persoana și lucrarea Sfântului Duh în scrierea Sfântului Vasile cel Mare «Despre Sfântul Duh»”, în: *StTeol* 4/1990, pp. 27-40;
128. M. POPESCU, „Sf. Vasilie și Fericitul Augustin ca oratori”, în: *BORom* 6/1896, pp. 588-591; 7/1896, pp. 700-706;
129. Teodor M. POPESCU, „Două omilii ale Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* V/1934-1946, pp. 90-106;
130. Teodor M. POPESCU, „Sfântul Vasile cel Mare”, în: *BORom* 11-12/1945, pp. 681-687;
131. Icon. Constantin POPOVICI, „Sfântul Vasile cel Mare și un medic evreu”, în: *Luminătorul*, 1/1930, pp. 34-35;
132. Icon. Constantin POPOVICI, „Sfântul Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Chesariei și învățăturile din viața lui”, în: *Luminătorul* 1/1939, pp. 23-29;
133. Vasile PRESCURE, „Personalitatea morală a Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 5-6/1962, pp. 282-299;

134. Arhid. Vasile PRESCURE, „Viața monahală creștină după «Regulile monahale» ale Sf. Vasile cel Mare”, în: *MitrOlt* 7-9/1979, pp. 528-534;
135. Ierod. Vichentie PUNGUȚĂ, „Antropologia ortodoxă în viziunea Omiliilor «Despre crearea omului» ale Sfântului Vasile cel Mare”, în: *RTeol* 3/1991, pp. 20-33;
136. Mihai REZUȘ, „Sf. Liturghie a Sf. Vasile cel Mare și Iordanul”, în: *BORom* 1/1930, pp. 55-56;
137. Adolf Martin RITTER, „Natura și peisajul la Sfântul Vasile cel Mare și Fericitul Augustin”, trad. Mihaela Tudor, în: *StTeol* 1-3/1994, pp. 73-79;
138. Pr. Dumitru RUSU, „Cuvântarea de laudă în cinstea sfinților martiri la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MitrOlt* 9-12/2007, pp. 168-179;
139. Pr. Corneliu SÂRBU, „Sfinții Vasile, Grigorie și Ioan, îndrumători ai teologiei actuale”, în: *MitrArd* 1-2/1973, pp. 39-44;
140. Pr. Vasile Gh. SIBIESCU, „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)”, în: *Ort* 1/1979, pp. 146-159;
141. PS TIT SIMEDREA, „Notă bibliografică” (la studiul: Vladimir Kulacov, „Păcatul și suferințele după învățătura Sfântului Vasile cel Mare” din: *Elpis* 1/1933, pp. 122-192), în: *BORom* 1-2/1934, p. 108;
142. Nicolae N. SMOCHINĂ, N. SMOCHINĂ, „O pravilă românească din veacul al XVI-lea «Pravila Sfinților Părinți după învățătura lui Vasile cel Mare», întocmită de ritorul și scolasticul Lucaci, în 1581”, în: *BORom* 11-12/1965, pp. 1043-1062;
143. Pr. Alexandru I. STAN, „Sfântul Vasile cel Mare în teologia sistematică ortodoxă română în ultimii treizeci de ani”, în: *StTeol* 3-4/1982, pp. 167-174;
144. Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Ființa și Ipostasurile în Sfânta Treime, după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 53-74;
145. Protos. Daniil STOENESCU, „Sfântul Vasile cel Mare, am al durerilor și cunoscător al suferinței, după epistolele sale”, în: *Teologia*, 2/1997, pp. 103-107;
146. Ciprian STREZA, „Este Sfântul Vasile cel mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele? Argumente interne pentru paternitatea vasiliană din Rugăciunea teologică a acestui text euharistic”, în: *RTeol* 3/2007, pp. 248-273;
147. Ciprian STREZA, „Cultul creștin al Capadociei secolului IV – între improvizație și text scris: o chestionare a scrierilor Sfântului Vasile cel Mare”, în: *RT* 1/2006, pp. 33-42;
148. N.A. URȘU, „Dascălul Ilarion – primul traducător și comentator român la Exaameronul Sfântului Vasile cel Mare”, în: *TV* 11-12/1993, pp. 65-76;

149. Cezar VASILIU, „1600 de ani de la moartea Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, pp. 12-15;
150. Nicolae VĂTĂMANU, „1600 de ani de la înființarea Vasiliadei, cel dintâi așezământ de asistență socială și sanitară”, în: *BORom* 3-4/1969, pp. 297-311;
151. Pr. Ion VICOVAN, „Raporturile Sfântului Vasile cel Mare cu autoritatea imperială”, în: *TV* 1-6/1996, pp. 75-93;
152. Pr. Ion VICOVAN, „Concepția Sfântului Vasile cel Mare despre creație în «Hexaemeron»”, în: *TV* 1-6/1997, pp. 77-94;
153. Pr. Ion VICOVAN, „Filantropia parctică la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Dați-le voi să mănânce! Filantropia creștină – istoric și spiritualitate*, col. Biserică și societate, nr. 6, Ed. Trinitas, Iași, 2002, pp. 82-84;
154. Pr. Constantin VOICU, „Sfântul Vasile cel Mare și pacea”, în: *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 1966*, Sibiu, 1966, pp. 53-56;
155. Pr. Constantin VOICU, „Sfântul Vasile cel Mare despre muncă”, în: *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 1966*, Sibiu, 1966, pp. 85-88;
156. Pr. Constantin VOICU, „Unitatea Bisericii în oikoumene după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 275-285;
157. Pr. Constantin VOICU, „Bassilius der Grosse in Leben der rumänischen orthodoxen Kirche und die Ökumenische aktualität, seiner Lehre über die Heilige Taufe”, în: *Die Anfänge des Christentums unter den Völkern Ost und Südeuropas*, Heidelberg, 1989, pp. 141-152;
158. IPS Nestor VORNICESCU, „Munca manuală în monahism după Sfântul Vasile cel Mare (329-379)”, în: *MMS* 9/1955, pp. 501-521;
159. IPS Nestor VORNICESCU, „Învățăături duhovnicești din viața și opera Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 3-4/1965, pp. 241-253;
160. IPS Nestor VORNICESCU, „Aspecte ale desăvârșirii în viața și opera Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Ort* 4/1978, pp. 604-637 (recenzie în: *Romanian Orthodox Church News*, 2/1979, pp. 80-81);
161. IPS Nestor VORNICESCU, „Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre muncă. La 1600 de ani de la trecerea sa la cele veșnice”, în: *MitrOlt* 1-3/1979, pp. 10- 48 (și în extras);
162. IPS Nestor VORNICESCU, „Porunca muncii după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 259-263;
163. IPS Nestor VORNICESCU, „Opere ale Sfântului Vasile cel Mare în literatura noastră patristică”, în: *Ort* 1/1979, pp. 28-52;

164. IPS Nestor VORNICESCU, „Din viața și învățătura Sfântului Vasile cel Mare”, în: *Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1979*, București, 1979, pp. 69-74;
165. Pr. Ioan ZUGRAV, „Un manuscris din anul 1419 al Liturghiei Sf. Vasile cel Mare”, în: *Candela* 1-12/1937, pp. 263-282 (și în volum: *Cernăuți*, 1938).

LUCRĂRI REFERITOARE LA PĂRINȚII CAPADOCIENI

LUCRĂRI ÎN VOLUM

1. Anton I. ADĂMUȚ, *Literatură și filosofie creștină. Secolele I-VIII*, vol. I, Ed. Fides, Iași, 1997, pp. 224-225;
2. Marius TELEA, *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001 (recenzie Ioan Mircea Ielciu, în: *AltBan* 7-9/2001, pp. 168-169).

STUDII ȘI ARTICOLE

1. Pr. Marin M. BRANIȘTE, „Momente și aspecte ale prieteniei Sfinților Părinți capadocieni”, în: *MitrOlt* 1-2/1962, pp. 40-56;
2. Jean BOSSE, „Capadocienii”; în: *Enciclopedia doctriinelor mistice*, vol. I: Șamanism, greci, evrei, gnoză, creștinismul primitiv, trad. Beatrice Stanciu, Ed. Amarcord, Timișoara, 1997, pp. 301-302;
3. Pr. Ion BRIA, „Dogma Sfintei Treimi”, în: *StTeol* 3/1991, pp. 1-48 (cap. „Contribuția Părinților Capadocieni”);
4. Simion Mihăiță CONSTANTIN, „Comparație între teologia Sfântului Ambrozie al Milanului și a Părinților Capadocieni, în lupta împotriva arianismului și păgânismului”, în: *MitrOlt* 9-12/2007, pp. 138-155;
5. Paul EVDOKIMOV, „Capadocienii și epoca lor”, în: Idem, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană. Învățătura patristică, liturgică și iconografică*, trad. Pr. Vasile Răducă, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1995, pp. 50-55;
6. Ioan Mircea IELCIU, „Viața și valoarea ei după Sfinții Părinți Capadocieni”, în: *MitrMold* 1-2/1986, pp. 68-83;
7. Cristinel IOJA, „Teologia părinților capadocieni”, în: *AltBan* 10-12/2007, pp. 63-73;
8. Dan IONESCU SISEȘTI, „Teologii, Părinții Capadocieni și ai Bisericii”, în: IDEM, *Evoluția spiritualității religioase și filosofice vest europene. Perioadele antică, medievală și umanistă*, Casa editorială Odeon, București, 1998, pp. 58-59;

9. Pr. Cicerone IORDĂCHESCU, „Cei trei mari Capadocieni. Privire generală”, în: IDEM, *Istoria vechii literaturi creștine*, vol. II, Tipografia Terek & Caminschi, Iași, 1935, pp. 139-141 (ed. a II-a, vol. II, Ed. Moldova, Iași, 1996, pp. 139-141);
10. Marius TELEA, „Relația omului cu Dumnezeu-Omul după învățătura Părinților Capadocieni”, în: *Facultatea de Teologie la 10 ani de existență. Sesiune de comunicări*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, Arad, 2001, pp. 262-279;
11. IPS IOANNIS ZIZIOULAS, „Învățătura despre Sfânta Treime. Însemnătatea contribuției capadociene”, trad. Pr. Dragoș Bahrim, în: *TV* 1-4/2002, pp. 5-17.

LUCRĂRI REFERITOARE LA SF. TREI IERARHI

LUCRĂRI ÎN VOLUM

1. Toma FRATEȘ, *Studiu aprofundat din opera teologică asupra vieții și scrierilor Sfântului Vasile cel Mare, Arhiepiscop al Cezariei Capadociei, ale Sfântului Grigorie Teologul și ale Sfântului Ioan Christostomul, Arhiepiscopul Constantinopolului*, Tipografia Ciurcu & Com., Bocifalu-Săcele, 1905;
2. Cristina SOCOȘAN, *Învățătura Sfinților Trei Ierarhi despre rolul femeii în biserică, familie și societate*, Ed. Episcopiei Giurgului, 2008.

STUDII ȘI ARTICOLE

1. Pr. Nicolae ACHIMESCU, „Învățătura despre «Biserica primordială» în viziunea Sfinților Trei Ierarhi – teme pentru receptarea unor valori necreștine în sânul creștinismului”, în: *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*, I/1992, pp. 21-37;
2. Pr. Nicolae ACHIMESCU, „Comuniunea primordială în viziunea Sfinților Trei Ierarhi – un model pentru dialogul dintre oameni și religii”, în: *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, fasc. VI, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2007, pp. 114-126;
3. Pr. Alexe ȘTEFAN, „Considerații despre preoție și Biserică la Sfinții Trei Ierarhi. Prelegere susținută cu prilejul hramului la Institutul Teologic din București”, în: *BORom* 1-2/1972, pp. 53-60;
4. Pr. Alexe ȘTEFAN, „Actualitatea gândirii Sfinților Trei Ierarhi despre preoție”, în: *StTeol* 1-2/1984, pp. 93-102;
5. Pr. Teodor BABA, „Exegeza Sfintei Scripturi, preocupare majoră a Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Teologia* 1-2/1999, pp. 107-118;

6. Pr. Mircea BASARAB, „Chipul preotului după Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrOlt* 1-2/1970, pp. 3-10;
7. Pr. Gheorghe BĂZGAN, „Principii omiletice în predica Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrMold* 3-6/1979, pp. 292-303;
8. Pr. Daniel BENGA, „Întâlnirea dintre istorie și eshaton în teologia și în viața Sfinților Trei Ierarhi”, în: *GIbis* 1-4/2006, pp. 126-142;
9. Pr. Teodor BODOGAE, „Actualitatea mesajului Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrBan* 1-3/1975, pp. 38-41;
10. Pr. Teodor BODOGAE, „Umanismul creștin în viziunea Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrArd* 1-3/1981, pp. 66-73;
11. Nicu-Ioan BREDA, „Sfânta Scriptură și interpretarea ei în opera Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Teologia* (Arad), 3/2005, pp. 83-103;
12. Pr. Ion BRIA, „Teologie și Biserică la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 1-2/1971, pp. 74-84;
13. Ioan BUDE, „Actualitatea tinereții și educației Sfinților Trei Ierarhi”, în: *AltBan* 1-3/2006, pp. 19-23;
14. Pr. Dumitru CĂLUGĂR, „Actualitatea ideilor pedagogice în unele din lucrările Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrArd* 1-3/1974, pp. 57-64;
15. Pr. Nicolae CHIFĂR, „Preoția în concepția Sfinților Trei Ierarhi”, în: *TV* 8-10/1994, pp. 9-17;
16. Nicolae CHIȚESCU, „Aspecte ale eclesiologiei la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 7-8/1962, pp. 395-413;
17. Pr. Dumitru M. COLOTELO, „Sfinții Trei Ierarhi, modele permanente pentru păstorii de suflete”, în: *GIbis* 1-2/1981, pp. 31-36;
18. Pr. Constantin COMAN, „Teologia și Duhul Sfânt la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 2/1990, pp. 130-137;
19. Pr. Constantin COMAN, „Sfinții Trei Ierahii – modele de viață luptătoare”, în: *Glasul Adevărului* (Buzău), 134/2004, pp. 109-115;
20. Pr. Ioan G. COMAN, „Idei misionare, pastorale și sociale înnoitoare la Sfinții Trei Ierarhi. Cuvântare rostită la serbarea hramului Institutului Teologic Universitar din București, 30 ianuarie 1950”, în: *StTeol* 1-2/1951, pp. 100-107;
21. Pr. Ioan G. COMAN, „Atitudinea practică a Sfinților Trei Ierarhi”, în: *GIbis* 10/1956, pp. 535-540;
22. Pr. Ioan G. COMAN, „Aspecte ale artei literare în operele Sfinților Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 3-4/1969, pp. 164-178;
23. †Vasile COMAN, EPISCOPUL ORADIEI, „Învățămintele ale Sfinților Trei Ierarhi pentru problemele actuale ale Bisericii”, în: *BORom*, 1-2/1972, pp. 121-126;
24. Viorel COMAN, „Sfinții Trei Ierarhi – modele de viețuire creștină”, în: *Glasul Adevărului* (Buzău), 139/2005, pp. 82-85;

25. †Nicolae CORNEANU, MITROPOLITUL BANATULUI, „Pregătirea școlară a Sfinților Trei Ierarhi”, în: IDEM, *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1987, pp. 126-136 (Ed. Polirom, Iași, ²2001, pp. 103-111);
26. †Nicolae CORNEANU, MITROPOLITUL BANATULUI, „Sfinții Trei Ierarhi ca studenți”, în: IDEM, *Miscellanea Patristica*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, pp. 105-113;
27. Diac. Sorin COSMA, „Idei moral-sociale în operele Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrBan* 1-3/1974, pp. 50-55;
28. †Casian CRĂCIUN, EPISCOPUL DUNĂRII DE JOS, „Sfinții Trei Ierarhi și învățământul teologic”, în: *MitrArd* 1/1987, pp. 57-65;
29. †Casian CRĂCIUN, EPISCOPUL DUNĂRII DE JOS, „Sfinții Trei Ierarhi și învățământul teologic”, în: *RTeol* 3-4/2000, pp. 42-50;
30. Ion DAVID, „Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrOlt* 1-3/1972, pp. 117-121;
31. Diac. Petre I. DAVID, „Responsabilitatea misionară după Sfinții Trei Ierarhi. Prelegere omagială susținută în sala de festivități a Institutului Teologic Universitar din București, cu prilejul prăznuirii Sfinților Trei Ierarhi, 30 ianuarie 1983”, în: *StTeol* 5-6/1984, pp. 303-312;
32. Pr. Ovidiu DINCĂ, „Slujirea învățătoarească în contextul slujirii preoțești a Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Almanah bisericesc*, Sf. Episcopie a Sloboziei și Călărașilor, 2008, pp. 102-116;
33. Pr. Nicolae DONOS, „Din învățăturile Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrMold* 1-2/1954, pp. 19-23;
34. Pr. Nicolae DONOS, „Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrMold* 1-2/1959, pp. 74-77;
35. Constantin ERBICEANU, „Pentru ce să serbează la 30 Ianuarie cei trei mari dascăli ai Bisericii Ortodoxe împreună, că în această lună se serbează fiecare separat, care-i cauza?”, în: *BORom* 11/1905-1906, pp. 1193-1197;
36. Constantin ERBICEANU, „Despre cei trei Sfinți corifei ai Ortodoxismului”, în: *BORom*, 11/1900-1910, pp. 1253-1259;
37. Lucian FARCAȘIU, „Teologia treimică reflectată în imnografia Sărbătorii Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Teologia* (Arad), 1/2005, pp. 88-99;
38. Pr. Constantin GALERIU, „Teologie, preoție și slujire la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrMold* 1-3/1985, pp. 123-134;
39. Arhim. Chesarie GHEORGHESCU, „Sfinții Trei Ierarhi – modele de dascăli și păstori în Biserica creștină”, în: *GIBis* 1-2/1974, pp. 38-49;
40. Arhim. Chesarie GHEORGHESCU, „Actualitatea învățăturilor Sfinților Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie și Ioan”, în: *GIBis* 1-2/1984, pp. 52-58;

41. Pr. Costache GRIGORAȘ, „Cultură și sfințenie – lecție vie a studenției Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*, Teologie, IV/1997-1998, pp. 237-244 (publicat și în: *TV 7-12/1999*, pp. 62-69);
42. Maius-Mihai ILCA, „Teologia iubirii în viața și scrierile despre creație ale Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Teologia (Arad)*, 4/4005, pp. 181-210;
43. Pr. Viorel IONIȚĂ, „Rolul Bisericii în societate după Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 1-2/1983, pp. 8-18;
44. Pr. Alexandru ISVORANU, „Biblia ca izvor al valorilor morale însușite și propovăduite de Sfinții Trei Ierarhi”, în: *Analele Universității din Craiova*, Seria Teologie, 9/1999, pp. 122-128;
45. Pr. Emil JURCAN, „Sfinții Trei Ierarhi – modelul preotului de astăzi. Exemplu concret – Prea Fericitul Patriarh Justinian”, în: *Credința Ortodoxă* 1/2001, pp. 47-56;
46. Pr. Vasile LOICHIȚĂ, „Teo- și Christologia Sfinților Trei Ierarhi”, în: *Candela*, 1944-1945, pp. 108-123;
47. Pr. Vasile LOICHIȚĂ, „Sfinții Trei Ierarhi. Cuvinte pentru prăznuirea lor”, în: *MitrBan* 1-3/1956, pp. 4-16;
48. Protos. Veniamin MICLE, „Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrArd* 1-2/1973, pp. 84-87;
49. Protos. Veniamin MICLE, „Tematica moral-religioasă a predicilor Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrOlt* 5-6/pp. 394-404;
50. Arhim. Vasile MIRON, „Chipul preotului ortodox reflectat în opera teologică și pastorală a Sfinților Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 3-4/1997, pp. 55-68;
51. Pr. Dumitru MOCA, „Sfinții Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur. Importanța și actualitatea lucrării lor pastorale”, în: *Teologia* 1/2001, pp. 11-19;
52. Pr. Zeno MUNTEANU, „Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrBan* 1-3/1964, pp. 68-72;
53. Pr. Nicolae NECULA, „Aspecte ale artei pastorale la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 3-4/1978, pp. 320-328;
54. Constantin C. PAVEL, „Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de problemele morale ale vremii lor”, în: *StTeol* 3-4/1977, pp. 222-232;
55. Pr. Mircea PĂCURARIU, „Chipul preotului după Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrOlt* 1-2/1970, pp. 3-10;
56. †Antonie PLĂMĂDEALĂ, MITROPOLITUL ARDEALULUI, „Sfinții Trei Ierarhi – modele pentru viitorii preoți”, în: IDEM, *Preotul în Biserică, în lume, acasă*, Sibiu, 1996, pp. 243-275;

57. Pr. Gheorghe POPA, „Teologia: Vocație originară a omului. Cuvântare rostită în ziua de 30 ianuarie 1995, cu ocazia hramului Facultății de Teologie Ortodoxă Iași”, în: *TV* 1-3/1995, pp. 166-169;
58. Pr. Ion D. Popa, „Aspecte moral- sociale în predica și viața Sfinților Trei Ierarhi”, în: *GIBis* 3-5/1980, pp. 389-399;
59. Teodor M. POPESCU, „Sfinții Trei Ierarhi în slujirea Bisericii”, în: *BORom* 1-3/1952, pp. 60-73;
60. Pr. Dumitru RADU, „Spiritualitate și slujire la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 3-4/1974, pp. 183-189;
61. Pr. Ioan RĂMUREANU, „Preotul – slujitor al lui Dumnezeu și al oamenilor, după Sfinții Trei Ierarhi. Prelegere festivă ținută cu prilejul sărbătoririi hramului Institutului Teologic din București în ziua de 30 ianuarie 1970”, în: *BORom* 1-2/1970, pp. 99-105;
62. Pr. Gheorghe REMETE, „Cultură și teologie la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *Credința Ortodoxă* 1/1999, pp. 22-37;
63. Petru REZUȘ, „Sfinții Trei Ierarhi – pilde de desăvârșire creștină”, în: *GIBis* 1/1975, pp. 34-43;
64. Constantin RUS, „Opera canonică a Sfinților Trei Ierarhi și importanța ei pentru unitatea Bisericii”, în: *AltBan* 4-6/2006, pp. 16-34;
65. Pr. Constantin RUSU, „Chipul preotului după Sfinții Trei Ierarhi”, în: *MitrBan* 2/1987, pp. 32-40;
66. Pr. Corneliu SĂRBU, „Sfinții Vasile, Grigorie și Ioan, îndrumători ai teologiei actuale”, în: *MitrArd* 1-2/1973, pp. 39-44;
67. Pr. Dionisie STAMATIOU, „Sfinții Trei Ierarhi, ca interpreți ai Sfintei Scripturi. Cuvânt festiv rostit cu prilejul serbării de patron la Facultatea de Teologie din Craiova, 30 ianuarie 1998”, în: *Analele Universității din Craiova, Seria Teologie*, 3/1998, pp. 45-55;
68. Pr. Alexandru I. STAN, „Ortodoxia și frumusețea stilului teologic al Sfinților Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 3-4/1982, pp. 185-200;
69. Pr. Liviu STAN, „Concepția canonică a Sfinților Trei Ierarhi”, în: *MitrOlt* 1-2/1966, pp. 9-15;
70. Pr. Liviu STREZA, „Sfinții Trei Ierarhi în cultul ortodox”, în: *RTeol* 1/1994, pp. 1-13;
71. Sebastian ȘEBU, „Sfinții Trei Ierarhi – modele alese de înțelegere și trăire actuală a creștinismului”, în: *MitrArd* 1-3/1976, pp. 142-147;
72. Pr. Ioan TULCAN, „Coordonate ale slujirii preoțești la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *AltBan* 1-3/1996, pp. 17-24;
73. Iuliu VALAORI, „Pilde frumoase de caracter”, în: *BORom* 11/1911-1912, pp. 1251-1261;

74. Diac. Emilian VASILESCU, „Sfinții Trei Ierarhi și cultura vremii lor. Cuvântare rostită la 30 ianuarie 1961 la Institutul Teologic Universitar din București”, în: *StTeol* 1-2/1961, pp. 55-65;
75. Cezar VASILIU, „Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de societatea vremii lor. Conferință prezentată la Institutul Teologic din București la 30 ianuarie 1979 cu ocazia hramului”, în: *StTeol* 1-2/1980, pp. 50-65;
76. Pr. Ion VICOVAN, „Iubirea de aproapele la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *TV* 7-12/1999, pp. 97-105.

ST. BASIL THE GREAT'S RECEPTION BY ROMANIAN
SPECIALIZED LITERATURE (COMMENTARY AND
BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES)

Throughout the times, St. Basil the Great has enjoyed well-deserved attention from Romanian specialized literature. Theologians and especially theology professors in Romania, have obviously been the first to dwell on his life and works, in an endeavour not only to popularize the activity of the great Church Father for the Romanian Christian readership, but also to recommend his theological contribution for further study. As specialized research demonstrates, St. Basil the Great's works have been circulating for centuries throughout Romanian territory, being therefore familiar to Romanians who readily name their children after the great Church Doctor, as well as St. George the Victory Bearer, St. John the Lord's Forerunner, and the Holy Great Martyr Demetrios.

The present study reviews the way in which St. Basil, his works, life and theology, have been rendered by Romanian specialized literature. It follows the main themes on which Romanian theologians have dwelt as well as the topics that have most interested them. An impressive number of specialists have concerned themselves with St. Basil, while Romanian electronic portals also portray the great Cappadocian Father, whose theology evinces so many aspects. The present essay also provides a list of the most important studies and articles concerning the great Church Father's personality and activity, published in Romanian up to date.

A critical appraisal of the rendering of St. Basil the Great by Romanian specialized literature ought to mention that too few today concern themselves with the Basilian works, as too few are interested in Patristic Studies at large. This entails a crisis of a sort. Hence the Romanian Patriarchate's ampler project to underscore Church Fathers' contribution, and formulate theological statements only based on extensive study of Patristic theology. The monastic community as well ought to be more involved in studying and promoting Basilian theology. The younger generation of theologians should regain the motivation and condition of former outstanding theologians who, alongside Pr. D. Stăniloae, Pr. I.G. Coman, Pr. Ene Braniște and others, applied themselves to the direct study of Church Fathers, among whom St. Basil the Great holds a pre-eminent place.

SCRIPTURĂ, SPIRITUALITATE,
CULTURĂ

VECHIUL TESTAMENT ÎN PREOCUPĂRILE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

Vechiul Testament este o capodoperă a iubirii dumnezeiești, pentru avalanșa de sentimente care se desprind din învățăturile lui sfinte. De la geneza universului și până la Apocalipsa din Patmos a Sfântului Ioan, marile enigme ale credinței sunt expuse aici concis. Toată descoperirea cea din urmă este cuprinsă în Legea cea dintâi, de la atomul abia creat și până la sfârșitul misionarismului lui Iisus Hristos, în acea minunată schiță, trasată de «Duhul care a grăit prin profeți». Chiar și numirea Noul Testament este o creație a Vechiului Testament. Profetul Ieremia (XXXI, 31) a inițiat-o. Modul cum prevede Vechiul Testament realitatea istorică de acum 1979 de ani, pune Vechiul Testament în miezul celor mai mari realități ale creștinismului. Participarea Vechiului Testament la formularea gândirii creștine este foarte bogată și s-ar putea face dovadă cu numeroase exemple.

În primele veacuri ale creștinismului s-au ivit multe împotriviri față de Vechiul Testament. Încă în timpul lui Hristos, unii detractori nu admiteau înșiruirea cărții lui Ezechiel între cărțile sfinte ale Vechiului Testament, pe motiv că în unele părți cu greu s-ar putea armoniza cu legea din Pentateuh. Alții vedeau în Proverbe un produs de natură pur laică și se iviră, din slăbiciunea de credință, nedumeriri cu privire la Cântarea Cântărilor. Mai târziu, filosoful epicureu Cels (sec. al III-lea) combate în lucrarea sa Λόγος ἀληθής autenticitatea primelor cinci cărți ale Vechiului Testament¹. Neoplatonicul Porfiriu (sec. al II-lea) are îndoieli cu privire la timpul compunerii și la valoarea cărții lui Daniel. Aproape în același timp gnosticul Marcion atacă Decalogul, în special, și Vechiul Testament în general, pe motiv că «Dumnezeul Vechiului Testament este inferior celui din Noul Testament: Acela este numai Dumnezeu cel drept, dar nu și bunul Dumnezeu Iisus, Acela este creator, dar nu mântuitor, îi lipsește – Aceluia – dragostea și mila»². În sec. al III-lea un oarecare Manes nu voia să știe nimic despre Vechiul Testament. Multe probleme biblice erau nedumerite în sufletul unor credincioși.

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *Ort* 1/1979, pp. 133-145.

¹ Origen combate într-un studiu amplu aberațiile lui Cels. A se vedea *PG XI*, 663.

² P. FIEBIG, *Wie stehep wir Christen zum Alten Testament*, Gottingen, 1920, p. 13.

Sfântul Vasile a fost o personalitate a epocii sale și un cărturar de mare prestigiu. Pentru a face lumină în puținătatea biblică a unor credincioși el avea toată competența. În scopul acesta a scris: 9 omilii la Facere, adică la cele 6 zile ale creației, așa-numita lucrare *Hexaemeron*, Omilii la psalmii: 1, 7, 14, 18, 29, 32, 33, 44, 45, 48, 49, 61, și 104, *Despre Sfântul Duh*, *Împotriva lui Eunomie*, *Reguli morale*, *Omilii* la diferite texte biblice (Isaia, Proverbe), *Scrisori*, *Despre primul om*, *Despre post*, Euharistie, Botez, Pocăință, feciorie, credință ș.a. Aparte trebuie să amintim Liturghia care-i poartă numele.

Se va vedea, în cele ce urmează, că în toate preocupările Sfântului Vasile iese în evidență duhul biblic. Pentru a preciza originea, valoarea Vechiului Testament ca și exegeza corectă a textului biblic Sfântul Vasile pleacă de la convingerea că Vechiul Testament este preistoria creștinismului. Cărțile Vechiului Testament el le citează cu formula «sfintele cărți», «Cele de Dumnezeu insuflate» și le zice consecvent θεόπνεστα³. Expresia θεόπνεστος trece de la el, la alți scriitori de limbă greacă și apoi la cei de limba latină în traducerea verbală: «Spiritus revelabat», «Spiritus scripsit», «Deus predixit»⁴. Sinteza acestor idei o redă afirmarea: «*Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu*», cu care prefătează omiliile sale la Psaltire. Spune doar Sfântul: «Scriptura a fost scrisă de Duhul Sfânt pentru ca oamenii să găsească în ea, întocmai ca într-un spital sufletească la care pot să vină cu toții pentru a afla doctoria potrivită cu boala»⁵. Despre inspirația Sfintei Scripturi vorbește în multe ocazii: în *Hexaemeron*, *Către Sabelie*, *Către Amfilohie* ș.a. Credința în inspirația Vechiului Testament este convingerea intimă a Sfântului Vasile ca și afirmarea, că și cărțile din categoria II-a oferă material valoros pentru pregătirea mântuirii sufletești.

Organizarea minunată a lumii, mișcarea regulată a ei, că lumea nu este veșnică, că s-a format progresiv după cum progresiv s-au fixat toate formele ei de viață, iată obiectivul *Hexaemeronului*. Obiectivul Vechiului Testament, valoarea omului, ideea de schimbare și maturizare a lumii, problema unui patriotism luminos, sunt teme valorificate în toate scrierile biblice ale Sfântului Vasile. Sintetizând atitudinea Sfântului Vasile față de Vechiul Testament subliniem că cheia de boltă a Vechiului Testament este omul și credința în lumina Aceluia care umple pământul și veacurile în calitate de Mântuitor. Adevărat, spune Sfântul, că numai prin Vechiul Testament poate fi înțeles Hristos. Urmând atitudinea Sfântului Vasile față de Vechiul Testament, iată măsura în care intră Vechiul Testament în tematica preocupărilor sale.

Cartea Facerii, de care se ocupă, este obiectul unei intenții deosebite. Geneza este cartea pe care creștinismul a universalizat-o, pentru că conține valori eterne valabile. Ea conține doctrina Bisericii privitor la probleme

³ SF. VASILE CEL MARE, *Omilie la psalmul 1* (PG XXIX, 29).

⁴ AUGUSTIN, *De civitate Dei*, lib. decimus oct. MX. 21, 598.

⁵ *Comentariu la psalmi*, trad. de O. Căciulă, București, 1939, p. 23.

esențiale, și mai ales privitor la creație. Sfântul Vasile a voit să știe până la ce grad de știință precisă, poate să înalțe în această problemă rațiunea omenească lăsată la propriile sale puteri⁶. Bine a zis Sfântul Vasile: «Moise a scris pentru a ne face mai religioși, iar nu pentru a ne face mai savanți»⁷. Biblia este scrisă pentru a ne descoperi adevărurile religioase, de aceea, vorbind despre fenomenele naturii, scriitorii sfinți întrebunțează expresii populare, în loc de a întrebunța expresii științifice⁸. În explicarea textelor biblice de multe ori a rămas impresionat de fapte din preistoria neamului omenesc. L-a impresionat, în mod deosebit, căderea omului, încât a afirmat cu o adâncă mirare sufletească: «Omul a ales plăcerea părută ochilor trupești înaintea frumuseții sufletești și săturarea pântecelui a crezut-o mai prețioasă decât bucuriile sufletești».

Ideile sale biblice Sfântul Vasile le dezvoltă în mod progresiv în *Hexaameron*, o carte „scrisă cu grijă științifică și literară”, cum apreciază un biograf⁹. Această lucrare a Sfântului Vasile devine atât de celebră, încât într-o măsură oarecare ea depășește celelalte lucrări ale Sfântului:

«Când îi citesc *Hexaameronul*, spunea Sfântul Grigorie, mă simt transportat până în sânul lui Dumnezeu, înțeleg toată iconomia universului, înțelepciunea și puterea Creatorului, mă lovesc de-o admirație mai mare decât când mă mărginesc a le contempla în propriile lor opere»¹⁰.

Atunci când este vorba despre textele dogmatice, de exemplu despre Sfânta Treime, atitudinea Sfântului Vasile este categorică. Problemele credinței sunt înfățișate concis. Întrucât Revelația divină s-a comunicat progresiv, nu vom afla încă din Cartea Facerii expuneri clare cu privire la tainele viitoare. Omenirea fiind în pruncia dezvoltării sale spirituale, nu putea pătrunde toate tainele înaltei descoperiri dumnezeiești. Dumnezeu a făcut de la început pe oameni, de aceea tot El trebuie să-i facă din nou, căci către El (către Fiul) a vorbit Tatăl la facerea lumii: «să facem om», zice Sfântul Vasile¹¹. În scrierea Sfântului Vasile către Eunomie citim că:

«la crearea lumii Dumnezeu vorbește cu Fiul și cu Duhul, precum Moise L-a înfățișat pe El într-un mod omenesc vorbind și zicând: „să facem om după chipul și asemănarea Noastră” și către cine zice: „să facem”, dacă nu către Cuvântul și Fiul Cel Unul-Născut, prin Care, după cuvântul

⁶ *Sfântul Vasile...*, trad. de Iosif, mitropolit primat, București, 1898, p. 46.

⁷ *Ibidem*, p. 425.

⁸ *Ibidem*.

⁹ N. NEAGA, *Geneză. Comentariu*, Sibiu, 1945, p. 22.

¹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *op. cit.*, p. 408.

¹¹ *Ibidem*, p. 21.

Evangelistului, toate s-au făcut și de către Duhul, despre care este scris: „Duhul lui Dumnezeu este cel care M-a făcut pe Mine”¹².

Pentru justificarea celor spuse, Sfântul Vasile continuă firul discuției cu Eunomie și aduce încă alte texte paralele; astfel se referă la III, 22; XI, 7; XIX, 24 din *Facere*, iar mai târziu la profetul Osea. Tot așa admite Sfântul Vasile și sensul trinitar al imnului isaianic – trisaghiul – exprimat în vorbele: «Sfânt, sfânt, sfânt este Domnul» (*Is.* VI, 3). La Isaia este scris că serafimii au exclamat de trei ori adjectivul sfânt și astfel ei au exprimat sfințenia celor trei Persoane¹³. Între textele de natura aceasta, un loc aparte îl ocupă, în atenția Sfântului Vasile, Isus Sirah 24. Înțelepciunea (Sofia) este introdusă aici, zice Sfântul Vasile, grăind și precizându-și originea și spunând că este de origine dumnezeiască, necreată și veșnică (XXIV, 3).

Prezentă în orice punct spațial, Înțelepciunea a străbătut distanțele cele mai îndepărtate ale universului. Obosită de drum, înțelepciunea este în căutarea unui adăpost. Întrebându-se – înțelepciunea – în mijlocul cărui popor să se stabilească, ea alege pe Israil. Înțelepciunea din *Sirah* (24) este o persoană dumnezeiască, legată de Dumnezeu prin uniunea ipostatică. Înțelepciunea este Hristos, Persoana a doua a Sfintei Treimi. Cât despre Duhul, ca persoană dumnezeiască, Îl vedem descoperit în *Fac.* I, 2 și în locurile paralele, unde «Duhul Se purta deasupra apelor». În comentariul său la *Facere – Hexaemeron – Sfântul Vasile* scrie că la Sfântul Botez se întrebuițează apa pentru că «la creație Duhul Se purta deasupra apei»¹⁴. Ceea ce leagă Vechiul Testament de creștinism este mai ales ideea hristologică. Se poate face biografia Mântuitorului nu numai după modelul Evangheliștilor martori oculari, ci și după minunata schiță trasată de «Duhul Care a grăit odinioară prin profeți». Convingerea că creștinismul este o continuare a învățăturii revelate în Vechiul Testament, a devenit doctrină.

Ceremoniile Vechiului Testament au fost instituite de Dumnezeu ca și Tainele creștine, pe care le prefigurează acelea. Este obiceiul Sfintei Scripturi, constată Sfântul Vasile, de a pune lucrurile cele triste înaintea celor bune, pentru că numai atunci poate să existe o bucurie adevărată pe urma celor plăcute, când mai înaintea lor am avut de suferit cele dureroase. Astfel se zice în *I Reg.* II, 6 «Eu voi ucide și tot eu voi face să învieze», deci binefacerea vine în rândul al doilea¹⁵. Referindu-se la sensul textului din acest capitol, la: «Domnul va înălța cornul Unsului Său», Sfântul Vasile

¹² *Ibidem*, p. 7.

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomiu*, III, 3 (PG XXIX, 661).

¹⁴ În *Hexaemeron* (PG XXIX, 44).

¹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la psalmi*, traducere de Pr. Olimp Căciulă, București, 1939, p. 130.

spune că «cornul» este simbolul puterii. Symbolismul acesta este împrumutat rinocerului, care are un singur corn și care este un animal de neînving, în ceea ce privește puterea și un animal care nu se lasă ușor supus de oameni¹⁶.

În interpretarea *Ps. II*, Sfântul Vasile, de asemenea, dă înțeles mesianic textului. Este vorba de cuvintele: «Dumnezeu cu toiaș de fier îi va zdrobi». «Toiașul de fier», adică mâna tare (a lui Dumnezeu) se îndreaptă împotriva păcătoșilor¹⁷. În comentariul la Isaia (Ερμ. εις τὸν προφ. Ησ.) Sfântul Vasile stăruie cu osebire asupra textelor hristologice. El reține prevederile lui Isaia exprimate în fraza: «în zilele de apoi muntele casei Domnului din Ierusalim se va înălța mai sus decât dealurile și vor veni la El toate neamurile» (*Is. II*, 2-3). «Zilele de apoi» indică epoca lui Hristos. «Muntele» casei Domnului este o metonimie, este vorba despre Ierusalim, căruia în viitor i se va deschide un orizont larg. În Ierusalim se va petrece pun eveniment atât de înălțător, încât spre această cetate se îndreaptă năvalnic toate popoarele, «mânate de Evanghelia care se va propovădui la toată lumea», cum precizează Sfântul Vasile¹⁸.

Biserica creștină este imaginată prin Sion sau Ierusalim, pentru că de acolo – din Ierusalim – s-a vestit lumii Evanghelia, scrie Sfântul Vasile interpretând locul II, 3 din Isaia¹⁹. Textul clasic, din *Is. VII*, 14: «Iată Fecioara va naște Fiu și-L vor numi Emanuel», pe care Biserica îl referă la evenimentul legat de Maria, Maica Domnului – află în comentariul Sfântului Vasile o interpretare autentică. Pentru a apăra Tradiția creștină, Sfântul Vasile scria în comentariul său la Isaia: «întâiul Adam (om) a luat ființă fără împreunarea între bărbat și femeie, tot așa noul Adam (om) se naște pe calea neobișnuită»²⁰. Scrisul Sfântului Vasile cadrează întocmai cu aprecierile biblice, sens care rezultă din locurile paralele.

Astfel, *Is. IX*, 1: «Poporul care umblă în întuneric, va vedea lumină mare», primește o interpretare hristologică, cum i-au dat-o și Eusebie al Cezareei²¹, Chiril al Alexandriei²² și Teodoret²³. La toți aceștia «întunericul» este păcatul, «lumina» este Hristos. Domnul a adus – spune Sfântul Vasile – poporul de la întunericul neștiinței la lumina adevărului²⁴. Sfântul Vasile face o determinare a Pruncului minunat, de la *Is. VII*, 14. El consideră că *Is. VII*, 14, află o continuare în *IX*, 5-6: «Mai înainte s-a numit Emanuel, aici se

¹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Psaltirea*, O. Căciulă, p. 11.

¹⁷ *Ibidem*, p. 22.

¹⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Erminie la Isaia* (PG XXX, 236).

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Erminie la Isaia* (PG XXX, 240).

²⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Erminie la Isaia* (PG XXX, 465).

²¹ EUSEBIE... *Com. la cap. 9 M.G. 24*, 148.

²² CIRIL... *Com. la Isaia* (PG LXX, 249).

²³ TEODORET, – *com. la cap. 9* (PG LXXXI, 293).

²⁴ SF. VASILE CEL MARE, *com. la cap. 9 M.G. 30*, 508.

numește înger de mare sfat», spune Sfântul Vasile²⁵. În Tratatul *Despre Sfântul Duh*, Sfântul Vasile a «pus baza liniilor de trasament, înlăuntrul cărora s-a înălțat construcția lui măreață de teologie trinitară», cum zice un biograf al vieții și teologiei Sfântului Vasile²⁶. Desigur și cu referire la tratatul biblic despre creație, Sfântul Vasile putea afirma «tot ce este comun Tatălui și Fiului este comun și Duhului»²⁷. Dumnezeu întreit a creat lumea. După învățătura Vechiului Testament despre creație, lumea este un produs al înțelepciunii, al puterii și al voinței lui Dumnezeu. Prin Fiul s-a mijlocit și executat creația, iar Duhul Sfânt, Care Se purta deasupra apelor (*Fac. I, 2*) era voința creatoare, gata, în orice clipă, să intre în activitate²⁸, «Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (*Ps. XXXII, 6*). «Duhul» din *Fac. I, 2* «Care Se purta deasupra apelor», nu este un suflu împrăștiat în aer, ci Duhul Sfânt, Care de la Tatăl porcede, Care Își are ipostasa din Dumnezeu²⁹.

«În actul creației, Tatăl este cauza principală, Fiul cauza demiurgică și Sfântul Duh cauza *deșăvârșitoare*³⁰. Profeția care vine de la Sfântul Duh îngăduie să se recunoască prezența lui Dumnezeu la profeți...»³¹. Prin harul Sfântului Duh au fost vestite și realizate evenimentele Vechiului Testament³². Sfântul Vasile este hotărât să facă orice pentru apărarea dumnezeirii Sfântului Duh. Afirmarea Sfântului Vasile: «Căile lui Dumnezeu sunt necercetate și judecățile Lui nepătrunse»³³, își are corespondentul în: *Rom. XI, 33*, dar și în *Iov IX, 10*; *Ier. XI, 7*; *Iov XXXVI, 23*; *Ps. XXXV, 6*; *Ps. XCI, 5*; *Prov. XXV, 2*; *Eccl. VII, 24*; *Iez. XLVII, 5*; *Întel. II, 22* și *Iis. Sir. XVI, 22*. În tratatul *Despre Sfântul Duh*, Vechiul Testament este un izvor apreciabil. Sfântul Vasile citează de 22 ori din Psalmi, de 9 ori din Isaia. Psalmul CVIII și Isaia 8 au preferință³⁴. În apărarea adevărului biblic Sfântul Vasile nu se teme nici de sabie, nici de focul cel mai aprins decât cel din Babilon³⁵.

²⁵ *Ibidem*, col. 512.

²⁶ Vasile LOICHIȚĂ, „Sfântul Vasile”, în volumul *Cuvântări*, Cernăuți, 1939, p. 22.

²⁷ *Împotriva lui Eunomie* M.G. 29, 712.

²⁸ HR. ANDRUTSOS, *Dogmatica*, trad. de D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 103.

²⁹ *Comentarii la psalm...* O. Căciulă, p. 150.

³⁰ Pr. Ioan G. COMAN, „Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile”, în: *StTeol*, 5-6/1964, p. 287.

³¹ *Ibidem*, p. 287.

³² *Ibidem*, p. 291.

³³ *Către Eunomie* (PG XXIX, 540).

³⁴ Pr. I. COMAN, *op. cit.*, p. 294.

³⁵ *Despre Duhul Sfânt*, de un colectiv, Atena, 1971.

Tot așa, în *Către Eunomie*³⁶, Sfântul Vasile demonstrează, în mod dogmatic, că Duhul este principiu de viață, Care lucrează în om, îi dă viață și-i dă nemurire. Este Duhul Care a grăit prin profeți, pregătind mântuirea. Într-o Epistolă către Amfilohie, Sfântul Vasile, în nobila căutare a adevărului, afirmase: «Puterea lui Dumnezeu coboară în noi, iar asemănarea cu El devine apropiată»³⁷. Avem aici restaurarea ideii din *Fac.* I, 26, că reproducerea (omul) seamănă cu originalul (Dumnezeu)³⁸. Liturghia care poartă numele Sfântului Vasile are multe elemente luate din Vechiul Testament, ca și în rugăciunea Sfântului Vasile de la rânduiala Sfintei Cuminecări. Începutul acestei Rugăciuni: «Dumnezeul nostru, fântâna vieții, făcătorul a toată făptura cea văzută», este un reflex din *Hexaemeron* ca și Rugăciunea a III-a a Sfântului Vasile de la rânduiala Sfintei Cuminecări. În Liturghie se cântă în chipul antifoanelor *Ps.* CII («Binecuvântează, suflete...»), CXLV («Laudă, suflete...»), înainte de fericiri psalmii tipici ai Vechiului Testament. Trisaghionul se bazează pe *Is.* VI, 3; se citește prochimenul luat din psalmii Vechiului Testament. Preotul rostește, în taină, *Ps.* L, apoi, luând acoperământul cinstitelor daruri, zice *Ps.* CXXXIII («ridicați mâinile»); ecfonisul este din *Ez.* (I, 10).

În imnul «Sfânt, sfânt, sfânt», cuvântul «osana» este luat din *Ps.* I CXVII. Se citește *Is.* LX, 1 («Luminează-te...»), *Ps.* XXVII, 12 («Mântuiește, Dumnezeule poporul...»), *Ps.* CXII, 2 («Fie numele...»). Aspectul Cuvântului întrupat – Logosul-Hristos – este bine conturat în Liturghia Sfântului Vasile. Vechitestamentarul «*amin*» a trecut și în scrierile Sfântului Vasile, nu însă ca o simplă formulă de politețe: «așa este», «așa să fie», ci cu însemnarea de: «cert», «sigur», «într-adevăr». Formula de încheiere «aliluia» («lăudați pe Domnul») a trecut și în scrierile Sfântului Vasile, mai mult în Sfânta Liturghie și unde se pronunța mai ales în momente de bucurie. Canoanele Sfântului Vasile, care au intrat în colecția bisericească universală, au o mireasmă biblică.

Pentru comentariul canonului întâi se utilizează *Prov.* XVII, 28. Pentru canonul al doilea găsim referiri la Pentateuh. În acest canon se aplică, parțial, *Ieș.* XXI, 21-23, când este vorba de sancționarea crimelor, pentru «meșteșuguri» sau uciderile neintenționate. Pentru canonul 3 se utilizează *Naum* I, 9. La baza canonului al 4-lea se constată principiul vechitestamentar: «în număr constă puterea». Canonul al 9-lea se referă la *Ier.* III, 1 și *Prov.* XVIII, 23. În privința «celor loviți» canonul al 11-lea se referă la legea lui Moise. Comentarii canonului al 13-lea se referă la *Num.* III, 17-24. Canonul al II-lea face apel la *Ps.* VIII, 9; canonul 16 este un comentariu la *II Reg.* X, 1 (Neeman), canonul 21 face întrebuintare de *Ier.* III, 1 și *Prov.*

³⁶ *Către Eunomie* (PG XXIX, 769).

³⁷ *Către Amfilohie* (PG XXXII, 869).

³⁸ N. NEAGA, *op. cit.*, p. 13.

XVIII, 22. Comentatorii canonului 29 își întemeiază argumentele pe *Facere* (I, 23), *Ieșire* (XXII, 11), *Levitic* (IX, 12), *Psalmi* (CXVIII și CXVI) și *Zaharia* (VIII, 16-17), în canonul 84 are imixtiune *Fac.* XIX, 17, în 87 *Fac.* I, 18, *Lev.* XVIII, 18, în canonul 91 *Fac.* I, 5 în 92 *Deut.* XIX, 15 ș.a.³⁹. Într-o scrisoare a Sfântului Vasile adresată Sf. Ambrozie al Milanului îl elogiază pe acesta pentru transferul moaștelor Sfântului Dionisie din Capadocia. Este o scrisoare a celui mai mare ierarh din Capadocia, Sfântul Vasile, către unul din cei mai mari ierarhi ai Bisericii din Italia sec. al IV-lea. I-am putea zice scrisoare irenică, de un bogat conținut ecumenic, pentru ideile pe care le desfășoară și pentru acțiunile de mare importanță pentru Biserica Răsăritului și Apusul creștin. Trăsăturile trupești și frumusețea omului interior Sfântul Vasile le descrie aici inspirându-se din Vechiul Testament:

«Am mărit pe Dumnezeu nostru – zice Sfântul Vasile – care în fiecare generație alege pe cei plăcuți Lui. El, Care mai înainte a ridicat de la turmele de oi conducător pentru poporul său pe David, și care pe Amos din păstor de capre l-a făcut profet, prin puterea Duhului Sfânt, iar acum este atras la grija pentru turma lui Hristos un bărbat cu minte înaltă, cu viață ilustră, cu putere în cuvânt, vestit pentru toți prin faptele vieții sale»⁴⁰.

Descriind foametea care s-a abătut asupra centrului Asiei Mici între anii 367-368, Sfântul Vasile pornește de la Vechiul Testament:

«Suntem ca și israeliții, care așteaptă un nou Moise spre a lovi din nou stânca cu toiagul său și a potoli setea. Ce bine se potrivește vorba profetului Amos: „Plouat-am peste o cetate, dar peste alta nu, plouat-am peste un ogor, iar altul s-a uscat. Plecat-au din câte două-trei sate la un al patrulea sat ca să bea apa și nu-și puteau potoli setea lor”»⁴¹.

În apărarea drepturilor fundamentale ale omului Sfântul Vasile își are optica sa. Erorile neprobatoare, lacunele, reziduurile anchilozate în indiferență, atitudini înapoiate față de diferite situații, ca și tendința de a subordona pe om individualismului acaparator, găsesc la Sfântul Vasile un militant intolerabil.

Sfântul Vasile nu face lungi raționamente. El este rezumativ și practic. Iată de exemplu exegeza textului isaianic: «Omul, ca iarba zilele lui

³⁹ Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, traducere de Nicolae Popovici și Uroș Kovincici, vol. II, p. II, Arad, 1936, pp. 39-149.

⁴⁰ Pr. Ioan G. COMAN, „Sfântul Vasile... adresează elogii Sf. Ambrosie al Milanului...”, în: *StTeol* 5-6/1975.

⁴¹ *Omilia Sfântului Vasile în timp de secetă și foamete* (PG XXXVIII; trad. de Teodor Bodogae, cf. T. BODOGAE, *Prezența Bisericii în nevoia vremii*, Sibiu, 1947, p. 12).

ca floarea câmpului». Textul îl citează des Sfântul Vasile, și ori de câte ori vrea să arate cât de scurtă și cât de trecătoare este viața. Uneori chiar omul cel mai în floarea vârstei va veșteji de ani și va sfârși de boală. Puterea și demnitatea obținute, prin care cei tari condamnă, pun în lanțuri sau exilează, sfârșește printr-o boală de piept sau măcinat de friguri și slava celor mari sfârșește cum se scutură petalele florilor⁴². Orice faptă trebuie s-o săvârșim cu rațiunea dreptății, iar faptele dreptății trebuie să se întindă de-a lungul vieții întregi⁴³. Adevărul trebuie să fie împărtășit întru totul; pentru fiecare faptă avem adevărul imprimat și pecetluit în inimile noastre⁴⁴. În viața omului trebuie să se oglindească numai cele folositoare. Atunci când patima se învechește în suflet, ea este greu de vindecat:

«După cum porcii care se tăvălesc în noroi bătătoresc din ce în ce mai mult, cu urmele lor, noroiul, tot așa și oamenii pătimiși își adună zi cu zi rușinea provenită de pe urma plăcerii (trupești)»⁴⁵.

O atitudine a omului care-l tulbură pe Sfântul Vasile este mândria, adică «oamenii aceia care-și închipuie lucruri mari cu privire la măreția lor»⁴⁶. Împotriva oamenilor care fac din bogăția lor un instrument al propriei răutăți, Sfântul Vasile tună și fulgeră cu adevărat ca un profet:

«Atunci când vei vedea că un nedrept se îmbogățește și un drept trăiește în sărăcie, să nu te temi cu privire la tine însuși, ca și când n-ar mai fi nici o purtare de grijă care să supravegheze cele omenești»⁴⁷.

Combătând luxul și sărăcia, mizeria și apărând pe văduve și orfani, Sfântul Vasile se întemeiază pe *Psalmi*: VII, X, XIV, XVIII, XXVI, XXVIII, XXXII, LXXXIX, XCII, CLXVI. În comentariul său la *Isaia* și *Psalmi* găsim o mulțime de mari cugetări:

«Veacurile n-au răcit ardoarea acestor aspirații către Dumnezeu. La picioarele altarelor stă într-o liniște solitară sufletul pe care întristarea îl cuprinde, sau pe care bucuria îl înveselește»⁴⁸.

⁴² *Sfântul Vasile*, în rom. de Iosif..., *op. cit.*

⁴³ *Comentar la psalmul 14*, 2, cf. O. CĂCIULĂ, *op. cit.*, p. 70.

⁴⁴ O. CĂCIULĂ, *op. cit.*, p. 69.

⁴⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Com. la Ps.*, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁶ SF. VASILE CEL MARE, *op. cit.*, O. Căciulă, p. 235.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 271.

⁴⁸ *Sfântul Vasile*, în rom. de Iosif..., *op. cit.*, p. 347.

Sfântul nu găsește expresiune mai dreaptă și mai vie a simțămintelor sale decât un verset din psalmi, lung timp meditat:

«Tot ce este de folos în celelalte cărți ale Sfintei Scripturi este rezumat în Cartea Psalmilor. Ea prezice viitorul, amintește trecutul, prescrie modul de a organiza viața, învață ce trebuie de făcut, într-un cuvânt ea este ca un manual al doctrinei... Psaltirea oferă fiecărui credincios ceea ce este folositor, vindecă vechile răni ale sufletului. Ea (Psaltirea) alină tulburarea gândurilor tumultuoase, ea pune un frâu poftelor sale»⁴⁹.

Uneori Sfântul Vasile afirmă convingerile sale în scurte ziceri proverbiale. Astfel, pentru a confirma o realitate biblică el zice: «Prin păcat am căzut, prin Hristos ne-am ridicat». Ideea este desprinsă din istoria prăbușirii omului⁵⁰. Cunoscător al Vechiului Testament, constată că o serie de aprecieri sau definiții le furnizează partea întâi a Sfintei Scripturi. Fraza I – din regulile pe larg ale Sfântului Vasile: «Creștinul va săvârși bine lucrul său, dacă va referi la Dumnezeu tot ce face»⁵¹, are tangențe evidente cu *Ps.* CXLIV, 118. «Aproape este Domnul de toți ce-i care-L cheamă», și cu *Ps.* XXXVI, 3: «Nădăjduiește în Domnul și fă binele». În scrierile Sfântului Vasile sunt texte care, pentru strădania lor de a extinde și statornici o viață nouă în lume, ocupă un loc de frunte. Astfel de mărturii prețioase sunt cele care privesc pacea, «Darul ceresc care trebuie adus la înflorire», cum spunea Sfântul Vasile în *Epistola 70*⁵².

În *Comentariul său la Isaia*, Sfântul Vasile zăbovește cu osebire la textele care prevăd o nouă ordine în lume; între acestea sunt cele irenice. Impresionat a fost de vorbele lui Isaia: «...vor face săbiile lor în fiare de plug și lăncile lor în seceri. Nu va mai ridica neam împotriva altui neam sabia și nu vor mai învăța a se bate» (*Is.* II, 4). O societate care să nu mai cunoască grozăviile războiului este făgăduința pe care o vede în acest text isaian Sfântul Vasile. Războiul se angajează în vederea distrugerii, pacea se întemeiază a în vederea construirii. Isaia întrezărește fericirea care rezultă pentru oameni, prin înlocuirea energiei războiului cu o energie a muncii creatoare, posibilitate care are preferință mai ales într-o epocă de pace. Ca o aprobare a celor spuse de Isaia în I, 4 trebuie să considerăm o altă mărturie a Sfântului Vasile. Această mărturie ne-o dă Sfântul Vasile în Erminia să la profet. El a scos din textul isaian concluzia că

⁴⁹ *Ibidem*, p. 249.

⁵⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt* (PG XLII, 192).

⁵¹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile pe larg*, 15 (PG XXXI, 326).

⁵² Iustin MOISESCU, *Ierarhia bisericească*, București, 1955, p. 68.

«Legea lui Hristos conține pacea și mijloacele de a lupta împotriva războiului. Deodată cu nașterea Mântuitorului a venit pacea pe pământ, pacea vestită de Hristos celor de aproape și celor de departe, iudeilor și păgânilor. Hristos ne-a dat puterea asupra războiului»⁵³.

Cine nădăjduiește sincer în judecată, cine crede în înviere nu se va mai război cu nimeni⁵⁴. Sunt între omiliile Sfântului Vasile texte care pentru statornicirea păcii în suflete ocupă un loc de frunte. Un atare text este *Ps. XXVIII, 11*: «Domnul va binecuvânta pe poporul Său cu pace». Se pare, zice Sfântul Vasile, că cea mai desăvârșită dintre toate binecuvântările este pacea, deoarece ea nu este altceva decât echilibrul cel desăvârșit al părții conducătoare din om. Astfel, bărbatul cel pașnic se caracterizează prin aceea că este moderat în ceea ce privește felul lui de viață, pe când cel războinic se caracterizează prin patimi⁵⁵. Tâlcuind *Ps. XXXIII, 15*: «caută pacea și o urmează pe ea», Sfântul zice: «Caută pacea», cu alte cuvinte, dobândește-ți o minte liniștită, o stare sufletească fără de valuri și netulburată, pentru ca să dobândești pacea Domnului care întrece toată mintea și care păzește inima ta. Cel ce caută pacea, acela caută pe Hristos, fiindcă El este pacea, Care a zidit pe cei doi într-un singur om, făcând pace»⁵⁶.

Din Omiliile Sfântului Vasile dobândim convingerea că profetul vestește o poruncă nouă, pe aceea de a astupa prăpastia pe care a săpat-o păcatul, care a înghițit atâtea generații sfâșiate de ură și de a ne iubi unii pe alții precum ne-a iubit Hristos pe noi. Pentru realizarea acestui scop mare, unitatea omenirii și universalitatea iubirii, va bate ceasul îndată ce cunoașterea lui Dumnezeu pătrunde întreaga ființă a omului, după cum apele umplu mările. Câteodată în răspunsurile pe care le dă, la întrebările puse de monahi, produce explicarea unor pasaje biblice întregi:

«Ziua este soarele care călăuzește, noaptea este luna și stelele care strălucesc pe firmament. Ridică și tu ochii la cer, imită exemplul psalmistului, care striga: „Către Tine am ridicat ochii mei, Cel ce locuiești în cer”. Privește soarele dreptății, să îndrepte pașii tăi poruncile Domnului, ca niște stele strălucitoare»⁵⁷.

Explicând versetul din *Deut. XV*, adică cuvintele: «Păzește-te să nu intre în inima ta gânduri nelegiuite», Sfântul Vasile ne-a lăsat un comentariu

⁵³ *Erminii la Isaia (PG XXX, 244)*.

⁵⁴ *Ibidem*, col. 245.

⁵⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la psalmi*, trad. O. Căciulă, p. 120.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 192.

⁵⁷ SF. VASILE CEL MARE, trad. de Iosif, *op. cit.*, p. 106.

la o celebră zicere antică: «cunoaște-te pe tine însuși»⁵⁸. Ori de câte ori citea un psalm, Sfântul Vasile își aducea aminte de învățăturile dogmatice și sfaturile morale, al căror scop îl are psalmul⁵⁹. «Dacă ne condamnați pentru că noi în fiecare zi cântăm psalmi, condamnați Egiptul, Siria, Palestina, Arabia, Fenicia și locuitorii țărmurilor, pe toți aceia la care sunt în cinste rugăciunile și cântarea psalmilor»⁶⁰. Multe aspecte ale vieții ia în considerare Sfântul Vasile în scrierile sale. Între acestea este și munca.

În primele secole ale erei creștine nu existau reguli monahale sta-tornicite. În *Regulile* sale monahale, Sfântul Vasile se va fi inspirat din ideologia psalmilor ca și din nazireatul Vechiului Testament, care supunea unei discipline aspre pe cei care au depus votul și își închinaseră viața idealului de perfecțiune. Că utilizarea Vechiului Testament este vastă în *Regulile* pe larg ale Sfântului Vasile, iată dovada:

În Precuvântare la *Reguli* Sfântul Vasile utilizează *Fac.* IV, 7, *Fac.* XIX, 24; *Prov.* XXVIII, 14; *Ps.* XV, 8; *Ps.* XXXII, 5; *Ps.* XLI, 21; *Ps.* C, 1; *Ps.* CXI, 1; *Ps.* CXIV, 5; *Ps.* CXXIV, 4-5; *IV Reg.* VI, 18; *Zah.* X, 1. În răspunsul la întrebarea I C.C. 2, 5; *Is.* 1, 3; *Ps.* XLII, 3. În răspunsul la întrebarea a III-a *Ieș.* XXXII, 32. În răspunsul la întrebarea a V-a: *Prov.* IV, 23; *Ps.* XV, 8; *Ier.* XXIII, 24. Răspuns la întrebarea a VI-a: *Prov.* XXII, 24-25; *Ps.* CXVIII, 85 și 163. La întrebarea a VII-a: *Ps.* XIII, 20; *Ps.* XII, 4; *Ps.* XIII, 24; *Ps.* LXXVI, 4; *CXVIII*, CIII; *Eccl.* IV, 10. La întrebarea a IX-a: *Ps.* XVIII, 11; *Ier.* XLVIII, 10. Întrebarea a XIV-a: I *Reg.* II, 25. Întrebarea a XVI-a: *Fac.* XXV, 33; *Ieș.* XXXIII, 11; *Deut.* IX, 9; *Prov.* XIX, 10; III *Reg.* XIX, 8; *Dan.* X, 3. La întrebarea a XVII-a: *Fac.* XXI, 6; *Iov* VIII, 21; *Prov.* XV, 3 și *Înț.* II, 1, 7. La întrebarea a XX-a; *Fac.* XXVIII, 20 și *Prov.* XXX, 8-9. XXII: *Fac.* III, 21. XIV: *Iez.* III, 20; *Ier.* XLVIII, 10; *Is.* III, 12. Întrebarea a XXVIII: I *Reg.* III, 13. XXIX: *Lev.* X, 1-2; *Is.* XLVI, 3; *Ps.* C, 6-7. XXXII: *Num.* XIV, 4. XXXIII: *Ps.* LII, 6; *Deut.* XIX, 15; *Ps.* CXI, 5. XXXIV: *Ier.* XLVIII, 10. XXXVII: *Prov.* XXXI, 27; *Prov.* VI, 6; *Eccl.* III, 1; *Ps.* LXXVI, 4; *Ps.* V, 4; *Ps.* L, 12-14; *Ps.* CXLII, 10; *Ps.* LIV, 18; *Ps.* IV, 5; *Ps.* LIV, 18; *Ps.* XC, 6; *Ps.* CXVIII, 62. XLI: *Ps.* CXXII, 2. XLII: *Ier.* XVII, 5; *Ier.* XVII, 6. XLV: *Ps.* CXI, 5; XLVI: *Prov.* XXVII, 5; *Prov.* XVIII, 19. XLVII: *Prov.* XXII, 10. XLVIII: *Înț. Sol.* XXXII, 24. XLIX: *Ez.* XVIII, 4. LV: *Fac.* III, 19; *Înț.* VII, 30; *Ier.* VIII, 22; *IV Reg.* XX, 7; *Prov.* III, 12; *Mih.* VII, 9, *Iov* II, 6⁶¹.

Un factor care contribuie la prestigiul activității literare a Sfântului Vasile este spiritul critic. Cunoscător al realităților biblice, sfântul se alarma ori

⁵⁸ *Ibidem*, p. 263.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 263.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 308.

⁶¹ N. COTOS, „Regulile pe larg ale Sfântului Vasile”, în: *Candela*, 1907, p. 24ș.u.

de câte ori constata o lipsă de concordanță între ceea ce au scris autorii biblici și între ceea ce voiau să înțeleagă unii cititori. El caută cunoașterea, prețuia consecvența între scriitor și cititor. Astfel, nu este de mirat că uneori Sfântul Vasile duce o polemică pentru cuvinte sau termeni. Și aici tematica o constituie Vechiul Testament. Abia deschidem *Erminia* sa *la profetul Isaia* și constatăm că comentatorul scrierii profetice are un talentat spirit de observație critică. Față de cei care confundau pe Amos din *Is. I, 1* cu profetul Amos, Sfântul Vasile precizează că ortografia numelor este alta, alta este și semnificația numelor. Sfântul Vasile dă o soluție, astăzi general valabilă, și se vedește bun cunoscător al limbii ebraice. Cuvintele lui Isaia din *I, 3*, care constituie formula de adresare ascultătorilor săi: «Ascultă cerule, ia aminte pământule!» nu invocă cerul și pământul doar ca simpli martori ai celor spuse, ci ia cerul și pământul ca mărturie împotriva răutății omenești.

Versul 4 (din *Is. I*): «Vai ție, neam păcătos», aparține după structura filologică, unui gen de plângeri. Analizând termenii «σπέρμα πονηρόν» = «sămânță rea», Sfântul Vasile afirmă că iudeii n-au fost răi din fire (κατὰ φύσιν), ci după voie (κατὰ προαίρεσιν), prin delăsare binelui (λόγῳ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκαταλείψεως). Versetul 4 (din cap. II): «Preface-vor săbiile în fiare de plug... și nu vor mai face războaie», Sfântul Vasile, îl consideră o profeție clasică referitoare la timpurile mesianic-eshatologice, la «plinirea vremii» (τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν)⁶². Toate preocupările Sfântului Vasile constituie un elogiu adus muncii creatoare. În muncă și prin muncă și-a găsit bucuria vieții, munca i-a fost măsura activității sale multilaterale. Prin muncă stăruitoare a realizat Sfântul Vasile ingenioasele sale așezăminte sociale, rezumate în termenul: «Vasiliada»: «Bucate nemuncite n-am mâncat» – zicea Sfântul Vasile, referindu-se la *Prov. XXXI, 27*⁶³.

Pentru a se vedea cum știa să armonizeze Sfântul Vasile porunca muncii cu nevoile vremii, pomenim cuvintele sale din *Epistola 151*: «Cine dă unui nenorocit, dă lui Dumnezeu, dar cine ajută pe vagabonzi și pe oamenii stricați, aruncă pomana la câini»⁶⁴. Era convins că, credinciosul are atâtea posibilități să îmbine rugăciunea sa de toate zilele cu munca și viața. Voind să îndrume pe cititorii săi pe calea aceasta, Sfântul Vasile comentează locul din *Deut. XV, 9*: «Păzește-te să nu intre în inima ta gând nelegiuit...» și îndeamnă să se înalțe privirea spre cer, potrivit celor zise de psalmist: «Către Tine, Cel ce locuiești în cer, am ridicat ochii mei» (*Ps. CXXII, 1*)⁶⁵. A te ridica spre zona Celui care realmente există în cer, înseamnă a fi lămurit de

⁶² O. Ath. DOIKOS, *Profetul Isaia...*, Salonic, 1974, p. 25ș.u.

⁶³ Iustin MOISESCU, *op. cit.*, p. 76.

⁶⁴ T. BODOGAE, *op. cit.*, p. 8.

⁶⁵ V. PRESCURE, „Personalitatea morală a Sfântului Vasile”, în: *StTeol* 5-6/1962, pp. 290-291.

strălucirea adevărului care stimulează avântul pedagogic al credinciosului, pentru a-l face mai capabil de schimbare și progres și mai responsabil pentru desăvârșirea supremului bine în istorie. Preocupările Sfântului Vasile îți dau impresia unei maturizări surprinzător de originale. Ele par o fereastră deschisă spre viitorul luminos, care este chemat să aplice tot ce a creat omenirea mai de preț de-a lungul veacurilor.

Pentru a se aprecia Vechiul Testament în preocupările Sfântului Vasile se poate lua în considerare toată activitatea Sfântului, pentru că legăturile Sfântului Vasile cu Vechiul Testament sunt nu numai formale, pentru că o serie de săgeți arată spre Vechiul Testament, care, alături de Noul Testament, a stimulat ideile mari și sănătoase ale vieții și activității sale. Dacă Sfântul Vasile este mare prin viața sa, mare prin verva oratoriei, și calitatea scrierilor sale, mare prin frumusețea imprimată Liturghiei purtătoare a numelui său, mare prin frumoasele sale inițiative concretizate în instituțiile sale de binefacere – școli, spitale, orfeline, azile de bătrâni, *leprozerii* – tot un excepțional rămâne prin atitudinea sa față de Sfânta Scriptură și prin înțelepciunea cu care încadrează partea întâi a Sfintei Scripturi – Vechiul Testament – în tematica preocupărilor sale.

L'ANCIEN TESTAMENT DANS LES PREOCCUPATIONS DE SAINT BASILE LE GRAND

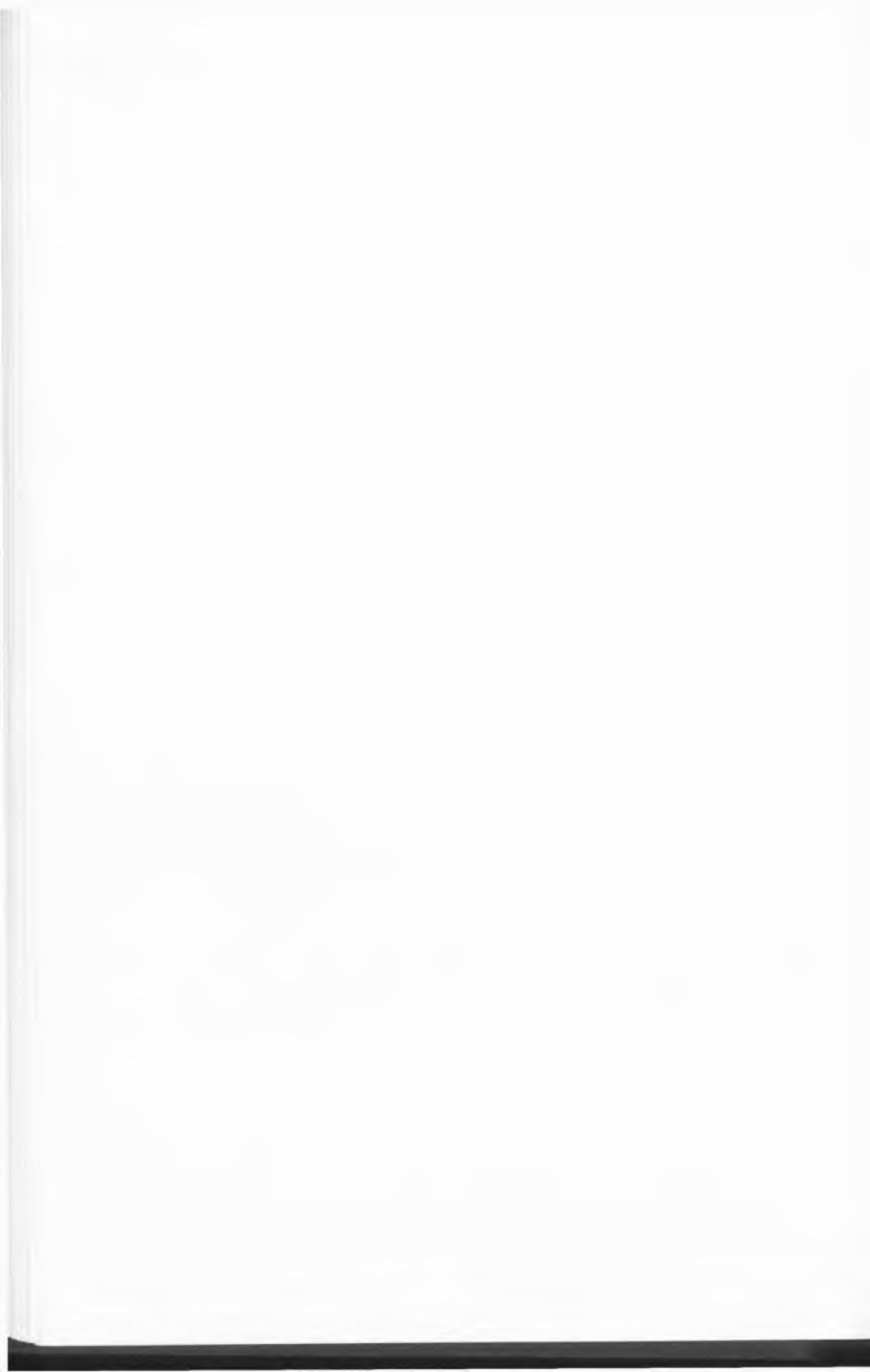
Pour préciser l'origine, la valeur de l'Ancien Testament, ainsi que l'exégèse correcte du texte biblique, Saint Basile part de la conviction que l'Ancien Testament est la préhistoire du christianisme. Synthétisant l'attitude de Saint Basile à l'égard de l'Ancien Testament, nous soulignons que la clé de voûte en est l'homme et la foi en Celui qui remplit la terre et les siècles en tant que Sauveur. La Genèse est le livre que le christianisme a rendu universel, parce qu'il contient des vérités éternellement valables, l'enseignement de l'Eglise dans des questions essentielles, notamment au sujet de la création. Saint Basile a voulu savoir jusqu'à quel niveau de science exacte est capable de s'élever la raison humaine, laissée à ses propres forces. Il disait à ce sens: «Moïse a écrit pour nous rendre plus religieux, non plus savants». Ses idées bibliques sont développées progressivement dans l'*Hexaéméron*. Cette oeuvre basilienne eut une telle portée qu'elle dépassa en quelque mesure les autres oeuvres du Père cappadocien. Lorsqu'il s'agit des textes dogmatiques, par exemple de la Sainte Trinité, l'attitude de Basile est catégorique. Les questions de foi sont présentées de manière succincte. Etant donné que la Révélation divine s'est communiquée progressivement, nous ne trouvons pas encore dans le Livre de la Genèse des exposés clairs sur les mystères à venir.

Ce qui rattache l'Ancien Testament au christianisme est surtout l'idée christologique. La biographie du Sauveur peut être faite non seulement selon le modèle des évangélistes témoins oculaires, mais aussi selon la merveilleuse esquisse tracée par «l'Esprit Qui a parlé jadis par les prophètes». La conviction que le christianisme est une continuation de l'enseignement révélé dans l'Ancien

Testament est devenue doctrine. L'Eglise chrétienne est préfigurée par le Sion ou par Jérusalem, car c'est de là que l'Evangile fut annoncé au monde, écrit Saint Basile en interprétant le fragment d'*Esaie* II, 3. La liturgie qui porte son nom a bien d'éléments pris à l'Ancien Testament, qui se retrouvent également dans la prière eucharistique de Saint Basile. De même, les canons basiliens, entrés dans la collection ecclésiastique universelle, ont un parfum biblique, bien d'entre eux étant inspirés par l'Ancien Testament.

Aux premiers siècles de notre ère, il n'y avait pas de règles monacales bien établies. Dans ses Règles, Saint Basile a dû s'inspirer de l'idéologie des Psaumes, comme du nazoréat vétérotestamentaire, qui soumettait à une discipline sévère ceux qui avaient prononcé leurs vœux et voué leur vie à l'idéal de perfection. Afin de pouvoir apprécier la place de l'Ancien Testament dans les préoccupations de Saint Basile, il faut prendre en considération toute l'activité du saint, car ces liens ne sont pas formels: c'est l'Ancien Testament qui – à côté du Nouveau – a stimulé les principales idées fondamentales de sa vie et de son activité.

SFÂNȚA SCRIPTURA ȘI INTERPRETAREA EI ÎN CONCEPȚIA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

Exegeza patristică, cel puțin în Teologia ortodoxă, are, pe lângă rolul ei istoric necontestat de nimeni, și o menire mult mai profundă. Ea subliniază aspectul fundamental, spiritual al Scripturii, lucru ce scapă uneori din vedere exegezei moderne, căreia nu-i lipsește însă atributul de științifică. Sfântul Vasile, fără să fi scris comentarii propriu-zise la cărțile Sfintei Scripturi, a lăsat în omiliile și operele sale o bogată moștenire exegetică. Ca pentru oricare dintre Sfinții Părinți, Scriptura a constituit și pentru Sfântul Vasile cartea de căpătâi, pe care a cunoscut-o și a trăit-o cu intensitate. Ea oferea un minunat subiect de meditație și din această cauză era recomandată cu insistență credincioșilor:

«Eu o îndemn, scria Sfântul Vasile, referindu-se la fiica unei credincioase, să-și petreacă viața în meditarea cuvintelor dumnezeiești ale Domnului, pentru ca sufletul ei să se hrănească din învățătura Sa mântuitoare»¹.

Aceeași remarcă o putem constata din cuvintele adresate Sf. Grigorie Teologul: «Marea cale care duce la descoperirea datoriei este meditația Scripturii inspirate»² care ne oferă nenumărate și pilduitoare exemple de comportare prin viețile bărbaților descrise și transmise în paginile ei cu atâta fidelitate³. Importanța Scripturii este capitală pentru Sfântul Vasile, întregul ei cuprins fiind «scris pentru edificarea și mântuirea sufletelor noastre»⁴. Numai prin meditarea și aprofundarea cuvintelor Sfintei Scripturi, în care «nu este nimic de prisos»⁵, creștinul poate ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu, la asemănarea cu El și la obținerea mântuirii. Atribuind un rol atât de mare Scripturii, recomandată ca subiect de preocupare pentru întreaga

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 286-300.

¹ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 296, Unei văduve* (PG XXXII, 968; la Y. Courtonne: SAINT BASILE, *Lettres*, vol. III, Paris, 1966, p. 171).

² SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 2, 3*, trad. cit., vol. I, Paris 1957, p. 5.

³ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 2, 3*, trad. cit., vol. I, Paris 1957, p. 5.

⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia 9, 1 la Hexaemeron* (BASILE DE CESAREE, *Homélie sur Hexaéméron*, SChr 26bis, Paris, 1968, p. 483).

⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia 9, 1 la Hexaemeron* (BASILE DE CESAREE, *Homélie sur Hexaéméron*, SChr 26bis, Paris, 1968, p. 483).

viață, este normal ca să încercăm să desprindem felul cum se prezenta ea în viziunea marelui ierarh.

Sfânta Scriptură în concepția Sfântului Vasile cel Mare

Inspirația Sfintei Scripturi. Citind cu atenție opera Sfântului Vasile, observăm că Scriptura se bucură de o autoritate deosebită, fiind numită «cuvântul Adevărului»⁶, «cuvânt dumnezeiesc». Ea a fost scrisă sub înrâurirea Duhului Sfânt, Care a descoperit aghiografilor adevărurile necesare pentru mântuire și a vegheat ca aceasta să fie transmise oamenilor:

«Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu. Ea a fost scrisă de Duhul Sfânt pentru ca oamenii să găsească în ea, întocmai ca într-un spital sufletesc la care pot să vină cu toții, doctoria potrivită cu boala fiecăruia»⁷.

Scriitorul inspirat n-are alt gând decât să redea în scris cât mai fidel posibil, revelația de care el s-a făcut părtaș prin intermediul Duhului Sfânt. Din bogăția descoperirii primite, el se străduiește să împărtășească semenilor și mai ales să comunice acestora, în chip lămurit, taina cea negrăită. Autorul inspirat nu este numai transmițătorul mesajului divin, ci în același timp și interpretul lui, cel ce se străduiește să prindă în formele limbajului omenesc comunicarea divină. Comentând Ps. XLVIII, 5 «Voi pleca urechea mea la pildă și voi deschide în psaltire gândul meu», Sfântul Vasile afirmă că autorul Psalmului nu învață nimic de la el, ci ceea ce a primit de la Duhul:

«Deoarece m-am făcut loc de sălășuire a gândurilor Duhului, care ne transmite nouă în taină înțelepciunea lui Dumnezeu, vă deschid vouă și vă fac lămurit gândul acesta...»⁸.

Sfântul Vasile consideră că procesul complex al inspirației Sfintei Scripturi se extinde asupra întregului ei conținut, fără însă ca prin aceasta să înțeleagă sau să admită inspirația verbală. Scriitorul inspirat colaborează⁹ cu

⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 4 (PG XXXII, 77; BASILE DE CESAREE, *Traité du Saint-Esprit*, introduction, traduction et notes de Benoît Pruche, SChr, Paris, 1945, p. 116).

⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Psalmul 1* (SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la Psalmi*, trad. de OI.N. Căciulă, București, 1939, p. 23); SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 29*, 11 (trad. cit., p. 137); SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 48*, 1 (trad. cit., p. 249); SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 48*, 5 (trad. cit., p. 253); SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt 21* (PG XXXII, 165; trad. cit., p. 210).

⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 48*, 5 (trad. cit., p. 253).

⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 29*, 12 (trad. cit., p. 137; PG XXIX, 321B).

Duhul Sfânt, el s-a făcut «loc de sălășluire a gândurilor Duhului»¹⁰. Duhul Sfânt iluminează, stimulează și asistă pe aghiograf¹¹, ridicându-i la maximum capacitățile intelectuale pentru ca să poată înțelege și transmite mesajul primit. Însoțit de harisma inspirației, aghiografal nu este un captiv inconștient al Duhului Sfânt, ci așa cum se poate ușor desprinde din Sfânta Scriptură, el devine un colaborator activ, conștient, care se străduiește să îmbrace în formele limitate ale limbajului omenesc inefabilul, să introducă în istorie transcendentul. Personalitatea aghiografului în procesul inspirației este pe deplin respectată, nefiind supusă niciunei constrângeri, ea manifestându-se plenar în cărțile Scripturii.

Privind însă lucrurile din punct de vedere al comunicării divine a adevărilor necesare mântuirii, Sfinții Părinți și Sfântul Vasile nu fac nici o excepție în această direcție, au prezentat pe Dumnezeu, respectiv pe Duhul Sfânt, ca autor al revelației cuprinsă în Scriptură. Punând pe prim plan contribuția divină la scrierea Sfintei Scripturi s-a accentuat de multe ori faptul că Duhul Sfânt este autorul ei¹². Această frecventă subliniere nu

¹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 48, 5* (trad. cit., p. 253).

¹¹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia De Fide* (PG XXXI, 470-171).

¹² Afirmând acest lucru ne gândim la comparația folosită de Sfântul Vasile în *Omilia la Ps. 29, 12*, în care spune că «orice sfânt profet se numește în chip figurat fluier, din cauză că este pus în mișcare de către Duhul Sfânt». Având în vedere faptul că unii din Părinții Bisericii și scriitorii bisericești (SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOSOFUL, *Apologia 1*, 36 – PG VI, 385; *Cuvânt contra Grecilor 8* – PG VI, 256; SF. TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Ad Autol.*, II, 9-10 – PG VI, 1064; ATENAGORA DIN ATENA, *Legatio pro Christianis 9* – PG VI, 908; CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromata*, VI, 18, 168, 3) au comparat pe aghiograf cu un instrument muzical (liră, fluier), de care Duhul Sfânt se folosea ca artistul de instrumentul său și au ajuns la afirmația că Scriptura este inspirată verbal, am putea fi tentați să afirmăm că Sfântul Vasile, în comparația amintită, ar susține același lucru. Considerăm însă că ar fi nedrept să ajungem la o astfel de concluzie pentru că din lectura operelor Sfântului Vasile, ideea ce se desprinde este alta. În *Comentariul la Isaia, Proemium* (PG XXX, 125B), Sfântul Vasile susține că Sfântul Duh nu anihilează personalitatea și spiritul aghiografului, ci, dimpotrivă, îl face mai pătrunzător (a se vedea și Pr. Constantin CORNÎTESCU, „Sfinții Trei ierarhi, interpreți ai Sfintei Scripturi”, în: *StTeol* 1-2/1967, p. 84). Pe lângă acest argument, afirmația noastră poate fi susținută și de faptul că Sfântul Vasile face adeseori distincție între fond și formă, subliniind faptul că limbajul, puterea de exprimare, rămâne în urma gândirii. Forma rămâne de multe ori în urma fondului, cuvântul neacoperind totdeauna ideea (*Omilia De Fide* – PG XXXI, 463; *Scrisoarea 7, Către prietenul său Grigorie* – trad. cit., vol. I, p 21) Sfântul Vasile recunoaște deci că limbajul este insuficient pentru a reda sublimitatea Revelației și această insuficiență este atribuită omului, ea excluzând dictarea din partea Sfântului Duh. Cine face astfel de afirmații nu poate susține inspirația verbală, reducând rolul aghiografului la acela de scrib/secretar care transpune după dictare. Având în vedere aceste considerente, suntem de părere că Sf. Vasile cel Mare, prin folosirea comparației fluierului, a dorit doar să scoată în evidență faptul că Sfântul Duh este autorul descoperirii făcută aghiografului, iar acesta, prin stimularea și asistența Duhului Sfânt, a comunicat-o pe înțelesul oamenilor. Această muncă implică o colaborare pe care Sfântul Vasile o subliniază prin cuvântul *synergo*, pe care-l folosește

exclde însă contribuția aghiografului la comunicarea mesajului, ci urmărește doar să evidențieze contribuția Duhului Sfânt la descoperirea adevărului precum și faptul că El este considerat, în general, în Teologia patristică, drept autorul propriu-zis al Scripturii, în timp ce aghiografului îi revine rolul de a mijloci într-un limbaj accesibil transmiterea mesajului. Nu trebuie uitat apoi faptul că Sfinții Părinți nu s-au ocupat în mod special de problema inspirației, încercând să marcheze până unde merge participarea Duhului Sfânt și unde începe contribuția aghiografului în lucrarea de colaborare a scrierii Scripturii. Sfântul Vasile ca, de altfel, și ceilalți Sfinți Părinți, a vorbit în treacăt doar de inspirația Scripturii, în cadrul altor preocupări, și nu a discutat în mod special această problemă. Din această cauză, afirmațiile privind inspirația Scripturii trebuie analizate în contextul lor și apoi în ansamblul concepției ce se desprinde din întreaga operă.

Scriptura ca izvor al Revelației. Afirmând în nenumărate locuri inspirația Scripturii, Sfântul Vasile o consideră ca izvor al Revelației. Ea cuprinde adevărurile necesare omului pentru mântuire¹³ descoperite prin intermediul Duhului Sfânt, și la ea se referă Sfântul Părinte ca la o autoritate de necontestat. Orice afirmație este susținută de citate din Sfânta Scriptură, ea fiind autoritatea care dă autenticitate învățăturii noastre, alcătuiind etalonul cu care se confruntă susținerile eterodoxe și, de asemenea, propriile noastre învățături. Aceasta este concepția Sfântului Vasile pe care el o respectă și o aplică în lucrările și predicile sale. Peste tot afirmațiile pe care le face sunt susținute de nenumărate argumente biblice. Cu aceeași rigurozitate el supune analizei și afirmațiile ereticilor, confruntându-le cu „cuvintele dumnezeiești” ale Scripturii. Adresându-se adversarilor, Sfântul Vasile afirmă:

«Cunoscut fiind cât de mare este pericolul de a sustrage sau de a adăuga cât de puțin la lucrurile transmise de către Duhul Sfânt, pentru ce nu abandonați ambiția voastră de a formula noi doctrine după gustul vostru, mulțumindu-vă cu lucrurile care au fost deja declarate de către sfinți»¹⁴.

Sfântul Vasile insistă în *Adversus Eunomium* asupra pericolului ce-l reprezintă inovațiile în materie de credință afirmațiile ce nu pot fi sprijinite pe argumente scripturistice. Aceeași insistență se observă și în omilia *De Fide*, în care Sfântul Vasile citează cuvintele Apostolului neamurilor din

---

când definește înțelesul fluierului. «Fluierul este un instrument muzical care are nevoie de colaborarea (conlucrarea) suflului pentru a scoate o melodie» (PG XXIX, 231B).

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 9, 1 (trad. cit., p. 483).

¹⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Adversus Eunomium*, 1,1 (PG XXIX, 500) apud R.P.C. HANSON, „Basile et la doctrine de la Tradition en relation avec le Saint-Esprit”, în: *Verbun Caro*, vol. 22, nr. 88/1968, p. 59.

Gal. III, 15, prin care se interzice «de a adăuga sau de a suprima ceva din Scripturile inspirate»¹⁵.

În cele două lucrări amintite s-ar părea că Sfântul Vasile susține suficiența Scripturii¹⁶ și că afirmațiile făcute aici ar fi greu de conciliat cu cele ce va susține mai târziu în tratatul *Despre Duhul Sfânt*, în care apare și Tradiția ca izvor al Revelației. Nici în acest caz nu trebuie să privim lucrurile unilateral. *Adversus Eunomium*, așa după cum însuși titlul o arată, este o lucrare de combatere a unor puncte greșite de învățătură și ca orice scriere de acest gen și aceasta va accentua tocmai ceea ce adversarul a neglijat sau a subestimat în expunerea sa. Eunomiu, în afirmarea punctului său de vedere, nu s-a străduit să-și limiteze argumentele la cele furnizate de Scriptură și mai ales ca acestea să fie de acord cu ea. Neglijând acest lucru, Sfântul Vasile accentuează necesitatea acordului afirmațiilor noastre cu Scriptura, lucru pe care-l va aminti, dealtfel, și în *Despre Duhul Sfânt*¹⁷.

Unitatea Scripturii. Scriptura apare în concepția Sfântului Vasile ca o lucrare unitară. Mulțimea cărților ce o compun nu deranjează acest lucru, pentru că toate au fost scrise sub inspirația aceluiași Duh Sfânt «pentru mântuirea sufletelor noastre»¹⁸. Vechiul Testament face parte din istoria mântuirii; multe evenimente ale Noului Testament își au rădăcinile în Vechiul Testament. Fapte, evenimente și personaje din Vechiul Testament au servit pe lângă semnificația lor istorică și drept simbol sau tip pentru evenimente și personaje din istoria Noului Testament¹⁹.

Prin venirea lui Iisus Hristos însă, tipurile s-au schimbat în realitate, promisiunile transformându-se în realizări²⁰. De multe ori însă o înțelegere a evenimentelor expuse în Noul Testament ar fi imposibilă sau mult îngreuiată fără o bază ce ne este pregătită în Vechiul Testament. Exegeza Sfântului Vasile relevă legătura celor două Testamente, sfântul ierarh fiind convins că încă în Vechiul Testament Dumnezeu a pregătit venirea Fiului Său și mântuirea noastră. Interpretările date anumitor pericope din Vechiul Testament ne îndreptățesc să credem că Sfântul Vasile considera că acestea nici nu s-au adresat iudeilor, ci au constituit o adevărată profecie, vizând pe cei ce vor crede cuvântului Evangheliei²¹.

Unitatea Scripturii se poate desprinde, de asemenea, din caracterul ei *hristocentric*. Ea are în centru pe Iisus Hristos, a Cărui întrupare și activitate

¹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *De Fide* (PG XXX, 679 B).

¹⁶ R.P.C. HANSON, „Basile et la doctrine de la Tradition...”, p. 59.

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 27 (PG XXXII, 188; trad. cit., p. 232).

¹⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 9, 1 (trad. cit., p. 483).

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 44*, 4-5. 9-12 (trad. cit., pp. 215, 224-227).

²⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 21 (PG XXXII, 165; trad. cit., p. 209).

²¹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 49* (trad. cit., pp. 279-281).

este consemnată în paginile Noului Testament, Vechiul Testament pregătind însă prin profeții, ca și prin întreaga lui istorie, venirea lui Iisus. În *Omiliile la Psalmi*, Sf. Vasile cel Mare dă o orientare hristocentrică exegezei sale²², subliniind faptul că Vechiul Testament aparține creștinilor în aceeași măsură ca și Noul Testament, cele două Testamente formând o unitate. De fapt, pentru această unitate pledează mulțimea citatelor și referințelor pe care Sfântul Vasile le aduce atât din Vechiul cât și din Noul Testament și de asemenea, faptul că pentru edificarea morală a credincioșilor săi Sfântul Părinte își alege ca subiect de predică teme din întreaga Scriptură.

Scriptura și forma ei de exprimare. Sfântul Vasile face o distincție între fond și formă, între conținut și limbaj. El este de părere că limbajul ca mijloc de exprimare rămâne în urma gândirii. Ceea ce gândim are un sens mult mai profund și mai larg decât ceea ce reușim să exprimăm prin cuvinte «pentru că cuvântul este prin natura lui un instrument, într-un fel, prea slab pentru a servi ideile»²³. Această greutate apare în toată evidența ei în munca teologului, care trebuie să exprime în limbaj omenesc transcendentul. Dificultatea este dublă pentru că, pe de o parte, puterea noastră de înțelegere nu corespunde sublimității temei, iar, pe de altă parte, comunicarea este limitată de insuficiența prezentată de limbaj²⁴. Acest lucru l-a determinat pe Sfântul Vasile să declare prietenului său, Sf. Grigorie Teologul,

«că orice termen teologic este neputincios în a reda gândirea (cugetarea) celui care vorbește și neputincios în a satisface dorința celui ce întreabă»²⁵.

Acest decalaj între gândire și exprimare poate fi urmărit și în Sfânta Scriptură. Aghiograful depune eforturi pentru a înțelege mesajul primit în cadrul descoperirii, apoi el se străduiește să-l transmită în mod cât mai inteligibil celor cărora le-a fost adresat. Strădania aghiografului de a reda conținutul mesajului primit nu se poate ridica însă la nivelul înțelegerii acestuia și cu atât mai mult la nivelul sublimității mesajului în sine. Observăm deci și în Scriptură o diferență între subiectul Revelației și forma în care el este expus, o discrepanță între conținut și formă, între conținut și limbă sau formele de exprimare. Dezacordul dintre conținutul Revelației și forma care-l îmbracă a constituit un adevărat subiect pentru Sfinții Părinți și este cunoscut în teologia patristică sub numele de *synkatabasis*²⁶. Termenul desemnează convingerea conform căreia cuvântul are

²² SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi* (trad. cit., pp. 121, 215, 270-71, 283, 288, 390).

²³ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 7* (trad. cit., p. 22); SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 44, 6* (trad. cit., p. 219).

²⁴ SF. VASILE CEL MARE, *De Fide* (PG XXXI, 463).

²⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 2*, trad. cit., p. 20.

²⁶ ELIAS OIKONOMOS, *Bibel und Bibelwissenschaft in der orthodoxen Kirche*, Stuttgart, 1976, p. 56.

un sens mult mai larg și mai profund decât cel pe care-l poate exprima²⁷. Sărăcia și insuficiența limbajului nostru nu poate fi însă un motiv de a trece cu vederea sau de a păstra o anumită tăcere asupra a ceea ce trebuie explicat, ci, din contră, trebuie să căutăm să desprindem voința cuvântului, adică sensul lui. În aceasta constă, dealtfel, misiunea exegetului, a celui ce interpretează și explică cuvântul lui Dumnezeu transmis oamenilor prin intermediul aghiografilor.

Sfântul Vasile este convins că Sfânta Scriptură este scrisă într-o limbă simplă, fiind adeseori disprețuită pentru această simplitate. Dar această „lipsă” de exprimare este suplinită prin faptul că în spatele cuvintelor ei stă harul care se revarsă de la Dumnezeu. Cuvintele Scripturii, în aparență ne semnificative, au o uimitoare putere de a conduce la mântuire²⁸. De asemenea, folosirea antropomorfismelor este un semn al slăbiciunii noastre, o manieră de a reda inefabilul în limbaj omenesc²⁹. Pentru Sfântul Vasile însă, maniera de exprimare a Scripturii constituie un mijloc prin care oamenii sunt educați de a se ridica de la cele pământești și trecătoare spre adevărurile cerești și veșnice, de la adevărurile accesibile spre cele transcendente. Forma Scripturii, limbajul este doar un mijloc prin intermediul căruia credinciosul se inițiază în înțelegerea profunzimii învățaturii dumnezeiești.

Sfântul Vasile, interpret al Scripturii

Calitățile interpretului. Mulțimea citatelor pe care le întâlnim la tot pasul în omiliile și lucrările Sfântului Vasile, ne dau dreptul să-l considerăm un bun cunoscător al Scripturilor. Dar Scriptura păstrează încă anumite taine³⁰ care sunt voite de Duhul Sfânt și a căror înțelegere nu este accesibilă oricui³¹. Pentru a ne putea apropia de Dumnezeu și pentru a putea cunoaște parte din tainele Lui, cititorul sau interpretul Sfintei Scripturi trebuie să se apropie de aceasta printr-o anumită pregătire. Fără o purificare interioară nu va fi posibilă o apropiere de tainele Scripturii. Cunoașterea ei – și prin aceasta cunoașterea lui Dumnezeu – presupune abandonarea lucrurilor din afara Lui, lepădarea de patimi:

²⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 44, 6* (trad. cit., p. 219): «Căci podoaba cuvântului este cu neputință a fi înfățișată și nici spusă în cuvinte, după cum nici frumusețea înțelepciunii și nici înfățișarea lui Dumnezeu, în chipul lui».

²⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 44, 3* (trad. cit., p. 213).

²⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron 2, 7* (trad. cit., pp. 173-175).

³⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri (PG XXXI, 566)*; SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 45* (trad. cit., p. 232).

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt, 27* (trad. cit., p. 236).

«Cine se îngrijește de ale lumii și se dedă cu totul poftelor trupului mai poate să dea atenție cuvintelor privitoare la Dumnezeu și să fie capabil de a înțelege exact astfel de gânduri înalte?»³² se întreabă Sfântul Vasile.

Eliberându-se de patimi, interpretul Scripturii face să se nască în sufletul său «liniștea necesară pentru înțelegerea învățăturilor»³³, el își face sufletul sălaş aceluiași Duh care a inspirat pe aghiografi în compunerea Scripturii. Scriptura reprezintă pentru Sfântul Vasile cuvântul lui Dumnezeu adresat oamenilor în vederea mântuirii. Pentru tâlcuirea ei, interpretul trebuie să se apropie prin curățirea inimii, rugăciune, meditație și înarmat apoi cu solide cunoștințe teologice și de asemenea cu bogate cunoștințe provenite de la „oamenii din afară”, aparținând științelor profane. În această privință, Sfântul Vasile oferă un exemplu rar, cunoștințele sale fiind de-a dreptul enciclopedice, oferind informații prețioase din cele mai variate domenii: cosmogonie, botanică, astronomie, meteorologie, istoria naturală sau geografie.

Lucrul cel mai important ce se cere exegetului este însă o anumită *identitate cu autorul inspirat* și prin aceasta încercarea de a surprinde cât mai exact sensul cuvintelor redacte în Scriptură. Exegetul trebuie să evite interpretarea ce ar putea introduce lucruri străine de intenția aghiografului, căci o astfel de interpretare nu duce decât la o profunzime dăunătoare, de împrumut³⁴.

Rolul Tradiției în interpretarea Scripturii. În opera Sfântului Vasile, Sfânta Tradiție joacă un rol determinant în argumentarea pozițiile ortodoxe. Ea este considerată ca izvor al Revelației și, în același timp, interpreta autorizată a Scripturii³⁵. De fapt, Scriptura este parte Tradiției care a fost consemnată în scris sub harisma inspirației, și în această calitate desigur că ea este cea mai îndreptățită să aducă lumină în locurile unde Scriptura s-a exprimat mai puțin clar. Apoi, Sfântul Vasile este de părere că Tradiția, prin pozițiile sinoadelor, a lucrărilor Sfinților Părinți și a obiceiurilor păstrate cu sfințenie în Biserică explică și întregește conținutul materiei de credință. Tradiția este contextul în care a apărut și s-a transmis Scriptura, iar Sfântul Vasile îi atribuie un rol special în păstrarea credinței,

³² SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 45*, 11 (trad. cit., p. 245).

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 45*, 11 (trad. cit., p. 246).

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 9, 1 (trad. cit., p. 483).

³⁵ Nu intenționăm să tratăm Tradiția ca izvor al Revelației și nici să insistăm asupra raportului Scriptură-Tradiție. Asupra noțiunii Tradiției la Sf. Vasile cel Mare a se vedea introducerea la traducerea tratatului Despre Duhul Sfânt și de asemenea, R.P.C HANSON, „Basile et la doctrine de la Tradition..”.

«Dacă încercăm să îndepărtăm obiceiurile nescrise ca neavând mare importanță, noi ne atingem, fără știrea noastră, de Evanghelie, de chiar punctele ei esențiale»³⁶.

Cu toate că Tradiția are funcția de a explica Scriptura, aceasta din urmă însă este cea care verifică și certifică autenticitatea Tradiției:

«Dar nu ne este suficient ca aceasta să fie o tradiție a Părinților, căci ei înșiși au luat ca ghid sensul Scripturii scoțând principiile lor din mărturiile scripturistice pe care noi le-am arătat mai înainte»³⁷.

Practica Bisericii și datina provenită de la Sfinții Părinți este privită deci prin prisma Scripturii, aceasta rămânând o autoritate de necontestat și în același timp sursa primă a credinței. De acest principiu Sfântul Vasile se va călăuzi în lucrările sale, în care afirmațiile sunt bazate pe idei scripturistice și sprijinite de argumente pe care le culege din Tradiția Bisericii. Urmărind tratatul *Despre Duhul Sfânt* vom observa că Sfântul Vasile se referă mereu la Scriptură și la datina pe care a primit-o de la Părinții Bisericii. Același lucru se întâmplă și în omiliile sale cu caracter exegetic, în care Sfântul Vasile explică Scriptura referindu-se la Scriptură și la Tradiție. În fond, Sfântul Vasile citește și interpretează Scriptura sub călăuză Sfinților Părinți, acuzând pe eretici că evită acest lucru și se dedau la interpretări arbitrare, care sunt eronate tocmai pentru că sunt izolate de Tradiție și de contextul lor natural. Sfântul Vasile consideră că Scriptura nu trebuie izolată de Tradiție, căci cele două stau într-un raport armonic de reciprocitate, iar izolarea lor este nefirească. Scriptura și Tradiția n-au fost niciodată despărțite în Biserica lui Hristos, ci, din contră, datina vie a Bisericii ne ajută să recunoaștem adevăratul sens al cuvântului lui Dumnezeu expus în Scriptură, ambele fiind lucrarea Duhului în Biserică.

Interpretarea Scripturii și literatura profană. Bucurându-se în tinerețe de tot ceea ce școlile timpului din Cezareea, Constantinopol sau renumita Atena puteau să ofere, Sfântul Vasile aduce cu sine în momentul angajării sale în Biserică o bogată zestre culturală de care va face uz în nenumărate rânduri în predicile și lucrările sale. Tot ceea ce dialectica, argumentarea filosofică, rațională puteau să ofere pentru explicarea Scripturii sau pentru apărarea unui punct de vedere ortodox era antrenat în omiliile și lucrările Sfântului Vasile. Imagini luate din filosofia stoicilor, împrumuturi din Platon sau Aristotel serveau deopotrivă pentru

³⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 2, 7 (PG XXXII, 188; trad. cit., p. 233).

³⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 7 (PG XXXII, 96; trad. cit., p. 133).

argumentarea propriilor afirmații³⁸. În *Contra lui Eunomiu*, Sf. Vasile cel Mare ne apare drept un subtil dialectician, iar în capitolul 21 din tratatul *Despre Duhul Sfânt*, făcând exegeza câtorva texte scripturistice, el dă dovadă de logică în interpretare, exegeza sa fiind rațională, silind adversarul la tăcere. Maniera în care Sfântul Vasile mânuiește argumentele scripturistice și pe cele ce vin din Tradiția vie, precum și logica cu care le prezintă sunt demne de invidiat. Apelul la rațiune, la judecata sănătoasă este impresionant, căci rațiunea trebuie să ne ajute la descoperirea măreției operelor divine³⁹. Critica rațională practică de Sfântul Vasile poate fi un model de felul cum rațiunea călăuzită de credință trebuie să ne conducă la o exegeză echilibrată și corectă a Scripturii.

Dar, nu numai filosofia, ci și literatura sau istoria universală erau citate sau aduse ca argumente în afirmațiile sale⁴⁰. Un cuvânt deosebit în legătură cu literatura și știința profană este menționat în lucrarea *Către tineri*. Sfântul Vasile consideră că literatura și științele profane sunt un minunat exercițiu spiritual pentru ca tinerii să poată ajunge la cunoașterea și înțelegerea Scripturii⁴¹. Studiul laborios al filosofilor, istoricilor, al poezilor, făcut în mod critic, selectiv după exemplul grăitor al albinei⁴², poate fi de un real folos pentru înțelegerea și explicarea adevărurilor dumnezeiești cuprinse în Scriptură. Există o anumită înrudire spirituală între Scriptură și literatura profană, de care, cel ce vrea să înțeleagă cuvântul dumnezeiesc trebuie să profite. În fond, cele două, Scriptura și literatura profană, constituie o unitate în concepția Sfântului Vasile, unitate pe care Sfântul Părinte o exprimă prin sugestiva comparație a pomului la a cărui frumusețe și bogăție naturală contribuie atât fructele cât și frunzele⁴³.

Deși vorbește tinerilor despre utilitatea instruirii în literatura profană, el însuși profitând de bogăția acesteia și folosind-o în lucrările și omiliile sale, Sfântul Vasile o consideră inferioară Scripturii⁴⁴. Din această cauză argumentele culese din filosofie, istorie sau literatură sunt doar de natură secundară. Exegețul său teologul trebuie să caute mai întâi sprijin afirmațiilor sale în Scriptură și în Tradiție și abia apoi poate face apel la sprijinul „oamenilor din afară”. Abia după ce interpretarea are absolut necesara confirmare biblică și a primit acordul Tradiției vii a Bisericii,

³⁸ Pentru împrumuturile din filosofia timpului a se vedea Benoît Pruche O.P., SChr, p. 53.

³⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 6, 11 (trad. cit., pp. 383-385).

⁴⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 33, la Ps. 7, 9* (trad. cit., pp. 166-167; 54-55).

⁴¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri* (PG XXXI, 566-567).

⁴² SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri* (PG XXXI, 570).

⁴³ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri* (PG XXXI, 567).

⁴⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 3, 8 (trad. cit., p. 233).

exegetul poate veni în plus cu argumente luate din literatura profană, oferind astfel o înțelegere cât mai bună a textului Scripturii.

Elemente de critică biblică. Urmărind cu atenție opera Sfântului Vasile ne dăm seama că ea conține observații pe care în mod obișnuit le încadrăm astăzi în *Introducerea generală la cărțile Sfintei Scripturi* sau în ceea ce exegeții moderni numesc *critica biblică*. Desigur că Sfântul Vasile n-a urmărit în omiliile sau discuțiile sale să pună bazele *Introducerii în studiul cărților Sfintei Scripturi*, căci el nu făcea exegeză de dragul exegezei, ci urmărea scopul scrierii Scripturilor. În privința acestuia nu există niciun dubiu: «totul a fost scris pentru edificarea și mântuirea sufletelor noastre»⁴⁵, așa că Sfântul Vasile urmărea o explicare a cuvintelor în funcție de acest scop. În măsura în care întâmpina anumite greutăți, și cu totul tangențial, el s-a oprit și la probleme cărora astăzi li s-a dat o importanță mult mai mare. Pentru Sfântul Vasile și exegeții timpului său, acestea nu constituiau subiecte în sine, așa cum le găsim astăzi discutate, ci ele erau rezolvate ocazional.

Pornind de la această concepție în explicarea anumitor texte biblice, Sfântul Vasile se vede obligat să ia poziție și față de transmiterea textului ca atare. Folosindu-se în interpretările sale de metoda istorico-literală, el încearcă explicarea cuvântului „*la început*” din textul: «La început a făcut Dumnezeu...» (*Fac. I, 1*) și ajunge la convingerea, în urma studiului variantelor de text expuse în Hexapla că «alți interpreți exprimă mai clar (ideea) prin aceste cuvinte: Dumnezeu a făcut totul împreună, adică: deodată și în scurt timp»⁴⁶. Analizând cuvintele: «Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor» (*Fac. I, 2*), Sfântul Vasile încearcă să explice înțelesul verbului *se purta* și ajunge la concluzia, pe care o împrumută de la un „sirian”, că traducerea siriacă a acestui cuvânt «era mai expresivă și pe motivul înrudirii ei cu limba, ebraică mai aproape, într-o oarecare măsură, de sensul Scripturilor»⁴⁷.

Sfântul Vasile este, deci, conștient de rolul studierii variantelor de text și este sigur, din felul cum vorbește, că el cunoaște Hexapla lui Origen unde a putut găsi traduceri ale lui Aquila, Symmah și Theodotion. Dar nu numai traduceri grecești, ci și alte traduceri, de exemplu siriaca, merită toată atenția, căci aceasta poate sugera uneori, prin înrudirea limbii cu ebraica, un sens mai apropiat de cel al Scripturilor. Prin aceste afirmații, Sfântul Vasile, deși nu cunoștea ebraica, și deci n-avea acces la textul original al Vechiului Testament, recunoștea autoritatea textului ebraic și necesitatea de a reda cât mai fidel sensul pe care l-a transcris autorul inspirat în acest text⁴⁸. Alteori, Sfântul Vasile își dă seama că textul actual este rău

⁴⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* 9, 1 (trad. cit., p. 483).

⁴⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* 1, 6 (trad. cit., p. 113).

⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* 2, 6 (trad. cit., p. 169).

⁴⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 188*, 15 (trad. cit., vol. III, p. 131).

conservat, exemplarele cele mai exacte făcând mențiune de acest lucru⁴⁹. Cu multă prudență el ajunge să propună corectarea textului în cazul în care construcția actuală este lipsită de coerență. O astfel de îndreptare este propusă pentru *Fac. I, 11* pentru ca în felul acesta, după cum afirmă Sfântul Vasile, «ordinea necesară iconomiei naturale să fie salvată»⁵⁰. Studiul variantelor de text și al traducerilor este folosit în exegeza patristică pentru a se putea ajunge la o explicare corectă a sensului Scripturii. Pentru acest motiv, acolo unde era cazul, se accepta chiar o corectare a textului degradat pentru ca el să poată deveni inteligibil.

Din exegeza practică de Sfântul Vasile se poate desprinde cu ușurință faptul că autorul inspirat, în momentul transmiterii mesajului, face uz de toate cunoștințele pe care le-a adunat pe cale naturală. El este produsul mediului cultural în care a trăit și din bogăția căruia se folosește din plin. Procesul inspirației nu anulează personalitatea autorului inspirat, ci aceasta rămâne intactă, activă. Astfel, Moise, care s-a făcut vestit prin înțelepciunea sa în întreaga lume, a deprins înțelepciunea de la egipteni, iar Daniil profetul s-a format din acest punct de vedere în Babilon⁵¹. Observarea și studiul mediului cultural în care s-a format autorul biblic va fi deci de mare importanță pentru exeget, ușurându-i munca și ajutându-l să înțeleagă mai bine textul.

Exegeza Sfântului Vasile

Ca exeget al cuvântului Scripturii, Sfântul Vasile s-a remarcat în *Omiliile la Hexaemeron*, la *Psalmi* și alte câteva omilii cu caracter exegetic. Prin explicarea Scripturii, Sfântul Vasile urmărește consolidarea în credință a comunității credincioșilor. Sfântul Vasile n-a lăsat comentarii propriu-zise, ci el a explicat Scriptura în cadrul serviciilor divine, în omilii, exegeza lui fiind strâns legată de Tradiția Bisericii, de viața activă a comunității credincioșilor, pe care dorea să-i conducă spre o mai bună cunoaștere a lui Dumnezeu și prin aceasta să poată contribui la mântuirea lor.

Combaterea alegoriei. Exegeza biblică din primele secole era dominată de două mari centre, de două școli teologice: Alexandria și Antiohia. Cu timpul, cele două școli au evoluat în mod diferit. Alexandria, sub influența lucrărilor lui Filon, a filosofiei platonice și neoplatonice și dorind să explice antropomorfismele din Biblie s-a angajat, în special prin Origen, pe drumul alegoriei. Antiohia și reprezentanții acestei școli, sesizând pericolul alegorizării

⁴⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 4, 5 (trad. cit., p. 265).

⁵⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron* 5, 2 (trad. cit., p. 283).

⁵¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri* (PG XXXI, 567).

excesive s-a opus, rămânând fidelă interpretării istorico-gramaticale, punând accent deosebit pe depistarea sensului literal al Scripturii.

Pe scurt, interpretarea alegorică, având în Origen un eminent reprezentant, considera că în Scriptură se pot urmări trei sensuri. Primul și cel mai simplu este cel istoric literal, care poate fi urmărit de oamenii obișnuiți, somatici. Apoi, cuvântul dumnezeiesc poate avea un sens sau o interpretare morală, superioară primului. În sfârșit, un al treilea sens se ascunde oamenilor obișnuiți și este rezervat celor mai evoluți din punct de vedere spiritual, care pot avea accesul la o interpretare alegorică. În fond, școala alexandrină accentua ultima interpretare, pe care o extinde la întregul conținut al Bibliei în detrimentul primelor două sensuri, de care se ocupau reprezentanții școlii din Antiohia. Disprețuind uneori sensul și interpretarea literală, Origen a abuzat de alegorie și prin aceasta a răpit credinței temelii ei. Evenimentelor prezentate în Sfânta Scriptură li s-a răpit istoricitatea, sistemul practicat de Origen bazându-se pe un subiectivism periculos, care a dus, dealtfel, la exagerări, devenind o permanentă sursă de alimentare a ereziilor⁵². Închipuirea și fantezia – consecințe ale acestui sistem – primeau frâu liber, și prin aceasta interpretarea Scripturii era pulverizată într-o puzderie de opinii personale.

Sfântul Vasile ia poziție contra abuzului de alegorie, respingând alegoria ca sistem de interpretare a Scripturii. Pentru el Scriptura a fost scrisă „pentru edificarea și mântuirea sufletelor” deci nu poate fi o carte pecetluită, închisă cu desăvârșire prin alegorie, la care să nu poată avea accesul decât un mănunchi de privilegiați. Pentru Sfântul Vasile dătător de ton este sensul literal pe care îl caută în omiliile sale. Fără a aminti numele lui Origen, Sfântul Părinte critică pe scriitorii bisericești „care sub pretextul sensului anagogic și al ideilor mai înalte s-au ocupat cu alegoriile”. Astfel de opinii nu sunt decât țesături de închipuiți (vise) și fabule de femei vârstnice⁵³ contra cărora Sfântul Vasile se ridică cu vehemență afirmând:

«Pentru mine, când aud vorbindu-se de iarbă, mă gândesc la iarbă; de asemenea fac și când aud de plantă, pește, animal sălbatic, animal domestic; eu iau toate lucrurile așa cum sunt spuse. Căci eu nu mă rușinez de Evanghelie»⁵⁴.

Metoda istorico-literară. Sfântul Vasile opune interpretării alegorice a Sfintei Scripturi metoda interpretării istorico-literale. El nu se rușinează de

⁵² Pentru concepția lui Origen în legătură cu interpretarea Scripturii a se vedea: diacon H. ROVENTA, *Interpretarea Scripturii după Origen*, Râmnicu Vâlcea 1929; Constantin CORNIȚESCU, *art. cit.*, p. 88.

⁵³ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* 3, 9 (trad. cit., pp. 235-237); SF. VASILE CEL MARE, *Omilia* 9, 1 (trad. cit., p. 481).

⁵⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia* 9, 1 (trad. cit., p. 481).

Evanghelie (*Rom. I, 16*), ci caută cu insistență sensul literal, fiind convins că prin cuvintele Scripturii Duhul Sfânt Se adresează direct oamenilor. Observăm în omiliile sale tendința de a încadra evenimentul biblic în istoria biblică⁵⁵ și de asemenea, încercarea de a-l compara sau confrunta cu istoria universală⁵⁶. În exegeza Sfântului Vasile este promovată analiza filologică a textului, în care sensurile cuvintelor sunt studiate cu o minuțiozitate deosebită, interpretarea remarcându-se prin subtilitate, logică și exactitate. Demne de remarcat sunt, de exemplu, analiza semantică a cuvântului „începu” (arhe)⁵⁷, a verbului „a crea”⁵⁸ și a verbului „a se purta”⁵⁹ din textul: «Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor» (*Fac. I, 2*). Observăm peste tot o deosebită grijă pentru stabilirea și reabilitarea sensului literar, gramatical, atât de neglijat și uneori chiar disprețuit de interpretarea alegorică. Scripta primește, în interpretarea Sf. Vasile cel Mare, întreaga ei valoare în ceea ce privește evenimentul istoric.

Logica pe care Sfântul Vasile o aplică în interpretarea textelor (de exemplu: *II Tes. III, 5*; *I Tes. III, 12-13*; *II Cor. III, 17-18*) sprijină interpretarea gramaticală⁶⁰. Spre aceeași concluzie ne conduce și atenția cu care sunt studiate cele mai mici segmente din textul inspirat, pentru că pentru Sfântul Vasile, Scriptura nu conține nimic de prisos, fie aceasta chiar și o silabă⁶¹. Într-adevăr, la interpretarea unor texte biblice el merge până la explicarea sensului conjuncțiilor sau prepozițiilor [de exemplu: *și, cu, în*], arătând rolul lor în înțelegerea corectă a textului în care sunt încadrate⁶².

În fond, aceeași grijă pentru stabilirea sensului literar se observă și din interesul pentru stabilirea textului, acolo unde acesta este corupt și a devenit greu de înțeles. În acest scop, el utilizează variantele de text pe care, foarte probabil, le găsește în Hexapla lui Origen. De asemenea, sunt privite cu interes, în eventualitatea sesizării corecte a sensului literal al cuvântului ebraic, opiniile sugerate de alte traduceri ale textului sacru.

Cu toată această insistență asupra sensului literal și cu toată opoziția făcută sistemului alegoric de interpretare, Sfântul Vasile n-a urmărit desființarea alegoriei, ci doar a abuzului de alegorie. Prin prioritatea acordată sensului literal, el n-a negat posibilitatea existenței altor sensuri. Din contră, Sfântul Vasile acceptă o explicare spirituală, figurată a anumitor texte și nu

⁵⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 28*; 32, 7; 59 (trad. cit., pp. 95-96, 151, 277-278).

⁵⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 33*; *Ps. 7, 13* (trad. cit., pp. 54-55; 166-167).

⁵⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron 1, 5* (trad. cit., pp. 109, 113).

⁵⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron 1, 7* (trad. cit., pp. 113-117).

⁵⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron 2, 6* (trad. cit., pp. 167-171).

⁶⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 21 (trad. cit., pp. 207-209).

⁶¹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaemeron 6, 11* (trad. cit., p. 383).

⁶² SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt 25* (PG XXXII, 176-177; trad. cit., pp. 219-223).

trebuie să privim ca o incoerență sau să ne surprindă faptul că în exegeza sa se vorbește de sensul trupesc și spiritual, tainic sau figurat al anumitor pericope biblice⁶³. Pentru Sfântul Vasile, Vechiul Testament este istoria pregătirii neamului omenesc pentru venirea lui Iisus Hristos. El conține în nenumărate texte profeții referitoare la Iisus Hristos sau evenimente ce se vor împlini în Noul Testament. Vechiul Testament, ca o preistorie a Noului Testament, conține simboluri și tipuri care se vor realiza în Noul Testament. În felul acesta, anumite evenimente, personaje sau acte din istoria Vechiului Testament au, pe lângă semnificația lor istorică, și un rol profetic de a anunța și preînchipui evenimente sau acte a căror împlinire poate fi urmărită în Noul Testament. Evenimentul istoric, prin semnificația pe care o primește, transcede istoria lui Israel. În aceste cazuri, Sfântul Vasile vorbește de un sens tainic, spiritual sau figurat al anumitor texte. În cazul acestora el încearcă însă prin stabilirea sensului literal o posibilă aplicare a lui la realități spirituale. Așa se explică faptul că după fixarea sensului gramatical, în anumite cazuri, Sfântul Vasile vorbește de un al doilea sens, de o a doua interpretare ce se referă la Hristos, Biserică sau evenimente din istoria Noului Testament. Prin această atitudine, Sfântul Vasile a evitat exagerările celor două școli exegetice, oferind textului biblic valoarea lui plenară. Urmărind explicarea textului din II *Cor.* III, 14-18, Sfântul Vasile se bazează pe binecunoscuta opoziție dintre „literă și duh”, arătând că litera se referă la o interpretare legală iudaică, pur exterioară. Legea a fost abrogată prin venirea lui Iisus Hristos, iar „tipurile s-au schimbat în realitate”. Dar,

«pentru cel care a putut să-și adâncească privirea până în adâncul sensului legal și care, după ce a îndepărtat ca pe un văl întunericul literei, a putut pătrunde în taine, acela imită pe Moise ridicând vălul său când vorbea cu Dumnezeu (*Ieș.* XXXIV, 34), căci el se îndreaptă, de asemenea, de la literă la duh. Obscuritatea învățăturilor Legii corespunde vălului cu care Moise își acoperea fața, iar contemplarea spirituală, acțiunii de a se întoarce spre Domnul. Acela care atunci când citește Legea a îndepărtat litera, se îndreaptă spre Domnul (dar „Domnul” aici desemnează pe Duhul); el se aseamănă lui Moise a cărui față era preaslăvită de apariția lui Dumnezeu»⁶⁴.

Este clar pentru oricine că Sfântul Vasile acceptă aici un al doilea sens, superior celui literal, apropiindu-se de exegeza pe care Origen o dă aceleiași pericope biblice⁶⁵. De fapt, vălul lui Moise din pericopa noastră, în

⁶³ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la Ps. 28, 3; la Ps. 29, 1* (trad. cit., pp. 102-105; 121-122).

⁶⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt* 21 (PG XXXII, 164; trad. cit., p. 209).

⁶⁵ Introducerea la trad. franceză a tratatului *Despre Duhul Sfânt*, pp. 209-210, n. 1.

concepția Sfântului Pavel nu este decât un simbol pentru caracterul incomplet al Vechiului Testament. El a fost îndepărtat prin venirea lui Iisus Hristos, Cel în Care se împlinesc și se realizează promisiunile și tipurile Vechiului Testament. Prin acceptarea unui al doilea sens, a celui spiritual, la unele locuri din Sfânta Scriptură, Sfântul Vasile se plasează în tradiția exegetică a Sfinților Părinți, moștenită de tradiția exegetică a Bisericii Ortodoxe în care până astăzi alegoria n-a fost desființată, ci doar restrânsă la anumite texte. Teologia exegetică patristică a recunoscut totdeauna cele două sensuri pe care ea nu le-a separat. Sfântul Vasile stabilește mai întâi sensul literal, real, adică cel pe care cuvintele îl au în mod obișnuit, iar acolo unde se impune, el acceptă și sensul spiritual, figurat.

Caracterul hristologic al exegezei Sfântului Vasile. Sfinții Părinți și Biserica primelor secole au citit Vechiul Testament prin intermediul Noului Testament, Iisus Hristos fiind cel care deschide și permite o înțelegere plenară a Vechiului Testament. Din acest motiv creștinii au considerat de la început Vechiul Testament ca o carte a lor, o preistorie a Noului Testament. Sfântul Vasile a citit și a interpretat Vechiul Testament în această concepție. Așa se explică că în omiliile sale la diferite texte din Legea Veche, el recurge la interpretarea hristologică, atribuind textelor un rol dublu. Ele relatau evenimente referitoare la istoria lui Israel în sensul literal, dar aveau în același timp o semnificație mai profundă, un sens tipic, spiritual, anunțând pe Hristos sau evenimente legate direct de istoria mântuirii. Hristos este astfel în centrul exegezei Sfântului Vasile⁶⁶, pentru că Hristos este comoara ce se ascunde în Scriptura Veche, iar rolul exegetului este acela de a-L descoperi și de a-L face cunoscut. Pentru Sfântul Vasile sensul profund al Vechiului Testament este Iisus Hristos și noul popor al lui Dumnezeu. Aceste dimensiuni sunt subliniate atunci când el menționează în cadrul exegezei sale că prin aceste cuvinte trebuie să înțelegem pe Iisus sau atunci când afirmă că aceste cuvinte ni se adresează nouă, creștinilor.

Caracterul bisericesc, comunitar al exegezei Sfântului Vasile. Exegeza Sfântului Vasile este prin excelență bisericească, comunitară, ea se face în cadrul liturgic cu scopul de a consolida în credință comunitatea religioasă, de a o ajuta să înțeleagă și să trăiască în profunzime cuvântul lui Dumnezeu. Fiind prin excelență un om practic, de acțiune, Sfântul Vasile n-a făcut o exegeză de dragul exegezei, ci a încercat să explice Scriptura în mod practic, în omiliile care au un caracter dogmatico-apologetic, înarmând pe ascultători cu elementele credinței ortodoxe și cu cele necesare apărării ei în fața atacurilor eterodoxe. Exegeza sa are de asemenea un caracter moral, urmărind progresul duhovnicesc

---

⁶⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi* (trad. cit., pp. 26, 105, 122, 215, 270-271, 288, 290). Sunt doar câteva locuri în care se vorbește direct de Hristos ca fiind prezis în Psalmi.

al credincioșilor. Ea este confruntată cu experiența religioasă a Bisericii, locul prin excelență al acțiunii Duhului Sfânt. Nimic mai normal decât această manieră de interpretare dacă ne gândim că Biserica este cea care a primit, păstrează și transmite cuvântul lui Dumnezeu. În cadrele ei se păstrează, de asemenea, Tradiția prin intermediul căreia ajungem la explicarea locurilor mai greu de înțeles din Scriptură. Ambele, adică Scriptura și Tradiția, aparțin Bisericii și vieții ei religioase, ghidată și însuflețită de activitatea Duhului Sfânt. În acest mediu de autentică trăire a Scripturii, Sfântul Vasile explică cuvântul lui Dumnezeu, oferind vieții religioase a comunității un adevărat prilej de înălțare sufletească.

Acest aspect al exegezei Sfântului Vasile, care ca și dimensiunea hristologică constituie o caracteristică a exegezei patristice, s-a păstrat până astăzi în tradiția exegetică a Bisericii ortodoxe. În cadrele Ortodoxiei, acest aspect al exegezei este subliniat în ciuda opoziției exegezei moderne, pentru că Biserica Ortodoxă este convinsă că renunțând la el, exegeza va pierde caracterul ei fundamental, dimensiunea ei spirituală, cedând locul aridității. Ca exeget, Sf. Vasile cel Mare a urmărit stabilirea sensului literal, accentuând bogăția și frumusețea textului. Simplitatea lui n-a zdruncinat credința în conținutul pe care-l considera inspirat și superior textelor înțelepciunii păgâne⁶⁷. Exegeza sa este o încercare de a tâlmăci cuvântul Scripturii, ținând cont de auditoriul căruia îi era adresată. Din mărturia Sf. Grigorie de Nyssa⁶⁸, explicația Sfântului Vasile era expusă în cuvinte simple, ușor de înțeles, dar știa să se ridice cu măiestrie la nivelul exigențelor ascultătorilor, făcând numeroase digresiuni în sistemele înțelepciunii profane.

Analizând astăzi opera exegetică a Sfântului Vasile vom observa că ea conține, pe lângă excepționalele explicații teologice, anumite limite. Acestea se referă la afirmațiile culese din științele contemporane, care datorită evoluției și noilor descoperiri științifice nu mai corespund, conținutului teologic însă rămân ca o valoroasă moștenire până astăzi în exegeza ortodoxă. Exegeza Sfântului Vasile este prudentă, el analizând simplu fiecare verset, fără ca să încadreze totul într-un sistem rațional⁶⁹. De fapt, având în vedere locul și scopul urmărit în explicațiile sale, încadrarea într-un sistem ar fi fost mai greu de făcut și ar fi răpit probabil alte calități omiliilor sale. Prudența față de interpretările date Scripturii este considerată de Sfântul Vasile ca fiind absolut necesară interpretului, constituind una din calitățile acestuia. Scriptura conține anumite locuri mai puțin clare, care

---

⁶⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* (trad. cit., p. 17).

⁶⁸ SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Apologia* (PG XLIV, 65B).

⁶⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Hexaameron* (trad. cit., p. 23).

trebuie interpretate ca fiind proclamate de Duhul Sfânt⁷⁰ și față de care se impune o anumită prudență în interpretare.

Opera exegetică a Sf. Vasile cel Mare se încadrează în exegeza patristică, el fiind unul din cei mai aprigi apărători ai sensului sau ai interpretării literare, pronunțându-se cu toată vehemența împotriva abuzului de alegorie practicat de interpretarea alegorică a școlii din Alexandria. Meritul său este de a fi știut să evite exagerările celor două școli de interpretare și de a fi admis cu prudență, pe lângă sensul literar, pentru unele locuri din Scriptură și un al doilea sens: figurat, spiritual. Acest principiu este până astăzi aplicat în exegeza Bisericii Ortodoxe. Interpretarea și atitudinea Sfântului Vasile rămâne pentru exegetul ortodox un ghid prețios și o minunată metodă de lucru. După 1600 ani de la moartea Sfântului Vasile, în comparație cu progresele realizate de exegeza modernă, putem afirma că interpretarea sa n-a pierdut nimic din bogăția și actualitatea ei, ci, din contră, ne ajută să descoperim frumusețea și bogăția textului biblic.

LA SAINTE ECRITURE ET SON INTERPRETATION DANS LA CONCEPTION DE SAINT BASILE LE GRAND

L'importance de l'Écriture est capitale pour Saint Basile, tout son contenu étant écrit «pour l'édification et le salut de nos âmes». C'est en méditant et en approfondissant les paroles de l'Écriture, où «rien n'est superflu», que le chrétien peut parvenir à la connaissance de Dieu, à la ressemblance et à l'acquisition du salut. Pour Saint Basile, l'Écriture est «la parole de Vérité», «la parole» divine, ayant une autorité tout à fait spéciale; elle a été écrite sous l'inspiration de l'Esprit Saint, Qui a révélé aux hagiographes les vérités nécessaires au salut et a veillé qu'elles soient transmises aux hommes. L'Écriture est source de la Révélation. Elle renferme les vérités nécessaires à l'homme pour son salut, révélées par l'Esprit Saint, et le grand Père cappadocien s'y réfère comme à une autorité incontestable. Toute affirmation faite est soutenue par des citations scripturaires, l'Écriture étant l'autorité qui confère de l'authenticité à notre enseignement, constituant l'étalon auquel se confrontent les arguments hétérodoxes, de même que nos propres enseignements.

La Sainte Écriture apparaît dans la conception basilienne comme une œuvre unitaire. La multitude des livres qui la composent ne nuit pas à son unité, puisque tous ont été écrits sous l'inspiration du même Esprit Saint, «pour le salut de nos âmes». L'unité de l'Écriture ressort également de son caractère *christocentrique*. Elle a Jésus Christ en son centre, dont l'Incarnation et l'œuvre salvifique est consignée dans les pages du Nouveau Testament; mais c'est l'Ancien Testament qui a préparé par les prophètes comme par son histoire tout entière la venue de Jésus. Saint Basile fait une distinction entre fond et forme, entre contenu et langage. Il est

⁷⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Adv. Eunomium* 3, 6 (PG XXIX, 670).

d'avis que le langage comme moyen de s'exprimer est dépassé par la pensée. C'est la même chose qui advient dans la Sainte Ecriture, où il y a une différence entre le sujet de la Révélation et la forme dont il est exposé, une discordance entre le contenu et la forme, entre le contenu et la langue ou les formes d'expression. Le désaccord entre le contenu de la Révélation et la forme dont il est revêtu a constitué un sujet important pour les Saints Pères, connu dans la théologie patristique sous le nom de *synkatabasis*. Le terme désigne la conviction selon laquelle le mot a un sens bien plus vaste et plus profond que celui qu'il peut exprimer. Saint Basile est convaincu que la Sainte Ecriture est écrite dans un langage simple, étant souvent méprisée pour cette simplicité. Mais ce «manque» d'expression est compensé par le fait que, derrière ses mots, il y a la grâce de Dieu qui se répand en abondance.

Dans l'œuvre de Saint Basile, la Sainte Tradition joue un rôle déterminant dans l'argumentation des positions orthodoxes. Elle est considérée comme source de la Révélation et en même temps l'interprète autorisé de la Sainte Ecriture. En fait, l'Ecriture est cette partie de la Tradition enregistrée par écrit sous le charisme de l'inspiration et, en cette qualité, elle est en effet la plus autorisée à éclairer les endroits plus obscurs de l'Ecriture. De l'exégèse faite par Saint Basile, il résulte clairement que l'auteur inspiré, au moment de la transmission du message, se sert de toutes les connaissances qu'il a acquises par voie naturelle. Il est le produit du milieu culturel où il a vécu et à la richesse duquel il puise en abondance. Le processus de l'inspiration n'annule pas la personnalité de l'auteur inspiré, qui demeure intacte, active. En tant qu'exégète de la Sainte Ecriture, Saint Basile s'est remarqué dans les *Homélie*s à l'*Hexaéméron*, aux *Psaumes* et dans d'autres homélie

à caractère exégétique. Par l'explication de l'Ecriture, Saint Basile cherche à affermir la foi des fidèles. Il ne nous a pas laissé des commentaires proprement dits, mais a expliqué l'Ecriture lors des saints offices, dans des homélie

son exégèse étant étroitement liée à la Tradition de l'Eglise, à la vie active de ses ouailles, qu'il voulait conduire vers une meilleure connaissance de Dieu et contribuer ainsi à leur salut.

SENSUL DUHOVNICESC AL ÎNȚELEGERII SCRIPTURII ÎN CONCEPȚIA TEOLOGICĂ A SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

Sfânta Scriptură, cuvânt al lui Dumnezeu

De la început și până la sfârșit, Biblia este «puterea vie a lui Dumnezeu» (Rom. I, 16). Mai mult decât o mărturisire despre Dumnezeu și despre descoperirea lui în lume, în Sfânta Scriptură Îl aflăm pe Iisus Hristos, Îl aflăm pe Dumnezeu-Omul, căci citind paginile ei auzim însuși glasul Domnului. În unanimitate, Sfinții Părinți susțin că Scriptura este cuvântul lui Dumnezeu. Într-un fel propriu gândirii sale, Sf. Vasile cel Mare, primul dintre „Cei trei mari dascăli ai lumii creștine și ierarhi”, care a apărat adevărul creștin într-o vreme de mari frământări religioase, exprimă această idee privitoare la Scriptură, spunând că «harul lui Dumnezeu răsună în ea»¹. După cum în Iisus Hristos, desăvârșita descoperire a Tatălui ceresc, Îl vedem pe Dumnezeu, în Sfânta Scriptură, cartea vieții și a nemuririi, auzim apelul pe care același Dumnezeu ni-l adresează inimii și conștiinței noastre.

Felul în care Sfânta Scriptură conține și exprimă cuvântul lui Dumnezeu ne este lămurit de către Sf. Vasile cel Mare prin concepția pe care o are despre Biblie ca operă divin-umană. Scrierile sfinte Îl au pe Dumnezeu ca autor. Ele însă nu s-au putut scrie de la sine, de aceea Dumnezeu s-a folosit de oameni ca de niște organe ale voinței Sale². În ce măsură Biblia este divină și în ce măsură este omenească, este o problemă care se pune în diferite chipuri. Una din acestea privește inspirația biblică. Călăuziți de către Sfântul Duh, care le-a întărit puterile și i-a păzit de erori, scriitorii inspirați s-au învrednicit de primirea descoperirilor dumnezeiești, pe care ei le transmit, într-o formă scrisă, peste veacuri, celor ce sunt destinați să le cunoască. Dar Sfântul Vasile este preocupat nu numai să sublinieze caracterul inspirat al Scripturii, ci și să pună în lumină conținutul ei revelațional, pentru a arăta că este vorba de o lucrare divină. Fiind glasul lui Dumnezeu adresat omului credincios, Biblia are o valoare religioasă absolută. «Toată Scriptura este

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *GIBis* 7-8/1979, pp. 710-724.

¹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, ed. a II-a, trad. de Pr. Olimp N. Căciulă, București, 1943, p. 31.

² SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, pp. 264 și 287.

insuflată de Dumnezeu și folositoare» afirmă Sfântul Vasile, urmând celor zise mai înainte de către Sf. Apostol Pavel (cf. II *Tim.* II, 16). El însă întregeste imediat această idee cu îndemnul de a se vedea în Scriptură un tezaur de lucruri nemuritoare, de remedii mântuitoare:

«Ea a fost scrisă de Duhul Sfânt pentru ca oamenii să găsească în ea, tocmai ca într-un spital sufletesc la care pot să vină cu toții, doctoria potrivită cu boala fiecăruia»³.

În Biblie aflăm povestiri despre neamuri și popoare, diferite documente istorice, colecții de legi, predici și poezii, un număr mare de epistole și alte scrieri mai deosebite. Dacă am ține seama doar de caracterul istoric, filologic sau estetic al Scripturii nu am mai putea spune despre ea că este cuvântul lui Dumnezeu. Numai prin însuflarea divină și prin comunicarea din partea lui Dumnezeu a unor conținuturi supranaturale, Biblia închide în sânul ei cuvântul vieții veșnice. Tainele acestei vieți sunt descoperite însă de către scriitorul inspirat ca subiect uman. Vorbind în numele profetului, care se află în legătură directă cu Dumnezeu, Sfântul Vasile ridică vâlul de pe sensul duhovnicesc pe care îl au, în ultimă analiză, conținuturile revelației divine:

«Cele ce vă învăț eu, sunt de la Duhul. Eu vă vestesc numai pe acestea, nespunându-vă nimic de la mine, nimic omenesc. Căci, deoarece m-am făcut loc de sălășluire a gândurilor Duhului, Care ne trimite nouă în taină înțelepciunea lui Dumnezeu, vă deschid vouă și vă fac lămurit gândul acesta»⁴.

Lămurirea la care se referă Sfântul Vasile privește, mai întâi, actul inspirației, al cărui specific este afirmat cu deplină claritate. Inspirația este înrâurirea liberă și pozitivă, imediată și supranaturală a Sfântului Duh asupra subiectului uman, în vederea cunoașterii, primirii și transmiterii fără nici o eroare către semenii, în scrierea pe oare o alcătuiește, a adevărului descoperit. Sălășluind în mintea aghiografilor și trecând prin graiurile lor, cuvântul lui Dumnezeu dobândește, astfel asemănarea cuvintelor omenești. Dar Sf. Vasile cel Mare vrea să evidențieze și un plus de cunoaștere pe care scriitorul biblic îl capătă în momentul inspirației, venindu-i direct de la Dumnezeu și care ne face să vedem că sufletul textului sacru este format de către «gândurile Duhului» și de către «înțelepciunea lui Dumnezeu».

³ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 287; Cf. BASILE DE CÉSAREE, *Traité du Saint-Esprit*, introd., trad. et notes de Benoit Pruche, SChr, Paris, 1947, p. 130 (PG XXXII, 96A).

⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 287.

Revelația nu este atât de mult o poruncă, o idee sau o lege dată oamenilor în numele lui Dumnezeu, cât este un act divin care traduce conceptual o realitate spirituală. În prezența Duhului, adevărul religios nu este o simplă învățătură, ci este putere și viață. De aceea, pe lângă sporul de iluminare de care se bucură și prin care are acces la cunoașterea lui Dumnezeu, subiectul uman se împărtășește de înțelegerea sensurilor divine ale comunicării revelaționale. Fără această înțelegere, adevărul revelat nu este altceva decât un simplu rod al unui ajutor intern pe care Dumnezeu îl acordă scriitorului biblic.

Cu intenția de a pune în lumină latura divină a Sfintei Scripturi, scriitorii bisericești aparținători școlii exegetice alexandrine, care au trăit înaintea Sfântului Vasile, se străduiau să accentueze cât mai mult cu putință elementele ei veșnice, spirituale, în dauna celor istorice și umane. Astfel, ei susțineau că în Biblie tot ce se leagă de realitățile omenești nu poate fi decât un lucru vremelnic, local și particular, adică ceva care intră în ordinea „literei moarte”. Inspirația biblică este posibilă, după ei, atât din partea lui Dumnezeu, cât și din partea noastră, pe temeiul unei intenționalități reciproce de apropiere și de colaborare. Cu toate acestea, însă, în elaborarea scrierilor sfinte, cele două părți, chiar în acțiunea lor comună, rămân eterogene. Dumnezeu nu Se coboară până la om pentru a Se adapta vorbirii lui și felului său de exprimare, pentru că acest lucru ar duce la degradarea măreției divine. În ceea ce îl privește pe om, el este incapabil de infinit. În acest fel, Dumnezeu nu Se descoperă propriu-zis pe Sine.

Adresându-Se oamenilor în Scriptură, prin mijlocirea oamenilor, El a trebuit să inspire sensuri ascunse și înalte, menite să indice realitatea divină, dar tot atât de mult să o și disimuleze. Faptul că Dumnezeu alege forma de comunicare pământească a cuvântului nu înseamnă că El a și ridicat vălul de pe tainele dumnezeiești. În exagerările interpretării alegorice a Sfintei Scripturi, școala alexandrină relevă „cuvântul” ca mijloc de comunicare a adevărului divin numai pentru că acesta se poate sustrage unei semnificații obiectiv-divine, putând, în schimb, exprima transcendentul într-o formă simbolică. În acest sens, Origen compară pe Dumnezeu cu cineva care se află pe o stâncă înaltă, de unde dă îndrumări celui ce se află la poalele ei să se urce până pe vârf, fără însă să-i ofere pentru împlinirea acestui lucru nici un ajutor. Sensul interpretării Scripturii, din această comparație, este evident. Înțelegerea literală a Scripturii este depreciată de Origen în așa măsură, încât el o numește trupească și grosieră⁵. În Sfânta Scriptură, susține el, se află fraze obscure, precum și unele antinomii, pe oare

---

⁵ PG XI, 341-414. Mai pe larg la Pr. V. PRELIPCEAN, „Adaptarea divină la condițiile firii omenești, în lucrarea inspirației divine, după învățătura Sf. Ioan Hrisostom”, în: *StTeol* 7-8/1959, p. 404.

Dumnezeu le-a îngăduit numai ca prin ele să aducă pe cercetătorul acestei scrieri la o interpretare alegorică. Ridicarea până la Dumnezeu pe calea alegorismului însă nu este tot una cu o întâlnire reală cu El. Este adevărat că Origen ne vorbește și despre o înțelegere tainică a Scripturii, prin care se apropie de interpretarea răsăriteană tradițională. Astfel, el află în „Duhul lui Hristos” însăși cheia de pătrundere în adâncurile spirituale ale Scripturii⁶. Cu această noțiune însă Origen evită consecințele grave ale alegorismului alexandrin în interpretarea Scripturii și se întoarce spre înțelegerea ei duhovnicească.

Atașamentul profund al Sf. Vasile cel Mare față de Revelația divină și față de cuvintele inspirate ale Scripturii îl fac pe ierarhul din Cezareea Capadociei să fie, în același timp, un îndepărtat discipol al lui Origen, înaintând pe linia cunoașterii duhovnicești a scrierilor sfinte, dar și un sever critic al maestrului său, aducând un corectiv însemnat alegorismului în interpretarea biblică. Eliberând exegeza din cătușele simbolismului, el încearcă să apropie sensul duhovnicesc al Scripturii de interpretarea istoric-literară. Punctul de plecare pentru înlăturarea devierilor la care au ajuns alexandrinii, în frunte cu Origen, îl constituie concepția sa privitoare la posibilitatea întâlnirii divinului cu umanul, atât cu prilejul inspirației biblice, cât și cu acela al tâlcuirii cuvântului lui Dumnezeu. Reținând de la Origen semnificația duhovnicească și funcția revelatoare a Cuvântului întrupat, ideea că Dumnezeu poate fi contemplat în Logosul pe care Îl descoperă textele sfinte, Sfântul Vasile scoate în evidență adevărul că Dumnezeu Se acordă, în actul revelațional, cu puterile noastre de cunoaștere, pe care de fapt El Însuși le-a creat conforme cu intenția Sa de a Se descoperi:

«Cei ce se găsesc în afara cuvântului adevărului numesc predica Evangheliei nebunie (cf. I *Cor.* I, 21), disprețuind simplitatea vorbirii care este în Scripturi, zice Sfântul Vasile. Noi, însă, care ne lăudăm cu crucea lui Hristos și cărora ni s-au arătat prin Duhul cele ce au fost hărăzite nouă de Dumnezeu, nu în cuvintele cele învățate ale înțelepciunii omenești, știm că harul care se revarsă de la Dumnezeu în cuvintele cele referitoare la Hristos este cât se poate de bogat... Predica Evangheliei, făcându-se în cuvinte mărunte și vrednice de dispreț, are multă putere întru a conduce și a mîna pe cineva la mîntuire»⁷.

În comentariile pe oare le face la Geneză, în *Hexaemeron*, condamnând alegorismul exagerat al lui Origen, care nu vrea să accepte că în

⁶ M. HARL, *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné*, Paris, 1958, p. 112; H. ROVENȚA, *Interpretarea Scripturii după Origen*, Râmnicu-Vilcea, 1929, p. 39.

⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, pp. 242-243.

Scriptură cuvântul «apă» sau «iarbă» se referă în mod direct la anumite elemente ale naturii și nicidecum la niște «puteri cerești», Sfântul Vasile se dovedește a fi un bun cunoscător al regulilor de interpretare scripturistică literar-istorică, pe care le mănuieste judicios, fără să piardă din vedere sensul duhovnicesc al textelor de care se ocupă⁸. În *Tratatul despre Sfântul Duh*, mai mult decât în celelalte opere ale sale, Sf. Vasile cel Mare, dedându-se unor investigații scripturistice aprofundate, se arată interesat de examenul minuțios al cuvintelor și chiar al silabelor, tocmai pentru a releva sensul obiectiv duhovnicesc al textului sacru:

«În adevăr, scrie el, adresându-se lui Amfilohie, a nu înțelege limba teologică în chip superficial, ci a se strădui să se atingă înțelesul ascuns în fiecare cuvânt și în fiecare silabă, nu este atitudinea celor călduți în evlavie, ci a celor care înțeleg scopul chemării noastre, căci ni se propune asemănarea cu Dumnezeu, atât cât este cu putință firii omenești. Dar asemănarea nu există fără «gnoză» și «gnoza» ia naștere din învățătură. Or, cuvântul este la începutul oricărei învățături, iar cuvântul se compune din silabe și vorbirea din cuvinte, încât nu este nepotrivit să cercetăm silabele»⁹.

Deși acest tratat nu face parte dintre operele exegetice vasiliene, în el întrezărim liniile directoare ale unei concepții privind talmăcirea textelor sfinte. Scriptura este cuvânt al lui Dumnezeu într-un înțeles propriu și deplin. Caracterul ei istoric-literar se îngemănează cu cel tipic, într-un singur sens anagogic, care le menține pe amândouă într-o unitate indisolubilă¹⁰. Este meritul Sfântului Vasile de a ne fi arătat că înțelesul duhovnicesc al Scripturii nu aparține numai tipului sau alegoriei, așa cum credea Origen, ci poate fi ascuns și în fiecare cuvânt, iar uneori este ascuns chiar în silabe. Astfel, Sfântul Vasile înlătură ceața alegorismului de pe interpretarea duhovnicească a Scripturii și deschide o perspectivă nouă, în orizontul căreia urmașii săi vor aduce roade bogate.

Premisele fundamentale ale înțelegerii Sfintei Scripturi

Posibilitatea înțelegerii Sfintei Scripturi, adică a împărtășirii noastre cu ideile sau cu gândurile pe care Dumnezeu ni le comunică prin aghiografii

⁸ BASILE DE CESARÉE, *Homélies sur Hexaéméron*, trad. par S. Giet, SChr, ed. a II-a, Paris, 1968, p. 302.

⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 69B; trad. cit., p. 107).

¹⁰ Utilizarea Sfintei Scripturi în tratatul *Despre Sfântul Duh*, la Pr. Ioan G. COMAN, „Elementele demonstrației în tratatul «Despre Sfântul Duh» al Sfântului Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 5-6/1964, pp. 294-295.

biblici, ne este dată în faptul inspirației sale divine, așa cum am văzut mai înainte. Ceea ce caracterizează îndeosebi învățătura Sf. Vasile cel Mare despre inspirație nu este atât teoria adaptării divine la condițiile umane, pe care o găsim în mod explicit formulată în opera exegetică a Sf. Ioan Gură de Aur, cât este concepția privitoare la prezența și lucrarea Sfântului Duh în viața creștinului și în existența Bisericii¹¹. Scopul inspirației este doar manifestarea gândirii divine pe care o însuflă Duhul lui Dumnezeu în vederea edificării spirituale a credincioșilor. Pe acest drum, marele Vasile calcă pe urmele Sf. Apostol Pavel, care zice: «Toate câte s-au scris, spre învățătura noastră s-au scris» (*Rom. XV, 4*)¹².

După cum Sfântul Duh, comunicând cu aghiografii în actul inspirării Sfintei Scripturi, S-a pogorât până la noi, tot la fel Se pogoară și colaborează cu noi pentru înțelegerea celor comunicate în scrierile sfinte. Tâlcuirea Scripturii este astfel o harismă. Sfântul evanghelist Luca ne spune că Mântuitorul, arătându-Se după înviere ucenicilor Săi, «le-a deschis mintea ca să înțeleagă Scripturile» (*Lc. XXIV, 45*). În această cunoaștere este vorba despre o relație sinergetică dintre Persoana condescendentă a lui Dumnezeu și persoana aghiografului sau a tâlcuitorului Sfintei Scripturi. De aceea, Sfântul Vasile nu ne grăiește numai de necesitatea dobândirii unui dar duhovnicesc pentru pătrunderea în conținutul tainic al Scripturii, ci și de obligația de a ne curați inimile și de a spori în virtuți, precum și de a ne ridica până în sferile cele, înalte ale contemplației, până la «gnoză», în vederea înțelegerii acestui conținut¹³. Căci condescendența pe care Dumnezeu o face față de noi nu se traduce numai prin aceea că cuvântul divin devine cuvânt omenesc, iar actul descoperirii divine o realitate istorică, ci tot atât de mult putem înțelege „pogorârea” aceasta în sensul că Dumnezeu dă credinciosului Duhul Său, în măsura în care acesta este capabil din punct de vedere spiritual să-L primească. «Apropierea noastră de ceea ce este Sfânt se poate face numai prin sfințenie», scrie Sfântul Vasile¹⁴. Mai târziu, Sf. Maxim Mărturisitorul va explica același lucru cu alte cuvinte:

«Harul Sfântului Duh nu lucrează în sfinți înțelepciunea fără mintea care să o primească, nici cunoștința fără rațiunea capabilă de ea..., nici vreun altul din aceste daruri fără deprinderea și puterea capabilă din fiecare»¹⁵.

¹¹ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 96A; trad. cit., p. 130).

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 96A; trad. cit., p. 130).

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 83.

¹⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 112.

¹⁵ „Răspunsuri către Talasie”, în: *Filoc. rom.*, trad. Pr. D. Stăniloae, vol. III, Sibiu, 1948, p. 312.

Faptul că Dumnezeu ne-a zidit într-un anumit fel, înzestrându-ne cu capacitatea de a-L cunoaște atunci când Duhul Său pogoară la noi, ca și faptul că vrea să ne descopere ceva din desăvârșirile Sale supranaturale, dovedește o anumită înrudire a firii noastre cu El. Încă de la creație, omul este o revelație a lui Dumnezeu, după a Căruia icoană este zidit. Acest chip formează punctul de plecare ce predestinează făptura spre o stare de plenitudine, adică spre asemănare. Numai starea de asemănare aduce cu sine „gnoza” prin care ajungem la perceperea sensului divin al Scripturii. Dar asemănarea înseamnă acțiune, care la rândul ei presupune libertate. Omul este o ființă care are toate condițiile activității sale în sine însuși, în adâncul rațiunii proprii și în plinătatea voinței sale proprii, fără să devină o ființă necondiționată. Sfântul Vasile ne învață că chipul este asemănarea în potență, iar asemănarea este chipul în actualitate¹⁶.

Acest adevăr are consecințe fundamentale în cunoașterea lui Dumnezeu și a voii Sale exprimată în Scriptură. Dacă credinciosul ar fi dependent, după un mod fatalist, de Dumnezeu ca realitate exterioară, el ar rămâne cu totul pasiv la primirea descoperirilor divine, iar acest lucru aduce cu sine credința că Dumnezeu nu colaborează cu subiectul uman la comunicarea adevărului pe care El îl transmite. De aici rezultă trei erori posibile în interpretarea Scripturii: a) Dumnezeu folosește în Scriptură o vorbire directă, cu un înțeles propriu; de aceea expresiile antropomorfe, după caracterul lor mai mult material, fiind corespunzătoare întru totul naturii divine, trebuie să fie considerate ca atare. Cuvântul lui Dumnezeu își pierde astfel puterea transcendenței divine, b) Dumnezeu se folosește în Scriptură de exprimarea alegorică numai pentru a atrage aminte că sensul literar nu are nici o valoare, urmând a se căuta alte sensuri mai înalte, dumnezeiești, dar pentru identificarea cărora noi nu avem nici un criteriu și nici o siguranță, c) Adaptându-Se la condițiile firii și ale existenței pământești, Dumnezeu vorbește omului în Scriptură coborând la înțelegerea lui comună.

De vreme ce sufletul acestuia nu reprezintă chiar un spațiu gol, ci poartă cu sine zestrea unor cunoștințe specifice situației sale religioase, Dumnezeu nu i se poate adresa decât într-un limbaj propriu priceperii sale care este un limbaj mitic. De aici rezultă că înțelegerea Scripturii devine una cu o încercare de demitologizare a ei. Aceste erori pot fi înlăturate luând în considerare concepția Sfântului Vasile. Privind înțelegerea, însușirea și propagarea Revelației divine ca un proces teandric, marele ierarh subliniază necesitatea ridicării sufletului nostru la starea de „asemănare”, prin care înțelegerea însăși devine „gnoza”. Orice cunoștință care ne vine de la

---

¹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Despre crearea omului*, I (PG XXX, 32C).

Dumnezeu se adecvează gândirii umane și realităților concrete în care ne aflăm pe pământ, dar în același timp aduce cu sine înțelesuri mai presus de om și de tot ce cunoaște el în lumea sa înconjurătoare. Pentru sesizarea acestor rațiuni divine, pe care le pune în funcțiune Duhul Sfânt, credinciosul însuși trebuie să aibă mintea aptă ca să primească în ea înțelepciunea Duhului, trăind după normele obiective ale vieții duhovnicești și adăpându-se din izvorul obiectiv al Duhului care a inspirat Sfânta Scriptură.

Pentru înțelegerea duhovnicească a Sfintei Scripturi, este necesar să avem în vedere și anumite premise pe care ni le oferă teologia sau învățătura despre Dumnezeu a Sf. Vasile cel Mare. Pe Dumnezeu Îl cunoaștem nu numai atât cât putem noi să ne ridicăm spre El, dar mai ales cât binevoiește El să coboare la nivelul nostru, împărtășindu-ne ceva din cuprinsul nesfârșit de lumină al existenței Sale. Dumnezeu Se descoperă și prin această descoperire Se face cunoscut pe Sine, dar nu în ființa Lui, ci numai în energiile Sale. Nimeni nu ajunge să-L cunoască pe Dumnezeu în ființa Lui. Ființa lui Dumnezeu rămâne necunoscută și inaccesibilă pentru noi.

Acest lucru nu se datorează faptului că Dumnezeu ar opune o limită înțelegerii noastre, ci se datorează infinității Lui. Cel dintâi scriitor bisericesc care s-a ocupat temeinic cu inaccesibilitatea ființei dumnezeiești pentru rațiunea umană este Clement Alexandrinul. Înaintea lui, Atenagora din Atena caracterizase pe Dumnezeu ca fiind «de neînțeles» și «necuprins». În teologia care urmărește interpretarea divină a Sfintei Scripturi se înfiripează astfel apofatismul. Ideea de nepătrundere și de inefabilitate a ființei lui Dumnezeu este punctul de plecare, obiectul și rezultatul la care ajunge apofatismul. Sf. Vasile cel Mare este cel dintâi dintre teologii perioadei patristice care a formulat o învățătură explicită privitoare la inaccesibilitatea ființei divine și a deosebirii dintre ființă și energiile divine. Împotriva lui Eunomie, purtătorul de cuvânt al anomeilor, care gândeau aristotelic și credeau în posibilitatea vorbirii directe despre ființa divină, Sfântul Vasile scrie că nu numai pe Dumnezeu nu-L putem exprima în idee, dar nici fapăturile. Noi exprimăm numai însușirile lor, dar rămâne întotdeauna ceva ce nu se poate exprima¹⁷.

Acest lucru este ființa sau *ousia* necunoscută și nedeterminată a lucrurilor. În ce privește „numele” ce le acordăm lui Dumnezeu, ele fac cunoscute energiile, dar nu ființa Sa. Singura cunoaștere a ființei dumnezeiești este experiența necuprinderii Sale.

În gândirea Sf. Vasile cel Mare ideea distincției dintre ființa lui Dumnezeu și energiile Sale divine constituie un corectiv important la aplicarea apofatismului în înțelegerea Sfintei Scripturi, așa cum apofatismul

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomiu*, V (PG XXIX, 772B).

a fost folosit în școala alexandrină în sprijinul interpretării alegoriste. Apofatismul prezintă însă, la Sfântul Vasile, două caracteristici esențiale: a) El nu este o simplă negație, ci punctul de oprire al gândirii în fața misterului divin, din care ia naștere doxologia. b) Apofatismul se bazează pe distincția dintre esența și energiile lui Dumnezeu, ceea ce înseamnă că este însoțit totdeauna de catafatism. Precizările aduse de Sfântul Vasile sunt de un real folos în stabilirea unei punți de legătură între exegeza literară, care se servește de ideea istoricității documentelor biblice, pentru a satisface o anumită exigență de gândire, și exegeza simbolică alegorică, care, în tendința sa de a demitologiza limbajul scripturistic, ajunge la o extremă subiectivistă.

a) Dacă apofatismul este considerat ca temelie a oricărei vorbiri despre Dumnezeu și despre Revelație, semnificația lui trebuie adusă în legătură cu specificul noțiunii de inefabilitate¹⁸. Sfântul Vasile afirmă, bunăoară, că Sfântul Duh purcede de la Tatăl într-un mod inefabil¹⁹. Purcederea aceasta însă nu semnifică numai inefabilitatea propriu-zisă, ci tot atât de mult familiaritatea, intimitatea, adică tot ceea ce ține de ambianța misterului și apără un mod de existență inexprimabil. Este vorba despre conștiința necunoașterii depline a lui Dumnezeu, dar și de sesizarea misterului divin. Strălucirea de lumină a veșnicului Dumnezeu este un adânc de nepătruns, dar nu fără a forma obiectul unei deosebite cunoașteri, în sensul care îl are acest cuvânt în scrierile ioaneice și pauline, după care a cunoaște înseamnă a participa în Sfântul Duh la slava împărătească a lui Dumnezeu. La Sf. Vasile cel Mare, în conformitate cu îndoitul sens al cuvântului „doxa”, cunoașterea lui Dumnezeu nu este înțeleasă numai ca dreaptă cunoștință sau învățătură, atât cât este posibilă, ci și ca dreaptă premărire a lui Dumnezeu, adică doxologie²⁰.

b) învățătura despre deosebirea dintre ființa și energiile necreate ale lui Dumnezeu a fost dezvoltată, în sec. al XIV-lea, de către Sf. Grigorie Palama, dar aceasta nu este o creație teologică a lui. Din punct de vedere clasic, distincția a fost făcută de către Sf. Vasile cel Mare:

«Energiiile sunt de mai multe feluri, dar ființa este simplă. Noi zicem că pe Dumnezeu Îl cunoaștem prin energii, dar nu afirmăm că ne apropiem de ființa Lui însăși, căci energiile Sale se pogoară la noi, dar ființa Sa rămâne inaccesibilă»²¹.

¹⁸ A fi inefabil înseamnă a fi de negrăit, încă la vechii elini.

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Sabelie și Arie*, VII (PG XXXI, 616).

²⁰ Pr. I.G. COMAN, „Elementele demonstrației...”, pp. 293-294.

²¹ SF. VASILE CEL MARE, *Epistola către Amfilohie*, 224 (PG XXXII, 869).

După cum soarelui îi aparțin razele prin care strălucește în afara discului solar, naturii dumnezeiești îi aparține o putere de răspândire, veșnic proprie ei, prin care divinitatea se comunică creaturii. Sfântul Duh coboară energiile divine la noi, act ce corespunde „pogorării” Lui. Am ajuns astfel la următoarea situație. Pe de o parte: simțirea necuprinderii și a inaccesibilității lui Dumnezeu constituie un fel de a vorbi despre Dumnezeu. Ea este chiar o trăire la care ajungem după ce toate celelalte căi de acces la El s-au dovedit fără ieșire. Cine știe să-și oprească gândirea în fața tainei, fără a substitui lui Dumnezeu imaginea reflectată, ajunge la o relație cu subiectul divin, care nu mai este aceea de cunoaștere propriu-zisă, ci de unire, adică de îndumnezeire. Pe de altă parte, necunoașterea însăși devine o cunoaștere. Dumnezeu, «Cel ce după fire este nevăzut, devine vizibil prin energii». În acest fel, trecem de la apofatism la catafatism, pentru că cunoașterea lui Dumnezeu nu poate să rămână nici abstracție și nici negație, ci trebuie să constituie un orizont în cuprinsul căruia subiectul uman are posibilitatea să privească descoperirile divine din perspectiva înțelegerii spirituale pozitive.

Însușirea unui postulat neoplatonician, după care Dumnezeu este mai presus de orice experiență sensibilă, a condus pe gânditorii școlii alexandrine la ideea Revelației numai simbolic reale, de care nu este departe tentativa „demitologizării” textului biblic în interpretarea Scripturii. Învățătura Sfântului Vasile despre energiile divine, dimpotrivă, arată că revelația reprezintă o realitate nederivată, întemeiată numai în ea însăși, o comunicare corespunzătoare inițiativei divine, asigurând o cunoaștere reală a lui Dumnezeu, harismatică și actuală. Este adevărat că Dumnezeu nu poate fi cunoscut în ființa Sa, dar poate fi cunoscut în lucrările Sale. De aceea, „numele divine” pe care cunoscându-le, nu cunoaștem ființa lui Dumnezeu, nu sunt niște vorbe goale, cum pretindea Eunomiu, de vreme ce ele corespund la ceva real în Dumnezeu.

Astfel, Dumnezeu își comunică prezența în conștiința celui pregătit în acest sens, iar această lucrare se aude ca un glas, pentru că ea se imprimă ca «o imagine a minții»²². Cu alte cuvinte, Dumnezeu vorbește despre însușirile Sale în noi, Se „numește” pe Sine cu ajutorul facultăților noastre sufletești, iar această „numire” nu este altceva decât manifestarea energiei Sale dumnezeiești. «Tainele care se vestesc prin minte, zice Sfântul Vasile, își au obârșia sus, ca și când mintea omului ar primi în sine un sunet prin Duhul»²³. Se înțelege, așadar, că tainele acestea nu pot fi privite numai ca simple construcții omenești, ca sunete inventate de om. Dar ele se și

²² SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 120.

²³ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 164.

deosebesc de energiile divine, într-un fel oarecare, deoarece se realizează în om și prin mijloace omenești:

«În comparație cu lărgimea inimii noastre, Duhul înscrie în ea, mai multe sau mai puține gânduri... potrivit cu pregătirea de mai înainte a stării de curăție»²⁴.

În slovele Sfintei Scripturi, lumina ce iradiază din izvorul cel veșnic al dumnezeirii, trecând prin mintea scriitorilor înșirați, se descoperă în cuvânt și cuvântul, numire divină, se arată ca o întrupare a acestei străluciri. Același cuvânt, în care energia divină vorbește despre sine, în momentul în care ajunge în cugetul iubitorului de înțelepciune se preface din nou în lumină.

Sensul cunoașterii duhovnicești a Sfintei Scripturi

Ca să pătrundem sanctuarul cugetării divine ce se află în Sfânta Scriptură avem nevoie de «cheia cunoștinței» (Lc. XI, 52). Litera nu ne dă sensul întreg și adevărat al scrierilor sfinte, de aceea chiar scriitorii biblici sunt cei care ne sfătuiesc să căutăm „cheia” care ne deschide încăperile ascunse ale Scripturii. Dumnezeu, ne spune Sfântul Apostol Pavel «ne-a învrednicit să fim slujitorii Noului Așezământ, nu al literei, ci al Duhului; pentru că litera ucide, iar Duhul face viu» (II Cor. III, 6). Îndemnul de a vedea în dosul literei „duhul” ei dătător de viață ni-l face și Sfântul Vasile, care comentează cuvintele Marelui Apostol al Neamurilor, folosindu-se și de unele versete profetice din psalmi:

«Cel ce nu înțelege Legea în chip trupesc, ci cunoaște latura ei duhovnicească, unul ca acesta cântă cântare nouă (cf. Ps. XXXII 3). Aceasta pentru că vechimea și bătrânețea Legii au trecut, iar pentru noi a urma cântarea cea nouă și înnoitoare a Domnului, care înnoiește tinerețea noastră ca a vulturului»²⁵.

Sfântul Vasile observă astfel că interesul Apostolului Pavel nu este de a compara Legea cu Evanghelia, ci de a compara cele două slujiri, slujirea Legii cu slujirea Evangheliei. Vechiul Testament a avut și el o slavă, chiar dacă a fost trecătoare (cf. II Cor. IV, 7). Slava aceasta este însuși „duhul” lui Hristos, sensul profund al Sfintei Scripturi. Din această cauză, Scriptura nu trebuie citită numai după literă, pentru că atunci se pierde tocmai esențialul

²⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 241.

²⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 164.

ei. Sub literă se ascunde „duhul ei”, care nu-i cu putință să-l putem înțelege decât dacă ne ridicăm de la înțelesul literei la „pnevma” Sfintei Scripturi.

Preocuparea pentru examenul minuțios al cuvintelor scripturistice nu limitează pe Sf. Vasile cel Mare la suprafața literei prin care se pierde legătura cu adâncurile spirituale ale Scripturii; căci nu litera Scripturii este pentru el obiectul unor studii biblice amănunțite, ci cuvântul cel viu care-l pune în lumină pe Hristos. Logosul întrupat este revelația deplină a lui Dumnezeu, iar Biblia în întregime stă mărturie pentru acest adevăr. În toată Scriptura nu există un astfel de cuvânt sau verset, care să fie inspirat de Dumnezeu în sensul că, prin el însuși, să aibă însemnătate și scos din întreg să poată transmite toată esența spiritului dătător de viață al Scripturii. A izola din Sfânta Scriptură anumite texte și a scoate din ele înțelesuri arbitrare și monstruoase, potrivit mărginirii la care acestea sunt supuse, înseamnă a alătura «gândurilor Sfântului Duh» o cugetare copilărească sau un sofism cu intenții rele.

În *Tratatul despre Duhul Sfânt*, Sfântul Vasile se angajează să spulbere sensul fals pe care pnevmatomahii îl acordă unor propoziții, cuvinte și expresii ale textului sacru sau a unor derivate din text, dovedind că aceștia cunoșteau foarte puțin Scriptura, după cum o și interpretau foarte greșit. Urmărind o demonstrație care pleacă întotdeauna de la termeni preciși, pătrunzând apoi în labirintul ideilor a căror imprecizie și inexactitate exegetică o corectează prin eliminări mai mult sau mai puțin masive, Sfântul Vasile va arăta, în diferitele sale lucrări teologice, că metoda istorico-filologică a comentariilor biblice nu stă în nici o contradicție cu principiile care călăuzesc cunoașterea spiritului și al sensului adevărat al Scripturii, ci, dimpotrivă, are de scop să conducă spre înțelegerea acestui sens interior, ascuns în învelișul istoric.

La sesizarea sensului duhovnicesc al scrierilor sfinte nu putem ajunge fără să intrăm în nemijlocită legătură cu «taina cuvintelor» ce se găsesc în Scriptură²⁶ și prin care de fapt iradiază taina însuși a Cuvântului lui Dumnezeu care a luat asemănarea graiului omenesc. Pentru lămurirea acestui adevăr, Sfântul Vasile ne va spune că expresia din *Ps. XXXII, 7*: «punând (Dumnezeu) în comori adâncuri» ar fi putut să aibă, în conformitate cu sensul comun, o altă formă și anume: «punând comorile în adâncuri», ceea ce ar fi însemnat că bogăția de înțelesuri în Scriptură stă ascunsă în diversitatea cuvintelor ce le conține. «Totuși, în cuvintele psalmului se zice că adâncurile sunt întocmai ca niște odoare vrednice de comorile dumnezeiești»²⁷. Așadar, nu este vorba despre o simplă inversiune de cuvinte

²⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 264.

²⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 173.

în această expresie, ci de o noțiune diferită. Cuvintele Scripturii din care iradiază înțelesuri și lumini mai presus de om, sunt purtătoarele unor taine pe care numai venirea Fiului lui Dumnezeu le descoperă într-o oarecare măsură:

«Oare cuvintele cu privire la judecata dumnezeiască, fiind nespuse și neînțelese de gândurile omenești, nu cumva se numesc adâncuri, întrucât cuvintele acestea, după care Dumnezeu iconomisește toate, rămân numai în cunoștința lui Dumnezeu?», se întreabă Sf. Vasile cel Mare²⁸.

Dar tot el conchide: «Ceea ce este închis în comorile dumnezeiești nu este ușor de priceput de orișicine la întâmplare»²⁹. Numai Sfântul Duh este în măsură să-i deschidă credinciosului izvoarele descoperirii lui Dumnezeu, Cel mai presus de toate și să-l ridice la trăirea Revelației divine. «Duhul cunoaște profunzimile lui Dumnezeu, scrie Sfântul Vasile, iar fapta primește prin El descoperirea tainelor»³⁰. Sfânta Scriptură este descoperirea iconomiei lui Dumnezeu în vederea mântuirii oamenilor, de aceea conținuturile ei au însemnătate veșnică și absolut adevărată numai dacă stau în legătură cu această iconomie:

«Nu înfățișează atât de mult puterea Cuvântului lui Dumnezeu, nici întemeierea cerului, nici a pământului... ca iconomia întrupării și condendența față de slăbiciunea și umilința omenirii», afirmă Sfântul Vasile³¹.

Fiul Tatălui ceresc, Care din veșnicie este chipul lui Dumnezeu și descoperirea dragostei Lui, prin întrupare devine arătarea deplină a lui Dumnezeu în lume, după cum este și arătarea iubirii Lui nepieritoare față de om. Venind la noi și pătrunzând în interiorul umanului, Dumnezeu a voit să fie cunoscut prin uman. Pentru această cunoaștere, credinciosul a primit harul Sfântului Duh. Iluminarea Duhului face ca tot ceea ce este uman în Hristos să fie revelația lui Dumnezeu:

«Duhul nostru, iluminat de Duhul, scrie Sfântul Vasile, își fixează privirea asupra Fiului și în Acesta, ca într-o imagine, contemplă pe Tatăl»³².

Sfânta Scriptură ne dă mărturie despre venirea Mântuitorului în lume și despre faptele săvârșite de El în vederea răscumpărării neamului omenesc,

²⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 173.

²⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 174.

³⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 472B; trad. cit., p. 217).

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 246.

³² PG XXXII, 849A.

dar existența Domnului confirmată în Noul Testament ar putea constitui pentru cititor numai cunoașterea vălului după care se ascunde Dumnezeirea Lui. Priceperea pe care trebuie să o aibă cineva pentru a putea trece la sesizarea vieții divine a Mântuitorului din Scriptură se capătă prin mijlocirea Sfântului Duh. Referindu-se la această lucrare, Sfântul Vasile zice că Duhul este «lumină inteligibilă» prin care Se descoperă Hristos ca Dumnezeu. Este vorba despre puterea care a condiționat o neobișnuită, înălțare, aprofundare și curăție a conștiinței la Sfinții Apostoli, printr-o luminare deosebită a ființei lor spirituale și mai ales a rațiunii lor, în așa măsură, că ei au ajuns să dobândească «mintea lui Hristos» și cu ea, capacitatea de a pătrunde în tainele credinței (cf. I *Cor.* II, 14-16):

«Când sub influența puterii iluminatoare, scrie Sfântul Vasile, ochii se fixează asupra frumuseții imaginii lui Dumnezeu invizibil și care putere îi ridică până la viziunea răpitoare a Arhetipului, Duhul cunoașterii este acolo, în mod inseparabil prezent, oferind, în El, puterea de a vedea imaginea celor ce doresc a privi adevărul. El nu face să-L descopere din afară, dar îl conduce până la recunoașterea acestuia... „în lumina Ta vom vedea lumină” (Ps. XXXV, 10), adică în iluminarea Duhului vom vedea adevărata „lumină care luminează pe tot omul care vine în lume”» (In. I, 9)³³.

Iar în alt loc, tot Sfântul Vasile zice: «Duhului asemenea soarelui care având stăpânire în ochiul curat își arată cu desăvârșire, în El Însuși, chipul invizibilului»³⁴. Fără cunoașterea lui Hristos, în lumina pe care o proiectează asupra Persoanei și operei Sale Sfântul Duh, din adâncul conștiinței credinciosului, înțelegerea Scripturii întâmpină opreliștea zăbranicului ce învăluia ochii lui Israel, când fața lui Moise strălucea de slavă și de care ne aduce aminte Sf. Apostol Pavel în cap. III al Epistolei sale a II-a către Corinteni.

Prin iluminarea Sfântului Duh, cuvintele Evangheliei oferă, prin ele însele, dovada nemijlocită a valorii lor religioase, având o eficacitate intrinsecă, un fel de evidență imanentă a naturii lor inspirate. După Sf. Vasile cel Mare ele nu ar fi cuvintele lui Dumnezeu adresate oamenilor, dacă nu ar pătrunde în inimile acestora ca o sabie ascuțită. «Datorită repeziciunii cu care sunt scrise, toată lumea de la un capăt la altul este plină de cuvântul Evangheliei»³⁵. Evidența interioară pe care cineva o primește citind paginile Sfintei Scripturi și primind în conștiința sa claritatea pe care Duhul Sfânt o

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 153AB; trad. cit., p. 197).

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 109B; trad. cit., p. 147).

³⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 241.

împărtășește pentru cunoașterea lui Hristos, trebuie să se armonizeze în mod deplin cu evidența exterioară pe care o procură sursele istorice ale descoperirii divine. Lipsind evidența interioară, putem ajunge la concluzia că în canonul Sfintei Scripturi am avea o serie de texte moarte, mărturie a unor vremuri apuse, nu cuvântul viu și de viață dătător al lui Dumnezeu pe care biserica îl posedă în documentele sale scrise. Hristos este un centru strălucitor către Care tinde tot ceea ce din punct de vedere religios este bun, de la Care iese tot ceea ce moral este desăvârșit și către Care creația însăși se întoarce. El este centrul revelației dumnezeiești care, până la El, nu a fost decât o pregătire a omenirii spre primirea operei de răscumpărare, iar după El, o educație treptată a lumii creștine spre înțelegerea spiritului dătător de viață a cuvintelor nemuritoare ce au ieșit din gura lui Dumnezeu³⁶.

Dacă cunoașterea Sfintei Scripturi nu poate fi mărginită la suprafața literei, ea nu poate fi nici limitată, în sine, la totalitatea scrierilor sfinte. Biblia aparține vieții tainice a Bisericii în care este prezent Sfântul Duh, Care inspiră pe scriitorii sacri, dar Care Se manifestă și în Sfânta Tradiție. Fără pătrunderea în duhul Tradiției, ne învață Sfântul Vasile, ne lipsește și înțelegerea duhovnicească a Scripturii, pentru că, izolată de Tradiție, acesteia din urmă i se usucă rădăcinile ce se adapă din adâncuri spirituale. Tradiția însăși, am putea spune, are mai multe aspecte, dintre care una este scrisă:

«Dintre dogmele (dogmata) și propovăduirile (kerygmata) păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, pe altele le-am primit din Tradiția Apostolilor, transmise în taină. Amândouă aceste categorii au aceeași autoritate pentru evlavie»³⁷.

De aici și necesitatea cunoașterii duhovnicești a Scripturii împreună cu Tradiția. Sfântul Vasile ne vorbește despre o Tradiție tainică, ascunsă, transmisă «în tăcere» de Sfinții Părinți, ca pe o sfântă a sfințelor a Revelației în care se păstrează roadele cele mai de seamă ale Evangheliei³⁸. Distincția dintre „dogma” ce se cunoaște și se ține într-un chip tainic și minunat și „kerygma”, care formează întregul de învățături publice ale Bisericii, are scopul să scoată în evidență existența adâncului ascuns al învățaturii primite de la Apostoli și care nu poate fi decât relativ exprimat. Despre o diferență

³⁶ Viziunea SF. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie (Filoc. rom., pp. 69-74)*.

³⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh (PG XXXII, 188A; trad. cit., pp. 232-233)*. Vezi și J. GRIBOMART, „Esotérisme et Traditions dans le Traité du Saint-Esprit de Saint Basile”, în: *Oecumenica*, 1967, p. 46; R.P.C. HANSON, „Basile et la doctrine de la Tradition”, în: *Verbum Caro*, XXII (88), pp. 56-68.

³⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh (PG XXXII, 188-189B; trad. cit. pp. 252-235)*.

de fond între *dogma* și *kerygma* nu poate fi vorba. Dogma este „agrafos”, dar nu pentru că ar fi străină învățaturii comune a Sfinților Apostoli și astfel s-ar transmite pe o matcă proprie, confidențială și paralelă cu albia învățaturii formulate rațional, ci numai pentru că în mod esențial ea este interioară literei scrise, fiind identică cu „duhul” ei, adică cu sensul ei profund, aproape inexprimabil, dar sesizat lăuntric de părinți și trăit în *lex orandi*. Accesul la acest adânc, care se dă prin Revelație, în Scriptură și Tradiție deopotrivă, îl dobândim numai în Sfintele Taine. După cum Dumnezeu Se descoperă în modul învățaturii și al evlaviei, tot așa rămâne și ascuns în ele. Și astfel, catafaticul este însoțit neconținut de apofatic, catafaticul fiind însă acela ce prilejuiește apofaticul, iar nu invers. Atât Biblia cât și Tradiția formează laolaltă un organism tainic, iar noi nu ajungem decât parțial să trăim în ele. Tainele mântuirii rămân inepuizabile pentru noi, grație conținuturilor lor eterne, divine:

«Biblia este o constelație eternă, care strălucește deasupra noastră, în ceruri, în timp ce noi ne mișcăm pe marea existenței pământești; noi contemplăm această constelație și ea rămâne mereu imobilă, dar mereu, de asemenea, situația ei devine alta în raport cu noi»³⁹.

Condițiile înțelegerii spirituale a Sfintei Scripturi

Pentru a sesiza „duhul” Scripturii, trebuie să devenim oameni care trăiesc „în duh”. Numai printr-o adevărată reformă morală a vieții, mintea noastră ajunge să realizeze trecerea de la litera Legii la duhul vieții. O cunoaștere duhovnicească a Scripturii pretinde și o pregătire duhovnicească, adică spirit treaz și obiectiv, fortificat prin rugăciune și antrenat prin meditație:

«Nu oricine, la voia întâmplării, poate să privească în tainele cele dumnezeiești, ne învață Sfântul Vasile, ci numai acela care poate să devină un instrument armonic al făgăduinței, în așa fel ca sufletul lui să fie pus în mișcare ca o psaltire de Duhul Sfânt Care lucrează în el»⁴⁰.

Cei plini de patimi rămân numai la o înțelegere trupească a Scripturii, la litera moartă:

«Un vas de lichid rău mirositor nu poate primi în el lichidul mirului, dacă mai înainte nu a fost bine spălat. De aceea trebuie să vărsăm din noi ceea ce există mai dinainte, pentru ca să putem primi cele ce urmează să vină

³⁹ S. BULGAKOV, *Ortodoxia*, trad. N. Grosu, Sibiu, 1933, p. 27.

⁴⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 264.

înlăuntrul nostru»⁴¹. «Atâta timp cât nu ne liberăm de lucrurile de dinafară de Dumnezeu, nu putem să primim în noi cunoștința lui Dumnezeu... Plăcerile trupului, slava bogăției și grijile cele lumești (cf. *Mt. XIII, 7, 22*), nu sunt altceva decât niște spini. Cel ce simte nevoia cunoștinței de Dumnezeu, va trebui, însă, ca să fie în afară de toate acestea și, liberându-se de patimi, numai astfel să primească cunoștința lui Dumnezeu»⁴².

Exegeza, astfel, în urmărirea sensului istoric literar al Scripturii, încetează de a fi o simplă tehnică filologică, transformându-se în supremă obligație religioasă morală: aceea de a înțelege ce comunică și ce vrea Dumnezeu de la cel dispus să fie următorul Său. Explicând cuvintele Mântuitorului: «Nu se pune vin nou în burdufuri vechi, se pune vin nou în burdufuri noi și amândouă se păstrează împreună» (*Mt. IX, 17*), Sf. Vasile cel Mare ne lămurește următoarele:

«Vinul nou și duhovnicesc care se dă de Duhul Sfânt, ideea adevărului, care niciodată nu se învechește, trebuie pus numai într-un om nou care pentru faptul că va căuta întotdeauna, în trupul lui, omorârea lui Hristos, se poate zice pe bună dreptate că este un burduf nou»⁴³.

Interpretul biblic este chemat să trăiască el însuși istoria descoperirii divine ce se află cristalizată în textul Sfintei Scripturi, deoarece există, după Sfântul Vasile, un fel de reciprocitate între cuvântul lui Dumnezeu din slovele Scripturii și glasul aceluiași Dumnezeu imprimat în sufletul său⁴⁴. Vibrația lăuntrică a celui ce citește Psaltirea sau Evanghelia este ea însăși o continuare a mișcării cuvântului dumnezeiesc, o auzire a lui Dumnezeu de pe paginile scrierilor sfinte. Zelul pe care credinciosul îl acordă pătrunderii la frumusețea și adevărul ce sunt ascunse în litera Scripturii nu-l duce pe acesta numai până în pragul meditației pioase, ci îl face ca viața lui întregă să fie un imn de laudă închinat lui Dumnezeu:

«Faptele care se săvârșesc în trup și care țâșnesc la slăvirea lui Dumnezeu, atunci când mișcărilor noastre sunt de acord desăvârșit cu rațiunea, sunt în cazul acesta un fel de psalmi, după cum de altfel tot ceea ce ține de contemplarea cea înaltă, ca și de teologie, este un fel de cântare»⁴⁵.

Dar cântarea din el nu este un produs obiectiv, ci tot o lucrare a Duhului Sfânt la care a ajuns prin purificare de patimi. Sfânta Scriptură este,

⁴¹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 333.

⁴² SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 279.

⁴³ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 175.

⁴⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 124.

⁴⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 139.

după o expresie paulină, «puterea vie a lui Dumnezeu» (*Rom. I, 16*). Cuvânt neclintit al Tatălui ceresc și adevăr etern al dreptății divine, Biblia ne vorbește întotdeauna despre lucruri mari. De fiecare dată însă într-un fel deosebit: Ea are o adâncime nesfârșită și o valabilitate permanentă, potrivit-se oricărui timp și oricărei persoane. De aceea, orice text, din orice epocă, vorbește credinciosului în felul în care acesta are nevoie:

«Sfânta Scriptură zice marele Vasile, a fost scrisă de Duhul Sfânt pentru ca oamenii să găsească în ea, întocmai ca la un spital sufletesc la care pot să vină cu toții, doctoria potrivită cu boala fiecăruia»⁴⁶.

Interpretând Scriptura, credinciosul trebuie însă să se pună pe sine la dispoziția cuvântului lui Dumnezeu. El nu trebuie să meargă mai departe, înlocuind ideile Scripturii cu ale lui proprii. De aceea, el trebuie să țină seama de două condiții care păzesc, după Sfântul Vasile, ca înțelegerea Scripturii să nu devină interpretare subiectivă: a) Căutarea adevărului întru smerenie:

«Zdrobirea inimii nu este altceva decât nimicirea judecăților celor omenști. Cel ce disprețuiește cele de aici și se încredințează pe sine cuvântului lui Dumnezeu, îmbibându-și mintea cu gândurile dumnezeiești și mai presus de om, unul ca acesta poate fi cel care are inima zdrobită și face din inima lui o jertfă ce nu va fi nimicită de Domnul»⁴⁷.

Prin smerenie, gândul credinciosului este obiectiv limitat. El dă astfel locul său profeților și apostolilor. «Vorbește, Doamne, robul Tău ascultă» (*I Reg. III, 9*). Când vorbește Dumnezeu nici o idee personală, nici o aplecare spre ceea ce îmi convine mie, nici un scop care să iasă dinlăuntrul meu nu trebuie să intervină. Trebuie să pornim cu gândul că Dumnezeu Însuși vrea să Se descopere, vrea să dea mărturie despre Revelația Lui. El a realizat Revelația și vrea să o realizeze mai departe. Comentariul meu la cuvântul Lui trebuie să fie o revelație a Revelației. b) Căutarea adevărului împreună cu întreaga Biserică. Într-un mod deplin, atotcuprinzător, înțelegerea Scripturilor inspirate este o iluminare care aparține numai Bisericii, pentru că numai ea este trupul tainic al Domnului, peste care a coborât întreg Duhul Sfânt⁴⁸. Comentând cuvintele: «toată slava fiicei împăratului este înlăuntru» (*Ps. XL, 14*) și identificând această «fiică»

⁴⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 27.

⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 223.

⁴⁸ A se vedea: J.-M. HORNUS, „La divinité du Saint Esprit comme condition du salut personnel selon Basile”, în: *Verbum Caro*, XXII, 1971, 88.

despre care vorbește psalmistul cu «mireasa lui Hristos», adică cu Sfânta Biserică, care prin înfiere a devenit «fiica împăratului», Sf. Vasile cel Mare zice:

«Cuvintele acestea ne îndeamnă să pășim mai adânc în tainele slavei celei bisericești, deoarece frumusețea miresei este înlăuntru. Căci cel ce se gătește pe sine Tatălui Care vede în ascuns (cf. *Mt.* VI, 4-6) și care se roagă și face toate nu pentru a fi văzut de oameni (cf. *Mt.* VI, 1), ci pentru a se arăta numai și numai lui Dumnezeu, unul ca acesta are toată slava lui înlăuntru, ca și fiica împăratului»⁴⁹.

Sensurile pe care le dobândim prin studiul și meditația personală vor corespunde înțelesurilor duhovnicești ale Scripturii numai cu condiția de a ne conforma acestui model suprem, ce nu poate fi aflat decât numai în Biserică. Am văzut până acum că progresul în aprofundarea spirituală a Scripturii este în funcție de progresul creștinului în viața duhovnicească. Acest lucru nu înseamnă că cineva ar putea împrumuta Scripturii sensuri pe care efectiv nu le cuprinde. Se cuvine în continuare să subliniem faptul că aceste sensuri sunt însă infinite și că ele se descoperă pentru noi în mod treptat:

«Cel drept și acum bea apa cea vie (cf. *In.* IV, 10) și o va mai bea și mai pe urmă, mai din abundență, când se va înscrie ca cetățean al cetății lui Dumnezeu. Acum însă bea ca prin oglindă și în ghicitură (cf. *I Cor.* XII 12), din cauza înțelegerii pe scurt a contemplațiilor dumnezeiești, pe când atunci, el va primi la un loc tot râul care caută să iasă din albia lui și care caută să inunde toată cetatea lui Dumnezeu. Și cine ar putea fi oare acest râu al lui Dumnezeu, dacă nu Duhul Sfânt, care-și găsește sălașul în cei credincioși, din credința celor ce au crezut în Hristos? că zice: „Cel ce crede în Mine râuri vor curge din pântecele lui” (*In.* VII, 38). Și iarăși: „Dacă cineva ar bea din apa pe care Eu o dau, fi-va întru el izvor de apă care curge întru viața veșnică” (*In.* IV, 14). Deci râul acesta este acela care învelește la un loc toată cetatea lui Dumnezeu, adică Biserica celor ce-și au petrecerea în ceruri»⁵⁰.

Accesul la râul vieții, despre care vorbește Sfântul Vasile, creștinul îl dobândește numai prin inițierea în Sfintele Taine. Darul acestei noi cunoașteri i se dă prin acea tradiție care constă în mărturisirea Sfintei Treimi, cu ocazia săvârșirii Botezului, în acea «formulă Sfântă» ce ne introduce în lumină⁵¹. Cunoașterea își scoate ființa ei din Taină, ea fiind o referire faptică

⁴⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 258.

⁵⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 271.

⁵¹ SF. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh* (PG XXXII, 153BC; trad. cit., pp. 197-198).

la actul Revelației divine. Exegeza este o explicare a Revelației, ea are același sens cu Taina, dar prin cuvinte. Astfel, înțelegem că cunoașterea spirituală a Scripturii nu este cu puțință să se realizeze decât în cuprinsul Bisericii, în locul acela unde, prin Sfintele Taine, dar mai ales prin Euharistie, credinciosul este rânduit de Dumnezeu să aparțină lui Hristos:

«După cum natura mierii nu se poate înfățișa celor necunoscători prin cuvinte, ci numai prin gustul care vine de pe urma simțirii, tot asemenea nici bunătatea Cuvântului dumnezeiesc nu se poate preda în chip clar prin învățătură, dacă nu muncind din ce în ce mai mult dogmele adevărului, vom putea, cu experiența noastră proprie, să înțelegem bunătatea Domnului... Acum cunoaștem numai în parte și vedem prin oglindă și prin ghicitoră adevărul. Va veni însă o vreme când logodna noastră de acum și masa aceasta a harului ne va duce pe noi la desăvârșirea noastră»⁵².

Înțelegerea duhovnicească a Scripturii, printr-o nesfârșită sporire în cuprindere a sensurilor ei, nu este totuna cu o îmbunătățire sau o maturizare a Revelației însăși. Ceea ce Biserica a socotit ca adevăr nu suportă nici revizuire și nici îmbunătățire. Dacă dobândirea de sensuri noi, pe măsura noastră sau pe măsura vremii în care trăim ar însemna îmbunătățire, ar trebui să punem la îndoială autenticitatea operei Bisericii oricărei epoci care precede o asemenea pătrundere concretă în Scriptură, fapt care ar însemna o negare a Bisericii însăși. «Dacă Domnul nostru este Adevărul (cf. *In.* XIV, 6), fiecare dintre noi avem Adevărul acesta imprimat și pecetea Lui în inimile noastre», ne învață Sfântul Vasile⁵³. Astfel, adevărul nici nu sporește și nici nu se împuținează, pentru că este identic cu realitatea divină, cu Hristos. Singurul lucru care se poate petrece și pe care l-am urmărit până acum este ca creștinul să devină capabil de o mai largă înțelegere sau experiență a lui:

«În Biserică nu trebuie să adăugăm adevăruri, nici dogme afară numai dacă nu este vorba de o sporire, de un progres, care nu înseamnă schimbare de la mai rău spre mai bine, ci completare a ceea ce lipsea»⁵⁴, precizează Sfântul Vasile.

În general, Sfinții Părinți ne vorbesc numai de o intrare în ceea ce este «ascuns» sau în «frumsețea cea mai presus de fire», care este în spatele sau dincolo de litera Scripturii. Deși pătrunderea în această frumusețe este un fapt ce nu se poate analiza logic, căci se săvârșește sub premise și canoane

⁵² Sf. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 206.

⁵³ Sf. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi*, p. 83.

⁵⁴ Sf. VASILE CEL MARE, *Epistola către Eustațiu*, 233, V (PG XXXII, 829B).

care scapă rațiunii discursive, ea rămâne dovada unei cunoașteri ce urmează o logică a sa interioară și atestarea nivelului spiritual la care au ajuns credincioșii în Biserică.

Sf. Vasile cel Mare, unul din cei mai luminați tâlcuitori ai Sfintei Scripturi din perioada patristică, a adus nu numai o contribuție prețioasă la lămurirea felului în care se cuvine să ascultăm și să explicăm cuvântul lui Dumnezeu, potrivit sensului său spiritual, ci a făcut să străbată în lucrările sale teologice, în omiliile și comentarii, însăși «lumina inteligibilă» a Sfântului Duh, prin care textul sacru devine transparent pentru prezența divină a lui Hristos. Profundele sale analize teologice, viziunile de larg și luminos orizont, ca și aprecierile doctrinare originare, se găsesc de cele mai multe ori împlinite în mod intim cu explicarea versetelor scripturistice. Mai presus de orice, însă, Sfântul Vasile se încadrează în mod firesc în marea tradiție de gândire răsăriteană, de origine apostolică, pentru care tâlmăcirea cuvântului lui Dumnezeu este ea însăși o lucrare teandrică.

Încercând să surprindă sensul obiectiv duhovnicesc al Sfintei Scripturi, el a înțeles să se apropie de această carte vie cu atenție deosebită, cu cunoștințe multiple, dar mai ales cu adevărată credință. În opera lui se întâlnește la fiecare pas certitudinea interioară a conștiinței că conducerea spre adevăr și pătrunderea în sanctuarul lui se face cu ajutorul direct al Sfântului Duh, Căruia de fapt I se datorează «darurile descoperirilor». Ori de câte ori sesizăm adevărul divin, el ne cuprinde inima și ne angajează mintea, precum tot el ne pune în mișcare cuvântul, pentru a lua astfel o întrupare omenească. Numai călăuziți de către Duhul Sfânt și primind de la El o iluminare lăuntrică, putem zăbovi asupra cuvintelor divine, întrucât Sfânta Scriptură nu are nevoie atât de mult de înțelepciunea omenească pentru înțelegerea celor scrise, cât are nevoie de descoperirea Duhului, pentru ca, pricepând sensul adevărat al celor cuprinse în ea, să căpătăm de aici mult folos⁵⁵. Învățătura aceasta se face ea însăși un îndemn spre o viață nouă, plină de sfințenie și închinată lui Dumnezeu.

LE SENS SPIRITUEL DE LA COMPREHENSION DE LA SAINTE ECRITURE DANS LA CONCEPTION DE SAINT BASILE LE GRAND

La Bible est «la force vivante de Dieu» (*Rm.* I, 16). Saint Basile le Grand exprime cette idée en disant que «la grâce de Dieu résonne en elle». Dans la Sainte Ecriture, nous entendons l'appel que Dieu adresse à notre âme et conscience. La manière dont la Sainte Ecriture contient et exprime la parole de Dieu nous est révélée par Saint Basile le Grand par sa conception de la Bible comme œuvre

⁵⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia I la Hexaemeron* (PG XXIX, 4).

divino-humaine. Il cherche non seulement à souligner le caractère inspiré de l'Écriture, mais aussi de mettre en lumière son contenu révélationnel, pour montrer ainsi qu'il s'agit d'une œuvre divine. Étant le message que Dieu adresse au fidèle, la Bible a une valeur religieuse absolue: elle renferme la parole de la vie éternelle.

La possibilité de comprendre la Sainte Écriture nous est donnée dans son inspiration divine même; ce qui caractérise l'enseignement de Saint Basile le Grand au sujet de l'inspiration, c'est sa conception de la présence et de l'action du Saint Esprit dans la vie du chrétien et dans l'existence de l'Église. Le but de l'inspiration c'est de manifester la pensée divine que lui insuffle l'Esprit de Dieu en vue de l'édification spirituelle des fidèles. L'interprétation de l'Écriture est un charisme. Le fait que Dieu nous a créés d'une certaine manière, en nous donnant la capacité de Le connaître lorsque Son Esprit descend sur nous, de même que le fait qu'Il veut nous révéler une part de Ses perfections surnaturelles prouvent une certaine affinité de notre nature avec Lui. Seule la ressemblance entraîne «la gnose» grâce à laquelle on parvient à percevoir le sens divin de l'Écriture. Pour une compréhension spirituelle de la Sainte Écriture, il est nécessaire d'avoir en vue aussi certaines prémisses que nous offrent la théologie ou l'enseignement basilien sur Dieu. Dieu Se révèle à nous non seulement en fonction de notre capacité de nous élever vers Lui, mais surtout dans la mesure où Il daigne descendre à notre niveau, en nous faisant partager un peu de la lumière infinie de Son existence. Dieu Se révèle à nous et par cette révélation Il Se rend connu mais non dans Son essence, seulement dans Ses énergies. Personne ne peut connaître Dieu dans Son essence.

La connaissance de la Sainte Écriture ne peut pas se limiter à la lettre; l'Écriture appartient à la vie mystique de l'Église où est présent le Saint Esprit, Qui inspire les auteurs sacrés, mais Se manifeste également dans la Sainte Tradition. Sans pénétrer dans l'Esprit de la Tradition, on ne peut connaître ni l'esprit de la Sainte Écriture, car isolée de la Tradition, ses racines se dessèchent, ne puisant plus aux sources spirituelles de celle-ci. Pour pouvoir saisir «l'esprit» de l'Écriture, on doit devenir des hommes qui vivent «dans l'esprit». Une connaissance spirituelle de l'Écriture exige aussi une formation spirituelle, c'est-à-dire un esprit vigilant et objectif, affermi par la prière et entraîné par la méditation. Ceux qui sont en proie aux passions doivent se limiter à une compréhension de l'Écriture selon la chair, à la lettre morte. En interprétant l'Écriture, le fidèle doit se mettre lui-même à la disposition du verbe de Dieu. Et il ne doit pas aller trop loin, en remplaçant les idées de l'Écriture par ses propres idées. St. Basile le Grand a fait transparent de ses écrits «la lumière intelligible» de l'Esprit Saint, par laquelle le texte sacré devient transparent à la présence divine du Christ. Dans son œuvre, on rencontre à chaque pas la certitude intérieure de la conscience que la voie vers la vérité et la possibilité d'accéder à son sanctuaire se réalisent avec l'aide directe de l'Esprit Saint, Auquel on doit en fait «les dons des découvertes». Seulement guidés par le Saint Esprit et recevant de Lui une illumination intérieure on peut s'arrêter sur les paroles divines, car la Sainte Écriture n'a pas tellement besoin de la sagesse humaine pour dévoiler ses sens, mais plutôt de la découverte de l'Esprit pour que, en comprenant le véritable sens de son contenu, on puisse en tirer un bénéfice spirituel authentique.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE, MODEL DE VIAȚĂ ȘI MAESTRU AL CUVÂNTULUI*

Între marii predicatori creștini, Sfântul Vasile poate fi socotit cel dintâi. Înaintaș cu puțin glorioșilor lui confrați de misiune, de geniu și de sfințenie, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, el este primul mare predicator creștin. Biserica avusese într-adevăr numeroși ierarhi și teologi însemnați ca scriitori și vorbitori; niciunul nu fusese însă până atunci un orator în adevăratul înțeles al cuvântului, un mare vorbitor, ca el¹. Puținătatea spațiului și caracterul articolului nu ne permit să înfățișăm cum se cuvine nici omul nici opera sa. Deși viața lui n-a fost lungă – a murit la 49 sau 50 de ani – activitatea lui a fost intensă și variată, moștenirea lui spirituală bogată, iar cuvântul lui a fost un mijloc de acțiune, a fost faptă, exemplu, viață: ceva mai mult adică decât un produs retoric-literar, care se poate analiza și aprecia doar ca atare.

Arhiepiscopul Cezareei Capadociei, oraș important atunci, astăzi un biet târg turcesc în Asia Mică, avea și dar și pregătire de mare cuvântător bisericesc. Fiu al unui retor cu renume, vlăstar de familie creștină ilustră prin cultura, pietatea și bunăstarea ei, elev strălucit al unor profesori distinși, instruit în arta cuvântului la Cezareea, Constantinopol și Atena, putând profita de talentul și de știința ultimilor mari retori păgâni și a unora creștini, la jumătatea sec. al IV-lea, Sf. Vasile cel Mare a folosit în chip fericit și darurile sale și arta profesorilor săi, pentru a deveni el însuși un vorbitor dintre cei mai de seamă. Retorica – se știe – era marea pasiune școlară a timpului, era cariera cea mai căutată și mai măgulitoare. Din țări depărtate se îndreptau studenții spre orașele cu oratori celebri, se grupau acolo în jurul lor, se întreceau ei înșiși în dispute publice, visau succese mari și situații de invidiat, năzuiau glorie și câștig. Era veacul lui Libanius, al lui Himerius, al lui Prohaeresius, al mai multor altora, cunoscuți și admirați de o lume întreagă, ca maeștri ai cuvântului. Este greu să ne închipuim astăzi, în secolul tehnicii, pasiunea celor vechi pentru arta

---

* Acest studiu a fost publicat, cu titlul „Sfântul Vasile cel Mare”, și în: *BORom* 11-12/1945, pp. 681-687.

¹ Unele fapte și aprecieri, folosite în acest articol, au fost luate din: Otto BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. III, Freiburg im Breisgau, 1912 (pp. 130-162); Aimé PUECH, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, vol. III, Paris 1930 (pp. 235-317); Paul ALLARD, *Saint Basile*, coll. Les Saints, ed. 6, Paris 1920; L'abbé Jean RIVIERE, *Saint Basile de Césarée*, col. Les Moralistes chrétiens, Paris 1925; *Sfântul Vasile Arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei (329-379)*, trad. de Iosif Mitropolit primat, București, 1898.

oratorică. Drept este că ea cobora spre artificiu, ajungea dexteritate, retorism, declamație, elocvență de școală și de paradă, beție de cuvinte uneori, și că era în general exagerat prețuită. Dar ca pregătire formală, alături de dialectică, hrănită cu filosofie și cu literatură clasică, ea era pentru cei vechi de un neprețuit folos în exprimarea gândirii, pe care noi suntem departe de a-l cunoaște azi. Cei care puteau să dea tehnicii retorice fond, conținut de gând înalt și de simțire aleasă, să se ridice peste figuri și fraze retorice, să dea cuvântului căldura, seva, insuflarea care lipseau în general retoricii profane, cei care puteau să vorbească bine din prisosul unei inimi bogate, aceia stăpâneau cu binecuvântat succes una din cele mai frumoase arte și pe cea mai grea dintre toate.

A fost de aceea un mare câștig pentru litere și pentru creștinism că meșteșugul oratoric al elinismului a fost învățat și însușit de creștinii sec. al IV-lea și prin aceasta regenerat, înviorat, înălțat, înnobilit cu idei noi și sublime și pus în slujba celei mai mari cauze ce putea servi, în slujba Evangheliei. Din mâna bătrână, ostenită, tremurătoare a elinismului, făclia cuvântului trecea în mâna tânără și viguroasă a *lampadoforilor*² Bisericii, în fruntea cărora stă cu cinste Sf. Vasile cel Mare. Cariera și exemplul lui de vorbitor sunt deosebit de interesante și instructive și pentru aprecierea retoricii pe vremea lui și pentru folosul pe care ea îl putea aduce ierarhului creștin. Înainte de a ilustra amvonul bisericilor din metropola Capadaciei, ca predicator, sfântul nostru a ilustrat câțiva ani o catedră de retorică la Cezareea, ca profesor. Lucrul poate să surprindă din partea marelui episcop, ascet și moralist, care a fost apoi ilustrul capadocian, dar el era explicabil.

Întors de la Atena după 4-5 ani de studii strălucite, terminate în admirația profesorilor și a colegilor, care l-ar fi voit stabilit acolo pentru toată viața, la rugămintea stăruitoare a concetățenilor săi, a acceptat să predea retorica la Cezareea, unde se distinsese mai înainte ca profesor însuși tatăl lui. Ceea ce nu reușise Atena, a reușit orașul natal. Iar când, după aceea, a mers precedat de faima sa în Neocezareea Pontului, capitala provinciei vecine, unde familia avea de-aseenea proprietăți și legături, puțin a lipsit să fie ținut cu forța, ca să rămână profesor de retorică acolo. Un profesor ca Vasile era într-adevăr o glorie, și orașele își disputau atunci gloriile retorice și filosofice. Profesorul gusta cu plăcere firească succesul carierei sale. Și ar fi rămas poate retor toată viața, dacă sora sa Macrina, o admirabilă figură creștină a timpului, pe care pietatea și durerea pierderii logodnicului o mănase spre mânăstire, împreună cu mama-i, văduvă și ea, n-ar fi intervenit cu o hotărâre caldă și stăruitoare, care a biruit slăbiciunea retorului, pentru a-l decide să îmbrace haina monahală, smulgându-l lumii și gloriei ei. Această

---

² A *luminătorilor* (n.ed.).

îndoită biruință, a surorii și a lui asupra sa însuși, a îndrumat pe profesorul de retorică spre amvon.

După un timp de reculegere și de activitate monastică într-un loc încântător pe râul Iris, Sf. Vasile cel Mare a primit haina preoțească; apoi demnitatea episcopală; le-a primit cu preget, dar le-a purtat cu mare vrednicie și cu mult folos pentru credincioși. Activ în tot chipul și în tot timpul, el a lucrat mai ales prin cuvânt. Talentul lui de vorbitor și inima lui de păstor găseau în sec. al IV-lea numeroase teme și prilejuri de cuvânt. Trăia în secolul unor mari izbânzi și greutăți creștine, un secol de contraste, secol de aur și de tină, eroic și meschin, în care creștinismul biruitor, viguros și frumos era înfruntat de semeția și de veninul ereziilor tulburătoare, de resturile păgânismului muribund și perfid, strecurat în viața multor creștini; înfruntat de durerile și de ispitele pământului. Nevoi și vicii, crize și lipsuri morale și sociale puneau probleme multe și grele ierarhului creștin.

Averi mari erau stăpânite de un număr mic de fericiți posesori, care-și îngăduiau toate plăcerile, iar mulțimea era săracă și bântuită de mizerii. Lăcomia, specula, camăta scandaloasă, egoismul, orgoliul, vanitatea, invidia, mânia, beția și alte păcate de atunci și de totdeauna făceau nefericirea poporului și durerea marelui ierarh. În fața și împotriva tuturor, oameni și păcate, de la împăratul eretic Valens până la mizeriile vieții de toate zilele, Sf. Vasile cel Mare a ridicat glasul său de apostol creștin, muștrător sau blând, lovind sau mângâind, pentru a îndrepta lumea după Evanghelie. Atunci când în anul 368, după furtuni pustiitoare, o secetă și o foamete cumplită au aruncat în Capadocia jalea și disperarea morții, Sf. Vasile cel Mare, preot atunci, a dăruit și bunurile materiale pe care le avea și inima sa mare și a pus în cumpănă cuvântul său cald și puternic, ca să biruie și calamitatea naturii și răutatea oamenilor.

Pe lângă probleme morale-sociale, el trata înaintea credincioșilor chestiuni religioase, precum postul, credința, umilința, harul divin, problema răului și altele, vorbea împotriva ereticilor, explica texte biblice, rostea panegirice în cinstea unor martiri creștini. Afară de acestea, a comentat în omilii un număr de psalmi și a ținut asupra creării lumii, pe baza primului capitol din cartea Facerii, un șir de nouă cuvântări de o importanță excepțională în exegeza și omiletica patristică. Mult ocupat cu administrația, cu organizarea monahismului, cu cultul, cu o admirabilă activitate social-filantropică, organizată cum nu se mai văzuse până atunci, Sf. Vasile cel Mare nu avea timp să-și scrie cuvântările. Vorbea, deci, mai mult improvizând, uneori de câte două ori pe zi. Cele nouă cuvântări despre crearea lumii, numite la *Hexaemeron*, au fost ținute în șase zile consecutive. Cuvântările lui erau scrise de tahigrafi în biserică, în timpul rostirii, păstrate și răspândite apoi în copii. Până la noi au ajuns aproape cincizeci.

În omiliile la *Hexaemeron*, Sf. Vasile cel Mare unește știința timpului cu învățătura bisericească și cu idei morale, pentru a da un comentariu clasic, care a fost mult admirat și în Orient și în Occident, imitat, continuat. În aceste omilii, vorbitorul se întrece cu gânditorul și, fără a urmări anume arta și efectul estetic, într-o expunere colorată și caldă, dar naturală și neforțată, în fața unui auditoriu amestecat, de oameni culți și oameni simpli, se prezintă tabloul măreț și dumnezeesc al creării lumii. Predicatorul cunoaște toate teoriile cosmologico-filosofice, dar nu rămâne la expunere și la combatere de teorii, ci se ridică la tâlcul actului divin al facerii lumii și găsește în el numeroase motive de edificare, scoțând mari învățăminte pentru oameni, instruindu-i cu fiecare episod al creării lumii și cu minunate pilde care pot fi luate de la diferite creaturi necuvântătoare, pentru înțeleptirea omului înzestrat cu rațiune.

În *Omiliile la Psalmi*, apreciați de Vasile cel Mare ca formând una din cele mai folositoare cărți ale Sfintei Scripturi, el se ridică de asemenea de la text la sensul și la folosul lui pentru viață, face aplicații morale, trage învățăminte pentru creștini, îi luminează și îndreptează cu cartea sfântă. El nu se oprește la literă, merge întotdeauna la spiritul ei, și aceasta fără a căuta alegorii, ci explicând simplu. Sfântul Vasile nu pierde niciodată din vedere utilitatea pentru viață a Sfintei Scripturi. El scoate din ea hrană sufletească, acel cuvânt al lui Dumnezeu, care hrănește mai mult decât pâinea. Între omiliile la psalmi, una, amintind pe Plutarh, a rămas celebră. Este cea asupra Psalmului al XIV-lea, în care Sfântul nostru combate camăta și chiar dobânda, într-un chip care a rămas normativ în morala creștină.

Morala a fost de altfel marea lui preocupare de predicator, aceasta firește mai ales în cuvântările cu subiecte practice, luate din viața socială. Aceste cuvântări arată totodată în persoana Sfântului Vasile un rar spirit de observație, un psiholog fin, un mare cunoscător de oameni, foarte iscusit în prezentarea tablourilor înfățișând stări sociale, patimile și urmările lor, un moralist care operează cu înțelegere superioară și cu artă.

Patimile sunt zugrăvite și biciuite de el în cuvinte colorate și puternice, în comparații expresive, în care ironia devine uneori satiră de cea mai bună calitate. Predicatorul pune și intuiește în fața credincioșilor cele rele și cele bune, schițând stări fericite sau nefericite, cu mână de maestru. Așa prezintă de exemplu un cerșetor, care se întâlnește cu un om bogat și nemilos, căruia îi este silă să privească pe cel în zdrențe și îl ocolește pe departe, ca și cum s-ar teme să nu se molipsească de mizeria lui. Așa înfățișează spectacolul dezgustător al bețivului în trăsături realiste, care să edifice definitiv pe auditorii săi asupra urâteniei și neajunsurilor patimii. Așa prezintă pe femeia bogată, luxoasă și risipitoare a timpului, care căuta cele mai rare și mai scumpe parfumuri străine și pietre prețioase și se împodobește toată cu bijuterii, plăcându-i, zice el, să poarte cătușe la mâini și la picioare,

numai să fie de aur. Așa zugrăvește în chip plastic și impresionant nefericirea ce roade pe învidioși, cum roade fierul rugina, nefericirea lor de a vedea binele și mulțumirea altora. Așa prezintă o dramă din timpul foametei: un om sărac, amenințat să moară de foame împreună cu ai săi și îngrozit de spectrul ei, trebuie să vândă singurul bun pe care îl are, pe copiii săi, care altfel ar fi murit cu el. Omul, firește, pregetă mult, pornește, se oprește, dar foamea îl silește să se hotărască: își duce copiii la piață și oferă pentru pâine ce are mai scump; iar cumpărătorul, un speculant, care are aur și grâu, îl jignește, îl sâcâie, îl torturează cu tocmeala. Scena nu se poate închipui fără lacrimi.

Sfântul Vasile nu urmărește efectul retoric, ci pe cel moral. El știe, când vrea, să vorbească cu virtuozitate de retor, dar face rar aceasta. El vorbește simplu, natural, măsurat. Cu un simț al realităților, ce i-a fost recunoscut de toți biografii și comentatorii, un bun simț care este una din marile lui calități, el evită excesele retorice, nu cade în exagerări inutile, temperează impresiile. Apostolul idealist privește înțelegător la realități sociale și nu ia atitudini de tribun; el ceartă pentru a îndrepta, și conștiința lui creștină îi dă întotdeauna cuvântul potrivit.

Ceea ce interesează și prețuiește într-adevăr mai mult decât calitățile literare și oratorice ale predicatorului nostru, este grija și dragostea lui de părinte pentru popor, dorința lui de preot sau de episcop de a face din creștini oameni mai buni, mai drepți, mai fericiți. Mântuirea lor îi stă la inimă, la inima lui iubitoare, mare și curată, care cuprinde durerile tuturor și vrea binele tuturor. Cuvintele lui, uneori vehemente, patetice sau lirice, sunt întotdeauna calde și sincere, expresia unui suflet vibrant; sunt glasul unui ierarh în slujba lui Iisus Hristos. El vorbește nu pentru a căuta succese personale; el vorbește pentru a face bine altora; nu pentru a-i încânta, ci pentru a-i mișca și îndrepta. Câtă deosebire, în această privință, între retorii profani ai timpului și între predicatorul creștin. «Stați în jurul meu ca niște judecători, nu ca niște discipoli», zice el către auditorii săi. «Cu toate acestea veți auzi nu ceea ce vă place, ci veți auzi adevărul»³.

Sfântul Vasile a avut totuși mulțumirea să se vadă ascultat de credincioși cu mult interes și cu mare plăcere. El știa că ei îl așteaptă uneori ceasuri întregi, venind la biserică din noapte, ca să-l audă vorbind. Era nu numai din dorința lor de a asculta cuvântări frumoase; era și pentru folosul sufletesc pe care îl aveau din ele. Predica plăcea și dădea roade pentru că o impunea omul, omul care se purta cum îi era vorba. Frumusețea și efectul cuvântărilor Sf. Vasile cel Mare trebuie căutate deci întâi în sufletul lui, în viața lui. Creștinii vedeau în el acum mai puțin pe fostul profesor de retorică,

---

³ A. PUECH, *Histoire de la littérature...*, p. 271.

cât pe preotul sau pe episcopul înțelept, vrednic, bun și drept înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Au înțeles aceasta chiar păgânii și iudeii, convertindu-se unii la creștinism și plângându-l toți la moarte ca pe un preabun părinte.

Dacă în alte privințe Sfântul Vasile se deosebește de ceilalți mari predicatori contemporani, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, în aceasta Sfinții Trei Ierarhi se aseamănă bine unul cu altul. Ca vorbitor, Sfântul Vasile nu are, într-adevăr, unele din calitățile lor, având în schimb altele. Ceilalți au un talent oratoric mai spontan, o imaginație mai bogată; Sf. Grigorie Teologul vorbea mai retoric și mai îmbodobit, Sf. Ioan Gură de Aur mai curgător și mai abundent. Sfântul Vasile este în schimb mai sobru, mai just, mai echilibrat, de o „simplitate distinsă”, cum s-a zis, și de o „popularitate nobile”, tratând idei înalte pe înțelesul tuturor⁴. A fost socotit de aceea un model de predicator popular și numit de un mare patrolog „predicator din harul lui Dumnezeu”⁵. Ca și ceilalți doi, el este deopotrivă, ca predicator, un mare păstor creștin, un părinte sufletesc bun și devotat, în care vorbește credința lui creștină puternică, pietatea lui caldă, inima lui mare, dăruită toată Bisericii.

Fericii credincioșii care au ascultat predicile unor asemenea ierarhi, care închinau lui Hristos nobila artă a cuvântului și predicau Evanghelia cu talentul lui Demostene. Fericită Biserica sec. al IV-lea cu asemenea cuvântători, în care apostolatul creștin și geniul elin s-au unit așa de armonic și de rodnic, cum nu s-a mai văzut poate de atunci. Dacă întotdeauna cuvântul prețuiește cât prețuiește omul, Sfinții noștri rămân – orice genii oratorice ar mai putea descoperi timpul –, rămân neîntrepuși ca vorbitori care și-au onorat, și-au respectat, și-au trăit cuvântul. Talente oratorice ca ei au fost și mai pot fi; dar oameni de cuvânt frumos și de fapte bune ca sfinții noștri, retorica profană nu cunoaște.

SAINT BASILE LE GRAND, MODÈLE DE VIE ET MAÎTRE DE LA PAROLE

Dans cette étude, Prof. Teodor M. Popescu cherche à mettre en lumière la personnalité théologique de Saint Basile le Grand en le comparant, d'une part, à d'autres Pères de l'Eglise, dont les Saints Grégoire le Théologien et Jean Chrysostome, et d'autre part, aux philosophes et rhéteurs païens. Il nous présente des détails portant sur la vie de Saint Basile le Grand, notamment sur l'éducation qu'il reçut dans les grands centres du monde grec de l'époque. L'intérêt du saint

⁴ O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, p. 152.

⁵ O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, p. 152.

pour l'étude de la rhétorique devait avoir un rôle important sur son activité de prédicateur, après son entrée dans les ordres aux instances de sa sœur Macrina. Sa carrière et son exemple en tant qu'orateur sont particulièrement intéressants et instructifs tant pour une appréciation de la rhétorique à cette époque-là que pour son utilité pour le hiérarque chrétien. Après une période de recueillement et d'activité monastique dans un endroit charmant, près de la rivière Iris, Saint Basile le Grand reçut l'ordination sacerdotale puis la dignité épiscopale ; il hésita à les accueillir, mais les servit dignement, de manière exemplaire et au grand bénéfice des fidèles. Toujours actif, à temps et à contre-temps, il agissait surtout par sa parole. Son talent d'orateur et son âme de pasteur trouvaient au IVe siècle bien de sujets et d'occasions pour prêcher. Il vivait dans un siècle de grands triomphes et aussi de grandes difficultés chrétiennes, un siècle de contrastes, siècle d'or et de boue, héroïque et mesquin, où le christianisme triomphant, avec sa beauté vigoureuse, était confronté à l'orgueil vénimeux des hérésies, aux vestiges du paganisme mourant, se glissant dans la vie de bien de chrétiens, entraîné par les souffrances et les tentations. Les pénuries et les vices, les crises et les lacunes morales et sociales posaient de difficiles problèmes au hiérarque chrétien.

Outre les questions morales et sociales, il abordait devant les fidèles des questions religieuses, tels le jeûne, la foi, l'humilité, la grâce divine, la question du mal, il se levait contre les hérétiques, expliquait les textes bibliques, faisait le panégyrique des martyrs chrétiens. De même, il commenta dans ses homélies un grand nombre de Psaumes et, au sujet de la création du monde, à partir du premier chapitre de la Genèse, il prononça une série de neuf allocutions d'une importance exceptionnelle pour l'exégèse et l'homélétique patristique.

Pris par l'administration, l'organisation du monachisme, le culte, par une admirable activité socio-philanthropique, comme on n'avait jamais vu auparavant, Saint Basile le Grand n'avait pas le temps d'écrire ses homélies. Il parlait donc le plus souvent en improvisant, parfois deux fois par jour. Les neuf allocutions sur la création du monde, nommées *l'Hexaéméron*, furent prononcées en six jours consécutifs. C'étaient les tachygraphes qui notaient ses allocutions en l'église, pendant qu'il les prononçait, et puis les diffusaient en copies. A peu près une cinquantaine sont parvenues jusqu'à nos jours. La morale était d'ailleurs sa principale préoccupation en tant que prédicateur, surtout dans les allocutions à caractère pratique, avec des sujets pris de la vie sociale environnante. Elles nous révèlent une personne douée d'un esprit d'observation remarquable, un fin psychologue, bon connaisseur de la nature humaine, présentant avec talent des tableaux des états sociaux, des vices et de leurs conséquences, un moraliste plein de compréhension.

Saint Basile pouvait se réjouir du fait que les fidèles l'écoutaient religieusement, avec un grand intérêt. Il savait qu'ils l'attendaient parfois des heures entières, venant à l'église dès les premières lueurs de l'aube, pour l'entendre parler.

Ce n'était pas par le simple désir d'écouter de belles paroles, mais surtout pour le bénéfice spirituel qu'ils en tiraient. Ses homélies plaisaient et donnaient des fruits, car l'homme leur imposait, l'homme qui se comportait conformément à ses paroles. La beauté et la portée des homélies de Saint Basile le Grand ont leurs racines en son âme et sa vie. Plutôt que l'ancien maître de rhétorique, les chrétiens voyaient en lui le prêtre ou l'évêque plein de sagesse, digne, bon et juste devant Dieu et les hommes. Ils comprenaient tous cela, même les païens et les Juifs, dont certains se sont convertis au christianisme et ont déploré sa mort comme celle d'un bon père et pasteur.

Sf. Vasile cel Mare, Mân. Hurezi,
altarul bisericii, sec. XVIII

ACTIVITATEA OMILETICĂ A SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

Spirit superior înzestrat, Sf. Vasile cel Mare a desfășurat o rodnică activitate în aproape toate compartimentele vieții bisericești din vremea sa, precum: în domeniul moral, dogmatic, ascetic, pastoral, liturgic, canonic, caritativ și firește, în domeniul omiletic. În cele următoare vom zăbovi, nu prea mult, asupra activității omiletice a corifeului Părinților capadocieni. Vom începe prin a spune ceva despre pregătirea sfântului în vederea slujirii oamenilor prin cuvânt. Trei au fost factorii care l-au instruit și educat în vederea scopului acum arătat: familia, Biserica și școala. Se știe că Sfântul Vasile s-a născut dintr-o familie profund creștină, a cărei evlavie era aureolată și de faptul că tatăl mamei Sfântului își încheie viața ca martir, iar bunica după tată, Macrina, fusese discipolă a Sf. Grigorie Taumaturgul și își ducea viața ca o sfântă. Doi dintre frații marelui ierarh, și anume Grigorie și Petru au fost episcopi, iar sora sa Macrina se afierosește vieții monahale.

De obicei, educația în familie are caracter neintenționat, ea realizându-se prin atmosfera generală care domnește într-însa, prin exemple, îndemnuri și lămuriri ocazionale. Există însă și familii în care educația neintenționată este întărită de cea intenționată, metodică, susținută. Sf. Vasile cel Mare a avut privilegiul de a fi fost vlăstarul unei astfel de familii. Tatăl său, Vasile, era retor vestit, cu o aleasă cultură, fapt care l-a determinat să poarte grijă de inițierea fiului în cele ale științelor. Mama sa Emilia, împreună cu Macrina cea bătrână, își asumaseră răspunderea de a-i sădi în suflet învățăturile sfinte așa cum le primiseră prin catehizare.

Inițierea în doctrina și viața creștină primită de către Sfântul Vasile în familie a fost lărgită și adâncită în cadrul și sub înrăurirea Bisericii care acționa prin slujbele, catehezele și omiliile rânduite. O influență deosebită a exercitat asupra Sfântului Vasile contactul cu viața călugărilor din diferite centre (Egipt, Siria, Palestina), și apoi intrarea lui însuși în monahism. Se știe că la reîntoarcerea din călătoria întreprinsă prin amintitele centre monahicești, Sfântul Vasile întemeie el însuși un așezământ călugăresc pe malul râului Iris, aproape

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrArd* 1-3/1979, pp. 33-50.

de Neocezarea, unde se dedică rugăciunii, contemplării, muncii manuale, dar și studiului Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții.

Aici, între altele, alcătui împreună cu prietenul său Sf. Grigorie Teologul, Filocalia, cu texte alese din scrierile lui Origen. Să observăm în trecut că Sfântul Vasile nu s-a bucurat de o sănătate prea robustă, iar viața ascetică pe care și-a impus-o precum și boala de ficat de care a suferit îndelung n-au fost de natură să-i amelioreze condiția fizică. Puținătatea lui corporală însă, nu numai că n-a dus la o închircire a vieții sale interioare, ci dimpotrivă a constituit un prilej de scoatere din virtualitate a unor rezerve de energii și totodată de introducere a lor în dinamica unei voințe din ce în ce mai puternice, mai ferme, mai neînduplecate. S-a spus că sfinții sunt voințe canonizate. În persoana Sfântului Vasile ideea aceasta își găsește o ilustrare exemplară.

Un alt factor de care Sfântul Vasile s-a folosit din plin pentru pregătirea sa a fost școala. Mai întâi cea din Cezareea Capadociei, unde și-a dezvoltat cunoștințele de cultură generală și retorică pe care le primise de la tatăl său. De la Cezareea trece la Bizanț, cetate vestită prin dascălii ei de filosofie și retorică. Aici nu este exclus să-l fi audiat pe Libanius, retor de mare faimă. Mănat de dorința de a lua contact cu tot ceea ce învățământul de atunci îi putea oferi mai adânc și mai temeinic, pleacă de la Constantinopol la Atena, centru universitar prin excelență. Într-o curată emulație cu Sf. Grigorie Teologul, Sfântul Vasile a studiat, aici, retorica în care a atins treapta cea mai de sus a măiestriei; dar și gramatica, filosofia practică și speculativă, astronomia, geometria și aritmetica; apoi medicina și morală¹. Dintre profesorii vestiți pe care i-a frecventat, menționăm pe Himerius și Prohaeresius. Creștin, acesta din urmă se străduia să intensifice și mai mult procesul mai vechi al îmbinării elenismului cu creștinismul. Faptul avea să ajute Părinților capadocieni să îmbine ei înșiși, în mod armonios, cultura elenică cu ideile creștine.

Deplin stăpân pe toate mijloacele pe care bogata și vasta sa pregătire i le punea la îndemână, Sfântul Vasile se întoarce la Capadocia, unde predă o vreme retorică. În scurt timp primește Botezul. Experiența sa de viață, precum și îndemnul surorii sale îl determină să se angajeze total în slujba lui Hristos. Își împărți averea săracilor, și, călugărindu-se, se retrase, cum am spus, undeva lângă râul Iris unde întemeie un așezământ monahicesc. Dar forța spirituală care-i umplea ființa se cerea folosită în vălmășagul vieții, adică acolo unde se făuresc, bune sau rele, destinele vremelnice și veșnice ale oamenilor.

În 362 este hirotonit preot și se întoarce la Capadocia. În 370 fu ales episcop. Avea 40 de ani. Era în deplina posesie a calităților spirituale,

---

¹ Vezi I. COMAN, „Studiile universitare ale Părinților capadocieni”, în: *StTeol* 9-10/1955, pp. 542-543; F. CAYRE, *Précis de Patrologie*, Paris, 1932, pp. 395-396.

intelectuale și de caracter. Împrejurările în care Sfântul Vasile și-a desfășurat activitatea au fost deosebit de tulburi. Unitatea Bisericii era amenințată. Erezii, schisme și superstiții constituiau nuclee cu primejdioase tendințe centrifugale și antiortodoxe. Dar prin înțelepciunea, fermitatea și abilitatea sa, Sfântul Vasile izbuti să determine o mai strânsă unire și colaborare a cercurilor ortodoxe și să pună astfel Biserica în condiția de a lupta mai cu succes împotriva uneltirilor forțelor adverse. El însuși se strădui să-și apere credincioșii pe de o parte prin instruirea lor temeinică, în cele ale dogmei ortodoxe, iar pe de alta prin denunțarea netemeiniciei pozițiilor pe care se situau ereziarhii. În împlinirea acestui scop, Sfântul Vasile s-a folosit și de predică. Concepția lui despre predică era dintre cele care ating limita de sus. Iată ce scrie el în legătură cu aceasta:

«Dacă cel căruia i s-a încredințat sarcina de a propovădui cuvântul va neglija să și-o îplinească, este osândit ca un ucigaș de oameni, precum este scris»².

Ideea aceasta i-a dinamizat întreaga activitate predicatorială desfășurată în puținii ani câți a mai trăit după hirotonie. Nu ni s-au păstrat prea multe predici de la el, dar cele pe care le avem la îndemână și sunt recunoscute ca autentice, vădesc pe preotul cucerit până în adâncul ființei sale de adevărul că predica constituie o necesitate absolută pentru mântuirea credincioșilor, adică pentru reintegrarea lor în condiția de oameni deplini prin comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii. Însemnăm aici că corpusul omiletic al Sfântului Vasile cuprinde: nouă *Omilii la Hexaemeron*; treisprezece *Omilii la Psalmi*; douăzeci și două cuvântări autentice de un conținut variat³.

În *Omiliile la Hexaemeron*, Sfântul Vasile explică textul de la *Fac.* I, 1-26 adică până la crearea omului exclusiv. Scopul urmărit nu este speculativ, teoretic, ci practic. Sfântul Vasile urmărește să explice cele auzite de către Moise de la Dumnezeu în vederea mântuirii ascultătorilor. Ca operă a lui Dumnezeu, lumea este o școală de instruire și educație a oamenilor, este un loc în care toate lucrurile îndrumă spre cunoașterea celor nevăzute, spre cunoașterea lui Dumnezeu⁴. După cum din opera unui artist poți să-ți dai seama de ideile imprimare într-înșea de către autorul ei, la fel din cercetarea

² *Ezech.* XXXIII, 8. Vezi și *Regulae brevius tractatae, Răspuns la întrebarea XLV (PG XXXI, 1112).*

³ Vezi BARDENHEWER, *Geschichte der altchristlichen Literatur*, Bd. 3, Fr. i. Br., 1923, p. 151.

⁴ *Hom.* 1, 6.

edificiului lumii se poate cunoaște înțelepciunea Creatorului. Și cunoscându-I înțelepciunea și măreția, să-I aducem slava cuvenită.

Preocuparea de a vorbi credincioșilor în scopul zidirii lor călăuzește permanent activitatea de predicator a Sfântului Vasile. În *Omilia a II-a*, după ce arată că lucrurile despre care urmează să vorbească sunt pline de mister, marele cuvântător spune că, asistat de Duhul Sfânt, va îndrăzni totuși să vorbească convins că va contribui cu ceva «la zidirea Bisericii lui Dumnezeu»⁵. Iar în *Omilia a VII-a* întărește cele de mai sus spunând: «Scopol meu este unul singur: să ajut în toate chipurile la zidirea Bisericii»⁶.

Omiliile la Hexaameron sunt dense în idei. Vom consemna aici câteva din cele mai importante. Față de teza unor filosofi că lumea ar exista din veci, Sfântul Vasile relevă că lumea are un început ca operă creată de Dumnezeu. Lumea este creată de Dumnezeu nu dintr-o materie preexistentă, ci din nimic⁷. Dumnezeu nu formează lumea, ci o creează atât după substanță, cât și după forma ei⁸. La aducerea lumii din neființă la existență participă nu numai Persoana Tatălui, ci întreaga Sfântă Treime: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Față de cei ce învățau că lumea există împreună cu Dumnezeu, dar fără ca voința Lui să fi contribuit la apariția ei, Sfântul Vasile relevă că toate lucrurile și ființele sunt rezultatul unui act voluntar al lui Dumnezeu⁹. Lumea a fost creată după un plan: întâi a apărut lumea nevăzută, apoi cea văzută¹⁰.

Puterea Creatorului nu se epuizează în cele create. «În opera creată nu-i decât o parte minimă a puterii dumnezeiești»¹¹. Dumnezeu nu-i numai creator, dar și proniator. Și după creație El continuă să poarte grijă de lume în general și de fiecare creatură în parte¹². Este adevărat că în lume există și rău. Dar răul nu este de la Dumnezeu. Nu El l-a creat. Răul nu-i creat de Dumnezeu, dar nici nu-și are principiul în sine. Răul este legat de voința liberă a omului. «Fiecare să se recunoască drept autorul răutății care este într-însul»¹³. O altă idee asupra căreia autorul insistă este aceea a unității credincioșilor, a unității Bisericii. Sfântul Vasile îndeamnă de repetate ori pe credincioși să nu se lase amăgiți de uneltirile marcionișilor, valentinienilor și maniheilor care umblă «ca niște lupi înverșunați» să «sfășie turma lui Dumnezeu» și să atace cu insolență sufletele credincioșilor¹⁴.

⁵ *Hom.* 2, 1.

⁶ *Hom.* 7, 6.

⁷ *Hom.* 1, 1.

⁸ *Hom.* 2, 3-14; *Hom.* 3, 2; *Hom.* 6, 2; *Hom.* 9, 6.

⁹ *Hom.* 1, 7.

¹⁰ *Hom.* 1, 5-7; *Hom.* 8, 1.

¹¹ *Hom.* 1, 2.

¹² *Hom.* 9, 3.

¹³ *Hom.* 2, 4-5.

¹⁴ *Hom.* 2, 4.

Toți acești eretici susțin că termenul „întuneric” de la *Fac.* I, 2, n-ar exprima altceva decât principiul răului independent de Dumnezeu. Credincioșii să rămână la adevărul limpede, așa cum îl prezintă Scriptura, anume că *întunericul* din locul citat nu este altceva decât văzduhul lipsit de lumină. Totodată, Sfântul Vasile îi pune în gardă pe credincioși împotriva arienilor care tăgăduiau deoființimea Fiului cu Tatăl. În repetate rânduri el arată că Scriptura este categoric împotriva tezei ariene. În *Omilia IX*, 6 oratorul citează o serie de locuri biblice precum: «Să facem pe om după chipul Nostru»; «Eu și Tatăl una suntem»; «Cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl», care toate exprimă *omousia* Fiului cu Tatăl. Dar nu numai ereziile, ci și superstițiile primejduiesc unitatea credinței și a Bisericii:

«Sunt unii, zice Sfântul Vasile, care pun faptele omenești pe seama influențelor unor aștri. Dar o asemenea aberație duce la promovarea fatalismului și la desființarea responsabilității pentru faptele proprii. Pe de altă parte, dacă aștrii care au fost creați de Dumnezeu, ar determina ei atât binele cât și răul din lume, concluzia că Dumnezeu este răspunzător și de răul din lume nu poate fi ocolită»¹⁵.

Pentru alcătuirea *Hexaameronului* Sfântul Vasile utilizează nu numai textul de la *Fac.* I, 1-26, dar și foarte multe locuri ale Sfintei Scripturi, pe care o cunoaște în chip desăvârșit. Ori de câte ori voia să proiecteze un spor de lumină asupra vreunui verset din cele comentate sau asupra înțelesului vreunui cuvânt, autorul recurge la citate luate din alte cărți ale Scripturii. Pentru el, Sfânta Scriptură este dreptarul de credință și viață pentru credincioși. Este în chip natural plăcută și mântuitoare pentru cei ce pun adevărul înaintea lucrurilor doar probabile¹⁶. Învățăturile cuprinse în Scriptură sunt învățături ale Duhului Sfânt¹⁷, fapt care conduce la concluzia că ele nu pot fi interpretate corect decât de cel ce este asistat de Duhul Sfânt¹⁸.

În alcătuirea *Hexaameronului*, Sfântul Vasile utilizează și Tradiția. De exemplu, el folosește lucrarea *Către Autolic* a lui Teofil al Antiohiei, dar mai ales scrierile lui Origen. Pentru acesta din urmă Sfântul Vasile nutrea un respect deosebit cum se vede și din *Filocalia* alcătuită din texte origeniste, culese de el în colaborare cu Sf. Grigorie Teologul. Dintre filosofi, Sfântul Vasile i-a utilizat pe Platon, Plotin, Aristotel, pe stoici. Dar, în folosirea lor,

¹⁵ Vezi *Hom.* 6, 7-11.

¹⁶ *Hom.* 3, 1.

¹⁷ *Hom.* 9, 1.

¹⁸ *Hom.* 2, 1.

Sfântul a ținut seama de exigențele pe care conștiința sa de slujitor al lui Hristos i le impunea cu rigoare¹⁹.

Metoda de care Sfântul Vasile s-a folosit la alcătuirea *Hexaemeronului* a fost cea istoric-gramaticală. Când în *Omilia a II-a* caută să explice termenul *întuneric*, el respinge hotărât interpretarea alegorică potrivit căreia cuvântul n-ar exprima altceva decât principiul răului ca forță de sine stătătoare. În realitate, zice Sfântul Vasile, termenul nu exprimă altceva decât realitatea rezultând din absența luminii²⁰. Alegoriștii schimbă înțelesul textelor sfinte așa cum fac tâlcuitoarii de vise care pun înțelesurile voite de ei în imaginile ce le apar în somn:

«În ce mă privește, când aud rostindu-se cuvântul iarbă, apoi înțeleg iarbă; la fel fac și când este vorba de plantă, pește, animale sălbatice sau domestice: iau toate așa cum sunt numite, căci eu nu mă rușinez de Evanghelie»²¹.

Dumnezeu a voit ca în Scriptură să fie scris numai ceea ce servește zidirii sufletelor noastre:

«Lucrul pe care mi se pare că nu l-au înțeles cei care prin interpretări absurde și figurate atribuie de la ei înșiși Scripturii un prestigiu de împrumut. Dar aceasta o face numai cel ce se ține mai înțelept decât sentințele Duhului Sfânt și, sub pretextul interpretării, strecoară în text propriile sale păreri. Să primim deci (cele cuprinse în Scriptură) așa cum sunt scrise»²².

Să observăm că Sfântul Vasile nu respinge total interpretarea alegorică, ci numai folosirea ei în măsura care duce la deprecierea sensului literal al textelor sacre. Ascultătorii *Omiliilor la Hexaemeron* au fost foarte variați. În *Omilia a III-a*, Sfântul Vasile relevă că are în jurul său lucrători manuali care își câștigă cinsti, prin munca lor, hrana zilnică și care îl obligă să fie scurt în cuvântare pentru a nu-i face să întârzie prea mult de la lucrul lor:

«Ce să le răspund? Că timpul închinat lui Dumnezeu nu este pierdut. Dumnezeu li-l va restitui cu un important câștig. Căci toate împrejurările care le-ar crea dificultăți, Domnul le va îndepărta: trupului lor îi va da puteri, sufletului curaj, inițiativelor spor bun și propășire în viață»²³.

¹⁹ Vezi BASILE DE CESAREE, *Homélie sur l'Hexaéméron*, trad. par Stanislas Giet, Paris, 1949, pp. 51, 56.

²⁰ *Hom.* 2, 5.

²¹ Vezi *Rom.* 1, 16; cf. *Hom.* 9, 1.

²² Vezi *Hom.* 9, 1.

²³ Vezi *Hom.* 3, 1.

Sf. Grigorie de Nyssa ne informează că ilustrul său frate avea printre ascultători oameni simpli – aceștia alcătuiau majoritatea –, dar și din cei mai cultivați. În situația aceasta, Sfântul Vasile nu se angaja ușor în explicarea greutăților ridicate de chestiunile tratate, dar se concentra în explicarea cuvintelor în așa fel ca să răspundă atât ascultătorilor din popor, cât și celor cu o cultură mai înaltă²⁴. La predică, ascultătorii nu se cuvine să vină oricum. Ei au datoria să-și facă un control de conștiință și să-și creeze o stare de receptivitate. În Omilia primă, după ce relevă marea învățăturilor cuprinse în *Fac. I, 1*, Sfântul Vasile continuă:

«Ce auz este vrednic de asemenea mari adevăruri? Cum să fie pregătit sufletul ca să se apropie de înțelegerea unor asemenea lucruri mărețe? Să fie purificat de patimile trupești, să nu fie întunecat de grijile vieții, să fie activ, atent la tot ceea ce i-ar putea prilejui primirea unor cunoștințe despre Dumnezeu vrednice de obiectul lor»²⁵.

Ideea este întărită și în *Omilia a VI-a*, unde Sfântul Vasile atrage atenția credincioșilor ca la ascultarea predicii să aducă ei înșiși o oarecare dorință de a contempla obiectele propuse și de a colabora după puteri la precizarea adevărului. Faptul că expunerea se bazează nu pe înțelepciunea omenească, ci pe învățăturile date de Dumnezeu prin Moise, obligă pe credincioși să aducă un spirit activ pentru înțelegerea celor transmise prin predică²⁶. Bun cunoscător al legilor dezvoltării vieții sufletești, Sfântul Vasile afirmă că «ceea ce se dobândește cu efort este primit cu bucurie și păstrat cu grijă; dar ceea ce se dobândește fără efort riscă să nu fie luat în seamă»²⁷.

Așadar, Sfântul Vasile cere credincioșilor ca la ascultarea predicii ei să fie cu suflet deschis, să manifeste un interes, să fie receptivi. Știind însă că atâția dintre ascultători sunt indiferenți sau cu suflet împărțit, marele cuvântător intervine el însuși cu mijloace menite a le trezi atenția. Astfel în *Omilia a II-a*, Sfântul Vasile arată că dacă cele explicate în *Omilia I*, s-au dovedit a fi atât de adânci, cele ce vor fi tâlcuite în *Omilia a II-a* sunt și mai pline de mister. Dacă la ascultarea primei Omilii a fost nevoie de o atenție încordată, la urmărirea celei de a II-a va fi necesară o și mai sporită concentrare a atenției. În exordiul *Omiliei a IV-a* Sfântul Vasile trezește curiozitatea ascultătorilor relevând marea deosebire dintre spectacolele impure care stârnesc simțurile și îndrumă spre voluptatea murdară pe de o

²⁴ În *Hex. (PG XLIV, 65, cit. la GIET, op. cit. p. 6)*.

²⁵ *Vezi Hom. 1, 1.*

²⁶ *Hom. 6, 1.*

²⁷ *Hom. 3, 2.*

parte, și concentrarea în contemplarea lucrurilor create de Dumnezeu și ascultarea învățăturilor legate de acestea, pe de altă parte.

În introducerea *Omiliei a VII-a* autorul trezește atenția ascultătorilor printr-o descriere de rară frumusețe. După crearea luminătorilor cerești, apele s-au umplut de vietăți astfel ca și această parte a creației să-și primească podoaba ei. Pământul și-a primit frumusețea prin plantele produse de el. Cerul și-a primit florile stelelor și prin marea pereche de luminători a fost împodobit ca și cu doi ochi. Mai rămânea să se dea și apelor frumusețea lor. Atunci se rosti poruncă și de îndată fluviile deveniră productive și lacurile rodire speciile ce le sunt proprii. Marea produse și ea tot felul de animale acvatice. Nici apele din bălți și mocirle nu rămaseră în afara participării la împlinirea creației. Astfel apele se grăbiră să execute porunca Creatorului. Faptul că apele au primit prin poruncă puterea de a produce vietăți constituie o dovadă despre marea, inexprimabilă putere a lui Dumnezeu. O asemenea introducere nu putea lăsa indiferenți pe ascultători, față de tâlcuirea ce avea să urmeze. De altfel, cuvântătorul este cu privirile mereu îndreptate asupra ascultătorilor, stimulându-i și ajutându-i să nu se desprindă de firul expunerii. În *Omilia I*, 3, după ce mai înainte explicase conținutul versetului 1 (*Fac. I*), adresându-se celor prezenți, marele predicator zice:

«Să nu-ți închipui, omule, că lumea n-ar avea nici un început. Să nu crezi că din pricina faptului că noi nu percepem începutul orbitei circulare pe care se mișcă astrii, aceștia ar fi existat totdeauna. Cercul... poate să se sustragă percepției noastre senzoriale atât în ce privește începutul cât și sfârșitul lui. Dar din pricina aceasta, noi nu-l putem declara ca fiind fără început. Chiar dacă perceperea acestui început ne scapă, trebuie să existe un punct de la care a pornit cel care, cu ajutorul unui centru și al unei raze, i-a configurat circumferința».

Iată și alte exemple de apostrofe prin care oratorul obligă pe credincioși să fie atenți la cuvântarea lui: «Nu căuta răul în afară de tine... Că fiecare să se privească pe sine drept autorul propriei răutăți»²⁸.

«Aș vrea să împlântez adânc în inima ta admirația pentru minunile creației pentru ca oriunde te-ai afla, și-n fața oricărei specii de plante te-ai găsi, să-ți amintești cu înșufletire de Creatorul»²⁹.

Într-o altă *Omilie*, vorbind despre rodnicia măslinului, zice:

²⁸ *Hom. 2, 5.*

²⁹ *Hom. 5, 2.*

«Să fii ca un măslin roditor în casa Domnului, plin de nădejde și păstrând mereu prin credință podoaba verde a mântuirii. Astfel vei imita acest pom verde și vei rivaliza cu rodnicia lui prin continua săvârșire a faptelor de milostenie»³⁰.

Iar ceva mai jos:

«Când vezi plantele de grădină și pe cele de câmp, pe cele acvatice și pe cele terestre, pe cele ce înfloresc și pe cele ce nu înfloresc, învață ca și dintr-un lucru mărunț să cunoști măreția lui Dumnezeu, sporește-ți admirația și înmulțește-ți dragostea ce o porți Creatorului»³¹.

Abia de mai este nevoie să relevăm că puterea grăirii directe de a trezi și întreține atenția este intensificată de expunerea plastică, intuitivă, fapt care ne arată că Sfântul Vasile era un iscusit pedagog. În argumentare, Sfântul Vasile valorifică dovezi din autoritate, precum este și firesc. Înțelepții ai Greciei s-au străduit să explice existența naturii. Dar nici una din opiniile lor n-a fost de durată, deoarece o alta venea și-i lua locul. Credincioșii însă au răspunsul sigur dat de Moise prin propoziția consemnată în Scriptură: «La început a creat Dumnezeu cerul și pământul». Ceea ce-l determină pe Sfântul Vasile să dea întâietate simplității credinței³², este între altele, faptul că părerile filosofilor sunt contradictorii, precum și refractarismul lor calculat față de cunoașterea adevărului³³. Revelația dă credincioșilor adevărul purificat de orice artificii³⁴:

«Înțelepții, zice Sfântul Vasile, au scris tratate asupra lumii, și au emis tot felul de opinii asupra formei pământului. Unii afirmă că este sferic, alții – cilindric, o a treia categorie – ca un disc. Faptul că Moise n-a spus nimic despre forma pământului nu îndreptățește pe nimeni să vorbească cu dispreț despre referatul lui. Scriptura nu este un tratat de cosmologie, autorul ei, Duhul Sfânt, neurmărind altceva decât ca în paginile ei să fie scrise doar învățăturile menite edificării și mântuirii sufletelor»³⁵.

Să observăm că în *Omiliile* sale Sfântul Vasile folosește nu numai dovezi din autoritate, dar acordă prețuirea cuvenită și activității raționale. Așa cum atunci când ai în față numai opera, nu și pe făuritorul ei, îți poți da seama, prin cugetare, despre concepția și ideile artistului, la fel din

³⁰ Vezi *Hom.* 5, 6.

³¹ *Hom.* 5, 9.

³² *Hom.* 1, 10.

³³ *Hom.* 1, 4.

³⁴ *Hom.* 3, 8.

³⁵ Vezi *Hom.* 9, 1.

contemplarea lumii îți poți da seama, prin gândire, de înțelepciunea Creatorului³⁶. Când Moise a spus: Dumnezeu a făcut cerul și pământul, dar n-a menționat că El a creat și apa, aerul, focul, a făcut-o cu scopul de a permite rațiunii să intre în acțiune și să găsească singură cele omise³⁷. De asemenea, faptul că folosind pluralul: «Să facem pe om...», Dumnezeu nu ne arată cui Se adresează, își are rostul său în sensul că prin aceasta El voiește «să incite propria noastră minte într-o cerceta Persoana către Care sunt îndreptate acele cuvinte»³⁸.

Vorbind despre plante, oratorul arată că împreună cu cele folositoare ne-au fost date și cele vătămătoare, dar nu cu scopul de a ne crea suferințe, ci de a ne obliga să ne apărăm prin efortul propriei noastre minți³⁹. La fel existența pomilor sălbatici prilejuiește minții străduința în direcția găsirii mijloacelor de înnobilitare a lor⁴⁰. Alteori Sfântul Vasile cere în mod direct ascultătorilor săi să se încreadă în rațiunea lor care este «mult mai pătrunzătoare decât ochii... pentru descoperirea adevărului»⁴¹. De altfel, prețuirea pe care Sfântul Vasile o acordă rațiunii umane se vede și din faptul luării în slujba exegezei sale a unui important volum de cunoștințe din disciplinele pe care el le frecventase mai ales la Atena. În general, *Hexaameronul* Sfântului Vasile a fost primit cu înaltă prețuire. Sfântul Ambrozie îl imită în al său *Hexaameron*⁴². Fericitul Augustin îl utilizează după o traducere latină în a sa *De Genesi ad litteram*. Îl folosesc, de asemenea, Cassiodor și Ioan Filopon.

Operă complexă, *Hexaameronul* oferea ascultătorilor aspecte variate care le trezeau interesul. Unii îl apreciau pentru farmecul stilului; alții pentru accentul de profundă evlavie; o altă categorie pentru frumusețea îndrumărilor morale sau pentru discuțiile filosofice etc. Sf. Grigorie Teologul scrie undeva: «Când iau în mână *Hexaameronul* său... mă simt unit cu Creatorul»⁴³. Desigur, unele lucruri din cuprinsul *Hexaameronului* azi sunt depășite. Dar rămân de permanentă valabilitate: adâncă convingere în adevărul descoperit; convingerea că Dumnezeu vorbește credincioșilor nu numai prin Revelația cuprinsă în Scriptură, dar și prin Revelația naturală. De permanentă valabilitate rămâne și ideea că învățătura dumnezeiască răzbate mai ușor în suflete dacă este învăluită în frumusețe; imaginația și

³⁶ *Hom.* 1, 7.

³⁷ *Hom.* 2, 3.

³⁸ *Hom.* 3, 2.

³⁹ *Hom.* 5, 4.

⁴⁰ *Hom.* 5, 7.

⁴¹ *Hom.* 6, 11.

⁴² *PL* XIV, 123-274.

⁴³ *Or.* 43, 67.

sensibilitatea sunt auxiliare de neînlocuit în activitatea predicatorului pentru a-i sensibiliza pe ascultători față de temele acide. Și să nu trecem cu vederea nici faptul vrednic de a fi reținut din *Hexaameronul* Sfântului Vasile, anume că valorile umane sunt conciliabile cu cele ale Revelației⁴⁴.

Omiliile la Psalmi. Dintre *Omiliile la Psalmi* sunt considerate autentice un număr de treisprezece, și anume la Psalmii: I, VII, XIV, XXVIII, XXIX, XXXII, XXXIII, XLIV, XLV, XLVIII, LIX, LXI, CXIV. *Omilia la Ps. 1* se referă la Psalmi în general. Începe prin a arăta că Scriptura a fost alcătuită de Duhul Sfânt pentru ca oamenii să poată găsi într-unsa doctoria potrivită cu boala fiecăruia⁴⁵. Precum în *Hexaameron*, așa în *Omiliile la Psalmi*, Sfântul Vasile precizează că scopul Scripturii este mântuirea oamenilor, adică restaurarea integrității lor în Dumnezeu. În raport cu celelalte cărți ale Testamentului Vechi, Psaltirea prezintă avantajul că adună la un loc ceea ce a găsit în celelalte ca fiind folositor pentru credincioși. Cu Cărțile profetice, Psaltirea are darul de a profeti cele viitoare; cu cele istorice, faptul că face referiri la realități istorice; cu Legea are comun faptul că dă legi pentru viață; cu Proverbele are comun preocuparea de a ne atrage atenția asupra îndatoririlor. Cu un cuvânt, Psalmii constituie o adevărată comoară de învățături bune, punând la îndemână fiecăruia după sârguința lui, tot ceea ce îi este de folos⁴⁶. Înzestrat cu o adâncă sensibilitate duhovnicească, marele cuvântător a scris despre Psalmi cuvinte care rămân unice:

«Psalmul este liniștea sufletelor, răsplătitorul păcii, potolitorul gălăgiei și valului gândurilor. El face să slăbească, mânia sufletului și înfrânează pornirea către patimi; este tovarășul prieteniei, apropierea celor care stau departe, ca unul care împacă pe cei ce-și poartă vrăjmășie. Căci cine mai poate fi socotit vrăjmaș al altcuiva atunci când își unește glasul la un loc cu el pentru a da laolaltă laudă lui Dumnezeu? Psalmodia aduce cu sine tot ce poate fi mai bun: iubirea, făcând din tovarășia laolaltă a glasului un fel de trăsură de unire între oameni, adunând poporul laolaltă într-un singur glas de cor: Psalmul este alungătorul demonilor, aducătorul ajutorului îngeresc, armă pentru teama de noapte, liniște pentru oboseala zilei, pavăza pruncilor, podoaba tinerilor, mângâierea bătrânilor, iar pentru femei una din cele mai potrivite podoabe... Ce poate fi mai înțelept, oare, ca această povață a învățătorului care ne îndeamnă să cântăm pentru ca în același timp să și învățăm cele ce ne sunt de folos? Nu se întipăresc oare în sufletele noastre, și mai bine învățăturile? Căci este știut că învățăturile care se dau

⁴⁴ Cf. Giet, *op. cit.* 70sg.

⁴⁵ Vezi *Comentar la Ps. 1*, în: *Comentar la Psalmi*, trad. Pr. Ol.N. Căciulă, Buc. 1939, p. 23.

⁴⁶ *Omil. la Ps. 1*, 1.

cu forța nu pot să dăinuiască în suflete, pe când învățăturile care pătrund în suflet cu plăcere și cu bucurie rămân de-a pururi»⁴⁷.

Prin studiul aprofundat al Scripturilor, prin experiența personală și adâncă cunoaștere a vieții, Sfântul Vasile a ajuns la convingerea că pentru sufletul credinciosului bântuit de frământări, temeri, îndoieli, contradicții, tentații, patimi, tragism, nu există scriere mai potrivită, mai aducătoare de alinare, lumină, speranță și curaj decât Cartea Psalmilor. Nicăieri ca în această sfântă scriere, dialogul dintre credincios și Dumnezeu nu atinge accente atât de profunde și răscolitoare vizând întreaga viață umană de la registrul celei mai desăvârșite smerenii până la acela al unei impunătoare îndrăzneli; de la aspectul limitării fonciare a puterilor omenești până la afirmarea cutezătoare a unicei măreții omenești; de la destinul lui pândit de neființă până la ancorarea lui în certitudinea de nezdruncinat a vieții veșnice.

În tâlcuirea Psalmilor, Sfântul Vasile explică mai întâi titlurile lor încercând să arate la ce situație particulară răspund. El caută să determine natura genului poetic și muzical pe care-l reprezintă Psalmii respectivi. Trecând la Psalmii înșiși, Sfântul Vasile îi tâlcuiește verset cu verset, folosindu-se în general de metoda literal-gramaticală. Accentul cade pe aplicarea practică a învățăturilor la viața cotidiană a credincioșilor. De exemplu la *Ps. VII, v. 7* care sună așa: «Doamne, Dumnezeul meu, întru tine am nădăjduit, mântuiește-mă». Sfântul Vasile face următoarea aplicație:

«Cel ce nădăjduiește în oameni sau în altceva din cele ale vieții: în putere, în bani, sau în ceea ce pentru mulți pare a fi ceva strălucit, nu poate să zică: „Doamne, Dumnezeul meu, întru tine am nădăjduit”. Desigur că noi avem poruncă să nu nădăjduim în boieri... De aceea, după cum nu se cuvine să adori pe altcineva în afară de Dumnezeu, tot astfel nu se cuvine nici să nădăjduiești în altcineva în afară de Dumnezeu, care este Stăpânul tuturor»⁴⁸.

La versetul 4 al *Ps. XXVIII*: «Glasul Domnului întru putere», oratorul vine cu aplicația:

«Glasul Domnului nu-i în cel slab, nici în sufletul cel destrămat, ci numai în cel ce lucrează binele cu forță și putere... Când un suflet este nemuncit de gândul cărnii... într-unul ca acesta are loc glasul lui Dumnezeu. Cei care au gândurile mărețe despre Dumnezeu și care consideră ceva cu totul înalt cuvintele privitoare la creație... iar în cheltuieli sunt fără de cruțare și

⁴⁷ Vezi *Omil. la Ps. 1, trad. cit.*, pp. 25-26.

⁴⁸ Vezi *trad. cit.*, p. 45.

darnici în ceea ce privește împlinirea trebuințelor aproapelui, unii ca aceștia sunt măreții în care petrece glasul lui Dumnezeu»⁴⁹.

Uneori, constatând lipsa de concentrare a celor ce vin la biserică, marele predicator îi mustră părintește: Unii

«părăsindu-și casele și venind la templul Domnului, vezi, Doamne, cu scopul de a folosi ceva, nu ascultă cuvintele lui Dumnezeu, nu iau cunoștință de natura lor, nu se întristează simțindu-se năpădiți de păcate... și nu tremură la gândul judecății, ci zâmbind și strângându-și dreapta unii cu alții, fac din casa de rugăciune un loc de vorbărie, neținând seama de Psalmul care mărturisește împotriva lor și care zice: „în templul lui Dumnezeu oricine spune slavă”. Și tu nu numai că nu dai slavă, dar ești și o piedică pentru celălalt, întorcându-te către el și cu zgomotul tău acoperind sunetul învățurii Duhului»⁵⁰.

Precum în *Hexaemeron*, așa și în *Omiliile la Psalmi*, Sfântul Vasile denunță cu mare forță primejdia pe care abaterile de la dreapta credință o prezintă pentru unitatea Bisericii. În *Omilia la Ps. 7*, v. 6, marele apărător al Ortodoxiei avertizează împotriva vrăjmașilor adevărului care „prin tot felul de dogme sucite” uneltesc să abată de la dreptarul credinței chiar și pe cei drepti⁵¹. În altă parte, autorul atrage atenția că cinstește cu adevărat pe Dumnezeu

«oricine gândește și vorbește despre lucrurile dumnezeiești în chip ordonat, căutând să nu cadă credința cea dreaptă cu privire la Tatăl, la Dumnezeirea Celui Unul-Născut și la slava Duhului Sfânt».

Nu aduce slavă lui Dumnezeu «nici cel ce cinstește argintul... după cum nici cel ce admiră învățăturile cele străine de credința cea adevărată»⁵². E o datorie elementară a credinciosului să caute pacea. Pacea este legată de dobândirea unei minți liniștite. Minte liniștită nu poate avea decât credinciosul care nu se lasă tulburat «nici de patimi, nici de dogmele cele mincinoase» ale celor ce se smulg din comunitatea Bisericii⁵³. Omul cel rău, fiind hrănit «cu dogme urâte» scoate din inima lui cuvânt rău:

«Nu vezi oare ce fel de lucruri dau afară gurile ereticilor? Deci, să nu plecăm urechea și să ne adunăm învățători care ar putea să ne aducă boala

⁴⁹ Vezi *trad. cit.*, pp. 107-108.

⁵⁰ *La Ps. 28, 7-9, trad. cit.*, pp. 117-118.

⁵¹ *Trad. cit.*, p. 57.

⁵² *Omil. la Ps. 28, 2*, pp. 99-100.

⁵³ *Omil. la Ps. 28, v. 15, trad. cit.*, p. 192.

în rărunchii noștri și să ne prilejuiască sloboziri de cuvinte rele pentru care vom avea să fim condamnați în ziua judecății»⁵⁴

Sunt unii care în loc să-și vadă de treburi, își folosesc timpul liber «pentru născocirea de noi dogme». Credincioșii să procedeze așa ca în sufletul lor să fie mereu prezent Hristos prin Duhul, și astfel, în liniște, să poată medita la cuvintele adevărului⁵⁵. Iar în *Ps. XLVIII*, v. 11, sfântul denunță pe cei ce schimbă numele de creștin cu acela al vreunui ereziarh ca Mareion sau Valentin⁵⁶.

O altă idee pe care o are mereu în obiectiv este aceea a relațiilor dintre categoria celor avuți și a celor lipsiți. Dintre *Omiliile la Psalmi* îi dedică pe cea *La o parte a Ps. XIV*. Omilia este axată pe versetul cincii: «Argintul său nu l-a dat pe camătă». Autorul prezintă în culori sumbre chipul cămătarului care nu numai că nu se gândește să renunțe la camătă, dar o stoarce chiar și de la cei lipsiți de cele mai elementare lucruri necesare vieții. Descompunerea morală a cămătarului se vede, între altele, și de acolo că, prefăcându-se că n-are bani, vrea să pară înaintea săracului ca unul care, făcându-i rost de împrumut, îi acordă o mare favoare. Procedând astfel cămătarul, viclean, silește pe cel sărac să-și îndrepte atenția nu spre camătă care i-o impune, ci spre „favoarea” pe care, chipurile, i-o face. Sfichiindu-i neomenia, Sfântul Vasile îl arată cu degetul spunându-i:

«Săracul a venit la tine ca la un prieten (și) a dat peste un vrăjmaș; căutând medicamente care să-l vindece a dat peste otravă. Tu trebuia să mângâi sărăcia acestui bărbat și cu toate acestea i-ai înmulțit-o... Uită, se vede, că urmărind sporirea bogăției tale de pe urma cametei, faci ca mulțimea păcatelor tale să sporească!»⁵⁷

Combătând lăcomia cămătarilor, Sfântul Vasile caută să frâneze și ușurința cu care cei lipsiți caută să scape de nevoi luând bani cu împrumut. La început cel ce a primit împrumutul este vesel. Dar pe măsură ce banii se cheltuiesc și se apropie scadența restituirii împrumutului sporit cu camătă impusă, nopțile nu-i mai pot aduce odihna, ziua lui nu mai poate fi veselă, soarele nu-l mai încălzește, ci ...începe să urască zilele care duc la termenul de plată⁵⁸. Cel ce vrea să ia bani cu împrumut să fie mai atent, ținând seama de necazurile pe care le are de înfruntat după primirea banilor. Când ajunge

⁵⁴ Vezi *Omil. la Ps. 44*, v. 3, *trad. cit.*, pp. 210-211.

⁵⁵ *Omil. la Ps. 45*, v. 11, *trad. cit.*, p. 246.

⁵⁶ *Trad. cit.*, p. 266.

⁵⁷ Vezi *trad. cit.*, p. 82.

⁵⁸ *Trad. cit.*, p. 83.

la necaz să n-alerge numaidecât la cămătar. Să caute alt mijloc pentru a-și acoperi lipsurile. Să caute a-și câștiga cele necesare prin muncă:

«Ai mâini și cunoști și vreun meșteșug oarecare. Du-te cu ziua, slujește. Multe sunt născocirile vieții și ai multe posibilități... Furnica se poate hrăni fără să ceară și fără să se împrumute, iar albina dăruiește reginei ei tot prisosul hranei. Acestora natura nu le-a dat nici mâini și nici vreun meșteșug deosebit. Tu însă, omule, un animal care te poți deprinde ușor cu orice meșteșug, nu vei găsi oare să exerciți unul dintre toate acestea pentru întreținerea vieții tale?»⁵⁹.

Numai cei neputincioși să apeleze la împrumut. Dar cu condiția ca aceia de la care îl solicită să nu le pretindă restituirea. Așa trebuie să fie între credincioși: cei avuți să ajute pe cei ce nu pot munci sau sunt la vreun necaz, dar fără să le ceară nimic înapoi. «Dacă ați fi credincioși ați asculta sfatul Domnului care spune: „Să împrumutați pe aceia de la care nu mai nădăjduiți că veți lua”»⁶⁰. Sf. Vasile cel Mare credea că problema socială a raportului dintre bogați și săraci se poate rezolva prin determinarea celor înstăriți de a-și pune avuțiile în slujba ridicării celor de jos pe de o parte, iar pe de alta prin încadrarea în muncă a celor lipsiți.

Lectura *Omiliilor la Psalmi* lasă impresia vie că ele au un caracter profund popular, nu în sensul lipsei de adâncime, ci în acela al cuprinderii în sfera lor aproape a întregului complex de aspecte morale și sociale ale vieții credincioșilor. Cu o desăvârșită cunoaștere a Scripturilor și a ascultătorilor, cu un fin simț psihologic și duhovnicesc, cu înțelepciunea omului de înaltă cultură teologică și umanistă, cu tactul pastoral și pedagogic al unui maestru în arta conducerii sufletelor, Sfântul Vasile a scos din materia Psalmilor lumini, mângâieri, muștrări, încurajări, îndemnuri menite a vindeca, a pune pe gânduri, a trezi noi speranțe și a călăuzi pe credincioși pe atât de spinoasele, uneori, cărări ale vieții.

Predici tematice. Osebit de *Omiliile la Hexaameron* și cele la *Psalmi* ne-au rămas de la Sfântul Vasile și alte cuvântări caracterizate printr-o structură mai complicată, printr-o mai amplă elaborare și desfășurare a subiectelor tratate și pe care le-am putea cuprinde sub denumirea de predici tematice. Le menționăm aici numai pe cele acceptate ca autentice. 1. *De jejunio*; 2. *In illud: Attende tibi ipsi*; 3. *De gratiarum actione*; 4. *In illud: Destruam horrea mea et majora aedificabo*; 5. *In idivites*; 6. *Homilia dicta tempore famis et siccitatis*; 7. *Quod Deus non est auctor malorum*; 8. *Adversus cos qui irascuntur*; 9. *De invidia*; 10. *In principium Proverbiorum*;

⁵⁹ Trad. cit., p. 90.

⁶⁰ Trad. cit., p. 92.

11. *Exhortatoria ad sanctum Baptisma*; 12. *In ebriosos*; *De fiicle*; 14. *In illud: In principium erat verbum*; 15. *De humilitate*; 16. *Quod rebus mundanis adhaerendum non sit et de incendio extra ecclesiam facto*; 17. *Ad adolescentes*; 18. *Contra sabellianos et Arium et Anomoeos*. Unele din acestea și anume: 3, 7, 13, 14, 18, au caracter dogmatic; altele 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 16, au caracter moral; o a treia categorie în care intră cea de la nr. 17, are caracter pedagogic.

Împărțirea aceasta nu poate fi socotită riguros exactă pentru că elementele dogmatice sunt îmbinate cu cele morale și invers, cele morale sunt asociate cu cele dogmatice; cele individuale cu cele sociale etc. Prin predicile dogmatice Sfântul Vasile urmărește să precizeze prin formulări adecvate poziția Bisericii față de interpretările doctrinare eronate puse în circulație de feluriteerezii. Totodată el urmărește să-și instruiască ascultătorii în așa chip ca ei să poată rezista cu succes asaltului prozelitar al curentelor adverse. Astfel, în predica *Despre credință* marele capadocian arată că cerința de a ne înălța gândul la Dumnezeu și a-L proslăvi este constitutivă ființelor raționale. A încerca însă să descriem ființa lui Dumnezeu este temerar, pe de o parte pentru că pătrunderea noastră rămâne cu mult în urma măreției lui Dumnezeu, iar pe de alta pentru că cuvintele nu ne exprimă decât incomplet gândurile.

Cum, însă, proslăvirea lui Dumnezeu nu se poate face fără să se vorbească despre El, ilustrul cuvântător arată că va face aceasta după puteri. Cel ce vrea să cuvânteze despre Dumnezeu, zice Sfântul Vasile, va trebui să savârșească mai întâi un act de dezmărginire, de transcendere a tot ce este creat. Este singura cale care te poate pune în condiția de a-L contempla pe Cel nesupus schimbării, lipsit de afecte, simplu, necompus, indivizibil, în lumină neapropiată, putere inefabilă, mărime necircumscrișă, slavă strălucitoare, bunătate, frumusețe singulară, Ființa care mișcă puternic sufletul, dar nu poate fi descrisă prin cuvinte. Dumnezeu este tripersonal: Tatăl – începutul tuturor lucrurilor, cauza a tot ce există, rădăcina a tot ce este viu. Fiul Unul-Născut din Tatăl, Fiul care este Cuvântul cel viu, Dumnezeu și la Dumnezeu, nu adăugat, ci din veci, Creator nu creatură, Care face, nu este făcut, fiind tot ce este și Tatăl. Este chipul Tatălui și ca atare are tot ce are prototipul. Fiul are maiestatea divinității Tatălui în temeiul identității de ființă. Întruparea nu-I împruținează divinitatea.

Duhul Sfânt este de o ființă cu Tatăl și cu Fiul. El este bunătatea, dreptatea, sfințenia, viața care nu pot fi separate de El. Precum Tatăl este unul, Fiul este unul, la fel Duhul Sfânt și El este unul și, împărțându-Se creaturilor nu Se împruținează cu nimic. Duhul luminează pe toți spre cunoașterea lui Dumnezeu, inspiră pe profeți, înțelepțește pe legiuitori, sfințește pe preoți, desăvârșește pe cei drepecți, întărește pe conducători, face vrednici de cinstire pe cei cumpătați, este izvor al darurilor vindecării, învie

mortii, eliberează pe cei încătușați, face din străini fii adoptivi. Duhul este în cer, umple pământul, este pretutindeni și nu-i limitat de nimic. Locuiește întreg în fiecare și este întreg la Dumnezeu. El dăruiește harurile nu ca un slujitor, ci din propria-I putere. Respingând teza pnevmatomahilor, expunerea Sfântului Vasile arată limpede învățătura ortodoxă despre Sfântul Duh, învățatură care avea să fie cuprinsă în cunoscuta formulă fixată la al doilea Sinod Ecumenic.

În predica axată pe textul: «*La început era cuvântul*», Sfântul Vasile insistă asupra hristologiei ortodoxe, vizând eliminarea din circulație a arianismului în toate variantele lui. Dacă Hristos S-a născut – obiectau arienii – cum se mai poate spune că El „era”? Cel ce a creat timpul nu poate avea o naștere supusă timpului – răspunde Sfântul Vasile. Cel ce a creat începutul – *era*, altfel cum ar fi putut crea începutul? Faptul că în textul citat, evanghelistul folosește termenul *Cuvântul*, nu *Fiul*, vrea să exprime adevărul nașterii fără dureri a Acestuia, din Minte, din Tatăl, pe de o parte, iar pe de alta, deplina unire dintre Fiul și Tatăl. În continuare, evanghelistul zice: *Cuvântul era la Dumnezeu, nu în Dumnezeu*, pentru a nu da nimănui pretext să confunde ipostazele. Și pentru a sublinia și mai apăsător distincția ipostazelor, evanghelistul adaugă: «*Și Dumnezeu era Cuvântul*».

Aceste baze ale credinței să rămână nezdruccinate, spune Sfântul Vasile în încheiere. În predica: *Dumnezeu nu este autorul relelor*, marele capadocian respinge teza celor ce pun pe seama lui Dumnezeu relele ce li se întâmplă lor sau altora. Dumnezeu este bun și ca atare El nu poate fi urzitorul relelor din lume. Cel mai mare rău este păcatul. Acesta și-a luat începutul prin abuzul de libertate al creaturii raționale, prin libera ei ieșire din comuniunea cu Dumnezeu. La obiecția: de ce nu a fost creat omul cu capacitatea de a nu greși, Sfântul Vasile răspunde: Pentru că Dumnezeu vrea ca omul să săvârșească binele în mod liber, nu din necesitate. Precum omul a devenit rău prin voința liberă, la fel diavolul care la început a fost înger, a devenit ceea ce este tot prin libera alegere. În predica: *Contra sabelienilor, a lui Arie și a anomeilor*, ilustrul cuvântător își propune să arate ascultătorilor cât de temeinică este poziția creștinismului ortodox.

Într-o expunere densă, cuprinzătoare, Sfântul Vasile demonstrează pe bază de texte biblice, că Fiul este o persoană distinctă de a Tatălui, și că nu este o creatură a Lui. De exemplu, textul: «Cine M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl» arată clar că este vorba de două Persoane distincte: a Fiului și a Tatălui. Anomeii să-nvețe din Scriptură că Fiul și Tatăl sunt una, adică sunt Dumnezeu (*In. X, 30*), iar Sabelie să renunțe la erezie lăsindu-se și el îndrumat de Scriptura care învață lămurit trinitatea persoanelor dumnezeiești. «Eu am ieșit de la Tatăl și la El Mă voi întoarce» (*In. XVI, 28*). Locul distinge precis între Persoana Fiului și a Tatălui. Fraza: «Eu voi ruga pe Tatăl și alt Mângâietor va va trimite» (*In. XIV, 16*) exprimă limpede

trinitatea Persoanelor: Fiul este cel ce roagă, Tatăl este cel rugat, Duhul Sfânt este cel trimis. Trei Persoane și o singură ființă.

În continuare, Sfântul Vasile ține să precizeze că Tatăl și Fiul nu decurg dintr-o entitate care ar fi superioară amândurora. Ei nu sunt frați, ci pur și simplu unul este Tatăl care naște, celălalt Fiul care Se naște. Se poate să nu convină cuiva ce spunem aici, dar să se știe că noi nu ne vom călăuzi după plăcerea cuiva, ci după ceea ce spune Scriptura și Părinții. Cele spuse despre distincția dintre Fiul și Tatăl vom spune și despre Persoana Duhului Sfânt. Duhul nu este alt nume pentru Tatăl și pentru Fiul, ci este o Persoană distinctă. Duhul nu este o parte a cuiva, ci este perfect și întreg în Sine însuși. Unde este prezent Duhul, acolo este și Hristos și unde este Hristos acolo este și Tatăl. Atât Fiul cât și Duhul sunt din Tatăl. Fiul prin naștere, Duhul într-un chip inefabil. Cine nu cinstește pe Duhul, nu cinstește pe Fiul și cine nu cinstește pe Fiul nu cinstește pe Tatăl. În esență, Sfântul Vasile respinge pe sabelieni ca pe unii care, afirmând că Treimea este o simplă aparență reeditează monoteismul rigid, iar pe arieni îi respinge pentru că vor să repună în circulație politeismul păgân.

De observat că în predica la care ne referim, Sfântul Vasile nu folosește față de eretici expresii aspre cum făcuse cu alt prilej, când, denunțându-i, îi numea „lupi”, „putreziciunea Bisericii”, „nemernici” etc. În predica despre care vorbim, Sfântul Vasile îndeamnă pe anomei și sabelieni să-și vindece rănilor cu doctoria oferită de învățătura evanghelică și-n felul acesta «să facem pace între noi lepădându-ne de războiul cel lung purtat împotriva pietății, aruncând armele ascuțite ale impietății și transformând lăncile în fiare de pluguri și săbiile în seceri» (*Homil. contra Sabellianos 2*). Dintre *predicile morale* vom menționa în primul rând un grup de trei: *La cuvântul: Strica-voi jitnițele mele* (Lc. XII, 18); *Despre bogați*; *Cu prilejul secetei*, grup în care Sfântul Vasile valorifică nu numai mijloacele artei sale oratorice care sunt de prim rang, dar și forța persuasivă a păstorului hotărât a-și atinge scopul propus: de a-i convinge pe cei bogați că, în calitatea lor de creștini, ei sunt frați cu cei săraci față de care au datoria sfântă de a pune în slujba lor nu numai cunoștințele și îndemnurile verbale, dar și averile lor.

În predica *La cuvântul: Strica-voi jitnițele mele...* Sfântul Vasile arată că în cadrul creștinismului bogații sunt chemați să-și pună averile în slujba ridicării celor săraci. Bogații să ajute pe alții, nu să-i exploateze, cum din nefericire fac unii îngrămădind averi peste averi, acaparând prin viclenie sau cu forța ceea ce nu le aparține. În fond, nici n-ar exista bogați și săraci dacă fiecare ar lua numai cât îi este necesar: cel ce nu se mulțumește cu cât îi este de trebuință este un om lacom. Cel ce ia ce nu-i aparține este un tâlhar. Cel ce nu dă celor aflați în necaz este un om nedrept. În *Omilia rostită cu prilejul secetei* din 368, Sfântul Vasile arată că pricina, cauza dramaticii situații trebuie căutată în credința slabă și în lipsa dragostei față de semenii.

Rugăciunile sunt fără căldură, fără frângerea inimii. Frecventarea slujbelor – grăbită și fără concentrare. Înstrăinarea de iubire este evidentă. Lipsa iubirii frățești se vede mai ales din faptul că bogații în loc să rupă zapisele, să arunce în foc polițele, să-și deschidă magaziile și să împartă pâine la cei lipsiți, se arată de o neomenie barbară. Ei văd trupuri de oameni pe punctul de a se năruși în neființă, dar trec nepăsători pe lângă ele de parcă n-ar fi văzut nimic. Oare un astfel de om poate fi socotit altfel decât ca o fiară sălbatică dacă nu chiar ca un blestemat ucigaș de oameni?

Ascultătorii să știe însă că oricât de mari sunt păcatele și greutățile lor, Dumnezeu nu-i părăsește niciodată. Cu condiția să se căiască și să-și reazeze viața pe fâgașul iubirii frățești. Bogații să-și înăbușe lăcomia și să se lase călăuziți de milostenie. Credincioșii să reediteze acel mod de viață al primilor creștini care, se știe, aveau toate de obște. Pline de substanță și de fină analiza psihologică sunt și celelalte predici morale. În predica *Despre invidie*, după ce prezintă felurite forme ale acestui păcat, precum și ravagiile operate de asemenea patimă atât în invidioși cât și în cei invidiați, Sfântul Vasile stăruie în îndemnul adresat ascultătorilor de a-și concentra puterile asupra binelui, asupra virtuților. Nu stă în puterea nimănui să fie posesorul bunurilor pe care le vede la alții și pentru care se simte ispitit să-i invidieze, dar stă în puterea oricui să devină bun, drept, virtuos, adică să-și dobândească bunuri mai durabile și mai de preț decât toate celelalte.

Cine se concentrează în efortul de a deveni bun, nu va aluneca niciodată în păcatul invidiei. În predica *Despre mânia*, Sfântul Vasile arată că afectul acesta ia forme dintre cele mai vecine cu turbarea. Cel mai bun mijloc de a stăpâni mânia este frâul rațiunii. Să se știe însă că mânia comportă și ceva bun. Ea poate ajuta sufletului să nu alunece într-o stare de moleșire. Fără forța pe care o dezvoltă mânia, virtutea n-ar putea fi afirmată cu energie, iar păcatul n-ar putea fi urât după merit. Cu condiția – adaugă oratorul – ca forța declanșată de mânia să rămână mereu sub controlul rațiunii, precum câinele trebuie să rămână mereu sub porunca pastorului. În predica *Contra bețivilor*, Sfântul Vasile relevă că dipsomania este mama tuturor patimilor.

Bețivii cad sub nivelul animalelor. Acestea rămân mereu în limitele indicate de natura lor, ceea ce nu se poate spune despre bețivi. Ca mijloace de luptă contra unei asemenea patimi, Sfântul Vasile recomandă postul, și anume postul aspru, rugăciuni cu lacrimi, îngenunchieri, acte de milostenie. Cei din jur să nu rămână indiferenți, ci să-i ajute, să-i încurajeze în purtarea luptei contra viciului. În caz că dipsomanul refuză să se căiască și să se îndrepte, să fie izolat, doar își va da seama de starea în care se află și va lua hotărârea de a se lepăda de patimă. În categoria predicilor pedagogice intră așa numita *Omilie către tineri*. În acest mic tratat autorul îndeamnă pe credincioși să nu respingă global scrierile autorilor păgâni pentru motivul că

într-însele sunt și lucruri de valoare pentru afirmarea și dezvoltarea vieții creștine înseși.

Astfel, lectura și înțelegerea corectă a Scripturii reclamă o minte pătrunzătoare, ageră, bine exercitată. Cunoașterea scrierilor laice, a culturii profane ascute mintea credincioșilor, îi deprinde să nu rămână la suprafață, ci să răzbată în adânc. În al doilea rând, cultura profană pune la îndemână credincioșilor multe și variate mijloace formale menite a-i ajuta ca adevărul revelat ei să-l prezinte în expuneri cât mai frumoase și mai atractive. În al treilea rând, credincioșii pot găsi în cultura profană bune îndemnuri pentru înfăptuirea virtuții, pe de o parte, pentru respingerea și combaterea patimilor, pe de alta. Sfântul Vasile ține să precizeze însă, că în frecventarea autorilor laici, credincioșii să se ghideze după exemplul albinelor. Așa cum acestea nu se așază pe orice floare și nu iau tot din cele pe care au zburat, la fel și credincioșii să ia din conținuturile culturii și scriitorilor profani numai ceea ce este potrivit adevărului.

În sfârșit, Sfântul Vasile ne-a mai lăsat și un număr de panegirice: *La martira Iulita*; *La martirul Gordios*; *La cei patruzeci de martiri*; *La martirul Mamant*. Deposedată de bunurile ei de către un potentat păgân, Iulita apela la ocrotirea justiției. Simțind că poate pierde procesul, potentatul denunță pe Iulita că este creștină. Cerându-i-se să tăgăduiască pe Hristos și să dea cinstire zeilor, Iulita refuză. Urmarea fu condamnarea ei la arderea pe rug. Sentința fu acceptată cu smerenie și curaj bărbătesc. În panegiricul *La Martirul Gordios*, Sfântul Vasile formulează regula că pentru cinstirea martirilor nu este nevoie de cuvinte pompoase, ci doar de prezentarea adevărată a faptelor săvârșite de ei. Respectând această regulă, oratorul înfățișează faptele lui Gordios. Slujitor în armata romană, la un moment dat Gordios renunță la cariera sa militară și se retrase în singurătate dedicându-se postului, rugăciunii, vegherilor și cercetării tainelor lui Dumnezeu. Cu prilejul unei sărbători în cinstea lui Neptun, Gordios apăru în mijlocul mulțimii mărturisind că el crede în Hristos, nu în Neptun. Urmă condamnarea lui la moarte. Toate încercările făcute din partea multora de a-l determina să renunțe la credința lui spre a-și salva viața au rămas fără rezultat. Gordios persistă în hotărârea lui și însemnându-se cu semnul crucii apăsă vitejește pasul spre locul execuției.

La panegiricul *La cei patruzeci de martiri*, Sfântul Vasile arată eroismul cu care patruzeci de credincioși au rezistat la chinurile infernale impuse lor de către prefectul păgân. Dezbrăcați la piele, cei patruzeci au fost duși și lăsați afară într-un ger de crăpau pietrele, înțețit și mai mult de suflarea de gheață al vântului de nord. La un moment dat, unul din cei patruzeci cedă și se refugie într-o încăpere încălzită, plasată anume aproape de locul supliciului. Adânc mișcat de curajul celorlalți, unul dintre soldații de gardă își lepădă îmbrăcămintea și se alătură fără șovăire celor treizeci și

nouă, restabilind astfel numărul inițial. La panegiricul *La martirul Mamant*, Sfântul Vasile, pornind de la faptul că martirul în cauză a fost un simplu păstor, arată că adevăratul păstor își pune sufletul pentru oile sale în timp ce năimitului nu-i pasă de oi. Năimiții din vremea sa, adaugă Sfântul Vasile, sunt ereticii, adică acei oameni care desfigurează învățătura sănătoasă a Bisericii lui Dumnezeu, sfâșiindu-i unitatea.

Biserica să-și păstreze unitatea simbolizată prin cămașa cea necusută a lui Hristos. Credincioșii să asculte de Biserică și să se ferească de certuri și neînțelegeri. Martirul a cărui cinstire se face, să păzească Biserica nevătămată și s-o pună la adăpost de asalturile ereziilor.

*

Prin cele de mai sus s-a urmărit să se trezească interesul simpresbiterilor față de bogata vistierie omiletică a celui dintâi mare predicator al Bisericii ecumenice. În ipoteza că un asemenea interes ar fi pus în mișcare el se cuvine să fie satisfăcut prin lectura directă a omiliilor marelui capadocian. Că accesul la aceste omilii este greu, nu poate fi negat. Este adevărat că – în trecut – ele au fost traduse aproape toate în românește⁶¹. Nădăjduim însă că în lista traducerilor patristice întocmită de Preafericitul Patriarh Iustin vor fi înscrise și omiliile Sfântului Vasile. Și nu-i deloc exclus ca apariția lor să fie programată pentru anul acesta cu prilejul împlinirii a o mie șase sute de ani de la intrarea în veșnicie a ilustrului ierarh.

Când fiecare preot va putea parcurge pe îndelete omiliile Marelui Vasile suntem încredințați ca propovăduirea în Biserica noastră va cunoaște un sensibil spor de forță și conținut. Până atunci ne îngăduim să supunem meditației simpresbiterilor câteva din regulile omiletice fundamentale respectate strict de către Sfântul Vasile în activitatea sa omiletică și care azi își au valoarea lor nescăzută. O primă regulă. Preotul să fie stăpânit în permanență de conștiința că predica constituie o necesitate absolută pentru mântuirea, adică pentru viața plenitudinară a credincioșilor. Predica realizează comuniunea ascultătorilor cu Dumnezeu asigurându-le astfel reintegrarea în condiția lor de oameni deplini și deplin disponibili pentru angajarea întregului potențial energetic de care dispun în direcție pozitivă. În viziunea Sfântului Vasile preotul care neglijează predica este „ucigaș de oameni”, în sensul că eliminarea propovăduirii din activitatea pastorală duce la sistarea dialogului dintre credincioși și Dumnezeu, deschizându-se, prin

---

⁶¹ Cf. Pr. D. FECIORU, *Bibliografia traducerilor în românește din literatura patristică I*, Buc, 1937.

însuși acest fapt, cale largă alunecării în robia păcatului, ceea ce este totuna cu moartea spirituală.

În efectuarea tâlcuirii și aplicării învățaturii dumnezeiești, preotul să se folosească nu numai de disciplinele teologice, dar și de cele neteologice, întâi pentru că disciplinele laice cercetând esența lucrurilor și a fenomenelor, îi pot pune la îndemână excelente temeuri pentru a reprezenta cu mai multă forță atotputernicia și măreția Creatorului. În al doilea rând, o bună inițiere a preotului și în cele ale disciplinelor neteologice îl poate pune în situația de a cuprinde mai din adânc și de a exprima mai frumos și mai nuanțat învățăturile descoperite. La forța cuvântului, preotul să adauge elocvența vieții personale, trăirea în acord cu învățăturile propovăduite. Puterea predicilor basilienne izvora din caracterul dumnezeiesc al cuvântului propovăduit, dar și din viața lui personală ridicată la un înalt nivel de desăvârșire. Sfântul Vasile tâlcuia Scripturile nu numai cu graiul, dar și cu întregul său mod de a fi, cu totalitatea ființei sale. Când afirma că predicatorul care neglijează predica este un „ucigaș de oameni”, Sfântul Vasile înțelegea nu numai pe păstorul care nu rostește cuvântul de învățătură, dar și pe cel care nu-și sprijină cuvântarea și pe exemplul vieții personale. Pentru Sfântul Vasile este ucigaș de oameni nu numai cel ce nu predică prin grai viu, dar și cel ce nu predică prin exemplul vieții personale. O altă regulă care a ghidat întreaga activitate a Sfântului Vasile a fost preocuparea kerigmatică permanentă pentru asigurarea unității de credință în sânul ascultătorilor, precum și a unității Bisericii ecumenice. În sfârșit, preotul să-și concentreze efortul omiletic în direcția instruirii și educației credincioșilor în așa fel ca la baza relațiilor interindividuale și intercomunitare să pună principiul iubirii frățești ca singurul mijloc capabil să asigure apropierea și coeziunea lor liber consimțite.

L'ACTIVITE HOMELETIQUE DE SAINT BASILE LE GRAND

Les circonstances en lesquelles Saint Basile déploya son activité étaient des plus troubles. L'unité de l'Eglise était menacée. Des hérésies, des schismes et des superstitions constituaient des noyaux à tendances centrifuges et antiorthodoxes bien dangereuses. Mais, par sa fermeté et son habileté, Saint Basile parvint à déterminer une étroite collaboration des milieux orthodoxes et rendre ainsi l'Eglise capable de combattre avec succès les machinations des forces hostiles. Lui-même, il s'est efforcé de protéger ses ouailles, d'une part en les instruisant dans les questions des dogmes orthodoxes, d'autre part en dénonçant l'erreur où se plaçaient les hérétiques. Pour parvenir à ces fins, Saint Basile se servait de l'homélie, dont il avait une conception très élevée. Pour que l'homélie parvienne à son but, Saint Basile

demandait aux fidèles de l'écouter avec ouverture de l'âme, de manifester de l'intérêt, d'être réceptifs. Sachant toutefois que bien d'auditeurs sont indifférents ou inattentifs, le grand orateur intervenait lui aussi par des moyens destinés à éveiller leur attention.

La capacité du discours d'éveiller et de capter l'attention est intensifiée par l'exposé plastique et intuitif, qui nous révèle un bon pédagogue. Le grand Cappadocien considérait que l'enseignement divin pénètre plus aisément les âmes si son enveloppe est belle : l'imagination et la sensibilité sont des auxiliaires irremplaçables dans l'activité du prédicateur pour rendre les auditeurs sensibles aux thèmes plus délicats. En même temps, le prêtre doit être en permanence conscient que la prédication constitue une nécessité absolue pour le salut, voire pour la vie plénière des fidèles. Dans l'homélie se réalise leur communion avec Dieu. Selon Saint Basile, le prêtre qui néglige la prédication est „meurtrier”, car éliminer celle-ci de son activité pastorale, c'est interrompre le dialogue entre les fidèles et Dieu et ouvrir ainsi la porte au péché, ce qui équivaut à la mort spirituelle.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE, PREDICATORUL MILOSTENIEI*

Cercetând cu atenție predica Mântuitorului, ușor ne convingem, că ea are în vedere, pe lângă mântuirea sufletească și izbăvirea trupească a credincioșilor, în mijlocul realităților sociale. În acest scop, în predica Sa, Mântuitorul a acordat o mare atenție raporturilor de bună conviețuire între oameni, punând la baza lor principiile religios-morale ale noii religii, bazată pe iubirea aproapelui. Mântuitorul Hristos combate toate viciile vremii Sale, mamonismul, egoismul și individualismul antisocial al bogaților avari și nemiloși – care cheltuiesc averea pentru satisfacerea poftelor lor și nu ajută pe cei săraci și bolnavi – „manifestând un puternic simț pentru înfrățirea obștească și o nețărmurită dragoste pentru mulțimi”¹. Pe această linie de iubire creștină propovăduită de Mântuitorul au mers și Sfinții Apostoli, care au reușit, prin predica și scrierile lor, să determine, mai ales pe primii creștini, să trăiască în cele mai bune relații cu semenii lor. Situația de comuniune din Biserica primară n-a durat mult; de aceea Biserica, prin slujitorii ei, a continuat să combată nedreptatea și abuzurile, luptând pentru cauza celor lipsiți, a celor bolnavi și dezmoșteniți de nedreapta organizare a vieții sociale.

De aceea, pe drumul trasat de Mântuitorul și în baza propovăduirii apostolice, care a avut în vedere nu numai realitatea psihică a omului, ci și pe cea socială, legând și raportând tezaurul adevărurilor revelate la viața concretă obștească, Sfinții Părinți au desfășurat și dezvoltat apostolatul social, îndeosebi cu ajutorul predicii sociale, pentru a promova sfințenia în viața credincioșilor. Sfinții Părinți au luat atitudine în predicile lor contra nedreptăților sociale, contra abuzurilor celor bogați față de cei lipsiți și,

---

* Studiul de față reprezintă varianta prelucrată și îmbunătățită a unei lucrări de seminar întocmită sub îndrumarea Diac. Nicolae Balcă, care a și dat avizul pentru publicare. A fost publicat și în: *StTeol* 3-4/1971, pp. 224-234;

¹ Pr. I.G. COMAN, „Învățătura creștină despre bunurile materiale”, în: *StTeol* 3-4/1951, p. 224.

pentru ca nimeni să nu sufere și să nu ducă lipsă, Sfinții Părinți predică milostenia drept activare a dragostei față de aproapele².

Predicile Sfinților Părinți în care ei caută să trezească în suflete milostenia capătă, astfel, un puternic caracter social, fiind puse în slujba asanării și a reechilibrării vieții sociale. Unul dintre cei mai curajoși și stăruitori predicatori și îndrumători sociali ai epocii patristice a fost și Sf. Vasile cel Mare³. Dar pentru a ne da seama cât de elocvent este Sfântul Vasile când predică milostenia, pentru ca prin aceasta să restabilească domnia dreptății în societate, trebuie să vedem care era atmosfera morală precum și situația socială a timpului și provinciei în care a trăit și a predicat Sf. Vasile cel Mare. Predicatorul trebuie să fie un bun cunoscător al vieții sociale, adică să cunoască toată patologia vieții morale, individuale și colective. Și Sfântul Vasile a fost un asemenea terapeut.

Situația socială și morală din timpul Sf. Vasile cel Mare

Dacă aruncăm o privire asupra vieții morale și economice a timpului și a provinciei în care și-a desfășurat activitatea predicatorială Sf. Vasile cel Mare, vom constata că ea se încadrează în atmosfera existentă în întreg imperiul roman din sec. al IV-lea.

Din punct de vedere social, se menținea inegalitatea, societatea fiind împărțită în clase bine distincte. Pământurile aparțineau unui mic număr de oameni. Averile mari nu proveneau totdeauna din moșteniri legitime sau din muncă cinstită. Un mare număr dintre ele erau datorate speculei și cămătăriei. Cămătarii storceau fără milă ultimii bani de la debitorii lor, profitând de mizeria comună pentru a se îmbogăți. Cei care se îmbogățiseră sărăcindu-i pe frații lor, nu se serveau de averea lor decât pentru a-și satisface mândria și poftele lor. Ei făceau caz de bogățiile lor și, la vederea luxului fără pudoare, săracii umiliți sufereau mai crud de sărăcia lor. Respectul proprietății era împins până la exagerare, fiind protejat de legea romană, care, la nevoie, nu făcea caz de libertatea și nici chiar de viața debitorului, pentru a menține inviolabile drepturile proprietarului. În mâinile celor bogați era concentrat tot capitalul bunurilor. Aceștia rețineau banii,

² Pr. P. PROCOPOVICIU, „Predica patristică sub aspectul ei socială”, în: *MitrMold* 1-2/1957, p. 94.

³ Pentru amănunte asupra vieții Sf. Vasile cel Mare: *Epistolele sale* (PG XXXII, 219-1122); *Cuvântarea funeabră a Sf. Grigorie Teologul* (PG XXXV, 493-606); *Cuvântarea funeabră a Sf. Grigorie de Nyssa* (PG XLVI, 787-818); P. ALLARD, *Saint Basile*, Paris, 1899; P. ALLARD, „Basile (Saint)”, în: *Dict. de Théol. Cathol.*, vol. I, 441-455; J. RIVIERE, *Saint Basile*, Paris, 1925; F. CAYRE, *Précis de Patrologie*, vol. I (II), Paris, 1927, pp. 395-404; O. BARDENHEWER, *Les Pères de l'Eglise, leur vie et leurs oeuvres*, vol. II, Paris, 1905, pp. 68-88.

ascunzându-i în lăzi grele, ceea ce influența asupra comerțului și asupra întregii vieți economice. Impozitele apăsau cu greutate împovărătoare asupra muncitorilor și-i despuiau de ultimele lor economii. Plugarii erau zdrobiți de enormitatea taxelor ce trebuia să plătească agenților fiscoșilor. Din această pricină, mulți abandonau țarinile ce rămâneau nelucrate. Produsele pământului se micșorau și se vindeau cu atât mai scump, cu cât ele erau mai puține. Munca era fără demnitate, pentru că era făcută fără libertate. Unele meserii erau obligatorii prin lege, meseriașii neputând să-și schimbe locul de muncă după voia lor.

Nici sub raport moral situația nu se prezenta mai bună; la îmbogățirea fără margini apar și viciile. Lăcomia ajunsese la culme, luxul exorbitant, ce-și avea originea în exploatarea celor săraci alimenta continuu decadența morală și împilarea celor săraci; egoismul, nedreptatea și avariția celor avuți întreceau orice măsură. Banchetele copioase ale celor bogăți, urmate de fapte ce sfidau bunul simț, se țineau lanț. La toate aceste rele sociale se adăuga o altă față rușinoasă a lumii romane și în general a lumii antice: sclavagismul. Se practica încă comerțul cu sclavi, de multe ori cei lipsiți de cele necesare traiului fiind nevoiți să-și vândă proprii lor copii, pentru a-și procura o bucată de pâine. Însăși legea romană autoriza acest trafic inuman⁴.

Sf. Vasile cel Mare combate relele sociale

Adânc cunoscător al acestei atmosfere decadente, imorale și viciate de păcat, ce stăpânea încă în sec. al IV-lea viața lumii, Sfântul Vasile este silit să ia o atitudine dâră și să combată cu toată vigoarea metehnele ce otrăveau viața socială. El nu putea să rămână nepăsător în fața nedreptăților și a viciilor ce amenințau viața religioasă-morală a păstoriților săi. Arhiepiscopul care a organizat, la marginea Cezareei Capadociei, o adevărată cetate a carității, nu putea să nu facă un loc considerabil în predicile sale, condamnării acestei societăți vicioase și înfierării tuturor păcatelor sociale. El nu putea să nu se facă – în calitatea sa de predicator al Evangheliei –, apărătorul celor săraci și umiliți, apărând cauza lor dreaptă cu cea mai mare înflăcărare. Bun psiholog, Sf. Vasile cel Mare – ca și Sf. Ioan Gură de Aur – și-a pus în slujba transformării acestei societăți vicioase toată credința sa manifestată prin viață.

Studiind cuprinsul predicilor sale, vom constata critica aspră pe care Sfântul Vasile o făcea tuturor relelor sociale. Sf. Vasile cel Mare își dădea

---

⁴ *Sf. Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareei Capadociei (329-379)*, trad. de Iosif mitropolit primat, București, 1898, pp. 270-284.

seama că nedreptățile sociale din timpul său erau urmarea firească a răcirii iubirii, a pierderii adevăratei credințe. De aceea, în predicile sale, el combate toate patimile, pe care le consideră piedici în manifestarea iubirii față de cei săraci, de cei căzuți în mizerie morală și în ajutorarea acestora, precum și cauze datorită cărora se menține inegalitatea socială, nedreptatea și abuzurile de tot felul.

Analizând predicile Sfântului Vasile a căror tematică o formează problema bogăției și a sărăciei, se constată prezența învățaturii ortodoxe tradiționale, potrivit căreia, este condamnată prea marea alipire de ea și reaua ei întrebuițare. Sfântul Vasile admite posedarea bunurilor materiale, dar acestea să nu fie produsul lăcomiei, al răpirii sau al violenței, ci bunăstarea materială să fie câștigată prin muncă dreaptă și cinstită. Mai mult, Sf. Vasile cel Mare afirmă că, dacă cineva folosește cum se cuvine averile sale, punându-le în slujba folosului comun, dându-le săracilor, acesta nu trebuie să fie urât de semenii săi, ci trebuie să fie chiar iubit, pentru că el pune avutul său în folosul și propășirea comunității⁵.

Cunoscând concepția greșită a bogaților cu privire la bunurile materiale, care susțineau că tot ceea ce posedă le aparțin exclusiv lor, Sf. Vasile cel Mare o demască și o condamnă cu aspre cuvinte. El amintește bogaților că nu au nici un drept de a păstra avutul numai pentru ei, deoarece ei nu au venit pe lume cu averi personale, ci s-au născut goi din pântecul mamelor lor⁶. Marele predicator urmărea ca, prin mijlocirea cuvântului, să înrădăcineze în conștiința ascultătorilor săi și mai ales a celor bogați, adevărul creștin că ei nu sunt adevărații posesori ai bunurilor materiale, ci numai beneficiarii lor:

«Mărturisește, o, bogatul, pe acela de la care ai bogăția ta; amintește-ți cine ești, ce fel sunt bunurile al căror distribuitor ești, cine este Cel care ți le-a dat și pentru ce te-a înzestrat cu atâtea altele..., ferește-te de a crede că ogoarele sunt fertile numai pentru tine, pentru a satisface plăcerile tale»⁷.

Grija de cei săraci și umiliți a fost una din preocupările fundamentale ale arhiepiscopului Cezareei Capadociei. Însuflețit de o mare iubire de oameni,

⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia despre invidie*, 5 (PG XXXI, 384A). Pentru textele din *Omilia despre invidie*, *Omilia la cuvintele de la Luca...*, *Omilia că nu trebuie să ne alipim de bunurile lumești*, m-am folosit de textul francez publicat în colecția «Chefs-d'oeuvre des Peres de l'Eglise ou choix d'ouvrages complets des docteurs de l'Eglise grecque et latine, traduction avec le texte latin au regard», vol. IV, Paris, 1838. În notele următoare voi da și locul din originalul grec.

⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la cuvintele de la Luca: voi strica hambarele...*, p. 563 (PG XXXI, 276B).

⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la cuvintele de la Luca: voi strica hambarele...*, p. 551 (PG XXXI, 264C).

totdeauna în predicile sale, Sf. Vasile cel Mare ridică glasul împotriva orânduirii sociale nedrepte și a mizeriilor de tot felul, apărând cauza săracilor cu toată puterea cuvântului său, pledând pentru schimbarea în bine a situației deplorabile a acestora. Iată cum prezintă Sfântul Vasile situația unui sărman părinte:

«Acest nenorocit se vedea fără bani și fără speranțe de a câștiga. Un mic număr de haine și mobile, care, toate, prețuiesc câțiva oboli: iată tot ce posedă sărăcia lui. În sfârșit, el își întoarse privirile sale spre copiii săi, gândind a-i duce la târg, pentru a alunga moartea de foamea, ce-l amenința. Ce luptă între foamea ce-l chinuiește și între iubirea părintească. Foamea îl amenință cu moartea, natura umană îl reține și-l convinge de a muri cu copiii săi. Adeseori împins, adeseori oprit, în sfârșit el cedează, forțat și învins de necesitatea imperioasă și de o nevoie grabnică. Dar ce lupte se dau în inima acestui părinte! Pe care voi vinde întâi? Pe care dintre ei îl va vedea cu mai multă plăcere un negustor de grâne? Alege-voi pe cel mai mare, însă respect dreptul său de întâi-născut. Pe cel mai tânăr, dar mi-e milă de vârsta sa fragedă ce nu simte încă nenorocirea sa. Crudă alegere! Ce să fac? Ce să fac? De voi păstra pe toți, îi voi vedea pe toți murind de foame înaintea mea. De voi vinde unul singur, cu ce ochi voi vedea pe cei ce-mi vor rămâne? Cum voi locui în casa mea, după ce m-am lipsit eu însumi de copiii mei? Cum mă voi înfățișa la masa mea, unde va fi pusă o pâine cumpărată cu un asemenea preț? După multe lacrimi, el merge să vândă pe cel mai drag dintre copiii lui».

După aceste cuvinte, Sfântul Vasile, se adresează negustorilor:

«Durerea sa nu vă mișcă? Voi nu vă gândiți că este om ca și voi? Foamea silește pe acest părinte nenorocit și voi vă tocmiți cu el, îl rețineți, îi prelungeți durerile ce-l sfâșie. El vă oferă propriile sale odrasle pentru a vă plăti hrana sa și, departe ca mâna voastră să tremure primind de la nenorocirea sa ceea ce vă vinde mai prețios, voi vă tocmiți cu el, vă temeți a nu cumpăra prea scump. Nu vă gândiți decât la a încheia o afacere avantajoasă; faceți pe acest nenorocit să sufere mii de chinuri totodată. Nici lacrimile sale nu pot să miște mila voastră, nici tânguilele sale nu înduioșează inima voastră; voi sunteți neînduplecați, nemiloși»⁸.

Acest tablou al părintelui care-și vinde copiii este totodată și o critică a odiosului comerț cu sclavi, ce se practica încă în timpul său, precum și o înfierare a legilor ce permiteau acest trafic rușinos, care era un mijloc de îmbogățire pentru mulți. Considerând egoismul celor bogăți, care erau însuflețiți de dorința de a avea cât mai mult aur și averi, drept una din

⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la cuvintele de la Luca: voi strica hambarele...*, pp. 555-557 (PG XXXI, 268CD-269AB).

cauzele dezordinii sociale, Sf. Vasile cel Mare combate cu multă tărie acest viciu, zicând:

«Celor mai mulți, bogăția nu le este dragă numai din dorința de a avea cu ce să se îmbrace și ce să mănânce..., bogații își împart averea lor și pentru trebuința lor prezentă, dar și pentru nevoile lor viitoare...; o parte din averea noastră, spun ei, să ne fie pentru nevoile noastre zilnice, iar altă parte să o punem deoparte...; o parte să o avem pentru luxul din casă, altă parte pentru călătoriile costisitoare, iar altă parte pentru a duce o viață strălucitoare și cu vază»⁹.

Pentru a combate acest egoism feroce ale bogaților, într-una din predicile sale, folosind o frumoasă asemănare, Sfântul Vasile se adresează acestora:

«Voi vă asemenați celui care, ocupând un loc la teatru, împiedică pe ceilalți să intre, gândind să țină numai pentru el ceea ce a fost făcut pentru folosul comun»¹⁰.

Sfântul Vasile consideră că o altă cauză ce contribuie la menținerea dezordinii sociale era și avariția:

«Avarul este un jefuitor. El și-a însușit ceea ce primise a distribui. Dacă se numește hoț cel care ia haina cuiva, ce nume să se dea celui care, putând să îmbrace pe fratele său gol, nu a făcut aceasta de loc?»¹¹.

Ca un cunoscător profund al celor ce se întâmplau sub ochii săi, Sfântul Vasile critică lăcomia sălbatică a bogaților¹², precum și luxul exorbitant¹³. Mai ales luxul costisitor al femeilor era ținta predicilor Sf. Vasile cel Mare. Acestea își consacrau cea mai mare parte a timpului pentru împodobirea trupului:

«Femeile nu se gândesc decât la pietre prețioase, la mărgăritare, la smaragde, la hiacint, la aur... Dragostea femeilor după aceste fleacuri nu-i un lucru trecător, ci zi și noapte se gândesc numai la ele. Nenumărați lingușitori întrețin poftele lor; le aduc negustori de stofe, giuvaergii, parfumieri, brodieri. Așa că bărbatul nu poate răsufla din pricina neîncetărilor ei porunci. Chiar dacă ar curge bogăția ca râul, tot n-ar ajunge

⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia contra bogaților*, trad. de Pr. D. Fecioru sub titlul „Cuvânt la duminica XII-a după Rusalii”, în: *MitrOlt* 9-10/1968, p. 786 (PG XXXI, 284BC).

¹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la cuvintele de la Luca...*, p. 563 (PG XXXI 276B).

¹¹ *Ibidem*, p. 565 (PG XXXI, 276C-277A).

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Omilia contra bogaților*, p. 789 (PG XXXI, 292BC).

¹³ *Ibidem*, p. 786 (PG. XXXI, 284-285).

să satisfacă poftele femeilor. Doresc parfumuri din cele mai îndepărtate țări, ca și cum ar dori untdelemnul ce se vinde pe piață, iar stofele fabricate din flori marine, purpura, mătasea, sunt pentru ele ca și lâna oilor»¹⁴.

Sf. Vasile cel Mare a combătut, de asemenea, ospețele copioase ale celor bogați¹⁵, cu întreg cortegiul lor de vicii, precum și camăta¹⁶. Din cele spuse până acum, reiese că Sf. Vasile cel Mare era categoric împotriva dezordinilor morale și sociale, căutând ca prin predică să schimbe această stare de lucruri.

Milostenia – mijloc de restabilire a egalității sociale în predica Sfântului Vasile cel Mare

Sf. Vasile cel Mare n-a fost – cu predica sa – numai un critic al relelor sociale, pe care a încercat să le înlăture definitiv din viața comunității creștine, ci el era și un înflăcărat propovăduitor și susținător al tuturor factorilor ce sunt indispensabili pentru prosperitatea și edificarea societății umane. Între acești factori ce pot – ca remedii – aduce restabilirea societății și egalitatea între oameni, Sf. Vasile cel Mare predică cu multă insistență caritatea, sau milostenia, care are la bază iubirea nețărnută față de aproapele. Trebuie să spunem că Sfântul Părinte nu s-a ocupat special într-o predică de virtutea milosteniei, ci îndemnurile sale la milostenie se fac auzite mai ales în predicile în care el combate acumularea peste măsură a bunurilor materiale și alte păcate sociale.

«Mila – zicea Sf. Vasile cel Mare – este simțământul acela pe care-l avem față de cei care se găesc într-o stare umilă atunci când suntem dispuși cu simpatie față de ei»¹⁷.

Dar nu este de ajuns numai să-l compătimim pe aproapele nostru căzut în nenorocire, ci trebuie să trecem mai ales la ajutorarea lui prin faptă. Astfel, funcțiunea esențială a milosteniei este în predica Sf. Vasile cel Mare de ordin social¹⁸. Prin gestul său spontan, izvorât din milă, cel care face

¹⁴ *Ibidem*, p. 788 (PG XXXI, 288C-289A).

¹⁵ Sf. Vasile ia atitudine împotriva acestor banchete ca și împotriva îmbuibării, rostind *Două omilii asupra postului* (PG XXXI, 164-197) și una intitulată *Despre beție* (PG XXXI, 444-464).

¹⁶ Camăta o combate în *Omilia contra cămătarilor* (PG XXXI, 264-280).

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Comentar la Psalmi, Ps. 114*, trad. de Pr. Dr. Olimp N. Căciulă, București, 1939, p. 305-306.

¹⁸ Sensul cuvântului grec «ἐλεημοσύνη» este mult mai cuprinzător decât termenul românesc «milostenie». Același fapt se constată și în termenul latin «misericordia-ae» ca și în

milostenie se apleacă cu iubire asupra suferințelor semenului, iar acesta constată că durerea lui este înțeleasă și aceeași iubire se desprinde de la el față de cel care îl ajută¹⁹.

Călăuzit de aceste principii de iubire, Sf. Vasile cel Mare căuta ca prin cuvântul său să trezească compasiunea față de cei săraci și nenorociți, îndemnând pe ascultătorii săi la fapte de binefacere față de aceștia. Sfântul Vasile căuta astfel să restabilească ordinea socială prin întipărirea în sufletele auditorilor săi a principiilor morale și religioase creștine. Tot timpul, Sf. Vasile cel Mare are în vedere pe cei ce dețin averi imense și se străduiește să-i determine la ajutorarea celor săraci, spunându-le că: «bogățiile răspândite cum vrea Dumnezeu rămân, în timp ce reținute, se pierd. Dacă tu le păstrezi, nu le vei avea, dacă le dai, nu le vei pierde»²⁰. Tot în acest sens, în altă omilie a sa, Sfântul Vasile se adresează ascultătorilor săi:

«O, voi, care mă ascultați, urmați sfaturile mele. Deschideți toate ușile grânarelor voastre; dați avutului vostru multe și bune întrebuințări... Ați văzut adesea apele unui fluviu împărțindu-se în mii de canale, care duc mai departe fertilitatea: deschideți, la fel, bogățiilor voastre diverse căi, pentru ca ele să se răspândească în toate părțile în casele săracilor»²¹.

Predicarea milosteniei de către Sf. Vasile cel Mare se intensifică mai ales cu prilejul unei secete urmată de foamete. În acest timp lăcomia și egoismul celor bogăți²² ajunseseră la culme. Cei lipsiți de cele necesare traiului se înmulțiseră și foarte mulți își găseau sfârșitul în chinuri groaznice din cauza durerilor produse de foame. În aceste împrejurări groaznice, Sf. Vasile cel Mare își ridică glasul pentru a determina pe cei care dispuneau de bunuri ca să ajute pe cei lipsiți, îndemnând totodată pe cămătari să rupă polițele cele cu procente neomenoase pentru ca să nu mai îngreueze prin aceasta viața celor nenorociți²³.

Pentru a trezi mila ascultătorilor săi față de cei nenorociți în timpurile acelea de lipsă, Sfântul Vasile folosește toate mijloacele omiletice de care dispunea și toată puterea cuvântului său. El pune în slujba realizării

cel francez «misericorde», care au sensul de milă, compătimire, înduioșare, compasiune etc. Deci nu se referă numai la o milostenie materială, ci se referă la o totală identificare psihofizică a miluitorului cu cel miluit.

¹⁹ Pr. I.G. COMAN, *Rolul social al milei creștine la Părinții Capadocieni*, Beiuș, 1945, p. 40.

²⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia contra bogăților...*, p. 786 (PG XXXI, 284C).

²¹ IDEM, *Omilia la cuvintele de la Luca...*, p. 559 (PG XXXI, 272AB).

²² IDEM, *Omilia cu prilejul secetei urmată de foamete*, trad. de Pr. N. Donos, Huși, 1927, p. 5 (PG XXXI, 309A).

²³ *Ibidem*, p. 9 (PG XXXI, 313BC).

acestui scop toată puterea lui de convingere, izvorâtă dintr-o inimă plină de iubire față de oameni. Pentru a mișca inima celor bogați și a trezi în sufletul lor sentimentul de compasiune pentru cei săraci, Sf. Vasile cel Mare se folosește de o imagine, care în acel timp era frecventă și anume tabloul unui om, care fiind lipsit de cele necesare, este pe punctul de a muri de foame:

«Doamne! Groaznic chin mai este și suferința celui flămând; nu este pe pământ altă moarte mai crudă decât moartea de foame. Și sabia și focul și chiar sfâșierea de fiare sălbatice aduc repede sfârșitul și viața se stinge repede, fără dureri și chinuri prelungi. Moartea de foame, însă, este un chin de lungă durată, o durere prelungită, o moarte care sfâșie măruntaiele omului, o moarte nemiloasă pe care o ai mereu înaintea ochilor... Foamea usucă măruntaiele și seacă sângele din trup, nimicește căldura corpului, micșorează greutatea și sleiește puțin câte puțin toată vlaga din corp. Carnea rămâne întinsă pe oase ca o pânză de păianjen, iar pielea își pierde culoarea, căci împuținându-se sângele, dispare albeața și roșeața și, de slăbiciune, corpul se învinețește, căpătând o culoare pământie; ...încetul cu încetul picioarele nu mai pot purta greutatea corpului, genunchii încep să tremure sub această povară, vocea slăbește și pare că-i leșinată, ochii se duc în fundul capului, iar fața ajunge întocmai ca un fruct cu coaja veștejită. Stomacul gol se strânge, pânțele încep să se lipi de spinare, măruntaiele se topesc încetul cu încetul îndesându-se unele în altele... Ce pedeapsă merită acel monstru care trece cu vederea, fără pic de milă, un astfel de corp? Acela pe care nu-l mișcă atâta mizerie, de ce fel de chinuri nu este vrednic? Există oare o altă cruzime mai mare ? Oare poate fi socotit un astfel de om altfel decât în rândul fiarelor sălbatice, dacă nu chiar ca un blestemat ucigaș de oameni ? Căci, oricine poate face bine și din lăcomie nu ajută și pe cel ajuns în primejdia să moară de foame, cu tot dreptul, trebuie pus în rândul ucigașilor»²⁴.

Dar putea el oare, să nu se facă apărătorul săracilor, în momentul când ei erau atât de numeroși și abandonați? De aceea, avea cuvinte dojenitoare pentru aceia care se credeau adevărați trăitori ai credinței, care posteau, care erau evlavioși, dar care dintr-un egoism sălbatic nu-i ajutau pe semenii lor căzuți în necazuri, fiind lipsiți de iubirea de aproapele²⁵. El îndemna:

«Adu-ți aminte de cuvintele Apostolului: „întru toate să mulțumiți”. Ești sărac! Altul este mai sărac decât tine. Mai ai hrană abia pentru zece zile? Altul nu are nici pentru astăzi. Ce frumos și cuminte este ca puținul tău să împlinească lipsa aproapelui! Să nu te bucuri de belșugul tău, dacă alături de el stă suferința comună. Chiar dacă n-ai avea pentru hrană decât o

²⁴ *Ibidem*, p. 18 (PG XXXI, 321BCD).

²⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia contra bogaților*, trad. cit., p. 787 (PG XXXI, 288A).

singură pâine și-ți bate un nevoiaș la ușă, scoate acea pâine din cămară și, întinzând mâinile spre cer, roagă-te cu evlavie: Doamne nu mai am la viața mea decât această singură pâine și foamea bate la ușă. Dar eu pun porunca ta de a face milostenie mai presus de interesul meu și, din acest puțin al meu, dau și fratelui meu, care este flămând. Dă tot așa și tu nevrednicului tău rob, care este amenințat de foame! Știu bunătatea Ta și mă încred în milostivirea Ta. Nu întârzia revărsarea milei Tale, căci Tu reverseși, când vrei, darurile Tale».

Apoi continuă:

«Și dacă vei zice așa și vei rupe din singura ta pâine ca să dai fratelui tău lipsit, pâinea pe care o dai atunci când ești în mare strâmtoare, va fi cea mai bună sămânță pentru ogorul tău, care-ti va aduce roadă îmbelșugată, va ajunge un fel de garanție a hranei tale de viitor, se va transforma într-un adevărat izvor al milei dumnezeiești»²⁶.

După asemenea cuvinte, se poate deduce ușor că Sfântul Vasile este mai ales predicatorul milosteniei²⁷ și că el a înțeles mai bine ca nimeni altul acest important caracter al legii creștine, acela că readuce egalitatea credincioșilor prin caritatea creștină²⁸:

«Ascultați popoare, auziți creștini... Să nu ne arătăm noi, ființe raționale, mai cruzi decât animalele necuvântătoare. Acestea se folosesc în comun de produsele naturale ale pământului: oricât de mulți ar fi, cail pasc pe aceeași câmpie; turmele de oi pasc pe unul și același munte; numai noi, oamenii încuiem în magazinele produsele firești ale pământului și punem stăpânire pe bunurile menite tuturor oamenilor».

Iar în continuare, predicatorul nostru amintește obiceiul spartanilor, care, bogați și săraci, se foloseau în comun de cele necesare traiului și mai ales amintește viața de obște existentă în Biserica primară, când creștinii foloseau laolaltă averile lor²⁹.

Sf. Vasile cel Mare respinge pretextele celor bogați

La apelurile insistente ale Sf. Vasile cel Mare, bogații aduceau fel de fel de justificări. Ca un bun psiholog, cunoscând gândurile și intențiile lor

²⁶ IDEM, *Omilia cu prilejul secetei...*, p. 16 (PG XXXI, 320CD).

²⁷ Cf. O. BARDENHEWER, *Les Pères de l'Eglise, leur vie et leurs oeuvres*, vol. II, Paris, 1S05, p. 77.

²⁸ M. VILLEMMAIN, *Tableau de l'éloquence chrétienne au IVe siècle*, Paris, 1891, p. 121.

²⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia cu prilejul secetei...*, p. 20 (PG XXXI, 324C-325A).

și dispunând de o mare putere de argumentare, Sf. Vasile cel Mare le împărăștie fără menajamente: «Cum vom putea trăi dacă vom părăsi totul? Ce înfățișare va lua viața, dacă noi toți ne vom vinde toate averile și le vom părăsi?» – întreabă bogații.

«Nu mă întreba pe mine de scopul poruncilor Stăpânului! Legiitorul a știut să împace legea cu ceea ce pare cu neputință... Omul care judecă înțelepțește trebuie să se gândească că avuția îi este dată spre administrare și nu spre desfătare. Când se desparte de ea, dând-o săracilor, trebuie să se bucure ca și cum s-ar despărți de bunuri străine, iar nu să se întristeze ca și cum ar pierde bunurile lui»³⁰.

Celor care refuzau să facă fapte de milostenie, Sf. Vasile cel Mare le spune:

«Cu limba te juri ca n-ai de unde da, dar mâna te vădește. N-are glas, dar mâna te face mincinos cu inelul ce-ți strălucește-n deget. Pe câți oameni n-ar putea scăpa de datorii numai unul din inelele tale? Câte familii căzute în mizerie n-ar putea ridica? Un singur atelier de haine de-al tău ar putea îmbrăca un întreg popor ce îngheață de frig. Dar nu faci asta! Te îndărătnicești! Lași pe sărac fără ajutor și nu te temi de dreapta răsplată a Judecătorului»³¹.

Erau unii care justificau bogăția pentru familie³². Cei mai mulți dintre cei care ascultau îndemnul Sf. Vasile cel Mare la ajutorarea celor săraci, amânau facerea de bine zicând că, după ce se vor fi bucurat de roadele avuției, în timpul vieții, la sfârșit vor da averea săracilor. Acestora, predicatorul le atrage atenția că după moarte nu vor mai putea face fapte de milostenie³³. De aceea, el nu tolerează amânarea facerii de bine, ci cere ca cei bogați să ajute pe săraci cât mai repede cu putință. Ceea ce rezultă, însă, din predicile sale, în care Sf. Vasile cel Mare insistă cu multă căldură asupra obligației de a face milostenie, este faptul că el caută să realizeze armonia socială prin iubire. Numai prin iubire se va putea restabili ordinea socială, căci

«dacă toți și-ar împărți averile și le-ar da la săraci, atunci fiecare ar primi câte puțin pentru îndeplinirea nevoilor lor. Atunci cel ce iubește pe aproapele său ca pe sine însuși, n-ar mai avea mai mult decât semenul său»³⁴ și astfel, n-ar mai fi nici bogat, nici sărac.

³⁰ IDEM, *Omilia la cuvintele de la Luca...*, p. 787 (PG XXXI, 288AB).

³¹ *Ibidem*, p. 789 (PG XXXI, 292AB).

³² *Ibidem*, p. 791 (PG XXXI, 297CD-300A).

³³ *Ibidem*, p. 792 (PG XXXI, 300C-301A).

³⁴ *Ibidem*, p. 785 (PG XXXI, 281B).

Foloasele spirituale ale milosteniei

Bazat pe textul Sfintei Scripturi, Sf. Vasile cel Mare le spune că cine va face milostenie, va fi răsplătit, iar cel care nu va face, va fi pedepsit³⁵. Milostenia aduce mântuirea sufletului, ștergând păcatele³⁶. Ea ne procură cel mai mare bine ce am putea dori, singurul bine adevărat, adică fericirea eternă în împărăția cerurilor³⁷. Având în vedere aceste foloase, el îndeamnă pe ascultătorii săi să ajute pe cei săraci, ca să nu primească răspлата bogatului din Evanghelie, care, din cauza cruzimii lui, a fost condamnat la focul veșnic³⁸ și astfel să se poată ajunge la egalitate socială prin iubirea creștină față de aproapele.

Milostenia prin faptă în predica Sf. Vasile cel Mare

Una dintre condițiile esențiale ale unei predici eficace este aceea că predicatorul trebuie să dovedească o totală corespondență între ceea ce predică și viața sa, între cuvântul rostit din înălțimea amvonului sfânt și realizarea acestuia în viața de toate zilele. Cu alte cuvinte, se cere ca principiile ce le susține pe amvon, să fie traduse în viață mai întâi de către predicator, care are datoria de a începe rezolvarea cu propria sa viață. Privită din acest punct de vedere, viața Sf. Vasile cel Mare este o totală conformare cu predica sa. Ideile frumoase despre milostenie, pe care el le promulga din înălțimea amvonului, erau transpuse în viață cu exactitate de Sf. Vasile cel Mare. Cum putea el să ceară ascultătorilor săi să facă fapte de milostenie, dacă n-ar fi fost el, în primul rând, trăitorul acestei virtuți, dacă ascultătorii săi n-ar fi văzut la el o corespondență între cuvântul și fapta sa?

Într-adevăr, Sf. Vasile cel Mare a fost un mare iubitor de oameni, lucru ce s-a manifestat prin faptele de binefacere față de cei săraci și abandonati. Încă din tinerețea sa a făcut o primă împărțire a averilor, pe care le-a dăruit celor săraci³⁹. În anul 368⁴⁰, provinciile Asiei Mici, printre care și cetatea Cazareei, au fost bătuite de o îndelungată secetă, care a pustiit câmpiile și ogoarele, nelăsând locuitorilor acestor provincii nici o speranță în dobândirea unei recolte. Aceste împrejurări obligară pe Sf. Vasile cel Mare să desfășoare toate meșteșugurile omiletice despre milostivire, pentru a alina

³⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia la cuvintele de la Luca...*, p. 565 (PG XXXI, 277); Cf. *Omila cu prilejul secetei...*, p. 19 (PG XXXI, 324A).

³⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia cu prilejul secetei...*, p. 19 (PG XXXI, 324C).

³⁷ IDEM, *Comentar la Psalmi, Ps. XLV...*, p. 79.

³⁸ IDEM, *Omilia că nu trebuie să ne alipim de bunurile lumești*, în: «Chefs d'oeuvre...», p. 457 (PG XXXI, 554AB).

³⁹ Pr. I.G. COMAN, *Patrologie*, București, 1955, p. 163.

⁴⁰ *Sf. Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cazareei Capadociei...*, trad. cit., p. 264.

suferințele săracilor și toate resursele elocvenței sale, pentru a deștepta compătimirea în inima bogaților. El a vândut mai întâi toate bunurile ce-i mai rămăseseră, pentru a-și procura banii și a cumpăra hrană nenorociților, pe care-i torturau durerile foamei. Dar nu se mulțumi numai cu atât. Caritatea lui l-a dus mai departe⁴¹.

Exemplul lui era, deja, o predică elocventă, mișcată de filadelfia creștină, care arăta creștinilor datoriile lor în timp de foamete. În aceste împrejurări grele, devotamentul său îi dădea dreptul ca după-amiaza și în zilele de sărbătoare, cu toată slăbiciunea sa, atins de o boală ce-l consuma încet, să predice fără întrerupere celor bogați milostenia, celor săraci resemnarea, tuturor pocăința⁴².

Sf. Vasile cel Mare a fost un organizator al faptelor de binefacere la Cezareea Capadociei. Prin străduința lui se construiește la marginea Cezareei un adevărat oraș al carității, pe care credincioșii îl numeau *Vasiliada*⁴³, după numele Sfântului Vasile. Azile pentru străini, case de binefacere pentru cei săraci, spitale pentru cei bolnavi, școli de reeducare a fetelor căzute, ateliere pentru tot felul de meserii, toate acestea formau această instituție de asistență socială. Sf. Vasile cel Mare se îngrijea de tot ceea ce era necesar pentru viața acestui așezământ de binefacere. Dar ceea ce este și mai impresionant este faptul că Sf. Vasile cel Mare nu s-a sfiit să aducă în casele de binefacere pe cei mai abandonați oameni, pe leproși, care, din cauza bolii lor, erau ocoliți de toată lumea. Sf. Vasile cel Mare,

«acest bărbat nobil și de bună familie, cu renume așa de strălucit, nu se sfia de a cinsti chiar cu buzele sale această boală, sărutând pe bolnavi, ca pe niște frați și nu din dorința de slavă deșeartă..., ci pentru ca prin purtarea sa să înlăture și altora teama de a se apropia de corpurile acestor bolnavi, în interesul vindecării lor, cu alte cuvinte, el îi încuraja nu numai cu vorba, ci și cu fapta»⁴⁴.

Sf. Vasile cel Mare impunea tuturor una și aceeași purtare, anume dragostea și mărinimia față de cei nenorociți și el este acela care ne-a convins pe toți, ca, fiind oameni, să nu disprețuim pe frații noștri și să nu

⁴¹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântare funebră în onoarea lui Vasile cel Mare*, cap. 35, trad. de Pr. N. Donos Huși, 1931, p. 155; Cf. R.P. Dom Remy CEILLIER, *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, vol. IV, Paris, 1860, p. 353.

⁴² M. Albert de BROGLIE, *L'Eglise et l'empire romain au IVe siècle*, vol. V, Paris, 1882, p. 88.

⁴³ Cf. RAMSAY, *The church in the Roman empire*, p. 464, citat la A. PUECH, *Histoire de la littérature grecque chrétienne depuis les origines jusqu'à la fin du IVe siècle*, vol. III (le IVe siècle), Paris, 1930, p. 249.

⁴⁴ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *op. cit.*, cap. 3, trad. cit., pp. 182-183.

necinstim pe Hristos prin neomenie, ci când vedem nenorociri străine, să ne silim a întrebuița bine avutul nostru, să împrumutăm lui Dumnezeu mila, de care și noi vom avea nevoie cândva⁴⁵. Caritatea Sf. Vasile cel Mare se întindea asupra tuturor oamenilor, fără deosebire de rasă sau religie. El dădea tuturor celor care veneau la el: creștinilor ca și păgânilor, iudeilor ca și arienilor⁴⁶. Exemplul viu al acestui predicator al milosteniei, ca factor al restabilirii egalității sociale, a determinat, pe mulți la ajutorarea celor lipsiți.

Din cele expuse mai sus, putem constata că Sf. Vasile cel Mare a fost unul dintre marii cunoscători ai problemelor sociale, în slujba soluționării cărora a depus o foarte mare parte din activitatea sa predicatorială. Deosebit caracter creștin, predicator în acțiune tot atât de pătrunzător, Sf. Vasile cel Mare a fost unul dintre cei mai autentici predicatori ai dreptății și egalității. Prin mijlocirea predicii, el voia să apropie raporturile dintre oameni, astfel ca, prin înrădăcinarea în sufletele ascultătorilor săi, a principiilor religios-morale creștine să contribuie la reclădirea societății.

Sf. Vasile cel Mare a știut totdeauna ca, prin cuvântul său, să rămână în contact cu viața ascultătorilor săi și să le vorbească acestora despre frumusețile duhovnicești ale vieții așezate pe temeiul Evangheliei și a iubirii creștine față de aproapele, iubire care trebuie să se manifeste prin ajutorarea acestuia. Prin predica sa, Sf. Vasile cel Mare a înțeles realitatea vieții sociale a timpului său, luând atitudine față de nedreptățile sociale și combătând decadența morală a societății în care trăia. Propovăduind milostenia ca factor al edificării societății pe baze noi, el a demonstrat rolul mare al virtuții, izvorâtă din iubire, în schimbarea raporturilor dintre oameni. Sf. Vasile cel Mare n-a fost, deci, indiferent față de ceea ce se întâmpla în viața comunității; el n-a fost, cu alte cuvinte, rupt de năzuințele și de suferințele ascultătorilor săi. Cu toată critica adusă rellelor sociale și cu toată pasiunea depusă pentru realizarea unei depline egalități sociale în cadrul comunității creștine, totuși el n-a încercat să modifice prin forță ordinea socială existentă, fiindcă el intenționa, așa cum am mai spus, o transformare religioasă-morală.

Devotat cum puțini se dăruiesc misiunii lor și stăpânit de o iubire fără de margini față de credincioșii săi, cum numai el a putut-o deprinde de la Învățătorul său, care pecetluisese această iubire prin moartea Sa, niciodată nu a pierdut ocazia de a se îngriji de turma încredințată lui, ținând cont nu numai de mântuirea ei sufletească, ci și de cea trupească, în mijlocul realităților sociale. De aceea, atât calitățile lui de predicator și interesul pe care l-a manifestat față de problemele sociale ale ascultătorilor săi, cât și

---

⁴⁵ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁶ M. VILLEMMAIN, *op. cit.*, p. 115.

viața sa conformă cu învățătura creștină și în concordanță cu predica sa, i-au permis să se bucure de o mare prețuire din partea credincioșilor și să exercite o puternică influență asupra contemporanilor⁴⁷.

*

Sf. Vasile cel Mare constituie un viu exemplu pentru predicatorul creștin de astăzi, atunci când combate păcatele și fărădelegile ce ar contribui la dizolvarea bunelor raporturi sociale sau ar periclita fericirea și pacea lumii întregi.

Asemenea Sf. Vasile cel Mare, predicatorul creștin contemporan trebuie să fie un bun psiholog și un cunoscător al vieții sociale, precum și al remediilor ei specifice. El trebuie să definească, fără greșală, mediul uman și toate influențele sănătoase și nesănătoase pe care el le exercită asupra credincioșilor. Predicatorul actual are datoria ca, pe deformațiile omului natural sau denaturat din cauza păcatelor, să altoiască armoniile și normalitatea credinciosului cu adevărat creștin, pentru că omul nu poate fi salvat făcând abstracție de mediul în care trăiește. Prin cuvântul său, făcând apel la iubirea sinceră între oameni, predicatorul creștin de astăzi trebuie să contribuie la realizarea omului social, care să se supună legii solidarității umane, știind că el nu trăiește singur, ci trebuie să se încadreze în comunitate. Din această realitate morală a solidarității colective, se desprinde și datoria creștinului de a-și ajuta semenul său, ca astfel, să se ajungă la o egalitate socială deplină. Asemenea Sf. Vasile cel Mare, care nu a fost indiferent față de frământările prin care trecea societatea umană a timpului său, predicatorul de azi trebuie să facă loc în predicile sale, problemelor ce preocupă societatea noastră contemporană. Trebuie ca prin predica sa să-și aducă contribuția la realizarea egalității între oameni, la instaurarea păcii și binelui, care se pot realiza numai prin iubirea sinceră între oameni, virtuți pe care predicatorul creștin trebuie să le predice «cu timp și fără timp» (II *Tim.* IV, 2).

SAINT BASILE LE GRAND – PREDICATEUR DE LA MISERICORDE

Un des plus fermes et des plus courageux prédicateurs de l'époque patristique, avec une remarquable œuvre sociale également, fut St. Basile le Grand. Connaissant à fond l'atmosphère décadente, immorale et vicieuse par le péché, qui régnait dans le monde du IVe siècle, Saint Basile se vit obligé de prendre une

---

⁴⁷ F. CAYRE, *Précis de Patrologie*, vol. I (II), Paris, 1927, p. 400; Cf. J. TIXERONT, *Précis de Patrologie*, ed. VIII, Paris, 1924, p. 224.

attitude ferme et de combattre inlassablement les tares qui empoisonnaient la vie sociale. Il ne pouvait rester impassible devant les injustices et les vices qui menaçaient la vie religieuse morale de ses ouailles. L'archevêque qui a organisé dans la cité de Césarée, en Cappadoce, une véritable cité de la charité, ne pouvait éviter dans ses homélies de condamner cette société vicieuse et de flétrir tous les péchés qui pesaient sur la vie sociale. En tant que prédicateur de la Bonne Nouvelle de l'Évangile, il ne pouvait que se faire le défenseur des pauvres et des démunis, en soutenant plein d'ardeur leur cause juste.

Saint Basile admettait la possession des biens matériels, mais à condition qu'ils ne soient pas le fruit de la rapacité, du rapt ou de la violence, mais soient accumulés par un travail honnête. Bon connaisseur de la société de son temps, Saint Basile critiqua durement la cupidité des riches, de même que leur luxe exorbitant.

Le grand Père cappadocien ne fut pas seulement un critique des maux sociaux, qu'il essayait de chasser définitivement de la communauté chrétienne, mais il était en même temps un ardent prédicateur et un adepte des facteurs indispensables à la prospérité et à l'édification d'une société humaine plus équitable. Parmi les facteurs capables de rétablir l'égalité et l'équité, Saint Basile enseigna instamment la charité ou la miséricorde, qui se fonde sur l'amour du prochain. Pour éveiller la pitié de ses auditeurs pour les pauvres et les malheureux, il se servait de tous les moyens dont l'homélie dispose et de toute la force de son verbe. Il s'est mis au service de cette noble cause avec toute sa force de conviction issue d'un cœur plein d'amour pour ses semblables. La miséricorde efface les péchés et conduit l'âme au salut ; elle nous procure le plus grand des biens, le seul bien véritable, la félicité éternelle au Royaume des cieux. Saint Basile demandait à tous la même conduite, l'amour et la générosité envers les malheureux, et il chercha à nous convaincre tous qu'en tant qu'êtres humains, nous devons ne pas dédaigner nos semblables et ne pas blesser le Christ par une âme endurcie devant le malheur d'autrui, mais, lorsque nous voyons le mal de notre prochain, essayer de bien utiliser notre fortune et imiter Dieu dans Sa grande miséricorde, dont, à notre tour, nous aurons besoin un jour.

BOGĂȚIA ȘI SĂRĂCIA ÎN LUMINA OMILIILOR SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

Principii generale

O ilustrare a principiilor pe care și-a întemeiat Biserica creștină atitudinea sa în conflictul dintre bogați și săraci, dintre răsfațații bunurilor vremelnice și dezmoșteniții vieții se află în concepția devenită clasică, în această privință, a Sf. Vasile cel Mare, în special, precum și a celorlalți mari sfinți ierarhi înfrățiți în același Duh: Grigorie Teologul și Grigorie de Nyssa. Întreaga operă a celui dintâi, însă, conține idei și considerații deosebit de prețioase în problema reglementării raporturilor dintre cele două categorii de oameni, urmărind să-i aducă și pe unii și pe ceilalți pe calea mântuirii. Anticipăm că Sfântul Vasile, și în general toți Sfinții Părinți, nu s-a ridicat împotriva bogăției, ci împotriva bogaților care nu-și înțeleg datoria. Bogăția, după concepția sa nu este un rău în sine, după cum nici sărăcia materială nu este o virtute și una și cealaltă fiind doar funcțiuni sau moduri prin care se poate obține, mântuirea. Bogăția este privită ca un dar al lui Dumnezeu, încredințat oamenilor spre administrare ca un depozit din care administratorii sunt moralmente obligați să facă parte și săracilor. Ei n-au dreptul să păstreze bogățiile numai pentru ei:

«Căci se cuvine ca cei ce judecă cu înțelepciune – zice Sfântul Vasile – să se gândească la o întrebuintare chibzuită a bogăției, iar nu la una care să-i producă numai lui plăcere; și când dăruiesc (pentru cei săraci) să se bucure ca unii care se lipsesc de niște lucruri străine, iar nicidecum să se întristeze ca și când ar pierde bunuri proprii»¹.

Bogatul este dator să se gândească la Cel ce i-a dat bogățiile și să le administreze cu credincioșie, pentru că va trebui să dea socoteală. Sfântul Vasile accentuează cu tărie faptul că bogatul este numai un administrator al bunurilor care i s-au dat:

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *MitrBan* 4-6/1979, pp. 301-313.

¹ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 288B).

«Gândește-te, omule, la Cel care ți-a dat, zice el. Adu-ți aminte de tine însuși: cine ești, ce mânuiești; de la cine ai luat, de ce ai fost tu preferat din cei mulți. Ai devenit servul bunului Dumnezeu, iconomul celor împreună cu tine robi. Nu socoti că toate sunt pregătite pentru pântecele tău. Ca pe niște (bunuri) străine socotește cele din mâna ta. Ele te bucură doar puțin timp și apoi curg și se duc, dar tu vei da socoteală pentru ele cu scumpătate»².

Cel ce posedă bogății are datoria de a împărtăși și pe alții din bunurile sale. El trebuie să sature pe cel sărac și să ajute pe cei lipsiți. El trebuie să fie imitator al lui Iosif³ – zice Sfântul Vasile – să proclame acest filantropic și mărinimos mesaj: «Câți sunteți lipsiți de pâine, veniți la mine, împărtășindu-vă fiecare cu cât îi este de ajuns din harul lui Dumnezeu, ca dintr-un izvor obștească»⁴. Bogatul are datoria ca din bunurile ce i s-au încredințat să facă parte și celor în lipsă. El trebuie să dea bunurilor sale o întrebuițare socială, făcându-le să circule, iar nu să le depoziteze numai pentru sine:

«Astfel, stând reținută și acumulată, ce devine bogăția? – se întreabă pe drept cuvânt Sfântul Vasile. Ea rupe zăgazurile care o închid, mai ales că este ținută cu forța, doboară jitițele bogatului, îi aruncă hambarele la pământ, ca un dușman care a dat năvală. Dar va zidi altele mai mari? Nu se știe dacă nu le va lăsa stricate celui care va veni după el, căci mai iute va pleca el smuls de aici, decât să apuce să le mai ridice după planul lui cel lacom. Dar acesta are parte de un sfârșit potrivit cu gândurile lui rele. Voi însă – continuă Sfântul Vasile, adresându-se celor bogați – dacă mă ascultați, deschideți toate ușile hambarelor și faceți ieșiri cât mai largi bogăției. Așa cum unui râu mare i se dă drumul prin nenumărate canale în pământul roditor, așa faceți și voi ca bogăția să se împartă pe diferite drumuri în casele săracilor. Fântânile sleite dau apă mai multă, dar dacă sunt lăsate în părăsire, se strică. Tot așa și bogăția, când stă locului nu este de nici un folos, dar când se mișcă și se transmite este folositoare pentru obște și rodnică»⁵.

Așadar, bogăția este, după Sfântul Vasile, o „sarcină providențială”⁶ impusă câtorva pentru cel mai mare folos al tuturor.

² Omilia despre lăcomie (PG XXXI, 264C-265A).

³ Comp. Facerea, XLVII.

⁴ Omilia despre lăcomie (PG XXXI, 265A).

⁵ Ibidem (PG XXXI, 272AB).

⁶ L'Abbe Jean RIVIERE, *Saint Basile, évêque de Césarée*, IIe ed., (Colecția Les moralistes chrétiens), Paris, 1925, p. 223.

Responsabilitatea celui bogat

Aceasta decurge din însăși calitatea și favoarea de a fi deținătorul bogăției. Nu este vorba numai de un ideal facultativ, ci de o datorie imperioasă. Sfântul Vasile devine sever și amenințător pentru bogatul nemilostiv, care nu vede în bogăție decât un mijloc de a-și procura satisfacțiile sale egoiste:

«Care este limabjul acestui bogat? Ce spune el? – întreabă Sfântul Vasile. „Suflete, ai adunat multe bunătăți: mănâncă, bea, veseleşte-te în fiecare zi” (Lc. XII, 19). O, ce nebunie! exclamă Sfântul Vasile. De ai avea suflet de porc, ce altceva i-ai putea vesti, decât aceasta? Așa de animalic ești, atât de neînțelegător pentru bunurile sufletului, încât să-l tratezi cu mâncărurile care sunt pentru trup și să oferi sufletului cele ce ajung la canal? Dacă are virtute, dacă este plin de fapte bune, dacă s-a unit cu Dumnezeu, are multe bunuri, veselească-se cu veselia cea bună a sufletului. Pentru că însă cugeți la cele pământești și ai ca dumnezeu pântecul și ești cu totul trupesc, robii patimilor, ascultă numele ce ți se potrivește și care nu vreun om ți l-a dat, ci Dumnezeu Însuși: „Nebune, întru această noapte vor cere sufletul de la tine, iar cele ce ai gătit, cui vor fi?” Râsul convenit acestei prostii este mai mare decât chiar pedeapsa veșnică. Căci ce pune la cale cel ce peste puțin timp are să fie răpit și dus? „Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi”. Bine faci, i-aș spune și eu. Căci sunt vrednice de stricat hambarele nedreptății. Răstoarnă cu înseși mâinile tale ceea ce rău ai zidit. Desfă grânarele de la care nimeni n-a plecat vreodată primind vreo mângâiere. Distruge toată casa păzitoare a lăcomiei; strică acoperișul, dărâmă zidurile, arată soarelui grâul mucezit, scoate din temniță bogăția închisă, triumfă asupra beciurilor celor întunecoase ale lui Mamona! „Strica-voi jitnițele mele și mai mari le voi zidi”. Și dacă și pe acestea le vei umplea, ce vei mai gândi atunci? Sau le vei strica iarăși și iarăși le vei zidi? Poate fi nebunie mai mare decât să te ostenești fără sfârșit, să te silești a zidi și să te silești a dărâma? Ai jitnițe, dacă vrei, casele săracilor. Adună-ți comori în cer (Mt. VI, 20)».

«Ce mari porunci disprețuiești astupându-ți urechile cu iubirea de argint! Câtă mulțumire ar trebui să arați binefăcătorului și să fii vesel și încântat de cinstea că nu tu ai bătut la ușiile altora, ci la ale tale se îngrămădesc alții! Dar acum ești posomorât și ursuz, te ferești de întâlniri, ca nu cumva să fii silit a lăsa să-ți scape din mâini ceva, fie cât de puțin. O singură vorbă știi: „Nu am, nu voi da, căci sunt sărac”. Sărac ești, în adevăr, și lipsit de orice bun: sărac în iubire de oameni, sărac de credință în Dumnezeu, sărac de nădejde veșnică»⁷.

⁷ Omilia despre lăcomie (PG XXXI, 273A-276A).

Sfântul Vasile îndeamnă pe cel bogat la o cugetare serioasă asupra naturii bogăției, asupra scopurilor ei, asupra vieții de dincolo:

«Aș voi să te oprești puțin de la faptele nedreptății – zice el – și să dai cugetării răgaz să reflecteze spre ce fel de scop tinde năzuința activității tale»⁸. «La ce servesc bogatului toate acele întinderi mari de terenuri, plantații, pășuni, râuri, când sfârșitul tuturor acestora va fi trei coți de pământ! Un mormânt din câteva pietre va fi suficient pentru a-i păstra trupul. Pentru ce, deci, atâtea oboseli și griji, de ce atâtea nedreptăți? Numai pentru a culege roadele netrebniciei, focul cel veșnic? Dacă bogatul s-ar gândi o clipă la judecata din urmă! Ce va putea răspunde el în fața tribunalului Fiului lui Dumnezeu, când din toate părțile victimele lui îl vor denunța Dreptului Judecător? Ce avocați va plăti? Ce mărturii va aduce? Cum va seduce un judecător incoruptibil? Aici nu va fi nici retor, nici cuvinte insinuante care să abată pe judecător de la adevăr, nici lingușitori, nici demnități. Aici bogatul va fi singur, cu nedreptățile lui. În orice parte își va arunca privirea, nu va găsi decât imaginile crimelor lui: ici lacrimile orfanului, dincolo gemetele văduvei, apoi săracii batjocoriți de dânsul, sclavii pe care i-a maltratat, vecinii pe care i-a supărat. Toți aceștia vor depune împotriva lui. Căci, după cum umbra urmează corpului, tot astfel păcatele urmează sufletelor, conturând în chip clar faptele»⁹.

În această viață, bogăția este fără valoare. Sfântul Vasile nu se teme să aducă în sprijinul credinței considerațiunile naturale de care se folosea încă cu mult înainte de el filosofia profană:

«Ia seama, omule, – zice Sfântul Vasile – care este natura bogăției. De ce această admirație pentru aur? Aurul nu este decât o piatră; o piatră argintul; piatră jaspul și mărgăritarul, piatră fiecare dintre pietrele prețioase și topazul, și smaragdul, și agatul, și hiacintul și ametistul. Acestea sunt florile bogăției. Tu ascunzi o parte din aceste pietre și acoperi strălucirea lor la întuneric; altele le porți cu tine mândrindu-te cu strălucirea lor. La ce bun, spune-mi, ca să-ți arăți mâna încărcată cu pietre prețioase? Nu simți rușine ca să iubești pietrele ca femeile însărcinate? Care om elegant a putut să-și prelungească viața cu o singură zi? Pe cine l-a cruțat moartea pentru bogăția sa? Cine a îndepărtat boala prin puterea banului? Până când aurul va fi cursa sufletului, undița morții, momeala păcatului?»¹⁰

Bogatului care-și închipuie o mulțime de nevoi și trebuințe personale, Sfântul Vasile îi aduce aceleași obiecțiuni de ordin rațional și psihologic:

⁸ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 296A).

⁹ *Ibidem* (PG XXXI, 296C).

¹⁰ *Ibidem* (PG XXXI, 297AB).

«Dar la ce folosește bogăția? Pentru ca să te îmbraci în haină prețioasă? Desigur o tunică de doi coți este suficientă, iar o manta aruncată pe corp satisface nevoia de îmbrăcăminte. Vei cheltui bogăția pentru masă? O singură pâine este suficientă pentru a-ți umple stomacul. De ce te plângi ca un lipsit? De gloria bogăției? Dar dacă tu nu vei căuta gloria aici jos, o vei găsi pe cea adevărată și strălucită care te conduce în împărăția cerurilor. Dar faptul de a poseda bogății – se zice – este plăcut, chiar când n-ai trage nici un folos din aceasta. Că este o nebunie a iubi lucruri inutile, o știe toată lumea. Ceea ce vreau să adaug – continuă Sfântul Vasile – îți va părea poate paradoxal; dar acesta este întreg adevărul. Bogăția împrăștiată după chipul pe care l-a rânduit Domnul ajunge să se păstreze; dar păstrată, se înstrăinează. Dacă o păstrezi nu o vei avea; dacă o risipești nu o vei pierde»¹¹

Astfel, Sfântul Vasile face apel la toate motivele și argumentele de ordin natural și religios pentru a determina pe cei bogăți să-și înțeleagă datoria lor.

Abuzul la care duce bogăția

Este inevitabil ca alipirea prea mare de bogății să ducă la tot felul de abuzuri. Un întreg cortegiu de vicii apare de pe urma acestor abuzuri, care fac bogăția să pară și mai mult odioasă și criminală. Sfântul Vasile nu lasă să-i scape nici unul din aceste vicii fără a le combate. În special, două din ele îi atrag în mod deosebit atenția, urmărindu-le cu pasiune și fără cruțare, până în toate detaliile și consecințele lor. Acestea sunt avariția și luxul. Avariția și luxul sunt urmări firești ale relei întrebuintări a bogăției. Aceste două mari păcate pândesc mai ales pe cel bogat. Avariția propriu-zisă este caracterizată printr-o preocupare continuă în a transforma totul în aur:

«Toate le vezi în aur – zice Sfântul Vasile – numai la aur te gândești; îl vezezi când dormi și-ți este în minte cât ești treaz. Așa cum nebunii nu văd lucrurile înseși, ci cele ce-și închipuiesc în nebunia lor, așa și sufletul tău cel stăpânit de ideea de bani vede toate aur și argint. Mai bucuros vezi aurul decât soarele. Dorești ca totul să se prefacă în aur și să născocеști tot ce poți ca să faci așa. Ce mijloc nu pui în mișcare pentru aur? Grâul se face pentru tine aur, vinul se întărește devenind pentru tine aur, lâna se preface pentru tine aur, tot negoțul, toată născocirea îți produce aur. Aurul se produce singur pe sine, înmulțindu-se prin împrumuturi cu dobândă. Și totuși nu te sature și pofta ta nu-și găsește sfârșit. Pe copiii lacomi îi lăsam adesea să mănânce peste măsură din ceea ce le place, până ce sațiul îi face

¹¹ *Ibidem* (PG XXXI, 284AB).

să se dezguste. Avarul nu se satură totuși, ci cu cât se îndoapă mai mult, cu atât pofteste mai mult»¹².

Unii dintre avari încearcă să-și justifice economia nemoderată, invocând datoriile către copii. Sfântul Vasile îi urmărește și în această poziție de apărare:

«Tu spui că trebuie să păstrezi bunurile pentru copiii tăi. Este o scuză subtilă a zgârceniei tale. Luați ca pretext copiii pentru a vă satisface inima... însă trebuie să iei aminte că aceste bogății adunate de tine cu multe osteneli să nu devină într-o zi izvorul crimelor și după aceea să fii pedepsit îndoit, atât pentru păcatele personale, cât și pentru acelea ce au fost ispășite de altul din pricina ta. De altminteri, nu-ți este oare mai aproape sufletul tău decât copilul însuși? Nu ții tu de el cu o legătură mai strânsă? Dă-i dreptul de întâi-născut; dă-i partea principală de moștenire; acordă-i un sprijin mai larg existenței lui; și după aceea împarte copiilor partea rămasă. Sunt copii care n-au primit nici o moștenire de la părinți și totuși și-au făcut situații frumoase; dar dacă tu-ți neglijezi sufletul, cine va avea milă de el?»¹³.

Dar Sfântul Vasile nu cere nici distrugerea bunurilor, nici desființarea moștenirii. Cum se poate vedea, el recunoaște părinților dreptul de a lăsa moștenire copiilor, după ce au îndeplinit tot ceea ce caritatea cere, adică, după cuvântul lui Bossuet, rezumând cu forma și conciziunea sa obișnuită doctrina predecesorilor, după ce „a împlinit lipsa prin abundență” și „a achitat mandatele de plată pe care Dumnezeu le-a dat celor lipsiți asupra prisosului celor bogați”¹⁴. Cât de reală și pe deplin justificată apare critica pe care o face Sfântul Vasile împotriva luxului, când are în vedere, mai ales, că toată această risipă rezultă din munca grea a sclavilor, forțe sterile cheltuite pentru viața tihnită, desfătarea sau vanitatea câtorva.

Rămâi uimit, citind omiliile Sfântului Vasile, de luxul și, desfătările în care trăiau unii bogați în sec. al IV-lea. Ce de cheltuieli nesocotite într-o singură casă! Care împodobite cu argint și bronz; cai fără număr, cu genealogii ca oamenii. Unii serveau pentru plimbarea în oraș a persoanelor delicate, alții pentru vânatoare, alții pentru călărit. Zăbalele și frâiele erau de aur și de argint; covoarele de cea mai frumoasă purpură; cu un cuvânt, gățiți ca niște miri. De prisos să mai vorbim de servitorii și sclavii care etalau peste tot măreția stăpânului: unii serveau pentru nevoile lui; alții pentru plăcerile lui: intendenți, bucătari, paharnici, vânători, pictori și mulți alții. Ce de

¹² Omilia despre lăcomie (PG XXXI, 296BC).

¹³ Omilia contra celor bogați (PG XXXI, 297CD-300AB).

¹⁴ BOSSUET, *Sermon pour le dimanche de la Septuagésime: Sur l'éminente dignité des pauvres dans l'Eglise*, citat la Pauli Alliard, *Saint Basile*, VIIe ed., Paris, 1929, p. 176.

bogății în turmele de tot felul de animale: cămile, cai, boi, oi, porci, toate păzite și conduse de o altă mulțime de oameni.

Dar ce să spunem despre casele acestor bogați fastuoși! Băi la țară și băi la oraș; clădiri împodobite cu toate speciile de marmură: unele veneau din Frigia, altele din Lacedemonia sau Tesalia. Locuințe calde iarna, iar vara răcoroase; pavimente cu mozaicuri și tavane decorate cu aur; pereții ornați cu reliefuri și picturi. Toate acestea reclamau cheltuieli imense¹⁵. Ne putem închipui ospețele care se dădeau în aceste somptuoase palate! Omilia Sfântului Vasile „împotriva beției”¹⁶ este clasică în descrierea unui asemenea ospăț, unde totul împingea la exces și desfrâu. Când la toate acestea se adăuga și o femeie iubitoare de lux, risipa nu cunoaște margini. Căci o astfel de femeie va căuta să aprindă gustul soțului prin plăceri și cheltuieli superflue. Ea visează pietre prețioase, perle, smaragde, bijuterii, aur care să strălucească pe rochiile sale. Cerințele sale neîntrerupte nu lasă pe soțul său nici să respire. Nu există bogății, chiar dacă ar curge fluvii, care să poată satisface dorințele unei asemenea femei. Ea comandă parfumuri din locurile cele mai îndepărtate și purpura este pentru dânsa tot atâta de comună ca lâna de pe oi. Pietre prețioase îi împodobesc fruntea, gâtul, cingătoarea; altele, mâinile și picioarele. «Căci femeile iubitoare de aur – spune satiric și sentențios Sfântul Vasile – se lasă încătușate, numai lanțul să fie de aur»¹⁷. Și după toate aceste cheltuieli colosale pe lucruri de prisos, nimic nu-i oprea pe acești bogați să acumuleze capitaluri pe care, din motive de prevedere, le puneau la adăpost, ca să aibă în caz de nevoie:

«Este îndoielnic dacă aveți nevoie de argintul pe care-l ascundeți – le spune Sfântul Vasile – dar este sigur că veți fi pedepsiți pentru neomenia voastră. Nebunie! Atunci când nu-l puteți risipi prin toate mijloacele, voi îl ascundeți în pământ. Mare nebunie! Voi despicați pământul atunci când aurul se găsește în metale și când s-a scos la lumină, din nou îl ascundeți în pământ. De aici, cred că cel care-și îngroapă bogăția, își îngroapă și inima odată cu ea. „Căci unde este comoara voastră, zice Iisus Hristos, acolo este și inima voastră” (Mt. VI, 21). De aceea poruncile întristează. Viața lor ar părea de nesuferit, dacă nu s-ar ocupa de cheltuieli superflue»¹⁸, conchide Sfântul Vasile.

Ce motive ridicole invocă uneori acest bogat risipitor! Ca să nu dea săracilor, el invocă motivul că este sărac. «Convin la aceasta împreună cu tine – spune Sfântul Vasile. Acela este sărac, care are multe nevoi: dorința

¹⁵ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 284C-285AB).

¹⁶ *Omilia XIV: Împotriva celor bețivi* (PG XXXI, 444-464).

¹⁷ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 288C-289B).

¹⁸ *Ibidem* (PG XXXI, 285C).

nesăbuită vă face să aveți multe nevoi»¹⁹. La cei zece talanți pe care îi are, bogatul vrea să mai adauge zece; când va avea douăzeci, vrea să mai aibă încă pe atâta; și această sporire, în loc să-i potolească dorința, îi aprinde mai mult pofta. După cum apropierea vinului este pentru bețiv un prilej de a bea, tot astfel și cei bogați: cu cât au mai mult, cu atât doresc mai mult. Ei nu se bucură atâta de bunurile pe care le posedă, cât mai ales se întristează pentru cele ce le lipsesc. Când ar trebui să se arate fericiți și recunoscători că sunt mai avuți decât alții, ei sunt neliniștiți și întristați că sunt depășiți de unul sau doi mai bogați. Când și aceștia sunt egalați, el se străduiește să ajungă un altul și mai bogat. Dar acest lucru se face nedreptățind pe mulți. Ce pretexte nu folosește el pentru a despuia casa vecinului său: că face umbră la casa lui, că este zgomotoasă, că este refugiu pentru vagabonzi. Și continuă astfel cu șicanările până ce bietul om este nevoit să-și caute locuință aiurea:

«Marea își cunoaște țărmurile care i-au fost hotărâte; noaptea nu depășește termenele care i-au fost fixate. Dar avarul nu cunoaște nici timp, nici măsură; incapabil de a urma o gradație, el se aseamănă violenței focului care cuprinde și mistuie totul»²⁰.

După asemenea fructe nu se judecă și pomul care le poartă?²¹

Raportul între sărac și bogat

Dezordinea și dezechilibrul social de pe urma bogăției apar încă și mai evidente, dacă se are în vedere conduita precisă pe care trebuie să o aibă bogatul față de cel sărac. Prin *Omilia despre lăcomie* a Sf. Vasile cel Mare aruncăm o privire tristă în lumea sec. al IV-lea. El cunoaște cazuri în timp de foamete (anul 368), când părintele amenințat să moară cu copiii, după ce și-a dat pentru pâinea lor tot ce a avut în casă, se duce cu inima torturată de durere să vândă sclav pe unul – și nu știe pe care – ca să poată scăpa cu prețul lui viața lui și a celorlalți. Scena povestită este turburătoare și mișcătoare: omul oferă ce are mai scump, pe copilul său; cumpărătorul, om sătul, avar și hain, îl sâcăie și-l jignește cu un preț mic, pe care nefericitul părinte va trebui totuși să-l primească, silit de neomenia speculantului și de spectrul morții. Pentru realismul și tragismul ei, redăm această scenă:

«Cum să-ți pun sub ochi suferințele săracului? Privind în juru-i el vede că nici nu are, nici nu va avea vreodată. Mobile și haine, doar cele care

¹⁹ *Ibidem* (PG XXXI, 292B).

²⁰ *Ibidem* (PG XXXI, 293B). Același lucru în *Omilia despre umilință* (PG XXXXI, 525C).

²¹ J. RIVIERE, *op. cit.*, p. 233.

formează avutul săracilor toate în valoare de câțiva oboli²². Ce deci? Își oprește ochii asupra copiilor, pentru ca, ducându-i la piață, să găsească întru aceasta mângâiere în locul morții. Înțelege deci lupta ce se dă între constrângerea foamei și iubirea părintească. Una amenință cu cea mai nenorocită moarte, iar firea se opune, sfătuindu-l să moară cu copiii lui. Și de multe ori pornind, și de multe ori oprindu-se, a fost în cele din urmă forțat de lipsa constrângătoare și neînduplecată. Și ce socotește acum tatăl? Pe care îl voi vinde întâi? Pe care-l va privi mai bucuros vânzătorul de grâu? Să dau pe cel mai mare? Dar vârsta lui mă face să mă rușinez! Mi-e milă și de vârsta lui, căci el nici nu-și dă încă seamă de nenorocire! Acesta seamănă mai mult cu părinții, celălalt are înclinare la învătătură. Vai, ce nedumerire! O! Ce voi face? Pe care din ei să-l apuc? Ce suflet de fiară să iau asupra-mi? Cum să-mi înșel firea? Dacă îi țin pe toți, pe toți îi voi vedea murind de suferință. Dacă vând pe unul din ei, cu ce ochi voi mai privi la ceilalți, bănuind fiind de necredință (părintească) față de ei? Și cu mii de lacrimi vine totuși să-și vândă pe cel mai iubit dintre copii. Dar pe tine suferința lui nu te înduplecă și nu te gândești la firea omenească. Ci, pe când foamea îl constrânge pe nenorocit, tu zăbovești și-l iei în răs lungindu-i suferința. El îți oferă inima lui ca preț al hranei, iar ție nu numai că nu-ți amorțește mâna care primește prețul unor asemenea nenorociri, dar te mai și tocmești, certându-te să iei mult și să dai mai puțin, mărind în tot chipul nefericirea nenorocitului»²³.

Chiar dacă asemenea excese nu se întâlneau peste tot, egoismul celui bogat care neglijează pe cel sărac constituie încă un scandal:

«Ce vei răspunde – zice Sfântul Vasile – Judecătorului tău, tu care îmbraci pereții și nu îmbraci pe semenul tău? Tu care lași să putrezească grâul tău și nu hrănești pe cel flămând? Tu care ascunzi aurul tău și nu vii în ajutorul celui lipsit»²⁴.

Sfântul Vasile merge chiar mai departe, spunând că acumularea bunurilor în mâinile unuia sau unora mai puțini și lipsa altora este un act de nedreptate. El pune oarecum chiar problema legitimității proprietății:

«Pe cine nedreptățesc – vei zice – adunând cele ale mele? Care sunt ale tale, spune-mi, întreabă Sfântul Vasile. De unde le-ai luat și le-ai adus pe lume? Ca și cum cineva, ocupând un loc în teatru, ar înlătura apoi pe cei care ar mai intra, socotind al său propriu ceea ce este pentru folosirea tuturor, așa fac și bogații. Căci apucându-le ei mai întâi, și le însușesc

²² *obolos* = a șasea parte dintr-o drahmă.

²³ *Omilia despre lăcomie* (PG XXXI, 268CD-269AB).

²⁴ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 288C).

pentru motivul că le-au luat înaintea altora. Pentru că dacă ar lua fiecare cât îi trebuie pentru împăcarea trebuințelor, iar prisosul l-ar lăsa celor nevoiași, nimeni nu ar mai fi bogat, dar și nimeni sărac. N-ai ieșit gol din pânțec? Și nu te vei întoarce tot gol în pământ? De unde sunt dar cele ce ai acum? De vei zice că de la întâmplare, Îl nesocotești pe Dumnezeu Cel ce te-a creat și ești nemulțumitor Celui ce ți-a dat. Iar de mărturisești că sunt de la Dumnezeu, spune-ne și nouă motivul pentru care le-ai primit. Nu cumva este nedrept Dumnezeu, neîmpărțindu-ne deopotrivă cele de trebuință vieții? Pentru ce tu ești bogat, iar celălalt sărac? Pentru aceea, desigur, ca și tu să primești răsplata bunătății și a credincioasei chiverniseli, și acela să fie cinstit cu marea răsplată a răbdării. Tu însă, cuprinzând toate în sânurile cele fără sațiu ale lăcomiei, crezi că nu nedreptățești pe nimeni lăsându-i lipsiți pe atâția? Cel care dezbracă pe cel îmbrăcat se numește borfaș²⁵, iar cel care nu îmbracă pe cel gol, deși poate să facă aceasta, este vrednic de alt nume? Pâinea pe care o deții este a celui flămând, haina pe care o ții în dulap este a celui gol, încălțăminte care putrezește la tine este a celui desculț, argintul pe care-l ții îngropat este al celui nevoiaș. Atâția, prin urmare, nedreptățești cător puteai ca să le dai»²⁶.

Aceste cuvinte au făcut pe unii să creadă că Sfântul Vasile se arată un dușman categoric al proprietății individuale. Luată însă în contextul său, această filipică de fapt nu atacă proprietatea individuală, căci aici Sfântul Vasile nu face altceva decât să enunțe încă odată, în chip mai reliefat, doctrina creștină despre rolul providențial al bogăției, să aducă pe deținătorii ei la o conștiință mai vie a datoriei lor față de cei săraci²⁷. Chiar când în omiliile sale Sfântul Vasile face un îndemn ca acesta:

«Să imităm pe primii creștini care aveau toate în comun: viața, sufletul, armonia, masa obștească, frăția nedespărțită, iubirea nesimulată, făcând din multe trupuri unul singur și armonizând sufletele deosebite într-o singură înțeleger»²⁸.

și motivări de ordin moral ca aceasta când spune: «Cel ce iubește pe aproapele său ca pe sine însuși nu are nimic mai mult decât aproapele»²⁹, nu îndeamnă pe săraci să ia cu forța ceea ce li se refuză. Împreună cu ceilalți Părinți bisericești, el predică săracilor răbdarea, căreia îi atribuie un rol pedagogic³⁰, arătându-le recompensa viitoare pentru suferințele suportate

²⁵ *lopoditis* = hoț de haine.

²⁶ *Omilia despre lăcomie* (PG XXXII, 276AB-277A).

²⁷ J. RIVIERE, *op. cit.*, p. 237.

²⁸ *Omilia la secetă* (PG XXXI, 325A).

²⁹ *Omilia contra celor bogați* (PG XXXI, 280-281AB).

³⁰ *Omilia la o parte a Psalmului 14* (PG XXIX, 277C).

creștinește. El combate invidia, revolta, declarând că bogatul este dator cu socoteală de întrebuințarea bunurilor sale numai lui Dumnezeu³¹. De altfel, concluzia celor mai pasionate cuvântări ale marilor creatori bisericești în favoarea celor oprimați închide totdeauna un călduros apel la caritate³².

O concluzie se poate desprinde din cele discutate până acum și anume: Sf. Vasile cel Mare, de acord cu ceilalți Sfinți Părinți asupra naturii și rolului bogăției, privește bogăția numai în funcția care i se dă. Ea nu este un rău în sine, dar nici un scop; ea este un mijloc de a face bine și de a se mântui bogatul a cărui mântuire, după cum este știut din Evanghelie, este mai grea decât a săracului (*Mt. XIX, 23-24*). Bogatul se mântuiește prin milostenie, deci prin cei săraci, adică prin binele făcut lor. Bogăția se justifică prin binefaceri. Altminteri – și Sfântul Vasile nu se sfiște s-o spună – ea este o spoliere, un furt. Săracul este deci necesar bogatului; el îndeplinește un rol moral-social pentru justificarea bogăției și pentru mântuirea bogatului. Bogăția nu este un bun primit în urma unui merit oarecare în fața lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu i-a făcut pe toți egali. Unul este însă bogat, iar altul sărac, potrivit planului dumnezeiesc, ca bogatul să se mântuiască prin ajutorarea celui lipsit, iar săracul prin răbdare și rugăciune pentru cel milostiv. Adică fiecare să se mântuiască prin virtute.

Problema cametei

O chestiune care ține tot de problema raportului între bogăție și sărăcie este capitalului și a cametei. Asupra acesteia din urmă Sfântul Vasile se oprește în mod special. Camăta formează una din sursele principale ale creșterii capitalului în chip nesăbuit, contra căreia Biserica de la început a luat o atitudine fermă de combatere. Nu numai cămăta, dar și dobânda este incompatibilă cu conștiința creștină. Vechiul Testament condamnă deopotrivă și dobânda și cămăta ce se lua de la cel sărac „al poporului”³³. O îngăduie însă față de cel străin³⁴. Noul Testament merge ceva mai departe și o oprește expres din rândurile creștinilor. Ea nu se potrivește cu poruncile morale despre iubirea aproapelui și dreptatea creștină³⁵. Și Părinții bisericești s-au menținut pe aceeași linie, condamnând în mod unanim și cămăta și

³¹ *Omilia contra lăcomiei* (PG XXXI, 264C).

³² BAURNARD, *Hist. de St. Ambroise*, cap. XXX, p. 441, apud Leon LALLEMAND, *Histoire de la charité*, t. II (Les neuf premiers siècles de l'ère chrétienne), Paris, 1903, p. 100.

³³ *Ieș. XXII, 24*.

³⁴ *Deut. XXX, 21*.

³⁵ *Mt. V, 42*.

dobânda, susținând însă drept adaos dobânda faptelor bune ce o vom primi de la Dumnezeu³⁶.

Sfântul Vasile ia o atitudine categorică împotriva cametei, care în Antichitate ajunsese o adevărată plagă socială. Din această cauză această problemă neliniștea periodic pe legislatori și preocupa pe filosofi³⁷. Sfântul Vasile a cunoscut-o sub această formă și o combate în chip viguros. În comentariul pe care-l face la Ps. XIV, Sfântul Vasile analizează această problemă sub cele două aspecte ale ei: moral și social. Omilia aceasta, atât de mult lăudată de fratele său mai tânăr, Sf. Grigorie de Nyssa, a fost la fel de mult apreciată și lăudată și de posteritate³⁸. „Poate, în nici o altă parte elocvența sa – spune O. Bardenhewer³⁹ – nu strălucește cu o putere mai vie decât în *Omilia împotriva cămătarilor*”. Descriind pe omul care se va apropia de Domnul, împăratul David îl arată pe acela care nu-și dă banii cu camătă.

«Într-adevăr – zice Sf. Vasile – este ceva cât se poate de lipsit de omenie ca de la cei care sunt lipsiți de cele necesare vieții lor să nu se mulțumească cineva cu capitalul, ci să-și născocască și să-și agonisească progres și bucurii de pe urma nenorocirilor celui sărac. Domnul ne-a poruncit lămurit, zicând: „Să nu te îndepărtezi de cela ce voiește să se împrumute de la tine (Mt. V, 42)»⁴⁰.

Și Sfântul Vasile continuă:

«Cel ce se împrumută face acest lucru din mare constrângere. Însă iubitorul de argint văzând pe un bărbat care din necesitate vine și-i cade la picioare rugându-l și cere ce nu face? Cât nu se umilește? Ce nu vorbește? Iubitorul de argint, însă nu-l miluiește, făcând ceva vrednic de el; nu se gândește la natura lui; nu se lasă înduplecat de rugămințile lui, ci rămâne neînduplecat și dâr; nu-l ia în considerație, nu se mișcă de lacrimile lui, ci rămâne statornic în refuz jurându-i-se și mărturisindu-i că el însuși este lipsit cu totul de bani. Și că el însuși caută de jur împrejur doar de-ar găsi pe cineva dintre cei ce dau bani cu împrumut, încredințându-și minciuna aceasta cu

³⁶ Astfel: Clement Alexandrinul, Tertulian, Sf. Ciprian al Cartaginei, Lactanțiu, Sf. Ambrozie al Milanului, Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie Teologul, Sf. Ioan Gură de Aur etc. A se vedea: Șerban IONESCU, *Morala ortodoxă față de celelalte morale profesionale* – după izvoarele originale, București, 1941, p. 225 urm.

³⁷ Plutarh are un tratat despre împrumut, din care Sfântul Vasile se inspiră pe larg.

³⁸ Dr. ALZOG, *Patrologie*, t. I, trad. de P. Belet, Bibliothèque Théologique du XIX siècle, Paris/Bruxelles, 1877.

³⁹ *Les Pères de l'Eglise, leur vie et leurs oeuvres*, trad. P. Godet et C. Venschaffel, t. II, Paris, 1905, p. 78.

⁴⁰ *Omilia la o parte a Psalmului 14 (PG XXIX, 265B)*.

jurăminte și dobândind cu acest jurământ un adaos în plus la neomenia lui. De îndată ce însă cel care cere împrumutul aduce vorba de camătă și amintește de ipotecă, coborându-și sprâncenele, începe să zâmbească, vorbindu-i din când în când de o dragoste părintească ce-i poartă, numindu-l de multe ori prieten și zicându-i: „Voi căuta să văd dacă am ceva bani puși deoparte. Un prieten al meu are o sumă de bani pe care a pus-o la dispoziția mea pentru a i-o înmulți. Acesta însă a hotărât o camătă foarte mare. Eu voi scădea totuși ceva din ea și-ți voi da cu camăta cea mai mică”⁴¹.

Tablou demn de pana satirică a unui Aristofan sau Menandru⁴²! Ca și în celelalte omilii împotriva bogaților, și aici Sfântul Vasile biciuiește pe acești nemilostivi, stăpâniți numai de obsesia banului și câștigului. Dacă pentru moment cel ce se împrumută scapă dintr-o situație grea, împrumutul acesta devine pentru el ca un vis urât, gândindu-se la ziua scadenței⁴³. Sfântul Vasile sfătuiește pe cel sărac să nu se împrumute la cămătări, ci mai degrabă să sufere greutățile ce vin de pe urma sărăciei, pentru că împrumutându-se, nici nu se va îmbogăți și pe deasupra își va adăuga și grija cametei:

«Pe lângă toate relele care sunt independente de voința noastră, să nu mai adăugăm și alt rău, care să provină de pe urma nepăsării noastre. Este o nebulie copilărească atunci când nu ne mărginim la cele ce avem, ci îndrăznim să ne îngăduim prin nădejdi fictive o pagubă reală și de neînălțurat»⁴⁴.

A fi sărac nu este o rușine⁴⁵ – zice Sfântul Vasile – «Sărăcia, atunci când ai cele trebuincioase îndeajuns, este pentru cel înțelept preferabilă oricărui lucru»⁴⁶. Cel ce împrumută își pierde libertatea⁴⁷. Săracului care ar obiecta că nu poate să trăiască dacă nu se împrumută, Sfântul Vasile îi spune:

«Ai mâini, și cunoști și un meșteșug oarecare. Du-te cu ziua, slujește. Multe sunt născocirile vieții și ai multe posibilități. Dar poate că ești bolnav. Atunci cere de la cei care sunt avuți. Dacă cerutul este rușinos, este însă mult mai rușinos când cauți să eviți pe cel ce te-a împrumutat. Eu vorbesc acestea nu ca un legiuitor, ci numai arătându-ți că toate cele ce

⁴¹ *Ibidem* (PG XXIX, 265BC-268A).

⁴² Eug. FIALON, *op. cit.*, p. 215.

⁴³ *Omilia la o parte a Psalm. 14* (PG XXIX, 268CD).

⁴⁴ *Ibidem* (PG XXIX, 272B).

⁴⁵ *Ibidem* (PG XXIX, 272C).

⁴⁶ *Omilia VII la Hexaemeron* (PG XXIX, 153C).

⁴⁷ *Omilia la o parte a Ps. 14* (PG XXIX, 269C).

decurg din împrumut sunt greu de suportat de către tine. Furnica, fără să ceară și fără să se împrumute poate să se hrănească, iar albina dăruiește reginei ei tot prisosul hranei. Aceștia, natura nu le-a dat nici mâini și nici vreun meșteșug deosebit. Tu însă, omule, o ființă care te poți deprinde ușor cu orice meșteșug, nu vei găsi oare să exerciți unul dintre toate acestea pentru întreținerea vieții tale?»⁴⁸.

Iar bogatului, făcând un apel la inima și rațiunea lui, Sfântul Vasile îi spune:

«Dă arginții care-ți stau degeaba, nu îngreunându-i cu adaose, și atunci vei avea bine și de la unul și de la altul. Căci tu vei avea siguranța păstrării lor, iar săracul, câștigul care va rezulta din folosirea lor. Dacă însă ceri și adaos, mulțumește-te cu acela pe care îl vei primi de la Domnul. El îți va da satisfacție pentru cei săraci. Așteaptă cele ce țin de iubirea de oameni de la Iubitorul de oameni»⁴⁹.

Ca și în alte locuri, și aici Sfântul Vasile atrage luare aminte celui bogat asupra unui lucru:

«Pentru cine tot aduni nu se știe – zice el –, cel care plânge din cauza cametei, se vede. Cel care urmează să se bucure însă de averea ta este încă necunoscut. Este necunoscut, afară numai dacă nu lași altora bucuria care rezultă de pe urma bogăției tale, răul care decurge din nedreptate însă, și-l agonisești numai ție»⁵⁰.

Problema cametei este studiată de Sf. Vasile cel Mare în toată complexitatea ei, dar mai ales în urmările ei dezastruoase asupra mântuirii celui bogat, cât și în consecințele ei asupra stării celui nevoit să se împrumute. El condamnă mai ales lăcomia celor bogați care prin neomenia lor exploatează până la sânge nenorocirile semenilor lor, nevoiți să se împrumute de la dâștii. Aceștia sunt motive puternice care-l fac pe Sfântul Vasile să ia o atitudine categorică împotriva cametei și să îndemne stăruitor pe cei bogați la o mai mare sollicitudine pentru nevoile celor lipsiți, la mai multă dragoste; iar pe cei săraci îi îndeamnă să nu se împrumute de la cămătari, ca să nu devină din oameni liberi robi, ci mai degrabă să caute să muncească, învățând un meșteșug, pe care exercitându-l, să-și poată întreține viața. O prețuire, deci, și un îndemn către muncă. Sunt mereu actuale multe din observațiile pătrunzătoare, judecățile drepte, ideile înalte și îndemnurile

⁴⁸ *Ibidem* (PG XXIX, 276BC).

⁴⁹ *Ibidem* (PG XXIX, 277D-280A).

⁵⁰ *Ibidem* (PG XXIX, 280C).

generoase ale Sf. Vasile cel Mare, atât de vii și pline de umanism pentru săracii veacului în care a trăit, încât gândirea acestui Sfânt Părinte rămâne și astăzi o sursă de inspirație pentru împlinirea multor nevoi și lipsuri.

Iubirea față de săraci manifestată în faptă vie

Sf. Vasile cel Mare n-a fost numai teoreticianul luminat și drept în gândire, plin de iubire pentru cei săraci, care prin omiliile sale a făcut un aspru rechizitoriu bogăților vremii pentru a-i determina la solitudine și milă față de cei în suferință; n-a fost numai predicatorul carității și dascălul dreptății, al omeniei, demnității și responsabilității față de aproapele, în spiritul învățaturii evanghelice practicate în primele veacuri creștine; el a fost, mai ales, înfăptuitorul și exemplul strălucit al realizării practice a învățaturii evanghelice, sacrificând totul dragostei de aproapele aflat în suferință. „El dă o pildă luminoasă de viață ideală creștină prin protejarea celor lipsiți de cele trebuitoare existenței materiale, dar și printr-o continuă asistență spirituală”⁵¹.

În anul de cumplită foamete care s-a abătut asupra provinciei Capadocia, Sfântul Vasile și-a împărțit întreaga sa avere săracilor, după ce mai făcuse cu aproape zece ani înainte același lucru, la revenirea în provincia sa din călătoriile de studii în Siria, Palestina, Egipt și Mesopotamia pentru cunoașterea monahismului, intrând apoi în viața monahală și retrăgându-se la mănăstirea înființată de el în Pont, pe malul râului Iris, nu departe de Anesi, aproape de Neocezarea⁵². Așezămintele sale de binefacere (școli de arte și meserii, orfelinat, leprozerie, ospătării pentru săraci, cămine pentru găzduirea străinilor, instituții pentru ocrotirea fetelor), pe care le-a organizat în apropiere de Cezarea, formau aproape un oraș⁵³, cărora contemporanii le-au dat numele de *Vasiliada*, descrisă în termenii cei mai admirativi de către prietenul său, Sf. Grigorie Teologul, în *Cuvântarea funebră în cinstea Marelui Vasile*⁵⁴.

Sfântul Vasile rămâne modelul viu și strălucit al omului creștin, campionul carității creștine, dobândindu-și pe deplin prin faptele sale, încă din viață, supranumele de „cel Mare”, potrivit cuvântului Evangheliei (*Mt.* V, 19; XX, 26), pentru că nu numai a învățat cu cuvântul, ci a și înfăptuit cu dragostea, propunând prin exemplul său, una din soluțiile posibile de

⁵¹ Pr. Ioan G. COMAN, *Rolul social al milei creștine la Părinții Capadocieni*, p. 49.

⁵² F. CAYRE, *Patrologie et histoire de la Théologie*, t. I/1-2, 3e ed., Paris/Tournai/Rome, 1938, p. 396; de asemenea la Pr. Ioan G. COMAN, *Patrologia*, București, 1956, p. 163.

⁵³ F. CAYRE, *op. cit.*, p. 397; și la Pr. I.G. COMAN, *op. cit.*, p. 64.

⁵⁴ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântarea 63 (PG XXXVI, 577-580)*.

rezolvare prin dragoste a diferențelor sociale rezultate din raporturile dintre bogăție și sărăcie, dintre bogați și săraci.

LA RICHESSE ET LA PAUVRETE A LA LUMIERE DES HOMELIES DE SAINT BASILE LE GRAND

L'œuvre de St. Basile le Grand contient des idées et des considérations très précieuses sur la question de la réglementation des rapports entre les riches et les pauvres, dans le but de les ramener tous sur la voie du salut. La richesse est considérée un don de Dieu confié aux hommes pour l'administrer, tel un dépôt dont les administrateurs ont l'obligation morale d'en faire part aux pauvres aussi. La responsabilité du riche découle de la qualité et de la faveur mêmes d'être le possesseur de la richesse. Il ne s'agit pas d'un idéal facultatif, mais d'un devoir impérieux. Saint Basile est sévère et menaçant pour le riche sans pitié, qui ne voit dans la richesse qu'un moyen de pourvoir à ses désirs égoïstes. Il exhorte le riche de bien réfléchir sur la nature de sa fortune, sur ses buts, sur la vie de l'au-delà, où la richesse n'a aucune valeur. Il est inévitable que le trop grand attachement aux richesses mène à toutes sortes d'abus. Tout un cortège de vices apparaissent suite de ces abus, rendant la richesse encore plus odieuse et coupable. Saint Basile n'oublie de flétrir aucun de ces vices, et il y en a deux surtout qui attirent son attention et qu'il poursuit sans merci jusque dans leurs ultimes conséquences: l'avarice et le luxe. L'accumulation des biens dans les mains d'un petit nombre et la pénurie des autres, plus nombreux, est un acte d'injustice. Avec les autres Pères de l'Eglise, il enseigne aux pauvres la patience, à laquelle il attribue un rôle pédagogique, en leur montrant les récompenses futures pour les souffrances supportées chrétiennement. Il critique la convoitise, la révolte, déclarant que le riche ne doit rendre compte de l'emploi de ses biens que devant Dieu. La richesse n'est pas un mal en soi, mais ni un but non plus. Elle est un moyen pour le riche de faire le bien et d'acquérir le salut, chose plus difficile pour lui que pour le pauvre, tel que nous l'enseigne l'Evangile. Le riche acquiert le salut par la miséricorde, donc par les pauvres, par le bien qu'il leur fait. Le pauvre est donc nécessaire au riche, il remplit un rôle moral et social en vue de la justification de la richesse et le salut du riche. La richesse n'est pas un bien que Dieu nous offre pour récompenser un mérite quelconque, car Il nous a créés tous égaux. Mais l'un est riche et l'autre pauvre selon le dessein divin pour que le riche se sauve en aidant le pauvre et le pauvre par la patience et la prière pour le miséricordieux. Saint Basile s'élève avec véhémence contre l'usure, qui dans l'Antiquité était devenue une véritable plaie sociale. La question de l'usure est étudiée par Saint Basile dans toute sa complexité, mais surtout dans ses conséquences désastreuses sur le salut de l'usurier et sur la situation de celui contraint à s'emprunter. Il condamne surtout la cupidité des riches qui exploitent sans pitié les malheurs de leur semblable, contraint de venir demander un prêt. Saint Basile ne fut pas seulement le théoricien éclairé et juste, plein d'amour pour les pauvres, qui, par ses homélies a fait un dur réquisitoire aux riches de son époque, en leur exhortant de faire preuve de sollicitude et de pitié à l'égard de leur prochain en souffrance; il ne fut pas seulement le prédicateur de la charité et le maître qui enseignait la justice, la dignité, la bienveillance et la responsabilité envers le prochain, dans l'esprit de la doctrine évangélique pratiquée aux premiers siècles chrétiens; il fut aussi et surtout le réalisateur et l'exemple brillant de la mise en pratique des enseignements évangéliques, sacrifiant tout à l'amour du prochain en souffrance.

ESTE SFÂNTUL VASILE CEL MARE AUTORUL LITURGHIEI
CE ÎI POARTĂ NUMELE? ARGUMENTE INTERNE PENTRU
PATERNITATEA VASILIANĂ DIN RUGĂCIUNEA TEOLOGICĂ
A ACESTUI TEXT EUHARISTIC*

Textele euhologice aflate în uz astăzi în Biserica Ortodoxă nu sunt creația exclusivă a unei personalități bisericești. Ele sunt expresia unui act eclesial, în care materialul euhologic străvechi al tradiției bisericești nescrise este prelucrat și înfrumusețat pentru a i se da o nouă formă care să corespundă mai bine realităților istorice ale fiecărei epoci în parte. În primele patru secole, textele euharistice erau în mare parte improvizate, însă odată cu trecerea timpului ele au ajuns să fie fixate în scris. Procesul acesta de așternere în scris a unor formulare euhologice aparținând tradiției orale, precum și acela de prelucrare și înfrumusețare a lor, a necesitat un imens efort de punere în valoare a bogăției și a frumuseții experienței eclesiale în noile cadre istorice date. În acest context trebuie înțeleasă posibilitatea demonstrării paternității anaforalei ce poartă numele acestui mare părinte al Bisericii.

Sfântul Vasile nu este autorul acestui text euhologic, ci este cel care l-a prelucrat și l-a înfrumusețat, cel care a știut în mod unic să elaboreze în cadrele tradiției eclesiale și cel care și-a împrumutat limbajul acestei tradiții și a exprimat învățătura ei prin prisma propriei sale personalități. Plinătatea și bogăția tradiției apostolice este datul de la care Sf. Vasile cel Mare a pornit în reformularea textului euhologic, iar gândirea și trăirea sa bisericească au făcut ca noile secțiuni introduse, expresie și ele ale tradiției bisericești dinamice, să se încadreze perfect și armonios în textul anaforalei euharistice.

Anaforaua Sf. Vasile cel Mare s-a păstrat în patru mari versiuni și anume: versiunea egipteană (Äg), cea siriacă (Syr), cea armeană (Arm) și cea bizantină (Byz). Hieronymus Engberding a reușit la începutul secolului trecut să demonstreze faptul că marele părinte bisericesc a prelucrat prin adăugiri teologice și biblice anaforaua ce era în uz în Cezareea Capadociei din vremea sa și a prelucrat-o prin adăugiri teologice și biblice, dând naștere unui nou text euhologic (arhetipul S), din care au derivat toate celelalte trei versiuni, cea armeană, siriacă și bizantină¹.

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *RTeol* 3/2007, pp. 248-273.

¹ H. ENGBERDING, *Das eucharistische Hochgebet der Basileiosliturgie, Textgeschichtliche Untersuchungen und kritische Ausgabe, Theologie des christlichen Ostens* 1, Münster, 1931.

Existența a patru versiuni diferite ale aceluiași text euharistic a permis științei liturgice comparate să identifice elementele comune, dar și pe cele specifice ale acestor formulare euhologice. Rezultatele obținute în urma acestei analize au făcut posibilă, pe de o parte, trasarea și precizarea sensului evoluției acestui text euharistic, iar pe de altă parte, demonstrarea paternității vasiliene a textului tuturor celor patru versiuni ale acestui text euharistic prin raportarea lor la scrierile Sf. Vasile cel Mare cu ajutorul bazei de date Thesaurus Linguae Graecae². Analiza comparativă a diferitelor versiuni ale acestei anaforale și raportarea lor la scrierile Sfântului Vasile relevă faptul că două au fost scopurile urmărite de marele părinte capadocian în prelucrarea formularului euharistic din Cezareea Capadociei: o îmbogățire de fond, dar și una de formă a acestui text euhologic străvechi. Dat fiind cadrul istoric dificil al acelei perioade în care Biserica era măcinată de erezii, Sfântul Vasile a reușit, folosindu-se de un impecabil limbaj biblic, să facă o inspirată revizuire și adăugire conținutului teologic-dogmatic al acestei anaforale prin precizarea și adâncirea sensului învățaturii apostolice referitoare la Persoanele Sfintei Treimi și la întreaga iconomie a mântuirii.

Revizuiind, Sf. Vasile cel Mare rămâne în cadrele consacrate ale tradiției cultice. Conștient de faptul că prin textul liturgic se transmite cel mai bine mesajul învățaturii ortodoxe, acest mare sfânt părinte și-a ales cu mare atenție limbajul, folosind cu preponderență termeni biblici, astfel încât bogăția și adâncimea dogmei, ale învățaturii tainice nescrise, ale experienței de veacuri a Bisericii, păstrată în tăcere, sesizate însă și exprimate în cultul divin, să fie mărturisite prin cuvintele Sfintei Scripturi. Astfel, Tradiția și Scriptura se întâlnesc fericit în textul cultic, în κήρυγμα Bisericii. Coincidențele verbale între scrierile Sf. Vasile cel Mare și textul euharistic al celor patru versiuni atât la nivelul pasajelor comune cât și la cel al fragmentelor ce apar doar în versiunile bizantine, siriene și armene trebuie să fie analizate cu mare atenție. Premisa de la care se va porni în această analiză este aceea că limbajul și expresiile anaforale euharistice sunt un bun și un rod al Tradiției. Sf. Vasile cel Mare a asimilat într-un mod unic acest mare dar al tradiției eclesiale. Scrisul său folosește cu mare dexteritate o mulțime de texte biblice pentru argumentarea ideilor prezentate pe fundalul unui impecabil limbaj liturgic.

Astfel, coincidențele verbale între textul anaforalei și scrierile Sf. Vasile cel Mare pot să provină, pe de o parte, din acest limbaj uzual al tradiției liturgice (Formelgut), iar pe de altă parte, ele se pot datora geniului teologic creator al arhiepiscopului din Cezareea Capadociei. Astfel, pentru ca un text biblic menționat în textul anaforalei să poată constitui un argument al

---

² A se vedea: Ciprian-Ioan STREZA, *Anaforaua Sfântului Vasile cel Mare, Istorie-text-analiză comparată - comentariu teologic*, Sibiu, 2005, 535pp.

paternității vasiliene a acestui formular euharistic, el trebuie să fie des menționat și folosit cu predilecție în scrierile vasiliene.

Vor fi analizate elementele care diferă în textele diferitelor versiuni, dar mai ales cele din secțiunile introduse în mod cert de Sf. Vasile cel Mare în anafora. Analiza va fi făcută pe secțiuni pentru a putea sublinia construcția trinitară impecabilă a acestei prime părți a anaforalei Sf. Vasile cel Mare³. Vor fi prezentate comparativ doar textul egiptean și cel bizantin pentru a putea fi scoase în evidență îmbogățirile teologice aduse de ierarhul din Cezareea Capadociei formularului euharistic original păstrat în textul versiunii egiptene⁴. Din motive metodologice textul anaforalei a fost împărțit pe secțiuni în funcție de tematica bogată pe care acesta o conține.

Introducerea I, 1-25

	Textul grec al versiunii egiptene (Äg) ⁵	Textul grec al versiunii bizantine (Byz) ⁶	
1	Cel ce ești	Cel ce ești Stăpâne	1
2	Stăpâne Doamne	Doamne Dumnezeu	2
3	Dumnezeul	Părinte Atotțiitorule Cel	3
4	adevărului	închinat	4
5	Cel ce ești mai înainte		5
6	de veci	vrednic cu adevărat și drept	6
7	și împărățești în veci,		7

³ Fenwick remarcă în disertația sa doctorală diferența de accent în structurarea trinitară în anaforaua Sf. Vasile cel Mare și cea a Sfântului Iacob. În prima, Rugăciunea teologică conține o descriere și laudă a fiecăreia din cele trei Persoane ale Sfintei Treimi, pe când cea de a doua consacră Rugăciunea teologică Tatălui, cea hristologică și anamneza Fiului și epicleza și dipticele Sfântului Duh. J. FEDWICK, *The Anaphoras of St. Basil and St. James...*, pp. 82-83.

⁴ A se vedea: H. ENGBERDING, *Das eucharistische Hochgebet der Basileiosliturgie, Textgeschichtliche Untersuchungen und kritische Ausgabe, Theologie des christlichen Ostens I*, Münster, 1931, p. LXXVII-LXXVIII.

⁵ Textul grec al versiunii egiptene a fost editat de: Eusebius Renaudot, în: *Liturgiarum orientalium collectio*, vol. 1, Frankfurt, 1847, pp. 57-85.

⁶ Textul bizantin a cunoscut cele mai numeroase editări. A se vedea: C.A. SWAINSON, *The Greek Liturgies chiefly from original authorities*, Cambridge, 1884, pp. 80-84; F.E. BRIGHTMAN, *Liturgies Eastern and Western*, vol. 1, *Eastern Liturgies*, Oxford, 1896, pp. 321-327; Anton HÄNGGI, Irmgard PAHL, *Præx Eucharistica*, Fribourg, 1968, pp. 230-243; Miguel ARRANZ, *L'Euclologico Constantinopolitano agli inizi del secolo XI*, Roma, 1996, pp. 546-558. Aici a fost înlocuit textul deosebit de atent editat de A. Anton Hänggi și Irmgard Pahl din *Præx Eucharistica*, Fribourg, 1968, pp. 230-232.

8		și cuvenit lucru este	8
9	Cel Ce în cele de sus	pentru slava	9
10	locuiești	sfîințeniei Tale	10
11	și spre cele smerite	a Te lăuda, Ție a-Ți cânta,	11
12	privești	pe Tine a Te binecuvînta,	12
13		Ție a ne închina,	13
14		Ție a-Ți mulțumi, pe Tine	14
15		a Te slăvi,	15
16		pe Tine singurul Dumnezeu	16
17		adevărat	17
18		și Ție a-Ți aduce	18
19		cu inimă înfrîntă și suflet	19
20		smerit	20
21			21
22			22
23		această slujbă	23
24		cuvîntătoare	24
25		a noastră:	25
		căci Tu ești Cel Ce ne-ai	
		dăruit nouă	
		cunoașterea	
		adevărului Tău.	
		Și cine este în stare să	
		grăiască	
		puterile Tale și să facă	
		auzite	
		toate laudele Tale,	
		sau să spună toate	
		minunile	
		Tale în	
		toată vremea?	

Această primă secțiune a *Rugăciunii teologice* poate fi considerată ca fiind dedicată întregii Sfintei Treimi, pregătind lauda κατ'οικονομίαν a fiecărei Persoane divine în parte. Textul egiptean conține în această primă parte o serie de elemente specifice ale tradiției liturgice locale. Adresarea directă prin construcții participii substantivale juxtapuse, care însă nu fac mențiune de nici un verb de mulțumire, deplasarea formulei impersonale: «cu vrednicie și cu dreptate...» în dialogul pre-anaforal sunt note caracteristice ale textelor euhologice egiptene. De inspirație biblică, participiile substantivate ce deschid textul euharistic prin apelarea directă și prin descrierea măreției și atotputerniciei Persoanei lui Dumnezeu-Tatăl, Creatorul și Proniatorul a toate,

plasează acest text euhologic în cadrele clasice ale anaforalei euharistice care se adresează Tatălui, în Numele Fiului, și a misterului Său pascal, prin comuniunea Sfântului Duh. Persoana Fiului va fi mai apoi doar în trecere amintită, iar cea de a treia Persoană a Sfintei Treimi nu este deloc menționată. Aceste lipsuri vor fi însă suplinite în textul arhetipului *Q*, care aduce în această primă parte a anaforalei o veritabilă expunere a dogmei trinitare.

Nota caracteristică a textului egiptean este citarea exactă a unor pasaje scripturistice pe care le conține în debutul său. Engberding vede în prezența acestui material euhologic o influență a tradiției cultice locale, însă în nici o anafora euharistică alexandrină textele biblice nu apar citate cu o astfel de mare precizie. Este impresionant modul în care se succed și sunt armonizate între ele expresiile biblice în lauda măreției și atotputerniciei lui Dumnezeu. Primele rânduri I, 2-6 reproduc cu exactitate pasaje din psalmi: «Dumnezeul adevărului», *Ps.* XXX, 6; «Cel Ce este mai înainte de veci», *Ps.* LIV, 20; «Cel Ce în cele de sus locuiești și spre cele smerite privești» *Ps.* CXII, 6, în care se intercalează și o expresie din Cântarea lui Moise din *Ieș.* XV, 18: «Cel ce împărățești în veci», pentru ca descrierea atributelor divine să continue mai apoi în I, 27-28 cu mult discutatul text din *Fap. Ap.* IV, 24 care apare și în psalmul CXXXIII, 3: «Cel ce ai făcut cerul și pământul și marea și toate cele din ele».

Cu toate că aceste prime rânduri ale textului egiptean reproduc cu exactitate pasaje biblice, doar câteva paralele pot fi găsite cu scrierile Sf. Vasile cel Mare și la nivelul acestui pasaj al acestei versiuni a anaforalei euharistice, ele nu pot constitui argumente în favoarea paternității vasiliene, fiind simple mențiuni și nu texte folosite cu predilecție în operele acestui sfânt părinte. În *Contra lui Eunomiu*, Sfântul Vasile citează expresia «Dumnezeul adevărului» din *Ezr.* IV, 40, ce apare și în I *Ăg* 2⁷, în omilia sa *Despre credință* el folosește cu exactitate textul biblic din *Ps.* LIV, 20: «Cel ce este mai înainte de veci»⁸, iar în *Omilia* sa la *Psalmul XXIX* marele părinte capadocian

⁷ PG 29.757B: «Cine este Adevărul dacă nu Cuvântul lui Dumnezeu și Fiul prin Care sunt toate? Eu sunt, zice, Calea, Adevărul și Viața. Adevăr nu este decât din Cel prin fire adevărat și veșnic din Care Acesta S-a născut. De aceea, adaugă zicând: *Binecuvântat este Dumnezeul adevărului*, Cel ce este Părintele Adevărului-Hristos» [«Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια, ἢ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ Υἱός, δι' οὗ τὰ πάντα; Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ. Ἀλήθεια δὲ οὐκ ἔστιν, εἰ μὴ ἡ ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ φυσικῶς καὶ αἰδίως ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα. Διὸ ἐπιφέρει λέγων: Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, ὅς ἐστι Πατὴρ τῆς ἀληθείας Χριστοῦ»]. Această expresie apare și în *Ps.* XXX, versetul 2, însă Sf. Vasile cel Mare folosește aici în mod vizibil textul din *Ezr.* XL, 4.

⁸ PG XXXI, 465D: «Când a venit Izvorul vieții, Înțelepciunea, Puterea, Chipul neschimbat al lui Dumnezeu cel nevăzut, Fiul, Cel născut din Tatăl, Cuvântul viu, Cel Ce este Dumnezeu... Cel ce este și nu a devenit: *Cel Ce este mai înainte de veci*, și nu dobândit mai târziu» [«Ὅθεν προήλθε ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ εἰκὼν ἡ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς Υἱός, ὁ ζῶν Λόγος, ὁ Θεὸς ὦν... ὦν, οὐχὶ προγενόμενος: ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων οὐχὶ προσκτηθεὶς ὕστερον»].

amintește de expresia din *Ps.* CXII, 5: «Cel Ce în cele de sus locuiești și spre cele smerite privești»⁹.

Anaforaua debutează cu lauda și preamărirea Sfintei Treimi în general în termenii consacrați ai Sfintei Scripturi, anunțând astfel tema centrală a celebrării euharistice: Sfânta Treime este prezentă în toată Sfânta Liturghie ca izvor al supremei iubiri ce se revarsă asupra credincioșilor și face astfel posibilă lauda, preamărirea ei de către întreaga făptură. De aceea, toată Liturghia este plină de Treimea pomenită și invocată în rugăciune. Anaforaua euharistică începe prin aducerea de laudă și mulțumire lui Dumnezeu cel Unul în Sfânta Treime ca început al oricărui dialog plin de iubire între om și Creatorul său¹⁰.

Mulțumirea ce se cuvine a fi adusă lui Dumnezeu este răspunsul la dragostea Sa revărsată și manifestată în întreaga iconomie a mântuirii, actualizată neîntrerupt în jertfa euharistică. Lauda adusă Creatorului trebuie să fie cu atât mai mare cu cât este mai mare înălțimea de la care El S-a coborât și rămâne coborât în sânul pleromei eclesiale și de aceea ea trebuie să fie adusă cu „inimă înfrântă și cuget smerit”. Textul euharistic exprimă plastic această idee prin folosirea unei expresii biblice consacrate din *Ps.* CXII, 6: «slava sfințeniei Tale» asociate unei construcții infinitivale ample: «cuvnit lucru este... a Te lăuda, Ție a-Ți cânta, pe Tine a Te binecuvânta, Ție a ne închina, Ție a-Ți mulțumi, pe Tine a Te slăvi». Motivul central al mulțumirii este însăși dragostea Treimii revelată și manifestată omului, însăși posibilitatea de a mulțumi fiind un dar al lui Dumnezeu pentru care trebuie mulțumit, «căci tu ne-ai dăruit nouă cunoașterea adevărului Tău», cum se exprimă textul euharistic folosind aici expresia Sf. Apostol Pavel din *Evr.* X, 26¹¹. Descrierea măririi Celui Preaînalt este pusă în lumină mai mult prin evidențierea neputinței de a o face așa cum trebuie, pe măsura slavei descoperite, căci El întrece orice cugetare și orice înțelegere, de unde și cele două interogații retorice preluate din psalmi ce imediat urmează: «Și cine este în stare să grăiască puterile Tale și să facă auzite toate laudele Tale, sau să spună toate minunile Tale în toată vremea?». Treimea S-a pogorât și Se pogoară mereu spre cei ce se înalță spre Ea. Lauda și preamărirea Ei este posibilă doar pentru că Ea S-a revelat și Se

⁹ PG XXIX, 308B. «Cum este înălțat *Cel Ce locuiește întru cele înalte* de cei sortiți țării umile?» [Πῶς ὁ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς κατοικῶν ὑψοῦνται ὑπὸ τῶν τῆν ταπεινῆν χώραν λαχόντων;].

¹⁰ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, 1986, p. 257.

¹¹ Expresia: «cunoașterea adevărului Tău» apare de cinci ori menționată în scrierile Sf. Vasile cel Mare. Demne de amintit sunt: *Epistola* 243, 4 (Courtonne III, p. 73); *Omilia despre judecata lui Dumnezeu* (PG XXXI, 653A), precum și *Regulile Morale* 80, 8 (PG XXXI, 864A).

descoperă mereu, fiind sesizată ca izvor suprem al dragostei dincolo de cugetarea și putința omenească de a o lăuda și preamări așa cum se cuvine.

Fondul ideatic al acestor prime rânduri ale textului euharistic a fost negreșit cizelat de Sf. Vasile cel Mare. Dintre expresiile biblice folosite în acest debut de anafora, două din ele apar cu predilecție în operele acestui mare sfânt părinte. Expresia «Jertfa cuvântătoare» din *Rom.* XII, 1 este de 11 ori folosită de Sf. Vasile cel Mare¹², iar cea din *Evr.* X, 26: «cunoașterea adevărului Tău» apare de 5 ori menționată în operele acestuia¹³, ambele fiind definitorii pentru gândirea și scrisul marelui părinte capadocian. În *Asceticele sale*, în *Regulile mici*, Sf. Vasile cel Mare dă o definiție unică a sensului expresiei „slujbă cuvântătoare”:

«Slujire este, după părerea mea, cinstirea angajată, continuă și neclătinată a Celui adorat. Diferența dintre slujirea cuvântătoare și cea necuvântătoare ne-o înfățișează Apostolul spunând câteodată: Știți că atunci când erați păgâni erați târâți, ca și cum erați mânați, iar altă dată: Să înfățișați trupurile voastre ca jertfă vie, sfântă, bineplăcută lui Dumnezeu, slujirea voastră cuvântătoare. Cel care este târât ca și cum ar fi mânat aduce slujire necuvântătoare, pentru că, pe de o parte, el nu se conduce din îndemn și intenție proprie sub îndrumarea rațiunii, iar pe de altă parte este dus, fără voia lui spre ceea ce îl duce autoritatea celui care îl târâște. Cel care însă cu minte sănătoasă și cu bună cugetare tinde întotdeauna și în orice împrejurare către ceea ce place lui Dumnezeu și săvârșește aceasta, acela împlinește porunca slujirii cuvântătoare...»¹⁴.

¹² Remarcabil este și pasajul din *Comentariul la cartea Profetului Isaia*, 1,24 (PG XXX, 165B) în care Sf. Vasile cel Mare amintește această expresie: «Ce-mi folosește, zice, mulțimea jertfelor voastre? Și mulțimea [jertfelor] nu o primește: o singură jertfă cere. Să se aducă fiecare însuși pe sine lui Dumnezeu, înfățișându-se pe sine ca jertfă vie, bineplăcută lui Dumnezeu, prin jertfă cuvântătoare, jertfind lui Dumnezeu jertfă de laudă» [«Τὶ γὰρ μοι πλῆθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Καὶ τὸ μὲν πλῆθος ἀποπέμπεται: μίαν δὲ θυσίαν ἐπιζητεῖ. Αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν προσάγει τῷ Θεῷ, παριστῶν ἑαυτῶν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ διὰ τῆς λογικῆς λατρείας θύων τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως»].

¹³ *Epistola 243*, 4, Courtonne vol. 3, p. 74; *Cuvânt despre judecata lui Dumnezeu*, (PG XXXI, 653A); *Regulile Morale* (PG XXXI, 864A); *Comentariu la Profetul Isaia*, 1, 59, (PG XXX, 224B și 250, PG XXX, 560B).

¹⁴ PG XXXI, 1236BC: «Λατρεία μὲν ἐστίν, ὡς λογιζομαι, ἡ συντεταμένη, καὶ διηλεκτῆς, καὶ ἀμετεώριστος περὶ τὸ λατρευόμενον θεραπεία: τὴν δὲ διαφορὰν τῆς λογικῆς λατρείας καὶ τῆς ἀλόγου παρίστησιν ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος εἰπὼν, ποτὲ μὲν: Οἴδατε, ὅτι ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἠγεσθε, ἀπαγόμενοι: ποτὲ δὲ: Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Ὁ μὲν γὰρ, ὡς ἂν ἀγῆται, ἀπαγόμενος, ἄλογον λατρεῖν λατρείαν, ἅτε μὴ ὑπὸ λόγου καθηγουμένου, ἰδία ὄρμη καὶ προθέσει κινούμενος, τῇ δὲ τοῦ ἀγοντος ἀξουσίᾳ, πρὸς ὅπερ ἂν ἀγῆται, καὶ ὡς οὐ θέλει, φερόμενος: ὁ δὲ μετὰ λόγου ὑγιοῦς καὶ βουλῆς ἀγαθῆς σὺν πολλῇ φροντῆϊ τὸ ἀρεστὸν τῷ Θεῷ πάντοτε καὶ πανταχοῦ σοποῦμενος καὶ κατορθῶν, οὗτος πληροῖ τὴν ἐντολὴν τῆς λογικῆς λατρείας...». A se vedea trad. rom la Iorgu IVAN, *Sfântul Vasile cel Mare*, *Scrieri*.

Slujbă cuvântătoare este întreaga anafora euharistică, de aceea a și fost introdusă această expresie de Sf. Vasile cel Mare în primele ei rânduri. Adorarea conștientă și voită și personală adusă lui Dumnezeu prin cuvânt este întreaga orientare a ființei umane spre Ziditorul ei. Omul este prin excelență cuvânt cuvântător, întrucât cuvântul este omul în lucrarea lui de descoperire și a fost creat după chipul Cuvântului lui Dumnezeu și se menține ca și cuvânt cuvântător doar în dialog viu și personal cu Acesta. Cuvântul ca rugăciune este jertfa și izvor al întregii jertfelnicii și de aceea el își găsește împlinirea în aducerea Jertfei euharistice¹⁵. Este remarcabilă dexteritatea cu care Sfântul Vasile folosește textele biblice, și adâncimea ideilor exprimate în acest veritabil imn de laudă adus Sfintei Treimi.

Dumnezeu -Tatăl - Creator a toate: I, 26-35

	Textul grec al versiunii egiptene (Äg)	Textul grec al versiunii bizantine (Byz)	
26		Stăpâne, Stăpâne al tuturor,	26
27	Cel ce ai făcut	Făcătorului al cerului și al	27
28	cerul și	pământului	28
29	pământul și	și a toată făptura văzută	29
30	marea	și nevăzută,	30
31	și toate cele din	Cel ce șezi pe scaunul	31
32	ele	slavei și privești	32
33		adâncuri,	33
34		Cel fără de început, nevăzut,	34
35		neajuns	35
		necuprins, neschimbat	

Partea a doua, PSB 18, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989, p. 415.

¹⁵ A se vedea referitor la acest subiect: Pr. Petre VINTILESCU, *Expresiunea „slujba cuvântătoare” din Liturghierul român*, București 1939; Pr. Pavel FLORENSKY, „Slovesnie slujenie”, în: *Journal Moskovsckoi Patriarhii* 4, 1977, pp. 63-75; Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, 1986, pp. 286-290.

Lui Dumnezeu-Tatăl, Ziditorul și Creatorul a toate câte sunt, îi este adresat întreg textul euharistic. Cele trei pasaje ce alcătuiesc această secțiune sunt comune tuturor celor patru versiuni ale textului euharistic. Dumnezeu-Tatăl este invocat încă dintru început cu acele cuvinte pe care Însuși Mântuitorul le-a folosit (*Mt.* XI, 25): «Doamne al cerului și al pământului», pentru ca apoi să fie laudat ca Ziditor al «întregii făpturi văzute și nevăzute», expresie ce trimite la primele mărturisiri de credință creștine și care este o derivare a unei formule de adresare din *Col.* I,16 unde ea se referă la Persoana Fiului. O astfel de „fluiditate” și „flexibilitate” în preluarea în anafora euharistică a unei expresii ce în Sfânta Scriptură se referă la una din Persoanele Sfintei Treimi și folosirea ei ca adresare adusă unui alt Ipostas divin, a fost un fapt ce desigur nu a putut trece neobservat de către credincioșii care participau la celebrarea euharistică, fiind astfel o mărturisire de credință implicită, o „iconizare verbală” a perihorezei dintre cele trei Persoane dumnezeiești¹⁶. Această artă de a descrie prin mijloace lingvistice variate învățătura despre Sfânta Treime, folosind cu dexteritate prepozițiile în doxologii și utilizând diverse texte scripturistice pentru a sugera și „iconiza” în chip verbal taina deofinității și individualității Ipostasurilor divine, este una din caracteristicile esențiale ale scrierilor vasiliene¹⁷.

Descrierea prin atribute pozitive a lui Dumnezeu-Tatăl, Creatorul și Proniatorul a toate, este completată în cel de al doilea pasaj (b) din I, 30-31 cu o expresie preluată din *Mt.* XXV, 3: «Cel Ce șezi pe tronul sfintei Tale slave», a cărei poziție a fost modificată în textul bizantin comparativ cu cel egiptean unde se referă la Persoana Fiului (o mărturie evidentă și aici a aceleiași tendințe de reliefare a perihorezei treimice!), tocmai pentru a putea introduce pe această cale șirul de adjective cu a privativ care exprimă într-un limbaj apofatic măreția și slava de necuprins a lui Dumnezeu. Un astfel de mod de exprimare este specific teologhisirii părinților capadocieni, iar aici este vizibil faptul că atât atributele prin afirmare, cât și cele prin negare nu se referă la ființa cea de nepătruns a lui Dumnezeu, ci se referă la Persoana lui Dumnezeu-Tatăl. În mod cert, aceste pasaje al anaforalei euharistice prezente în toate cele patru versiuni conțin elementele esențiale ale experienței și încercării de exprimare a misterului trinitar așa cum apar ele expuse în scrierile Sf. Vasile cel Mare.

În disputa sa cu Eunomiu, marele părinte capadocian a demonstrat că denumirile și atributele date lui Dumnezeu nu exprimă ființa Lui, ci îl descriu în lucrarea, în manifestarea Lui în lume. Eunomiu a fost, la acea vreme, vocea unei întregi tradiții filosofice care a perceput transcendența absolută a lui Dumnezeu, Primul Principiu, în raport cu toate celelalte creaturi

¹⁶ Hutcheon Cyprian ROBERT, „A Sacrifice of Praise: A Theological Analysis of the Pre-Sanctus of the Byzantine Anaphora of Saint Basil”, *St. Vladimir's Theological Quarterly* 1, 2001, p. 13.

¹⁷ A se vedea: *Despre Sfântul Duh*, capitolele 2-6, Sieben, 72-113.

create de El. Fascinat de acest mister, Eunomiu a încercat printr-un efort metafizic impresionant să pătrundă și să descrie realitatea ființei lui Dumnezeu cu ajutorul categoriei de „nenăscut” [ἀγέννητος]¹⁸. El a încercat să exprime datul credinței creștine în termenii și categoriile raționale ale filosofiei păgâne. Dumnezeu este, în opinia sa, substanță necreată, iar necreatul nu este doar un simplu concept despre Dumnezeu [ἐπίνοια]¹⁹, ci reprezintă însăși ființa Lui. Termenul de „nenăscut” [ἀγέννητος] este revelarea pură și absolută a lui Dumnezeu, iar acest concept nu are pentru Eunomiu un a privativ, căci nu conține o privare a lui Dumnezeu de ceva, ci este o afirmare prin privarea oricărei privări spunând ceva pozitiv despre Dumnezeu²⁰. În opinia sa, Dumnezeu este numit nenăscut și este nenăscut în sine înaintea oricărui limbaj omenesc, conceptul fiind identic pentru el cu ontologia, iar definirea ființei divine cu acest termen face imposibil faptul ca Dumnezeu-Tatăl să aibă un Fiu născut din veci din El. Reducerea Fiului la statutul de creatură, îl arată pe Eunomiu ca pe moștenitorul fidel filosofiei antice grecești ce era familiarizată cu ideea unei Divinități care are un Logos, un Cuvânt divin, dar care nu este egal cu Dumnezeu, iar introducerea acestei viziuni asupra misterului Sfintei Treimi a avut în Biserică urmări deosebit de grave.

Sf. Vasile cel Mare a fost și el un bun cunoscător al filosofiei grecești și a putut sesiza foarte repede pericolul acestei învățături pentru viața Bisericii și s-a angajat cu multă responsabilitate în combaterea ei, depunând un enorm efort de precizarea dogmelor creștine folosindu-se de categoriilor rațiunii umane²¹. Preocuparea principală a Sf. Vasile cel Mare a fost mărturisirea adevăratei credințe așa cum a fost păstrată ea de tradiția Bisericii. El a detronat conceptul de necreat de pe pedestalul noetic și ontologic pus de Eunomiu, și l-a trecut la statutul de proprietate personală a Persoanei Dumnezeu-Tatăl. Atributele divine sunt, pentru Sf. Vasile cel Mare, atât o afirmare pozitivă a ceea ce este

¹⁸ A se vedea: Bernard SESBOÛE, Georges-Mathieu DE DURAND, Louis DOUTRELEAU (eds.), *Basile de Césarée, Contre Eunome, suivi de Eunome, Apologie*, SChr 299, 305, Paris, 1982, 1983; Bernard SESBOÛE, *L'Apologie d'Eunome de Cyzique et le Contre Eunome (L. I-III) de Basile de Césarée. Présentation, analyse théologique et traduction française*, Roma, 1980. Întreaga problematică a controversei eunomiene este bine surprinsă în întreaga ei complexitate de câteva lucrări fundamentale: Bernard SESBOÛE, *Saint Basile et la Trinité: un acte théologique au IVe siècle; le rôle de Basile de Césarée dans l'élaboration de la doctrine et du langage trinitaire*, Desclée, Paris; Th. DAMS, *La controverse eunoméenne*, these polycopie de la Faculté de Théologie de l'Institut Catholique de Paris, Paris, 1952; Milton V. ANASTOS, „Basil's Kata Eunomiu. A Critical Analysis”, în: P.J. FEDWICK (ed.), *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic. A sixteen-Hundredth Anniversary Symposium*, vol. I, Toronto, 1981, pp. 67-136.

¹⁹ Referitor la sensul și semnificația acestui termen a se vedea: A. ORBE, *La epinoia. Algunos preliminares historicos de la distincion kat'epinoian*, Roma, 1955.

²⁰ Bernard SESBOÛE, *Saint Basile et la Trinité*, p. 30.

²¹ *Ibidem*, p. 14.

Dumnezeu, pe baza lucrării Lui în lume, cât și o negație a ce nu este El, prin depășirea și negarea oricărei analogii cu lumea văzută:

«Printre cuvintele care sunt spuse despre Dumnezeu, unele indică ceea ce este prezent în El, altele, dimpotrivă, ceea ce nu este prezent. Așadar, pornind de la aceste două serii, oarecum un fel de amprentă a lui Dumnezeu se imprimă în noi, care provine atât din negarea atributelor care nu corespund (lui Dumnezeu) cât și din mărturisirea celor care există»²².

Această articulare originală a celor două serii de atribute, a celor care afirmă ceva despre Dumnezeu, pe baza lucrării Lui în creație, și a celor care prin negare spun ceea ce nu este Dumnezeu, prin depășirea oricărei analogii cu lumea văzută, poate fi găsită și în textul euharistic (arhetipul *Q*). Aceste două feluri de atribute se completează reciproc și sunt în măsură de a opera o corectare a viziunii și ideii omului despre Dumnezeu și de a exprima într-o manieră unică adâncimea și necuprinsul misterului Sfintei Treimi.

Un imn închinat Fiului I, 36-46

	Textul grec al versiunii egiptene (Äg)	Textul grec al versiunii bizantine (Byz)	
36	Tatăl Domnului și	Tatăl Domnului nostru	36
37	Dumnezeului și	Iisus Hristos, al marelui	37
38	Mântuitorului nostru	Dumnezeu,	38
39	Iisus Hristos	Mântuitorul	39
40		nădejdiei noastre,	40
41	prin Care toate le-ai	Care este chip al bunătății	41
42	făcut,	Tale,	42
43	cele văzute și	pecete identică	43
44	nevăzute	Care întru Sine Te arată pe	44
45		Tine, Tatăl,	45
46		Cuvânt viu, Dumnezeu	46
	Cel ce șezi pe tronul	adevărat,	
	sfintei Tale slave	Înțelepciunea cea mai	
		înainte	
		de veci, Viață,	
		Sfințenie, Putere, Lumina	
		cea	
		adevărată,	

²² *Împotriva lui Eunomiu* 10, 5-10 (PG XXIX, 533BC): «Ἐν τοίνυν τοῖς περὶ Θεοῦ λεγομένοις ὀνόμασι, τὰ μὲν τῶν προσόντων τῷ Θεῷ δηλοτικά ἐστί, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον, τῶν μὴ προσόντων. Ἐκ δύο γὰρ τούτων οἰοεὶ χαρακτῆρ τις ἡμῖν ἐγγίνεται τοῦ Θεοῦ, ἐκ τε τῆς τῶν ἀπεμφαινόντων ἀρνήσεως καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπαρχόντων ὁμολογίας».

Pasajul din I, 36-39 face trecerea spre lauda celei de a doua Persoane a Sfintei Treimi, Fiul din veci al Tatălui, «Marele Dumnezeu și Mântuitorul nădejzii noastre», Care este descris printr-o bogată înșiruire de denumiri biblice: «Chip al bunătății» (*Înțel.* VII, 26 și *Col.* I, 15: Chip al lui Dumnezeu cel nevăzut), «Pecete» (*In.* VI, 27), «Cuvânt viu» (*Evr.* IV, 12), «Dumnezeu adevărat» (*I In.* V, 20), «Înțelepciune» (*I Cor.* I, 24), «Viață» (*In.* I, 4), «Sfințenie» (*I Cor.* I, 30), «Putere» (*I Cor.* I, 24), «Lumina cea adevărată» (*In.* I, 9).

Dexteritatea cu care sunt folosite aceste pasaje din Sfânta Scriptură în alcătuirea unui imn de laudă adus Fiului sunt caracteristici ale scrisului Sf. Vasile cel Mare²³. Bernard Capelle a demonstrat însă că acest întreg pasaj a fost preluat aproape *ad literam* de marele părinte capadocian dintr-o scriere antiariană mai puțin cunoscută, o scurtă omilie la *Mt.* XI, 27 («Toate Mi-au fost date Mie de Tatăl Meu») a Sf. Atanasie cel Mare, scriere ce a fost adăugată unei lucrări mai vaste, intitulată *Expunere a credinței* [Ἐκθεσις πίστεως]²⁴. Paralelismul și identitatea între acest text și cel folosit în versiunea bizantină a anaforei Sf. Vasile cel Mare sunt remarcabile:

Brightman, 323:	PG XXV, 217BC:
ὅς ἐστιν εἰκὼν τῆς σῆς ἀγαθότητος, σφραγίς ἰσοτύπος ἐν αὐτῷ δεικνὺς σὲ τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, Θεὸς ἀληθινός, ἡ πρὸ αἰῶνων σοφία, ζῶή, ἀγιασμός, δύναμις, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν	εἰκὼν γάρ ἐστιν... πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ ἐστιν... Σφραγίς γάρ ἰσοτύπος, ἐν αὐτῷ δεικνὺς τὸν Πατέρα, Λόγος ζῶν, ἀληθινός, δύναμις, σοφία, ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις ὑμῶν.
Care este chip al bunătății Tale, pecete identică Care întru Sine Te arată pe Tine, Tatăl, Cuvânt viu, Dumnezeu adevărat, Înțelepciunea cea mai înainte de veci, Viață, Sfințenie, Putere, Lumina cea adevărată.	Chip este așadar... toate ale Tatălui în El sunt... Pecete identică, Care întru Sine arată pe Tatăl Cuvânt viu, adevărat, Putere, Înțelepciune, Sfințenie și Izbăvirea noastră.

²³ Este de remarcat faptul că expresia paulină în *Tit* II, 13 și *I Tim.* I, 1: «Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos al marelui Dumnezeu și Mântuitorul nădejzii noastre» este una dintre frazele biblice cele mai des citate în scrierile Sf. Vasile cel Mare, fiind astfel introdusă în mod cert de acesta în textul anaforei. A se vedea: *Despre Sfântul Duh* 16, 39 (SIEBEN, p. 192); *Epistola* 139, 2 (COURTONNE, II, p. 58); *Împotriva lui Eunomiu* (PG XXIX, 708B).

²⁴ Bernard CAPELLE, *Les liturgies «basiliennes» et saint Basile*, *Bibliothèque du Museon* 47, Louvain, 1960, p. 51.

Capelle sugerează faptul că Sf. Vasile cel Mare a inserat acest pasaj în textul anaforalei pe care a prelucrat-o pentru a afirma și pe această cale fidelitatea sa față de credința niceeană²⁵. În acest sens, deosebit de important este faptul că un fragment din pasajul citat mai sus apare menționat și într-una din scrierile marelui părinte capadocian, în omilia sa *Despre credință*²⁶:

«Deci, pe de o parte, ca Fiul a moștenit prin fire cele ale Tatălui, pe de altă parte, ca Unul Născut le are pe toate, cuprinzându-le în Sine, fără ca Unul să fie despărțit de Celălalt. Din aceasta așadar am fost învățați despre numirea Fiului, căci firii [dumnezeiești] este părtaș: nu a fost creat din poruncă, ci neîntrerupt din ființa [dumnezeiască] a strălucit, din veci legat de Tatăl, egal în bunătate, egal în putere, părtaș al slavei. Ce așadar [poate fi numit] decât pecete și chip, Care întru Sine Îl arată întreg Tatăl»²⁷.

Mai mult chiar, în expunerea teologiei sale referitoare la cea de a doua Persoană a Sfintei Treimi din cadrul tratatului *Despre Sfântul Duh*, marele părinte capadocian adesea folosește expresii ce apar și în scrierile Sf. Atanasie cel Mare. În capitolul 26, 64 Sfântul Vasile explică faptul că folosirea doxologiei «în Duhul Sfânt» nu implică diminuarea și necinstirea dumnezeirii Sfântului Duh și concluzionează astfel:

«Așa cum spunem că lauda adusă în Fiul este ca una adusă în Chipul lui Dumnezeu, așa putem vorbi și despre o laudă adusă în Duhul, ca în Cel Care descoperă în Sine dumnezeirea Domnului. Sfântul Duh nu poate fi separat de Tatăl și Fiul în închinare... Este imposibil a vedea Chipul lui Dumnezeu Celui nevăzut (pe Hristos), fără luminarea Sfântului Duh. Cine privește Chipul nu poate separa lumina de Chip... astfel încât în mod propriu și corespunzător prin luminarea Duhului vedem strălucirea slavei lui Dumnezeu (pe Fiul), iar prin (acest) Chip suntem ridicați (spre Tatăl), spre Cel al Cărui Chip și Pecete identică este (Fiul)»²⁸.

²⁵ *Ibidem*, p. 52.

²⁶ PG XXXI, 468BC.

²⁷ «Ὡς μὲν οὖν Υἱὸς, φυσικῶς κέκτηται τὰ τοῦ Πατρὸς: ὡς δὲ Μονογενῆς, ὅλα ἔχει ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν, οὐδενὸς καταμεριζομένου πρὸς ἕτερον. Ἐξ αὐτῆς τοίνυν τῆς Υἱοῦ προσηγορίας διδασκόμεθα, ὅτι τῆς φύσεώς ἐστι κοινῶνός: οὐ προστάγματι κτισθεὶς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ἐκλάμψας ἀδιαστάτως, ἀχρόνως τῷ Πατρὶ συνημμένος, ἴσος ἐν ἀγαθότητι, ἴσος ἐν δυνάμει, κοινῶνός τῆς δόξης. Καὶ τί γὰρ, ἀλλ' ἢ σφραγὶς καὶ εἰκὼν, ὅλον ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν Πατέρα; Ὅσα δὲ σοι μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς σωματικῆς κατασκευῆς διαλέγεται, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηριᾶν οικονομῶν, ἦν διὰ σαρκὸς ἐπιφανεῖς ἡμῖν ἐπεδείξατο».

²⁸ *Despre Sfântul Duh* (SIEBEN, p. 270): «Ὡσπερ οὖν ἐν τῷ Υἱῷ προσκύνησιν λέγομεν, τὴν ὡς ἐν εἰκόνι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. Διὸ καὶ ἐν τῇ προσκυνήσει ἀχώριστον ἀπὸ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον... Ἀδύνατον γὰρ ἰδεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἁοράτου, μὴ ἐν

Conform bazei de date Thesaurus Linguae Graecae²⁹ termenul de *ισότυπος* este foarte rar, iar expresia *σφραγίς ισότυπος* apare doar de trei ori în întreg corpusul patristic: o dată în lucrarea Sf. Atanasie cel Mare citată mai sus, și de două ori în operele Sfântului Vasile: în tratatul *Despre Sfântul Duh* și în *Omilia pentru mângâierea celui bolnav*³⁰. Este tentant de a vedea în acest fapt o dovadă în sprijinul paternității vasiliene a anaforei ce poartă numele acestui mare sfânt părinte. Acest pasaj aparține în mod cert Sf. Vasile cel Mare. Marele părinte capadocian a folosit în descrierea Persoanei Fiului un limbaj teologic consacrat, aparținând celui care fusese la acea vreme cel mai mare apărător al Ortodoxiei niceene. Încă o dată mai mult el și-a demonstrat geniul creator, folosindu-se de datele și de limbajul tradiției bisericești pentru a exprima prin doxologie adevărurile fundamentale de credință ortodoxe. Alte două exemple din scrierile sale sunt revelatoare în acest sens. Descrierea Fiului din tratatul *Împotriva lui Eunomiu* este făcută în aceeași termeni ca cei folosiți în textul anaforei:

«Icoană născută se numește și este Fiul și Strălucire a slavei lui Dumnezeu și Înțelepciune și Dreptatea lui Dumnezeu... De aceea și întreg în Sine Îl arată pe Tatăl»³¹.

τῷ φωτισμῷ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τὸν ἐνατενίζοντα τῇ εἰκόνι, ἀμήχανον τῆς εἰκότος ἀποχωρίσαι τὸ φῶς. Ὡστε οἰκειῶς καὶ ἀκολουθῶς διὰ μὲν τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Πνεύματος, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καθορώμεν: διὲ δὲ τοῦ χαρακτῆρος, ἐπὶ τὸν οὐ ἔστιν ὁ χαρακτῆρ καὶ ἡ ἰσότυπος σφραγίς ἀναγόμεθα».

²⁹ Thesaurus Linguae Graecae, CD-ROM data-base, Irvine, CA: University of California, 1992.

³⁰ PG XXXI, 1721B: «Din cer a coborât și de Tatăl nu s-a despărțit; în peșteră S-a născut și tronul nu l-a părăsit; în iesle s-a culcat și sânurile Tatălui nu le-a golit; din Fecioară întrupându-Se S-a născut și a rămas, ca Dumnezeu, fără tată; a coborât și pe cele de sus nu l-a părăsit: S-a urcat (la cer) și adăugire Treimii nu a făcut: în chip de rob S-a arătat și aceeași cinstă cu Tatăl nu o a pierdut, căci este Cuvântul și Icoană și Strălucire și Chip. Cuvântul niciodată de minte nu se desparte: Icoană, și nu tăbliță acoperită cu ceară, însă Pecete identică: Strălucire, împreună veșnică Soarelui fiind Lumina: Chip, căci cel care a văzut pe Fiul a văzut pe Tatăl». [«Εξ οὐρανοῦ κατήλθε, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐχωρίσθη: ἐν σπηλαίῳ ἐτέχθη, καὶ τὸν θρόνον οὐκ ἐγύμνωσε: ἐν φάτνῃ ἀνεκλίθη, καὶ τοὺς πατρικοὺς κόλπους οὐκ ἐκένωσεν: ἐκ παρθένου σαρκωθεὶς ἐγεννήθη, καὶ ἔμεινεν, ὡς Θεός, ἀπάτωρ: κατέβη, καὶ τῶν ἄνω οὐκ ἐχωρίσθη: ἀνέβη, καὶ τῇ Τριάδι προσθήκη οὐκ ἐποίησεν: ἐν μορφῇ δούλου ἐφάνη, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότιμον οὐκ ἀπόλεσεν: ἄλλ' ἔστιν ὁ Λόγος καὶ εἰκὼν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρ. Λόγος, οὐδέποτε γὰρ τοῦ νοῦ ἀφίσταται: εἰκὼν, οὐ κηρόχυτος στανίς, ἀλλὰ σφραγίς ἰσότυπος: ἀπαύγασμα, συναΐδιον γὰρ τὸ φῶς τῷ ἡλίῳ: χαρακτῆρ, ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα»]. Omilia din care face parte textul de mai sus a fost catalogată în Patrologia Migne ca fiind neautentică (spuria), de aceea acest pasaj este amintit aici doar cu titlu informativ, neputând constitui un argument pentru demonstrarea paternității vasiliene a vreunui text euharistic.

³¹ PG XXIX, 605: «Εἰκὼν δὲ εἴρηται καὶ ἔστιν ὁ Υἱὸς γεννητῆ, καὶ ἀπαύγασμά ἐστὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ δικαιοσύνη. Διόπερ καὶ ὅλον ἐν αὐτῷ δεῖκνυσι τὸν Πατέρα...».

De asemenea, în acest sens merită remarcat un alt pasaj din tratatul *Despre Sfântul Duh* unde în capitolul 6, 15, referindu-se la arienii care se opun divinității Fiului, Sfântul Vasile exclamă:

«Să învețe ei că Hristos este Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu și Chip al lui Dumnezeu Celui nevăzut și strălucirea slavei și că pe Acesta Dumnezeu-Tatăl L-a pecetluit, tot pe Sine în Acesta întipărimdu-Se»³².

Este vizibil faptul că paternitatea vasiliană a arhetipului *Q* și în mod particular a textului bizantin poate fi demonstrată nu doar la nivelul limbajului și a paralelismelor textuale, cât mai ales din identitatea unei întregi perspective teologice și doxologice de laudă a Sfintei Treimi în scrierile vasiliene și textul anaforalei ce poartă numele acestui sfânt părinte. Pentru Sfântul Vasile, viața de comuniune între Persoanele divine din cadrul Sfintei Treimi, iubirea dintre Ele este impregnată în întreaga viață a Bisericii și indică și modul în care adorarea trebuie adusă lui Dumnezeu.

Dragostea Tatălui pentru Fiul Său se împărtășește prin Hristos pleromei eclesiale în Sfântul Duh, iar răspunsul de mulțumire al Bisericii este adus tot în Sfântul Duh prin Hristos Tatălui, de unde și adresarea adusă Tatălui cu care debutează anaforaua euharistică.

Un ultim atribut al Fiului menționat în acest pasaj «de la Care Duhul Sfânt s-a arătat» conține verbul ἐκφαίνω care este des folosit de Sf. Vasile cel Mare în scrierile sale cu sensul de „manifestare”, „revelare”³³ și care se pare că a fost introdus de marele sfânt părinte în textul anaforalei pentru a exprima într-un mod fin raportul dintre Fiul și Sfântul Duh. Folosirea acestui verb arată „Treimea iconomică” în manifestarea ei, trimiterea în lume a Sfântului Duh de către Fiul fiind cu totul altceva decât purcederea din veci din Tatăl și introduce pe această cale stanza finală, cea dedicată Persoanei Sfântului Duh.

³² *Despre Sfântul Duh* 6, 15 (SIEBEN, p. 108): «Μανθανέτωσαν τοίνυν ὅτι Χριστός «Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία», καὶ ὅτι «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου», καὶ «ἀπαύγασμα τῆς δόξης», καὶ ὅτι τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός, ὅλον αὐτῷ ἑαυτὸν ἐντυπώσας».

³³ Cu ajutorul bazei de date TLG, patru pasaje pot fi identificate în care Sf. Vasile cel Mare folosește acest verb: două sunt din *Omiliile la Hexameron: Omilia 2,7 și Omilia 9, 3*, unul este din *Apologia Adversus Eunomius*, cartea II, 27 (PG 29, 636B), iar ultimul din *Omilia la Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos* (PG XXXI, 1472C). A se vedea și Bernard CAPELLE, „Les liturgies «basiliennes»...”, p. 52.

Un imn închinat Sfântului Duh: I, 47-54

	Textul grec al versiunii egiptene (Ăg)	Textul grec al versiunii bizantine (Byz)	
47		de la Care Duhul	47
48		Sfânt S-a arătat,	48
49		Duhul adevărului,	49
50		Darul înfierii,	50
51		Arvuna moștenirii	51
52		ce va să fie, Începutul	52
53		bunătăților celor veșnice,	53
54		Puterea cea de viață dătătoare, Izvorul sfințeniei,	54

În aceeași manieră în care au fost laudate Persoana Tatălui și a Fiului, Celei de a treia Persoane a Sfintei Treimi îi este adresat în I, 47-54 un frumos imn de laudă compus dintr-un impecabil mozaic de texte biblice. Sfântul Duh este numit: «Duhul adevărului» (*In. XIV, 17; 15, 26; 16, 13*), «Duhul înfierii» (*Rom. VIII, 15*), «Arvuna moștenirii ce va să fie» (*Efes. I, 14*), «Începutul bunătăților celor veșnice» (*Rom. VIII, 23*), «Puterea cea de viață dătătoare» (*Rom. XV, 19*), denumiri ce toate vor să indice împreună slava și cinstea ce se cuvin Sfântului Duh cu Tatăl și cu Fiul. Modul în care sunt folosite aceste pasaje biblice în constituirea unui veritabil imn de laudă în textul anaforalei poartă amprenta geniului creator al Sf. Vasile cel Mare. În scrierile sale el a folosit adesea aceste expresii din Sfânta Scriptură pentru a putea argumenta pnevmatologia sa. O analiză atentă comparativă între textul anaforalei și operele acestui sfânt părinte relevă cu elocvență și la nivelul acestui pasaj paternitatea vasiliană a acestei anaforale euharistice. Toate aceste denumiri date Sfântului Duh apar în scrierile Sf. Vasile cel Mare, cu precădere însă ele sunt menționate în tratatul închinat celei de a treia Persoane a Sfintei Treimi. În cele ce urmează vor fi analizate doar câteva din aceste expresii biblice ce apar în operele vasiliene³⁴:

a) Expresia biblică: «Duhul adevărului» (*In. XIV, 17; 15, 26; 16, 13*) apare de patru ori menționată în tratatul *Despre Sfântul Duh*³⁵. Revelator

³⁴ În cele ce urmează vor comparate cu ajutorul bazei de date TLG principalele expresii biblice folosite de Sf. Vasile cel Mare în descrierea Sfântului Duh în textul anaforalei dar și în operele sale. De asemenea, au fost consultate în această cercetare și rezultatele studiului lui Bernard CAPELLE, *Les liturgies «basiliennes» et saint Basile...*, pp. 53-56 și Cyprian Robert HUTCHEON, „A Sacrifice of Praise: A Theological Analysis of the Pre-Sanctus”, pp. 17-19.

³⁵ În cap 9, 22; 16,38; 18, 46 și 19, 48 (SIEBEN, pp. 136, 186, 212, 220).

pentru cele mai uzitate denumiri folosite privitor la Persoana Sfântului Duh este următorul pasaj din capitolul 9, 22:

«...cine aude de diferitele denumiri ale Duhului este ridicat în sufletul său și nu își îndreaptă gândirea spre firea cea de sus? Căci este numit Duhul lui Dumnezeu și Duhul adevărului, Care de la Tatăl porcede, Duh drept, Duh povățuitor. Duh Sfânt este numirea principală și proprie, prin care în mod deosebit este exprimat netrupescul, imaterialul curat și neîmpărțitul»³⁶.

b) Denumirea «Duhul înfierii» din *Rom. VIII, 15* este cea originară pentru textul arhetipului *Q* și este folosită de Sf. Vasile cel Mare într-un pasaj din lucrarea *Despre Sfântul Duh*, în capitolul 11, 27, unde el atrage atenția asupra faptului că cei care nu cinstesc toate cele trei Persoane ale Sfintei Treimi nu pot aduce adevărată închinare lui Dumnezeu:

«Nu crede în Fiul cel ce nu crede în Duhul, nu crede în Tatăl, cel ce nu crede în Fiul... Un astfel de om nu are parte de închinare adevărată. Este imposibil a te închina Fiului decât în Sfântul Duh și nici a-L invoca pe Tatăl decât în Duhul înfierii»³⁷.

De asemenea, printre numirile date Sfântului Duh în *Omilia despre credință* apare și expresia «Duhul înfierii»:

«Credem și mărturisim... un singur Duh Sfânt, Mângâietorul, în Care am fost pecetluit și spre ziua izbăvirii, Duhul adevărului, Duhul înfierii în Care strigăm: Avva, Părinte!»³⁸

c) Expresia «arvuna vieții viitoare», este originară pentru arhetipul *Q*, fiind o preluare în textul anaforalei a unor pasaje biblice pauline, care fac mențiune fie de «arvuna Duhului» (*II Cor. I, 22; 5, 5*), fie de «arvuna moștenirii viitoare» (*Efes. I, 14*), și ea este folosită de Sf. Vasile cel Mare în capitolul 15, 35-36 al tratatului *Despre Sfântul Duh*, unde face o veritabilă

³⁶ *Despre Sfântul Duh 9, 22* (SIEBEN, p. 136): «Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ εἶρηται, καὶ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται», «Πνεῦμα εὐθές», «Πνεῦμα ἡγεμονικόν». «Πνεῦμα ἅγιον», ἡ κυρία αὐτοῦ καὶ ἰδιάζουσα κλήσις: ὅπερ δὴ μάλιστα παντός τοῦ ἀσωμάτου καὶ καθαρῶς ἀύλου τε καὶ ἀμεροῦς ὄνομά ἐστιν.

³⁷ «Οὐ πιστεύει μὲν γὰρ εἰς Υἱὸν ὃ μὴ πιστεύων τῷ Πνεύματι: οὐ πιστεύει δὲ εἰς Πατέρα ὃ μὴ πιστεύσας τῷ Υἱῷ... Ἄμιρός ἐστι καὶ τῆς ἀληθινῆς προσκυνήσεως ὃ τοιοῦτος. Οὔτε γὰρ Υἱὸν προσκυνῆσαι δυνατόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὔτε ἐπικαλέσασθαι δυνατόν τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ἐν τῷ τῆς υἰοθεσίας Πνεύματι».

³⁸ PG XXXI, 685BC: «Καὶ ἐν μόνον Πνεῦμα ἅγιον, τὸ Παράκλητον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως: τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ Πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν: Ἀββᾶ, ὁ Πατὴρ».

expunere a teologiei baptismale ortodoxe alături de alte două numiri date Sfântului Duh în textul anaforalei euharistice: «Începutul bunătăților celor veșnice» și «Puterea cea de viață dătătoare». Convergența acestor trei expresii ale textului euharistic într-un singur pasaj al tratatului *Despre Sfântul Duh* este o evidentă mărturie a paternității vasilieni a arhetipului *CI*:

«Domnul, Care conduce viețile noastre, tocmai de aceea a întemeiat cu noi legământul Botezului, el fiind atât chip al morții cât și al vieții. Apa împlinește chipul morții, iar arvuna vieții o dăruiește Duhul [τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος]. De aceea limpede s-a făcut pentru noi ceea ce am cercetat și anume de ce Sfântul Duh a fost asociat apei: pentru că două sunt scopurile Botezului: pe de o parte, de a distruge trupul păcatului, ca să nu mai aducă roadă morții, iar pe de altă parte, de a trăi Duhului și roadă a aduce în sfințenie. Pe de o parte, apa este chip al morții, primind ca într-un mormânt trupul, pe de altă parte. Duhul Sfânt îi dăruiește (infuzează) puterea cea de viață dătătoare [τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν]...»³⁹.

«Prin Duhul Sfânt repunerea în rai, ridicarea în împărăția cerurilor, întoarcerea la înfiere [ἡ εἰς υἰοθεσίαν ἐπάνοδος], îndrăzneala de a numi pe Dumnezeu Părinte, de a deveni părtaș al harului lui Hristos, de a fi numit fiu al luminii, de a fi părtaș veșnicei slave, într-un cuvânt, împărțășirea de toate bunătățile în acest veac și cel viitor. Și vedem ca într-o oglindă harul bunurilor celor [viitoare] celor prin făgăduință păstrate nouă, a căror gustare o așteptăm prin credință, ca și cum ar fi prezente. Dacă arvuna [ὁ ἀρραβῶν] este astfel, cât de mare va fi desăvârșirea ei? [ἡλικὸν τὸ τέλειον] Dacă pârga este astfel, cât de mare va fi împlinirea totului?»⁴⁰

³⁹ Expresia «arvuna vieții viitoare» mai apare și în *Omilia despre feciorie* 2, 41 considerată ca „spuria”: A se vedea, Amand DE MENDIETA, „Une curieuse homélie grecque inédite sur la virginité adressée aux pères de famille”, în: *Revue Benedictine* 63, 1953, pp. 35-69.

⁴⁰ *Despre Sfântul Duh* 15, 35 (SIEBEN, pp. 176-178): «Τούτου χάριν ὁ τὴν ζωὴν ἡμῶν οἰκονομῶν Κύριος τὴν τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν ἔθετο διαθήκην, θανάτου τύπον καὶ ζωῆς περιέχουσαν: τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα τοῦ ὕδατος ἐκπλησοῦντος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος. Ὡστε σαφὲς ἡμῖν ἐντεῦθεν γέγονε τὸ ζητούμενον, διὰ τί τῷ Πνεύματι τὸ ὕδωρ συμπαρελήφθη. Ὅτι δύο σκοπῶν ἐν τῷ βαπτίσματι προκειμένων, καταργῆσαι μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, τοῦ μηκέτι αὐτὸ καρποφορεῖν τῷ θανάτῳ, ζῆν δὲ τῷ Πνεύματι, καὶ τὸν καρπὸν ἔχειν ἐν ἁγιασμῷ: τὸ μὲν ὕδωρ, τοῦ θανάτου τὴν εἰκόνα παρέχει, ὡσπερ ἐν ταφῇ τὸ σῶμα παραδεχόμενον: τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ζωοποιὸν ἐνίησι δύναμιν... Διὰ Πνεύματος ἁγίου ἡ εἰς παράδεισον ἀποκατάστασις: ἡ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν ἄνοδος: ἡ εἰς υἰοθεσίαν ἐπάνοδος: ἡ παρρησία τοῦ καλεῖν ἑαυτῶν Πατέρα τὸν Θεόν, κοινωνὸν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτὸς χρηματίζειν, δόξης αἰδίου μετέχειν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐν παντὶ πληρώματι εὐλογίας γενέσθαι, ἐν τε τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι: τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀποκειμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, ὧν διὰ πίστεως ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἀπόλαυσιν, ὡς ἤδη

Este o legătură indestructibilă între celebrarea euharistică și toate celelalte Taine ale Bisericii. Dacă în Botez se primește arvuna bunătaților viitoare prin harul Sfântului Duh, în Sfânta Liturghie se aduce mulțumire Tatălui prin Fiul în Sfântul Duh pentru aceste daruri primite și pentru făgăduința celor viitoare. Astfel, termenii definatorii ai teologiei baptismale ușor au putut fi încorporați în textul anaforalei euharistice de Sf. Vasile cel Mare. d) Sfântul Duh este definit în finalul acestui imn ca fiind «Izvor al sfințeniei de Care toată făptura cea cuvântătoare și înțelegătoare întărită fiind». Acest atribut a fost cu grijă ales pentru a introduce pe această cale trisaghionul biblic: doar Sfântul Duh, izvorul și sursa a toată sfințenia poate dărui întregii făpturi înțelegătoare puterea de a înălța Sfintei Treimi laudă neîncetată.

Definirea Sfântului Duh ca «Izvor al sfințeniei» este unul din atributele divine ale Persoanei Mângâietorului care apar cel mai des menționate în scrierile vasilene, fiind considerat drept caracteristica esențială al celui de al treilea Ipostas al Sfintei Treimi⁴¹.

Expresia nu are corespondent direct în Sfânta Scriptură și pare a fi o creație a geniului marelui părinte capadocian. În tratatul *Despre Sfântul Duh*, Sfântul Vasile explică sensul acestui atribut divin: «Pe când toată făptura primește de altundeva sfințirea, Duhul (Sfânt) are sfințenia prin fire, deoarece nu este sfințit, ci sfințitor»⁴², iar în *Contra lui Eunomiu*, într-un context asemănător, în care indicând faptul că puterile îngerești au sfințenia prin participare la harul Sfântului Duh, el extinde și nuanțează descrierea sfințeniei Mângâietorului folosind în două rânduri *ad literam* expresia uzitată în textul euharistic⁴³:

«Deosebirea în sine dintre acestea (puterile îngerești) și Sfântul Duh constă în faptul că Acesta are sfințenia prin fire, pe când acelea sfințirea o au prin participare... Pe când creatura are sădită în fire străduință spre creștere și

---

παρόντων, τὴν χάριν ἐνοπτριζόμενοι. Εἰ γὰρ ὁ ἀρραβὼν τοιοῦτος, ἤλικον τὸ τέλειον; καὶ εἰ ἡ ἀπαρχὴ τοσαύτη, τίς ἡ τοῦ ὅλου πληρωσις;».

⁴¹ Bernard SESBOUE, *Saint Basile et la Trinité...*, p. 147. Sfințenia ca proprietate personală a Sfântului Duh este amintită de Sf. Vasile cel Mare alături de paternitatea Tatălui și filiația Fiului: *Epistola* 214, 4 astfel enumera cele trei proprietăți particulare ale fiecărei Persoane divine: «Ipostasul este considerat în caracterul propriu al paternității, al filierii sau al puterii sfințitoare», Courtonne II, p. 205, iar *Scrisoarea* 236, 6 amintește de: «proprietățile personale care au fost definite pentru fiecare (Persoană), precum paternitatea, filiația și sfințenia [πατρότητα καὶ υἰότητα καὶ ἁγιασμόν]» Courtonne III, p. 53.

⁴² *Despre Sfântul Duh* 19, 48 (SIEBEN, p. 218): «Τῆ μὲν γὰρ κρίσει ἐτέρωθεν ἐπισηχθη ὁ ἁγιασμός: τῷ δὲ Πνεύματι συμπληρωτικὴ τῆς φύσεώς ἐστιν ἡ ἁγιότης. Διόπερ οὐχὶ ἁγιαζόμενον ἐστιν, ἀλλ' ἁγιάζον».

⁴³ De două ori apare citată literal expresia «Izvorul sfințeniei» și în *Epistola* 8, 2, 8 însă se pare că această scrisoare nu aparține Sf. Vasile cel Mare, putând fi găsită doar într-un singur manuscris. A se vedea: Courtonne, p. 22.

are sfințenia prin mulțumire adusă lui Dumnezeu..., Sfântul Duh este izvor al sfințeniei [πηγή ἁγιασμοῦ]. Și precum sfânt este Tatăl prin fire și sfânt este Fiul prin fire, la fel prin fire este sfânt și Duhul adevărului»⁴⁴. «Sfântul Duh nu este făptură, ci chip al sfințeniei lui Dumnezeu [χαρακτήρ] și Izvor al sfințeniei a toate [πηγή τοῖς πᾶσιν ἁγιασμοῦ]»⁴⁵.

Bernard Capelle a identificat alte câteva pasaje paralele acestei secțiuni a textului euharistic din scrierile Sf. Vasile cel Mare, iar o simplă enumerare a lor demonstrează cu elocvență faptul că atât la nivel de theologhisire, cât și de limbaj anaforaua poartă amprenta gândirii acestui mare sfânt părinte:

Textul anaforalei:

«Izvorul sfințeniei, de Care toată făptura cea cuvântătoare și înțelegătoare întărită fiind, Ție Îți slujește și Ție Îți aduce doxologia cea de-a pururi, căci toate Îți slujesc Ție».

*Despre Sfântul Duh 9, 22*⁴⁶:

«Izvorul sfințeniei, Lumină înțelegătoare, fiindcă dăruiește prin Sine claritatea necesară la toată puterea rațională în găsirea adevărului»⁴⁷.

*Despre Sfântul Duh 16, 38*⁴⁸:

«Puterile curate și înțelegătoare și cerești, chiar dacă sunt și se numesc sfinte, ele au sfințenia din harul dăruit al Sfântului Duh»⁴⁹.

*Despre Sfântul Duh 9, 22*⁵⁰:

«Cum să cânte îngerii: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, dacă nu sunt întăriți de Duhul?».

⁴⁴ *Împotriva lui Eunomiu III (PG XXIX, 660)*: «Διαφορά δὲ αὐταῖς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῆ, ὅτι τῷ μὲν φύσις ἡ ἁγίωσύνῃ, ταῖς δὲ ἐκ μετουσίας ὑπάρχει τὸ ἁγιάζεσθαι. ἡ μὲν γὰρ κρίσις πέφυκεν ἄθλον προκοπῆς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως τὸν ἁγιασμὸν ἔχουσα...: τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πηγὴ ἁγιασμοῦ. Καὶ ὡσπερ φύσει ἅγιος ὁ Πατήρ, καὶ φύσει ἅγιος ὁ Υἱός, οὕτω φύσει ἅγιον καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας».

⁴⁵ *Împotriva lui Eunomiu V (PG XXIX, 725BC)*: «Τὸ Πνεῦμα ἄρα οὐ κτίσις, ἀλλὰ ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ χαρακτήρ, καὶ πηγὴ τοῖς πᾶσιν ἁγιασμοῦ».

⁴⁶ SIEBEN, p. 138.

⁴⁷ «Ἁγιασμοῦ γένεσις, φῶς νοητόν, πάση δυνάμει λογικῆ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὕρεσιν οἷόν τινα καταφάνειαν δι' ἑαυτοῦ παρεχόμενον».

⁴⁸ SIEBEN, p. 184.

⁴⁹ «Αἱ γὰρ καθαρὰ καὶ νοεραὶ καὶ ὑπερκόσμοι δυνάμεις, ἅγαι καὶ εἰσι καὶ ὀνομάζονται, ἐκ τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνδοθεΐσης χάριτος τὸν ἁγιασμὸν κεκτημένα».

⁵⁰ SIEBEN, p. 188. «Πῶς μὲν γὰρ εἴπωσιν ἄγγελοι: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ», μὴ δυναμωθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος;».

*Epistola 105*⁵¹

«Sfântul Duh, Care din Dumnezeu este, Izvor al sfințeniei».

Este evident faptul că așa după cum și primele două imne, cel închinat Tatălui și cel dedicat Fiului, această secțiune care descrie Persoana Sfântului Duh a fost în mod cert prelucrată de Sf. Vasile cel Mare. Este vizibil cum revizorul a urmărit să imprime textului euharistic un anumit echilibru și o structură trinitară impecabilă, astfel încât cele trei secțiuni dedicate celor trei Persoane divine să fie egale între ele ca întindere și să alcătuiască un tot unitar, trecerea de la o secțiune la alta să fie armonios făcută, sugerând astfel misterul ipostazierii de către cele trei Persoane a unicei ființe divine, iar termenii folosiți să fie cei consacrați ai Sfintei Scripturi și folosiți în Tradiția vie a Bisericii. În acest sens, este frapant paralelismul la nivel de expresie în descrierea Fiului și a Sfântului Duh în această primă secțiune a textului arhetipului *Q*⁵²:

Fiul lui Dumnezeu
Care este chip al *bunătății* Tale
Care întru Sine Te arată pe Tine, Tatăl
Dumnezeu *adevărat*
Viață

Sfințenie
Putere

Sfântul Duh
Începutul *bunătăților* celor veșnice
Darul înfierii
Duhul *adevărului*
Arvuna *vieții* viitoare/moștenirii ce va
să fie
Izvorul *sfințeniei*
Puterea cea de viață dătătoare

Acest paralelism denotă coerența și o viziune doctrinară unică pe care marele părinte bisericesc a știut să o imprime scrierilor sale. Cele trei Persoane divine sunt inseparabile, iar relațiile dintre Ele din Sfânta Treime se manifestă în întreaga iconomie a mântuirii. În întreg tratatul său *Despre Sfântul Duh*, Sf. Vasile cel Mare insistă asupra faptului că dragostea lui Dumnezeu-Tatăl pentru Fiul Său în Sfântul Duh din Sfânta Treime se manifestă și se arată în Biserică pe baza jertfei și învierii Fiului prin venirea Sfântului Duh. De aceea și adorarea Tatălui nu se poate face decât prin Fiul în Sfântul Duh:

«Este imposibil a vedea Chipul lui Dumnezeu Celui nevăzut (pe Hristos), fără luminarea Sfântului Duh. Cine privește Chipul nu poate separa lumina

⁵¹ Courtonne II, p. 7. «Πνεῦμα Ἅγιον, ἐκ Θεοῦ ὄνταρχον, τὴν πηγὴν τῆς ἀγιότητος».

⁵² Boris BOBRINSKOY, „Liturgie et ecclésiologie trinitaire de saint Basile”, în: *Verbum Caro* 23 (1969), p. 6.

de Chip... astfel încât în mod propriu și corespunzător prin luminarea Duhului vedem strălucirea slavei lui Dumnezeu (pe Fiul), iar prin (acest) Chip suntem ridicați (spre Tatăl), spre Cel al Cărui Chip și Pecete identică este (Fiul)»⁵³.

Lauda îngerilor și introducerea Sanctusului: I, 55-95.

	Textul grec al versiunii egiptene (Äg)	Textul grec al versiunii bizantine (Byz)	
55	Cel căruia se închină	de Care toată făptura	55
56	toată	cea cuvântătoare și	56
57	puterea cea sfântă,	înțeleghătoare	57
58		întărită fiind,	58
59		Ție Îți slujește și Ție	59
60		Îți aduce doxologia cea	60
61		de-a pururi,	61
62	Căruia Îți stau înainte	căci toate Îți slujesc Ție.	62
63	Îngeri	Căci pe Tine Te laudă	63
64	și Arhangheli	Îngeri,	64
65	Începătorii și	Arhangheli,	65
66	Stăpânii,	Scaune, Domnii,	66
67	Scaune, Domnii	Începătorii, Stăpânii,	67
68	și Puteri,	Puteri	68
69	Ție Îți stau		69
70	împrejur		70
71			71
72			72
73	Heruvimii cei cu ochi	și Heruvimii cei cu ochi	73
74	mulți	mulți,	74
75	și Serafimii cei	Ție Îți stau împrejur	75
76	cu câte șase aripi	Serafimii	76
77		cei cu câte șase aripi,	77
78		care cu două	78
79		își acoperă	79
80		fețele lor	80
81			81
82			82
83		iar cu două, picioarele lor	83
84			84
85			85
86			86

⁵³ *Despre Sfântul Duh* 26, 64 (SIEBEN, p. 270).

87			87
88			88
89			89
90			90
91			91
92		iar cu două zburând,	92
93		strigă unul	93
94		către altul cu guri	94
95	Întotdeauna	neobosite,	95
	lăudând și	cu teologhisiri fără tăcere	
	strigând	cântarea de biruință	
	și grăind: Sfânt	cântând,	
		strigând, glas înălțând și	
		grăind: Sfânt	

Descrierea sfințeniei Sfântului Duh, văzută de Sf. Vasile cel Mare drept caracteristica ipostatică a Persoanei Mângâietorului și la care participă întreaga făptură, pentru a se împlini astfel, este sursa și izvorul a toată lauda fapturilor înțelegătoare. Precum în tratatul *Despre Sfântul Duh*, așa și în textul anaforalei euharistice, pnevmatologia este strâns legată de învățătura despre sfinții îngeri: doar în Sfântul Duh puterile îngerești pot progresa în dragostea lui Dumnezeu și pot astfel aduce neîncetat laudă și mulțumire Preasfintei Treimi:

«Tu, care ai însă puterea de a cele nevăzute din cele văzute, slăvește pe Ziditorul Care le-a făcut pe toate, fie văzute, fie nevăzute, fie Începătorii, fie Stăpânii, fie Puteri, fie Tronuri, fie Domnii și alte oarecare firi raționale al căror nume nu este cunoscut. Socotește [-mi] în actul creării lor drept cauză primordială a celor făcute pe Tatăl, drept cauză creatoare pe Fiul și desăvârșitoare pe Sfântul Duh, astfel încât duhurile slujitoare există prin voia Tatălui, au fost aduse la existență prin lucrarea Fiului și s-au desăvârșit prin prezența Duhului. Iar desăvârșirea îngerilor înseamnă sfințenie și rămânerea în sfințenie»⁵⁴.

⁵⁴ *Despre Sfântul Duh* 16, 38 (SIEBEN, pp. 184-186): «Σὺ δέ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὁρατῶν ἀναλογίζεσθαι τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν ποιητὴν ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὁρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, καὶ εἴ τινές εἰσιν ἕτεροι λογικαὶ φύσεις, ἀκατονόμαστοι. Ἐν δὲ τῇ τούτων κτίσει ἐνόησόν μοι τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων, τὸν Πατέρα: τὴν δημιουργικὴν, τὸν Υἱόν: τὴν τελειωτικὴν, τὸ Πνεῦμα: ὥστε βουλήματι μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ὑπάρχειν, ἐνεργείᾳ δὲ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸ εἶναι παράγεσθαι, παρουσίᾳ δὲ τοῦ Πνεύματος τελειοῦσθαι. Τελειώσις δὲ ἀγγέλων, ἁγιασμός, καὶ ἡ ἐν τούτῳ διαμονή».

«Sfințire nu există fără Sfântul Duh. Puterile cerești nu sunt sfinte prin fire, căci așa nu ar exista nici o deosebire între ele și Sfântul Duh. Ele au însă sfințenia de la Sfântul Duh pe măsura vredniciei (rangului) lor. Sfințenia lor este din afara ființei lor și aduce desăvârșirea lor prin comuniunea Sfântului Duh... dacă vei înlătura în gândire Duhul, se destramă oștile îngerilor, dispar cinstirile (rangurile) arhanghelilor, toate se prăbușesc, viața nu mai are nici o lege, nici o ordine, nici un scop. Cum să mai poată cânta îngerii: „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu”, dacă nu ar fi întăriți de Sfântul Duh?»⁵⁵

Dacă în textul anaforalei descrierea Persoanei Sfântului Duh, Izvorul a toată sfințenia, Care dăruiește întregii făpturi înțelegătoare puterea de a adora pe Dumnezeu, introduce și motivează trisaghionul biblic cântat de puterile îngerești, în capitolul 15 al tratatului *Despre Sfântul Duh*, Sfântul Vasile prezintă Liturgia neîncetată adusă de îngeri lui Dumnezeu ca fiind posibilă doar prin harul Sfântului Duh:

«Scaunele și Domniile, Începătoriile și Stăpâniile cum ar putea duce o viață fericită, dacă nu ar vedea mereu fața Tatălui din ceruri. Vederea aceasta însă nu este posibilă fără Sfântul Duh. Cum ar putea spune Serafimii: „Sfânt, Sfânt, Sfânt” dacă nu ar fi fost învățați de Duhul ori de câte ori se cade (cu evlavie) această laudă a o aduce? Deci, dacă îl laudă pe Dumnezeu toți îngerii Lui și îl preamăresc toate Puterile Lui, (o fac doar) prin conlucrarea Duhului. Dacă mii și mii de îngeri și zeci de mii de slujitori care stau de față (înaintea lui Dumnezeu), atunci prin puterea Sfântului Duh săvârșesc desăvârșit (ireproșabil) lucrarea lor»⁵⁶.

Și în acest pasaj este remarcabil paralelismul atât la nivel de expresie, cât și la nivel teologic între scrierile Sf. Vasile cel Mare și textul anaforalei ce poartă numele acestui mare sfânt părinte. Corespondența între ordinea în care sunt menționate ostile cerești în textul bizantin și în pasajul mai sus citat spre deosebire de textul anaforalei egiptene Äg, care menționează mai întâi Începătoriile și Stăpâniile, iar mai apoi Scaunele și Domniile, nu poate fi invocată ca un argument al paternității vasiliene a arhetipului Q sau ca o infirmare a acesteia referitor la textul egiptean. Sfântul Vasile, în alte pasaje în care se referă la oștile îngerești, nu respectă o ordine strictă în enumerarea lor⁵⁷. Textul anaforalei însă, în toate cele patru versiuni

⁵⁵ *Despre Sfântul Duh* 16, 38 (SIEBEN, p. 188).

⁵⁶ *Despre Sfântul Duh* 16, 38 (SIEBEN, pp. 190-191).

⁵⁷ Dacă în *Omilia* 1, 5 la *Hexaemeron* cetele îngerești sunt menționate exact ca în textul bizantin al anaforalei ca o citare exactă a textului din *Col.* I, 16, în capitolul 16, 38 al tratatului *Despre Sfântul Duh*, Sf. Vasile cel Mare nu respectă nici o ordine în menționarea oștilor îngerești: «Tu, care ai însă puterea de a cele nevăzute din cele văzute, slăvește pe

ale, ei conține o teologie elaborată despre lumea îngerilor și misiunea spirituală a ei în această lume și în cea viitoare. Liturghia cerească a puterilor nemateriale prefațează și întregeste lauda întregii creații aduse Ziditorului prin Jertfa euharistică.

Concluzii

Analiza comparată a *Rugăciunii teologice* din textul celor patru versiuni ale anaforei Sf. Vasile cel Mare a scos în evidență faptul că viziunea lui Engberding asupra sensului evoluției acestui text euharistic este demonstrabilă atât la nivel lexical cât și teologic. Marele părinte bisericesc a prelucrat prin adăugiri teologice și biblice anaforaua ce era în uz în Cezareea Capadociei din vremea sa și a dat naștere unui nou text euhologic (arhetipul Q), din care au derivat toate celelalte trei versiuni, cea armeană, siriacă și bizantină. Toate amplificările teologice pe care le conține arhetipul Q comparativ cu textul egiptean Äg sunt făcute într-un limbaj biblic impecabil și pot fi regăsite în scrierile Sf. Vasile cel Mare. Arm, Syr și Byz sunt „vasiliene” nu doar prin limbajul și expresiile biblice pe care le întrebunțează, cât mai ales prin viziunea teologică coerentă pe care o conțin.

Textul egiptean conține și el în această primă parte semne ale unei oarecare elaborări teologice. Folosirea unei mari diversități de pasaje scripturistice ce ingenios alcătuiesc un tot unitar și care nu au un corispondent direct în alte texte euhologice egiptene poate fi un indiciu al unei posibile paternități vasiliene și a acestui formular euhologic. Anaforaua ajunsă în Egipt din Cezareea Capadociei poartă numele Sf. Vasile cel Mare pentru că ea conținea deja semne ale unei prime prelucrări făcute de acest mare sfânt părinte. Chiar dacă în această primă secțiune, paternitatea vasiliană a textului egiptean poate fi greu demonstrată, căci paralelismele cu scrierile Sf. Vasile cel Mare nu sunt relevante, ea rămâne o sarcină pentru analiza secțiunilor următoare ale textului egiptean.

Excelenta cunoaștere a Sfintei Scripturi, folosirea cu dexteritate a pasajelor biblice pentru argumentarea viziunii sale teologice, recurgerea la termeni liturgici sunt caracteristicile de bază ale scrisului Sf. Vasile cel Mare și ele se regăsesc în toate cele patru versiuni ale anaforei ce poartă numele acestui mare sfânt părinte. Remarcabilă este și ingenioasa modalitate a

---

Ziditorul, Care le-a făcut pe toate, fie văzute, fie nevăzute, fie Începătorii, fie Stăpânii, fie Puteri, fie Tronuri, fie Domnii și alte oarecare firi raționale al căror nume nu este cunoscut...» [«Σὺ δὲ, ἔχων δύναμιν ἐκ τῶν ὀρατῶν ἀναλογίζεται τὰ ἀόρατα, δόξαζε τὸν ποιητὴν ἐν ᾧ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε ὀρατά, εἴτε ἀόρατα, εἴτε ἀρχαί, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, καὶ εἴ τινές εἰσιν ἕτεροι λογικαὶ φύσεις, ἀκατονόμαστοι»] (SIEBEN, p. 184).

„iconizării” verbale a dogmei Sfintei Treimi ce apare în textul anaforalei: un atribut scripturistic ce se referă la una din Persoanele Sfintei Treimi este folosit în textul liturgic pentru a descrie un alt Ipostas divin. Astfel, termenii de σφραγίς, ἁγιασμός, δύναμις sunt întrebuițați de Sfânta Scriptură cu referire la Persoana Sfântului Duh, iar în textul anaforalei apar ca atribute ale Fiului. De asemenea, bogatele determinări biblice din *Col. I, 16* ce se referă la Persoana Fiului, sunt folosite în acest text euhologic în imnul de slavă închinat Tatălui. Remarcabilă este folosirea acestei „tehnici” și în prelucrarea textului egiptean. Expresia: «Cel ce șezi pe scaunul sfintei Tale slave» [Ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου τῆς ἁγίας δόξης σου] care în Äg se referă la Persoana Fiului, în Arm, Syr și Byz ea apare ca un atribut al Tatălui.

IS SAINT BASIL THE GREAT THE AUTHOR OF THE DIVINE LITURGY OF ST. BASIL? INTERNAL ARGUMENTS

The Egyptian text contains certain elements which recommend it as the product of a theologian. The use of a variety of excerpts from the Holy Scripture which combine ingeniously to form the whole, and which have no direct correspondence in other euhological Egyptian texts may be considered evidence for a possible Basilian paternity of this euhological form. The anaphora brought to Egypt from Cappadocia, Caesarea bears the name of St. Basil the Great because it contains the marks of a first revision performed by the great Church Father mentioned above. Even though in this first section the paternity of the Egyptian text is hardly demonstrable, for any parallel between this text and other marks of St. Basil's touch are irrelevant, it remains a task to be completed during the analysis of subsequent sections of the Egyptian text. The main features of St. Basil's work are the following: his familiarity with the Holy Scriptures, the dexterity in using excerpts from the Bible to support his theological argument, and the use of liturgical terminology. They are also present in the four versions of the anaphora which bear the name of the great Church Father. Also remarkable is the verbal „iconisation” of the Trinitarian dogma in the anaphora text: a scriptural attribute that refers to one of the three Persons of the Holy Trinity is used in the liturgical text to describe another divine Hypostasis. Thus, the terms σφραγίς, ἁγιασμός, δύναμις refer to the Divine Person of the Holy Spirit in the Holy Scripture, but in the anaphora they appear as attributes of the Son. Moreover, the rich biblical references in *Col. 1:16* to the Divine Person of the Son are used in this euhological text in the hymn dedicated to the Father. The use of this „method” is equally remarkable in the Egyptian text. The expression „You, who are sitting on the throne of Your Holy Glory” [Ὁ καθήμενος ἐπὶ θρόνου τῆς ἁγίας δόξης σου] which in Äg refers to the Person of the Son, in Arm, Syr and Byz appears as attribute of the Father.

DISPOZIȚII CANONICE ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE, PRIVIND FEMEIA CREȘTINĂ*

Înainte de a trata mai pe larg problemele ce reies din canoanele Sf. Vasile cel Mare privind femeia creștină a epocii sale, socotim necesar să facem o scurtă prezentare a situației acesteia înainte de creștinism în lumea greco-romană. Se știe că creștinismul a ridicat femeia la o deosebită cinste, socotind-o egală cu bărbatul (ca cei ce amândoi au fost creați egali după chipul și asemănarea lui Dumnezeu). Acest lucru este, în mod clar, arătat atât de Mântuitorul în Sfintele Evanghelii cât și de Sf. Apostol Pavel în epistolele sale. În acest sens amintim aici doar textul din epistola Sf. Apostol Pavel către Galateni, unde spune: «Nu mai este iudeu nici elin, nu mai este nici rob nici slobod, nu mai este nici parte bărbătească nici parte femeiască, pentru că voi toți unul sunteți în Iisus Hristos» (*Gal.* III, 28).

Atât în lumea romană cât și în cea greacă femeia era însă considerată ca o ființă inferioară și ca o proprietate exclusivă a bărbatului. Pentru romani căsătoria (*justae nuptiae, justum matrimonium*) «nu era decât o lege pentru a facilita intrarea soției în familia soțului... iar în acest fel bărbatul devenea judecătorul soției sale, putând să o condamne și la moarte»¹. Soția nu avea drept de proprietate atât timp cât trăia soțul ei. Nici moartea soțului nu-i schimba situația, ea rămânând mai departe în casa fostului ei soț, unde i se va impune un tutore legal sau testamentar. Drepturile bărbatului asupra femeii mergeau atât de departe încât «acestuia îi era permis nu numai s-o lase prin divorț – care întotdeauna se pronunța în favoarea soțului –, ci chiar s-o cedeze în mod public prietenului sau rivalului său. Ca simplă exemplificare menționăm faptul că «Caton a cedat pe Maria, soția sa, prietenului său Hortensius, care a primit-o în mod legitim pentru a avea copii de la ea», iar istoricul Strabon care ne face cunoscut acest fapt (în *Geograph.* lib. II, 515), adaugă că procedând astfel, Caton n-a făcut decât să se conformeze unui vechi obicei atestat de altfel și de Plutarh, obicei care se întâlnea și în Sparta»².

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *GIBis* 7-8/1979, pp. 725-737.

¹ M. TROPLONG, *De l'influence du christianisme sur le droit civil des romains*, Paris, 1868, p. 23.

² M. TROPLONG, *De l'influence du christianisme...*, p. 206.

Nici în Grecia antică situația femeii nu era mai bună ca în lumea romană. Civilizația veche greacă se reazemă în general pe inegalitățile dintre bărbat și femeie. Aristotel justifică sclavia și incapacitatea femeii; pentru Demostene căsătoria era singura menire de a avea copii legitimi, concubinajul era îngăduit pentru ca bărbații să fie îngrijiți, iar frecventarea curtezanelor pentru plăceri³. Nici în Vechiul Testament situația femeii nu se schimbă prea mult; ea se bucura de o oarecare considerație doar ca mamă de fii, întrucât singură maternitatea este privită ca modalitate prin care va fi zdrobit șarpele (*Fac. XXIX, 6; Is. LI, 2; II Mac. VII, 27*).

Cu toate că Vechiul Testament repudiază adulterul, el este întâlnit destul de des (*Fac. XII, 14-16; XX, 1-13; XXVI, 7-11*), copiii ieșiți din adulter fiind socotiți ca degenerați. Femeia sterilă era, de asemenea, desconsiderată, iar a doua căsătorie era considerată o necesitate, fiind acceptată numai cu cineva din familia soțului, pentru păstrarea nealterată a seminției. Vechiul Testament n-a recunoscut niciodată valoarea fecioriei, deoarece a muri fecioară, fără a realiza misiunea maternă, era considerat ca un oprobriu prin excelență (*Amos V, 1-2*). Vechiul Testament ne arată că femeia a avut totuși un rol decisiv în istoria mântuirii neamului omenesc. Menționăm în acest sens pe mama lui Moise (*Ieș. II, 2-4*), pe Debora (*Jud. IV-V*), pe Ana, mama profetului Samuel (*II Reg. II, 1-10*) etc. Pentru realizarea planului mântuirii, unele femei nasc fii la bătrânețe. Printre acestea menționăm pe Sfânta Elisabeta, mama Sf. Ioan Botezătorul sau pe Sfânta Ana, mama Sfintei Fecioare Maria etc.

Nici în mahomedanism femeia nu se bucură de aceeași stimă și prețuire pe care i le acordă creștinismul. „În islamism femeia aparține întotdeauna unui *harem*, al cărui șef este tatăl, fratele sau soțul. Ea nu are nici independență nici inițiativă și nu este, din punct de vedere matrimonial, decât obiectul unei tranzacții”⁴. *Coranul* menționează poligamia, atotputernicia și superioritatea bărbatului când zice: „Bărbații sunt superiori femeilor pentru că Dumnezeu le-a dat lor întâietatea față de ele și pentru că ei le înzestreză din bunurile lor”⁵. Indiferent dacă este mamă, soție sau fecioară, creștinismul a acordat femeii aceeași stimă și considerație. Datorită faptului că Mântuitorul S-a născut din femeie, s-a șters pentru totdeauna stigmatul disprețului și al infamiei cu care lumea veche o înfierase și a ridicat-o la cea mai înaltă treaptă a demnității umane»⁶.

³ *Grand Larousse*, Encyclopédie en dix volumes, tomul IV, Paris, 1961, col. 488.

⁴ Pr. Dumitru SOARE, „Situația femeii în islamism și creștinism”, în: *StTeol* 3-4/1957, p. 245.

⁵ Pr. D. SOARE, „Situația femeii...”, p. 246.

⁶ Pr. D. SOARE, „Situația femeii...”, p. 254.

Atitudinea avută de Mântuitorul și de Sfinții Apostoli față de femeie a fost urmată și de Sfinții Părinți ai Bisericii, iar datorită aportului adus de femeie la viața și activitatea Bisericii, aceasta se mândrește cu numele unor femei, printre care desigur Sfânta Fecioară Maria ocupă un loc aparte în cultul creștin, sau ca Aquilla, soția lui Priscilla din Faptele Apostolilor, sau Sfânta Elena, mama Sf. Constantin cel Mare, pe care Biserica Ortodoxă le cinstește „întocmai cu Apostolii”, ori mucenițe, cuvioase, pustnice sau nevoitoare, ori simple femei creștine sau Macrina, sora Sf. Vasile cel Mare „una dintre cele mai instructive și mai frumoase figuri ale partenonului creștin”⁷, sau Monica, mama Fer. Augustin, „una dintre cele mai vestite mame din istoria creștinismului primar”⁸.

Sf. Vasile cel Mare (circa 330-379), „care a fost un mare păstor al Bisericii, atât ca preot, cât și ca arhiepiscop al Cezareii Capadociei și care a fost în același timp un scriitor de culme al perioadei II patristice”⁹, a scris foarte mult în timpul scurtei sale vieți. Lucrările sale se împart de obicei în lucrări: dogmatice, ascetice, omilii și cuvântări, pedagogice, liturgice, epistolare și canonice. Sf. Vasile cel Mare se referă deseori în lucrările și epistolele sale la femeie, apreciind-o pentru vrednicia și devotamentul cu care își îndeplinește îndatoririle ce-i revin ca soție – chiar dacă legile omenești o pun câteodată în situație de inferioritate față de bărbat –, ca mamă, pentru grija și iubirea cu care-și crește copiii și îndeosebi în calitatea de creștină, dovedindu-se mai hotărâtă decât bărbatul în mărturisirea dreptei credințe și mai curajoasă în suportarea torturilor și martirajului în timpul prigoanelor.

În cele ce urmează nu vom analiza însă întreaga operă a Sf. Vasile cel Mare în care se referă la femeie, ci vom evidenția numai câteva aspecte desprinse din cele 92 canoane ale sale pe care Biserica le-a extras din epistolele sale canonice și le-a primit în colecția fundamentală canonică¹⁰, și

⁷ Pr. Ioan G. COMAN, „Două femei de elită din epoca de aur a patristiceii: Gorgonia și Macrina”, în: *StTeol* 2/1940, pp. 89-127.

⁸ Pr. I.G. COMAN, „Mama Fericitului Augustin”, în: *StTeol* 7-8/1961, pp. 391-410.

⁹ *Patrologie*, Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1956, pp. 166-167.

¹⁰ Cele 92 canoane din epistolele Sf. Vasile cel Mare se împart astfel: Canoanele 1-16 numite și «prima epistolă canonică» (ἐπιστολὴ κανονικὴ) scrisă în 374 și adresată Sf. Amfilohie de Iconiu din Frigia, răspunde la diferite întrebări puse de acesta; Canoanele 17-50 reprezintă cea de a «doua epistolă canonică» scrisă în 375; Canoanele 51-85 reprezintă răspunsurile la noile întrebări puse Sf. Amfilohie de Iconiu, după cele «două epistole canonice», iar canoanele 84-85 reprezintă încheierea celei de a II-a epistolă canonică; Canonul 87 reprezintă o epistolă adresată preotului Diodor din Tars, în problema căsătoriei; Canonul 88 reprezintă o scrisoare adresată preotului Grigorie, privind viețuirea lui împreună cu o femeie; Canoanele 89-90 reprezintă scrisoarea adresată de Sfântului Vasile către horepiscopii săi, imediat în primul an al numirii sale ca arhiepiscop al Cezareii (370), privind importanța acestora în Biserică și îndatoririle ce le

anume ca fecioară, soție, mamă, văduvă, sau în diferite slujiri în organizația Bisericii (diaconese, călugărițe etc).

Fecioarele

Fecioarele erau acele femei creștine care se recrutau din rândul fetelor necăsătorite și care, prin năzuința lor ascetică după desăvârșire și prin făgăduința făcută solemn în fața episcopului, se angajau să respecte toată viața, pe de o parte votul castității, iar pe de altă parte să-și consacre toată viața lor slujirii lui Dumnezeu și Bisericii. Încă de timpuriu, creștinismul a cunoscut instituția fecioarelor afierosite prin hirotésie, ca auxiliare ale clerului superior și având diverse sarcini în Biserică, cu preponderență de asistență socială (îngrijirea bolnavilor, vizite la domiciliu – acolo unde nu puteau merge clericii –, instruirea catehumenelor (sub supravegherea Bisericii), slujbe de intermediere între clerul superior și femei, supravegherea ordinii în biserică, asistarea la Taina Botezului și a Mirungerii, pentru ca femeile mature să nu fie văzute de clerici etc. Ca și văduvele, fecioarele puteau viețui la început pe la casele lor, fie sub supravegherea văduvelor afierosite sau a clerului. Mai târziu, pentru buna lor organizare, supraveghere și îndrumare, au fost create casele de adăpostire pentru acestea, numite „partenone”, amintite încă de pe vremea Sf. Antonie cel Mare și a lui Constantin cel Mare (can. 44, Cartagina)¹¹

Din canoanele Sf. Vasile cel Mare ne putem da bine seama că în vremea sa exista instituit ordinul fecioarelor afierosite *ιεράς παρθένους*. Acest lucru reiese din canonul 18 al Sf. Vasile cel Mare (canonul 44 al sinodului de la Cartagina). Amfilohie de Iconiu îi pune Sf. Vasile cel Mare întrebarea cum să procedeze față de fecioarele căzute și care nu-și respectă, deci, votul fecioriei. La aceasta Sf. Vasile îi răspunde că

---

revin, iar canoanele 91 și 92 sunt extrase din lucrarea Sfântului Vasile despre Sfântul Duh, adresată Sf. Amfilohie de Iconiu și scrisă în 375.

¹¹ Pr. Liviu STAN, „Instituțiile de asistență socială în Biserica veche”, în: *Ort* 1/1957, p. 105. Vezi continuarea articolului în: *Ort* 2/1957, pp. 259-278. Cât privește canonul 44 al sinodului de la Cartagina, acesta impune respectarea rânduielii de a organiza «partenone», pentru ca prin ele să fie ferite fecioarele de defăimare, și dispune ca îngrijirea fecioarelor să fie încredințată, de către episcopi unor femei cinstite, adică văduvelor afierosite. În casele de adăpost pentru fecioare erau primite și orfanele sau cele fără mijloace de trai sau ocrotire (can. 126 Cart.), expuse primejdiilor societății în care trăiau. În acest sens, casele de adăpostire, îngrijite de fecioare, văduve sau diaconesele afierosite, s-au numit multă vreme «partenocomii» iar odată cu dispariția lor au rămas numai «orfantotrofiile» (orfelinatele de fete), primele adăpostind fecioarele afierosite iar celelalte fetele orfane sau doritoare să-și găsească adăpost sub ocrotirea Bisericii. Potrivit canonului 38 al sinodului de la Cartagina, conducerea și administrarea partenocomiilor o avea episcopul și clericii în subordine. Ca și ghircomiile, partenocomiile au fost afiliate cu vremea mănăstirilor de călugărițe, contopindu-se uneori cu acestea.

«...părinții noștri au legiuit să se primească după un an, orânduind epitiimiile pentru cei ce se căsătoresc a doua oară... dar înmulțindu-se acum tagma fecioarelor, trebuie să se ia aminte la lucrul care se cunoaște prin înțelegerea și prin sensul Scripturii ce se poate găsi prin interpretare... căci dacă văduva se supune sub păcat prea greu ca una ce a lepădat credința lui Hristos, ce trebuie să socotim despre fecioară care este mireasa lui Hristos și vas sfințit, afierosit Stăpânului? Mare păcat face ceea ce se dă roabă nunților celor ascunse... dar cu mult mai rea este mireasa, făcându-se adulteră... așadar văduva se osândește ca o roabă stricată, iar fecioara se supune osândeii adulterei»¹².

Așadar, Biserica creștină a hotărât în vechime să supună epitimiei de un an pe cei ce se recăsătoresc (canonul 19 Ancira). Aceeași epitimie prescrie Biserica și pentru fecioarele consacrate căzute, dar când în vremea Sfântului Vasile tagma fecioarelor afierosite era deja o instituție bine organizată, motivându-și hotărârea pe Sfânta Scriptură, Sfântul Vasile orânduiește ca aceste fecioare căzute să se supună epitimiei pentru adulter (τῷ κρίματι τῆς μοιχαλίδος) adică de 15 ani (can. 58 și 60), iar ca pe viitor acest lucru să nu se mai repete, hotărăște deasemenea să nu se mai primească nici o fecioară în rândul celor afierosite,

«ci numai după ce a ajuns peste 16 sau 17 ani, fiind stăpână gândurilor sale și numai după ce, cercetată fiind, a rămas statornică în intenția sa și stăruind în rugăciunile sale de a fi primită, atunci se cuvine a se număra între fecioare...», «deoarece voturile depuse mai devreme sunt copilărești (παιδικὰς φωνάς) pe care nu se poate pune nici o bază și temeii».

Canonul 18 este completat de canonul 60, prin care Sfântul Vasile extinde votul fecioriei nu numai la o fecioară afierosită, ci și la «ceea ce a depus vot de fecioară», adică oricărei femei ce a făcut sieși acest vot, supunând-o și pe aceasta la aceleași epitimmii ca și cei ce se căsătoresc a doua oară. Cu toate că în acest din urmă caz nu este vorba despre fecioarele afierosite, Sfântul Vasile supune epitimiei de 15 ani și pe cele ce au făcut votul fecioriei și nu l-au respectat, adăugând la respectivul canon și pe călugări și călugărițe, socotind nerespectarea făgăduinței lor similară cu adulterul. „Balsamon zice că dispoziția din acest canon a Sfântul Vasile trebuia să fie în vigoare la vremea sa, deoarece acesta s-a emis mult mai târziu decât acel canon de la Ancira»¹³, care hotăra ca celor ce se căsătoresc a

¹² Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, vol. II, partea a III-a, Arad, 1936, p. 73.

¹³ Vezi canoanele paralele: 16, IV Ec.; 44, Trul.; 19, Ancira; 16, Cart.; 6, 18, 19, 20, 44, Sf. Vasile cel Mare.

doua oară și celor ce au depus votul fecioriei, li se aplică aceleași epitimii ca celor ce se căsătoresc a doua oară, adică de un an sau doi.

Sf. Vasile cel Mare abordează și problema răpirii fecioarelor neconsacrate, prin constrângere, prescriind pentru răpitori epitimia de trei ani¹⁴, iar canonul 22 răpirea fecioarelor logodite cu alții. În această privință, Sfântul Vasile hotărăște că «nu se cade a se primi acestea mai înainte până a nu se lua acelea de la dânșii și a se da în stăpânirea logodnicilor celor dintâi». Sfântul Vasile este destul de intransigent cu răpitorii fecioarelor, deoarece pe de o parte, potrivit canonului 27 al Sinodului IV Ecumenic, completat cu canonul 92 al sinodului Trulan, răpitorii de fecioare se supun anatemei, iar pe de altă parte, însăși legislația romană interzicea căsătoria cu o fecioară răpită, chiar dacă părinții celei în cauză își dădeau consimțământul.

Femeia căsătorită

Dintre popoarele existente la apariția creștinismului (și răspândite în imperiu), romanii aveau legiferarea cea mai adecvată scopului căsătoriei. Din legislația romană Biserica și-a însușit chiar definiția căsătoriei dată de juristul Modestin¹⁵, deoarece legea romană întrunea unele elemente corespunzătoare căsătoriei creștine privind monogamia și indisolubilitatea acesteia. În acest sens, Biserica și-a însușit conținutul elementelor cuprinse în definiție corespunzătoare concepției creștine.

În creștinism, femeia s-a bucurat de o atenție și o grijă deosebită și ca urmare a cinstirii ce s-a dat căsătoriei, în urma ridicării ei de către Mântuitorul Hristos la rangul de Sfânta Taină¹⁶. Biserica a arătat de la

---

¹⁴ Când răpirea nu s-a făcut cu sila, nu se prescrie nici un fel de epitimie. Mai târziu, can. 27 al Sin. IV Ec. și can. 29 Trulan au modificat hotărârea în sensul că răpirea făcută cu consimțământul femeii urma a fi pedepsită. Canoanele 25 și 38 ale Sfântului Vasile menționează violarea fecioarelor mature. Conf. can. 67 apost. comiterea acestui delict se pedepsește cu oprirea de la Sfânta Împărtășanie timp de patru ani. În can. 38, Sfântul Vasile menționează și pe fecioarele ce urmează pe bărbați fără învoirea părinților, dar această legătură Sfântul Vasile o consideră ca desfrânare.

¹⁵ *Digestae*, XXIII, 2, 1. *De raptu nuptiarum*, Modestinus, libro I, Regularum: «nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae». După Iorgu D. IVAN, „Biserica sprijină și binecuvintează orice acțiune menită să întărească familia”, în: *StTeol* 1953, p. 513, n. 1.

¹⁶ Iorgu D. IVAN, „Întărirea familiei și ocrotirea copiilor, grijă de căpetenie a regimului de democrație populară”, în: *MitrOlt* 7-8/1954, p. 368. Referitor la problema familiei, mai vezi următoarele articole ale aceluiași autor: „Întărirea familiei, datorie patriotică și poruncă divină”, în: *MitrArd* 6-7/1967, pp. 516-532; „Biserica și instituția căsătoriei”, în: *StTeol* 1940, vol. II. pp. 127-136; „Codul familiei”, în: *BORom* 4/1954, pp. 469-483; „Biserica sprijină și binecuvintează orice acțiune menită să întărească familia”, în:

început o grijă deosebită față de familie, preocupată îndeosebi de încheierea căsătoriei în cât mai bune și directe condițiuni, pentru consolidarea legăturii căsătoriei prin binecuvântarea ei religioasă, pentru asigurarea stabilității legăturilor conjugale, statornicind în așa fel drepturile soților și ale copiilor, încât să garanteze trăinicia acesteia, pentru apărarea legăturilor conjugale prin îngrădirea posibilităților de desfacere a acesteia, prin divorț sau alte căi.

Mergând pe această linie de grijă deosebită a Bisericii față de căsătorie și familie, Sf. Vasile cel Mare s-a arătat atent față de problema căsătoriei, a egalității depline a femeii cu bărbatul, a raporturilor dintre părinți și copii, a datoriilor femeii ca mamă și educatoare de copii. De altfel concepția lui despre femeia creștină a fost profund influențată de către mama sa, Sfânta Emilia și de către sora sa Sf. Macrina cea Tânără¹⁷ și cu toate că el nu s-a ocupat îndeosebi de tratarea acestor probleme, ele reies în mod clar din opera sa. Astfel, în *Omiliile la Psalmi* (Ps. I, 3)¹⁸, Sfântul Vasile se pronunță în modul cel mai clar în privința egalității femeii cu bărbatul când zice:

«De ce proorocul a ales pe bărbat zicându-i acestuia fericit? Oare vrea el să excludă pe femeii de la aceasta? Niciodată! Virtutea bărbatului și a femeii este una singură, de la facerea lor având o cinste egală. Deci răsplata unuia și a celuilalt trebuie să fie aceeași. Să ascultăm cartea Facerii (I, 27) care ne spune: «Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul și asemănarea Sa, l-a făcut bărbat și femeie». Natura lor fiind aceeași, munca lor este aceeași și acolo unde munca este aceeași și răsplata trebuie să fie la fel».

De asemenea, în *Omilia la Ps. 5, 2*¹⁹, Sfântul Vasile reia problema egalității bărbatului cu a femeii, precizând că femeia a fost făcută de Dumnezeu capabilă de aceleași virtuți ca și bărbatul, făcuți amândoi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și, în consecință, egali între ei. În privința căsătoriei, Sfântul Vasile, atât în comentariul la *Hexaemeron*, cât și în canoanele sale, se pronunță pentru indisolubilitatea acesteia²⁰, căci Însuși Mântuitorul o apără și nu aprobă desfacerea ei decât în caz de adulter, această măsură privind deopotrivă atât pe bărbat cât și pe femeie. Totuși, în

---

StTeol 7-8/1953, pp. 513-525; vezi de asemenea lucrarea lui Liviu STAN intitulată: „Noul cod al familiei”, în: *MitrOlt* 4-6/1954, pp. 162-172.

¹⁷ Vezi articolul IPS MITROPOLIT NESTOR AL OLTENIEI, „Aspecte ale desăvârșirii creștine în viața și opera Sf. Vasile cel Mare”, în: *Ort* 4/1978, pp. 604-638.

¹⁸ În *PG* XXIX, 216-217. Vezi de asemenea și lucrarea lui Jean RIVIERE, *Saint Basile, évêque de Césarée, Les moralistes chrétiens*, Paris, 1925, 320pp. În privința familiei, vezi capitolul intitulat «La famille et la cité», pp. 208-217.

¹⁹ Vezi *PG* XXXI, 240-241.

²⁰ *Haexaem.*, VII, 5-6 (*PG* XXIX, 160). Vezi și canonul 9 al Sfântului Vasile în: Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, partea a II-a Arad, 1956, p. 60.

canoanele sale, Sfântul Vasile se ocupă mai mult cu problemele legate de a doua sau a treia căsătorie ca și căsătoriile ce s-ar încheia contrar canoanelor (căsătoria între rudeni, cu două surori la vreme diferită, abandonarea soților sau a soțiilor, dreptul soției de a cere și ea divorțul în caz de adulter).

A doua căsătorie, Sfântul Vasile o socotește ca pe o slăbiciune omenească. Cu toate acestea el numește în canonul 87 nunta a doua «drept remediu împotriva desfrâului, iar nu mijloc pentru necumpătare». Erau persoane care încheiau și a treia și a patra nuntă iar pe aceștia Sfântul Vasile îi are în vedere în canoanele 4, 50 și 80. Pentru cei ce se căsătoresc a doua oară le fixează o epitimie de un an sau doi, iar canonul 50 spune că «pentru a treia nuntă nu este lege, drept aceea nunta a treia nu se aprobă de lege», socotind-o totuși «mai tolerabilă decât desfrâul». Pentru cei ce din necesitate ar încheia o astfel de căsătorie, Sfântul Vasile prescrie o epitimie de cinci ani. A patra nuntă Sfântul Vasile o consideră ca un păcat mai mare decât desfrâul și ca pe o faptă nelegiuită. Interesantă ni se pare dispoziția canonului 80, prin care Sfântul Vasile consideră căsătoria încheiată de mai multe ori după căsătoria a treia cu persoane diferite, ca poligamie, ca și căsătoria cu mai multe femei în același timp, pe care părinții au trecut-o sub tăcere, ca străină cu totul de neamul omenesc. După Sf. Vasile cel Mare, numai prima căsătorie era considerată sfântă și binecuvântată de Dumnezeu, a doua se îngăduie cu epitimie, a treia este considerată drept necurăție, fiind numai tolerată, cu epitimia de patru ani, celelalte căsătorii sunt «poligamie», păcat mai grav decât desfrânarea.

Luând ca punct de plecare dreptul roman, potrivit căruia contractul de căsătorie încheiat între un bărbat și o persoană de sex feminin aflată sub tutela altora se făcea numai cu acordul celor în cauză, în canonul 40, Sf. Vasile cel Mare consideră ca desfrânată «pe ceea ce fără învoirea stăpânului s-a dat pe sine unui bărbat». Totuși, dacă mai târziu femeia dobândește consimțământul tutorelui, în acest caz Sfântul Vasile consideră legătura mai înainte încheiată ilegal, să se considere totuși căsătorie legală, cei în cauză supunându-se unei epitmii pentru desfrânare din cauza legăturii lor de mai înainte. Căsătoria unui bărbat cu două surori sau căsătoria unei femei cu doi frați după decesul unui soț din întâia căsătorie, este strict oprită, iar cine ar încheia o astfel de căsătorie nu poate fi iertat de această greșeală, decât desfăcând căsătoria, căci

«nici soției nu-i este îngăduit a trăi cu rudele bărbatului său, nici bărbatului nu-i este îngăduit a trăi în căsătorie cu rudele soției, pentru că normele de drept sunt comune pentru amândouă felurile de rudeni» (canonul 87).

Cei ce ar fi încheiat totuși o astfel de căsătorie, numai atunci pot fi primiți la pocăință, dacă desfac această căsătorie socotită «nelegiuită». Cât

privește căsătoria persoanelor care sunt rude între ele «de se va dovedi, ca una ce s-a făcut între păcatele oamenilor, va primi epitimia adulterilor» (canonul 68). Potrivit învățaturii Mântuitorului, Sfântul Vasile – punând pe picior de egalitate pe femeie cu bărbat – este de părere că nu numai bărbatul poate cere desfacerea căsătoriei în caz de adulter, ci și femeia. El își bazează argumentarea sa pe învățătura Sfintei Evanghelii, potrivit căreia consecințele infidelității sunt identice în privința ambilor soți²¹.

Sfântul Vasile condamnă concubinajul²²; totuși, cu toată contrazicerea în care se găsea acesta cu învățătura creștină, Biserica a trebuit să-l tolereze ca ceva îngăduit de legea civilă. Când, prin canonul 26, Sfântul Vasile tolerează o astfel de viețuire a unui bărbat cu o femeie, el face aceasta având în vedere prescripțiunile legislației lumești în vigoare la vremea sa. Din textul canonului 26 se vede însă clar că Sfântul Vasile n-a recunoscut concubinajului nici un fel de valoare din punct de vedere bisericesc – ceea ce de altfel nici nu se putea –, ci numai l-a îngăduit cu epitimie, dacă acest fel de împreună-viețuire nu putea fi desfăcută și ca să evite un rău mai mare²³.

În problema divorțului, Sfântul Vasile (în canonul 9) este de părere – așa cum s-a mai amintit – că nu numai soțul îl poate cere, ci și soția, aceasta pe baza cuvintelor Mântuitorului din *Mt.* V, 32, precizând că această poruncă se referă la ambii soți, textul Sfintei Evanghelii fiind foarte clar din acest punct de vedere. Totuși, această învățătură în privința egalității soților nu s-a putut statornici în societatea creștină a primelor veacuri, ci s-a menținut încă multă vreme obiceiul dinaintea creștinismului, după care numai soțul putea cere desfacerea căsătoriei în cazul comiterii adulterului de către soție, aceasta fiind sfătuită – când soțul săvârșea adulter – să aibă răbdare, pentru a întoarce pe soțul ei la dânsa și pentru a nu desface căsătoria.

De asemenea, Sfântul Vasile condamnă energic avortul (canonul 2 cu epitimia de 10 ani) socotindu-l drept «ucidere». Aici se vede grija lui pentru viața copilului, dând indicații femeilor să aibă grijă de viața și creșterea copiilor lor. Biserica creștină s-a preocupat dintotdeauna de copiii orfani, părăsiți sau găsiți, prin crearea așa-numitelor «brefotropii» (leagăne

²¹ Pentru adulter, Sfântul Vasile prescrie o epitimie de 15 ani. Prin canonul 39 Sfântul Vasile spune că «ceea ce viețuiește împreună cu adulterul, adulteră este tot timpul cât viețuiește». La fel, prin canonul 58, Sfântul Vasile prescrie pentru adulter epitimia de 15 ani, când zice: «Adulterul în 15 ani nu se va împărtăși de cele sfinte și cei 15 ani i se vor împărți lui astfel: în patru ani va fi tânguindu-se, iar în 5 ani ascultând, în patru prosternându-se iar în alți doi asând fără împărtășire». Vezi și canoanele: 87, Trul.; 20, Ancira; 4, Sf. Grigorie Nyssa; 9, 21, 34, 37, 77, Sf. Vasile cel Mare.

²² Canoanele 26, 59 și 79 ale Sfântului Vasile prevăd că «aceasta nu este nici nuntă, nici început de nuntă» și «de ar fi cu puțință să se despartă, iar dacă cei în cauză persistă în această viețuire, să li se aplice epitimia pentru desfrânare.

²³ Iorgu D. IVAN, „Biserica și instituția căsătoriei”, în: *StTeol* 1940, vol. II, pp. 134-135.

de copii), necunoscute lumii păgâne. În acest sens, orfelinatele de băieți și fete au fost organizate de Biserică, îngrijirea lor era încredințată văduvelor, fecioarelor și diaconeselor afierosite, și clericilor sub îndrumarea și supravegherea episcopilor și prezbiterilor. Crearea acestor orfeline a constituit o îndatorire de obște pentru creștini în general și una specială pentru cler²⁴. Existența unui număr mare de astfel de orfeline pentru copii este atestată de mai multe legi în imperiul bizantin, referitoare la așezământ de asistență socială a Bisericii.

Sfântul Vasile ia atitudine nu numai pentru apărarea copilului, ci și pentru dreptul acestuia la o viață liberă și demnă. În acest sens ne stă mărturie condamnarea care el o aduce practicii epocii sale, prin care părinții – datorită lipsurilor materiale – se vedeau uneori nevoiți să-și vândă ca sclavi proprii lor fii²⁵. El recomandă mai departe părinților să aibă grijă de copii, iar copiilor să cinstească pe părinții lor. În acest sens menționăm poziția pe care el o ia față de copil în comentariul *Haxaameron* când zice: «Pavel nu aduce nimic nou în învățătura sa» (*Efes. VI*). Dacă leoaica își iubește puii iar lupoaica se luptă să-și apere puii săi, ce va zice omul care nu se supune legii acestei naturi, «fie că fiul său necinstește pe tatăl său, fie că recăsătorindu-se părinții, uită de primii lor copii»²⁶.

Văduvele

Biserica creștină a cunoscut încă de timpuriu instituția văduvelor afierosite, a căror sarcină și funcție era similară cu cea a fecioarelor și diaconeselor afierosite. Văduvele creștine erau întreținute de obște, datorită situației lor materiale precare, așa încât ele s-au constituit în gruparea sau societatea religioasă a văduvelor, pusă sub îndrumarea și cârmuirea clerului superior. Casele în care locuiau acestea s-au numit case ale văduvelor sau «ghirocomii», ca azile speciale pentru întreținerea și adăpostirea lor. Mai existau și văduve care nu se găseau direct în slujba Bisericii, ca cele din societatea văduvelor afierosite. Deci, Biserica creștină cunoștea două categorii de văduve, unele întreținute de comunitate pentru serviciile prestate în slujba Bisericii și altele a căror întreținere nu constituia o obligație specială pentru Biserică și care sub acest raport intrau în categoria comună a credincioșilor lipsiți de aceste mijloace. După ce n-a mai fost cu putință să li se asigure și văduvelor din

²⁴ Vezi și canoanele: 3, IV Ec.; 7, Sardica.

²⁵ În comentariul la *Ps. XXII*, 5, Sfântul Vasile spune: «am văzut un spectacol oribil; copii prin naștere născuți liberi, dar duși de către părinții lor în piață și puși la vânzare pentru a putea plăti datoria unui datornic. Vezi Paul ALLARD, *Saint Basile, (329-379)*, Paris, 1929, p. 125.

²⁶ *Comentariul la Hexaameron*, IX, 4 (PG XXIX, 196-197).

categoria a doua întreținerea, a devenit necesară găsirea unei forme pentru a veni în ajutor, așa încât cea mai indicată soluție s-a dovedit crearea azilelor și caselor de adăpost pentru văduve.

Existența unor astfel de azile pentru văduve (ghirocomii) este atestată pe rând cu celelalte categorii de așezăminte de asistență socială în Biserica veche, deși pomenirea lor directă este rară de tot în comparație cu a celorlalte²⁷. Administrarea acestor azile, ca și a tuturor așezămintelor de asistență socială a Bisericii, o avea episcopul sau clerul local, ajutat de diaconi sau clerul inferior și mai ales de iconomii Bisericii (can. 10, 11, Teof. Alex.; can. 3, IV etc). Ca îngrijitoare ale văduvelor din azile au fost folosite văduvele dedicate slujirii Bisericii, fecioarele și diaconesele consacrate și apoi călugărițele, mai ales după ce o parte din ghirocomii au trecut sub îngrijirea mănăstirilor de maici, care au înlocuit cu timpul și societatea văduvelor și pe aceea a fecioarelor, în cea mai mare parte²⁸.

Sf. Vasile cel Mare se ocupă în câteva canoane ale sale de văduvele afierosite (canoanele 18, 24, 41, 53), dar cu osebire în canonul 24, unde le menționează în mod expres pe acestea, făcând referire și la Noul Testament (*Rom.* VII, 3; *I Tim.* V, 3-5; *I Cor.* VII, 37 etc). Reluând pe Sfântul Pavel, Sfântul Vasile spune:

«...apostolul a hotărât că dacă văduva cea socotită în rândul văduvelor, adică cea primită în slujbă de Biserică, se căsătorește, să se treacă cu vederea... Însă văduva care a ajuns la vârsta de 60 ani de ar voi iarăși să viețuiască cu bărbat, nu se va învrednici de împărțășirea celui Bun, până ce nu va înceta de patima necurăției. Iar de o vom primi pe ea înainte de 60 ani, vina va fi a noastră, iar nu a femeii»²⁹.

Deci, potrivit Noului Testament, orice văduvă care nu depinde de nimeni, se poate căsători a doua oară, dar mai existau – așa cum am arătat mai sus – unele văduve întreținute de Biserică, numite «văduve ale Bisericii» (αἱ χήραι τῆς ἐκκλησίας) menționate și de Sfântul Pavel (*I Tim.* V, 3-5, 16) ce nu puteau fi permise de tinere în ceasta tagmă, ci numai începând cu vârsta de 60 ani. La aceste văduve face referire Sfântul Vasile în prezentul canon, hotărând că dacă acestea au fost permise pentru a fi asistate de Biserică înainte de vârsta de 60 ani și ar voi să se recăsătorească, să fie demise de sub îngrijirea Bisericii, urmând a fi supuse epitimiei celor ce se căsătoresc a doua oară. Dacă totuși o văduvă afierosită care a împlinit vârsta de 60 ani dorește

²⁷ Pr. Liviu STAN, „Instituțiile de asistență socială...”, p. 103.

²⁸ Pr. Liviu STAN, „Instituțiile de asistență socială...”, p. 105.

²⁹ Nicodim MILAȘ, *op. cit.*, p. 83. Vezi și canoanele: 3, IV Ec.; 40, Trul.; 38, Cart.; 11, Teof. Alex.

să se recăsătorească, să fie oprită de la Sfânta Împărtășanie, până ce se va lăsa de patima sa.

În canonul 41, Sfântul Vasile revine asupra problemei recăsătoririi văduvelor, spunând că: «...cea care în văduvie este stăpână pe sine, se poate căsători fără învinovățire, dacă nu este nimeni care să rupă căsătoria». În acest canon, Sfântul Vasile aduce precizarea că văduva care este liberă față de părinții sau tutorii ce ar avea vreun drept asupra ei, se poate căsători a doua oară, bazându-și această dispoziție pe textul din *Rom. VII, 2* și *I Cor. I, 39*, dar supunându-se epitimiei pentru cei ce se căsătoresc a doua oară (canonul 4) poate încheia căsătoria numai cu persoane admise conform canoanelor³⁰.

Diaconesele

Paralel cu instituția fecioarelor și văduvelor afierosite, Biserica a cunoscut și cea a diaconeselor afierosit prin hirotésie, ca auxiliare ale clerului superior, recrutate de preferință din rândul fecioarelor sau al văduvelor trecute de vârsta de 60 ani. Ca și fecioarele și văduvele afierosite, diaconesele depuneau și ele vot de castitate, pe care erau obligate să-l respecte până la moarte, sub pedeapsa anatemei. Perioada clasică de înflorire a tagmei diaconeselor afierosite este cea a sec. III-VIII (*Didascalia, Constituțiile Sfinților Apostoli*, epoca împăratului Justinian și cea a Sf. Ioan Gură de Aur) până la dispariția lor lentă începând cu sec. XI-XII, fie datorită reducerii sarcinilor lor (îndeosebi prin generalizarea botezului copiilor), fie a invaziilor barbare, fapt ce le-a determinat să intre în mânăstirile de femei și să se confunde cu călugărițele.

Ca îndatoriri – îndrumate și supravegheate de clerul superior – diaconesele aveau grijă de săraci, de bolnavi, orfani, exercitau supravegherea în biserică a ordinii și a locurilor rezervate femeilor și chiar asupra văduvelor, slujeau de intermediare între femei și clerul superior, instruiu persoanele de sex feminin pentru primirea botezului, pentru ca acestea să fie în măsură să poată răspunde la întrebările privind tainele de inițiere (Botez, Mirungere,

---

³⁰ În canonul 30, Sfântul Vasile, ocupându-se de răpitorii de femei, referitor la văduvă, consideră că aceasta este stăpână pe sine și stă în voia ei să urmeze sau nu pe răpitor. În cazul când ea a fost răpită fără voia ei, nu se supune epitimiei. Această dispoziție se completează cu dispoziția canonului 53, referitoare la recăsătorirea văduvelor, «alergând la nunta a doua sub formă de răpire». Pe aceasta o așteaptă însă epitimia nunții a doua, deoarece nu se judecă aparențele, ci intenția, în cazul respectiv făcându-se vădită legătura ei și prefăcându-se doar că a fost răpită. Paralel facem completarea că potrivit canoanelor 72 Trulan, 31 Laodicea și 21 Cartagina, o văduvă ortodoxă nu poate încheia căsătoria decât cu bărbat ortodox, iar potrivit canoanelor 51, 62 Trul.; 45, 53 Cart. și 42, 53 Sf. Vasile cel Mare, văduva nu poate încheia căsătorie decât cu o persoană ce are o profesie onorabilă.

Împărtășanie), vizitau pe catehumene, asistau pe preoți la administrarea Botezului și a Mirungerii când neofitele erau primite de acestea în haina albă a Botezului și făcând Mirungerea la părțile corporale, pentru că nu era cuviincios ca noile botezate să fie văzute de clerici, păzeau ușile la intrarea în biserică pentru ca să nu intre decât femeile îndreptățite să participe la slujbă, vegheau asupra ordinii și tăcerii, apoi asupra distribuirii locurilor în adunările femeilor, ajutau la toaleta funebă a femeilor decedate. Predicarea în sfântul lăcaș ca și slujba lor la altar le-a fost complet interzisă (*Didascalie*, III, 5, 6, 9; *Constituțiile Sfinților Apostoli*, III, 6)³¹.

Sf. Vasile cel Mare – în timpul căruia tagma diaconeselor afierosite luase un deosebit avânt – răspunde prin canonul 44 la întrebarea lui Amfilohie de Iconiu, privind un caz concret, în care o diaconesă afierosită a căzut în păcat cu un păgân. Din această cauză, Amfilohie de Iconiu a scos-o pe aceasta din treapta de diaconesă, nemaiacordându-i nici Sfânta Împărtășanie. Între timp, păgânul cu care viețuise aceasta s-a convertit la creștinism, sperând în acest fel să se căsătorească legal cu acea fostă diaconesă.

Plecând de la acest caz concret, Sfântul Vasile dă prin canonul 44 dispoziția că o diaconesă căzută nu mai poate fi primită în rândul celorlalte diaconese, nici la Sfânta Împărtășanie, prescriindu-i un canon de șapte ani, «firește, dacă între timp va trăi în curăție...», căci noi nu îngăduim ca trupul diaconesei, sfințit fiind, să fie în întrebuintare trupească». Cât privește excluderea ei din treapta de diaconesă, Sfântul Vasile o consideră legală, iar pedeapsa suficientă pentru păcatul ei, fără însă a avea vreodată posibilitatea de a se căsători. În comentarea acestui canon, N. Milaș spune că: „cea din urmă dispoziție a acestui canon se bazează pe norma generală care zice: τὸ ἱερὸν μίαιρον οὐ γίβεται (= quod sanctum est non fit pollutum) adică, ceea ce este sfânt nu se poate întina”.

---

³¹ Începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea, lumea protestantă și-a dat seama de golul lăsat în Biserică, prin suprimarea monahismului în timpul reformei și a înființat ordinul diaconeselor. Intenția restauratorilor acestui ordin a fost de a face o corelație între vechea instituție bisericească a diaconeselor și ordinul diaconeselor protestante, dar în practică nu există decât o vagă asemănare între unele și altele, datorită condițiilor istorice diferite și atribuțiilor lor. Mergând pe această linie a lărgirii cât mai mult a rolului femeii în Biserică și datorită conceptului de «preoție universală» a reformatorilor, unele Biserici Protestante din Apus și Biserica Anglicană în parte, au pus problema preoției femeii – începând cu prima parte a sec. al XX-lea –, bazându-se mai mult pe elemente de ordin sociologico-istorice, cât și datorită crizei de vocație la sacerdoțiu și au promovat femeia ca pastor, neținând seama de faptul că Mântuitorul Hristos a prețuit femeia, dar n-a făcut-o totuși părtaşă de darul preoției, încredințat Sfinților Apostoli și urmașilor lor, prin succesiune apostolică. Potrivit învățăturii Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, Biserica Ortodoxă are o poziție clară din acest punct de vedere, dând cinstea și considerația cuvenită femeii creștine, datorită calităților și rolului ei activ în Biserică, fără o a admite însă în preoție.

Monahiile, celibatul

În sec. al III-lea începe să se organizeze monahismul, instituție care a fost de folos Bisericii, și în activitatea ei filantropică. Astfel, mănăstirile încep să fie adevărate școli de rugăciune, de muncă și de caritate³². În acest sens munca viețuitorilor din mănăstirile de călugări și călugărițe nu se făcea numai pentru trebuințele lor, ci și pentru cele ale săracilor. Sf. Vasile cel Mare, în *Regulile sale*³³, ne spune că munca din mănăstiri se făcea «mai ales pentru ajutorarea săracilor, căci acesta este scopul și justificarea muncii efectuate în mănăstiri». Odată cu întemeierea vieții de obște, iau ființă și primele mănăstiri de călugărițe:

„Astfel, Sfântul Pahomie înființează pentru sora sa un așezământ de călugărițe; alături de obștea bărbătească a Sf. Vasile cel Mare, se afla și mănăstirea de călugărițe condusă de sora sa, Macrina; Sfânta Paula zidește la Betleem chinovie pentru călugări, iar alături trei mănăstiri pentru călugărițe; Sf. Melania cea Bătrână a ridicat mănăstirea de fecioare nu departe de cea a monahilor lui Rufin; pe lângă comunitățile de monahi ale Fericitului Augustin, el organizează și o mănăstire de călugărițe, unde rânduiește ca stareță pe sora sa; asemeni face și Sf. Ioan Casian care în afară de mănăstirea de călugări întemeiată de el, zidește și una de călugărițe. Această întemeiere și organizare paralelă de mănăstiri de călugări și călugărițe s-a petrecut pretutindeni unde s-a răspândit monahismul”³⁴.

Așa cum am amintit în capitolul consacrat văduvelor afierosite, mănăstirile de femei au avut un rol social caritativ, întrucât monahiile se dedicau îngrijirii văduvelor din azile, fecioarelor sau diaconeselor consacrate, în vârstă, iar alteori fiind îndrumătoare în mănăstiri, minorelor lipsite de adăpost, protecție sau îngrijire. Sf. Vasile cel Mare, din grija asigurării și păstrării bunei rânduieli în Biserică, a întocmit pravilele sale călugărești, care au pregătit însușirea de către Biserică în mod oficial a instituției monastice (can. 4, sin. IV etc.) în care s-a pus un deosebit accent pe lucrarea duhovnicească. Având în vedere că Sfântul Vasile s-a ocupat în mod deosebit în pravilele sale de viața monahală, prin stabilirea de norme și îndrumări amănunțite, canoanele sale nu mai tratează în mod deosebit aceste probleme. Totuși, în continuarea canonului 18 care se ocupă de problema

³² Pr. Gh. SOARE, „Asistența în Biserică în secolele II-III”, în: *GIBis* 1-2/1949, p. 102. Vezi continuarea acestui articol în: *GIBis* 3/1949, pp. 60-78.

³³ SF. VASILE CEL MARE, „Regulile mici”, în: *PG XXXI*, 1220-221.

³⁴ Ierod. Ioasaf POPA, „Pentru o mai bună orientare a unor mănăstiri de călugărițe”, în: *StTeol* 5-6/1953, p. 409.

fecioarelor căzute, în canoanele 19 și 20, Sfântul Vasile tratează problema bărbaților și a femeilor care și-au ales votul celibatului și al fecioriei, amândouă impuse ca niște condiții indispensabile în clerul monahal, ca cei sau cele ce «s-au numărat în tagma monahicească și care se vede că în chip tacit primesc neînsurarea». Pe vremea Sfântului Vasile, depunerea votului monahal nu se făcea în mod solemn, în forma pe care o cunoaștem noi astăzi, acest lucru reieșind din conținutul canonului care zice: «...care se vede că în chip tacit primesc neînsurarea» (celibatul). În acest sens, Sfântul Vasile este de părere să se ceară de la aceștia depunerea solemnă a votului monahal «luând de la ei făgăduință lămurită».

În completarea canonului 19, canonul 20 vine cu precizarea că, pentru ca un vot să poată fi acceptat de Biserică, trebuie să se depună în Biserică și în conformitate cu regulile bisericești. Voturile monahale depuse în afara Bisericii nu sunt valabile față de Biserică, iar nerespectarea lor nu atrage nici un fel de epitimie. Cât privește nerespectarea voturilor monahale, vorbind despre persoanele canonice din canonul 6 al Sf. Vasile cel Mare, canonistul N. Milaș înțelege – în comentariul său la canoane – prin «persoane primite în canon» (κωνοκούς) pe aceia care au intrat în cler necăsătoriți, apoi pe călugării și călugărițele care au depus votul monahal³⁵, inclusiv, deci, votul castității, urmând ca nerespectarea acestui vot să se pedepsească cu caterisirea, conform canonului 25 apostolic.

Erau totuși unii care, caterisiți fiind din cauza nerespectării canonului, afirmau că cel puțin puteau să trăiască cu femeile luate în căsătorie, socotind încheierea căsătoriei lor valabilă. Același lucru îl spuneau și călugării și călugărițele care părăsiseră mănăstirile, fiind destituiți pentru nerespectarea aceluiași canon. Având însă în vedere interesele demnității preoției și ale cinului monahal și pentru a feri Biserica de criticile și obiecțiunile ereticilor, (eustațienii), Sf. Vasile cel Mare dispune ca acestora să nu li se dea voie să trăiască cu persoanele respective și cu atât mai puțin să încheie o căsătorie legală, ei trebuind «cu tot chipul să rupă însoțirea lor». S-a lăsat însă episcopilor libertatea să aprecieze cu bunătate și bunăvoință asemenea cazuri.

Din cele expuse mai sus am văzut că Sfântul Vasile a acordat o importanță deosebită contribuției pe care femeia creștină o poate aduce în lucrarea Bisericii pe tărâm social, cum a fost cazul instituțiilor de binefacere create de el în așezământul cunoscut sub numele de *Vasiliada*: ghirocomiile (azilele pentru văduve), partenocomiile (casele de adăpost pentru fecioare), brefotrofiile (leagănele de copii mici părăsiți sau găsiți); sau contribuției aduse de aceasta ca monahie, mai ales după ce o parte din instituțiile de binefacere pentru femei au trecut sub îngrijirea mănăstirilor de maici.

---

³⁵ Nicodim MILAȘ, *op. cit.*, p. 57.

Aceeași atitudine constructivă a avut-o Sfântul Vasile față de femeie în familie, ca soție și ca mamă.

Majoritatea canoanelor sale provin din cazuri concrete din viața de toate zilele a creștinilor. Chiar dacă uneori epitiimiile prescrise de el par puțin cam aspre, trebuie să se țină seama că prin aceasta el urmărea folosul Bisericii și zidirea sufletească a credincioșilor. Sub acest aspect trebuie privite și canoanele sale care nu-și mai găsesc astăzi o strictă aplicare, cum ar fi de exemplu canoanele ce privesc diaconesele sau văduvele afierosite, apreciind importanța lor în perioada în care Biserica a cunoscut instituția acestora. Remarcăm îndeosebi faptul că Sf. Vasile cel Mare nu face nici o diferențiere între bărbat și femeie când stabilește epitiimii sau pedepse pentru abateri și delictе – cuprinzându-i pe amândoi în termenul de «laic» – în afară de cazul delictelor speciale (cum ar fi cazul încercărilor de avort ale femeii).

De asemenea, canoanele Sfântului Vasile cuprind îndrumări cu caracter general, statornicind pentru duhovnici că pentru vindecarea celor căzuți, bărbați și femei, trebuie să hotărască «nu după timpul de penitență», ci «după chipul pocăinței» (can. 2 și 84), căci «vindecarea cea mai adevărată este îndepărtarea de la păcat» (can. 3). De aceea epitiimiile nu trebuiesc aplicate mecanic, ci după starea penitentului, duhovnicul chibzuind bine în aplicarea epitiimiilor, pentru ca nu cumva aplicând epitiimii, credincioșii să-și piardă nădejdea mântuirii (can. 2, 54 și 84).

În acest sens, canoanele Sfântului Vasile își dovedesc și astăzi utilitatea lor, așa cum de altfel și-au dovedit-o de-a lungul veacurilor pentru înțelepciunea cu care au fost rânduite. Pentru acest motiv, Biserica Ortodoxă le-a considerat și le consideră ca izvoare fundamentale, alături de canoanele sinoadelor ecumenice și particulare, ele constituind în același timp bune dreptare pentru duhovnici în acordarea epitiimiilor în scaunele de spovedanie.

ST. BASIL THE GREAT'S CANONICAL PROVISIONS CONCERNING THE CHRISTIAN WOMAN

Both the Latin and the Greek world viewed woman as an inferior being, exclusive property of man. Woman's condition was not very different in Old Testament times either; she enjoyed a certain consideration only as mother of sons, as maternity was deemed the single means to crush the serpent. Whether a mother, a wife or a virgin, Christianity granted woman the same consideration and esteem. Since our Saviour was born by a woman, the stigma of despise and infamy inflicted on her by the old world was forever removed, and she was elevated to the highest rank of human dignity. Of the peoples that witnessed the emergence of Christianity (scattered throughout the Empire), the Romans had the most suitable legislation for the purpose of marriage. Of Roman legislation, the Church appropriated the very definition of marriage given by the jurist Modestinus, as Roman law met several

requirements appropriate to Christian marriage, namely monogamy and indissolubility. As the Church was highly interested in marriage and family, St. Basil the Great concerned himself with the issues of marriage, woman's equality with man, parents-children relationships, woman's duties as a mother and educator.

As far as marriage is concerned, both in his commentary on the *Hexaemeron* and his Canons, St. Basil the Great declares himself in favour of its indissolubility, as our Saviour Himself defends it and only approves of the breaking of its bond in case of adultery. In his canons, however, Saint Basil deals more with issues concerning the second or third marriage or the marriages running counter to canons (marriage between relatives, marrying two sisters at different times, abandoning husbands or wives, the wife's right to ask for divorce in case of adultery). Saint Basil considers a second marriage as human weakness. He sets a year's or two years' penance for those who marry for a second time, while canon 50 states that „there is no law for the third marriage, therefore the third marriage is not approved by law”, however declaring it „more acceptable than fornication”. St. Basil considers marriages made several times after the third, to different persons, as polygamy, as well as the marriage to several women at the same time, accepted by parents, as totally alien to humanity. According to St. Basil the Great, first marriage only is holy and blessed by God, the second one is allowed on condition of penance, the third one is impure and only tolerated, with a four-year penance period, while the other marriages are „polygamy”, a graver sin than fornication.

Early on, the Christian Church knew the office of consecrated widows, whose duties and functions were similar to those of consecrated virgins and deaconesses. Christian widows were supported by the community, due to their precarious material situation, thus they established the group or religious community of widows, placed under the guidance and authority of superior clergy. Beside the consecrated widows and virgins, the Church also knew the office of ordained deaconesses, as ancillaries to the superior clergy, preferably recruited among the maidens or widows over 60 years old. Just like the consecrated virgins and widows, the deaconesses also took a vow of chastity which they observed until death, under the threat of anathema. Nuns would look after widows in asylums, aged virgins or ordained deaconesses, or served as spiritual directors for the underage girls deprived of a home, protection or care.

Saint Basil attached special importance to the contribution that a Christian woman may bring to the Church's social work, as with the philanthropic societies he founded within the *Basiliada*: asylums for widows, shelters for virgins, orphanages for abandoned infants and foundlings; or to woman's contribution as a nun, especially after part of the philanthropic societies for women were entrusted to convents. Saint Basil evinced the same constructive attitude towards women within the family, as wives and mothers.

REPREZENTAREA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN ICONOGRAFIA BISERICESCĂ ORTODOXĂ (ÎN PICTURA MURALĂ ȘI ÎN ICOANE)*

Ca și în celelalte laturi și aspecte ale vieții religioase, și în cadrul cultului creștin al Bisericii Răsăritului Sf. Vasile cel Mare a avut un rol de căpetenie în dezvoltarea lui, mai ales prin Liturghia care-i poartă numele și care, alături de cea a Sf. Ioan Gură de Aur și cea atribuită Sf. Grigorie Dialogul, se săvârșește până astăzi în Biserica Ortodoxă de pretutindeni. Sf. Vasile cel Mare s-a dovedit unul din cei mai mari apărători ai credinței celei adevărate în lupta cu ereziile. De aceea, încă din timpul vieții sale, și-a câștigat, atât din partea credincioșilor ortodocși cât și din partea ereticilor, a iudeilor și a păgânilor, o mare admirație, care se vede și din epitetul de „cel Mare”, care i s-a dat după mutarea sa la cele veșnice, în cuvântarea funebră ținută de Sf. Grigorie Teologul. Astfel, la înmormântarea Sfântului Vasile, cortegiul său funebru pe drumul către locul de odihnă se transformă într-o adevărată procesiune de cinstire a sfințelor lui rămășițe trupești de către locuitorii din Cezareea și din împrejurimi, procesiune care, prin grandoarea ei impresionantă, poate fi socotită „ca inaugurarea publică a cultului Sf. Vasile cel Mare în pietatea creștină”¹.

„Priveștiștea înmormântării Sf. Vasile cel Mare este ceva unic și mișcător. Iubit și respectat de toți credincioșii și chiar de păgâni, de iudei și de străini, care se adunaseră în mulțime imensă, Sfântul era condus spre locul de odihnă, în jale și triumf. Toți se îngrămădeau, voind să se apropie de sicriu, să-l atingă cu mâna, să atingă marginea veșmintelor ierarhului sau măcar umbra sicriului. Mulți sărutau pământul pe unde treceau cu Sfântul. Convoiu era nesfârșit, străzile și piețele erau pline de mulți alții, ferestrele, ușile, balcoanele caselor gemeau de lume. Plânsul tuturor acoperea glasul slujitorilor”².

---

* Acest studiu reprezintă o lucrare de seminar, îmbunătățită și adăugită, redactată sub îndrumarea Pr. Ene Braniște, care a dat și avizul pentru publicare. A fost publicat și în: *BORom* 1-2/1979, pp. 126-144.

¹ Pr. Ene BRANIȘTE, „Sfinții Trei Ierarhi în cultul creștin”, în: *BORom* 1-2/1958, p. 184.

² T.M. POPESCU, „Sfinții Trei Ierarhi în slujba Bisericii”, în: *BORom* 1-3/1952, p. 71. Cf. cu SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Apologia și Elogiul Sfântului Vasile...*, trad. de Pr. N. Donos, Huși, 1931, pp. 200-201.

Cultul Sf. Vasile cel Mare, s-a răspândit și s-a generalizat curând în toată Biserica creștină. Astfel, în canonul 32 al Sinodului quinisext (692), Sfinții Părinți adunați acolo, referindu-se la Sfântul Vasile ca autor al Liturghiei sale, spun că «numele lui s-a răspândit în lumea întreagă»³. Una din formele de cinstire a Sf. Vasile cel Mare în Biserica Răsăritului este și reprezentarea chipului său în iconografia bisericească ortodoxă (în pictura murală și în icoane).

Surse literare ale descrierii chipului fizic al Sf. Vasile cel Mare folosite de iconari

Întrucât în creștinătatea ortodoxă imaginea religioasă nu este un simplu obiect de artă sau un mijloc de decor, ci ea are o valoare mai înaltă, un sens religios profund, la fel și bisericile ortodoxe nu sunt zugrăvite la întâmplare, ci după o anumită rânduială sau tipic iconografic. Există o anumită regulă sau tipic iconografic și în legătură cu zugrăvirea în pictura murală sau în icoane a chipurilor și scenelor sfinte, de care trebuie să țină seama pictorii în activitatea lor. Toate aceste reguli sunt consemnate în Erminiile sau călăuzele zugravilor bizantini⁴. La baza întocmirii acestor Erminii au stat, desigur, o serie de date în legătură cu chipurile și scenele sfinte, consemnate în cărțile Sfintei Scripturi, în operele Sfinților Părinți și scriitorii ai Bisericii, în Viețile Sfinților etc.

Reconstituirea chipului fizic al Sf. Vasile cel Mare se bazează pe datele sumare, dar autentice, furnizate în această privință de către Sf. Grigorie Teologul și consemnate în *cuvântarea funebră*, rostită de acesta la puțin timp după mutarea la cele veșnice a Sfântului Vasile. Astfel, Sfântul Grigorie ne spune că:

«Așa de mult strălucea virtutea acestui bărbat și așa de răspândită era faima lui, încât multe lucruri neînsemnate – și chiar defecte corporale – erau socotite de alții ca mijloace de a dobândi glorie, de pildă: paliditatea, barba, mersul, felul lui de a vorbi, fără grabă și rar, cu aer gânditor și meditativ... Căutau să-i imite până și tăietura îmbrăcămînții, forma patului, felul lui de a mânca...»⁵.

³ Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, trad. de U. Kovincici, N. Popovici, vol. I, partea 2, p. 397.

⁴ Despre acestea vezi, mai ales: Ch. DIEHL, *Manuel d'art byzantin*, ed. a II-a, t. II, Paris, 1926, pp. 854-856; V. GRECU, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936; Ghenadie ENĂCEANU, *Iconografia – Arta de a zugrăvi templele și icoanele bisericești*, București, 1891 (retip. la 1903); Pr. Ene BRANIȘTE, *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe* (extras din: *BORom* 5-6/1974, pp. 730-771).

⁵ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Apologia...*, traducere românească, pp. 198-199.

În alt loc ne prezintă chipul slăbit al Sfântului Vasile, «cel ce parcă n-avea trup»⁶, desigur, după o viață de trăire ascetică. De bună seamă că Sfântul Grigorie, prieten foarte apropiat al Sfântului Vasile, n-a urmărit să înfățișeze chipul fizic al acestuia, frumusețea exterioară și aceasta nu pentru că, așa cum ne spune, «ar fi fost inferior în această privință celor ce pun preț pe astfel de nimicuri și se ocupă numai de trup, mai ales dacă ținem seama de vremea când era încă tânăr și încă nu-și slăbise trupul prin asceză»⁷. Din descrierea Sfântului Grigorie reiese mai mult înfățișarea sufletească, interioară a Sfântului Vasile. Pentru că

«frumusețea lui Vasile a fost virtutea, mărimea lui a fost teologia, mersul său a fost înaintarea continuă, care, prin urcări treptate l-a înălțat până la Dumnezeu, iar puterea lui a constat în semănarea și răspândirea învățăturii»⁸.

Așadar, datele care se referă la înfățișarea fizică a Sfântului, autorul cuvântării funebre le-a consemnat incidental. Aceste câteva date sumare, datorate unui contemporan al Sf. Vasile cel Mare, au fost dezvoltate în sinaxarul slujbei din *Mineiul* ortodox pe luna ianuarie, probabil de Simeon Metafrastul din sec. al X-lea⁹. Descrierea portretului fizic al Sfântului Vasile, de la sfârșitul sinaxarului, ne apare astfel:

«La statul trupului foarte înalt, drept la stat, uscățiv, scăzut la trup și negricios la față, cu gălbiciune amestecat (cu fața palidă, n.n.), cu fruntea puțin încrețită, lungăreț la umerii obrazului, cu nasul lungăreț, cu spâncenele rotunde, cam spânzurate și încrețite, fiind asemenea unui om îngrijorat. Era cu tâmplele adânci, cu barba lungă, pe jumătate căruntă și cam pleșuv»¹⁰.

Descrierea dezvoltată a portretului fizic al Sf. Vasile cel Mare, așa cum ne-a prezentat-o sinaxarul, a fost preluată mai târziu de *Erminia bizantină* a zugravilor și este folosită până astăzi de zugravii și pictorii ortodocși în redarea chipului Sfântului Vasile, atât în pictura murală cât și în icoane.

⁶ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Apologia...*, p. 174.

⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Apologia...*, p. 128.

⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Apologia...*, p. 186.

⁹ Pr. Ene BRANIȘTE, *Sfântul Vasile cel Mare în cultul creștin* (articol în manuscris), p. 20.

¹⁰ Vezi *Mineiul pe luna ianuarie*, București, 1926, p. 25. O descriere identică și la Ghenadie al Râmnicului, *Iconografia...*, p. 13.

Cele mai vechi reprezentări ale Sf. Vasile cel Mare în iconografia creștină

Din sec. al VIII-lea și al IX-lea înainte, îndeosebi după înfrângerea definitivă a iconoclasmului și restabilirea cultului icoanelor la sinodul local de la Constantinopol din 842-843, pictura murală și pe icoane ia un avânt deosebit. Cea mai veche reprezentare a Sfântului Vasile, care ni se păstrează, o aflăm în catedrala Sfânta Sofia din Ohrida (Macedonia – Iugoslavia), pe o pictură în frescă, datând din sec. al XI-lea. Sfântul Vasile este înfățișat slujind Sfânta Liturghie și ținând în mâini potirul și pâinea euharistică¹¹. Din sec. al XII-lea, găsim o reprezentare a Sfântului Vasile în Capela Palatină din Palermo. Aici, Sf. Vasile cel Mare este zugrăvit într-un rând cu alți Sfinți Părinți ai Bisericii și alături de Sf. Ioan Gură de Aur. Icoana este de factură bizantină și aparține epocii Comnenilor¹².

Reprezentări mai vechi ale Sfântului Vasile trebuie să fi existat și în alte centre ale lumii creștine, ca: *Roma, Ravenna, Constantinopol, Asia Mică* etc., însă probabil n-au rezistat timpului sau n-au fost incluse în marile colecții de artă. O icoană mai recentă, și anume din anul 1722, dar la baza căreia stă probabil o tradiție mult mai veche, o aflăm în mănăstirea din Saida-Liban. Sfântul Vasile este reprezentat în picioare, sub o arcadă polilobată. El poartă un veșmânt de arhieru, binecuvântează cu mâna dreaptă, iar cu stânga ține Evanghelia. Are barbă lungă, sprâncene arcuite, deci o înfățișare tradițională, apropiată mult de cea din stilul bizantin¹³.

Câteva icoane cu Sf. Vasile cel Mare, foarte vechi și interesante, se păstrează în muzeele și locașurile sfinte din Rusia. Astfel, din prima jumătate a sec. al XIV-lea găsim reprezentat, pe una din ușile împărătești ale bisericii din Tver, chipul Sf. Vasile cel Mare alături de cel al Sf. Ioan Gură de Aur¹⁴. La biserica din satul Krivoje, pe ușile împărătești, se păstrează icoanele cu Sf. Vasile cel Mare și Bunavestire, aparținând, ca stil, probabil, școlii de pictură din Novgorod¹⁵. O altă icoană cu Sfântul Vasile se păstrează la biserica din Pskov, ctitorită în anul 1413¹⁶. De la sfârșitul sec. al XIV-lea, se vede la galeria de artă *Tretiakov* o frumoasă icoană în care, alături de chipul

¹¹ Grabar ANDRE, *La peinture byzantine*, Geneva, 1953, pp. 139-141. La p. 140 este reprodusă icoana cu Sfântul Vasile.

¹² Grabar ANDRE, *La peinture byzantine*, p. 129, aici fiind reprodusă icoana descrisă.

¹³ *Icones melkites*, Exposition organisée par le musée Nicolas Sursock du 16 mai au 16 juin 1669, Beyrouth, p. 183. Icoana este reprodusă la nr. 43.

¹⁴ Igor GRABAR, *Geschichte der Russischen Kunst*, Band III, Moscau, 1959, pp. 20-31. Reproducerea icoanei se află la nr. 13.

¹⁵ I. GRABAR, *Geschichte der Russischen Kunst*, Band II, Moscau, 1958, p. 99. Reproducerea la nr. 79.

¹⁶ I. GRABAR, *Geschichte der Russischen Kunst*, II, p. 239. Reproducerea la nr. 218.

Sf. Vasile cel Mare sunt reprezentați, în rând, și chipurile Sfintei Anastasia și ale Sf. Grigorie Teologul și Ioan Hrisostom. Această icoană provine dintr-o capelă din apropierea bisericii din Svetogorsk¹⁷. În sfârșit, la Muzeul de istorie din Moscova se păstrează o miniatură cu chipul bust al Sf. Vasile cel Mare, din anul 1388¹⁸.

Înfățișarea Sf. Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă

Înfățișarea Sf. Vasile cel Mare în pictura murală. În toate bisericile ortodoxe, conform programului iconografic al sfântului locaș, chipul Sf. Vasile cel Mare este înfățișat între marii ierarhi ai Bisericii ecumenice și ai Ortodoxiei, zugrăviți pe pereții verticali ai absidei altarului, alături de ceilalți doi autori ai Liturghiei ortodoxe. Ierarhii sunt zugrăviți, în marea majoritate a monumentelor de tradiție bizantină, în picioare și în veșminte de slujbă, pe ultima zonă a hemiciclului. Poartă cărți închise în mâini sau pergamente (rotuli) desfășurate, pe care se citesc rugăciuni tainice sau «ecvoneze» (vosglasuri) liturgice. Sunt înfățișați cu capul descoperit și, deseori, fără nimb. Mitra apare începând din a doua jumătate a sec. al XVI-lea¹⁹. Sunt înveșmântați în feloane brodate cu cruci (*polystavria*) și au omoforul pe umeri. Până în sec. al XV-lea, numai doi episcopi poartă saccos. Vedem, de obicei, în saccos, pe Sf. Vasile cel Mare și pe Sf. Ioan Gură de Aur. Sunt pictați în centrul peretelui de o parte și alta a ferestrei de răsărit. În decursul vremurilor, saccos-ul a devenit comun tuturor episcopilor, în practica liturgică și pe pereții monumentelor. Ierarhii sunt înfățișați de regulă din profil, privind spre centrul hemiciclului, unde – de obicei sub fereastra de răsărit a altarului – este zugrăvit Mântuitorul jertfindu-Se la Liturghie, fie sub chipul unui prunc, fie sub acela al unui miel de jertfă, așezat pe sfântul disc și străjuit de îngeri, diaconi sau serafimi, care Îl umbresc cu ripide. Indiferent de mărimea bisericii, dintre arhieriei nu au lipsit niciodată, până la începutul sec. al XVIII-lea, nici la Bizanț, nici în Orient, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur (primul în stânga Sfintei Mese, adică spre sud de fereastră, al doilea în dreapta Sfintei Mese, adică spre nord).

Începând din sec. al XIV-lea, alături de Sf. Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, apar și alți sfinți episcopi, teologi, autori de scrieri și învățați,

¹⁷ I. GRABAR, *Geschichte der Russischen Kunst*, II, p. 258. Reproducerea la nr. 256, p. 261.

¹⁸ I. GRABAR, *Geschichte der Russischen Kunst*, pp. 61-62, Band III. Reproducerea la p. 66.

¹⁹ I.D. ȘTEFĂNESCU, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești* București, 1973, p. 72.

ca: Sf. Atanasie cel Mare, Chiril al Ierusalimului și Chiril al Alexandriei. Această tradiție bizantină, conform căreia ultima zonă a hemiciclului era rezervată zugrăvirii ierarhilor, apare în Țara Românească, la biserica Sfântul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș. În Maramureș, deși suprafața îngăduie greu înmulțirea figurilor, alături de Sfântul Vasile, vedem pictați numeroși episcopi doctori, dintre care nu lipsește patriarhul Gherman al Constantinopolului. La unele monumente din sec. al XV-lea întâlnim pictați, alături de Sf. Vasile cel Mare, pe unii liturghiști, ca Sf. Simeon al Tesalonicului și Sf. Nicolae Cabasila.

La monumentele cele mai vechi însă, așa cum s-a putut remarca, Sf. Vasile cel Mare, alături de Sf. Ioan Gură de Aur și Sf. Grigorie Dialogul, ca autori ai celor trei liturghii ortodoxe, ocupau locul întâi. Astfel, la Dafni aflăm, alături de portretul Sfântului Vasile și al Sf. Ioan Gură de Aur, pe cel al Sfântului Silvestru și al Sfântului Antim. La Sfântul Luca, în Phocida, monument zugrăvit în sec. al XI-lea, ca și precedentul, cei trei ocupă locul întâi. La Sfânta Sofia din Kiev vedem pe Sfântul Vasile și Sf. Ioan Gură de Aur. În sec. al XI-lea, în câteva locașuri sfinte, vedem pictați, alături de Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur, și episcopi ai bisericilor naționale. În Capadocia, la Keledjlar, alături de aceștia, apar Sfinții Spiridon, Hipatie, Ciprian, Nichifor, Proclu și Ignatie. La Elmale - Kilise, pe lângă Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur și Grigorie, iau loc Sfinții Nicolae și Hipatie²⁰. Dintre monumentele bisericesti mai vechi în care întâlnim reprezentat chipul Sf. Vasile cel Mare, cu unele particularități, amintim, de exemplu, Capela Palatină din Palermo (mijlocul sec. al XII-lea), care posedă un ansamblu de mozaicuri bizantine de mare însemnătate. Chipurile Sf. Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur sunt de prim ordin. Ei sunt înfățișați în stihare lungi și feloane nedecorate, cu omoforul mare și cărți închise și sprijinite pe mâna stângă acoperită²¹.

La Lesnovo și în Mănăstirea Marko (Serbia), *Liturghia îngerească* este pictată, ca de obicei, pe peretele absidei principale a altarului. În primul plan Hristos, în saccos, întinde mâinile deasupra Sfintei Mese pe care se văd pictate Sfânta Evanghelie și potirul. Hristos este încadrat de serafimi, care țin ripide, și de îngeri. Scena, executată în 1348, nu arată astfel decât motivul central al temeii. În cel de-al doilea monument, Hristos este în fața Sfintei Mese, pe care se văd Sfânta Evanghelie și două sfeșnice (*dikeria* și *trikeria*). Îngeri-diaconi și îngeri-profeți formează cortegiile. Aici aflăm o particularitate extrem de interesantă: doi episcopi, Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur, fac parte din cortegii și țin în mână potire²².

²⁰ I.D. ȘTEFĂNESCU, *Iconografia artei bizantine...*, pp. 72-73.

²¹ I.D. ȘTEFĂNESCU, *Iconografia artei bizantine...*, pp. 27-28.

²² I.D. ȘTEFĂNESCU, *Iconografia artei bizantine...*, p. 61.

La biserica Sfântul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș, figurile ierarhilor apar conform tradiției bizantine. Pe ultima friză din absida altarului, cea de jos de tot, în dreapta ferestrei, vedem pe Sfântul Grigorie și Sf. Vasile cel Mare. Chipurile lor sunt impunătoare, expresia fețelor este plină de caracter, costumele sunt identice: o tunică cu clavis, epitrahil și bederniță brodate cu mărgelile, iar deasupra un saccos cu cruci și omofor. Inscricțiunile de pe filactere sunt în grecește. Pe filacterul Sf. Vasile cel Mare citim inscripția: «Nimeni din cei ce se leagă cu poftelile și cu dezmiertările trupești nu este vrednic să vie sau să se apropie sau să slujească Ție, Împărate al măririi...», întâlnită de fiecare dată când Sfântul Vasile apare pictat cu asemenea filactere (rulouri) în mână²³. Tot aici, la Sfântul Nicolae-Domnesc, ca o particularitate, găsim chipul Sfântului Vasile pictat în grup cu alți sfinți, în proscomidiar, sub reprezentarea Sfântului mormânt²⁴.

Chipul Sf. Vasile cel Mare îl întâlnim pictat în unele biserici mai vechi sau mai noi din Transilvania, ca: biserica din Strei (în altar, peretele estic); biserica din Ribița (altar, peretele estic, în cadrul marilor ierarhi); biserica cetății Colțului (altar, peretele estic, în cadrul marilor ierarhi, încadrează imaginea Iisus prunc în potir); biserica din Râmeț (în dosul arcadei dintre pronaos și naos, partea nordică, reprezentat bust)²⁵. În biserica din Văleni (Maramureș) vedem chipul Sfântului Vasile alături de cele ale Sf. Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, înveșmântați ca episcopi, în *polystavrii*, cu omofor și mitră²⁶. În locașurile sfinte din mănăstirile bucovinene, acolo unde se mai păstrează pictura interioară, cum sunt bisericile mănăstirilor Sucevița, Vatra Moldoviței etc., reprezentarea chipului Sf. Vasile cel Mare s-a făcut după aceeași rânduială iconografică bizantină.

Înfățișarea Sfântului Vasile cel Mare pe icoane. Chipul Sfântului Vasile îl întâlnim zugrăvit pe nenumărate icoane, și mai ales la bisericile unde acesta a fost ales ca patron (ocrotitor). În comparație cu bisericile ridicate în cinstea altor sfinți, și mai ales aceia ale căror sărbători cad în perioada de vară și de toamnă, bisericile închinat Sfântului Vasile nu sunt prea numeroase, deoarece ambele sărbători (1 și 30 ian.), căzând în miezul iernii, nu sunt potrivite pentru mesele tradiționale de hramuri. Găsim, totuși, în diferite regiuni ale lumii creștine – și mai ales în Răsărit – destule biserici la care Sfântul Vasile a fost ales ca patron, fie singur (1 ian.), fie ca unul dintre cei trei mari Ierarhi (30

²³ Vechea Erminie bizantină a zugrăvilor atribuie această rugăciune Sf. Vasile cel Mare, cf. V. GRECU, *Cărți de pictură bisericească...*, p. 330.

²⁴ V. VĂTĂȘIANU, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, vol. I, pp. 349-351.

²⁵ V. DRĂGUȚ, *Pictura murală din Transilvania*, București, 1970, p. 104.

²⁶ I.D. ȘTEFĂNESCU, *Arta veche a Maramureșului*, București, 1968, p. 86.

ian.)²⁷. Dintre bisericile din prima categorie, amintim: biserica Sfântul Vasile din Arta (în Grecia) din sec. al XIV-lea²⁸, vestita catedrală Sfântul Vasile – Vasilii Blajennii, din Piața Roșie din Moscova, ctitorie a țarului Ivan cel Groaznic din sec. al XVI-lea (1550-1560)²⁹.

Cât privește bisericile românești cu hramul Sfântului Vasile sunt mult mai noi (sec. al XVIII-lea ș.u.), ca de exemplu: Biserica Sfântul Vasile din București din prima jumătate a sec. al XIX-lea³⁰, Biserica de lemn din Pieptani-Gorj, de la începutul sec. al XIX-lea (1810); cea din Gănești - Vâlcea (1811-1812); cea din Strâmba - Gorj (1819); cele din Hodoreasca - Gorj (1779), Colibași - Mehedinți (biserica de lemn din 1765-1768), Ploiești (din 1834, azi dărâmată de cutremur); Sfântul Vasile - Oborul Nou din București (1851), Sfântul Vasile - Tătărași din Iași (dinainte de 1746)³¹, Sfântul Vasile - Nicolina (Iași); Sfântul Vasile din Petnic - Caraș-Severin (1822-1823)³².

Din a doua categorie (biserici cu hramul Sfinților Trei Ierarhi), menționăm pe cele mai importante și anume: biserica Sfinții Trei Ierarhi (Trisfetitele) din Iași, ctitoria lui Vasile Lupu (1639), unde, după mărturia învățatului grec Chesarie Daponte de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, se păstra și o parte din moaștele Sf. Vasile cel Mare și anume maxilarul inferior cu trei dinți (și astăzi există aceste sfinte moaște tot în această biserică), iar într-o biserică din insula grecească Milos se păstra mâna dreaptă a Sfântului³³. O altă biserică din această categorie este biserica Sfinții Trei Ierarhi din Schitu - Golești (Argeș), ctitoria episcopului Grigorie al Buzăului (ante 1676)³⁴.

Atât în bisericile din prima categorie, care au ca patron pe Sf. Vasile cel Mare, cât și în cele din categoria a doua, închinat Sfinților Trei Ierarhi, există icoane cu Sfântul Vasile, mai vechi sau mai noi, așezate în corpul iconostasului, la locul rânduit, ca icoane de hram, și pe tetrapodul din fața iconostasului, pentru a fi sărutate de credincioși. Astfel, în paraclisul de la

²⁷ Pr. Ene BRANIȘTE, *Sf. Vasile cel Mare în cultul creștin*, p. 22.

²⁸ Ch. DIEHL, *Manuel d'art byzantin*, ed. II-a, vol. III, Paris, 1926, p. 754.

²⁹ Este închinată nu Sf. Vasile cel Mare, cum se crede de obicei, ci unui sfânt rus mai nou, cu acest nume, din sec. al XVI-lea.

³⁰ N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 301.

³¹ N. STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Moldova*, pp. 476-477.

³² N. STOICESCU, *Repertoriu bibliografic al monumentelor feudale din Banat*, p. 119.

³³ Cf. CHESARIE DAPONTE, *Enumerarea bisericilor și a mănăstirilor vestite ale Sfintei Marii*, LXXXI, trad. de G. Murnu în: *Scrieri și documente grecești privitoare la Istoria Românilor din anii 1592-1837*, culese și publicate în t. XIII din Documente Hurmuzaki, de A. Papadopoulos-Keramens, traduse de G. Murnu și C. Litzica, București, 1914, pp. 271-272 (apud Pr. Ene BRANIȘTE, *Sf. Vasile cel Mare...*, p. 22).

³⁴ N. STOICESCU, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România. I. Țara Românească*, vol. II, 1970, pp. 572-573.

spitalul Colțea, se păstrează o icoană reprezentând pe Sfinții Trei Ierarhi, hramul acestui sfânt locaș. Icoana este acoperită din anul 1776 cu o tablă de argint și pare a fi opera dascălului de zugrăvie Pârvu Mutu³⁵.

În biserica de lemn din satul Văleni (Piatra Neamț), alături de alte icoane de valoare, se păstrează o icoană cu Sf. Vasile cel Mare, pictată pe lemn și așezată în altar, pe peretele de răsărit³⁶. În palatul mitropolitan din Iași se păstrează icoana de hram a bisericii Sfinții Trei Ierarhi (Trisfetitele). Icoana este de o mare valoare artistică și istorică și a fost zugrăvită la Moscova sau la Iași de meșteri ruși cunoscuți, Iacovlev și Proca Nikitin, la dorința domnitorului Vasile Lupu. Sf. Vasile cel Mare în *polistavrion*, este zugrăvit în picioare și la dreapta Sf. Grigorie Teologul (înveșmântat în saccos și cu omofor în centrul icoanei); iar la stânga acestuia din urmă, Sf. Ioan Gură de Aur în saccos și cu omofor. Toți trei, în picioare, cu fața drept spre privitor și cu capul gol. Pe cadrul superior sunt zugrăvite iconițe-miniaturi la partea inferioară, apar alte două iconițe. Fondul și cadrul sunt de aur și acoperă ornamente în relief: arcade în acoladă frânte, entrelacuri și serafimi. În pictura portretelor și scenelor predomină roșul de purpură și verdele grav. Chipurile portretistice amintesc prototipuri străvechi ale veacurilor al XI-lea și al XII-lea. Sfinții au fruntea înaltă, păr mătășos și bărbi caracteristice: bogată și rotunjită, Sfântul Grigorie; neagră, lungă Sfântul Vasile; redusă la puține fire, aceea a Sf. Ioan Gură de Aur. Ochii privesc vii, iar mâinile cu degete lungi și frumos desenate accentuează elementul duhovnicesc al picturii. La locul ei, în dreapta tâmplei, în biserica pentru care a fost pictată, în cadrul de aur și de mozaic al celebrei ctitorii a lui Vasile Lupu, lângă moaștele Sfintei Parascheva, icoana trebuie să fi fost de un efect impresionant și de un prestigiu de care mărturisește și acum întreaga ei ființă la locul unde este păstrată³⁷.

O icoană executată în tempera pe lemn și datată din prima jumătate a sec. al XVII-lea se păstrează la Muzeul de Artă al României. Icoana provine dintr-un atelier din Moldova și reprezintă pe Sfinții Trei Ierarhi, cu deosebirea că în locul Sf. Grigorie Teologul apare zugrăvit alt sfânt ierarh, foarte popular românilor, și anume Sfântul Nicolae. Ierarhii sunt înfățișați în picioare, îmbrăcați în odăjdii sfinte, cu cărți în mâna stângă și cu dreapta binecuvântând³⁸.

³⁵ P.S. NĂSTUREL, N. VĂTĂMANU, „Icoana de hram a paraclisului de la Spitalul Colțea, operă a lui Pîrvu Mutu”, în: *BORom* 1-2/1969, p. 186.

³⁶ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Icoane de artă în Moldova”, în: *MitrMold* 9-12/1959, p. 694.

³⁷ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Averea artistică a Moldovei: Icoanele din Iași”, în: *MitrMold* 5-6/1958, p. 413.

³⁸ Icoana este reprodușă la nr. 38 în lucrarea *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, de Ana Dobjanschi și Victor Simion, București, 1979.

În sfârșit, o altă icoană cu Sf. Vasile cel Mare o aflăm în Biserica Sfântul Nicolae din Dorohoi³⁹. Chipul Sfântului Vasile îl găsim reprezentat pe o icoană cu pictură de sticlă, găsită în Banatul de sud și executată, probabil, de către pictori români din împrejurimile Bisericii Albe, aproape de Vrsac (Iugoslavia), la sfârșitul sec. al XIX-lea. Icoana este supraîncărcată de ornamente – broderii pe veșmintele arhieresti ale Sfântului și flori stilizate ca decor de fond, conform gustului țaranilor din regiune⁴⁰. În afară de aceste icoane de hram sau izolate, pe care le găsim răspândite în diferite biserici sau muzee din țară, chipul Sf. Vasile cel Mare îl găsim reprezentat alături de cel al Sf. Ioan Gură de Aur, de obicei, în toate Liturghiile, precum și Molitfelnicele din sec. XVI-XVII, care conțin și slujba Sfintei Liturghii.

Astfel, marele miniaturist Anastasie Crimca, mitropolitul Moldovei, a redat chipul minunat al Sfântului Vasile pe unul din Liturghiile manuscrise care se păstrează la Mănăstirea Dragomirna. Personajul sfânt este tratat monumental, îmbrăcat în veșminte de arhieru, binecuvântând și ținând o carte în mână. Conform concepției bizantine de prezentare a ierarhului prin dimensiuni deosebite, mitropolitul Anastasie Crimca este redat și el, alături de Sfântul Vasile, însă, într-o proporție mult mai redusă⁴¹. Xilogravuri înfățișând pe Sf. Vasile cel Mare se mai află în: *Îndreptarea Legii* (Târgoviște, 1652), *Liturghier* (Dealu 1646); *Molitvelnic* (Râmnic, 1706). În 1806, protoiereul Mihail Strilbițki lucrează o xilogravură înfățișând pe Sf. Vasile cel Mare, cu inscripție grecească, pentru *Viețile Sfinților*, tipărite la Neamț, 1807-1814. În *Prolog pe ianuarie* (Neamț, 1854) se află o xilogravură înfățișând pe Sf. Vasile cel Mare în odăjdii arhieresti cu mitra pe cap și cârja în mână⁴². Mai mult chiar, chipul ierarhului Vasile a fost înfățișat cu multă îndemânare și simț artistic pe anumite broderii, așa cum îl vedem, între altele, pe epitrahilul stolnicesei Sima din anul 1608⁴³ sau pe o broderie de catifea, comandată de Doamna Tudosca și Vasile Lupu pentru biserica Sfinții Trei Ierarhi din Iași, executată într-un atelier din Moldova între anii 1638-1639. Poala de icoană, cum este denumită broderia, înfățișează pe Sfinții Trei Ierarhi⁴⁴.

³⁹ Vezi reproducerea în: *Pictura românească în imagini*, București, 1970, p. 49.

⁴⁰ Juliana DANCO, Dumitru DANCO, *La peinture paysanne sur verre de Roumanie*, București, 1979, p. 132. Icoana este reprodușă la nr. 149.

⁴¹ G. POPESCU-VĂLCEA, *Anastasie Crimca*, București, 1972, pp. 15-16 și explicațiile de la ilustrația a XXV-a.

⁴² Vezi pe larg la Pr. Gh.I. MOISESCU, „Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească”, în: *Ort* 1/1960, p. 29, n. 119.

⁴³ Gr. TOCILESCU, „Inscripție de pe patrafirul de Ia Stănești”, în: *Columna lui Traian*, VII (1976), pp. 348-364.

⁴⁴ Ana DOBJANSCHI, Victor SIMION, *op. cit.*, pp. 66.67. Broderia este reprodușă la nr. 64-65.

Din cele expuse mai sus, reiese cu prisosință că reprezentarea Sf. Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă a îmbrățișat o arie foarte largă, de la înfățișarea chipului său în pictura sfântului altar, pe icoanele de pe catapeteasmă, până la xilogravurile din cărțile de slujbă. De remarcat este faptul că reprezentarea chipului Sfântului Vasile în iconografia bisericească ortodoxă, de-a lungul veacurilor, s-a făcut după un program bine determinat de Erminia bizantină a zugravilor, căruia i s-au conformat îndeaproape pictorii și zugravii din Biserica Ortodoxă de pretutindeni. În acest fel, reprezentarea Sf. Vasile cel Mare în iconografia bisericească ortodoxă, pe o arie atât de largă, dovedește cinstirea deosebită de care s-a bucurat și se bucură marele ierarh capadocian în cultul Bisericii Ortodoxe.

ST. BASIL THE GREAT AS REPRESENTED IN ORTHODOX ICONOGRAPHY (MURAL PAINTINGS AND ICONS)

As with other aspects of religious life, St. Basil the Great played a major role in the development of Christian worship, especially due to the Liturgy bearing his name. St. Basil the Great proved to be one of the great defenders of Orthodox faith against heresies. Thus as early as his lifetime, he gained the admiration of both Orthodox Christians and heretics, Jews and pagans. St. Basil the Great's veneration spread and generalized throughout the Christian Church soon after his death. The Holy Fathers summoned for the Quinisext Council (692) stated in canon 32 that St. Basil's renown, as author of his Liturgy, had „spread all over the world”. One of the forms of Saint Basil's veneration in the Oriental Church is his depiction in Orthodox iconography (mural painting as well as icons). The oldest extant image of St. Basil can be found in St. Sophia cathedral of Ohrid (Macedonia), on a fresco dating from the 11th century. St. Basil is represented as celebrating the Holy Liturgy and holding the chalice and Eucharistic bread. Another 12th century rendering of St. Basil's figure appears in the Palatine Chapel in Palermo. Here St. Basil the Great appears next to St. John Chrysostom, among other Church Fathers. The icon is Byzantine and belongs to the Comnenus times.

In all Orthodox churches, in compliance with the iconographic program of the holy place of worship, St. Basil the Great's figure is rendered among the great hierarchs of the catholic Orthodox Church, on the vertical walls of the altar apse, next to the other two authors of Orthodox liturgies. Both in the churches dedicated to St. Basil, and those dedicated to the Three Holy Hierarchs, older or more recent icons of St. Basil are set on the iconostasis in the prescribed place of the patron saint's icon, as well as on the analogion before the iconostasis, in order for the faithful to kiss them. The Metropolitan Palace of Iași holds the patron saint's icon of Three Holy Hierarchs Church. It has great artistic and historic value and was painted either in Moscow or Iași by renowned Russian iconographers, Iakovlev and Proca Nikitin, as commissioned by Prince Vasile Lupu. St. Nicholas Church of Drohoi also holds another valuable icon of St. Basil. The saint's figure is rendered on an icon on glass, found in southern Banat area and probably painted by Romanian

iconographers in the vicinity of Biserica Alba, near Vrsac (Serbia), in late 19th century. The icon displays an overabundance of ornaments – embroideries on the Saint's bishop vestments as well as stylized floral motifs as a background, according to the taste of the local peasants. St. Basil the Great's representations in Orthodox iconography range from the depiction of his figure in the Holy Altar's painting, or on iconostasis icons, to woodcut illustrations in religious service books. We note that throughout the times, this iconographic representation has always complied with a clearly defined program described in the *Byzantine Painting Manual*, which Orthodox painters and iconographers have always strictly observed.

St. Basil's portrayal in Orthodox iconography covering such a large area, proves the great veneration which the great Cappadocian hierarch has always enjoyed with the Orthodox worshippers.

Sf. Vasile cel Mare, Mân. Dintr-un Lemn,
altarul bisericii mari, sec. XIX

SFÂNTUL VASILE CEL MARE DESPRE FOLOSUL CULTURII ELENE PENTRU EDUCAȚIA CREȘTINĂ*

Formarea tinerelor generații pentru rosturile de mai târziu este astăzi o problemă tot așa de importantă ca viața însăși. Frumusețea sau tristețea acestei vieți sunt oglinda înțeleșului și lucrării pentru realizarea acestui înțeleș pe care oamenii maturi le acordă existenței în perioada tinereții lor. De aceea educația este un capitol obsedant în toate vremurile și la toate popoarele. Ea a provocat nesfârșite dispute și studii, a sugerat felurite criterii și a determinat deseori măsuri din partea statului, a familiei sau a altor organe sociale. Creștinismul din primele veacuri, care nu era numai cult, ci și revărsarea puterii divine în lume pentru a o transfigura și, prin aceasta, mântui, a trebuit să-și pună problema în toată adâncimea ei. Educația tinerilor creștini era o nevoie fundamentală nu numai pentru că religia cea nouă, creând o lume nouă, trebuia să insuflă partizanilor săi, de la cei mai nevârstnici până la cei mai bătrâni, o concepție nouă despre lume și viață, ci și pentru că această religie se ridica spațial din și pe deasupra acelu fenomen strălucit al lumii vechi care a fost cultura clasică elenă. Creștinismul trebuia să se explice cu această cultură și s-a explicat.

Elenismul avea un sistem de educație, care, fără să fi dat o coordonare organică ideală diferitelor sale elemente și fără să-i fi impus o formă unitară pe tot întinsul lumii grecești, înfățișa un maximum față de toate culturile popoarelor vechi. Acest sistem tindea la formarea de cetățeni desăvârșiți în cuprinsul comunității și de personalități ideale, de înțelepți, în cadrul strict individual. Culmea aspirațiilor în opera de educație elenică era atingerea acelei frumuseți fizice și morale și a acelu bine ideal care apropiau pe muritor de zei; era acel memorabil *καλόν κ'ἀγαθόν* despre care vorbesc cu atâta însuflețire și pe care-l recomandă cu atâta insistență gânditorii, istoricii și poeții vechii Elade. Dar acest ideal de educație limita scopul vieții umane aici pe pământ, el cerea acestei vieți plenitudinea bucuriilor și frumuseților muritoare, însă în același timp impunea acceptarea unui sfârșit definitiv aici, în țărâna noastră mizeră. Creștinismul cultiva și aprecia și el

---

* Acest studiu a fost publicat și în: IDEM, *Miracolul clasic*, București, 1940, pp. 218-254.

sensurile vieții pământești, dar numai ca veșminte pentru drumul care duce la palmaresul fericirii inefabile în viața veșniciei lumini.

Perspectivile celor două educații erau, deci, deosebite și lucrul acesta cerea precizări de atitudine, mai ales din partea creștinismului. Luarea de poziție era cu atât mai necesară cu cât elitele creștine, care înzestrau noua religie cu un sistem dogmatic și filosofic și care pregăteau noile generații pentru lupta ce avea să aducă victoria finală, își făcuseră educația în școlile elenice. Puteau aceste elite să repudieze o cultură din care se împărtășiseră și căreia îi datorau atât? Era posibil, pe de altă parte, ca noua concepție creștină să adopte în întregime programul educației elenice, sau să admită fără discernământ tot felul de elemente ale acesteia, fără primejdia unei regenerări sau a unei adulterări grave care i-ar fi compromis existența?

Problema era veche¹. Ea apare însă în sec. al II-lea și este soluționată – dacă aceasta putea fi o soluție – când negativ, când pozitiv –, lăsând Sfinților Părinți, scriitorilor bisericești și autorilor profani un larg câmp pentru dispută. Tertulian, Clement Alexandrinul, Origen, Sf. Grigorie Teologul, Sf. Ioan Gură de Aur, Fericiții Ieronim și Augustin, Sf. Chiril, Cels, Libanius, Iulian Apostatul și numeroși alții, atât din tabăra creștină cât și din cea păgână, își făcuseră o imperioasă datorie din tratarea acestui nevalgic și decisiv capitol al spiritualității creștine și în același timp al puterii de rezistență a neopăgânismului. Între intransigența lui Tertulian și cochetăria elegantă a Sf. Grigorie Teologul era loc pentru o atitudine medie. Această cale de mijloc a fost, de altfel, adoptată de majoritatea spiritelor conducătoare creștine. Era înțeleaptă pentru că era firească.

Este calea propusă de Sf. Vasile cel Mare în scrisoarea sau tratatul pe care-l dedică nepoților săi. Severul și intransigentul Vasile, autorul *Regulilor* monahale și teologul creștin de rezonanțe universale, căruia-i revin atâtea merite în ctitoria vieții specific creștine, a ținut ca, printr-o lucrare anume închinată educației, să-și precizeze gândurile – conciliatoare și înțelepte – față de rolul culturii profane în formarea minților și caracterelor creștine. Recitind acest logos adresat tinerilor, am fost uimit de marea lui actualitate pentru vremurile noastre. Tineretul creștin de astăzi își oțelește caracterul în familie, în biserică, în școală și în diferite instituții și asociații create în acest scop. În toate aceste instituții și pe deasupra lor, este însă un factor, de multe ori decisiv, care hotărăște orientarea caracterului tinerilor: lectura. Este o hrană sufletească devenită aproape indispensabilă. Dar

---

¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri: Chipul de a folosi literatura elenă*, IV, 1-2. Utilizăm ediția lui Fernard Boulenger în *Collection des Universités de France*, Paris, Les Belles Lettres, 1935. Traducerea românească a dlui Al. Horhoianu, Râmnicu Vâlci, Tip. „Viitorul Vâlci”, 1938, este binevenită, dar îi lipsesc acribia filologică necesară și suplețea originalului.

această hrană prezintă un continu pericol, căci dacă anumite lecturi zidesc sufletul, altele îl pot destrăma. Exemple se văd la tot pasul. De aceea, sfaturile date de Sfântul Vasile pot fi urmărite ca valabile și pentru vremea noastră. Literatura elenă având curs în sec. al IV-lea d. Hr. exercita asupra creștinilor de atunci aceeași influență ca literatura profană actuală asupra contemporanilor noștri. Principiile de selecție a acestei literaturi sunt, în genere, aproape aceleași.

Necesitatea și metoda de asimilare a culturii elene

Marele Arhiepiscop al Caezareei spune nepoților săi că frecventarea zilnică, la școalele elenice, a operelor bărbaților iluștri din vechime însemna un câștig remarcabil. El însuși garantează acest lucru prin propria lui experiență². Studiul literaturii grecești este recomandabil pentru comoara de bine și folos³ pe care, de-a lungul veacurilor, a adunat-o această literatură. La aceasta se adaugă grația deosebită și înalta emoție estetică⁴ pe care le posedă sau le produc literele elene.

În afară de acest rol general omenesc, cultura elenă poate și trebuie să servească drept pregătire pentru înțelegerea Sfințelor Scripturi. Deoarece, până la o anumită vârstă, tinerii nu pot pătrunde adâncimea de înțeles a Scripturii, ei au a se exercita în câmpul literelor profane, cu ochiul sufletului, întocmai ca pe umbre sau oglinzi; lucrul este cu puțință, pentru că aceste litere nu sunt total deosebite de cele creștine⁵. După cum în cariera armelor, cei ce i se dedică obțin, prin practica gesticulației și a dansului, o dexteritate care le ajută ca în lupta adevărată să se bucure de succesul pe care li l-a pregătit jocul, tot așa și tineretul creștin va reuși să se apropie cu pricepere de Sfânta Scriptură după ce-și va fi exercitat spiritul în palestrele culturii elene⁶. Între literele creștine și cele elenice este o afinitate ca între adevăr și forma lui de exprimare. După cum rostul propriu al unei plante este ca să dea roade la vremea cuvenită, dar în plus ea își face și podoabă din frunzele care flutură pe crengi, tot așa și pentru suflet: adevărul îi este fructul principal, iar înțelepciunea profană îi poate servi cu grație ca veșmânt. O prezentare elegantă a adevărului este un lucru potrivit și de seamă⁷. Cultura elenică oferă o schiță a virtuții⁸, dar creștinii nu pot ajunge la înțelegerea tabloului

² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, 1, 20-23.

³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, 1, 27; II 39; IV 40; VIII, 2-3.

⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, III, 9; IV, 39.

⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 26-30.

⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 31-34.

⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, III, 1-10.

⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, X, 2-4.

desăvârșit fără această schiță. După cum vopsitorii trec prin anumite preparate preliminare obiectul ce au de vopsit și numai după aceea îi aplică purpura sau altă culoare, tot așa și în procesul de asimilare a culturii elenocreștine: ideea de bine și de frumos nu poate fi sădită definitiv în sufletul tineretului fără prealabila inițiere în învățăturile profane⁹. Odată ce ne-am obișnuit să privim soarele în apă ne va fi ușor pe urmă să îndreptăm ochii asupra luminii însăși¹⁰.

Sfântul Vasile citează în sprijinul tezei sale cazurile lui Moise și Daniel. Cel dintâi, vestit prin înțelepciunea sa la toate popoarele, numai după ce fu versat desăvârșit în învățăturile egiptene, purcese la cunoașterea prin contemplare a Adevărului, a Ființei în sine. La fel stă lucrul cu Daniel, care numai după ce se iniție la Babilon în înțelepciunea haldee, începu studiul teologiei¹¹. Vasile ar fi putut cita și alte cazuri, ca acela al Apostolului Pavel, al evangheliștilor Luca și Ioan și al unei serii întregi de Părinți și scriitori bisericești, care au fost adevărați maeștri ai literelor profane. Moise și Daniel, dar mai ales Moise, aveau însă avantajul unei notorietăți aproape universale și autoritatea unei venerabile antichități; două însușiri hotărâtoare în domeniul educației. Aceleași însușiri cu deosebire potențate reveneau înțelepciunii Egiptului și aceleia a Babilonului.

Cultura elenă era depozitată în operele clasice și mai puțin clasice ale literaturii și artei poporului grec de la Homer și până în momentul în care scrie Sfântul Vasile. Pedagogul creștin recomandă studenților săi pe *poeți, prozatori (istorici și filosofi), oratori și pe toți ceilalți* a căror lectură ar putea folosi în vreun fel oarecare sufletului¹². Vom vedea mai departe cum adâncimea și întinderea planului educativ al Arhiepiscopului Vasile îi îngăduie să citeze și, deci, să recomande tinerelor sale rude o adevărată grădină de autori și de materii. De la început, însă, autorul nostru ține să atragă atenția că nu toată flora literaturii și artei elene este folositoare, că, dimpotrivă, în grădina culturii profane sunt flori cu colori ce nu trebuie privite și parfumuri ce nu trebuie mirosite, că se află aici roade otrăvitoare de care sufletul, oricât de mult le-ar pofti, trebuie să se ferească. Educația creștină prin studiul autorilor profani avea deci o metodă. În ce consta această metodă? În supravegherea atentă și îndrumarea inteligentă a lecturilor, lucru atât de necesar și astăzi. Ca pretutindeni, această metodă preconizată de Sfântul Vasile cuprinde o parte negativă și una pozitivă.

În partea negativă, autorul, fără a fi exclusivist față de vreun gen literar profan, recomandă totuși ca în domeniul poeziei tinerii studenți să nu

⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 39-46.

¹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 46-47.

¹¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, III, 11-18.

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 37-39; IV, 29-30.

citească orice. Poezia greacă să nu rețină atenția decât când ea povestește isprăvile sau reproduce cuvintele oamenilor de valoare; aceștia trebuie iubiți și imitați; mai mult: tinerii trebuie să se străduiască din toate puterile să le semene. Cum însă poezia – de toate genurile – prezintă deseori și figuri cu înclinări urâte, studenții trebuie să ocolească pasajele sau poeziile respective, astupându-și urechile ca Odysseu la auzul melodiilor fermecătoare ale Sirenelor¹³. Sfântul Vasile este, deci, mai puțin intransigent ca Platon care excludea total poezia din statul său ideal. Pedagogul creștin trăia mai pe pământ și știa din proprie experiență câtă vrajă și cât folos puteau răsări din lectura unor adevărați poeți mari. Faptul că autorul nostru pune aici accentul numai pe conținutul moral al operelor poetice, nu înseamnă că el nu prețuia și valoarea pur estetică a acestor opere. Am văzut mai sus că el recomandă literele profane, între altele și pentru *grația și plăcerea*¹⁴ inerente acestor litere. Poeți creștini contemporani, ca Sf. Grigorie Teologul, frații Apollinarie, Synesius ș.a. au demonstrat prin unele din operele lor poetice de o înaltă virtuozitate, că arta putea fi îmbrățișată cu ardoare de către creștini. Sfântul nostru autor este însă obsedat de rolul pedagogic al povestirilor poetice pe care le știe atât de hotărâtoare în influența lor.

Ceea ce mărea grija autorului nostru era primejdia gravă a perfidiei miturilor, care intrau aproape totdeauna mai mult sau mai puțin în compoziția operelor poetice. Miturile elenice, care sunt una din cele mai minunate podoabe ale creației imaginației omenești, puteau, prin farmecul lor incomparabil, să atragă tineretul, mai ales în această perioadă decadentă a culturii grecești, când diferite exegeze simbolice utilizau mitul ca singurul instrument de interpretare valabilă nu numai pentru credințe, dar și pentru realități istorice și sociale. Dar miturile acestea puteau primejdui educația tineretului. Istoria zeilor din Olymp și de aiurea și simbolismul fenomenelor naturale cu care se ocupa majoritatea miturilor nu erau prea reconfortante din punct de vedere moral:

«De aceea, zice Sfântul Vasile, sufletul trebuie supravegheat cu strașnică pază, ca nu cumva prin dulceața povestirilor să se întâmple să primim și lucruri rele, asemănându-ne aceluia care odată cu mierea, înghit și otravă»¹⁵.

Miturile relatează că există un număr mare de zei, că aceștia nu reușesc să se înțeleagă între ei, că în cerul lor mitologic fratele se ceartă cu fratele, tatăl cu copiii, iar aceștia duc un război nemilos împotriva părinților:

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 5-11.

¹⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, III, 9; IV, 39.

¹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 12-15.

«În ce privește adulterele, iubirile și împreunările zeilor la lumina zilei și mai ales acelea ale șefului tuturor zeilor, ale preafântului Zeus – cum zic ei – de care cineva ar roși povestindu-le chiar despre animale, le vom lăsa pe seama actorilor de teatru»,

decretează Arhiepiscopul Caezarei¹⁶. Politeismul, incoerențele acțiunii divine, certurile nesfârșite dintre diferitele generații de zei și mai ales etalarea nestingherită a imoralității lor crase nu erau de natură să facă turnuri de perfecțiune din tineretul creștin. Poezia epică și dramatică dădea o largă ospitalitate miturilor și putea să ofere, sub raportul artistic pur, admirabile frumuseți estetice, ca *Iliada* și anumite piese ale lui Euripide. Studenții însă nu puteau parcurge aceste opere fără pericol. Vârsta și lipsa lor de experiență se opreau mai ușor asupra pasajelor nefaste în care ei nu puteau vedea totdeauna scipirile artei, dar care ușor îi infectau sufletește. Când frumosul învăluie un obiectiv rău, devine el însuși organ de propagare al celui rău. În cazul acesta, el este cu atât mai primejdios cu cât este mai desăvârșit.

Dar poezia nu cuprindea numai mituri. Sfântul Vasile critică și, deci, suprimă din programul de studii pe acei poeți sau pe acelea din operele lor, care insultă, care batjocoresc, care etalează dragostea sau beția, care limitează fericirea la o masă plină sau la cântece libertine¹⁷. Încă odată, aceste opere puteau fi admirabile ca manifestări de artă, dar spiritul tânărului este mai apt a sezisa *lucrul* despre care se vorbește, decât *forma* în care este înfățișat. Este deosebire între arta ca imagine transfigurată a realității și arta care dilatează realitatea sau mai precis prozaismul și turpitudinile comune ale realității. Cea dintâi înalță până la regiunile adevărului sublim, revărsând asupra vieții un frumos optimism, pe când cea de a doua poate genera dezgustul și disperarea prin coborârea spiritului pur de pe înălțimile ozonate ale idealului, în gheenele otrăvitoare ale existenței obișnuite.

Sfântul Vasile atrage atenția și asupra prozatorilor. Nu numai poeții mânuiesc miturile și făuresc povești de tot felul. Sunt prozatori care scriu opere speciale pentru desfătarea ascultătorilor. Aceeași grijă și acribie sunt necesare la alegerea operelor lor¹⁸. Măsura aceasta este cu deosebire imperioasă față de oratori a căror specialitate este arta minciunii¹⁹. Creștinii nu pot și nu trebuie să mintă nici la tribunal și nici în alte împrejurări, pentru că ei au ales drumul drept și adevărat în viață și le este interzis, prin legea lor, să aibă proces²⁰. Sfântul Vasile cunoștea, din proprie experiență, mrejele

¹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 24-28.

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 15-19.

¹⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 28-30.

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 30-31.

²⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 31-34.

primejdioase ale acelor oratori de proveniență sofistică pentru care nu problema adevărului, ci aceea a aparenței și a întregului ei arsenal de droguri avea importanță. Un Aelius Aristide și un Dion Chrysostom mai înainte, un Libanius, un Themistios, un Himerios în sec. al IV-lea, erau nu numai redutabili mânuitori ai formei strălucite, cât mai ales subtili exegeți ai convenționalului.

În partea pozitivă a metodei sale, autorul nostru arată felul migălos și inteligent în care studenții creștini trebuie să facă selecția operelor clasice. Criteriile sunt puține la număr, dar așa de solide și definitive, că ele pot servi pentru orice literatură din orice vreme. Cititorii moderni au enorm de câștigat aplicând aceste criterii. Minteă sănătoasă este cel dintâi și cel mai hotărâtor factor în alegerea autorilor sau a operelor clasice necesare pentru educația intelectuală și morală a tineretului:

«Nu trebuie în nici un chip să lăsați pe mâna acestor autori clasici *cârma minții voastre*, urmându-i pe unde vă vor duce ei, ci să luați de la ei numai ce este folositor și să știți ce să lăsați la o parte»²¹.

Sfântul Vasile amintește că omul care nu are mintea așezată la cârma sufletului, va fi aruncat când într-o parte, când în alta de marea vieții²². Criteriul acesta al rațiunii sănătoase, sau al bunului simț, viza în primul rând grija creștină de a nu dărâma cu sensul anumitor opere profane edificiul construit cu Scriptura revelată. Dar el era și ecoul acelei preocupări general omenеști, și îndeosebi grecești, de a nu ceda nicăieri decât rațiunii sănătoase. Multe din producțiile literare ale spiritului grec profan erau vătămătoare nu numai pentru creștini, ci și pentru păgânii înșiși. Grecia veche nu aștepta pe Sfântul Vasile ca să formuleze un index pentru anumite idei sau atitudini profesate de literatura profană. Un Platon, un Aristofan, un Aristotel, anumiți stoici și cinici anatematizaseră, cu multe veacuri înainte, unele producții literare considerate ca periculoase pentru educația tinerelor generații. Sfântul Vasile nu făcea deci decât să continue o tradiție. Meritul lui este însă de a fi adaptat cu suplețe un criteriu tradițional și clasic la o concepție de educație absolut nouă.

Al doilea criteriu de selecție a literaturii profane este *lauda virtuții și combaterea viciului*²³. Virtutea creștină – frumusețe sufletească și fapte exemplare – avea, la unii autori eleni, în deosebi la filosofi și la moralști, un corespondent onorabil în virtutea păgână. O parte considerabilă a filosofiei socractice se desfășură în jurul acestei teme. Idealul moralei stoice este

²¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, 1, 24-27.

²² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 17-18.

²³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 35-36.

atingerea virtuții. Dar această virtute – de esență filosofico-morală – este un produs relativ tardiv al spiritului elen. Virtutea păgână din primele timpuri era totalitatea actelor de curaj și bravură în luptă, așa cum o găsim în *Iliada*, sau isprăvi ori acte izolate de mare amploare, cum sunt cele ale lui Heracles sau ale cutăruii întemeietor de cetate ori legislator. Nu la acest al doilea și cel mai vechi fel de virtute păgână se gândește Sfântul Vasile, ci la cel moral, cu care virtutea creștină avea afinități mai mari și prin apropierea în timp și prin substanță. Între Ahile și Ulyse, Sfântul Vasile propune studenților ca model de virtute pe Ulyse²⁴. Tot în felul acesta se explică de ce autorii creștini utilizează, în majoritatea cazurilor, repertoriul moralistului eclectic care a fost Plutarh. În al treilea rând, educatorul nostru recomandă ca în studiul autorilor profani să nu reținem decât *ce se potrivește doctrinei creștine și ce este înrudit cu adevărul*²⁵. Vasile știa din vremea studenției și din lecturile sale că gândirea greacă a făcut cuceriri admirabile pe care cugetarea creștină le poate asimila cu folos. Această cugetare, al cărei cuprins este mai mult ca jumătate de esență supranaturală, găsește în roadele cele mai înalte ale filosofiei profane un minunat colaborator și vehicul de circulație în lume. Dar nu toate elementele acestei filosofii sunt proprii unei fuzionări cu spiritul creștin. Iustin Martirul explica afinitatea dintre unii cugetători greci și Evanghelia prin opera aceluia logos spermatikos divin care a lucrat în lume înainte de venirea Mântuitorului. Dar acest logos spermatikos nu a atins întreaga gândire profană. De aceea, atenție la unele, mai ales la acele părți din filosofia greacă unde subtilitatea raționamentului și strălucirea formei pot induce în eroare pe un om de bună credință. Această filosofie a dezbătut numeroase probleme și a propus diferite soluții, dar gândirea creștină, orientată spre veșnicie, nu se va lăsa sedusă să deschidă porțile oricărui curent al numitei filosofii:

«Se cuvine – zice Sfântul Vasile – ca să asimilăm cultura greacă absolut în felul albinelor. În adevăr, acestea nu se așează nici pe toate florile, nici nu culeg tot din acelea pe care se așează, ci iau numai atât cât le trebuie pentru lucrul lor, restul lăsându-l cu bine»²⁶.

Dar ceea ce se ia trebuie să fie cu totul esențial, miere, cum zice autorul nostru:

«După cum florile nu oferă celorlalți decât parfum și culoare, iar albinelor au puțința să le dea și miere, tot așa și în cazul nostru: pentru cei care

²⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 10; V, 28-37.

²⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 46-47.

²⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 41-46.

urmăresc în literatura profană nu numai desfătarea și grația, este cu puțință să scoată ceva folos și pentru suflet»²⁷.

În fine, elementele culturii profane socotite demne de asimilat *trebuie minuțios cercetate fiecare în parte și armonizate cu scopul creștin*²⁸. Este actul principal al procesului de asimilare. Dar și cel mai greu. Elementele culturii profane trebuie așa fel frământate și dospite în aluatul doctrinei creștine, încât aceasta din urmă să nu resimtă decât binefacerile unei nutriții normale, iar nu trolniturile primejdioase ale ereziei. Sfântul Vasile cunoștea bine diferitele gnosticisme, cu tot alaiul lor de erezii și practici bizare, și ținea din tot sufletul să-și ferească nepoții de un asemenea blestem. Realizarea acestei condiții impunea însă o cunoaștere desăvârșită și a doctrinei creștine, care era trunchiul, și a gândirii profane care era mlădița ce se grea pe trunchi. Reușita generală a asimilării culturii profane de către creștinism depindea, în ultimă analiză, atunci ca și astăzi, de o excesivă supraveghere a lecturilor și de dezvoltarea la maximum în elevi a simțului critic. Numai așa se poate culege trandafirul izbândeii:

«După cum atunci când voim să culegem floarea de trandafir dăm la o parte spinii, tot așa și din cultura profană vom recolta ce este folositor și ne vom păzi de ce este vătămător»²⁹.

Viața este o pregătire pentru nemurire

Sfântul Vasile eeste un dușman neîmpăcat al celor ce nu-și cunosc rostul în vieață. Spre deosebire de Sf. Grigorie Teologul, care uneori era prea mult poet, Arhiepiscopul Cezareei este de un realism impresionant în toată opera lui. Fără această fericită calitate n-ar fi reușit să dea ființă atâtor așezăminte de folos social și bisericesc. Același realism, deci, și în educație. Odată soluționată problema necesității și metodei asimilării culturii profane, pedagogul își ațintește privirile asupra rostului suprem al lucrării sale: desăvârșirea vieții; orice educație trebuie să pregătească pentru viață. Dar nu pentru viața în sine, așa cum făcea cultura profană. Nu pentru viața de aici. Viața pământească nu are nici o valoare pentru creștini:

²⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 36-41.

²⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 51-53.

²⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IV, 48-51; VIII, 3-6: «Nu este o rușine ca din hrana noastră să înlăturăm alimentele vătămătoare, dar să nu dăm nici o atenție învățăturilor care hrănesc sufletul, ci întocmai ca un torent ducând orice, să înghițim orice la întâmplare?»

«Noi (creștinii), o copii, socotim această viață pământească drept un nimic; nu credem că este un bine și nici nu numim astfel un lucru care ne folosește numai în marginile existenței de aici. De aceea noi nu prețuim nici lustrul strămoșilor, nici puterea trupului, nici frumusețea, nici talia, nici cinstirile din partea tuturor oamenilor, nici chiar stăpânirea unui regat, nimic din lucrurile omenești pe care ni le-ar spune cineva; nu prețuim acestea și nu le socotim vrednice de a fi dorite și nici nu râvnim la cei care le au; noi înălțăm speranțele noastre spre ceva mai de seamă și toată fapta noastră este o pregătire pentru viața cealaltă. Susținem că trebuie să iubim și să urmărim din toate puterile tot ce ne folosește în vederea acestei vieți, dar să trecem cu vederea ca peste lucruri fără însemnătate pe acelea care nu servesc acestei ținte»³⁰.

Viața pământească nu este, deci, decât un drum spre viața veșnică. Nu pământul este lotul creștinilor, ci cerul. În acest punct, concepția creștină se deosebea fundamental de cea elenică profană. Aceasta din urmă cerea, și ea, omului o cât mai ideală desăvârșire a întregii lui ființe, dar numai în cadrul și în sensul lumii pământești. Creștinismul viza, prin educația lui evanghelică, o desăvârșire pe pământ, care însă, după moarte, să fie continuată prin fericirea inefabilă a cerurilor. Căci fericirea pământească este mai fragilă ca boaba spumei:

«Spunându-vă acestea, cred că v-am demonstrat în deajuns că dacă cineva ar aduna în minte întreaga fericire de când există oameni și ar strânge-o într-un singur tot, va afla că această fericire nu egalează nici cea mai mică parte din bunurile pământești și că totalul acestor bunuri este mai depărtat în demnitate față de cel mai mic dintre ele decât umbra și visul sunt departe de realitate»³¹.

Dacă acesta este adevărul, atunci este absolut necesar ca existența noastră pământească să fie organizată până în cele mai mici detalii pentru scopul suprem. Viața omenească are un înalt și nobil scop:

«Nu este cu puțință ca să existe un scop al muncii lucrătorilor manuali, dar să nu existe un scop al vieții omenești, către care trebuie să avem privirile ațintite în orice facem și vorbim; afară numai dacă nu ținem să ne asemănăm întru totul animalelor necuvântătoare»³².

Creștinește, deci, este o dezonoare și un păcat a trăi numai pentru viața în sine. O existență fără perspectivele înălțătoare ale fericirii nealterate

³⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 1-13.

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 16-23.

³² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 12-16.

și permanente este sau un calvar care împinge la sinucidere – cum făceau stoicii –, sau o vegetare inconștientă:

«Dacă sunt motive ca pilotul de corabie să nu se lase în voia vânturilor, la întâmplare, ci să dea vasului direcție spre port, dacă arcașul ține să lovească ținta, dacă fierarul sau tâmplarul urmăresc scopul potrivit meseriei lor, este cu puțință ca noi să fim întrecuți de astfel de lucrători și să nu fim în stare să chivernisim ale noastre?»³³.

Fără un scop precis în viață, vom fi purtați la întâmplare, în sus și în jos de valorile lumii³⁴. Cum ne putem apropia de acest scop? Prin munca cea fără de răgaz și preciziunea matematică a lucrului de făcut. Stăruință și desăvârșire într-o anumită ramură. Noi trebuie să procedăm, zice Sfântul Vasile,

«ca la concursurile gimnastice, sau ca la cele pentru muzică; exercițiile se fac pentru acele concursuri unde există premiul cununilor; nimeni din cei care se exercită pentru luptă sau prancrațiu nu trece pe urmă la practica chitarei sau a flautului»³⁵.

Autorul nostru citează ca exemple de specialiști în meseria lor pe atleții Polydamas și Milon și pe muzicanții Marsyas și Olympos, dar mai ales pe Timothei³⁶. Ceea ce le-a adus acestora premiile și celebritatea a fost neobosita lor stăruință pentru desăvârșire. Unii dintre ei ajunseseră adevărați virtuoși, cum a fost acest Timothei, care într-o zi făcu, prin melodia frigiană a flautului său, pe Alexandru cel Mare să se scoale de la masă și să ia armele, dar același muzicant readuse, printr-o armonie dulce, pe monarh între convivii săi³⁷. Exercițiul procură, prin pregătirea pentru luptă, o virtuozitate incomparabilă nu numai pentru atingerea scopului la concursurile gimnastice și muzicale³⁸, dar și pentru a face față tuturor încercărilor vieții. Pregătirea însă este un lucru serios și greu. Atleții care speră să fie încununați iau asupra lor o muncă și suferințe de neînchipuit:

«Ei, zice Sfântul Vasile, îndură nesfârșite greutateți, dar își măresc puterea prin tot felul de mijloace; asudă grozav în timpul exercițiilor din gimnaziu, și primesc numeroase lovituri de la profesor; duc o dietă nu prea plăcută, ci impusă de gimnaști; într-un cuvânt, ei trăiesc în așa fel încât viața lor

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 6-12.

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 18-19.

³⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 19-22.

³⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 22-23.

³⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 33-41.

³⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 27-28, 41-43.

dinaintea luptei este un exercițiu pentru luptă; când vine momentul, ei se dezbracă pentru stadiu și îndură și riscă orice pentru o cunună de măslin sau de țelină sălbatică sau de altceva de același fel și pentru ca, odată învingători, să fie vestiți de către crainic»³⁹.

Dacă, după cuvântul lui Pittakos, că «este lucru greu a fi bun»⁴⁰, izbânzile în viață se obțin cu nenumărate piedici,

«nu trebuie să luăm lucrurile ușor și nici să dăm marile noastre nădejdi pe o clipă de viață dulce, dacă nu vrem să ne atragem dojana și pedepse»⁴¹.

În momentul când să-i plece corabia spre Egipt, feciorul lui Bias întreabă pe tatăl său ce anume lucru i-ar face plăcere să audă despre el; la care înțeleptul răspunde: «Să-ți strângi provizii pentru bătrânețe»⁴². Viața este, deci, un mare câmp de lucru și de recoltă. De recoltă adunată cu mîgală. Creștinul trebuie să strângă folos din orice; el se aseamănă atunci cu acele fluvii care se măresc în mod firesc prin numeroși afluenți care vin de pretutindeni. Știința nu se poate aduna decât puțin câte puțin și tineretul trebuie să țină seama că orice fel de știință este bună dacă se asimilează organic și continuu⁴³. Sfântul Vasile subliniază că educația intelectuală și morală preconizată de creștinism are în vedere recompensele și fericirile cerești; aceste fericiri «sunt așa de minunate prin numărul și mărimea lor, încât este cu neputință să le cuprindă vorbirea»⁴⁴. O viață pământească oricât de îndelungată și, deci, plină cu toate satisfacțiile imaginabile ale existenței nu poate ispiți mintea unui creștin cu privirile ațintite spre viața nemuritoare:

«Dacă cineva mi-ar vorbi despre bătrânețea lui Tithonos, a lui Arganthonios sau a lui Mathusalem cel prea încărcat de ani, în Scriptura noastră, și despre care se spune că a trăit nouă sute șaptezeci de ani, sau dacă ar socoti tot timpul de când există oameni, voi râde ca de o judecată de copil când mă gândesc la viața lungă și neîmbătrânitoare, ale cărei margini nu pot fi concepute de minte tot așa cum nu se poate închipui moartea sufletului nemuritor»⁴⁵.

Viața cea neîmbătrânitoare, iată idealul creștin! O educație care avea înaintea ei o astfel de țintă trebuia să se ostenească peste măsură pentru a

³⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 44-54.

⁴⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 63-64.

⁴¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 67-70.

⁴² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, X, 9-12.

⁴³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, X, 4-8.

⁴⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VIII, 55-56.

⁴⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, X, 14-22.

păstra și desăvârși ființa umană în cea mai înaltă curăție. «Lucru greu și necaz mare, dar nu trebuie să dăm înapoi pentru aceasta»⁴⁶. O educație al cărei ideal era nemurirea nu putea să nu transforme radical viața lumii.

Rostul bogăției

Educația creștină cu perspectivele nemuririi avea însă să treacă peste o seamă de piedeci, dintre care unele erau adevărate probleme. Aceste probleme legau uneori așa de strâns de pământ viața omenească, încât educația creștină devenea destul de grea, mai ales când scopurile acestei educații nu erau înțelese sau erau calomniate. Una din aceste probleme era bogăția. Mulți dintre tinerii studenți creștini posedau averi mari și puteau fi ispitiți ca sau să renunțe la o credință ce nu se ocupa în sensul secular cu vieața pământească, sau să o profeseze ca o anexă secundară la un stil de vieață somptuos. Sfântul Vasile însuși fusese foarte bogat și era în măsură, prin propria-i soluție, să dea nu numai sfaturi dar și exemplul personal elocvent în această privință. Umiliința creștină îl împiedecă să recomande – cel puțin în scris – nepoților săi pilda sa. El le atrage însă atenția asupra câtorva norme pe care le sprijină cu idei și fapte din patrimoniul culturii elene, dar și din acela al învățaturii creștine.

Creștinismul nu cultivă trupul, ci sufletul. «La ce ne-ar servi bogăția, nouă care desprețuim plăcerile trupului?»⁴⁷. Argumentul este de o logică strivitoare. O concepție despre viață care îmbrățișează exclusiv idealurile orizontale ale pământului va pune trupul pe primul plan al preocupărilor și-i va sacrifica bunuri multe, averi mari. Era cazul educației majorității tinerilor eleni și romani din perioada păgână. Nu putea însă fi acela al tineretului creștin pentru care idealul este frumusețea sufletului, nu a trupului:

«Eu nu văd deloc ce folos ne-ar aduce bogăția, afară numai dacă, asemănându-ne balaurilor din poveste, ne-ar face plăcere să veghem asupra comorilor îngropate»⁴⁸.

Dependența de bogăție este un adevărat blestem. Nici o robie nu-i mai dezgustătoare ca aceea față de bogăție. Aservirea față de avere dă naștere la o serie întreagă de păcate:

⁴⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, X, 24-26.

⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 90-92.

⁴⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 92-94.

«Cineva care, zice Sfântul Vasile, a primit o educație în sensul de a trata liber asemenea lucruri (ca averea), este foarte departe de a prefera ceva josnic sau rușinos în cuvânt sau în faptă»⁴⁹.

Bogăția s-a bucurat totdeauna de un prestigiu fără egal. Mai ales în sufletul mulțimilor. Este acesta un argument care califică și justifică bogăția ca pe un bun ideal? Sfântul Vasile, de acord cu Platon, atrage atenția că nimic nu-i mai neînțelept ca sclavia față de părerea mulțimii:

«Pentru un înțelept nimic nu-i mai de ocolit ca dorința de a trăi după părerea celorlalți, de a da atenție capriciilor mulțimii și de a nu face din dreapta judecată singura călăuză a vieții; oricât ar trebui să contrarieze pe toți oamenii, să fie desprețuit și în primejdie pentru bine, înțeleptul se cuvine să rămână neclintit în convingerile sale drepte»⁵⁰.

Stilul material normativ al vieții creștine era și este sărăcia. Sărăcia dă aripi înaltelor năzuințe și păstrează o curățenie cât mai desăvârșită atât trupului cât și sufletului. Autorul nostru verificase acest adevăr atât la numeroși din creștinii primelor veacuri, cât și la el personal. Omul are nevoie de puțin pentru a trăi și este cu atât mai fericit cu cât nevoile sale sunt mai restrânse. Acesta este un adevăr vechi, zice Sfântul Vasile, pe care poetul Theognis îl redă în aceste frumoase versuri:

«Nu-mi place avuția și nici n-o doresc, dar aș vrea
Ca zeii să-mi dea să trăiesc din puțin și fără să sufăr»⁵¹.

Elenii antici au atins culmea acestei perfecțiuni în persoana vestitului Diogene:

«Admir, zice autorul nostru, disprețul lui Diogene pentru toate lucrurile omenești; el pretindea că-i mai bogat chiar decât Marele Rege, pentru că el are nevoie, pentru viață, de mai puține lucruri decât acela»⁵².

Și Diogene n-a avut fericirea revelației divine. «Noi, la rândul nostru, am fi oare nesatisfăcuți dacă n-am avea banii lui Pythios Mysianul, atâtea și atâtea întinderi de moșie și o mulțime nenumărată de vite?»⁵³.

⁴⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 94-96.

⁵⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 135-140.

⁵¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 110-111.

⁵² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 112-113.

⁵³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 115-118.

Principiul măsurii trebuia adoptat și în materie de avere. Adică acela al strictei necesități:

«Ceea ce trece peste trebuință, fie că sunt piese de aur lidiene, fie că este lucrul furnicilor aducătoare de aur, este cu atât mai de desprețuit cu cât este mai puțină nevoie de el»⁵⁴.

Viața nu cere bogății pentru a putea fi trăită. Trebuințele vor fi măsurate nu după plăceri, ci după nevoile firești. Altfel, ieșind din aceste margini necesare, ne vom asemena acelor care, răpiți de un povârniș, nu au nici un punct de sprijin spre a se opri din prăvălire și nu pot împiedeca iureșul înainte al pornirii. Cu cât bogățiile se adună mai multe, cu atât se simte nevoia a tot pe atâtea și încă de mai multe, pentru săturarea poftelor, după cuvântul lui Solon, fiul lui Exekestides, care zice: «Bogăția nu are la oameni hotar»⁵⁵. Bogăția, atunci când posesorul nu are simțul măsurii, poate deveni o obsesie, un adevărat vertij, mai grav decât oricare alt viciu, pentru că le poate include pe toate celelalte. Bogăția poate deveni un frumos izvor de bine când este bine întrebuințată:

«Când nu suntem bogați, să nu dorim bogăția, iar când suntem, să nu ne mândrim mai mult cu faptul de a o avea decât cu acela de a ști să o întrebuințăm cum se cuvine»⁵⁶.

Este aici o problemă care a preocupat veacuri de-a rândul morala filosofică antică; creștinismul a găsit această problemă și a adoptat soluția antichității pentru că era cea mai bună. De la cei șapte înțelepți și Socrate până la Seneca și Marcus Aurelius, gândirea profană a propus continuu aceeași soluție acestui capitol:

«Este admirabil cuvântul lui Socrate care, în prezența unui om bogat ce se mândrea cu avuțiile sale, zise că nu-l va admira înainte de a fi aflat că știe să le întrebuințeze cum se cuvine. Dacă Pheidias și Polyclet s-ar fi mândrit cu aurul și fildeșul din care unul a plăsmuit Eleienilor pe Zeus, iar celălalt Argeenilor pe Hera, n-ar fi fost ei luați în răs fiindcă s-ar fi împodobit cu o bogăție străină și ar fi neglijat arta prin intervenția căreia aurul capătă o înfățișare și mai plăcută și mai prețioasă?»⁵⁷

⁵⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 96-99.

⁵⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 99-108.

⁵⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 118-120.

⁵⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 120-128.

Nepoții Sfântului Vasile, și cu ei toți studenții creștini, au a folosi bogăția – când o au – cu măsură pentru ei și a o întrebuința în chip generos pentru scopuri frumoase și edificatoare, când au prisos.

Virtutea este numai a înțelepților

Punctul cardinal al educației creștine este cunoașterea și, mai ales, practicarea virtuții. Sfântul Vasile subliniază importanța familiarizării și a obișnuirii sufletului tânăr cu ideea și modelele virtuții: «Aceasta pentru că învățăturile devin, în mod firesc, la tineri, neschimbabile, întipărirându-se adânc în sufletul moale al vârstei»⁵⁸.

Literatura elenă era bogată în descrieri, scene și exemple preamărind virtutea. Apăruse chiar un gen literar consacrat special acestui capitol al eticii. Începând cu peripateticii și trecând pe la stoici, cinici, neopitagoreici și neoplatonici, care toți concepeau biografia între altele și ca un prilej de omagiere a faptelor mari a diferiți oameni de seamă, se ajunsese, cu încetul, la constituirea aretalogiei. Dar nu la aceste manuale de virtute trimite pedagogul nostru pe studenții săi, ci la marii poeți și gânditori care puteau exercita pe tineri la o largă respirație spirituală. Sfântul Vasile citează întâi pe acela pe care, cu un termen impropriu, l-am putea numi teoreticianul virtuții pe înălțimile Parnasului:

«La ce altceva decât la îndemnarea tinerilor spre virtute s-a putut gândi Hesiod – credem noi – atunci când a scris aceste versuri care sunt în gura tuturor: „La început este aspră, impracticabilă și plină de sudoare continuă și strădaniei calea care duce în sus, la virtute. De aceea, nu oricine pornește spre aceasta, din cauza direcției verticale spre ea, și nici pornit nu ajunge ușor pe pisc. Odată ajuns sus, se poate vedea însă cât este de netedă și frumoasă calea, cât este de ușoară și bună de mers și cât este mai plăcută decât cealaltă cale, care duce la viciu, pe care o poate lua mulțime mare pentru că stă la îndemână oricui”, cum spune același poet. După părerea mea, Hesiod spunând acestea nu țineste altceva decât să ne îndemne spre virtute și să ne invite să fim toți buni, ca nu cumva, slăbiți de osteneți, să pierdem din vedere scopul. Ori de câte ori un alt poet a preamărit virtutea la fel, noi să-i primim cuvintele care ne duc la același scop»⁵⁹.

Hesiod poate sta – cu unele părți din opera sa – alături nu numai de cei mai mari moralști, dar și de cei mai mari pedagogi ai lumii. Admirația pe care i-o arată Sfântul Vasile ar trebui să aibă ecou și la alcătuitoarii creștini moderni de

⁵⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 6-8.

⁵⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 8-24.

manuale pentru educația tineretului. Fondul său de gravitate, de muncă și de cumpătare îl așază alături de oricare din pedagogii creștini de seamă.

Autorul nostru prezintă apoi ca model de virtute pe Odysseu. Vasile ne spune că el a auzit cândva pe un exeget abil afirmând că întreaga poezie homerică este un elogiu al virtuții⁶⁰. Suntem oarecum surprinși, la prima vedere, să-l auzim pe Sfântul Vasile citând ca model de virtute pe Odysseu și întreaga *Iliadă* și *Odysee*, după ce Platon condamnase cu multă severitate poemele homerice tocmai sub raportul educației. Educatorul creștin este mai puțin riguros cu autorii eleni decât erau păgânii înșiși? Absolut deloc, dar de la Platon până la Sfântul Vasile aprecierile asupra valorii educative și artistice a operelor homerice evoluaseră considerabil în sens favorabil. Homer era biblia culturii greco-latine și cartea de temelie a învățământului din ultimele două grade superioare. Aceste aprecieri deveniseră superlative mai ales de când creștinismul își construia și-și impunea, îndrăzneț, cultura sa, „filosofia” sa, cum spune majoritatea autorilor creștini. Păgânismul fabrica sau adopta exegeze cu totul noi și de multe ori fantastice pentru a apăra sau a da importanță diferitelor sale produse poetice, mitice sau filosofice. Un Libanios, un Sallustios, un Iulian Apostatul și mulți alții se întreceau în asemenea opere de interpretare. Sfântul Vasile pomenește – văzurăm – de un «abil exeget» pe care l-a auzit și el. Foarte probabil, aici este vorba despre Libanios, căruia sfântul nostru autor îi fusese elev. Putea un om ca Libanios să nu înfățișeze pe Homer ca pe un vas plin cu mierea tuturor calităților? Putea celebrul retor să nu facă un trunchi al virtuții din cea mai înaltă și legitimă mândrie a poeziei naționale elene?

Odysseu scăpase din naufragiul grozav care-i înghițise toți tovarășii. Valurile îl aduseseră și-l depuseseră pe malul insulei Feacienilor. El era complet gol. În această stare întâlnește pe Nausica de care nu se rușinează și care, la rândul ei, este cuprinsă de o admirație plină de respect pentru erou; acesta «era departe de a trebui să se rușineze de goliciunea sa, pentru că poetul îl împodobise cu virtute în loc de manta»⁶¹; avea curajul unei asemenea prezentări, căci se simțea învăluit în splendida aureolă a isprăvilor sale eroice. În scurt timp, Odysseu, prin felul său de a se purta cu Feacienii și mai ales grație acelor incomparabile trofee pe care el le-a câștigat la concursurile instituite în cinstea sa de regele Alkinoos, reuși să ajungă un model scump pentru toți locuitorii insulei. «Orice Feacian doria să fie atunci un Odysseu și încă un Odysseu scăpat din naufragiu»⁶². Exegetul lui Homer, ne spune Sfântul Vasile, afirma că prin această povestire, poetul ar fi vrut, parcă, să strige: «O, oameni, trebuie să vă aplicați cu asiduitate virtuții care

⁶⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 25-27.

⁶¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 29-32.

⁶² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 35-37.

scapă de la înec pe naufragiat și care aducându-l la uscat îl va arăta, cu toată goliciunea lui, mai de cinste decât fericirii Feacieni»⁶³. Autorul nostru aderă necondiționat la această interpretare. Este curios însă cum el s-a lăsat furat de șablonul lui Libanios. Ai impresia că Sfântul Vasile nu și-a dat osteneala să reflecteze personal asupra poemelor homerice.

În felul acesta ar fi putut să-și dea seama că Odysseu, care întrupa la maximum specificul rasei grecești și se prezenta ca un erou de rangul întâi, nu avea, nu putea să aibă afinități prea mari cu virtutea creștină. Odysseu este un brav, dar nu este un virtuos care să poată fi propus ca model nici printre Elenii profani ei înșiși. Nota specifică a caracterului său este viclenia și lipsa de scrupul. Aventurile sale de dragoste cu Calipso și Circe sunt departe de a face din el un model de virtute în legătură cu căminul conjugal. Sfântul Vasile ar fi putut cita, în chip mai fericit pentru scopul său, pe admirabila Penelopa, pe Telemach, pe bătrânul Nestor. Odysseu circula însă de multă vreme în cărțile de aretalogie, unde elementele incomode ale vieții lui fuseseră înlăturate, nereținându-se decât faptele mari ale istoriei lui, îndeosebi necazurile și suferințele lui. Eroul devenise un înțelept.

Tot ca unui înțelept de mare amploare se adresează Sfântul Vasile lui Herakles al lui Prodikos din Reios. Ca erou și divinitate veche civilizatoare a Grecilor, fiul lui Zeus și al Alcmenei avea o istorie vastă, complicată și nu totdeauna strălucitoare prin virtute în înaltul înțeles moral al acestui termen. Cu timpul însă, exact ca în cazul lui Odysseu, Herakles deveni, încetul cu încetul, o figură de o deosebită însemnătate și puritate morală, căreia i se puteau pune pe seamă descoperiri sau adoptări de admirabile principii. Și iată astfel pe vânjosul, mândăciosul, bețivul și iubitorul de femei Herakles, cel înarmat cu măciuca, arcul și pielea de leu, cum ajunge cultivatorul virtuții:

«Într-o zi, pe când Herakles era foarte tânăr și avea aproape aceeași vârstă pe care o aveți voi acum, se găsea în încurcătură neștiind pe care din cele două drumuri să apuce: pe cel care duce la virtute prin suferință, sau pe cel ușor, când, iată, i se arătară două femei; acestea erau Virtutea și Viciul. De la prima vedere și cu toată tăcerea lor, se putea observa deosebirea dintre ele după înfățișarea lor. Una se făcuse frumoasă cu multă migală și prin tot felul de podoabe; era toată numai moliciune și lipise de ea roiul tuturor plăcerilor. Ea făcea paradă de aceste lucruri și, promițând și mai mult, încerca să atragă pe Herakles la ea. Cealaltă era slabă până la descarnare, era plină de praf, privea țință și vorbea cu totul altfel. Ea nu-i făgăduia nici odihnă, nici plăceri, ci nesfârșite sudori, strădanii și primejdii pe tot întinsul

⁶³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 39-42.

pământului și al mării. Răsplata pentru acestea era divinizarea lui, după spusa lui Prodikos. În cele din urmă, Herakles o urmă pe aceasta»⁶⁴.

Această istorioară, cu mult mai dezvoltată la Xenofon⁶⁵, devenise una din piesele clasice ale moraliștilor păgâni. Citând-o, Sfântul Vasile integra în pânza educației creștine o adevărată bijuterie. Virtutea este singurul element statornic, nepieritor al vieții noastre omenești. Averile sunt azi ale unuia, mâine ale altuia, ca zarurile la joc. Singură virtutea nu poate fi smulsă de nimeni; ea rămâne credincioasă și în viață și după moarte. Înțeleptul Solon a scris aceste versuri pentru boğați:

«Dar noi nu vom schimba cu ei
Virtutea pe bogăție, căci prima-i statornică în veci,
Iar pe cealaltă o are când unul când altul».

Poetul Theognis spune că Dumnezeu înclină talerele balanței mereu altfel «când copleşindu-i pe oameni cu averi, când sărăcindu-i cu totul»⁶⁶.

Dacă virtutea este singurul lucru nezdruccinat al vieții noastre, ea nu poate fi cu adevărat cultivată decât de înțelepți. «Aproape toți cei ce s-au ocupat cu înțelepciunea au elogiât virtutea în operele lor, mai mult sau mai puțin, fiecare după putere»⁶⁷. Este în aceste cuvinte întreaga concepție antică despre legătura dintre înțelepciune și virtute. Păgânii, ca și creștinii, nu socoteau nimic mai tragic într-o existență omenească decât contradicția dintre spirit și faptă. Înțeleptul nu era un simplu teoretician găunos și împăunat, ci acela care trăia aieva gândurile, acela la care viața în trup și viața în duh făceau una. Virtutea era, la cei vechi, rodul de fiecare clipă al gândurilor interioare. «Trebuie să ne așezăm sub îndrumarea unor asemenea oameni și să încercăm să trăim în fapt cuvintele lor», reflectează Sfântul Vasile⁶⁸.

Adevărata virtute face din cel ce o are un om totdeauna identic cu el însuși. Pedagogul nostru este un dușman neîmpăcat al cameleonismului:

«Când cineva aduce laude strălucitoare virtuții și îi consacră lungi conferințe în public, iar în particular cinstește plăcerea în loc de cumpătare și avariția în locul dreptății, ași zice că acela se aseamănă cu actorii care joacă piese pe scenă: ei se înfățișează adesea ca regi și puternici, fără să fie nici regi, nici puternici și câteodată nici măcar liberi»⁶⁹.

⁶⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 61-77.

⁶⁵ XENOFON, *Amintiri despre Socrate*, II, 1, 21 sqq.

⁶⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, V, 42-54.

⁶⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 1-3.

⁶⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 3-4.

⁶⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 11-18.

Armonia dintre gând și faptă, la omul virtuos, se aseamănă, zice Sfântul Vasile, cu corespondența exactă dintre frumusețea admirabilă a unui chip de om de pe un tablou cu realitatea însăși a acestui om⁷⁰. După cum un muzicant n-ar accepta în ruptul capului ca lira să-i fie neacordată, iar un conducător de cor să n-aibă un cor perfect armonizat⁷¹, tot așa și omul cu adevărat vrednic de acest nume nu se va lăsa până nu va elimina definitiv ultima disonanță dintre gândurile și faptele sale. Autorul nostru citează cu simpatie și admirație pe Platon care, în ura sa nestinsă împotriva ipocriziei sofistice, spunea că cea mai înaltă culme a nedreptății este să pari drept fără a fi⁷². Ca puțini alți greci din veacul lui, întemeietorul *Academiei* a întreținut un admirabil cult al consecvenței. Acest cult era cu atât mai necesar cu cât influența sofistilor, a unei retorici goale și a precipitării evenimentelor politice și naționale din prima jumătate a sec. al IV-lea aruncaseră pe omul elen într-un exasperant haos moral. Acest haos era prezent și în sec. al IV-lea după Hristos. Platon propovăduia menținerea la marile altitudini morale prin citarea și comentarea acelei consecvențe aproape divine a lui Socrate, care trăise în virtute și murise încarnând-o. Sec. al IV-lea creștin avea la îndemână exemplul nenumăraților martiri și sfinți din secolele anterioare. După ce însă creștinismul devine religie de stat, dorința de a parveni și jocul savant al intereselor înlesneau mult arborarea celor mai subtile și desăvârșite aparențe. Dansul aparențelor era o mare primejdie pentru educația tinerelor generații creștine. «Limba a jurat, dar nu și inima»⁷³, replică a unui personaj din *Hippolyt* al lui Euripide, circula și în creștinism, căci devenise monedă internațională.

Pentru a arăta frumusețea și folosul virtuții, Sfântul Vasile a citat până acum exemple de înțelepți din vremurile legendare ale poporului grec. Herakles și Odysseu sunt neîntrecuți eroi de epopee, dar ei nu pot totdeauna influența în sensul dorit, din pricina gigantismului faptelor lor. De aceea autorul nostru coboară în istoria mai apropiată a Greciei, pentru a cita chipuri reale de înțelepți ale căror fapte și vorbe erau încă destul de proaspete în amintire. Istoricitatea și, deci, autenticitatea unui exemplu au un efect mai mare și mai răscolitor asupra inimilor tinere decât vagul fascinant al mitului sau al legendei, care atinge mai mult imaginația. Bravura lui Ștefan cel Mare – de pildă – este mai elocventă și mai vie pentru simțul patriotic românesc, pentru că este mai apropiată de noi în istorie, decât aceea – reală și măreață desigur – a dacilor, ale căror fapte însă încep să fie acoperite de bruma groasă a mitului.

⁷⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 8-11.

⁷¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 18-20.

⁷² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 25-26.

⁷³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VI, 22-23.

Exemplele citate de Sfântul Vasile se referă la păstrarea echilibrului desăvârșit în împrejurări critice, la răsplătirea cu bine a răului făcut de alții, la stăpânirea de sine și la alte aspecte ale virtuții. Cineva dintre cei adunați în agora începu, într-o zi, să-l insulte pe Pericle în față:

«Acesta însă nu-i dădea nici o atenție. Cei doi își trecură toată ziua, insultătorul inundând fără cruțare cu tot felul de batjocuri pe Pericle, iar acesta din urmă nepreocupându-se de el. Pe urmă, făcându-se seară și întu-neric, omul nostru cu greutate consimți să se depărteze. Pericle făcu să fie condus acasă insultătorul cu un cortegiu de făclii. Omul de stat atenian proceda așa pentru a se exercita în filosofie»⁷⁴.

Un șef de stat să se lase insultat o zi întreagă și să răspundă printr-o rară curtoazie, pare aproape de necrezut. Pericle era un nume cu prestigiu greu pe care și-l câștigase cu multă trudă în mijlocul nestatornicilor săi concetățeni. Conduita lui, înainte și în timpul guvernării, a fost aceea a unui adevărat înțelept. Rareori ca un monarh oriental să i se poată asemana. Pericle știa, din experiența ce o avea despre oameni, că aceștia nu pot fi stăpâniți dacă nu te poți stăpâni pe tine însuși mai întâi. Această stăpânire de sine este numită de el *filosofie*. Filosofia e, deci, aici, o practică a virtuții bazată pe toate învățăturile frumoase pe care omul le trage din știința înaltă sau din viața de fiecare clipă. Același înțeles dau cuvântului filosofie și autorii creștini, cu adaosul că la baza înțelepciunii stă învățătura creștină.

Euclidean din Megara era grozav amenințat cu moartea de un individ negru de mânie; acesta îi jurase că avea să-l ucidă. Euclidean, la rândul lui, jurase să fie îndurător și să lepede orice ură împotriva lui. «Ce prețios ar fi, ca omul cuprins de mânie să-și aducă aminte de asemenea exemple!»⁷⁵. Mânia este o boală primejdioasă care rupe echilibrul sufletului. De aceea este bine să n-o lăsăm să se ridice; dacă lucrul nu este ușor, trebuie să-i aruncăm după cap frâul rațiunii, nepermițându-i să depășească marginile⁷⁶.

Un bețiv începu să lovească fără încetare pe Socrate peste față. Socrate nu se opuse, ci-l lăsă să-și împlinească mânia. Fața filosofului se umflă și fu acoperită de răni. Când bățușul încetă, Socrate scrisse pe frunte numele făptuitorului așa cum pe o statuie se scrie acela al artistului: «Cutare a făcut aceasta». Aceasta fu toată replica celui bătut. Astfel se poartă un înțelept. O asemenea ținută morală, observă autorul nostru, duce la aceeași țință ca Scriptura creștină. Conduita lui Socrate se aseamănă până aproape la identitate cu aceea recomandată de învățătura creștină care zice că celui ce te

⁷⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 6-11.

⁷⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 11-16.

⁷⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 18-20.

lovește pe un obraz se cuvine să-i oferi și pe celălalt; iar exemplele lui Pericle și Euclide se aseamănă cu preceptul creștin care zice să suportăm pe cei ce ne persecută și să îndurăm cu blândețe mânia lor; de asemenea, cu preceptul care zice să dorim numai bine dușmanilor noștri și să nu-i blestemăm. Cine prinde bine asemenea atitudini înțelepte nu va găsi că este cu neputință să pună în practică pe cele creștine⁷⁷.

Alexandru cel Mare luase prizoniere pe ficele lui Dareios, care erau de o rară frumusețe. Împăratul nu voia să le vadă, socotind că este rușinos ca un om ca el, care a învins atâția bărbați, să se lase învins de femei. Purtarea lui Alexandru corespunde aproape literalmente învățaturii creștine, după care cel ce privește cu poftă la o femeie, chiar dacă nu săvârșește în fapt adulterul, nu este iertat de păcat, pentru că a dat sălaș plăcerii în sufletul său⁷⁸. Pilda probității lui Kleinias, partizan al lui Pitagora, este și mai impresionantă. Trebuind să plătească o amendă nedreaptă de trei talanți, ar fi putut să scape de ea prin jurământ. El însă preferă să o plătească decât să jure, deși jurământul său ar fi fost drept⁷⁹.

Sfântul Vasile afirmă că asemenea identități de concepție între păgânism și creștinism se datoresc imitației din partea elenilor⁸⁰. Este o veche obsesie creștină în această explicație. Autorul nostru atribuie asemănarea, imitației după Vechiul Testament. Această imitație este o absurditate cronologică și istorică⁸¹. Dar nu la aceasta se gândeau un Tertulian, un Iustin Martirul, un Clement Alexandrinul, un Atanasie, Capadocienii și atâția alții. Pentru cei mai mulți dintre creștinii primelor secole, autorul asemănarilor dintre creștinism și elenism era diavolul. Prudentul nostru pedagog vorbește numai despre imitație. Virtutea este, așadar, numai a înțelepților. Ea se capătă prin învățături frumoase, dar mai ales prin lupta neîntreruptă a vieții. Esențialul este pregătirea pentru această luptă:

«Și nouă, creștinilor, ne stă în față cea mai mare dintre lupte, în vederea căreia trebuie să facem și să suferim totul pe cât ne stă în putere, desăvârșind pregătirea»⁸².

Virtutea este singurul trofeu durabil al acestei lupte.

⁷⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 23-40.

⁷⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 40-47.

⁷⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 47-52.

⁸⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, VII, 50, 53.

⁸¹ Pitagoreicii, Socrate, Alexandru au trăit cu mult înaintea versiunii grecești a Vechiului Testament, a Septuagintei. Cine ar putea indica elementele *istorice* ale unui contact precis între cultura elenă clasică și cea evreiască din același timp?

⁸² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, II, 34-37.

Arta personalității

Care este secretul victoriei în această luptă? Care este mijlocul precis pentru atingerea acestei victorii? El nu era, nu poate fi, decât o personalitate desăvârșită. O armonie ideală a părților care alcătuiesc ființa noastră, cu predominarea părții superioare, adică a spiritului, a fost totdeauna cel mai călduros deziderat al adevăraților educatori. Sfântul Vasile dorea din tot sufletul să realizeze această armonie în ființa nepoților săi. Ce este și ce trebuie să reprezinte trupul într-o asemenea armonie? Ce este și ce trebuie să reprezinte sufletul? Să începem cu rostul trupului.

Idealul elenic în educație era atingerea aceluia *καλόν κ'ἀγαθόν*, a acelei sinteze desăvârșite a frumosului și a binelui. Frumosul din această sinteză avea, în epoca elenistică și romană, un sens spiritual, dar în perioadele anterioare el se referea mai mult, uneori exclusiv, la totalul aptitudinilor fizice și la acel farmec propriu corpului. Un corp frumos a fost totdeauna un ideal scump la vechii eleni. Așa de scump încât, în dragostea lor nestinsă pentru frumos, ei postulau ca o axiomă prezența unui suflet frumos într-un corp frumos. Această concepție era firească la un popor cu instinctul măsurii și cultul armoniei. Dar această armonie somato-psihică era urmărită numai pentru rolul și frumusețea ei pământească, în majoritatea cazurilor. Grecul idolatriza existența pământească și căuta să-i smulgă maximum de realizări și frumos. Câteodată, în deosebi la Platon și la idealiști, frumusețea sufletului este socotită drept un reflex al acelei frumuseți fără seamăn din lumea ideilor sau din Câmpiile Elysee.

Idealul creștin era atingerea nemuririi și a perfecțiunii. În această perspectivă, viața pământească era o neîntreruptă pregătire, o asceză în sensul vechi și etimologic al acestui cuvânt, pentru atingerea scopului. Iată de ce trupul, deși templu al sufletului, nu este, pentru creștini, un scop în sine, ci numai un organ al funcțiunilor superioare ale spiritului. El este creația lui Dumnezeu, dar este sortit să fie numai un loc de trecere pentru suflet, care este destinat să ajungă la înălțimile cerului de unde a plecat. Prin natura sa, trupul se lasă dus mult mai lesne spre abisurile nimicitoare ale materiei decât spre regiunile eterate ale sfințeniei. De aceea el este socotit, ca la Platon, drept închisoare a sufletului. Această închisoare, această casă a sufletului, poate fi un colaborator plăcut, dar poate deveni și o infamă tavernă otrăvitoare și sufocantă pentru aspirațiile de zbor ale sufletului. Armonia dintre trup și suflet nu este posibilă decât dacă punem trupul în situația de a învinge pasiunile⁸³. Dar cum poate învinge trupul patimile care-și au obârșia chiar în el? Exercițându-l așa cum îl exercită atleții pentru a-l

---

⁸³ Sf. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 5. 80.

face stăpân pe mișcări. Rezultatul dorit este cu mult mai greu de obținut decât în cazul atleților, pentru că instinctele și pasiunile cărora cele dintâi le dau naștere sunt infinit de perfide și de tenace. Totuși exercițiul prelungit poate aduce stăpânirea de sine a corpului. Principiul de urmat este de a nu da trupului absolut nimic peste strictele lui nevoi.

Pântecelui nu trebuie să-i servim decât strictul necesar; nu se cuvine să-i dăm alimentele cele mai plăcute, asemănându-ne acelor care nu se gândesc decât la cei ce pun mesele și la bucătari; pentru satisfacerea poftelor lor nesățioase, aceștia caută colindând uscatul și mările, ca și cum ar avea să ducă tribut unui stăpân teribil; sunt nenorociți din pricina neliniști și îndură la fel cu cei ce sunt chinuiți în iad; pofta mâncării nu poate fi niciodată săturată la cei dedați unei astfel de patimi. Este ca și cum cineva ar dărăci lână pentru foc, ar aduce apă în ciur sau ar încerca să umple un butoi găurit; este o osteneală nesfârșită și zadarnică⁸⁴.

Sfântul Vasile recomandă aceeași sobrietate în privința îmbrăcăminte și a împodobirii în general a corpului. «A arăta o grijă excesivă, dincolo de marginile nevoii, față de părul și îmbrăcămintea sa, înseamnă - după vorba lui Diogene - a fi sau un nenorocit sau un nedrept»⁸⁵. Excesul de grijă pentru coafură și veșminte nu era numai o depășire a obișnuitului; Sfântul Vasile se gândește la acea nenorocită pată a moravurilor lumii vechi, care era prostituția masculină. Tinerii și bărbații respectivi se îmbrăcau și se coafau dezgustător de excesiv. Iată ce face pe autorul nostru să proclame: «A fi elegant și a te numi astfel, eu zic că trebuie socotit tot așa de rușinos, pentru tineri ca voi, ca prostituarea sau atentatul la căsătoria altuia»⁸⁶. Capitolul veșmintelor trebuie tratat ca acela al alimentării: nimic mai mult decât cere simpla nevoie:

«Ce deosebire e, cel puțin pentru un om inteligent, între a se îmbrăca într-o tunică fină și între a purta o haină ordinară, dacă el nu duce lipsă de ceea ce-l apără contra iernii și a căldurii de vară? Și în celelalte privințe, la fel: nu trebuie să ne echipăm mai mult decât este nevoie; să nu dăm trupului mai multă atenție decât o cere binele sufletului. Un om, cu adevărat vrednic de acest nume, este tot atât de condamnabil dacă este elegant și excesiv de atent față de corpul său, pe cât ar fi dacă s-ar deda în chip rușinos oricărei alte patimi. A epuiza toate străduințele pentru distincția rară a corpului său, înseamnă a nu te cunoaște pe tine însuși și a nu înțelege preceptul înțelept care zice că omul nu este ceea ce se vede; este nevoie de o înțelepciune mai înaltă prin care fiecare din noi va afla cine este»⁸⁷.

⁸⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 7-15.

⁸⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 15-17.

⁸⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 17-19.

⁸⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 20-33.

Rezultă, oare, din acestea că Sfântul Vasile condamnă în mod categoric trupul? Nu. El știa că trupul este expresia văzută a ființei și a personalității și că el este vehiculul în lume al spiritului însuși. Dar în formarea personalității nu pe el trebuie să se pună accentul. Trupul se cuvine să fie disprețuit ca nu cumva să ajungem să ne înfundăm în plăcerile lui ca în noroi⁸⁸. Cultul trupului duce, fatal, la tirania plăcerilor simțuale, de care orice om cuminte trebuie să se ferească. Aceste plăceri trebuie evitate și disprețuite⁸⁹. Trupul trebuie să ne intereseze numai în măsura în care ne poate aduce servicii în câștigarea filosofiei⁹⁰. Prin urmare el ne este, ne poate fi de folos, dacă știm să-l educăm în acest sens.

Cum se face această educație a trupului pentru a-l pregăti să colaboreze cu spiritul la făurirea acelei personalități ideale pe care o visa Sfântul Vasile? Este suficient să-l ferești de excese? Nu. Este necesară o orientare pozitivă printre elementele lumii cu care vine în contact. Simțurile trebuie puse în legătură cu acele aspecte ale realității care pot fi folositoare sau înălfătoare pentru suflet. Se va evita, pe cât posibil, contactul ochilor cu lucrurile urâte, cu acele spectacole reprobabile pe care le dau șarlatanii⁹¹.

Problema spectacolelor era – pe vremea Sfântului Vasile ca și astăzi – una din cele mai arzătoare pentru educația tineretului. Teatrul păgân era o culme a geniului creator antic și regizoratul opera cu o tehnică desăvârșită dezlănțuind extraordinare efecte dramatice. Dar dacă efectele de ordin estetic puteau fi admirabile, ele nu coincideau totdeauna cu cele de ordin moral. Acestea din urmă erau câteodată detestabile. Elenii înșiși condamnaseră sever imoralitatea unei părți a teatrului clasic. Se cunoaște cu câtă duritate comisul Aristofan critică un număr de piese ale lui Euripide ca *Phaidra*, *Stheneboea*, *Medeea* etc.⁹². La romani, teatrul propriu-zis a fost curând înlocuit cu un „gen revistă”, faimoasele mimă și pantomimă. Acestea erau dansuri lascive însoțite de melodii și texte pornografice care făceau adevărate ravagii printre tineret. Erau aproape singurele spectacole care purtau numele de opere dramatice. Și erau singurele care supraviețuiau în perioada finală a lumii greco-romane, adică în vremea Sfântului Vasile.

Arhiepiscopul educator îndeamnă pe nepoții săi să evite de «a-și desfăta ochii privind la exhibițiile absurde ale făcătorilor de minuni». Este vorba, desigur, despre prestidigitatori și tot felul de șarlatani magicieni, despre care pomenește și-i înfierază atât de aspru și filosoful Platon. Puterea

⁸⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 61-62.

⁸⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 36.

⁹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 63-64.

⁹¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 36-37.

⁹² J. COMAN, *Le concept de l'art dans «les Grenouilles» d'Aristophane*, Première Partie, chap. V, sub tipar.

de recepție a ochiului este foarte mare și are influență hotărâtoare asupra educației. Un educator care nu dă atenția cuvenită factorului ochi va avea surprize cu totul neplăcute. Ochiul este organul prin care pătrund cele mai multe elemente din afară în sufletul omului. Decolteul și nudismul erau o primejdie și mai mare. «Să nu lipiți privirile voastre de exhibițiile corpului care-și înfige în noi acul plăcerilor»⁹³, recomandă autorul nostru. Nudismul era un lucru curent în educația fizică și militară antică. Palestrele elene erau adevărate expoziții de corpuri tinere goale. Antrenamentul fizic își avea incontestabil frumusețea și foloasele lui remarcabile. Dar jocul mușchilor, tenul și o seamă de alte elemente puteau deschide apetituri carnale. Observația aceasta se aplica atât tinerilor, cât și tinerelor. Creștinii își acopereau trupul în întregime și-l supuneau la diferite nevoințe sau chiar macerațiuni pentru a nu face din el un ac al plăcerilor.

Muzica era un capitol de importanță considerabilă pentru educație. Ea ocupa un loc de frunte în programul școlilor elene. Dar era muzică și muzică. Sfântul Vasile își previne nepoții să se ferească de acea melodie dizolvantă care distruge sufletele. O astfel de muzică produce în mod firesc josnicia și abjecția⁹⁴. Autorul nostru face aici desigur aluzie la muzica teatrului lasciv, despre care vorbeam mai sus, la aceea a cultelor orgiastice și a banchetelor păgâne de la care rareori lipseau flautistul sau chitaristul. Era o muzică profană ce intona toate gamele sentimentelor omenești și care era primejdioasă pentru tineretul creștin. Acesta din urmă trebuia să urmeze o altă muzică, aceea care-i mai bună și duce spre mai bine, muzica de care s-a folosit David, autorul Psalmilor, pentru a ușura pe regele Saul de nebunia lui⁹⁵. Muzica psalmilor era de o frumusețe înălțătoare și avea cu totul alte efecte decât aceea a liricii sau dramei grecești. Și muzica greacă era capabilă de melodii serioase. Sfântul Vasile citează o anecdotă în legătură cu gravitatea muzicii doricе:

«Se povestește că Pitagora întâlnind niște desfrânați în stare de ebrietate, invită pe flautist, care conducea procesiunea orgiastică, să schimbe melodia și să cânte pe modul dorian; orgiaștii își reveniră astfel de hotărît în minți, sub efectul muzicii, încât aruncând cununile dispărură rușinați»⁹⁶.

Așa de mare este deosebirea între efectul unei muzici sănătoase și al uneia stricăcioase!⁹⁷ Și așa de nenorocită era muzica din vremea Sfântului

⁹³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 37-38.

⁹⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 38-41.

⁹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 41-45.

⁹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 45-49.

⁹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 51-52.

Vasile, încât el spune că nimic nu i se poate compara în privința ticăloșiei⁹⁸. Dacă ar învia și s-ar interesa de acest capitol în vremea noastră, cu siguranță că – în afară de câteva excepții – educatorul creștin din sec. al IV-lea ar prefera să asculte muzica vremii lui. Arhiepiscopul Caezareei este cu totul împotriva întrebuițării parfumului și a nardului de orice fel: «Mi-e și rușine să vi le interzic!»⁹⁹.

Interzicând plăcerile provenind din pipăit, din gust și din celelalte simțuri, Sfântul nostru o face pentru a-și feri nepoții de a cădea în starea animalelor, sau a acelor care-s aplecați numai pe pânțele și pe ce este sub pânțele¹⁰⁰. În aceasta, autorul nostru este pe linia indicată de Apostolul Pavel¹⁰¹. Trupul caută a fi strunit de suflet prin biciul rațiunii, căci dacă lășăm libere frâiele plăcerii, mintea va ceda, așa cum se întâmplă cu vizitiul pe care-l răstoarnă caii năvăși¹⁰². Dar, încă odată, această atitudine a Sfântului Vasile nu înseamnă condamnarea categorică a trupului. Autorul *Regulilor* îndeamnă să nu se exagereze acest cult al trupului:

«Ce deosebire este între cei care se gândesc numai la distincția trupului lor, iar sufletul care se folosește de trup îl disprețuesc ca pe un nimic și acei care-și concentrează toată atenția asupra instrumentelor și neglijează arta care le pune în valoare?»¹⁰³.

Trupul este, deci, numai un instrument al sufletului și trebuie tratat ca atare. Principiile recomandate de Sfântul Vasile pentru educația trupului fac din acesta un organ capabil să se armonizeze cu cealaltă jumătate a ființei noastre, cu sufletul.

Sufletul este elementul central al personalității. El este, sau mai degrabă trebuie să fie, factorul diriguitor. Pentru a ajunge așa ceva, trebuie să devină el însuși, mai precis să redevină el însuși. Aici stă tot sensul operei de educație. Un suflet devine cu atât mai degrabă conducătorul personalității, cu cât este mai puțin tras în jos de lestul materiei. Deci primul act preparator al monarhiei sufletului este purificarea sa¹⁰⁴. De acord cu marele Platon¹⁰⁵, Sfântul Vasile știe că o personalitate armonioasă este un reflex al desăvârșirii divine. Și această desăvârșire începe prin actul de curăție al cugetării, al

⁹⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 52-53.

⁹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 54-56.

¹⁰⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 56-60.

¹⁰¹ Rom. XIII, 14; Gal. V, 16; SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 65-66.

¹⁰² SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 73-76.

¹⁰³ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 66-70.

¹⁰⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 35.

¹⁰⁵ PLATON, *Republica*, 518B.

minții¹⁰⁶. Această curăție a minții, care de fapt este o hegemonie a minții, înseamnă, în primul rând, o abdicare a trupului, cum am văzut mai sus. Se povestește că Platon, prevăzând o vătămare pentru suflet din preabuna stare a trupului, și-a ales intenționat *Academia*, un loc nesănătos din Attica, pentru a tăia din buna dispoziție a corpului, așa cum se taie lăstărișul viței de vie¹⁰⁷. Al doilea act care pregătește monarhia sufletului este filosofia, adică învățătura și felul de viață al înțelepților, dar mai ales al Mântuitorului Iisus Hristos¹⁰⁸. Inițierea în doctrina creștină este, deci, un capitol fundamental în educație. Un creștin, chiar cu cele mai sincere intenții, nu va putea fi creștin cu adevărat dacă nu cunoaște punctele principale ale doctrinei creștine. O educație, oricare ar fi ea, trebuie să aibă o bază doctrinară. Sufletul trebuie continuu alimentat cu luminile înțelepciunii omenești și divine. Fără aceasta, personalitatea va fi violentată de trup și în câțva timp va dispărea.

Armonia personalității creștine, în care valorile umanismului grec trebuie să aibă un loc apreciabil, este lucrarea înțeleaptă a sufletului în înțelegere cu un trup docil pentru a gusta binele și frumosul vieții pământești ca pe niște vestitori ai binelui și frumosului ceresc.

Concluzii

Manualul Sfântului Vasile asupra chipului de a folosi cultura păgână în mediu creștin este un model al genului printre creștinii primelor veacuri. El nu era, cu siguranță, singurul. Creștinii de aceeași cultură și talie intelectuală ca Vasile, din vremea lui sau din secolele anterioare sau posterioare, au văzut și ei problema contactului dintre vechea civilizație elenă și noua „filosofie” creștină în sufletul unui tineret creștin, dar care, fatal, primea pregătirea intelectuală în școlile păgâne. Cum să ferești acest tineret de anumite pete ale unei literaturi și spiritualități ca cea elenă, fără a-l împiedeca să asimileze acele lumini nepieritoare ale geniului grec, care se impun oricui prin caracterul lor general omenesc? Chestiune delicată la care se vor fi gândit toți marii cateheți și gânditori creștini. Un Clement Alexandrinul, un Origen, un Grigorie Teologul, un Ioan Gură de Aur, un Ieronim, un Augustin, nu numai că au văzut această chestiune – o știau din proprie experiență! –, dar au dat sfaturile trebuitoare în scrisori și în mici tratate sau au îndemnat pe alții pricepuți din preajma lor să o facă în locul lor. Nici păgânii nu procedau altfel. Sunt bine cunoscute cazurile unui Iulian Apostatul și unui Sallustios.

¹⁰⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 33.

¹⁰⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 80-84.

¹⁰⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către Tineri...*, IX, 6, 64.

Sfântul Vasile nu e, deci, prea original în tratatul său. Este greu să fii original în alcătuirea unei programe de învățământ de care se ocupă mulți din jurul tău¹⁰⁹. Și mai ales când această programă alcătuia o problemă debătută de aproape două sute de ani! Originalitatea Sfântului Vasile este minoră și în privința metodei. Fondul tratatului său circula, desigur, în lucrări similare și-i era greu să adauge prea mult de la el, când asemenea catehisme deveneau oarecum oficiale. Dar Sfântul Vasile ar fi putut găsi în literatura și, în genere, în cultura greacă mai multe și mai substanțiale elemente capabile să fecundeze educația creștină, decât cele de care face uz. Gândirea greacă, îndeosebi filosofia școlilor socratice putea, prin unele principii și atitudini, să ofere mijloace serioase pentru înțelegerea și adâncirea învățaturii creștine. Nu ni se spune, de exemplu, nimic despre frumusețea morală a monoteismului unui Xenofan, unui Anaxagoras, unui Platon, unui Aristotel, despre eficiența iubirii adevărate și înalte în spiritualitate agreacă. În privința metodei, educatorul nostru prea se mulțumește cu cele peste douăzeci de comparații, foarte frumoase, este adevărat, și poate sugestive, dar incapabile să lămurească precis pe studenți.

Educatorul nostru citează unele din marile autorități clasice care circulau în școlile elene, ca Homer, Hesiod ș. a. Dar, cu excepția lui Hesiod, acești autori nu sunt citați nici în părțile lor cele mai frumoase, nici în numărul sau personalitățile care ar fi meritat. Vasile citează pe Euripide, dar nu citează pe Eschil și Sofocle. Este adevărat că primul tragic era naționalist și personajele pieselor sale erau, cel mai adesea, luate din mitologie, dar nici un mare spirit al Greciei n-a făcut poporului atenian o educație mai serioasă și mai sănătoasă ca el. Cuvința și dreptatea sunt pietrele unghiulare ale fiecăreia din piesele sale. Antigona e, prin durerea și prin dragostea ei pentru frate și părinte, una din cele mai sublime fapte ale poeziei universale. Se citează Theognis, dar nu se citează Pindar. Autorii citați nu sunt totdeauna și citați de autorul nostru. De aici vagul și uneori stângăcia circulației lor în textul tratatului. De aici predilecția pentru anecdote, istorioare și maxime. Dacă Sfântul Vasile ar fi citit personal toți autorii eleni sau în mare parte, el ar fi putut cita exemple și mai alese, și mai plastice, și mai multe.

Sfântul Vasile critică sever mitologia, dar nu recomandă un gen literar capabil să înlocuiască cu succes desfătarea oferită de diferitele povestiri ale zeilor. Biografia oamenilor mari era la modă și ar fi putut face figură onorabilă în acest rol. Totuși Vasile citează destul de numeroase figuri de seamă ale legendei sau istoriei grecești care să suplinească satisfăcător flora mitologică.

---

¹⁰⁹ Pentru terminologia ideii de instrucție, cultură etc., cf. Iosephus DZIECH, *De Gregorio Nazianzeno diatribae quae dicitur alumno*, Poznan, 1925, p. 161sq., notele 309, 310, 311, 312, 313 etc.

Aceste mici umbre nu scad cu nimic frumusețea masivă a lucrării. Sfântul Vasile are pasiunea lucrurilor folositoare și fundamentale. Deși estetica arhitectonică poate să lase câteodată de dorit, tăria concepției este de granit. Educatorul nostru enunță limpede principiile educației creștine și dacă el nu le împodobește totdeauna cum trebuie cu garniturile culturii elene, aceste principii apar cu atât mai impozante cu cât sunt mai fără cortegiu. Munca, răbdarea, virtutea, înțelepciunea, domnia sufletului asupra trupului, viața trăită în perspectiva nemuririi, iată, în câteva cuvinte, ce îndeamnă pe nepoții săi Arhiepiscopul Caezareei. Poate că Vasile n-ar fi trebuit să fie așa de ireductibil îndârjit împotriva trupului. Studenții săi nu se preparau să intre în monahismul cel mai ascetic. Dar judecata sa aspră împotriva trupului se explica prin rolul covârșitor ce acorda sufletului și vieții celei de dincolo de moarte. De ce să prețuești un lucru trecător? Creștinul trăiește și gândește în perspectiva eternității. Trupului nu-i trebuie dat decât strictul necesar pentru a întreține viața văzută. Ce este mai mult, strică echilibrul.

Educația preconizată de Sfântul Vasile urmărea folosul practic, exercițiul neîntrerupt pentru atingerea scopului și monarhia absolută a spiritului. Este tocmai ce trebuie mai mult timpului de față. Niciodată parcă anarhia educației prin lecturi n-a fost mai mare ca azi. Iată de ce Sfântul Vasile este un pedagog admirabil pentru Universitatea modernă. Spirit precis și iubitor de lucruri pozitive și imediat utile, el ar trebui să înlocuiască pe toți educatorii moderni improvizați. Dacă la acestea adăugăm că el este un minunat povestitor, cu un stil viguros, deși presărat cu abstracțiuni, și împodobit cu frumoase și numeroase comparații, înțelegem că tratatul său se înfățișează și ca o plăcută operă literară.

SAINT BASIL THE GREAT ON THE USEFULNESS OF HELLENIC CULTURE FOR CHRISTIAN EDUCATION

Early Christianity had to thoroughly consider the issue of education. Young Christians' education was a basic need not only insofar the new religion, in engendering a new world, had to imprint on its adherents (be they young or aged) a new conception on world and life, but also because this religion was superposed onto the area covered by the amazing Old World phenomenon that was classical Hellenic culture. Hellenism had its own educational system which, although failing to provide an ideal organic coordination to its various elements and to impose a unitary form throughout the Greek world, still represented the summit of all old peoples' cultures. The highest aspiration of Hellenic educational work was reaching the physical and moral beauty and the ideal good that made the mortals resemble gods; it was the memorable *kalon k'agathon* of which old Greek philosophers, historians and poets speak so highly and recommend so insistently.

The stern and intransigent Basil, author of the *Monastic Rules* and a Christian theologian of universal value, deserving so much credit for the establishment of Christian life, dedicated to education one of his works – the *Homily to the Youth* – in which he asserted his wise, conciliatory position towards the role of lay culture in forming Christian mind and character. He recommends to his students the poets, prose writers (both historians and philosophers), orators and any other authors whose reading might be of any benefit for the soul. The method of Christian education by means of studying secular authors consisted in the attentive supervision and careful guidance of readings, still necessary today. St. Basil teaches that Greek poetry must only engage attention when it records the deeds or words of worthy men; they must be loved and respected. St. Basil criticizes and therefore does not include in the curriculum those poets or works that insult, mock, exalt physical love or drunkenness, or equate happiness with a loaded table or libertine songs. Saint Basil also warns about prose writers. Not only poets handle myths and invent all kinds of tales; there are also prose writers who purposefully write for their readership's delight. The same care and scruple are necessary in selecting prose works. Our educator recommends that in studying secular authors, one must only retain what suits Christian teachings and relates to the truth. Virtue is the only stable, non-perishable element of human life. Wealth belongs now to one, then to another, like dice. Only virtue cannot be forced away by anyone; it is faithful both in life and after death.

Education as conceived by Saint Basil pursued the practical usage, the incessant practice for attaining its purpose and the absolute rule of the spirit. It is precisely what present times need the most. Never before has the anarchy of education through reading been greater. This is why Saint Basil proves a remarkable pedagogue for modern University. As a spirit keen on positive, immediately applicable things, he should replace all unreliable modern educators.

«CUNOAȘTE-TE PE TINE ÎNSUȚI».
SFÂNTUL VASILE CEL MARE*

Resemnificat filosofic de către Socrate, îndemnul delfic: γνῶθι σεαυτόν – *cunoaște-te pe tine însuți*, într-un fel, este al întregii culturi grecești. Și nu numai ca îndemn, ci și, totodată, ca mijloc și oglindă pentru „încercuirea” de sine. În absența sa, cam ca în mitul narcisian, avertisment, parcă, la iluzoria luare de cunoștință a omului de sine, urmarea nu avea a fi alta decât pierderea în lucrurile amăgitoare prin ademenirea cu imaginea chipului. Un alt mod de a fi al *Sphynxului*. Lumea însă nu are a „scufunda” în sine ființa noastră decât prin refuzul acesteia de a o interioriza, deci de a și-o face, în loc de „oglină”, oglinditul participant la imaginea de sine a omului, în sine. Fără de prezumția tot mai trecută în certitudine și realitate a «antropocentrismului» ca „destituire” a „cosmocentrismului”, omul ca o continuă „aprofundare centrică”, pentru a zice astfel după Teilhard de Chardin, n-ar fi fost decât un Narcis din ce în ce mai căzut în deriziune. Tragicul mitic s-ar fi subțiat în comicul grotesc.

Mijloc de legitimare și de sporire ontologică, prin asumare, lucrurile lumii sunt deci „mutate”, trecute cum sunt în valori constitutive ale orizontului nostru existențial. Părelnic, ne îndepărtăm de noi, în realitate însă, pentru a retrasa granițele „oicumenei” prin împingerea tot mai departe a acestora, ceea ce înseamnă, dinspre noi, ca spre dilatarea (expansiunea) universului nostru de cuprindere. Ademenindu-ne ele, cât ne comportăm narcisist le «vicienim» noi, făcându-le să se destăinuie și, în acest chip, legându-le de ființa noastră. Printr-o foarte liberă parafrază la Kant, suntem ceea ce suntem printr-o neîntreruptă altă „răsturnare copernicană”; ne recunoaștem, în lumea lucrurilor, supunându-ne logicii ei, pentru a o determina, ca „obiect”, să se învârtească în jurul nostru, ca „subiect”.

Aflându-se, *pentru noi*, ce și cum sunt, ni le facem mijloace, aducându-le la comportamentul nostru, deci făcându-le să fie, adevărate sau nu, bune sau rele. Ca în butada lui Oscar Wilde, lumea începe să aducă tot mai mult, trebuie să semene, cu reprezentările noastre. Cu excepții ne semnificative, anticii, cu prelungire medievală vor fi trăit într-o oicumună

---

* Acest studiu a fost publicat și în: Gh. VLĂDUȚESCU, *Filosofia primelor secole creștine*, Ed. Enciclopedică, București, 1995, pp. 88-95.

planetară, geocentrică. Unilateral, faptul ar fi explicabil prin precaritatea cunoașterii științifice, nu de tot discutabil. Dar la aceasta se cuvine adăugată mentalitatea intens antropocentristă, și, dacă se poate spune așa, antinarcisistă, deci ca împotrivire la un mod de a imagina «păcatul originar» și «căderea». Căci, narcisismul, într-o secvență, într-o proiecție, era reprezentarea greacă a căderii, poate, mai dramatică, fiind fără deschidere istorică, prin aneantizare.

În aceeași paradigmă cosmologică, în sugestie pre-greacă (ne-greacă), vetero-testamentară, ca vechii evrei, dar, asemenea înțelepților Eladei, creștinii acceptă același univers geocentric. Ne-știință? Strict cosmologic, da, antropologic însă, faptul are și altă dimensiune: centrarea în om. Antropocentrismul creștin, dacă este să fie judecat strict *cosmologic*, este fără de șansă ca adevăr. Numai că, nu acesta era referențialul său. Omul ca încununare și centru, în intenție și ordine creaționistă, vroia să însemne cu totul altceva, anume identificarea lui cu subiectul-agent al propriei realități, prin analogie cu Subiectul absolut și prin participație la el. Analogon al Creatorului, ca demiurg, dacă își crea (re-crea) universul, nu avea a fi decât ca alt *subiect* neconcurent, fiind copia nemijlocită. Subiectivitatea, în raportare la lume, deci, era predeterminată ontologic.

Cunoașterea de sine, de aceea, este tot una cu asumarea lumii prin noi și pentru noi, adevărul, în consecință, fiind o adecvare (potrivire) a lumii la noi (cu noi). Subiectiv, acesta nu este doar, nu în primul rând, în sensul că noi îi dăm forma, ci, mai cu seamă, datorită faptului că lumea este „mutată”, făcută a noastră. La rigoare, abia de aici putem vorbi de adevăr, pentru că și eroarea (și răul) tot de aici începe. Subiectivitatea este și binele și răul, adevărul și înșelarea, *coincidentia oppositorum* fiind șansa și destinul nostru. Am fost (vom fi fost) căzuți în subiectivitate, ca să ne reconstruim (reînvățăm) prin ea. Nu aveam altă cale, pentru că, totuși, copie, eram și nu eram ca Dumnezeu-Ființa, eram în Ființa, în Adevărul și în Binele și în Frumusețea Lui și nu eram. Apropierea și distanțarea ontologice ne făceau și ne desfăceau de EI.

Ce suntem, știm prin lume; ce nu suntem, nu știm prin Ființa – Dumnezeu. Ca să ne determinăm exact, între *da* și *nu*, nu este altă cale decât cunoașterea de sine, ca o centrare în sine, transferând lucrurile în cuvinte, în concepte, instituindu-ne în măsura tuturor celor ce sunt, precum și întrucât sunt; ca și a celor ce nu sunt, precum și întrucât nu sunt. Este o banalitate, dar necesară, dacă știința nu este *a subiectului, pentru subiect, dacă nu este antropică*, repetă narcisismul. Nu cumva mitul de odinioară, în veacuri științifice, trece din poveste în realitate tragică? Azi știm atâtea, credem că știm și tehnologic putem atâtea, dar pe seama degradării antropului în entropic? Să ne întoarcem la cei mai de demult care nu știau prea mult, dar *ne* știau; este o șansă.

Vasile cel Mare (329/330 - 379), între cei mari trei capadocieni, alături de Grigorie Teologul și Grigorie de Nyssa, avea să fie teo-filosoful cunoașterii de sine, întrucâtva, contra unui, deja devenit loc comun, în hermeneutică, prin autoritate, mai degrabă ca un om de conducere, decât ca un teolog sau un teo-filosof¹. Poate, mai înainte de orice, un organizator al vieții bisericești și monastice, Sfântul Vasile, într-o lectură filosofică, poate să apară cu dominante în ideea fundamentală a cunoașterii de sine, în succesiune greacă, încă socratică (în termen tare). Prin condiție suntem un întreg alcătuit din suflet și corp. Numai ca trup, am fi asemenea lucrurilor, neînstare de a comunica decât în limitele strictei naturalități și fără de șansa de a ne înțelege și de a desluși tainele lumii. Doar suflet, am avea capacitatea de a ne ști, cât însă și de a ne mărturisii? Or,

«pentru că sufletul nostru își zămislește gândurile în ascuns în trup, ca sub o perdea, este nevoie de cuvinte și de nume ca să facem cunoscute cele aflate în adâncul nostru. Când gândirea noastră este rostită, atunci este purtată de cuvânt ca de o luntre, străbate aerul și trece de la cel ce grăiește la cel ce aude»².

Acestea, pe de o parte; pe de alta, «omul este un animal blând și sociabil, iar nu solitar sau sălbatic»³. În consecință, comunicarea prin cuvânt ne este asigurată de condiție și, totdeodată, se întoarce la ea pentru a o spori. Suntem, deci, ființe sociabile pentru că vorbim și vorbim întrucât ne presupunem în mod necesar. Prin cuvânt ne exteriorizăm, dar și interiorizăm lucrurile pe care le numim ca și întregul sistem de raportare inter-umana. Faptul acesta, în dublă determinație, în dublă deschidere, unul în două specificații, ar fi astfel printr-un mai adânc ontologic.

Animalului i-a fost dat instinctul, spre conservare sau, în alte cuvinte, spre păstrarea ființei lui, dar și pentru sporire, în limitele propriei naturi; nouă, în schimb, rațiunea, în mare, cu aceeași finalitate, dar cu particularizările firești. Instinctual, animalele se feresc «de ierburile otrăvitoare», iar noi «de păcat», ceea ce presupune «luarea aminte» de ceea ce suntem și nu suntem, de ceea ce să urmărim ori să desfidem, de bine și de rău, de adevăr și eroare. Așa fiind, sub semnul și supravegherea rațiunii, dominantă ontologică, „luarea aminte” este dublă: „una, prin care privim lumea înconjurătoare”, „cu ochii trupului”, și „alta, prin care contemplăm pe cele nemateriale cu puterea rațională a sufletului”⁴.

¹ TIXERONT, *Précis de théologie*, Paris, 1927, p. 222.

² *Omilii și Cuvântări, Omilia III 1.*

³ *Regulile mari, Întrebarea 3, 1.*

⁴ *Omilii..., Omilia III, 2.*

Cu simțurile ne asumăm lucrurile, făcându-le ale noastre, dacă le „transferăm” din lumea lor, în conștiință. Nu mai mult, pentru că „porți” ale sufletului și mijloace de transfigurare, ele nu au capacitatea de a se institui ca „reflexie” asupra-le. Ochiul nu se vede pe sine, ceea ce înseamnă că nu se apleacă asupra „imaginii”, nu dă seamă de ea, nu-i măsoară autenticitatea și, ceea ce este mai important, procedează integrator, necomunicând cu celelalte simțuri. Asemenea, la rândul lor, și acestea. Fiecare în parte este de tot necesar pentru ființa noastră ca întreg și care, ca întreg, se raportează la lume, însă, în sine, insuficient. «Dacă tot trupul ar fi ochi, unde ar fi auzul? Și dacă ar fi tot auz, unde ar fi mirosul?»⁵. Individualizate în sine și individualizante față cu ceea ce „decupează” din lucruri, ele sunt, totuși, puse în convergență, dar nu prin puterea lor. Unificarea (conceptualizarea) revine minții, aceea care desăvârșește configurarea sufletului nostru ca o altă lume, asemenea celei exterioare dar și diferită, mai curând diferită.

Lucrând asupra-și pentru a-și da mereu mai multă realitate omenească, fiind aceasta dar nu numai, ci și putere gânditoare, sufletul, ca rațiune, este singurul în măsură să „ia aminte” de sine și prin sine de tot ceea ce suntem spre a ști ce trebuie să fim ori să fim cum se cuvine a fi. Așa stând lucrurile, ca „funcție a minții” „ia aminte de tine însuți” presupune două mișcări, una, cu finalitate teo-ontologică și alta, pentru un direcțional de viață. Întemeietor în ordine ontologică, interiorizând lumea lucrurilor, sufletul ne-o construiește pe a noastră ca un sistem de senzuri. Totdeodată cu această operațiune, într-un fel naturală, nu însă și nesupravegheată sau neintenționată, sufletul, pe măsură ce se actualizează structurându-se cultural, revine asupra-și spre a se cerceta și a se judeca tocmai ca o realitate coerentă și posibilă ca adevăr. Asumare a lucrurilor, este și pe măsura și după natura sa? Ce mai este, ce mai rămâne din sine o dată ce, structurându-se, trece în întemeiate, aici constructele sale? Se „aneantizează” în acestea ori, dimpotrivă, așa zicând după Heraclit, sporește prin ele?

Continua reflecție asupra-și ca supraveghere critică, dătătoare de seamă pentru certitudinea de sine, mai este și într-o ordine teo-metafizică:

«luarea aminte și studierea atentă a propriei persoane te va conduce și la cunoașterea lui Dumnezeu. Dacă iei aminte la tine însuți nu mai ai nevoie să descoperi pe Creator în celelalte creaturi, vei contempla în tine însuți, ca într-un microcosmos, marea înțelepciune a Creatorului tău. Din sufletul tău necorporal vei cunoaște că și Dumnezeu este necorporal; că nu este circumscris în spațiu, pentru că nici mintea ta nu avea mai înainte ședere în spațiu, ci ajunge în spațiu prin unirea sa cu trupul. Vei crede că Dumnezeu este nevăzut, gândindu-te la sufletul tău; că și el nu poate fi văzut cu ochii

⁵ *Regulile Morale*, 60.

trupului. Da, sufletul n-are nici culoare, nici formă, nici nu poate fi definit prin vreo caracterizare materială, ci se cunoaște numai din funcțiunile sale. Tot așa și Dumnezeu...»⁶.

O paradigmă ontologistă în care Sf. Vasile cel Mare și Augustin se apropie. În a doua mișcare, „ia aminte de tine însuți”, ca un îndemn metodic, presupune câteva reguli de a ne conduce bine mintea, cu valoare pragmatică și teoretică, deopotrivă.

Prima regulă (poate primul imperativ): să nu iei seama, ca la scop nici la cele ale tale, nici la cele din jurul tău, ci la tine, căci „altceva suntem noi înșine” (sufletul), „altceva cele ale noastre”, (trupul și simțirile) și „altceva cele, din jurul nostru” (averile, artele și meseriile). Fiind și corp, nu ne sunt indiferente cele pentru el și cele dobândite prin el. Dar mai înainte, ontologic, suntem suflet, de vreme ce datorită lui ne împlinim. De aceea, „cercetează-te pe tine cine ești, cunoaște-ți firea ta!” înseamnă cunoașterea sufletului pentru suflet⁷. A doua regulă: „ia aminte de tine însuți” ca „după mărimea păcatului să primești și ajutorul tratamentului”. Câți, pentru a nu lua seama de sine, nu știu că sunt „bolnavi” sufletește, perseverând în rău și în greșală și în neadevăr⁸. A treia: „păzește cele prezente, poartă de grijă de cele viitoare!”. Trăim cât trăim, fiecare, într-un și un timp, suntem într-un rol, ne mișcă nevoi, dorințe, ambiții, acestea, mai cu seamă, dar și celelalte, când ne fac să uităm de semenii, atâta de păgubitoare! Prea ne poartă ambițiile, să avem cât mai multe

«cirezi de vite, mulțime nenumărată de slugi, demnități politice stăpânire peste popoare, conducere de oștiri, războaie, trofee și chiar demnitatea de împărat».

Și pentru acestea, atentăm la celălalt, umilindu-l, aservindu-l, ucigându-l câteodată, ca și cum ar fi, iluzie solipsistă, mijloc pentru *singur eu*. Voim atâtea, dintr-un și pentru un orgoliu nemăsurat, și ne pierdem sufletul, uitând că suntem ceea ce suntem ca iubire. Când ne îmboldesc patimile măririi să ne întrebăm, în spiritul Ecclesiastului,

«unde sunt cei învestiți cu înalte demnități politice? Unde sunt retorii cei neîntrețuți? Unde sunt cei care organizau și subvenționau adunările populare? Unde sunt străluciții... generali, satrapi, tirani? Nu sunt toți pulbere? Nu sunt toți basm?»⁹.

⁶ Omilii..., Omilia III, 7.

⁷ Omilii..., Omilia III, 3.

⁸ Omilii..., Omilia III, 4.

⁹ Omilii..., Omilia III, 5.

În sfârșit, să mai luăm aminte că, într-o parte a sufletului, în determinație rațională (cugetătoare), în alta suntem iraționali și pătimiși, pentru că ființa noastră este un întreg, fiind și trup. Iraționalul ne este dat, prin condiție, ca și raționalul, noi fiind, încă o dată, ca întreg, existență alternativă. Putem alege, după cum suntem; optăm, pentru că ontologic, suntem *în situație* de a decide. Și aceasta, după Sf. Vasile cel Mare, spre a descoperi și a ne descoperi ca «armonie și ordine perfectă pe care Dumnezeu a pus-o (în om) și în cosmos»¹⁰. Reguli ale «rațiunii practice» sau imperative cu valoare morală, acestea, poate, mai înainte, sunt participante la ontologia umanului. De aceea, prin morală, Sf. Vasile cel Mare, se desfășoară antropologic. Teolog și filosof, mereu cu gândul la om, rămâne, de aceea, model pentru umanismul creștin al primelor secole.

«KNOW YOURSELF»: ST. BASIL THE GREAT

One of the three great Cappadocian Fathers, beside St. Gregory the Theologian and Gregory of Nyssa, *St. Basil the Great* (329/330-379) was the theologian-philosopher to theorize about self-knowledge. Although Saint Basil was first and foremost an organizer of ecclesiastic and monastic life, a reading in philosophical perspective of his writings reveals his insistence on the fundamental concept of self-knowledge, of Greek, Socratic inspiration. We are a whole comprised of soul and body. As mere body, we would be unable to communicate otherwise than within the confines of naturality and miss the chance to comprehend the mysteries of the world. Constant introspection as critical self-supervision, accountable for self-knowledge, also belongs to the theological-metaphysical order: „thorough study of the self will lead you to the knowledge of God. If you contemplate yourself you no longer need to discover the Creator in the other creatures, but you can contemplate within yourself, as in a microcosm, your Creator's great wisdom. Your incorporeal soul will show you that God is also incorporeal; that He is not circumscribed by space, as your mind too used not to be confined to a place but has come to hold a place by joining your body. You will accept that God is unseen, by thinking of your on soul; it cannot be seen by bodily eyes, either. Yes, the soul has no colour, no shape, nor can it be defined by any material characteristic, but is known only in its functions. So is God...”.

It is an ontological paradigm relating St. Basil the Great to Blessed Augustine. The second imperative, „take heed to yourself”, as a methodological exhortation, postulates a series of rules for correctly managing our mind, of pragmatic as well as theoretical value. The first rule (first commandment): not to take heed to either your own or the things around you, but to yourself, for „we ourselves are one thing” (the soul), „our own are another thing” (the body and

---

¹⁰ Nestor VORNICESCU, *Despre viața și opera Sfântului Vasile cel Mare*, Craiova, 1979.

senses), and „those around us are yet another thing“ (possessions, arts and crafts). As we have a body, what is for it or acquired through it is not indifferent to us. But ontologically, we are mainly soul, as we are fulfilled through the soul. Therefore, „know yourself, know your nature!“ means to know your soul for the benefit of your soul. The second rule: „take heed to yourself“, „so that you should receive the treatment according to the gravity of your sin“. How many of us, not taking heed to themselves, ignore their spiritual illness, and persevere in evil deeds and trespassing and falsity? The third one: „keep the present ones, care for the future ones“! We live, each of us, in a particular period, we have a role, we are driven by needs, wishes, ambitions, which are so damaging (especially the latter) when they cause us to forget our fellow people!

Finally, let us note that part of ourselves is rational (sapient), but another part is irrational and passionate, as our being is a whole made of body and soul. Irrationality is given to us by our very condition, just like rationality. We may choose, according to our will ; we make options, because ontologically we have this possibility. According to St. Basil the Great, this leads us to discoveries and discovering ourselves as «perfect harmony and order placed by God within man and within the universe». These «practical reason» rules, or moral imperatives, are part of human ontology. Therefore, St. Basil the Great's moral rules evince an anthropological dimension. As a theologian and philosopher always concerned with man, he is an epitome of the Christian humanism of the early centuries.

SFÂNTUL VASILE CEL MARE
ȘI MONAHISMUL

REGULILE MONAHALE ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN ISTORIA VIEȚII RELIGIOASE MONAHALE ȘI A CULTULUI CREȘTIN*

Sec. al IV-lea a fost numit pe drept cuvânt „epoca de aur” a literaturii creștine. Acest secol este secolul împăraților creștini Constantin și Teodosie, supranumiți „cei mari”, secol de triumf al Ortodoxiei asupra ereziei (triumf concretizat în două Sinoade Ecumenice), de dezvoltare a gândirii, artei și literaturii teologice, de temeinică organizare bisericească și de mare înflorire a vieții monahale; este totodată un secol decisiv pentru evoluția ulterioară a *cultului creștin*.

În același timp, însă, este secolul celor mai mari griji și tristeți pe care le-a cunoscut Biserica, secol de mari valuri și pericole eretice, de lupte și dureri, de culmi și lunecări în ogorul mult frământat al Sfintei Biserici. În vâltoarea prefacerilor pline de zbcium pe care le trăiește Biserica de curând eliberată de groaza prigoanelor, cerul creștinătății se împodobește cu noi și minunate figuri de scriitori și teologi, care vor adânci prin activitatea și operele lor învățătura creștină ortodoxă. Din mulțimea acestor strălucite podoabe ale Bisericii din epoca de aur, se distinge, mai ales, personalitatea Sf. Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareei Capadociei, care s-a născut în orașul Cezareea, pe la anul 329-330 dintr-o familie evlavioasă.

Terminându-și educația în familie, tânărul Vasile a mers la școlile superioare din Cezareea Capadociei unde, în treacăt, a făcut cunoștință cu Sf. Grigorie Teologul, pe urmă la Constantinopol și, în fine, la Atena, unde legă lanțul de aur al prieteniei lui cu Grigorie. Împodobit cu toate științele vremii, Vasile s-a întors în patria sa și a profesat retorica, fiind apoi convins ca să se consacre misiunii bisericești, de către sora sa Macrina cea tânără, primi botezul, și intră în monahism. «Deplânsei – zice el – trecutul meu mizerabil și dori o introducere în viața cu adevărat religioasă»¹. Pentru Sfântul Vasile începe o viață nouă. Și, pentru ca să se orienteze bine asupra acestui ideal al «virtuoșilor de atunci», Sfântul Vasile călătorește în Siria, Palestina, Egipt, Mesopotamia. După doi ani, s-a întors în patria sa, hotărât să înființeze

---

* Studiul de față reprezintă o lucrare de seminar redactată sub conducerea științifică a Pr. Ene M. BRANIȘTE, care a dat și avizul să fie publicată. A fost publicat și în: ...*SrTeol* 3-4/1965, pp. 241-253.

¹ *Epistola* 223 (PG XXXII, 824B).

mânăstiri și să organizeze viața monahală cu viața de obște. În acest scop, însoțit de câțiva prieteni, s-a stabilit la mânăstirea înființată de el în Pont, pe malul râului Iris, nu departe de satul Annesi. Stabilirea Sfântului Vasile pe malul râului Iris va avea ca urmare alcătuirea, în bună parte, a operelor sale ascetice, printre care de importanță mare atât pentru cultul creștin cât mai ales pentru spiritualitatea monahală ortodoxă sunt *Regulile sale mari și mici*².

Informații despre «Regulile monahale mari și mici» ale Sfântului Vasile

Mai întâi, ce este o regulă monahală? O regulă, pravilă sau rânduială monahală este un „manual care are în vedere mai ales formarea lăuntrică”, duhovnicească a monahului și „apoi conduita sa exterioară”³. Tocmai acest lucru a urmărit autorul *Regulilor*, ca monahul să devină curat sufletește și trupește, să fie desăvârșit. Fără o trăire duhovnicească, conform cuvintelor Mântuitorului Hristos, viața monahului este un non-sens. De aceea, transformarea duhovnicească a viețuitorilor din mânăstire este preocuparea permanentă și generală a Sfântului Vasile în *Regulile sale*.

Regulile mari – ὅροι κατὰ πλάτος⁴, compuse între anii 358-362, cuprind 55 de numere și tratează problemele cele mai importante ale vieții monahale. *Regulile mici* – ὅροι κατ'ἐπιτομήν⁵ „posteriore celor mari”⁶, cuprind 313 numere și se prezintă ca răspunsuri scurte ale Sfântului Vasile la anumite întrebări adresate de monahi asupra datoriilor stării lor. Deci, forma *Regulilor* este cea catehetică, constând din întrebări și răspunsuri. Din scrisoarea a cincea a Sf. Grigorie Teologul rezultă că la alcătuirea lor a luat parte și acesta, când se afla împreună cu Sfântul Vasile la mânăstirea din Pont. Iată cum se exprimă, în legătură cu aceasta, prietenul său:

² În afară de aceste scrieri, din opera ascetică a Sfântului Vasile fac parte următoarele: A. Lucrări cu *autenticitate sigură*: 1). *Două cuvântări ascetice* (PG XXXI, 869-888). B. Lucrări cu *autenticitate nesigură*: 1). *Principii de ucenicie ascetică* (PG XXXI, 619-625). 2). *Cuvântări pentru lepădarea de lume* (PG XXXI, 625-647). 3). *Cuvântări pentru podoaba vieții călugărești* (PG XXXI, 648-652C). Sunt puse pe seama Sfântului Vasile de către foarte puține persoane și: 1). *Epitimiile* (PG XXXI, 1305-1315), traduse în românește în *Vechile Rândueli Monahale* după ediția rusă a episcopului Teofan, apărută la Moscova, anul 1892, editată la Mânăstirea Dobrușa, 1929, pp. 542-549 și 559- 560.

³ Pr. G., „Viața monahală în ultimii zece ani”, în: *BORom* 5-6/1958, p. 512.

⁴ PG XXXI, 869-888. Trad. rom. de N. Cotos, în: *Candela*, nr. 1-9, Cernăuți, 1907.

⁵ PG XXXI, 1080-1305.

⁶ J. TIXERONT, *Précis de Patrologie*, Paris, 1927, p. 226; vezi și: P. ALLARD, *Saint Basile*, ed. a VII-a, Paris, 1920, p. 37; Pierre HUMBERTCLAUDE, *La doctrine ascétique de Saint Basile de Césarée*, Paris, 1932, pp. 38-39. J. BESSE, *Les moines d'Orient antérieurs au concile de Chalcedoine* (451), Paris, 1900, p. 89; F. CAYRE, *Précis de Patrologie, Histoire et doctrine des Pères et docteurs de l'Eglise*, vol. II, Paris, 1927, p. 401.

«...Cine va da unirea și buna învoire a fraților, pe care tu îi duci la înălțimea cea dumnezeiască? Cine va da împreună râvnire și îndemnare către virtuți, pe care noi o așezăm prin rânduieli și îndrumări?...»⁷.

Regulile sunt, în parte, proprietatea spirituală a lui Eustațiu de Sevasta⁸, care le transmisese numai oral. Poate că și Sfântul Vasile la început nu s-ar fi gândit să le scrie, ci s-ar fi mulțumit doar cu o promulgare verbală a lor⁹, dar din convorbirile dese ce le-a avut cu chivernisitorii mănăstirilor și-a dat seama că ele trebuie fixate în scris. Aceste *Reguli* sunt scrise într-un stil puțin deosebit de celelalte opere ale Sfântului Vasile¹⁰.

Aici se află mai puțină eleganță în stil. Aceasta se explică ușor, fiindcă simplitatea se potrivea cu o lucrare de acest fel și, deci, trebuia ca Sfântul Vasile să se coboare la nivelul monahilor, spre a face instrucțiunile sale mai folositoare și mai potrivite cu trebuințele acestora¹¹. Se vede, de asemenea, din mai multe locuri care erau susceptibile înfrumusețării de stil, că nu neglija când găsea de cuviință să le aștearnă în scris. Se mai observă un fond de elocință, care-i este proprie, abundență, alegerea și rânduiala termenilor, precum și o vastă cunoștință a Sfintei Scripturi.

Ambele colecții de *Reguli* au suferit mai multe remanieri până la forma lor definitivă. Rufin, care le-a cunoscut în timpul călătoriilor sale în Orient, a făcut o traducere latină la cererea lui Urseus, abate, pe atunci, la o mănăstire din Italia meridională. Fără să redea exact textul inițial, le reunește într-una singură sub următorul titlu: *Regulae sancti Basilii episcopi Cappadociae ad monachos*, unde nu se găsesc decât 203 întrebări¹².

Regulile Sfântului Vasile și-au avut, mai întâi, izvorul principal în Cuvântul lui Dumnezeu. Iar ca dreptar la întocmirea lor au slujit Pravilele înaintașilor săi, în special, ale celor din Egipt. Așadar, *Regulile* sale sunt fundamentate pe cuvântul hotărâtor al Sfintei Scripturi, dar neseperate de

⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Epistola a V-a*, traducere în: *Vechile Rândueli Monahale*, p. 249.

⁸ Vestit ascet din Asia Mică, sub conducerea căruia se afla un mare număr de călugări ale căror rânduieli, deși nu erau rele, totuși, nu mulțumeau pe Sfântul Vasile, care s-a alăturat și el de acea frăție, la început, dar pe urmă a părăsit-o, fie din cauza necredincioșiei lui Eustațiu și a ucenicilor săi, fie, mai ales, din cauză că aceștia trăiau izolați, iar Sfântul Vasile prefera viața comună a chinoviților.

⁹ J. BESSE, *op. cit.*, p. cit.

¹⁰ P. ALLARD, „Basile (Saint)”, în: *Dict. de Théologie Catholique*, t. II, Paris, 1923, 446-447.

¹¹ Ioan POPESCU (Caracal), *Sfântul Vasile cel Mare*, teză pentru licență, București, 1896, p. 90.

¹² RUFIN, în: *PL CIII*, 483-554.

experiența celor care s-au nevoit și au sporit în viața monahală. Scriind către un stareț despre primirea unui frate nou, Sfântul Vasile dă sfat ca acesta să fie întărit în rânduielile începătoare, cum s-au așezat în scris de către Sfinții Părinți¹³, în cercetarea celor scrise de ei găsind dreptarul purtării; viețile bărbăților fericiți sunt ca niște icoane însuflețite¹⁴.

Același lucru le-au făcut în *Regulile* lor Sfântul Pahomie, Cuviosul Antonie și alții. «Aceste învățături dătătoare de viață ne sunt încredințate de înaintașii noștri (majoribus tradita)», scria Sfântul Pahomie în una din *Regulile* sale¹⁵. Deci cei ce s-au hotărât să aibă același suflet și aceeași inimă, să se supună îndemnurilor date de cei mai mari și «ceea ce izvorăște din Sfatul Părinților (ex consiliis Patrum), aceea să facă»¹⁶. «Să nu ignore consfătuirea cu sfinții, nici să fie orbi față de știința acelor»¹⁷. «După aceștia să se orienteze, iar nu după ce le vine lor prin minte (non sequatur cordis sui cogitationes)»¹⁸.

La fel vor proceda toți marii întemeietori, ctitorii și organizatorii de mănăstiri sau de obști monahale de tip chinovitic de mai târziu, ca: Sf. Ioan Casian și Sf. Benedict de Nursia în Apus, Sfântul Sava, Sfinții Teodor și Iosif Studitul, Sfinții Petru și Atanasie Atonitul în Răsărit¹⁹. Cu toate că ucenicii Sfântului Vasile duceau o viață foarte aspră, totuși *Regulile* sale sunt destul de blânde²⁰. Încercând să facem o comparație între *Regulile* Sfântului Vasile și cele ale Sfântului Pahomie și Cuviosului Antonie, care i-au servit ca model, vom observa că acestea diferă puțin după felul formulării lor, și nu după duhul nevoițelor monahicești.

În timp ce *Regulile* acestora au un caracter mai mult disciplinar, fiind lipsite în mare măsură de temeieri scripturistice, cele ale Sfântului Vasile, având ca bază textele biblice, intră puțin în amănuntele vieții din afară, lămurind mai mult partea lăuntrică a ei. La fel ca și *Regulile* celorlalți, dar bucurându-se de roade mult mai mari, ele urmăresc punerea în aplicare a principiilor evanghelice despre desăvârșire. Să trecem acum la

¹³ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 23* (PG XXXII, 296A).

¹⁴ SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 2* (PG XXXII, 228C).

¹⁵ SFÂNTUL PAHOMIE, *Regula 8* (PL XXIII, 69B).

¹⁶ SFÂNTUL PAHOMIE, *Regula 8*, interog. CXCI (PL XXIII, 90B).

¹⁷ SFÂNTUL PAHOMIE, *Regula 8*, interog. CLIX (PL XXIII, 84C).

¹⁸ SFÂNTUL PAHOMIE, *Regula 8*, interog. CLIX (PL XXIII, 84A).

¹⁹ Pr. Ene M. BRANIȘTE, „Sfinții Trei Ierarhi în Cultul Creștin”, în: *BORom* 1-2/1958, p. 173.

²⁰ F. MUGNIER, „Abstinence”, în: *Dict. de Spiritualité*, publ. par Marcel Viller S.J., t. I, Paris, 1937, col. 122.

cuprinsul propriu-zis al *Regulilor* și să vedem ce informații găsim în ele cu privire la viața religioasă a monahilor și îndeosebi cu privire la cult.

Programul rugăciunii zilnice a monahilor în Regulile Mari și Mici ale Sfântului Vasile

Sf. Vasile cel Mare stabilește următoarele practici cultice pentru monahi: rugăciunea, orele de rugăciune, postul, mărturisirea și Sfânta Împărtășanie. Mijlocul cel mai sigur și mai potrivit prin care monahul urcă spre piscurile desăvârșirii este *rugăciunea*. Rugăciunea, după cum se știe, este o convorbire cu Dumnezeu prin care călugărul primește darurile trimise de El. Ceea ce este respirația pentru natura fizică a călugărului, aceea este rugăciunea pentru viața sa duhovnicească. Fiind o respirație continuă a sufletului, rugăciunea nu trebuie să înceteze niciodată, potrivit cuvintelor Sf. Apostol Pavel care zice: «Neîncetat vă rugați» (I Tes. V, 17). Pentru aceasta, Sfântul Vasile recomandă călugărului ca în afară de slujbele obișnuite la care trebuie să participe cu toată evlavlia și credința să se deprindă cu rugăciunea cea neîncetată. Aceasta îl unea cu cerul și-l introducea în comuniunea cu Dumnezeu. Ea începea, însoțea și sfârșea orice lucrare. Sfântul Vasile deosebește rânduiala rugăciunii de rugăciunea propriu-zisă. Cea dintâi este alcătuirea și înșirarea cântării psalmilor, fie în biserică, fie acasă, iar cealaltă este înălțarea minții și a inimii către Dumnezeu.

Regula în care Sfântul Vasile se ocupă cu rugăciunea este a XXXVII-a din cele mari. După ce, mai întâi, răspunde la întrebarea: dacă se poate neglija lucrul sub pretextul rugăciunii sau psalmodiei, stabilind că «Orice lucru își are timpul său» (Eccl. III, 1), socotește că pentru acestea tot timpul este potrivit. Așa că, mișcând mâinile la lucru, putem discuta cele cu privire la zidirea credinței; sau dacă aceasta nu-i cu putință, atunci cântă cu inima psalmi, imne și cântări duhovnicești, după cum este scris. «Orice faceți, cu cuvântul sau cu lucrul, toate să le faceți în numele Domnului Iisus și prin El să mulțumiți lui Dumnezeu și Tatăl» (Col. III, 17). Și astfel ne facem rugăciunea în mijlocul lucrului²¹. Cu toate că Sfântul Vasile găsea necesar că în orice timp putem să lăudăm și să mulțumim lui Dumnezeu, totuși pentru ca monahii să-și îndeplinească și celelalte ocupații, el fixează anumite *ore de rugăciune*, pentru că, «în fiecare din ele se serbează aducerea aminte a unei binefaceri deosebite a lui Dumnezeu»²² și enumera pe rând motivele fiecărei ore de rugăciune.

²¹ SF. VASILE CEL MARE, *Reguli mari XXXVII* (PG XXXI, 1012C).

²² SF. VASILE CEL MARE, *Reguli mari XXXVII*, 3 (PG XXXI, 1013A).

Înainte de *rugăciunea de dimineață* (ὄρθρος) – spune Sfântul Vasile – nici o grijă să nu luăm asupra noastră până ce mai întâi nu ridicăm cugetul la Dumnezeu, precum zice psalmistul: «Cugetat-am la Dumnezeu și m-am bucurat!» (Ps. LXXVI, 4). Nici trupul să nu-l punem în mișcare mai înainte de a fi îndeplinit cuvintele: «Ție mă voi ruga Doamne, și dimineața vei auzi glasul meu, dimineața voi sta înaintea Ta și mă vei vedea» (Ps. V, 4). *La ora a treia* toți frații trebuie să fie adunați la rugăciune, chiar dacă sunt împărțiți pe la alte lucruri, pentru a-și aminti de darul Duhului Sfânt, care pe la ora a treia s-a dat Apostolilor; toți să se închine Lui cu o inimă, ca și ei să ceară de la El călăuzire și învățătură în cele folositoare, după exemplul celui care a zis: «Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinlăuntru ale mele. Nu mă lepăda de la fața Ta... și cu duh stapânitor mă întărește» (Ps. L, 12, 13). Și în alt loc: «Duhul Tău cel bun să mă călăuzească la pământul dreptății» (Ps. CXLII, 10). Și după aceea, fiecare se întorcea la lucru²³. Pentru rugăciunea la *ora a șasea*, Sfântul Vasile invocă exemplul sfinților, despre care stă scris: «Seara și dimineața și la amiazăzi voi să spun și să vestesc și va auzi glasul meu» (Ps. LIV, 18). Iar pentru ca să scăpăm de atacul demonului de amiazăzi (Ps. XC, 6), să zicem tot în acest timp și Psalmul XC²⁴. De asemenea, și la ora *a noua* este nevoie să ne rugăm, Apostolii înșiși arătând aceasta în *Fapte*, unde citim că Petru și Ioan «s-au suit în templu să se roage la rugăciunea ceasului al nouălea» (*Fap. Ap.* III, 1).

La sfârșitul zilei îndeamnă Sfântul Vasile ca prin rugăciune să se mulțumească lui Dumnezeu pentru toate binefacerile primite în timpul zilei și să se mărturisească păcatele ce s-au săvârșit cu voie sau fără voie, cu fapta, cu cuvântul, cu gândul sau cu inima. Să se mediteze la cele trecute spre a nu se mai săvârși aceleași păcate. De aceea zice psalmistul: «Ceea ce ziceți în inimile voastre, despre aceea să vă căiți în așternuturile voastre» (Ps. IV, 5).

În *amurgul serii* sau începutul nopții, să ne rugăm ca Dumnezeu să ne ferească de nălucirile rele și de păcate și pentru aceasta să se zică numai decât Psalmul XC («Cel ce locuiește întru ajutorul Celui prea înalt, întru acoperământul Dumnezeului cerului se va sălășlui»). Rugăciunea de la *miezul nopții*, o fundamentează Sfântul Vasile pe strădania Sfinților Apostoli Pavel și Sila, care în miez de noapte s-au rugat și au cântat lui Dumnezeu (*Fap. Ap.* XVI, 25) și pe cuvintele psalmistului David: «în miezul nopții m-am sculat să Te laud pentru judecățile dreptății Tale» (Ps. CXVIII, 62).

Și de asemenea, *în zorii zilei* să ne sculăm pentru a ne ruga ca să nu ne surprindă ziua încă dormind; «înainte de zori s-au deschis ochii mei, ca să

²³ Sf. VASILE CEL MARE, *Reguli mari XXXVII*, 3 (PG XXXI, 1013C).

²⁴ Sf. VASILE CEL MARE, *Reguli mari XXXVII*, 4 (PG XXXI, 1013-1016D și A).

meditez cuvintele Tale» (Ps. CXVIII, 148). Din regula a XXXVII-a din cele mari a Sfântului Vasile, observăm că serviciul mănăstiresc dezvoltase și inaugurase ore de rugăciuni noi, atât înăuntrul ciclului de noapte, cât și înăuntrul celui din timpul zilei. Astfel, avem rugăciunea din amurg și cea din miezul nopții, precum și rugăciunea de dimineață, săvârșită după revărsatul zorilor și înainte de ora a treia. Enumerându-le, trebuie să constatăm numărul de șapte ore de rugăciune, așa cum zice psalmistul: «De șapte ori pe zi Te-am lăudat, Doamne» (Ps. CXVIII, 104), număr la care biserica a tins și l-a și fixat. La rugăciunea de dimineață trebuie să recunoaștem *ora întâi*, urmau apoi *ora a treia, a șasea și a noua, vecernia*, adică rugăciunea de la sfârșitul zilei, cea din amurg, care nu poate fi alta decât *pavecernița*, rugăciunea de la miezul nopții sau *miezonoaptea* și, în sfârșit, cea din zorii zilei, adică *utrenia*.

Practic, ora întâi nu se putea oficia decât în continuarea utreniei, formând, astfel, un singur serviciu, cum vom constata mai târziu. Aceste șapte ore de rugăciune s-au generalizat în întreaga Biserică creștină, primind numele de „cele șapte laude bisericesti”. Se pare că, în vremea Sfântului Vasile, regulile serviciului bisericesc, așa cum le recomandă el, ar fi fost familiare tuturor bisericilor, atât în mănăstiri, cât și în lume. Aceasta se deduce dintr-un pasaj al *Epistolei* adresată de el, în anul 375, clerului din Necezarea, care părea a imputa arhiepiscopului felul de a se cânta psalmii în timpul ciclului de noapte. Sf. Vasile cel Mare, după ce afirmă că modalitatea cântării nu era alta decât cea obișnuită în toate bisericile, descrie cântarea antifonică exercitată de credincioși și apoi conchide:

«Dacă vreți să vă despărțiți de mine, pentru aceste lucruri, apoi trebuie să vă despărțiți și de toți aceia, care prețuiesc priveghețile, rugăciunile și cântarea în comun a psalmilor»²⁵.

Cu toate acestea, influența monastică a Ierusalimului pare a nu se fi extins în aceeași măsură asupra întregului serviciu bisericesc din regiunile indicate de Sfântul Vasile. Cel puțin în privința laudelor bisericesti, mănăstirile Egiptului lasă impresia că încă nu cunoșteau, în această vreme, altă obligație decât pentru orele de rugăciune din ciclul nocturn. Sfântul Vasile dădea dispoziții în *Regulile* sale ca rugăciunile să nu fie uniforme, ci pe cât posibil, să se schimbe din când în când, pentru ca să nu se producă o stare de răceală în sufletul celor ce se roagă:

«Eu cred – zice el – că o schimbare a rugăciunilor și a cântărilor de psalmi, la ore anumite, este folositoare și pentru faptul că, în urma monotoniei, mintea devine neatentă și oarecum distrată; dacă însă se schimbă și se

²⁵ Pr. Petre VINTILESCU, *Istoria Liturghiei*, manuscris dactilogr., București, 1940, p. 323.

variază cântarea de psalmi și cuvântarea, darul (sufletului) se înnoiește și atenția se înprospătează»²⁶.

De asemenea, rugăciunile trebuie să fie și scurte, pentru a nu obosei prea mult pe monahi. Atât de mult ținea Sfântul Vasile la scurtimea rugăciunii, încât pe cea de la amiază o împărțea în două: înainte și după masă²⁷. Rugăciunea se săvârșește în cea mai perfectă liniște, monahii fiind încredințați că «Dumnezeu stă de față și cercetează inimile noastre»²⁸. Ea trebuia să fie însoțită în special de citirea sau cântarea psalmilor, apoi de citiri din Sfânta Scriptură și actele martirilor²⁹. Este de remarcat faptul că, în general, când vorbește despre orele de rugăciune, Sfântul Vasile le fundamentează mai întâi pe cuvintele psalmistului David și apoi pe cele ale Sf. Apostol Pavel. Aceasta înseamnă că Psaltirea era des întrebuințată în mănăstirile Sfântului Vasile. Iată cum se exprimă el în altă scriere a sa, cu privire la importanța acestei cărți:

«Cartea psalmilor cuprinde ceea ce este mai folositor în toate. Ea este o adevărată comoară de învățături bune, punând la îndemâna fiecăruia tot ceea ce îi este mai necesar. Psalmul este liniștea sufletelor, răsplătitorul păcii, potolitorul gălăgiei și al valului gândurilor, este alungătorul demonilor, aducătorul ajutorului îngeresc, armă pentru oboseala zilei...»³⁰.

Alături de rugăciune, Sfântul Vasile fixează ca preocupare de căpetenie călugărului și munca, fiindcă viața spirituală nu-i îngăduie nici un prilej de lenevire. Munca fizică dacă nu este pătrunsă și întărită de rugăciune atunci ea ajunge o adevărată primejdie și chiar o cădere de la mântuire. Monahul care lucrează trebuie să fie convins că stă pururi sub privirea lui Dumnezeu. În tot timpul muncii, gândul său trebuie să cugete la mărțea lui Dumnezeu: «...Așadar mișcând mâinile la muncă, să ne rugăm în timpul lucrului, mulțumind Celui care ne-a dat putere mâinilor pentru lucru...»³¹.

Astfel, din legătura strânsă ce există între aceste două preocupări de bază din mănăstiri și din necesitatea colaborării lor pentru realizarea desăvârșirii călugărului, a izvorât imperativul vieții monahicești: *ora et labora!* Din unele îndemnuri pe care le dă Sfântul Vasile, se pare că se practica și un

²⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, XXXVII, 5 (PG XXXI, 1016C).

²⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Cuvântări ascetice*, 1 (PG. XXXI, 877B).

²⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici*, 201 (PG. XXXI, 1216 C).

²⁹ H. LECLERCQ, „Breviaire”, în: *Dict. d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. II, partea I, 1277.

³⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Omiliile la Psalmi (Ps. 1)*, traduse de Pr. Olimp N. Căciulă, în col. «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 2, p. 23 ș.u.

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, XXXVII, 2 (PG XXXI, 1012C).

canon (pravilă) particular în chilie de către fiecare monah. «În toată rugăciunea ta, să-ți șoptească gura și rămâi la pravilă până la cea mai de pe urmă rugăciune, mare pagubă socotind lipsirea de rugăciune»³². În acest îndemn nu poate fi nicidecum vorba de rugăciunea obștească, ci de rugăciunea particulară, care de obicei avea loc între miezonoptică și cea din zorii zilei³³. Pe lângă aceste două feluri de rugăciuni, cea obștească și cea particulară, tot o formă de rugăciune socotea Sfântul Vasile atât studiul teologic, cât și al altor științe, dacă ținteau spre slava lui Dumnezeu. Acela care discută despre Dumnezeu cu scopul de a dovedi măreția și sfințenia Sa, acela dă cinste și slavă lui Dumnezeu³⁴.

Dar misiunea monahului nu este aceea de a se ruga numai pentru sine, ci cu aceeași dragoste și putere el trebuie să se roage și pentru binele, sănătatea, mântuirea și fericirea tuturor oamenilor. Rugăciunile sale sunt adevărați nori prin care Dumnezeu revarsă ploaia darurilor Sale asupra lumii întregi. Prin aceasta, rugăciunea este primul mijloc cu ajutorul căruia, călugărul, chiar dacă s-ar afla departe de restul oamenilor, se solidarizează cu întreaga omenire, pentru binele și fericirea căreia el aduce contribuția sa duhovnicească. Numai acum călugărul poate fi numit un om al rugăciunii și apostolatul său este un apostolat al rugăciunii. Din cele relatate constatăm că rugăciunea era preocuparea de bază și aproape permanentă a călugărilor din obștile monahale de tip chinovitic ale Sfântului Vasile. De altfel, este singura din practicile cultice asupra căreia el insistă cel mai mult în *Regulile* sale. Așa se explică de ce creștinătatea ortodoxă a prețuit mult pe acest maestru neîntrecut și zelos practicant al rugăciunii, iar tradiția a pus pe seama lui multe din rugăciunile întrebuițate în diferitele slujbe ale cultului creștin.

Astfel, i se atribuie Sfântului Vasile – cele două rugăciuni de la sfârșitul mijloceasului I: «Dumnezeule cel veșnic și fără de început...» și «Cela ce trimiți lumina...» (*Ceaslov*, București 1945, p. 81), rugăciunea de la sfârșitul mijloceasului III: «Doamne Dumnezeule, Cela ce dai pacea Ta oamenilor» (*Ibidem*, p. 90), rugăciunea de la sfârșitul Ceasului VI: «Dumnezeule și Doamne al puterilor» (*Ibidem*, p. 96), rugăciunea de la sfârșitul Ceasului IX, care se întrebuițează și la sfârșitul mijloceasului IX: «Stăpâne, Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru» (*Ibidem*, p. 26 și 129), rugăciunea ce se citește (benevol) la sfârșitul Vecerniei (*Ibidem*, p. 141), una din rugăciunile Pavcerniței celei Mari: «Doamne, Doamne, Cela ce ne-ai izbăvit de toată săgeata ce zboară ziua» (*Ibidem*, p. 115)³⁵.

³² SF. VASILE CEL MARE, *Cuvânt pentru lepădarea de lume* (PG XXXI, 644C).

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Epistola 2* (PG XXXII, 225C și A).

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Omilie la Ps. 28* (PG XXIX, 293A).

³⁵ Pr. Ene M. BRANIȘTE, *art. cit.*, p. 179.

Alte mijloace pentru perfecționarea în viața religioasă monahală

Postul. Un alt mijloc care conduce pe monah spre culmea vieții spirituale este *postul*. Pentru el, postul nu înseamnă numai «renunțarea la anumite mâncări, băuturi sau alte pofte, ci ceva mai mult, desprinderea din lațul gândurilor rele, al ispitelor viclene al faptelor urâte, al planurilor diavolești care pârjolesc de atâtea ori în vremea postului»³⁶. Din *Regulile Sfântului Vasile* luăm cunoștință că în mănăstirile înființate de el, pe lângă postul *obștesc*, obligatoriu pentru toți frații, se mai practica și altul de *bunăvoie*, aparte de celălalt. Acesta, deși nu este interzis de Pravile, totuși nu-i recomandat, fiindcă «vremea postului este hotărâtă nu după voința fiecăruia, ci atunci când o cer cele ce se țin de cultul lui Dumnezeu»³⁷, precum istorisesc *Faptele Apostolilor* (XIII, 2-3) și învățăm de la alesul David (*Ps. XXXIV*, 13).

În regula CXXX, Sfântul Vasile stabilește că nu din constrângere trebuie să se postească, ci din dorința fierbinte de a posti³⁸, căci acesta este postul cel adevărat și bine plăcut lui Dumnezeu.

Pocăința. *Regulile Sfântului Vasile* mai vorbesc și despre două Sfinte Taine prin care monahul poate să progreseze pe calea virtuții, spre desăvârșire. Acestea sunt: Pocăința și Sfânta împărtășanie. Prin *Taina Pocăinței* – μετάνοια – monahul obține iertarea păcatelor săvârșite după botez și-și menține totdeauna curăția, făcând, în felul acesta, drum liber harului pentru a conlucra cu el. Călugărului, mai mult ca oricărui alt credincios, i se cere să se mărturisească des «pentru a-și curăți total ființa sa de orice întinăciune și a o prezenta mereu feciorelnică mirelui fără de pată, care este Hristos»³⁹. În timpul Sfântului Vasile «exista o mărturisire tainică, în stare să înlocuiască mărturisirea publică, chiar atunci când aceasta ar fi fost de nevoie»⁴⁰. «Părinții noștri – zice Sfântul Vasile – ne-au poruncit să nu dăm în vileag greșeala femeii care a păcătuit și s-a pocăit, îmbrățișând un alt fel de trăire»⁴¹. Această taină a întoarcerii fiului risipitor de la păcat la casa părintească a virtuții era destinată numai acelor monahi cărora li s-a încredințat iconomia tainelor lui Dumnezeu⁴². Deci, aceștia erau duhovnici în

³⁶ Pr. Ioan G. COMAN, „Importanța și sensul desăvârșirii în monahism”, în: *StTeol* 3-4/1955, p. 219.

³⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici*, 129 (PG XXXI, 1169A).

³⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici*, 130 (PG XXXI, 1169B).

³⁹ Pr. Ioan G. COMAN, *art. cit.*, p. 220.

⁴⁰ P. HUMBERT CLAUDE, *La Doctrine ascétique de Saint Basile de Césarée*, Paris, 1932, p. 234.

⁴¹ SF. VASILE CEL MARE, *Epistola 199* (PG XXXII, 728A).

⁴² SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici 288* (PG XXXI, 1284A); cf. și *Regulile Mari XXVI*, trad. cit., p. 289.

adevăratul înțeles al cuvântului. Numai în fața acestora și nu oricui se va întâmpla, trebuie să se deschidă secretele inimii⁴³.

Împărtășirea. Prin lucrarea ei curățitoare, Pocăința este pregătitoare și înaintemergătoare *Sfintei Împărtășanii*. Sfânta Împărtășanie ajută monahului la potolirea patimilor și înfrângerea tuturor ispitelor, la unirea reală cu Domnul Hristos, Care susține, sporește și desăvârșește întreaga sa viață duhovnicească. Prin această înfricoșătoare Sfântă Taină, monahul primește, sub forma văzută a pâinii și a vinului, în chip nevăzut, însuși Sfântul Trup și Sânge al Mântuitorului Hristos⁴⁴. Cât de des trebuia să se împărtășească monahii, aceasta se hotăra ori după *Pravilele* Sfântului Pahomie, care rânduiau ca împărtășania să fie în fiecare duminică sau chiar și în fiecare sâmbătă, ori se făcea, așa cum citim într-o *Scrisoare* a Sfântului Vasile trimisă nobilei Cezareea, în care spune că este bine și de mare folos să se primească în fiecare zi Sfântul Trup și Sânge, potrivit cuvintelor Mântuitorului Hristos: «Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu, are viața veșnică» (*In.* VI, 54)⁴⁵.

Într-una din *Regulile* sale mici, Sfântul Vasile este întrebat dacă se cuvine să se săvârșească Sfânta Jertfă (προσκομιδή) într-o casă de rând (εις κοινὸν οἶκον)⁴⁶. Iată răspunsul Sfântului Vasile: în general, când este vorba de disciplina și sfințenia cu care trebuie să ne apropiem de Sfânta Împărtășanie, Sfântul Vasile, ca de altfel, toți marii săi contemporani, ia ca punct de plecare, ba chiar socotește ca regulă bisericească de urmat, capitolul XI, versetul 29 din *Epistola I către Corinteni*, unde citim: «Cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, acela mănâncă și bea sieși osândă». Potrivit acestor înfricoșătoare cuvinte, Sfântul Vasile rânduiește ca unirea cu Sfântul Trup și Sânge al Domnului Hristos să se celebreze numai în biserică, unde disciplina, sfințenia și curăția sunt cu mult mai vădite decât într-o casă obișnuită. «N-aveți voi, oare, case, ca să mâncați și să beți? Ori disprețuiți Biserica lui Dumnezeu și vreți să rușinați pe cei ce n-au» (I *Cor.* XI, 22), spunea Sf. Apostol Pavel unora dintre corinteni cu privire la necuviința și excesele ce aveau loc în biserică la mesele deobște.

Pe acest verset se sprijină și Sfântul Vasile când stabilește următoarea rânduială: după cum nu este lucru cuviincios ca o cină comună să se bea și să se mănânce în biserică, tot astfel nu-i permis să batjocorim Cina Domnului prin săvârșirea ei într-o casă obișnuită⁴⁷. Spre sfârșitul aceleași *Reguli*, admite totuși celebrarea Cinei Domnului în casă comună, în caz

⁴³ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici 288* (PG XXXI, 1284A).

⁴⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici 172* (PG XXXI, 1196C).

⁴⁵ *Epistola 89* în: *Vechile Rândueli Monahale*, p. 372.

⁴⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici 310* (PG XXXI, 1304C).

⁴⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici 310* (PG XXXI, 1304C).

excepțional, când cineva forțat de mare nevoie, alege un loc sau o casă mai curată și aceasta, la timpul reglementar. În altă Regulă se arată că nu din deprindere sau obișnuință trebuie să ne apropiem de *comuniunea sfinților* (κοινωνίαν τῶν ἁγίων)⁴⁸ – cum mai numește Sfântul Vasile taina Sfintei Împărtășanii –, ci din deplină convingere și frică pentru cele ce vom primi, așa cum ne-a învățat Sf. Apostol Pavel: «Cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, acela mănâncă și bea sieși osândă» (I Cor. XI, 29). Taina primirii Trupului și Sângelui Domnului Hristos are loc în timpul Sfintei și Dumnezeieștii Liturghii.

Despre această „Cunună a tuturor laudelor bisericești” *Regulile* Sfântului Vasile nu amintesc nimic. Din informații indirecte însă constatăm că ea se oficia ori de câte ori se împărtășeau monahii. Despre oficierea Sfintei Liturghii în mănăstirile înființate de Sfântul Vasile, ne încredințază însuși faptul că el a alcătuit rugăciuni pentru Liturghie, care stau la baza Sfintei Liturghii atribuite lui, în ritul bizantin (ortodox) și în alte rituri liturgice răsăritene (ca cel alexandrin).

Importanța regulilor monahale ale Sf. Vasile cel Mare din punct de vedere liturgic

Din cele spuse până acum pentru prezentarea *Regulilor* privitor la cult și viața religioasă a monahilor, tragem concluzia că ele prezintă o mare însemnătate mai ales pentru studiul istoriei cultului creștin. De altfel, *Regulile monahale mari și mici* ale Sfântului Vasile nu interesează numai liturgica, ci constituie un izvor de mare preț pentru aproape toate disciplinele teologiei creștine. Astfel, ele oferă un bogat material moralei creștine, dreptului canonic, cateheticii, omileticii și altor discipline teologice. Dar din punctul nostru de vedere aceste scrieri ascetice ne ajută să cunoaștem unele dintre cele mai însemnate practici cultice ce se oficiau în timpul Sfântului Vasile. Este adevărat că Sfântul Vasile nu descrie amănunțit rânduiala laudelor bisericești, despre care vorbește. Lipsa informațiilor de amănunt din *Reguli*, referitor la riturile și ceremoniile ce aveau loc în adunările de cult de pe atunci, este completată de Sfântul Vasile sau de contemporanii săi prin alte scrieri. Astfel, Sfânta Liturghie este menționată de Sfântul Vasile în *Scrisoarea a LXXXIX-a* către episcopul Amfilohiu de Iconiu, iar Sf. Grigorie Teologul în *Cuvântarea a XLIII-a* ne informează că Sfântul Vasile oficia Sfânta Liturghie aproape în fiecare zi.

În *Regulile* sale, Sfântul Vasile dă îndrumări rămase clasice de felul cum trebuie făcută rugăciunea, arătând cu precizie programul de zi și noapte

⁴⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mici* 309 (PG XXXI, 1301D).

al orelor de rugăciune publică și justificând pe baza Sfintei Scripturi, însemnătatea lor simbolică (*Regula mare* 37). Valoarea liturgică a *Regulilor* constă tocmai în aceea că în ele Sfântul Vasile menționează pentru prima dată apariția în cultul creștin a unor slujbe noi. La primele cinci ore de rugăciune, deja existente până la el, mai adaugă încă două: rugăciunea înainte de culcare (Pavecernița) și cea de la miezul nopții (Miezonoptica), completând și totodată definitivând ciclul „celor șapte laude Bisericești”, așa cum îl avem până astăzi. De asemenea, informații utile ne dă Sfântul Vasile și despre alte forme de cult: post (*Regulile* CXXIX, CXXX), mărturisire (*Regula* CCLXXXVIII), Sfânta Împărtășanie (*Regulile* CLXXII, CCCIX, CCCX), toate având ca scop să promoveze la monahi o trăire duhovnicească, spirituală, o viață desăvârșită, potrivit sfaturilor Mântuitorului Hristos și ale Sfinților Săi Apostoli.

Monahii au contribuit ca regulile serviciului bisericesc din mănăstire să se impună, în primul rând, în bisericile catedrale sau din orașe, unde slujeau episcopii și soboarele de clerici, care urmau aceeași rânduială în privința serviciului divin, cu cea a monahilor. Deci, completarea numărului laudelor și generalizarea lor în toate Bisericile, se datorează, mai întâi, monahilor și apoi ierarhilor. De obicei, ierarhii erau exponentul vieții mănăstirești, se bucurau în general de sprijinul monahilor, față de care, fără îndoială, se cuvenea să aibă o deosebită atenție. Ajunși episcopi, era normal să se silească a impune ca model rânduiala din mănăstiri în bisericile de mir. Totuși, îndeplinirea regulilor mai exactă, mai completă și mai cu râvnă, adică zilnic, era natural să aibă loc mai ales în mănăstiri⁴⁹. Mai în toate mănăstirile din Răsărit s-au generalizat, treptat, *Regulile* Sf. Vasile cel Mare, care s-au aplicat pretutindeni mai ales în ceea ce privește rânduiala serviciului divin zilnic. Ele stau la baza serviciului divin zilnic, așa cum s-a dezvoltat cu timpul și cum se săvârșește și azi în mănăstiri, nu numai în Răsărit, dar chiar și în Apus, unde rânduielele de viață și de cult din *Regulile* Sfântului Vasile au fost introduse în mănăstiri de către marii organizatori ai monahismului de obște din Apus, ca Sf. Ioan Casian și Sf. Benedict de Nursia⁵⁰.

Se pare că *Rânduielele* Sfântului Vasile au pătruns în creștinismul apusean și prin Sf. Niceta de Remesiana, care, mai întâi pentru uzul propriilor sale mănăstiri, le-a tradus în latinește și apoi le-a transmis mai departe⁵¹. Din Capadocia, *Regulile* Sfântului Vasile se întind puțin câte puțin în toată Asia Mică, în părțile Caucazului, în nordul Siriei, iar prin Sfinții Eftimie, Teodosie și Sava, capadocieni și ei, pătrund în Palestina, în inima împărăției bizantine ajung mai încet și se amestecă adesea cu alte curente

⁴⁹ Pr. Petre VINTILESCU, *op. cit.*, p. 332.

⁵⁰ Vezi *Regulile* monahale ale acestora, în: *PL* XLIX, 54-476 și LXVI, 215-932.

⁵¹ *Patrologie*, Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice..., p. 237.

monahale venite din Siria, Egipt și Frigia⁵². Rânduielele Sfântului Vasile sunt în vigoare și în mănăstirile care se întemeiază la Constantinopol în sec. al IV-VI. Mai târziu, Sf. Teodor Studitul își organizează viața mănăstirească după *Regulile* Sfântului Vasile; de aici ele se răspândesc în Sfântul Munte și prin mijlocirea Sfântului Teodosie de Pecersca, se imprimă întregului monahism rusesc⁵³.

În mănăstirile de la noi, *Regulile* Sfântului Vasile vin pe mai multe căi și la date diferite. Încă din timpul Sfântului Vasile, regiunile de la Dunăre, creștinate de Sf. Niceta de Remesiana se împărțesc de *Regulile* Sfântului Vasile și-si organizează monahismul după ele. Cu mult mai târziu, Sf. Nicodim de la Tismana († 1406), organizatorul vieții monahale de la noi, venind din Sfântul Munte, aduce orânduiala de obște vasiliană și o imprimă și mai adânc coloniilor de pustnici, care viețuiau răspândiți pe aici. Reorganizarea monahismului românesc de către marele cuvios Paisie Velicikovski († 1794) este făcută, în general, tot pe temeiul *Regulilor* Sfântului Vasile. Deși aplicate într-o epocă destul de îndepărtată de cea a noastră, *Regulile* sale monahale rămân și azi izvorul nesecat din care se adapă acei monahi care vor să trăiască o viață desăvârșită. Fiind fundamentate pe Sfânta Scriptură și pe experiența personală, erau cele mai indicate să stea la baza orânduiriilor noastre monahale. Ele au servit ca far călăuzitor la alcătuirea *Regulamentului pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, întocmit de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și aprobat de Sfântul Sinod în anul 1950.

Într-un cuvânt, *Regulile* monahale mari și mici ale Sfântului Vasile, constituie un document prețios atât pentru istoria monahismului în general, cât și pentru istoria cultului creștin și îndeosebi a laudelor bisericesti zilnice.

ST. BASIL'S MONASTIC RULES THROUGHOUT THE HISTORY OF MONASTIC RELIGIOUS LIFE AND CHRISTIAN WORSHIP

St. Basil the Great's reclusion on the banks of Iris River resulted in his writing most of his ascetic texts, of which the *Greater* and *Lesser Rules* hold the greatest importance for both Christian worship and especially the Orthodox monastic spirituality. Without spiritual life, according to our Saviour Jesus Christ's commandments, monastic life is a non-sense. Therefore, spiritual progress of all community members is Saint Basil's main concern expressed throughout his *Rules*. The *Rules* are based on the authoritative text of the Holy Scripture, but never

⁵² J. PARGOIRE, „Basile”, în: *Dict. d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, t. II, p. I, 505-506.

⁵³ Stanislas GIET, *Les idées et l'action sociale de S. Basile*, Paris, 1941, p. 241, n. 1.

disjoint from the experience of those who have struggled and grown spiritually in monastic life. The safest and most appropriate path for the monk to ascend to perfection is prayer. As we know, prayer is a dialogue with God in which the monk receives His gifts. What breathing is to the monk's physical nature, prayer is to his spiritual life.

Alongside prayer, Saint Basil establishes work as a monk's major preoccupation, as spiritual life allows no idleness. Unless physical work, however, is imbued with and strengthened by prayer, it becomes a threat and even prevents salvation. The working monk must be aware that he is always under God's watch. While toiling, his thought must be focused on God's majesty. „Thus employing our hands in work, let us pray while doing it, thanking Him Who has given to our hands the strength to do the work...”. A monk's mission is not only to pray for himself, but to pray as fervently and lovingly for the welfare, health, salvation and happiness of all. His prayers are true clouds bestowing the rain of His gifts upon the entire world. Prayer is thus the first means enabling the monk, however remote from the other people, to be solidary with the whole mankind, bringing his spiritual contribution to its welfare and happiness. Only so may the monk be called a man of prayer, and his apostolate is an apostolate of prayer. How often was a monk expected to receive the Holy Eucharist was decided in compliance with Saint Pachomius' *Rules* which prescribed the Holy Communion every Sunday or even every Saturday, or as we learn from an Epistle of St. Basil to the noble woman Caesarea, stating that it is good and useful to receive the Holy Body and Blood on a daily basis, according to our Saviour Jesus Christ: „He who eats My flesh and drinks My blood has eternal life” (*John VI, 54*).

Romanian monasteries received Saint Basil's *Rules* in different ways and at different times. As early as St. Basil's lifetime, Danube regions Christianized by St. Nicetas of Remesiana received the *Rules* and organized monastic life accordingly. Much later, St. Nicodemus of Tismana (†1406), the organizer of Romanian monastic life, on arriving from Mount Athos, brings with him the Basilian community rules and reintroduces it into monastic communities. The reorganization of Romanian monasticism by Blessed Paisius (†1794) was generally undertaken in compliance with Saint Basil's *Rules*.

VIAȚA MORALĂ CREȘTINĂ DUPĂ REGULILE MONAHALE ALE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE*

După învățătura creștină, sufletul nostru este de obârșie dumnezeiască, în adâncurile sale de taină există zăcăminte de puteri morale, precum și năzuința de înălțare pe treptele desăvârșirii morale, cale fericită a dobândirii vieții de dincolo de veac. Anticiparea acesteia se realizează în creștinism prin îndumnezeirea în har și sfințenie.

Există, așadar, chemări și doruri spre o tot mai înaltă trăire morală a cărei țintă și cale este Mântuitorul Iisus Hristos (*Filip.* III, 14-15). Desăvârșirea morală creștină este un ideal pe care sufletul credincios se străduiește să-l realizeze punând în valoare germenii sfințeniei primit odată cu harul Sfântului Botez. Calendarul creștin cuprinde numeroase realizări ale sfințeniei începând cu primii creștini și continuându-se de-a lungul veacurilor. În veacul al IV-lea au trăit numeroase personalități creștine care, prin activitatea lor prodigioasă, au ridicat cultura și viața religios-morală la un nivel superior. Este «veacul de aur» al creștinismului. Între aceste personalități, se numără: Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Hrisoistom, Sf. Grigorie Teologul, Sf. Chiril al Ierusalimului, Fer. Augustin etc. Desăvârșit în sensul real al cuvântului, Sf. Vasile cel Mare s-a sfințit pe sine pentru lume (*In.* XVII, 18-19), a insuflat lumii creștine de atunci un duh de viață evanghelică și a stăruit cu toată ființa sa la ridicarea vieții în sensul desăvârșirii morale. Împlinirea a 1600 de ani de la trecerea sa la cele veșnice (379-1979) este un prilej de a pune încă o dată în lumină gândurile înalte care l-au însuflețit, îndemmurile sale spre sfințenie, care au adus cu ele recunoașterea valorii sale precum și apelativul de „cel Mare”, încă din timpul vieții sale.

Biserica creștină învață că lumea văzută și omul, precum și lumea nevăzută, sunt create de Dumnezeu după un plan a cărui existență este din veșnicie. Dumnezeu fiind iubire (*I In.* IV, 16) și Atotbun, creația, care este expresia iubirii și a bunătății Sale, este în sine bună. Adus la existență printr-un act de creație special și fiind purător al chipului lui Dumnezeu, omul a fost înzestrat cu tendințe și cu forțe morale în virtutea cărora el tinde în mod firesc spre ceea ce este bun, frumos și desăvârșit. Forțele bune există în

---

* Acest studiu a fost publicat și în: ...*MitrOlt* 7-9/1979, pp. 528-534.

natura sa ca germeii ai virtuții care se dezvoltă și se actualizează prin nevoițe continui în realizarea practică a binelui moral, a dragostei creștine. Tendințele și forțele morale sunt o zestre nativă care dovedesc că prin creație se înființează numai capacitatea de a primi dragostea¹ și de a realiza binele. Acest fond moral nu este altceva decât expresia legii morale sădită în ființa credinciosului ca predispoziție morală ale cărei exigențe se exprimă în realizarea binelui și evitarea răului. Referindu-se la această stare Sf. Vasile cel Mare spune: «Am primit de la Dumnezeu tendința naturală de a face ceea ce El poruncește și deci nu ne putem răzvrăti că ne-ar cere un lucru cu totul extraordinar»², deoarece omul are în mod natural în el dispoziția și aptitudinea de a împlini poruncile Domnului³. Având în vedere această aptitudine firească de a iubi pe Dumnezeu, Sfântul Vasile precizează că în «însăși natura ființei vii – vreau să spun a omului – se găsește inclus ca un germene care conține în el principiul acestei aptitudini de a iubi».

Acest germe este necesar să fie cultivat cu sârguintă, nutrit cu grijă și susținut în dezvoltarea sa, cu ajutorul harului divin⁴. Punând față în față virtutea și viciul pentru a scoate în relief superioritatea virtuții, Sf. Vasile cel Mare spune:

«Așa este într-adevăr, definiția patimii: folosirea abuzivă și contrară poruncilor Domnului, a facultăților pe care Dumnezeu ni le-a dat pentru săvârșirea binelui, și așa este, prin urmare, definiția virtuții pe care Dumnezeu o cere de la noi: folosirea conștiințioasă a acestor facultăți după porunca Domnului» (*Regulile Mari*, 1).

Iubirea creștină ia naștere prin conlucrarea acestor două elemente: cel uman, cuprins în tendința de a iubi, de a intra în comuniune cu altă persoană și cel supranatural, care este harul divin. În acest caz, iubirea creștină este un act teandric, prin care se realizează cea mai strânsă comuniune între persoanele cuprinse în șuvoiul ei de viață, o unire a doi în unul singur, care nu se dizolvă de dualitate și nici nu se absoarbe de unitate⁵.

A realiza comuniunea sufletească prin iubire înseamnă a ne menține pe linia destinului înscris în propria noastră ființă, a da expresie autenticului din noi. În această situație Sf. Vasile cel Mare spune «că nimic nu este mai conform cu natura noastră decât de a ne cerceta reciproc, de a ne căuta unii

¹ Pr. Dumitru STĂNILAOE, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 73.

² SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 2.

³ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 2. (Pentru întocmirea acestui studiu am folosit: SAINT BASILE, *Les règles monastiques*, Introduction et traduction par Leon Lobe, avant propos par Olivier Rousseau. Editions de Maredsous, Belgique, 1969).

⁴ Cf. SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 2.

⁵ Serghie BULGAKOFF, *Ortodoxia*, trad. rom., Sibiu, 1933, p. 2.

pe alții și de a iubi pe semenul nostru». Domnul cere, deci, fructele a ceea ce El a depus în noi ca germen, când a zis: «Poruncă nouă vă dau vouă: Să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi unul pe altul să vă iubiți» (*In. XIII, 34*)⁶. «Scânteia dragostei divine ascunsă în voi, spune Sfântul Vasile, poate fi trezită cu ajutorul lui Dumnezeu, al rugăciunilor voastre»⁷. Există, așadar, puțința punerii în valoare, a posibilităților cuprinse în ființa noastră prin eforturile depuse de noi și cu ajutorul supranatural, de a aprinde în sufletul nostru flacăra iubirii. Trebuie să știm că această virtute a iubirii este una, că în potență ea îmbrățișează toate, poruncile. Cel ce Mă iubește, spune Mântuitorul Hristos, împlinește poruncile Mele (*In. XIV, 23*)⁸.

Iubirea este, prin urmare, virtutea centrală. Din ea izvorăsc, ca razele din soare, toate celelalte virtuți. Toate se nasc din iubire, sunt însuflețite de iubire, se dezvoltă și trăiesc din iubire. De aceea Sfântul Apostol Pavel a spus că iubirea este legătura desăvârșirii (*Col. III, 14*). Trăind în iubire și fructificând energiile divine din sufletul său, credinciosul realizează o adâncă transformare sufletească, se îndumnezeiește și se desăvârșește devenind el însuși iubire. Trăind în iubire prin însuși acest fapt se săvârșește o desprindere interioară de tot ceea ce îi poate înfrâna năzuințele lui spre desăvârșire. Se realizează adică o despățimire, iar sufletul său devine vatra lucrării harice, primește noi puteri supranaturale, iar dorința sa de a sluji pe Dumnezeu și apoapele cunoaște noi dimensiuni:

«Ce dorință este arzătoare și de neînlocuit, se întreabă Sfântul Vasile, ca setea provocată de Dumnezeu în sufletul purificat de orice patimă, care izbucnind într-o emoție sinceră strigă: Dragostea m-a rănit?»⁹ (*Cânt. Cânt. II, 5*).

«Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții» (*In. XIII, 35*). Dragostea noastră se va îndrepta spre Dumnezeu și spre aproapele (*Mt. XXII, 37-39*). Comentând porunca iubirii, Sfântul Vasile spune că Mântuitorul Hristos a pus o astfel de legătură între cele două porunci încât El privește ca făcută Lui însuși orice

⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 3. «Niciunul din noi nu își este suficient lui însuși în ceea ce privește nevoile materiale, și noi avem nevoie unii de alții pentru a ne îngriji de trebuințele noastre... Dumnezeu a voit să avem nevoie unii de alții, pentru ca să fim uniți unii cu alții» (*Regulile Mari*, 7).

⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 2.

⁸ Prima și cea mai mare poruncă, aceea care le cuprinde pe toate celelalte, impusă creștinilor fără deosebire, este porunca iubirii de Dumnezeu și a doua, care este asemenea, iubirea aproapelui.

⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 2.

acțiune bună față de aproapele¹⁰. Căci flămând am fost și Mi-ați dat să mănânc (*Mt. XXV, 40*). Cel care iubește pe Dumnezeu va iubi, prin urmare pe aproapele său. Cel care Mă iubește, spune Domnul, va împlini poruncile Mele (*In. XIV, 23*). Or, aceasta este porunca Mea: să vă iubiți unul pe altul precum Eu v-am iubit (*In. XV, 12*). Având sădită în suflet rădăcina iubirii de Dumnezeu și de oameni, mai întâi ca tendință naturală și apoi ca virtute, teologică, urmarea împărtășirii cu harul lui Dumnezeu, credinciosul va conlucra la dezvoltarea și creșterea iubirii în sufletul său prin eforturi personale și osteneli a căror țintă este desăvârșirea morală:

«Cel care iubește într-adevăr pe Dumnezeu, spune Sfântul Vasile, și speră în mod ferm să primească răsplata făgăduită de Domnul, nu este niciodată mulțumit de ceea ce a putut să realizeze, ci întotdeauna el tinde să facă mai mult și aspiră la mai bine»¹¹.

Viața credinciosului este cuprinsă, în acest caz, în șuvoiul unui neîncetat efort de autodepășire, de căutări de căi noi. El se străduiește la crearea unei dispoziții desăvârșite în sufletul său care constă în a fi însuflețit de o dorință arzătoare, neclintită și neschimbătoare de a plăcea lui Dumnezeu¹². Credinciosul, care trăiește în comuniune harică cu semenii săi prin iubire, participă suflătește la viața acestora «plângând cu cei ce plâng și bucurându-se cu cei ce se bucură» (*Rom. XII, 15*). El realizează această comuniune angajând în mod deplin toată ființa sa și punând în lucrare toată bogăția sa interioară. În acest sens, Sf. Vasile cel Mare spune că iubirea are două proprietăți remarcabile: ea se întristează și se neliniștește de răul care tulbură pe aproapele; dar se (și) bucură cu el și se luptă pentru folosul lui. Fericit este deci cel care dovedește compasiune pentru păcătos din pricina primejdiei mari în care se află și trăiește în dreptate, a cărei răsplată este, după scriptură, fără egal¹³. Dăruirea față de semenii noștri prin iubire înseamnă și realizarea noastră ca personalitate morală, trăirea vieții pe un plan superior și într-un mediu favorabil desăvârșirii noastre morale. Credinciosul va putea atunci să audă cuvântul Apostolului care a spus, stabilind ca normă de sănătate morală puțința de a dovedi astfel de sentimente: «Dragostea lui Hristos ne stăpânește» (*II Cor. V, 14*)¹⁴.

Principiul vieții creștine este de a imita pe Hristos în limitele naturii umane¹⁵, iar această imitare înseamnă sfințirea, apartenența integrală și

¹⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 3.

¹¹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 121.

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 157.

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 155.

¹⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 172.

¹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 43.

neclintită lui Dumnezeu prin felul și grija de a-I fi plăcut¹⁶. A imita pe Iisus Hristos este necesar de a păstra în mod constant privirea sufletului asupra Sa prin cugetare, în credință, și aceasta înseamnă a avea conștiința prezenței lui Dumnezeu, cercetătorul inimilor și rărunchilor. Dacă cineva ar trăi, într-adevăr, în această convingere, s-ar realiza în mod deplin acest cuvânt: «Văzut-am mai înainte pe Domnul înaintea mea pururea că de-a dreapta mea este ca să nu mă clatin» (Ps. XV, 8)¹⁷.

În calea desăvârșirii morale, a trăirii în mod plener a comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii, se pot ivi obstacole care trebuie a fi trecute, înlăturarea acestor piedici presupune o strădanie neconținută de eliminare a tot ceea ce poate stăvili urcușul spre desăvârșire, de a duce o luptă plătită cu moneda renunțării, a ostenelilor. Credinciosul este pe drumul îndreptării atunci când primește această poruncă a Domnului: «Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie» (Mt. XVI, 24). Astfel, atâta vreme cât el n-a reușit să renunțe la sine și să-și ducă crucea, va găsi în el însuși multe obstacole în drumul urmării lui Hristos¹⁸.

A renunța la sine înseamnă lepădarea de eul propriu în jurul căruia noi am polarizat întreaga noastră energie vitală; înseamnă a lepăda tot balastul de gânduri, imagini, dorințe, care abat pe credincios din drumul unei viețuirii pline de sens. Aceasta este dezbrăcarea de omul cel vechi și îmbrăcarea în cel nou (Rom. XIII, 14). Trăind viața orientată exclusiv în sensul satisfacerii cerințelor biologice, egoiste, devenim sclavii instinctelor și patimilor și pierdem sensibilitatea pentru cele duhovnicești:

«Dacă noi ne îngrijim (numai) de realitățile pământești sau de un prisos trecător, spiritul nostru rămâne înfundat ca în noroi și sufletul nostru rămâne incapabil de a contempla pe Dumnezeu; el devine insensibil dorințelor și splendorilor cerului și bunurilor care ne-au fost făgăduite».

A practica renunțarea, înseamnă a te elibera de legăturile acestei vieți pământești, trecătoare, a te elibera de contingențele omenești pentru a fi mai mult în stare să mergi pe calea care conduce la Dumnezeu¹⁹. Dar a practica renunțarea nu înseamnă o luptă împotriva naturii omenești, ci a patimilor, a egoismului feroce, a sentimentelor care degradează ființa umană și o coboară. Noi credem că sufletul nostru poartă în sine chipul lui Dumnezeu, are capacitatea de a deveni subiect al dragostei creștine și de a realiza asemănarea cu Dumnezeu. Un climat moral, practicarea virtuților

¹⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 53.

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 21.

¹⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mici*, 237.

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 8.

morale și trăirea în lumina harică creează condițiile înaintării pe treptele vieții duhovnicești. Pentru creștin, premisa unei vieți morale superioare există în însăși natura sufletului omenesc, în înclinarea sa spre bine, adevăr și frumos. Această tendință este o premisă a cărei consecință este formarea caracterului moral, a personalității morale. Sfântul Vasile subliniază adevărul că sufletul nostru are capacitatea de a fi modelat de timpuriu în sensul practicării binelui:

«Când sufletul este încă maleabil, fraged și moale ca ceara, capabil de a primi ușor formele care i se dau, atunci trebuie fără întârziere să fie exercitat în realizarea binelui»²⁰.

Orientând însă sufletul numai spre cele sensibile, înăbușind elanul său și convertindu-l spre scopuri străine de aspirațiile sale autentice, el caută în patimă satisfacerea acestor aspirații. Prin aceasta, sufletul s-a pervertit făcându-se robul patimei și închinându-se ca la un idol la obiectul patimei. Ajungând în această stare, este necesară detașarea interioară a credinciosului de ceea ce formează obiectul patimei, desprinderea sufletească de tot ceea ce a contribuit la înrobirea sa prin patimă. Înrobindu-se sufletul se înrobește și trupul. Pentru a restabili echilibrul și a reda sufletului curăția originală sunt necesare postul, rugăciunea, cumpătarea. În acest sens, Sfântul Vasile precizează: «nici un mijloc nu este mai apt decât cumpătarea pentru a stăpâni trupul. Clocotul tinereții și impetuozitatea patimilor găesc în ea o puternică frână care le potolește»²¹. Dar cumpătarea nu se mărginește numai la viața trupească, ci privește deopotrivă și viața sufletească. În acest sens, Sfântul Vasile spune:

«cel ce este cumpătat desăvârșit nu poruncește numai pântecelui său pentru a fi apoi învins prin slava omenească, ci stăpânește și instinctele sale rele, pofta bogăției și orice altă înclinație demnă de dispreț, a mâniei, a invidiei sau a altor sentimente care stăpânesc de obicei sufletele grosolane»²².

Cumpătarea are în vedere, așadar, întreaga ființă umană, trup și suflet, pasiunile sufletului și simțurile corpului. Cumpătarea desăvârșită pretinde în mod esențial să se impună o măsură limbii și limite ochilor etc.²³, ea însemnează distrugerea păcatului, nimicirea patimilor, asceza corpului împreună cu poftele și dorințele sale, ea este principiul vieții spirituale și garanția bunurilor duhovnicești, căci zdrobește în el însuși focul voluptății²⁴.

²⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 15.

²¹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 16.

²² SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 16.

²³ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 16.

²⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 17.

Cumpătarea este semnul că credinciosul a murit cu Hristos; ea zămisleşte castitatea, dă sănătate, îndepărtează, în sfârșit, cu putere, piedicile zămislirii lucrărilor bune „în Hristos”, căci, după cuvântul Său, grijile acestei lumi, plăcerile vieții și toate celelalte dorințe înăbușă cuvântul lui Dumnezeu și îl face neroditor» (*Mt. XII, 22*)²⁵.

A fi cumpătat însemnează a ține cumpăna dreaptă între satisfacerea rațională a instinctelor și între excese de orice natură ar fi ele. Când un instinct este satisfăcut peste limitele sale naturale credinciosul devine sclavul acestui instinct. Așa, de pildă, a fi sclavul plăcerii nu este altceva decât a-și face un Dumnezeu din pânțe²⁶. A satisface instinctul foamei este o datorie morală:

«Fără îndoială, spune Sfântul Vasile, trebuie să avem întotdeauna o masă servită cu grijă și îndestulător, dar nu trebuie niciodată să depășim limitele necesarului. Or, abuzul este folosirea care depășește necesitatea»²⁷.

Așadar, depășind limitele satisfacerii raționale a instinctelor, credinciosul devine sclavul acestora și odată cu aceasta înrobirea ființei întregi și punerea ei în slujba patimii. Aceasta este o stare nefirească, nenormală, este o degradare a ființei umane și o înstrăinare a credinciosului de sensul vieții morale creștine. Acela care vrea să urmeze într-adevăr pe Hristos, spune Sfântul Vasile, trebuie să se elibereze de legăturile vieții predispusă spre decădere și aceasta se realizează în îndepărtarea și în uitarea obiceiurilor vechi²⁸. Noi credincioșii năzuim spre altă lume, după cuvântul Sfintei Scripturi, care spune: «Viața noastră este în ceruri» (*Filip. III, 20*). Or, aceasta nu se poate realiza atâta vreme cât noi nu ne înălțăm mai presus de ademenirile trecătoare. Dar chiar când am reușit să facem aceasta trebuie să păzim inima noastră cu toată luarea aminte (*Prov. IV, 23*) pentru a tinde către Dumnezeu, și de a nu întina prin închipuiri himerice amintirea minunilor dumnezeiești. Pretutindeni trebuie să păstrăm sfânta cugetare de Dumnezeu ca pe o pecete indelebil imprimată în sufletele noastre amintindu-ne numai de El și fără încetare²⁹.

Această amintire permanentă de Dumnezeu este dovada prezenței Sale în ființa credinciosului, este resortul bunelor săvârșiri, care ne ferește de

²⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 18.

²⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 19.

²⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 20.

²⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 5. «Bolile sufletului, ca și acelea ale corpului, nu sunt toate evidente, chiar și pentru acela care este atins de aceste boli», spune Sfântul Vasile (*Regulile Mici*, 28). Bolile sufletului sunt patimile, viciile, resentimentele etc. «Un viciu păstrat în taină, este o boală latentă a sufletului» (*Regulile Mari*, 46).

²⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 5.

cugetări dăunătoare. Reveria și cugetările nefolositoare se nasc din lenea spiritului care neglijează să se ocupe într-un mod folositor; or, spiritul cedează neactivității și neatenției când este lipsit de credința în prezența lui Dumnezeu. Dacă cineva ar trăi, într-adevăr, în această convingere, s-ar realiza în mod desăvârșit acest cuvânt: «Văzut-am mai înainte pe Domnul înaintea mea pururea, că de-a dreapta mea este ca să nu mă clatin» (*Ps. XV, 8*)³⁰. Conștiința prezenței lui Dumnezeu ferește de asemenea de mânie³¹ și de lăncezeală³², ne menține atenția în rugăciune³³ și ne determină să lucrăm pentru a fi bineplăcuți lui Dumnezeu³⁴.

Regula vieții creștine este de a imita pe Iisus Hristos în limitele naturii umane, spune Sfântul Vasile³⁵. Asimilarea cu Iisus Hristos, imitarea Lui, împlinirea tuturor poruncilor, fără excepție, este datoria fiecărui creștin. Nu este posibil a câștiga mântuirea noastră fără a împlini toate faptele pe care ni le-a poruncit Domnul, și nu este fără primejdie de a neglija ceva din ceea ce ne este poruncit. Căci este un orgoliu funest de a pretinde să judeci pe dumnezeiescul legiuitor și de a examina legile pentru a admite pe unele și a arunca pe celelalte³⁶. La ce servește să fii liber față de un mare număr de servituți dacă cineva este menținut de o singură servitute? Ce avantaj este să fii scutit de multe boli când este de ajuns una singură pentru a ne învinge?³⁷

*

A fi creștin adevărat înseamnă a fi un «alter Christus» un Hristos după har săvârșind ceea ce El a săvârșit, gândind și voind așa cum El însuși a gândit și voit pentru a deveni modele desăvârșite de viațuire creștină; înseamnă a avea simțirea și mintea lui Hristos (*Filip. II, 8*). Mântuitorul Iisus Hristos este idealul vieții creștine, modelul nostru de imitat. Sfinții, întrupări ale sfințeniei creștine și întrupări ale sfințeniei Mântuitorului Hristos, au coborât «idealul desăvârșirii în realitățile vieții și au ridicat viața la ideal»³⁸. Sf. Vasile cel Mare, sfânt în cerul lui Dumnezeu și în cultul Bisericii noastre, a realizat în mod desăvârșit viața virtuoaasă creștină, sfințenia. Îndemnurile la sfințenie, la desăvârșire, cuprinse în *Regulile* sale sunt reflexul vieții sale, consecința unui mod superior de a concepe viața. Aceste îndemnuri se oferă

³⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Regulie Mici*, 21.

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Regulie Mici*, 29.

³² SF. VASILE CEL MARE, *Regulie Mici*, 32.

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Regulie Mici*, 201.

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Regulie Mici*, 295.

³⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile Mari*, 43.

³⁶ *Prologul*.

³⁷ *Prologul*.

³⁸ Pr. Grigorie CRISTESCU, *Ale Tale dintru ale Tale*, Rm. Vâlcea, 1931, p. 69.

tuturor creștinilor, deci și celor de azi, spre împlinirea destinului înscris în propria noastră ființă: desăvârșirea noastră morală sau asemănarea cu Dumnezeu.

CHRISTIAN MORAL LIFE ACCORDING TO ST. BASIL THE GREAT'S MONASTIC RULES

According to Christian teachings, our soul has divine origin. Christian Church asserts that the visible world and man, as well as the invisible world, are created by God following a plan existing before all ages. As God is love (I John 14,16) and All-good, then the created world which is an expression of His love and goodness, is good in itself. Brought into existence by a special creation act and made in God's image, man has been endowed with moral propensities and moral force which naturally lead him towards what is good, beautiful, perfect. Love is the main virtue. All others virtues originate in it, as the rays are sent forth by the sun. All of them are born of love, are driven by love, grow and live through love.

The man living in love undergoes an inner detachment from whatever might hinder his aspirations towards perfection. He achieves impassibility, and his soul is the receptacle of the work of grace, it receives new, supernatural qualities, while man's desire to serve God and his neighbour is enhanced and reaches new intensity.

As love for God and one's fellow people is rooted in man's soul, as both a natural tendency and then as a theological virtue stemming from man's partaking of the grace of God, the worshipper will cooperate to develop and increase the love within his soul by personal effort and struggle, aiming at moral improvement. A faithful man's life is thus engaged in an incessant effort to excel oneself, to find new paths. The faithful living in the communion of grace with his fellow people, participates by love in their experiences „rejoicing with those who rejoice, weeping with those who weep” (Romans XII,15). One attains such communion by involving oneself and one's inner resources completely.

A soul pursuing only the visible things, quashing all impetus and deviating it towards goals that are alien to its authentic aspirations, will seek the gratification of these aspirations by vice. The soul is thus perverted and becomes a slave of turpitude which it worships like an idol. In this state, it needs detachment from the object of passion, the disengagement of soul from all that had contributed to its bondage through vice. He who indeed wants to follow Christ must free himself from the bonds of a life predisposed to debasement. This is achieved by abandoning old habits.

The rule of a Christian life, St. Basil says, is to imitate Jesus Christ as best the human nature allows. The imitation of Christ, observance of all commandments, with no exception, is the duty of every Christian. Salvation cannot be gained without carrying out all the Lord's imperatives, and neglecting any of His commandments is not without danger. Our Saviour Jesus Christ is the ideal of

Christian life, our model to emulate. The saints, embodiments of Christian holiness, have “brought the ideal of perfection down to the level of life’s realities and elevated life to the level of the ideal.” St. Basil the Great, a saint in the Heavenly Kingdom and our Church’s devotion, was the perfect epitome of Christian righteous life, of holiness. The exhortations to saintliness, to perfection, contained in his *Rules*, are a mirroring of his life, the consequence of a superior understanding of life.

INFLUENȚA REGULILOR MONAHALE ALE SFÂNTULUI VASILIE CEL MARE, ASUPRA REGULILOR SFÂNTULUI BENEDICT DE NURSIA*

Sec. al IV-lea, numit și „epoca de aur” a literaturii creștine, este și secolul în care începe să se organizeze viața monahală de obște, prin întemeierea primelor mănăstiri de călugări și călugărițe. Monahismul oriental s-a dezvoltat la început sub două forme, una anahoretică (ἀναχωρέω = a se retrage în tăcere) sau eremitică (ἐρημος = deșert) și cealaltă cenobitică sau viața monastică propriu-zisă (κοινόβιον = viață în comun) într-o mănăstire. Sf. Antonie cel Mare este socotit ca reprezentant al vieții anahoretice, iar Sfântul Pahomie al vieții cenobitice. Viața anahoretică s-a dezvoltat cu osebire în Egipt (Sf. Pavel Tebeul, †340). Paralel însă cu viața, anahoretică s-a dezvoltat în valea Nitriei (Egipt) și cealaltă formă de viață, cinobitică, al cărei reprezentant de frunte, Sf. Pahomie, întemeiază la Tebaida (320) prima mănăstire de acest fel. Spre deosebire de anahoreți care trăiau izolați, fără a avea reguli comune și fără a avea un conducător, călugării pahomieni duceau cu toții aceeași viață comună, dând ascultare unui singur părinte, conducătorul mănăstirii.

Cât privește Asia Mică, parte în care a trăit și Sf. Vasilie cel Mare, „viața monahală începe să se dezvolte odată cu Eustațiu de Sevasta, pe lângă care Sf. Vasilie cel Mare și-a făcut ucenicia”¹. Dovedind o vie atracție pentru viața monastică și negăsind în părțile sale un asemenea mijloc pentru a-și satisface în mod deplin setea după desăvârșire, Sf. Vasilie cel Mare întreprinde între 357-358 călătoria în Alexandria, Egipt și Mesopotamia, unde observă felul de a trăi al călugărilor,

„admirându-le destinele lor, curajul în muncă, constanța în rugăciunile de noapte, disprețul față de foame și frig, ca și cum ar fi fost străini de trupurile lor, trecători prin viață și deja cetățeni ai cerului”².

---

* Studiul de față reprezintă varianta îmbunătățită a unei lucrări de seminar redactată sub conducerea Prof. dr. Iorgu Ivan, care a și dat avizul de publicare. A fost publicat și în: *GLBis* 1/1979, pp. 498-510.

¹ P. POURRAT, *La spiritualité chrétienne* (Des origines de l'Eglise au Moyen Age), Paris, 1926, p. 139.

² P. POURRAT, *La spiritualité chrétienne...*, p. 140.

Reîntors în țara sa, Sf. Vasile cel Mare se retrage împreună cu Sf. Grigorie Teologul pe malurile Irisului, unde în singurătatea deplină a acestui loc, întemeiază o mănăstire, alături de mănăstirea de fecioare întemeiată de sora sa, Sfânta Macrina, pe malul opus al aceluiași râu. În liniștea acestei mănăstiri a scris Sf. Vasile regulile sale mari³, la a căror redactare a avut colaborator pe Sf. Grigorie Teologul⁴. Aceste Reguli mari (ὄροι κατὰ πλάτος sau «regule fusius tractatae»)⁵, scrise probabil între 358-359 sau 362-365, se

³ O regulă, pravilă sau rânduială monahală este „un manual care are în vedere mai ales formarea lăuntrică a omului și apoi conduita exterioară”. Deci scopul urmărit de Sf. Vasile cel Mare a fost ca prin urmarea acestor reguli, monahul să devină curat sufletește și trupește, să fie desăvârșit. Vezi: P.G., „Viata monahală în ultimii zece ani”, în: *BORom* 5-6/1958, p. 512.

⁴ Într-o scrisoare adresată Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie Teologul reamintește acestuia că «atunci când locuiau împreună în pustiul Pontului, și lucrau împreună la regulile scrise și la canoane (ὄροι γραπτοῖς καὶ κανόνις). Vezi Sf. Grigorie Teologul, „Ep. VI”, în: *PG XXXVI*, 30, și *Dictionnaire de théologie catholique*, tomul II, partea I, Paris, 1932, col. 447. De asemenea, tot Sfântul Grigorie ne spune, cu prilejul panegiricului rostit la moartea Sf. Vasile, că acesta «a dat prin viu grai și prin scris, regulile monastice» (νομοθεσίας μοναστικῶν ἔγγραφοι τε καὶ ἄγραφοι). Vezi: Sf. Grigorie Teologul, „Oratio XLII”, 30, în: *PG XXXVI*, 542.

⁵ Regulile mari se găesc în *PG XXXI*, col. 889-1052 (ὄροι κατὰ πλάτος), sau *regulae fusius tractatae*, iar cele mici (ὄροι κατ'ἐπιτομήν) sau *regulae brevius tractatae*, *PG XXXI*, 1052-1306. Facem precizarea că aceste reguli nu trebuie să fie confundate cu *Constituțiile monastice* (*PG XXXI*, 1315-1427) redactate la o epocă ulterioară, într-o mănăstire de cenobiți sau anahoreți și atribuite pe nedrept Sf. Vasile cel Mare. Referitor la viața și opera Sf. Vasile cel Mare, vezi și următoarele lucrări și articole: *Basiliius Magnus Caesareae*, opera în *PG XIX-XXXII*; *Basiliius Arhiep. Caesareae Cappadociae Opera omnia quae extant velguae ejus nomine circumferentur... opera et studoi Domini Jultani Garnier, graecae et latinae*, Parisii, 1721 (această lucrare a stat la baza studiului complet al lui Migne despre Sf. Vasile); Paul ALLARD, „Saint Basile”, în: *Dictionnaire de théologie catholique*, tomul II, partea I, Paris, 1923; Jean RIVIERE, *Saint Basile, évêque de Césarée*, Paris, 1925; Fialon EUGENE, *Etude historique et littéraire sur St. Basile*, ediția I, Paris, 1865 (ed. a II-a, Paris, 1869); Yves COURTONNE, *St. Basile et l'Hellénisme*, Paris, 1934; Pierre HUMBERTCLAUDE, *La doctrine ascétique de Saint Basile de Césarée*, Paris, 1932; J. BESSE, *Les moines d'Orient antérieurs au concile de Chalcedoine* (451), Paris, 1900; Stanislas GIET, *Les idées de l'action sociale de Saint Basile*, Paris, 1941; F. MUGNIER, „Abstinence”, în: *Dictionnaire de spiritualité*, publicat de Marcel Viller, Paris, 1937; F. CAYRÉ, *Précis de Patrologie, Histoire et doctrine des Pères et docteurs de l'Eglise*, vol. II, Paris, 1927; *Dictionnaire des ordres religieux, ou histoire des ordres religieux monastiques*, Paris, 1847-1859; J. TIXERONT, *Précis de Patrologie*, ed. a VIII-a, Paris, 1927; H. LECLERCQ, „Basile de Césarée”, în: *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, tomul II, partea II, Paris, 1925; H. LECLERCQ, *Cénobitisme*, tomul II, partea II, Paris, 1924; Pr. Ene BRANIȘTE, „Sf. Trei Ierarhi în cultul creștin”, în: *BORom* 1-2/1958; Pr. Ioan G. COMAN, „Importanța și sensul desăvârșirii în monahism”, în: *StTeol* 3-4/1955; IPS Mitropolit NESTOR AL OLTENIEI, „Aspecte ale desăvârșirii creștine în viață și opera Sf. Vasile cel Mare”, în: *Ort* pp. 604-658; Arhid. Ioan FLOCA, „Opera Sf. Vasile cel Mare”, în: *Telegraful român*, 1-2/1979; Arhim. Gr. BĂBUȘ, „Regulele monahale ale Sf. Vasile cel Mare privitoare la cult și rugăciune”, în: *GIBis* 5/1958,

compun din 55 răspunsuri date la 55 întrebări, privind cele mai importante probleme legate de viața monahală, și este posibil ca textul lor să fi primit retușuri chiar de la autor în timpul vieții sale. Ele ne dau o imagine de felul oam se prezenta monahismul în Capadocia și Asia Romană în vremea Sf. Vasile cel Mare.

Regulile mici (ὄροι κατ'ἐπιτομήν sau, «regulae brevius tractatae») conțin reguli mult mai extinse, având la bază Regulile mari, dar mai detaliat și sunt scrise ulterior Regulilor mari, „din vremea când Sf. Vasilie își exercita funcția de episcop de Cezareea”⁶. În ansamblul lor, atât Regulile mari, cât și Regulile mici recomandă viața de obște a viețuitorilor, nu cea izolată. Întocmite sub formă catehetică, toate întrebările și răspunsurile vin de la același autor, ele completându-se în mod armonios unele pe altele și fiind argumentate cu texte din Sfânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament.

Cât privește viața creștină din Biserica de Apus, ea n-a fost o importare orientală⁷. În perioada când răsăritul creștin cunoștea dezvoltarea vieții monastice, Roma cunoștea și ea viața în comun a comunităților de fecioare. Astfel, Sf. Atanasie, trimis la Treves în exil (335), din cauza opoziției ariene, a trăit câțva timp la Roma, unde a intrat în legătură cu grupul ilustrelor matroane creștine: Asella, Marcella, Gaetta și Paula, immortalizate de Fer. Ieronim în corespondența sa. După Sf. Atanasie, alte figuri de asceți orientali ca Paulin de Antiohia sau Sf. Epifanie de Salamina vizitează occidentul. Concomitent, în occident «circulau de asemenea și unele scrieri, ca de exemplu, traducerea latină a vieții Sf. Antonie cel Mare, scrisă de Sfântul Atanasie, sau biografiile lui Paul de Teba, ale lui Ilarie sau a lui Malhus, care întăreau mult pe creștini spre viața ascetică»⁸.

---

pp. 446–454; Vasile PRESCURE, „Personalitatea morală a Sf. Vasilie cel Mare”, în: *StTeol* 5/1962, pp. 285-300; M. COLIBĂ, „Regulele monahale ale Sf. Vasile cel Mare în istoria vieții religioase și a cultului creștin”, în: *StTeol* 3-4/1965, pp. 241-254; *Vechile Rânduieli Monahale*, traduse după ediția rusă a episcopului Teofan, Moscova, 1892, apărută din îndemnul Ep. Visarion al Hotinului și sub îngrijirea lui C. Tomescu, Editura Mănăstirii Dobrușa, 1929; *Regulele (tractate) ale celui între sfinți părintelui nostru Vasile, arhiepiscopul Cezareii Capadociei, după întrebări și răspunsuri*, traducere din PG XXXI, 889-1052, de Nicolai Cotos, în: *Candela*, nr. 1-9, Cernăuți, 1907; Pr. Ioan G. COMAN, „Atitudinea practică a Sf. Trei Ierarhi”, în: *GIBis* 10/1956, pp. 535-540; Diac. Ioan RĂMUREANU, „Cuvânt festiv în cinstea Sf. Trei Ierarhi”, în: *BORom* 1-2/1957, pp. 86-94; Pr. N. BUZESCU, „Ideile sociale în operele Sf. Trei Ierarhi”, în: *BORom* 1/1959, pp. 66-70; Pr. Olimp N. CĂCIULĂ, *Sf. Vasilie cel Mare, Comentariu la psalmi*, București, 1939 (traducere din limba greacă în «Izvoarele Ortodoxiei», nr. 2); Pr. Olimp N. CĂCIULĂ, *Sf. Vasilie cel Mare, Despre post*, traducere din limba greacă, București, 1942.

⁶ *Dictionnaire de théologie catholique*, tomul II, partea I, Paris, 1932, col. 447.

⁷ P. POURRAT, *La spiritualité chrétienne...*, p. 218.

⁸ P. POURRAT, *La spiritualité chrétienne...*, p. 220.

După edictul de la Milan (315) mulți pelerini din occident vizitează orientul pentru a cunoaște viața duhovnicească a viețuitorilor mănăstirilor din Egipt și Siria. Unul dintre ei a fost Pr. Rufin de Aquileea (†410), traducătorul *Istoriei călugărilor* și apărător la scrierilor lui Origen. Melania cea Bătrână, fostă patriciană la Roma, împarte bunurile sale și îmbrățișează viața monahală, iar câțiva ani mai târziu, nepoata ei, Melania cea Tânără, părăsește Roma împreună cu soțul ei Pininen, pentru a-și petrece restul vieții pe lângă călugării din Egipt, Constantinopol și Ierusalim. La Betleem, romanele Paula și Eustochia întemeiază mănăstiri sub conducerea lui Ieronim, marele ascet, care va deveni animatorul vieții monastice din Apus.

Aceasta dovedește că în acea vreme când Biserica forma o unitate nedespărțită, atât în răsăritul cât și în apusul creștin, a existat o largă circulație a ideilor și o împărtășire a experiențelor reciproce, care au avut un efect pozitiv asupra vieții religioase, cu toate greutățile pe care le ridicau mijloacele de comunicație ale timpului. În această perioadă a trăit în Apus și Sf. Benedict de Nursia⁹. Născut La 480, după ce-și face studiile la Roma, fiind nemulțumit de viața pe care o duceau tinerii în această metropolă, el se retrage la Sibiaco, unde stă mai mulți ani într-o grotă. După o vreme și-a făcut atâția ucenici, încât s-a simțit nevoia întemeierii de mănăstiri pentru viețuitori. În 529 se retrage pe muntele Cassino, distrugând ultimele rămășițe ale idolatriei și impunându-se localnicilor prin sfințenia vieții lui. Moare în 543. După întemeierea mănăstirilor, Sf. Benedict de Nursia a voit să dea acestora și reguli de conducere. Cum regulile practicate atunci în apus erau imperfecte și vagi, el redactează noi reguli din tradițiile anterioare lui, atât orientale cât și occidentale.

„Regulile Sf. Vasilie cel Mare traduse de Rufin, cele ale Sf. Ioan Casian și scrisorile 211 și 213 (Ad virginem), ale Fericitului Ieronim, împreună cu Sf. Scriptură, sunt sursele principale pe baza cărora Sf. Benedict de Nursia și-a scris regulile sale”¹⁰.

⁹ Vom menționa pe Benedict de Nursia așa cum este el cunoscut în Biserica Romano-Catolică, cu titlul de «Sfânt». În cultul Bisericii Ortodoxe el este pomenit cu titlul de «Prea Cuviosul părintele nostru Benedict», iar pomenirea sa se face la 14 mart.

¹⁰ *Dictionnaire de théologie catholique*, tomul II, partea I, Paris, 1932, col. 709. Sf. Benedict de Nursia a cunoscut regulile Sf. Vasilie cel Mare prin intermediul lui Rufin, care la rândul lui le-a cunoscut în timpul călătoriilor sale în Orient, făcând și o traducere latină a acestor reguli, la cererea lui Urseus, abatele unei mănăstiri din Italia. Fără a reproduce textul original, Rufin face din cele două reguli una singură, intitulată: *Regulae Sancti Basilii episcopi Capadociae ad monachos* (PL III, 483-544) în care se găsesc numai 203 întrebări. Sf. Benedict de Nursia le-a cunoscut sub această formă, reproduse în al său, *Codex regularum*, ce va servi ca normă de conducere pentru abații din Apus, îndeosebi pentru cei din Italia sec. V-VI, pentru organizarea mănăstirilor. De asemenea, nu se știe cu precizie nici

Că Regulile Sf. Vasile cel Mare au avut o influență asupra vieții monastice atât în Răsărit cât și în Apus, nu există nici o îndoială. De exemplu, viețuitorii care au adoptat regulile sale s-au numit «vasilienii». Astfel, în răsărit stareții unor mănăstiri celebre, ca cea a Sfântului Teodor (Studion din Constantinopol), a Cuviosului Nil (Sf. Maria din Cipru) sau a Sfântului Atanasie (Sf. Munte Athos) și-au luat normative Regulile sale. Și în occident «vasilienii» au avut numeroase mănăstiri, îndeosebi în Sicilia și Italia meridională, Franța sau Spania¹¹. Cât privește regulile Sf. Benedict de Nursia (în număr de 77), acestea s-au răspândit destul de repede în Italia, Galia, Spania, Germania și Anglia.

„Regulile anterioare în folosință în mănăstiri au fost înlocuite destul de repede și în general fără nici o rezistență; regii, seniorii feudali, ca și episcopii și papii favorizând răspândirea lor”¹²,

asa încât în sec. IX-XI, ele erau în folosință aproape în toate mănăstirile apusene. Începând însă cu sec. XII-XIII, datorită noilor concepții de viață monahală din Apus (este vorba despre dezvoltarea ordinelor

---

timpul și nici locul unde Sf. Benedict de Nursia și-a scris regulile sale. Unii indică muntele Cassino iar alții Sibiaco. Unii înclină să creadă că Sf. Benedict de Nursia a scris aceste reguli numai pentru Mănăstirea Cassino. Că acest lucru nu este adevărat, ne-o dovedește regula 55, unde se vorbește despre îmbrăcămintea monahilor și în care aceasta este recomandată potrivit țării, locului și climei. Pentru detalii vezi: MIGNE, „Vie de Saint Benoît”, în: *Encyclopedie Théologique, Dictionnaire des ordres religieux, ou histoire des ordres monastiques, religieux et militaires*, tomul I, Paris, 1847, col. 425.

¹¹ Întemeierea celor mai multe dintre mănăstirile vasilieni în Occident, urcă în perioada iconoclastă și a dominației principilor normanzi. Totuși, acești principii, după ce la început au acordat unele privilegii călugărilor greci din aceste mănăstiri, au căutat încetul cu încetul să-i înlocuiască cu călugării latini. Schimbarea atitudinii lor se explică prin atașamentul lor față de scaunul papal de Roma (ritul latin) ca și prin antagonismul politic al vremii față de Bizanț. Și totuși unele mănăstiri din Occident vor menține regulile vasilieni secole de-a rândul, așa cum se întâmplă în situația Mănăstirii din Rossano, a celei din Messina sau cu Mănăstirea Grotta-Ferrata, care păstrează ritul vasilian până astăzi. Acceptarea unirii cu Roma a unor greci apuseni la sinodul de la Ferrara-Florența, ca și emigrarea grecilor în Apus după căderea Constantinopolului sub turci, dă un nou impuls mănăstirilor vasilieni din Occident. Papa Grigorie XIII a întreprins o reformă în anul 1573, pentru introducerea în aceste mănăstiri a liturghiei romane. Clement VIII duce la bun sfârșit această reformă în 1597. Constrânși de certurile de dinaintea sau de după reforma din sec. al XVI-lea, călugării italo-greci se latinizează din ce în ce mai mult, așa încât cele câteva mănăstiri vasilieni care mai există astăzi în Occident, stau sub autoritatea unui superior ce-și are sediul la Palermo. Pentru informații suplimentare vezi: H. LECLERCQ, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris, 1925, tomul II, partea I, articolele: „Basile de Césarée (col. 501-510)” și „Cénobitisme”, tomul II, partea II, col. 3047-3247.

¹² H. LECLERCQ, „Bénédictins”, în: *Dictionnaire...*, tomul II, partea I, col. 688.

franciscane și dominicane), mănăstirile benedictine încep să aibă din ce în ce mai puțini adepți.

După această scurtă prezentare a monahismului în Răsărit și Apus în perioada Sf. Vasilie cel Mare și a Sf. Benedict de Nursia, ca și a scopului redactării regulilor lor monahale, vom căuta în cele ce urmează să scoatem în evidență influența pe care au exercitat-o atât Regulile mari cât și Regulile mici ale Sf. Vasilie cei Mare, asupra regulilor Sf. Benedict de Nursia¹³. Desigur, având în vedere că Sf. Benedict de Nursia s-a folosit la redactarea regulilor sale și de alte reguli, ca și de experiența locală, există și unele părți deosebitoare ale regulilor sale, față de cele ale Sf. Vasilie cel Mare. Pentru confirmarea influenței regulilor Sf. Vasilie cel Mare asupra regulilor Sf. Benedict de Nursia, vom scoate în evidență asemănările dintre regulile care se referă la: primirea novicilor în mănăstire și cercetarea lor; drepturile și obligațiile stareților în conducerea mănăstirilor și organele ajutoare administrarea mănăstirilor; raporturile dintre viețuitori (între ei) și raporturile dintre vietuitori și străini; orele de rugăciune (cele șapte laude); pravila lăuntrică (postul, pocăința, împărtășania, virtuțile monahale); măsurile de îndreptare și epitimiile¹⁴.

Pentru a evidenția mai bine asemănările, vom expune întâi normele aflate la Sf. Vasilie cel Mare, apoi paralele pe cele ale Sf. Benedict de Nursia,

---

¹³ Drept mărturie a influenței pe care au exercitat-o regulile Sf. Vasilie cel Mare asupra regulilor Sf. Benedict de Nursia, ne stă însuși canonul 73 al celui din urmă, care ne spune că: «această legiuire (adică rânduială) am întocmit-o noi pentru cei ce-o vor păzi, să ajungă la curățenia vieții, arătând începuturile creșterii în Hristos. Iar pentru cei ce ar dori să se suie la înălțimea desăvârșirii creștinești, sunt încă povețele Sfinților Părinți, al căror nume îl aduce pe om pe treapta cea mai de sus a desăvârșirii... căci scrierile Sfinților Părinți, precum și pravila Sfântului părintelui nostru Vasilie cel Mare, oare ce este altceva decât zugrăvirea virtuților pentru cei ce bine viețuiesc și pentru monahii cei ascultători (Necnon et collationes Patrum et instituta et vita eorum; sed et regula Sancti Patris nostri Basilii, quid aliud sunt nisi bene viventem et obedientem monachorum...)» (PL LXVI: S.P. BENEDICTI, *Regula cum comentariis*, col. 930; *Vechile Rânduielei Monahale*, p. 40; *La règle du bienheureux P. Saint Benoît*, traducere în limba franceză de Dom Prosper Guernanger, Paris, 1929, p. 250).

¹⁴ Având în vedere că pentru exemplificare vom cita des regulile mari și mici ale Sf. Vasilie cel Mare și ale Sf. Benedict de Nursia, pentru a nu îngreua notele bibliografice, în cuprinsul lucrării se va da numai numărul regulilor respective, cunoscând că pentru studiu am folosit următoarele lucrări: „Regulile mari și mici ale Sf. Vasilie cel Mare”, în: *PG XXXI*, 889-2052 (pentru regulele mari, 1-55); 1052-1306 (pentru regulele mici, 1-313); „Regulile Sf. Benedict de Nursia”, în: *PL LXVI*, 215-933 (intitulate: S.P. BENEDICTI, *Regula cum comentariis*). De asemenea, am folosit și lucrările anexe de la nota nr. 5: *La règle du bienheureux...*; *Vechile Rânduielei Monahale*, pp. 233-575, ca și Regulele (tractate)... De-a lungul studiului de față, regulile mari vor fi prescurtate cu inițiale RM iar regulele mici (ale Sf. Vasilie cel Mare) cu inițialele rm.

socotind că așa va reieși mai clar influența regulilor primului, asupra celui de al doilea.

Primirea novicilor în mănăstiri; cercetarea lor

Referitor la primirea fraților în mănăstiri, Sf. Vasilie cel Mare spune că cel ce dorește să facă acest lucru, să se încerce mai întâi pe sine (*Regulile Mari*, 3), căutând o mănăstire cu viață aspră. Odată primit în mănăstire, doritorul trebuie mai întâi să fie pus la încercare (*Regulile Mari*, 10). Vremea încercării nu trebuie să fie prea scurtă. Lepădarea de lume și renunțarea la avere se făcea în prezența starețului și a fraților (*Regulile Mari*, 12). Noului primit în mănăstire i se schimba îmbrăcămintea (*Regulile Mari*, 22), apoi își lua un povățuitor «pe care putea să și-l aleagă singur», luând aminte să nu facă ceva împotriva lui. Începătorilor le este de mare folos tăcerea (*Regulile Mari*, 13) și învățarea Sfințelor Scripturi (*Regulile mici*, 95), dar cel mai important lucru pentru noul venit era paza de sine «pentru a nu slăbi în hotărârea luată și făgăduința dată». Noul venit era apoi cercetat de stareț în privința obârșiei lui, dacă este rob sau slobod, dacă este căsătorit sau nu, iar dacă este, să aibă învoirea celui alt soț (*Regulile Mari*, 12). Copiii primiți în mănăstiri trebuiau să renunțe și ei ca și adulții la partea lor de avere, «amânându-li-se luarea făgăduinței până la vârsta desăvârșită». În mănăstire erau primiți atât copiii bogaților cât și ai săracilor, cei cu părinți ca și orfanii (*Regulile Mari*, 15). Ei nu erau rânduiți la un loc cu ceilalți viețuitori, ci «li se da locuință și masă separată, ca să nu se iste în obrăznicie și îndrăzneală prea mare față de cei bătrâni», și deci ca prin raritatea vederii bătrânilor să păstreze ascultare și reverență față de aceștia.

Condițiile în care se primeau începătorii în mănăstirile Sf. Benedict de Nursia, erau aproape aceleași ca și la Sf. Vasilie cel Mare. Astfel în regulile 58, 59, Sf. Benedict de Nursia hotărăște că cel ce vrea să intre în mănăstire, să fie pus la încercare. La început nu era primit laolaltă cu frații ci era rânduit la chilia pentru începători, unde va rămâne cât i se va porunci. Noul venit își schimba apoi îmbrăcămintea și era dat în grija unui povățuitor. Dacă după un timp oarecare se va dovedi că rămâne statornic și neabătut în hotărârea luată, păzind rânduielile și renunțând la averea sa, se va socoti pus sub «legea rânduielii», nemaivând voie din acel moment să părăsească mănăstirea. Primirea «legii rânduielii, a făgăduinței ascultării și a împlinirii tuturor îndatoririlor» se făcea în fața starețului și a fraților. «Făgăduința» o semna cu mâna proprie pe masa sfântului altar și pe moaștele sfinților din biserică. În legătură cu primirea copiilor în mănăstiri, Sf. Benedict de Nursia hotărăște ca aceștia să fie aduși de părinții lor – dacă au –, luând făgăduință scrisă pentru capii în fața obștei; apoi copilul era adus în altar sub acoperământul sfintei mese și afierosit în acest chip lui Dumnezeu.

***Drepturile și obligațiile stareților în conducerea mănăstirilor;
organele ajutătoare în administrarea mănăstirilor***

În regulile sale Sf. Vasilie cel Mare dă o mare importanță drepturilor și îndatoririlor ce le revin conducătorilor de mănăstiri¹⁵. Deoarece mănăstirea este obștea fraților, toate se rânduiesc în ea de către un părinte. Starețul trebuie să fie un bărbat împodobit cu toate virtuțile și cunoscător al Sfințelor Scripturi, viața lui fiind o pildă de urmat pentru întreaga obște. Cât privește ajutoarele acestuia în administrarea mănăstirii, regula mare, 45 ne spune că «deoarece se întâmplă ca starețul să lipsească din mănăstire, atunci cu învoirea lui și a celorlalți ce ar fi îndreptățiți, să se aleagă unul care în lipsa lui să poarte grijă de frați. În regula mică, 100 Sf. Vasilie cel Mare vorbește despre «împărțitorul de milă al mănăstirii», sau «cel rânduit cu mila» (iconomul) și care trebuie să-și îndeplinească slujba cu pricepere, căci «în sarcina lui stă grija și nevoile tuturor fraților». De asemenea regula mare 34, vorbind despre iconomii mănăstirilor, amintește și despre «aceia care ocupă vreo altă slujbă în slujirea fraților». Având în vedere că în mănăstiri locuiau și copii care învățau o meserie, regula mare 53 vorbește despre «învățătorii meseriilor», care au dreptul «să mustre câte greșesc învățăceii, îndreptând rătăcirile». Toți cei aleși cu dregătoriile mănăstirii, se aleg de către stareț în deplină înțelegere cu frații mai în vârstă (*Regulile mici*, 104). Regula mică 156, arată că cei aleși cu administrarea mănăstirilor erau sfătuiți să-și facă ucenici, pentru ca aceștia «să deprindă purtarea dregătoriei, ca atunci când se va ivi nevoia de vreun urmaș, să nu fim îngreuiți, neavând un așa fel de om».

Drepturile și obligațiile stareților în conducerea mănăstirilor în regulile Sf. Benedict de Nursia, sunt aproape identice cu cele din regulile Sf. Vasilie cel Mare. «Ava care s-a învrednicit a fi cap mănăstirii – zice Sf. Benedict de Nursia (reg. 2) – întotdeauna să țină minte ce dregătorie poartă, deoarece el înlocuiește în mănăstire pe însuși Hristos, având dragoste pentru toți și aducându-și mereu aminte că a luat asupra sa sarcina să aducă sufletele la împărăția lui Dumnezeu». Dacă frații trebuie să urmeze voinței starețului ca unei legi neschimbate, acesta la rândul lui «trebuie să se facă cu băgare de seamă și cu bună dreptate întru toate».

În legătură cu organele ajutătoare în administrarea mănăstirii, prin regulile 21 și 65, Sf. Benedict de Nursia rânduiește așa-zisii «decani», cu rolul de a supraveghea zece călugări, «pentru ca împărțindu-se slujba cu

---

¹⁵ Referitor la drepturile și îndatoririle stareților, vezi regulile mari ale Sf. Vasilie cel Mare, nr. 25, 27, 29, 31, 32, 45, 48, 50, 54, în: *PG XXXI*, 8S9-1052.

drept printre mai mulți, nici unul să nu aibă prilej de a se mândri». De asemenea este rânduită o persoană responsabilă (iconomul) «dacă nevoile mănăstirii o vor cere, el făcând cele ce i se vor porunci de către avă cu supunere desăvârșită». Aceleași dispoziții privesc și pe «prepoziții» sau supraveghetorii caselor mănăstirești. Sf. Benedict de Nursia vorbește în regulile sale despre mai multe funcții care erau în vigoare în mănăstirile apusene ale vremii sale. Astfel în afară de cele amintite, sunt menționați: «chelarul mănăstirii» (reg. 31), apoi «cei ce țin săptămâna la bucătărie» (reg. 35), «cititorul rânduit de săptămână» (reg. 66) ca și cei ce «sunt aleși să se îngrijească de unelte, de haine și de lucruri». Asupra tuturor starețul va veghea ca fiecare să-și îndeplinească conștiincios sarcinile sale.

Desigur, având în vedere că unele din funcțiile administrative menționate în regulile Sf. Benedict de Nursia nu sunt menționate în regulile Sf. Vasilie cel Mare, aceasta nu înseamnă că ele lipseau din practica mănăstirilor vasiliene orientale.

Raporturile dintre viețuitori (între ei); Raporturile dintre viețuitori și străini

În legătură cu raporturile care trebuie să existe pe de o parte între frați și stareț, iar pe de altă parte între frați între ei, prin regula mare 24, Sf. Vasilie cel Mare dă răspunsul la întrebarea: «În ce raporturi trebuie să fim unul față de altul?». În răspunsul său Sf. Vasilie cel Mare găsește un exemplu concret, în acest sens socotind că raporturile dintre frați și stareț trebuie să fie ca raporturile dintre membrele trupului, «așa ca unul să aibă slujba ochiului (și anume acela căruia i s-a încredințat îngrijirea de frați), altul slujba auzului, sau al mâinii și așa mai departe...» Deci raporturile dintre viețuitori și stareț trebuie să fie de perfectă armonie, armonie care există între membrele trupului și care se completează în mod armonios unele pe altele. Așa cum fiecare membru al trupului își îndeplinește rolul său, tot așa fiecare viețuitor al mănăstirii trebuie să-și îndeplinească îndatoririle sale. Căci după cum trupul este în primejdie când un membru nu-și mai îndeplinește obligațiile sale, tot așa și obștea poate suferi când un viețuitor nu-și îndeplinește sarcinile încredințate. În consecință Sfântul Vasilie îndeamnă pe frați «ca fiecare să rămână la chemarea sa și să-și îndeplinească cele ce-i sunt încredințate», (*Regulile mici*, 303). între ei frații trebuie să aibă dragoste unul față de altul (*Regulile mici*, 162), dragostea lor să nu se arate numai pe dinafară, ci să fie lăuntrică și arzătoare (*Regulile mici*, 242), să nu facă prietenii între ei care să fie păgubitoare pentru alții (*Regulile mici*, 163), «dragostea unuia către altul să fie în toți egală și obștească», să îndrepte pe cei răi (*Regulile mici*, 3), să poarte neputințele celor slabi (*Regulile mici*, 177) și sarcinile unul altuia (*Regulile mici*, 178), să nu tacă când alții

păcătuiesc (*Regulile mici*, 47); să se ferească să smintească pe vreunul din frați cu fapta lor (*Regulile mici*, 47); să se ferească de nemulțumiri și neînțelegeri între ei (*Regulile mici*, 243); să nu caute cinste (*Regulile Mari*, 24), nici întâietatea (*Regulile Mari*, 24) ci să alege după virtutea smeritei cugetări (*Regulile mici*, 198); să evite între ei glumele și râsul (*Regulile mici*, 31). Orice jurământ să lipsească din obștea fraților și să nu spună nici o minciună, chiar de-ar avea din ea vreun folos (*Regulile mici*, 76); să se ferească de grăirea în deșert (r. m. 23); să nu vorbească nimic rău între ei (*Regulile mici*, 25) etc.

Cât privește raporturile dintre viețuitorii mănăstirii cu străinii, fie când aceștia ar vizita mănăstirea, fie când călugării ar ieși din mănăstire cu binecuvântarea starețului, Sf. Vasilie cel Mare recomandă acestora să nu facă nimic fără învoirea starețului (*Regulile Mari*, 44). Îndeobște – zice Sf. Vasilie cel Mare – să nu se dea voie ca vreo rudenie sau cineva străin să stea de vorbă cu frații, dacă nu va fi încuviințare» (*Regulile Mari*, 22), «iar de rude, prieteni și părinți, tot pe atât trebuie să-ți îndepărtezi inima, pe cât sunt de departe viii de morți (*Regulile Mari*, 20). Sf. Vasilie cel Mare recomandă îndeosebi ca viețuitorii mănăstirilor de bărbați să se ferească de întâlnirile cu femei și invers. În legătură cu primirea străinilor, Sf. Vasilie cel Mare hotărăște ca aceștia să fie primiți în mănăstiri cu toată cuviința și ospetia, dar să nu li se pună înainte mese îmbelșugate, ci să li se servească aceeași mâncare care li se servește călugărilor la trapeză.

Sf. Benedict de Nursia pune și el în centrul atenției în privința raporturilor care trebuie să existe între viețuitorii mănăstirii și stareț, ascultarea față de acesta, «ca cea dinții lucrare smerită și care trebuie să se facă fără nici o zăbavă, nici cu răceală, nici cu scuze care ar arăta nedorință» (reg. 5). În acest sens «lucrul cel mai bun al ascultării trebuie să se facă nu numai față de stareț, dar și unul către altul trebuie să-l împlinească frații» (reg. 71). Frații trebuie să aibă dragoste reciprocă, care îi îndepărtează de la vicii.

«Pe această râvnă a dragostei – zice Sf. Benedict de Nursia – trebuie s-o încălzească monahii, adică unul pe altul mai de cinste a fi socotindu-l, iertând unul altuia cu toată răbdarea neputințele trupului și ale sufletului, punând dragostea curată unul față de altul și având frică de Dumnezeu...» (reg. 72).

Cât privește raporturile dintre monahi și străini, Sf. Benedict de Nursia arată că monahului îi este interzis să primească scrisori sau vreun alt lucru de la familia sa, sau de la altcineva, fără binecuvântarea starețului (reg. 54). Pentru cei ce călătoresc, obștea va face rugăciuni iar la întoarcere, aceștia «vor cere rugăciunile celorlalți frați, pentru greșelile săvârșite în timpul zilei» (reg. 67). Dacă monahii streini ar dori să stea ca oaspeți în mănăstire, să fie primiți după

cuviință, dar să nu tulbure liniștea mănăstirii cu deprinderile și obiceiurile lor. De vor dori să rămână în mănăstire să nu fie respinși, iar dacă vor avea vicii, să fie poftiți să se îndepărteze de mănăstire, pentru ca nu cumva și alții să se molipsească de neputințele lor (reg. 61).

Orele de rugăciune (cele șapte laude)

Pravilele vasiliene împart rugăciunile în două părți: rânduiala rugăciunii alcătuită din psalmi și cântări rostite în biserică și rugăciunea personală, pentru înălțarea inimii și minții către Dumnezeu. Sf. Vasilie cel Mare fixează anumite «ore de rugăciune» (cele șapte laude), justificând și motivele pentru aducerea aminte a fiecărei «ore de rugăciune». Astfel sunt enumerate șapte momente din zi când monahii trebuie să se roage și anume: rugăciunea de dimineață, la orele 3, 6, 9, la sfârșitul zilei, la amurgul serii, la miezul nopții și la zorii zilei. Din regula mare 37, ne putem da bine seama că în vremea Sf. Vasilie cel Mare

«serviciul mănăstiresc dezvoltase și inaugurase ore de rugăciune noi, atât în lăuntru ciclului de noapte cât și în lăuntru celui din timpul zilei. Enumerându-le trebuie să constatăm numărul de șapte ore de rugăciune, așa precum zice și psalmistul: „De șapte ori pe zi Te-am lăudat Doamne” (Ps. CXVIII, 104), număr la care Biserica a tins și l-a și fixat»¹⁶.

Cu toate acestea, prin regula mare 37, Sf. Vasilie cel Mare dă dispoziții ca rugăciunile să nu fie mereu uniforme, ci dacă este posibil să se schimbe din când în când pentru a nu produce o stare de răceală¹⁷. Sf. Vasilie cel Mare prescrie ca rugăciunea să fie scurtă și săvârșită în liniște sufletească și tăcere (*Regulile mici*, 201). Toate cele șapte laude, Sf. Vasilie cel Mare le argumentează cu texte din Sfânta Scriptură, îndeosebi a Vechiului Testament. Sf. Benedict de Nursia prescrie și el același număr de laude pe zi (în număr de șapte), după cuvântul psalmistului (Ps. CXVIII, 104).

«În toate aceste timpuri – zice Sf. Benedict de Nursia – vom înălța laude ziditorului nostru pentru judecățile dreptății lui, adică ne vom aduna la utrenie, la ceasurile 1, 3, 6, 9, la vecernie, pavecerniță și la miezul nopții sculându-ne ne vom mărturisi Lui» (reg. 16).

¹⁶ Mihai COLIBĂ, „Regulele monahale ale Sf. Vasilie cel Mare...”, p. 246.

¹⁷ «Eu cred – zice Sf. Vasilie cel Mare – că o diversitate și o varietate a rugăciunii și a psalmodiei la ore anumite, este folositoare și pentru faptul că în urma monotoniei, mintea devine neatentă și oarecum distrată; schimbându-se și variindu-se psalmodia și cuvântarea în fiecare oră, darul sufletesc se înnoiește și atenția se împropătează» (RM 57). Vezi: COTOS, *op. cit.*, p. 71.

Sf. Benedict de Nursia ne dă de asemenea indicații suplimentare tipiconale privind rânduiala slujbelor de noapte, și de zi, în timpul iernii sau al verii, în perioada de post sau în cea a penticostarului¹⁸. Referitor la felul cum trebuie să se facă rugăciunea și la evlavia cu care monahii trebuie să asiste la sfințele slujbe, Sf. Benedict de Nursia ne spune ca și Sf. Vasilie cel Mare că «aceasta trebuie să fie scurtă și sinceră... iar când stăm la dumnezeiasca slujbă, fiecare să caute cum trebuie să stea înaintea feții lui Dumnezeu și a îngerilor săi... pentru că ochii lui Dumnezeu văd și pe cei buni și pe cei răi».

Pravila lăuntrică (postul, pocăința, împărtășania, virtuțile monahale)

În pravilele sale Sf. Vasile cel Mare enumera unele din mijloacele care conduc pe monah la viața duhovnicească, ca de exemplu: postul, pocăința, împărtășania, împodobirea sufletului cu virtuțile monahale etc. Postul se practica pe vremea Sfântului Vasilie în două feluri: postul obștesc obligatoriu pentru toți monahii și postul de bună voie, aparte de celălalt. Totuși Sf. Vasilie cel Mare recomandă mai mult primul post, pentru că – zice el – «vremea postului este hotărâtă nu după voința fiecăruia, ci atunci când o cer cele ce țin de cultul lui Dumnezeu» (*Regulile mici*, 129). Monahul trebuie să postească nu din constrângere, ci din dorința de a posti (*Regulile mici*, 130), căci acest fel de post este bine plăcut lui Dumnezeu.

Pocăința este taina pregătitoare și înaintemergătoare Sfintei Împărtășanii. În vremea Sf. Vasilie se practica mărturisirea particulară sau tainică, care înlocuia mărturisirea publică, chiar când aceasta ar fi fost de nevoie. Mărturisirea se făcea în fața duhovnicilor mai în vârstă, «cărora le este încredințată îngrijirea plină de iubire» și în fața cărora penitentul trebuia să-și «deschidă tainele inimii» (*Regulile Mari*, 26; *Regulile mici*, 288). Împărtășania. Sf. Vasilie cel Mare recomandă monahilor să se împărtășească în fiecare duminică sau în fiecare sâmbătă, sau chiar în fiecare zi. În privința Sf. Euharistiei, prin regulile mici 309, 310, Sf. Vasilie cel Mare recomandă ca Sf. Liturghie să se săvârșească numai în biserică și nu în vreo casă de rând¹⁹. Sf. Vasile cel Mare numește Sf. Liturghie «cununa laudelor bisericesti»²⁰.

¹⁸ Acestea se referă îndeosebi la rânduiala citirii psalmilor (reg. 18) câți psalmi să se cânte la fiecare slujbă (reg. 16), rânduiele tipiconale privind slujbele de noapte în timpul iernii (reg. 8), câți psalmi să se cânte la privegherea de noapte în timpul iernii (reg. 9), cum să se facă slujbele de noapte vara (reg. 10), cum trebuie să se facă slujbele de noapte duminică dimineața (reg. 11), cum trebuie oficiată slujba utreniei în zilele obișnuite (reg. 14) și la sărbătorile sfinților și ale altor praznice bisericesti (reg. 14), cum să se cânte «aliluia» de la Paști la Cincizecime etc.

¹⁹ Sf. Vasilie cel Mare explică această hotărâre în sensul că: «după cum o cină comună nu este cuviincios să se bea și să se mănânce în biserică, tot astfel nu este îngăduit să

Virtuțile monahale sunt recomandate de Sf. Vasile cel Mare în regulile sale ca mijloace pentru desăvârșire. Printre acestea menționăm: cercetarea Sfintei Scripturi ca mijloc de înțelepțire spre mântuire (Regulile mici, 355), urmarea pildei înaintașilor noștri sporiți în sfințenie și în fapte bune (Regulile mici, 324), postul de obște (Regulile mici, 129, 139) și postul aparte (Regulile mici, 138), ascultarea (Regulile mici, 133), odihna somnului scurt și petrecerea în privegheri (Regulile mici, 137), munca manuală (Regulile Mari, 37) etc.

Sf. Benedict de Nursia nu menționează în mod expres virtuțile monahale; aceasta nu înseamnă că ele nu existau în practica monahilor apuseni ai vremii sale. Sf. Benedict recomandă săvârșirea faptelor bupe ca mijloace ce conduc pe monah spre desăvârșire. Astfel în regula 4, sunt menționate nu mai puțin de 72 modalități și posibilități de aducere la îndeplinire a acestora. Printre faptele bune enunțate menționăm: iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui, respectarea poruncilor decalogului, iubirea vrăjmașilor, înfrînarea, abținerea de la clevetire, cumpătarea, tăcerea, stăruința în rugăciune, lepădarea poftelor trupești etc. Toate aceste virtuți care împodobesc viața monahului, Sf. Benedict de Nursia le fundamentează pe fiecare cu câte un text din Vechiul sau din Noul Testament.

Măsurile de îndreptare aplicate viețuitorilor din mănăstiri; epitimiile

În general Sf. Vasile cel Mare lasă ca îndreptările fraților să se facă unul prin altul, iar când acest lucru nu este posibil, atunci se dovedește necesară intervenția starețului. Acesta nu trebuie să aplice păcătoșilor pedepse cu patimă, ci să mustre cu blândețe (*Regulile Mari*, 50). Sf. Vasile cel Mare recomandă stareților să facă îndreptarea celor încercați de greșeli, după legea științei medicale, nu mâniindu-se pe bolnav, ci luptând contra boalei, a viciilor pentru a le vindeca (*Regulile Mari*, 51). Dar și cel ce se vindecă «să nu socotească pedeapsa drept dușmănie iar îngrijirea drept tiranie». «Drept aceea având în vedere scopul urmărit de acela (stareț) să-l privim ca pe binefăcătorul nostru» (*Regulile Mari*, 52), «căci pedeapsa trebuie primită cu inimă cuviincioasă de fiul care este îngrijit de tatăl și de doctorul lui» (*Regulile mici*, 158). Pe cel căzut starețul să-l întoarcă cu răbdare iar dacă celui căzut nu-i este

---

batjocorim Cina Domnului prin săvârșirea ei într-o casă obișnuită». Vezi regula mică 309, în: PG XXXI, 1304.

²⁰ Rânduiala Sfintei Liturghii nu este menționată în regulile monahale, deoarece știm din practica Bisericii că Sf. Vasile cel Mare a alcătuit rugăciuni pentru Liturghia care stă astăzi la baza liturghiei atribuite acestuia în ritul ortodox răsăritean, ca și în alte rituri liturgice răsăritene, cum este cazul ritului alexandrin.

îndeajuns și înfruntarea altora, să fie privit ca un păgân (*Regulile mici*, 57). Cei ce apără pe cei ce greșesc (*Regulile mici*, 7) primesc osânda prescrisă de Mântuitorul (*Lc. XVII, 2*) când zice că mai de folos i-ar fi acelaia de i s-ar lega o piatră de moară de gât și ar fi aruncat în mare, decât să smintească pe unul din frații săi. Referitor la epitimii ce se vor impune celor ce au greșit²¹, Sf. Vasilie cel Mare prescrie nu mai puțin de 60 situații de acest fel, toate urmărind în final îndreptarea monahului căzut. Ca regulă generală Sf. Vasilie cel Mare prescrie izolarea completă a acestuia de viețuitorii mănăstirii, pe timp de o săptămână, neavând dreptul să stea cu frații la masă, la lucru, la rugăciune și la împărtășirea cu Sfintele Taine. Pentru abateri și greșeli mai mici Sf. Vasilie cel Mare prescrie epimii care merg de la lipsirea de binecuvântare sau oprirea de la mâncare, iar dacă sunt grave până la îndepărtarea din mănăstire.

Sf. Benedict de Nursia prescrie în regulile sale aproape aceleași măsuri de îndreptare și aceleași epimii. Îndreptarea fratelui căzut se făcea mai întâi unul prin altul, apoi de către «cei în vârstă», odată sau de două ori. Dacă cel în cauză nu se îndrepta, era muștrat de stareț înaintea tuturor, iar dacă nici după aceasta nu se îndrepta, «va fi îndepărtat de unirea cu frații până ce va înțelege cât de mare este vina lui» (reg. 23). Pedepsa acestuia trebuie să se potrivească cu vinovăția lui. Pentru îndreptare, starețul are datoria să vegheze asupra celor căzuți, «căci ca un medic iscusit trebuie să încerce toate mijloacele spre a tămădui pe cel neputincios cu suflul, mângâindu-l ca nu cumva cel cuprins de întristare să cadă în deznădejde» (reg. 27). Epitimiile trebuie să fie în raport cu faptele săvârșite²². Cel care-l va apăra pe cel căzut, va primi și el aceeași pedeapsă (reg. 26).

Dacă nici în ultimă instanță cel în cauză nu se îndreaptă, să fie supus la pedepse corporale (reg. 28). Dacă nici după ce se va apela la «doctoriile scripturilor dumnezeiești» și nu se va îndrepta, să încerce mijlocul cel mai ales, rugăciunea sa și a tuturor fraților. Dacă și acestui chip de vindecare i se va împotrivi, atunci starețul să întrebuițeze «arma tăierii», după cum și apostolul zice: «scoateți pe cel răzvrătit din mijlocul vostru» (*I. Cor. V, 13*). Dacă din vreo vină cineva va ieși din mănăstire și va voi să se întoarcă, «să dea mai întâi cheazășie că se va îndrepta de vina sa; după aceasta să fie primit în treapta cea mai de jos, ca să se încerce smerenia lui». Dacă va ieși din mănăstire a doua oară, să fie reprimat, iar «după a treia oară să se închidă pentru totdeauna poarta

²¹ PG XXXI, 1305.

²² «Dacă cineva s-a făcut vinovat de fapte rele – zice Sf. Benedict de Nursia – nu va fi primit la masă la un loc cu frații, nici la biserică nu va cânta psalmi. Dacă de pildă frații iau masa la ora 6, acesta s-o ia la 9, dacă frații iau masa la 9, el încă mai târziu și așa să fie până își va ispăși greșeala... Dacă s-a făcut vinovat cu ceva greu, se va îndepărta de la masa obștii și nimeni nu va sta de vorbă cu el, nici nu-l va saluta, nici nu-i va da de mâncare». Vezi regulile mari 25 și 26 în *Vechile Rânduiele Monahale*, p. 701.

mănăstirii» (reg. 29). Pentru păcatele văzute Sf. Benedict de Nursia prescrie epitimii publice, iar pentru cele nevăzute, acestea se vor descoperi numai starețului sau duhovnicilor în vârstă «care știu să vindece ranele atât ale lor, cât și ale altora, fără a fi descoperite sau date pe față» (reg. 46)²³.

Din cele expuse mai sus rezultă că regulile monahale ale Sf. Vasilie cel Mare au avut o influență asupra vieții religioase din răsărit și apus, și îndeosebi asupra vieții monahale. Dovadă concretă o constituie nu numai oglindirea lor în regulile Sf. Benedict de Nursia ci și practicarea lor în mănăstirile vasiliene. Datorită faptului că aceste reguli sînt fundamentate pe Sf. Scriptură, pe Sf. Tradiție ca și pe experiența locală și personală, ele sunt și astăzi valabile nu numai pentru monahi și monahii, ci și pentru credincioși, respectarea lor ducând la înduhovnicirea acestora. Ele oferă de asemenea un bogat material de studiu atât dreptului bisericesc, cât și altor discipline teologice ca: liturgica, omiletica, patrologia etc. Regulile Sf. Vasilie cel Mare au servit și servesc și astăzi ca bază pentru organizarea monahismului ortodox și în același timp ca principii de bază în alcătuirea statutelor sau regulamentelor de organizare și funcționare a vieții monahale din Biserica Ortodoxă²⁴.

În ceea ce privește regulile Sf. Benedict de Nursia, așa după cum am văzut în cele expuse, acestea se inspiră din abundență din regulile Sf. Vasilie cel Mare, fiind bineînțelese adaptate la condițiile locale ale timpului și fiind completate cu regulile anterioare, ca și cu experiența locală.

În expunere am văzut că influența regulilor Sf. Vasilie cel Mare se extinde asupra întregii vieți monastice a mănăstirilor benedictine, cuprinzând nu numai elemente de conducere și administrație ale mănăstirilor, ci și

---

²³ Regula 46 spune că: «dacă cineva lucrând la bucătărie, sau la brutărie, sau la grădină, ori va strica ceva, ori va pierde ceva, ori altceva va face și îndată nu-și va da pe față greșala înaintea starețului și înaintea fraților nu-și va cere iertare, acela trebuie supus la o mai mare măsură de îndreptare, dacă mai târziu se va descoperi greșala lui de către alții. Iar în ceea ce privește păcatele nevăzute care frămîntă sufletul, pe acelea se cade a le descoperi numai aveli sau bătrânilor duhovnici». Vezi *Vechile Rânduieli Monahale*, p. 76.

²⁴ În ceea ce privește pătrunderea regulilor Sf. Vasilie cel Mare în țara noastră, acestea ajung la noi pe căi diferite și la epoci diferite. «Sf. Niceta de Remesiana este probabil creatorul și desăvîrșitorul monahismului ortodox în regiunea de la Dunărea misionată de el. Monahismul ortodox și eretic exista deja în Dobrogea și Goția, adică în Muntenia actuală, cum ne-o confirmă legăturile Sf. Vasilie cel Mare cu Sf. Sava și relatările Sf. Epifaniu». Mai târziu, Sf. Nicodim de la Tismania imprimă mai adânc coloniilor de pustnici care viețuiau în părțile noastre, regulile Sf. Vasilie cel Mare. Reorganizarea monahismului românesc de către Paisie (†1794) este făcută în general tot pe temelia regulilor Sf. Vasilie cel Mare. Ele au servit ca bază, de asemenea la alcătuirea *Regulamentului pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, întocmit de către Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în anul 1950. Vezi: „Sf. Niceta de Remesiana”, în: *Patrologie, Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice*, București, 1956, p. 512.

practica liturgică, orele de rugăciune, raporturile dintre monahi între ei și raporturile dintre aceștia și cei din afara mănăstirii, pravila lăuntrică a monahilor și virtuțile care îi conduc pe aceștia spre desăvârșire. Dacă regulile monahale orientale au un caracter mai mult contemplativ, punând accentul pe rugăciune fără însă a neglija aspectul practic-organizatoric, regulile apusene au un caracter mai practic, punând accentul pe muncă și pe activitatea zilnică a viețuitorilor, însă fără ca acestea să neglijeze nici ele aspectul contemplativ și de înduhovnicire a vieții monahului, accentuat prin rugăciune.

Privite în lumina preocupărilor ecumeniste actuale și a eforturilor care se fac pentru apropierea dintre cele două Biserici, Ortodoxă și Romano-Catolică, considerăm că aceste reguli pot constitui și astăzi o sursă și un exemplu de modul în care Bisericile de Răsărit și Apus, atunci când formau Biserica nedespărțită, au înțeles să-și împărtășească experiențele una alteia, atât în ceea ce privește viața monahală cât și cea a credincioșilor. Am văzut că acest fel de experiențe s-a concretizat prin vizitele reciproce ale personalităților creștine din Orient și Occident și prin răspândirea reciprocă a unor lucrări de spiritualitate creștină, care au avut menirea să propage în masele de credincioși sau viețuitori din mănăstiri, experiențele trăite de marii râvnitori după desăvârșire din răsărit sau din apus. În acest sens regulile mari și mici ale Sf. Vasilie cel Mare constituie o mărturie și un document prețios pentru istoria monahismului în general, și un exemplu de felul în care cele două Biserici, cea Ortodoxă și cea Romano-Catolică, pot găsi în acestea și astăzi un teren favorabil de colaborare și apropiere, pentru unitatea lor în Mântuitorul Iisus Hristos.

THE INFLUENCE OF ST. BASIL THE GREAT'S MONASTIC RULES ON THE RULES OF ST BENEDICT OF NURSIA

Evincing a strong attraction for monastic life and unable to find such means as to fully satisfy his thirst for perfection within his native land, St. Basil the Great journeyed between the years 357-358 to Alexandria, Egypt and Mesopotamia, where he observed ascetic struggle. Back in his homeland, St. Basil the Great withdraws together with St. Gregory the Theologian on the secluded banks of Iris River, where he founds a monastery in the vicinity of the convent established by his sister St. Macrina on the opposite bank. It was here that St. Basil drew up his *Greater Monastic Rules*, in collaboration with St. Gregory the Theologian. The *Lesser Rules* («regulae brevius tractatae») are based on the *Greater Rules*, and were written subsequently to the former, in the time when St. Basil functioned as a bishop of Caesarea. Both *Greater* and *Lesser Rules* recommend coenobitic, not heremitic, life. As for the Christian life within the Occidental Church, it was no Oriental import. While Christian Orient knew the development of monastic life, Rome too hosted the coenobitic life of convent communities. St. Benedict of Nursia was born

in the year 480. After completing his education in Rome, discontent with the youth's lifestyle in this city, he withdrew at Sibiaco, where he spent several years in a cave. Soon he had attracted so many disciples, that a monastery became necessary. In the year 529 he withdrew on Mount Cassino, abolishing the remnants of idolatry and gaining the local people's respect for his holy life. He died in the year 543. After having founded the monasteries, St. Benedict of Nursia provided them with monastic rules. As the rules then observed in the Occident were imperfect and vague, he drew up new ones based on the previous traditions, both Oriental and Occidental.

There is no doubt that St. Basil the Great's *Rules* greatly influenced monastic life in Orient as well as Occident. For instance, the adherents to his rules were dubbed „Basilians”. In the Orient, to the abbots of famous monasteries such as that of St. Theodore (Studion in Constantinople), St. Nilus (St. Mary in Cyprus) or St. Athanasius (on Mount Athos) his Rules were normative. The „Basilians” had many monasteries in the Occident too, especially in Sicily and southern Italy, France, or Spain. As for St. Benedict of Nursia's *Rules* (amounting to 77) they spread quite quickly throughout Italy, Gaul, Spain, Germany and England. The influence of St. Basil the Great's rules on St. Benedict's is particularly manifest in the rules concerning: the novices' admittance into the monastery and their examination; the abbots' rights and duties in managing the monasteries, and their administrative auxiliaries; relationships among dwellers as well as among dwellers and strangers; prayer times (the seven canonical hours); the inner rules (fasting, penance, the Holy Communion, monastic virtues); corrective measures and penalties. St. Basil the Great's rules have greatly influenced both Oriental and Occidental religious life, and especially monastic life. The proof is not only their mirroring by St. Benedict of Nursia's rules, but also their practice in Basilian monasteries. As the rules are rooted in the Holy Scripture, the Holy Tradition, as well as local and personal experience, they are still valid today not only for monks and nuns, but for all the faithful, who become spiritualized by their observance. St. Basil's Rules still serve as the basis for Orthodox monasticism organization, as well as basic principles for statutes and regulations in the management and functioning of monastic life within the Orthodox Church. As regards St. Benedict of Nursia's Rules, they find abundant inspiration in St. Basil's ones, naturally adjusted to the times' local conditions and completed by previous rules as well as local experience.

The influence of St. Basil's Rules extends over the entire monastic life of Benedictine monasteries, concerning not only issues related to monasteries' management and administration, but also liturgical practice, prayer times, the relationships among monks and among monks and laity, inner rules and the virtues leading monks to perfection. While Oriental rules have a marked contemplative character, stressing prayer although never failing to attend to the practical-organizational aspect, Occidental rules evince a more pragmatic character, however without neglecting the contemplative, spiritual aspect of consecrated life, enhanced by prayer.

SFINȚII VASILE, GRIGORIE ȘI IOAN –
MARI DASCĂLI ȘI IERARHI

STUDIILE UNIVERSITARE ALE PĂRINȚILOR CAPADOCIENI*

În toamna anului 1955, s-au împlinit 1600 ani de la isprăvirea studiilor universitare ale Sf. Vasile cel Mare. Cam tot atâta timp s-a împlinit și de la isprăvirea studiilor universitare ale Sf. Grigorie Teologul, dacă, după propria sa mărturisire, el a plecat de la Atena în Capadocia la puțină vreme după îmbarcarea colegului și prietenului său Vasile. Cu aproximativ 5-6 ani mai tânăr decât aceștia, Sf. Grigorie de Nyssa era, în 355, probabil la începutul sau în toiul studiilor sale, fără însă a fi frecventat vreo universitate; el pretinde că singurul său profesor, mai ales în cele ale creștinismului, a fost fratele său, Sfântul Vasile, și că el n-a beneficiat de lecții universitare în sensul în care au beneficiat alții. Mulțumindu-i lui Libaniu pentru o scrisoare elogioasă pe care acesta i-o adresase în urma laudelor pe care Cynegiu le făcuse lui Grigorie în fața marelui retor, viitorul episcop al Nyssei precizează că izvorul științei sale se află în dascălii creștini: Pavel, Ioan și ceilalți apostoli și profeți, că un profesor propriu-zis n-a avut, iar ce știe de la Vasile sub raportul artei cuvântului datorează, în ultimă analiză, lui Libaniu, fiindcă acesta a fost profesorul lui Vasile. Amfora oratoriei lui Vasile a fost alimentată de apele Nilului care este Libaniu¹. În cele ce urmează, va fi, deci, vorba mai ales de preocupările studioase de tinerețe ale Sf. Vasile cel Mare și ale Sf. Grigorie Teologul, care și-au format instrucția și educația ani îndelungați în diferite școli cu anumite programe de studii și o anumită viață studentească. Documentele ne-au păstrat date precise asupra studiilor din tinerețe ale celor doi mari capadocieni.

Socotim că este de oarecare folos pentru tineretul nostru teologic studios de astăzi să trecem în revistă – oricât de sumar – unele capitole și aspecte de ansamblu ale studiilor universitare a doi din cei mai mari Părinți ai Bisericii.

Marii Părinți capadocieni – sunt și Părinți capadocieni mici – au fost și sunt aureolați de un deosebit prestigiu teologic, filosofic, literar și istoric. Operele scrise pe care le-au lăsat continuă să se impună printr-o mare sensibilitate religioasă, printr-o excepțională putere de gândire, printr-o

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *StTeol* 9-10/1955, pp. 531-554.

¹ Sf. Grigorie de Nyssa, *Scrisoarea 13 (către Libaniu)* (PG 48, 1048BC, 1049AB).

covârșitoare bogăție de idei, printr-o aleasă formă literară și printr-o remarcabilă importanța istorică. Realizările lor practice au avut un ecou care durează și astăzi. Viața lor, operele lor scrise și faptele lor bisericesti au fost încrustate cu litere de aur în marea carte a Bisericii. Importanța și autoritatea Părinților capadocieni în materie de teologie, de viață bisericască și de artă literară sunt unanim recunoscute. Dar această importanță și autoritate n-au răsărit deodată. Ele sunt încununarea unui proces îndelungat de pregătire a puterilor lor intelectuale și morale, de întărire a sentimentului religios pe bază de studiu continuu a Sfintei Scripturi și de contact cu exemple frumoase, încununarea unui proces complex de asimilare a culturii profane prin intermediul școlilor timpului și prin lecturi asidue din autori eleni. Mai precis, înălțimea de la maturitate sau bătrânețe a Părinților capadocieni stă în cea mai mare parte pe temelia anilor lor de studii din tinerețe.

Nu este lucru lipsit de interes, astăzi, să știm în ce a constat această bază studiosă din tinerețea Sfinților Părinți capadocieni. Oamenii de rând se inspiră mai bine și mai cu folos din viața-model a eroilor spiritului, dacă ei privesc această viață nu fragmentar, ci în ansamblu, adică de la început până la sfârșit.

Fiecare viață omenească are un stil unitar și ea nu poate fi înțeleasă decât sub unghiul unității. Capacitatea Sf. Vasile cel Mare pentru adâncirea problemelor științifice, cum o dovedește în *Omiliile sale la Hexaemeron* și aiurea și remarcabilul talent oratoric al Sf. Grigorie Teologul nu se pot explica suficient fără studii aprofundate și prelungite în aceste direcții. Organizarea învățământului teologic din vremea noastră, care încearcă să îmbunătățească continuu atât partea didactică, cât și partea educativă, a apreciat și va aprecia totdeauna elementele utile din stilul studiilor universitare ale Sfinților Părinți. Sfinții Vasile și Grigorie sunt și patroni ai Institutului nostru Teologic din București, ceea ce îi impune imperios ca modelele studenților noștri și anume ca modele de viață studențească, adică pilde din anii când cei doi Sfinți aveau vârsta pe care o au tinerii noștri studiosi de azi. Studenții noștri sunt, în mod firesc, mai receptivi pentru preocupări, probleme și fapte potrivite cu vârsta lor. Ei se întreabă adesea, în mod legitim: ce făceau Sf. Vasile cel Mare și Sfântul Grigorie când erau de vârsta noastră sau se găseau în situația noastră? Întâmplările din tinerețea oamenilor mari au un parfum și o ingenuitate care se imprimă adânc în sufletele înflorite de soarele vârstei de 20 de ani.

Valoarea izvoarelor

Izvorul nostru principal asupra vieții școlare și universitare a marilor Părinți capadocieni este *Necrologul* pe care Sf. Grigorie Teologul l-a rostit în cinstea colegului și prietenului său Sf. Vasile cel Mare la doi ani după moartea acestuia. Scriindu-l, Sfântul Grigorie a turnat în acest necrolog și pagini dense

de autobiografie. Necrologul în chestiune și alte câteva piese autobiografice ale Sfântului Grigorie au uneori neajunsul de a fi prea poetice, exagerând sau împodobind la exces unele situații și detalii din viața studentească a celor doi tineri, mai ales la Atena. Uneori lipsa simțului critic merge până acolo încât ea sare în ochi chiar autorului². Multe din procedeele retorice ale sofisticii a doua sunt folosite aici din abundență cu efecte contrarii celor urmărite de autor. Lucrul era la modă, iar în cazul Sfântului Grigorie el este explicabil și, până la un punct, scuzabil, pentru că este folosit într-un necrolog și încă într-un necrolog în cinstea celui mai bun prieten al său și a unuia din cei mai străluciți oameni ai timpului. Inima duioasă a oratorului, care fusese deja arhiepiscop de Constantinopol, pune aripi de aur amintirilor luminoase din viața studentească pe care nu o dată le introduce cu formula: «Și acum îmi dau lacrimile când îmi aduc aminte!». Eliminând însă exagerările de amănunt și uneori pe cele de atmosferă, socotim că putem reține destul de numeroase elemente biografice și autobiografice serioase și substanțiale din *Necrologul* pomenit. Dând la o parte spuma retorică și poetică găsim fapte pozitive din punct de vedere istoric.

Al doilea izvor important al studiului de față, îndeosebi pentru partea care se ocupă cu modul însușirii culturii prin studii, este cunoscutul tratat al Sf. Vasile cel Mare, *Către tineri*. Acest tratat, scris poate puțin cam în grabă, e, în liniile lui mari, un model de îndrumări universitare necesare tineretului studios creștin de totdeauna. Prin orizontul, adâncimea, echilibrul, precizia, claritatea și adevărul susținerilor sale, tratatul *Către tineri* se situează printre cele mai prețioase lucrări de educație creștină. Deși scris de un om în vârstă, probabil în ultimii ani ai vieții sale, tratatul Sfântului Vasile reflectă, foarte probabil, metoda sa personală de asimilare a culturii profane, metodă pe care el va fi folosit-o în cursul formației sale universitare și după aceea. Siguranța și ușurința orientărilor date tinerilor săi nepoți în domeniul așa de complex și bogat al culturii grecești vădesc în Sfântul Vasile un vechi și abil cunoscător al problemei contactului dintre cultura creștină și cultura păgână. De altfel, Sfântul Vasile precizează în cap. I al tratatului că el însuși a găsit mult folos frecventând cultura profană. Perfectul infinitiv indică o acțiune îndepărtată în trecut sau care a început de mult, adică din tinerețe. Recomandatiile făcute de Sfântul Vasile tinerilor săi nepoți studenți, atât sub raportul cunoștințelor literare, cât și sub acela al formației morale, sunt prezentate în *Necrologul* scris de Sfântul Grigorie ca fiind aplicate și trăite la o înaltă temperatură spirituală de către înșiși cei doi colegi și prieteni Vasile și Grigorie, cu aproximativ un sfert de veac în urmă. Orientându-și nepoții, Sfântul Vasile se vede pe sine însuși în ei. Tonul sobru și forma elegantă a tratatului arată

---

² SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea marelui Vasile, Episcopul Cezareei Capadociei*, XXII, 4, ed. F. Boulenger, Paris 1908, p. 106.

intenția autorului de a instrui și de a cuceri pe adresanți. Asprimea anumitor considerații sau termeni denotă pe ruda apropiată – educator și pe episcop.

Studii începătoare

Sf. Vasile cel Mare și Grigorie Teologul și-au început formația intelectuală, morală și religioasă în familiile respective. Aici, în familiile lor, ei au căpătat primele elemente de învățătură: scris, citit, socotit.

Sfântul Vasile a avut în copilărie ca profesor pe tatăl său, retorul Vasile, fiul Macrinei cea Bătrână, catehizată de Sf. Grigorie Taumaturgul. Macrina însăși a avut rol de seamă în educația nepotului ei. Pontul, zice Sf. Grigorie Teologul, socotea pe retorul Vasile drept dascăl oștesc de virtute. Acesta dădu fiului său o formație bună și curată pe care David o numește formație la lumina zilei. Grație acestei educații, Vasile progresează paralel atât sub raportul vieții morale cât și sub acela al elocinței. El nu a primit educația pe care a căpătat-o Ariile de la centaurul Cheiron într-una din peșterile Tesaliei, adică să prindă iepuri, să alerge după fauni, să vâneze ciute, sa cunoască perfect lucrurile războiului, dresajul cailor etc; ci Vasile s-a instruit în ciclul științelor și s-a exercitat în evlavie. Studiile de la început îl duc spre desăvârșirea sa viitoare, desăvârșire în elocință și desăvârșire în virtute. El avea model de virtute pe propriii săi părinți, în deosebi pe tatăl său pe care aproape îl ajungea în virtute; prin schița virtuții de acum, el anticipa frumusețea virtuții sale viitoare³.

Sf. Grigorie Teologul, fiu al bătrânului Grigorie și al Nonei, are cuvinte de delicată și aleasă prețuire pentru părinții săi și pentru educația pe care a primit-o de la ei: tatăl de o rară bunătate, drept și simplu în purtări, ca un alt patriarh Avraam, s-a convertit de la păgânism la creștinism și a ajuns episcop de Nazianz; mama sa se trăgea din părinți creștini evlavioși și era ea însăși temătoare de Dumnezeu, cu caracter neclătinat, susținând pretutindeni adevărul și născând pe pruncul Grigorie în urma a numeroase rugăciuni fierbinți către Dumnezeu, Grigorie fu educat de mic în condiții optime, fiindcă, după propria sa observație, avea în familie pilde foarte bune; deși copil, el căpătase deja o prestanță de bătrân; dorința de ce este mai bine și nobil îi creștea continuu, așa cum un nor se formează din altul; trecerea anilor îi aducea și înălțarea minții. În acești ani i s-au dat Sfântului Grigorie cărți în mână care apărau pe Dumnezeu și a fost pus în legătură cu oameni din cei mai aleși la caracter⁴. Cărțile bune și legătura cu oameni aleși sunt două mijloace excelente de educație pentru adolescenți. Sfântul Grigorie nu

³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XII, 1, 2, 3, 4, pp. 80, 82, 84.

⁴ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, vv. 51-100 (PG XXXVII, 1033-1036).

precizează mai deaproape ce anume cărți apărătoare de Dumnezeu citea el în această perioadă a adolescenței, dar credem că nu greșim dacă admitem printre ele în primul rând Sfânta Scriptură, carte nelipsită din casele și educația creștină a sec. al IV-lea. Vor fi fost apoi unele cărți de apărare a credinței creștine față de păgâni, de iudei și de eretici, datorită generațiilor patristice anterioare; lucrările lui Origen, ale lui Eusebiu de Cezareea, ale lui Atanasie se bucurau de mare faimă și circulație. Persoanele cu care sta în legătura vor fi fost, probabil, rude apropiate ca bunicii săi după mamă: Philtatios și Gorgonia, unchiul său, Amfilohie, verii săi, Euphemios și Amfilohie, viitorul episcop de Iconiu, diferiți oameni ai Bisericii cu care era în legătură tatăl său, episcopul Grigorie, anumiți cunoscuți și prieteni de familie, care evoluau în jurul Nonnei și al soțului ei. Un rol deosebit în această primă perioadă de formație a Sfântului Grigorie a avut pedagogul Carterios, foarte probabil monah și preot, și căruia sfântul său ucenic i-a consacrat patru epitafe în care relevă că acest personaj l-a îndrumat nu numai la studii, ci și la virtute⁵. Atmosfera și exemplele din familiile lor – model au avut rol decisiv asupra primei educații și instrucții a Sf. Vasile cel Mare și a Sf. Grigorie Teologul. Părinți ca Vasile retorul și Emilia și frați ca Macrina cea Tânără, Grigorie, viitor episcop de Nyssa, și Petru, viitor episcop de Sevesta, în cazul Sfântului Vasile, părinți ca Grigorie bătrânul, episcop de Nazianz și Nonna, și frați ca Gorgonia și Cezar, în cazul Sf. Grigorie Teologul, nu puteau să nu imprime o puternică înrăurire asupra tinerelor vlăstare răsărite și crescute în mijlocul lor.

La vârsta potrivită, și pentru ca să nu neglijeze nici o formă a frumuseții, Vasile a mers la Cezareea Capadociei, spre a frecventa școlile de aici. Tot aici a venit și Grigorie spre a se iniția în secretul elocinței. El caracterizează Cezareea drept ilustră, pentru că ea a fost călăuza și profesoara artei sale oratorice; ea este socotită ca metropolă a discursurilor; frumusețea cea mai înaltă și mai proprie a Cezareei era elocința; semnul ei distinctiv sta în arta vorbirii⁶.

Vasile, precizează Grigorie, s-a împus, la Cezareea, atât în ochii profesorilor cât și în ochii colegilor. Pe profesori îi egala, iar pe colegi îi depășea în tot soiul de științe. Își căpătase glorie atât în fața oamenilor din popor, cât și în fața mai marilor cetății. Își însușise o știință mai mare ca vârsta sa și avea o statornicie de caracter mai mare ca știința ce posedea. Era retor între retori, chiar înainte de a se sui la tribuna de conferențiar. Era filosof între filosofi, chiar înainte de sistemele filosofice. Pentru creștini, el era preot chiar înainte de preoție⁷. Lăsând la o parte înfloriturile retorice din

⁵ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Epitafele* 115-118 (PG XXXVIII, 70-71).

⁶ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIII, 1, 2, p. 84.

⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIII, 3, pp. 84, 86.

aceste considerații, reținem ca tânărul Vasile, prin eforturile sale intelectuale și prin purtarea sa exemplară, ajunsese model de student la școala de retorică și cultură generală pe care o frecventa la Cezareea Capadociei. Grija excesivă pentru forma oratorică și balastul artificiilor vorbirii puteau să primejduiască fondul serios și preocupările grave ale tânărului capadocian. Dar, încă de pe acum, Vasile, fie sub înrâurirea tatălui său, fie din proprie convingere, vedea în retorică nu o valoare în sine, ci un auxiliar pentru filosofia creștină, adică pentru învățătura Bisericii. Sfântul Grigorie precizează că retorică era necesară exprimării ideilor, căci o idee inexpresivă este ca o mișcare de paralic. Obiectul râvnei Sfântului Vasile era „filosofia”, despărțirea de lume, trăirea cu Dumnezeu și câștigarea celor de sus prin cele de jos⁸.

Aceste constatări se aplică – cel puțin până la un punct – și Sf. Grigorie Teologul, care și-a făcut primele studii tot aici, la Cezareea, concomitent cu Sfântul Vasile, cu care, desigur, a făcut cunoștință schișind și un început de prietenie. Se pare că la Cezareea Sfântul Grigorie a fost însoțit și de fratele său, Cezar.

De la Cezareea Capadociei, Vasile a mers la Bizanț, capitala Orientului, vestită prin cei mai desăvârșiți sofști și filosofi, de la care a cules în scurt timp tot ce aveau aceștia mai solid⁹. Printre profesorii de la Bizanț, foarte probabil Vasile a cunoscut și a frecventat pe vestitul Libaniu, deși istoricii Soorat și Sozomen pretind că Vasile și Grigorie împreună au urmat cursurile acestui sofist la Antiohia Siriei, după ce plecaseră de la Atena¹⁰. S-a arătat temeinic de către cercetători că nu la Antiohia, ci la Bizanț sau la Atena a putut Sfântul Vasile să cunoască pe Libaniu, care nu s-a stabilit în capitala Siriei decât începând din anul 354¹¹. Corespondența dintre Sfântul Vasile și Libaniu, atât cât pare a fi autentică, vădește că între ei s-au stabilit legături de prietenie literară și poate ceva mai mult. În orice caz, Libaniu prețuia adânc pe Vasile pe care-l considera superior lui (lui Libaniu) în arta genului epistolar și declara că de când s-au despărțit, profesorul n-a mai întâlnit pe cineva asemenea fostului său elev: «O, acele vremuri, în care eram totul unul pentru altul! Acum, suntem despărțiți spre amărăciunea mea. Voi (Vasile și retorul Aleimos) sunteți unul cu altul, pe când eu, în locul vostru, nu mai am pe nimeni asemenea vouă»¹². Vasile însuși apreciază

⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIII, 4, p. 86.

⁹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIV, 1, p. 86.

¹⁰ SOCRATE, *Istoria bisericească*, IV, 26 (PG LXVII, 529A); SOZOMEN, *Istoria bisericească*, VI, 17 (PG LXVII, 1333C).

¹¹ St. GIET, *Sasimes, Une méprise de Saint Basile*, Paris, Lecoffre, 1941, p. 26 și n. 4 și 5.

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Scrisoarea 358* (PG XXXII, 1097CD); cf. și *Scrisoarea 338* (PG XXXII, 1081D, 1084A).

frumos pe Libaniu așa cum reiese din unele piese foarte probabil autentice ale aceleiași corespondențe și din felul în care Sf. Grigorie de Nyssa se face ecoul părerilor fratelui său despre vestitul retor¹³. Nu știm exact cât timp va fi studiat Sfântul Vasile la școala lui Libaniu, dar se pare că suficient de îndelung pentru a se fi putut stabili între ei legături calde și de durată. Prin Sfântul Vasile, creștinismul egala păgânismul sub raportul gustului literar și al științei¹⁴.

Sf. Grigorie Teologul s-a îndreptat de la Cezareea Capadociei la Cezareea Palestinei, unde știm că exista o școală celebră de înaltă teologie creștină înființată în sec. al III-lea de către Origen. Acesta crease aici o bibliotecă vestită, în care se afla, printre altele, *Hexapla*, bibliotecă pe care au consultat-o și au mărit-o preotul Pamfil și Eusebiu de Cezareea. Prin Sf. Grigorie Taumaturgul, care a frecventat cursurile lui Origen la Cezareea, știm că la școala de aici se predau două cicluri: unul profan și altul creștin; materiile de studiu erau logica, dialectica, fizica, geometria, aritmetica, astronomia și etica; aceste materii constituiau stadiul pregătitor pentru teologia creștină¹⁵. Teologia se ridica pe postulamentul studiilor profane. Toți autorii profani puteau fi studiați: filosofi, poeți etc, cu excepția celor ateï. Aici, la Cezareea, Sfântul Grigorie a studiat cu Euzoius la retorul Thespesios, după afirmația Fer. Ieronim: «Euzoius apud Thespesium rhetorem cum Gregorio, Naziazeno episcopo, adulescens Caesareae eruditus est»¹⁶. Nu știm exact ce va fi învățat Grigorie de la Thespesios, însă după propria sa mărturisire, el s-a dus la Cezareea Palestinei pentru a-și însuși retorica și pentru că aici erau școli înfloritoare în această direcție¹⁷. Nu se poate preciza dacă Grigorie a urmat cursurile lui Thespesios la o școală specială a acestuia, sau în cadrul școlii creștine unde se preda și retorica. De la Cezareea Palestinei, Grigorie a mers la școlile din Alexandria, probabil atât pentru a vedea pe fratele său Cezar care-și făcea studiile de medicină aici, cât și pentru a cerceta pe marii dascăli din acest celebru centru universitar atât păgân, cât și creștin. Deși Sfântul Grigorie nu ne-a transmis nimic despre studiile sale la Alexandria, afară de amănuntul că strânsese ceva învățătură¹⁸, este de presupus că el a cercetat *Didascaleul* creștin și pe profesorii păgâni cu renume¹⁹. El nu putea trece pe la Alexandria fără să vadă și fără să audă pe Întâistătătorul Bisericii Alexandrine, Sf. Atanasie cel

¹³ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisorile 355* și urm.; SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Scrisoarea 13*.

¹⁴ Pierre de LABRIOLLE, *La réaction paienne*, Paris, L'artisan du livre, 1934, p. 424.

¹⁵ SF. GRIGORIE TAUMATURGUL, *Cuvânt de mulțumire către Origen* (PG X, 1088AB).

¹⁶ FER. IERONIM, *De viris illustribus*, 113 (ed. E.C. Richardson, 1896, p. 51).

¹⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea lui Cezar*, VI, 6, ed. F. Boulenger, p. 10.

¹⁸ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, v. 129 (PG XXXVII, 1038A).

¹⁹ Paul GALLAY, *La vie de Saint Grégoire de Nazianze*, Paris, Em. Vite 1943, pp. 33-35.

Mare, în culmea gloriei sale. Panegiricul în cinstea Sfântul Atanasie, una din cele mai desăvârșite piese literare și piese de evlavie ale Sfântului Grigorie, se inspiră, probabil, și din lucruri văzute și trăite în preajma marelui patriarh alexandrin.

Studiile la Atena

Stadiul cel mai înalt și, probabil, cel mai îndelungat al studiilor Părinților capadocieni, a fost cel de la Universitatea din Atena. Atena, supranumită de Grigorie «cea de aur», atrăgea pe toți tinerii studioși ai timpului. Cel dintâi care a venit la Atena a fost Sfântul Grigorie. El venea de la Alexandria. Călătoria lui între Alexandria și Atena a fost plină de peripeții. El povestește cum a plecat din marea cetate a Egiptului pe un timp impropriu pentru navigație. Marea era înfuriată, iar cei cunoscători pretindeau că nu știu ce coadă a Constelației Taurului însemna primejdie și că o călătorie în asemenea condiții era cutezanță, nu înțelepciune. Părăsind Alexandria și îndreptându-se spre Grecia, pe când era în dreptul coastelor Ciprului a izbucnit o puternică furtună, smucind și aruncând corabia cu putere și acoperind totul cu întuneric: pământul, marea, aerul, cerul; trăznetele se împleteau cu fulgerele, cablurile trosneau din cauza vântului care umfla pânzele, catargul se apleca, bara de comandă slăbise, frânele de conducere erau răpite cu forța din mâini; corabia se umplea cu apă și glasurile tuturor se amestecau într-unul singur, invocând pe Hristos.

Între timp s-a spart și rezervorul de apă de băut din fundul corăbiei. Sufereau de sete. Setea, foamea, furtuna și vântul amenințau cu moartea pe călători. Dumnezeu le-a trimis scăparea printr-o corabie de negustori fenicieni, care, deși erau și ei cuprinși de teamă, dându-și însă seama după felul rugăciunilor de primejdia în care se găseau acești călători, s-au apropiat și i-au salvat luându-i pe vasul lor. Furtuna a durat și după aceea. Groaza morții celor de pe corabie se mărea, la Grigorie cu deznădejdea că el era nebotezat și că, deci, moartea trupului îi aducea și moartea sufletului. Pe undele aducătoare de moarte ale mării răzvrătite, el dorea apa duhovnicească. De aceea striga, se ruga, își rupea hainele, se arunca pe jos și cerea doar un mic răspas. Tovarășii lui de călătorie i-au înțeles drama și se rugau împreună cu el. Părinții Sfântului Grigorie au știut de primejdia prin care trecea fiul lor grație unui vis pe care ei l-au avut chiar în acele momente, cum s-a putut verifica de către însuși studentul nostru, după întoarcerea lui acasă. Prin rugăciunile lor fierbinți la Dumnezeu, ei au scăpat pe Grigorie de la moarte. Un vis avut de acesta într-un moment de calmare a furtunii i-a confirmat că în deosebi credința caldă a Nonnei l-a scăpat de la primejdie.

Într-adevăr, în scurt timp, marea s-a liniștit, corabia a trecut pe la Rhodos și după puțin a ancorat în portul Eghina; după aceea a venit Atena²⁰. Călătoriile de studii la cei vechi erau lungi, costisitoare și uneori pline de primejdii. Asemenea călătorii de studii sau de informații au făcut și alți Părinți și scriitori bisericești ca: Sf. Iustin Martirul și Filosoful, Tațian Asirianul, Clement Alexandrinul, Origen, Sf. Grigorie Taumaturgul, Tertulian, Ieronim, Rufin, Fer. Augustin etc. Merită să fie relevată profunda credință creștină care însoțea și susținea pe studentul Grigorie pe drumul între două universități vestite: Alexandria și Atena. Nu grija de viața, de tinerețea și de studiile lui profane îl frământa în timpul furtunii pe mare, ci teama că ar putea muri nebotezat. Descrierea furtunii are ceva din ethosul și chiar tehnica homerică. Tânărul student Grigorie n-avea încă tulleie în barbă, dar era plin de dorul plecării. N-avea, probabil, mai mult de 20 de ani, în momentul sosirii sale la Atena. Aceasta se petrecea în jurul anului 350²¹.

Sfântul Vasile a sosit la Atena puțin mai târziu, după Sfântul Grigorie. Nu se poate preciza exact distanța cronologică între venirea celor doi colegi și viitori prieteni în vestita cetate universitară a Greciei, dar această distanță era, probabil, de câteva luni, dacă nu chiar de un an, pentru că, la sosirea lui Vasile, Grigorie se socotea deja ca adevărat atenian, – φιλαθήναιος – și cu grijă de a păzi prestigiul studenților atenieni²².

Vasile venea la Atena, patria elocinței, trimis aici de Dumnezeu și de o frumoasă sete de știință: «ὕπὸ τοῦ Θεοῦ πέμπεται καὶ τῆς καλῆς περὶ παιδευσιν ἀπληστία»²³. Dumnezeu și setea de cunoaștere erau cele doua mobile esențiale ale călătoriei studențești a Sfântului Vasile, ca și a Sfântului Grigorie, după cum am văzut. Sfântul Grigorie califică Atena cu formula «Atena cea de aur», atât pentru studiile pe care le-a făcut aici, cât și pentru binefacerile pe care acest oraș i le-a arătat. Atena, precizează el, i-a dat puțința să cunoască mai bine pe Vasile. Căutând elocința, el a găsit fericirea, asemănându-se, în aceasta, cu Saul care căutând asinele tatălui său, a găsit domnia și a câștigat astfel un lucru secundar, care era mai de valoare decât cel principal. Vasile și Grigorie se întâlniseră la Atena, după ce se despărțiseră din țara lor, Capadocia, asemenea apei unui râu, care după ce se împarte undeva în două șuvițe, acestea se reîntâlnesc în altă parte. Ei plecaseră pe drumuri diferite, dincolo de hotarele patriei, din dragoste pentru știință, pentru instruire: κατ' ἔρωτα τῆς παιδείσεως²⁴. Dragostea de știință a fost și

²⁰ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, vv. 125-211 (PG XXXVII, 1038A-1044A); SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Necrolog în cinstea tatălui său*, 31 (PG XXXV, 1024 BCD, 1025A).

²¹ Paul GALLAY, *op. cit.*, p. 36.

²² SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea marelui Vasile*, XVII, 3, p. 94.

²³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIV, 1, p. 86.

²⁴ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIV, 1, 2; XV, 1 p. 86, 88.

este un imbold sfânt pentru mari realizări și un semn incontestabil pentru frumoase vocații. Cei doi capadocieni erau mistuiți de setea cunoașterii și de setea desăvârșirii în arta vorbirii. Coincidența dragostei pentru știință în cei doi tineri capadocieni făcuse ca ei să se întâlnească la Atena, să se aștepte unul pe altul și cel sosit înainte să creeze atmosferă favorabilă celui care avea să sosească mai în urmă. Lucrul acesta îl voise Dumnezeu, observă Sfântul Grigorie, care precizează: «Eu venisem cu puțin mai înainte la Atena. Vasile m-a urmat la câțva timp, așteptat cu multă și vădită nădejde». Numele lui Vasile era pe buzele multora înainte de sosirea lui²⁵.

Sf. Grigorie Teologul ne-a lăsat o interesantă descriere a vieții universitare, mai exact a moravurilor studențești și a riturilor universitare de la Atena. Ca pretutindeni și întotdeauna, studenții nu străluceau prin disciplină și virtute. Lucrul acesta era adevărat mai ales în universitățile păgâne, îndeosebi în cea ateniană, unde tradiția vechiului spirit democratic se împletea cu derivatele minore ale unei culturi muribunde și cu practicile unei morale politeiste. Lucrul se petrecea cu totul altfel în didascaleele creștine, ca cele de la Alexandria, Cezareea Palestinei, Antiohia, Edesa, Roma, etc.

La Atena, zice Sfântul Grigorie, cei mai mulți și mai puțin serioși dintre studenți, nu numai dintre cei nenobili și anonimi, ci chiar dintre cei nobili și binevăzuți, se dedau la neorândueli. Ei formau o masă confuză și nu-și puteau înfrâna pornirile. Așa cum strigau, se mișcau și se agitau spectatorii la hipodrom, așa se agitau studenții în probleme referitoare la profesorii lor sau la profesori rivali. Ei voiau să le sporească numărul studenților și să îmbogățească pe acești profesori. Pentru aceasta ei asediau orașe, drumuri, porturi, vârfuri de munți, pustiuri, nescăpându-le nimic din Atica și din restul Greciei²⁶. Noii veniți dintre studenți erau pur și simplu răpiți de echipa sau de echipele cele mai îndrăznețe și mai experte de seniori în operația capturării. Lucrul acesta s-a întâmplat lui Libaniu însuși când a venit să studieze la Atena.

Capitolul cel mai curios al vieții universitare ateniene îl constituiau așa numitele rituri universitare sau o inițiere specială, al cărei sens nu mai era cunoscut, dar care atrăgea atenția prin gesturile și mișcărilor ei neobișnuite. Studentul nou venit – zice Sfântul Grigorie – era supus, cu sau fără voia lui, unui obicei atic, în care gluma se împletea cu seriosul. Mai întâi noul venit ajungea oaspetele unuia dintre cei care puneau mâna pe el: un prieten, o rudă, un compatriot, un sofist sau unul care umbla cu bani și era pentru aceasta, respectat de camarazii lui. Apoi, tânărul nou sosit era batjocorit de oricine. Prin aceasta se urmărea scăderea pretențiilor noilor

²⁵ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XV, 1, pp. 88, 90.

²⁶ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XV, 3-6, p. 90.

veniți și punerea lor sub frâu de la început. Batjocorirea era când mai obraznică, când mai spirituală, după gradul de rusticitate sau de eleganță al pamfletarilor. Cei care nu cunoșteau această tradiție se înspăimântau când o vedeau practicându-se. Cei care o cunoșteau o tratau ca pe un lucru foarte simpatic, căci amenințările erau mai mult punere în scenă decît realitate. După aceea, noul venit era dus în procesiune, prin piață, la baie. Iată procesiunea: așezați în rând câte doi la distanță, studenții care făceau acest ritual în cinstea noului venit, îl escortau până la baie. Când se apropiau de baie, ei strigau grozav și săreau de parcă ar fi fost nebuni. Strigătul însemna ordinul de a nu mai înainta, ci de a se opri, ca și cum baia nu i-ar primi. Dar în același timp, ei băteau la porți și după ce înspăimântau pe noul venit prin zgomot și-i îngăduiau să intre, îi dădeau libertatea și-l considerau ca pe unul dintre ei, în urma băii: ὁμότιμον ἐκ τοῦ λουτροῦ καὶ ὡς αὐτῶν ἕνα δεχόμενοι. Partea amuzantă a acestei ceremonii de inițiere: τῆς τελετῆς τὸ τερπνόμενον, era iuțea cu care studenții se despărțeau și se împrăstiau. Ca nou venit, Vasile trebuia să fie și el inițiat sau trecut prin aceste rituri universitare, cum fusese și Grigorie; dar Grigorie crease colegului său o atmosferă așa de frumoasă, încât acesta a fost scutit de inițiere²⁷.

Cum se vede, inițierea aceasta nu era absolut obligatorie, dar ea cuprindea elemente străvechi de natură magico-religioasă și morală combinate cu moravuri studențești mai vechi sau mai noi. Că baza acestei inițieri universitare era religioasă, se vede din chiar termenul pe care-l folosește Sfântul Grigorie pentru a exprima riturile de care a fost vorba: τελετή = inițiere și din sensul magico-religios al acestui termen aplicat cazului de față; inițierea însemna trecerea dintr-o stare în altă stare, mai precis dintr-o stare profană într-o stare religioasă sub protecția uneia sau mai multor divinități. Trecerea din starea de simplu particular în starea de student era o formulă mai nouă și adecvată unei situații date, formulă care acoperea riturile magico-religioase într-o anumită religie de mister. În stadiul lor primitiv, riturile acestea erau executate de candidații la inițiere, nu de studenți. Batjocorirea la care erau supuși studenții nou-veniți exprima, într-un stadiu primitiv, perioada de cercetare critică a candidaților la inițiere și desigur și elemente satirice care intrau nu odată ca parte componentă în riturile de inițiere. S-a zis că ceremonia de inițiere a studenților atenieni avea aspectul mimei populare și libere²⁸. Aspectul era, în adevăr, de mimă populară, dar nu și fondul primitiv. Aspectul contribuia să scadă pretențiile noilor veniți, observă pe drept Sfântului Grigorie; dar tot Sfântul Grigorie relevă că acest obicei atic era un amestec de glumă și de seriozitate; gluma era aspectul văzut, dar seriozitatea

²⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XVI, 1-6, pp. 90, 92, 94.

²⁸ REICH, *Der Mimus*, Berlin 1903, I, pag. 475 și urm., la F. Boulenger, GREGOIRE DE NAZIANZE, *Discours funebres...* Notes critiques et explicatives, pp. LXXXI-LXXXII.

era fondul primitiv de natură religioasă care implica faptul covârșitor al trecerii dintr-un stadiu vechi într-un stadiu cu totul nou de viață. Această interpretare este confirmată de finalul inițierii, de baie. Baia rituală și îmbrăcarea uniformei studențești, a tribunului, însemna curățirea și spălarea definitivă de omul cel vechi și intrarea într-un stadiu cu totul nou, adică în viața studențească ateniană. Dar această baie, care în sec. al IV-lea era un simplu simbol laic, a avut în perioada depărtată a riturilor de misterii un sens religios și moral, care introducea pe cel inițiat într-un nou grup social pe pământ și îi deschidea perspective îmbietoare pentru cealaltă existență.

Caracterul comic al riturilor de inițiere în viața studențească este tratat cu indulgență și înțelegere de Sf. Grigorie Teologul. În schimb, Fer. Augustin, este sever peste măsură cu aceste rituri. Mania sa de a ponegri tinerețea îl împinge până la a califica pe studenții practicanți ai inițierii de care a fost vorba drept «distrugători», «răsturnători», «ruinători» = «eversores» pe care-i crede posedați de duhuri necurate²⁹. Desigur, adesea studenții exagerau unele părți din aspectul comic al inițierii, producând turburări și neorândueli prin batjocorirea până la saturație a noilor veniți timizi. Augustin consideră aceste manifestări drept fapte demonice; studenții sunt prada duhurilor demonice care-și bat joc de ei³⁰.

Studenții atenieni se organizau, uneori, în asociații. Sf. Grigorie Teologul vorbește de o asociație, o fratrie studențească, grupată în jurul lui și al colegului său; această asociație era condusă de Vasile și era frumos apreciată; ea promova cultura membrilor ei și le pune la dispoziție aceleași plăceri, deși ei (membrii) în comparație cu mersul și caracterul președintelui erau ca niște pietoni care se luaseră la întrecere cu un car de Lydia³¹. Comparație oratorică, evident, dar dreaptă în cea mai mare parte și instructivă pentru studenții teologi de astăzi. În aceste asociații studenții se cunoșteau mai îndeaproape unii pe alții, se puteau aprecia mai just și erau în măsură să folosească și să promoveze bunele deprinderi pe care le vedeau la cei mai buni dintre ei, tot așa cum se putea învăța și contrariul, dacă în aceste grupări se strecurau și elemente rele. Asociația condusă de Vasile a reușit, prin priceperea celor doi studenți capadocieni, să ridice pe membrii ei la un înalt nivel de solidaritate colegială și de afecțiune reciprocă și să atragă asupra lor și simpatia profesorilor, așa cum se vede din episodul plecării celor doi prieteni de la universitatea Atenei, după ce și-au isprăvit studiile. Venise,

²⁹ S, FLEURY, *Hellénisme et Christianisme. Saint Grégoire de Nazianze et son temps*, Paris. J. Beauchesne, 1930, p. 30.

³⁰ *Mărturisiri*, III, 6 (PL XXXI, 685): «Quid itaque verius quam eversores vocarentur? Eversi plane prius ipsi atque perversi deridentibus eos et seducentibus fallacibus occulte spiritibus, in eo ipso quo alios irridere amant et fallere.

³¹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXII, 1, p. 104.

zice Sfântul Grigorie, timpul reîntoarcerii în patrie și odată cu aceasta vremea unei vieți mai desăvârșite a realizării speranțelor și proiectelor comune. Sosise ziua plecării și a tuturor lucrurilor legate de un asemenea moment: cuvântări de adio, cortegii, salutări, plânsete, îmbrățișări, lacrimi. Nimic nu era mai dureros pentru Vasile și Grigorie, decât ca după ce fuseseră colegi la Atena, să se despartă de Atena și apoi unul de altul. Cercul colegilor și al celor de o vârstă cu cei doi capadocieni și chiar a câțiva profesori îi înconjură; toți aceștia susțineau că nu-i vor lăsa să plece, insistând cu rugăminți, cu violență, cu persuasiune; ce nu ziceau și ce nu făceau? Vasile i-a biruit cu argumente care impuneau reîntoarcerea sa în patrie. I s-a acordat plecarea, deși cu neplăcere. Grigorie însă a mai rămas, zice el, din slăbiciune, dar și trădat oarecum de Vasile, care s-a lăsat convins să se despartă de prietenul său, prieten care niciodată nu se comportase în felul acesta. Despărțirea celor doi prieteni a fost foarte dureroasă, ca o despăcare a unui trup în două și ca o moarte. Suferința nu a durat însă prea mult, pentru că Grigorie, care rămăsese la Atena, nu mai putea suporta înfățișarea jalnică pe care o oferea și nici să explice fiecărui care-l întreba cauza despărțirii de Vasile. După o vreme nu prea îndelungată – χρόνον οὐχὶ σῶχρον – Grigorie s-a reîntors și el în patrie, mai precis lângă colegul său, asemenea calului homeric care rupe legăturile și fuge spre a fi împreună cu tovarășul său³².

Sf. Grigorie Teologul vorbește elogios despre profesorii săi, dar nu-i numește precis nicăieri. Istoricii Socrate și Sozomen menționează trei profesori ai lui Vasile și Grigorie: Himeriu și Proheresiu la Atena și Libaniu la Antiohia; cei doi studenți ar fi studiat întâi la Atena sub îndrumarea lui Himeriu și Proheresiu și după aceea ar fi frecventat pe Libaniu la Antiohia³³. Inversând ordinea acestei indicații și luând în considerare afirmația celor doi istorici bisericești cu privire la studiile lui Vasile și Grigorie pe lângă Libaniu, la Antiohia, observăm de la început că această afirmație contrazice însăși informația lui Grigorie că întâi Vasile și mai apoi el însuși au plecat după izprăvirea studiilor de la Atena direct în patrie³⁴; în al doilea rând, același Grigorie precizează că în momentul plecării sale de la Atena, el avea vârsta de 30 de ani și i se făcuse propunerea să fie profesor³⁵, două elemente

³² *Iliada*, VI, 506-510; Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXIV, 1, 2, 3, 4, 5, pp. 110, 112.

³³ SOCRATE, *Istoria bisericească*, IV, 23 (PG LXVII, 529A); SOZOMEN, *Istoria bisericească*, VI, 17 (PG LXVII, 1333C).

³⁴ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXIV, XXV; Sf. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, vv. 259 și urm. (PG XXXVII, 1047A).

³⁵ Sf. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, vv. 239, 256 (PG XXXVII, 1046A, 1047A).

care exclude aproape de plano mergerea pentru continuarea de studii la Antiohia. Lucrul acesta îl observase încă de la 1668 H. Valesius în ale sale *Annotationes* la ediția și traducerea *Istoriei bisericesti* a lui Socrate³⁶. Foarte probabil, istoricul Socrate trimite pe cei doi capadocieni să studieze pe lângă Libaniu, la Antiohia, pentru a prezenta pe cei mai mari dascăli ai Bisericii din sec. al IV-lea: Vasile, Grigorie și Ioan Gură de Aur, drept elevi ai celui mai renumit sofist păgân al sec. al IV-lea³⁷. Am văzut mai sus că Sfântul Vasile a fost elevul lui Libaniu foarte probabil la Constantinopol, fără a fi exclusă posibilitatea ca să-i fi fost auditor și la Atena. Nu este exclus iarăși ca însuși Sfântul Grigorie să fi audiat pe Libaniu la Atena, dacă marele sofist va fi profesat aici pe vremea studenției lui Grigorie în vestita cetate universitară a Greciei. Un scurt bilețel prin care Grigorie recomandă un student lui Libaniu nu confirmă un contact al lor pentru studii, dar nici nu-l exclude³⁸. În orice caz, Grigorie nu a fost niciodată la Antiohia spre a frecventa cursurile lui Libaniu.

Istoricul Socrate este mai aproape de adevăr când trece pe Himeriu printre profesorii celor doi studenți capadocieni la Atena. Acest sofist a profesat la Atena cam în timpul perioadei de studii a celor doi capadocieni acolo. În *Ecloga 19*, Himeriu însuși precizează că el are și capadocieni printre auditorii săi, ceea ce nu înseamnă, evident, că acești capadocieni erau numai decît Vasile și Grigorie, dar nici nu sunt excluși. Pe de altă parte, Grigorie ne spune în *Scrisorile 189 și 190* că el a fost coleg de studii la Atena cu sofistul Eustochios; despre acesta se știe că a fost elevul lui Himeriu³⁹. Colegi cu Eustochios, Vasile și Grigorie au avut în chip firesc ca profesori pe profesorii lui Eustochios, deci și pe Himeriu. Deși păgân și uneori adversar declarat al creștinilor, se pare că Himeriu a exercitat, într-o măsură, influență asupra celor doi studenți capadocieni, atât prin caracterul său blând, cât și prin unele idei aproape creștine din anumite piese oratorice ale sale, ca de exemplu *Monodia (Discursul 23)* în care deplânge cu durere moartea fiului său Rufin în vârstă de 14 ani. Caracterul religios al filosofiei sale, misticismul său eleusinic și asianismul elocinței sale au putut înrâuri cu folos formația celor doi tineri, îndeosebi tendința spre idei generale și elocința lor⁴⁰.

Celălalt profesor, Proheresiu, era armean de origine și, deci, vecin de provincie cu Capadocia. Un student capadocian putea găsi în el aproape un

³⁶ PG LXVII, 529C.

³⁷ E. FLEURY, *op. cit.*, p. 38.

³⁸ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Scrisoarea 236 (PG XXXVII, 380A; Paul GALLAY, op. cit., p. 51)*.

³⁹ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Scrisorile 189 și 190 (PG XXXVII, 308C, 309A; Paul GALLAY, op. cit., p. 51)*.

⁴⁰ E. FLEURY, *op. cit.*, pp. 39-40; P. GALLAY, *op. cit.*, pp. 51-52.

compatriot, observă pe bună dreptate P. Gallay⁴¹. Nu ne-a rămas aproape nimic de la el. Din biografia pe care i-a consacrat-o elevul său Eunapiu, aflăm că Proheresiu avea, în momentul cunoscut de biograf, un trup colosal, vârsta de 80 de ani, era frumos, prestant și putea fi calificat „cel prea dumnezeiesc” pentru geniul său oratoric. În urma unui turneu de conferințe ținut la Roma, senatul roman l-a gratificat cu o statuie purtând inscripția: «Regina rerum Roma regi eloquentiae» «Roma, regina lumii, regelui elocinței»⁴². Amănunt interesant pentru studiul nostru: Proheresiu era creștin sau trecea drept creștin. S-a discutat și se discută încă valoarea afirmației lui Eunapiu: «Sub Iulian, Proheresiu a fost îndepărtat din învățământ pentru că el trecea drept creștin»⁴³. Pentru că Iulian îl avusese profesor la Atena, l-a exceptat de la prevederile legii), dar Proheresiu n-a voit să profite de exceptare, ci și-a părăsit catedra și a renunțat la profesiune⁴⁴. Că Proheresiu și-a dat demisia din învățământ pentru a adăuga gloriei sale și aureola de martir, sau că n-avea convingeri creștine profunde pentru că uneori se servea și de mitologie în dezvoltările sale oratorice⁴⁵, aceste amănunte nu umbresc cu nimic geniul și prestigiul său oratoric. S-a făcut observația justă că elenismul și creștinismul lui Proheresiu tindeau, probabil, spre o sinteză care avea să ajute viitorilor Părinți capadocieni să împlătească ei înșiși, mai târziu, într-o armonie fericită, cultura profană și ideile creștine⁴⁶. Faptul că Proheresiu n-a acceptat propunerea de a fi exceptat de la prevederile legii lui Iulian, la 7 ani de la plecarea celor doi studenți capadocieni de la Atena, dovedește că intransigența cu privire la convingerile sale creștine era o trăsătură puternică și veche a caracterului bătrânului profesor. Această însușire majoră va fi fost evidentă la Proheresiu încă de la începutul creștinării sale; ea n-a putut scăpa fervenților adepți ai lui Hristos care erau cei doi tineri capadocieni și care aveau, pentru aceasta, un motiv în plus ca să-l simpatizeze. De altfel, Proheresiu este singurul dintre sofiștii atenieni pe care Grigorie îl pomenește în două piese formând un epitaf, elogiindu-l pentru talentul său oratoric excepțional; Grigorie scrie acest epitaf după moartea lui Proheresiu; el sună: «Țară a lui Cecrops, nu fii așa de mândră! Nu este îngăduit să compari o mică făclie cu soarele, nici să opui, în domeniul elocinței, pe niciun muritor lui Proheresiu, care zguduia lumea cu

⁴¹ P. GALLAY, *op. cit.*, p. 52.

⁴² EUNAPIU, *Viețile filosofilor și sofiștilor, Proheresiu*, pp. 486, 487, 492, ed. Boissonade, colecția Didot, Paris 1869, la P. GALLAY, *op. cit.*, p. 52, și n. 3, 4, 5.

⁴³ EUNAPIU, *op. cit.*, p. 493, *ibidem*, p. 53.

⁴⁴ A. BENOIT, *Saint Grégoire de Nazianze, Archevêque de Constantinople et Docteur de l'Eglise, sa vie, ses oeuvres et son époque*, Marseille 1876, p. 51. 40. P. GALLAY, *op. cit.*, pp. 52-53. 40, E. FLEURY, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁵ P. GALLAY, *op. cit.*, pp. 52-53.

⁴⁶ E. FLEURY, *op. cit.*, p. 39.

euvântările sale improvizate». «Ce lovitură de trăznet a primit Atena odinioară! Tot poporul sofiștilor cu vorbirea frumoasă ceda lui Proheresiu palmaresul; dar moartea pizmașă l-a biruit și pe el. Atena și-a pierdut gloria. Tineri, ocoliți țara lui Cecrops»⁴⁷. Din aceste cuvinte, care sunt un elogiu poate exagerat, reiese evident că Grigorie l-a cunoscut îndeaproape, personal pe Proheresiu și această cunoștință n-a putut-o face decât la Atena.

Ce anume au studiat Grigorie și Vasile la Atena? Din textul istoricului Socrate reținem că cei doi capadocieni și-au însușit îndeosebi retorica și filosofia. Cunoștințele pe care studenții le căpătau la *Universitatea* ateniană, ca de altfel pretutindeni în centrele universitare de limbă greacă ale lumii vechi, li se predau pe textele literare ale autorilor clasici. Materia principală și de prestigiu în universitățile antichității târzii era elocința sau arta oratorică. Grigorie va zice mai târziu că gloria cea mai dragă i-a fost oratoria, pe care i-au adunat-o Răsăritul, Apusul, și Atena, podoaba Eladei⁴⁸. Oratoria era însă expresia unei culturi adânci și multilaterale: *παίδευσις*, - cum zice Socrate, *λόγοι*, cum spun de atâtea ori cei doi capadocieni. Abilitatea și râvna profesorilor exploatau la maximum comorile inepuizabile ale literaturii elene scoțând din ele principii, material și soluții pentru toate situațiile și formele de îmbogățire a sufletului, cum se constată din majoritatea scrierilor mairilor capadocieni⁴⁹.

Sfântul Grigorie ne-a păstrat chiar date precise cu privire la materiile de învățământ urmate de Sfântul Vasile la Atena, materii pe care, se înțelege de la sine, le-a studiat și cel ce ne informează. Vasile a studiat *retorica*, în care el a atins o adevărată performanță, fără să-și însușească însă și moravurile retorilor, adică minciuna, lăcomia și alte apucături; apoi *gramatica*, cea care ne învață limba greacă, elaborează istoria, prezidează metrica și dă legi poeziei; pe urmă *filosofia* cea sublimă și care duce la înălțimi, cu părțile ei: 1. filosofia practică, 2. filosofia speculativă, 3. demonstrația, antitezele logice și controversa, care, toate, poartă la un loc mumele de dialectică; era mai ușor să treci prin diferite labirinte decât să scapi de lațul argumentelor lui Vasile; el a studiat, de asemeni, *astronomia*, *geometria* și *aritmetica* în măsură trebuitoare, pentru a nu fi atacat de specialiști; el merita admirație și pentru ceea ce a ales și pentru ceea ce a neglijat; a studiat apoi *medicina*, această fiică a filosofiei și a activității; el a învățat-o de nevoie, fiind slab cu trupul și având trebuință de ea pentru tratamentul bolilor; o medicină științifică, nu empirică; în fine, Vasile a studiat

⁴⁷ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Epitaful 5* (PG XXXVIII, 13; trad. A. BENOIT, *op. cit.*, pp. 50-51).

⁴⁸ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Poeme istorice cu privire la alții, VII, către Nemesiu*, vv. 43-45 (PG XXXVII, 1554A).

⁴⁹ C. ULLMANN, *Gregorius von Nazianz, Der Theologe – Ein Beitrag zur Kirchen- und Dogmengeschichte des vierten Jahrhunderts*, Gotha, 1867, Zweite Auflage, p. 22.

și *morala*. Minos și Radamante, pe care grecii i-au socotit vrednici de pajiștile de asfodel și de Câmpiile Elizee, după ce au ajuns la concepția noastră despre rai, nu mai contau nimic în fața celor care cunoșteau pe Vasile⁵⁰.

Materiile studiate de cei doi studenți capadocieni la Atena au fost enumerate aici în ordinea prezentată de Sfântul Grigorie. Din ciclul celor șapte arte liberale curente în învățământul intermediar între cel elementar și cel superior, nu lipsesc aici decât gimnastica și muzica. Grigorie a concentrat în această listă materiile fundamentale din ciclul mediu și cel superior; el așază în frunte retorica, fiindcă aceasta era obiectul cel mai studiat; stăruie asupra gramaticii și filosofiei cu subdiviziunile lor, fiindcă acestea erau instrumente de formare a spiritului, de acumulare de cunoștințe și de sistematizare sau de cultură generală; menționează medicina și morala ca specialități deosebite ale lui Vasile, care-l vor ajuta să devină mai târziu un ales doctor de trupuri și suflete. Reținem pentru învățământul teologic de astăzi nevoia de a fi bazat pe elemente de cultură generală, îndeosebi pe științele exacte, pe cunoașterea limbilor și literaturilor clasice și moderne, pe inițierea în diferitele ramuri ale filosofiei. Înalta și subtila teologie a Părinților capadocieni este de neconceput fără larga lor cultură profană.

Studenții Vasile și Grigorie dovedeau o râvnă excepțională la învățătură. Ei erau vestiți în fața profesorilor și a colegilor lor, vestiți în toată Grecia și mai ales față de oamenii cei mai cunoscuți ai acestei țări. Mai mult chiar: numele lor trecuse hotarele Greciei, cum se constata din relatările acelora care se ocupaseră cu aceste lucruri:

«Profesorii noștri, precizează Grigorie, erau acolo unde era Atena, iar noi ne aflam acolo unde se aflau profesorii noștri, amândoi cunoscuți și laudați împreună. Eram o pereche vestită în fața profesorilor noștri. Ei n-au avut nimic asemănător nouă în Oreste și Pylade; nici chiar în Molionizi, minune a poemului homeric și pe care i-au făcut cunoscuți comuniunea lor în nenorociri și priceperea lor în conducerea carului, împărțindu-și frâul și biciul»⁵¹.

Considerații ditirambice și adecvate unui panegiric, se va zice. Fără îndoială, este o doză de poezie în aceste duioase evocări făcute de îmbătrânitul Grigorie la mormântul scumpului său prieten Vasile. Dar dacă ținem seama de aprecierile lui Libaniu, Socrate, Sozomen, Filostorgiu, Rufin și Ieronim asupra celor doi capadocieni, atât din perioada studiilor, cât și din epoca maturității, esențialul afirmațiilor lui Grigorie – adică râvna lor excepțională la studiu –

⁵⁰ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXIII, 4 5, 6, 7, pp. 108, 110.

⁵¹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXII, 1-3, p. 104, 106.

rămâne în picioare. Tot așa trebuie tratate și celelalte relatări ale lui Grigorie la acest capitol; ce spune despre Vasile se aplică și lui.

Prin mintea sa, Vasile era bătrân înainte de cărunțețe. El era respectat și de tineri și de bătrâni din generația prezentă și din cele mai vechi. În el, știința și purtarea se luau la întrecere și se contopeau. «Cine, grație purtării sale, a avut mai puțin nevoie de știință ca el? Cine a unit mai mult ca el știința cu purtarea? Ce categorie de științe n-a studiat el? Mai mult: care este categoria de studii în care el n-a culminat, ca și cum ar fi fost singura? El a parcurs toate științele, cum nimeni nu reușește să o facă pentru una singură, și a realizat-o pe fiecare la extrem, ca și cum procedeul acesta nu-l mai folosea pentru niciuna din celelalte (științe). Râvna (pentru studii) mergea împreună cu capacitatea lui naturală; din această îmbinare rezultă puterea științelor și artelor. Din cauza efortului, el avea prea puțin nevoie de pătrundere naturală și din cauza pătrunderii naturale avea prea puțin nevoie de efort. Aceste două calități le unea și le concentra așa de bine într-una singură, încât nu se putea percepe în care din ele Vasile era mai admirabil⁵². Merită să subliniem că aceste paralelisme pun în lumină atât pasiunea pentru studiu, cât și râvna după frumusețile morale la cei doi capadocieni, lucru de obicei rar la studenți. Împletirea științei cu purtarea, iată un ideal scump la a cărui realizare ar trebui să râvnească studenții de pretutindeni, chiar dacă ar avea o corabie plină de știință, după cuvântul înflorit al Sf. Grigorie Teologul⁵³.

Râvna la învățătură a fost o notă specifică nu numai a celor doi studenți capadocieni la Atena, ci și a celorlalți membri ai familiilor lor. Frații Sfântului Vasile, Grigorie de Nyssa, și, probabil, Petru de Sevasta și fratele Sf. Grigorie Teologul, Cezar, au depus și ei eforturi însemnate la învățătură pentru a se fi ridicat mai târziu la înălțimile de unde au strălucit în domeniul teologiei și al medicinei (Cezar). Grigorie ne spune despre fratele său, Cezar, că împărații se întreceau între ei care să și-l atașeze și care să-l aibă prieten și intim; rodul bunelor osteneli este slăvit pentru toți⁵⁴.

O notă caracteristică a studiilor universitare ale lui Vasile și Grigorie era sporirea paralelă în virtute. Amândoi urmăreau un singur lucru: virtutea și detașarea de pământ înainte chiar de a pleca de aici. Ei erau conduși de porunca dumnezeiască și se stimulau reciproc la virtute. Erau fiecare regulă și balanță pentru celălalt. Aveau legături cu colegi, dar nu cu cei mai dezordonați, ci cu cei mai caști, nu cu cei mai certăreți, ci cu cei mai liniștiți și cu aceia cu care era lucru folositor să fii împreună. Noi știm, zice Grigorie, că este mai ușor să te molipsești de rău, decât să împărtășești virtutea, pentru

⁵² SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXIII, 1, 2, 3, pp. 106, 108.

⁵³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXIV, 1, p. 110.

⁵⁴ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea lui Cezar*, XIV, 4, ed. F. Boulenger, p. 30.

că mai iute se ia o boală decât se dă sănătatea. Se bucurau nu de studiile care procurau plăcere, ci de cele care ofereau maximum de bine. Studiile pot întări virtutea sau răutatea⁵⁵. Adevăr verificat de experiență și de care profesorii și educatorii nu țin totdeauna seama. Natura fiecărui obiect de studiu și chipul de a-l preda influențează, în general, formarea caracterului și a orientării de viitor a tinerilor. De aceea, obiectele de studiu trebuie alese cu grijă și este necesar să se sublinieze continuu în ele anumite principii sau atitudini pe care vrem să le imprimăm tinerelor generații. Este greu de găsit astăzi exemplare de studenți ca Vasile și Grigorie care să-și organizeze singuri controlul vieții în timpul studiilor. Mărturisirea făcută de Grigorie este impresionantă:

«Doar două drumuri ne erau cunoscute: unul, primul și mai de cinste, celălalt al doilea și nu de aceeași prețuire; unul ducea la casele noastre sfinte și la dascălii de acolo, iar celălalt la profesorii din afară. Celelalte serbări, teatre, adunări, ospete, le-am lăsat aceluia care le voiau. Căci eu cred că nu este de cinste lucrul care nu duce la virtute și nu face mai buni pe aceia care se ocupă cu el. Oamenii au unii unele denumiri, alții altele, fie de la strămoșii lor, fie de la ei înșiși, adică din înclinările și faptele lor. Pentru noi, marele lucru și marele nume era de a fi și de a ne numi creștini. De acest nume noi eram mai mândri decât era Gyges de inelul său învârtitor care i-a adus tronul Lydiei – dacă aceasta nu este cumva o poveste –, eram mai mândri decât era Midas de aurul său prin care și-a găsit pieirea, după ce și-a împlinit dorința prefăcându-i-se toate în aur —, altă poveste frigiană. Ce să mai zic de Săgeta lui Abaris hyperboreanul sau de Pegasul argeean pentru care călătoria lor prin aer n-a însemnat atâta cât însemna pentru noi ridicarea unuia prin celălalt și a unuia cu celălalt la Dumnezeu? Pe scurt, Atena era pentru ceilalți dăunătoare cu privire la suflet. Și pe drept cred lucrul acesta cei evlavioși. Atena este bogată de o bogăție rea: idolii, mai mult decât restul Greciei și este greu să nu te lași furat de proslăvitorii și de apărătorii lor. Noi însă n-am păgubit nimic din partea acestor idoli, pentru că aveam sufletul închis și apărât față de ei. Dimpotrivă, dacă trebuie să spun ceva ciudat, de aici, din această Atena cu idoli, noi am tras întărire pentru credință, întrucât ne-am dat seama de înșelătoria și de falsitatea lor și am disprețuit pe demoni chiar acolo unde ei erau admiraiți»⁵⁶.

Această mărturisire este prețioasă și concludentă. Într-un oraș încă plin de păgânism și de plăcerile legate de viața păgână, studenții Vasile și Grigorie s-au păstrat neatinși atât la suflet, cât și la trup. Pentru ei, calitatea

⁵⁵ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXI, 3, 4, p. 102.

⁵⁶ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXI, 1, 2, 3, 4, 5, 6, pp. 102, 104.

de creștin însemna mai mult ca orice. Convingerile lor profund creștine i-au ferit de alunecări în toate sensurile. Frecventau cursurile unei universități păgâne, cu profesori și studenți în majoritate păgâni, fără să se lase prinși de duhul școlii. Timpul liber îl petreceau la biserică, unde gustau alese și multe bucurii duhovnicești, care anulau eventualele ispite idolești. Studiile lor însemna acumulări selecționate.

Unul din lucrurile cele mai prețioase pe care le-au dobândit cei doi colegi capadocieni prin studiile lor la Atena a fost frumoasa lor prietenie. Prietenii universitare sunt de obicei trainice și duioase; ele sunt expresia nevoii de apropiere și de dăruire a tinereții nevinovate, luminoase și generoase în timpul avântului de cucerire a științei, a frumosului, a idealului. Ajunși la maturitate sau bătrânețe, foștii studenți evocă cu mare plăcere prietenia sau prieniile pe care le-au încheiat odinioară, în anii de zâmbet și entuziasm juvenil. Este cazul cu Părinții capadocieni. La cei vechi, atât păgâni cât și creștini, prietenia era socotită drept cea mai mare virtute socială. Prietenia era și este un lucru superior studiilor, mai exact, ea trebuie să fie încununarea studiilor. Cum a apărut și s-a consolidat prietenia între studenții Vasile și Grigorie?

Cei doi colegi capadocieni s-au cunoscut, foarte probabil, în perioada școlarității lor la Cezareea Capadociei. Scânteia prieteniei între ei a apărut însă la Atena, provocată de stăruința lui Grigorie de a nu se aplica lui Vasile ritul inițierii în viața studențească. A doua ocazie care a întărit prietenia lor a fost intervenția lui Grigorie într-o discuție iscată între Vasile și studenții armeni; aceștia nu voiau să se lase bătuți de un străin și încă un nou venit cum era capadocianul Vasile. Deși apropiați și așa-zisi prieteni ai lui Vasile, prin tatăl acestuia, studenții armeni nu suportau superioritatea tânărului capadocian; nu-i lăsa pizma cea din veac a omului – φθόνος δὲ ἦν –. Ei cunoșteau talentul lui Vasile și nu sufereau cinstea care i se făcea pentru acest lucru. Li se părea de neînchipuit ca ei care îmbrăcaseră cu mult înainte haina studențească – (tribonul) – și care-și exercitaseră atâta limba, să nu poată depăși pe Vasile. Grigorie, care era de față la discuții și care se socotea deja atenian și îndura greu gândul ca studenții atenieni să fie biruiți de un nou venit, a îndreptat controversa într-un sens care să avantajeze pe armeni. Era în joc gloria Atenei. Când însă arbitru și-a dat seama de perfidia adversarilor lui Vasile, a întors roata și a dat câștig de cauză compatriotului sau. Armenii, evident, s-au mâniat pe Grigorie, acuzându-l de trădare față de Atena. Această întâmplare l-a mâhnit profund pe Vasile și l-a făcut să spună că «Atena era o fericire goală», poate caracterizarea cea mai justă ce se putea da acestei cetăți în sec. al IV-lea al erei noastre. Grigorie l-a încurajat pe Vasile cu acest prilej și l-a liniștit, convingându-l de adevărul că felul unui om nu poate fi cunoscut imediat, ci numai cu timpul și

printr-o intimitate cât mai completă, așa cum știința nu poate fi apreciată prin probe puține și în timp scurt⁵⁷.

De obicei adevăratele și marile prietenii se bazează pe o comunitate de preocupări, de orizonturi, de studii. A fost cazul cu studenții de care ne ocupăm. Vasile și Grigorie și-au mărturisit afecțiunea reciprocă și au constatat că zelul lor avea un obiect comun: filosofia, adică o viață duhovnicească superioară. De aici înainte, ei erau totul unul pentru altul; ei locuiau sub același acoperiș, aveau aceeași masă, aceleași sentimente și urmăreau aceeași țintă; afecțiunea reciprocă creștea în căldură și putere.

Dragostea trupească trece ca florile de primăvară, adică ea se consumă odată cu materia respectivă, pe când dragostea cea după Dumnezeu și cea castă având un obiect rezistent, este mai durabilă. Cei ce iubesc aceleași lucruri descoperă frumuseți care-i unesc puternic pe unii cu alții; aceasta este legea dragostei care ne depășește⁵⁸. Stâlpii de aur ai prieteniei lui Vasile și Grigorie se sprijineau pe Dumnezeu și pe dragoste:

«Cum să nu lăcrimez la amintirea acestor lucruri! Ne purtau nădejdi egale într-un lucru care stârnea multă pizmă: știința. În schimb, între noi nu era pizmă, ci întrecere de zel. Era luptă între noi amândoi, dar nu cine să aibă singur întâietatea, ci cum fiecare s-o cedeze celuilalt; gloria fiecăruia dintre noi o socoteam ca proprie. Părea un singur suflet în amândoi, ducând două trupuri. Și dacă nu trebuie să credem pe cei care zic că totul este în tot, noi trebuie să fim crezuți că eram unul în altul și unul lângă altul»⁵⁹.

Lăsând la o parte florile de stil din acest text, fondul este adevărat, întrucât este confirmat de ceea ce a urmat, deși unele împrejurări au pus în primejdie această prietenie. Studiile făcute la Atena au însemnat mult în viața Sfinților Vasile și Grigorie; prin aceste studii ei și-au acumulat poate cele mai multe din cunoștințele lor profane, au sporit în arta vorbirii, și-au format o metodă proprie de cugetare prin paralelismul la care supuneau filosofia elină și învățătura evanghelică, au adâncit unele cuceriri ale spiritului omenesc, au verificat pe viu cele două stiluri de viață, păgân și creștin, au cunoscut oameni, probleme și situații deosebite de acelea din țara lor și care le-au îmbogățit experiența, s-au întărit și s-au împodobit cu cea mai mare dintre virtuțile sociale de totdeauna: prietenia.

⁵⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XVII, XVIII, 1, 2, 3, p. 94, 96, 98.

⁵⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIX, 1, 2, pp. 98, 100.

⁵⁹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XX, 1, 2, p. 100.

După Atena

După isprăvirea studiilor la Atena și venirea în țară, Vasile și Grigorie au profesat câțva timp retorica, sau, cum zice Grigorie, au sacrificat puțin timp lumii și scenei ei, pentru a satisface dorința multimilor; în fond, ei nu iubeau spectacolul și scena. În curând, ei abordară bărbătește filosofia, adică intrară în monahism. Dar acum erau separați: Vasile la Cezarea Capadociei, iar Grigorie la Nazianz, unde era reținut de dragostea și obligațiile față de părinți. Vasile plecă în călătorii necesare scopului filosofiei sale⁶⁰. După ce se întoarce, el se stabilește pe malul râului Iris, în Pont, unde pune început unui așezământ monahal de obște, pe care-l organizează după modelul celor văzute în Egipt, Siria și Palestina. Aici cheamă pe prietenul său Grigorie și, printre alte ascultări pe care le fac, este și studiul aprofundat al lui Origen, din care scot extrase alcătuind o operă aparte numită *Filocalia*. Istoricul Socrate precizează că cei doi capadocieni au studiat pe Origen, de la care au luat metoda de interpretare a Sfintei Scripturi. Celebritatea lui Origen era mare atunci și cei doi tineri veniți de la studii nu se puteau lipsi de lectura operelor marelui alexandrin mai ales în luptele cu arienii⁶¹. Este de relevat că deși Vasile și Grigorie au frământat pe Origen în toate sensurile, mergând până acolo încât au făcut un florilegiu – *Filocalia* – din operele sale morale, totuși ei nu și-au însușit croirile lui de doctrină, cum vor face o altă pereche de colegi studioși: Ieronim și Rufin. Ei au luat din Origen numai lucruri corecte și de valoare.

Conflictele cu ereticii, adâncirea propriei lor gândiri, lărgirea continuă a orizontului personal, lucrarea pastorală, paralelismul continuu eleno-ereștin și elaborarea operelor lor scrise, au obligat pe Vasile și Grigorie să facă lecturi întinse. Bogăția lecturilor lor se vede din imensul material acumulat în omiliile, comentariile, cuvântările, tratatele, versurile și corespondența lor. S-au făcut uneori încercări pentru identificarea izvoarelor lor în unele din lucrările pe care ni le-au lăsat; aceste izvoare sunt numeroase și variate, fără să se poată spune că au fost găsite absolut toate.

Cei doi Părinți capadocieni au păstrat pasiunea de a cunoaște, de a se informa, de a se cultiva până la moarte. Informația lor la zi în toate problemele pe care le tratează, prospețimea continuă a spiritului lor, diferitele bilete de recomandare pe care le dau tinerilor care vor să se cultive pe lângă oamenii învățați ai timpului, frământarea din operele lor, confirmă din plin acest lucru.

⁶⁰ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXV 12, 3, pp. 112, 114.

⁶¹ SOCRATE, *Istoria bisericească*, IV, 26 (PG LXVII, 529AB).

Modul însușirii culturii prin studii

Relatând despre perioada studiilor din tinerețe ale prietenului său și ale sale, Sf. Grigorie Teologul pune, ca de altfel și Sfântul Vasile, delicata și importanta problemă a ideii de cultură și problema raportului între cultura păgână și cultura creștină. Problemele erau actuale în sec. al IV-lea și ele nu sunt lipsite de interes nici astăzi pentru tineretul nostru teologic. Ele dezleagă, în fond, cel puțin parțial, modalitatea în care cei doi colegi capadocieni au ajuns, prin studii, străluciți oameni de cultură ai vremii lor. În ce a constat realmente procesul de formație și îmbogățire a spiritului lor? Cum s-au asimilat cunoștințele și cum au transformat ele pe om?

Cultura este un proces de purificare, înălțare și înnobilare, prin râvna da cunoaștere și prin dorul după desăvârșirea morală. Ea se capătă prin contactul cu școala, cu cărțile, cu oamenii mari. Cultura, precizează Sf. Grigorie Teologul, este primul dintre bunurile oamenilor; și este vorba nu numai de cultura creștină care disprețuește prețiozitatea în cuvânt și care se ocupă numai de mântuire și de frumusețea gândirii, ci este vorba și de cultura păgână pe care mulți creștini o repudiază ca fiind o cursă, ca fiind primejdioasă și ca îndepărtând de Dumnezeu. Acești oameni judecă greșit⁶². Cultura nu este o acumulare de-a valma a tot ce întâlnește omul în cale: cuvinte, idei, atitudini. Ea implică operații complicate.

Cultura este un proces de selecție, de alegere a ceea ce este bun și folositor. După cum din cer, din aer, de pe pământ, zice Sfântul Grigorie, noi luăm ce este de folos pentru viață și evităm ce este primejdios și după cum știm că în foc, în hrană, în fier și în celelalte lucruri nu este nimic în sine extrem de folositor sau extrem de păgubitor, ci totul depinde de aprecierea celor care se folosesc de aceste lucruri – nu se amestecă uneori chiar reptilele în lecurile de însănătoșire? –, tot așa și noi luăm din cultura păgână ceea ce ne duce la studiu și la contemplare, respingând ceea ce ne duce la demoni, la eroare și la abisul pieirii. Creștinii, de altfel, trag folos pentru evlavie chiar din situațiile rele, căci ei învață ca din rău să scoată binele⁶³. Este, în aceste considerații, adevărul că faptul culturii este o operație de selecție a elementelor bune din amalgamul cu cele rele, o lucrare de separare și distingere. Sfântul Vasile spune același lucru în tratatul său *Către tineri*, când îndeamnă pe nepoții săi să frecventeze pe marii oameni ai Antichității prin școală după principiul ca să primească de la aceștia numai ce este folositor și să știe ce să lase la o parte. Este vorba, deci, de o operație

---

⁶² SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XI, 1, p. 78.

⁶³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XI, 2, 3, pp. 78, 80.

critică⁶⁴. Nu trebuie să luăm din cultura sau învățăturile profane orice, ci numai ceea ce este folositor, așa cum facem cu alimentele și cum procedează muncitorii manuali, zice Sfântul Vasile. Și tot el precizează că viața are un scop și noi trebuie să ținem ochii fixați asupra lui⁶⁵.

Selecția a ceea ce era bun și folositor pentru Părinții capadocieni și alții se făcea însă pe materialul culturii păgâne, singura cultură recunoscută și încă substanțială în sec. al IV-lea al erei creștine. Nu era ușor să alegi din această cultură veche, bogată și variată, care alimentase și alimenta milioane de oameni pe întinderi considerabile de pământ. Păgânismul era în primul rând elenism, adică suma unor creații, credințe și atitudini unice în istoria lumii, dar păgânismul mai era și cultură latină, egipteană, feniciană, siriană, babiloniană, iraniană, indiană etc. Ce se putea lua și ce nu se putea lua din acest pagânism complicat și înrădăcinat? Selecția elementelor bune și folositoare din pagânism punea, de fapt, încă o dată, problema raporturilor de valoare dintre pagânism și creștinism, de data aceasta nu teoretic, ci practic. Știm că, teoretic, Părinții și scriitorii bisericești se împărțeau în două în această privință: unii susțineau că între valorile spirituale păgâne și creștine nu poate și nu trebuie să fie nici o legătură, pe când alții, dimpotrivă, că între aceste valori este și trebuie să fie o legătură. Părinții capadocieni critică deseori cultura păgână, uneori o condamnă sever, îndeosebi Sfântul Vasile, dar ei sunt pentru un contact cu elementele bune și utile ale acestei culturi, în speță ale elenismului. Sensul acestui contact este indicat – se pare – în afirmația Sfântului Grigorie că procesul culturii *παιδευσίς* cuprinde două lucruri: întâi capacitatea de a cerceta, deci de a face știință, apoi actul contemplării, adică iluminarea prin credință. Cercetarea științifică e, prin firea ei, un factor de apropiere între pagânism și creștinism, fiindcă de ambele părți rațiunea și adevărul au drepturi incontestabile. Știința are mare preț în ochii autorilor noștri:

«Nu trebuie, deci, disprețuită știința, zice Sfântul Grigorie, pentru că așa se pare unora; ci se cuvine să fie considerați ca ignoranți și inculți aceia care au o asemenea atitudine; ei ar voi ca toți să fie în situația lor, pentru ca starea lor să rămână ascunsă în comunitate și ei să evite reproșul de incultură»⁶⁶.

O asemenea poziție însemna porți largi deschise între păgânism și creștinism cu restricția că produsele rațiunii trebuie să ajute la mântuire și să se

⁶⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri, despre chipul de a folosi cultura elenă*, rând. 28-29, ed. F. Boulenger, în *Collection des Universités de France*, Paris, Les Belles Lettres, 1935.

⁶⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VIII, it. 1-16.

⁶⁶ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XI, 4, p. 80.

impună prin frumusețea gândirii, două principii formulate de același Grigorie Teologul. Cu alte cuvinte trebuie pus în funcțiune criteriul selecției.

Criteriul selecției nu se aplică, evident, la întregul patrimoniu păgân, pentru că unele capitole ale acestuia nici nu intră în discuție, ele fiind totalmente repudiate de conștiința și norma creștină ca: idololatria, arta statuară în legătură cu idololatria, diviniația, teatrul, sclavagiul, instituția gladiatorilor, părăsirea copiilor, prostituția etc. Criteriul selecției se aplică producțiilor literare elene care circulau în școli și care, prin natura lor, exercitau o puternică influență asupra formației sufletești a tinerelor generații. Sfântul Vasile, care știe din proprie experiență ce atracție vrăjită exercită literatura asupra tineretului, recomandă stăruitor selecția poezilor și a prozatorilor, iar din aceștia cu deosebire a retoricilor.

Nu trebuie să ne ocupăm cu toți poezii, pentru că ei susțin lucruri felurite în operele lor. Când ei istorisesc faptele și cuvintele oamenilor de valoare, se cuvine să-i iubim, să-i imităm și să ne asemănăm lor; când însă ei tratează despre oameni răi, trebuie să-i ocolim astupându-ne urechile, așa cum ne spune Homer că făcea Odysseu față de cântecul Sirenelor. Obișnuirea cu cuvintele rele este o cale spre faptele rele. Nu vom iubi pe poeți în toate; nu vom accepta pe poezii care descriu în operele lor scene de insulte, de batjocură, de dragoste, de beție, sau care așază fericirea în mese încărcate și cântece lascive; cu atât mai puțin ne vom apropia de poezii care discută despre zei și îndeosebi despre mai mulți zei fără a fi măcar de acord asupra acestora; lăsăm pe seama histrionilor necuviințele și ticăloșiile zeilor: certurile, adulterele și alte fapte⁶⁷.

Aceleiași reconsiderări trebuie să aibă și prozatorii, mai ales când ei scriu pentru plăcerea cititorilor. Aici este vorba de toți prozatorii, afară de filosofi și retori. Tineretul creștin va studia după același criteriu selectiv și pe retori. De la retori vom împrumuta tehnica discursurilor, dar nu vom imita arta minciunii, deoarece creștinii nu trebuie să mintă în nici o împrejurare. Vom lua de la retori ceea ce ei au spus spre lauda virtuții și critica patimii. După cum florile oferă celorlalte făpturi numai perceperea parfumului și a culorilor, pe când albinelor le dă puțința să culeagă și miere, tot așa și pentru cei ce urmăresc nu numai desfătarea și grația în aceste opere, este posibil să și rezerve folos și pentru suflet. Trebuie să profităm de lucrările profane cum profită albinele de flori. Albinele nici nu se apropie de toate florile, nici nu iau tot din acelea pe care se așază, ci culeg numai cât le este de folos pentru lucrarea lor, lăsând restul. Tot așa și noi, dacă suntem înțelepți, luăm din cultura profană numai ceea ce ne convine și este aproape de adevăr, lăsând la o parte restul. Sau procedăm ca pentru floarea de trandafir: după cum când

⁶⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, IV, nr. 3-28.

culegem această floare dăm la o parte spinii, tot așa și noi vom asimila din operele profane ceea ce este folositor și ne vom păzi de ceea ce este vătămător⁶⁸. Afirmatia aceasta este tot așa de adevărată și astăzi, pe plan mai general. O lectură bună este un lucru greu și astăzi. Cîțitorii nu cunosc de la început părțile bune și părțile rele ale unei cărți. Ca să o afle, ei trebuie să parcurgă cartea în întregime. Pe de altă parte, sunt cărți în întregime bune și sunt cărți în întregime rele. Se fac adesea recenzii, dar acestea nu sunt totdeauna concludente. Recenziții au gusturile și preferințele lor personale, oricât de obiective sau uniforme ar trebui să fie criteriile de apreciere a unei cărți. Soluția practică și pozitivă este, pentru tineret, întâi intervenția profesorilor și a educatorilor care vor recomanda cărțile bune și apoi lectura personală și formarea progresivă a unui simț sigur pe baza căruia să reții și să asimilezi ceea ce este realmente valoros și util și să lași la o parte ceea ce știi sau presimți că nu este util sau chiar primejdios.

Dacă asimilarea culturii profane prin selecția elementelor superioare era o necesitate firească pe care o resimțeau nu numai creștinii, ci de atâtea ori și necreștinii, cultura profană era socotită trebuitoare culturii creștine și pentru un număr de rațiuni speciale.

Științele profane, zic scriitorii patristici, sunt necesare pentru înțelegerea Sfintei Scripturi și a adevărilor creștine. Pentru creștini, zice Sfântul Vasile, lucrul cel mai de seamă este viața veșnică; la această viață ne duce Sfânta Scriptură. Dar pentru a înțelege Sfânta Scriptură este bine să ne exercităm ochiul sufletului, ca pe niște umbre și oglinzi, asupra acelor cărți care nu se deosebesc cu totul de Cartea noastră, asemănîndu-ne întru aceasta cu cei ce se pregătesc pentru cariera armelor; aceștia se pregătesc de fapt pentru luptă; tot pentru luptă ne pregătim și noi. Înainte de a da lupta cea mare, adică de a înțelege Sfânta Scriptură, este necesar să ne exercităm în mînuirea armelor culturii profane. Trebuie să intrăm în legătură cu poezii, istoricii, oratorii și cu toți oamenii de la care ar putea rezulta oarecare folos pentru suflet. Asemeni vopsitorilor, care mai întîi pregătesc obiectul de vopsit prin anumite operații preliminare și numai după aceea îi aplică culoarea propriu zisă: purpură sau alta, tot așa și noi, dacă vrem să ni se fixeze ideea de bine, este potrivit să cerem o inițiere prealabilă în aceste științe din afară și numai după aceea vom asculta sfintele și tainicele învățături, ale Scripturii. Așa cum, după ce ne-am obicinuit să privim soarele în apă, vom putea privi și lumina în chip obiectiv, tot așa și în cazul nostru: însușirea culturii profane face mai accesibilă înțelegerea Sfintei Scripturi⁶⁹. Metoda aceasta a fost practicată de oameni mari ai Legii vechi: Moise, vestit

⁶⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, IV, r. 29 și urm.

⁶⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, II, it. 1-45.

între toți oamenii prin înțelepciunea sa, și-a exercitat mintea întâi în învățăturile egiptenilor și numai după aceea s-a apropiat de contemplarea Ființei. Tot așa a procedat și Daniil cel înțelept în Babilon, care întâi s-a introdus în științele haldeilor și apoi s-a apropiat de dumnezeieștile învățături⁷⁰. Cultura profană se prezintă astfel ca un pedagog către Hristos, Idee veche formulată încă de Clement Alexandrinul.

Cultura profană constituie, apoi, o podoabă pentru învățătura creștină. Sfântul Vasile redă această idee printr-o imagină frumoasă: 'după cum menirea proprie pomului este să dea fructe la timpul potrivit, dar și frunzele dau oarecare podoabă prin mișcarea lor în jurul ramurilor, tot așa și pentru suflet fructul important este adevărul, dar nu este lucru lipsit de grație ca acest fruct să fie învelit în înțelepciunea profană, întocmai așa cum frunzele oferă protecție și o înfățișare agreabilă fructului'⁷¹.

Literatura profană, versuri sau proză, oferă, uneori, frumoase exemple de virtute, din care studenții creștini vor folosi cunoscându-le, căci scopul vieții creștine este virtutea. Poeții, prozatorii și filosofii, zice Sfântul Vasile, au laudat adesea virtutea; este un câștig ca tinerii să se obișnuiască cu ea; la vârsta lor, lucrurile învățate se întipăresc și nu se mai șterg niciodată. Și Sfântul Vasile citează versuri din Hesiod care prețuiesc virtutea (Lucrări și zile vv. 285-290). De asemenea, Homer, nu numai după părerea lui Libaniu, dar și după aceea a Sfântul Vasile, elogiaza virtutea, cu unele excepții. Se citează cazul lui Odysseu, care deși pus de împrejurări gol în fața fiicei regelui feacienilor, Nausicaa, nu s-a rușinat, pentru că era îmbrăcat în haina virtuții. Feacienii priveau cu admirație la Odysseu și doreau fiecare să fie un Odysseu și încă un Odysseu scăpat din naufragiu. Singură virtutea rămâne statornică, pe când celelalte lucruri se schimbă. Sfântul Vasile mai citează versuri din Solon și Teognis, apoi povestea lui Prodicos din Keos despre Heracle și întâlnirea lui, pe când era tânăr, cu patima și virtutea deghizate în femei. În urma pledoarei fiecăreia din ele, Heracle alege calea arătată de virtute⁷². În poezia sa *Despre virtute*, Sf. Grigorie Teologul citează și el pe Odysseu și Nausicaa, pe Midas etc.⁷³.

Majoritatea scriitorilor care s-au ocupat cu înțelepciunea au laudat nu numai vorbirea despre virtute, ci și fapta virtuții. Trebuie să-i ascultăm și să încercăm să realizăm în viață cuvintele lor. Homer recomandă această împletire a cuvintelor despre virtute cu faptele virtuozose zicând că acela care întărește înțelepciunea din cuvinte prin fapte, este singurul înțelept, pe când ceilalți sunt umbre zburătoare (*Odiseea* X, 495). Este ca atunci când un

⁷⁰ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, III, rr. 11-18.

⁷¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, III, rr. 5-11.

⁷² SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, V, rr. 1-75.

⁷³ PG XXXVII, 709A.

tablou corespunde exact originalului. A lăuda virtutea în public consacându-i lungi discursuri, iar în viața particulară a te deda la tot felul de plăceri și neorândueli, înseamnă a te asemena histrionilor, care joacă pe scenă roluri pe care nu le au niciodată în viața propriu-zisă. Pentru un om adevărat este necesară armonia deplină dintre cuvânt și faptă. Un muzicant n-ar accepta ca instrumentul său să fie neacordat, iar un conducător de cor n-ar admite ca în corul său să nu fie o armonie desăvârșită. Acordul între faptă și cuvânt, iată virtutea. Culmea nedreptății, după Platon, este să pari drept fără a fi (*Republica* II, 361 A)⁷⁴.

Sfântul Vasile recomandă să fie reținute de tineri și fapte de virtute transmise de tradiție și consemnate de poeți sau istorici, îndeosebi când aceste fapte concordă cu principiile morale ale Sfintei Scripturi. Și autorul nostru citează cazul lui Pericle care a răbdat o zi întreagă insultele unui cetățean pe care șeful statului atenian în loc să-l pedepsească, l-a recompensat, apoi cazul lui Euclid de Megara amenințat de un mândru cu jurământ că va fi omorât și jurământul celui amenințat de a răspunde cu bine la amenințări, în fine cazul lui Socrate bătut peste față de un bețiv și afișarea de către filosof pe propria-i frunte a unei inscripții în care arăta cui se datorau loviturile primite. Aceasta, observă Sfântul Vasile, se aseamnă cu învățătura din Scriptură care recomandă că dacă cineva a fost lovit pe obrazul stâng să ofere și pe cel drept (*Mt.* V, 39). Întâmplarea lui Pericle și a lui Euclid evocă sfatul Sfintei Scripturi care ne îndeamnă să răbdăm pe cei ce ne persecută și să îndurăm cu bunătate mânia lor (*Mt.* V, 44 și urm. în sens larg) sau să dorim vrăjmașilor noștri binele și să nu-i blestemăm. Alexandru cel Mare luase prizoniere pe fiicele lui Dareios, dar n-a vrut nici măcar să le vadă, sub cuvânt că ar fi rușinos ca el care a biruit bărbați, să se lase stăpânit de femei. Aceasta se aseamnă cu cuvintele Sfintei Scripturi: «Tot cel ce se uită la femeie cu poftă acela a făcut desfrânare cu ea în inima sa», chiar dacă în faptă n-a săvârșit adulterul; primind pofta în inima sa, omul nu este scăpat de păcat (*Mt.* V, 28). Cleinias, elev al lui Pitagora, deși putea prin jurământ să scape de o amendă de trei talanți și deși jurământul lui era adevărat dacă l-ar fi rostit, totuși el n-a jurat. Cleinias împlinea porunca ce ne oprește pe noi creștinii să jurăm (*Ieș.* XX, 7; *Deut.* V, 11)⁷⁵. Aluzie la teoria împrumutului de elemente din Sfânta Scriptură de către cultura profană, teorie susținută de un număr de Părinți și scriitori bisericești.

Între trup și suflet trebuie să fie armonie ca între forma și fondul operelor clasice. A ne îngriji exclusiv de trup înseamnă a păgubi sufletul. Trupul trebuie ținut în frâu pentru a nu ne prăbuși în noroiul poftelor și plăcerilor. El trebuie menajat numai în măsura în care, prin aceasta, facem

⁷⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VI, rr. 1-26.

⁷⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VII, rr. 1-53.

din el un auxiliar pentru filosofie, cum zice Platon (*Republica* VI, 498 B). Lucrul acesta îl spune și Pavel când ne recomandă ca îngrijirea de trup să n-o prefacem în poftă (*Rom.* XIII, 14). Grija de suflet trebuie să primeze. Sufletul trebuie eliberat prin filosofie ca dintr-o închisoare de patimile trupului; trupul însuși se cuvine să fie pus în situația de a birui patimile sale. Purificat prin înfrânarea și îndepărtarea plăcerilor simțuale, sufletul poate fi educat prin muzică și alte arte⁷⁶.

Concluzii

Aniversarea a 16 veacuri de la isprăvirea studiilor Sf. Vasile cel Mare și Sf. Grigorie Teologul trebuie să fie pentru studenții noștri în teologie prilej de meditație adâncă și de legământ solemn pentru a-i imita sau măcar a se inspira din stilul vieții lor universitare.

Viața studentească a Părinților capadocieni este un model pentru studenții teologi. Ea este model pentru toate capitolele și toate sensurile vieții studentești, a celor chemați să slujească lui Hristos. Studenții Vasile și Grigorie au folosit la maximum tot timpul și toate împrejurările perioadei lor studentești pentru a-și împodobi mintea și a-și îmbogăți sufletul la maximum. Desigur existau și momente de odihnă și de bucurii tinerești curate, care reconfortau pe cei doi studioși. Dar ei considerau studiile ca un drum care duce la scopul suprem al creștinului: mântuirea. Sfântul Vasile recomandă nepoților săi studenți să înlăture neapărat neglijența și ușurătatea, spre a se putea bucura de răsplata minunată pe care nici un cuvânt nu o poate exprima⁷⁷. Nu viață de plăceri, de distracții, de hoinăreli, de dormitare, de angajări în direcții este adevărata viață studentească, ci sete după lumină, după orizonturi largi, după înțelegerea legilor și frumuseților lumii, după dăruire, după pătrunderea secretelor vieții omenești, după legătura cu oameni mari, idei mari, cărți bune, etc.

Râvna la învățătură a celor doi studenți capadocieni a fost vestită în *Universitatea* ateniană. Nu era ușor să te impui într-o universitate ca aceea a Atenei unde studenți și profesori de diferite naționalități își disputau întâietatea. Mulțimea materiilor de învățământ, varietatea metodelor, rafinamentul limbii și culturii grecești erau obstacole serioase pentru niște studenți provinciali, care pe deasupra erau și capadocieni. Cu toate acestea, Vasile și Grigorie s-au remarcat curând, îndeosebi în domeniul științelor, al filosofiei și al oratoriei, materii fundamentale atunci ca și astăzi. Ei au progresat așa de mult la învățătură, încât au ajuns în admirația colegilor și a

---

⁷⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, IX.

⁷⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VIII.

profesorilor. Grigorie însuși ne povestește cum la sfârșitul studiilor i s-a propus să rămână ca profesor la universitatea unde până atunci muncise ca student⁷⁸. Se poate imagina o consacrare și o prețuire mai glorioasă a unei vieți de student? La câți studenți li se întâmplă acest lucru? Succesul la învățătură al celor doi studenți s-a datorat muncii lor exemplare și organizate, nivelului înalt al profesorilor și prieteniei ideale dintre ei amândoi. Prietenia curată între studenți este un izvor nesecat de râvnă la învățătură și de întrecere în toate lucrurile bune. Prietenii se ajută și se îndeamnă prin pildă reciprocă.

Învățătura după program se lărgește, la studenții iubitori de lumină, într-un adevărat proces de cultură. Tinerii cu adevărat studiosi nu se mărginesc niciodată la cât le spune profesorul, ci culeg în completare informații, adânciri și deslușiri cu care-și îmbogățesc continuu patrimoniul lor spiritual. Acest proces îmbracă forme felurite: convorbiri cu oameni învățați, conferințe, călătorii, muzică și mai ales lecturi. În toate aceste situații și mai ales la lecturi, studenții capadocieni au practicat și apoi au recomandat metoda selecției, a alegerii utilului și binelui din materialul parcurs. Adevărata cultură este un proces de selecție. Dar cine să facă selecția? În tinerețea lor neștiutoare, studenții nu sunt în măsură să aleagă totdeauna ce este bun de ce este rău. Rolul principal în această operație delicată și dificilă revine profesorului și educatorului care vor face recomandările de rigoare, dar se vor îngriji să formeze și în tineri spiritul critic capabil să discearnă bine și repede ce este folositor de ceea ce nu este folositor sau este chiar primejdios. Problemă laborioasă și spinoasă care se pune cu fiecare generație studențească

Specificul vieții studențești a Părinților capadocieni a fost împletirea strânsă a studiului cu virtutea. Este metoda clasică a învățământului teologic creștin de la începuturi până astăzi. A învăța una și a face alta, înseamnă a compromite iremediabil procesul de învățământ care vrea să dea creștini și preoți adevărați. Între învățătură și purtare trebuie o corespondență permanentă. Faptele confirmă sau infirmă adevărul învățăturii. Părinții capadocieni s-au impus atenției contemporanilor și admirației vremurilor de după ei prin minunata consecvență a vieții lor față de gândirea și învățătura lor.

Adevărata cinstire pe care le-o putem da, la aniversarea a 16 veacuri de la isprăvirea studiilor lor, este să le urmăm pilda.

⁷⁸ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Despre viața sa*, v. 256 (PG XXXVII, 1047A).

THE ACADEMIC EDUCATION OF THE CAPPADOCIAN FATHERS

Both St. Basil the Great and St. Gregory the Theologian started their intellectual, moral and religious education in their families. It was in the family that they received the first elements of schooling: reading, writing, computing. St. Basil's childhood teacher was his father, rhetorician Basil, the son of St. Macrina the Elder, herself a student of St. Gregory Thaumaturgus.

Macrina played an instrumental role in her grandson's education. Due to this education, St. Basil improved both in moral life and eloquence. His early studies led him towards his future perfection, excellence in eloquence as well as virtue. His own parents were to St. Basil epitomes of righteousness, especially his father who almost matched his virtue; his early life anticipated his future one. St. Gregory the Theologian, son of Gregory and Nonna, expressed his high esteem and appreciation for his parents and the education he received from them. Since his early age, he received the best education since, as he remarked himself, his family provided him with outstanding examples; despite his young age, he already evinced an elder's distinction; his thirst for good and beauty constantly increased. In young age, St. Gregory received books praising God, and he came into contact with the most dignified people. Good books and remarkable people are excellent educational means for teenagers.

In due course, not willing to neglect any form of beauty, St. Basil went to Caesarea in Cappadocia, in order to attend its schools. St. Gregory arrived there, too, wishing to acquire the skill of eloquence. He called Caesarea illustrious, as it had been the guide and teacher of his oratoric art; it was deemed to be the metropolis of discourse; eloquence was Caesarea's most elevated and characteristic skill; the art of rhetoric was its distinctive trait. As St. Gregory mentioned, St. Basil impressed both his professors and his colleagues. He matched his professors and outstripped his colleagues in all regards. He had gained the admiration of both the population and the city's rulers. His knowledge exceeded his age, while his character exceeded his knowledge. He was the most pre-eminent of rhetors, even before starting to deliver lectures. He was the most pre-eminent among philosophers, even before philosophical systems emerged.

St. Basil left Caesarea in Cappadocia for Byzantium, the capital city of Orient, famous for its excellent sophists and philosophers, who soon taught him their best. From Caesarea in Cappadocia, St. Gregory of Nazianzus moved to Caesarea in Palestine. Two cycles of studies were taught here, a lay and a Christian one; subjects studied were logic, dialectic, physics, geometry, arithmetics, astronomy and ethics; they constituted the preparatory stage for Christian theology. Theological education was thus grounded on lay studies. All secular authors could be approached: philosophers, poets, etc., except for the atheist ones. The highest,

and probably the longest stage of Cappadocian Fathers' studies was that of Athens. Dubbed by St. Gregory "golden Athens", it attracted all young scholars of the times. The student life of the Cappadocian Fathers intertwined learning and virtue. It has been the classical method of Christian theological education since its beginnings to this day. Teaching a thing and doing another is to irretrievably discredit the educational process which is meant to produce genuine Christians priests. There must be permanent correspondence between one's teachings and one's behaviour.

IDEI MISIONARE, PASTORALE ȘI SOCIALE ÎNNOITOARE LA SFINȚII TREI IERARHI*

Institutul Teologic Universitar din București își prăznuiește astăzi, prima dată, hramul său cel nou: *Sfinții Trei Ierarhi* – Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur. Așezământul nostru de înaltă învățatură bisericească intră, de acum înainte, sub ocrotirea a trei dintre cei mai mari Părinți ai Bisericii, păstrând pe cel vechi, Sfântul Grigorie, în centru, ca simbol al înaltei științe teologice, încadrat de Sfântul Vasile, simbolul energiei și acțiunii organizate și de Sf. Ioan Gură de Aur, simbolul râvnii mistuitoare, în cuvânt și faptă, pentru schimbarea societății omenești, în înțelesul cel mai înaintat pentru vremurile de atunci. Această înmulțire a puterilor ocrotitoare ale școlii noastre se explică nu numai prin aceea că Institutul Teologic din București a absorbit fostele seminarii, dintre care unele aveau hramul Sfinții Trei Ierarhi, dar și prin faptul că, în urma restructurării sale fundamentale, teologia ortodoxă română înțelege să nu se mărginească la o lucrare pur teoretică, de meditare a adevărilor de credință ale Revelației, ci să pășească și la aplicarea pe teren a acestor adevăruri, și să participe, cu contribuții substanțiale, la marile transformări sociale prin care trece lumea ceasului de față.

Cei Trei Sfinți Ierarhi răspund admirabil acestor scopuri, prin opera lor misionară, pastorală și socială. Misiunea, pastorația și lucrarea socială, pregătite și susținute de o solidă formație științifică și de o continuă atmosferă de sfințenie, s-au împletit întotdeauna strâns unele cu altele și toate cu realitatea istorică și socială, în mijlocul căreia acționau. Sf. Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur se nasc, trăiesc și adorm în veacul al IV-lea, cu excepția Sfântului Ioan, care se duce la părinții săi și la Tatăl tuturor, în anul 407. Sfinții Trei Ierarhi au continuat, au amplificat și au desăvârșit opera misionară a înaintașilor lor. Ei s-au folosit de metodele bune ale acestora, adăugând altele noi și și-au încununat lucrarea cu izbânzi frumoase, mai ales prin avântul lor înaripat pentru binele sufletesc al oamenilor.

Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur au convertit numeroși păgâni din raza misionară a episcopiiilor, arhiepiscopiiilor

---

* Cuvânt la hramul *Institutului Teologic Universitar din București* (30 ian. 1950), actuala Facultate de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarbul”. A fost publicat și în: *SrTeol* 1-2/1951, pp. 100-107.

și patriarhiilor lor. Ei aveau de a face cu rezistența religioasă tenace a acelor păgâni culti și mândri din a doua jumătate a sec. al IV-lea, care vedeau în slăbirea credințelor păgâne, apusul culturii păgâne însăși, și pe care renașterea elenismului, încercată de Iulian Apostatul, îi înverșunase la culme. Ierarhii noștri misionari aveau apoi să lupte uneori cu greutate și mai mari pentru convertirea marilor mase de țărani, pe care tradițiile milenare îi fixaseră, ca în piatră, în credințele lor.

Opera misionară a Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur a mers până la marginile și dincolo de marginile Statului Roman, unde acești Părinți au încreștinat, între alții, și pe strămoșii noștri din Schytia Minor și Dacia estică. Misionarii Sf. Vasile cel Mare mergeau, prin mijlocirea nepotului său Iunius Soranus, guvernatorul Schytiei Minor, și prin arhiepiscopul Ascholios al Tesalonicului, până în părțile Buzăului, unde Sf. Sava s-a înecat, sub persecuția lui Atanaric, în 372¹. Sf. Ioan Gură de Aur convertește pe goții din Constantinopol și pe cei de la Dunărea de Jos printr-o campanie misionară minuțios studiată². Sf. Niceta de Remesiana nu era, deci, singurul conducător de misiune la strămoșii noștri. Creștinători ai unei părți a geto-scito-daco-goților, adică ai strămoșilor noștri, nu au, Sfântul Vasile și Sf. Ioan Gură de Aur, un drept aparte la prețuirea și venerarea noastră?

Sfinții noștri patroni au dus o luptă aprigă contra ereticilor de tot felul: *apolinariști*, *pnevmatomahi*, dar mai ales *eunomieni* sau *anomei*, arieni extremiști. Majoritatea operelor polemico-dogmatice ale celor doi capadocieni sunt îndreptate împotriva anomeilor, care tăgăduiau dumnezeirea Fiului. Ele sunt momente de știință, artă și evlavie. Sf. Ioan Gură de Aur însuși se luptă cu speculațiile anomee.

Lucrarea misionară a celor Trei Ierarhi dusă cu cuvântul, cu fapta și cu scrisul, este unul din capitolele cele mai strălucite ale vieții lor; prin această lucrare ei au scăpat Biserica de primejdia fărâmițării și a degenerării ei într-un conglomerat de secte. Este ușor de bănuit de ce arsenal științific, de câtă pătrundere, de cât tact trebuiau să dea dovadă acești misionari pentru a răpune savanta mașină de luptă a ereticilor. Păgânismul, ale cărui poziții ideologice și practice erau bine cunoscute, putea fi mai ușor combătut decât erezia cea cameleonică structurată cu elemente multiple și variate și în continuă schimbare. Lectura atentă a celor cinci cuvântări teologice ale Sf. Grigorie Teologul descoperă o încheștare intelectuală excepțională cu vicleniile și perversitățile dușmanului Ortodoxiei. De câtă strategie au trebuit să dea dovadă marii noștri Ierarhi, pentru ca pe o parte din eretici să-i aducă în sânul Bisericii, iar pe ceilalți să-i înfrângă definitiv?

¹ SF. VASILE CEL MARE, *Scrisorile* 154, 155, 164, 165.

² TEODORET AL CIRULUI, *Istoria Bisericească*, V, 31 (PG LXXXII, 1257D, 1260A).

Cei trei Sfinți patroni sunt spirite ecumenice. Opera lor misionară nu se mulțumește numai cu pacea și ritmul spiritual al eparhiilor lor. Ei încearcă să împace marile Biserici ale Răsăritului, divizate pe tema schismei meletiene și a altor neînțelegeri. Sfântul Vasile scrie în această privință Sfântului Atanasie și Episcopului Romei, Damasus; Sfântul Grigorie pune aceeași problemă în cuvântarea cu care-și inaugurează președinția la ședințele Sinodului II Ecumenic. Arhiepiscopul Cezareei Capadociei a lucrat intens pentru o apropiere efectivă între Bisericile Răsăritului și Apusului. Rezultatul a fost minim, pentru că ambiția și răutatea contemporanilor, îndeosebi apuseni, au anulat aceste sfinte osteneți. Dacă Sf. Ioan Gură de Aur moare de persecuție într-un exil odios, la hotarul cel mai detestat al Statului Roman, este și grație uneltirilor fraților săi de cin.

Elaborarea și conducerea unei așa de vaste și complicate opere misionare au fost sprijinite de o considerabilă producție literară a celor trei Părinți. Creațiile lor literare se impun nu numai prin seriozitatea și adâncimea cugetării, ci și printr-un deosebit farmec artistic. Scriind proză și versuri în toate genurile literare, cunoscute până la ei și creând ei înșiși genuri literare ca *autobiografia* și *necrologul*, patronii, noștri urmăreau nu satisfacția personală, ci desăvârșirea cuvântului și faptei misionare. Cuvântul scris consolidează opera cuvântului rostit, circulă la distanțe și în situații unde nu poate ajunge cuvântul vorbit și adaugă un prestigiu și o lumină aparte lucrului misionar. O omilie a Sf. Vasile cel Mare, o cuvântare a Sf. Grigorie Teologul, sau o predică, indiferent de genul oratoric, a Sf. Ioan Gură de Aur au avut, când au fost citite, rezultate mai sigure și mai profunde, decât lucrarea de luni și poate de ani a unui grup de misionari oarecare. Secretul succesului acestor producții literare stă în siguranța și precizia cugetării, în formularea clasică a adevărilor de credință și mai ales în frumusețea inimitabilă a unei forme, care a făcut din ei «mari dascăli ai lumii creștine».

Opera pastorală a Sf. Trei Ierarhi este o comoară de învățăminte pentru preotul și creștinul zilelor noastre. Lăsându-se cu greu duși la hirotonie, patronii noștri au văzut în preoție un dar și o misiune excepțională, de care niciun nevrednic nu trebuia și nu trebuie să se apropie. Preoția ca pastorație este un har, este o știință și este o artă. Mitropolitul Vasile și Patriarhii Grigorie și Ioan au conceput și au trăit preoția ca pe cea mai sfântă teamă și cea mai înaltă încordare a ființei lor, din chiar momentul hirotoniei lor întru diaconi și preoți. Preoția creștină este o realitate sublimă, neegalată nici chiar de vrednicia îngerească. Dar ea nu este un sublim teoretic, ci o faptă de lumină și ridicare a semenilor rătăciți sau prăbușiți în păcat și destrămare. Preotul este în primul rând păstor, adică doctor de suflete, făcând tot ce-i stă în putință spre a preveni pe cele sănătoase, spre a vindeca pe cele bolnave, spre a smulge din ghiarele morții pe cele în agonie.

Cei Trei Ierarhi au fost cu adevărat: *doctores de suflete*. Ei au reorganizat în jurul Bisericii, educația creștină pentru copii și tineret, în

vederea căroro fiecare a scris unul sau mai multe tratate pedagogice, ajunse normative pentru catehetica ortodoxă. Este de ajuns să menționăm *Cuvânt către tineri* al Sf. Vasile cel Mare, *Despre viața sa* a Sf. Grigorie Teologul și *Despre slava deșartă și cum trebuie părinții să crească pe copii* a Sf. Ioan Gură de Aur. Ei s-au aplecat cu nesfârșită dragoste asupra inimilor bolnave, asupra convingerilor în formație, asupra credinței înmugurânde, asupra sufletelor răvășite de păcat sau de viciu și pe toți i-au ajutat, i-au mângâiat, i-au încurajat, i-au luminat. Tratatele *Despre preoție*, ale Sf. Grigorie Teologul și Sf. Ioan Gură de Aur și *Regulile morale* ale Sfântului Vasile condensează în ele o nesfârșită bogăție de asemenea doctorii duhovnicești elaborate de-a lungul unor mari experiențe pastorale. Predici, scrisori pastorale, tratate, corespondență, vizite canonice, sunt amplu folosite pentru sporul duhovnicesc. Nu mai vorbim de lucrarea catehetică folosită atât de mult în misiune, și în care Sf. Ioan Gură de Aur este neîntrecut. Sfintele lor Liturghii încununau opera de educație și progres pastoral, prin acea dulce comuniune duhovnicească în jurul trupului euharistie.

Lucrarea pastorală a patronilor noștri a creat forma clasică a umanismului patristic. Cei doi capadocieni nu s-au mulțumit, prin adunarea de texte din Oxigen, numai să pună bazele literare ale unei opere de mare viitor: *Filocalia*; ei și Sf. Ioan Gură de Aur erau conștienți de caracterul revoluționar al creștinismului, care, ca învățătură nouă și program nou de viață, trebuia să creeze și omul cel nou. Cei «Trei mari Ierarhi» își dau toată osteneala, în vederea plămuirii spirituale a acestui om nou, omul creștin. Omul cel nou este fiul adoptiv al lui Dumnezeu, el este însetat după lumina științei și a culturii, pe care le socotește necesare pentru a ajunge la adevărata cunoaștere, aceea a lui Dumnezeu, și se străduiește mai ales după desăvârșire, printr-o înaltă încordare filocalică. Dar filocalia celor trei Părinți ai Bisericii nu era posibilă fără curățirea terenului social. De aceea, ei purced la o vastă lucrare socială, în care și-au cheltuit cea mai mare parte a puterilor lor și prin care ei se așează în rândul marilor pionieri ai progresului, de-a lungul istoriei.

Fiindcă cei Trei Mari Ierarhi iubeau profund pe om, fără deosebire de credință, de rasă sau de rang social, nu puteau suporta spectacolul degradant al unei societăți în care o mică minoritate – un sfert, sau cel mult o treime din numărul total al populației –, exploata la sânge restul – adică trei pătrimi sau două treimi –, menite prin legi la o existență neomenească. De aceea, patronii noștri pornesc o luptă aprigă din ce în ce mai intensă împotriva aristocrației latifundiare, bancare și comerciale, pentru a o determina să renunțe la exploatare și să-și împartă bunurile materiale cu săracii.

Sfinții Vasile și Ioan au scris pagini neuitate, incendiare, care zguduie și azi pe cititori, și care au făcut ca *Patriarhul cu Gura de Aur* să fie comparat cu frații Grahi. Iată cum apostrofează el pe bogați, într-una din *Omiliile la Scrisoarea către Romani*:

«Voi meritați pedeapsă deosebită, când, pentru a împodobi pietrele și solul casei voastre sau animale fără rațiune, care nici nu înțeleg că sunt împodobite, precipitați într-o prăpastie de mizerii pe fratele vostru, care a luat parte cu voi la bunurile inefabile și pe care Domnul vostru l-a cinstit într-o asemenea măsură! Vă îngrijiți grozav de câinele vostru, dar acest om, sau mai bine zis Hristos, este devorat de foame din cauza câinelui vostru și al lucrurilor de care am vorbit... Acela care a fost făcut după chipul lui Dumnezeu este desfigurat din cauza cruzimii voastre. Capetele catărilor care trag pe soția voastră strălucesc de aur. Dacă este vorba de decorat un scaun sau un taburet pentru picioare, se întrebuințează peste tot numai aur și argint. Cu toate acestea, membrele lui Hristos, pentru care Acesta a coborât din ceruri, pentru care El și-a vărsat prețiosul Său sânge, nu au măcar hrana necesară, Răspunderea revine avariției voastre. Paturile voastre sunt împodobite cu argint de la un cap la altul, pe când trupurile „Sfinților” nu sunt acoperite cu veșmintele cele mai indispensabile»³.

Se cunosc paginile vesitite prin care Sfântul Vasile înfiearează pe cămătări și speculanții de pâine, a căror cruzime împingea pe săraci să-și vândă copiii, ca prin prețul obținut să-i poată hrăni pe ceilalți și pe ei înșiși. Este celebră mai ales descrierea agoniei prin foame:

«carnea se întinde pe oase ca o pânză de păianjen. Pielea își pierde culoarea. Rumeneala dispăre, nemaifiind sânge. Albul nu mai este nici el, din cauza înnegrii pielii, prin slăbiciune. Corpul devine livid, prin amestecul nenorocit al palorii și al negrelii de suferință. Genunchii nu se mai țin și sunt trași eu silă. Glasul este subțire și slab. Ochii slăbiți în orbite, zadarnic sunt închiși în cavități, ca miezul în coaja de nucă. Pântecul este gol, leșinat, inform, fără volum, fără întinderea naturală a măruntaielor, lipindu-se de oasele spatelui. Cine trece neatent pe lângă un asemenea trup, de câte pedepse este el vrednic? Ce culme de cruzime nu atinge el prin aceasta? Cum nu va merita el să fie numărat în rândul celor mai crude fiare și considerat drept criminal și ucigaș?»⁴.

Această critică nu este retorică. Ea sesizează realități sociale cumplite, peste care nu se putea trece. Este meritul Sfinților noștri patroni nu numai de a se fi sesizat de aceste realități, dar și de a fi încercat o clasificare a lor, surprinzător de progresistă și actuală. Cei doi Părinți Capadocieni împart societatea creștină a timpului în bogați și săraci. În *Omilia XI, la Faptele Apostolilor*, Sf. Ioan Gură de Aur împarte lumea creștină în două

³ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia 11 asupra Scrisorii către Romani*, 5, 6 (trad. P.F. Legrand, *Saint Jean Chrysostome*, pp. 137-138).

⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Omilie cu prilejul secetei și a foametei*, 7 (Pr. Ioan Gh. COMAN, *Polul social al milei creștine, la Părinții Capadocieni*, 1045, pp. 30-31).

jumătăți: una a bogaților, alta a săracilor, după ce în *Omilia LXXXV la Sf. Matei*, el o împărțise în trei: o clasă medie, reprezentând 80% și trăind modest, dar fără lipsuri, bogații reprezentând circa 10% și săracii reprezentând 5%⁵. Peste contradicția aparentă a acestor cifre, trebuie să reținem că în concepția Sf. Ioan Gură de Aur, bogații formează un bloc masiv aparte, iar săracii cuprind nu numai pe infirmi, bolnavi, bătrâni, dezertori și alte categorii de nefericiți, ci și pe muncitori și pe țărani, cum reiese din celebra paralelă a celor două cetăți: *a bogaților și a săracilor*.

Cei Trei Ierarhi sunt, deci, conștienți de existența claselor sociale pe care le înregistrează ca atare, precum și de lupta dintre ele. De o parte clasa exploatatorilor latifundiarilor, bancherilor și comercianților, de alta clasa exploatatilor, alcătuită dintr-un procent mic de elemente inutilizabile: infirmi, bolnavi, bătrâni etc. și dintr-un procent foarte mare de muncitori și țărani. Bogațiile care atrag critica Părinților patroni sunt în special proprietățile particulare, moșii, mari imobile urbane, turme de animale, bijuterii. Nu intră în obiectul criticii acestor Părinți corăbiile, atelierile de lucru și alte elemente necesare traiului mulțimilor. Fără să o spună precis, Sf. Ioan Gură de Aur face deosebire între bunurile particulare servind egoismul câtorva și bunurile producătoare de bogății, în folosul economic al țării⁶. Proprietatea își are obârșia într-o nedreptate, zice Patriarhul „Ambasador al săracilor”:

«La început, Dumnezeu nu a făcut pe unul sărac, iar pe altul bogat. El nu a arătat acestuia unde să găsească comori, îngropate, ascunzându-le de celălalt. El a dat tuturor același pământ, pentru a-l stăpâni. Pământul fiind de obște, de ce tu ai atâtea jugăre, în timp ce semenul tău nu are o brazdă? „Mi le-a lăsat tata moștenire”, zici tu. Și el de la cine le-a primit? De la înaintași, desigur. Dar urcând pe firul moștenirilor, se găsește, în chip necesar, totdeauna, un început, unde nedreptatea este izvorul oricărei proprietăți»⁷.

Singurul proprietar este Dumnezeu. Oamenii sunt doar administratori ai bunurilor ce li s-au încredințat. Proprietatea nu este decât dreptul trecător al primului ocupant, zice Sf. Vasile. Bogatul se aseamănă, zice același Sfânt Părinte, cu acela care, intrând în teatru, împiedică pe ceilalți să pătrundă, dorind să profite numai el de o plăcere care este a tuturor. Cuvintele *al tău și al meu* împart ceea ce Dumnezeu a pus la un loc. De aici vin toate neînțelegerile și nesfârșitele necazuri, zice Sfântul Ioan⁸. Sfântul

⁵ Gerard WALTER, *Les origines du communisme*, Paris, Payot, 1931, pp. 153-154.

⁶ IDEM, *op. cit.*, p. 160.

⁷ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia 12 la 1 Timotei*, apud G. WALTER, *op. cit.*, p. 150.

⁸ IDEM, *op. cit.*, loc, cit.

Vasile merge până la a îndemna pe bogați să-și dărâme depozitele pline cu bogățiile nedreptății, să prăbușească acoperișurile și zidurile care ascund grâul intrat în putreziciune⁹. Muncitorii sunt prezentați de Sf. Ioan Gură de Aur în vestita paralelă dintre cetatea bogaților și aceea a săracilor. Ei sunt arhitecți, teslari, cismari, brutari, agricultori, făurari, muncitori și meseriași de tot felul¹⁰. Muncitorii au o importanță decisivă pentru existența societății. Cetatea bogaților nu poate exista fără muncitori, pe când muncitorii pot exista fără bogați.

«Pentru a construi o casă – zice Sf. Ioan Gură de Aur –, nu este nevoie de aur, nici de argint, nici de perle, ci de cunoștințe tehnice și de mâini, nu de orice mâini, ci de mâini bătătorite și de degete tari, de putere multă, de lemn și de pietre. Pentru a țese o haină, aurul și argintul sunt iarăși inutile; ceea ce trebuie sunt din nou mâinile, cunoștințele și femeii care să lucreze. Pentru a ara, pentru a cultiva pământul, este nevoie de bogați, sau săraci? Evident că de săraci este nevoie. Este vorba de a lucra fierul, sau de a executa orice altă treabă manuală? Tot oamenii de jos sunt cei mai necesari»¹¹.

Principiul fundamental în muncă, este, deci, calificarea profesională. Muncitorii trebuie tratați omeneste și apărați de ceea ce le amenință viața, fiindcă ar putea să se răzbune pe bogați, refuzând să mai muncească pentru aceștia:

«Dacă săracii ar imita exemplele perverse ale bogaților lacomi, v-ar produce pagube ireparabile. Ei v-ar reduce la mizerie și v-ar extermina, prin refuzul de a vă da concursul care vă este necesar: agricultorul refuzând munca manuală, marinarul refuzând să facă comerț prin navigație, ostașul refuzând să aibă curaj pentru război»¹².

Ce soluție propun Sfinții Trei Ierarhi pentru a elimina profundele contradicții economice și sociale ale vremii lor? Întoarcerea la starea paradisiacă, unde nu erau nici bogați, nici săraci, nici liberi, nici sclavi, ci toți egali, proclamă Sf. Grigorie Teologul¹³. Fieea însăși ne arată că numai viața de obște, viața în comun, va pune capăt neînțelegerilor și suferințelor.

⁹ IDEM, *op. cit.*, p. 126.

¹⁰ IDEM, *Omilia 31 asupra Scrisorii I către Corinteni*, 4-5.

¹¹ IDEM, *op. cit.*, loc. cit.

¹² IDEM, *Omilia 10, 4, la Scrisoarea 1 către Corinteni* (G. WALTER, *op. cit.*, p. 158).

¹³ G. WALTER, *op. cit.*, p. 136.

«Dumnezeu – zice Sf. Ioan Gură de Aur –, ne-a dat soarele, astrele, cerurile, elementele, râurile. Ne folosim toți de ele. Nimic din ele nu este sub cheie. Nu sunt nici cheltuieli, nici procese în legătură cu ele. Iată chipul și legea firii. Desigur, motivul pentru care Dumnezeu a făcut aceste lucruri de obște este ca, prin aceste exemple, să ne învețe să stăpânim și tot restul de obște»¹⁴.

«Animalele – zice Sfântul Vasile –, se folosesc de obște de produsele pământului, pe care ele le-au primit de la fire. Turme de oi pasc pe același munte, mari herghelii de cai se hrănesc pe același câmp. Toate celelalte animale își cedează reciproc folosirea hranei necesare. Oamenii își însușesc și, opresc la ei ceea ce este de obște. Ei pretind să stăpânească singuri ceea ce aparține unui mare număr»¹⁵.

Regimul de obște este, de altfel, practicat de către Stat zice Sf. Ioan Gură de Aur:

«Tot ceea ce aparține Statului este comun tuturor cetățenilor; orașele, piețele, porticele, aparțin tuturor de obște. Toți au drept egal la ele și niciunul nu stăpânește personal mai mult ca altul, ceea ce este de folos public»¹⁶.

Sfinții noștri văd în prima comunitate a Bisericii de la Ierusalim, modelul de urmat pentru, transformarea societății timpului lor. Ei recomandă cu toată căldura acest model și propun, pentru realizarea unei vieți de obște, ca în prima comunitate creștină, când contribuția personală bănească și în natură, când vinderea bunurilor, când impozitul obligatoriu¹⁷.

Marii noștri ierarhi au avut o intuiție exactă a felului de viață în comun, radical deosebit de cel particular. Ei se duc cu gândul până la comunitatea universală și din care vor fi dispărut deosebirile de clasă și de rasă și unde fiecare va trăi bine, fără lipsuri, dând colectivității partea sa de muncă, după capacitatea sa, și primind ca întreținere doar cât îi va fi necesar, cum se practica în Biserica din Ierusalim¹⁸. Intr-o asemenea comunitate, Biserica nu va mai avea griji materiale și virtutea va stăpâni în adevăr¹⁹. Este, de altfel, scopul suprem al vieții creștine, exprimat prin textul cunoscut

¹⁴ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia 12 la 1 Timotei* (trad. G. WALTER, *op. cit.*, p. 150).

¹⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Omilia 7 la Hexaameron* (G. WALTER, *op. cit.*, p. 125).

¹⁶ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia 12 la 1 Timotei* (trad. G. WALTER, *op. cit.*, p. 151).

¹⁷ G. WALTER, *op. cit.*, pp. 161, 162, 165.

¹⁸ *Fap. Ap.* IV, 35.

¹⁹ G. WALTER, *op. cit.*, p. 164.

din *Scrisoarea către Romani*: «Într-același chip, noi, cei mulți, un trup suntem întru Hristos și fiecare unul altuia mădulare»²⁰.

Au reușit cei Trei Ierarhi să realizeze aceste nobile năzuințe? Au văzut ei aplicându-se aceste principii ale vieții de obște? Structura socială a vremii lor, *sclavagismul*, nu putea fi schimbată numai prin predici, oricât de revoluționare ar fi fost acestea. Trebuia ceva mai mult decât atât și acest ceva avea să vină cu timpul. Personal, cei trei patroni ai noștri s-au ostenit să vină, cu vorba și cu fapta, în ajutorul *exploataților*. Sf. Vasile cel Mare creiază instituții de binefacere, cuprinse sub numele de Vasiliada: cantine pentru săraci, cămine pentru găzduirea străinilor, institute pentru ocrotirea fetelor, spitale, școli tehnice, și realizează mult visata viață de obște în mănăstirile sale, cărora le dă reguli de un adânc realism și de o rară precizie. Sf. Grigorie Teologul lasă prin testament întreaga sa avere săracilor din Nazianz, iar Sf. Ioan Gură de Aur își lasă avere, știință, talent, râvnă și viața însăși, săracilor din Antiohia și Constantinopol, lucru care i-a adus supranumele de „ambasador al săracilor”.

Sfinții Trei Ierarhi au fost și sunt modele luminoase pentru conducătorii Ortodoxiei și pentru școlile de învățură bisericească. Evlavioși, învățați, clarvăzători, iubitori de popor, desinteresați, ei nu au precupețit nimic pentru ridicarea duhovnicească a turmei lor. Opera lor misionară, pastorală și socială, este o verigă de aur în lucrarea creștinismului asupra sufletelor din veacul al IV-lea. Ei au fost adevărați deschizători de drumuri, în lupta pentru progresul social, pe care au dus-o cu curaj și cu toate armele ce le stăteau la îndemână, în vremea lor. Străduința lor de a elimina exploatarea omului de către om, critica înverșunată a nedreptății, a lenei și a viciilor de tot felul, militarea continuă pentru viața de obște și dragostea caldă pentru om, îi așează printre Sfinți și printre marii eroi ai umanității.

NOVEL MISSIONARY, PASTORAL AND SOCIAL CONCEPTIONS OF THE THREE HOLY HIERARCHS

The present study is a conference delivered on the 1950 celebration of the new patron saints of *Bucharest Theological Institute*: the Three Holy Hierarchs Basil the Great, Gregory the Theologian and John Chrysostom. The author presents this high institution of theological education as coming under the protection of three of the greatest Church Fathers, with the former patron saint Gregory remaining in the middle, as a symbol of high theological science, flanked by St. Basil as a symbol of energy and organized activity and St. John Chrysostom as a symbol of fervent zeal, expressed in words and deeds, for the progress of human community. We understand that this enhancement of our school's protecting powers is accounted for

²⁰ Rom. XII, 5.

not only by its taking over the former seminaries, some of which were dedicated to the Three Holy Hierarchs, but also by the fact that following its fundamental restructuring, Romanian Orthodox theology would not confine itself to merely theoretical work, to meditating upon the dogmas of the revelation, but would also endeavour to put these truths into practice, and to bring substantial contribution to the major social changes which the world undergoes.

St. Basil the Great's and John Chrysostom's missionary activity reached the boundaries of the Roman Empire and went beyond them, as these Church Fathers Christianized, among others, our forefathers in Scythia Minor and eastern Dacia. St. Basil the Great's missionaries would reach, through his nephew Iunius Soranus, the governor of Scythia Minor, and through archbishop Ascholios of Thessaloniki, the Buzau area where St. Sabbas was drowned under Athanaric's persecution, in the year 372. St. John Chrysostom converted the Goths of Constantinople and the Lower Danube by a thorough missionary campaign. St. Nicetas of Remesiana was not, therefore, the only missionary with our ancestors. As Christianizers of a part of the Thracians-Scythians-Dacians-Goths, that is of our ancestors, Saints Basil the Great and John Chrysostom enjoy our special appreciation and veneration.

The Three Holy Hierarchs' missionary activity by means of words, deeds and writings, is one of the most outstanding aspects of their lives; through it they protected the Church from splitting apart and becoming a conglomerate of sects. One may easily imagine the scientific arsenal, the insight, the tact these missionaries needed in order to overcome the heretics' skilled fighting capacity. Paganism, with its well-known ideological and practical position, could more easily be opposed than chameleonic heresy, whose manifold, varied elements constantly changed. An attentive reading of the five theological speeches of St. Gregory the Theologian reveals an exceptional intellectual struggle against the cunning and perverted foe of Orthodoxy. Devising and conducting such vast and intricate missionary work was supported by a substantial literary production of the three Fathers. Their literary creations are remarkable not only for the quality and depth of their thinking, but also for their eminent artistic skills. In writing both prose and verse in all literary genres known that far, or creating novel ones themselves – such as the *autobiography* or the *obituary* – our patron saints sought not their personal satisfaction but to perfect their missionary accomplishments by word and deed.

The written word will consolidate the effect of the spoken one, will reach places and circumstances beyond the scope of the speech and will add special prestige to missionary activity. St. Basil the Great's homilies, St. Gregory the Theologian's discourses, or any of St. John Chrysostom's sermons irrespective of their oratoric style, had deeper and greater effect on their readership than months' or even years' activity of some other missionaries. The key to the success of these literary works lies in the clarity and precision of thought, the classical presentation of dogmatic truths and especially the unique beauty of form, which made them «great teachers of the Christian world».

ATITUDINEA PRACTICĂ A SFINŢILOR TREI IERARHI*

Sfinții Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur s-au bucurat și se bucură de aleasă prețuire în toată creștinătatea și chiar în țări necreștine. Această prețuire este motivată de valoarea deosebită a învățaturii și faptelor lor și de rolul decisiv pe care unele din formulele lor sau din atitudinile lor l-au avut în istoria Bisericii de atunci și după aceea. Sfințenia vieții lor, geniul cugetării lor și ortodoxia învățaturii lor, i-au impus definitiv în istoria creștinismului și în deosebi în aceea a Ortodoxiei. Cercetările continue la care sunt supuse operele lor descoperă noi aspecte și bogății ale spiritului lor multilateral, fecund și întăritor. Lectura operelor lor literare ascute mințea, exercită puterea judecării, luminează calea soluțiilor, încălzește inima, lărgeste orizontul, înalță întreaga noastră ființă.

Noi nu vedem în ei numai trei episcopi mari din istoria creștinismului, sau numai trei scriitori glorioși din epoca de aur a Bisericii, sau numai trei monahi din perioada de entuziasm a acestuia; noi vedem în ei trei izvoare vii de credință, de neasemuită gândire teologică de minunată tâlcuire a cuvântului lui Dumnezeu, de înaltă trăire a duhului evanghelic. Ei înrouează zilnic rugăciunile, munca de tot felul și viața noastră pe pământ. Ei sunt modele pentru tineretul nostru studios, fiindcă au fost și ei studenți și încă studenți exemplari la cele mai vestite universități și cei mai vestiți profesori ai sec. al IV-lea. Ei sunt modele pentru profesorii creștini, fiindcă bogăția, varietatea și adâncimea învățaturii lor sunt neîntrecute, ceea ce a făcut să fie numiți „mari dascăli ai lumii”. Ei sunt modele pentru toate treptele preoției, prin sfințenia vieții lor, prin dragostea lor fierbinte pentru oameni și pentru mântuirea lor, prin tratatele lor clasice despre preoție. Ei sunt modele pentru monahi prin lungile și fructuoasele lor nevoițe călugărești, prin spiritul de jertfă și dreaptă socoteală pe care l-au pus în organizarea așezămintelor monahale, prin regulile pe care le-au dat acestor așezăminte, prin apărarea temeiurilor și frumuseților vieții monahale. Ei sunt modele pentru îndrumătorii și ostenitorii de orice fel prin înalta lor înțelepciune, prin râvna lor aprinsă de a lumina tot sufletul lor pentru muncă și prin aprecierea muncii. Ei pot servi ca modele oricărui om de bine, pentru că n-a fost aproape situație omenească în care ei să nu se fi găsit, n-a fost problemă de cugetare pe care să n-o fi

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *GIBis* 10/1956, pp. 535-540.

abordat, n-a fost nuanță de atitudine pe care să n-o fi cunoscut. Istoria literară, teologia, filosofia, sociologia, istoria îi revendică și îi tratează ca scriitori de înaltă ținută artistică, ca teologhisitori de frunte și normativi pentru Ortodoxie, ca savanți adânci și nuanțați, ca educatori, ca luptători dârji pentru reformele sociale, ca personalități mari, care împodobesc istoria vremii lor. Aproape toate aceste aspecte ale vieții și operei Sfinților Trei Ierarhi au fost tratate mai mult sau mai puțin complet în paginile revistelor noastre bisericești din ultimii ani.

De data aceasta socotesc că este potrivit să ne aplecăm asupra unui aspect puțin cunoscut al vieții și operei Sfinților Trei Ierarhi și anume asupra atitudinii lor practice. Atitudinea practică este luată aici, în înțelesul de spirit sau concepție pozitivă despre lucruri, probleme, situații, oameni, precum și în înțelesul de măsuri aievea, practice, de traducere în viață a multora dintre ideile sau concepțiile lor teoretice. S-a spus uneori că Sfinții Trei Ierarhi sunt admirabili teoreticieni, abili mânuitori de cuvinte și abstracțiuni, plutitori în sfere ideale, fără contact sau fără contact precis cu realitățile pământești. Așa să fie? Răspunsul la această întrebare se dă precum urmează:

Atitudinea practică patristică în general

Cele aproximativ șapte sute de ani, cât durează, în mare, epoca patristică de la circa anul 80 până la circa anul 750, lumea veche greco-romană și părți întinse dincolo de această lume au fost aproape complet transformate de misiunea evanghelică într-o lume cu totul nouă, lumea creștină. Această transformare a fost opera Părinților Bisericii prin predica și fapta lor și opera unei întinse și sistematice aparaturi misionare organizate de aceiași Părinți sau de episcopi îndrumați de luminile și vigoarea duhului patristic. Contribuția autorităților de stat n-a intervenit decât atunci când lucrarea pregătitoare era terminată, sufletele fiind câștigate printr-o lămurire și zidire lentă, laborioasă. Lumea convertită trebuia ajutată să-și clădească viața cea nouă, creștină. Această viață creștină pe pământ cerea elaborarea unei culturi noi și a unei vieți morale noi, ea impunea așezăminte și practici de viață corespunzătoare concepției noi despre om și lume. Planurile teoretice, dar și aplicarea practică a acestor planuri pentru clădirea spiritualității celei noi le făceau oamenii patristici. Acești oameni scriau nu numai tratate exegetice, apologetice, polemice, dogmatice, istorice sau filosofice, ci și opere practice și morale în care se prescria amănunțit conduita credincioșilor și a clericilor și se urmărea, printr-o continuă prelucrare și îmbunătățire a sufletului omenesc, transformarea vieții de aici într-un nou paradis sau cel puțin într-o tindă a paradisiului. Agoraua greacă și forul roman fuseseră înlocuite de Biserică, în care se predica învățătura că împărăția cerurilor nu se poate obține de oricine, ci numai de aceia care caută

adevărul și practică dreptatea și binele aici pe pământ. Oamenii patristici nu construiau numai biserici, ci și așezăminte sociale în care învățăturile predicate din fața altarului deveneau realități.

Atitudinea practică a Sfinților Trei Ierarhi în credință și doctrină

Sfinții Trei Ierarhi aveau o credință și o doctrină teologică profund realistă. Credința lor nu era numai un act de contemplare sau de adorare, ci o lucrare care cuprinsese întreaga lor ființă transformând-o în instrument binefăcător pentru oamenii care-i auzeau sau care-i vedeau. Era o credință trăită, un foc aprins, un rug înalt în care se purificau ei și purificau și pe alții; era o credință care se transmitea altora asemenea incendiului mânat de o suflare de vânt. Sfinții Trei Ierarhi au făcut misiune la păgâni, chiar la strămoșii noștri, cu rezultate efective și durabile. Ei au ajutat la creștinarea armenilor și a goșilor, ei au trimis misionari până departe pentru răspândirea Evangheliei. Realismul credinței lor este arătat mai ales în lucrarea intensă de apărare a Ortodoxiei în fața ereziilor și schismelor. Ar trebui citate aici nenumăratele și extrem de criticile situații în care s-au găsit Sfinții Trei Ierarhi pentru apărarea drepte credințe în fața arienilor celor mai violenți: eunomienii, în fața macedonienilor, în fața apolinariștilor, pentru a înțelege vigoarea și lucrarea credinței lor. Se cunoaște răspunsul pe care Sf. Vasile cel Mare l-a dat prefectului Modestus trimis de împăratul arian Valens ca să-l atragă pe arhiepiscop de la Ortodoxie sau să-l facă să cedeze din intransigență. La amenințările prefectului că va fi pedepsit cu confiscarea averii, cu exilul, cu torturile sau cu moartea, Sfântul Vasile răspunde:

«Confiscarea nu atinge pe un om care nu posedă nimic, afară numai dacă ai nevoie de aceste zdrențe păcătoase de pe mine și de cele câteva cărți, care sunt tot avutul meu. Cu privire la exil, nu cunosc așa ceva, pentru că nu sunt circumscris de nici un loc: pământul pe care-l locuiesc acum nu este al meu, dar este al meu tot pământul unde aş putea fi exilat, sau mai degrabă pământul este al lui Dumnezeu, iar eu nu sunt decât un locatar în trecere. Chinurile? Ce ar putea ele lua de la un om care aproape nu mai are trup?... Moartea îmi va fi o binefăcătoare, căci ea mă va trimite mai repede la Dumnezeu, pentru Care eu trăiesc, pentru Care am murit în mare parte și spre Care mă grăbesc de mult»¹.

Sf. Grigorie Teologul era să fie lapidat de agenții arieni la biserica Anastasis din Constantinopol pe când se pregătea să boteze câteva mii de catehumeni. Sf. Ioan Gură de Aur a luptat și el intens cu aceeași arieni-anomei.

¹ Vezi SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Necrolog în cinstea Sfântului Vasile*, 49.

Sfinții Trei Ierarhi au trăit credința lor intens, și au propagat-o și în operele lor scrise, orientate aproape totdeauna practic. Sf. Grigorie Teologul, cel mai contemplativ dintre ei, zice că chiar arta sa poetică este menită printre altele, să mijlocească cu dulceață însușirea și lămurirea credinței. Nu numai paginile pur teologice ale Sfinților Trei Ierarhi, dar chiar cele tehnice, sociale, antropologice etc. respiră o credință robustă, bază continuă a trăirii lor zilnice.

Doctrina Sfinților Trei Ierarhi este concepută, elaborată și orientată în cea mai mare parte practic. Comentariile, tratatele, predicile și scrisorile lor urmăresc rezolvarea sau îndrumarea unor probleme aievea, în permanent contact cu realitatea credinței aplicate. Înaltele și subtilele lor speculații nu rămân în aer, nu se pierd fără urmă într-un patrimoniu idealist. Ele au legătură directă cu frământările și zbciumul vieții religioase a timpului lor. Producțiile literare ale Sfinților mari Dascăli sunt destinate nu unor cercuri restrânse, ci marilor mase de credincioși. Chiar tratate de cosmologie, cum sunt acelea ale Sfântului Vasile și Sf. Ioan Gură de Aur sunt prezentate credincioșilor sub formă de omilii. Materialul tratatelor de doctrină este luat din Sfânta Scriptură, din Sfânta Tradiție, din științele profane ale timpului și viața de toate zilele cu nesfârșitele ei aspecte și implicații. Scopul acestor tratate este să transforme viața credincioșilor în sensul Evangheliei.

Atitudinea practică în preoție și viața bisericească și monahală

Atitudinea practică a Sfinților Trei Ierarhi se manifestă tot așa de viguros în preoție și în mersul vieții bisericești și monahale. Se știe ce a însemnat preoția pentru Sfinții Vasile, Grigorie și Ioan. Definiția dată de Sf. Grigorie Teologul, preoției: *arta artelor și știința științelor*, subliniază pregătirea aleasă și multilaterală pe care trebuie s-o aibă preotul, depășind în știința și arta sufltească pe toți păstoriții săi. Definiția dată de Sf. Ioan Gură de Aur, preoției: *semnul iubirii lui Hristos și al oamenilor*, prezintă preoția ca cea mai minunată dregătorie cu care Dumnezeu poate investi pe un om; îngerii înșiși n-au primit și nu pot primi darul preoției. Dar Sfinții noștri nu s-au mărginit să scrie frumos despre preoție, în tratate rămase clasice, ci au făcut din propria lor preoție o realitate profundă, cuceritoare și transformatoare de inimi. Ca preoți și apoi episcopi la Cezareea Capadociei, Nazianz, Antiohia și Constantinopol, Sfinții Trei Ierarhi au mângâiat, au ajutat, au întărit și au înălțat mii de suflete. Dragostea preoțească, cea mai sigură și practică metodă de lucru a Bisericii, iată una din marile moșteniri pe care ni le-au lăsat sfinții noștri.

În viața administrativă și general bisericească, ei au dat contribuții de mână întâi prin geniul lor organizatoric, prin controlul continu asupra unităților în subordine, prin disciplina neînduplecată pe care și-o aplicau lor și celor de sub cârja lor. Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur erau

vestiți prin severitatea lor neîndurată față de incorectitudini, indisciplină și lăcomie. Vizitele lor canonice stârneau adevărate alarme în cuprinsul eparhiilor lor. Nu erau comozi și nu se autolinișteau. Au fost acuzați de excese, uneori de erezii și de viață neconformă Evangheliei, dar au replicat cu putere denunțând fără milă intriga și pizma cercurilor clericale. Sinodul II ecumenic a beneficiat de luminile teologice ale Sf. Grigorie Teologul. Ei au trăit călugărește, în simplitate, în sărăcie.

În viața monahală, atitudinea practică a Sfinților Trei Ierarhi s-a manifestat prin organizarea acesteia în mod sistematic pe bază de reguli precise elaborate, cum se știe, de Sfântul Vasile și Sf. Grigorie Teologul, în mănăstirea de pe malul râului Iris în Pont. Cuprinsul acestor reguli este așa de minuțios, de pozitiv, de practic și de bine legat, încât numai un om de știință, de știință adevărată îl putea elabora. Sfântul Vasile a reușit ca prin informațiile culese în timpul lungilor sale călătorii de studii, în acest scop și prin intuițiile sale să pună capăt situației flotante a monahismului de până la el și să dea expresie unei vieți de obște bine organizată, pe care o are, astăzi, în mare măsură și monahismul nostru românesc. Prin practicarea unei severe asceze monahale și prin recomandarea ei și altora, Sf. Grigorie Teologul și Sf. Ioan Gură de Aur au subliniat atitudinea lor practică și în această privință.

Atitudinea practică în educație, știință, cultură și artă

Aceeași atitudine practică au Sfinții noștri și în educație, știință, cultură și artă. Toți trei au fost educatori și au lăsat fie tratate întregi de educație, fie capitole masive în această privință. Toți recomandă principiul educabilității prin natură și se folosesc de toate mijloacele pozitive pe care societatea, familia și mediul li le pun la dispoziție. Ei acceptă lucrurile bune din educația păgână și militează pentru o dezvoltare armonioasă a trupului și sufletului. În instrucție, Sf. Ioan Gură de Aur recomandă pentru prima dată treptele formale, călăuzindu-se de un mare spirit practic psihologic, ceea ce îi face cinste și ni-l recomandă și nouă ca pildă. Accentuarea elementului religios în educație era firesc, fiindcă sfinții noștri urmăresc realizarea omului filocalic, adică a personalității desăvârșite în care armonia generală este dominată de puterea Duhului lui Hristos.

Științele sunt folositoare pentru suflet și necesare pentru viață. Sf. Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, autori ai primelor cosmologii creștine vrednice de luat în seamă, împletesc, în expunerea lor, datele revelației cu acelea ale științelor exacte și ale științelor naturale. Sfântul Vasile critică sever metoda alegorică folosită de Origen în interpretarea cosmogoniei biblice și precizează că lucrurile trebuie luate în sensul lor real și adevărat. Vorbind despre interpretarea pe care alegoriștii o dau apelor de deasupra

firmamentului care ar fi rațional și dau laudă lui Dumnezeu și apoi despre apele de sub firmament, Arhiepiscopul Capadociei precizează:

«Noi respingem asemenea idei ca pe niște tălmăcirii de vise și povești de femei bătrâne și ținem să înțelegem că apa este apă și acceptăm că împărțirea făcută este datorită cauzei indicate»².

Sfinții noștri au simțul valorilor științifice și în alte domenii, ca de exemplu în antropologie, morală, sociologie etc. Sfinții Trei Ierarhi au fost mari iubitori de cultură și artă și creatori de cultură și artă. Sf. Grigorie Teologul apreciază cultura în acești termeni:

«Orice om rezonabil va conveni că din toate bunurile ce ne stau la dispoziție, cultura este cel mai de seamă. Nu vorbesc numai de această cultură mai nobilă care este a noastră (a creștinilor) și care disprețuiește eleganța și strălucirea discursurilor nelipsindu-se decât de lucrurile mântuirii și de frumusețea ideilor, ci și de cultura profană pe care mulți creștini rău inspirați o disprețuiesc ca perfidă, primejdioasă și făcută să depărteze de Dumnezeu... Din această cultură noi luăm ce este folositor pentru viață și pentru satisfacție; înlăturăm ce este primejdios... Noi am reținut din cultura profană ce este căutare și contemplare a adevărului. Am înlăturat ceea ce duce la demoni, la eroare și la prăpastia ruinei. Dar chiar aceste erori ne pot sluji pentru evlavie, făcându-ne să înțelegem binele prin contrast cu răul. Prin urmare, nu se cuvine a condamna știința, pentru că le place unora să o afirme. Cei ce susțin o asemenea părere trebuie socotiți drept nepricepuți și ignoranți, care ar vrea ca toată lumea să li se asemene, pentru ca să ascundă, în fața comunității, insuficiența lor persoană și să scape de reproșul de incultură»³.

Aceste cuvinte lămuresc de ajuns metoda de elaborare și concepția practică despre cultură la Sfinții noștri Ierarhi. Cultura trebuie să aibă la bază adevărul și știința și să fie folositoare. Ideile, formele, monumentele, personajele și toate expresivitățile materiei și ale spiritului se cuvine să contribuie la îmbunătățirea propriei noastre vieți. Sfaturile poezilor, ale oratorilor, ale filosofilor, trebuie puse în practică după un cuvânt al lui Homer: „Numai acela este om cu judecată, care cântărește înțelepciunea cuvintelor cu faptele sale”. Arta literară a Sfinților Trei Ierarhi este una din cele mai consumate în istoria literaturii patristice, dar această artă se inspiră din realitățile vieții și dă expresie unei infinități de lucruri, situații și nuanțe

² Vezi *Hexaemeron*, Omilia III, 9.

³ Vezi *Epitaf în cinstea Marelui Vasile XI*, la Pr. I. COMAN, *Umanismul Ortodoxiei românești*, pp. 5-6.

ale existenței. Cuvintele lor mișcă, pun în acțiune, provoacă hotărâri mari și realizări considerabile. Este o artă frumoasă, dar o artă realistă.

Atitudinea practică în problemele sociale

Spiritul practic al sfinților noștri s-a exercitat mai ales în problemele sociale. Și atunci, în sec. al IV-lea, ca și astăzi, problemele sociale erau numeroase și se aflau mereu la ordinea zilei. Sfinții noștri Trei Ierarhi au cunoscut de aproape și au criticat cu asprime nedreptățile sociale ale mediului lor, care erau aceleași în întregul imperiu roman. Ei tună împotriva nedreptăților, luxului și desfrâului bogaților, luând apărarea săracilor, adică a sclavilor, a țăranilor, a muncitorilor și a infirmilor, pe care-i mângâie, îi încurajează în nădejde și-i ajută prin instrucțiuni de binefacere. Credem că rareori se găsesc în literatura mondială pagini de un realism mai crud și mai zguduitor ca în omiliile sociale și uneori în cele exegetice ale Sfinților noștri: exploatarea celor de jos, bolile, foamea, lipsa de locuințe, sclavajul cu toate mizeriile legate de el, camăta, munca istovitoare sunt realități cumplite. Cei trei sfinți ai noștri nu se mărginesc să constate și să critice aceste realități; ei crează așezăminte temeinice de asistență socială, ca vestita *Vasiliadă* de la Cezareea Capadociei și corespondentele ei de la Constantinopol și Nazianz, pe care le organizează și le conduc personal. Dragostea lor de om nu cunoaște limită. Ei apelează continu la caritatea bogaților și fac unele propuneri comunității pentru o mai justă împărțire a bunurilor. Chemările lor n-au totdeauna rezultatele așteptate.

Ei militează pentru viața de obște în anumite condiții, și recomandă neîncetat felul de viață al comunității de la Ierusalim din primul secol. Această viață de obște este realizată numai de Sfântul Vasile în mănăstirile sale. Sfinții noștri predică neobosit binefacerile păcii. „Pacea este mama tuturor bunurilor” și nimic n-o poate egala. Ea face posibil bunul trai al oamenilor și civilizația. Sf. Grigorie Teologul se adresează într-una din cuvântările sale, astfel păcii:

«Pace dragă dulce, și la faptă și la nume, pe care acum am dat-o și am primit-o în schimb de la popor... Pace dragă, meditația și podoaba mea, despre care auzim că ești a lui Dumnezeu, că Dumnezeu este al tău, și că ești chiar Dumnezeu, după cuvântul Apostolului: „Pacea lui Dumnezeu” și „Dumnezeul păcii” și „Însuși (Dumnezeu) este pacea noastră”. Dar noi n-o cinstim astfel. Pace dragă bun lăudat de toți oamenii dar păzit de puțini, unde (ai plecat) părăsindu-ne de atâta vreme? Când te reîntorci la noi? Când de mult te doresc și te sărut în chip deosebit de ceilalți oameni! Când ești de față te îmbrățișez, când ești departe te plâng cu multă jale și lacrimi;

cum nu plângea nici Patriarhul Iacov pe Iosif vândut de frații săi, dar pe care tatăl îl credea răpit de fiare și cum nu plângea nici David pe prietenul său, după aceea, pe fiul său Abesalom» (Cuvântarea XXII).

Sfântul Vasile spune că nici o osteneală nu este prea mare pentru a dobândi și păstra pacea. Sf. Ioan Gură de Aur este un adevărat cântăreț al păcii pe care o preamărește în toate situațiile și la toți oamenii. Dar pacea nu este posibilă fără dreptate și dragoste. Pacea interioară a fiecărui om generează pacea generală. Războiul este o ucidere organizată și multiplicată. El este provocat de bani și pentru bani. El trebuie eliminat cu orice preț.

Spiritul practic umanist

Sfinții noștri pun în centrul preocupărilor lor, după Dumnezeu, pe om. Pentru om sunt toate și se fac toate, pentru om a creat Dumnezeu lumea, pentru om a trimis El pe Fiul Său în lume. Trupul și sufletul omului sunt analizate minuțios subliniindu-se frumusețea și armonia funcțiunilor lor. Omul este chipul lui Dumnezeu și, prin aceasta, ființa cea mai măreață și mai prețioasă de pe pământ. Deși păcatul îl roade și el se află adesea în stare de mizerie, omul este menit desăvârșirii și îndumnezeirii. În vederea acestui final glorios, Sfinții Trei Ierarhi administrează o critică neîndurată tuturor scăderilor omenești ridicând pe om încetul cu încetul spre culmi. Ei fac acest lucru cu grijă, tratând cu nesfârșită dragoste întregul complex uman. Fiecare om este un conducător și trebuie tratat ca un conducător: dacă alunecă, trebuie ridicat, dacă este bolnav, trebuie îngrijit. Omul nu este o abstracțiune, ci o realitate vie care comandă lumii și ocupă întreaga scenă a universului. Realitatea umană este o realitate naturală, dar și o realitate spirituală care tinde spre Dumnezeu.

Dezvoltarea armonioasă a acestor două realități spre desăvârșire este opera unei educații atente care trebuie făcută practic și controlată continuu. Mijloacele de pregătire a omului pentru mântuire sunt inepuizabile, dar nici unul nu egalează dragostea de Dumnezeu și de om. A învăța pe om să iubească pe ceilalți oameni cu căldură și continuu, a însufleți și a alimenta această iubire în orice situație, a fost cel mai glorios capitol al vieții și scrisului Sfinților Trei Ierarhi. Iubirea lor de oameni nu era o formulă predicatorială, ci o faptă precisă și bogată de fiecare zi. Sfântul Vasile săruta bucele leproșilor săi, iar Sfântul Ioan și Sfântul Grigorie petreceau cea mai mare parte a timpului în mijlocul săracilor lor. Mâna lor de ajutor se întindea și deasupra creștinilor, păgâni sau iudei, pe care-i hrănea la fel ca pe creștini. Este unul dintre cele mai practice umanisme.

Concluzie

Sfinții Vasile, Grigorie și Ioan, temperamente deosebite dar uniți în aceeași credință și învățătură cu privire la Dumnezeu și la om, se completează unul pe altul în opera lor învățătoarească și în opera de aplicare a acestei învățături. Ei împletesc credința și învățătura, cu practica, așa cum a făcut-o Mântuitorul, cum au făcut-o Sfinții Apostoli și cei mai buni dintre fiii Bisericii. Creștinismul nu este un sistem filosofic abstract; el este trăire intensă, aplicare continuă a adevărilor dumnezeiești, viață superioară aici pe pământ pregătitoare pentru viața veșnică. Hristos a venit ca lumea viață să aibă și mai mult să aibă. Sfinții noștri ierarhi au luptat puternic pentru îngemănarea credinței cu viața. Sf. Ioan Gură de Aur zice într-una din omiliile sale la Geneză:

«Trebuie să punem de acord învățătura cu viața. Ce folos aduce un pom înalt și cu frunziș bogat, dacă nu produce roade? Tot așa și creștinul nu folosește nimic din dogmele sale drepte, dacă nu se îngrijește de stilul vieții sale. Hristos fericește pe oamenii care traduc învățătura creștină în viață zicând: „Cel ce va face și va învăța, acela mare se va chema întru împărăția cerurilor” (Mt. V, 19). Învățătura faptelor este cu mult mai precisă și mai vrednică de crezare decât învățătura cuvintelor. Omul faptelor chiar când tace, chiar când nu este văzut poate să instruiască pe unii prin privire, pe alții prin auz, și are mare trecere în fața lui Dumnezeu pe care Îl slăvește nu numai prin el însuși, ci și prin cei ce privesc la el. Un asemenea om va mulțumi lui Dumnezeu și-L va slăvi prin nenumărate limbi și prin multe guri. Nu numai cunoscuții și cei ce sunt martori ai vieții sale îl vor admira pe el și pe Stăpânul lui, ci și cei ce nu-l cunosc când vor afla viața lui de la alții. Nu numai prietenii, ci și dușmanii îi vor cinsti virtutea înaltă»⁴.

Sfinții Trei Ierarhi luptă împotriva celor ce sunt „filosofi numai până brâu”, adică împotriva lipsei de aplicare integrală a învățăturii creștine în viață. „Filosofi până la brâu” erau mulți în vremea lor și sunt și astăzi. Sfinții noștri ne îndeamnă să eliminăm asemenea jumătăți de creștini și să ne ostenim pentru formarea creștinului integral, adevăratul Fiu al lui Dumnezeu.

THE PRAGMATIC ATTITUDE OF THE THREE HOLY HIERARCHS

The Three Holy Hierarchs have always enjoyed the appreciation of all Christendom. This general recognition is motivated by the outstanding value of their teachings and deeds and the instrumental role that some of their wordings or attitudes played in the history of the Church, both during their lifetimes and afterwards. Due to

⁴ Omilia XIII, 4.

the holiness of their lives, the genius of their thought, the Orthodoxy of their faith, they became luminaries of Christianity and especially Orthodoxy. Continuous research into their works constantly reveals new aspects of their multilateral, prolific, enlightening spirit. Reading their writings trains the intellect, exercises discernment, provides solutions, warms the heart, broadens horizons, elevates the entire being. We do not see them only as three great bishops in the history of Christianity, or three great writers of the Church's golden age, or three monks in the peak times of Christianity; we see three living sources of faith, of theological thinking, of wonderful interpretation of God's word, of truly devout evangelic spirit. They invigorate our daily prayers, work and life on earth. They are models for our young students, as they themselves once were remarkable students of the most famous universities and the most renowned professors of the 4th century. They are also models for Christian teachers, as the richness, depth, and diversity of their teachings are unsurpassed, and they are called „doctors of the world”.

They are models for all clerical offices, due to the saintly lives, their ardent love for their fellow people and their salvation, their classical treatises on priesthood. They are models for monks, for their long and fruitful monastic struggle, their spirit of sacrifice and discernment employed in the service of monasteries, the rules they provided for these foundations, their defense of the reasons and beauty of monastic life. They are models for all leaders by their wisdom, their zeal in exhorting any soul to work and appreciate work. They may be models for any well-intended person, as there can hardly be any human circumstances they did not know, any moral issue they did not approach, and attitude they did not meet. Literary history, theology, philosophy, sociology, history, lay claim to them and deem them as outstanding writers, normative theologians of Orthodoxy, enlightened scholars, educators, bold fighters for social reforms, great personalities of their times. Saints Basil, Gregory and John, different in temperament but united in their faith and teachings on God and man, complete each other's educational work. They intertwine faith, theory and practice, as did our Saviour, the Holy Apostles and the best sons of the Church. Christianity is not an abstract philosophical system; it is intense experience of divine truths, superior life here on earth as a preparation for the eternal life. Christ came „that the world may have life and have it to the full”. Our holy hierarchs advocated for merging faith and living. In one of his homilies on the Genesis, St. John Chrysostom says: «Teachings must agree with one's living. What use is a tall, bushy tree, if it brings forth no fruit? Likewise, correct dogmas are of no use to the Christian, if he doesn't take heed to his lifestyle... Teaching by deeds is much more credible than teaching by words. Even in silence, even in his absence, a man of deeds may instruct some by his sight, others by his example, and pleases God Whom he glorifies by himself, as well as by those who look at him. Such a man will thank God and praise him in countless tongues and through many mouths. Not only his acquaintances and witnesses to his life will admire him and his Master, but also those who do not know him personally, when they learn of his life. Not only his friends, but his enemies also will honour his high virtue». The Three Holy Hierarchs fought against those who are „philosophers up to their waist”, that is fail to fully apply Christian teachings into their life. There were many „philosophers up to their waist” in these times, as there are many today. Our Saints urge us to eliminate such half-Christianity and struggle to become full Christians, true sons of God.

ATITUDINEA SFINȚILOR TREI IERARHI FAȚĂ DE SOCIETATEA VREMII LOR*

Sfinții Trei Ierarhi – Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur – ocrotitorii învățământului nostru teologic, și-au desfășurat activitatea lor multilaterală în a doua jumătate a sec. al IV-lea, „secolul de aur”¹ al Bisericii creștine, secol încă plin de adânci frământări religioase, datorate atât ereziilor, cât și încercării păgânismului, în ultimul ceas al existenței sale, de reafirmare în fața noii religii, creștinismul biruitor². În această luptă dublă, creștinismul trebuia să-și sistematizeze doctrina și s-o apere cu arme din arsenalul adversarului, cu arme scoase din retorica și filosofia culturii elene, împetriștată acum de credințe religioase păgâne.

Conflictul dintre lumea păgână și lumea creștină – scria Pr. Ioan Rămureanu – era înainte de toate, de ordin religios. «Lupta era pentru a alege între Capitoliu și Sion, între Atena și Roma pe de o parte, și Ierusalim pe de alta, între Olimpul zeilor și noul Ierusalim, între cultura greco-romană politeistă, bazată pe rațiune, și cultura creștină, monoteistă, bazată pe credință, între împărăția Cezarului și împărăția lui Dumnezeu»³.

Problema raporturilor dintre cultura păgână și noua cultură creștină, care se puseseră și Sf. Apostol Pavel (I Cor. I, 17-31), ca și majorității Părinților și scriitorilor bisericești, se punea și în secolul al IV-lea. Ea determinase, în secolele anterioare, o luare de atitudine, o situație față de cultura păgână, determinând două direcții mai importante: una, *rigoristă*, reprezentată de Tațian, Tertulian sau Arnobiu, care socotea cultura păgână primejdioasă pentru mântuire. Tertulian afirma în acest sens: «Ce este comun între Atena și Ierusalim, între Academie și Biserică?... Pentru noi nu mai este curiozitate după Hristos, nici cercetare după Evanghelie...»⁴; alta, moderată, care este reprezentată de Sf. Iustin Martirul și Filosoful, Clement al Alexandriei și Origen, la care vor adera și Părinții Capadocieni, privea

---

* Conferință prezentată la *Institutul teologic din București*, actuala Facultate de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, în ziua de 30 ian. 1979, cu ocazia sărbătoririi Sfinților Trei Ierarhi. A fost publicată și în: *StTeol* 1-2/1980, pp. 50-65.

¹ Ioan G. COMAN, *Geniul Sfântului Grigorie de Nazianz*, București, 1937, p. 5.

² P. LOT, *La fin du monde antique et le début du Moyen Age*, Paris, 1927, p. 154, apud Diac. Em. VASILESCU, „Sfinții Trei Ierarhi și cultura vremii lor”, în: *StTeol* 1-2/1961, p. 54.

³ Diac. Ioan PULPEA (Rămureanu), *Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului*, București, 1942, p. 12.

⁴ TERTULIAN, *De praescriptiones haereticorum*, 7 (PL II, 24).

filosofia elină ca o pregătire pentru primirea Evangheliei lui Hristos, chiar ca un «pedagog către Hristos», cum se exprimă Clement Alexandrinul⁵.

În sec. al IV-lea păgânismul, rănit de moarte, nu se recunoștea învins. Deși ideile sale religios-morale erau inferioare celor creștine, păgânismul năzuia să se spiritualizeze și să se moralizeze, pentru a opune creștinismului biruitor o doctrină religioasă care să satisfacă și sentimentul religios și rațiunea. Renunțând la vechile concepții populare, naive, îmbrăcând haina filosofică-morală a neoplatonismului, căruia i-a selectat ideile religioase, apelând la magie, teurgie, mistică, ba chiar la asceză și rugăciune, păgânismul spera că va recupera terenul pierdut în lupta sa, de astă dată pe viață și pe moarte, cu religia creștină⁶. Dar neoplatonismul nu rămăsese la forma înaltă a unui Plotin (205-270), ci decăzuse, devenind la Porfiriu (232-304) o armă de temut împotriva creștinismului și un mijloc de a justifica oracolele, teurgia, divinația, astrologia și alte forme de superstiții orientale, care pătrunseseră în lumea greco-romană⁷.

Tentativa împăratului Iulian Apostatul (361-363) de a opune creștinismului biruitor o formă de sincretism religios, sprijinită pe neoplatonism, era foarte primejdioasă. Ea se baza pe formele cele mai aberante ale acestei filosofii, în care magia și teurgia alimentau convingerea că practicile lor pot mântui o lume de zei și de demoni cu care populase universul imaginația lui Iamblichios⁸. Neoplatonismul atrăsese simpatia lui Iulian, adept al cultului oriental al lui Mithra. El «a luptat pentru triumful lui Mithra și pentru elenism, această asociație mithraism-elenism fiind una dintre cele mai curioase pe care ni le oferă viața sa zbuțuită. El, elinul, a luptat pentru triumful zeului asiatic, pe care grecii l-au detestat întotdeauna... Ceea ce l-a interesat a fost numai victoria asupra creștinismului, socotit de el «pata universului»⁹.

La 13 iun. 362, Iulian promulga „Legea contra profesorilor creștini”, prin care le cerea să renunțe la interpretarea autorilor clasici în lecțiile lor, lege socotită de creștini «cea mai ucigătoare dintre persecuții»¹⁰. Profesorii creștini sau adevărați la ideologia elină – ceea ce echivala cu apostazia – sau erau siliți să interpreteze numai Evangheliile, dar în acest caz trebuia să fie destituiți. Trebuia, deci, să opteze între școală și Biserică. De asemenea, erau loviți și elevii creștini, cărora li se interzicea frecventarea școlilor păgâne. Sf.

⁵ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromata*, 8 (PG VI, 288-289).

⁶ T.M. POPESCU, „Epoca Sf. Ioan Gură de Aur”, în: *Ort* 4/1975, p. 536.

⁷ A. RIVAUD, *Les grands courants de la pensée antique*, Paris, 1953, p. 214, apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 56.

⁸ Alexandru ELIAN, „Sfinții Trei Ierarhi și cultura elină, rezumat”, în: *BORom* 1-2/1963, p. 67.

⁹ Diac. Ioan PULPEA, *op. cit.*, p. 17.

¹⁰ Împăratul Iulian 61. *De Profesoribus* (ed. J. Bidez, *Lettres et fragments*, p. 72) apud Diac. Ioan PULPEA, *op. cit.*, p. 161.

Grigorie Teologul va scrie: «Sunt multe și extraordinare lucrurile pentru care Iulian merită să fie urât, dar nu este niciunul mai mare ca acela în care împăratul se manifestă legiferind această nedreptate»¹¹. Explicația apariției acestei legi este aceea că Iulian a fost obligat să conceapă o raformă morală a păgânismului, care nu poate da roadele dorite atâta timp cât «galileenii» erau amestecați cu elinii. La sfatul teurgilor neoplatonici, mai ales a lui Maxim din Efes, el căută să îndepărteze pe creștini de la studiul literaturii profane. Dispariția sa în 363 va face ca legea să nu aibă consecințe prea grave – de altfel va fi abrogată la 11 ianuarie 364¹², dar învățământul creștin va pierde la Roma pe Marius Victorinus iar la Atena pe Proheresiu, clasicisti de frunte. Celebrele cuvinte pe care tradiția le atribuie muribundului Iulian – «M-ai învins, Galileene!» – au un adânc sens spiritual, acela al înfrângerii definitive a lumii păgâne a zeilor de lumea creștină a lui Hristos.

Biserica primelor secole moștenise de la păgânism cea mai degradantă formă de exploatare a omului, *sclavia*, pe care lumea păgână o concepute ca așezământ și lege a sa. Sclavul nu însemna nimic sub raport social. Una dintre temele fundamentale ale gândirii și acțiunii Părinților Bisericii, mai ales ale Sfântului Vasile și ale Sf. Ioan Gură de Aur, va fi aceea a luptei împotriva sclaviei. Bazați pe Noul Testament, mai ales pe textul din *Gal.* III, 28: «Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este nici rob, nici slobod, nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți sunteți una în Hristos», Sfinții Trei Ierarhi predică egalitatea tuturor oamenilor. Ei nu cer abolirea completă a sclaviei, lucru cu neputință în cadrul orânduirii sclavagiste, dar creează sclavilor o situație mai bună prin reforma totală a raporturilor dintre stăpâni și sclavi și prin aplicarea ei în comunitățile creștine¹³.

Bogația, o altă racilă a societății sclavagiste, a fost aspru criticată de Sfinții Trei Ierarhi, care-și ridică glasul și împotriva bogaților creștini care, în vremea lor, continuau să exploateze pe sclavi, pe săraci, pe lucrători. Sfinții Trei Ierarhi fac nenumărate apeluri la înțelegerea și dragostea bogaților, îi amenință cu pedeapsa iadului, dar marii latifundiați, negustorii, patricienii, deși în față aplaudă stilul frumos al marilor predicatori, în spate păstrează «inima și punga bine închise»¹⁴. Aceștia critică acumularea bogăției pe căi necinstite, alipirea bogaților de bunurile lor, nedreptatea în acumularea bogăției.

¹¹ Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Discursul IV*, 100 – trad. de Ioan G. Coman, *Sf. Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian*, vol. I, București, 1938, p. 90.

¹² Diac. Ioan PULPEA, *op. cit.*, p. 167.

¹³ Pr. Ioan G. COMAN, „Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei”, în: *StTeol* 3-4/1953, p. 185.

¹⁴ Pr. Ioan G. COMAN, „Bogația, piedică în calea mântuirii”, în: *StTeol* 9-10/1952, p. 513.

Imoralitatea societății sclavagiste este o altă problemă abordată de Sfinții Trei Ierarhi. Laxismul moral al acestei societăți, la care se adăuga și acela al unor clerici, i-au determinat pe Sfinții Trei Ierarhi să ia atitudine, făcându-se promotorii unei cotituri morale în viața individuală și socială a vremii lor. Mentalitatea și legile sclavagiste semănau confuzie între orice învățătură nouă și obiceiurile moștenite din trecut. În sfârșit, Sfinții Trei Ierarhi au dat cuvenita atenție și *operei de asistență socială*, mai ales Sf. Vasile cel Mare prin *Vasiliada*, așezămintele sociale create în Pont.

Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de cultura elină

În sec. al IV-lea, literatura elină trăia încă prin cunoștințele retori Himeriu, Themistiu și mai ales Libaniu, deși operele lor nu se ridică la înălțimea literaturii creștine patristice, în care vor excela Sf. Atanasie cel Mare, Părinții Capadocieni sau Sf. Ioan Gură de Aur.

„Literatura patristică – scria Pr. Prof. Ioan G. Coman – dă expresie unei culturi creștine complexe. Ca infrastructură a credinței, cultura creștină se formează progresiv. Ea este o cultură eminentamente selectivă. Se practica, de exemplu, în școala din Alexandria Egiptului, principiul că înainte de însușirea Sfintei Scripturi și primirea Botezului era necesară însușirea culturii profane, lucru realizat de aproape toți marii Părinți ai Bisericii. Literatura patristică a moștenit și transmis generațiilor viitoare nu numai idei și probleme ale literaturii clasice, ci și opere întregi ale acestei literaturi prin copierea de manuscrise sau prin citarea lor în cuprinsul operelor Părinților»¹⁵.

Diferența principală între cultura păgână și cea creștină consta în problema umanismului. Păgânii ajunseseră la noțiuni și aprecieri frumoase despre om, dar nu le aplicau tuturor oamenilor, mai ales sclavilor. Umanismul grec elenist era un umanism al aristocrației, adevărul și credința fiind rezervate unui cerc restrâns. Sfinții Părinți, între care excelează Capadocienii și mai ales Sf. Ioan Gură de Aur, tratau identic pe toți oamenii. Umanismul patristic vede omul în perspectiva ascensiunii sale către Dumnezeu creatorul, antropologia filosofică și cea religioasă formând un tot, iar filosofia fiind socotită numai o cale de a ne apropia de unirea cu Dumnezeu. Investigațiile antropologice ale Sfinților Părinți sunt sinteze ale

---

¹⁵ Pr. Ioan G. COMAN, „Valoarea literaturii patristice a primelor patru secole în cadrul culturii eline”, în: *StTeol* 1-2/1972, p. 9.

datelor revelate și ale științelor profane, ei subliniind deseori acordul dintre știință și credință¹⁶.

Valoarea deosebită a Sfinților Trei Ierarhi constă în încununarea unui proces îndelungat de pregătire a puterilor lor intelectuale și morale, de întărire a sentimentului religios pe baza studiului continuu a Sfintei Scripturi și de asimilare a culturii profane în școlile timpului și prin lecturi din autorii clasici. Maturizarea lor are ca bază seriozitatea pregătirii în tinerețe. S-au pronunțat pentru un contact cu elementele bune și utile ale culturii păgâne, în speță ale elenismului, aplicând riguros criteriul selecției, nu întreg patrimoniul păgân, ci producțiilor literare ale vremii¹⁷.

Sf. Vasile cel Mare (330-379). Sf. Vasile cel Mare și-a împrumutat o serioasă cultură profană. După ce a încheiat prima parte a educației cu tatăl său, retorul Vasile, instruindu-se în ciclul științelor și exersându-se în evlavie, și-a continuat studiile mai întâi în Cezareea Capadociei, unde va avea coleg pe Sf. Grigorie Teologul, cu care va lega una dintre cele mai înălțătoare prietenii pe care le-a cunoscut Biserica creștină. Râvna sa deosebită a făcut să-și depășească colegii și să-și egaleze profesorii, fiind un student model. El «vedea în retorică – cum scrie Sf. Grigorie Teologul – nu o valoare în sine, ci un auxiliar pentru filosofia creștină, adică pentru învățatura Bisericii... Obiectul râvnei sale era filosofia adică trăirea cu Dumnezeu și câștigarea celor de sus prin cele de jos»¹⁸.

Din Cezareea Capadociei, Sfântul Vasile merge la Bizanț, renumit pentru sofștii și filosofii săi. Aici probabil l-a cunoscut pe retorul Libaniu cu care va lega o prietenie literară, fiind deosebit de apreciat de retor. Următoarea etapă, și cea mai importantă, a fost Atena unde s-a întâlnit cu Sf. Grigorie Teologul, care scria: «Vasile a venit la Atena, patria elocinței, trimis aici de Dumnezeu și de o frumoasă sete de știință»¹⁹. Istoricii Socrate și Sozomen vorbesc de trei profesori celebri ai celor doi mari capadocieni, și anume pe Himeriu și Proheresiu la Atena și de Libaniu la Antiohia, dar cercetătorii au arătat că pe Libaniu, care s-a stabilit la Antiohia abia la 354, nu l-au cunoscut aici, ci mai degrabă la Bizanț sau la Atena²⁰. Proheresiu era creștin și, deși fusese exceptat de legea lui Iulian – căruia îi fusese profesor –

¹⁶ Pr. Ioan G. COMAN, „Spiritul umanist și elementele de antropologie în gândirea patristică”, în: *StTeol* 5-6/1970, pp. 356-357.

¹⁷ Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile universitare ale Părinților Capadocieni”, în: *StTeol* 9-10/1965, pp. 531-532.

¹⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea marelui Vasile, Episcop al Cezareei Capadociei*, XIII, 4 (Ed. F. Boulenger, Paris, 1908, p. 86).

¹⁹ IDEM, XIV, 1, p. 86.

²⁰ Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile universitare...”, p. 535.

a renunțat la învățământ²¹. Elenismul și creștinismul lui Proheresiu tindeau spre o sinteză care avea să ajute pe viitorii capadocieni să împletească ei înșiși mai târziu cultura profană cu ideile creștine²². Sfântul Vasile a studiat, ca și Sfântul Grigorie, la Atena, mai întâi retorica, apoi gramatica, filosofia, astronomia, geometria, aritmetica, medicina și morală. Alături de știință, cei doi mari viitori luceferi ai Bisericii erau pătrunși de o adâncă evlavie. Sfântul Grigorie mărturisește:

«Doar două drumuri ne erau cunoscute, unul, primul și mai de cinste, celălalt, al doilea, și nu de aceeași prețuire; unul ducea la casele noastre sfinte și la dascălii de acolo, iar celălalt la profesorii din afară...»²³.

Consecvent principiilor și formației sale intelectuale multilaterale, Sf. Vasile cel Mare se va arăta și în problemele culturii elene un om cu orizont și largă înțelegere. Pătruns de cele două culturi și familiarizat mai ales cu scrierile lui Platon și ale filosofilor stoici, îi va folosi în scopurile învățaturii creștine²⁴. Avea o largă înțelegere față de eforturile minții umane, dezvoltate în gândirea greacă, împrumutând mult din autorii clasici, știind să unească în chip fericit literatura acestora cu Sfânta Scriptură, fiind – cum îl caracterizează Sf. Grigorie de Nyssa – «dascăl al înțelepciunii divine și al înțelepciunii umane, luptător îndemânatic investit cu o dublă armură»²⁵. *Omiliile Sf. Vasile cel Mare la Hexaemeron*²⁶ demonstrează cât de mult a prețuit Sfântul Părinte datele științei vremii sale, fiind

«un model de oratorie creștină întemeiată pe cercetările științifice ale epocii, cu concluziile morale care se impuneau, un ghid pentru credincioși în fața contradicțiilor științifice și filosofice care domneau în vremea sa cu privire la originea lumii. Remarcabile, între altele, argumentele cu care combate fatalismul astrologic. Aici cunoștințele sale se extind dincolo de teologie, la cosmogonie, meteorologie, astronomie, istoria naturii, geografie, botanică și medicină, în special»²⁷.

²¹ A. BENOIT, *St. Grégoire de Nazianze. Sa vie, ses oeuvres et son époque*, Marseille, 1876, p. 51, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile...”, p. 542.

²² E. FLEURY, *Hellénisme et Christianisme. St. Grégoire de Nazianze et son temps*, Paris, 1930, p. 30.

²³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XXI, 1-6, pp. 102-104.

²⁴ Pr. C. IORDĂCHESCU, *Istoria vechii literaturi creștine*, II, Iași, 1935, p. 145.

²⁵ SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Laudatio in iratrem II*, 912 apud V. PRESCURE, „Profilul moral al Sfântul Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 5-6/1962, p. 286.

²⁶ PG XXIX, 3-208. Vezi și F. CAYRE, *Précis de Patrologie*, tom. 1, Paris, 1931, p. 402 ș. u.

²⁷ Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 57.

Dar lucrarea din care reiese cel mai bine atitudinea Sfântului Vasile față de cultura elină este *Omilia către tineri, despre felul de a trage folos din scrierile eline*²⁸. Lucrarea prezintă atitudinea corectă a creștinului în general și a teologului în special, față de cultura elină, fiind «un model de îndrumări universitare necesare tineretului studios creștin de pretutindeni»²⁹. Opera reflectă metoda Sfântului Vasile de asimilare a culturii profane, împrăștiată în timpul excelentelor sale studii și după aceea, prin numeroase lecturi din operele clasice, metodă care-l indică drept un «vechi și abil cunoscător al problemelor contactului dintre cultura creștină și cultura păgână»³⁰.

Sfântul Vasile arată că experiența și dragostea sa față de tineri îi permit să le dea sfaturi privind foloasele pe care le pot avea din lectura autorilor profani, cu precizarea că nu totul din ceea ce au scris filosofii elini le este folositor în mod egal:

«Nu trebuie cu totul să urmați acestor bărbați, pe unde vă vor duce, încredințându-le cârma minții voastre, ca a unei corăbii; ci primind din cărțile lor numai cât este de folos, să știți și ce trebuie să treceți cu vederea»³¹.

Apoi, Sfântul Vasile arată că studierea scrierilor profane este foloșitoare în vederea studierii scrierilor bisericești. Pentru creștini – spune Sfântul Vasile – lucrul cel mai de preț este viața veșnică, la care ne duce Sfânta Scriptură. Dar pentru a înțelege Sfânta Scriptură este bine să ne exercităm ochiul sufletului, ca pe niște umbre și oglinzi, asupra acelor cărți care nu se deosebesc cu totul de Cartea noastră, asemănându-se întru aceasta cu cei ce se pregătesc pentru cariera armelor; aceștia se pregătesc de fapt pentru luptă; tot pentru luptă ne pregătim și noi. Înainte de a da lupta cea mare, adică de a înțelege Sfânta Scriptură, este necesar să ne exersăm în mânuirea armelor culturii profane. Trebuie să intrăm în legătură cu preoții, istoricii, oratorii și cu toți oamenii de la care ar putea rezulta oarecare folos pentru suflet. Asemenea vopsitorilor, care mai întâi pregătesc obiectul de vopsit prin anumite operații preliminare și numai după aceea îi aplică culoarea, purpură sau alta, tot așa și noi, dacă vrem să ni se fixeze ideea de bine, este potrivit să cerem o inițiere prealabilă în aceste științe din afară și numai după aceea vom asculta sfintele și tainicile învățături ale Scripturii. Așa cum, după ce ne-am obișnuit să privim soarele în apă vom putea privi și

²⁸ Folosim ediția F. Boulenger, Paris, 1935.

²⁹ Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile universitare...”, p. 553.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, I, rr. 28-29.

lumina în chip obiectiv, tot așa și în cazul nostru; însușirea culturii profane face mai acceptabilă înțelegerea Sfintei Scripturi³².

În continuare, Sfântul Vasile arată că literatura profană înfrumusețează spiritul precum frunzișul împodobește arborii. Sfântul Vasile dă exemplul pe Moise, vestit între toți oamenii pentru înțelepciunea sa, care și-a exersat mintea întâi în învățăturile egiptenilor și numai după aceea s-a apropiat de contemplarea Ființei; de asemenea, pe Daniel cel înțelept din Babilon, care întâi s-a introdus în științele haldeilor și apoi s-a apropiat de dumnezeieștile învățături³³.

Sfântul Vasile precizează că din operele profane tinerii trebuie să citească numai cărțile în care este vorba de virtute, imitând albina, care culege nectarul cel mai curat al florilor:

«Nu trebuie să ne ocupăm de toți *poetii* – zice Sfântul Vasile – pentru că ei susțin lucruri felurite în operele lor. Când ei istorisesc faptele și cuvintele oamenilor de valoare, se cuvine să-i iubim, să-i imităm și să ne asemuim lor; când însă ei tratează despre oameni răi, trebuie să-i ocolim astupându-ne urechile, așa cum ne spune Homer că a făcut Ulysse la cântecul sirenelor. Nu vom iubi poezii care descriu în operele lor scene de insulte, de batjocură, de dragoste, de beție sau care așază fericirea în mese încărcate și cântece lascive. Cu atât mai puțin ne vom apropia de poezii care discută despre zei și îndeosebi despre mai mulți zei, fără a fi măcar de acord asupra acestora. De la *retori* vom împrumuta tehnica discursurilor, dar nu vom imita arta minciunii, deoarece creștini nu trebuie să mintă în nici o împrejurare. Vom lua de la retori ceea ce au spus despre lauda virtuții și critica patimii. După cum florile oferă celorlalte făpturi numai perceperea parfumului și a culorilor, pe când albinelor le dă puțința să culeagă și miere, tot așa și pentru cei ce urmăresc nu numai desfătarea și grația în aceste opere, este posibil să-și rezerve folos și pentru suflet. Albinele nici nu se apropie de toate florile, nici nu iau tot din acelea pe care se așază, ci culeg numai cât le este de folos pentru lucrarea lor, lăsând restul. Tot așa și noi, dacă suntem înțelepți, luăm din cultura profană numai ceea ce ne convine și este aproape de adevăr, lăsând la o parte restul, sau procedăm ca pentru floarea de trandafir: după cum când culegem această floare dăm la o parte spinii, tot așa și noi vom asimila din operele profane ceea ce este folositor și ne vom păzi de ceea ce este vătămător»³⁴.

Trebuie să preferăm în lectură operele care celebrează virtutea. Literatura profană oferă uneori frumoase exemple de virtute și este un câștig pentru tineri să se obișnuiască cu virtutea. Sfântul Vasile citează exemple din

³² SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, II, r. I, 45.

³³ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, III, r. 1-14.

³⁴ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, IV, r. 29 ș.u.

Hesiod, Homer, Solon și Teognis în care este preamărită virtutea³⁵. Nu este de ajuns să înțelegem aceste precepte, ci trebuie să le punem în practică. Autorul arată că Homer, de exemplu, recomandă împletirea cuvintelor despre virtute cu faptele virtuozitate, iar Platon consideră culmea nedreptății a părea drept fără a fi³⁶.

Literatura profană prezintă unele principii și acțiuni conforme principiilor Evangheliei. Sfântul Vasile citează cazul lui Pericle, care a răbdat o zi întreagă insultele unui cetățean fără a reacționa, apoi cazul lui Euclid de Megara amenințat de moarte care face jurământ că va ierta pe agresor, exemple care evocă sfatul Sfintei Scripturi de a răbda pe cei ce ne persecută și a îndura cu bunătate mânia lor (*Mt. V, 44 ș.u.*) sau cazul lui Socrate, bătut peste față de un bețiv, fără a-i răspunde în același mod, asemănarea cu învățătura Evangheliei că dacă cineva a fost lovit pe un obraz, să-l ofere și pe celălalt (*Mt. V, 39*) etc.³⁷. Sfântul Vasile îndeamnă apoi pe tineri să nu ia totul din cărțile profane, ci să aibă în vedere numai acele părți care-s potrivite scopului propus creștinilor. Invită pe tineri să ia exemplul artiștilor sau atleților, care-și dau atâta silință pentru o coroană pieritoare; cu cât mai mult noi, creștinii, care trebuie să depunem o și mai mare silință pentru o cunună nemuritoare³⁸.

Sfântul Vasile recomandă apoi să ne îngrijim de suflet și să-l împodobim cu toate virtuțile, arătând că grija excesivă față de trup este rușinoasă dacă trece peste limitele trebuinței. Între trup și suflet trebuie să existe armonie ca între forma și fondul operelor clasice. Trupul trebuie ținut în frâu pentru a nu ne prăbuși în noroiul poftelor. Citează exemplul lui Platon, asemănător cu cele spuse de Sfântul Pavel (*Rom. XIII, 14*), ca îngrijirea de trup să n-o prefacem în poftă. Sufletul trebuie eliberat prin filosofie ca dintr-o închisoare de patimile trupului și educat prin muzică și arte³⁹. Înainte de a începe studierea literaturii religioase, concludă Sfântul Vasile, tinerii trebuie să adune provizii din cărțile profane.

Omilia către tineri a Sfântului Vasile a fost considerată un adevărat «Program de studiere a literaturii eline»⁴⁰. Forma elegantă și tonul sobru denotă intenția Sfântului Vasile de a instrui și a cuceri pe tinerii cărora se adresează. În predicile și scrisorile sale, Sfântul Vasile ne-a lăsat exemplul unor opere pline de citate și exemple din scriitorii clasici profani, operă «însuflețită de un spirit inteligent creștin»⁴¹. Mai ales în scrisori – considerate pe drept cuvânt perle ale

³⁵ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, V, tt. 1-75.

³⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VI, tt. 1-26.

³⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VII, tt. 1-53.

³⁸ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, VIII.

³⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Către tineri...*, IX.

⁴⁰ Et. GILSON, *La Philosophie du Moyen Âge*, Paris, 1952, p. 65.

⁴¹ *Ibidem*.

artei epistolare creștine – Sfântul Părinte arată cât de mult a folosit literatura clasică, «Homer fiind citat mai mult decât Sfânta Scriptură»⁴².

Sf. Grigorie Teologul (330-390). Sf. Grigorie Teologul primește, ca și Sfântul Vasile, o excelentă educație. El însuși mărturisește că «în tinerețe i s-a dat în mână cărți care apărau pe Dumnezeu și a fost pus în legătură cu oameni de caracter»⁴³. A studiat cu pedagogul Carterios, despre care afirmă că l-a «îndrumat în studii și virtute»⁴⁴. Merge mai întâi, ca și Sfântul Vasile, în Cezareea Capadociei, «Cetate ilustră, călăuza și profesoara artei sale oratorice»⁴⁵, după care se îndreaptă spre Cezareea Palestinei, unde exista școala teologică creștină înființată în secolul III de Origen, cu două cicluri: profan și creștin. Știm că în ciclul profan se studiau logica, dialectica, fizica, geometria, aritmetica, astronomia și etica, materii care constituiau stadiul pregătitor pentru ciclul religios. A studiat aici cu retorul Thespesios, cum spune Fer. Ieronim⁴⁶. Merge apoi la Alexandria, strângând «ceva învățătură»⁴⁷, cercetând didascaleul creștin și pe profesorii păgâni din cetate⁴⁸.

În 350 vine la Atena «cea de aur», unde va reîntâlni pe prietenul său Vasile și unde va rămâne 6-7 ani, realizând în cel mai înalt grad «îmbinarea elenismului cu creștinismul»⁴⁹. Strălucitele studii de la Atena determină propunerea de a rămâne ca profesor de retorică, dar refuză⁵⁰. Sf. Grigorie Teologul va înfiera, în memorabilele sale cuvântări împotriva împăratului Iulian Apostatul, poziția anticreștină a acestuia și alianța lui cu formele degradante ale elenismului. Îi este caracteristică distincția pe care o stabilește între «anumite sisteme filosofice, credințe religioase și practici de conduită, apărute în cadrele istorice ale elenismului, și elenismul privit mai ales în limba și literatura sa, ca formă de manifestare prin excelență a civilizației, la care are drept să participe – indiferent de originea și credințele sale – oricine vrea să urce treptele umanității. Limba și cultura elină, educația intelectuală și morală care se pot dobândi de pe urma studierii lor, nu pot fi doar apanajul unui grup restrâns. Un creștin care dorea să devină un om de cultură trebuia să fie îndrituit să învețe și să predea și altora cultura elină în școli, când avea pregătirea și chemarea, chiar dacă socotea pură ficțiune conținutului mitologiei grecești...»⁵¹.

⁴² C. SCHNEIDER, *Geschichte des antiken Christentums*, I Bd., München, 1954, p. 19, apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 59.

⁴³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Despre viața sa*, 51-100, trad. la Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile universitare...”, p. 534.

⁴⁴ *Epitafe (PG XXXVIII, 70-71)*, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile...”, p. 534.

⁴⁵ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XIII, 1-2.

⁴⁶ FER. IERONIM, *De viris illustribus*, 113, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Studiile...”, p. 536.

⁴⁷ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Despre viața sa (PG XXXVII, 1038)*.

⁴⁸ PAUL GALAY, *La vie de St. Grégoire de Nazianze*, Paris, 1943, pp. 33-34.

⁴⁹ E. FLEURY, *Hellénisme...*, p. 55.

⁵⁰ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Despre viața sa (PG XXXVII, 1047)*.

⁵¹ Alexandru ELIAN, *op. cit.*, pp. 68-69.

La invectivele lui Iulian, ca acestea: «Literale și elenismul sunt ale noastre; tot așa și cultul zeilor. Vouă (creștinilor) vă aparțin ignoranța și rusticitatea, toată înțelepciunea voastră se rezumă într-un singur cuvânt: «crede»⁵², Sfântul Grigorie răspunde curajos:

«Numai tu ai drept la elenism? De la tine vine elenismul? Poezia vine de la tine? Dacă egiptenii, fenicienii și evreii, de a căror cultură profităm, dacă locuitorii insulei Eubeeea luându-se după tine ar ridica pretenții de prioritate asupra descoperirilor lor, ca aparținând numai lor, ce-am face noi?»⁵³.

Sf. Grigorie Teologul a fost un mare admirator al culturii eline pe care o socotea deosebit de utilă:

«Eu cred că toți oamenii cu mintea întreagă – adăuga Sfântul Părinte – vor recunoaște că printre toate bunurile pământești locul întâi îl ocupă educația (cultura), și nu numai educația noastră creștină, ci chiar și cealaltă (profană), pe care unii creștini, nedându-și bine seama ce spun, o disprețuiesc... *În nici un caz nu trebuie să disprețuim știința*, pentru că așa li se pare unora; și se cuvine să fie considerați ca ignoranți și incultți aceia care au o astfel de atitudine; ei ar voi ca toți să fie cum sunt ei, pentru ca starea lor să rămână ascunsă în comunitate și ei să evite reproșul de incultură»⁵⁴.

Sfântul Grigorie arată clar că cultura este un îndelung proces de selecție a ceea ce este bun și folositor:

«După cum din cer, din aer și de pe pământ noi luăm ceea ce este de folos pentru viață și evităm ceea ce este primejdios, și după cum știm că în foc, în hrană, în fier și în alte lucruri nu este nimic în sine extrem de folositor sau extrem de păgubitor, ci totul depinde de aprecierea celor care se folosesc de aceste lucruri – oare nu se amestecă uneori chiar veninul reptilelor în leacul de însănătoșire? zice Sfântul Părinte – tot așa și noi luăm din cultura păgână ceea ce ne duce la studiu și la contemplare, respingând ceea ce ne duce la demon, la eroare și la abisul pieirii. Creștinii, de altfel, trag folos pentru evlavie chiar din situații rele, căci ei învață ca din rău să scoată binele»⁵⁵.

⁵² SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Disc. IV*, trad. Ioan G. COMAN, în: *Sf. Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian...*, p. 91.

⁵³ IDEM, *ibidem*.

⁵⁴ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, XI, 1.

⁵⁵ IDEM, *ibidem*, XI, pp. 2-3.

Dar Sfântul Grigorie, ca de altfel și ceilalți Sfinți Părinți, a avut reproșuri față de cultura păgână, din punct de vedere moral sau religios, chiar și față de Platon, căruia îi imita stilul. Dar este adevărat că numai cu ajutorul culturii eline a reușit Sf. Grigorie Teologul să dea acea sistematizare dogmatică ce i-a adus apelativul de *Teologul* și, folosind până la extrem mijloacele ei de exprimare, a ajuns să fie socotit „cel mai fecund și cel mai de seamă poet al vremii sale”⁵⁶. Frumusețea literaturii și oratoriei sale se datorează și numeroaselor exemplificări din literatura clasică, folosind peste 400 pilde din istorioarele mitologice sau aluzii la ele⁵⁷. Vom încheia acest capitol cu cuvintele Pr. Ioan G. Coman:

«Cei zece ani de studii din orașele universitare vestite ale vremii, iar după aceea neîncetatele sale lecturi și călătorii, i-au pus la dispoziție Sfântului Grigorie toată comoara culturii lumii antice. El posedă atât de adânc și de perfect filosofia greacă, sub toate formele ei, încât împletind-o cu credința sa creștină, a fost în măsură să creeze acea magistrală teologie din care nu știi ce să alegi și să admiri mai întâi: frumusețea ideilor, simplitatea raționamentului sau flacăra convingerii și armonia întregului»⁵⁸.

Sf. Ioan Gură de Aur (354-407). Sf. Ioan Gură de Aur era un antiohian, educat cu grijă mai întâi de mama sa, Antuza. Educația clasică și-o face la Antiohia cu retorul Libaniu și cu filosoful Andragațiu. A studiat și dreptul și a pledat un timp⁵⁹. A fost pătruns și el, ca ceilalți doi mari capadocieni, de cultura și spiritul elin, deși unii cercetători au căutat să demonstreze lipsa de prețuire și chiar „disprețul” Sfântului Ioan față de cultura elină, mai ales față de Platon⁶⁰.

Dar majoritatea cercetătorilor sunt unanimi în a afirma că Sf. Ioan Gură de Aur a scris în cea mai clasică limbă greacă, deși a fost un sirian, fiind considerat „cel mai elin dintre creștini”. Viața sa este o pildă pe care ar fi putut-o folosi orice elin din epoca clasică pentru a schița icoana însăși a desăvârșirii morale și, deși n-a păstrat amintiri prea entuziaste față de dascălul Libaniu, a citit scrierile lui Platon sau ale altor oratori greci luați de el ca model, însă n-a lăsat considerații explicite asupra culturii eline⁶¹.

⁵⁶ Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 60.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Pr. Ioan G. COMAN, *Geniul Sf. Grigorie de Nazianz...*, p. 46.

⁵⁹ *Patrologie*, București, 1956, p. 199.

⁶⁰ St. BEZDECHI, *Sf. Grigorie de Nazianz și Platon*, Sibiu, 145.

⁶¹ Alexandru ELIAN, *op. cit.*, p. 67.

Sfântul Ioan precizează că «din cultura elină m-am împărtășit în tinerețe cu râvnă și siguranță»⁶², deși, de exemplu, de Libaniu amintește o singură dată și atunci în termeni ca aceștia: «un păgân foarte simpatic»⁶³. Îl considera pe Platon drept «corifeul filosofilor»⁶⁴, cu toate că nu-i ierta situația de înjosire morală pe care o preconiza femeii în *Republica* sa și nu putea să sufere aristocratismul filosofiei grecești, care se mărginea la o elită intelectuală, în contact cu învățătura creștină, cu „filosofia creștină” care este la îndemâna oricui. «Ceea ce la noi știe orice văduvă, Pitagora ignora cu desăvârșire»⁶⁵. Mai mult, reproșa filosofilor și retorilor nepotrivirea între vorbă și faptă. A protestat, ca și Sfântul Grigorie, împotriva măsurilor lui Iulian Apostatul de a interzice profesorilor creștini accesul în școlile păgâne⁶⁶.

Sfântul Ioan acorda o deosebită importanță educației, considerând «neglijarea educației copiilor drept cel mai cumplit păcat și culmea răutății»⁶⁷. Folosește pentru educație noțiunea de „ritmizo”, întrebuițat de Platon și Xenofon, exprimând concepția greacă despre educație ca proces de integrare în ritmul armoniei legilor umane și universale. Este o concepție greacă, prin postulatul educației ca operă armonioasă, dar și o concepție creștină, prin postulatul soteriologic al omului ca drum de suire spre «frumusețea cea dintâi» a chipului lui Dumnezeu⁶⁸.

Clasicismul hrisostomic este considerat egal sau chiar superior celui al lui Demostene. Studiind pe marii clasici ai Eladei, Sfântul Ioan a învățat cultul formei. El este dușmanul neîmpăcat al formei goale, fără conținut, defect major al culturii păgâne al cărei reprezentant era Libaniu, fostul său profesor, afirmând că «virtutea fără cultură nu ne păgubește cu nimic, pe când lipsa virtuții nu poate fi suplinită nici de cea mai strălucită elocință»⁶⁹. În opera sa, ca și ceilalți doi mari ierarhi, citează personalități sau fapte ale lumii păgâne, vrednice de a fi urmate și de creștini. Sf. Ioan Gură de Aur cere, în opoziție cu speculațiile goale de conținut ale filosofiei păgâne, o „filosofie”, adică o trăire reală a principiilor creștine, pe care credincioșii să

⁶² SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre preoție (trad. Pr. Dumitru Fecioru)”, în: *BORom* LXXV/1957, p. 928.

⁶³ PG XLVIII, 601 apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁴ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omiliile la Epistola către Romani* (PG LX, 414), apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁵ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia LXVI la Ioan* (PG LIX, 370), apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁶ PG XLVII, 308 apud Diac. Em. VASILESCU, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁷ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Contra adversarilor vieții monahale*, 3, 3, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Personalitatea Sf. Ioan Gură de Aur”, în: *StTeol* 9-10/1957, p. 604.

⁶⁸ Pr. Ioan G. COMAN, „Personalitatea Sf. Ioan Gură de Aur”, p. 605.

⁶⁹ Pr. Ioan G. COMAN, „Actualitatea Sf. Ioan Gură de Aur”, în: *StTeol* 7-8/1955, p. 404.

le manifeste prin fapte. Face observația la adresa păgânilor că aceștia își fac iluzii cu privire la interpretarea lor abstractă:

«A filosofa numai în cuvinte nu este nici o artă. Să-mi arăți înțelepciunea în faptă și în viața practică; aceasta este cea mai bună metodă dialectică. Tu pretinzi că trebuie ținută măsura și faci mare cheltuială de cuvinte după acest subiect. Mai bun este acela care ne învață prin fapte. Un suflet se lasă mai ușor instruit prin fapte decât prin cuvinte. Dacă tu nu anticipezi prin exemplul cel bun, cuvintele tale vor aduce mai mare pagubă decât folos»⁷⁰.

Cu umanismul păgân, mai ales cel elenic, dragostea Sfântului Ioan față de om are comună ideea despre importanța omului. Dar pe când clasicismul elenic acorda omului, în general și teoretic, o deosebită însemnătate, în practică i-o nega acceptând sclavia, cea mai înjositoare dintre toate formele de exploatare umană. Dragostea hrisostomică despre om, bazată pe Evanghelie, nu ține seamă de clasele sociale și nu face discriminări între oameni, considerându-i egali în fața lui Dumnezeu, în timp ce umanismul elenic este teoretic, umanismul hrisostomic este practic⁷¹. Sf. Ioan Gură de Aur critică pe filosofii păgâni pentru patima slavei deșarte și pentru lipsa de acord între teoria și viața lor practică. Spre deosebire de umanismul păgân, care este o teorie asupra omului, umanismul hrisostomic este o normă despre viața omului, o trăire directă conform ideilor creștine cu privire la om⁷². Sf. Ioan Gură de Aur, cel mai mare predicator creștin, a demonstrat acordul dintre vorbă și faptă, nesfârșita dragoste față de om.

Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de sclavie

Sfinții Trei Ierarhi au marele merit de a fi contribuit decisiv la dărâmarea teoriei lui Aristotel conform căreia sclavul nu are rațiune și voință, adică n-are persoană, reintegrându-l pe sclav în viața și calitatea sa de om, admițându-l în comunitate și deschizându-i chiar porțile ierarhiei⁷³.

Sf. Vasile cel Mare recunoaște principiul că nu există o sclavie din natură. Intervine, în unele cazuri, în favoarea sclavilor, ca în *Scrisoarea a 73-a*. Încearcă să atenueze diferențele dintre sclavi și stăpâni, ridicând problema de plan divin, plan în care stăpânii sunt tovarăși de sclavie cu sclavii, fiind sub stăpânirea aceluiași Dumnezeu. Mai mult, stăpânii trebuie

⁷⁰ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilia 30, 3 Ia Faptele Apostolilor* (PG LX, 225), apud Pr. Ioan G. COMAN, „Actualitatea Sf. Ioan Gură de Aur”, p. 413.

⁷¹ Pr. Ioan G. COMAN, „Actualitatea Sf. Ioan Gură de Aur”, p. 411.

⁷² IDEM, *ibidem*, p. 413.

⁷³ Pr. Ioan G. COMAN, „Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei...”, p. 187.

să întoarcă sclavilor serviciile pe care le primesc de la aceștia⁷⁴. Sfântul Vasile și Sf. Grigorie Teologul hirotonească întru episcop un sclav eliberat de matroana Simplicia⁷⁵. Mai mult, Sfântul Vasile recomandă primirea sclavilor în mănăstiri, atunci când sunt amenințați de cruzimea și imoralitatea stăpânilor⁷⁶.

Sf. Grigorie Teologul vede o singură cale pentru eliminarea profundelor contradicții economice și sociale ale vremii și anume întoarcerea la starea paradisiacă, unde nu erau nici bogați, nici săraci, nici liberi, nici sclavi, ci toți egali⁷⁷. Sf. Ioan Gură de Aur a fost Părintele care s-a ridicat cu cea mai mare forță și indignare împotriva sclaviei. Nimeni n-a înfierat ca el numărul mare de sclavi și vanitatea stăpânilor:

«Dumnezeu ne-a dat mâini și picioare ca să nu avem nevoie de servitori (sclavi). Neamul sclavilor a fost introdus nu de nevoie, pentru că (în cazul acesta) cu Adam ar fi fost creat sclavul. Venirea lui Hristos a înlăturat această situație, „căci în Hristos Iisus nu este nici sclav, nici liber” (Gal. III, 28), încât nu este necesar să ai sclav. Apoi, dacă aduni sclavi din grijă pentru ei, nu-i pune în serviciul tău ci, după ce i-ai cumpărat, învață-i o meserie ca să-și poată câștiga pâinea și pe urmă *liberează-i*»⁷⁸.

Sfântul Ioan arată superioritatea sclavilor asupra stăpânilor prin muncă, răbdare și inteligență. El observă, de exemplu, că

«în timp ce atâția stăpâni beți stau întinși pe pat, sclavii cumpătați stau în picioare. Sclav este cel beat sau cel cumpătat? Sclav nu este sclavul unui om, ci sclavul unei patimi. Unul are sclavia pe dinafară iar celălalt pe dinăuntru»⁷⁹.

La originea sclaviei, Sfântul Ioan vede lăcomia, invidia și pofta nesăturată, dar mai ales războaiele și luptele care fac prizonieri⁸⁰. Cere ca sclavilor din casele creștine să li se facă educație, să nu mai fie bătuți și puși în lanțuri⁸¹. Arată că nu trebuie să fie rușine stăpânilor de sclavi în a-i trata ca pe egali:

⁷⁴ IDEM, p. 180.

⁷⁵ SFÂNTUL VASILE, *Scrisoarea 115* (PG XXXII, 529-532).

⁷⁶ SF. VASILE CEL MARE, *Regulile mari*, XI, la Pr. Ioan G. COMAN, „Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei...”, p. 183.

⁷⁷ Pr. Ioan G. COMAN, „Idei misionare, pastorale și sociale înnoitoare la Sfinții Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 1-2/1951, p. 105.

⁷⁸ *Omilia 40, 5 la Scrisoarea I către Corinteni*, la Pr. Ioan G. COMAN, „Lupta Sfinților Părinți...”, p. 184.

⁷⁹ *Omiliile la Lazăr VI, 6*, la Pr. Ioan G. COMAN, *art. cit.*, p. 173.

⁸⁰ *Omiliile la Efeseni XXII, 2* la Pr. Ioan G. COMAN, *art. cit.*, p. 184.

⁸¹ Pr. Ioan G. COMAN, „Personalitatea Sf. Ioan Gură de Aur...”, p. 602.

«Dacă Sfântul Pavel nu s-a rușinat să-l numească pe Onisim copilul său, inima sa, fratele său, de ce să ne rușinăm noi? Dar ce zic eu, Pavel? Stăpânul lui Pavel nu Se rușinează să numească frați ai Săi pe sclavii noștri și noi ne rușinăm?... El numește pe sclavii noștri frați, prieteni și împreună moștenitori ai Lui»⁸².

Sfântul Ioan a depus din treaptă un diacon care a bătut atât de rău un sclav, Eulaliu, încât acesta a murit. Sf. Ioan Gură de Aur a făcut un important pas înainte în lupta generațiilor viitoare pentru abolirea sclaviei.

Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi fața de bogați

Bogăția și respectiv bogății au ocupat un loc de seamă în atitudinea Sfinților Trei Ierarhi, ea fiind considerată piedică în calea mântuirii și sursă a atâtor rele și nedreptăți. Sf. Vasile cel Mare, mai ales în *Omilia contra bogățiilor*, critică cu asprime pe marii latifundiați:

«N-ai miluit, nu vei fi miluit; n-ai deschis casa, vei fi dat înapoi din împărăția cerurilor; n-ai dat pâine, nu vei fi primit în viața creștină»⁸³.

Descriind scena judecății bogatului, scria, între altele:

«Ce vei spune în apărarea ta atunci când cei nedreptățiți de tine înconjurându-te, vor striga împotriva ta în fața Dreptului Judecător? Oriunde îți vei roti privirea, vei vedea chipurile limpezi ale ticăloșilor tale: aici lacrimile orfanului, acolo suspinul văduvei, în altă parte săracii zdrobiți de tine, slugile pe care le-ai ucis, vecinii pe care i-ai mâniat. Toți și toate se vor ridica împotriva ta»⁸⁴.

Sfântul Vasile seamănă pe bogați cu cei care ocupă primele locuri la teatru, care nu mai lasă și pe cei care vin după ei, considerând ca propriu ceea ce este de folosință obștească. Propunea bogățiilor dărâmarea hambarelor de către ei înșiși, pentru ca grâul să fie dat săracilor, deci un plan de nivelare a averilor și condițiilor de trai, dar totul a rămas numai un deziderat neacceptat de bogați. «Dacă fiecare ar lua numai cât are nevoie, iar plusul l-ar lăsa celui lipsit, n-ar mai fi nici bogat, nici sărac»⁸⁵. Sfântul Vasile

⁸² IDEM, „Actualitatea Sf. Ioan Gură de Aur...”, p. 418.

⁸³ SF. VASILE CEL MARE, *Omilie contra bogățiilor*, 4, la Pr. Ioan G. COMAN, „Bogăția”, p. 511.

⁸⁴ Pr. Ioan G. COMAN, „Bogăția...”, p. 512

⁸⁵ *Omilie la Luca, Voi strica jîtnițele mele*, 7, la Pr. Ioan G. COMAN, „Bogăția...”, p. 501. Vezi și IDEM, „Folosirea în comun a mijloacelor de trai”, în: *StTeol* 9-10/1953, p. 600.

înfiează pe cămătarii și speculanții de pâine, a căror cruzime îndemna pe săraci să-și vândă copiii, ca prin preț să se poată hrăni ei și ceilalți copii⁸⁶. Pentru Sfântul Vasile, singurul proprietar al bunurilor este Dumnezeu, omul fiind numai administratorul acelor bunuri care i-au fost încredințate⁸⁷.

Sf. Grigorie Teologul consideră inegalitatea distribuirii bunurilor drept opera păcatului⁸⁸ și mustră și sfătuiește pe bogați să nu mai disprețuiască faptul că sunt botezați împreună cu săracii, nobilii cu oamenii de rând, stăpânii odată cu sclavii. «Tu nu te vei smeri niciodată atât cât S-a smerit Hristos cu Care te botezi astăzi și Care a luat chip de sclav ca tine»⁸⁹. Sf. Ioan Gură de Aur. Nici un Sfânt Părinte n-a certat cu atâta vehemență pe bogați ca Sfântul Ioan. Într-una din *Omiliile la Romani*, apostrofa pe bogați astfel:

«Voi meritați pedeapsă deosebită când, pentru a împodobi pietrele și solul casei voastre sau animale fără rațiune, precipitați într-o prăpastie de mizerii pe fratele vostru, care a luat parte cu voi la bunurile înefabile și pe care Domnul vostru l-a cinstit într-o asemenea măsură. Voi îngrijți grozav de câinele vostru, dar acest om, sau mai bine-zis Hristos, este devorat de foame din cauza câinelui vostru...»⁹⁰.

Sfântul Ioan se pronunță răspicat pentru egalitatea tuturor oamenilor, arătând că lăcomia și războiul sunt cauza principală a apariției inegalității, pentru stabilirea unor raporturi concrete între bogați și săraci⁹¹. Arată că proprietatea își are obârșia într-o nedreptate:

«Dumnezeu a dat tuturor același pământ pentru a-l stăpâni. Pământul fiind de obște, de ce tu ai atâtea jugăre, în timp ce seminul tău nu are o brazdă? Urcând pe firul moștenirii se găsește totdeauna un început unde nedreptatea este izvorul oricărei proprietăți»⁹².

Sfântul Ioan demonstrează că bogații nu pot trăi fără muncitori, care s mai de preț decât bogații, că cetatea bogaților nu poate trăi fără muncitori⁹³.

⁸⁶ *Omilie cu prilejul secetei și foametei*, 7, la Pr. Ioan G. COMAN, *Rolul social al milei...*, pp. 30-31.

⁸⁷ Pr. Ioan G. COMAN, „Idei misionare...”, pp. 103-104.

⁸⁸ SF. GRIGORIE TEOLOGUL, *Dragostea față de săraci*, pp. 25-26, la Pr. Ioan G. CORMAN, „Bogăția...”, p. 511.

⁸⁹ *La Sfântul Botez*, 27, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Lupta Sf. Părinți...”, p. 182.

⁹⁰ *Omilia 11 asupra Scrisorii către Romani*, 5-6, apud Pr. Ioan G. COMAN, „Idei misionare...”, p. 103.

⁹¹ Pr. Ioan G. COMAN, „Personalitatea Sf. Ioan...”, pp. 601-602.

⁹² *Omilia XII la I Timotei*, la Pr. Ioan G. COMAN, „Idei misionare...”, p. 105.

⁹³ *Omilia X*, 4 la Scrisoarea I către Corinteni, la Pr. Ioan G. COMAN, *art. cit.*, p. 105.

Ne îndeamnă «să fugim de lăcomia de bani, creditoare de sărăcie, stricătoare de suflet, prietenă a gheenei, vrăjmașă a împărăției cerurilor, mama simultană a tuturor relelor»⁹⁴. Sfântul Ioan preconiza schimbarea societății prin schimbarea inimii oamenilor.

Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi fața de moralitatea societății lor

Laxismul moral era una dintre temele de bază ale Sf. Ioan Gură de Aur. Unii clerici, care țineau la casele lor acele „surori duhovnicești” pentru sporirea evlaviei, abuzau, și coabitarea se transforma în păcat. Sfântul Ioan ia atitudine, interzicând aceste practici⁹⁵. Încercarea de redresare morală a indivizilor și societății timpului său a fost acceptată de săraci, lucrători, sclavi, dar aspru criticată de bogați și chiar de unii clerici a căror viață nu era conformă cu principiile Evangheliei. Criticile Sfântului Ioan privind luxul, repartizarea inegală a bunurilor, inegalitatea claselor sociale, alcătuiau un program foarte îndrăzneț pentru sec. al IV-lea, și a trebuit să plătească cu exilul.

Organizarea asistenței sociale

Sf. Vasile cel Mare va excela în organizarea asistenței sociale. În Pont a organizat azile, orfeline, școli de arte și meserii, case pentru reeducarea fetelor pierdute, spitale și o leprozerie, în cunoscutul complex social denumit *Vasiliada*⁹⁶. Sf. Grigorie Teologul a lăsat întreaga sa avere săracilor din Nazianz, iar Sf. Ioan Gură de Aur averea, știința și talentul săracilor din Antiohia și Constantinopol, fiind supranumit «Ambasadorul săracilor».

*

Sfinții Trei Ierarhi au fost adevărați deschizători de drumuri în lupta pentru progresul social din vremea lor. Ei s-au străduit continuu pentru egalitatea oamenilor, pentru îndreptarea nedreptăților sociale, pentru triumful păcii, pentru crearea unui om nou, după modelul lui Iisus Hristos. Sfinții Trei Ierarhi au avut merite covârșitoare în procesul selecționării, receptării și asimilării valorilor durabile ale culturii eline de către cultura creștină. În

⁹⁴ *Omilia XXIII*, 5 la Scrisoarea I către Corinteni, la Pr. Ioan G. COMAN, „Bogăția...”, p. 504.

⁹⁵ *Cuvânt împotriva celor care au fecioare subintroduse*, la Pr. Prof. Ioan G. COMAN, *Personalitatea Sf. Ioan Gură de Aur*, p. 600.

⁹⁶ Paul ALLARD, *Saint Basile*, Paris, 1899, pp. 109-111.

epoca cea mai gingașă a confruntării celor două culturi, ei au știut să imprime prin pregătirea și înțelepciunea lor orientarea cea mai justă a noii culturi creștine. Reținem, pentru învățământul teologic de astăzi, necesitatea de a fi bazat, alături de materiile din domeniul teologiei, pe elemente de cultură generală, în special pe științele exacte, pe cunoașterea limbilor și literaturilor clasice și moderne, pe inițierea în diferitele ramuri ale filosofiei. Mai mult, cultura noastră contemporană, departe de a aboli moștenirea trecutului, a selecționat-o și a prelucrat tot ceea ce era mai valoros în toate manifestările sale, punând-o la dispoziția unui larg public. Astfel, valorile cele mai de seamă ale creației materiale și spirituale ale poporului nostru au fost transmise din generație în generație, contribuind la conservarea lor și la folosirea lor și în viitor.

THE THREE HOLY HIERARCHS' POSITION TOWARDS THEIR TIMES' SOCIETY

The Three Holy Hierarchs – Basil the Great, Gregory the Theologian and John Chrysostom – the patron saints of our theological education, carried out their multilateral activity during the second half of the 4th century, the „golden century” of Christian Church, a time still marked by deep religious unrest, due to both heresies and the attempt of Paganism, then nearing the end of its existence, to regain its status against the new religion – triumphant Christianity. Waging this twofold war, Christianity had to systematize its doctrine and defend it with the very weapons of its enemy, pertaining to the rhetoric and philosophy of Hellenic culture, now strewn with pagan religious beliefs. In the 4th century, although deadly wounded, Paganism would not acknowledge defeat. Although its religious-moral ideas were inferior to the Christian ones, Paganism attempted to achieve spiritual and ethical progress in order to oppose triumphant Christianity a religious doctrine able to satisfy both reason and religious feeling. By renouncing the old popular, naive conceptions, and donning the philosophical-moral garment of Neoplatonism whose religious ideas it had selected, by resorting to magic, theurgy, mysticism, even asceticism and prayer, Paganism hoped to recover the ground it had lost to Christian religion, in a life-and-death struggle. Neoplatonism, however, had not maintained Plotinus' (205-270) high quality, but it had decayed becoming with Porphyry (232-304) a redoubtable weapon against Christianity, as well as a justification for oracles, theurgy, divination, astrology and other Oriental superstitions, that had permeated the Greek-Latin world. Emperor Julian the Apostate (361-363) made a very threatening attempt to oppose triumphant Christianity a form of religious syncretism, based on Neoplatonism. It was rooted in the most aberrant forms of this philosophy, where magic and theurgy fuelled the belief that their practices were able to save a world of gods and demons with which Iamblichus' imagination had populated the universe. Neoplatonism had won the support of Julian, an adherent of Mithra's Oriental cult.

The great merit of the Three Holy Hierarchs lies in the crowning of a long process of developing their intellectual and moral qualities, of boosting religious feelings by the constant study of the Holy Scriptures and lay culture in their times' schools, as well as by reading classical authors. Their maturity is grounded in the thorough education in young age. They favoured the contact with valuable, useful elements of pagan, i.e. Hellenic culture, by rigorously selecting not from the entire pagan patrimony, but from the times' literary productions. Saint Basil shows that the study of lay writings is useful for the further study of church writings. To Christians – Saint Basil asserts – eternal life is the most valuable thing, and it is attained through the Holy Scriptures. In order to understand the Scriptures, however, it is useful to practice our spiritual eye in reading those books – mirrors and shadows – that do not essentially differ from our Book, thus resembling those who prepare themselves for military careers; they actually prepare for combat, as we do, too. Before engaging in the great fight, that is the comprehension of the Holy Scriptures, we need practice in handling the lay culture weapons. We must come into contact with priests, historians, orators, all people who could provide some spiritual benefit. Like dyers, who first prepare the object to be dyed by preliminary operations, then apply colour – be it purple or some other one – we too, in order for the notion of good to sink in, *should seek preliminary initiation in these exterior sciences* and only then listen to the holy and mysterious teachings of the Scriptures. Just like after gazing at the sun's reflection in the water, we can objectively contemplate light, in our case the assimilation of lay culture facilitates the understanding of the Holy Scripture.

The Three Holy Hierarchs were leaders of the fight for social progress in their times. They constantly fought for people's equality, for abolishing social injustice, for the triumph of peace, for creating a new man in the image of Jesus Christ. The Three Holy Hierarchs excelled at selecting, receiving and assimilating durable values of Hellenic culture into Christian culture. During the most difficult period in the confrontation of these two cultures, due to their education and wisdom, they knew how to give the proper orientation to Christian culture. We mention, with today's theological education in mind, the necessity to ground it not only on theological subjects, but also general culture elements, exact sciences, classical and modern languages and literatures, various branches of philosophy. Moreover, far from abolishing the past legacy, contemporary culture has selected from it and processed its most valuable expressions, placing it at the disposal of a large readership. Thus, the pre-eminent values of our people's material and spiritual creation have been passed on from generation to generation, which contributed to their preservation and future use.

Sf. Vasile cel Mare, Mân. Cozia,
altarul paraclisului de sud-est, sec. XIX

TEOLOGIE, PREOȚIE ȘI SLUJIRE LA SFINȚII TREI IERARHI*

Prin chemarea, formația și slujirea lor, Sfinții Trei Ierarhi se înscriu în istorie și în conștiința Bisericii, îndeosebi, ca teologi și preoți. Deschizându-se luminilor Revelației, adevărului și iubirii Evangheliei, căreia i s-au dedicat integral, au adâncit-o, și-au însușit-o, și-au convertit spiritul, gândirea, cuvântul prin ea, și-au preschimbat viața în ea, devenind, după expresia unuia din ei – Sf. Ioan Gură de Aur – „suflete schimbate în dragoste”, au slujit cu Teologia lor înaltă și preoția lor jertfelnică timpului lor, secolului lor numit „de aur”, la a cărei strălucire partea lor, se știe, este excepțională. Căci dacă acest secol, după sute de ani de aspre nevoințe și jertfe, încununază pacea din afară a Bisericii prin Constantin și Teodosie cel Mare, dacă este secolul celor două prime Sinoade Ecumenice, care ne-au lăsat moștenire „Crezul”, mărturisirea fundamentală de credință ecumenică până azi, dacă e secolul celor mai mari și celor mai mulți părinți și teologi ai Bisericii, începând cu cea de a doua jumătate și pentru secolele ce au urmat, Sfinții Trei Ierarhi întruchipează, după chipul lui Hristos, modele de teologi și modele de preoți.

De la sine înțeles că și pentru noi, teologia și preoția, altfel spus, înălțimea cugetării dumnezeiești devenită faptă în slujire preotească autentică, reprezintă vocația și menirea noastră; iar cei Trei Mari Ierarhi, anticipam deja, au realizat maximal, pilduitor și nepieritor această misiune. E de ajuns să amintim aici cum îl descrie pe Sfântul Vasile martorul ocular și prietenul său, Sfântul Grigorie:

«Frumusețea lui e virtutea, măreția lui e teologia; mersul său, mișcarea neîncetată care duce până la Dumnezeu, prin ascensiuni, puterea lui e semănarea și răspândirea cuvântului»¹.

Atunci socotim că este locul și e edificator pentru noi să ne întrebăm și să reflectăm mai întâi la unii factori care împreună cu vocația, au ajutat, au favorizat și au susținut educația și desăvârșirea lor. Între aceștia trebuie să

---

* Acest studiu a mai fost publicat și în: *MitrMold* 1-3/1985, pp. 123-134.

¹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog în cinstea Marelui Vasile, episcop al Cezareei Capadociei*, ed. F. Boulenger, Paris, 1968, p. 198.

evocăm, în primul rând, familia. Sec. al IV-lea poate fi considerat „de aur” și în ce privește familia creștină. Exclamația retorului Libaniu: „Ce mame au creștinii!” și, mai ales, vrednicia de a fi înscrise în calendar, în catalogul sfinților, a unor mame ca: Emilia, a Sfântului Vasile; Nona a Sf. Grigorie Teologul; Antuza, a Sf. Ioan Gură de Aur; Monica, a Fericitului Augustin ș.a., ne sunt indicative în acest sens. Desigur, trebuie spus aici, conștiința de mamă creștină se inspira din icoana Maicii Fiului lui Dumnezeu, pururea Fecioara Maria, care putea rosti la Bunavestire: „Iată, de acum mă vor ferici toate neamurile” (*Lc. I, 48*), fericire care provenea din darul nașterii Fiului ei divin. Și fiecare mamă creștină aspiră, de aici înainte, să aibă fii după chipul Fiului Maicii dumnezeiești, căci în Hristos, după expresia lui Eusebie al Cezareei, „am primit adevărul și arhetipul chipurilor”². Am primit coborârea la noi a Modelului nostru desăvârșit, în dimensiunea Sa divino-umană, pentru care Sf. Grigorie Teologul va scrie: «Dacă Dumnezeu-Cuvântul ar fi rămas în slava Sa, n-ar fi putut o femeie să devină Maica Domnului»³.

Într-o asemenea conștiință de valori, „copiii, potrivit cuvântului marelui Vasile, erau socotiți drept coroana de onoare dăruită de mâna lui Dumnezeu”, iar sfințenia în care trebuiau crescuți, devenise o tradiție, o lege de viață. Așa se explică cum această familie, a Arhiepiscopului Capadociei, dăruită cu zece copii, va oferi Bisericii atâtea exemplare excepționale: Macrina cea bătrână, ucenică a Sf. Grigorie Taumaturgul, Emilia mama sa; Macrina cea tânără, soră; Grigorie de Nyssa, Petru al Sevastei, frați, cu toții canonizați, în care, din generație în generație, cum se vede, se transmitea, ca moștenire, adevărul și „gloria virtuții”.

În viața Sf. Grigorie Teologul, mama sa, Sfânta Nona, are de asemenea locul și meritul capital în formarea fiului său. Prin pietate și aleasă cultură își convertește mai întâi soțul, înlesnindu-i astfel calea să ajungă episcop, dar mai ales își educă vlăstarul „dobândit în rugăciune”, cum atestă chiar mărturia fiului, numai în „dorul de ce era mai bun și mai nobil”, veghind permanent ca odată cu anii „să se înalțe și cu mintea”, „născându-l astfel și duhovnicește prin învățătura credinței”⁴. Sf. Ioan Gură de Aur s-a învrednicit și el de darul mamei sale sfinte. Fericita Antuza, soția unui militar distins, rămasă văduvă la numai 20 de ani, iarăși după mărturisiri de fiu, păstrând în „chipul copilului ei icoana însuflețită a tatălui repausat”, a înfruntat „încercările grele ale văduviei” și „n-a cruțat nici o cheltuială

² *Demonstratio Evangelica* (PG XXII, 89A).

³ GREGOIRE DE NAZIANZE, *La passion du Christ*, SChr 149, Introduction, texte critique, tr. A. Tuilier, Paris, 1969, p. 127.

⁴ SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre Preoție”, trad. Pr. D. Fecioru, în: *BORom* 10/1957, pp. 929-930.

pentru a da fiului o creștere aleasă și a-i face un nume”⁵. Reflectând la asemenea spirite mari înțelegem odată mai mult cum căsătoria, căminul era pentru ei un sacrament, „mica biserică” după expresia Sf. Ioan Gură de Aur. Conceperea, nașterea, aducerea pe lume și creșterea unui om, o dumnezeiască făgăduință și un dar, un act sfânt și ziditor, o operă de împlinit⁶.

Au avut de asemenea posibilitățile de a studia la cele mai înalte școli ale timpului și de a fi fost studenți-ucenici și apoi prieteni ai unor mari filosofi și retori de atunci între care Himeriu, Proheresiu, Eubul sau vestitul Libaniu, și de a-i depăși. O cronică a timpului ne arată că Sfântul Vasile, întorcându-se dintr-o călătorie la Ierusalim prin Antiohia, retorul Libaniu îl roagă pe studentul de odinioară să le vorbească acum el ucenicilor din școala sa. Și e deosebit de instructiv și pentru noi să-l auzim cum îi învăța:

«Să aveți curăție sufletească, nepățimire trupească, purtare blândă, grai cumpănit, cuvânt cu bună rânduială, hrană și băutură măsurată; înaintea celor mari tăcere, înaintea celor mai înțelepți luare aminte; ia cei mai bătrâni ascultare, spre cei asemenea sau mai mici dragoste nefățarnică, de cei răi și pătimiși ferire și puțină grăire. Mai mult să înțelegeți, să nu prisosiți cu vorba, să nu fiți îndrăzneți la râs; cu sfială vă împodobiți, să aveți în jos căutarea, iar sufletul în sus... Și pentru orice bine spre folosul altora, plata de la Dumnezeu s-o așteptați»⁷.

În același timp, a fost pentru primii doi, Sfinții Vasile și Grigorie, și darul de a se întâlni și lega o prietenie sinceră, profundă, duhovnicească, exemplară, în stare să le păstreze integritatea într-un oraș cosmopolit, cum era Atena de atunci. Astfel uniți, tinerețea li se putea dezvolta lin și curat, după o imagine a Sfântului Grigorie: «Asemenea unui râu ce curge prin mare, păstrându-și apa dulce; cu conștiința de a fi fost trimiși aici de Dumnezeu și de nobila sete de știință»⁸; pentru care nici nu mai cunoșteau, cum spun ei, decît două drumuri: unul care-i conducea la locașurile de rugăciune și preoți, iar celălalt către învățătorii profani”.

Au simțit de timpuriu în ei o puternică chemare pentru o slujire autentică fără rezerve, lui Dumnezeu și oamenilor. Aceasta chiar și prin fuga lor de preoție, la început, când s-au și retras pentru o vreme la mănăstire; Sfântul Vasile și Grigorie pe malul râului Iris și Sf. Ioan Gură de Aur în

⁵ SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre Preoție”, pp. 929-930.

⁶ Vezi Pr. C. GALERIU, „Valori permanente în viața și opera Sfinților Trei Ierarhi”, în: *StTeol* 1-2/1975, pp. 118-124.

⁷ Cf. *Viețile Sfinților*, tipărite cu binecuvântarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, vol. V, ianuarie, București, 1904, pp. 27-28.

⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Necrolog...*, p. 120.

laturile Siriei ascetice. Dar tocmai în această reținere se deslușește o înaltă conștiință. Și cât de profund înțelegea vocația preoțească Sfântul Grigorie, o deducem din mărturisirea lui când spune:

«Mi-a fost rușine să fiu alături de acei preoți care... intră în locuri prea sfinte cu mâini nespălate și cu suflete necurate. Care înainte de a fi vrednici... se apucă de altar, se înghesuie și se împing în jurul Sfintei Mese, ca și cum ar socoti că preoția nu-i icoană de virtute, ci mijloc de trai; nu-i slujire plină de răspundere, ci domnie fără îndatorire»⁹. Iar Sf. Ioan Gură de Aur era încredințat că «preotul trebuie să fie atât de curat ca și cum ar sta chiar în cer printre puterile cele îngerești»¹⁰.

Ei s-au și pregătit intens pentru această slujire. I s-au dedicat cu acel cuget, tot după un cuvânt al Sf. Ioan Hrisostom, că «darul lui Dumnezeu curge atât cât vasul credinței și al osteneții este pus sub șipot». Au cercetat, au adâncit Scripturile, le-au învățat și memorat cu osârdie, cu evlavie sacră și integral. Este de ajuns să ascultăm bogăția de numiri cu care îl preamărește Sfântul Grigorie pe Mântuitorul: Dumnezeu, Fiu, Chip, Cuvânt, Înțelepciune, Adevăr, Lumină, Viață, Putere, Ziditor, Cap, Lege, Cale, Ușă, Temelie, Piatră, Pace, Dreptate, Sfințenie, Om, Rob, Păstor, Miel, Arhieru, Jertfă etc.¹¹ și să ne dăm seama de cunoștința lui întru Hristos cea din Scripturi. Aceeași uimitoare cunoaștere a Scripturilor sacre ne întâmpină și la Sfântul Vasile, la tot pasul, în Omilii, cuvântări sau tratate, ca de pildă, cel despre *Sfântul Duh*. Iar în ce-1 privește pe Sf. Ioan Hrisostom, să reproducem observația unui traducător apusean, care afirma: „Citații rare pentru noi, care nu mai cunoaștem Scriptura, se întâlnesc atât de frecvent la Hrisostom”¹².

Și, deschiși integral Revelației, prin cuget și simțire duhovnicească, prin faptă și viață, «arătând lucrarea încă și mai Sfântă decât cugetarea», cum îl cinstește Biserica pe Sfântul Vasile, au primit Revelația integral și în amândouă formele ei, Scriptură și Tradiție. Și așa au înțeles-o, au tâlcuit-o și au comunicat-o Bisericii în plinătatea și adevărul ei neștirbit. «Am primit Tradiția de la Părinți și am păstrat-o ca pe o taină», ca pe un sacrament, mărturisește marele Vasile. «A respinge mărturia Părinților, a ruina Tradiția Apostolilor, însemna pentru el a zdruncina temelia credinței în Hristos... Tradiția, mărturia Părinților dată cu har de viață făcător, trebuie să rămână inviolabilă...; întrucât, a adăuga sau a sustrage ceva – nu te îndoi deloc, zice

⁹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 131.

¹⁰ SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre Preoție”, p. 946.

¹¹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 159.

¹² JEAN CHRYSOSTOME, *Huit Catéchèses baptismales*, trad. Antoine Wenger, Sources Chrétiennes, Paris, 1970, p. 195.

el – înseamnă a te exila din viața veșnică¹³. Iar pentru Sfântul Grigorie vocația de teolog și preot însemna: «A-și deschide desăvârșit gura, buzele și limba; gura ca să tragă duh..., să se umple de tainele și de dogmele care se grăiesc în Duh; buzele ca să se lege cu pricepere dumnezeiască... și să se dezlege la timp limba ca să se umple de bucurie, să ajungă plină de dumnezeiască cântare»¹⁴. Iar Sf. Ioan Gură de Aur definește valoarea unei autentice vieți în Hristos, prin: «Cunoștința exactă a învățaturii celei adevărate și o viață dreaptă»¹⁵.

Cu o asemenea conștiință și mărturie, Biserica îi va recunoaște între marii ei Părinți și teologi. Purtători ai dreptei credințe, ai plinătății credinței și vieții în Hristos, ei au putut și pot transmite, ca Părinți duhovnicești, mai departe, viața în Hristos. Pot naște fii Bisericii lui Hristos, asemenea Apostolului care spunea Corintenilor: «Eu v-am născut pe voi, prin Evanghelie, în Hristos» (I Cor. IV, 15).

*

Cum se cunoaște, Teologia timpului lor se concentra asupra fundamentelor credinței și, în primul rând, asupra învățaturii celei mai înalte: «Despre începătoarea și fericita Treime»¹⁶. Dogmatic, Sfinții Trei Ierarhi au fost fideli „Crezului” Părinților de la Niceea. Sf. Atanasie cel Mare, „ochiul curat” al Ortodoxiei, cum îl numește Sfântul Grigorie, pusese, inspirat, în lumină, prin termenul „omousios”, deoființimea Treimii, egalitatea ontologică a Persoanelor Preasfintei Treimi. Sfinții Ierarhi dezvoltă, la rândul lor, această mărturisire de credință. Odată cu „deoființimea”, ei adâncesc acum mai mult, pe urmele Sfântului Atanasie, învățătura despre Ipostasurile Treimii. Și în primul rând e meritul Sfântului Vasile, de a fi susținut deodată, credința în „deoființimea” celor trei Ipostasuri, precum și de a fi precizat raportul între ființă și Ipostasuri. El arată, spre pildă, (în *Epistola 236*) că dumnezeirea este comună tuturor Ipostasurilor, în timp ce însușirile de Tată, Fiu, Duh Sfânt sunt, distinct, proprii fiecărui Ipostas. Și numai cugetând deodată ce e comun, dumnezeirea împreună cu ceea ce este propriu fiecărui Ipostas și mărturisind «Cred în Dumnezeu-Tatăl..., cred în Dumnezeu-Fiul și cred în dumnezeiescul Duh Sfânt..., se păstrează și unitatea și e mărturisit și specificul Persoanelor prin precizarea proprietăților

¹³ BASILE DE CESARÉE, *Traité du Saint Esprit*, trad. Benoît Pruche O.P., Sources Chrétiennes, Paris, 1946, pp. 150-157.

¹⁴ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 152.

¹⁵ J. CHRYSOSTOME, *Lettre d'Exile*, trad. Anne Marie Malingrey, Sources Chrétiennes, Paris, 1964, p. 71.

¹⁶ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 139.

concepute pentru fiecare»¹⁷. Cu aceeași forță, în același duh, demonstrează și Sfântul Grigorie când zice: «Dacă Unirea era de la început, și Treimea era de la început»¹⁸. Și, «de la sublimul Ei tron, Treimea răspândește pretutindeni strălucirea negrăită, una și aceeași a celor Trei. Acesta este principiul a tot ce se găsește aici jos, despărțit de cele de sus doar prin timp»¹⁹. Iar ceva mai târziu, la Antiohia, Sf. Ioan Gură de Aur se adresa catehumenilor pregătiți pentru Botez: «...învăță, prea iubite, că una este ființa Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, însă Ipostasurile sunt trei..., fiecare posedând aceeași putere»²⁰.

Însemnătatea unei asemenea învățături, clar exprimată, era epocală pentru Teologie și pentru Biserică. Cum s-a mai observat, se fundamenta ontologic în Dumnezeu, în suprema realitate a existenței, dar și ca icoană a Bisericii, a existenței noastre, distincția și valoarea unică a persoanei, însă în comuniune, în plenitudinea comuniunii. Mai precis, se evidenția că autentică afirmare a persoanei este numai în „comuniunea desăvârșită cu altele, deci în desăvârșită armonie cu unitatea, și anume cu unitatea de ființă, pe care persoanele o cuprind în comun”²¹. Această viziune deschidea cale luminoasă pentru înțelegerea întrupării și, mai mult, a întrupării și a Bisericii. În sensul că, prin întrupare se fundamenta Biserica pe Sfânta Treime. Pe Teologie se fundamenta iconomia creației și a Bisericii. Astfel, cugetarea lor înaltă nu e deloc abstractă, ci concretă. Grija lor sacră atât pentru ortodoxia doctrinei, cât și pentru unitatea ei cu viața, care o confirmă, reiese luminos și din următoarea scrisoare adresată de Sfântul Grigorie preotului Cledoniu, din care cităm:

«Scriu, deci, pietății tale, că eu nici n-am pus și nici nu pot să pun nimic mai presus de credința niceeană care s-a formulat de către Sfinții Părinți adunați acolo pentru împăcarea ereziei ariene... Noi recunoaștem drept Dumnezeu pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfântul Duh; o singură și aceeași natură, o singură și aceeași substanță, o singură și aceeași putere a dumnezeirii... Și le-am mărturisit acestea înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor. Și nici că așa fi scris acestea, dacă nu vedeam Biserica despiciându-se atât din cauza unor iscodiri monstruoase, cât și prin acest „conciliu” de acum al desertăciunii»²².

¹⁷ SF. VASILE CEL MARE, *Epistola 236, 6* (PG XXXII, 884).

¹⁸ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu*, trad. Pr. Gh. Tilea, N.I. Barbu, București, 1947, p. 69.

¹⁹ *Poemata de Seipo I* (PG XXXVII, 984-985).

²⁰ J. CHRYSOSTOME, *Huit Catéchèses...*, pp. 119-120.

²¹ Pr. D. STĂNILOAE, „Ființa și Ipostasurile în Sfânta Treime, după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *Ort* 1/1979, p. 59.

²² PG XXXVII, 192C și 193C.

Se înțelege, pivotul prin care se înrădăcina Biserica în viața Prea Sfintei Treimi era întruparea. Urmând Sfinților Părinți Irineu și Atanasie, Sfinții Trei Ierarhi vor sublinia și ei această mărturisire a Tradiției răsăritene: «Fiul lui Dumnezeu S-a făcut Om, pentru ca pe om să-l facă Dumnezeu». Sau cum teologhisește Sfântul Grigorie, că prin iconomia întrupării «sunt chemat să devin într-atât Dumnezeu, cât Hristos S-a făcut Om»²³. Ori, aceasta înseamnă că prin Fiul în Duhul Sfânt viața divină coboară în umanitate pentru a o îndumnezei, pentru a planta în Biserică, în noi, același chip, aceeași strălucire, armonie, unitate a vieții dumnezeiești a Preasfintei Treimi. Și Sfântul Vasile putea să și evoce o asemenea imagine a „cerului pe pământ” în Biserica în care slujea, zugrăvind-o el însuși astfel într-o omilie în fața credincioșilor:

«Cât de frumoasă este adunarea cu un singur cuget a acestei Biserici, în care murmurul armonios al vocilor de bărbați, femei, copii se revarsă asemenea valului către țărnm înălțându-se prin rugăciunile pe care le îndreaptă către Dumnezeu. Și pacea adâncă, neclintită o păzește de duhurile răutății care n-o pot tulbura prin cuvinte eretice»²⁴.

Și analizând efortul lor de a fundamenta Biserica prin întrupare pe viața Preasfintei Treimi, socotim tot atât de edificator să evidențiem un termen semnificativ folosit de Sfântul Vasile în acest scop. Așa cum Sfântul Atanasie făcuse din termenul „omousios”, „vasul ales” purtător al deoființimii Treimii, se poate spune că și Sfântul Vasile, dintr-un cuvânt simplu, „ὄλον” = întreg, va face un termen adecvat, umplându-l, așa zicând, de revelație pentru a exprima unitatea Bisericii, prin Hristos în Duhul Sfânt după chipul Sfintei Treimi:

«Duhul Sfânt, zice el, este prezent *întreg* (ὄλον) în fiecare și este *întreg* pretutindeni..., după chipul luminii soarelui care e prezentă celui ce se bucură de ea, ca și cum el ar fi singur, dar care luminează pământul și marea și se amestecă cu aerul»²⁵.

Prin acest cuvânt ὄλον, întemeiază marele ierarh, ca și în Sfânta Treime, în Biserică, deodată și distincția și unitatea; și persoana și comuniunea. Dacă ființa e aceeași și integral în fiecare Persoană a Sfintei Treimi, și aceasta face unitatea și egalitatea ființială a Sfintei Treimi, la fel Duhul Care întemeiază prin Hristos viața dumnezeiască în noi, este același și întreg în fiecare și în toți și aceasta face unitatea și egalitatea duhovnicească a mulțimii persoanelor și darurilor în Biserică, după chipul Sfintei Treimi.

²³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări...*, p. 48.

²⁴ BASILE DE CÉSARÉE, *Homélies sur l'Hexaëmeron*, Sources Chrétiennes, Texte grec, trad. par Stanislas Giet..., Paris, 1968, p. 275.

²⁵ BASILE DE CÉSARÉE, *Traité du Saint Esprit...*, p. 147.

Biserica apare astfel ca un întreg duhovnicesc în mulțimea părților și toate măduarele ei se manifestă ca: „părți în întreg”, în unitate.

Desigur, aceasta era o tâlcuire a viziunii Sfântului Pavel, a Bisericii ca Trup al lui Hristos, pe care Sf. Ioan Gură de Aur o va dezvolta cu aceeași ingeniozitate și vigoare spirituală. Plecând și el de la textul paulin: «Toate măduarele unui trup, multe fiind, un trup sunt, așa și Hristos», arată că

«tocmai aceasta e minunat și admirabil, când cele multe și felurite fac la un loc unul și același... Căci dacă n-ar fi deosebire, n-ar fi trup și nefiind trup, n-ar fi unul și același; iar dacă n-ar fi unul și același, cum ar fi egali»²⁶.

Și, referindu-se la diferite daruri și slujiri, într-o asemenea ordine harică, subliniază că nimeni nu trebuie nici invidiat, nici disprețuit. Căci cel apreciat superior nu poate «îndeplini rolul celui socotit inferior, așa încât, chiar dacă ai fi inferior lui, în aceasta tu îl întreci; și chiar de ți-ar fi superior, în aceasta îți este inferior și prin aceasta este egalitate»²⁷. În acest fel, fiecare mădular al Bisericii, mai de cinste sau mai smerit, are o valoare proprie, personală. Și toate se susțin unele pe altele, se bucură sau pătimesc împreună și nu se pot salva decât împreună. Și ce forță spirituală purta acest mesaj într-o lume atât de profund divizată social, între stăpâni și sclavi, dar în care Hristos, Fiul lui Dumnezeu și de o ființă cu Tatăl, luase chipul sclavului, tocmai pentru a-l face pe sclav „fiu al lui Dumnezeu”. Se opera prin aceasta o transformare în conștiința umană, pentru care Sf. Ioan Gură de Aur putea predica: «Numără printre sclavii tăi și pe Hristos... liberează pe Hristos de foame, de lipsă, de temniță, de goliciune»²⁸.

*

Concepând Biserica astfel, se înțelege că și Preoția o vor concepe în acest spirit, ca o slujire a lui Hristos în Biserică și după chipul Lui. Asemenea marilor teme și taine, despre Sfânta Treime, întrupare, Biserică, și despre taina Preoției viziunea lor e profundă, complexă, edificatoare, pentru atunci și pentru azi. Preoția sacramentală, pentru ei, e înrădăcinată haric în preoția lui Hristos. Când Sfântul Grigorie – cum arătam mai înainte – evocă mulțimea de nume prin care Sfânta Scriptură îl revelează pe Hristos și reamintim aici pe cele de: ..., împărat, ...Pace, ...Sfințenie, ...Păstor, ...Miel, Arhiereu, ...Jertfă, el adaugă:

²⁶ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariile sau explicarea Epistolei I către Corinteni*, trad. Arhim. Teodosie, București, 1910, p. 410.

²⁷ *Ibidem*, p. 410.

²⁸ *Omilia XIX la Epistola către Romani*, trad. Arhim. Teodosie, București, 1906, p. 326.

«Care om ar îndrăzni să îmbrace chip și nume de preot, când ascultă încă cu nepăsare aceste nume și realități și încă nu s-a unit cu Cuvântul și nu s-a împărtășit cu El, potrivit puterii și numirii fiecăruia din aceste nume?».

Marele teolog cheamă, prin aceasta, pe cel ce-și recunoaște vocația la preoție, să mediteze adânc la numirile, la darurile, însușirile Preoției lui Hristos; să se unească și el cu Dumnezeu-Cuvântul, să se împărtășească cu El, adică să-I devină partaș misiunii Sale, răspunzând chemării Lui potrivit cu aceste puteri, numiri, în același Duh cu Hristos, pentru a-I fi autentic următor în Biserică. Este evident, în această concepție, că preoția Bisericii este întemeiată pe Preoția lui Hristos, din al cărei har Sfântul Grigorie se împărtășise deja la altar.

Și pentru Hrisostom preoția este «chemare dumnezeiască», «chemarea lui Hristos... de a sluji oilor Sale»²⁹. Dar e locul să subliniem aici că nu e vorba de un fel de substituire, de o slujire în locul lui Hristos. Căci, observă tot el, când preotul săvârșește taina, nu zice: «eu botez», ci «se botează... în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh» adică «în numele nedespărțitei Treimi care plinește totul»³⁰. Dumnezeu plinește totul; dar prin preot care este «slujitor al harului... rânduit (ordonat) în această slujire în Duhul»³¹ «îmbrăcat de Dumnezeu cu această cinstire»³². Și prin această instituire a sa, el săvârșește toată lucrarea ca „iconom al tainelor lui Dumnezeu”, al vieții dumnezeiești în Biserică. De aceea zice Hrisostom: «Prin preot pogoară Duhul Sfânt»; prin el «te naști din apă și din Duh» și «dobândești înfierea cea după har»; prin el se săvârșește Sfânta Jertfă și mănânci Trupul Domnului și bei Sângele Lui; prin el «se săvârșesc și celelalte slujbe; prin preoți ajungem mădularele fericitului Cap al lui Hristos»; prin el «ne izbăvim de gheena..., prin el dobândim cununile cele pregătite»³³. Găsim în această suită de slujiri o tâlcuire autentică a Revelației „despre Preoția sacramentală” ca instituție divină și care stă la baza tuturor tainelor, lucrărilor sfinte, întregii vieți în Biserică, care-l arată pe preot ca chip vizibil și organ al Arhierelui Hristos în Biserică. Și putem spune că o asemenea viziune ne poate servi și orienta și astăzi în dialogul ecumenic.

Dar de aici și răspunderea pentru o atât de excepțională vocație. Răspundere pentru care Sf. Vasile cel Mare sesizează că în Biserica primară candidații la preoție nu erau acceptați decât după multe probe. Se făcea o cercetare riguroasă a vieții trecute, prin care se verifica sa nu fi fost cumva

²⁹ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 936.

³⁰ JEAN CHRYSOSTOME, *Huit Catéchèses...*, pp. 147-148.

³¹ *Ibidem*.

³² *Omilia a X-a la I Corinteni*, trad. Arhim. Teodosie, p. 128.

³³ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, pp. 47-48.

hulitori, bețivi, dedați la scandal. Se constata de asemenea dacă au fost corecți în tinerețea lor; dacă aveau acele însușiri în stare de a dobândi sfințenie³⁴, pentru ei și pentru păstorii lor. Aceste observații de permanentă actualitate erau adresate de marele ierarh, printr-o scrisoare, horepiscopilor săi, prin care se străduia să restaureze, pentru acea vreme, un cin preoțesc vrednic de aceasta menire, de această sfântă misiune considerată, cum se știe, de Sfântul Grigorie, drept «arta artelor și Știința științelor».

Dar valoarea ei, a preoției, era determinată deodată de calitatea și obârșia ei divină și de răspunderea și grija pentru om. Hristos Se făcuse Om, Preot, Jertfă, pentru om. În aceeași conștiință gândeau, vorbeau, lucrau și Sfinții Trei Ierarhi. Conștiința răspunderii, a iubirii pentru om, pentru sufletul omenesc, era adâncă și acută la ei. Era conștiința mărturisită clar, că «preoția se ocupă, cum afirmă Sfântul Grigorie, cu sufletul, care-i din Dumnezeu și dumnezeiesc, care-i părtaș nobleții celei de sus și tinde spre noblețea aceea...». Și, în consecință, preoția este chemată să-l slujească pe om în misiunea lui divin-umană. «Să-l facă să păzească chipul lui Dumnezeu, dacă nu l-a pierdut; dacă e în primejdie să-l piardă, să-i arate calea; dacă l-a stricat, să-l ducă din nou la starea cea dintâi..., făcând să locuiască prin Duhul Sfânt, Hristos în inimile oamenilor»³⁵. Să ridice, să restaureze acest chip divin-uman în fiecare, dar mai ales în cei care le cereau sprijinul, cei nedreptățiți, oropsiți, lipsiți, dezmoșteniți social, decăzuți moral, orfani, bolnavi, fără ajutor, fără mângâiere..., pe toți aceștia să-i scoată din suferință și mizerie, să-i înalțe, să-i integreze într-o viață demnă de om, demnă de Dumnezeu.

Cu această conștiință, cu darul, cu știința și arta lor, cu puternicul lor simț duhovnicesc, realist, de observație, pătrundere și înțelegere a vieții omenești, au slujit omul. Și l-au slujit integral, sub toate dimensiunile și aspectele: spiritual, moral, material, ca și pe planul demnității sociale: sfințind, învățând, călăuzind, ajutând pe orice cale posibilă lor.

Spiritual și moral au stimulat, cultivat și pus în valoare virtuți, aptitudini, calități prin care credincioși simpli, umili aduceau o doxologie înălțătoare Ziditorului, cu inima, cu buzele și viața lor și se înălțau prin aceasta pe ei înșiși. Când împăratul Valens, vizitând Cezareea, a intrat în ziua Sfintei Epifanii în Biserica unde slujea Sfântul Vasile, a fost uimit atât de ținuta episcopului care sta ca o „columnă fixată de Dumnezeu și de altar”, dar și de „buna podoabă a Bisericii”, de rugăciune, de cântarea, „de rânduiala mai mult îngerească decât omenească”. Marele ierarh era stăpânit în întreaga lui ființă de conștiința preoției slujitoare la altar. Revelatoare în

³⁴ *Epistola 54 (PG XXXII, 400).*

³⁵ SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, „Despre Preoție”, p. 135.

acest sens ne este o mărturie scrisă atribuită prietenului său, Sf. Amfilohie de Iconiu (403), după care Sfântul Vasile, în întâmpinarea hirotoniei sale ca episcop, «s-a rugat lui Dumnezeu timp de șase zile ca să-l învrednicească a săvârși jertfa cea fără de sânge cu înseși cuvintele sale»³⁶. Întru aceasta se vede el ca „arhieru” al lui Hristos, «împreună-lucrător cu Dumnezeu în ogorul lui» (I *Cor.* III, 9). Și din această sinergie, din har și nevoiță, din rugă și inspirație, a rodit Sfânta Liturghie care-i poartă numele după cum va fi lucrat, desigur, în aceeași stare de conștiință sacră și Sf. Ioan Gură de Aur, la Liturghia moștenită de Biserică pe numele său.

De aceeași elevație spirituală a credincioșilor, prin slujirea Cuvântului și a dumnezeieștilor Taine, era tot atât de preocupat și Hrisostom, căreia îi și dă o admirabilă expresie când înaripează astfel sufletul păstoriților lui de curând botezați:

«Cei ce odinioară se aflau în necinstea păcatului, proclamă el, sunt acum în libertate și dreptate. Ei sunt acum nu numai liberi, ci și sfinți, nu numai sfinți, ci și drepți; nu numai drepți, ci și fii; nu numai fii, ci și moștenitori; nu numai moștenitori, ci și frați ai lui Hristos; nu numai frați ai lui Hristos, ci și împreună moștenitori; nu numai împreună moștenitori, ci și mădulare ale Bisericii Lui; nu numai mădulare, ci și temple; nu numai temple, ci și instrumente ale Duhului»³⁷.

O asemenea imagine despre om, privit într-o ascensiune continuă, venea la ei atât dintr-o grijă și preocupare permanentă pentru el, cât mai profund privind, dintr-o conștiință adâncă, revelată prin creație și prin întrupare, a măreției și vocației lui. «Tu ai fost înzestrat cu un suflet inteligent, prin care poți cunoaște pe Dumnezeu, poți raționa asupra naturii ființelor, poți culege roadele plăcute ale științei. Toate viețuitoarele pământului, cele din apă, din aer îți slujesc ție...»³⁸, învață Sfântul Vasile într-o omilie, *la seama la tine însuși*, pentru ca într-alta (în Psalmi) să exclame: «Mare este omul...! Și dacă nu-ți aduci aminte de originea ta, ia cel puțin o idee despre valoarea ta, după prețul ce s-a dat pentru tine. Ai fost cumpărat cu prea scumpul Sânge al lui Hristos. Nu deveni rob al păcatului»³⁹. Și, văzut astfel în raport cu jertfa lui Hristos, propovăduirea lui nu rămânea doar la frumusețea unei expresii retorice, emoționante, ci se transforma tot într-o slujire jertfelnică, spirituală și materială în același timp, concretizată, cum se știe, în atâtea acte ale iubirii lui, culminând cu vestita

³⁶ PG XXIX, 301-302.

³⁷ ST. JEAN CHRYSOSTOME, *Huit Catéchèses...*, p. 153.

³⁸ PG XXXI, 212.

³⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la Psalmi*, trad. Pr. O. Căciulă, București, 1939, pp. 266 și 268.

Vasiliadă, în care, în azil, orfelinat, spital, leprozerie ș. a., își aflau sălaș, loc de îngrijire, de alinare a durerii, unii și de muncă, de formare pentru viață, săraci, orfani, bătrâni, bolnavi, leproși, pe care îi îmbrățișa cu atâta căldură, sinceritate, dragoste până la a le săruta rănilile. Această comuniune, participare la viața credincioșilor în toate ipostazele ei, la Hrisostom, odată cu manifestările și realizările ei concrete (să nu uităm că și el a întemeiat spital și a întreținut cantine pentru săraci) ia, în același timp, forme de efuziuni patetice, lirice prin arta neîntrecută a cuvântului său, în stare să sensibilizeze estetic și ziditor spiritele:

«Nimic nu-mi este mai scump decât voi, nici chiar lumina zilei..., vorbea el fiilor lui duhovnicești. Da, încă o dată, voi îmi sunteți mai scumpi decât lumina soarelui. La ce mi-ar folosi razele lui, dacă durerea asupra nefericirii mi-ar întuneca ochii... când vreunul dintre voi cade în păcat... faptul acesta mă face să strig cu Profetul: nici chiar lumina ochilor mei nu e la mine! Ce nădejde îmi mai rămâne, dacă voi nu progresați în bine? Dimpotrivă, ce mângâiere îmi umple sufletul, când sunteți plăcuți Domnului! Dacă eu mă împotrivesc vouă, aceasta o fac numai fiindcă vă iubesc..., fiindcă voi îmi sunteți totul, tată, mamă, frați și copiii»⁴⁰.

Cât de intimă, de familiaritate duhovnicească, de părintească era legătura lui cu credincioșii și cât de pilduitoare pentru noi era grija lui față de ei. Și, revenim, totul provenea dintr-o înaltă concepție despre om, pentru care tot Hrisostom exclama, printr-o cutezătoare idee, că «lui Dumnezeu îi place să locuiască în om mai mult decât în cer»⁴¹ și înălța atât de sus vocația umană în Cuvântul la Înălțarea Domnului, afirmând:

«Așadar, Domnul Iisus Hristos a dus Tatălui pârga firii noastre umane și atât de mult a admirat Tatăl darul și pentru vrednicia celui ce l-a oferit, încât a socotit... să o așeze alături de El și să spună: șezi de-a dreapta Mea. Către care fire a zis Dumnezeu: Șezi de-a dreapta Mea! Către aceea care auzise: Pământ ești și în pământ te vei întoarce. Nu era de ajuns că acum a depășit cerurile... că stă cu îngerii. A trecut și dincolo de Heruvimi și nu s-a oprit înainte de a se așeza pe tronul Stăpânului»⁴².

Dacă miticul Sisif urca stînca lui uriașă, lumea aspirațiilor lui, doar până la creștetul muntelui, spre a se rostogoli din nou înapoi de unde a plecat, Sfinții Trei Ierarhi contemplă omul într-o ascensiune nesfârșită. Este necesar pentru un profil cât mai complet al lor să amintim și câteva idei prin

⁴⁰ Dia *Omilia a III-a la Faptele Apostolilor* (PG LX, 312).

⁴¹ *Omilia a XV-a la Romani* (trad. Arhim. Teodosie, p. 252).

⁴² *Cuvântări la Praznice împărătești* (trad. Pr. D. Fecioru, București, 1943, p. 233).

care au slujit și ei pedagogia, educația. Cum se știe, de la Sfântul Vasile avem moștenire și un *Cuvânt către tineri*⁴³ în care, având în vedere o cultură generală bogată, el ca teolog și preot, recomandă, alături de autorii sacri și pe cei profani. Se înțelege, de la aceștia ei vor lua numai ceea ce le este ziditor, culegând, ca albina, numai ce e bun, fără să se lase subjugată lor, încât să le „predea cărna gândirii”. Întruchipând în propria viață virtuți ale eroilor din aceste opere (de pildă ale lui Homer), vor putea înțelege mai ușor „adevărurile divine”. Și reflectând asupra virtuții, Sfântul Vasile învață: «Dintre avuții, singură virtutea nu se poate pierde, rămânând omului atât în viață, cât și după moarte». Iar într-o omilie – la *Proverbe* – sfătuiește:

«Ține cu atenție cărna vieții. Cârmuiește privirile tale, ca nu cumva prin ochi să năvălească valul violent al poftelor; cârmuiește urechea ta, pentru ca nimic vătămător să nu pătrundă în ea; cârmuiește limba ta, pentru ca să nu rostească nici un cuvânt oprit. Ia seama la clocotul mâniei, la asalturile fricii, la greaua povară a întristării... Marinarii au obiceiul să privească cerul și să se conducă... Ziua privesc soarele, noaptea Ursă mică sau altă stea luminoasă și așa ei își țin direcția. Ține și tu privirile spre cer...!»⁴⁴.

Totodată, marele ierarh are în vedere, în primul rând, virtutea celui care învață. «Să fii tu modelul de viață, lege însuflețită și regulă de virtute», zice el. «Să devii tu însuși lumină și așa să luminezi» cugetă și Teologul, Sfântul Grigorie. «Să-ți fii ție însuși învățător mai întâi», zice Sf. Ioan Gură de Aur⁴⁵.

Dar odată cu acest omagiu, am putea spune ecumenic, adus celor trei mari Ierarhi, Biserica noastră Ortodoxă Română, are și un motiv propriu de cinstire, prin relațiile pe care, se știe, și Sf. Vasile cel Mare și Sf. Ioan Gură de Aur, le-au avut cu străbunii noștri. Și unul și celălalt au trimis misionari atât în Scythia Minor-Dobrogea, cât și la nord de Dunăre. Într-o scrisoare către episcopul Bretanion de Tomis, Sfântul Vasile amintește de un asemenea „misionar, Eutihie, laudând zelul său și arătând că a cinstit patria sa, Capadocia, ca una care oferise semințele credinței”⁴⁶. Desigur, e cunoscut, creștinismul era vechi la noi, de origine apostolică. Dar, mai ales, datorită migrațiilor barbare era necesară o misiune permanentă care să cuprindă acum și pe migratori, încă păgâni. Cei din sec. al IV-lea, goții, vor

⁴³ SF. VASILE CEL MARE, *Cuvinte către tineri*, trad. Al. Horhoianu, Râmnicul Vâlcei, 1938.

⁴⁴ SF. VASILE CEL MARE, „Omilia XII-a la începutul Proverbelor, Despre elogiul inteligenței ca putere de conducere”, trad. Pr. I.G. Coman, în: *BORom* 1-2/1955.

⁴⁵ La Arh. I. MASTROGHIANOPULOS, *Părinții Bisericii și omul*, Atena, 1966, trad. în manuscris de Pr. O. Căciulă.

⁴⁶ La Pr. V.G. SBIESCU, „Legăturile Sf. Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)”, în: *Ort* 1/1979, p. 154.

face și mucenici pe pământul țării noastre, ca de pildă Sf. Sava Gotul, martirizat la anul 372, în timpul lui Atanaric. Tot din corespondența Sfântului Vasile cu Bretanion, ca și cu Iunius Soranus, guvernatorul Scythiei Minor, știm că moaștele Sfântului Sava au fost trimise în Capadocia, la a căror primire, Sfântul Vasile avea să răspundă episcopului de Tomis:

«Sufletele noastre s-au întors la acea fericire de demult, când au sosit scrisori de departe împodobite cu frumusețea iubirii; un martir ni s-a întors acasă de la locuitorii de dincolo de Istru-Dunăre, predicând prin el însuși curățenia credinței de dincolo... Cine ar putea exprima bucuria sufletelor noastre pentru aceasta?»⁴⁷.

Iar în ce-l privește pe Sf. Ioan Gură de Aur, știm că încă de la începutul arhipăstoriei sale la Constantinopol a trimis „un mare număr de misionari, aleși îndeosebi dintre monahi, și a conceput un plan mai original... de a recruta elemente dintr-un cler național”⁴⁸. Chiar în timpul exilului său la Cucuz era preocupat de succesiunea episcopală, în părțile noastre, unde încă se mai aflau goții, acum creștinați, și al căror episcop murise. Trebuie menționată, de asemenea, prietenia profundă între Hrisostom și episcopul Teotim I de Tomis, care, desigur, organiza local misiunea și care a luat apărarea marelui patriarh al Constantinopolului în fața lui Epifanie de Salamina, înainte de *Sinodul de la Stejar* (anul 403).

*

De șaisprezece secole pomenirea Sfinților Trei Ierarhi nu încetează a fi mereu vie. Biserica, în generațiile care le-au urmat, i-au cinstit cu titlul de „mari dascăli” și „ierarhi”, altfel spus, de învățători de teologie și preoți. Și au fost cu adevărat modele de dascăli și ierarhi, de mari conștiințe ale Bisericii.

Modele, mai ales, pentru că s-au instruit, s-au pregătit, s-au nevoit mai întâi pentru propria lor sfințire, pentru a putea sluji apoi în adevăr lumii. Și s-au arătat învățându-se mereu pe ei și așa luminând pe alții, în aspră asceză cu ei înșiși, în grijă părintească față de fiii lor duhovnicești; luând asupra lor sărăcia cea de bună voie și smerenia, pentru a îmbogăți, pentru a ajuta pe semenii lor să ducă o viață mai demnă; în sfârșit, în lepădare de sine, pentru a se dedica iubirii jertfelnice. Dacă pentru unii din timpul lor, titluri de glorie erau acelea de „stăpâni” și „posesori”, ei aduceau o altă tablă de valori, aceea de a fi slujitori lui Dumnezeu și oamenilor, învățători de

⁴⁷ *Ibidem*, p. 158.

⁴⁸ Aimé PUECH, *St. Jean Chrysostome*, ed. VI, Paris, 1923, p. 134.

dragoste, egalitate, dreptate, ctitori de așezăminte. Și astfel, precum Iisus Hristos este Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, și ei, Sfinții Trei Ierarhi, s-au dovedit a fi Evanghelie vie, întrupată.

Posteritatea creștină, în urma unei descoperiri a lui Ioan al Euhaitiei, în care Ierarhii îl încredințau: „Nevoința noastră a fost și cât ne-am aflat pe lume și după ce ne-am repausat, ca să împăcăm și să aducem lumea la unire”, i-a unit într-o unică sărbătoare, pentru că au oferit prin gândirea, cuvântul și viața lor un model de unitate în credință și dragoste Bisericii, un imn închinat Treimii, una și nedespărțită.

De aceea, se cuvine a-i omagia pe cei trei mari Părinți ai Ortodoxiei, în înțelesul în care ei au văzut și văd adevărata cinstire, a medita la viața și sfințenia vieții lor, a cerceta, cunoaște și adânci, asemenea lor, Revelația, Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție și a o mărturisi prin cuvânt, faptă și pilda vieții noastre; a-l cunoaște pe omul timpurilor noastre și a-l sluji ca teologi și preoți ai Bisericii lui Iisus Hristos.

THE THREE HOLY HIERARCHS: THEOLOGY, PRIESTHOOD, MINISTRATION

Both historical and Church accounts mainly view the Three Holy Hierarchs as theologians and priests. They all were nurtured by the spiritual atmosphere of remarkable families. Home was to them a sacrament, the „little Church” as St. John Chrysostom would put it, while one’s conception, birth, and education, was a divine promise and a gift, a holy and illuminative act, a life’s work to fulfill. They also attended their times’ highest schools and were disciples-students and later friends of some great philosophers and rhetors, whom they outmatched.

Early in their lives they felt a strong call for genuine, unreserved ministration, to serve both God and their fellow people. This was expressed even in their initial avoiding priesthood, when they withdrew into monasteries for a while; St. Basil and St. Gregory on the banks of the Iris River, and St. John Chrysostom seeking reclusion in Syria. It is precisely this reluctance that proves their superior consciousness. They also intensely prepared themselves for ministration.

They committed to it, as St. John Chrysostom again put it, with full awareness that „God’s grace will only flow as long as the vessel of faith and struggle is placed under its stream.” They studied, they examined the Scriptures, they learned and memorized them entirely, fervently, devoutly. Due to such conscience and faith, the Church acknowledges them among its great Fathers and Doctors. Bearers of Orthodoxy, of fullness of faith and life in Christ, as spiritual Fathers, they have been able to pass on, as they still do, the principles of Christian life.

They understood priesthood as serving Christ in the Church and according to His model. The worth of priesthood was given both by its divine quality and origin, and its responsibility and care for the man. It was with this awareness, with their gifts, science and art, with their powerful, realistic, spiritual, insightful capacity to watch and comprehend human life, that they attended to man. And they did it in all respects: spiritually, morally, materially, as well as socially – by sanctifying, teaching, directing, helping in every possible way. Such conception of man as undergoing a perpetual ascension stemmed from their constant care and concern for their fellow people, from the awareness of man's greatness and calling revealed through the creation and the Incarnation.

TEOLOGIE ȘI BISERICĂ LA SFINȚII TREI IERARHI*

Una din problemele dificile și grave care confruntă creștinismul apusean contemporan este dubla contradicție dintre teologie și Biserică, dintre teologie și Dumnezeu¹. Fenomenul acesta – care se manifestă sub diverse aspecte și tendințe – se întâlnește atât în gândirea teologică europeană, cât mai ales în cea americană, unde curentul denumit „noua teologie”² adoptă o atitudine radical opusă gândirii teologice tradiționale.

Cea dintâi contradicție, pe care să se contureze în catolicismul contemporan, este teologia opusă Bisericii, adică curentul care, vrând să înnoiască gândirea teologică și să adapteze practica pastorală, se situează împotriva autorității Bisericii, pe care o socotește o instituție a trecutului, interesată să mențină intacte formele bisericesti tradiționale, sau să apere structuri sociale perimate. Această teologie nu se mai mulțumește să conceapă dogma ca o „propoziție doctrinară” impusă de autoritatea instituțională; o astfel de dogmă nu mai are semnificație pentru prezent, deoarece împiedică pe credincios să intre în comuniune cu Dumnezeu. Căutând răspunsuri la problemele existențiale ale credinciosului de azi, pe care însă nu le găsește în Biserică, această teologie a devenit anti sau para-bisericească³.

A doua contradicție, întâlnită în protestantismul contemporan, este teologia seculară care, pornind de la teoria că în epoca de „maturitate” a omului singura formă de creștinism este „creștinismul fără religie”⁴ sau fără un Dumnezeu transcendent⁵, s-a transformat într-o speculație neteologică asupra problemelor existențiale pe care și le pune credinciosul modern.

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *StTeol* 1-2/1971, pp. 74-84.

¹ J.A.T. ROBINSON, „Church and Theology: From here to where”, în: *Theology Today*, 2/1968, pp. 149-163.

² Theodore STYLIANOPOULOS, „New Theology and the Orthodox Tradition”, în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 3/1970, pp. 136-154. Vezi seria de publicații intitulată *New Theology*, editată de Martin E. Marty și Dean G. Peerman (New York, The Macmillan Company).

³ D.S., „Vasta mișcare de contestare în romano-catolicism”, în: *Ort* 2/1969, pp. 304-316.

⁴ Dietrich Bonhoeffer, „The Non-religious Interpretation of Biblical Concepts”, în: *A Reader in Contemporary Theology*, editat de John Bowden și James Richmond, SCM Press, London, 1967, pp. 104-114.

⁵ John A. T. Robinson, *Honest to God*, SCM Press, London, 1963, pp. 29-44.

Respingând faptele istorice pe care se întemeiază Revelația biblică⁶ și mai ales transcendența lui Dumnezeu⁷, această teologie se preocupă de contextul istoric în care se manifestă credința creștină, punând în valoare îndeosebi consecințele ei etice și sociale⁸.

Nu este cazul să analizăm aici motivele care au dus la această ruptură dintre teologie și Biserică, dintre teologie și Dumnezeu. Trebuie să reținem totuși din aceasta un fapt semnificativ și anume: creștinismul apusean încearcă azi să renunțe la teologia scolastică, conceptuatistă, care vedea pe Dumnezeu ca o entitate metafizică, situat „dincolo de lume” într-o imobilitate eternă, și să revină la învățătura biblică despre Dumnezeu ca ființă vie și personală, nedespărțit de creația Sa. Dar creștinismul apusean, încercând acest lucru, a intrat într-o mare confuzie pe care unii o descriu ca un „haos teologic”⁹. El n-a putut să rezolve această problemă decât recurgând la poziții extremiste: teologie fără Biserică, teologie fără Dumnezeu. Astfel, teologia apuseană, desfăcându-se de mediul Bisericii și de bazele revelate ale credinței, a intrat într-un impas pe care în prezent nu-l poate depăși.

Desigur, Ortodoxia nu are soluții gata făcute pentru a rezolva această criză a teologiei apusene, dar faptul că ea nu cunoaște acest fenomen constituie o realitate care spune mult. Din această cauză ea prezintă o semnificație deosebită pentru gândirea apuseană de azi¹⁰, și este de datoria teologilor ortodocși de a arăta în ce constă această semnificație¹¹. În învățătura Sfinților Părinți, a face teologie stând în afară de Dumnezeu este un nonsens¹², deoarece substanța gândirii teologice este însăși descoperirea lui Dumnezeu, prezența Sa personală și lucrarea Sa creatoare și răscumpărătoare, care se concretizează în Biserica întemeiată de Fiul Său. A face teologie stând în afară de Biserică, de problemele, frământările și aspirațiile umane ale credincioșilor, înseamnă a face o teologie artificială,

⁶ Rudolf BULTMAN, „Jesus Christ and Mythology”, în: *A Reader in Contemporary Theology*, ed. cit., pp. 36-45.

⁷ Harvey COX, „The Death of God and the Future of Theology”, în: *New Theology*, 4/1967, ed. cit., pp. 243-253.

⁸ IDEM, *The Secular City*, The Macmillan Company, New York, 1966, cap. „Toward a Theology of Social Change”, pp. 105-123.

⁹ René PACHE, *Où va la théologie actuelle?*, Editions Emmaus, Saint Legier sur Vevey, 1970.

¹⁰ D.W. ALLEN, „Orthodoxy and the New Reformation”, în: *Sobornost*, 4/1966, pp. 227-232; John ROSSNER, „Orthodoxy and the Futurs of Western Christianity”, în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 3/1970, nr. 3, pp. 115-135.

¹¹ Vladimir RODZIANKO, „«Honest to God» under the Fathers' Judgement”, în: *Theology*, february 1964, pp. 59-64; Christos GIANNARAS, „An Orthodox Comment on «The Death of God»”, în: *Sobornost*, 4/1966, pp. 249-257.

¹² DIADOH AL FOTICEII, „Cuvânt ascetic 7”, în: *Filocalia*, trad. de Pr. D. Stăniloae, vol. I, Sibiu, 1947, ed. II-a, p. 336.

dezorientată, care în loc să îndrumeze viața bisericească o derutează. Aceste adevăruri stau la temelia întregii cugetări patristice. Spre exemplificare, vom sublinia câteva aspecte mai importante din teologia Sfinților Trei Ierarhi, acești arhitecți ai doctrinei Bisericii ecumenice.

Sfântul Vasile cel Mare (c. 330-379), unul din cei trei Părinți capadocieni, ierarh cu o pregătire academică de renume, a impus ortodoxia atanasiană în provinciile Asiei și mai ales a înălțat în Cezareea Capadociei un monument important de caritate și asistență creștină, *Basiliada*, simbolul umanismului patristic. De la el, Ortodoxia păstrează:

Teologia Duhului Sfânt – În lucrarea *Despre Duhul Sfânt*, Sfântul Vasile, folosind argumente biblice și din tradiția apostolică nescrisă, a elaborat bazele pnevmatologiei ortodoxe¹³. Împotriva ereziei timpului, el susține că Duhul Sfânt nu este o creatură, deoarece nu poate fi despărțit de Tatăl și de Fiul, cărora se cuvin aceeași cinstită și adorare. Al II-lea Sinod Ecumenic (Constantinopol, 381) a preluat întocmai doctrina pnevmatologică formulată de Sfântul Vasile și a inclus-o în Simbolul său de credință. Este interesant de subliniat în legătură cu aceasta faptul că deși Sfântul Vasile a fost în provincia sa interpretul doctrinei hristologice atanasiene, el n-a folosit termenul *homousios* pentru Duhul Sfânt, ci *homotimos*, un sinonim pe care l-a apărut cu o deosebită ardoare¹⁴. În «teologia» Sf. Vasile cel Mare, Duhul Sfânt este izvorul sfințeniei, «Sfințitorul Însuși», de aceea nu există sfințenie fără Duhul Sfânt¹⁵ și nici fără Biserica lui Hristos, care este manifestarea Duhului Sfânt¹⁶. În consecință, cei ce se separă de Biserică se exclud de la harul Sfântului Duh, iar tainele săvârșite de ei, în afară de Biserica Duhului Sfânt, nu au valabilitate sacramentală¹⁷.

Teologia tradiției dinamice. – Sfântul Vasile citează în mod curent „tradiția nescrisă a Părinților”, în care s-au transmis elemente indispensabile vieții bisericești, mai ales din domeniul ritualului Sfintelor Taine (epicleza, de pildă)¹⁸. Doctrina Bisericii se sprijină pe autoritatea Sfintei Scripturi („Ce zice Scriptura?” – este cea dintâi întrebare a teologului), dar Sfânta Scriptură

¹³ BASILE DE CÉSAREE, *Traité du Saint Esprit*. Introduction, traduction et notes de Benoît Pruche, SChr 17, Editions du Cerf, Paris, 1947. Vezi și Pr. Ioan CHIRVASIE, „Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare”, în: *StTeol* 7-8/1958, pp. 475-484.

¹⁴ *Ibidem*, cap. VI, pp. 126-131.

¹⁵ *Ibidem*, cap. XIX, p. 198. Despre spiritualitatea Sf. Vasile cel Mare, vezi Robert L. WILKEN, „The Spirit of Holiness: Basil of Caesarea and Early Christian Spirituality”, în: *Religion in Life*, 1/1968, pp. 38-43.

¹⁶ Arhiep. Vasile KRIVOȘEIN, „Ecleziologia Sfântului Vasile cel Mare (prezentare de Paraschiv V. Ion)”, în: *GIBis* 1-2/1970, p. 130.

¹⁷ *Epistola CLXXXVIII*, 1, 25-26, 69-74 (PG XXXII, 668B-669AB), după V. Krivoșein, *art. cit.*, pp. 136-137.

¹⁸ *Despre Duhul Sfânt*, XVII (trad. cit., pp. 232-234).

trebuie citită și înțeleasă în spiritul tradiției neîntrerupte a Bisericii. El recunoaște importanța dogmatică a imnelor și textelor liturgice, subliniind faptul că între formele de exprimare a credinței cea mai vie și mai autentică este *doxologia*¹⁹. De asemenea, el face deosebire între *dogma și kerygma*, *dogma* fiind doctrina de totdeauna a Bisericii, uneori păstrată și transmisă în taină, iar *kerygma*, definiția oficială dată de Biserică unei doctrine, proclamată public ca normă de credință²⁰.

Tradiția ortodoxă este principiul unității în Biserică, unitate care se păstrează și se exprimă prin comuniunea episcopatului de pretutindeni²¹. Dar, tradiția este nu numai un izvor, ci și un fluviu care curge neîncetat, de aceea ea are un caracter dinamic. Sfântul Vasile a arătat că credința Bisericii se află într-un proces de continuă dezvoltare, în sensul aprofundării, explicitării și chiar reformulării ei. La acuzația ce i s-a adus că este inovator – întrucât folosea alte vocabule decât cele consacrate în invocarea trinitară de la Botez –, el a răspuns că teologia nu trebuie să se oprească la anumiți termeni, deoarece în Biblie există o diversitate de expresii pentru același adevăr²². El a arătat, de pildă, că homousios niceean poate fi redat printr-un echivalent, apărând astfel principiul progresului în gândirea și exprimarea teologică.

Teologia spiritualității monastice. — Mare ascet și monah, Sfântul Vasile a creat un nou stil de viață monastică. Spre deosebire de stilul eremitic din Egipt, el a creat mănăstirea după modelul unei familii, potrivit căruia monahii duc o viață comună de rugăciune, studiu și muncă manuală²³. El a subliniat faptul că viața solitară are multe pericole, printre care și acela de a reduce comuniunea cu Dumnezeu la apatie și contemplație riasivă. «Dacă trăiești singur, cui speli picioarele?», obișnuia să întrebe pe eremiți, spunând astfel că iubirea aproapelui devine imposibilă pentru monahul solitar. Prin sistemul basilian, care îmbină asceza cu studiul și cu viața activă, monahismul răsăritean s-a deschis pentru nevoile sociale, atât de mari în acea epocă încât solicitau efortul întregului trup al Bisericii, cler și credincioși, inclusiv monahii.

Teologia umanismului creștin. — Deși intelectual prin origine și formație, Sfântul Vasile a fost un ierarh plin de umanitate și cu un simț practic deosebit, care a deschis Biserica sa față de nevoile sociale ale epocii. În Cezareea, el a înființat *Vasiliada*, instituție creștină de caritate, dovedind

¹⁹ *Comentar la Psalmi, CXIV* (trad. de Olimp N. Căciulă), București, 1939, p. 299 ș.u.

²⁰ *Despre Duhul Sfânt, XVII* (trad. cit., p. 232, text și notele traducătorului).

²¹ V. KRIVOȘEIN, *art. cit.*, p. 133.

²² *Despre Duhul Sfânt, XXV*, trad. cit., pp. 219-224.

²³ J.W.C. WAND, *Doctors and Councils*, The Faith Press, London, 1962, cap. «St. Basil and Works», pp. 38-43; Vezi și Ierod. Nestor VORNICESCU, „Munca manuală în monahism după Sfântul Vasile cel Mare”, în: *MitrMol* 9/1956, pp. 501-517.

astfel că Biserica nu se retrage din lume, ci este prezentă și activă acolo unde omul suferă și este nedreptățit. Biserica patristică, pe lângă misiunea ei spirituală, a îndeplinit deci o însemnată funcție umanitară, samariteană, rămânând un exemplu pentru efortul Bisericii de azi în deschiderea ei față de lume.

Sfântul Grigorie Teologul (329-389), teolog capadocian cu excepțional talent literar, a adus o contribuție însemnată la crearea culturii creștine din epoca sa²⁴. A scris teologie în imne, poeme și scrisori, voind să introducă spiritul creștin sub formă poetică în literatura vremii. El a pus în circulație curentă și generală doctrinele învățate pe amvonul Bisericii. Ortodoxia ecumenică îi datorează:

Teologia Sfintei Treimi – Autorului celor *Cinci cuvântări teologice*²⁵ i s-a dat supranumele *teologul*, deoarece el a pus bazele concepției trinitare despre Dumnezeu. De altfel, el face o deosebire clară între *teologie*, care privește ființa lui Dumnezeu - Sfânta Treime și *iconomie*, care privește opera de mântuire a lumii prin Iisus Hristos²⁶. Sfântul Grigorie a afirmat în mod clar învățătura despre un Dumnezeu în trei Persoane: «Când zic Dumnezeu, zic Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt»²⁷. Dintre însușirile Dumnezeirii – «acest ocean de ființă infinit și nemărginit» – Sfântul Grigorie a scos în evidență puterea de atracție a lui Dumnezeu. Dumnezeu este o ființă personală care ne atrage la Sine, «care cu atât se îndepărtează cu cât se înțelege, iar prin această fugă ridică la cele de sus pe cel îndrăgostit de el, căci este urmărit tocmai pentru că se ascunde»²⁸. Sf. Grigorie Teologul a văzut chipul lui Dumnezeu în om mai ales în capacitatea sa spirituală de a stăpâni pământul. Omul, «a doua lume mare în mic», este împărat al celor de pe pământ, înzestrat cu voință liberă și cu o responsabilitate unică față de celelalte existențe.

Preotul-teolog. – În *Apologia despre fuga de preoție*, Sfântul Grigorie analizează slujirea preoțească sub diverse aspecte, dar în chip special el insistă asupra preotului ca teolog, ca cel care are misiunea de a înțelege, comunica și interpreta învățăturile Bisericii. Teologia, afirmă Sfântul Grigorie, este un lucru dificil și serios, indispensabil slujirii preoțești, mai ales pentru înțelegerea Sfintei Scripturi²⁹. El combate tendința unora de a

²⁴ J.W.C WAND, *op. cit.*, cap. «St. Gregory Nazianzen and Culture», pp. 59-60.

²⁵ *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu*, trad. Pr. Gh. Tilea și N.I. Barbu, București, 1947.

²⁶ *Cuvântarea XXXVIII-a la Nașterea Mântuitorului*, 8 (trad. de Pr. Gh. Tilea), în: *GlBis* 12/1962, p. 17. Referitor la doctrina hristologică, vezi „Împotriva rătăcirii hristologice apolinariste” (trad. de Nicolae Cotos), în: *MitrArd* 3-4/1957, pp. 242-253 și Vasile I. BRIA, „Hristologia Sfântului Grigorie de Nazianz”, în: *Ort* 2/1960, pp. 197-211.

²⁷ *Cuvântarea XLV*, 4 (PG XXXVI, 628C).

²⁸ *Despre preoție*, 76 (trad. de Pr. D. Fecioru), în: *BORom* 1-2/1968, p. 153.

²⁹ *Despre preoție*, 35-36, 48-49 (trad. cit., pp. 139, 143-144).

trata problemele teologice în mod superficial, avertizând că există mari dificultăți în păstrarea ortodoxiei credinței în mijlocul atâtor erezii și controverse³⁰. De asemenea, el susține că teologia presupune nu numai condiții de ordin intelectual, ci îndeosebi de ordin etic și spiritual³¹.

Preoția este o slujire plină de răspundere deoarece în fața sufletului credinciosului preotul se află înaintea lui Dumnezeu. De aceea nu există preoție fără o viață morală desăvârșită și fără o autoritate spirituală neștirbită:

«Trebuie să fiu eu mai întâi curat și apoi să curăț pe alții. Să fiu eu înțelept ca să înțeleptesc pe alții. Să fiu eu lumină, ca să luminez pe alții. Să fiu eu sfânt, ca să sfințesc pe alții»³².

Sf. Ioan Gură de Aur (347 - 407), mare păstor, predicator, exeget, ascet și personalitate harismatică, a lăsat Ortodoxiei răsăritene cea mai bogată operă teologică și cel mai strălucit exemplu de sobrietate și integritate morală³³. De la el moștenim:

Teologia sacerdoțiului creștin. – Nimeni n-a descris cu atâta forță de pătrundere experiența unică și răspunderea copleșitoare pe care le are și le trăiește preotul în fața Sfintei Mese, așa cum a făcut-o Sfântul Ioan Gură de Aur în dialogul său *Despre preoție*³⁴. Pentru el, experiența altarului este un eveniment unic, dumnezeiesc, plin de sfințenie și măreție, întrucât pe Sfânta Masă preotul atinge pe Iisus Hristos proslăvit³⁵. Se poate afirma că toată teologia și etica hrisostomică au la bază experiența liturgică, această participare totală a spiritului la misterul Tainei Euharistice. De altfel, Liturgia rămasă de la el este ea însăși o operă de teologie și de spiritualitate. Sf. Ioan Gură de Aur a avut o activitate pastorală de profunzimi și proporții covârșitoare. Pentru el preoția este o slujire unică și ține de ființa Bisericii, încât fără preoție n-ar exista Biserica. Măreția slujirii preoțești stă în aceea că

³⁰ *Ibidem*, 35, 39-40, pp. 139-141.

³¹ I. BRIA, „Teolog și teologie, după Sfântul Grigorie de Nazianz”, în: *GLBis* 1-2/1958, pp. 168-172; Nicolae V. STĂNESCU, „Teologie și viață la Sfântul Grigorie de Nazianz”, în: *MitrOlt* 1-2/1962, pp. 3-12.

³² *Despre preoție*, 71 (trad. cit., p. 151).

³³ Pentru biografia, opera și activitatea Sf. Ioan Gură de Aur, vezi studiile Pr. Ioan G. COMAN: „Viața Sfântului Ioan Gură de Aur”, în: *GLBis* 1-2/1959, pp. 20-41; „Personalitatea Sfântului Ioan Gură de Aur”, în: *StTeol* 9-10/1957, pp. 595-616; „Hirotonirea în preot a Sfântului Ioan Gură de Aur”, în: *GLBis* 12/1957, pp. 867-888; „Actualitatea Sfântului Ioan Gură de Aur”, în: *StTeol* 7-8/1955, pp. 403-493.

³⁴ SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Despre Preoție” (trad. de Pr. D. Fecioru), în: *BORom* 10/1957, pp. 928-1011.

³⁵ *Ibidem*, III, 1, trad. cit., p. 946; Vezi și Pr. Gh. Tilea, „Evlavia euharistică după Sfântul Ioan Gură de Aur”, în: *StTeol* 9-10/1957, pp. 632-648.

numai prin invocarea Sfântului Duh de către preot Hristos devine prezent în Trupul și Sângele euharistic:

«Chiar dacă este om cel ce stă în fața voastră – se adresează Sfântul Ioan credincioșilor săi –, Dumnezeu este însă cel care lucrează prin el. Așadar, nu te uita la firea celui care se vede, ci gândește-te la harul cel nevăzut. Nimic nu este omenesc din cele ce se întâmplă în acest jertfelnic sfințit. Dacă n-ar fi de față Duhul, n-ar exista Biserica; iar dacă Biserica există, evident, este de față Duhul»³⁶. De aceea, el cere preotului o curăție îngerească, o demnitate fără pată, o conștiință pură: «Spune-mi, te rog, unde îl vom pune pe preot când cheamă Duhul Sfânt, când săvârșește înfricoșata jertfă și când atinge neconținut pe Stăpânul tuturor? Cât de mare curăție, cât de mare evlavie îi vom cere? Gândește-te ce fel trebuie să fie mâinile acelea care slujesc, ce fel trebuie să fie limba aceea care rostește acele cuvinte? Nu trebuie să fie oare mai curat și mai sfânt decât orice sufletul care a primit atâta Duh?»³⁷.

Teologia cuvântului. – Sf. Ioan Gură de Aur a dat o importanță deosebită puterii cuvântului în slujirea preoțească, care are drept scop «cunoașterea exactă a doctrinei adevărate și corectitudinea vieții»³⁸. Din cugetările și predicile sale s-ar putea extrage o adevărată teologie a cuvântului. Cuvântul – această particularitate a omului – este, dintre toate formele de expresie umană, cea mai plăcută lui Dumnezeu. Citind textul din *Osea*: «Aduceți cu voi cuvinte» (XIV, 3), el afirmă că cuvântul omului are valoare de jertfă, «jertfa cea mai mare, cea mai Sfântă și cea mai presus de orice»³⁹. De aceea în ziua judecării vor fi cercetate și cuvintele (*Mt. XII, 36*). Cuvântul este o jertfă, dar și un instrument pastoral de primă importanță. Preotul are în mâinile sale puterea cuvântului cu care încălzește sufletul și cu care vindecă păcatul.

«În afară de pildă prin faptă, spune Sfântul Ioan Gură de Aur, preoții n-au decât un singur mijloc, o singură cale de vindecare: învățătura cu cuvântul, predica. Aceasta este instrumentul, aceasta este hrana, aceasta este cel mai bun aer... Prin predică ridicăm sufletul deznădăjduit, smerim sufletul îngâmfat, prin predică lucrăm toate celelalte câte ne ajută la însănătoșirea sufletului»⁴⁰.

³⁶ *Despre preoție*, VI, trad. D. Fecioru, p. 948.

³⁷ *Despre preoție*, VI, 4, p. 986.

³⁸ JEAN CHRYSOSTOME, *Lettre d'exil*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Anne-Marie Malingrey, SChr 103, Les Editions du Cerf, Paris, 1964, cap. 3, p. 71.

³⁹ „Predică la hirotonirea în preot”, 1 (trad. de Pr. Ioan G. Coman), în: *GIBis* 12/1957, p. 834.

⁴⁰ *Despre Preoție*, IV, 3 (trad. cit., p. 971).

Teologia moralei creștine. – Sf. Ioan Gură de Aur a subliniat în mod insistent inseparabilitatea dintre credință și viața spirituală. Credința fără virtute este o falsitate. Interpretând cuvintele Sf. Apostol Pavel: «Dacă cineva este în Hristos, este făptură nouă» (II Cor. V, 17), Sf. Ioan Gură de Aur consideră că credința și Botezul sunt temelia unei profunde înnoiri spirituale⁴¹. Spiritualitatea hrisostomică se întemeiază nu atât pe raportul dintre voință și lege, cât pe puterea harului de a transfigura spiritul, putere care s-a infuzat naturii noastre prin asumarea ei în persoana lui Hristos. «Hristos a luat pârga firii noastre și ne-a dat în schimb harul Duhului» – sunt cuvinte care cuprind o învățătură teologică de importanță capitală. Ele exprimă ideea unui „schimb ontologic” între Duhul lui Dumnezeu și firea umană.

Trebuie amintit, de asemenea, că etica hrisostomică, etica progresului spiritual⁴², are la bază o concepție antropologică optimistă⁴³: «Natura umană – spune Sf. Ioan Gură de Aur – este instabilă și aplecată să alunece, dar și gata să părăsească greșala, și deși cade repede, ea se ridică și mai repede»⁴⁴. Dar lumina spirituală care este în noi de la Botez trebuie să lumineze «înaintea oamenilor» prin fapte bune. Virtutea înseamnă, înainte de orice, puritate și sobrietate spirituală. Forța ei are o influență extraordinară asupra mediului în care trăim, de aceea credinciosul virtuos este nu numai un exemplu, ci și o „mărturie”, în sensul că forța sa spirituală schimbă starea semenului său, față de care are o responsabilitate etică. Cine a devenit membru al Bisericii, spune Sf. Ioan Gură de Aur, «și-a luat sarcina mântuirii aproapelui său»⁴⁵. În aceasta constă măreția Bisericii: în preocuparea credinciosului nu numai de mântuirea sa, ci și de a semenului său. Dintre toate faptele bune, mântuirea aproapelui este cea mai mare, este culmea oricărei virtuți.

Teologia slujirii. – Nici o altă însușire a lui Dumnezeu nu este subliniată atât de puternic în teologia Sf. Ioan Gură de Aur cum este «iubirea de oameni». Cuvântul *philanthropia* nu lipsește din nici o pagină a vastei sale opere. În gândirea sa, *philanthropia* dumnezeiască stă la temelia slujirii omului. El a arătat că omul are nu numai o valoare unică, ci și o chemare, o misiune și o responsabilitate unică în această viață. În locașul Bisericii există

⁴¹ JEAN CHRYSOSTOME, *Huit catéchèses baptismales*. Introduction, texte critique, traduction et notes, de Antoine Wenger, SChr 50, Les Editions du Cerf, Paris, 1957, Cat. IV, 22-32. pp. 193-199.

⁴² Pr. D. STĂNILOAE, „Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Ioan Gură de Aur”, în: *Ort* 4/1957, pp. 555-567.

⁴³ Despre antropologia sa, vezi Demetrios TRAKATELLIS, „Man Fallen and Restored, in the Teaching of S. John Chrysostom”, în: *Sobornost*, 10/1964, pp. 569-584.

⁴⁴ JEAN CHRYSOSTOME, *A Theodore*. Introduction, texte critique, traduction et notes par Jean Dumortier, SChr 117, Les Editions du Cerf, Paris, 1966, *Scrisoarea 2, 1-3*, p. 53.

⁴⁵ *Ibidem*.

un altar pe care se aduce jertfa lui Iisus Hristos, dar în afara Bisericii există numeroase altare pe care credinciosul poate să aducă jertfa iubirii sale. Aceste altare sunt semenii noștri în realitatea lor concretă, față de care noi suntem preoți. Aproapele nostru este un altar, spune Sf. Ioan Gură de Aur, nu numai pentru că iubirea față de Dumnezeu se manifestă și se concretizează în slujirea semenului, ci și pentru că omul este centrul creației întregi: «Universul a fost creat pentru om, nu omul pentru univers»⁴⁶. Tot el a scos în evidență această cuprindere a semenilor în slujirea Bisericii. Biserica lui Hristos are conștiința că este responsabilă pentru mântuirea tuturor:

«Ce fel de om trebuie să fie cel care se roagă pentru tot orașul, pentru toată lumea, care se roagă ca să facă pe Dumnezeu îndurător față de păcatele tuturor, nu numai ale celor vii, dar și ale celor morți? Ca și cum i s-ar fi încredințat întreaga lume, ca și cum ar fi tatăl tuturor oamenilor, așa se apropie preotul de Dumnezeu, rugându-se să se stingă războaiele de pretutindeni, să înceteze tulburările și cerând, atât în rugăciunile din casă, cât și în rugăciunile din Biserică, pace, an îmbelșugat, izbăvire grabnică de toate necazurile ce supără pe fiecare»⁴⁷.

Acestea sunt câteva aspecte din gândirea Sfinților Trei Ierarhi în ce privește raportul dintre teologie și Biserică. Că teologia a ocupat în activitatea lor un loc foarte important este evident pentru fiecare dintre noi. De altfel, în întreaga Biserică din epoca lor a existat un interes general pentru teologie. De unde provine acest interes?

În primul rând, din conștiința că acolo unde se vestește cuvântul lui Dumnezeu este nevoie și de tâlcuirea acestuia. Acest adevăr este dovedit și de faptul că toată teologia patristică are o substanță biblică, provine din interpretarea Sfintei Scripturi. Sfinții Părinți au înțeles teologia ca o comunicare și tâlcuire continuă a cuvântului lui Dumnezeu. În aceasta văd ei rolul teologiei: în asimilarea credinței de către Biserică, în comunicarea învățăturilor ortodoxe nu ca pe niște definiții abstracte, ci ca adevăruri existențiale și veșnice. Din această cauză, pentru ei predica nu este o piesă facultativă și secundară în cult, ci un instrument indispensabil transmiterii și interpretării doctrinei Bisericii⁴⁸. Pornind de la principiul că oriunde se propovăduiește cuvântul lui Dumnezeu este necesară tâlcuirea sa adecvată și actuală, Sfinții Trei Ierarhi au considerat că cel mai bun mediu pentru predică îl creează Liturghia. Ei au creat *predica liturgică*, pentru că în

⁴⁶ *Omilia XVIII la Romani*, ed. fr. Bareille, vol. VIII, p. 132.

⁴⁷ *Despre preoție* VI, 4 (trad. cit., p. 985).

⁴⁸ *Ibidem*, IV, 4-6, pp. 969-971.

Liturghie credința se exprimă sub formă doxologică și simbolică, formă care întregeste caracterul didactic al predicii. În al doilea rând, interesul epocii patristice pentru teologie provine din dragostea Sfinților Părinți față de Biserică, față de adevărul ei mântuitor: «Ce altă îndatorire are oare preotul decât aceea de a arăta, după puterea lui omenească, trupul lui Hristos, Biserica, vrednică de capul ei»⁴⁹. Și Sfinții Trei Ierarhi au dovedit din plin acest lucru.

Biserica din epoca lor, epoca dintre primele două Sinoade Ecumenice, a fost zdruncinată de mari dificultăți interne și externe, erezii, schisme, erori doctrinare, mișcări para-bisericești. Dar dintre toate acestea, lupta cu ereziile a fost aprigă și s-a dus la nivelul cel mai înalt al gândirii teologice și filosofice de atunci. S-ar putea spune că dacă Biserica răsăriteană a reușit să păstreze ortodoxia credinței și să supraviețuiască în condițiile istorice complexe ale sec. al IV-lea, a fost în primul rând datorită contribuției gândirii acestor „didascali ecumenici”, care au creat o spiritualitate profund bisericească și ortodoxă, capabilă să reziste tuturor încercărilor și loviturilor dinăuntru și dinafara Bisericii. Mai presus de orice, Sfinții Trei Ierarhi au fost personalități harismatice, înzestrați cu harisma cunoașterii lui Dumnezeu, ierarhi cu o vastă cultură creștină și experiență pastorală, asceți și filosofi. Sfinții Trei Ierarhi au elaborat o teologie profund autentică pentru că au avut la baza ei cunoașterea spirituală și experiența personală a adevărului dumnezeiesc. Pentru Sfinții Părinți, un teolog care ar spune că cunoașterea personală și directă a lui Dumnezeu este imposibilă, nu se poate numi teolog, pentru că teologie – în accepția Sfinților Trei Ierarhi – înseamnă și teologhisire, cunoașterea și trăirea adevărului dumnezeiesc.

Desigur, teologia presupune studiu aprofundat și o imensă muncă intelectuală. Dar ea nu rezultă dintr-o țesătură conceptualistă. Teologia este pentru Sfinții Părinți nu numai elaborare intelectuală, ci mai ales un act spiritual – de aici problema eticii teologului. Ei au ilustrat un adevăr subliniat cu insistență în toată gândirea răsăriteană și anume, teologia nu se poate face în orice condiție morală. Teologia înseamnă rugăciune, contemplație, asceză, studiu, experiență liturgică, cunoașterea omului și a lumii. Pentru ei nu este posibilă separarea între teologie și spiritualitate, deoarece dogma nu este o schemă intelectuală sau o combinație de noțiuni teoretice, ci o realitate spirituală care trebuie trăită în mod personal. O teologie conceptualistă este și o teologie nihilistă, deoarece ea neagă relația dintre credință și viață. Ce învățături scoatem din gândirea Sfinților Trei Ierarhi pentru teologia și slujirea preotului din vremea noastră?

---

⁴⁹ SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Despre preoție*, IV, 2 (trad. cit., p. 970).

Mai întâi, necesitatea și importanța teologiei pentru misiunea pastorală și omiletică a preotului. Teologia este o componentă esențială a formației sacerdotale, deoarece preotul are misiunea de a învăța. Comentând cuvintele: «Cel ce va face și va învăța, acela mare se va chema» (Mt. V, 19), Sf. Ioan Gură de Aur spune:

«Dacă prin „a învăța” Hristos ar fi înțeles „a face” n-ar fi mai trebuit să spună „și va învăța”, ci ar fi fost de ajuns să spună atât: „cel ce va face”. Dar așa, din pricină că a vorbit separat de amândouă, a arătat că altceva este a face și altceva este a învăța cu cuvântul și că este nevoie de amândouă pentru o desăvârșită zidire sufletească»⁵⁰.

Teologia reprezintă astfel un instrument indispensabil pastorației și de aceea nu trebuie să se așeze în opoziție preotul-teolog cu preotul-păstor. Teologul și păstorul au aceeași răspundere directă și comună față de Biserică, pentru că nu există o teologie care se învață la catedră de către specialiști și alta care se face de preoți în mod practic. Preotul este interpretul mărturisirii de credință în comunitatea sa, îndrumând corect viața spirituală, eliminând falsele credințe, corectând confuziile doctrinare. Iar

«pentru a face fața tuturor acestor greutăți nu i s-a dat preotului alt mijloc decât ajutorul cuvântului. Dacă este lipsit de puterea cuvântului, atunci sufletele credincioșilor săi nu vor avea o soartă mai bună decât corăbiile veșnic amenințate de furtuni. De aceea, preotul trebuie să facă totul ca să dobândească această putere, puterea de a predica», susține Sfântul Ioan Hrisostom⁵¹.

Pe amvonul Bisericii, în fața Sfântului altar, în ambianța întregii comunități, preotul meditează asupra cuvântului lui Dumnezeu. Din experiența sa liturgică și pastorală, din contactul viu și direct cu comunitatea umană, el însuși poate aduce noi contribuții la teologia Bisericii, întotdeauna, cei mai autentici teologi au fost cei mai renumiți păstori și sacerdoți. În al doilea rând, necesitatea înnoirii teologiei și a deschiderii față de problemele sociale. Așa cum am văzut, teologia ortodoxă patristică, identificându-se cu conștiința Bisericii din epoca respectivă, nu s-a dezvoltat nici în opoziție cu Biserica și nici în afara ei. Dar tocmai pentru că teologia se integrează în viața în continuă dezvoltare a Bisericii ea nu trebuie să fie statică. Biserica este un organism viu și ea nu poate trăi numai din repetarea tradiției, deoarece ea trebuie să răspundă problemelor care preocupă pe credincioșii ei în fiecare epocă. Teologia ortodoxă a înțeles receptarea tradiției patristice

⁵⁰ *Ibidem*, IV, 8, p. 967.

⁵¹ *Ibidem*, IV, 5, p. 973.

într-un sens dinamic, creator. De aceea, păstrând continuitatea cu tradiția strămoșească și ecumenică, Biserica noastră promovează o teologie a prezentului, care ține seama de marile realități ale existenței umane.

Prin integrarea teologiei în viața reală a Bisericii, are loc și deschiderea ei față de problemele lumii în continuă prefacere, pentru că Biserica nu este un cerc închis, ci un mediu în care sunt absorbite preocupările și aspirațiile marelui organism social al „cetății”. Pentru Sfinții Părinți teologia nu se poate despărți deci de pastorație și de „apostolatul social”. Preotul este și un membru al „cetății”, un slujitor activ și responsabil al ei. Teolog, păstor și cetățean – constituie dimensiuni indispensabile și inseparabile în formația și slujirea preotească. Mulți teologi din vremea noastră își dau seama de situația gravă pe care o creează nu numai o teologie fără Dumnezeu sau fără Biserică, ci și de o teologie fără sensul umanului, fără simțul istoriei prin care trece lumea de azi. De aceea ei recunosc că deschiderea Bisericii și a teologiei față de lume constituie o premisă necesară înnoirii vieții spirituale.

În al treilea rând, promovarea unei teologii a Bisericii, specifice locului, în spiritul tradiției apostolice. Contribuția teologică a Sfinților Trei Ierarhi are un caracter specific, original, în consensul întregii gândiri patristice. Ei au arătat că în procesul de aprofundare a credinței fiecare teolog aduce o viziune proprie care decurge din bogăția de sensuri a Revelației și care se integrează în unitatea simfonică a Bisericii sobornicești. În acest sens, se poate vorbi și de contribuția teologică specifică pe care o Biserică locală o aduce în consensul Ortodoxiei ecumenice. Astfel, Biserica Ortodoxă Română este organizată ca Biserică locală, dar ea posedă toate însușirile Bisericii sobornicești. La fel și teologia noastră. Pe de o parte, ea păstrează tezaurul comun întregii Ortodoxii, pe de altă parte, ea deține anumite valori care îi sunt proprii, care țâșnesc din rădăcinile ei istorice originale, care fac parte din structura ei spirituală. *Ortodoxia românească* are etosul ei original care provine dintr-o împreunare organică dintre credință, spiritualitate și viața socială. Românească, prin spiritul și identitatea ei istorică, Ortodoxia noastră are un suflu ecumenic, un orizont larg. Sarcina tinerei generații de teologi este de a prelua tezaurul spiritual propriu Ortodoxiei românești, de a-l îmbogăți și înnoi, integrându-l gândirii teologice contemporane ecumenice.

THE THREE HOLY HIERARCHS: THEOLOGY VERSUS CHURCH

One of the difficult and serious problems confronting contemporary Occidental Christianity is the twofold contradiction between theology and Church, respectively between theology and God. This phenomenon – manifest in various issues and trends – appears both in European, and mainly in the American theological thought, where the so-called „new theology” adopts a stance radically

opposed to traditional theological line of thought. The first contradiction about to be defined within contemporary Roman-Catholicism, is the theology opposing the Church, that is the trend which intending to renew theological thought and adapt pastoral practice, positions itself against the authority of the Church, deemed an outdated institution interested in maintaining traditional ecclesiastical forms, or in defending obsolete social structures.

This theology no longer confines itself to conceiving the dogma as a „doctrinal statement” imposed by institutional authority; such dogma has no significance for the present, since it prevents the worshipper from entering into communion with God. In its search for answers to the existential predicaments of today’s devotee, which it does not find in the Church, this theology has become anti- or para-ecclesial. The second contradiction, arising in contemporary Protestantism, is secular theology which, starting from the assertion that in man’s „maturity” age, the only form of Christianity is „Christianity without religion” or without a transcendent God, has turned into non-theological speculation on existential issues met by the modern worshipper. By rejecting historical facts on which biblical revelation is grounded, and especially God’s transcendence, this theology concerns itself with the historical context of Christian faith, mainly stressing its ethical and social consequences.

A few essential conclusions are drawn from the above. First, the necessity and importance of theology for the priest’s pastoral and homiletic mission. Theology is a basic component of sacerdotal training, as the priest has the mission to teach. As a commentary to the words: „whoever keeps and teaches them [God’s commandments], shall be called great in the Kingdom of Heaven” (Matthew 5,19), St. John Chrysostom says: „If by „teaching” Christ had meant „keeping”, He would not have needed to add „and teaches”, but „whoever keeps” would have sufficed. But so, as He spoke of the two separately, He showed that keeping is different from teaching, and that both are necessary for perfect spiritual development”. Thus theology is an indispensable instrument for pastoral work and the priest-theologian must not be opposed to the priest-minister. Both the theologian and the minister share the same direct responsibility to the Church, because there is not a theology taught by specialists in universities, and another practical one professed by the priests. The priest is the interpreter of the confession of faith within his community, where he directs spiritual life, eliminates false beliefs, and corrects doctrinal confusions. On the ambon, before the holy altar, among the entire community, the priest meditates on God’s word. His liturgical and pastoral experience, his direct contact with the human community, enable him to bring new contribution to Church theology himself; the most authentic theologians have always been priests and celebrants.

The second conclusion is the necessity of a renewal of theology and openness to social issues. As we have seen, Patristic Orthodox theology identified itself with the times’ ecclesiastic consciousness, and developed neither outside the Church nor opposing it. Precisely because theology still integrates itself into the constantly changing Church life, it must not be static. The Church is a living organism and cannot live only on observing Tradition, since it has to respond to

each epoch's matters concerning its devotees. Orthodox theology understands inheriting the patristic tradition in a dynamic, creative sense. Therefore, maintaining continuity with our old, ecumenic tradition, our church promotes a theology of the present, taking into account the great realities of human existence. By integrating theology into the Church's actual life, it opens to the problems of a constantly changing world, as the Church is not a closed circle, but an environment absorbing the concerns and aspirations of the greater social body. To the Holy Fathers, theology cannot be separated from pastoral activity and „social apostolate”. The priest is also a member of the social body, an active and responsible servant of the society. A theologian, spiritual director and citizen – these are indispensable, inseparable capacities of priesthood education and ministrations. Many theologians are today aware of the predicament engendered by a theology not only without God or Church, but also lacking the sense of the human, the sense of contemporary history. Therefore they acknowledge the openness of Church and theology to the world as a necessary premise for the renewal of spiritual life.

Thirdly ranks the promotion of a theology of the Church reflecting the local character, in the spirit of Apostolic Tradition. The theological contribution of the Three Holy Hierarchs has a specific, original quality, in harmony with the entire Patristic line of thought. They showed that in the process of advancing in faith, each theologian brings his own vision stemmed in the Revelation's richness, and integrating into the symphonic unity of catholic Church. In this sense, one can speak of the specific theologic contribution brought by a local Church within the context of ecumenical Orthodoxy. Thus, Romanian Orthodox Church is organized as a local Church, however possessing all the attributes of the catholic Church. So is our theology. On the one hand, it preserves the common patrimony of Orthodoxy at large, on the other hand it holds certain values of its own, stemming from its original historical roots, and pertaining to its own spiritual structure. *Romanian Orthodoxy* has its original ethos born of an organic intertwining of faith, spirituality and social life. While it is Romanian in spirit and historical identity, our Orthodoxy also evinces an ecumenical quality, a broad horizon. It is the duty of the young generation to enrich and renew the spiritual treasure of Romanian Orthodoxy, integrating it into the contemporary ecumenical theological thought.

TEOLOGIA ȘI DUHUL SFÂNT LA SFINȚII TREI IERARHI*

Ce este, de fapt, teologia? Teologia, simplu spus, este îndeletnicirea de a vorbi despre Dumnezeu, de a cerceta, a medita, a elabora, a expune sistematic despre Dumnezeu, despre lumea lui Dumnezeu, despre legătura Lui cu creația, cu lumea și cu omul. Întrebarea ce urmează în chip firesc enunțului de mai sus este următoarea: pe ce bază și în ce condiții poate cineva vorbi despre Dumnezeu, așa încât vorbirea lui să fie adevărată? Sau, admitând că teologia este o știință, în sensul larg de cercetare sistematică, care ar fi câmpul sau sfera ei de cercetare, care ar fi scopul sau finalitatea ei și care mijloacele sau metodele ce ar asigura cercetătorului, teologului, reușita în lucrarea sa? Nu intenționăm să răspundem la aceste întrebări. Cele câteva gânduri ce urmează doresc să atragă atenția asupra necesității ca înnoirea teologiei să pornească de la reconsiderarea răspunsurilor la aceste întrebări, de la clarificarea prealabilă a problemelor pe care le ridică aceste întrebări.

Baza oricărei vorbiri despre Dumnezeu, a oricărei teologhisiri, este, ceea ce personal aş numi, istoria prezenței și lucrării lui Dumnezeu în creație, istoria dialogului lui Dumnezeu cu lumea, înțelegând prin aceasta ceea ce teologia clasică numește revelație sau descoperire a lui Dumnezeu. Ceea ce știm și putem afla noi despre Dumnezeu, știm și putem afla cercetând mărturiile, documentele, ce consemnează acest dialog continuu al lui Dumnezeu cu lumea, dialog ce se desfășoară în multe feluri și în diferite etape și care se va încheia împlinindu-se la sfârșitul veacurilor. Aflăm despre Dumnezeu din această vorbire a Sa, din această arătare a Sa în istorie, din această continuă prezență și lucrare a Sa în lume, în creația întreagă, care este, evident, o continuă descoperire de Sine, o revelație continuă.

Problema revelației ca act se poate reduce la problema comunicării, a posibilității comunicării între Dumnezeu și om. De felul în care înțelegem posibilitatea comunicării, a dialogului între Dumnezeu și om depinde înțelegerea și conținutul pe care îl dăm revelației, iar de felul în care înțelegem revelația depinde întreaga cercetare teologică. Intrăm aici în domeniul unei discipline nu numai teologice – deși a intrat în istorie ca

---

* Acest studiu a fost publicat și în: *StTeol* 2/1990, pp. 130-137.

disciplină teologică. Este vorba de *Ermineutică*, disciplină la modă, care cercetează posibilitatea și modalitatea comunicării, a înțelegerii de către cineva a ceea ce i se transmite de către altcineva prin intermediul diferitelor mijloace de comunicare, în special când această comunicare sau transmitere de informații nu are loc între contemporani, ci între persoane sau grupări de persoane separate de intervale de timp, ceea ce presupune diferențe mai mari sau mai mici de mentalitate, de limbaj etc. Problema se complică mult mai mult în cazul *Ermineuticii teologice*, pentru că ea trebuie să rezolve problema posibilității receptării de către om a limbajului și a mesajului lui Dumnezeu, problema comunicării dintre Dumnezeu și creație. În acest context aș dori să semnaliez lipsa oricăror preocupări de ermineutică teologică ortodoxă – cu excepția unor elemente dispersate în capitolele de introducere ale tratatelor de teologie dogmatică, și deci necesitatea imperioasă de elaborare a unei astfel de ermineutici ortodoxe, menită să clarifice ce este descoperirea lui Dumnezeu, în ce mod se realizează și în ce condiții se poate recepta, cum se poate ajunge la o justă înțelegere a acesteia. Este cu atât mai necesară această ermineutică ortodoxă cu cât sunt semne evidente că cercetarea noastră teologică are uneori drept bază un cadru ermineutic de împrumut, ceea ce face ca, în ciuda unor strădanii, este drept destul de izolate, să nu poată ieși dintr-o prea lungă „captivitate babilonică” – cum o numea G. Florovsky –, cea a teologiei scolastice occidentale.

Voi încerca să mă explic, ilustrând afirmația de mai sus cu două exemple, care sunt, după părerea noastră, de o importanță capitală. Ele privesc problema Revelației, deci baza oricărui act de teologhisire. Felul în care se vorbește despre Revelația dumnezeiască în tratatele noastre de teologie ne face să înțelegem că aceasta este o mărime bine definită, un volum anume de informații, pe care Dumnezeu îl face cunoscut omului în diferite etape. Se vorbește astfel despre „Revelația supranaturală dată primului om în paradis”¹, ceea ce s-ar constitui într-un prim pachet de informații predat de Dumnezeu omului, „Revelația specială, făcută în sânul unui singur popor”, ceea ce ar însemna un adaos complementar, substanțial, de informații și, în fine, „Revelația dumnezeiască absolută și universală, dată în Însuși Fiul lui Dumnezeu”, cu care se și încheie, se completează la modul absolut informațiile pe care Dumnezeu le-a transmis oamenilor despre Sine². Astfel realizată, Revelația supranaturală, formând „un întreg organic și unitar”³, este consemnată și cuprinsă în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție.

Avem deci la dispoziția noastră un dat revelațional, un volum concret de informații – atât cât ne este necesar pentru mântuire! –, care ni se

¹ Cităm dintr-un relativ recent manual de teologie: *Îndrumări Misionare*, București, 1986.

² *Op. cit.*, p. 34.

³ *Ibidem*.

transmite peste veacuri, pentru ca, cercetându-l, să putem afla despre Dumnezeu ceea ce El Însuși a dorit ca omul să știe despre Dumnezeire. Cui voiește, prin urmare, să facă teologie, nu-i rămâne decât să cerceteze aceste forme în care este cuprinsă Revelația dumnezeiască și să elaboreze, explicând, analizând, concluzionând, comparând, lucrări de teologie. Sigur că nu poate face oricine acest lucru. Pentru aceasta este necesar să ai o pregătire anume, trebuie eventual să știi limbile originale în care au fost scrise cărțile ce constituie Sfânta Scriptură sau cele ce constituie Sfânta Tradiție, trebuie să fi studiat ceea ce au mai scris și alți teologi și bineînțeles să ai capacitatea intelectuală care să-ți permită toate aceste îndeletniciri. Desigur, sunt unele dificultăți în interpretarea Sfintei Scripturi și chiar a lucrărilor Sfinților Părinți, dificultăți ce au condus pe mulți la rătăcirii și răstălmăcirii. Dar aceasta se întâmplă mai mult cu teologii eterodocși, pentru că dacă ești ortodox și cunoști bine învățătura de credință ortodoxă, nu poți greși. În consecință, poți da tratate de teologie, manuale, articole și studii perfect ortodoxe, am putea spune, chiar fără greșală, dacă nu este cumva prea mult spus. Acestea, învățate cum trebuie de cei ce doresc să devină teologi, le garantează un volum de cunoștințe despre Dumnezeu, cel puțin mulțumitor. Este drept că din când în când, foarte rar, mai apar și unele lucrări teologice cu puncte de vedere nu tocmai ortodoxe, dar ele sunt ușor reperate de teologi cu autoritate în materie, apărători ai ortodoxiei și sancționate ca atare, așa încât, ele nu pot în nici un caz să altereze învățătura ortodoxă despre Dumnezeu.

Până aici am încercat să subliniez felul în care se vorbește și cum este concepută Revelația dumnezeiască: o acțiune expresă prin care Dumnezeu „dă” această revelație, preluată apoi și consemnată în forme speciale, ce stau la îndemână oricărui cercetător.

Al doilea aspect, care trebuie abordat, este în strânsă legătură cu primul. Citim în același manual de teologie – simplul motiv pentru care îl cităm este faptul că, recent elaborat, el este reprezentativ pentru teologia noastră de școală, pe care am învățat-o și noi și multe generații înaintea noastră și după noi, și pentru faptul că expune foarte clar aceste puncte de vedere –, citim, deci, tot în legătură cu Revelația dumnezeiască, următoarele: „Sfânta Scriptură nu este de-a dreptul identică cu revelația divină, ci este numai mărturia inspirată a acesteia, așternută în scris. Dacă Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție au aceeași autoritate dumnezeiască, totuși Sfânta Scriptură se deosebește în mod special de toate celelalte însemnări scrise sau nescrise, privitoare la adevărurile revelate de Dumnezeu și transmise de Biserică, deoarece numai ea este scrisă sub inspirația Duhului Sfânt, adică numai autorii cărților Sfintei Scripturi au fost iluminați și inspirați de Duhul Sfânt

în ceea ce au comunicat de la Dumnezeu și au fost feriți apoi de greșeală tot de Duhul Sfânt în consemnarea în scris a acestor adevăruri dumnezeiești”⁴. Și, în fine, încă o sentință, pronunțată cu ton categoric și indiscutabil: „Cu moartea ultimului Apostol, Ioan Evanghelistul, care ne-a dat și ultima carte a Noului Testament, Apocalipsa, s-a încheiat așternerea în scris a învățăturii și faptelor minunate ale Mântuitorului, cum și a prediciei și activității sfinților Săi Apostoli, încheind deci procesul inspirației divine”⁵.

Avem, deci *adevărurile revelate de Dumnezeu*, care constituie *Revelația divină*, avem, după aceea, *Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție*, care conțin *Revelația divină*, apoi *Biserica*, cea care ne-a dat Sfânta Scriptură cu ajutorul Sfintei Tradiții. Toate acestea sunt mărimi independente, bine definite, dar totuși într-o relație foarte strânsă, încât cu greu poate cineva să determine raporturile dintre ele. Pentru că, „Sfânta Scriptură – este, dar nu de-a dreptul identică cu revelația divină...”. „Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție au aceeași autoritate dumnezeiască”, „cuprinzând aceeași Revelație dumnezeiască, între acestea este o foarte strânsă legătură”, ba chiar „raportul dintre ele este indisolubil”, „totuși Sfânta Scriptură se deosebește în mod special de toate celelalte însemnări scrise sau nescrise, privitoare la adevărurile revelate de Dumnezeu (cit. Sfânta Tradiție)”, deoarece numai ea este scrisă sub inspirația Duhului Sfânt, adică numai autorii cărților Sfintei Scripturi au fost iluminați și inspirați de Duhul Sfânt în ceea ce au comunicat de la Dumnezeu și au fost feriți apoi de greșeli tot de Duhul Sfânt în consemnarea în scris a acestor adevăruri dumnezeiești.

Sfânta Tradiție, prin urmare, n-a beneficiat de această iluminare și inspirație, pentru că așa cum am citat, procesul de iluminare și inspirație a Duhului Sfânt s-a încheiat o dată cu scrierea Apocalipsei. Trebuie să fim, totuși, foarte atenți cu raportul dintre Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, pentru că, dacă acordăm o oarecare întâietate Sfintei Scripturi, cădem în protestantism, iar dacă accentuăm mai mult rolul Sfintei Tradiții, cădem în catolicism. Pentru ca să fim ortodocși, este necesar să ținem calea de mijloc, un echilibru, care, ce-i drept, în practică nu este prea ușor să-l menții, trebuie să fii un bun echilibrist. „Sfânta Tradiție este o formă sau un complex de forme ale aceleiași Revelații care este cuprinsă, ca într-o altă formă, și în Sfânta Scriptură”⁶. Iată o exprimare ce ilustrează acest echilibru. Oricum, foarte important de reținut este faptul că „Sfânta Tradiție deține o valoare egală cu cea a Sfintei Scripturi, pentru că deși nu este izvor autonom de dogme, ajută la înțelegerea autentică a Scripturii, fiind, de fapt dimensiunea

⁴ *Op. cit.*, p. 36.

⁵ *Op. cit.*, p. 39.

⁶ *Op. cit.*, p. 40.

duhovnicească a Scripturii”⁷. Pentru a putea ține acest echilibru extrem de necesar pentru ortodoxia oricărei teologii, trebuie să te obișnuiești cu următoarea structură logică: „...deși nu este... totuși este...”, „este... dar nu este de-a dreptul...” „se deosebește... totuși nu se deosebește...” etc. Bineînțeles că un teolog care dorește să se asigure că teologhisește ortodox, va trebui să cunoască bine toate aceste nuanțe și, în plus, va trebui să știe că și Sfânta Tradiție, deși unitară, se poate totuși împărți în Tradiție apostolică și Tradiție bisericească, sau mai corect, „Tradiția Sfântă (dumnezeiască, apostolică), are două aspecte: unul statornic și altul dinamic... în tradiția cu aspect dinamic deosebim o latură... pe care o numim, de regulă, *Tradiția bisericească* propriu-zisă, care – trebuie știut – apare mai ales pe plan liturgic și pe plan canonic...”⁸.

Dacă mai adăugăm faptul că Tradiția apostolică a fost fixată în opt izvoare, între care scrierile Sfinților Părinți, cărțile de cult, definițiile dogmatice, mărturisirile de credință și mărturisirile istorice și arheologice etc, se naște pe drept întrebarea, dacă poate cineva, oricât de înzestrat ar fi, ca într-o viață de om să cerceteze toată această bază, acest vast câmp de cercetare, singurul în măsură să-i garanteze justetea teologiei sale? Nedumerirea care poate persista în continuare, este cum au putut face teologie oamenii noștri, până acum o sută de ani, când a luat la noi ființă învățământul teologic universitar și au fost făcute cunoscute aceste criterii ale teologisirii, ale garantării unei teologisirii ortodoxe. Este adevărat că nici nu prea s-au manifestat astfel de ambiții, ei s-au mulțumit să trăiască creștinește, să se roage, să slujească la biserică, să postească. Ba unii, prin sec. al XVIII-lea, au ajuns să spună că prin *rugăciunea minții* se fac părtași de vederea luminii dumnezeiești și susțineau că acest lucru este posibil și este conform cu ceea ce citim în Sfânta Scriptură.

Revenim la afirmația că „procesul de iluminare și inspirație a Duhului Sfânt se încheie o dată cu scrierea ultimei cărți a Noului Testament, Apocalipsa”, care lasă să se înțeleagă faptul că aici se încheie lucrarea Duhului Sfânt, în actul de cunoaștere teologică rămânând ca pe baza celor cuprinse în Sfânta Scriptură, omul să afle cum își poate dobândi mântuirea. Am apelat la Sfinții Trei Ierarhi, la lucrări ale acestora care ne-au stat la îndemână și am căutat răspuns la această întrebare. Redau aceste răspunsuri fără nici un comentariu. Sf. Vasile cel Mare, în cunoscuta sa lucrare *Despre Sfântul Duh*⁹, afirmă chiar în încheiere:

⁷ *Op. cit.*, p. 41.

⁸ *Op. cit.*, p. 39.

⁹ Trad. rom., *Sfântul Vasile cel Mare*, partea a treia, București, 1988.

«Acestea am avut de spus în legătură cu această temă (despre Duhul Sfânt). Dacă ți se pare că sunt de-ajuns, să punem aici capăt discuțiilor. Dacă ți se pare că lipsește ceva, n-am să mă supăr dacă te vei deda cu sârg cercetării și prin întrebări, fără duh de ceartă, vei completa ceea ce trebuie cunoscut. Domnul va da, fie prin mine, fie prin alții, împlinirea celor ce lipsesc, prin cunoașterea pe care o dă Duhul celor vrednici de darurile Sale» (p. 92). Sau: «De aceea nici pe noi nu ne-a înfricoșat mulțimea dușmanilor, ci, punându-ne nădejdea în ajutorul Duhului, am predicat adevărul cu toată îndrăzneala» (p. 92).

Aceeași mărturie o întâlnim la Sf. Ioan Gură de Aur:

«Să primiți cu multă luare aminte învățăturile pe care vi le spun, pe care mi le dă Duhul. Căci nu sunt ale mele cuvintele ce le spun, nici nu vorbesc de la mine, ci de la Duhul, povățuit fiind de iubirea de oameni a Stăpânului pentru folosul vostru și pentru zidirea Bisericii lui Dumnezeu»¹⁰.

Am lăsat la urmă, nu întâmplător, pe Sf. Grigorie Teologul, pentru că acesta, în cuvântările sale teologice, mai ales în a V-a, intitulată tot *Despre Duhul Sfânt*, vorbește cu precădere despre rolul Sfântului Duh în cunoașterea teologică. Lăsând la o parte celelalte argumente, prin care încerca să convingă pe adversarii săi de dumnezeirea Duhului, de consubstanțialitatea Sa cu Tatăl și cu Fiul, Sf. Grigorie Teologul declară că a beneficiat, el personal, de contemplarea dumnezeirii Sfântului Duh, că a ajuns la această concluzie «având Duhul Sfânt drept călăuză»¹¹, că «de la El a primit lumina»¹² și că acestei luminări îi datorează totul¹³. Iată ce scrie despre Sf. Vasile cel Mare tot Sf. Grigorie Teologul:

«Cine s-a curățit mai mult decât Vasile în Duhul și s-a făcut vrednic să explice cele dumnezeiești? Cine a fost mai mult luminat de lumina cunoașterii și s-a plecat în străfundurile Duhului și a cugetat împreună cu Dumnezeu despre cele dumnezeiești? Toate cele ale Duhului au fost cercetate de el...»¹⁴.

Celor care îi acuzau pe adepții dumnezeirii Duhului că vin cu invenții ce nu au temei în Sfânta Scriptură, Sf. Grigorie Teologul le răspunde, preluând și însușindu-și cuvintele Sf. Ap. Pavel: «Deoarece socotesc

¹⁰ *Omilii la Facere*, vol. II, București, 1989, p. 118.

¹¹ PG XXXVI, 172A.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Cuvânt funebru la Sf. Vasile cel Mare* (PG XXXVI, 584A).

că și noi avem Duhul lui Dumnezeu și dar de la Duhul este aceasta, nu invenție omenească»¹⁵.

Cele de mai sus au fost citate nu numai pentru a contraargumenta o afirmație oarecare, ci pentru a sublinia un adevăr fundamental, acela că pentru cel ce dorește să facă teologie nu este suficient să cerceteze Sfânta Scriptura și Sfânta Tradiție, ci va trebui mai întâi să caute să facă el însuși experiența prezenței Duhului, singura experiență în măsură să-l lumineze în înțelegerea adevărului consemnat în Sfânta Scriptura și Sfânta Tradiție. Înțelegem, de asemenea că și după scrierea ultimei cărți a Sfintei Scripturi, există posibilitatea luminării Duhului, deci posibilitatea dialogului, a întâlnirii cu Dumnezeu, a vederii lui Dumnezeu.

În acest sens, se impune însă nevoia de a dizolva delimitările, totuși prea rigide, puse de o teologie străină duhului ortodox, între Revelație, Scriptură, Tradiție și Biserică și, mai ales, obiectivizarea, instituționalizarea strictă a acestora, adică transformarea în mărimi de sine, independente. Acestea trebuie definite nu numai în funcție de raporturile care există între ele, ci mai ales raportându-le pe toate la istoria prezenței și lucrării lui Dumnezeu în lume.

Aici trebuie reluat considerentul, deja afirmat, că Revelația nu s-a făcut în carte, ci în istorie. Și mai mult decât atât, Revelația dumnezeiască nu trebuie concepută ca „o acțiune expresă prin care Dumnezeu împărtășește omului tot ceea ce este necesar pentru mântuirea lui”, ci ca o desfășurare, ca un proces implicat de prezența și de lucrarea continuă a lui Dumnezeu în lume. Faptul prezenței și lucrării lui Dumnezeu, al dialogului continuu pe care Acesta îl întreține cu lumea noastră, cu omul, este un act continuu de descoperire, de arătare a lui Dumnezeu. Dumnezeu nu dă omului niște adevăruri despre Sine, ci Se dă pe Sine, Se arată omului, dialoghează cu el la modul cel mai propriu. Și nu o face numai în anumite momente, prin evenimente extraordinare. Cărțile Sfintei Scripturi și cele ce formează Sfânta Tradiție dau mărturie despre această prezență a lui Dumnezeu în istorie, ele consemnează, de fapt, istoria neîntreruptă a dialogului dintre Dumnezeu și om, dialog ce nu se sfârșește decât în ziua cea din urmă, când cei ce se vor învrednici vor vedea fața lui Dumnezeu, vor trăi în preajma Lui. Este vorba, într-adevăr de o istorie cu totul deosebită, dar totuși o istorie, cu siguranță cea mai extraordinară și mai reală istorie.

Sf. Grigorie Teologul, vorbind despre această istorie, care de fapt constă în punerea în act a lucrării lui Dumnezeu de mântuire a omului, spune că ea se realizează în trei stadii, pe care le caracterizează drept

---

¹⁵ PG XXXVI, 172A.

«cutremure»¹⁶, date fiind prefacerile enorme pe care le aduc cu ele mai ales în ceea ce privește lumea spirituală a omului. De aceea, același teolog le mai numește și «prefaceri ale vieții»¹⁷. Fiecare perioadă sau etapă a acestei istorii aduce cu sine o radicală prefacere a vieții omului. Primul «cutremur» se referă la prefacerea sau trecerea «de la idoli la Lege»¹⁸. În acest timp, neamul omenesc este condus de-a lungul unei lungi și zbuciumate istorii, printr-un continu dialog al lui Dumnezeu cu poporul ales. Dacă întreaga iconomie dumnezeiască are scopul de a-l readuce pe om la Dumnezeu, la sursa vieții celei adevărate, această primă etapă reușește să înrădăcineze în sânul unui popor conștiința existenței unui singur Dumnezeu care nu este făcut de minte și mână omenească, ci este Creatorul tuturor de la care va veni izbăvirea, mântuirea.

Cel de-al doilea «cutremur» va realiza trecerea sau «prefacerea» «de la Lege la Evanghelie»¹⁹, de la nădejdea izbăvirii la eliberarea de sub jugul robiei stricăciunii și a morții prin moartea, învierea și înălțarea la cer a Mântuitorului Hristos. Cele două cutremure au o urmare, ne spune Sfântul Grigorie: «vestim și un al treilea «cutremur», trecerea noastră de la cele de aici la cele de dincolo»²⁰. Această a treia etapă, sau al «treilea Testament», cum îl numește Sfântul Grigorie, este timpul Duhului Sfânt, când omul poate deja să devină părtaș, încă de aici, al comuniunii cu Dumnezeu, al vederii lui Dumnezeu. Dacă în primele două etape, remarcă Sfântul Grigorie, prefacerea s-a realizat prin eliminarea unor constituante ale vieții spirituale ale omului, în prima au fost eliminați idoli și au fost permise jertfele, în a doua au fost eliminate jertfele și tăierea împrejur, omul devenind din idololatriu iudeu și din iudeu creștin, în cea de a treia etapă prefacerea se face prin adaosuri – creșteri –sau desăvârșire²¹.

Aceste trei etape ale iconomiei dumnezeiești sunt tot atâtea etape de descoperire a lui Dumnezeu către oameni, sau tot atâtea trepte ale cunoașterii lui Dumnezeu de către om. Dar atât descoperirea lui Dumnezeu cât și cunoașterea din partea omului se realizează în istorie, în dialogul dintre cei doi, în întâlnirea acestora. Descoperirea cea mai înaltă are loc prin împărtășirea, prin participarea la Duhul lui Dumnezeu. Mântuitorul Însuși spune ucenicilor Săi că ar fi mai avut multe de spus dar «*acum voi nu puteți să le pricepeți, iar când va veni Duhul adevărului, Acela vă va conduce pe voi la tot adevărul*» (In. XVI, 12-13). Sf. Apostol Pavel spune după

¹⁶ Cuvântarea a V-a: Despre Duhul Sfânt (PG XXXVI, 160D).

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, 161C.

Cincizecime: «*Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit, nouă ne-a dezvăluit Dumnezeu prin Duhul Sfânt*» (I Cor. II, 9-10). Și dezvăluirile, așa cum am văzut, nu se opresc la autorii cărților Sfintei Scripturi, ele continuă în tot acest timp al Duhului, către oameni care se învrednicesc de vederea și lucrarea Duhului.

Mai aflăm de la cei trei mari învățători ai lumii și ierarhi, că fără Duhul și fără luminarea Acestuia nu poate nimeni vorbi despre Dumnezeu, nu poate face adevărată teologie. «Dacă n-ar exista Duhul Sfânt, păstori și învățători în Biserică nu ar fi existat»²², spune Sf. Ioan Gură de Aur. Sf. Vasile cel Mare, într-una din scrisorile sale către Amfilohie, vorbește despre necesitatea ca mintea omului să se purifice, să părăsească starea ei de vanitate față de Dumnezeu și să caute frumusețea primordială pe care a avut-o paradisul desfătării, pentru că numai după un astfel de exercițiu ea poate să se apropie de Mângâietorul și să devină «contemplatoare a marilor vederi dumnezeiești». Astfel,

«neparticipând la Duhul luminător, nu poate să tindă spre lucruri mai dumnezeiești și să le pătrundă înțelesul. Mintea prin ea însăși este neputincioasă, nu poate să contemple frumusețile dumnezeiești, iar această neputință a ei se datorează unei dureroase neparticipări la Duhul Sfânt»²³.

Lipsa experienței Duhului nu ne permite, așa cum am văzut, nici înțelegerea mărturiilor celorlalți despre Dumnezeu și despre lucrarea Sa, mărturii consemnate în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. O teologie care nu se sprijină, nu valorifică experiența și viața prezentă a Bisericii, operează cu Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție ca și cu niște „depozite de adevăruri”, le absolutizează, identificându-le cu adevărul, rămânând la ele, în timp ce, așa cum spune Sf. Grigorie Teologul, «adevărul și evlavia sunt în lucruri nu în cuvinte»²⁴. Întrebarea noastră finală este următoarea: poate o teologie care neagă în principiu posibilitatea «iluminării și a inspirației Duhului Sfânt» pentru timpul prezent, să fie o adevărată vorbire despre Dumnezeu? Dacă răspunsul este afirmativ, atunci care ar fi criteriul verificării ortodoxiei acestei teologii?

THEOLOGY AND THE HOLY SPIRIT IN THE THREE HOLY HIERARCHS' VIEW

The grounds for any discourse on God, of theology, is the history of God's presence and work within the created world, the account of God's dialogue with the

²² *La Sfintele Rusalii* (PG L, 463B).

²³ PG XXXII, 865BC.

²⁴ *Tomos sinodikos*, 1351.

world, i.e. what classical theology calls revelation, or disclosure of God. What we know and we can learn about God, is acquired by examining the testimonies, the documents recording this incessant dialogue between God and the world, carried out in many ways and in various stages, which will end and be fulfilled at the end of times. We learn about God from His words, from His historical Incarnation, from His constant presence and work within the world, within the entire creation, which is, obviously, a continuous self-disclosure, a perpetual revelation.

We must resume the argument already put forth, that it was not in the Scriptures but in history that the revelation occurred. Moreover, divine revelation must not be viewed as an „express action by which God lets man know all that is necessary for his salvation“ but as progression, a process entailed by God’s constant presence and work in the world. The reality of God’s presence and work, of the incessant dialogue He maintains with our world, with man, is a perpetual act of disclosure, of revelation. God does not provide man with mere facts about divinity, but gives Himself, He shows Himself to man, literally converses with man. And He does this not only at particular times, and by means of extraordinary events.

The Holy Scripture books as well as those comprising the Holy Tradition, testify to this presence of God throughout history, they actually record the uninterrupted dialogue between God and man, a dialogue not to end until the last days when those worthy of seeing His face will be living by His side. It is a singular history, certainly the most real and extraordinary one. In speaking of it, that is of the performing of God’s salvific work, St. Gregory the Theologian says it comprises three stages, which he describes as „upheavals“, given the momentous changes they bring about especially for man’s spiritual world. Therefore, the same theologian also calls them „life mutations“. Each period or stage of this history causes a radical transformation of man’s life. We also learn from three great teachers and hierarchs that without the Spirit and His illumination, no one can speak of God, neither profess the real theology. „Had there been no Holy Spirit, there wouldn’t be any ministers and teachers of the Church either“, St. John Chrysostom says. In one of his letters to St. Amphilochios, St. Basil the Great mentions the necessity for human mind to be purified, to shed its pride before God and seek the primordial beauty it once had in Paradise, for only following such exercise can it approach the Saviour and become a „contemplator of the great heavenly sights“. The lack of the Spirit’s experience, as we can see, also prevents our comprehending others’ testimonies on God and His work, recorded by the Holy Scripture and the Holy Tradition. A theology that is not grounded on the Church’s present life and experience, and does not put them to good account, will employ the Holy Scripture and the Holy Tradition as „deposits of truths“, will absolutize them, equating them with the truth, while according to St. Gregory the Theologian, „truth and devotion lie in acts not words“.

The final question is the following: can a theology which denies in principle the possibility of „the Holy Spirit’s illumination and inspiration“ for the present times, be a genuine discourse on God? If so, which is the criterion proving the orthodoxy of such theology?

INDEX NOMINUM PERSONARUM & LOCORUM¹

- Aaron (arhiereu VT): I, 472, 645
 Abaris hyperboreeanul: II, 523
 Abel: I, 595, 603, 644
 Abesalom: I, 239; II, 554
 Abimeleh: I, 242
 Aburgius (înalt demnitar): I, 294
 Acachie (ieromonah Cernica): II, 132, 148
 Adam (protopărinte): I, 200, 202-205, 243, 250, 491, 492, 493, 644, 649
 Adrian al Romei: I, 276
 Adrianopol: II, 17,
 Aelius Aristide (orator grec): II, 423
 Aeițiu de Antiohia: I, 83, 103, 116, 129, 416
 Africa: I, 269, 639;
 Agafton (*Aathon* schit, jud. Botoșani): II, 138
 Agamemnon (erou mitologic grec): I, 591
 Agricola (martir bolognez): I, 631
 Agricola (prefect Armenia): I, 471
 Ahab: I, 347
 Ahaia: I, 639; II, 22, 37, 38
 Ahile (Achille): I, 601; II, 424
 Ahitofel: I, 239
 Alastor (divinitate mitologică greacă): I, 591
 Aleimos (retor, coleg la Atena): II, 510
 Alese V.G.: II, 112
 Alexandria (sinod, 362): I, 121;
 Alexandria (școala din): I, 233, 234, 266, 272
 Alexandria: I, 33, 234, 291, 299, 452, 466; II, 178, 485, 511, 512, 513, 514, 560, 566
 Alexandru (cel Mare, Macedon): I, 45, 448, 601, 608; II, 247, 438, 532
 Alexandru din Târnovo (profesor la Academia domnească din București): II, 98
 Alexios Comnen: I, 289, 477
 Alkinoos (rege legendar feacian): II, 433
 Allard Paul: I, 444
 Amand D.: I, 482
 Amand de Mendieta: I, 37, 124
 Amasis (faraon egiptean): I, 590
 Ambrozie de Mediolanum (Milan): I, 31, 110, 180, 229, 373, 469, 522, 611, 612, 614-633, 660; II, 37, 38, 165, 246, 314, 356
 America: II, 102

---

¹ Prezentul *Index* surprinde numele de persoane, locuri, orașe, provincii, regiuni, mănăstiri care se găsesc consemnate în primele două volume ale colecției *Studia Basiliana*. Cifra romană (I, II) indică numărul volumului, iar cifrele arabe consemnează pagina din volum la care respectivul termen poate fi identificat. Termenii au fost selectați atât din corpul textului, cât și din comentariile aparatului critic. Nu au fost incluși termenii care se regăsesc în rezumatele traduse în diferite limbi străine. Numele autorilor moderni au fost surprinse în comentariile din corpul textului și nu au fost incluse cele citate ca suport bibliografic. Nu au fost consemnate numele codicelor și manuscriselor (ex. *Barberini*), numele colecțiilor de texte (ex. *Migne*, *Mansi*), chiar dacă au apărut în corpul textului, precum nici datele din biografiile autorilor celor două volume (vol. I, pp. 686-692; vol. II, pp. 641-645). Totodată, pentru o mai bună identificare a termenului consemnat, pentru a nu fi confundat cu noțiuni omonime, unde a fost cazul, s-a făcut precizarea în paranteză. Acest inexistenț este realizat de Diac. Mihai Cățoi.

- Amfilohie (unchiul Sf. Grigorie Teologul): II, 509
 Amfilohie de Iconium (vărul Sf. Grigorie Teologul): I, 102, 103, 104, 105, 110, 115, 116, 126, 129, 130, 141, 274, 275, 279, 283, 288, 295, 412, 413, 415, 433, 441, 463, 473; II, 245, 279, 389, 390, 399, 470, 509, 587, 615
 Amos (profet): I, 612, 616; II, 246, 251
 Ana (mama Fecioarei Maria): II, 388
 Ana (mama profetului Samuel): II, 388
 Anania (mitropolit Cezareea Palestinei): II, 179
 Anastasia (sfântă): II, 409
 Anastasie al Antiohiei: I, 276
 Anastasie Crimca (mitropolit Moldova): I, 26, 683; II, 159, 414
Anastasis (biserică în Constantinopol): II, 549
 Anatolie (imnograf bizantin): I, 474, 530, 531
 Anatolie (patriarh C-pol, 449-458): I, 474, 531
 Anatolie (patriarh C-pol, sec. VIII??): I, 531
 Anatolie de Tesalonic: I, 531
 Anaxagoras (filosof antic): II, 100, 445
 Anaximandru (filosof antic): II, 100
 Anaximene (filosof antic): II, 100
 Ancira (Ankyra): I, 291, 299; II, 391
 Andragățiu (filosof antic): II, 568
 Andrei (Apostol): I, 18, 659
 Andrei Șaguna: I, 25
Andriotaxitul (dascăl, tipograf, copist Neamț): II, 132
 Andronicos (guvernator): I, 399
 Anglia: II, 489
 Annesi: I, 33, 444, 446; II, 359, 460
 Antigona (fiica lui Oedip, rege Teba): II, 445
 Antim (sfânt ierarh): II, 410
 Antim de Tyana: I, 35, 294
 Antim Ivireanul (Sfânt, mitropolit): I, 22, 25, 26; II, 179
 Antioh Cantemir: II, 179
 Antiohia (Siriei): I, 36, 38, 39, 290, 293, 296, 470, 524, 611, 615, 635; II, 116, 178, 510, 514, 517, 518, 545, 550, 561, 568, 574, 579, 582
 Antiohia (școala din): I, 233, 234, 266, 267
 Antistene (filosof cinic): I, 449
 Antonie cel Mare: I, 500, 503, 506; II, 390, 462, 485, 487
 Antuza (mama lui Ioan Hrisostom): II, 568, 578
 Aoric (conducător got): II, 54
 Apolinarie de Laodiceea: I, 114, 128, 300, 302; II, 421
 Apolonia: II, 19
 Apus: vezi *Occident*
 Aquila (autor creștin apostat, sec. II): II, 265
 Aquila (personaj biblic, FA): II, 389
 Arabia: I, 524; II, 250
 Arad: II, 119
 Arahî: I, 239
 Ararat: I, 620
 Ararathia (Ariarathia, scaun episcopal armean): I, 619
 Arbore: I, 680
 Areopag: I, 211
 Arganthonios (personaj legendar antic): II, 248
 Arhiloc (scriitor antic): I, 448
 Arie: I, 57, 58, 61, 100, 113, 114, 285, 299, 380, 534, 639
 Aristofan (scriitor antic): II, 357, 423, 441
 Aristotel (filosof antic): I, 41, 45, 57, 182, 183, 255, 340, 369, 400, 444, 452, 489, 591; II, 100, 263, 309, 388, 423, 445, 570
 Armenia Mică: I, 291, 299
 Armenia: I, 39, 285, 291, 404, 476, 619, 620, 627, 633, 639; II, 45, 178

- Arnobius: II, 557
 Arnota (mănăstire, Costești, jud. Vâlcea): I, 677, 678
 Arpyla (monah martir în Gothia): I, 661
 Arreicium (localitate în Armenia): I, 619
 Arretium (localitate în Armenia): I, 619
 Arta: II, 412
 Artemie (monah Neamț ~1847): II, 169
 Asachi (Asaki) Gheorghe: II, 138, 146
 Ascholios (presupus călugăr sau preot de Tomis): II, 37-39, 40, 44-46, 51, 69-72, 76, 77
 Ascholios de Tesalonic: I, 19, 31, 39, 52, 630, 662, 663, 664, 665, 668-670; II, 22, 23, 34, 35, 37-40, 44-46, 50-52, 63-65, 69-72, 538
 Asella (matroană creștină): II, 487
 Asia Mică: I, 18, 19, 114, 290, 291, 659, 660, 661, 663; II, 18, 20, 23, 45, 57, 153, 246, 297, 340, 408, 461, 471, 485, 487, 595
 Asterie al Amasiei: II, 107
 Atanaric (conducător got): I, 469, 661, 663; II, 21, 25, 27, 54, 55, 75, 538, 590
 Atanasie (stareț): II, 95
 Atanasie Atonitul: I, 460; II, 462, 489
 Atanasie cel Mare (al Alexandriei): I, 24, 36, 39, 45, 46, 51, 58, 100, 108, 109, 115, 121, 122, 138, 142, 148, 157, 208, 259, 265, 290, 291, 301, 302, 320, 413, 426, 433, 434, 463, 467, 470, 611, 615, 617, 620, 622-624, 631, 632, 635, 639, 676; II, 69, 71, 77, 96, 112, 356, 372, 373, 374, 410, 438, 487, 509, 511, 512, 539, 560, 581, 583
 Atarbios de Neocezarea: I, 636-640
 Atarid (conducător got): II, 42
 Atena: I, 17, 32, 33, 44, 248, 234, 306, 366, 373, 414, 444, 445, 450, 503, 628; II, 263, 282, 297, 298, 306, 314, 459, 505, 507, 510, 512-514, 517-526, 533, 557, 559, 561, 562, 566, 579
 Atenagora Atenianul: II, 282
 Atenogen: I, 139, 430
 Atica: II, 444, 514, 520
 Atos (Sfântul Munte): II, 97, 127, 133, 139, 145, 153, 155, 157, 158, 159, 472, 489
 Audius (schismatic din Mesopotamia): II, 43, 46
 Augustin de Hippo (Fericitul): I, 31, 37, 44, 46, 49, 61, 63, 111, 181, 334, 373, 403, 497, 589; II, 314, 389, 400, 418, 444, 453, 475, 513, 517
 Aurelian (împărat 270-275)
 Aurelius de Riditio: I, 619, 620, 627
 Aurora (personaj mitologic grecesc): I, 590
 Auxentiu (de Durostorum): I, 291, Auxențiu (de Durostorum? episcop arian de Milan): I, 617, 623, 624
 Avraam (patriarh VT): I, 240, 644; II, 508
 Azarie (cronicar): I, 26

 Babilon: I, 342, 346; II, 266, 420, 531, 564
 Balsamon: I, 274, 275; II, 391
 Banat: II, 90, 414
 Bardy G.: I, 454
 Barnea Ion: II, 57
 Basarabia: II, 68
 Basilio de la Putna: I, 532
 Basilio monahul: vezi *Bizantie*
 Basilio Pegorites cel tânăr: I, 532
 Basilio Stefanos Bizantios: vezi *Bizantie*
 Basilius Bizantinos: vezi *Bizantie*
 Batiffol Pierre: I, 248, 264

- Batuses (preot martir în Gothia): I, 661
- Băjești (jud. Argeș): I, 677, 678
- Bălgrad (Alba Iulia): II, 109
- Bălinești (jud. Suceava): I, 680
- Beda Venerabilul: I, 181
- Benedict de Nursia: I, 39, 229, 460; II, 141, 462, 471, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499
- Bernardi, G.: I, 37
- Betleem: II, 400, 488
- Beveregius: I, 276
- Bias (înțelept antic): I, 449; II, 428
- Biserica Albă* (Vrsac, Serbia): II, 414
- Bistrița (mănăstire, jud. Neamț): II, 158
- Bistrița (mănăstire, jud. Vâlcea): I, 676, 677
- Bizantie (imnograf): I, 474, 475, 530
- Bizantie dascălul: vezi *Bizantie*
- Bizantinos: vezi *Bizantie*
- Bizanț: I, 32, 366, 462, 522, 659; II, 34, 47, 157, 306, 409, 489, 510, 561
- Bizas (imnograf): I, 474,
- Blaj: II, 110, 119, 139, 179
- Bobrinsky Boris: I, 139
- Bobulescu C.: II, 104, 105
- Boehmer: II, 51
- Bosporiu de Coloneia: I, 291, 297
- Bossuet: II, 350
- Botoșani: I, 477
- Bou Rău: v. *Ilarion (Bou Rău; monah tipografucenic al Sf. Paisie)*
- Boulenger F.: I, 449
- Brâncoveni (jud. Olt): I, 679
- Braniște Ene (preot, prof. univ. dr.): II, 217
- Brașov: I, 25; II, 90, 99, 177
- Bretanion de Tomis: I, 53, 469, 470, 666-670; II, 20-28, 37-39, 44, 45, 51-54, 61-68, 70-72, 74-77, 589, 590
- Brightman F.E.: I, 467
- Britania: I, 18
- Brogliè (A. de): I, 395, 452
- Bucovăț (jud. Dolj): I, 676
- Bucovina: II, 93, 135
- București: II, 94, 96, 98, 99, 103, 133, 136, 139, 140, 178, 179, 537
- Budha: I, 589
- Bulgakov (Boulgakoff): I, 255
- Bulgaris Gheorghe: II, 127
- Bulgaris Nicolae: II, 124, 126, 127
- Bulgaris Spiridon: II, 127
- Burebista: II, 19
- Buzău: I, 469, 663; II, 41, 42, 49, 56-58, 68, 75, 158, 179, 538
- Cain: I, 349, 492, 595, 603, 644
- Cairo (patriarhia din): I, 466
- Calcedon (sinodul): I, 63, 64, 467, 619
- Calinic de la Cernica: I, 26
- Calinic Miculescu: II, 148
- Calist (traducere a cărților lui): II, 97
- Calypso (zână mitologică antică): I, 590; II, 434
- Canada: I, 24
- Capadocia Secunda: I, 294
- Capadocia: I, 16, 19, 34, 35, 39, 51, 139, 288, 291, 294, 296, 306, 366, 404, 411, 430, 469, 470, 611, 613, 614, 620-629, 632, 633, 659, 661, 666, 667, 670; II, 18-22, 24-27, 33-47, 49, 50, 52-54, 57, 58, 63-65, 68, 70-72, 77, 157, 210, 246, 298, 299, 306, 410, 471, 487, 505, 513, 518, 552, 553, 578, 589, 590
- Capela Palatină (Palermo): II, 408, 410
- Capelle Bernard: II, 372, 373, 380
- Capitoliu: I, 557
- Carebia Florin (preot): II, 212
- Cârnu (schit, jud. Buzău): II, 158
- Carol Pleșuvul (regele francilor): I, 464
- Carpați (Munți): I, 17; II, 177
- Cartagina (sinod 256): I, 269

- Carterios (pedagog antic): II, 509, 566
 Cassiodor de Sevilla: I, 24, 37, 181, 373; II, 314
 Caton (personaj antic): II, 387
 Catrina (stolniceasă, soția lui Dimitrache Vârnăv): II, 136
 Catull (poet antic): I, 603
 Caucaz: II, 471
 Cavallin A.: I, 621, 622, 625-628, 631
 Căciulă N. Olimpiu (preot): II, 110, 111
 Căldărușani (mănăstire, jud. Ilfov): I, 477; II, 142, 145
Călugări sciți: I, 23
 Căluu (jud. Olt): I, 676
 Cecrops: II, 519, 520
Cei șapte înțelepți: I, 589
 Cele-Siria: I, 33
 Celsus (filosof epicureu antic): II, 239, 418
 Cernăuți: II, 135
 Cernica (mănăstire): II, 95, 132, 139, 142, 145, 149
 Cetățuia (mănăstire Iași): II, 164
 Cetferikov Serghie: II, 97
 Cezar (fratele Sf. Grigorie Teologul): II, 509, 510, 511, 522
 Cezara (patriciană): I, 276
 Cezareea (Capadociei): I, 17, 22, 25, 27, 28, 31, 33-36, 41, 52, 102, 104, 111, 115, 129, 177, 212, 234, 259, 265, 277, 285, 290, 291, 294, 298, 366, 404, 407, 413, 445, 460, 461, 466, 469, 470, 471, 498, 503, 505, 522, 523, 604, 614, 617, 618, 627-629, 631, 633, 635, 636, 639, 661-671; II, 18, 28, 34, 37, 41, 46, 49, 113, 116, 136, 142, 143, 263, 278, 297, 298, 306, 331, 332, 340, 341, 359, 361, 362, 363, 385, 389, 405, 419, 422, 425, 443, 446, 459, 469, 487, 509, 510, 524, 526, 539, 550, 566, 586, 595, 596
 Cezareea (Palestinei): I, 503?; II, 33, 511, 514, 561, 566
 Charillos (rege al Spartei): I, 601
 Cheiron: II, 508
 Cherson: II, 127
 Chesarie (episcop Râmnic, 1773-1780): I, 180
 Chesarie Daponte: II, 412
 Chiriac (duhovnic Secu): II, 165
 Chiriac Râmniceanul (arhimandrit Cernica): II, 139, 142, 149
 Chiril (ierodiacon Cernica): II, 132
 Chiril al Alexandriei: I, 463, 466, 676; II, 119, 243; II, 410
 Chiril al Ierusalimului: I, 208, 477, 522, 615, 660; II, 124, 126, 410, 418, 475
 Chirvasie (monah Dobrușa): II, 143, 148
 Cilicia: I, 296
 Ciprian de Cartagina: I, 247, 269, 284, 592-594, 596, 599, 600, 602, 603, 605, 607, 609, 632; II, 356, 410
 Cipru: II, 489, 512
 Circe (zână mitologică greacă): II, 434
 Claudius (poet antic, 365-408): II, 56
 Clodoniu (preot): II, 582
 Cleinias (personaj mitologic antic): II, 438, 532
 Clement (ieromonah, tipograf Râmnic): II, 180
 Clement (monah, învățat din obștea lui Paisie): II, 96
 Clement Alexandrinul: I, 213, 233, 457; II, 282, 356, 418, 438, 444, 513, 531, 557, 558
 Clement Romanul: I, 139, 237, 430, 632
 Clement VIII (papă): II, 489
 Cleopa (ieromonah tipograf Neamț): II, 164
 Clytemnestra (personaj mitologic grec): I, 591
 Colibași (jud. Mehedinți): II, 412

- Colțea (capela spitalului, București): II, 413
 Colțu (cetate medievală): II, 411
 Columb Cristofor: II, 102
 Coman (protopop Râșinari): II, 148
 Coman I.G. (preot, prof. univ. dr.): II, 51, 217, 560, 568
 Constantin (preot, tipograf Râmnic): II, 180
 Constantin Brâncoveanu: I, 679; II, 140
 Constantin Cantacuzino (stolnic): II, 140
 Constantin cel Mare (306-337): I, 469; II, 389, 390, 577
 Constantin Dimitrie Motuzi: II, 136
 Constantinopol (sinod, 360): I, 121, 292, 300, 302; II, 17,
 Constantinopol (sinod, 381): I, 141; II, 595
 Constantinopol (sinod, 843): II, 408
 Constantinopol (sinod, 920): I, 270
 Constantinopol: I, 17, 32, 38, 44, 83, 234, 291, 292, 293, 296, 299, 366, 462, 477, 503, 624; II, 19, 37, 61, 126, 127, 263, 297, 306, 408, 459, 472, 488, 489, 507, 518, 538, 545, 549, 550, 553, 574, 590
 Constantiu II (împărat 337-361): I, 290, 619, 622, 627, 628, 660, 670
 Constanța: vezi *Tomis*
 Copernic Nicolaus (astronom polonez): II, 100
 Coresi (diacon tipograf): I, 22, 25; II, 177
 Corfu: II, 126, 127
 Cornelius sutașul: I, 255
 Cornițescu Constantin (preot, profesor): II, 112, 114, 115, 116, 117
 Cosma (monah Neamț, sec. XVIII): II, 132
 Coșula (mănăstire, jud. Botoșani): II, 136, 138
 Courtonne, Yves: I, 38, 217, 273, 392, 626; II, 38
 Cozia (mănăstire, jud. Vâlcea): I, 676, 677; II, 164
 Creangă Ion: II, 105, 126
 Cresus (rege al Lydiei): I, 590
 Creta: I, 296
 Cricovean Mircea (preot): II, 216
 Crimeea: II, 25
 Curtea de Argeș: II, 410, 411
 Cynergiu: II, 505
 Cyrus (regele Persiei): I, 601, 608
 Cyzic: I, 83, 661
 Dacia Carpatică: vezi *Dacia*
 Dacia Mediterranea: I, 670; II, 34, 38, 42
 Dacia nord-dunăreană: vezi *Dacia*
 Dacia Pontică: vezi *Scythia Minor*
 Dacia Ripensis: I, 670; II, 34, 42
 Dacia: I, 17, 18, 19, 22, 469, 479, 635, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 666, 667, 668, 671; II, 18-21, 25, 26, 33-37, 39-42, 44-46, 49, 56, 58, 68, 88, 538
 Dafni: II, 410
 Dalmația: I, 619
 Damasus (papa, episcopul Romei): I, 36, 264, 329, 539
 Damian Pavlov (ieromonah, xilograf la Neamț): I, 27; II, 160, 161
 Daniel (Daniil, profet): I, 240, 342, 343, 346, 447; II, 239, 266, 420, 531, 564
 Daniélou Jean: I, 255
 Daniil (mitropolit Țara Românească, 1719-1731): II, 179
 Daniil (monah ~1778): II, 132
 Daniil Sihastru (Sfânt, cuvios): I, 26
 Darius (rege persan antic): I, 45; II, 438, 532
 David (proroc și rege al Israelului) : I, 45, 239, 242, 246, 249, 347, 525, 595, 596, 616; II, 62, 246, 442, 464, 466, 508, 554
 David (zugrav): I, 677

- Dealul (mănăstire, jud. Dâmbovița): II, 178
- Decebal (rege dac): I, 659
- Delehaye Hippolyte: I, 619; II, 67
- Demetra (personaj mitologic grecesc): I, 590
- Democrit (filosof antic): II, 100
- Demofil (de C-pol, arian): I, 291, 296
- Demostene (gubernator): I, 297
- Demostene (orator atenian): I, 37, 334, 449; II, 302, 388, 569
- Diadoh al Foticeei: II, 95, 97
- Dianios de Cezareea: I, 139, 292, 430, 504, 505
- Didim cel Orb: I, 101, 110, 111, 122, 181
- Dimitrache Vârnav (mare clucer): II, 136
- Dimitrie de Rostov: II, 116, 117
- Dimitrie de Tesalonic (Sfânt militar): II, 211
- Dioclețian: I, 470; II, 34, 113, 116
- Diodor din Tars: I, 233, 274, 282, 524; II, 389
- Diogene (filosof cinic antic): I, 45, 449; II, 430, 440
- Diogene Laertius (autor antic): I, 449
- Dion Chrysostom (orator, scriitor, filosof și istoric grec): II, 423
- Dionisie (eclesiarh Râmnic, început sec. XIX): II, 132
- Dionisie Alexandrinul: I, 237, 430, 632
- Dionisie Areopagitul: I, 76, 85, 169
- Dionisie de Milan: I, 469, 611, 612, 614, 616, 619-633
- Dionisie Exiguul (cel Mic): I, 23, 37; II, 38
- Dionisie Romanul: I, 139, 237, 430; II, 246
- Dobrogea: vezi *Scythia Minor*
- Dobromir (zugrav): I, 677
- Dobrovăț (jud. Iași): I, 680
- Dobrușa (ținutul Soroca): II, 143
- Dometian (stareț Bistrița Neamț): II, 158
- Donos Nicolae (preot): II, 111, 112, 114
- Dorohoi: I, 680, 681; II, 414
- Dorotei (monah Slatina, ucenic al lui Paisie): II, 133
- Dorotei (preot): I, 298
- Dörries Herman: I, 104, 108, 124, 411
- Dositei (ieromonah, stareț Neamț): II, 180
- Dositei Filitti (mitropolitul Țării Românești): II, 99, 133
- Dosoftei Herescu (episcop de Rădăuți): II, 93, 124, 135, 162
- Dosoftei, (Sfânt, mitropolit al Moldovei, 1624-1693): I, 16, 22, 25; II, 178
- Dragomirna (mănăstire, jud. Suceava): I, 680, 683; II, 93, 95-98, 127, 134, 145, 155, 158, 159, 163, 164, 414 Dunăre: I, 17, 18, 630, 659-664, 670, 671; II, 18-20, 22, 24, 25, 27, 28, 34-36, 39, 42-45, 49-51, 53, 54, 56, 58, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 75, 499, 538, 589, 590
- Duchesne: I, 248
- Dulcilla (prințesă gotă): I, 661
- Duruy, V.: I, 264
- Ecaterina II (Țarină Moscova): II, 127
- Ecdicius (episcop): I, 298
- Edesa: I, 522; II, 514
- Efrem Ilarion (monah român): I, 477
- Efrem Sirul: I, 522; II, 164
- Eftimie (cronicar): I, 26
- Eftimie (sfânt cuvios): II, 471
- Eghina: II, 513
- Egipt: I, 33, 34, 114, 121, 210, 240, 306, 342, 365, 445, 447, 501, 502, 503, 506, 522, 524, 595, 621, 622, 639, 659; II, 141, 157, 250, 305, 359,

- 385, 420, 428, 459, 461, 465, 472, 485, 488, 512, 526, 560, 596
 Elena (împărăteasa, mama lui Constantin): II, 389
 Elian (naturalist antic): I, 45, 183
 Elisabeta (mama lui Ioan Botezătorul): II, 388
 Elisei (profet VT): I, 346
 Elmale-Kilise: II, 410
 Emilia (mama Sfântului Vasile): I, 17, 31, 365, 444, 446; II, 305, 393, 509, 578
 Emilia (provincie romană): I, 611
 Empedocle (filosof Antic): II, 100
 Engberding Hieronymus: II, 361, 365
 Epicur: I, 444; II, 100
 Epifanie de Salamina (Sfânt, episcop): I, 22, 106; II, 487, 499, 590
 Epir: II, 37
 Erasmus din Rotterdam: I, 218, 439
 Esau (patriarh VT): I, 595
 Eschil (poet tragic atenian): I, 437, 449, 590, 591, 592, 445
 Etiopia: I, 463
 Eubeea (insulă): II, 567
 Eubul (profesor atenian): II, 579
 Euclid (matematician, filosof antic): I, 45, 448; II, 100
 Euclid din Megara (filosof, ucenicul lui Socrate): II, 437, 438, 532, 565
 Eudoxiu (arhiepiscop C-pol): I, 296; II, 28
 Eufrat: I, 291
 Eulaliu (sclav): II, 572
 Eunapius (elev al lui Proheresiu): II, 519
 Eunomiu de Cyzic: I, 40, 83, 85-88, 90-97, 117, 167, 291, 432, 453, 534; II, 17, 133, 242, 259, 282, 284, 369, 370
 Euphemios (vărul Sf. Grigorie Teologul): II, 509
 Eupsih (sfânt martir): I, 102, 115, 116, 129
 Euripide (poet tragic grec): I, 45, 448, 590; II, 422, 436, 441, 445
 Europa: II, 39, 45
 Eusebia (credincioasă din Milan): I, 619, 625, 627
 Eusebiu de Cezareea (Capadociei): I, 33, 34, 237, 505
 Eusebiu de Cezareea (Palestinei): I, 58, 139, 430, 522; II, 243, 509, 511, 578
 Eusebiu de Nicomidia: I, 299
 Eusebiu de Samosata: I, 295, 296, 297, 302
 Eusebiu de Vercelli: I, 619-624, 632
 Eustațiu (cleric apusean, ~ 400): I, 181
 Eustațiu (monah capadocian): I, 503
 Eustațiu de Antiohia: I, 293
 Eustațiu de Nicomidia: I, 100
 Eustațiu de Sevasta: I, 38, 113, 114, 118, 121, 125, 128, 297, 298, 299, 300, 302, 337, 338, 639; II, 140, 461, 485
 Eustochia (sfântă cuvioasă): II, 488
 Eustochios (sofist): II, 518
 Eutyches (Eutihie, misionar în Gothia): I, 31, 39, 53, 662, 663, 671; II, 25, 26, 34, 35, 43-46, 52, 54, 56, 58, 66, 589
 Euzoius (episcop arian): I, 294; II, 511
 Eva (protopărinte): I, 250, 493
 Evagrie Ponticul: I, 625
 Evghenie Bulgaris (Vulgaris, episcop Poltava și Cherson): II, 127
 Exekestides (tatăl legislatorului atenian Solon): II, 431
 Faust din Bizanț (istoric): I, 463
 Făgăraș: II, 148
 Feaci (Feacieni, popor mitologic, în insula Corfu): II, 433, 434, 531
 Fecioru Dumitru (preot): II, 94, 108, 111-115, 117, 118

- Felix (martir milanez): I, 631
 Fenicia: I, 524; II, 250
 Fenwick: II, 363
 Ferrara-Florența (sinodul din): II, 489
 Fidias (sculptor antic): II, 431
 Filaret Scriban: II, 126
 Filipi: I, 17; II, 38
 Filipopol: II, 133
 Filon din Alexandria: I, 45, 183, 184, 186, 201, 234, 454, 615; II, 266
 Filostorgiu: II, 17, 521
 Filotei (traducere a cărților lui): II, 97
 Filotei Jipa: I, 532
 Firmilian (mitropolitul Olteniei): I, 330
 Firmilian de Capadocia (Cezareea): I, 139, 291, 430
 Flavian de Antiohia: I, 524
 Flavius Arintheus (consul): II, 41
 Flavius Modestus (consul): II, 41
 Florovsky G.: II, 608
 Florus de Lyon († 860): I, 627-629, 631, 633
 Fotie (patriarh Constantinopol): I, 37, 269, 270, 272, 436, 455
 Franța: II, 489
Fretensis (Legio X): I, 18
 Frigia: I, 622, 623, 624, 639; II, 351, 389, 472
 Fronton (episcop în Nicopole): I, 276
 Fulgentiu (episcop african): I, 463
Fulminata (Legio XI): I, 18

 Gaatha (regină gotă): I, 661
 Gaeta ((matroană creștină): II, 487
 Galatia: I, 291, 298
 Galia: I, 18, 615, 639; II, 38, 489
 Gallay P.: II, 519
 Gangra (Sinodul de la, 360): I, 48, 281
 Gavriil de la Neamț (Sfânt, cuvios): I, 26
 Gănești (jud. Vâlcea): II, 412
 George Sicelul: I, 181

 Germania: II, 127, 489
 Germanicus (Caligula, împărat roman 37-41): I, 600
 Ghedeon (mitropolit Moldova 1708-1725): II, 179
 Ghenadie (Petrescu?): II, 119
 Ghenadie presbiterul: II, 100
 Gheorghe (fratele Sfântului Vasile): I, 17
 Gheorghe (ieroshimonah Neamț): II, 109
 Gheorghe (Sfânt militar Mare Mucenic): II, 84, 211
 Gheorghe de Capadocia (arian): I, 291, 292
 Gheorghios Redestinos (protopsalt): I, 531
 Gheorghiu V. (preot): II, 116, 117
 Gherasim (episcop Roman 1803-1826): II, 164
 Gherasim Clipa (episcop de Huși): II, 99, 100
 Gherasim *sin Mani Șarban Rătescu* (arhimandrit Sinaia): II, 148
 Gherman (imnograf bizantin): I, 531
 Gherman de Constantinopol († 1240): I, 531
 Gherman de Constantinopol (patriarh 715-730): I, 463, 474, 477, 531; II, 410
 Gherman de Grottaferrata (sec. XI): I, 531
 Gherman de Nea Patras (sec. XVIII): I, 531, 532
 Gherman Ionescu (arhimandrit la Tazlău Moldovei): I, 27, 477
 Gherman Mărturisitorul († 740): I, 531
 Gherman monahul (imnograf): I, 531
 Gherontie (monah, învățat din obștea lui Paisie la Neamț): II, 96, 132, 133, 136
 Ghervasie (martir milanez): I, 630
 Gheție Ion: II, 145

- Giet Stanislas: I, 38, 392, 393, 405, 453, 454, 455, 482, 485
- Gitasa (sat lângă Samosata): I, 295
- Gîrleanu Emil: II, 137, 146
- Goddas (episcop): I, 661
- Golești (schit, jud. Argeș): II, 412
- Goliat: I, 595
- Gordios (martir): I, 383, 470; II, 324
- Gorgias (sofist): I, 591
- Gorgonia (bunica Sf. Grigorie Teologul): II, 509
- Gorgonia (sora Sf. Grigorie Teologul): II, 509
- Gothia (Goția, *Romana*): I, 19, 469, 663, 666, 667, 668, 670; II, 20, 25-27, 35, 36, 40-46, 50-52, 57, 58, 63, 65, 68, 71, 75, 77, 499
- Govora (jud. Vâlcea): I, 678, 679
- Grahi (frați legendari antici): II, 540
- Grațian (împărat roman): I, 617
- Grecia (Elada): I, 32, 372, 439, 456, 590, 659; II, 19, 22, 388, 412, 417, 423, 436, 445, 512, 514, 518, 520, 521, 523, 569
- Grigore Hudici (pisar al episcopiei Romanului): II, 99
- Grigore XIII (papă): II, 489
- Grigorie (episcop de Buzău, 1668-1691): II, 412
- Grigorie (ierodiacon, învățat din obștea lui Paisie): II, 96
- Grigorie (mitropolit Țara Românească 1760-1787): II, 180
- Grigorie (preot): I, 274, 275; II, 389
- Grigorie Cipriotelul: I, 78
- Grigorie Dascălul (Gheorghe, Sfânt, mitropolit al Țării Românești): I, 25; II, 93, 96, 108, 110-119, 121, 124, 132, 133, 135, 136, 165
- Grigorie de Nazianz (tatăl Sfântului Grigorie Teologul): I, 34; II, 508, 509
- Grigorie de Nyssa (fratele Sfântului Vasile): I, 17, 31, 35, 46, 61, 62, 63, 72, 82, 110, 167, 171, 173, 175, 181, 208, 260, 261, 272, 288, 295, 297, 298, 329, 365, 370, 407, 441, 445, 473, 476, 477, 482, 483, 485, 486, 487, 522, 625; II, 33, 46, 100, 107, 133, 134, 165, 241, 271, 305, 311, 345, 356, 451, 505, 509, 511, 522, 562, 578
- Grigorie Decapolitul: I, 673
- Grigorie Dialogul (cel Mare † 604): I, 461, 465, 522, 673; II, 178, 405, 410, 411
- Grigorie Ghica (domnitor Moldova): II, 127
- Grigorie Hudeciu: II, 182
- Grigorie Palama: I, 74, 76, 78, 79, 84, 145, 146, 149-151, 153-160; II, 283
- Grigorie Râmniceanul: II, 132
- Grigorie Sinaitul (traducere a cărților lui): II, 97
- Grigorie Taumaturgul: I, 31, 139, 291, 365, 430, 457, 525, 635, 639; II, 33, 35, 305, 508, 511, 513, 578
- Grigorie Teologul (de Nazianz): I, 17, 26, 31-37, 39, 40, 46, 48, 49, 52, 61-63, 72, 82, 106, 110, 115, 138, 204, 208, 234, 259, 261, 262, 264, 273, 288, 289, 291, 295, 302, 306, 326, 329, 366, 369, 373, 404, 407, 413, 414, 432, 433, 436, 441, 443-446, 457, 459, 460, 463, 471-475, 477, 503-505, 522, 534, 607, 676; II, 33, 45, 46, 79, 107, 141, 154, 156, 255, 260, 297, 302, 306, 309, 314, 345, 356, 359, 405, 407, 409, 411, 413, 418, 421, 425, 444, 451, 459, 460, 470, 475, 486, 505-508, 510-531, 533, 534, 537-540, 543, 545, 548-552, 554, 555, 557, 559, 561, 562, 566-569, 571, 573, 574, 577-585, 589, 597, 612, 613, 614
- Grottaferrata (mănăstire Italia): I, 476; II, 489
- Grumel, V.: I, 264
- Guticas (preot got): II, 41, 55, 56, 57

Gyges: II, 523

Halmyris: II, 17

Hans Urs von Balthasar: I, 63

Hârlău: II, 138

Hausschild Wolf Dieter: I, 626

Hebron: I, 248

Hellespont: I, 659

Heraclès (erou mitologic antic): II, 424, 434, 435, 436, 531

Heraclid (filosof antic): I, 201, 330; II, 100, 452

Herma Păstorul: I, 261

Hermes (zeu mitologia greacă): I, 590

Hermogen de Cezareea: I, 299

Hermon: I, 254, 264

Herodot (istoric antic): I, 449, 590

Hesiod (poet antic): I, 45, 448, 591; II, 432, 445, 531, 565

Himerios (profesor atenian): I, 33, 306, 366; II, 297, 423, 517, 518, 560, 561, 579

Hipatie (sfânt ierarh): II, 410

Hipocrat (medic antic): I, 449

Hippolyt (operă tragică a lui Euripide): II, 436

Hodoreasca (jud. Gorj): II, 412

Homer (poet antic): I, 45, 448; II, 420, 433, 445, 529, 531, 552, 564, 565, 589

Homohoianu Alexandru: II, 118

Hortensiu (prietenul lui Caton): II, 387

Hotin: II, 95

Hrisafes cel Nou: I, 531

Hrispus: I, 488

Hristodul Bulgaris (proestos Kerkira): II, 124, 126, 127

Humor (jud. Suceava): I, 680, 682

Hurezi (mănăstire, jud. Vâlcea): I, 678, 679; II, 95, 140

Husi: I, 239

Iachint (stareț Cernica): II, 132

Iacob (Iacov, Apostol, fratele Domnului): I, 16, 254, 461, 462, 463, 467, 511; II, 363

Iacob (patriarh VT): I, 317, 595; II, 554

Iacob Putneanul (mitropolit Moldova): I, 26; II, 182

Iacovlev (zugrav iconar rus): II, 413

Iamblichos (profesor atenian): II, 558

Ianache (zugrav): I, 677

Iason (personaj mitologic grecesc): I, 590

Iași: I, 25, 27, 529; II, 99, 100, 102, 103, 138, 139, 179, 413, 414

Iconium: I, 104, 110

Iemeni: I, 239

Ieremia (profet): II, 239

Ieremia Cacavela: II, 179

Ierihon: I, 342

Ieronim (Fericitul): I, 37, 110, 502, 622, 623, 660; II, 418, 444, 487, 488, 511, 526, 566

Ierusalim: II, 243, 488, 544, 553, 557, 579

Iezechil (profet): I, 316; II, 239

Ignatie ? (traducere a cărților lui): II, 97

Ignatie al Antiohiei: I, 21, 632; II, 72, 73, 410

Ilarie (Ioan, Ilarion? ieromonah, schitul Vrancei, ~1780): II, 132, 134

Ilarie (nacealnic la schitul Țibucani): II, 134

Ilarie de Poitiers: I, 622, 623, 624; II, 487

Ilarion (*Bou Rău* - nume de familie? *Dascălul*; *Nemțeanul*; monah tipograf ucenic al Sf. Paisie, la Neamț): II, 93-105, 108-111, 116, 117, 124, 132, 134-136, 137, 139, 163, 164, 165

Ilarion (ieromonah Bistrița olteană): II, 132

Ilarion (monah, † 371): I, 500

- Ilie (prefect): I, 294
 Ilie (profet): I, 52, 343, 346, 533
 Ilie Frăcea (preot): II, 110
 Ilie Miniat: II, 103
 Illyric (Iliric): I, 17, 618, 619, 639, 665, 670; II, 34, 47
 Inna (martir în Gothia): I, 661
 Inochentie (episcop Râmnic 1727-1735): II, 179
 Inochentie (ieromonah tipograf București): II, 178
 Insula Feacilor: I, 491
 Ioachim Bărbătescu (monah Bistrița olteană): II, 132
 Ioan (Apostol, Evanghelist): I, 93, 210, 432, 462, 475, 494, 511, 533, 603, 643, II, 239, 420, 464, 505, 610
 Ioan (arhimandrit Dealu): II, 178
 Ioan (ieroschimonaș Râșca): II, 132
 Ioan (nume oarecare): I, 65, 425
 Ioan (tipograf, schit Vrancea?, 1780): II, 134
 Ioan Botezătorul: I, 20, 243, 343, 346, 479; II, 82, 83, 211, 388
 Ioan Casian: I, 31, 37, 39, 53, 443, 460, 496; II, 38, 97, 141, 153, 400, 462, 471, 488
 Ioan cel Nou de la Suceava: I, 673
 Ioan Cucuzel: I, 532
 Ioan Damaschin: I, 257, 464, 474, 522, 531, 532; II, 100
 Ioan de Euhaita (episcop): I, 477
 Ioan de la Râșca (Sfânt, cuvios): I, 26
 Ioan Filopon: I, 181, 373
 Ioan Filopon: II, 314
 Ioan Glikes: I, 532
 Ioan Gură de Aur (Hrisostom): I, 26, 27, 38, 181, 208, 247, 254, 261, 264, 276, 334, 390, 392, 393, 443, 459, 461-463, 465, 468-471, 473, 477, 493, 496, 497, 522, 534, 643, 646, 673, 675, 676, 680, 681; II, 74, 79, 99, 100, 107, 112, 160, 177, 280, 297, 302, 331, 398, 405, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 444, 475, 518, 537-545, 548-551, 554, 555, 557, 559, 560, 568, 569, 570, 571, 372, 573, 574, 577, 579, 580-582, 584, 585, 587-589, 590, 598, 599, 600, 601, 612, 615
 Ioan Kladas: I, 532
 Ioan Magulas: I, 532
 Ioan Monahul (imnograf bizantin): I, 474, 530, 532
 Ioan Postitorul: I, 275
 Ioan Scolasticul (preot Antiohia ~550): I, 272
 Ioanichie (monah Neamț ~1784): II, 182
 Ioanițescu Gh. (preot): II, 111
 Ioasaf (întemeietor mănăstirea Dobrușa): II, 143
 Ioasaf (monah Coșula): II, 138
 Ion Râmniceanul: II, 132
 Ionescu Ion: II, 57
 Ionescu Vasile (preot): II, 113, 118
 Iordanes (istoric antic, sec. VI): II, 56
 Iosif (ierodiacon, învățat din obștea lui Paisie): II, 96, 127
 Iosif (imnograf?): I, 460
 Iosif (patriarh VT): I, 349, 475, 595; II, 346, 554
 Iosif de la Partoș (Sfânt, cuvios): I, 26
 Iosif I Mușat (mitropolit Moldova): II, 158
 Iosif Studitul (sfânt, cuvios): II, 462
 Iov: I, 98
 Ipolit Romanul: I, 18
 Ipotești (localitate în Moldova): II, 89
 Ipsis (episcop): I, 298
 Irineu de Lugdunum: I, 139, 163, 202, 237, 340, 430, 486, 617, 632; II, 583
 Iris (râu în Pont): I, 19, 33, 301, 365, 366, 446, 460, 503; II, 141, 299, 305, 306, 359, 460, 486, 526, 551, 579
 Irlanda: II, 20
 Isaac (dascăl, traducător, din obștea lui Paisie, la Neamț): II, 96, 124, 132

- Isaac (patriarh VT): I, 240, 595
 Isac Sirul (traducere a cărților lui): II, 97
 Isaia (profet): I, 51, 186, 251, 343, 346; II, 95, 242, 243, 248, 251
 Isaia (ucenic al lui Paisie): II, 155
 Isaia pustnicul (Moldova): II, 94, 95
 Isaia Teodorescu (*Popa Duhu*; arhimandrit, profesor la Seminarul Socola, Iași): II, 104, 105
 Isauria: I, 296, 639
 Isidor de Sevilla: I, 181
 Isihie (traducere a cărților lui): II, 97
 Israel (Israil, poporul lui): I, 225, 242, 243, 251, 257; II, 242, 270, 288
 Istru: vezi *Dunăre*
 Isus Sirah: II, 242
 Italia: I, 37, 614, 615, 624, 639; II, 37, 38, 127, 461, 488, 489
 Iuda (Iscarioteanul): II, 85
 Iulian Apostatul: I, 30, 38, 336, 446, 455, 620, 621; II, 418, 433, 444, 519, 538, 558, 559, 561, 566, 567, 569
 Iulita (martiră): I, 383, 470; II, 324
 Iulius Africanul: I, 139, 237, 430
 Iunius Soranus: I, 19, 39, 52, 469, 470, 630, 661-664, 666, 670; II, 20-23, 26, 28, 35, 36, 39, 41, 44, 45, 50, 53, 54, 58, 64, 64, 66, 68, 71, 72, 75, 77, 538, 590
 Iustin Martirul și Filosoful: I, 181, 632; II, 424, 438, 513, 557
 Iustin Moisescu (patriarh BOR): I, 28, 38: 255; II, 325
 Iustina Pătrașcu (stareță la Războieni ~1847): II, 169
 Iustinian (împărat 527-565): I, 501; II, 398
 Iustinian (Patriarh BOR): II, 472
 Ivan cel Groaznic (țar rus 1550-1560): II, 412
 Ivanka, E. von: I, 482
 Ivonia (localitate în Pont): I, 503
 Kant Imanuel: II, 449
 Karmiris Ioan: I, 248, 261, 263
 Keledjlar (localitate în Turcia): II, 410
 Kerkira: II, 126
 Kiev: II, 160
 Kovincici U.: II, 119
 Lacedemonia: II, 351
 Lactanțiu: II, 356
 Lampsac (Helespont, 364 sinodul de la): I, 302
 Langres: I, 470
 Laodiceea (sinodul 343): I, 525
 Le Guillou (teolog dominican): I, 76
 Le Quien: I, 619
 Leipzig: II, 127
 Leon Bizantin (sec. VII): I, 532
 Leon VI Filosoful (886-912): I, 474
 Leontie de Bizanț: I, 464
 Lesnovo: II, 410
 Leucip (filosof antic): II, 100
 Liban: I, 24; II, 408
 Libanius: I, 19, 32, 44, 46, 288, 306, 366, 503; II, 297, 306, 418, 423, 433, 434, 505, 510, 511, 514, 517, 518, 521, 531, 560, 561, 568, 569, 578, 579
 Liberie (papă, 325-366): I, 296, 300, 623
 Libia: I, 445, 524
 Licaonia: I, 110, 639
 Liciniu: I, 470, 471; II, 34, 116
 Licurg (rege al Spartei): I, 601
 Liguria: I, 611
 Lipomanus (editor de manuscrise): II, 49
 Lossky Vladimir: I, 76
 Luca (Apostol evanghelist): I, 667; II, 420
 Lucian (preot din Antiohia): I, 233
 Lucifer de Cagliari: I, 294, 623
 Lydia: II, 516, 523

- Macarie (cronicar român medieval): I, 26
- Macarie (ieromonah, învățat din obștea lui Paisie): II, 96, 97, 98, 108
- Macarie (tipograf, sec. XVI): II, 177
- Macarie Egipteanul (Alexandrinul): I, 500, 502
- Macarie Egipteanul (traducere a cărților lui): II, 97
- Macedonia (fosta republică a Iugoslaviei): II, 408
- Macedonia: I, 639, 659; II, 37, 38, 39
- Macedonie: I, 100, 121
- Macrina cea Bătrână (bunica Sfântului Vasile): I, 17, 31, 100, 125, 365, 477, 503, 638; II, 33, 305, 508, 578
- Macrina cea Tânără (sora Sfântului Vasile): I, 17, 31, 33, 365, 444, 445, 446, 476; II, 33, 298, 389, 393, 400, 459, 486, 509, 578
- Mahomed: I, 589
- Malhus (istoric bizantin, sec. VI): II, 487
- Mamant (martir): I, 383, 470
- Mamul (jud. Vâlcea): I, 679
- Manase Eliade (profesor la Academia Domnească din București): II, 95, 98, 100
- Manes (Mani; filosof parsan): II, 239
- Manolescu Hristofor (preot Botoșani): I, 477
- Mansion J.: II, 20, 23, 25, 38, 51
- Maramureș: II, 410, 411
- Marcel de Ancyra: I, 57, 59, 82, 291, 300, 301
- Marcella (matroană creștină): II, 487
- Marcellina (sora lui Ambrosie de Milan): I, 630
- Marcion (gnostic): I, 172, 185, 201, 376, 453; II, 239
- Marcu (Apostol, evanghelist): I, 462, 466, 667
- Marcu (patriarh Alexandria sec. XII): II, 178
- Marcus Aurelius (împărat roman, filosof): II, 431
- Marea Egee: II, 19
- Maria (soția lui Caton): II, 387
- Maria Doamna (soția lui Ștefan cel Mare): I, 682
- Maria Tereza: II, 179
- Marin Peloponesianul (ieromonah): II, 147
- Marinus Victorinus (profesor creștin la Roma): II, 559
- Marko (mănăstire Serbia): II, 410
- Marsyas (muzician antic): II, 247
- Martinian (înalț demnitar): I, 294
- Matei (Apostol, evanghelist): I, 45, 432, 511, 667
- Matei Basarab (domnitor al Țării Românești): I, 25, 677
- Mathusalem (personaj biblic): II, 248
- Maurini benedictini: I, 289
- Maxim (ieromonah, zugrav): I, 677
- Maxim de Efes (neoplatonician): II, 559
- Maxim de Torino: I, 622
- Maxim Mărturisitorul, I, 62, 86, 149, 154, 156, 163, 167
- Mălăescu Ion: II, 114
- Mărgineni (mănăstire, jud. Prahova): II, 140
- Medeea (opera lui Euripide): II, 441
- Melania cea Bătrână (sfântă cuvioasă): II, 400, 488
- Melania cea Tânără (sfântă cuvioasă): II, 488
- Melchisedec (mitropolit Moldova): I, 26
- Meletie (ieromonah Secu): II, 132
- Meletie de Antiohia: I, 36, 139, 291, 293, 294, 295, 430
- Meletie Făgărășanul (ieromonah Sinaia): II, 148
- Melitene: I, 300
- Menandru (scriitor antic): II, 357

- Merki H.: I, 482
 Mesopotamia: I, 33, 104, 139, 306, 430, 445, 503, 639; II, 141, 359, 459, 485
 Messina (mănăstirea din): II, 489
 Micdonia (shimonahie Văratice): II, 132
 Midas: II, 523, 531
Mihai Eminescu (Biblioteca Centrală Universitară, Iași): II, 182
 Mihai Popa (zugrav): I, 677
 Mihail Glykas: I, 181
 Mihail Strelbițchi (gravor Neamț): II, 160, 161, 414
 Milan (edictul 313): II, 488
 Milan: I, 291, 469, 611, 614-617, 619, 620, 623-625, 627, 628, 629, 631, 632, 633
 Milaș Nicodim: I, 269, 275
 Milaș Nicolae: II, 119, 399, 401
 Milon (atlet antic): II, 247
 Milos (insulă): II, 412
 Minos (personaj mitologic): II, 521
 Misail (ieromonah): II, 148
 Mithra (zeu oriental antic): II, 558
 Mitoc (personaj popular): II, 89
 Mitrofan (episcop Buzău 1691-1702): II, 179
 Modestin (jurist antic roman): II, 392
 Modestus (Domitius, prefect): I, 34, 38, 266, 285, 399, 404, 471, 475; II, 28, 549
 Moesia Inferior: I, 660, 664, 670; II, 34, 42, 47, 54
 Moesia Superior: II, 34, 47
 Mogoșoaia (jud. Ilfov): I, 679
 Moise (profet VT) : I, 45, 50, 52, 179, 182, 184, 185, 189-192, 194, 214, 240, 246, 300, 302, 318, 343, 346, 355, 367, 370, 372, 373, 427, 438, 447, 453, 475, 533, 645; II, 144, 241, 246, 266, 269, 288, 307, 311, 313, 314, 365, 388, 420, 530, 564
 Moldova: I, 20, 25, 26, 479, 659, 673, 674, 675, 676, 679, 684; II, 63, 65, 68, 79, 88, 89, 90, 95, 96, 103, 121, 127, 132, 139, 143, 145, 178, 179, 413, 414
 Moldovița (jud. Suceava): I, 680, 681
 Molionizi (Eurytus și Cteatus: frați legendari din mitologia greacă): I, 32; II, 521
 Monica (mama lui Augustin de Hippo): II, 389, 578
 Monte Cassino: II, 488, 489
 Moscova: II, 127, 178, 409, 412, 413
 Mousaios: vezi *Buzău (râu)*
 Muntenia: I, 659; II, 63, 65, 68, 79, 89, 121, 499
 Nabor (martir milanez): I, 631
 Narcis (personaj mitologic antic): II, 449
 NaucratiOS (fratele Sfântului Vasile): I, 17, 31
 Naum Râmnicenul: II, 132
 Nausicaa (prințesă legendară feaciană): I, 491; II, 433, 531
 Nazarie (ierodiacon, gravor Neamț): II, 160
 Nazianz: II, 508, 526, 545, 550, 553, 574
 Neagoie Basarab: I, 677
 Neamț (mănăstirea, jud. Neamț): I, 27, 530; II, 93, 96-100, 102-104, 108-110, 121-123, 127, 132-134, 136-138, 143-145, 153, 158, 159-164, 166, 169, 180, 182, 414
 Nechita (ieromonah, diortositor Neamț): II, 164
 Nemesis (divinitate antică): I, 591
 Nemesius (poemul dedicat lui): II, 45
 Neocezarea (Neo-Cezarea, Pont): I, 33, 291, 301, 365, 445, 635, 636, 638; II, 298, 306, 359, 465
 Neofit Cretanul (mitropolit Țara Românească 1738-1753): II, 179
 Neonil (stareț Neamț ~1847): II, 169

- Neptun (divinitate antică) : I, 383; II, 324
- Nestor (eclésiarih Neamț): II, 109
- Nestor (rege legendar în Pilos): II, 434
- Nestorie: I, 534
- Niceea (Sinodul Ecumenic I, 325): I, 57, 59, 70, 100, 106, 107, 113, 121, 125, 128, 138, 141, 259, 261, 274, 293, 297, 467, 624, 639, 642; II, 24, 53, 62, 65, 66, 76, 581
- Niceta de Remesiana: I, 31, 37, 39, 53, 522; II, 38, 56, 471, 472, 499, 538
- Nichifor (monah Neamț, sec. XV-XVI): II, 159
- Nichifor (sfânt ierarh): II, 410
- Nichifor Mărturisitorul: I, 275
- Nicodim Aghioritul: I, 49
- Nicodim de la Tismana: I, 26, 673; II, 158, 182, 472
- Nicodim Munteanul (patriarh BOR): II, 97, 162
- Nicolae al Myrei (sfânt ierarh): II, 410, 413
- Nicolae Cabasila (sfânt): II, 410
- Nicolae Domnesc* (biserică, Curtea de Argeș): I, 676
- Nicomidia: II, 28
- Nicopole (ad Istrum; Nikiupi, Bulgaria): I, 660
- Nicopole (în Pont): I, 276, 298, 636
- Nil (fluviu): II, 505
- Nil Ascetel (sfânt cuvios): II, 489
- Nil Ascetel (traducere a cărților lui): II, 97
- Nil Xantopoulos: I, 477
- Nitria: II, 485
- Noe: I, 644
- Nonna (mama Sf. Grigorie Teologul): II, 508, 509, 512, 578
- Noul Neamț (schit lângă Chițcani, Basarabia): II, 158
- Novgorod: II, 408
- Nyssa: I, 295, 298; II, 505
- Occident: I, 35, 36, 40, 51, 53, 61, 104, 110, 139, 180, 229, 259, 263, 273, 290, 298, 300, 402, 411, 430, 460, 470, 473, 478, 611, 614-618, 626, 631, 632; II, 20, 131, 141, 153, 165, 211, 246, 300, 399, 462, 471, 487, 488, 489, 490, 500, 520, 539
- Oedip (rege mitic al Tebei): I, 592
- Ohrida: II, 408
- Olbia: II, 19
- Olimp (muntele zeilor, Grecia): I, 449, 603; II, 421, 557
- Oltenia: I, 673, 674
- Olympos (muzician antic): II, 247
- Onisim (sclav, NT): I, 354; II, 572
- Oppian (naturalist antic): I, 45, 183
- Oreste (erou antic): I, 32; II, 521
- Oreste (Mănăstirea Sf.): I, 35
- Orient: I, 22, 24, 34, 35, 36, 40, 53, 80, 104, 115, 180, 181, 259, 261, 263, 264, 273, 290, 299, 337, 402, 460, 461, 464, 469, 473, 478, 479, 501-504, 506, 523, 611, 614, 615, 617, 618, 620, 626, 631, 632, 635, 668; II, 19, 131, 140, 164, 246, 300, 405, 406, 409, 411, 461, 462, 471, 488, 489, 490, 500, 510, 520, 539
- Origen, I, 44, 46, 49, 52, 139, 183, 184, 186, 188, 213, 214, 233, 234, 237, 241, 257, 366, 369, 430, 446, 455, 457, 497, 505, 615, 617; II, 33, 100, 239, 265, 266-269, 277-279, 306, 309, 444, 488, 509, 511, 513, 526, 540, 551, 557, 566
- Orion (personaj mitologic grecesc): I, 590
- Orsisie (ucenicul lui Pahomie cel Mare): I, 502
- Osea (profet): II, 242
- Oxford: I, 30

- Pafnutie (tipograf Neamț): II, 93, 124, 135
 Pahomie cel Mare: I, 500, 501, 502, 506; II, 153, 400, 462, 469, 485
 Pahomie de la Bistrița: I, 673; II, 182
 Paisie Velicovschi: II, 93-99, 108, 127, 133, 134, 136, 138, 144, 145, 155, 158, 159, 163, 169, 180, 182, 472, 499
 Paladius: I, 115
 Palermo: II, 408, 410, 489
 Palestina: I, 33, 306, 365, 445, 503, 524, 622, 623, 624, 631, 639, 659; II, 34, 153, 157, 250, 305, 359, 459, 471, 526
 Pamfil (preot, ucenicul lui Origen): II, 511
 Panonia: II, 34, 47
 Panten: I, 233
 Papadopol P.I.: II, 111
 Papadopoulos Gheorghios: I, 522, 531, 532
 Papazoglu I. (medelnicer): II, 112
 Paradis (loc): I, 201, 202, 203, 234
 Parascheva (sfântă cuvioasă, Iași): II, 413
 Paris: I, 289; II, 69, 99
 Parmenide (filosof antic): II, 100
 Parnassos: II, 19, 34, 54, 432
 Pârvu Mutu (pictor român): II, 413
 Pâslaru Matei (preot): II, 112
 Patmos: II, 239
 Paul de Teba (Pavel Tebanul): I, 500; II, 485, 487
 Paula (matroană creștină): II, 487
 Paula (sfântă cuvioasă): II, 400, 488
 Paulin de Antiohia: I, 36, 40, 107, 294, 300, 623; II, 487
 Pavel (Apostol): I, 17, 45, 51, 52, 85, 116, 157, 173, 174, 247, 254, 262, 265, 266, 281, 311, 324, 334, 336, 348, 349, 351, 354, 358, 361, 427, 430, 450, 451, 494, 509, 511, 589, 595, 599, 609, 617, 632, 644, 648, 649, 652, 654, 667; II, 72, 179, 270, 276, 280, 285, 288, 387, 397, 420, 443, 463, 464, 466, 469, 470, 477, 505, 533, 565, 572, 584, 600, 612, 614
 Pavel (nume oarecare): I, 425
 Pavel de Samosata: I, 57, 61, 62
 Pavel Tebanul: v. *Paul de Teba*
 Părhăuți (jud. Suceava): I, 680
 Pătrăuți (jud. Suceava): I, 680
 Pegas: II, 523
 Penelopa (soția lui Ulise): II, 434
 Pericle (om de stat atenian): I, 45, 448; II, 437, 438, 532, 565
 Petersburg: II, 127
 Petnic (jud. Caraș-Severin): II, 412
 Petrakakos Dimitrios A.: I, 277
 Petrescu Nicolae (preot): II, 116, 118, 119
 Petros Bizantinós Mpereketes: I, 532
 Petrovici (logofăt din *Sălagiu*): II, 148
 Petru (Apostol): I, 51, 134, 264, 347, 424, 475, 533, 594; II, 82, 83, 85, 90, 464
 Petru (episcop, părinte al lui Dionisie Exiguul): I, 23
 Petru (nume oarecare): I, 65, 425
 Petru Atonitul (sfânt cuvios): I, 460; II, 462
 Petru de Alexandria: I, 681
 Petru de Sebasta (Sevasta, fratele Sfântului Vasile): I, 17, 31, 365, 471, 476; II, 305, 509, 522, 578
 Petru Diaconul (călugăr scit): I, 463
 Petru Pavel Aron (episcop greco-catolic): II, 179
 Pfeilschifter G.: II, 51
Phaidra (opera lui Euripide): II, 441
 Philtatiós (bunicul Sf. Grigorie Teologul): II, 509
 Phocida: II, 410
 Piața Roșie (Moscova): II, 412
 Picot E.: II, 177
 Pieptani (jud. Gorj): II, 412

- Pimen (ucenicul lui Nicodim de la Tismana): II, 158
Pina (martir în Gothia): I, 661
Pindar (poet liric antic): I, 32; II, 445
Pininen (soțul Melaniei cea Tânără): II, 488
Pisidia: I, 639
Pitagora din Samos (matematician, filosof, teoretician al muzicii): I, 45; II, 100, 438, 442, 532, 569
Pittakos (înțelept antic): I, 449; II, 428
Platon (filosof antic): I, 37, 45, 179, 182, 255, 330, 340, 369, 423, 444, 449, 451, 452, 453, 487, 488; II, 100, 263, 309, 421, 423, 430, 433, 436, 439, 441, 443-445, 532, 533, 562, 565, 568, 569
Platon (nume oarecare de monah): II, 122
Platon (schimonah caligraf Neamț, secretarul starețului Paisie, rus): II, 122-124, 126, 127
Platon Craioveanul (Munteanul; Olteanul, de la Neamț): II, 109, 121, 122, 127
Ploiești: II, 84
Plotin (filosof antic): I, 41, 45, 182, 369, 454; II, 309, 558
Plutarh (naturalist, moralist eclectic antic): I, 45, 182, 183, 448, 449, 451, 592, 593, 594, 600-603, 605, 608; II, 300, 356, 387, 424
Pocrov (schit, jud. Neamț): II, 155
Podanda (temporar capitala Capadociei Saecunda): I, 294
Poiana Mărului (schit, jud. Buzău): II, 97, 158
Policarp al Smirnei: I, 632; II, 42
Polovraci (jud. Gorj): I, 678, 679
Poltava: II, 127
Polyclet (sculptor grec, sec. VI î.Hr.): II, 431
Polycratis (tyran în Samos): I, 590
Polydamas (atlet antic): II, 247
Pont (dioceza): I, 33, 34, 128, 298, 307, 460, 503, 504, 505, 507; II, 33, 141, 359, 460, 486, 508, 526, 551, 574
Pontul Euxin (Marea Neagră): I, 17; II, 19, 34, 39
Popa Ioasaf (arhimandrit): II, 216
Popăuți (jud. Botoșani): I, 680
Popescu M. Teodor: II, 113, 115
Popescu Serafim (arhimandrit Sâmbăta de Sus, jud. Brașov): II, 113
Popescu Ștefanache: I, 530
Popescu-Pasărea Ion: I, 530
Popovici Nicolae: II, 119
Porfiriu (filosof neoplatonic antic): II, 239, 558
Posidonius: I, 45
Potemkin (prinț rus): II, 97
Potlis: I, 275
Prahova (județ): I, 479
Priscila (personaj biblic, FA): II, 389
Probota (jud. Suceava): I, 680
Proca Nikitin (zugrav iconar rus): II, 413
Proclu (sfânt ierarh): II, 410
Procopius de Gaza: I, 181
Procopopoviciu Petre (preot): II, 118
Prodicos din Chios (sofist antic): II, 434, 435, 531
Proheresios (profesor atenian): I, 33, 44, 306, 366; II, 297, 517, 518, 519, 520, 559, 561, 562
Prometeu (personaj mitologic): I, 603
Protase (martir milanez): I, 630
Pruche Benoit: I, 38, 411, 436
Prut: II, 89
Psellos: I, 181
Pseudo-Euripide: I, 449
Pskov: II, 408
Ptolemeu (astronom și matematician antic): II, 100
Puech Aimé: I, 439, 449
Putna (jud. Suceava): I, 26, 529, 532, 681, 682, 683
Pylade: I, 32; II, 521

- Pytios din Mysia: I, 449; II, 430
- Radamante (personaj mitologic): II, 521
- Radoslav (zugrav): I, 677
- Radu Greceanu: II, 180
- Rafail (monah din soborul starețului Paisie): II, 99, 138, 163, 164, 169
- Rafail (monah Hurezi, diortositor Râmnic): II, 94, 95, 132
- Rafail de la Agapia (Sfânt, cuvios): I, 26
- Rahav: I, 342
- Rahela (Rahila): I, 342
- Rallis: I, 275
- Râmeț (mănăstire, jud. Alba): II, 411
- Râmnic (Vâlcea, episcopie): II, 94, 112, 132, 179, 180
- Râmnicul Sărat (jud. Buzău): I, 678, 679
- Râșca (mănăstire, jud. Suceava): II, 132
- Ravenna: I, 464; II, 408
- Rădăuți (jud. Suceava): I, 680; II, 93, 124, 135, 162, 163
- Rămureanu Ioan (preot, prof. univ. dr): II, 557
- Rășărit: vezi *Orient*
- Rășinari: II, 148
- Războieni (mănăstire, jud. Neamț): II, 169
- Redicia (localitate în Armenia): I, 619
- Renan Emile: I, 396
- Rhema (martir în Gothia): I, 661
- Rhodanius de Toulouse: I, 623
- Ribița: II, 411
- Rider: I, 619
- Riditiarum: vezi *Rider*
- Riditio: vezi *Rider*
- Riditionis civitas*: I, 619
- Rimini (formula de la): I, 115; II, 17,
- Rivière Jean: I, 393, 452
- Rodesteos (conducător got): II, 42
- Rodos (adunarea panortodoxă, 1961): I, 248
- Rodos (insulă): II, 513
- Roma: I, 36, 40, 264, 265, 302, 456, 522; II, 77, 408, 487, 488, 489, 514, 519, 539, 557, 559
- Roman (episcopia): II, 99, 100, 102, 103, 164
- Romania* (Impeiul Roman): I, 660, 661, 668, 670; II, 22, 41, 42, 43, 50, 57, 58, 75
- România: I, 673, 683, 684; II, 46, 127, 210, 214, 217, 413
- Rossano (mănăstire): II, 489
- Rouillard, Ed.: I, 37
- Rudberg, S.Y.: I, 37
- Rufin (fiul profesorului atenian Himerius): II, 518
- Rufin de Aquileea (Rufinus): I, 37, 445, 504, 622, 623; II, 400, 461, 488, 513, 521, 526
- Ruinart T. (editor de manuscrise): II, 49
- Rusia: II, 69, 97, 145, 408
- Sabelie: I, 57, 59, 61, 68-70, 82, 380, 534, 636; II, 321
- Sad (Sadu, jud. Sibiu): II, 109, 119
- Sadagolthina: II, 19, 34, 54
- Safira: I, 134, 424
- Saida (mănăstire, Liban): II, 408
- Sallustios: II, 433, 444
- Samosata: I, 295
- Samuel (profet, judecător): I, 346, 472, 645; II, 388
- Samuel Micu (Klein): II, 108-110, 119, 139
- Sanctisimus (preot): I, 298, 613
- Sansala (Sansalas, preot got): I, 667; II, 22, 25, 41-45, 54, 55, 56, 57, 68, 75
- Sardica (Sinodul 343): II, 56
- Sardinia: I, 294, 463
- Sasima: I, 291, 295

- Satornin (episcop): I, 284
 Saturn (zeu antic): I, 479; II, 88
 Saul (rege VT): I, 349, 595, 596; II, 442, 513
 Sava (sfânt cuvios): II, 462, 471
 Sava cel Sfințit: I, 460
 Sava Gotul: I, 31, 39, 53, 469, 470, 630, 663-668, 670, 671; II, 19, 21-25, 38, 40-46, 49-58, 63-65, 67-69, 71, 72, 74, 75, 158, 499, 538, 590
 Sava Popovici (Popa, din Rășinari): II, 148
 Săcuieni (Gura Ocniței, jud. Dâmbovița): I, 677, 678
 Scythia Minor (Sciția Mică, Dobrogea): I, 17, 19, 22, 23, 31, 463, 469, 635, 659, 661-664, 666, 667, 670; II, 17-23, 26, 33-37, 39, 41-46, 50, 53, 54, 57, 58, 61-64, 68-72, 75-77, 157, 499, 538, 589, 590
 Scythopolis: I, 622
 Sebasta: I, 298, 471
 Secu (Mănăstirea): II, 93, 96, 97, 99, 132, 136, 143, 144, 145, 158, 159, 163, 165
 Seleucia (sinod 359): I, 299, 302
 Seleukos (tânăr creștin): I, 457
 Seneca (filosof stoic): II, 431
 Serapion de Thmuis: I, 114, 142
 Serbia: II, 410
 Serghie (patriarhul C-pol, 610-638): I, 269, 463
 Sever al Antiohiei: II, 100
 Sfânta Maria (mănăstire Cipru): II, 489
 Sfânta Sofia (catedrală Kiev): II, 410
 Sfânta Sofia (catedrală Ohrida): II, 408
 Sfânta Sofronia (schit Rusia): II, 97
 Sfânta Treime (Troțiță, mănăstire greco-catolică în Blaj): II, 110, 179
 Sfântul Ilie (Scheia, jud. Suceava): I, 680
 Sfântul Ilie (schit Atos): II, 155
 Sfântul Luca (mănăstire în Phocida): II, 410
 Sfântul Marcu (Biblioteca Veneția): II, 49
 Sfântul Munte: vezi *Atos*
 Sfântul Nicolae (biserică Dorohoi): II, 414
 Sfântul Nicolae-Domnesc (biserică, Curtea de Argeș): II, 410, 411
 Sfântul Sava (școală în București): II, 133, 136
 Sfântul Vasile (biserică Petnic, jud. Caraș-Severin): II, 412
 Sfântul Vasile (biserică Ploiești, jud. Prahova): II, 412
 Sfântul Vasile (biserică Tătărași jud. Iași): II, 412
 Sfântul Vasile (biserică, București): II, 412
 Sfântul Vasile Nicolina (biserică în Iași): II, 412
 Sfântul Vasile Oborul Nou (biserică București): II, 412
 Sfinții Trei Ierarhi (biserică Iași): I, 27; II, 412, 414
 Sfinții Trei Ierarhi (biserică, Schit Golești, Argeș): II, 412
 Sibilele (oracol): I, 255
 Sibiu: II, 119, 179, 212
 Sicilia: I, 639; II, 489
 Sila (ucenicul apostolului Pavel): II, 464
 Silvan (ucenicul lui Nicodim de la Tismana): II, 158, 159
 Silvestru (ieromonah, mănăstirea Câmpulung): II, 132
 Silvestru (sfânt ierarh): II, 410
 Sima Stolniceasa: I, 26; II, 414
 Simeon al Tesalonicului: I, 280; II, 410
 Simeon Metafrastul: I, 475
 Simeon Noul Teolog (traducere a cărților lui): II, 97
 Simeon Ștefan (mitropolit al Ardealului): I, 25

- Simion Florea Marian: II, 80
 Simion Logothetel: I, 181
 Sinai (munte): I, 49
 Sinaia (mănăstire, jud. Prahova): II, 148
 Sion: I, 250, 254; II, 243, 557
 Sirene (personaje antice legendare): I, 448; II, 421, 529
 Sirete (locație populară?): II, 89
 Siria: I, 39, 291, 295, 306, 365, 445, 503, 524, 639, 659; II, 141, 178, 250, 305, 359, 459, 471, 472, 488, 510, 526, 580
 Sisif (personaj mitic); II, 588
 Slatina (mănăstire, jud. Suceava): II, 103, 132, 164
 Smets, A.: I, 38
 Snagov (jud. Ilfov): I, 676
 Socola (Seminarul: II, 133
 Socrate (filosof antic): I, 45, 340, 341, 448, 589, 601; II, 431, 436, 437, 449, 532, 565
 Socrates Scolasticus (istoric creștin): I, 622; II, 510, 517, 518, 520, 521, 526, 561
 Sofian Brașoveanul (episcop BOR): II, 212, 217
 Sofocles (tragic grec): I, 449, 590, 592; II, 445
 Sofronie (arhimandrit Cetățuia): II, 164
 Sofronie (arhimandrit, stareț Cozia): II, 164
 Sofronie (eclésiarih Roman): II, 164
 Sofronie (fratele lui Gherasim, episcop de Roman 1803-1826): II, 164
 Sofronie (ieromonah Dragomirna ~1769): II, 95
 Sofronie (ieromonah Dragomirna ~1792): II, 164
 Sofronie (ucenicul lui Nicodim de la Tismana): II, 158
 Sofronie al Ierusalimului: I, 642
 Sofronie   Clipa-Barbovschi (arhimandrit): II, 100, 102, 103, 104, 105
 Sofronie Garboschi (ierodidascal Neamț): II, 164, 165?, 166, 172, 173
 Sofronie Miclescu (mitropolit Moldova): II, 164, 165
 Sofronius (magistru): I, 294, 295
 Solomon (rege evreu): I, 292, 341, 594, 604
 Solon (legislator atenian): I, 45, 448, 449, 590; II, 431, 435, 531, 565
 Sozomen (istoric creștin): I, 504, 622, 623, 660; II, 23, 24, 53, 56, 61-63, 70, 510, 517, 521, 561
 Spania: I, 18, 639; II, 489
 Sparta: I, 601; II, 387
 Spiridon al Trinitudei: I, 676
 Stamate Dumitrache (preot Botoșani): I, 477
 Statele Unite (ale Americii): I, 24
 Stănești (jud. Vâlcea): I, 676
 Stăniloae Dumitru (preot, prof. univ. dr.): II, 217
Stejar (sinod, 403): II, 590
Stheneboea (opera lui Euripide): II, 441
 Stoa: I, 444, 450
 Strabon (istoric antic): II, 387
 Strâmba (jud. Gorj): II, 412
 Strei: II, 411
 Streza Laurențiu (mitropolit, prof. univ. dr.): II, 212
 Stroe (zugrav): I, 677
 Studion (mănăstire   în Constantinopol): II, 489
 Subiaco: II, 488, 489
 Suceava: I, 680
 Suceveanu Dimitrie: I, 529, 530
 Sucevița (mănăstire, jud. Suceava): I, 680; II, 411
 Sulpicius Sever: I, 622, 623
 Surpatele (Frâncești, jud. Vâlcea): I, 679
 Svetogorsk: II, 409

- Symmah: II, 265
 Synesius de Cyrene: II, 421
- Șaranga (familie, Iași, sec. XIX): II, 138
 Șerban (tipograf, sec. XVI, fiul lui Coresi): II, 177
 Șerban Cantacuzino: II, 179
 Ștefan (ierodiacon, învățat din obștea lui Paisie): II, 96, 108, 113, 116, 117, 161
 Ștefan (ieromonah traducător la Neamț, ucenic al lui Paisie): II, 180
 Ștefan (Sfânt, Arhidiacon): I, 20; II, 82
 Ștefan cel Mare (domnitor Moldova): I, 27, 680, 682; II, 436
 Ștefănescu Melchisedec: II, 126
- Tabor (munte): I, 51
 Talasie patriarhul (traducere a cărților lui): II, 97
 Tales (filosof și matematician grec antic): II, 100
 Tarasie (patriarh C-pol): I, 276
 Târgoviște: I, 25, 677, 679; II, 177, 179
 Târgu Frumos: II, 89
 Tars: I, 118, 128, 138, 296, 524
 Tatu Gh.: II, 114
 Tațian Asirianul: I, 446; II, 513, 557
 Tazlăul Moldovei: I, 27, 477
 Tănăsescu D. Nicolae (preot): II, 114, 119
 Tebaida: I, 445, 524; II, 485
 Teilhard de Chardin: II, 449
 Telemach (erou antic, fiul lui Ulise): II, 434
 Teoctist Scriban (arhimandrit, 1825-1890): II, 111
 Teodor Balsamon (patriarh de Antiohia, sec. XII): II, 178, 179
 Teodor cel Sfințit: I, 502
 Teodor de Mopsuestia (Theodor): I, 234, 463, 464
 Teodor de Tyana: I, 48
 Teodor din Dristra (profesor la Academia Domnească din București): II, 98
 Teodor Studitul: I, 460; II, 158, 462, 472, 489
 Teodoret de Cyr: I, 622, 623, 631; II, 61, 62, 70, 100, 243
 Teodosie (arhimandrit, stareț la Poiana Mărului): II, 97
 Teodosie (mitropolit Țara Românească 1669-1708): II, 178
 Teodosie (monah, gravor Neamț): II, 160, 161
 Teodosie (sfânt cuvios): II, 471
 Teodosie de Pecersca (sfânt cuvios): II, 472
 Teodosie I cel Mare (împărat): I, 302, 617, 618; II, 17, 18, 28, 153, 577
 Teodot de Nicopole: I, 298
 Teofan Eșanul (monah ~1782): II, 109, 136, 137, 163
 Teofil (monah, compatriotul lui Ilarion): II Ilarion, 96
 Teofil (monah, copist, sec. XVIII-XIX): II, 132
 Teofil (nume oarecare de monah): II, 121
 Teofil al Antiohiei: I, 45, 167, 182, 183, 184, 185, 202, 369, 446, 454, 455; II, 309
 Teofil Coridaleu (1563-1646): II, 100
 Teofrast (naturalist antic): I, 45, 183
 Teofrast (preot): I, 294
 Teognis/Theognis (poet antic): I, 45; II, 430, 435, 445, 531, 565
 Teotim de Tomis: II, 39, 74, 590
 Terențiu (comes): I, 106, 136
 Tertulian: I, 18, 61, 446, 589, 617; II, 27, 356, 418, 438, 513, 557
 Tesalia: II, 351, 508
 Tesalonic: I, 17, 531, 664, 665; II, 23, 37, 38, 50, 64, 65, 69, 70, 71, 212

- Themistius (sofist): I, 44; II, 423, 560
 Theodore de Règnon: I, 62
 Theodotion: II, 265
 Therasië (preot capadocian): I, 613, 616, 628
 Thersit (personaj din Iliada): I, 601
 Thespesios (retor): II, 511, 566
 Thmuis (Tmuis): I, 114, 121
 Timothei (muzician antic): II, 247
 Timuș Gherasim (episcop de Argeș): I, 667
 Tismana (jud. Gorj): I, 674, 676
 Tithonos (personaj legendar antic): II, 248
 Tixeront J.: II, 131
 Toma (ieroshimonah, schit Agafton): II, , 138
 Toma d'Aquino: I, 61, 181
 Tomis: I, 23, 469, 470, 664, 666, 667, 670; II, 19, 20, 23, 34, 36-41, 43-45, 51, 53, 56, 57, 61, 62, 64, 66, 67, 70, 74-76, 590
 Topolnița (Izvorul Bârzii, jud. Mehedinți): I, 678
 Tracia: I, 296
 Traian (împărat 98-117): I, 479, 659; II, 88
 Transilvania: I, 25, 683; II, 79, 90, 179, 411
 Trăisteni (schit, jud. Prahova): II, 158
Tretiacov (galerie de artă): II, 408
 Treu, K.: I, 37
 Treves: II, 487
 Trisfetitele: v. *Sfinții Trei Ierarhi* (biserică Iași).
 Tsanana-Papadopulos Olympias: I, 484, 486
 Tucudide (istoric antic): I, 437
 Tudoran (zugrav): I, 677
 Tudosca Doamna: II, 414
 Tver: II, 408
 Tyana (Tiana): I, 35, 294, 300
 Țara Românească (Valahia): I, 25, 674, 675, 676, 679, 680, 681, 684; II, 34, 41, 43, 49, 54, 57, 90, 94, 96, 97, 98, 102, 131, 139, 145, 158, 178, 179, 410
 Țibucani (schit, jud. Neamț): II, 134
 Ulfila: I, 660; II, 19, 23, 34, 41, 43, 45, 46, 51, 54
 Ulise (Ulyse; Odysseu): I, 448, 449, 491, 590, 601; II, 421, 424, 433, 434, 436, 529, 531, 564
 Ureche Nestor: II, 159
 Uric Gavriil (ieromonah, copist Neamț, sec. XV): II, 159
 Urseus (abbate): II, 461, 488
 Valahia: vezi *Țara Românească*
 Valens (episcop arian): I, 622, 623
 Valens (împărat 364-378): I, 30, 33, 34, 38, 115, 263, 265, 285, 291, 404, 471; II, 17, 18, 20, 23, 24, 27, 28, 39, 41, 53, 61, 62, 65, 76, 77, 299, 549, 586
 Valentin (eretic apolinarist): I, 172, 185, 376, 453
 Valentinian (împărat): I, 617; II, 41
 Valerian de Illiric: I, 618
 Valesius H.: II, 518
 van Esbroeck, M.: I, 38
 Varlaam (episcop de Rădăuți, †1745): II, 159
 Varlaam (ieromonah Neamț): II, 159, 162
 Varlaam (martir): I, 470
 Varlaam (Sfânt, mitropolit al Moldovei): I, 25, 26
 Varlaam de Calabria: I, 76, 153
 Varsanufie (nume oarecare de monah): II, 121
 Varsanufie (Sfânt, *Viața lui*): II, 96
 Vasile (nume oarecare): I, 478

- Vasile cel Bătrân (retor, tatăl Sfântului Vasile): I, 17, 31, 365, 444; II, 305, 508, 509
- Vasile de Seleucia: II, 100
- Vasile Lupu (domnitor al Moldovei): I, 25, 27; II, 412, 413, 414
- Vasile Monahul (imnograf bizantin): I, 474, 475
- Vasilescu D. Constantin: II, 118
- Vasiliada* (complex de asistență socială lângă Cezareea): I, 30, 35, 39, 248, 254, 285, 291, 307, 355, 407, 408, 409; II, 156, 211, 341, 359, 401, 545, 553, 588, 595, 596
- Vasilii Blajennii* (catedrală Moscova): II, 412
- Vatra Moldoviței (mănăstire, jud. Suceava): II, 411
- Văleni (jud. Neamț): II, 413
- Văleni (loc. Maramureș): II, 411
- Vărativ (mănăstire): II, 132
- Veneția: I, 479
- Veniamin Costachi (mitropolit al Moldovei): I, 25; II, 103, 121, 133, 164, 180, 182
- Veniamin Costachi* (seminar Neamț): II, 121, 139
- Vercas (preot martir în Gothia): I, 661
- Vercelli: I, 622
- Veseleil (constructorul Chivotului Legii): I, 34
- Victor (martir milanez): I, 631
- Viena: II, 103
- Vincențiu de Lerini: I, 282
- Vingurich (rege got): I, 661
- Vischer Lukas: I, 139
- Vitalie (monah, copist, ucenic al lui Paisie la Neamț): II, 143, 145, 169
- Vitalis (martir bolognez): I, 631
- Vivarium (mănăstire din Calabria): I, 181
- Vizantie (imnograf): I, 474, 475,
- Voicu Constantin: II, 212
- Voltaire: II, 100
- Voroneț (jud. Suceava): I, 680, 681, 682
- Vrancea (schitul): II, 132, 134, 135
- Vrsac (Serbia): II, 414
- Wellesz Egon: I, 531, 532
- Wilde Oscar: II, 449
- Xenofon (soldat, mercenar și elev lui Socrate): II, 435, 445, 569
- Xerxes (rege persan): I, 591
- Zahariad Ioanid: II, 117
- Zalmoxis: II, 46
- Zeiller J.: II, 38, 51
- Zeile (sinod): I, 302
- Zenon (filosof antic): I, 449, 589; II, 100
- Zeus (zeu mitologia greacă): I, 590; II, 422
- Zinus Franciscus (editor de manuscrise): II, 49
- Zoin (episcop): I, 284
- Zonaras: I, 274
- Zosima (familie de negustori greci): II, 127
- Zuckerman Constantine: II, 68, 69, 70, 71, 72

AUTORII VOLUMULUI*:

†Nestor VORNICESCU

S-a născut pe 1 oct. 1927, la Lozova-Vorniceni, jud. Orhei. A absolvit Seminarul Monahal de la Neamț în 1951, Institutul Teologic Universitar din București în 1955 și cursurile de doctorat ale aceleiași instituții în 1958 (cu susținerea lucrării în 1983). A urmat studii de specializare la Institutul Ecumenic de la Bossey și Facultatea de Teologie Protestantă de la Geneva. Pe 20 apr. 1978 a fost ales mitropolit al Olteniei. A trecut la Domnul pe 17 mai 2000. Din lucrările sale, amintim: „Învățătura Sf. Grigorie de Nyssa despre chip și asemănare”, în: *StTeol* 9-10/1956, pp. 585-602; „Principii pedagogice în opera *Pedagogul* a lui Clement Alexandrinul”, în: *StTeol* 9-10/1957, pp. 726-740; „Viața morală și duhovnicească a preotului după lucrarea Sfântului Ambrozie *De officiis ministrorum*”, în: *BORom* 3-4/1958, pp. 333-347.

Pr. Gheorghe ALEXE

S-a născut pe 26 nov. 1925, la Smârdan, jud. Buzău. A absolvit Seminarul Teologic *Chesarie Episcopul* din Buzău în 1945, Facultatea de Teologie din București în 1949 și cursurile de doctorat ale Institutului Teologic Universitar din București în 1954. În perioada 1949-1969 a lucrat în cadrul Administrației Patriarhale. După 1969 s-a stabilit în SUA, activând în cadrul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a celor două Americi. Din lucrările sale, amintim: „Practici magice și combaterea lor”, în: *StTeol* 7-8/1954, pp. 439-457; „Idei dogmatice în colinde”, în: *StTeol* 9-10/1950, pp. 597-621; „Problema textelor simbolice în Biserica Ortodoxă”, în: *MitrOl* 9-10/1965, pp. 842-855.

Vasile AXINIA

S-a născut pe 10 oct. 1940, la Ciumulești, jud. Suceava. A absolvit Seminarul de la Neamț în 1958, Institutul Teologic din București în 1962 și cursurile de doctorat ale aceleiași instituții în 1980. A urmat studii de specializare la Facultatea de Teologie Protestantă din Laussane. A activat în Administrația Patriarhală, având funcția de Consilier la Comisia de pictură bisericească și la Serviciul economic. Din 1992 până în prezent este parohul Bisericii Boteanu-Ienii din București.

---

* Material redactat de către Cristian Antonescu. Menționăm că și în cazul volumului de față, pentru o parte dintre autorii materialelor (Pr. Vasile Juravle, Nicolae A. Ursu, Pr. Ioan D. Popa), nu am găsit referințe bio-bibliografice. În plus, autorii care au fost prezentați deja în primul volum (Iorgu Ivan, Pr. Șt. Alexe, Pr. Ioan G. Coman, Pr. Dumitru Belu, Pr. Ene Braniște, Pr. Ilie Moldovan, Pr. Ioan Moldovan, Pr. Ioan Rămureanu) nu mai sunt incluși și în lista de față (n.ed.).

Pr. Mircea BASARAB

S-a născut pe 12 dec. 1936, la Sibiu. A absolvit Liceul *Gheorghe Lazăr* din Sibiu în 1954, Institutul Teologic Universitar din Sibiu în 1958 și cursurile de doctorat ale Institutului Teologic Universitar din București în 1961 (cu susținerea lucrării în 1978). Este, de asemenea, și licențiat al Facultății de Filologie a Universității din Cluj-Napoca. A urmat studii de specializare la Institutul Ecumenic de la Bossey, Facultatea de Teologie Reformată a Universității din Laussane și la Facultatea de Teologie Evanghelică a Universității Ludvig-Maximilian din München. Între 1968-1976 a fost profesor la Seminarul Teologic din Cluj. Din 1976 până în prezent conduce Parohia Ortodoxă Română din München. Din lucrările sale, amintim: *Cartea Profetului Amos*, București, 1980 (teză de doctorat); *Ermineutica Biblică*, Oradea, 1997; *Biserica și neamul în diaspora*, Cluj 2001.

Pr. Ion BRIA

S-a născut pe 19 iun. 1929, la Telega, jud. Prahova. A absolvit liceul în Ploiești în 1949, Institutul Teologic Universitar din București în 1954 și cursurile de doctorat ale aceluiași institut în 1957 (cu susținerea lucrării în 1968). A urmat studii de specializare la Colegiul Anglican din Canterbury și la Facultatea de Teologie din Durham. A fost profesor la Seminariile Teologice din Buzău și București, și la Institutul Teologic Universitar din București, unde a predat Omiletica și Catehetica. A trecut la Domnul în iul. 2002. Din lucrările sale, amintim: *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, București, 1999; „Învățătura ortodoxă despre viața viitoare”, în: *Ort* 1/1984, pp. 9-28; „Biserica – Una Sancta în lumina tradiției ortodoxe”, în: *RevTeol*, 3/1997, pp. 3-68.

Pr. Mihai COLIBĂ

S-a născut pe 24 sep. 19139, la Barcea, jud. Galați. A absolvit Seminarul Teologic din Buzău în 1959, Institutul Teologic Universitar din București în 1963 și cursurile de doctorat ale aceleiași instituții în 1966. În perioada 1978-1984, a fost cadru didactic al Institutului Teologic din București, la Catedra de Teologie Practică și la Istoria Bisericii Române. A publicat mai multe articole referitoare la cultul Bisericilor vechi-orientale. Din 1982 până în prezent este parohul Bisericii Sfinții Împărați Constantin și Elena din București.

Pr. Constantin COMAN

S-a născut pe 28 aug. 1953, la Albești, jud. Buzău. A absolvit Seminarul Teologic din Buzău în 1973, Institutul Teologic Universitar din București în 1977 și cursurile de doctorat ale Facultății de Teologie din Atena în 1983. Din 1984 până în prezent este cadru didactic al Facultății de Teologie din București, unde predă Noul Testament. Din lucrările sale, amintim: *Biserica în epoca Epistolelor pastorale* (teza de doctorat, în gr.), Atena, 1983; *Erminia Duhului*, București, 200; *Prin fereastra bisericii*, București, 2007.

Diac. Teodor DAMȘA

S-a născut pe 25 Decembrie 1919, la Cotiglet, jud. Bihor. A fost diacon la catedrala din Oradea și profesor, mai întâi de Religie, iar mai apoi de Limba și literatura română la Liceul Emanuil Gojdu, din același oraș. A suportat 10 ani de detenție politică. A trecut la Domnul pe 28 mai 2005.

Pr. Constantin GALERIU

S-a născut pe 23 nov. 1918, la Răcățäu-Horgești, jud. Bacău. A absolvit Seminarul Sf. Gheorghe din Roman în 1938, Facultatea de Teologie din București în 1942 și cursurile de doctorat ale aceleiași instituții în 1960 (cu susținerea lucrării în 1973). Între 1973-1977 a predat Teologia fundamentală și Istoria religiilor la Institutul Teologic Universitar din București, iar din 1978 până în 1989 a predat Omiletica și Catehetica la același institut. A trecut la Domnul pe 10 aug. 2003. Din lucrările sale, amintim: „Jertfă și răscumpărare” (teza de doctorat), în: *GlBis* 1-2/1973; „Învățătura creștină despre Sfânta Cruce și cinstirea ei”, în: *Ort* 3/1978, pp. 497-512; „Mărturisirea dreptei credințe prin Sfânta Liturghie”, în: *Ort* 1/1981, pp. 23-40.

Pr. Ion IONESCU

S-a născut pe 21 nov. 1915, la Băbana, jud. Argeș. A absolvit Seminarul Central din București în 1936, Facultatea de Teologie din București în 1940, Seminarul pedagogic universitar din București în 1941 și Facultatea de Filologie din București. A fost profesor de Limba Română la Seminarul de la Curtea de Argeș (1948-1956), profesor și director la Seminarul Teologic din Craiova (1961-1973) precum și la Seminarul Teologic din București (1975-1977). A trecut la Domnul în 2007. Din lucrările sale, amintim: „Despre primul lăcaș al Mitropoliei Țării Românești din Curtea de Argeș”, în: *MitrOl* 1-2/1969, pp. 55-60; „Datini legate de problema continuității în ritualul funerar din Oltenia”, în: *MitrOl* 7-8/1972, pp. 490-500; „Mitropolitul Grigorie Dascălușul”, în: *GlBis* 2-3/1989, pp. 122-136.

Ioan D. LĂUDAT

S-a născut pe 3 nov. 1909, la Socu, jud. Gorj. A absolvit Seminarul central din București în 1933, Facultatea de Iași în 1938. În perioada 1951-1975 a fost cadru didactic al Facultății de Filologie din Iași, unde va preda cursul de Folclor românesc, Istoria literaturii române vechi, Metodica predării limbii și literaturii române. A trecut la Domnul pe 8 nov. 1996. Din lucrările sale, amintim: *Istoria literaturii române vechi*, Iași, 1963; *Dimitrie Cantemir*, Iași, 1973; *Grigore Ureche și alte studii de literatura romana veche*, Iași, 1971.

Adrian MARINESCU

A absolvit Seminarul Sf. Grigorie Teologul din Craiova (1988-1993) și apoi Facultatea de Teologie Ortodoxă din București (1993). A urmat studii de specialitate în Cipru și Germania, din anul 2001 predând Patrologia și literatura patristică la Facultatea de Teologie din București, mai întâi ca asistent, apoi, începând din 2006, ca lector. Între lucrările publicate: *Mănăstirea Sf. Ecaterina de*

la Muntele Sinai și legăturile ei cu Țările Române. Perspectivă istorico-patristică, Ed. Sophia, București, 2009, 595pp.; „The Hierarchs' Catalogue of Monastery Sf Catherine in Mount Sinai”, în: *Etude byzantines et post-byzantines*, IV, Ed. Trinitas, Iași, 2001, pp. 267-289; „Observații de ordin general privind înțelegerea, traducerea și editarea (modernă a) textului patristic”, în: *StTeol* 2/2005, pp. 152-190; „Câteva momente din istoria turismului religios: pelerini români la Muntele Sinai (sec. X-XX). Reiterarea unei spiritualități de tip patristic”, în: *Revista Ecumenică Sibiu*, 1/2009, pp. 87-140.

Pr. Nicolae NEAGA

S-a născut pe 26 iul. 1902, la Răhău, jud. Alba. A absolvit Liceul *Aurel Vlaicu* din Orăștie în 1922, Facultatea de Teologie din Cernăuți în 1926 și cursurile de doctorat ale aceleiași instituții în 1933. A urmat studii de specializare la Facultatea de Teologie din Atena și la Facultățile de Teologie Catolică și Protestantă din Strasbourg. Între 1928-1973 a fost profesor de Vechiul Testament la Institutul Teologic din Sibiu. A trecut la Domnul pe 9 mart. 2002. Din lucrările sale, amintim: „Importanța tradiției exegetice pentru cercetarea biblică modernă”, în: *MitrArd* 5-6/1972, 369-377; „Preoția în lumina Vechiului Testament”, în: *MitrBan* 7-9/1977, pp. 510-518; „Sfânta Treime în Vechiul Testament”, în *MitrMold* 1-2/1960, pp. 9-20.

Emilian POPESCU

S-a născut pe 20 feb. 1928, la Orlești, jud. Vâlcea. A absolvit Seminarul Teologic *Sfântul Nifon* din Râmnicu-Vâlcea în 1947, Institutul Teologic Universitar din București în 1955, Facultatea de Filologie din București – secția limbi clasice – în 1952 și studiile doctorale ale Facultății de Istorie din București în 1970. A urmat studii de specializare la Berlin, Bonn, Köln, München, Lyon și Paris. Între 1952-1978 a fost cercetător al Institutului de Arheologie al Academiei, iar între 1978-1997, titular al catedrei de Bizantinologie a Institutului Teologic din București devenit apoi Facultatea de Teologie Ortodoxă. În prezent este membru al Academiei Române și profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Al.I. Cuza” din Iași. Din lucrările sale, amintim: *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, 439pp.+42pl.; *Christianitas Dacoromana. Florilegium studiorum*, Ed. Academiei Române, București, 1994, 496pp.; „Organizarea ecclesiastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV-VI”, în: *StTeol* 7-10/1980, pp. 590-615; „Biserica și naționalitatea în Orientul ortodox (bizantin) în secolele IV-XV”, în: *StTeol* 5/1990, pp. 67-76; „Sfintele Paști în tradiția bizantină. Aspecte spirituale și sociale”, în: *GIBis* 5-8/1999, pp. 67-94; „Creștinismul timpuriu pe teritoriul României: 1. Originile apostolice. 2. Bizanțul sau Roma?”, în: *Priveghind și lucrând pentru mântuire*, volum editat la aniversarea a 10 ani de arhipăstorire a IPS Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, 1 iulie 1990-1 iulie 2000, Ed. Trinitas, Iași, ²2000, pp. 194-214.

Teodor M. POPESCU

S-a născut pe 1 iun. 1893, la Boteni, jud. Dâmbovița. A absolvit Seminarul Central din București în 1913 și Facultatea de Teologie din București în 1919. A

urmat studii de specializare la Facultatea de Teologie din Atena – unde a obținut și doctoratul (1922) –, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Leipzig, la Facultatea de Teologie Protestantă din Paris, la Institutul catolic din Paris și la École Pratique des Hautes Études de la Sorbonne. A fost profesor la Seminarul Central din București, la Facultatea de Teologie din Chișinău și la Facultatea de Teologie din București, unde a predat Istoria Bisericească Universală, Patrologie și Istoria dogmelor, Istoria Bisericii Române și unde a fost și decan, între 1942-1944. În perioada 1959-1963 a fost deținut politic. A trecut la Domnul pe 4 apr. 1973. Din lucrările sale, amintim: *Cauzele persecuțiilor din punct de vedere istoric și psihologic* (teza de doctorat), Atena, 1922 (în gr.); *Teologia ca știință*, București, 1937; *Biserica și cultura* (reeditare), București, 1996.

Pr. Vasile PRESCURE

Profesor de Teologie Dogmatică la Seminarul Teologic din Craiova și autor al mai multor studii și articole publicate în revistele de specialitate. În prezent este exarh al Mănăstirilor din Arhiepiscopia Craiovei.

Pr. Gheorghe SIBIESCU

S-a născut pe 22 ian. 1904, la Zaharești, jud. Buzău. A absolvit Seminarul Teologic din Buzău în 1925, Facultatea de Teologie din București în 1929, și studiile doctorale, la aceeași facultate în 1938. A urmat studii de specializare la Facultățile de Teologie Protestantă și Catolică din Strasbourg. A fost profesor suplinitor la Seminarul Teologic din Buzău și profesor de religie și latină la Liceul Român din Sofia. A trecut la Domnul pe 10 aug. 1989. Din lucrările sale, amintim: *Împăratul Justinian I și ereziile* (teza de doctorat); „Călugării sciți”, în: *RevTeol* 5-6/1936, pp. 182-205; „Tațian Asirianul și elenismul”, în: *RevTeol* 5/1938, pp. 192-202.

Gheorghe VLĂDUȚESCU

S-a născut pe 8 sept. 1937, la Cărbunești, jud. Gorj. A absolvit Facultatea de Filosofie din București în 1962. În 1971 a devenit doctor în filosofie al aceleiași facultăți. Din 1962 până în prezent este profesor la Facultatea de Filosofie din București, la catedra Istoria filosofiei și filosofia culturii. Din lucrările sale, amintim: *Inducția aristotelică* (teza de doctorat); *Filosofia în Grecia veche*, București, 1984; *O istorie a ideilor filosofice*, București, 1990.